

...nter... ana... de... de... equis... y... an... los... m... de...
Santo... de... de... de... de... de... de... de... de...
...de... de... de... de... de... de... de... de...
...de... de... de... de... de... de... de... de...
...de... de... de... de... de... de... de... de...

En...
En...
En...

En...
En...

Por...
Por...
Por...

...en... en... en...
...en... en... en...
...en... en... en...

...
...

2 400 40
MADE IN CHINA

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL
GRANADA
Sala: B
Estancia: 5
Número: 55

152668921

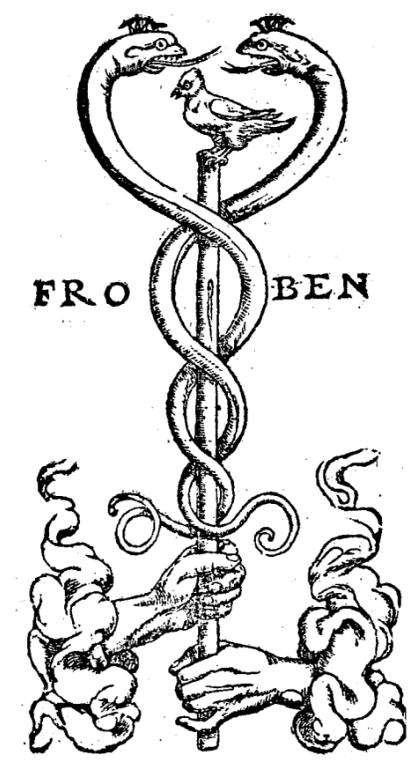

R. 18228

134
5

(1)

SECUNDVS TOMVS OPERVM
 DIVI AVRELII AVGVSTINI
 EPISCOPI HIPPONENSIS, COMPLE-
 CTENS ILLIVS EPISTOLAS, NON MEDIOCRI
 cura emendatus per DES. ERASMV M
 ROTERODAMVM,
 atq; alios.

BASILEAE, M▷ D▷ LVI▷

EX calce secundi libri Retractionum, item ex epistola qua prefixa est Catalogo hereseon ad Augustinum...

Dat. Basilee, anno M. D. XXVII.

Nomenclaturam eorum ad quos scripsit Augustinus, reperies ad calcem huius uoluminis.

Al. officium

Quid in prius legendum

Al. profens talia

Commodius scribere

Augustinus Volusiano, exhortans illum ad scribendum, & indicans quid ex literis sacris illi potissimum sit legendum. Epistola I.

Domino illustri & merito praestantissimo filio Volusiano, Augustinus episcopus.

ESALVTE TVA, quam & in hoc seculo & in Christo esse cupio, sanctae matris tuae votis sum fortasse etiam ipse non impar. Vnde meritum tuum reddens salutationis tui obsequium, hortor ut ualeo, ut literarum uere certis sanctarum studio te curam non pigeat impendere...

Volusianus Augustino, proponens illi quaestiones, quomodo deus immensus claudiret utero uirginis: & an mundi curam deseruerit interim, & an miraculis satis declarata sit eius diuinitas. Epistola II.

Domino uere sancto ac merito uenerabili patri Augustino episcopo Volusianus.

Etis a me, uir probitatis iustitiaeque documentum, ut aliqua ex ambiguis lectionis perita discenda percoter. Amplector gratiam muneris imperati, meque libens in disciplinas tuas offero, ueteris sententiae autoritatem secutus, quae nullam ad perdiscendum abundare credit aetatem...

Aug. to. 2

Et ac merito uenerabilis pater, est opere precibus cognoscere habitam inter nos proxime confabulationem. Quibusdam amicorum conuentibus aderamus frequentes, proferebantur illic pro ingenij studijsque sententiae. Erat tamen sermo Rhetorica partitio (apud agnoscentem loquor) nam etiam ista paulo ante docuisti. Astruebatur quid esset inuentio, quae inuentionis acrimonia, quantum disponendi labor, quae translationis gratia, quae iconismatum pulchritudo, et pro ingenio naturae materiae, appositae etiam dicendi facultas...

Al. mago: ...

Esocraticam, uox notha est, quidam codex habebat esotericam, ab esω dicitur, ut dicimus necotica. Scribendum opinor Esoterica, id est interiorum.

Al. herentes Noua uero quaestio.

Al. intacta per manserit. Al. par uix.

Significat leprosos mundatos, egrotos sanatos, et mortuos excitatos.

a 2 inno-

Al. uestris innocuus. Accepisti uir totius glorię capax imperitię confessionem, quid a partibus nostris desideretur agnoscis. Interest famę tuę, ut quę sita nouerimus. Vt cunq; absq; detrimento cultus diuini in alijs sacerdotibus tolerat infcitia, at cum ad antistitem Augustinum uenitur, legi deest quicquid contigerit ignorari. Incolumem uenerationē tuam diuinitas summa tueatur domine uere sancte ac merito uenerabilis pater.

Augustinus Volusiano ad singula respondet. Ep. III. Dn. illustri & merito insigni, & pręstantissimo filio Volusiano, Augustinus in domino S.

L Egi literas tuas, in quibus uidi magni cuiusdam dialogi specimen, laudabili breuitate comprehensum. Respondere igitur debui, nec pro dilatione aliquid excusationis opponere. Accidit enim opportune, ut ab alijs negocijs mihi aliquantulum uacaret. Quibus aut dictandis hoc otium statueram impendere, paululum distuli, nequaquam iustum esse arbitratus, ut quem ad quærędum exhortatus ipse fueram, differrem quærentem. Quis autem nostrum, qui Christi (ut possumus) gratiam ministramus, cum tua uerba legerit, ita te uelit doctrina instrui Christiana, ut tibi tantum sufficiat ad salutem, nõ huius uitę (quę uaporis esse simillimam, tantillum apparentis & ilicõ uanescentis atq; pereuntis, sermo diuinus admonere curauit) sed illam salutem propter quam adipiscendam & in æternum obtinendam Christiani sumus? Parum est ergo nobis sic te instrui, ut tibi sit liberando satis. Ingenium quippe & eloquium tuum tam excellens tamq; luculentum, prodesse debet etiam cæteris, contra quorũ tarditatem seu perueritatem, cõuenientissime defendenda est tantę gratię dispensatio, quam superbæ animulæ nihilipendunt, quę nimis affectant plurimum posse, & ad sua uitia sananda uel etiam refrenanda nihil possunt. Quæris igitur: utrum mudi dominus & rector, intemperatę fœminę corpus impleuerit, pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, & tamē uirgo enixa sit solennitate pariendi, & post hæc uirginitas inuiolata permāserit. Vtrum intra corpusculum uagientis infantię latuerit, cui parua putat uniuersitas, passus fuerit puerilitatis annos, adoleuerit, iuuetute solidatus sit, tam diu a sedibus suis abfuerit regnator ille, atq; in unum corpusculum, totius mudi cura translata sit, deinde in somnos resolutus sit, cibo alitus, omnes mortalium senserit affectus, neq; ullis competētibus signis claruerint tantę maiestatis indicia, quoniam larualis illa purgatio, debilium cura, reddita uita defunctis, hæc & alia si cogites, deo parua sunt. Hanc scribis in quodam conuentu amicorum ab uno ex multis qui aderant illatam esse quæstionem, uos autem interuenisse ulterius inquirenti, solutumq; conuentũ, ad potioris peritię merita distulisse, ne dum incautius secreta temerantur, in culpam deflecteret error inno-

A cuus. Deinde ad me literarũ tuarum dirigit intentionem, & post hanc imperitię confessionē, admones ut a partibus nostris quid desideretur agnoscam. Adiungis etiam famę meę interesse ut quę sita noueritis, quod ut cunq; absq; detrimento diuini cultus in alijs sacerdotibus toleratur infcitia, at cū ad me antistitem uenitur, legi deesse quicquid contigerit ignorari. Primũ igitur hanc de me opinionem facile præsumptam, quęso deponas, eumq; animum quauis erga me beneuolentissimum soluas atq; exuas: ac de me mihi magis quã ulli alteri credas, si mihi dilectionis uicem rependis. Tanta est enim Christianarum profunditas literarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usq; ad decrepitam senectutē maximo ocio, summo studio, meliore ingenio conater addiscere: Non quo ad ea quę necessaria sunt salutis, tanta in eis perueniatur difficultate, sed cū quisq; ibi fidem tenuerit, sine qua pie recteq; non uiuitur, tam multa, tamq; multiplicibus mysteriorum umbraculis opaca intelligenda proficientibus restant, tãraq; non solũ in uerbis, quibus ista dicta sunt, uerum etiam in rebus quę intelligendę sunt, lateret altitudo sapientię, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, quod eadem scriptura quodam loco habet. Cum consummauerit homo, tunc incipit. Sed quid hinc plura? Veniendum potius est ad rem quam requiris: Vbi primum te scire uolo, non hoc habere Christianam doctrinam, quod ita sit deus infusus carni qua ex uirgine nasceretur, ut curam gubernandę uniuersitatis uel deseruerit uel amiserit, uel ad illud corpusculũ quasi contractam materiam collectamq; transtulerit. Hominum iste sensus est, nihil nisi corporea ualētium cogitare, siue ista crassiora, sicut sunt humor atq; humus, siue subtiliora, sicut aeris & lucis, sed tamē corpora, quorũ nullum potest esse ubiq; totum, quoniam per innumerabiles partes aliud alibi t̄ abeat, necesse est: Et quantumcũq; sit corpus, seu quantulũcunq; corpusculum loci occupet spatium, eundemq; locum sic impleat, ut in nullã eius parte sit totum, ac per hoc densari ac rarefcere, contrahi & diladari, in minutias deteri, & grandescere in molem, non nisi corporum est. Lõge aliud est animę natura quã corporis, quãto magis dei, qui creator est & animę & corporis. Non sic deus dicitur implere mundum, uelut aqua, uelut aer, uelut ipsa lux, ut minore sui parte minorem mudi impleat partem, & maiore maiorem. Nouit ubiq; totus esse, & nullo contineri loco. Nouit uenire non recedẽdo ubi erat. Nouit abire non deserendo quod uenerat. Miratur hoc mens humana, & quia non capit fortasse, nec credit: Seipsam primitus ingrata miretur, seipsam paululum si potest attollat a corpore, & ab eis rebus quas solet sentire per corpus: & uideat ipsa quid sit quę utitur corpore. Sed forte non potest: Magni quippe est ingenij

Scripturę profunditas

Ecclesi 18

Lux corpũ

Al. habeat

Al. per uix

Cicero ingenij, ut ait quidam, seuocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere. Ipsos ergo corporis sensus aliquantõ insuetius, & uigilantius perscrutetur. Sũt certe quinque partiti corporis sensus, qui nec sine corpore, nec sine anima esse possunt, quia neq; sentire est nisi uiuentis, quod ab anima est corpori: neq; sine corporeis instrumentis, & quasi ualis atq; organis uidemus, audimus, cæterisq; tribus utimur sensibus. Intendat hæc anima rationalis, & sensus corporis, nõ sensibus corporis, sed ipsa mente atq; ratione consideret. Certe sentire homo nõ potest, nisi uiuat: uiuit autem in carne, antequam morte utrunq; dirimatur. Quomodo igitur anima quę sunt extra carnẽ suam sentit, quę non nisi in carne sua uiuit? An non ab eius carne longissime absunt sidera in cœlo? An non in cœlo uidet solem? An sentire nõ est uidere, cum sit in quinq; sensibus cæteris excellentior uisus? An & in cœlo uiuit, quia & in cœlo sentit, & sensus t̄ non potest esse ubi uita non est? An sentit, & ubi non uiuit, quia cū in sua tantum carne uiuat, sentit etiam in his locis quę præter eius carnẽ continent ea quę tangit aspectu? Vidēsne quã hoc sit latebrosũ in sensu tã conspicuo, qui uisus dicitur? Attende & auditum: Nam & ipse se foras quodãmodo diffundit a carne. Unde enim dicimus: foris sonat, nisi ibi sentiamus ubi sonat? Ergo & illic extra carnẽ nostram uiuimus. An sentire possumus, & ubi nõ uiuimus, cum sensus sine uita esse non possit? Cæteri tres sensus apud seipsos sentiunt, quãuis de olfactu ut cunq; possit dubitari. De gustu autem atq; tactu nulla cõtroversia est, quod ea quę gustamus & tangimus, non alibi quã in carne nostra sentimus. Proinde isti tres sensus ab hac consideratione semoueantur. Visus auditusq; afferunt mirabilem quæstionem: Aut quomodo anima sentiat ubi nõ uiuit, aut quomodo uiuat ubi nõ est. Neq; enim nisi in carne sua est. Sentit aut̄ etiam præter carnẽ suam. Ibi quippe sentit ubi uidet, quia & uidere, sentire est. Ibi sentit ubi audit, quia & audire, sentire est. Aut ergo & ibi uiuit, ac per hoc etiam & ibi est, aut sentit & ubi non uiuit, aut uiuit & ubi non est. Hęc omnia mirabilia sunt, nihil horũ affirmari sine quadam uelut absurditate potest: & de sensu loquimur morticino. Quid igitur est ipsa anima, præter corporis sensum, id est in mente qua ista cõsiderat? Neq; enim sensu corporis, de ipsis sensibus corporis iudicat: & putamus nobis de omnipotentia dei incredibile dici aliquid, cum dicitur uerbu dei, per quod omnia facta sunt, sic assumplisse corpus ex uirgine, & sensibus apparuisse mortalibus, ut immortalitatem suam non corruperit, ut æternitatẽ suam non mutauerit, ut potestatem suam non minuerit, aut administrationẽ mundi nõ deseruerit, ut a sinu patris, id est a secreto quo cum illo & in illo est, nõ recesserit: Verbum dei sic intellige per quod facta sunt omnia, non ut

eius transire aliquid cogites, & ex futuro præteritum fieri. Manet sicuti est, & ubiq; totum est. Venit autem cum manifestatur, & cum occultatur abscedit. Adest tamē siue occultum siue manifestum, sicut lux adest oculis & uidentis & cæci: sed uidenti adest præsens, cæco uero absens. Adest & uox audientibus auribus, adest etiã surdis: sed illis patet, istos latet. Quid autem mirabilius q; id quod accidit in uocib. nostris, uerbisq; sonantibus, in re scilicet raptim transitoria? Cum enim loquimur, ne secũdã quidẽ syllabæ locus est, nisi prima sonare destiterit, & tamen si unus adsit auditor, totũ audit quod dicimus, & si duo adsint, tantũdem ambo audiũt, quod & singulis totum est. Et si audiat multitudo silens, nõ inter se particulatim comminuunt sonos tanquam ci bos, sed omne quod sonat & omnibus totũ est, & singulis totum. Itã ne iam non illud est potius incredibile, si uerbum hominis transiens quod exhibetur auribus, uerbum dei permanens non t̄ exhibetur rebus: ut quemadmodũ hoc simul audit a singulis etiam totũ, itã illud simul ubiq; sit totum: Nõ itaq; metuendũ est corpusculum infantię, ne in illo tantas deus angustias passus esse uideatur. Neq; enim mole, sed uirtute magnus est deus, qui providentiã suã meliorem scõsum magis formiculis & apiculis dedit q; asinis & camelis: Qui ex grano minutissimo seminis tantã ficulnæ arboris magnitudinẽ creat, cum ex multo maiorib. seminibus longe minora multa nascantur: Qui pupillam tam paruam ditauit acie, qua per oculos emicante, in ictu temporis cœlum propẽ dimidiũ lustraret: Qui ex puncto & quasi cẽtro cerebri, sensus omnes quinarĩa distributione diffudit: Qui corde mēbro tam exiguo uitalem motum per corporis cūcta dispensat. His atq; huiusmodi rebus insinuãs magna de minimis, qui non est paruus in paruus. Ipsa enim magnitudo uirtutis eius, quę nullas in angusto sentit angustias, uterũ uirginalem non aduentitio, sed indigena puerperio fœcũdauit: Ipsa sibi animam rationalem, et per eadem etiam corpus humanum, totumq; omnino hominẽ in melius mutandum, nullo modo in deterius mutata coaptauit: nomẽ humanitatis ab eo dignanter assumens, diuinitatis ei largiter tribuens. Ipsa uirtus per inuiolata matris uirginea uiscera, membra infantis eduxit, quę postea per clausa ostia, membra iuuenis introduxit. Hic si ratio quærit, non erit mirabile: si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus deum aliquid posse, quod non faciamur inuestigare non posse. In talibus rebus, tota ratio facti est potentia facientis. Iam illud, quod in somnõs soluitur, & cibo alitur, & omnes humanos sentit affectus, hominẽ persuadet hominibus, quẽ non cõsumplis utiq; sed assumplis. Ecce sic factum est, & tamen quidam hæretici, peruersẽ mirãdo laudandoq; eius uirtutẽ, naturam humanam in eo prorsus agnoscere noluerũt, ubi est omnis gratię commendatio, qua

Al. alibi exhiberet

Mens. d̄ vsq.

prosperitatibus rerū, patientiā & temperātiā vigilanter exercent: mundo declinante in extrema, fellisq; rebus ætatem ultimam protestante, multo fidentius, quia & hoc prædictū est, æternam civitatis cœlestis felicitatē expectant. Atq; inter hæc omnia contra ecclesiā Christi impiarum gentiū infidelitas fremit: euincit illa patientiam profitendo: reuelata veritatis, quæ diu promissis mysticis uelabatur, sacrificio succedente, illa sacrificia quibus hoc figurabatur, templi ipsius euersionē tollunt: reproba per infidelitatē gens ipsa ludæorū a sedibus extirpata, per mundum usque quaq; dispergitur, ut ubiq; portet coedices sanctos, ac si prophetiæ testimonium, quæ Christus & ecclesiā prænnunciata est, ne ad tempus a nobis fictum existimaretur, ab ipsis aduersarijs proferatur, ubi etiam ipsos prædictum est non fuisse credituros. Tempia & simulachra demoniū, ritusq; sacrilegi paulatim atq; alternatim secundū prædicta prophetica subuertuntur: hæ reses aduersus nomen Christi, sub uelamento tamen nominis Christi, ad exercendā doctrinā sanctæ religionis, sicut prænnunciata sunt, pullulant. Hæc omnia sicut leguntur prædicta, ita cernuntur impleta, atq; ex his iam tot & tantis quæ restant, expectant implenda. Quæ tandem mēs auida æternitatis, uitæq; presentis breuitate permota, contra huius diuinæ autoritatis culmē lumēq; contendat. Quæ disputationes, quæ literæ quorumlibet philosophorū, quæ leges quarūlibet ciuitatū, duobus præceptis, ex quib; Christus dicit totā legem prophetasq; pendere, ullo modo sint comparandæ. Diliges dominū deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mēte tua: & proximum tuum tanquam teipsum. Hic physica, quoniā omnes omniū naturarum causæ in deo creatore sunt. Hic ethica, quoniā uita bona & honesta nō aliunde formatur, q̄ cum ea quæ diligenda sunt, diligunt, hoc est deus & proximus. Hic logica, quoniā ueritas lumenq; animæ rationalis, non nisi deus est. Hic etiam laudabilis reip; salus: neq; enim conditur & custodit optima ciuitas, nisi fundamento & uinculo fidei, firmæq; concordia, cum bonum commune diligitur, quod summum ac uerissimum, deus est, atq; in illo inuicem sincerissime se diligant homines, cum propter illum se diligant, qui quo animo diligat, occultare nō possunt. Modus autem ipse dicendī, quo sancta scriptura cõtextitur, q̄ omnibus accessibilis, quamuis paucissimis penetrabilis, ea quæ aperta continet quasi amicus familiaris sine fuce ad cor loquitur indoctorum atq; doctorum. Ea uerò quæ in mysterijs occultat, nec ipsa eloquio superbo erigit, quò non audeat accedere mēs tardiuscula & inerudita, quasi pauper ad diuitem, sed inuitat omnes humili sermone, quos non solū manifesta pascit, sed etiā secreta exercent ueritate, hoc in promptis quod in recõditis habens. Sed

ne aperta fastidirentur, eadem rursus operta desiderantur, desiderata quodāmodo renouātur, renouata sua ueritate intimantur. His salubriter & praua corriguntur, & parua nutriunt, & magna oblectantur ingenia. Ille huic doctrinæ inimicus est animus, qui uel errando eam nescit esse saluberrimam, uel odit ægrotādō medicinā. Vides q̄ prolixam epistolam fecerim? Si quid ergo temouet, atq; inter nos pertractari tanti habes, nō tibi faciat angustias usitatarū epistolarum, uelut custodiendus modus: quia & optime nosti q̄ grandes eas ueteres habuerūt, cum aliquid agerent, quòd explicare breuiter non ualenter: & si autorum ad alias literas pertinētium, mos esset alius, nostrorū nobis in hac re dignius imitandā præberetur autoritas. Inspice itaq; modū epistolarum Apostolicarum, uel eorum etiam qui illa diuina eloquia tractauerunt, & nō pigeat te uel multa querenda proponere, si multa te permouent: uel aliquādo diutius uersare quod quæris, ut quantū fieri per tales quales sumus potest, nō remaneat dubitationis nubulum, quod obster lumen ueritatis. Scio enim excellentiā tuam, quorundā perpeti obstinatissimas contradictiones, qui propterea putant, uel putari uolunt Christianam doctrinam utilitati non conuenire reipub. quia nō uult stare reip; firmitate uirtutū, sed impunitate uitiorū. Non autē sicut regi homini, uel cuilibet principi ciuitatis, ita etiam deo quicquid a multis peccatur inultū est. Misericordia uero eius & gratia prædicata hominibus per hominem Christū, impartita autē per deū, deiq; filium eundem ipsum Christum, non deserit eos qui ex eius fide uiuunt, eumq; p̄ se colunt, siue mala huius uitæ patienter foriterq; experiantur, siue bonis eius misericorditer ac temperanter utantur, æternum pro utroq; præmiū recepturi in ciuitate superna atq; diuina: ubi iā non sit moleste toleranda calamitas, nec laboriose frenanda cupiditas, sed solā sine ulla difficultate, & perfecta libertate retinenda dei & proximi charitas. Incolumem feliciorēq; te misericordissima dei omnipotētia tueatur domine illustris & merito insignis, ac præstantissime fili. Sancta & in Christo dignissime honorandā matrem, cuius pro te deus preces exaudiat, pro meritis uestris officio sissime saluto. Sanctus frater & coepiscopus meus Posidius, præstantiā uestram multū salutat.

Al. hominum

Matth. 22

Scriptura & indoctis & indoctis prodita uti lisq;

Solacium

Apolloinis Apuleius

Al. deum

Matth. 5

Al. reliqua

tia humiliter tumens, facile ut placeret emeruit. Hinc enim plurimū placuit, quod hominis gressus aliquanto titubantes boni propoliti exhortatione statuere & firmare contendis. Est enim nobis cū eodē quotidiana pro uirib; nostris, & pro ingenij paupertate disputatio. Sanctæ quidem matris eius precatione cõpulsus, cura mihi est eum frequentius salutandi gratia conuenire, licet uicem in hac parte reddere etiā ipse dignetur. Accepta autem uenerabilitatis tue epistola, homo qui a ueri dei stabilitate, multorū (quorū in hac urbe copia est) persuasione reuocatur, ita motus est, ut si quantū ipse confirmat literarum prolixitatem minime formidasset, omne beatitudini tuæ quod habere potest, insinuasset ambiguous. Sed tamen satis, sicut etiam ipse probare dignaberis, culto accuratoq; sermone, & Romanæ eloquentiæ nitore perspicuo, aliqua sibi exolui impendio postulauit. Quæ quidem quæstio usque quaq; detrita est, & eorum super hac parte satis nota calliditas, qui dispensationē dominicæ incarnationis infamant. Sed tamē etiā ego in hac parte, quia plurimis quicquid rescripseris profuturū esse confido, precator accesserim, ut ad ea uigilantius respōdere digneris, in quibus nihil amplius dominū q̄ alij homines facere potuerunt, fecisse uel legisse mentiuntur. Apollonium siquidem suum nobis, & Apuleiū aliosq; magicæ artis homines in medium proferūt, quorum maiora contendunt extitisse miracula. Ipse autē uir illustris superius memoratus, multa esse dixit presentibus aliquantis, quæ huic possent iungi non immerito quæstioni, si (ut antē dixi) non ab eius partibus, epistolaris cõsiderata breuitas fuisset. Quæ tamen licet scribere noluerit, tacere non est passus. Dicebat enim, q̄ & si sibi hodie incarnationis dominicæ ratio redderetur, reddi uix ad liquidum possit, cur hic deus qui & Veteris testamenti deus esse firmat, spretis ueteribus sacrificijs delectatus est nouis. Nihil enim corrigi posse asserbat, nisi quod antefactū nō recte probaretur, uel quod semel rectefactū sit, immutari ullatenus nō debuisse. Recte enim facta dicebat mutari nisi iniuste nō posse, maxime quia ista uanitas incõstantiæ ð dominū possit arguere. Tum deinde quod eius prædicatio atq; doctrina, reipub; moribus nulla ex parte conueniat: utpote, sicut a multis dicitur, cuius hoc constet præceptū, ut nulli malum pro malo reddere debeamus, & percutienti aliam præbere maxillam, & pallium dare persistenti tunicā tollere, & cū eo qui nos angariare uoluerit, ire debere spaciō itineris duplicato: quæ omnia res moribus asserit esse cõtraria. Nam quis tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, uel Romanæ prouinciæ deprædatori non mala uelit belli iure repōnere: & cætera quæ dici ad ð rē posse, intelligit uenerabilitas tua. Hac ergo omnia, ipsi posse ad iungi æstimo quæstioni, intantū ut per Christianos principes, Christianam religionē maximā

A ex parte seruantes, tanta (etiā si ipse de hac parte taceat) reip; mala euenisse manifestum sit: unde beatitudo tua mecum dignetur agnoscere. Ad hæc omnia, quoniam multorū manibus sine dubio tradet sanctitatis tuæ desiderata responsio, plenus debet & elucubratus solutionis splendore ostendi, maxime quia cum ista gererentur, eximius Hipponensis regionis possessor & dominus præsens aderat, qui & sanctitatē tuā sub ironiæ adulatione laudaret, & sibi cum de his quæreret, minime satisfactum esse cõtenderet. Ego uerò ad hæc omnia promissionis nō inmemor sed exactor, libros cõfici deprecor ecclesiæ, hoc maxime tempore, incredibiliter profuturos. Augustinus Marcellino ad hæc respõdet. Epist. V. Domino eximio, & merito insigni, charissimo filio Marcellino, Augustinus in domino S. Illustri uiro & eloquentissimo, nobisq; dilectissimo filio Volusiano, non amplius q̄ ad illud quod inquirendū putauit, respondendū fuit. Ad ea uero quæ mihi pertractada atq; soluenda in epistola tua ipse misisti, siue ab illo, siue etiam ab alijs uel suggerant uel ingerantur, ad te potius pro uiribus nostris pertractata & soluta mitti debuerant: nō sic quemadmodum agendum est de his librorū negotio, sed quemadmodū potest epistolari sat esse colloquio, ut si tibi uisum fuerit, qui eorum motus quotidianis disputationibus experiris, & illis legantur hæc literæ. At si auriculis eorū minus pietate fidei præcultis, sermo iste non sufficit, prius inter nos quod eis putas sufficere peragat, tum demum ad illos quod peractum fuerit perferat. Multa enim sunt a quibus sensus corū, si adhuc abhorret & resilit, uel uberiore uel subtiliore ratione, uel certe autoritate, cui resistere indignū putent, persuaderi aliquando forsitan possit. Ergo in epistola tua posuisti, moueri quosdam cur hic deus qui & Veteris testamenti deus esse firmatur, spretis ueteribus sacrificijs, delectatus sit nouis. Nihil em̄ corrigi posse asserunt, nisi quod ante nō recte factum probaret, uel quod semel rectefactū sit nullatenus immutari debuisse. Recte em̄ facta, dicūt, mutari nisi iniuste nō posse. Hæc uerba ex literis tuis in has meas transfuli. Quibus si respōdere copiose uelim, tempus me citius q̄ exempla defecerint, quibus rerum ipsa natura, & opera humana certa ratione pro temporum opportunitate mutent, nec tamē eadem ratio sit mutabilis qua ista mutantur. Vnde pauca cõmemorem, ut ex his excitata quodāmodo iam per plura similia uigil currat intentio. Nonne hyem̄ æstas addito sensim calore succedit? Nonne diurnis tempora nocturna uertuntur? Quoties nostræ uariantur ætates: adolescentiæ pueritia non reditura cedit, iuuentus adolescentiæ non mansura: succedit finiens iuuenturē senectus, senectus autem morte finit. Hæc omnia mutantur, nec mutat diuinæ prouidentia ratio, qua fit ut ista mutent. Non autem opinor cum agricola

agricola aestate aliud iusserit quae iusserat hyeme, A ratio mutatur agriculturae. Et cum mane surgit qui nocte quiescebat, uitae consilium non mutat. Aliud magister adolescenti quam puero solebat, imposuit. Doctrina igitur constans, mutato precepto non mutat instructionem. Nam magnus ille nostrorum temporum medicus Vindicianus, consultus a quodam, dolori eius adhiberi iussit quod in tempore congruere uidebatur, adhibitum inuitas consecuta est. Deinde post annos aliquot eadem rursus corporis causa commotus, hoc idem ille putauit adhibendum, adhibitu uertit in peius. Miratus currit ad medicum, indicat factum: at ille ut erat acerrimus, ita respondit: Ideo male acceptus es, quia ego non iussi, ut omnes qui audissent, parumque hominem nosset, non eum arte medicinali fidens, sed nescio qua illicita potentia putaret. Vnde cum esset a quibus poterat stupentibus interrogatus, aperuit quod non intellexerat, uidelicet illi aetati iam non hoc se fuisse iussurum. Tantum igitur ualeat ratio atque artibus non mutatis, quod secundum eas sit pro temporum uarietate mutandum. Non itaque uerum est quod dicit: Semel recte factum, nullatenus esse mutandum. Mutata quippe temporis causa, quod recte ante factum fuerat, ita mutari uera ratio plerumque flagitat: ut cum ipsi dicant, recte non fieri si mutetur, contra ueritas clamat, Recte non fieri, nisi mutetur: quia utrumque tunc erit rectum, si erit pro temporum uarietate diuersum. Quod enim in diuersitate personarum uno tempore accidere potest, ut huic liceat aliquid impune facere, quod non liceat illi: non quod dissimilis sit res, sed is qui facit: ita ab una eademque persona diuersis temporibus, tunc oportet aliquid fieri, tunc non oportet, non quod sui dissimilis sit qui facit, sed quando facit. Haec quaestio quam late pateat, profecto uidet quisquis pulchri aptique distantiam sparsam quoddammodo in uniuersitate rerum ualeat, neque negligit intueri. Pulchrum enim per se ipsum consideratur atque laudatur, cui turpe ac deformis contrarium est. Aptum uero, cui ex aduerso est ineptum, quasi religatum pendet aliunde, nec ex semetipso sed ex eo cui connectitur, iudicatur: nimirum etiam decens atque indecens, uel hoc idem est, uel perinde habetur. Age nunc ea quae diximus, refer ad illud unde agitur. Aptum fuit primis temporibus sacrificium, quod praeceperat deus, nunc uero non ita est. Aliud enim praecepit quod huic temporum aptum esset, qui multo magis quam homo nouit quid quando impertiat, addat, auferat, detrahat, augeat, minuatur uel, immutabilis mutabilium, sicut creator ita moderator, donec uniuersi seculi pulchritudo, cuius particulae sunt quae suis quibusque temporibus apta sunt, uelut magnum carmen cuiusdam ineffabilis moderatoris excurrat, atque inde transeant in eternam contemplationem speciei qui deum rite colunt, etiam cum tempus est fidei. Fallunt autem qui existimant, hanc deum iubere

re causa suae utilitatis uel uoluptatis. Et merito mouetur, cur deus ista mutauerit, quasi delectatione mutabili aliud sibi iubens offerri illo prius tempore, aliud isto. Non autem ita est. Nihil enim deus iubet quod sibi prodest, sed illi cui iubet. Ideo uerus est dominus qui seruo non indiget, & quo seruus indiget. In ea quippe scriptura quae uetus dicitur testamentum, & eo tempore quo ad huc illa offerrebantur sacrificia, quae hoc tempore non offeruntur, dictum est: Dixi domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Nec illorum ergo sacrificiorum egebat deus, nec cuiusquam eget unquam, sed rerum diuinitus impartitarum, uel imbuendo uirtutibus animo, uel aeternae saluti adipiscendae quaedam signa sunt, quorum celebratione atque functione, non deo sed nobis utilia pietatis officia exercent. Nihil autem longum est, conuenienter disputare de uarietate signorum, quae cum ad res diuinas pertinent Sacramenta appellantur. Sicut autem non ideo mutabilis homo, quia mane aliud, aliud uespere: illud hoc mense, illud alio: non hoc isto anno quod illo: ita non ideo mutabilis deus, quia uniuersi seculi priore uolumine aliud, aliud posteriore sibi iussit offerri, quo conuenienter significationes ad doctrinam religionis saluberrimas pertinentes, per mutabilia tempora sine ulla sui mutatione disponeret. Nam ut nouerint homines quos haec mouent, iam hoc fuisse in ratione diuina, nec cum ista noua constitueretur, subito priora displicuisse uelut mutabili uoluntate, sed hoc iam fixum & statutum fuisse in ipsa sapientia dei, cui de maioribus etiam rerum mutationibus, eadem scriptura dicit: Mutabis ea, & mutantur: tu autem idem ipse es. Insinuandum est eis, mutationem istam sacramentorum Testamenti ueteris & noui etiam praedictam fuisse prophetis uocibus. Ita enim uidebunt, si poterunt, id quod in tempore nouum est, non esse nouum apud eum qui condidit tempora, & sine tempore habet omnia quae suis quibusque temporibus pro eorum uarietate distribuit. Nam & in illo psalmo, unde commemorauimus aliquid quo demonstrarem non egere deum sacrificijs nostris, cui dicitur: Dixi domino, deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges: paulo post legitur ex persona Christi, Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus: hoc est, pecorum uictimis, quibus prius congregabantur conuenticula Iudaeorum. Et alibi dicit: Non accipiam de manu tua uitulos, neque de gregibus tuis hircos. Et alius propheta: Ecce, inquit, dies uenient, dicit dominus, & confirmabo super domum Iacob testamentum nouum, non sicut testamentum quod disposui patribus eorum, cum eduxi eos de terra Aegypti. Et alia multa sunt de hac re testimonia, quibus hoc deum facturum esse praedictum est, quae commemorare nunc longum est. Hic iam si satis constitit quod recte alio tempore constitutum est, idem recte alio tempore posse mutari, mutantis opere

10. De ciuit. dei cap. 5

Al. ipse

Psal. 115

Sacramenta

Psal. 101

Psal. 115

Psal. 49

Hier. 31

opere, non dispositione mutata, quam dispositionem A intelligibilis ratio continet, ubi sine tempore simul sunt quae in temporibus simul fieri non possunt, quia tempora non simul currunt. Quispiam fortassis expectet causas a nobis ipsius mutationis accipere, quod ipse nosti quam prolixum sit negotium. Veruntamen breuiter dici potest quod homini acuto fortasse suffecerit, alijs sacramentis praenunciari Christum cum uenturus esset, alijs cum uenisset annunciaripotuisse, sicut modo nos id ipsum loquentes, diuersitas rerum compulit etiam uerba mutare. Siquidem aliud est praenunciari, aliud annunciaripotuisse, aliud cum uenturus esset, aliud cum uenisset. Nunc deinde uideamus quale sit illud quod in epistola tua sequitur. Adiecasti enim eos dicere, quod Christi praedicatio atque doctrina reip. moribus nulla ex parte conueniat, cuius hoc constet esse preceptum, ut nulli malum pro malo reddere debeamus, & percutienti aliam praebere maxillam, & pallium dare ei qui tunicam auferre perstiterit, & cum eo qui nos angariare uoluerit, ire debere spacio itineris duplicato. Quae omnia reip. moribus asseruntur esse contraria. Nam quis, inquit, tolli sibi ab hoste aliquid patiat, uel Romanae provinciae depraedatoribus non mala uelit belli iure repone re? Hec atque huiusmodi uerba obtrectantium, siue non obtrectando, sed quaerendo talia loquentium, operosius fortasse refellerent, nisi haec disceptationes haberentur cum uiris liberaliter institutis. Vnde quid opus est ut diutius laboremus, ac non ipsos potius percotemur, quomodo poterant gubernare atque augere remp. quam ex parua & inopi magna opulentaque fecerunt, qui accepta iniuria ignoscere quam persequi malebant? Quomodo Caesari administratori utique reip. mores eius extollens Cicero dicebat, quod nihil obliuisci soleret nisi iniurias? Dicebat enim hoc tam magnus laudator, aut tam magnus adulator. sed si laudator, talem Caesarem nouerat: si autem adulator, talem esse debere ostendebat principem ciuitatis, quale illum fallaciter praedicabat. Quid est autem non reddere malum pro malo, nisi abhorre ab ulciscendi libidine? Quid est accepta iniuria ignoscere malle quam persequi, et nihil nisi iniurias obliuisci? Haec cum in eorum leguntur autoribus, exclamant & plaudunt: describi atque praedicari mores uidentur, quibus dignum esset exurgere ciuitatem, quae tot gentibus imperaret, quae accepta iniuria ignoscere quam persequi malebant. Cum uero legitur praecipiente autoritate diuina, non reddendum malum pro malo, cum haec tam salubris admonitio congregationibus populorum tanquam publicis utriusque sexus, atque omnium aetatum & dignitatum scholis de superiore loco personat, accusatur religio tanquam inimica reip. Quae si ut dignum est audiretur, longe melius Romulo, Numa, Bruto, ceterisque illis Romanae gentis praclaris uiris constitueret, confereret, firmaret, augetque reip. Quid enim est respub. nisi res populorum? Res ergo communis, res utique ciuitatis. Quid est autem ciuitas, nisi multitudo

Matth. 5

Bellum

do hominum in quoddam uinculo redacta concordia: Apud eos enim ita legitur: Breui multitudo diuersa atque uaga, concordia ciuitas facta erat: Quae porro precepta concordiae in suis templis unquam illi legenda censuerunt, quando quidem miseriquaerere cogebant, quonam modo sine offensione cuiusquam eorum discordes inter se deos suos colere possent? Quod si imitari discordantes uellent, rupto concordiae uinculo ciuitas laberetur, quod postea paulatim decoloratis corruptisque moribus agi coepit per bella ciuilia. Quanta uero precepta concordiae non humanis disputationibus exquisita, sed diuina autoritate conscripta in Christi ecclesijs lectitent, quis uel ab illa religione alienus, ita surdus est ut ignoret? Ad hoc enim & illa pertinet, quae malum exigere quam discere, alteram percutienti praebendam esse maxillam, uolenti auferre tunicam, dandum etiam pallium, cum angariante duplicandam uiam. Hoc quippe fit, ut uincatur bono malum, imo in homine malo uincatur bono malum, & homo liberetur a malo, non exteriori & alieno, sed intimo ac suo, quo grauius & perniciosius, quam cuiusuis hostis extrinsecus immanitate uastatur. Qui ergo uincitur bono malum, patienter amittit temporalia commoda, ut doceat quam pro fide atque iustitia contemnenda sint, quae ille nimis amando fit malus: ac sic iniuriosus ab eo ipso cui fecit iniuriam, discat qualia sint propter quae fecit iniuriam, atque in concordiam, qua nihil est utilius ciuitati, poenitens acquiratur, uictus non saeuientis uiribus, sed beniuolentia patientis. Tunc enim recte fit, cum uidetur ei profuturum esse propter quem fit, ad operandam in eo correctionem atque concordiam. Hoc certe animo faciendum est, etiam si alius exitus consequatur, nec corrigi uelit atque pacari, propter quem corrigendum atque pacandum, uelut curandum & sanandum adhibita est ista medicina. Alioquin si uerba attenderimus, eorumque proprietati seruendum putauerimus, non est prebenda maxilla dextera, si sinistra fuerit percussa. Quotiam si quis te, inquit, percusserit in maxillam dexteram, praebere illi & sinistram. Magis autem sinistra percussit, quod in eam potius partem, quam ad dexteram facilius ferientis ictus est. Sed sic intelligi solet, ac si dictum esset. Si quis in te meliora fuerit persecutus, & in feriora ei praebere, ne uindicta potius quam patientia studens contempnas aeterna pro temporalibus, cum potius temporalia pro aeternis contemnenda sint, tanquam sinistra pro dextris. Haec semper fuit sanctorum martyrum intentio: uindicta enim ultima iuste poscitur, quando nullus iam restat correctionis locus, extremo scilicet summoque iudicio. Nunc uero cauendum est ne uindicandi cupiditate amittatur, ut nihil aliud dicam, ipsa patientia, quae pluris est habenda quam omne quod potest etiam inuito inimicus auferre: Namque alius Euangelista in eadem sententia nullam fecit dexterae mentionem, sed tantum maxillam

Matth. Lib. 1. De sermone domini in monte, cap. 20. et 21

Luce 6

Vindiciani dictum

Al. quibusdam postea

Terentius in Adelphis

12. De ciuit. dei cap. 4. et 5

xillam & alteram nominavit, ut aliquāto distinetius intelligeretur in altero, ipsum alterum simpliciter eandem patientiam commendare. Paratus itaq; debet esse homo iustus & pius, patienter eorum malitiam sustinere, quos fieri bonos quærūt, ut numerus potius crescat bonorū, non ut pari malitia se quoq; numero addat malorum. Deniq; ista præcepta magis ad præparationem cordis quæ intus est pertinere, quam ad opus quod in aperto fit, ut teneat in secreto animi patientia cum benevolentia, in manifesto autem id fiat quod eis uideatur prodesse posse, quibus bene uelle debemus, hinc liquido ostenditur, quod ipse dominus Iesus exemplum singulare patientiæ cum percuteretur in faciem, respondit: Si male dixi, exprobra de malo: si autē bene, quid me cædis: Nequaquam igitur præceptum suum, si uerba intueamur, impleuit. Neq; quoniam præbuit percutienti alteram partem, sed potius prohibuit, ne qui fecerat iniuriam auget: & tamen paratus uenerat, non solum in faciem percuti, uerum etiam pro his quoq; a quibus hæc patiebatur crucifixus occidi, pro quibus ait in cruce pēdens: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt: Nec Paulus apōstolus præceptum domini & magistrī sui uidetur impleuisse, ubi etiam ipse percussus in faciem dixit principi sacerdotum: Percutiet te deus paries dealbata, sedes iudicans me secundum legem, & contra legem iubet me percuti. Et cum a circumstantibus diceretur: Iniuriam facis principi sacerdotum, irridenter eos admonere uoluit quid dixerit, ut qui saperent intelligerent iam destruendum esse aduentu Christi parietem dealbatum, hoc est, hypocritam sacerdotij iudæorum. Ait quippe: Nesciui fratres, quia princeps est. Scriptum est enim: Principi populi tui non maledices. Cum proculdubio qui in eodem populo creuerat, atq; ibi lege fuerat eruditus, illum principem sacerdotum nescire non posset, nec eos quibus ita notus erat, ullo modo falleret quod nesciret. Sunt ergo ista præcepta patientiæ semper in cordis preparatione retinenda: ipsaq; benevolentia ne reddatur malum pro malo, semper in uoluntate complenda est. Agenda sunt autem multa, etiam cum inuitis benigna quadam asperitate plectendis, quorum potius utilitati cōsulendum est quam uoluntati, quod in principe ciuitatis luculentissime illorum litera laudauerunt. Nam in corripiendo filio quam libet asperere, nunquam profecto amor paternus amittitur. Fit tamen quod nolit & doleat, qui etiam inuitus uidetur dolore sanandus. Ac per hoc si terrena ista respublica præcepta Christiana custodiat, & ipsa bella sine benevolentia nō gerentur, ut ad pietatis iustitiæq; pacatam societatem uictis facilius consulat. Nam cui licentia iniquitatis eripitur, utiliter uincitur. Quoniam nihil est infelicius felicitate peccantiū, quæ pœnalis nutritur impunitas, et mala uoluntas uelut

Luce 22

Act. 23

A hostis interior roboratur. Sed peruersa & aduersa corda mortalium, felices res humanas putant, cum teatorum splendor attenditur, & labes nō attenditur animorum: cum theatrorum moles extruuntur, & effodiunt fundamenta uirtutum: cum gloriosa est effusionis infania, & opera misericordiæ deridentur: cum ex his quæ diuitibus abundant, luxurientur histriones, & necessaria uix habent pauperes: cum deus qui doctrinæ suæ publicis uocibus contra hoc malum publicum clamat, ab impijs blasphematur, & dij tales requiruntur, in quorum honorem ea ipsa theatra corporum & animorū dedecora celebrentur. Hæc si deus pollere permittat, tunc indignatur grauius: hæc si impunita dimittat, tunc punnit infestius. Cum uero evertit subsidium uitorum, & copiosas libidines inopes reddit, misericorditer aduersatur. Misericorditer enim si fieri posset, etiam bella gererentur a bonis, ut licentiosis cupiditatibus dōmitis hæc uitia perderentur, quæ iusto imperio uel extirpari uel deprimi debuerunt. Nam si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potius militibus consilium salutis petentibus in Euangelio diceret, ut abijcerent arma, seq; omnino militiæ subtraherēt. Dicitur est autem eis: Neminem concusseritis, nulli calūniam feceritis, sufficiat uobis stipendium uestrum. Quibus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare utiq; nō prohibuit. Proinde qui doctrinam Christi aduersam dicunt esse reipublicæ, dent exercitū talem quales doctrina Christi esse milites iussit, dent tales prouinciales, tales maritōs, tales cōiuges, tales parentes, tales filios, tales dominos, tales seruos, tales reges, tales iudices, tales deniq; debitorū redditores, & exactores ipsius fisci, quales esse præcepit doctrina Christiana, & audeant eam dicere aduersam esse reipublicæ, imō uerō dubitent eam confiteri magnam, si obtemperet salutē esse reipublicæ. Ut quid autem ad illud respondere quod dicūt, per quosdam Imperatores Christianos multa mala imperio accessisse Romano: Hæc generalis cōquestio calumniosa est. Nam si apertius certe de præteritis Imperatoribus aliqua cōmemorarent, possem similia uel fortasse etiā grauiora de Imperatoribus non Christianis & ego commemorare, ut intelligerent uel non hominum hæc esse uitia, non doctrinæ: uel non Imperatorum, sed aliorum sine quibus Imperatores agere nihil possunt. Ex quo enim tempore pessum ire cœperit Romana respublica, satis liquet, litera loquitur ipso, longe antequam Christi nomē eluxisset in terris, dicitur est: O urbem uanalem, & mature perituram, si emptorem inuenerit. In libro etiā belli Catilinæ, ante aduentum utiq; Christi, idem nobilissimus historicus eorum, nō tacet quando primum insueuerit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, uasa cœlata mirari, & ea priuatim & publice rapere, delubra spoliare, sacra

Belli patrociniū Luce 3

4. De ciuit. dei cap. 2

2. De ciuit. dei cap. 18

Salustius

cra prophanaq; omnia polluere. Quando ergo nec hominibus, nec ipsis etiam quos deos putabant, morum corruptorum & perditorum auaritia rapacitasq; parcebat, tunc cœpit perire laudabile illud decus salusq; reip. Quos deinde uitia pessima successus habuerint, & quanto humanarum rerum malo illa iniquitas prosperata sit, nunc longum est dicere. Audiant Satyricum suum garrindo uera dicentem: *Inuenalis* Seruabat castas humilis fortuna Latinas Quondam, nec uitij contingi parua sinebat Teæta labor, somniq; breues, & uellere Thusco Vexatæ duræq; manus, ac proximus urbi Hannibal, & stantes Collina in turre mariti. Nunc patimur longæ pacis mala, sauior armis Luxuria incubuit, uictumq; ulciscitur orbem. Nullū crimē abest, facinusq; libidinis, ex quo Paupertas Romana perit. Quid ergo expectas, ut ego exaggerem, quanta mala importauerit successū prospero iniquitas subleuata, quando quidē & ipsi qui aliquanto prudentius attenderūt, plus dolendam uiderunt paupertatem, quam opulentia perisse Romanam? In illa enim morum integritas seruabatur, per hanc autem nō muros urbis, sed mentes ipsius ciuitatis dira nequitia omni hoste peior irrupit. Gratias domino deo nostro, qui contra ista mala misit nobis adiutorium singulare. Quod enim non tolleret, quem non inuolueret, in quod profundum nō demergeret fluuius iste horrendæ nequitie generis humani, nisi crux Christi in tanta uelut mole autoritatis eminentius firmiter figeretur, cuius apprehenso robore, stabiles essemus, ne male suadentium uel in mala impellentium, tam uasto mundi huius gurgite abrepti forberemur? In ista enim colluuiemorum pessimorum, & ueteris perditæ disciplinæ, maxime uenire ac subuenire debuit cœlestis autoritas, quæ uoluntariam paupertatem, quæ continentiam, benevolentiam, iustitiam, atq; concordiam, ueramq; pietatem persuaderet, ceterasq; uitæ luminosas ualidasq; uirtutes: non tantum propter istam uitam honestissime gerendam, nec tantum propter ciuitatis terrenæ concordissimam societatem, uerum etiam propter adipiscendam sempiternam salutem, & sempiterni cuiusdam populi cœlestem diuinamq; rem publicam, cui nos ciues asciscit fides, spes, charitas: ut quandiu inde peregrinamur, feramus eos si corrigere non ualemus, qui uitij impunitis uolunt stare rempublicam, quam primi Romani constituerunt auxeruntq; uirtutibus, & si non habentes ueram pietatem erga deum uerum, quæ illos etiam in æternam ciuitatē posset salubri religione perducere, custodientes tamen quandam sui generis probitatem, quæ posset terrenæ ciuitati constituendæ, augendæ, conseruandæq; sufficere. Deus enim sic ostendit in opulentissimo & præclaro imperio Romanorum, quantum ualerent ciues etiā sine uera religione uirtutes, ut

Aug. to. 2

A intelligeretur hac addita fieri homines ciues alterius ciuitatis, cuius rex ueritas, cuius lex charitas, cuius modus æternitas. Quis autem uel risu dignum non putet, quod Apolloniū & Apuleium, ceterosq; magicarū artium peritissimos conferre Christo uel etiam præferre conantur, quanq; tolerabilius ferendum sit, quando istos ei potius comparent q; deos suos? Multo enim melior (quod fatendum est) Apollonius fuit, & tot stuprorū autor & perpetuator, quem Iouem nominant. Ista, inquit, fabulosa sunt. Adhuc ergo laudent reipublicæ luxuriosam, licentiosam, planeq; sacrilegam felicitatem, quæ ista deorum probra confinxit, quæ non solum in fabulis audienda posuit, uerum etiam in theatris spectanda proposuit: ubi crimina plura essent quam numina, quæ ipsi dij sibi exhiberi habebant libenter, qui in suos cultores uindicare debuerunt, quod ea saltem uideret patienter. Sed non ipsi, inquit, sunt, qui talium fabularum mendacio celebrantur. Qui ergo sunt isti, qui taliū turpitudinum celebratione placantur? Horum dæmonum peruersitatem atq; fallaciam, per quos & magicæ artes humanas mentes decipiunt, quia prodidit Christiana doctrina, quia mundo uniuerso patefecit, quia angelos sanctos ab eorum malignitate distinxit, quia cauēdos potius & quemadmodum cauerentur admonuit, resp. dicitur inimica, quasi non si omnino per istos esset temporalis obtinenda felicitas, qualibet potius fuerit infelicitas eligenda. Sed neq; hinc deus uoluit dubitari, qui primum populum unum uerum deum colentem, deos autem falsissimos contemnentem, quandiu oportuit uetus Testamentum, ubi uelamentum Testamenti noui est obumbrari, tanta rerum terrenarū felicitate honestauit, ut quiuis intelligat, nec ipsam esse in dæmonum potestate, sed in illius unius, cui angeli seruiunt, quem dæmones contremiscunt, Apuleius enim, ut de illo potissimū loquamur, qui nobis Afris Afer est notior, non dico ad regnum, sed nec ad aliquam quidem iudicariam reip. potestatem cum omnibus suis magicis artibus potuit peruenire: honesto patriæ suæ loco natus, & liberaliter educatus, magna præditus eloquentia. An forte ista ut philosophus uoluntate contempsit, qui sacerdos prouinciæ pro magno fuit, ut munera ederet, uenatoresq; uestiret, & pro statua sibi apud Coenses locanda, ex qua ciuitate habebat uxorem, aduersus contradictionem quorūdam ciuium litigaret? Quod posteros ne lateret, eiusdem litis orationem scriptam memoriæ commendauit. Quod ergo ad istam terrenam pertinet felicitatem, fuit magnus ille quoad potuit. Vnde apparet eū nihil amplius fuisse, non quia noluit, sed quia non potuit. Quanquam & aduersus quosdam qui ei magicarū artium crimen intenderant, eloquentissime se defendit. Vnde miror laudatores eius qui eum nescio quæ fecisse miracula illis artibus

Apuleius magus

b prædi

prædicant, contra eius defensionem testes esse conari. Sed uiderint utrum uerum ipsi perhibeant testimonium, & ille falsam defensionem. Illud si sapiunt, attendant, qui magicas artes, non utiq; nisi pro felicitate terrena uel damnabili curiolitate conquirunt, uel ab eis innocentes, periculosa tamen eas admiratione collaudant, & uideant Dauid nostrum sine ullis talibus artibus ex pastore ouium peruenisse ad regiam dignitatem: cuius & peccata & merita fidelis scriptura non tacuit, ut sciremus & quibus modis non offenderetur deus, & quibus modis placaretur ofensus. Quantū autem attinet ad miracula quæ humanis sensibus stupenda monstrantur, multum errant qui prophetis sanctis miraculorum magnorū nobilitate præstantibus magos comparant: quanto magis si eos comparat Christo, quem propheta illi quibus magi quilibet nullo modo sunt comparandi, prænunderunt esse uenturum, & secundum carnem quam sumpsit ex uirgine, & secundum diuinitatem, qua nunquam separatur à patre: Video me fecisse prolixissimam epistolam, nec tamen de Christo dixisse omnia, quæ uel eis qui tardiore ingenio diuina non ualent assequi, uel eis qui licet acute moueantur, contentiosum tamen studiū & præoccupatio diuturni erroris, ab intelligendo impedit, sufficere utcunque possint. Veruntamen cognosce quid eos contra moueat, atq; rescribe, ut in epistolis uel libris, si adiuuerit deus, ad omnia respondere curemus. Sis in domino Felix, gratia & misericordia eius, dñe eximie et merito insignis, charissime ac desiderantissime fili.

Augustinus Italica uidua, consolans illum super obitu mariti, ac refellens eorum opinionem, qui dicebant, Deum uideri oculis corporeis. Epistola VI

Domina eximia & merito præstantissime, atq; in Christi charitate honoranda filia Italica, Augustinus episcopus in domino S.

Non solum literis tuis, uerum etiam ipso referente qui pertulit, comperi multum te flagitare literas meas, credentem quod ex eis consolationem habere plurimam possis. Tu itaq; uideris quid exinde capias, ego tamen eas negare uel differre non debui. Consoletur autem te fides & spes tua, & ipsa charitas quæ diffundit in cordibus piorum per spiritum sanctum, cuius nunc aliquid pro pignore accepimus, ut ipsam plenitudinē desiderare nouerimus. Non enim te desolatam putare debes, cum in interiore homine habeas præsentem Christum per fidem in corde tuo: Aut sic te contristari oportet quemadmodum gentes quæ spem non habent, cum ueracissima promissione speremus nos de hac uita, unde migraturi quosdam nostros migrantes non amissimus, sed præmissimus, ad eam uitam esse uenturos, ubi nobis erunt quanto notiores,

1. Thess. 4

tanto utique chariores, & sine timore ullius defensionis amabiles. Hic autem & coniunx tuus, cuius abscessu uidua diceris, tibi notissimus erit: qui quauis & hic tibi notus esset, sibi tamen notior erat quam tibi. Et unde hoc, cum tu eius corporalem faciem uideres, quam ipse utiq; non uidebat, nisi quia notitia nostri certior intus est, ubi nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: sed cum uenerit dominus, & illuminauerit abscondita tenebrarum, & manifestauerit cogitationes cordis, tunc nihil latebit proximum in proximo, nec erit quod suis quisq; aperiat, abscondat alienis, ubi nullus erit alienus. Lux uero ipsa qua illuminabuntur, hæc omnia, quæ modo in cordibus reconduntur, qualis aut quanta sit, quæ lingua proferat, quis saltem infirma mente contingat: Profecto lux illa deus ipse est, quoniam deus lux est, & tenebra in eo non sunt ulla, sed lux mentium purgatarum, non istorum corporis oclorum. Erit ergo tunc mens idonea, quæ illam lucem uideat, quod nunc uidendum non est. Hoc autem oculus uidere corporis neq; nunc potest, neq; tunc poterit. Omne quippe quod oculis corporis cōspici potest, in loco aliquo sit necesse est, nec ubiq; sit totum, sed minore sui parte minorem locum occupet, & maiore minorem. Non ita est deus inuisibilis & incorruptibilis, qui solus habet immortalitē, & lucem habitat inaccessibilem, quæ nemo hominū uidit nec uidere potest.

C Per hoc enim uideri ab homine non potest, per quod uidet homo corporeus corporea. Nam & si mentibus piorū esset inaccessibilis, non diceretur: Accedite ad eū, & illuminamini. Et si mentibus piorum esset inuisibilis, non diceretur: Uidebimus eum sicuti est. Nam perspicite totam ipsam in Epistola Ioannis sententiā: Dilectissimi, inquit, filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Intantum ergo uidebimus, in quantum similes ei erimus, quia & nunc intantum non uidemus, in quantum dissimiles sumus. Inde igitur uidebimus, unde similes erimus. Quis autem demens dixerit, corpore nos uel esse, uel futuros esse similes deo? In interiore igitur homine ista similitudo est, qui renouatur in agnitionem dei, secundum imaginem eius qui creauit illum. Et tanto efficimur similiores illi, quanto magis in eius cognitione & charitate proficimus, quia etsi exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem: ita sanè ut in hac uita quantuscunq; profectus sit, longe absit ab illa perfectione similitudinis, quæ idonea erit ad uidendum deum, sicut dicit Apostolus, facie ad faciem. In quibus uerbis certe si corporalem faciem uoluerimus accipere, consequens erit, ut etiam deus talem habeat faciem: & sit ali quod interuallum inter nostram & ipsius, cum eum uidebimus facie ad faciem. Et si interuallum

1. Cor. 2. 9 4

1. Tim. 6

Psal. 33

1. Ioan. 3

Coloss. 3

2. Cor. 4

luna

lum, utiq; finis & membrorum habitus terminatus & cætera absurda dictuq; & cogitatu impia: quibus animalis homo non percipiens ea quæ sunt spiritus dei, fallacissimis uanitatibus luditur. Dicunt enim quidam eorum qui talia garriunt, quantum ad me potuit peruenire, nos deum uidere nunc mente, tunc corpore, ita ut etiā impios eum pari modo asseuerent esse uisuros. Vide quantum in peius proficiunt, cum sine limite timoris uel pudoris, hac atq; illac uagabunda fertur impunita loquacitas. Antea dicebant, carni suæ tantum hoc præstitisse Christum, ut corporeis oculis uideret deum: deinde addiderunt etiam, omnes sanctos receptis in resurrectione corporibus, eodem modo deum esse uisuros. Nunc iam istam possibilitatem etiam impijs donauerunt. Donent sanè quantum uolūt, & quibus uolunt. Nam quis audeat contradicere hominibus de suo donantibus? Qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur: Tu autem cum his qui sanam doctrinam tenent, nihil istorum audeas usurpare de tuo. Sed cum legis: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt, intellige impios non uisuros, neq; enim beati & mundi cordes sunt impij. Item cum legis: Uidemus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem: Intellige inde nos tunc uisuros facie ad faciem, unde uidemus nunc per speculum in ænigmate. Hoc autem utrumquē interioris hominis munus est, siue cum in ista peregrinatione adhuc per fidem ambulatur, in qua utitur speculo & ænigmate, siue in illa patria cum per speciem contemplabitur. Pro qua uisione positum est: Facie ad faciem. Audiat caro carnalibus ebria cogitationibus: Spiritus est deus, & ideo qui adorant deum, in spiritu & ueritate oportet adorare. Si adorare, quanto magis uideret? Quis enim audeat affirmare dei substantiam corporaliter uideri, cum eam noluerit corporaliter adorari? Sed argute sibi uidentur dicere, & quasi interrogando premere: potuit Christus carni suæ præstare, ut oculis corporeis uideret patrem, an non potuit? Ut si non potuisse responderimus, omnipotentia dei nos derogasse proclament: Si autem potuisse concesserimus, argumentationem suam ex nostra responsione cōcludant. Quanto iam tolerabilius desipiunt, qui carnem asserunt conuersum iri in substantiam dei, & hoc futuram esse quod deus est, ut sic eam saltem uidendo deo faciant idoneam, non tanta diuersitate dissimilem. Quam uanitatem credo istos abigere à fide sua fortasse & ab auribus. Et tamen si interrogatione de hoc similiter urgeantur, possit ne deus hoc, an non efficere possit, utrum eius potestati detrahent, si non posse responderint: an hoc futurum fatebuntur, si posse concesserint? Quomodo ergo exierint de hoc laqueo alieno, sic exeant de suo. Deinde cur solis oculis corporeis Christi, hoc donum attributum esse contendunt, num

Ioan. 8

Matth. 5

1. Cor. 13

Ioan. 4

Aug. 10. 2

etiam cæteris sensibus? Sonus ergo erit deus, ut possit eius etiam auribus percipi? Et halitus erit, ut sentiri possit eius olfactu? Et liquor aliquis erit, ut possit & bibi? Et moles erit, ut possit & tangi? Non, inquiunt. Quid ergo? An illud potest deus, & hoc non potest? Si non posse dixerint, cur derogant omnipotentia dei? Si posse & nolle responderint, cur solis oculis fauent, inuidet autem cæteris sensibus corporis Christi? An quousq; uolunt, desipiunt? Quanto nos melius, qui non eorum insipientia terminos figimus, sed ut desipiant profus, nolimus? Multa proferri possunt ad istam dementiam referendam. Sed si aliquando irruerint auribus tuis, hæc interim eis lege, & quid respondeant, non pigeat te rescribere ut potes. Ad hoc enim fide corda nostra mundantur, quia nobis fidei merces uisio dei promittitur. Quæ si per corporis oculos erit, frustra ad eam percipiendam sanctorum animus exercetur: imò uerò tam peruerse sentiens animus non in se exercetur, sed totus in carne est. Vbi enim tenacius habitabit & fixius, nisi unde se deum uisurum esse præsumit? Quod certe quantum malum sit, intelligentia potius dimitto tuæ, quam longo sermone moliar explicare. In protectione domini semper habitet cor tuum, domina eximia & merito præstantissima, atq; Christi charitate honoranda filia. Honorabiles tecum nobisq; in domino dilectissimos filios tuos debito meritū nostris officio resaluta.

Augustinus Marcellino, respondens quaestionculæ, mox ostendens quantum suis scriptis tribui uellet, explicās locum taxatum ex libris De libero arbitrio. Deinde traçat uarias opiniones de origine animarum. Postremo rejicit quorundam argumentum, qui ideo non credebant Mariam uirginē peperisse, quod id nunquam aliàs factum sit. Epist. VII

Domino eximio, & merito insigni, multumq; charissimo filio Marcellino, Augustinus in domino salutem.

Pistolam tuam, quam per sanctum fratrem & coepiscopum meum Bonifacium accepi, quaesiu ut rescriberem, nec inueni. Recolui tamē te in ea quaesuisse, quomodo inuenerunt magi Pharaonis, conuersa in sanguinem tota aqua Egypti, unde simile aliquid facerent. Quæ duobus modis solui quaestio solet: Siue quod marina aqua potuerit offerri, siue (quod est credibilius) quia in ea regione, in qua erant filij Israel, ista plaga non fiebat. Hoc enim quibusdam scripturæ illius locis apertissime expressum admonet, etiam ubi non dictum est quid intelligi debeat. Illæ autem literæ tuæ, quas presbyter Urbanus attulit, habent quaestionem mihi propositam ex libris non diuinis, sed meis, quos scripsi De libero arbitrio. In talibus autem quaestionibus non multum labro, quia & si defendi sententia

B

B 2 tentia

mentia mea siquida ratione non potest, mea est, non eius auctoris, cuius sensum improbare fas non est, etiam cum eo non intellecto hoc inde sentitur, quod improbandum est. Ego proinde fateor me ex eorum numero esse conari, qui proficundo scribunt, & scribendo proficiunt. Vnde si aliquid uel incautius, uel indoctius à me positum est, quod non solum ab alijs qui uidere id possunt merito reprehendatur, uerum etiam à me ipso, quia & ego saltem postea uidere debeo, si proficio, nec mirandum est, nec dolendum, sed potius ignoscendum atque gratulandum, non quia erratum est, sed quia improbatum. Nam nimis peruersè se ipsum amat, qui & alios uult errare, ut error suus lateat. Quanto enim melius & utilius, ut ubi ipse errauit, alij non errent, quorum admonitu errore careat. Quod si noluerit, saltem comites erroris non habeat. Si enim mihi deus quod uolo præstiterit, ut omnium librorum meorum quaecumque mihi rectissime displicent, opere aliquo ad hoc ipsum instituto colligam atque demonstrarem: tunc uidebunt omnes homines, quam non sim acceptor personæ meæ. Vos autem qui me multum diligitis, si talem me asseritis aduersus eos, quorum malicia, uel imperitia, uel intelligentia reprehenditur, ut me nusquam scriptorum meorum errasse dicatis, frustra laboratis, non bonam causam suscepistis, facile in ea me ipso iudicè superamini: Quoniam non mihi placet, cum à charissimis meis talis esse existimor, qualis non sum. Profecto enim non me, sed pro me alium sub meo nomine diligunt: si non quod sum, sed quod non sum diligunt. Nam in quantum me nouerunt, uel de me uerum credunt, ego ab eis diligo: in quantum autem mihi tribuunt, quod in me non cognoscunt, alium talem qualem me putant, pro me diligunt.

Lucani uersus

Romani maximus auctor

Tullius eloquij: Nullum unquam uerbum, inquit, quod reuocare uellet, emisit. Quæ quidem laus, quamuis præclarissima uideatur, tamen credibilior est de nimium fatuo, quam de sapiente perfecto. Nam & illi quos uulgò mortales uocant, quanto magis à sensu communi dissonant, magisque absurdi & insulsi sunt, tanto magis nullum uerbum emittunt, quod reuocare uelint, quia dicti mali, uel stulti, uel incommo-di poenitere, utique cordatorum est. Sed si in bonam partem accipiatur, ut quempiam talem fuisse credamus, qui cum sapienter omnia loqueretur, nullum unquam uerbum, quod reuocare uellet, emisit: hoc potius de hominibus dei, qui spiritu sancto acti loquuti sunt, quam de illo quem sic Cicero laudat, saluberrima pietate credendum est. Ab hac ergo excellentia tam longe absum, ut si nullum uerbum quod reuocare uellem protulerim, fatuo sim quam sapienti similior. Illius quippe scripta summa sunt autoritate dignissima, qui nullum uerbum non quod reuo-

care uellet, sed quod reuocare deberet, emisit. Hoc quisquis nondum est assequutus, secundas habeat partes modestiæ, quia primas non potuit habere sapientiæ: quia non ualuit omnia non poenitenda diligenter dixisse, poeniteat quæ cognouerit dicenda non fuisse. Cum ergo non sicut quidam charissimi mei putant, nulla uel pauca, sed potius plura fortasse quam etiam maledici opinantur uerba dixerim, quæ mallet reuocare, si possem, non mihi Tulliana illa blanditur sententiæ, qua dictum est: Nullum unquam uerbum quod reuocare uellet, emisit: sed angit me plane Horatianæ sententiæ: Nescit uox missa reuerti. Hinc est quod periculosissimarum questionum libros, de Genesi scilicet, & de Trinitate, diutius teneo quam uultis & fertis: ut si non potuerint nisi habere aliqua quæ merito reprehendantur, saltem pauciora sint, quam esse possent, si præcipiti festinatione inconsultius æderentur. Vos enim, ut uestræ indicant literæ (nam hoc mihi etiam sanctus frater & coepiscopus meus scripsit Florentius) ideo ut ædantur urgetis, quo possint à me, dum in hac carne uiuo defendi, cum uerò ab inimicis mordentibus, uel etiam ab amicis parum intelligentibus, fortasse in quibusdam coeperint accusari. Quod utique propterea dicitis, quia non putatis esse in eis aliquid, quod uera possit ratione culpari. Alioquin non me ad eorum aditionem, sed ad diligentio-rem emendationem potius hortaremini. Ego autem iudices ueros, & ueritate feueros magis intueor, inter quos & me ipsum primitus constituere uolo, ut ad illos ea tantum reprehendenda perueniant, quæ à me quamuis sedulo perscrutante, minime uideri potuerunt. Quæ cum ita sint, hoc tamen quod in tertio libro De libero arbitrio, cum de substantia rationali agerem, sic à me positum est ut dicerem: In corporibus autem inferioribus anima post peccatum ordinata regit corpus suum, non omnimodo pro arbitrio, sed sicut leges uniuersitatis sinunt: diligenter aduertant qui putant me aliquid de anima humana uelut certum statuisse atque fixisse, quod uel ex parentibus per propagationem ueniat, uel in actibus uitæ superioris atque cælestis peccauerit, ut corruptibili carne mereatur includi: & uideant sic à me uerba fuisse perpen-sa, ut retento eo quod certum habeo, post peccatum primi hominis, natos esse atque nasci ceteros homines in carne peccati, cui sanandæ uenit in domino similitudo carnis peccati, ita omnia sonarent, ut nulli præiudicarent opinioni quatuor illarum, quas postea digessi atque distinxi, non confirmans aliquam, sed interim quod agebam sequestrata illarum discussione determinans, ut quæcumque illarum uera esset, deus sine dubio laudaretur. Siue enim ex illa una omnes animæ propagentur, siue sigillatim in singulis fiant, siue extra creatæ mittantur, siue in corpora sponte mergantur, proculdubio creaturæ ista

Secundæ partes modestiæ

ista rationalis, id est, humanæ animæ natura, in corporibus inferioribus, hoc est, terrenis, post peccatum ordinata regit corpus suum, non omnimodo pro arbitrio interim, quod constat peccatum primi hominis. Non enim dictum est post peccatum suum, aut postea quam peccauit: sed dictum est, post peccatum: ut quodlibet postea si fieri posset, discussa ratio declararet, siue peccatum eius, siue peccatum parentis carnis eius, recte dictum intelligeretur quod dictum est: Post peccatum in inferioribus corporibus ordinata regit corpus suum, non omnimodo pro suo arbitrio, quia & caro concupiscit aduersus spiritum, & ingemiscimus grauati, & corpus quod corrumpitur, aggrauat animam. Et quis omnia enarret carnalis infirmitatis incommoda: Quæ utique non erunt, cum corruptibile hoc induerit in corruptionem, ut absorbeat mortale à uita. Tunc itaque spiritale corpus reget omnimodo pro arbitrio, nunc uerò non omnimodo, sed sicut leges uniuersitatis sinunt, per quas constitutum est ut corpora orta occidant, & aucta fenescant. Nam illius primi hominis anima, ante peccatum etiam si nondum spiritale corpus sed animale, tamen pro arbitrio regebat. Post peccatum autem, id est postea quam peccatum in illa carne commissum est, ex qua deinceps propagaretur caro peccati, anima rationalis sic est in inferioribus corporibus ordinata, ut non omnimodo pro arbitrio regat corpus suum. Quod si nondum acquiescunt in paruulis, qui nulla adhuc peccata propria commiserunt, iam tamen esse carnem peccati, quia & huic sanandæ cum baptizantur necessaria est medicina, similitudo illa carnis peccati, nec sic istis uerbis nostris habent quod succenseant. Constat quippe, nisi fallor, eandem carnem, etiam si non uitio, sed natura infirma est, tamen post peccatum cœpisse nasci, quia neque ita creatus est Adam, neque aliquis genuit ante peccatum. Quarant ergo alia quæ recte reprehendant, non solum in alijs festinatius æditis, uerum etiam in his ipsis libris meis De libero arbitrio. Neque enim eos inuenturos nego unde mihi beneficium conferat, quoniam si illi (quod iam in multorum manus exierunt) corrigi non possunt, ego certe quoniã uiuo adhuc possum. Hæc autem uerba tam caute à me posita, ut nulli de animæ exortu, quatuor illarum opinioni rationiue præscriberem, hi tantum reprehendant, qui reprehendendam putant eandem ipsam de re tam obscura cunctationem meam: contra quos me non defendo, quod recte faciam in hac questione cunctari, cum omnino non dubitem & immortalem esse animam, non ita ut deus qui solus habet immortalitatem, sed modo quodam sui generis, & eam esse creaturam non substantiam creatoris, & si quid aliud de natura eius certissimum teneo. Sed quia hoc me facere compellit de animæ exortu caliginosissimæ questionis obscuritas, manum potius por-

Aug. to. 2

rigant contenti, & quicquid illud est nosse cupienti, & doceat si possunt uel ostendant, siquid de hac re uel certa ratione didicerunt, uel apertissimo diuino eloquio crediderunt. Si enim ratio contra diuinarum scripturarum auctoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit uerisimilitudine, nam uera esse non potest. Rursus si manifestissime certèque rationi uelut scripturarum sanctorum obijcitur auctoritas, non intelligit qui hoc facit, & non scripturarum illarum sensum ad quem penetrare non potuit, sed suum potius obijcit ueritati. Nec quod in eis, sed quod in seipso uelut pro eis inuenit, opponit. Exempli gratia: Diligenter attende quid dicam. Scriptum est prope finem libri qui uocatur Ecclesiastes, cum de solutione hominis, quæ fit per mortem istam, qua dirimitur anima à corpore, scriptura loqueretur: Et conuertatur puluis in terram sicut fuit, & spiritus reuertatur ad deum qui dedit eum. Sententiæ huius auctoritatis proculdubio certa est, nec quenquam decipit falsitate, sed si quispiam uoluerit eam sic interpretari, ut inde animarum propaginem, quod ex illa una quam deus primo homini dedit, omnes ceteræ ueniant, conetur astruere, uideat illi suffragari quod ibi de carne dictum est pulueris nomine. Nam utique puluis & spiritus nihil aliud hoc loco quam anima & caro intelligitur: ut eo modo affirmet animam reuerti ad deum, quod sit de traduce illius animæ quam primo homini dedit deus, quemadmodum conuertitur caro in terram, cum sit etiam ipsa de traduce illius carnis, quæ in primo homine de terra facta est: ac si cõtendat, ex hoc quod de carne notissimum est, debere nos credere illud quod de anima occultum est. De traduce quippe carnis non ambigitur, sed de animæ ambigitur. Vtrunque autem ita positum est in hoc testimonio, uelut singula singulis parili ratione reddantur: caro scilicet conuertatur in terram sicut fuit. Inde enim sumpta est, quado factus est primus homo. Et spiritus reuertatur ad deum qui dedit eum, quando insufflauit in faciem hominis quem finxerat flatu uitæ, & factus est homo in animam uiuam, ut deinceps ex utraque re utriusque rei propago discurreret. Verum tamen si illud est uerum, quod animas non ex illa una propagatas, sed alibi creatas singulis singulas deus dat, etiam huic sententiæ cõgruit quod dictum est: Spiritus reuertatur ad deum qui dedit eum. Solæ ergo reliquæ duæ opinioniones uidentur excludi, quia si fierent in singulis hominibus animæ propriæ cum creantur, non putaretur dici debuisse: Spiritus reuertatur ad deum qui dedit eum, sed ad deum qui fecit eum. Dedit enim uelut sic sonat, quasi iam extra fuerit quod dari posset. Deinde quod dictum est, Reuertatur ad deum: urgent uerba & premunt, dicentes: Quomodo reuertetur ubi nunquam antea fuerit: Potius enim dici debuisse asserunt, & ad deum uel pergat, uel uadat ad deum, quam reuertatur ad deum.

Eccl. 2

i. Retract. i

b 3 deum

deum, si nunquam illic antea spiritus iste fuisse credendus est. Item quomodo animæ sponte labantur in corpus, cum scriptum sit: Dedit eum: nō tam in promptu est explicare, ac per hoc (ut dixi) duæ istæ opinionēs sub uerbis huius testimoniij laborant. Vna qua putant singulæ quæq; animæ in singulis suis corporibus fieri singulæ, alia qua putantur in corpora sponte demergi. Duabus autem illis, siue de traduce illius unius ueniant, siue antea iam creatæ & apud deū constitutæ, singulis corporibus dentur, sine labore uerba ista coaptantur. Et tamē si assertores eius sententiæ, qua creduntur animæ in suis singulis corporibus fieri, affirmēt: ita esse dictum de spiritu, qui pro anima positus est, deus dedit eum, quemadmodum recte dicit dedisse nobis oculos, uel aures, uel manus, uel quodlibet aliud, quæ membra utiq; non extra iam fecerat, & aliquid repolita habebat, quæ cum opus esset, daret, hoc est adderet & adiungeret, sed illic ea fecit in corpore cui dedisse illa dicitur: quid ei respondeatur non uideo, nisi forte alia uel alia testimonia proferantur, uel certa ratio unde ista opinio refellatur. Itemq; illi qui putant animas in corpora sponte defluere, sic accipiunt dictum, Dedit deus eum: quomodo dictum est, Tradidit illos deus in concupiscentiam cordis eorum. Proinde unū uerbum relinquitur quod dictum est, Reuertat ad deum: pro peccato accipi possit reuerti, ubi antea nō fuit, si animæ in suis quæq; corporibus fiunt, quo solo uerbo una illarū quatuor angustatur opinio. Sed neque propter hoc unum uerbū temerē existimo illam sententiam esse refutandam, ne forte possit ostendi alio quo genere locutionis, quo sancta scriptura uti solet, hoc quoq; recte dici potuisse, ut reuerti intelligatur ad deum spiritus creatus, tanquam ad autorem à quo creatus est, nō tanquam ad eum apud quem primitus fuit. Hæc ideo scripsi, ut quisquis illarum quatuor de anima sententiā aliquam uoluerit astruere atq; defendere, talia proferat uel de scripturis in auctoritatem ecclesiasticam receptis, quæ non possint aliter accipi, sicuti est, quod deus hominem fecit: uel ratione tam certa, ut contradictio aut nulla existat, aut insanitæ similis merito iudicetur, uelut si quisquam dicat, nec ueritatem cognoscere, nec falli quenquam posse nisi uiuētē. Neq; enim ut uideamus quam hoc sit uerum, scripturarum auctoritas necessaria est, ac non sensus ipse communis ita uerum esse perspicua ratione proclamat, ut quisquis contradixerit, demētissimus habeatur. Hoc si in ista obscurissima questione quæ de anima est, præstare aliquis potest, adiuuet imperitiam meam. Quod si non potest, non culpet cunctationem meam. De uirginitate autem sanctæ Mariæ, si hoc quod scripti nō persuadet fieri potuisse, neganda sunt omnia quæ mirabiliter in corporibus acciderunt. Quod si propterea non creditur, quia semel factum est, quæ ab

A amico, quem hoc adhuc mouet, utrum nihil inueniatur in literis secularibus, quod & semel factum sit, & tamen creditum non fabulosa uanitate, sed sicut existimant historica fide, quære obsecro te. Si enim tale aliquid in illis literis inueniri negauerit, admonendus est: si autem factus fuerit, soluta quæstio est.

Augustinus Hieronymo, de noua post Septuaginta Vetus testamenti uersione, deq; Petro reprehenso à Paulo, Galat. II. uentilans quæstionē de mendacio officioso. Hæc epistola non est redita Hieronymo, quod is cui tradita fuerat, mutato consilio nō est profectus: eam scripserat adhuc presbyter.

Domino dilectissimo, & cultu sincerissimo charitatis obsequēdo atq; amplectēdo fratri & cōpresbytero Hieronymo, Augustinus.

N Vnquam æque quisquam tam facie cuiuslibet innotuit, quam mihi tuorū in domino studiorum quæta latitū & uerè exercitatio liberalis. Quamquam ergo percipiam omnino te nosse, tamen exiguū quiddam tui minus habeo, præsentiam uidelicet corporis: quam ipsam etiā postea q̄ te beatissimus nunc episcopus, tunc uerò iam episcopatu dignus, frater Alypius uidit, remansq; à me uisus est, negare non possum magna ex parte mihi esse relatu eius impressam: & ante reditum, cum te ille ibi uidebat, ego uidebam sed oculis eius. Non enim animo me atq; illum, sed corpore duos, qui nouerit, dixerit, concordia duntaxat & familiaritate fidissima, non meritis quibus ille antecellit. Quia ergo me primitus cōmunionē spiritus, quo in unum nitimur, deinde illius ex ore iam diligis, nequaquam impudenter quasi aliquis ignotus commendo germanitati tuæ fratrem Profuturum, quem nostris conatibus adiutorio tuo uerè profuturum speramus, nisi forte quod talis est, ut ipse tibi per eum fiam commendatior, quam ille per me. Hactenus fortasse scribere debuerim, si esse uellem epistolarum solennitū more contentus. Sed scæt animus in loquelas communicandas tecum de studijs nostris, quæ habemus in Christo Iesu domino nostro, qui nobis multas utilitates & uaticas quædam demonstrati à se itineris etiam per tuam charitatem non mediocriter ministrare dignatur. Petimus ergo, & nobiscū petit omnis Africanarum ecclesiarum studiosa societas, ut interpretandis eorum libris, qui Græcè scripturas nostras quam optime tractauerūt, curam atque operam impendere nō graueris. Potes enim efficere, ut nos quoq; habeamus tales illos uiros, & unum potissimū, quem tu libentius in tuis literis sonas. De uertendis autem in Latinam linguam sanctis literis canonicis, laborare te nollem, nisi eō modo quo Iob interpretatus es, ut signis adhibitis quid inter hanc tuam & Septuaginta, quorū est grauissima auctoritas, interpretationem distet, appareat. Satis autem nequeo

38. De ciuitate dei, cap. 23. 42

38. De ciuitate dei, cap. 23. 42

Perniciosa simulatio

Gal. 2

requēdo mirari, si aliquid adhuc in Hebræis exemplaribus inuenitur, quod tot interpretes illius linguæ peritissimos fugerit. Omitto enim Septuaginta, de quorum uel consilij uel spiritus maiore concordia, quam si unus homo esset non audeō in aliquam partem certam ferre sententiam, nisi quod eis præminentem auctoritatem in hoc munere sine controuersia tribuendam existimo. Illi me plus mouent, qui cum posteriorēs interpretarentur, & uerborum loquutionūq; Hebræarum uiam atq; regulas mordicus (ut fertur) tenerent, non solum inter se non consenserunt, sed etiam reliquerunt multa, quæ tanto post eruenda & prodenda remanent. Et aut obscura sunt, aut manifesta. Si enim obscura sunt, te quoq; in eis falli potuisse, non immerito creditur. Si autē manifesta, superfluum est te uoluisse explanare, quod illos latere non potuit. Huius igitur rei pro tua charitate, expositis causis, certū me faciās obsecrauerim. Legi etiam quædā scripta quæ tua dicerentur, in epistolas apostoli Pauli, quarum unam ad Galatas, cum enodare uelles, uenit in manus locus ille quo apostolus Petrus à perniciosa simulatione reuocatur. Ibi patrociniū mendacijs suspectum esse uel abs te tali uiro, uel à quopiam si alius illa scripsit, fateor, non mediocriter doleo, donec refellantur, si forte refelli possunt, ea quæ me mouent. Mihi enim uidetur exitiosissimi me credi aliquod in libris sanctis esse mendacium, id est eos homines per quos nobis illa scriptura ministrata est atq; conscripta, aliquid in libris suis fuisse mentitos. Alia quippe quæstio est, sit ne aliquando mentiri uiri boni. Et alia quæstio est, utrum scriptorem sanctarum scripturarum mentiri oportuerit: immo uero non alia, sed nulla quæstio est. Admisso enim semel in tantum auctoritatis fastigium, officioso aliquo mendacio, nulla illorum librorum particula remanebit, quæ non utcunq; uidebitur, uel ad mores difficilis; uel ad fidem incredibilis, eadem perniciosissima regula ad mentientis auctoritatis consilium officiumq; referatur. Si enim mentiebatur apostolus Paulus, cum apostolum Petrum obiurgans diceret: Si tu cum sis Iudaicus, gentiliter & non Iudaice uiuis, quemadmodum gentes cogis Iudaizare: & recte illi uidebatur Petrus fecisse, quem non recte fecisse, & dixit & scripsit, ut quasi animos tumultuantium deliniret: quid respondebimus, cum exurrerint peruersi homines, prohibentes nuptias quos futuros ipse prænuñtiauit, & dixerint totum illud quod idem Apostolus de matrimoniorum iure firmando loquutus est, propter homines qui dilectione coniugum tumultuari poterant fuisse mentitum, scilicet non quod hoc senserit, sed ut illorum placaretur aduersitas? Non opus est multa commemorare. Possunt enim uideri etiam de laudibus dei esse officiosa mendacia, ut apud homines pigriores dile-

A ctio eius ardeat, atq; ita nusquam certa erit in libris sanctis castæ ueritatis auctoritas. Nonne attendimus eundem Apostolum, cum ingenti cura commendandæ ueritatis dicere: Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra. Inuenimur autem & falsi testes dei, quia testimonium diximus aduersus deum, quod suscitauit Christum, quem non suscitauit? Si quis huic diceret, quid in hoc mendacio perhorrescis, cum id dixeris, quod etiam si falsum sit, ad laudem dei maxime pertinet? Nonne huius detestatus insaniam, quibus posset uerbis & significationibus in lucem penetralia sui cordis aperiret, clamans non minore aut fortasse etiam maiore scelere, in deo laudari falsitatem, quam uituperari ueritatem? B Agendum est igitur, ut ad cognitionem diuinarum scripturarū talis homo accedat, qui de sanctis libris, tam sancte & ueraciter existimet, ut nolit aliqua eorum parte delectari per officiosam mendacia, potiusq; id quod non intelligit transeat, quam cor suum præferat illi ueritati. Profecto enim cum hoc dicit, credi sibi expetit, & id agit, ut diuinarum scripturarum auctoritibus non credamus. Et ego quidem qualibuscunq; uiribus quas dominus suggerit, omnia illa testimonia quæ adhibita sunt astruendæ utilitati mendacijs, aliter oportere intelligi ostenderem, ut ubique eorum firma ueritas doceretur. Quam enim testimonia mendacia esse non debent, tam non debent fauere mendacio. Sed hoc intelligentiæ relinquo tuæ. Admota enim lectioni diligentiori considerationē, multo id fortasse facilius uidebis quam ego. Ad hanc autem considerationem coget te pietas, qua cognoscis fluctuare auctoritatem scripturarum diuinarum, ut in eis quod uult quisque credat, quod non uult non credat, si semel fuerit persuasum aliqua illos uiros, per quos nobis hæc ministrata sunt, in scripturis suis officiose potuisse mentiri. Nisi forte regulas quasdam daturus es, quibus nouerimus ubi oporteat mentiri, ubi non oporteat. Quod si fieri potest, nullo modo mendacibus dubijs que rationibus id explices quæso, nec me onerosum, aut impudentem iudices, per humanitatem ueracissimam domini nostri. Nam, ut non dicam nulla, certe non magna culpa meos error ueritati fauer, si recte in te potest ueritas fauere mendacio. Multa alia cum sincerissimo corde tuo loqui cuperem, & de Christiano studio conferre, sed huic desiderio meo nulla epistola satis est. Vberius id ipsum possum per fratrem, quem miscendum & alendum dulcibus atq; utilibus sermocinationibus tuis, misisse me gaudeo. Et tamen quantum uellem, nec ipse (quod pace eius dixerim) forsitan capit, quantum nihil illo me illi prætulerim. Ego enim me fateor tui capaciorem, sed ipsum uideo fieri plenidrem, quo me sine dubitatione antecellit: & postea

1. Retract. 1
2. Retract. 23

1. Cor. 15

quam redierit (quod domino adiuuante prospere cum ei prope-
rati, particeps fuero, non est impleturus quod in me adhuc uacuum erit atq; auidu' sensorum tuorum. Ita fiet ut & ego etiam tunc egentior sim, ille copiosior. Sanè idem frater, aliqua scripta nostra fert secum, quibus legendis si dignationem adhibueris, etiam sinceram atq; fraternam seueritatem adhibeas quaeso. Non enim aliter intelligo quod scriptum est: Emendabit me iustus in misericordia & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum: nisi quia magis amat obiurgator sanans, quam adulator ungens caput. Ego autem difficillime bonus iudex lego quod scripserim, sed aut timidior recto aut cupidior. Video etiam interdum uirtus mea, sed haec malo audire a melioribus, ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar, & meticulosam potius mihi uidear in me quam iustam tulisse sententiam.

Psal. 140

Augustinus Hieronymo de titulo libri De scriptoribus ecclesiasticis: deinde de Petro reprehensa, de quo supra: hortatur illum, ut prodat Origenis & singulorum haereticorum errata. Epistola IX.

Domino dilectissimo & cultu sincerissimo charitatis obseruando atque amplectendo, fratri & compresbytero Hieronymo, Augustinus.

Habeo gratiam quod pro subscrupta salutatione plenam mihi epistolam reddidisti, sed breuiorem multo quam ex te uellem sumere tali uiro, a quo tempora quantalibet occupet, nullus sermo prolixus est. Quamquam itaq; nos negotiorum alienorum, eorumq; secularium curis circumstemur ingenibus, tamen epistola tua breuitati facile non ignoscerem, nisi cogitarem quam paucioribus uerbis meis redderetur. Quare aggredere queso istam nobiscum literariam colloquutionem, ne multum ad nos disiungendos liceat absentia corporali, quanquam simus in domino spiritus unitate coniuncti, etiam si ab stilo quiescamus & taceamus. Et libri quidem quos de horreo dominico elaborasti, penè totum te nobis exhibent. Si enim propterea te non nouimus, quia faciem tuam corporis non uidimus, hoc modo nec ipse te nosti. Nam tu quoq; non uides eam. Si autem tibi non ob aliud notus es, nisi quia nosti animum tuum, & nos eum non mediocriter nouimus in literis tuis, in quibus benedicimus domino, quod tibi & nobis, omnibusq; fratribus qui tua legunt, te talem dedit. Liber quidem tuus inter cetera non diu est ut uenit in manus nostras, qua sit eius inscriptio, nescimus adhuc. Non enim hoc codex ipse, ut adsolet, in liminari pagina praetendebat. Epitaphium tamen appellari dicebat frater, apud quem inuentus est. Quod ei nomen tibi placuisse ut inderetur, crederemus, si eorum tantum hominum uel uitas uel scripta ibi legissemus, qui iam

defuncti essent. Cum uero multorum & eo tempore quo scribebatur, & nunc usque uiuentium ibi comemorentur opuscula, miramur cur huic ei titulum uel imposueris, uel imposuisse credaris. Sanè utiliter a te conscriptum eundem librum satis approbamus. In expositione quoque Epistolae Pauli ad Galatas, inuenimus aliquid quod nos multum moueat. Si enim ad scripturas sanctas admissa fuerint uelut officiosa mendacia, quid in eis remanebit autoritatis? Quae tandem de scripturis illis sententia proferetur, cuius pondere contentiosa falsitatis obteratur improbitas? Statim enim ut protuleris, si aliter sapit qui contra nititur, dicit illud quod prolatum erit, honesto aliquo officio scriptorem fuisse mentitum. Vbi enim hoc non poterit, si potuit in ea narratione, quam exorsus Apostolus ait: Quae autem scribo uobis, ecce coram Deo quia non mentior: credi affirmariq; mentitus, eo loco ubi dixit de Petro & Barnaba. Cum uiderem quia non recte ingrediuntur ad ueritatem Euangelij. Si enim recte illi ingrediebatur, iste mentitus est: si autem ibi mentitus est, ubi uerum dixit? An ibi uerum dixisse uidebitur, ubi hoc dixerit quod lector sapit? Cum uero contra sensum lectoris aliquid occurrerit, officioso mendacio deputabitur. Non enim deesse poterunt causa, cur existimetur non solum potuisse, uerum etiam debuisse mentiri, si huic regulae conceditur locus. Non opus est hanc causam multis uerbis agere, praesertim apud te, cui sapienter prouidenti dictum sat est. Nequaquam uero mihi arrogauerim, ut ingenium tuum diuino dono aureum, meis obolis ditare contendam, nec quisquam te magis idoneus, qui opus illud emendet. Neque enim a me docendus es quomodo intelligatur, quod idem dicit: Factus sum Iudaeus tanquam Iudaeus, ut Iudaeos lucrificarem: & cetera, quae ibi dicuntur compassione misericordiae, non simulatione fallaciae. Fit enim tanquam agrotus qui ministrat agrotis: non cum se febres habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat quemadmodum sibi ministrari uellet si ipse agrotaret, & sic ipse alijs agrotantibus ministrando compatitur. Nam utique Iudaeus erat, Christianus autem factus, non Iudaeorum sacramenta reliquerat, quae conuenienter ille populus & legitimo tempore quo oportebat, acceperat. Ideoque susceperat ea celebranda, cum iam Christi esset apostolus, ut doceret non esse perniciosam his qui ea uellent, sicut a parentibus per legem acceperat, custodire, etiam cum Christo credidissent, non tamen in eis iam constituerent spem salutis, quoniam per dominum Iesum salus ipsa, quae illis sacramentis significabatur, aduenerat. Ideoque gentibus quod insuetos a fidei reuocaret onere graui & non necessario, nullo modo imponenda esse censebat. Quapropter non ideo Petrum emendauit, quod paternas traditiones obseruaret: si facere uellet, nec mendaciter

Gal. 1
Gal. 2

1. Cor. 2

Gal. 2

Hoc nunquam fecit Petrus, nec tamen mentitus est Paulus

titer nec incongrue faceret: quamuis enim iam superflua, tamen solita non noceret: Sed quoniam gentes coegebant Iudaizare, quod nullo modo posset, nisi ea sic ageret, tanquam adhuc etiam post domini aduentum necessaria salutiferent, quod uehementer per apostolum Paulum ueritas dissuasit. Nec apostolus Petrus hoc ignorabat, sed id faciebat, timens eos qui ex circumcissione erant. Itaque & ipse uere correctus est: & Paulus uera narrauit, ne sancta scriptura quae ad fidem posteris aedita est, admissa autoritate mendacij, tota dubia nutet & fluctuet. Non enim potest aut oportet literis explicari, quanta & quam inexplicabilia mala consequantur, si hoc concesserimus. Posset autem oportune minusq; periculose demonstrari, si coram inter nos colloqueremur. Hoc ergo Iudaeorum Paulus dimiserat quod malum habebant, & in primis illud, quod ignorantibus dei iustitiam, & suam iustitiam uolentes constituere, iustitiam dei non sunt subiecti. Deinde quod post passionem & resurrectionem Christi dato ac manifestato sacramento gratiae, secundum ordinem Melchisedech, adhuc putabant sacramenta uetera, non ex consuetudine solennitatis, sed ex necessitate salutis esse celebranda. Quae tamen si nunquam fuissent necessaria, infructuose atq; inani ter pro eis Machabaei martyres fierent. Postremo illud quod praedicatores gratiae Christianos, Iudaei tanquam hostes legis persequebantur. Hos itaque atque huiusmodi errores & uitia dicit se damnare, & ut stercore arbitratur, ut Christum lucrificaret, non obseruationes legis si more patrio celebrarentur, sicut & ab ipso celebratae sunt, sine ulla salutis necessitate sicut Iudaei celebrandas putabant, aut fallaci simulatione, quod in Petro reprehenderat. Nam si propterea illa sacramenta celebrauit, quia simulauit se Iudaeum ut illos lucrificeret, cur non etiam sacrificauit cum gentibus, quia & his qui sine lege erant, tanquam sine lege factus est, ut eos quoque lucrificeret, nisi quia & illud fecit, ut natura Iudaeus: & hoc totum dixit, non ut fallaciter se fingeret esse quod non erat, sed ut misericorditer eis ita subueniendum esse sentiret, ac si ipse in eodem errore laboraret, non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu: Sicut eo ipso loco generaliter intulit. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrificarem, ut sequens conclusio: Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificarem, ad haec referenda intel ligatur, ut cuiuscumq; infirmitatem tanquam in seipso miseratus apparet. Non enim & cum diceret: Quis infirmatur & ego non infirmor: infirmitatem alterius simulasse, potius quam condoluisse uolebat intelligi. Quare arripe, obsecro te, ingenuam & uere Christianam cum charitate seueritatem, ad illud opus corrigendum atq; emendandum, & *μετανοειν*, ut dicitur, cane: Incomparabiliter enim pulchrior est ueritas

Rom. 10

Fallax simulatio

1. Cor. 9

tas Christianorum, quam Helena Graecorum. Pro ista enim fortius nostri martyres aduersus hanc Sodomam, quam pro illa illi heredes aduersus Troiam dimicauerunt. Neque hoc ideo dico, ut oculos cordis recipias, quos absit ut amiseris, sed ut aduertas: quos cum habeas fanos & uigiles, nescio qua dissimulatione auertisti, ut non intenderes quae consequantur aduersa, si semel creditum fuerit, posse honeste atque pie accipi, scriptorem diuinorum librorum in aliqua sui operis parte mentiri. Scripseram hinc iam aliquando ad te epistolam, quae non perlata est, quia nec perrexit cui perferendam tradideram: Ex qua illud mihi suggestum est, cum istam dictarem, quod in hac quoque praetermittere non debui, ut si alia est sententia tua, eademque est melior, timori meo libere agnoscas. Si enim aliter sentis, uerumque tu sentis (nam nisi uerum sit, melius esse non potest) ut non dicam nulla, certe non magna culpa, meus error ueritati fauet, si recte in quoquam ueritas potest fauere mendacio. De Origene autem quod rescribere dignatus es, iam sciebam non tantum in Ecclesiasticis literis, sed in omnibus recta & uera quae inuenerimus approbare atq; laudare, falsa uero & praua improbare atq; reprehendere. Sed illud de prudentia doctrinae tuae desiderabam, & adhuc desidero, ut nota nobis facias ea ipsa eius errata, quibus a fide ueritatis ille uirtus tantus recessisse conuincitur. In libro etiam quod cunctos quorum meminisse potuisti scriptores ecclesiasticos, & eorum scripta commemorasti, commodius ut arbitror fieret, si nominatis eis quos haereticos esse nosti (quando ne ipsos quidem praetermittere uolueris) subiungeres etiam in quibus cauendi essent, quanquam nonnullos etiam praetereris, quod scire cuperem quo consilio factum sit. Aut si illud uolueris forte onerare nolueris, ut commemoratis haereticis, non adderes in quibus eos catholica dantur autoritas: peto ne graue sit literario labori tuo, quo non mediocriter per domini dei nostri gratiam in Latina lingua sanctorum studia & accendisti & adiuuisti, id quod tibi per humilitatem meam fraterna charitas indicit, ut si occupationes tuae sinunt omnium haereticorum peruersa dogmata, qui rectitudinem fidei Christianae, usque ad hoc tempus uel imprudentia, uel peruicacia deprauare conati sunt, uno libello breuiter digesta adas, in notitiam eorum quibus aut non uacat propter alia negotia, aut non ualent propter alienam linguam, tam multa legere atq; cognoscere. Diu te rogarem, nisi hoc soleret esse indicium minus praesumentis de charitate. Hunc interea fratrem nostrum Paulum, in Christo multum commendo benignitatis tuae, cuius in nostris regionibus existimationi bonum coram deo testimonium perhibemus.

Helena caru fabella

Origenis

Augusti

Augustinus Hieronymo, dehortans à libris Testamenti ueteris ex Hebræo uertendis, & exhortans ut Septuaginta uersionem mirè deprauatam ac uariantem reddat suæ ueritati. Nouum testamentum ab eo castigatum probat. Epistola X.

Domino uenerabili & desiderabili sancto fratri, & compresbytero Hieronymo, Augustinus in domino Salutem.

X quo cœpi ad te scribere aut tua scripta desiderare, nunquam mihi melior occurrit occasio, quam ut per dei seruum ac ministrum fidelissimum mihiq; charissimum mea tibi afferretur epistola, qualis est filius noster Cyprianus diaconus. Per hunc certe ita spero literas tuas, ut certius in hoc serū genere quicquā sperare non possim. Nam nec studium in perēdis rescriptis memorato filio nostro deerit, nec gratia in promerendis, nec diligentia in custodiendis, nec alacritas in perferendis, nec si des in reddendis: tantū si aliquo modo merear, adiuuet dominus, & adsit cordi tuo, & desiderio meo, ut fraternam uoluntatem nulla maior uoluntas impediatur. Quia ergo duas iam epistolas misi, nullam autem tuam postea recepi, eandem ipsas rursus mittere uolui, credens eas non peruenisse. Quæ etsi peruenērūt, ac fortasse tuæ potius ad me peruenire minime potuerunt, ea ipsa scripta quæ iam misisti iterum mitte, si forte reseruata sunt. Sin minus, rursus dicta quod legam, dum tamen his respondere ne graueris, quod iam diu est ut expecto. Primas etiam quas ad te adhuc presbyter literas præparaueram, mittendas per quendam fratrem nostrum Profuturum, qui postea collega nobis factus iam ex hac uita migravit, nec eas tunc ipse perferre potuit, quia continuò dum proficisci disponit, episcopatus sarcina detentus, ac deinde in breui defunctus est, etiam nunc mittere uolui: ut scias in tua colloquia quàm olim inardescam, & quam uim patiar, quod à me tam longe absunt sensus corporis tui, per quos adire possit ad animum tuum animus meus, mi frater dulcissime & in Domini membris honorande. In hac autem epistola, hoc addo, quod postea didicimus, Iob ex Hebræo à te interpretatum, cum iam quandam haberemus interpretationem tuam eiusdem prophetæ ex Græco eloquio uersam in Latinum, ubi tamen asteriscis notasti quæ in Hebræo sunt, & in Græco desunt, obeliscis autem quæ in Græco inueniuntur, & in Hebræo non sunt, tam mirabili diligentia, ut quibusdam in locis ad uerba singula, stellas significantes uideamus eadem uerba esse in Hebræo, in Græco autem non esse. Porro in hac posteriore interpretatione quæ uersa est ex Hebræo, non eadem uerborum fides occurrit, nec parum turbat cogitantem, uel cur in illa prima tanta diligentia figantur asterisci, ut minimas etiam particulas orationis indicent

A deesse codicibus Græcis quæ sunt in Hebræis: uel cur in hac altera quæ ex Hebræis est, negligentius hoc curatum sit, ut non eadem particula locis suis inuenirētur. Aliquid inde, exempli gratia, uolui ponere. Sed mihi ad horam cōdex defuit qui ex Hebræo est. Veruntamen quia prauolas ingenio, non solum quod dixerim, uerum etiam quid dicere uoluerim, satis (ut opinor) intelligis, ut causa reddita, quod mouet edisseras. Ego sanè te malletm Græcas potius canonicas nobis interpretari scripturas, quæ Septuaginta interpretum autoritate perhibentur. Perdurum erit enim, si tua interpretatio per multas ecclesias frequentius cœperit lectitari, quod à Græcis ecclesiis Latinæ ecclesiæ dissonabunt: maxime quia facile contradictor conuincitur, Græco prolato libro, id est, linguæ notissimæ. Quisquis autem in eo quod ex Hebræo translatum est, aliquo insolito permotus fuerit, & falsi crimen intenderit, uix aut nunquam ad Hebræa testimonia peruenitur, quibus defendatur obiectum. Quod si etiam peruentum fuerit, tot Latinas & Græcas autoritates damnari quis ferat? Huc accedit, quia etiam consulti Hebræi possunt aliud respondere, ut tu solus necessarius uidearis, qui etiam ipsos possis conuincere: sed tamen quo iudice, mirum si potueris inuenire. Nam quidam frater noster episcopus, cum lectitare instituisset in ecclesia cui præest, interpretationem tuam, mouit quiddam longe aliter abs te positum apud Ionam Prophetam, quam erat omnium sensibus memoriæq; inueteratum, & tot ætatum successibus decantatum. Factus est tantus tumultus in plebe, maxime Græcis arguentibus & inflammantibus calumniam falsitatis, ut cogeretur episcopus (ea quippe ciuitas erat) Iudæorum testimonium flagitare. Vtrum autem illi imperitia an malitia, hoc esse in Hebræis codicibus responderunt, quod & Græci & Latini habebant atque dicebant. Quid plura? Coactus est homo uelut mendositatem corrigere, uolens post magnum periculum non remanere sine plebe. Vnde etiam nobis uidetur, aliquando te quoq; in nonnullis falli potuisse. Et uide hoc quale sit in eis literis, quæ non possunt collatis usitatarum linguarum testimonijs emendari. Proinde non paruas deo gratias agimus de opere tuo, quod Euangelium ex Græco interpretatus es, quia penè in omnibus nulla offensio est, cum scripturam Græcam contulerimus. Vnde si quispiam ueteri falsitati contentiosius fauerit, prolatis collatisq; codicibus uel docetur facillime, uel refellitur. Etsi quædam rarissima meritò mouent, quis tam durus est, qui labori tam utili non facile ignoscat, cui uicem laudis referre non sufficit? Quid tibi autem uideatur, cur in multis aliter se habeat Hebræorum codicum autoritas, aliter Græcorum quæ dicitur Septuaginta, uellem dignareris aperire

aperire. Neq; enim paruum pondus habet illa, quæ sic meruit diffamari, & qua uos Apostolos non solum res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse meminim. Ac per hoc plurimum profueris, si eam Græcam scripturam, quam Septuaginta operati sunt, Latinæ ueritati reddideris, quæ in diuersis codicibus ita uaria est, ut tolerari uix possit: & ita suspecta ne in Græco aliud inueniatur, ut inde aliquid proferri, aut probari dubitetur. Breuem putabam futurā hanc epistolam, sed nescio quomodo ita mihi dulce factum est in ea progredi, ac si tecum loquerer. Sed obsecro te per dominum, ne te pigeat ad omnia respondere, & præstare mihi quantū potueris præsentiam tuam.

*Et hodie
variant*

Hieronymus Augustino respondens ad officiosi mendacij calumniam, deq; translatione Veteris testamenti, ac de hedera uocabulo apud Ionam. Epistola XI.

Domino uerè sancto & beatissimo papæ Augustino, Hieronymus in domino Salutem.

Res simul epistolas, immo libellos breues, per diaconum Cyprianū tuæ dignationis accepi, diuersas, ut tu nominas, quæstiones: ut ego sentio, reprehensiones opusculorum meorum continentes. Ad quas si respondere uoluerō, libri magnitudine opus erit. Tamen conabor quantum facere possum, modum non egredi longioris epistolæ, & festinanti fratri moram non facere, qui ante triduum quam profecturus erat à me epistolas flagitauit, ut penè in procinctu, hæc qualiacūq; sunt effutire compellerer, & tumultuario respondere sermonē, non maturitate scribentis, sed dicentis temeritate, quæ plerumq; non in doctrinam, sed in casum uertitur: ut fortissimos quoq; milites subita bella conturbant, & ante coguntur fugere, quam possint arma corripere. Cæterum nostra armatura Christus est, & apostoli Pauli institutio, qui scribit ad Ephesios: Assumite arma dei, ut possitis resistere in die malo. Et rursus: State succincti lumbos uestros in ueritate, & induiti lorica m iustitiæ, & calciati pedes in præparationem Euangelij pacis, super omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis uniuersa tela maligni ignita extinguere, & galeam salutis accipite, & gladium spiritus, quod est Verbum dei. His quondam telis rex David armatus procedebat ad prælium, & quinq; lapides de torrente accipiens leuigatos, nihil asperitatis & sordium inter huius seculi turbines in sensibus suis esse monstrabat, bibens de torrente in uia, & idcirco exaltatus caput superbissimum Goliam suo potissimum mucrone truncavit, percutiens in fronte blasphemum, & in ea parte corporis uulnerans, in qua & præsumptor sacerdotij Ozias lepra percuitur, & sanctus gloriatur in domino, dicens: Signatum est super nos lumen uultus tui domine. Dicamus igitur & nos: Paratum cor meum deus, para-

*Alienius
exordium*

1. Reg. 17

Psal. 109

tum cor meum, cantabo & psallā in gloria mea. Exurge psalterium & cithara, exurgam diluculo: ut in nobis possit impleri, **Aperi os tuum, & ego adimplebo illud.** Et dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. Te quoque ipsum orare non dubito, ut inter nos contendēs ueritas superet. Non enim tuam quæris gloriam, sed Christi: cumq; tu uiceris, & ego uincam, si meum errorem intellexerō: & e contrario, me uicente tu superas: quia non filij parentibus, sed parentes filijs thesaurizant. Et in Paralipomenon libro legimus, quod filij Israel ad pugnandum processerint mente pacifica, inter ipsos quoq; gladios & effusiones sanguinis & cadauera prostratorum, non suam sed pacis uictoriam cogitantes. Respondeamus igitur ad omnia, ac multiplices quæstiones si Christus iusserit, breui sermone soluamus. Prætermitto salutationis officia, quibus meum demulces caput: taceo de blanditijs, quibus reprehensionem mei niteris consolari. Ad ipsas causas ueniam. Dicis accepisse te librum meum à quodam fratre, qui titulum non haberet, in quo Scriptores ecclesiasticos tam Græcos quam Latinos enumerauerim. Cumq; ab eo quæres, ut tuis uerbis utar, cur liminaris pagina non esset inscripta, uel quo censeretur nomine, respondisse, appellari Epitaphium. Et argumentaris quod recte sic uocaretur, si eorum tantum uel uitas uel scripta ibi legisses qui iam defuncti essent. Cum uero multorum et eo tempore quo scribebatur, & nunc usq; uiuentium comemorarentur opuscula, mirari te, cur ei hunc titulum imposuerim. Puto intelligere prudentiam tuā, quod ex opere ipso titulum potueris intelligere. Legisti enim & Græcos & Latinos, qui uitas uirorum illustrium descripserunt, quod nunquam Epitaphium huic operi scripserint, sed De illustribus uiris: uerbi gratia, ducibus, philosophis, oratoribus, historicis, poetis, epicis, tragicis, comicis. Epitaphium autem proprie scribitur mortuorum. Quod quidem in dormitione (sanctæ memoriæ) Nepotiani presbyteri olim fecisse me noui. Ergo hic liber uel De illustribus uiris, uel proprie De scriptoribus ecclesiasticis appellandus est, licet à plerisq; emendatoribus imperitis, De autoribus, dicatur inscriptus. Secundo loco quæris, cur dixerim in Commentarijs epistolæ ad Galatas: Paulū id in Petro non potuisse reprehendere quod ipse fecerat, nec in alio arguere simulationem, cuius ipse tenebatur reus. Et asseris reprehensionē apostolicam non fuisse dispensatoriā sed ueram, & me non debere docere mendacium, sed uniuersa quæ scripta sunt, ita sonare ut scripta sint. Ad quæ primum respondeo, debuisse prudentiā tuam præfatiuicula commentariorū meorū meminisse dicentis ex persona mea. Quid igitur? ego stultus aut temerarius qui id polliceor, quod ille non potuit? Minime: quin potius in eo mihi uideor cautior atq;

1. Cor. 13

*De claris
scriptoribus*

Gal. 2

Origenes su-
per ep. ad Gal.

Didymus
uidens.
Apollinaris.
Alexander.
Eusebius.
Theodorus.

atq; timidior, quòd imbecillitatem uirium mea- rum sentiens, Origenis còmentarios sequutus sum. Scripsit enim ille uir in epistolam Pauli ad Galatas quinq; proprie uolumina, & decimum Stromatum suorum librum, commaticò super explanationem eius sermone còpleuit. Tractatus quoq; uarios & excerpta, quæ uel sola possent sufficere, composuit. Præmittò Didymum uidentem meum, & Apollinarem Laodicensem, de ecclesia nuper egressum, & Alexandrum ueterem hereticum, Eusebiũ quoq; Emisenum, & Theodorum Heracleotẽ, qui & ipsi nonnullos super hac re commentarios reliquerunt. E quibus uel si pauca decerperem, fieret aliquid quod non penitus contemneretur. Itaq; ut simpliciter fatear, legi hæc omnia, & in mente mea plurima coaceruans, ac cito notario, uel mea uel aliena dictaui, nec ordinis, nec uerborum interdum, nec sensuum memor. Iam domini misericordia est, ne per imperitiam nostram ab alijs bene dicta dispareant, & non placeant inter extraneos, quæ placent inter suos. Si quid igitur reprehensione dignum putaueras in explanatione nostra, eruditionis tuæ fuerat quærere, utrum ea quæ scripsimus haberentur in Græcis, ut si illi non dixissent, tunc meam proprie sententiam condemnare: præsertim cum libere in præfatione confessus sim, Origenis commentarios me esse secutum, & uel mea uel aliena dictasse, & in fine eiusdem capituli quod reprehendis, scripserim. Si cui iste non placet sensus, quò nec Petrus peccasse, nec Paulus procaciter ostenditur arguisse maiorem, debet exponere, qua cõsequētia Paulus in altero reprehēdat quod ipse commisit. Ex quo ostendi, me non ex definito ad defendere, quod in Græcis legeram, sed ea expressisse quæ legerem, ut lectoris arbitrio derelinquerem, utrum probanda essent an improbanda. Tu igitur ne quod ego petieram non faceres, nouum argumētum reperisti, ut assereres gentiles qui in Christum credidissent, legis onere liberòs, eos autem qui ex Iudæis crederent legi esse subiectos, ut per utrorumq; personam, & Gal. 2 Paulus recte reprehenderet eos qui legem seruariant, quasi doctor gentium, & Petrus iure reprehenderetur, qui princeps circumcisionis id imperauerit gentibus, quod soli qui ex Iudæis erant, debuerunt obseruare. Hoc si placet, immo Gal. 5 quia placet, ut quicunq; credunt ex Iudæis debitores sint legis faciendæ, tu ut episcopus in toto orbe notissimus, debes hanc promulgare sententiam, & in assensum tuum omnes coepiscopos trahere. Ego in paruo tuguriolo, cum monachis, id est, cum cõpeccatoribus meis, de magnis statuere non audeo, nisi hoc ingenue confiteri, me maiorũ scripta legere, & in commentarijs secundum omnium cõsuetudinem uarias ponere explanationes, ut e multis sequatur uniusquicq; quod uelit. Quod quidem te puto & in seculari literatura, & in diuinis libris legisse

& probasse. Hanc autem explanationem, quam primus Origenes in decimo Stromatum libro, ubi epistolam Pauli ad Galatas interpretatur, & ceteri deinceps interpretes sunt sequuti, illa uel maxime causa subintroducūt, ut Porphyrio respondeant blasphemati, qui Pauli arguit procacitatem, quòd principem apostolorũ Petrum ausus est reprehendere, & arguere in faciem, ac ratione cõstringere quòd male fecerit, id est, in eo errore fuerit, in quo fuit ipse qui aliũ arguit delinquentem. Quid dicam de Ioanne, qui dudum in pòtifficali gradu Còstantinopolitanam rexit ecclesiam, & proprie super hoc capitulo latissimum exarauit librum, in quo Origenis & ueterum sententiã est sequutus? Si igitur me reprehendis errantem, patere me quæso errare cum talibus, & cum me erroris mei multos socios habere perspexeris, tu ueritatis tuæ saltem unum astipulatorem proferre debebis. Hæc de explanatione unius capituli Epistolæ ad Galatas. Sed ne uidear aduersus rationem tuam niti testium numero, & occasione uirorũ illustrium subterfugere ueritatem, nec manũ audere conferere, breuiter de scripturis exēpla proponam. In Actibus apostolorũ, uox facta est ad Petrum dicens: Surge Petre, occide & manduca: id est, omnia animalia quadrupedum & serpentium terræ, & uolatiliũ cœli. Quo dicto, ostenditur nullum hominem secundũ naturam esse pollutum, sed æqualiter omnes ad Christi euangeliũ pro-uocari. Ad quod respondit Petrus: Absit, quia nunquam manducaui cõmune & immundum. Et uox ad eũ de cœlo secundo facta est dicens: Quæ deus purificauit, tu ne commune dixeris: Iuit itaq; Cæsaream, & ingressus ad Cornelium aperiens os suum, dixit: In ueritate cõperi, quia non est personarum acceptor deus, sed in omni gente qui timet eum & operatur iustitiam, acceptus est illi. Deniq; cecidit spiritus sanctus super eos, & obstupuerunt ex circumcisione fideles qui uenerant cum Petro, quod & in nationes gratia spiritus sancti fuisset effusa. Tunc respondit Petrus: Nunquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi qui spiritum sanctum acceperunt sicut & nos? Et iussit eos in nomine Iesu Christi baptizari. Audierunt autem apostoli & fratres qui erant in Iudæa, quia & gentes receperunt uerbum dei. Cum autem ascendisset Petrus Hierosolymam, disceptabant aduersus illum qui erant ex circumcisione dicentes: Quare introisti ad uiros præputium habentes, & manducaisti cum illis? Quibus omni ratione exposita, nouissime orationem suam hoc sermone conclusit: Si ergo eandem gratiam dedit illis deus sicut & nobis qui credidimus in dominũ Iesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere deum? His auditis tacuerunt, & glorificauerunt deũ, dicentes: Ergo & gentibus, deus poenitentiam ad uitam dedit. Rursum cum multo post tẽpore Paulus & Barnabas uenissent Antiochiam

Origenes

Porphyrio

Io. Chryst.

Act. 10

Act. 11

Act. 14^{du}

Antiochiã, & congregata ecclesia retulissent quantafecisset deus cum illis, & quia aperuisset deus gētibus ostium fidei, quidam descendentes de Iudæa docebant fratres atq; dicebant: Nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salui fieri. Commota igitur seditione non minima aduersus Paulum & Barnabam, statuerunt ascendere & ipsi qui accusabatur, & hi qui accusabant, ad apostolos & presbyteros Hierosolymam super hac quæstione. Cumq; Hierosolymam perrexissent, exurrexerunt quidam de hæresi Phariseorum, qui crediderunt in Christum, dicentes: Oportet circumcidere eos, & præcipere illis, ut seruent legem Moysi. Et cum magna super hoc uerbo oriretur quæstio, Petrus solita libertate: Viri, inquit, fratres, uos scitis quoniam meum audire gentes uerbũ Euangeliũ, & credere: & qui nouit corda, deus, testimonium perhibuit, dans illis spiritum sanctum sicut & nobis, & nihil discreuit inter nos & illos, fide purificans corda illorum. Nunc autem quid tentatis deum, imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neq; patres nostri, neq; nos portare potuimus? Sed per gratiam domini nostri Iesu Christi credimus saluari, quemadmodum & illi. Tacuit autem omnis multitudo, & in sententiam eius Iacobus apostolus, & omnes simul presbyteri transierunt. Hæc non debent molesta esse lectori, sed & illi & mihi utilia, ut probemus ante apostolum Paulum non ignorasse Petrum, imò principem huius fuisse decreti, legē post Euangelium non esse seruandam. Deniq; tantæ Petrus autoritatis fuit, ut Paulus in Epistola sua scripserit. Deinde post annos tres ueni Hierosolymam uidere Petrum, & mansi apud eũ diebus quindecim. Rursumq; in consequentibus. Post annos quatuordecim ascēdi iterum Hierosolymam cum Barnaba assumpto & Tito. Ascēdi autem secundum reuelationem, & exposui eis Euangeliũ quod prædico inter gentes: ostendens se non habuisse securitatẽ Euangeliũ prædicandi, nisi Petri, & qui cum eo erant, fuisset sententia roboratum. Statimq; sequitur: Separatim autẽ his qui uidebantur aliquid esse, ne fortè in uacuum currerem aut cucurrissem. Quare separatim, & non publice? Ne fortè fidelibus ex numero Iudeorum, qui legem putabant esse seruandam, & sic credendum in domino saluatore, fidei scandalum nasceretur. Ergo & eo tempore cum Petrus uenisset Antiochiã, licet hoc Apostolorũ acta non scribant, sed affirmanti Paulo credendum sit in faciem illi Paulus restitisse se scribit, quia reprehensibilis erat. Prius enim quàm uenirent quidam à Iacobo, cum gētibus edebat: cum autem uenissent, subtrahebat se & segregabat, timens eos qui ex circumcisione erant. Et consenserunt cum illo ceteri Iudæi, ita ut & Barnabas adduceretur ab his in illam simulationem. Sed cum uidissem, Aug. 2.

inquit, quòd non recte ingrediuntur ad ueritatem euangeliũ, dixi Petro coram omnibus: Si tu cum sis Iudæus, gentiliter & non Iudæicè uiuis, quomodo cogis gentes Iudaizare? Et cetera. Nulli ergo dubium est, quòd Petrus apostolus sententię huius, cuius nunc preuaricator arguitur, primus autor extiterit. Causa autem preuaricationis, timor est Iudæorum. Dicit enim scriptura, quòd primum edebat cum gētibus: cum autem uenissent quidam à Iacobo: subtrahebat se & segregabat, timens eos qui ex circumcisione erant. Timebat autem Iudæos quorum erat apostolus, ne per occasionem gentilium à fide Christi recederent, & imitator pastoris boni, perderet gregem sibi creditũ. Sicut ergo ostendimus Petrum benè quidem sensisse de ablatione legis Mosaicæ, sed ad simulationẽ obseruandæ eius timore compulsum, uideamus an ipse Paulus qui alium arguit, tale quid fecerit. Legimus in eodem libro: Perambulabat autem Paulus Syriam & Ciliciam, confirmans ecclesias, peruenitq; in Derben, & Lистра, & ecce discipulus quidã erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris iudaicæ fidelis, patre autem gentili. Huic testimoniũ reddebant qui Listris erant & Iconio fratres. Hunc uoluit Paulus secũ proficisci, & assumens circumcidit eum propter Iudeos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quòd pater eius gentilis esset. O beate apostole Paule, qui in Petro reprehenderas simulationem quare subtraxisset se à gētibus propter metum Iudæorũ qui à Iacobo uenerant, cur Timotheum filiũ hominis gentilis utiq; & ipsum gentilem (neq; enim Iudæus erat qui nõ fuerat circumciscus) contra sententiam tuam circumcidit coegisti? Respondebis mihi: Propter Iudæos qui erant in illis locis. Qui igitur tibi ignoscis in circumcissione discipuli uenientis ex gentibus, ignosce & Petro præcessori tuo, quòd aliqua fecerit metu fidelium Iudæorũ. Rursum scriptum est: Paulus uero cũ adhuc sustinuisset dies multos fratribus ualedicens nauigauit Syriam, & cum eo Priscilla & Aquila, & totondit sibi in Cencheis caput, uotum enim habuerat. Esto ut ibi timore Iudæorum compulsum sit facere quod nolebat, quare comam nutriuit ex uoto, & postea eam in Cencheis totondit ex lege, quòd Nazaræi qui se deo uouerint, iuxta præceptũ Moysi facere consueuerunt. Verum hæc ad comparisonem eius rei quæ sequitur, parua sunt. Refert Lucas sacra historie scriptor: Cum uenissemus Hierosolymã, libenter susceperunt nos fratres: & sequenti die Iacobus & omnes seniores qui cum eo erant, Euangelio illius comprobato, dixerunt ei: Vides frater quot milia sunt in Iudæa qui crediderunt in Christo, & hi omnes æmulatores sunt legis. Audierunt autem de te, quòd discessionem doceas à Moysẽ, eorum qui per gentes sunt Iudæorum, dicens non debere eos circumcidere filios suos, neq; secundum

Act. 15. 16

Act. 21

c dum

dum cōsuetudinem ingredi. Quid ergo est? Vtīq; oportet conuenire multitudinem: Audierunt enim te superuenisse. Hoc ergo fac quod tibi diximus: Sunt nobis uiri quatuor uotum habentes super se: his assumptis, sanctifica te cum ipsis, & impende in eos ut radant capita, & scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem. Tūc Paulus assumptis uiris, postera die purificatus cum illis intrauit in templum, annuntians expletionem dierū purificationis, donec offerretur, pro unoquoq; eorum oblatio. O Paule, & in hoc te rursus interrogo: Cur caput raseris, cur nudipedalia exercueris de ceremonijs Iudæorum, cur obtuleris sacrificia, & secundum legem hostiæ pro te fuerint immolata? Vtīq; respōdebis: Ne scandalizarentur qui ex Iudæis crediderant. Simulasti ergo Iudæum ut Iudæos lucrifaceres: & hanc ipsam simulationem Iacobus & cæteri te docuere presbyteri, sed tamen euadere non potuisti. Orta enim seditione cum occidendus esses, raptus es à tribuno, & ab eo missus Cæsareā, sub custodia militum diligentī, ne te Iudæi quasi simulatorem ac destructorem legis occiderent, atq; inde Romam perueniēs, in hospitio quod tibi conduxeras, Christum & Iudæis & gentibus prædicasti, & sententia tua Neronis gladio confirmata est. Didicimus quod propter metum Iudæorum, & Petrus & Paulus æqualiter finxerint se legis præcepta seruare. Qua igitur fronte, qua audacia Paulus in altero reprehendat quod ipse commisit? Ego imò alij ante me exposuerunt causam quam putauerant, non officiosum mendacium defendentes sicut tu scribis, sed docentes honestam dispensationem, ut & apostolorum prudentiam demonstrarent, & blasphemantis Porphyrii imprudentiam coacerēt, qui Petrum & Paulum puerili dicit inter se pugnas certamine, imò exarisse Paulum in inuidiam uirtutum Petri, & ea scripsisse iactanter, quæ uel non fecerit, uel si fecerit, procaciter fecerit, id in alio reprehendens quod ipse cōmiserit. Interpretati sunt illi ut potuerunt, tu quomodo istum locū edisseres, utiq; meliora diciturus qui ueterum sententiam reprobasti. Scribis ad me in epistola tua: Neq; enim à me docēdus es, quomodo intelligatur quod idem Apostolus dicit: Factus sum Iudæis tāquam Iudæus, ut Iudæos lucrifacerem, & cætera quæ ibi dicuntur compassione misericordiæ, nō simulatione fallaciæ. Fit enim tanquam ager qui ministrat agrote, nō cum se febres habere mentitur, sed cum animo cōdolentis, cogitat quēadmodum sibi seruire uellet, si ipse agrotaret. Nam utique Iudæus erat, Christianus autem factus, non Iudæorum sacramenta reliquerat, quæ cōuenienter ille populus & legitimo tempore quo oportebat, acceperat: ideoq; suscepit ea celebranda cum iam Christi esset apostolus, ut doceret nō esse perniciofa his qui ea uellēt sicut à parenti-

bus per legem acceperāt custodire, etiam cum in Christo credidissent, nō tamen in eis iam cōstituerent spem salutis, quoniam per dominum Iesum salus ipsa quæ illis sacramentis significabatur, aduenerat. Totius sermonis tui, quē disputatione longissima protraxisti hic sensus est, ut Petrus nō errauerit, in eo quod his qui ex Iudæis crediderant, putauerit legem esse seruandam, sed in eo à recti linea deuiarit, quod gentes coegerit Iudaizare. Coegerit autem non docentis imperio, sed conuersationis exemplo. Et Paulus non contraria sit loquutus his quæ ipse gesserat, sed quare Petrus eos qui ex gentibus erant Iudaizare compelleret. Hæc ergo summa est quæstionis, imò sententiæ tue, ut post Euangelium Christi bene faciant Iudæi credentes, si legis mandata custodiāt, hoc est si sacrificia offerant, quæ obtulit Paulus, si filios circūcidant, si sabbatum seruent, ut Paulus in Timotheo, & omnes obseruare Iudæi. Si hoc uerum est, in Cherinthi & Hebionis hæresim dilabimur, qui credentes in Christo, propter hoc solum à patribus anathematizati sunt quod legis ceremonias Christi euangelio miscuerunt, & sic noua confessi sunt, ut uetera non amitterent. Quid dicam de Hebionitis qui Christianos esse se simulant? Vtīq; hodie per totas Orientis synagogas inter Iudæos heresis est quæ dicitur Mineorum, & à Phariseis nunc usq; damnatur, quos uulgo Nazaræos nūcupant, qui credunt in Christum filium dei natum de uirgine Maria, & eum dicunt esse qui sub Pontio Pilato passus est, & resurrexit, in quem & nos credimus. Sed dum uolunt & Iudæi esse & Christiani, nec Iudæi sunt nec Christiani. Oro ergo te, ut qui nostro uulnuscule medendum putas, quod acu foratum, imò punctū (ut dicitur:) huius sententiæ mede aris uulneri, quod lancea, & (ut ita dicam) phalaricæ mole percussus est. Neq; enim eiusdem est criminis in explanatione scripturarū diuersas maiorū sententiās ponere, & heresim sceleratissimam rursus in ecclesiam introducere. Sin autem hæc nobis incumbit necessitas, ut Iudæos cū legitimis suis suscipiamus, & licebit eis obseruare in ecclesijs Christi quod exercuerunt in synagogis Sathanæ, dicam quod sentio, non illi Christiani fient, sed nos Iudæos facient. Quis enim hoc Christianorum patienter audiat, quod in tua epistola continetur: Iudæus erat Paulus, Christianus autem factus non Iudæorum sacramenta reliquerat, quæ conuenienter ille populus & legitimo tempore quo oportebat, acceperat: ideoq; suscepit celebranda ea cum iam Christi esset apostolus, ut doceret non esse perniciofa his qui ea uellent sicut à parentibus acceperāt, custodire.

custodire? Ego e contrario loquar, & reclamante mundo, libera uoce pronunciem, ceremonias Iudæorum & perniciosas esse & mortiferas Christianis. Et quicumq; eas obseruauerit, siue ex Iudæis, siue ex gentibus, eum in barathrum diaboli deuolutum. Finis enim legis Christus ad iustitiā omni credenti, Iudæo scilicet & gentili. Neq; enim omni credenti erit finis ad iustitiā, si Iudæus excipitur. Et in Euangelio legimus: Lex & Prophetæ usq; ad Ioannem Baptistam. Et in alio loco: Propterea ergo magis quærebāt eum Iudæi interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat esse deum, æqualem se faciens deo. Et iterū: De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiā pro gratia, quia lex per Moysen data est, gratia autem & ueritas per Iesum Christum facta est. Pro legis gratia quæ præterijt, gratiam euangelij accepimus permanentem, & pro umbris & imaginibus Veteris instrumenti, ueritas per Iesum Christum facta est. Hieremias quoq; ex persona dei uaticinatur: Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & cōsummabo domui Israel & domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum, in die quando apprehendi manū eorum, ut educerem eos de terra Ægypti. Obserua quid dicat, quod nō populo gentiliū ei qui ante non receperat testamentum, sed populo Iudæorum cui legem dederat per Moysen, testamentum nouum euangelij repromittat, ut nequaquam uiuant in uetustate literæ, sed in nouitate spiritus. Paulus autem super cuius nomine nunc quæstio uentilatur, crebras huiuscemodi ponit sententiās, è quibus breuitatis studio pauca subnectam: Ecce ego Paulus dico uobis, quoniam si circūcidamini, Christus uobis nihil prodest. Et iterum: Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Et infra: Si spiritu ducimini, iam non estis sub lege. Ex quo apparet, qui sub lege est, non dispensatiue, ut nostri uoluere maiores, sed uerè ut tu intelligis, eū spiritum sanctum non habere. Qualia sint autem præcepta legalia, Deo docente discamus. Ego, inquit, dedi eis præcepta non bona, & iustificationes in quibus non uiuant in eis. Hæc dicimus, non quo legem iuxta Manichæum & Marcionem destruamus, quam & sanctam & spiritalem iuxta Apostolum nouimus: sed quia postquam fides uenit, & temporum plenitudo, misit deus filium suū natum ex muliere, factum sub lege: ut eos qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus, & nequaquam sub pædagogo, sed sub adulto & domino & hærede uiuamus. Sequitur in epistola tua: Non ideo Petrum emendauit, quod paternas tradições obseruaret, quod si facere uellet, nec mendaciter nec incongruè faceret. Iterum dico: Episcopus es ecclesiarum Christi magister: ut probes uerum esse quod asseris, suscipe ali-

quem Iudæorum qui factus Christianus, natum sibi filium circūcidat, qui obseruet sabbatum, qui abstineat à cibis quos deus creauit ad utendum cum gratiarum actione, qui quartodecimo die mensis primi agnum mactet ad uesperam, & cum hoc feceris, imò non feceris (scio enim te Christianum, & rem sacrilegam non esse facturum) uelis nolis tuam sententiam reprobares, & tūc scies opere difficilius esse confirmare sua, quam alienā reprehendere. Ac ne forsitan tibi non crederemus, imò non intelligeremus quid diceres (Frequenter enim in longum sermo protractus, caret intelligentia, & dum non sentitur, ab imperitis minus reprehenditur) inculcas & replicas, hoc ergo Iudæorum Paulus dimiserat quod malum habebāt. Quod est malum Iudæorum, quod Paulus dimiserat? Vtīq; illud quod sequitur, quod ignorantes, inquit, dei iustitiā, & suam uolentes constituere, iustitiā dei non sunt subiecti. Deinde quod post passionem & resurrectionem Christi, dato ac manifestato sacramento gratiæ, secundum ordinem Melchisedech, adhuc putabant uetera sacramenta non ex consuetudine solennitatis, sed ex necessitate salutis esse celebranda. Quæ tamen si nunquam fuissent necessaria, infructuose atq; inaniter pro eis Macchabei martyres fierent. Postremo illud, quod prædicatores gratiæ Christianos, Iudæi tanquam hostes legis persequerentur. Hos atq; huiusmodi errores & uitia, dicit se damnare, & ut stercora arbitratur, ut Christum lucrifaceret. Didicimus per te, quæ apostolus Paulus mala reliquerit Iudæorum. Rursum te docente discamus, quæ bona eorum tenuerit. Obseruationes inquis legis, quas more patrio celebrant, sicut ab ipso Paulo celebratæ sunt, sine ulla salutis necessitate. Id quid uelis dicere: Sine ulla salutis necessitate: non satis intelligo. Si enim salutē non afferunt, cur obseruantur? Si autem obseruanda sunt, utiq; salutem afferunt, maximè quæ obseruata martyres faciunt. Non enim obseruarentur, nisi salutem afferrent. Neque enim indifferentia sunt inter bonum & malum, sicut philosophi disputant: Bonum est continentia, malum est luxuria. Inter utrunq; indifferens ambulare, digere alui stercora, capitis naribus purgamenta proijcere, sputis rheumata iacere. Hoc nec bonum, nec malum est. Siue enim feceris, siue non feceris, nec iustitiā habebis, nec iniustitiā. Obseruare autem legis ceremonias, non potest esse indifferens, sed aut malum est, aut bonum est. Tu dicis bonum, ego assero malum, & malum non solum his qui ex gentibus, sed & his qui ex Iudaico populo crediderunt. In hoc (nisi fallor) loco, dum aliud uitas, in aliud deuolueris. Dum enim metuis Porphyrium blasphemantem, in Hebionis incurris laqueos: his qui credunt ex Iudæis, obseruandam legem esse decernens. Et quia periculosum intelligis esse

Mendacium officiosum

1. Cor. 9

1. Cor. 9

Rom. 10

Philip. 3

quod dicis, rursum illud superfluis uerbis temperare conaris: sine ulla salutis necessitate, sicut ludæi celebranda putabant, aut fallaci simulatione, quod in Petro reprehenderat Paulus. Petrus igitur simulauit legis custodiam, iste autem reprehensor Petri, audacter obseruauit legitimam. Sequitur enim in epistola tua. Nam si propterea illa sacramenta celebrauit, quia simulauit se ludæum, ut illos lucrifaceret, cur non etiam sacrificauit cum gentibus, quia & his qui sine lege erant, tanquam sine lege factus est, ut eos quoque lucrifaceret: nisi quia & illud fecit, ut natura ludæus: & hoc totum dixit, non ut Paulus se fingeret esse quod non erat, sed ut misericorditer ita subueniendum esse sentiret, ac si ipse in eo errore laboraret, non scilicet mentientis astu, sed compatientis affectu. Bene defendis Paulum, quod non simulauerit errorem Iudeorum, sed uerè fuerit in errore. Neque imitari uoluerit Petrum mentientem, ut quod erat metu Iudæorem dissimularet, sed tota libertate ludæum se esse diceret. Noua clementia apostoli, dum ludæos Christianos uult facere, ipse ludæus factus est. Non enim poterat luxuriosos ad frugalitatem reducere, nisi se luxuriosum probasset, & misericorditer, ut ipse dicis, subuenire miseris, nisi se miserum ipse sentiret. Verè enim miselli, & misericorditer deplorandi qui contentione sua & amore legis abolita, apostolum Christi fecere ludæum. Nec multum interest inter meam & tuam sententiam, quia ego dico & Petrum & Paulum timore fidelium ludæorum, legis exercuisse, imò simulasse mandata. Tu autem asseris hoc eos fecisse clementer, non mentientis astu, sed compatientis affectu, dum modo illud constet uel metu uel misericordia, eos simulasse se esse quod non erant. Illud autem argumentum quo aduersus nos uteris, quod & gentilibus debuerit gentilis fieri, si ludæus factus est: magis pro nobis facit. Sicut enim non fuit uerè ludæus, sic nec uerè gentilis erat: & sicut non fuit uerè gentilis, sic nec uerè ludæus erat. In eo autem imitator gentilium est, quia præputium recipit in fide Christi, & indifferenter permittit uesci cibis quos damnant Iudæi, non cultum, ut tu putas, idolorum. In Christo enim Iesu nec circūcisio est aliquid, nec præputium, sed obseruatio mādatorum Dei. Quando igitur te & iterum atque iterum deprecor, ut ignoscas disputatiunculæ meæ: & quod modum meum egressus sum, tibi imputes, qui cogisti ut rescriberem, & mihi cum Stesichoro oculos abstulisti. Nec me putes magistrum esse mendacij, qui sequor Christum dicentem: Ego sum uia, ueritas & uita. Nec potest fieri, ut ueritatis cultor mendacio colla submittam. Neque mihi imperitorum plebeculam concites, qui te uenerantur ut episcopum, & in ecclesia declamant, sacerdotij honore suscipiunt, me autem ætatis ultimæ, & penè decrepitum ac monaste-

Fallax simulatio

Biaoy

Gal. 5 & 6

Ioh. 1. 4

Declamare

rij & ruris secreta sectantem paruipendunt, & quæras tibi quos doceas siue reprehendas. Ad nos enim tantis maris atque terrarum à te diuisos spatij, uix uocis tuæ sonus peruenit. Et si forsitan literas scripseris, ante eas Italia ac Roma suscipient, quam ad me cui mittendæ sunt, deferantur. Quod autem in alijs quæris epistolis, cur mea prior in libris Canonicis interpretatio asteriscos habeat & uirgulas prænotatas, & postea aliam translationem absque his signis ædiderim: Pace tua dixerim, uideris mihi non intelligere quod quæsisiti. Illa enim interpretatio Septuaginta interpretum est, & ubicunque uirgula, id est, obeli sunt, significatur quod Septuaginta plus dixerint quam habetur in Hebræo: ubi autem asterisci, id est, stellæ prælucentes, ex Theodotionis æditione ab Origene additum est. Et tibi Græca transtulimus, hic de ipso Hebraico quod intelligebamus expressimus, sensum potius ueritatem quam uerborum interdum ordinem conseruantes. Et miror quomodo Septuaginta interpretum libros legas, non puros ut ab eis æditi sunt, sed ab Origene emendatos siue corruptos per obelos & asteriscos, & Christiani hominis interpretatiunculam non sequaris, præsertim cum ea quæ addita sunt ex hominis Iudæi atque blasphemi post passionem Christi æditione transtulerit. Vis amator esse uerus Septuaginta interpretum, non legas ea quæ sub asteriscis sunt, imò rade de uoluminibus ut ueterum te fautorem probes. Quod si feceris, omnes Ecclesiarum bibliothecas condemnare cogaris. Vix enim unus aut alter inuenietur liber, qui ista non habeat. Porro quod dicis non debuisse me interpretari post ueteres, & nouo uteris syllogismo: Aut obscura fuerunt quæ interpretati sunt Septuaginta, aut manifesta. Si obscura, te quoque in eis falli potuisse credendum est. Si manifesta, illos in eis falli non potuisse perspicuum est. Tuo tibi sermone respōdeo. Omnes ueteres tractatores, qui nos in domino præcesserunt, & qui scripturas sanctas interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut manifesta. Si obscura, quomodo tu post eos ausus es differere, quod illi explanare non potuerunt: Si manifesta, superfluum est te uoluisse differere, quod illos latere non potuit, maxime in Explanatōne Psalmorum, quos apud Græcos interpretati sunt multis uoluminibus, primus Origenes, secundus Eusebius Cæsariensis, tertius Theodorus Heracleotes, quartus Asterius Scythopolitanus, quintus Apollinaris Laodicensis, sextus Didymus Alexandrinus. Feruntur & diuersorum in paucos Psalmos opuscula. Sed nunc de integro Psalmorum corpore dicimus. Apud Latinos autem Hilarius Pictauiensis, & Eusebius Vercellensis episcopi, Origenem & Eusebium transtulerunt: quorum priorem & noster Ambrosius in quibusdam sequutus est. Respondeat mihi prudentia tua; quare

Ambrosius

quare tu post tantos & tales interpretes in Explanatōne Psalmorum diuersa senseris? Si enim obscuri sunt Psalmi, te quoque in eis falli potuisse credendum est. Si manifesti, illos in eis falli potuisse non creditur: ac per hoc utroque modo superflua erit interpretatio tua. & hac lege post priores nullus loqui audebit, & quodcumque alius occupauerit, alius de eo scribendi non habebit licentiam: quin potius humanitatis tuæ est, in quo ueniam tibi tribuis, indulgere & cæteris. Ego enim non tam uetera abolere conatus sum, quæ linguæ meæ hominibus emendate de Græco in Latinum transtuli, quam ea te testimonia quæ à Iudæis prætermissa sunt uel corrupta, proferre in medium, ut sciret nostris quid Hebræa ueritas contineret. Si cui legere non placet, nemo compellit inuitum. Bibat uinum uetus cum suauitate & nostra musta cōtemnat, quæ in explanatōne priorum edita sunt, ut sicut illa non intelliguntur, ex nostris manifestiora fiant. Quod autem genus interpretationis in Scripturis sanctis sequendū sit, liber quem scripsi De optimo genere interpretandi, & omnes Præfatiuncule diuinorum uoluminum, quas æditioni nostræ præposuimus, explicant, ad illasque prudentem lectorem remittendum puto. Et si me, ut dicis, in Noui testamenti emendatione suscipis, exponisque causam cur suscipias, quia plurimi linguæ Græcæ habentes sciētiam, de meo possent opere iudicare, eandem integritatem debueras etiam in Veteri credere testamento, quod non nostra cōfinimus, sed ut apud Hebræos inuenimus, diuina transtulimus. Si tibi dubitas, Hebræos interroga. Sed forte dices: Quid si Hebræi aut respondere noluissent, aut mentiri uoluerint? Tota frequentia Iudæorum in mea interpretatōne reticebit, nullusque inueniri poterit, qui Hebrææ linguæ habeat notionem: aut omnes imitabuntur illos Iudæos, quos dicis in Africæ repertos oppidulo in meam conspirasse calumniam? Huiusmodi enim in epistola tua tæxis fabulam: Quidam frater noster coepiscopus, cum lectitare instituisset in ecclesia cui præest interpretatōnem tuam, mouit quiddam longe aliter à te positum apud Ionam prophetam, quam erat omnium sensibus memoriæque inueteratum, & tot ætatum successibus decantatum. Factus est tantus tumultus in plebe, maxime Græcis arguentibus & inflammantibus calumniam falsitatis, ut cogeret episcopus (ea quippe ciuitas erat) Iudæorum testimonium flagitare. Vtrum autem illi imperitia, an malicia, hoc esse in Hebræis codicibus responderunt, quod & Græci & Latini habebant atque dicebant. Quid plura? Coactus est homo uelut mendositatem corrigere, uolens post magnum periculum non remanere sine plebe. Vnde etiam nobis uidetur aliquando te quoque in nonnullis falli potuisse. Dicis me in Iona Propheta male quiddam in-

Aug. to. 2

terpretatum, & seditione populi conclamante, propter unius uerbi dissonantiam, episcopum penè sacerdotium perdidisse. Et quid sit illud quod male interpretatus sum, subtrahis, auferēs mihi occasionē defensionis meæ, ne quicquid dixeris me respondente soluator: nisi forte ut ante annos plurimos, cucurbita uenit in medium, afferente illius temporis Cornelio & Asinio Pollione, me hederam pro cucurbita transtulisse. Super qua re in cōmentario Ionæ prophetæ plenius respondimus. Hoc tantum nunc dixisse contenti, quod in eo loco ubi Septuaginta interpretes cucurbitam, & Aquila cum reliquis hederam transtulerunt, id est, κισσό, in Hebræo uolumine ciceion scriptum habetur, quam uulgo Syri + ciceiam uocant. Est autem genus uirgulti lata habens folia, in modum pampini. Cumque plantatum fuerit, citò confurgit in arbusculam, absque ullis calamorum & hastilium adminiculis, quibus & cucurbitæ & hederæ indigent, suo trunco se sustinens. Hoc ergo uerbum de uerbo edisserens, si ciceion transferre uoluissent, nullus intelligeret: si cucurbitam, id dicerem quod in Hebræo non habetur hederam posui, ut cæteris interpretibus cōsentirem. Sin autem Iudæi uestri, ut ipse asseris, malicia uel imperitia hoc dixerunt esse in uoluminibus Hebræorum, quod in Græcis & Latinis codicibus continetur, manifestum est eos aut Hebræas ignorare literas, aut ad irridendos cucurbitarios uoluisse mentiri. Peto in fine epistolæ, ut quiescentem senem, olimque ueteranum militare non cogas, & rursum de uita periclitari. Tu qui iuuenis es, & in pontificali culmine constitutus, doceto populos, & nouis Africæ frugibus Romana tecta locupleta. Mihi sufficit cum auditore & lectore pauperculo in angulo monasterij susurrare.

Vide Hier. in 4. cap. Ione

In comment. Ione habetur elcerod

Augustinus Hieronymo, negans se scripsisse librum in eum: in hoc errans, quod aliquis prolixam epistolam, librum appellasset. Epistola XII

Domino charissimo & desideratissimo & honorando in Christo fratri & compresbytero Hieronymo, Augustinus in domino Salutem.

Vdiui peruenisse in manus tuas literas meas, sed quod adhuc rescripta non merui, nequaquam imputaue- rim dilectioni tuæ. Aliquid proculdubio impedimenti fuit. Vnde agnosco à me dominum potius deprecandum, ut tuæ uoluntati det facultatem mittendi quod rescripseris. Nam rescribendi iam dedit, quia cum uolueris facillime poteris. Etiam hoc ad me sanè perlatum, utrum quidem crederem dubitauis, sed hinc quoque tibi aliquid utrum scriberem, dubitare non debui. Hoc autem breue est, suggestum esse charitati tuæ, à nescio quibus fratribus mihi dictum est, quod librum aduersus te scripserim.

c 3 Ro

Romamq; miserim. Hoc falsum esse noueris, deum nostrum testor hoc me non fecisse. Sed si forte aliqua in aliquibus scriptis meis reperitur, in quibus aliter aliquid quam tu sensisse reperiar, non contra te dictum, sed quod mihi uidebatur a me scriptum esse puto te debere cognoscere: aut si cognosci non potest, credere debere. Ita sane hoc dixerim, ut ego non tantum paratissimus sim, si quid te in meis scriptis mouerit, fraternè accipere quid contra sentias, aut de correctione mea, aut de ipsa tua beneuolentia gauisurus, uerum etiam hoc a te postulem ac flagitem. O si licuisset, & si non cohabitante, saltem uicino te, in domino perfrui ad crebrum & dulce colloquium. Sed quia id non est datum, peto ut hoc ipsum, quod in Christo qua possumus simul sumus, conseruari studeas & augeri ac perfici, & rescripta quamuis rara non spernere. Saluta obsequio meo sanctum fratrem Paulinianum, & omnes fratres qui tecum ac de te in domino gaudent. Memor nostri exaudiaris a domino in omni sancto desiderio tuo, domine charissime & desiderantissime & honorande in Christo frater.

Hieronymus Augustino, iam accepta epistola qua calumniatur de mendacio officioso, sed dubitans etiamnum an sit Augustini, negans se responsurum nisi certus de autore. Meminit & Rufini ficto nomine.

Epistola XIII

Domino uerè sancto, ac beatissimo papæ Augustino, Hieronymus in Christo salutem.

In ipso profectiois articulo, sancti filij nostri Asterij hypodiaconi necessarii mei, beatitudinis tuæ literæ superuenerunt, quibus satisfacis, te contra paruitatem meam librum Romam non misisse. Hoc nec ego factum audieram, sed epistolæ cuiusdam quasi ad me scriptæ, per fratrem nostrum Syllinium diaconum huc exemplaria perueniunt. In quibus hortaris me, ut *παλιωδίαυ* super quodam Apostoli capitulo canam, & imiter Stesichorum inter uituperationes & laudes Helenæ fluctuantem, ut qui detrahendo oculos perdiderat, laudando receperit. Ego simpliciter fateor dignationi tuæ, licet stilius & *επιχρηματτα* tua mihi uiderentur, tamen non temere exemplaribus literarum credendum putavi, ne forte me respondente læsus, iuste expostulares, quod probare antè debuissim tuum esse sermonem, & sic rescribere. Accessit ad moram sanctæ & uenerabilis Paulæ longa infirmitas. Dum enim languenti multo tempore assedimus, penè epistolæ tuæ, uel eius qui sub tuo nomine scripserat, oblitus sumus, memores illius uersiculi: Musica in lectu importuna narratio. Itaque si tua est epistola aperte scribe, uel mitte exemplaria ueriora, ut absq; ullo ranicore stomachi, in scripturarum disputatione uersetur, & uel nostrum emendemus errorem, uel alium frustra

Eccl. 2

reprehendisse doceamus. Absit autem a me, ut quicquam de libris beatitudinis tuæ attingere audeam. Sufficit enim mihi probare mea, & aliena non carpere. Caterum optime nouit prudentia tua, unumquenq; in suo sensu abundare, & puerilis esse iactantia (quod olim adolescentuli facere consueuerant) accusando illustres uiros suo nomini famam querere. Nec tam stultus sum, ut diuersitate explanationum tuarum me lædi putem, quia nec tu læderis si nos contraria senserimus. Sed illa est uera inter amicos reprehensio, si nostram peram non uidentes, aliorum (iuxta Persium) manticam consideremus: Superest ut diligas diligentem, & in scripturarum campo, iuuenis senem non prouoces. Nos nostra habuimus tempora, & cucurrimus quantum potuimus. Nunc te currente, & longa spacia transmeante, nobis debetur ocium: simulq; ut cum uenia & honore tuo dixerim, ne solus mihi de poetis aliquid proposuisse uidearis, memeto Daretis & Entelli, & uulgaris pro uerbij, quod bos lassus fortius figat pedem. Triestes hæc dictauimus. Utinam mereremur complexus tuos, & collatione mutua uel doceremus aliqua uel disceremus. Misit mihi temeritate solita, maledicta sua Calphurnius cognomento Lanarius, quæ ad Aphricam quoq; studio eius didici peruenisse. Ad quæ breuiter ex parte respondi, & libelli eius uobis misi exemplaria, latius opus cum opportunum fuerit primo missurus tempore. In quo illud cauebam, ne in quoquam existimationem læderem Christianam, sed tantum ut delirantis imperitiq; mendacium ac uecordiam confutarem. Memento mei sancte ac uenerabilis papa. Vide quantum te diligam, ut ne prouocatus quidem uoluerim respondere, nec credam tuum esse quod in altero forte reprehenderem. Frater Communis simpliciter te salutat.

Hieronymus Augustino, expostulans de epistola seu libro illius per Italiam sparso, quo taxabatur locus non rectè expositus in Epistola ad Galatas: hortans Augustinum, ut si pruriat amore gloriæ, iuuenes iuuenes potius ad certamen prouocet, senem emeritum sinat quiescere.

Epistola XIII

Domino uerè sancto & beatissimo papæ Augustino, Hieronymus in domino Salutem.

Rebras ad me epistolas dirigit, & sæpe compellis ut respondeam cuiusdam epistolæ tuæ, cuius ad me (ut antè iam scripsi) per fratrem Syllinium diaconum exemplaria perueniunt, absq; subscriptione tua, & quæ primum per fratrem Profuturum, secundò per quendam alium temisisse significas, & interim Profuturum retractum de itinere, & episcopum constitutum, uelociter morte subtractum: illum cuius nomen retices, maris timuisse discrimina, & navigationis multasse

consilium. Quæ cum ita sint, satis mirari nequeo, quomodo ipsa epistola & Romæ & in Italia haberi a plerisque dicatur, & ad me solū non peruenerit, cui soli missa est: præsertim cum idem frater Syllinnius inter cæteros tractatus tuos dixerit eam se non in Africa, non apud te, sed in insula Adriæ ante hoc ferme quinquennium reperisse. De amicitia omnis tollenda suspicio est, & sic cum amico, quasi cum altero se, est loquendum. Nonnulli familiares mei & uasa Christi, quorum Hierosolymis & in sanctis locis permagna copia est, suggerebant non simplici a te animo factum, sed laudem atq; rumulos & gloriolam populi requirente, ut de nobis cresceres, ut multi cognoscerent, te prouocare, me timere, te scribere ut doctum, me tacere ut imperitum, & tandem reperisse qui garrulitati meæ modum imponeret. Ego autem ut simpliciter fatear, dignationi tuæ, primum idcirco respondere nolui, quia tuam liquido epistolam non credebam, nec ut uulgi de quibusdam prouerbium est, litum melle gladium. Deinde illud cauebam, ne episcopo cõmunionis meæ, uiderer procaciter respondere, & aliqua in reprehendentis epistola reprehendere, præsertim cum quædam in illa hæretica iudicaret. Ad extremum, ne tu iure expostulares & diceres: Quid enim? Epistolam meam uideras, & nota tibi manus in subscriptione signa deprehenderas, ut tam facile amicum læderes, & alterius maliciam in meam uerteres cõtumeliam? Igitur ut antè iam scripsi, aut mitte eandem epistolam tua subscriptam manu, aut senem latrantem in cellula laceffere desine. Sin autem tuam uis uel exercere uel ostentare doctrinam, querere iuuenes & disertos & nobiles, quorum Romæ dicuntur esse quàm plurimi, qui possint & audeant tecum cõgredi, & in disputatione sanctarum Scripturarum iugum cum episcopo ducere. Ego quondam miles, nunc ueteranus, & tuas & aliorum debeo laudare uictorias, non ipse rursus effæto corpore dimicare, ne si me frequenter ad rescribendum impuleris, illius recorder historiæ, quod Hannibalem iuueniliter exultantē Q. Maximus patientia sua fregerit: Omnia fert ætas, animū quoq; sepe ego longos Cantando puerum memini me condere soles: Nunc oblita mihi tot carmina, uox q; Mœrim iam fugit ipsa. Et ut magis de Scripturis sanctis loquar, Berzellai ille Galadites, regis Dauid beneficia, omnesq; delicias iuueni delegans filio, ostendit senectutem hæc appetere non debere, nec oblata suscipere. Quod autem iuras, te aduersum me librum non scripisse neq; Romam misisse quem non scripseris, sed si forte aliqua in tuis scriptis reperiantur, quæ a meo sensu discrepent, non me a te læsum, sed a te scriptum quod tibi rectum uidebatur: Quæso, ut me patienter audias. Non scripisti librum, & quomodo mihi reprehendisse

Epistolam ap-
pellat librum

Litus melle
gladius

Persius, M
precedenti
spectatur
mãticalq;

Virg. 1. 4.

Ruffinus

2. Reg. 19

tionis a te meq; per alios scripta delata sunt? Cur habet Italia, quod tu non scripisti? Qua ratione possis ut rescribam ad ea quæ scripisse te denegas? Nec tam hebes sum ut si diuersa senseris, me a te læsum putem. Sed si mea comminus dicta reprehendas, & rationem scriptorum expetas, & quæ scripserim emendare compellas, & ad *παλιωδίαυ* prouoces, & oculos mihi reddas, in hoc læditur amicitia, in hoc necessitudinis iura uiolantur. Ne uideamur certare pueriliter, & fautoribus inuicem uel detractoribus nostris tribuere materiam contendendi, hæc scribo, quia te purè & Christianè diligere cupio, nec quicquam in mea mēte retinere, quod distet a labijs. Non enim conuenit, ut ab adolescentia usque ad hanc ætatem, in monasterio locum sanctis fratribus labore defudans, aliquid contra episcopum communionis meæ scribere audeam, & eum episcopum quem ante cõpi amare quàm nosse, qui me prior ad amicitiam prouocauit, quem post me orientem in scripturarum eruditione lætatus sum. Igitur aut tuum negato librum si forte non tuus est, & desine flagitare rescriptum ad ea quæ non scripisti: aut si tuus est, ingenuè confitere, ut si in defensionem mei aliqua scripsero, in te culpa sit qui prouocasti, non in me qui respondere compulsi sum. Adde præterea te paratum esse, ut si quid me in tuis scriptis mouerit, aut corrigere uolueris, fraternè accipias, & non solum mea in te beneuolentia gauisurum, sed ut hoc ipsum faciam deprecari. Rursum dico quod sentio. Prouocas senem, tacentem stimulas, uideris iactare doctrinam. Non est autem ætatis meæ putari maleuolum erga eum, cui magis fauorem debeo. Etsi in Euangelij ac Prophetis peruersi homines inueniunt, quod nitatur reprehendere, miraris si in tuis libris & maxime in Scripturarum expositione, quæ uel obscurissimæ sunt, quædam a recta linea discrepare uideantur. Et hoc dico, non quod in operibus tuis quædam reprehendenda iam censeam. Neque enim lectioni eorum unquã operam dedi, nec horum exemplariorum apud nos copia est, præter Soliloquiorum tuorum libros, & quosdam Comætarios in Psalmos, quos si uellem discutere, non dicam a me (qui nihil sum) sed a ueterum Græcorum docerem interpretationibus discrepare. Vale mi amice charissime, ætate filij, dignitate parens, & hoc a me rogatus obserua, ut quicquid mihi scripseris, ad me primum factum peruenire.

Obscuras
scripturarum

Augustinus Hieronymo, offensus aculeis quibusdam literarum Hieronymi, de quibus multa argutatur, blanditijs leniens sententiarum asperitatem, multis uerbis deplorans inter Rufinum & Hieronymum, tam amicos, doctos, celebres, senes, & monachos, tam amarulentam discordiam incidisse, non sine graui totius ecclesiæ scandalo.

Epistola XV

Domino uenerando & desiderantissimo fratri & compresbytero Hieronymo, Augustinus in domino salutem.

Vamuis existimē antequam istas serueres, uenisse in manus tuas literas meas, quas per dei seruū, filium nostrum,

Cyprianum diaconum misi, quibus certissime agnosceres meam esse epistolam, cuius exemplaria illuc peruenisse commemorasti: unde iam me arbitror rescriptis tuis uelut Entellinis grandibus atque acribus cestibus, tanquam audacem Daretē cepisse pulsari atque uersari: Nunc tamen eis ipsis respondeo literis tuis, quas mihi per sanctum filium nostrum Asterium mittere dignatus es: in quibus multa in me compertae beneuolentissimae charitatis, & rursus quaedam nonnullius a me tuae offensionis indicia. Itaque ubi mulcebar legens, ibi continuo feriebar, hoc sane uel maxime admirans, quod cum dicas te exemplaribus literarum mearum ideo temere non putasse credendum, ne forte te respondente laesus iuste exostularem, quod probare ante debuisses meum esse sermonem, & sic rescribere: postea iubeas, si mea est epistola, aperte me scribere, aut mittere exemplaria ueriora, ut absque ullo rancore stomachi in scripturarum disputatione uersemur. Quo pacto enim possumus in hac disputatione sine rancore uersari, si me laedere paras? Aut si non paras, quomodo ego te non laedente, abs te laesus iuste exostulare, quod probare ante debuisses, meum esse sermonem, & sic rescribere? hoc est & sic laedere. Nisi enim rescribendo laessisses, ego iuste exostulare non possem. Proinde cum ita rescribis ut laedas, quis locus nobis relinquitur in disputatione scripturarum sine ullo rancore uersandi? Ego quidem absit ut laedar, si mihi certatione uolueris & potueris demonstrare illud ex epistola apostoli, uel quid aliud scripturarum sanctarum te uerius intellexisse quam me. Immo, uero absit, ut non cum gratiarum actione lucris meis deputē, si fuero te docente instructus, aut emendante correctus. Verum tamē tu mihi frater charissime, nisi te putares laesum scriptis meis, non me putares laedi posse rescriptis tuis. Nullo enim modo id de te opinatus fuero, quod non te arbitraris laesum, si sic tamen rescribis ut laedas. Aut si te non sic rescribente, ego propter nimiam stultitiam meam laedi posse putatus sum, hoc ipso laesisti plane, quod de me ita sensisti. Sed nullo modo tu me, quem nunquam talem expertus es, temere talem crederes, qui literarum mearum exemplaribus etiam cum stilum meum nosset, temere credere noluit. Si enim non immerito uidisti, me iuste exostulatum fuisse, si temere crederes esse literas meas, quae non essent meae: quanto iustius exostularem me ipsum temere putatum talem, qualem me expertus non esset qui putauisset? Nequaquam ergo ita prolabereris, ut te non rescribente quo

64
laederer, me tamen existimares nimis insipientem, etiam tali tuo rescripto laedi potuisse. Resstat igitur ut laedere me rescribendo dispueres, si certo documento meas esse illas literas nosceres. Atque ita, quia non credo quod iniuste me laedendum putares, superest ut agnoscam peccatum meum, quod prior te illis literis laeserim, quas meas esse negare non possum. Cur itaque conor contra fluminis tractum, ac non potius ueniam peto? Obsecro te ergo per mansuetudinem Christi, ut si laesi te, dimittas mihi, ne me uicissim laedendo malum pro malo reddas. Laedes autem me, si mihi tacueris errorem meum, quem forte inueneris in factis uel dictis meis. Nam si ea in me reprehenderis quae reprehendenda non sunt, te laedis magis quam me: quod absit a moribus & sancto proposito tuo, ut hoc facias uoluntate laedendi, culpans in me aliquid dente maledico, quod mente ueridica esse scis non culpandum. Ac per hoc aut beneuolo corde arguas, etiam si caret delicto, quem arguendum putas: aut paterno affectu mulceas, quem abijcere nequeas. Potest enim fieri, ut tibi aliud uideatur quam ueritas habet, dum tamē abs te aliud non fiat quam charitas habet: ut & ego amicissimam reprehensionem, gratissime accipiam, etiam si reprehendi non meruit quod recte defendi potest: aut agnoscam simul & beneuolentiam tuam & culpam meam, & quantum dominus donat in alio gratus, in alio emendatus inueniar. Quid ergo, fortasse dura, sed certē salubria uerba tua, tanquam cestus Entelli pertimescam? Cadebatur ille non curabatur: & ideo uincebatur, non sanabatur. Ego autem si medicinalem correptionem tuam tranquillus accepero, non dolebo: si uero infirmitas uelut humana mea, etiam cum ueraciter arguor, non potest nisi aliquantulum contristari, melius tumor capitis dolet dum curatur, quam dum ei parcitur & non sanatur. Hoc est enim quod acutē uidit, qui dixit: Utiliores esse plerumque inimicos iurgantes, quam amicos obiurgare metuentes. Illi enim dum rixantur, dicunt aliquando uera quae corrigamus: isti autem minorem quam oportet exhibent iustitiae libertatem, dum amicitiae timent exasperare dulcedinem. Quapropter etsi bos, ut tibi uideris, lassus senectute fortē corporis, non uigore animi, tamen in area dominica fructuoso labore defudās, ecce sum, si quid perperam dixi, fortius fige pedem. Non mihi esse debet molestum pondus aetatis tuae, dummodo conteratur palea culpa meae. Proinde illud quod in extremo epistolae tuae posuisti, cum magni desiderij suspitio uel lego uel recole. Utinam, inquis, mereremur complexus tuos, & collatione mutua uel doceremur aliqua uel disceremur. Ego autem dico, utinam saltem propinquis terrarum locis habitarem, ut si non possent misceri nostra colloquia, literae possent esse crebriores. Nunc uero tanto locorum intervallo absumus a sensibus

bus nostris, ut de illis uerbis Apostoli ad Galatas, iuuenem me ad tuam sanctitatem scripsisse meminerim, & ecce iam senex, necdum rescripta meruerim, faciliusque ad te exemplaria epistolae meae peruenierint, nescio qua occasione praueiente, quam ipsa epistola me curante. Homo enim qui eam tunc acceperat, nec ad te pertulit, nec ad me retulit. Tantae autem mihi in literis tuis, quae in manus nostras uenire poterunt apparent res, ut nihil studiorum meorum mallē si possem, quam inhærere lateri tuo. Quod ego quia non possum, aliquem nostrorum in domino filiorum erudendum ad te mittere cogito, si etiam de hac re tua scripta meruerō. Nam neque in me tantum scientiae scripturarum diuinarum est, aut esse iam poterit, quantum inesse tibi uideo. Et si quid in hac re habeo facultatis, utcumque impendo populo dei. Vacare autem studijs diligentius quam quae populi audiunt instruendis, propter ecclesiasticas occupationes omnino non possum. Nescio quae scripta maledica super tuo nomine ad Africam peruenisse audiui. Accepimus tamē quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor multum dolui inter tam charas familiaresque personas, cunctis penē ecclesijs notissimo amicitiae uinculo copulatas, tantum malum extitisse discordiae. Et tū quidem quantum tibi modereris, quantumque teneas aculeos indignationis tuae, ne reddas maledictum pro maledicto, satis in tuis literis eminet. Veruntamen eas ipsas cum legissem, contabui dolore, & obrigui timore: quid de me illa facerent, quae in te ille scripsit, si in manus meas fortē uenissent? Vae mundo ab scandalis. Ecce fit, ecce prorsus impletur quod ueritas ait: Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Quae sibi enim iam fida pectora tuto refundantur? In cuius sinum tota se proiciat secura dilectio? Quis denique amicus non formidetur quasi futurus inimicus, si potuit inter Hieronymum & Ruffinum hoc quod plangimus exoriri? O misera & miseranda conditio. O infida in uoluntatibus amicorum scientia praesentium, ubi nulla est praescientia futurorum. Sed quid hoc alteri de altero gemendum putem, quando nec ipse quidem sibi homo est notus in posterum? Nouit enim utcumque uix fortē nunc qualis sit, qualis autem postea futurus sit, ignorat. Haec porro non tantum scientia qualis quiescit, uerum etiam praescientia qualis futurus sit, si est in sanctis & beatīs angelis, quomodo fuerit diabolus beatus aliquando, cum adhuc angelus bonus esset, sciēs futuram iniquitatem suam & sempiternū supplicium, omnino non uideo. De qua re, si tamen eam nosse opus est, uellem audire quid sentias. Vide quid faciant terrae ac maria, quae nos corporaliter dirimunt. Si haec epistola mea, quam legis ego effem, iam mihi diceret quod quaeui. Nunc uero quando

rescribes? quando mittes? quando perueniet? quando accipiam? Et tamen utinam quandoque fiat, quod tam cito fieri non posse quam uolumus, quanta possumus tolerantia sustinemus. Unde recurro ad illa uerba epistolae tuae ducissima, sanctique desiderij tui plenissima, & ea facio uicissim mea. Utinam mereremur complexus tuos, & collatione mutua uel doceremur aliqua uel disceremur, si tamen esse ullo modo posset quod ego te docerem. In his autem uerbis non iam tuis tantum, sed etiam meis, ubi delector & reficior, & ipso quamuis pendente & non attingente, utriusque nostrum desiderio non parua ex parte color: ibi rursus acerrimis dolorum stimulis fodior, dum cogito inter uos, quibus deus hoc ipsum quod uterque nostrum optauit, largum prolixumque concesserat, ut coniunctissimi & familiarissimi mella scripturarum sanctarum pariter lambeteris, tantae amaritudinis irreplissem perniciem, quando non, ubi non, cui non homini formidandam, cum eo tempore quo abiectis iam sarcinis secularibus, iam expediti dominum sequebamini, & in ea terra uiebatis simul, in qua dominus humanis pedibus ambulans: Pacem meam, inquit, do uobis: pacem meam relinquo uobis, uiris aetate maturis, & in eloquio domini habitantibus uobis accidere potuit? Verē tentatio est uita humana super terram. Heu mihi, qui uos alicubi simul inuenire non possum, fortē ut moueor, ut doleo, ut timeo, pro cederem ad pedes uestros, flerem quantum ualerem, rogarem quantum amarem nunc unumquemque uestrum pro seipso, nunc utrumque pro alterutro, & pro alijs, & maxime infirmis, pro quibus Christus mortuus est, qui uos tanquam in theatro uitae huius cum magno sui periculo spectant: ne de uobis ea conscribendo spargatis, quae quandoque concordantes delere non poteritis, qui nunc concordare nolitis, aut quae concordantes legere timeatis, ne iterum litigetis. Verum dico charitati tuae, nihil me magis quam hoc exemplum tremuisse, cum quaedam ad me in epistola tua legerem tuae indignationis indicia, non tam illa de Entello & boue lasse, ubi mihi potius hilariter iocari, quam iracundē minari uisus es, quam illud quod seriō te scripsisse satis apparet. Unde supra eloquutus sum, plus fortasse quam debui, sed non plus quam timui: ubi aisti, ne fortē laesus iuste exostulares. Rogo te, si fieri potest, ut inter nos queramus & differamus aliquid, quo sine amaritudine discordiae corda nostra pascantur, fiat, si autem non possum dicere quid mihi emendandum uideatur in scriptis tuis, nec tu in meis, nisi cum suspitione inuidiae, aut laesione amicitiae, quiescamus ab his, & nostrae uitae salutis parcamus. Minus certē assequatur illa quae inflat, dum non offendatur illa quae aedificat. Ego me longē esse sentio ab illa perfectione de qua scriptum est: Si quis in uerbo non offendit, iacob. 3
hic

Virg. Aene. 5

aut. i. d. 10

de φλυαρι

Ruffinus

Iodh. i. d.

Iob 7

Questio
ocioſa

hic perfectus est uir. Sed plane in dei misericordia puto me posse facile abs te petere ueniam, si quid offendi: quod mihi aperire debes, ut cū te audiero, lucreris fratrem tuum. Neque enim quia hoc propter longinquitatem terrarum non potes facere inter me & te, propterea debes sinere errare me. Prorsus quod ad ipsas res quas nosse uolumus, attinet, si quid uerū me tenere uel scio uel credo uel puto, in quo tu aliter sentis, quantum dat dominus sine tua iniuria conabor asserere. Quod autem pertinet ad offensio-nem tuam, cum te indignatum sensero, nihil aliud quam ueniam deprecabor. Nec omnino arbitror te succensere potuisse, nisi aut hoc dicerem quod non debui, aut non sic dicerem ut debui: quia nec miror minus nos scire inuicem, quam scimur a coniunctissimis & familiarissimis nostris. In quorum ego charitatem, fateor, facile me totum proijcio, praesertim fatigatum scandalis seculi, & in ea sine ulla sollicitudine requiesco. Deū quippe illic esse sentio, in quem me securus proijcio, & in quo securus requiesco. Nec in hac mea securitate craftinum illud humanæ fragilitatis incertum, de quo superius gemui, omnino formido. Cum enim hominem Christiana charitate flagrantem, eaque mihi fidelem amicū factum esse sentio, quicquid ei consiliorum meorū cogitationumque committo, non hominī committo, sed illi in quo manet ut talis sit. Deus enim charitas est, & qui manet in charitate, in deo manet: quam si deseruerit, tantum faciat necesse est dolorem, quantum manens fecerat gaudium. Veruntamen ex amico intimo factus inimicus, quaerat sibi potius quod fingat astutus, non inueniat quod prodatur iratus. Hoc autem unusquisque facile assequitur, non occultando quod fecerit, sed non faciendo quod occultare uelit. Quod misericordia dei bonis piis concedit, ut inter inimicos quoslibet futuros liberi securique uersentur, aliena peccata sibi commissa non prodant, quae prodi timeant ipsi nulla committant. Cum enim falsum quid a maledico fingitur, aut omnino non creditur, aut certe integra salute sola fama uexatur. Cum autem malum perpetratur, hostis est intimus, etiam si nullius intimi loquacitate aut lite uulgetur. Quapropter quis prudentium non uideat, etiam tu, quam tolerabiliter feras amicissimi quondam & familiarissimi incredibiles nunc inimicitias, consolante conscientia, & quemadmodum uel quod iactitat, uel quod a quibusdam forsitan creditur, in sinistris armis deputes, quibus non minus quam dextris contra diabolum dimicatur? Veruntamen illum maluerim aliquo modo mitiorem, quam te isto modo armatiorem. Hoc magnum & triste miraculum est, ex amicitijs talibus ad has inimicitias peruenisse: latum erit & multo maius, ex inimicitijs talibus ad pristinam concordiam reuertisse.

Augustinus Praesidio, quem confacerdotem appellat, quum Hieronymus appellet diaconum, si tamen idem est. Epistola XVI

Domino beatissimo & merito uenerando fratri & confacerdoti Praesidio, Augustinus in domino Salutem.

Icut praesens rogavi sinceritatem tuam, nunc quoque commoneo, ut literas meas sancto fratri & comprehytero nostro Hieronymo mittere non graueris. Ut autem nouerit charitas tua, quemadmodum etiam tu illi pro mea causa scribere debeas, mihi exemplaria literarū, & mearum ad ipsum, & ad me ipsius, quibus lectis pro tua sancta prudentia facile uideas, & modum meum quem seruandum putavi, & motum eius quem non frustra timui. Aut si ego quod non debui, uel quomodo non debui, aliquid scripsi, non ad illum de me, sed ad me ipsum potius fraterna dilectione mitte sermonem, quo correctus petam ut ignoscat, si meam culpam ipse cognouero.

Hieronymus Augustino, commendans illi Praesidium, & saluere iubens Alipium. Epist. XVII

Domino uere sancto & beatissimo papae Augustino, Hieronymus in Christo Salutem.

Nno praeterito per fratrem nostrum Asterium hypodiamonem dignationi tuae epistolam miseram, promptum reddens saluationis officium, quam tibi arbitrator redditam. Nunc quoque per sanctum fratrem meum Praesidium diaconum obsecro primum ut memineris mei. Deinde ut baiulum literarum habeas commendatum, & mihi scias germanissimum, & in quibuscunque necessitas postulauerit, foueas atque sustentas, non quo aliqua re (Christo tribuente) indigeat, sed quod bonorum amicitias audivissime expetat, & se in his coniungendis maximum putet beneficium consequutum. Cur autem ad Occidentem nauigaerit, ipso poteris narrate cognoscere. Nos in monasterio constituti, uarijs hinc inde fluctibus quaerimur, & peregrinationis molestias sustinemus. Sed credimus in eo qui dixit: Confidite, ego uici mundum, quod ipso tribuente & praesule, contra hostem diabolum uictoriam consequamur. Sanctum & uenerabilem fratrem nostrum papam Alipium, ut meo obsequio salutes, obsecro. Sancti fratres, qui nobiscum in monasterio domino seruire festinant, oppidum te salutant. Incolumem te & memorem mei, Christus dominus noster tueatur omnipotens, domine uere sancte & suscipiende papa.

Hieronymus Augustino, hoc agens, quamquam illi respondit de mendacio & cucurbita, tamen amicitiam oportere manere incolumem, rogatque ut posthac abstineant ab huiusmodi quaestionibus, quae sepe in contentionem exeunt. Epi. XVIII

Domino uere sancto & beatissimo papae Augustino, Hieronymus in domino Salutem.

Cum

Vm a sancto fratre nostro Firmo sollicitè quaererem quid ageres, sospitem te laetus audiui. Rursum cum tuas literas non dico sperarem, sed exigere, nesciente te de Africa se profectum esse dixit. Itaque reddo tibi per eum salutationis officia, qui te unico amore complectitur, simulque obsecro ut ignoscas pudori, meo, quod diu praecipienti ut rescriberem, negare non potui. Nec ego tibi, sed causa causa respondit. Et si culpa est respondisse, quae ut patienter audias, multo maior est prouocasse. Sed facessant istiusmodi querimoniae. Sit inter nos pura germanitas, & deinceps non quaestionum, sed charitatis ad nos scripta mittamus. Sancti fratres, qui nobiscum domino seruiunt, affatim te salutant. Sanctos, qui tecum Christi leue trahunt iugum, praecipue sanctum & suscipiendum papam Alipium ut meo obsequio salutes, precor. Incolumem te & memorem mei Christus deus noster tueatur omnipotens. Domine uere sancte & beatissime papa, si legisti librum Explanationum in Ionam, puto quod ridiculam cucurbitae non recipias quaestionem. Si autem amicus qui me primus gladio petijt, stilo repulsus est, sit humanitatis tuae atque iustitiae accusantem reprehendere, non respondentem. In scripturarum campo, si placet, sine nostro inuicem dolore ludamus.

Augustinus Hieronymo, accuratius respondet de mendacio officioso, docens Petrum uere errasse, atque a Paulo uere iureque reprehensum: deprecaturque ueniam quod dictis quibusdam incautionibus Hieronymi animum offenderit, excusans quod nulla sua culpa epistola per multorum obambularit manus prius quam ad eum, cui scripta erat, peruenerat. Epistola XIX

Domino dilectissimo, & in Christi uisceribus honorando, sancto fratri & copresbytero Hieronymo, Augustinus in domino salutem.

Am pridem tuae charitati prolixam epistolam misi, respondens illi tuae, quam per sanctum filium tuum Asterium, nunc iam non solum fratrem, uerum etiam collegam meum misisse te recolis. Quae utrum in manus tuas peruenire meruerit, adhuc nescio, nisi quod per fratrem sincerissimum Firmum scribis: Si ille qui te primum gladio petijt, stilo repulsus est, ut sit humanitatis meae atque iustitiae accusantem reprehendere non respondentem. Hoc solo tenuissimo indicio utcumque conijcio, legisse te illam epistolam meam. In ea quippe deploravi tantam inter uos extitisse discordiam, de quorum tanta amicitia quaquaersum eam fama diffuderat, charitas fraterna gaudebat. Quod non feci reprehendendo in aliquo germanitatem tuam, cuius in ea re aliquam culpam me cognouisse non ausus sum dicere, sed dolendo humanam miseriam, cuius in amicitijs mutua charitate retinendis, quantum libet illa sit, incerta permanens est. Verum illud

malueram tuis nosse rescriptis, utrum mihi ueniam quam poposceram dederis. Quod apertius mihi intimari cupio, quam uis hilarior quidam uultus literarum tuarum etiam hoc me in petrasse significare uideatur, si tamen post lectam illam missae sunt, quod in eis minime apparet. Petis uel potius fiducia charitatis iubet, ut in scripturarum campo, sine nostro inuicem dolore ludamus. Equidem quantum ad me attinet, serio nos ista quam ludum agere malle. Quod si hoc uerbum tibi propter facilitatem ponere placuit, ego (fateor) maius aliquid expecto a benignitate uirium tuarum, prudentiaque tam docta & ociosa, annosa, studiosa, ingeniosa diligentia, haec tibi non tantum donante uerum etiam dictante spiritu sancto, ut in magnis & laboriosis quaestionibus, non tanquam ludentem in campo scripturarum, sed in montibus anhelantem adiuues. Si autem propter hilaritatem, quam esse inter charissimos differentes decet, putasti dicendum esse: ludamus: siue illud apertum & planum sit unde colloquimur, siue arduum atque difficile: hoc ipsum edoce obsecro te, quo nam modo assequi ualeamus, ut cum forte aliquid nos mouet, quod nobis etsi non cautius attendentibus, certe tardius intelligentibus non probatum est, & quid nobis uideatur contra conamur asserere, si hoc aliquanto securiore libertate dicamus, non incidamus in suspicionem puerilis iactantiae, quasi nostro nomini famam, uiros illustres accusando quaeramus. Si autem aliquid asperum quod refellendi necessitate de promptum fuerit, quo tolerabile fiat, leniore circumfundamus eloquio, ne litum melle gladium stringere iudicemur. Nisi forte ille modus est, quo utrumque hoc uitium uel uitij suspicionem caueamus, si cum doctiore amico sic disputemus, ut quicquid dixerit, necesse sit approbare nec quaerendi saltem causa liceat aliquantum reluctari. Tum uero sine ullo timore offensionis tanquam in campo luditur, sed mirum si nobis non illudatur. Ego enim fateor charitati tuae, solis eis scripturarum libris qui iam Canonici appellatur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum autorem scribendo aliquid errasse firmissime credam. Ac si aliquid in eis offendero literis, quod uideatur contrarium ueritati, nihil aliud quam uel mendosum esse codicem, uel interpretem non assequutum esse quod dictum est, uel me minime intellexisse non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque praepolleant, non ideo uerum putem, quia ipsi ita senserunt: sed quia mihi uel per illos autores Canonicos, uel probabili ratione, quod a uero non abhorreat, persuadere potuerunt. Nec tibi mihi frater, sentire aliquid aliter existimo: prorsus, inquam, non te arbitror sic legi tuos libros uelle, tanquam Prophetarum, uel Apostolorum: de quorum scriptis, quod omni errore careant

Dist. 9. cap. 1. ego solus

careant, dubitare nefarium est. Absit hoc à pia humilitate & ueraci de temetipso cogitatione, qua nisi esses præditus, non utiq; diceret: Vtina mereremur complexus tuos, & collatione mutua uel doceremus aliqua uel disceremus. Quod si te ipsum, consideratione uitæ ac moru tuorum, non simulate nec fallaciter dixisse credo, quantomagis æquum est me credere apostolum Paulum non aliud sensisse quam scripserit, ubi ait de Petro & Barnaba: Cū uiderem quia non recte ingrediuntur ad ueritatem Euangelij, dixi Petro coram omnibus: Si tu cum sis Iudæus, gentiliter & non Iudaicè uiuis, quomodo gentes cogis Iudaizare? De quo enim certus sum, quod me scribendo uel loquendo non fallat, si fallebat Apostolus filios suos, quos iterum parituri erant, donec in eis Christus, id est Veritas formaretur. Quibus cum præmississet, dicens: **Gal. 1** Quæ autem scribo uobis, ecce coram deo quia non mentior: non tamen ueraciter scribebat, sed nescio qua dispensatoria simulatione fallebat, uidisse se Petrum & Barnabam non recte ad Euangelij ueritatem ingrediētes, ac Petro in faciem restituisse, non ob aliud, nisi quod gentes cogeret Iudaizare. At enim fatius est credere apostolum Paulum aliquid non uere scripsisse, quam apostolum Petrum non recte aliquid gessisse. Hoc si ita est, dicamus (quod absit) fatius esse credere mentiri Euangelium, quam negatum esse à Petro Christum: & mentiri Regnorum librum, quam tantum prophetam à domino deo tam excellenter electum, et in concupiscenda atq; abducenda uxore aliena, commisisse adulterium, & in marito eius necando tam horrendum homicidium: immo uero sanctam scripturam in summo & celesti autoritatis culmine collocatam, de ueritate eius certus ac securus legam, & in ea homines uel approbatos, uel emendatos, uel damnatos ueraciter discam, potius quam facta humana, dum in quibusdam laudabilis excellentiæ personis aliquando credere timeo reprehendenda, ipsa diuina eloquia mihi sint ubiq; suspecta. Manichæi plurima diuinarum scripturarum, quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuitate conuincitur, quia in alium sensum detorqueere non possunt: falsa esse contendunt: ita tamen, ut eandem falsitatem non scribentibus apostolis tribuant, sed nescio quibus codicum corruptoribus. Quod tamē quia nec pluribus siue antiquioribus exemplaribus, nec præcedentis linguæ autoritate (unde Latini libri interpretati sunt) probare aliquando potuerunt, notissima omnibus ueritate superati confusiq; discedunt. Ita ne non intelligit prudentia sancta tua, quanta maliciæ illorum patefcit occasio, si non ab alijs apostolicas literas esse falsas, sed ipsos Apostolos falsa scripsisse dicamus? Non est, inquit, credibile, hoc in Petro Paulum, quod ipse Paulus fecerat, arguisse. Non nunc inquirō quid fecerit, sed quid scripserit

quaro: hoc ad questionem quam suscepi maxime pertinet, ut ueritas diuinarum scripturarum, ad nostram fidem edificandam memoriæ commendata, non à quibuslibet, sed ab ipsis apostolis, ac per hoc in canonicum autoritatis culmen recepta, ex omni parte uerax atq; indubitanda persistat. Nā si hoc fecit Petrus quod facere debuit, mentitus est Paulus quod eum uiderit non recte ingredientem ad ueritatem Euangelij. Quisquis enim hoc facit quod facere debet, recte utiq; facit. Et ideo falsum de illo dicit qui dicit eum non recte fecisse, quod eum nouit facere debuisse. Si autem uerum scripsit Paulus, uerum est quod Petrus non recte tunc ingrediebatur ad ueritatem Euangelij. Id ergo faciebat quod facere non debebat: & si tale aliquid Paulus ipse iam fecerat, correctum potius etiam ipsum credam coapostoli sui correctionem non potuisse negligere, quam mendaciter aliquid in sua epistola posuisse, & epistola qualibet, quantomagis in illa in qua præloquutus ait: Quæ autē scribo uobis, ecce coram deo quia non mentior. Ego quidem illud Petrum sic egisse credo, ut gentes cogeret Iudaizare. Hoc enim lego scripsisse Paulum, quem mentitū esse non credo, & ideo non recte agebat hoc Petrus. Erat enim contra Euangelij ueritatem, ut putarent, qui credebant in Christum, sine illis ueteribus sacramentis saluos se esse non posse. Hoc enim contendeabant Antiochie qui ex circumcisione crediderant: contra quos Paulus perseueranter acriterq; confligit. Ipsum uero Paulum non ad hoc id egisse, quod uel Timotheum circumcidit, uel Cenchreis uotū persoluit, uel Hierosolymis à Iacobo admonitus, cum eis qui uouerant, legitima illa celebranda suscepit, ut putari uideretur per ea sacramenta etiam Christianam salutem dari, sed ne illa quæ prioribus ut congruebat temporibus, in umbris rerum futurarum deus fieri iusserat, tanquam idolatriam gentilium damnare crederetur. Hoc est enim quod illi Iacobus ait, auditū de illo esse quod discipulorum doceat à Moysē. Quod utiq; nefas est ut credentes in Christum discindantur à Prophetis Christi, tanquam eius doctrinam detestantes atq; damnantes, de quo ipse Christus dicit: Si crederetis Moysi, crederetis & mihi, de me enim ille scripsit. Attende enim obsecro ipsa uerba Iacobi: Vides, inquit, frater quot milia sunt in Iudæa qui crediderunt in Christum, & hi omnes æmulatores sunt legis. Audierunt autem de te quia discipulationem doces à Moysē, eorum qui per gentes sunt Iudæorum, dicens non debere circumcidere eos filios suos, neq; secundum consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Utiq; oportet conuenire multitudinem, audierunt enim te superuenisse, hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis uiri quatuor uotum habentes super se, his assumptis sanctifica te cum ipsis, & impede in eos ut radat capita, & scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed sequeris

Omittit, Suf
locatum

sequeris & ipse, custodiens legem: de gentibus autem qui crediderunt, nos mandauimus, iudicantes nihil eiusmodi seruare illos, nisi ut se obseruent ab idolis immolato, & à sanguine, & à fornicatione. Non, ut opinor, obscurū est & Iacobum hoc ideo mouisse, ut sciret falsa esse quæ de illo audierant, hi qui cum Christo ex Iudæis credidissent, tamen æmulatores erant legis: ne per doctrinam Christi uelut sacrilega, nec deo mandante conscripta damnari putarentur, quæ per Moysen patribus fuerant ministrata: hoc enim de Paulo iactauerant, non illi qui intelligebant quo animo à Iudæis fidelibus obseruari tunc ista deberent, propter commendandam scilicet autoritatem diuinam, & sacramentorum illorum prophetiam sanctitatem, non propter adipiscendam salutem, quæ iam in Christo reuelabatur, & per baptismi sacramentum ministrabatur. Sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea uolebant obseruari, tanquam sine his in Euangelio salus credentibus esse non posset. Ipsum enim senserant uehementissimum gratiæ prædicatorem, & intentioni eorum maxime aduersum, docentē non per illam hominē iustificari, sed per gratiam Iesu Christi, cuius prænuncianda causa illæ umbræ in lege mandatae sunt. Et ideo illi inuidiam & persecutionem molientes concitare, tanquam inimicum legis mandatorumq; diuinorum criminabatur: cuius falsæ criminatiōis inuidiam congruentius deuotare non possēt, quam ut ea ipse celebraret, quæ damnare tanquam sacrilega putabatur: atq; ita ostenderet nec Iudæos tunc ab eis tanquam à nefarijs prohibēdos, nec gentiles ad ea tanquam ad necessaria compellendos. Nam si reuera sic ea reprobareret, quemadmodū de illo auditū erat, & ideo celebranda susciperet, ut actione simulata suā posset occultare sententiam, non ei diceret Iacobus. Et scient omnes: sed diceret, Et putabunt omnes, quoniam quæ de te audierūt, falsa sunt: præfertim quia in ipsis Hierosolymis apostoli iam decreuerant, ne quisquam gentes cogeret Iudaizare: non autem decreuerant, ne quisquam tunc Iudæos Iudaizare prohiberet, quamuis etiam ipsos iam doctrina Christiana non cogeret. Proinde si post hoc apostolorum decretū, Petrus habuit illam in Antiochia simulationē, quæ gentes cogeret Iudaizare, quo iam nec ipse cogebatur, quamuis propter commendanda eloquia dei, quæ Iudæis sunt credita, non prohibebatur, quid mirum si cōstringebat eum Paulus libere asserere, quod cū ceteris apostolis se Hierosolymis decreuisse memineral: Si autem hoc (quod magis arbitror) ante illud Hierosolymitanum conciliū Petrus fecit, nec sic mirum est quod eum uolebat Paulus non timide obtegere, sed fidenter asserere quod eum pariter sentire iam nouerat siue quod cum eo conuenerat Euangelium: siue quod in Cornelij Centurionis uocatione etiam diuinitus eum de hac re

admonitum acceperat: siue quod antequam illi quos timuerat, uenissent Antiochia, cum gentibus eum conuersi uiderat. Neq; enim negamus in hac sententiā fuisse iam Petrum, in qua & Paulus fuit. Non itaq; tunc eum quid in ea re uerum esset, docebat: sed eius simulationem, quæ gentes Iudaizare cogebatur, arguebat: non ob aliud, nisi quia sic illa omnia simulatoria gerebantur, tanquam uerum esset quod illi dicebāt, qui sine circumcisione præputij atq; alijs obseruationibus umbræ futurorū putabant credentes saluos esse non posse. Ergo & Timotheum circumcidit propterea, ne Iudæis, & maxime cognationi eius maternæ sic uiderentur, qui ex gentibus in Christum crediderant, detestari circumcisionem, sicut idololatria detestanda est, cum illam deus fieri præceperit, hanc Satanæ persuaserit. Et Titum propterea non circumcidit, ne occasionem daret eis qui sine ulla circumcisione dicebant credentes saluos esse non posse, & ad deceptionem gentium hoc etiam Paulum sentire iactarent. Quod ipse satis significat, ubi ait: Sed neq; Titus, qui mecum erat, cum esset Græcus, compulsus est circumcidi: propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierāt per scrutari libertatē nostram, ut nos in seruitutem redigerent, quibus nec ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas Euangelij permaneat apud nos. Hic apparet quid eos captare intellexerit, ut non faceret quod in Timotheo fecerat, & quod ea libertate facere poterat, quæ ostēderat illa sacramenta nec tanquam necessaria debere appeti, nec tanquam sacrilega debere damnari. Sed cauendum est uidelicet in hac disputatione, ne sicut philosophi quædam facta hominum mediā dicamus inter recte factum & peccatū, quæ neq; in recte factis neq; in peccatis numerentur: & urgemur, eo quod obseruare legis ceremonias non potest esse indifferens, sed aut bonum aut malum: ut si bonū dixerimus, eas nos quoq; obseruare cogamur: si autem malum, non uere sed simulate ab apostolis obseruatas esse credamus. Ego uero apostolis non tam exemplum philosophorum timeo, quando & illi in sua disputatione ueri aliquid dicunt: quam forensium aduocatorum, quando in alienarum causarum actione mentiuntur. Quorum similitudo si in ipsa expositione Epistolæ ad Galatas ad confirmandam simulationē Petri & Pauli putata est decenter induci, quid ego apud te timeam nomen philosophorum: qui non propterea uani sunt, quia omnia falsa dicunt, sed quia & falsis pleriq; cōfidunt, & ubi uera inueniuntur dicere, à Christi gratia, qui est ipsa ueritas, alieni sūt. Cur autem non dicam præcepta illa ueterum sacramentorū nec bona esse, quia non eis homines iustificantur: umbræ enim sunt, prænunciantes gratiam quæ iustificamur: nec tamen mala, quia diuinitus præcepta sunt, temporibus personisq; congruentia, cum me adiuuet etiā propheta

33. 9. 9. sententiam

Gal. 2

tica sententia, qua dicit deus se illi populo dedisse praecepta non bona. Fortè enim propter ea non dixit mala, sed tantum non bona, id est, non talia, ut illis homines boni fiant, aut sine illis boni non fiant. Vellem me doceret benigna sinceritas tua, utrum simulate quisquã sanctus orientalis, cum Romam uenerit, ieiunet sabbato, excepto illo die paschalis uigiliae: Quod si malum esse dixerimus, non solum Romanã ecclesiam, sed etiam multa ei uicina, & aliquanto remotiora damnabimus, ubi mos idem tenetur & manet. Si autem nõ ieiunare sabbato malum putauerimus, tot ecclesias Oriētis, & multo maiorem orbis Christiani partem, qua temeritate criminabimur: Placet ne tibi ut medium quiddam esse dicamus, quod tamen acceptabile sit ei, qui hoc non simulate, sed congruenti societate atq; obseruantia fecerit? Et tamen nihil inde legimus in Canonicis libris praeceptum esse Christianis: quãtomagis illud malum dicere non audeo, quod deum praecepisse ipsa Christiana fide negare non possum: quia didici, non eò me iustificari, sed gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum: Dico ergo circumcisionem praeputij, & caetera huiusmodi, priori populo per testamentum quod Vetus dicitur, diuinitus data, ad significationem futurorũ, quæ per Christum oportebat impleri: quibus aduenientibus, remansisse illa Christianis legenda tantum, ad intelligentiam praeuisionis prophetiae: non autem necessariò facienda, quasi adhuc expectandũ esset ut ueniret fidei reuelatio, quæ his significabat esse uentura. Sed quamuis gentibus imponenda nõ essent, non tamen sic debuisse auferri à consuetudine Iudaeorum, tanquã detestanda atq; damnanda. Sensim proinde atq; paulatim feruente sanè prædicatione gratiæ Christi, qua sola nosse credentes se iustificari saluosq; fieri, non illis umbris rerum antea futurarum, tunc iam uenientium atq; præsensium, ut in illorum Iudaeorum uocatione, quos præsens carnis domini, & apostolica tempora sic inuenerat, omnis illa actio cõsumeretur umbrarum: hoc eis suffecisse ad cõmendationem, ut non tanquam detestanda, & similis idololatriæ uitaretur, ultra uero nõ haberet progressum, ne putaretur necessaria tanquam uel ab illa salus esset, uel sine illa esse non posset. Quod putauerunt hæretici, qui dum uolunt & Iudæi esse & Christiani, nec Iudæi nec Christiani esse potuerunt. Quorum sententiam mihi cauendam, quãuis in ea nunquam fuerim, tamen beneuolentissime admonere dignatus es: in cuius sententiæ non consensionem sed simulationem Petrus timore inciderat, ut de illo Paulus uerissime scriberet, quod eum uidisset nõ recte ingredientem ad ueritatem Euangelij, eiq; uerissime diceret, quod gētes Iudaizare cogebat. Quod Paulus utiq; non cogebat, ob hoc illa uetera ueraciter, ubi opus esset obseruans, ut damnanda non esse monstraret: prædicās tamen in-

stanter non eis, sed reuelata gratia fidei, fideles saluos fieri, ne ad ea quenuquam uelut necessaria suscipienda compelleret. Sic autem credo apostolum Paulum ueraciter cuncta illa gessisse nec tamen nunc quenuquam factum ex Iudæo Christianum, uel cogo uel sino talia ueraciter celebrare: sicut nec tu, cui uidetur Paulus ea simulasse, cogis istum uel sinis talia simulare. An uis ut etiã ego dicam hanc esse summam quæstionis, imò sententiæ tuæ, ut post Euangelium Christi, bene faciant credentes Iudæi, si sacrificia offerant quæ obtulit Paulus, si filios circuncidant, si sabbatum conseruent, ut Paulus in Timotheo, & omnes obseruauerent Iudæi, dum hæc simulate ac fallaciter agant: Hoc si ita est, non iam in hæresim Hebronis, uel eorum quos uulgo Nazareos nuncupant, uel quamlibet aliam ueterem, sed nescio in quam nouam delabimur, quæ sit eo perniciosior, quo non errore sed proposito est ac uoluntate fallaci. Quod si respondeas, ut te ab hac purges sententia, tunc apostolos ista laudabiliter simulasse, ne scandalizarentur infirmi qui ex Iudæis multi crediderant, & ea respuenda nondum intelligebant: nunc uero cõfirmata per tot gentes doctrina gratiæ Christianæ, confirmata etiã per omnes Christi ecclesias lectio legis & prophetarum, quomodo hæc intelligenda non obseruanda recitentur, quisquis ea simulando agere uoluerit, uideatur insanire: cur mihi non licet dicere apostolum Paulum, & alios recte fidei Christianos, tunc illa uetera sacramenta paululum obseruando ueraciter commendare debuisse, ne putarentur illa prophetica significationis obseruationes à præsensibus patribus custoditæ, tanquam sacrilegia diabolica à posteris detestata: lam enim cum uenisset fides quæ prius illis obseruationibus præuiciata, post mortem & resurrectionem domini reuelata est amiserant tanquam uitam officij sui. Verum tamen sicut defuncta corpora necessariorum officij deducenda erant quodammodo ad sepulturam, nec simulate sed religiose, non autem deferenda continuo, uel inimicorum obrektionibus tanquam canum moribus proijcienda. Proinde nunc quisquis Christianorum, quamuis sit ex Iudæis similiter ea celebrare uoluerit, tanquam sopitos cineres eruens, nõ erit pius deductor uel baiulus corporis, sed impius sepulturæ uiolator. Fateor sanè in eo, quod epistola continet mea, quod ideo sacramenta Iudaeorum Paulus celebranda susceperat, cum iam Christi esset apostolus, ut doceret non esse perniciofa his qui ea uellent, sicut à parentibus per legem acceperant, custodire, minus me posuisse, illo duntaxat tempore quo primũ fidei gratia reuelata est. Tunc enim hoc non erat perniciosum, progressu uero temporis erat perniciosum, nisi illa obseruationes ab omnibus Christianis desererentur: ne si tunc fierent, non discerneret quod deus populo suo per Moysen præcepit, ab eo quod in tēplis da-

monio

2. Retr. 7

moniorum spiritus immundus instituit. Proinde potius culpanda est negligentia mea, quia hoc non addidi, quam obiurgatio tua. Verum tamen longe antequam literas tuas accepissem, scribens contra Faustum Manichæum quomodo eundem locum, quamuis breuiter explicauerim, & hoc illic non prætermiserim, & legere poterit si non dedignetur benignitas tua, & à charissimis nostris, per quos nunc hæc scripta mihi, quomodo uolueris tibi fides fiat, illud me ante dictasse: mihiq; de animo meo crede, quod coram deo loquens iure charitatis exposco, nunquam mihi uisum fuisse, etiam nunc Christianos ex Iudæis factos, sacramenta illa uetera quolibet affectu celebrare, & quouis animo debere ab eis ullo modo coli: cum illud de Paulo semper ita senserim, ex quo illius mihi literæ innouerunt, sicut nec tibi uidetur hoc tempore, cui quam esse simulanda ista, cum hoc fecisse Apostolos credas. Proinde sicut tu eò contrariò loqueris, & licet reclamante (sicut scribis) mundo, libera uoce pronuncias ceremonias Iudaeorum, & perniciosas esse & mortiferas Christianis, & quicumque eas obseruauerit, siue ex Iudæis siue ex gentibus eum in barathrum diaboli deuolutum: ita ego hanc uocem tuam omnino confirmo, & addo: Quicumque eas obseruauerit, siue ex Iudæis siue ex gentibus, non solum ueraciter, uerum etiam simulate, eum in barathrum diaboli deuolutum. Quid quæris amplius? Sed sicut tu simulationem apostolorum ab huius temporis ratione secernis, ita ego Pauli apostoli ueracem tunc in his omnibus conuersationem ab huius temporis quamuis minime simulata ceremoniarum Iudaeorum obseruatione secerno, quoniam tunc fuit approbanda, nunc detestanda. Ita quamuis legerimus: Lex & prophetæ usque ad Ioannem Baptistam, & quia propter ea quærebant Iudæi Christum interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat deum, æqualem se faciens deo: & quia gratia pro gratia accepimus, & quoniam lex per Moysen data est, gratia autem & ueritas per Iesum Christum facta est. Et per Hieremiam promissum est daturum deum testamentum nouum domui Iudæ, non secundum testamentum quod disposuit patribus eorum: non tamen arbitror ipsum dominum fallaciter à parentibus circūcisum. Aut si hoc propter ætatem minime prohibebat, nec illud arbitror eum dixisse fallaciter leproso, quem certe non illa per Moysen præcepta obseruatio, sed ipse mundauerat: Vade & offer pro te sacrificium quod præcepit Moyses in testimonium illis. Nec fallaciter ascendit ad diem festum, usque adeo non causa ostentationis coram hominibus, ut non euidenter ascenderit, sed latenter. At enim dixit idem Apostolus: Ecce ego Paulus dico uobis, quia si circūcidamini, Christus uobis nihil proderit. Decepit ergo Timotheum, & fecit ei nihil prodesse Christum? An

Aug. to. 2

quia hoc fallaciter factum est, ideo non obfuit? At ipse hoc non posuit, nec ait, Si circūcidamini ueraciter: sicut nec fallaciter, sed sine ulla exceptione dixit: Si circūcidamini, Christus uobis nihil proderit. Sicut ergo tu uis hic locum dare sententiæ tuæ, ut uelis subintelligi nisi fallaciter: ita non impudenter flagito, ut etiam nos illic intelligere sinas eis dictum: Si circūcidamini, qui propterea uolebant circūcidi, quod aliter se putabant in Christo saluos esse non posse. Hoc ergo animo, hæc uoluntate, ista intentione quisquis tunc circūcidebatur, Christus ei nihil omnino proderat. Sicut alibi apertè dicit, Nam si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est? Hoc ergo declarat, & quod ipse commemorasti: Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Illos itaque arguit qui se iustificari in lege credebant, non qui legitima illa in eius honore à quo mandata sunt, obseruabant, intelligentes & quia præuiciandæ ueritatis ratione mandata sint, & quousque debeant perdurare. Vnde est illud quod ait: Si spiritu ducimini, non adhuc estis sub lege: unde uelut colligis apparere, qui sub lege est, non dispensatiue, ut nostros putas uoluisse maiores, sed uerè ut ego intelligo eum spiritum sanctum non habere: magna mihi uidetur quæstio, quid sit esse sub lege sic, quemadmodum Apostolus culpat. Neque enim hoc eum propter circumcisionem arbitror dicere, aut illa sacrificia, quæ tunc facta à patribus, nunc à Christianis non fiunt, & caetera huiusmodi, sed hoc ipsum etiam quod lex iubet: Non concupisces, quod fatemur certe Christianos debere obseruare, atque Euangelica maxime illustratione prædicari. Legem dicit esse sanctam, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Deinde subiungit: Quod ergo bonum est, mihi factum est mors: Absit: sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccator aut peccatum, per mandatum. Quod autem hic dicit, Peccatum per mandatum fieri supra modum: hoc alibi ait, Lex subintravit ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia. Et alibi, cum superius de dispensatione gratiæ loqueretur quod ipsa iustificet, uelut interrogans ait: Quid ergo lex? Atque huic interrogationi continuo respondit: Præuiciationis gratia posita est, donec ueniret semel cui promissum est. Hos ergo damnabiliter dicit esse sub lege, quos reos facit lex, non implentes legem, dum non intelligendo gratiæ beneficium ad faciendam dei præcepta, quasi de suis uiribus superba elatione presumunt. Plenitudo enim legis charitas. Charitas uero dei diffusa est in cordibus nostris, non per nos ipsos, sed per spiritum sanctum qui datus est nobis. Sed huic rei quantum satis est explicandæ, prolixior fortasse & sui proprii uoluminis sermo debetur. Si ergo illud quod lex ait,

d 2 Non

Non concupisces, si humana infirmitas gratia dei adiuta non fuerit, sub se reum tenet, & præuaricatum potius damnat, quam liberat peccatorē: quanto magis illa quæ significationis causapræcepta sunt, circuncisio, & cætera, quæ reuelatione gratiæ latius innotescēte necesse fuerat aboleri, iustificare neminem poterant: Non tamen ideo fuerant tāquam diabolica gentium sacrilegia fugienda, etiam cum ipsa gratia iam cœperat reuelari, quæ umbris talibus fuerat prænunciata: sed permittenda paulum eis, maxime qui ex illo populo cui data sunt, uenerant. Post ea uerò tanquam cum honore sepulta sunt, à Christianis omnibus irreparabiliter deferenda.

Diffensatio Hoc autem quod dicis, Non dispēsatiue, ut nostri uolueret maiores: quid sibi uult, oro te? Aut enim hoc est quod ego appello officiosum mēdadium, ut hæc dispēsatio sit officium uelut honeste mentiēdi: aut quid aliud sit, omnino non uideo, nisi fortè addito nomine dispensationis fiat, ut mendacium non sit mendacium. Quòd si absurdum est, cur ergo non aperte dicis officiosum mendacium defendēdum, nisi fortè nomen te mouet, quia non tam usitatum est in Ecclesiasticis libris uocabulum officij, quod Ambrosius noster non timuit, qui suos quosdam libros utilium præceptionum plenos, De officijs uoluit appellare? An si officiose mētiatur quisq; culpādus est, si dispēsatiue approbādus? Rogo te mentiatur ubi legerit qui hoc putat, quia & in hoc magna questio est, sit ne aliquando mentiri uiri boni, imò uiri Christiani, qualibus dictum est: Sit in ore uestro, Est, est, non, non: ut non sub iudicio decidatis. Et qui cum fide audiunt, Perdes omnes qui loquuntur mendaciū. Sed ut dixi & alia & magna quæstio est: eligat quod uoluerit, qui hoc existimat ubi mētiatur, dum tamen à scribētibus autoribus sanctarum scripturarum & maxime canonicarum, inconculisse crēdatur & defendat omnino abesse mendacium: ne dispensatores Christi de quibus dictum est, Hic iam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inueniatur, tanquam magnum aliquid sibi fideliter didicisse uideantur, pro ueritatis dispensatione mentiri, cum ipsa fides, in Latino sermone ab eo dicatur appellata, quia fit quod dicitur. Vbi autem fit quod dicitur, mentiēdi utiq; non est locus. Fidelis igitur dispensator apostolus Paulus, proculdubio nobis exhibet in scribendo fidem, quia ueritatis dispensator erat, non falsitatis. Ac per hoc uerum scripsit, uidisse se Petrum non recte ingredientem ad ueritatem Euangeli, eiq; in faciem restitisse, quòd gentes cogere iudaizare. Ipse uero Petrus, quod à Paulo fiebat utiliter libertate charitatis, sancta ac benigna pietate humilitatis accepit: atq; ita rarius & sanctius exemplum posteris præbuit, quo non dedignarentur, sicutibi fortè recti tramitem reliquissent, etiam à posterioribus corrigi, quam Paulus, quo cōfiden-

Diffensatio

Ambrosius

Matth. 5

Psalm. 5

2. Cor. 5

Fides

terauderent etiam minores maioribus profendēda Euangelica ueritate salua fraterna charitate resistere. Nam cum sātius multo sit à tenendo itinere in nullo quam in aliquo declinare, multo est tamen mirabilius & laudabilius libenter accipere corrigentem, quam audacter corrigere deuiantem. Est laus itaq; iustæ libertatis in Paulo, & sanctæ humilitatis in Petro: quæ quantum mihi pro modulo meo uidetur, magis fuerat aduersus calumniātem Porphyrium defendenda, quam ut ei daretur obtrectandi maior occasio, qua multo mordacius crimineretur Christianos fallaciter uel suas literas scribere, uel dei sui sacramenta tractare. Flagitas à me ut aliquem saltem unum ostendam, cuius in hac re sententiam sim sequutus, cum tu tam plures nominatim commemoraueris, qui te in eo quod astruis, præcesserunt, petens ut in eo, si te reprehendo errantem, patiar te errare cum talibus: quorum ego fateor, neminem legi, sed cum sint ferme sex uel septem, horum quatuor auctoritatem tu quoq; infringis. Nam Laodicenum cuius nomen taces, de ecclesia dicis nuper egressum, Alexandrum autem ueterem hæreticum: Origenem uero ac Didymum, reprehētos abs te lego in recentioribus opusculis tuis, & non mediocriter, nec de mediocribus quæstionibus, quamuis Origenem mirabiliter antè laudaueris. Cum his ergo errare puto, quia nec te ipse patieris, quāuis hoc perinde dicatur, ac si in hac sentētia non errauerint. Nam quis est qui se uelit cum quolibet errare? Tres igitur restant, Eusebius Emisenus, Theodorus Heracleotes, & quem paulo post cōmemoras, Ioannes, qui dudum in pōtificiali gradu Constantinopolitanā rexerit ecclesiā. Porro si quæras uel recolas quid hinc senserit noster Ambrosius, quid noster itidem Cyprianus, inuenies fortasse nec nobis de fuisse, quos in eo quod asserimus sequeremur: quanquam sicut paulo ante dixi, tantummodo scripturis Canonice hanc ingenuam debeam seruitutem, qua eas solas ita sequar, ut conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter posuisse non dubitem. Proinde cum quæro tertium, ut tres etiam ego tribus opponam, possem quidem (ut arbitrator) facile reperire si multa legissem, uerum tamen ipse mihi pro his omnibus, imò supra hos omnes apostolus Paulus occurrit. Ad ipsum confugio, ad ipsum ab omnibus qui aliud sentiunt literarum eius tractatoribus prouoco, ipsum interrogās interpele & requiro, in eo quod scripsit ad Galatas, uidisse se Petrum non recte ingredientem ad ueritatem Euangeli, eiq; in faciem propterea restitisse; quòd illa simulatione gentes iudaizare cogebat: utrum uerum scripserit, an forte nescio qua dispensatiua falsitate mentitus sit. Et audio eum paulo superius in eiusdem narrationis exordio, religiōsa uoce mihi clamantem: Quæ autem scribo uobis, ecce corā deo quia non mentior

Gal. 1

tior. Dent ueniam quilibet aliud opinātes, ego magis credo tanto Apostolo in suis & pro suis A literis iurātū, quam cuiquam doctissimo de alienis literis disputātū. Nec dici timeo sic Paulum defendere, quòd non simularit errorem Iudæorum, sed uerè fuerit in errore: quoniam neq; simulabat errorem, qui libertate apostolica, sicut illi temporari congruebat, uetera illa sacramenta ubi opus erat agendo, commendabat ea: non Satanæ uersutia decipiēdis hominibus, sed dei prouidentia prænunciandis rebus futuris prophetice constituta. Nec uerè fuerat in errore Iudæorum, qui non solum nouerat, sed etiam instanter & acriter prædicabat eos errare, qui putabant gentibus imponenda, uel iustificationi quorumcūq; fidelium necessaria. Quòd autem dixi eum factum Iudæis tanquam Iudæum, & tanquam gentilem gentilibus, non mentientis astu, sed compatientis affectu, quemadmodum dixerim parum mihi uisus es attendisse, imò ego fortasse non satis hoc explanare potuerim. Neq; enim hoc ideo dixi, quòd misericorditer illa simulauerit, sed quia sic non ea simulauit, quæ faciebat similia Iudæis, quemadmodū nec illa quæ faciebat similia gentibus, quæ tu quoq; commemorasti: atq; in eo me, quod non ingrante fateor, adiuiisti. Cum enim abs te quæsissem in epistola mea quomodo, putetur, ideo factus Iudæis tanquam Iudæus, quia fallaciter suscepit sacramenta Iudæorum, cum & gentibus tanquam gentilis factus sit, nec tamen suscepit fallaciter sacrificia gentium: tu respondisti, in eo factum gentibus tanquam gentilem, quòd præputium receperit, quòd indifferenter permiserit uesci cibis, quos damnant Iudæi: Vbi ego quæro, utrum & hoc simulate fecerit? Quòd si absurdissimum atq; falsissimum est: sic ergo & illa, in quibus Iudæorum cōsuetudini congruebat libertate prudenti, non necessitate seruili, aut quod est indignius dispensatione fallaci potius quam fideli. Fidelibus enim & his qui cognouerunt ueritatem, sicut ipse testatur, nisi forte & hic fallit, omnis creatura dei bona est, & nihil abiiciendum, quod cum gratiarum actione accipitur. Ergo & ipsi Paulo non solum uero, uerum etiam dispensatori maxime fideli, non solum cognitori, uerum etiam doctori ueritatis, omnis utiq; in cibis creatura dei non simulate, sed uerè bona erat. Cur igitur nihil simulate suscipiendo sacrorum ceremoniarumq; gentilium, sed de cibis & præputio uera sentiendo atque docendo, tamen tanquam gentilis factus est gentibus, & non potuit fieri tanquam Iudæus Iudæis, nisi fallaciter suscipiendo sacramenta Iudæorum? Cur oleastro inserto seruauit dispensationis ueracem fidem, & naturalibus ramis, non extra, sed in arbore constitutis, nescio quod dispensatoriæ simulationis uelamen obtendit? Cur factus tanquam gentilis gentibus, quod sentit docet, quod ait sentit: Factus autē

Aug. to. 2

tanquam Iudæus Iudæis, aliud in pectore claudit, aliud promit in uerbis, in factis, in scriptis? Sed absit hoc sapere. Vtriusq; enim debebat charitatem de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta. Ac per hoc omnibus omnia factus est, ut omnes lucrificeret, non mentientis astu, sed compatientis affectu: id est, non omnia mala hominum fallaciter agendo, sed aliorum omnium malis omnibus, tanquam si sua essent, misericordis medicinæ diligentiam procurando. Cum itaq; illa Testamenti ueteris sacramenta etiam sibi agenda minime recufabat, non misericorditer fallebat, sed omnino non fallens, atque hoc modo à domino deo illa usq; ad certum temporis dispensationem iussa esse commendans, à sacrilegis sacris gentium distinguebat. Tunc autem non mentientis astu, sed compatientis affectu, Iudæis tanquam Iudæus fiebat, quando eos ab illo errore, quo uel in Christum credere nolebant, uel per uetera sacerdotia sua ceremoniarumq; obseruationes, se à peccatis posse mundari fieriq; saluos existimabant, sic liberare cupiebat, tanquam ipse illo errore tene retur: Diligens utiq; proximum tanquam seipsum, & hæc alijs faciens, quæ sibi ab alijs fieri uellet, si hoc illi opus esset. Quod cum dominus monuisset, adiunxit: Hæc est enim lex & propheta. Hunc compatientis affectum, in eadem Epistola ad Galatas præcipit, dicens: Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, attendens te ipsum ne & tu tenteris. Vide si non dixit, fieri tanquam ille, ut illum lucrificas. Non utique ut ipsum delictum fallaciter ageret, aut se id habere simularet, sed ut in alterius delicto, quid etiam sibi accidere posset, attenderet: atq; ita alteri tanquam sibi ab altero uellet, misericorditer subueniret, hoc est, non mentientis astu, sed compatientis affectu: sic Iudæo, sic gentili, sic cuilibet homini Paulus in errore uel peccato aliquo constituto, non simulando quod non erat, sed compatiedo quia esse potuisset, tanquam qui se hominem cogitaret, omnibus omnia factus est, ut omnes lucrificeret. Te ipsum, si placet, obsecro te, paulisper intuere: te ipsum, inquam, erga memetipsum: & recale, uel si habes conscripta, relege uerba tua in illa epistola, quam mihi per fratrem nostrum iam collegam meum Cyprianū breuiorem misisti, quam ueraci, quam germano, quam pleno charitatis affectu, cum quædam me in te commisisse expostulasses grauiter subiūxisti: In hoc læditur amicitia, in hoc necessitudinis iura uiolantur, ne uideamur certare pueriliter, & fauoribus inuicem uel detractoribus nostris tribuere materiam contendendi. Hæc abs te uerba, non solum ex animo dicta sentio, uerum etiam benigno animo ad consulendum mihi. Deniq; addis (quod etiam si non adderes, appareret) & dicis: Hæc scribo, quia purè & Christianè diligere

1. Cor. 9

Matth. 22

Gal. 6

d 3 gere

gere te cupio, nec quicquam in mea mente retinere quod distet à labijs. O uir sancte, mihi q; (ut deus uidet animam meam) ueraci corde dilecte, hoc ipsum quod posuisti in literis tuis, quod te mihi exhibuisse non dubito, hoc ipsum omnino apostolum Paulum credo exhibuisse in literis suis, non unicuilibet homini, sed Iudæis & Græcis, & orantibus gentibus filijs suis quos in Euangelio genuerat, & quos pariedos paruriebat, & deinde posterorum tot milibus fidelium Christianorum, propter quos illa memorie mandabatur epistola, ut nihil in sua mente retineret, quod distaret à labijs. Certè factus es etiam tu tanquam ego, non mentientis astu, sed compatiētis affectu, cum cogitares tam me nō relinquendum in ea culpa in quam me prolapsus existimasti, quā nec te uelles, si eo modo prolapsus esses. Vnde agens gratias beneuolæ menti erga me tuæ, simul posco ut etiam mihi non succenseas, quod cum in opusculis tuis aliqua me mouerent, motum meum intimaui tibi: hoc erga me ab omnibus seruari uolēs, quod erga te ipse seruauit, ut quicquid improbandum putant in scriptis meis, nec laudent subdolo peccatore, nec ita reprehendant apud alios, ut taceant apud me, hinc potius existimans lædi amicitiam & necessitudinis iura uiolari. Nescio enim utrum Christianæ amicitiae putandæ sint, in quibus magis ualet uulgare prouerbiū, Obsequium amicos, ueritas odium parit: quā ecclesiasticū, Fideliora sunt uulnera amici, quā uoluntaria oscula inimici. Proinde charissimos nostros, qui nostris laboribus syncerissime fauent, hoc potius quanta possumus instantia doceamus: quo sciant fieri posse, ut inter charissimos aliquid alterutro sermone contradicatur: nec tamen charitas ipsa minuatur, nec ueritas odium pariat, quæ debetur amicitiae, siue illud uerum sit quod contradicatur, siue corde ueraci quacunq; sit dicitur, non retinendo in mente quod distet à labijs. Credant itaq; fratres nostri familiares tui, quibus testimonium perhibes quod sint uasa Christi, me inuito factum, nec mediocri de hac re dolorem inesse cordi meo, quod literæ meæ prius in multorum manus uenerunt, quā ad te ad quem scriptæ sunt peruenire potuerunt. Quo autem modo id acciderit, & lōgum est enarrare, & nisi fallor superfluum, cum sufficiat si quid mihi in hoc creditur, non eo factum animo quo putat, nec omnino meæ fuisse uoluntatis aut dispositionis aut consensio nis aut saltem cognitionis ut fieret. Hoc si non credūt, quod teste deo loquor, quid amplius faciam non habeo. Ego tamen, absit ut eos credā hac tuæ sanctitati, maleuola mente suggerere, ad excitandas inter nos inimicitias, quas misericordia domini dei nostri auertat à nobis, sed sine ullo nocendi animo, facile de homine humana uita suspicari. Hoc enim me de illis æquum est credere, si uasa sunt Christi, non in

contumeliā, sed in honorem facta & disposita in domo magna à deo in opus bonū. Quod si post hanc attestationem meam, si in notitiam eorum uenerit, facere uoluerint, quā non recte faciant, & tu uides. Quod sanè scripseram, nullum me librum aduersus te Romam misisse, ideo scripseram, quia & libri nomen, ab illa epistola discernēbam. Vnde omnino nescio quid aliud te audisse existimaueram, nec Romam ipsam epistolam, sed tibi miseram, & aduersus te non esse arbitraber, quod synceritate amicitiae, siue ad admonendum, siue ad te, uel me abs te corrigendum fecisse me noueram. Exceptis autem familiaribus tuis, te ipsum obsecro per gratiam qua redempti sumus, ut quacunq; tua bona quæ tibi bonitate domini concessa sunt, in literis meis posui, nō me existimes insidioso bladiologo posuisse. Si quid autē in te peccaui, dimittas mihi. Nec illud quod de te, nescio cuius poetæ factum, ineptius fortasse quā literatius à me commemoratum est, amplius quā dixi, ad te trahas, cum continuò subiecerim non hoc ideo me dixisse, ut oculos cordis reciperes, quos absit unquam ut amiseris, sed ut aduertes quos sanos ac uigiles haberes. Propter solam ergo *παλινοδίαυ*, si aliquid scripserimus, quod scripto posteriore destruere debeamus, imitandam, non propter Stesichori cæcitatē, quā cordi tuo nec tribui, nec timui, attingendum illud existimaui: atque identidem rogo, ut me fidenter corrigas, ubi mihi hoc opus esse perspexeris. Quanquam enim secundum honorum uocabula, quæ iam ecclesiæ usus obtinuit, episcopatus presbyterio maior sit: tamē in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est, licet etiam à minore quolibet non sit refugienda uel dedignanda correctio. De interpretatione tua iam mihi persuasisti, qua utilitate scripturas uolueris transferre de Hebræis, ut scilicet ea quæ à Iudæis prætermissa uel corrupta sunt, proferres in medium. Sed insinuare digneris peto à quibus Iudæis, utrum ab eis ipsis qui ante aduentum domini interpretati sunt, & si ita est, quibus uel quō nam eorum: an ab istis posterioribus, qui propterea putari possunt, aliqua de codicibus Græcis uel subtraxisse uel in eis corrupisse, ne illis testimonijs de Christiana fide conuincerentur. Illi autem anteriores, cur hoc facere uoluerint, non inuenio. Deinde nobis mittas obsecro interpretationem tuam de Septuaginta, quā te adidisse nesciebam. Librum quoq; tuum cuius mentionem fecisti De optimo genere interpretandi, cupio legere, & adhuc nosse quomodo coæquanda sit in interprete peritia linguarum, coniecturis eorum qui scripturas edisserendo pertractant, quos necesse est etiam si rectæ atq; unius fidei fuerint, uarias parere in multorum locorum obscuritate sententias, quāuis nequaquam ipsa uarietas ab eiusdem fidei unitate discordet; sicut etiam unus tractator

Terentius

Prover. 27

B

C

D

tor secundum eandem fidem, aliter atque aliter eundem locum potest exponere, quia hoc eius obscuritas patitur. Ideo autem desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut & tanta Latinorum interpretum, qui qualescunq; hoc ausi sunt, quantum possumus imperitia careamus: & hi qui me inuidere putant utilibus laboribus tuis, tandem aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebræo interpretationem in ecclesijs legi, ne contra Septuaginta autoritatem, tāquam nouum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures & corda illam interpretationem audire consueuerunt, quæ etiam ab apostolis approbata est. Vnde illud apud Iohannem uirgultū, si in Hebræo nec hedera est nec cucurbita: sed nescio quid aliud quod trunco suo nixum, nullis sustentādum adminiculis erigatur, mallem iam in omnibus Latinis cucurbitam legi. Non enim frustra hoc puto Septuaginta posuisse, nisi quia & huic simile sciebant. Satis me imò fortasse plus quā satis, tribus epistolis tuis respōdisse arbitror, quarum duas per Cyprianum accepi, unam per Firmum. Rescribe quod uisum fuerit ad nos uel alios instruendos. Dabo autem operam diligentiorē quantum me adiuuat dominus, ut literæ quas ad te scribo prius ad te perueniant, quā ad quenquam à quo latius dispergantur. Fateor enim, nec mihi hoc fieri uelle de tuis ad me, quod de meis ad te factum iustissime exoptulas. Tamen placeat nobis inuicem non tantum charitas, uerum etiam libertas amicitiae, ne apud me taceas, uel ego apud te, quod in nostris literis uicissim nos mouet, eo scilicet animo, qui oculis Dei in fraterna dilectione non displicet. Quod si inter nos fieri posse sine ipsius dilectionis pernicioſa offensione nō putas, non fiat. Illa enim charitas quā tecum habere uellem, profectō maior est: sed melior hæc minor, quā nulla est.

Augustinus Longiniano pagano philosopho, prouocās illum ad scribendum, quæ sit optima ad felicitatem uia, indicans quæ sit apud Christianos. Epistola XX

Longiniano Augustinus.

Olere aiunt quendam ueterum dicere, quibus satis persuasum esset, ut nihil mallent se esse quā uiros bonos, his reliquam facilem esse doctrinam. Hæc sententia si ritè recolo: Socratica est: longē antiquior prophetica præcellerat, præcipiens hominibus breuiter & simul, non tantum ut se nihil malint esse quā bonos, uerum etiam unde fiant boni. Diliges, inquit, dominum deum tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: & diliges proximum tuum tanquam te ipsum. Hoc cui persuasum esset, non ei reliquam facilem, sed eam totam esse doctrinā dūntaxat utilem ac salubrem. Multæ enim do-

Matt. 22

ctrinæ sunt, si tamen doctrinæ descendē sunt, uel superflua uel noxia. Veterum libris Christus attestans: In his, inquit, duobus præceptis tota lex pendet & propheta. Proinde quia mihi uideor inspexisse tanquam in speculo sermocinationis mecum tuæ, nihil te esse malle quā uirum bonum, Deum quo nihil est melius, & unde humanus animus haurit ut bonus sit, quoniam modo colendum credas, a deo percontari: nam quod eum colendum credas, iam teneo. Quæro etiam quid de Christo sentias. Quod enim eum non parupendas aduertit: sed utrum ea & sola uia quæ ab illo demonstrata est, ad uitam beatam perueniri posse existimes, & aliqua ex causa non eam negligas ire, sed differas, an & aliam uel alias ad tam optimam & præ omnibus appetendam possessionem uias esse arbitreris, & aliquam earum iam te ingredi credas, nosse cupio (ut opinor) non impudenter. Diligo enim te propter id quod supra dixi, meque abs te diligī non temerè existimo, nec ulla de re alia inter eos qui se beneuolè nouerunt, sermo fructuosior, uel impenditur, uel reposcitur, uel accipitur, uel recipitur, quā unde boni beatiq; simus.

Longinianus Augustino, ad id respondens iuxta Trimegistū & Platonicos, per minores deos perueniri ad summum deum, sed non sine saceris purificatorijs. Epistola XXI

Domino uenerādo & uerè ac merito percolendo sancto patri Augustino, Longinianus.

Eatus sum & relucens puro uirtutis tuæ lumine admodum illustratus, qui dignum me diuini tui affa-

minis honore cumulandum esse duxisti. Sed graue mihi onus & difficillimam respondendi prouinciam, domine uenerande satis imponis, & præcipue tuis percunctationibus, & sub hoc tempore in talibus explicandis, per meæ opinionis sententiam, id est, à pagano homine: quæstionibus siquidem abundet, quod ex parte uel iam dudum inter nos cōuenit, uel nunc identidē literis magis magisq; conueniat præceptis, non dicam tantum Socraticis, nec tuis Romanorum uir uerè optime prophetis, aut paucis Hierosolymiticis, sed etiam Orpheicis atq; Ageticis, & Trimegisticis: longē ante illis antiquioribus & penè rudibus adhuc seculis, dijs autoribus enatis, & toti orbi terræ certis limitibus partiti trifariam diuinitus ostensis: Prius quā nomen aut Europa caperet, aut Asia acciperet, aut Libya possideret, uirum bonū ut tu medijsfidius & eris & fuisti. Siquidem adhuc post hominū memoriam, nisi Xenophonis figmentis compositæ fabulæ schema concedas, adhuc audierim, legerim, uiderim neminem, aut certè post unum nullum, quod deo teste, bono periculo certoq; dixerim, nisi te, deum conuicti semper agnoscere, & posse puritatē

C

D

animo corporisq̄ proiecta grauedine seclari facillime, & spe perfectæ conscientiæ non dubia credulitate tenere. Verum qua uia effici possit magis est ut tu non nescias, & mihi non insinua to extrinsecus aliquo differas, quam ut à me domine percolende scias. Quia tunc fateor huius boni in sedem profecturus sufficiens, ut mea ex petunt sacerdotia, minime necdum, & si tamen potuero, uaticum colligo. Verum quid traditum sancte atq; antiquitus teneam atq; custodi am, ut potuero paucis edicam. Via est in deum melior qua uir bonus, pijs, puris, iustis, castis, ue ris dictis factisq; suis, sine ulla temporum muta torum captata iactatione probatus, & deorum comitatu uallatus, dei utiq; potestatibus emerit us, id est eius unius & uniuersi & incõprehen si bilis & ineffabilis infatigabilisq; creatoris im pletus uirtutibus, quos (ut uerum est) angelos dicitis, uel quid alterũ post deum uel cum deo, aut à deo aut in deum intẽtione animi mentisq; ire festinat. Via est, inquam, qua purgati anti quorum sacrorum pijs præceptis expiationi busq; purissimis, & abstemijs obseruationibus decocti, anima & corpore constantes deprope rant. De Christo autem tuã iam credulitatis car nali & spiritus dono, per quẽ in illum summum beatum uerum & patrem omnium ire securus es domine pater percolende, non audeo nec ua leo quid sentiam exprimere: quia quod nescio, difficillimum credo definire. Ut autem me cul torem tuarum uirtutum, dignatus es iam olim scienti insinuare, quod diligas, satis ad bonã ui tã testimoniũ habeo, quod cum ne tibi displi ceam, qui deo per te animamq; tuam quotidie insinuas, custodio: intelligis proculdubio quod & ego te delectabiliter diligam, cum tui iudici j de me habitũ normam lineamq; accipiens te neam. Sed ante omnia quæso te, ut exiguã opi nioni meã ueniam concedas, & sermoni meo ad te, quia coegisti, remisso fortẽ incongruo fa cile indulgeas, & me quid de his existimes, uel tu quid sentias, sanctis scriptis tuis, ut ille ait, iam non melle sed neclare dulcoribus, si mereor, in formare digneris. Dei pietate perfuaris domi ne pater, ac perpetua sanctitate Deo placeas, quod necesse est.

Augustinus Longiniano, cetera probans, hoc tãtum explanari quærens, cur putarit opus sacrificijs ei, qui iam diuinis uirtutibus sit circumuallatus. Epist. XXII

Longiniano Augustinus.
Epist. fructum scripti mei, rescriptum scilicet beneuolentiæ tuæ. Vnde iam uideo exortũ & exorsum inter nos

magnã hac de re magna disputationis quasi se mentem: hoc est quod uolebam prius, deinde quod adhuc uolo, deus adiuuabit. Id autem est, ut hoc cõceptũ debito ac salubri fine claudatur. Proinde quod de Christo nihil temerẽ tibi negandum uel affirmandum putasti, hoc in paga ni animo; temperamentum nõ inuitus accepe-

rim. Quod uero etiam scriptis meis doceri te cupis de hac re, nequaquam abnuam neq; desistã huic tam bonã mihiq; charissimã seruire uolũtati tuã. Sed prius opus est eliquare, quomodo recipiam sententiam tuam de antiquis sacris. Cum enim dixisses, eam uiam in deum esse meliorem, qua uir bonus, pijs, iustis, puris, castis, ueris dictis factisq; sine ulla temporum muta torum captata iactatione probatus, & deorum comitatu uallatus, dei utiq; potestatibus emerit us, id est eius unius & uniuersi & incõprehen sibilis & infatigabilis, ineffabilisq; creatoris ad impletus uirtutibus, quos (ut uerum est) ange los dicitis, uel quid alterum post deũ uel à deo, uel cum deo, in deum intẽtione animi mentisq; ire festinat. Quæ uerba ex epistola tua recog noscis, cum addidisti, & aisti: Via est, inquam, qua purgati antiquorum sacrorum pijs præceptis, expiationibusq; purissimis, & abstemijs obseruationib. decocti, anima & corpore con stantes deproperant. In his uerbis sentio, ni fal lor, uideri tibi non sufficere ad uiam qua itur ad deum, uti uir bonus, pijs, iustis, puris, castis, ue ris dictis factisq; promeretur deos, quorũ comitatu uallatus in illum summum deum omni um creatorem ire festinet, nisi etiam sacrorum antiquorũ pijs præceptis expiationibusq; pur getur. Quamobrem uelim scire, quid arbitreris esse per sacra purgandum, in eo qui piẽ, iustẽ, purẽ, ueraciterq; uiuendo promeretur deos, & per eos unum illum deorum deum. Si enim ad huc sacris purgandus est, utiq; mundus non est: & si mundus nõ est, piẽ, iustẽ, purẽ, casteq; non uiuit. Si enim iam ita uiuit, iam mundus est. Por rò iam mũdum atq; purum, quid opus est sacris expiãdo purgari? Itaq; hic nodus est disputatio nis nostræ, quo soluto cõsequentiã uidebimus: Viuat ne homo bene, ut sacris purgetur? An fa cris purgetur, ut bene uiuat? An ipse quantum cunq; bene uiuendi in homine modus nõdum sit idoneus ad beatã uitã quã ex deo capitur, nisi accedant adiumenta sacrorum? An bene ui uendi quãdam uelut portio sit etiam sacra per cipere, scilicet ut nõ aliud sit bene uiuere, aliud sacratẽ uiuere, sed bene uiuendi terminis, etiam sacrata uita claudatur. Horũ quatuor quæ pro posui, quod potissimũ probes, quãso te literis aperire non pigeat. Plurimũ quippe interest ad id quod suscepimus inter nos colloquẽdo pera gere, ne cum multa non necessaria, tanquam ea sentias quæ fortẽ nõ sentis, refellere melior, tem pus necessarium in superfluis infumatur. One rare te itaq; epistola nolui, ut te cito rescribente cetera contexamus.

Augustinus Bonifacio episcopo, respondens qui fiat ut infantibus in baptismo profit parẽtum fides, cum post baptismum nõ noceat illis parentum impietas: deinde quomodo susceptores in baptismo respon deant, illos credere, cum paruuli reuera non credant, & incertum sit an sint credituri. Epistola XXIII

Bonifacio coepiscopo, Augustinus in dn.S. Queris

De consec. dist.
4. queris.

Eccl. 18

1. q. 4. itaq;

Eccl. 3

De consec. dist.
4. queris.

Quæris à me utrum parentes baptizatis paruulis suis noceãt, cum eos dæmoniorum sacrificijs sanare conantur. Et si non nocent, quomodo eis pro fit cum baptizantur parentum fides, quorum eis non potest esse perfidia. Vbi respondeo, tãtam illius sacramenti, hoc est baptismi salutaris, esse uirtutem in sancta compage corporis Christi, ut semel generatus per aliorum carnalem uolu ptatem, cum semel regeneratus fuerit per alio rum spiritalem uoluntatem, deinceps non possit uinculo alienæ iniquitatis obstringi, cui nul la sua uoluntate consentit. Et anima enim patris mea est, inquit, & anima filij mea est: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. non autem pec cat ipsa, cum parentes ei omnino nescienti, uel quilibet alius adhibet sacrilegia dæmoniorum. Sed ideo ex Adam traxit, quod sacramenti il lius gratia solueretur, quia nondum erat anima separatim uiuens, id est, altera anima, de qua di ceteretur: Et anima patris mea est, & anima filij mea est. Iam itaq; cum homo in seipso est, ab eo qui genuit alter effectus, peccato alterius sine sua consensione non tenetur obnoxius. Traxit ergo reatum, quia unus erat cum illo & in illo à quo traxit, quando quod traxit admixtum est. Non autem trahit alter ab altero, quando sua unoquoq; propria uita uiuente iam est unde di catur: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Ut autem possit regenerari per officium uolunta tis alienæ, cum offertur consecrandus, facit hoc unus spiritus ex quo regeneratur oblatus. Non enim scriptum est: Nisi quis renatus fuerit ex parentum uoluntate, aut ex offerentium uel mi nistrantium fide: sed, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu. Aqua igitur exhibens forinsecus sacramentum gratiæ, & spiritus operans in trinsecus beneficium gratiæ, soluens uinculum culpæ, reconcilians bonum naturæ, regenerant hominem in uno Christo, ex uno Adam gene ratum. Regenerans ergo spiritus in maioribus offerentibus, & paruulo oblato renatoq; com muni est: ideo per hanc societatem unius eius demq; spiritus prodest offerentium uoluntas paruulo oblato. Quando autem in paruulum maiores peccant, offerentes eum atque obli gare conantes dæmonum sacrilegis uinculis, non est anima utrorumq; communis, ut etiam culpam possint habere cõmunem. Non enim sic communicatur culpa per alterius uolunta tem, quemadmodum cõmunicatur gratia per sancti spiritus unitatem. Potest enim & in hoc & in illo homine esse unus spiritus sanctus, eti am si inuicem nesciant, per quem sit utriusque gratia cõmunis. Non autem potest spiritus ho minis esse & huius & illius, per quem peccante altero, & altero non peccante, sit tamen cul pa communis. Ac per hoc potest paruulus se mel ex parẽtum carne generatus, dei spiritu re generari, ut & ex illis obligatio cõtracta solua-

tur. Non potest autem semel dei spiritu rege neratus ex parentum carne regenerari, ut obliga tio quæ soluta est iterum contrahatur. Et ideo semel perceptam paruulus Christi gratiam, nõ amittit nisi propria impietate, si ætatis accessu tam malus euaserit. Tunc enim etiam propria incipiet habere peccata, quæ non regeneratione auferantur, sed alia curatione sanentur. Ve runtamen recte dicuntur parentes, uel quicũq; maiores, filios seu quoslibet paruulos baptiza tos dæmoniorum sacrilegijs obligare conãtes, spiritualiter homicidæ. Nam in illis quidem in terfectionem non faciunt, sed quantum in ipsis est, interfectores sũt. Recteq; illis dicitur, quan do ab hoc scelere prohibentur: Nolite occide re paruulos uestros. Dicit enim & Apostolus, Spiritum nolite extinguere: non quia ille ex tinguui potest, sed quantum in ipsis est, extinctio res eius merito dicuntur, qui sic agunt ut extin ctũ uelint. Isto sensu recte intelligi potest, quod scripsit beatus Cyprianus in epistola de lapsis, cum eos qui tempore perseuutionis idolis im molauerãt arguens: Ac ne quid deesset, inquit, ad criminis cumulum, infantibus quoq; parẽtum manibus impositi uel attracti, amiserunt paruuli, quod in primo statim natiuitatis exordio fue rant consequuti. Amiserunt dixit, quantum at tinuit ad illorum scelus à quibus amittere coacti sunt. Amiserunt in eorum mente ac uolun tate, qui in illos tantum facinus commiserunt. Nam si in seipsis amisissent, remansissent utiq; diuina sententia sine ulla defensione damnan di. Quod si sanctus Cyprianus arbitraretur, nõ eorũ defensionem continuõ subiiceret, dicens: Nonne illi cum iudicij dies uenerit, dicẽt: Nos nihil fecimus, nec derelicto cibo & poculo do mini, ad prophana contagia sponte properauim us: perdidit nos aliena perfidia, parentes sen simus parricidas. Illi nobis ecclesiam matrem, illi patrem deum negauerunt, ut dum paruĩ & improuidi & tanti facinoris ignari per alios ad cõsortium criminis iungimur, aliena fraude ca peremur. Hanc defensionem non subnecteret, nisi iustissimam crederet, & in dei iudicio paruulis profuturam. Si enim uerẽ dicitur: Nos nihil fecimus: anima quæ non peccauerit, ipsa cur morietur? Nec illi peribunt sub Dei iusto iudi cio, quos parentes suo scelere, quãtum ad seip sos attinet, perdidit. Illud uero quod in ea dem commemoratur epistola, quandam paru lam turbatis in fugam parentibus, nutrice derelictã, atq; ab eadem nutrice dæmonũ sacrilegijs impactam, postea in ecclesia illatam sibi eucha ristiam miris motibus respuisse: ideo mihi uide tur diuinitus factũ, ne maiores putarent nihil se in paruulos in illa iniquitate peccare, sed potius intelligerẽt, per illũ significantem quodãmodo gestũ corporis eorum qui loqui non poterãt, se mirabiliter admoneri quid ipsi facere deberẽt, qui post tãtũ illud nefas sacramẽtis salutaribus

1. Thef. 9

Cyprianus ex cufatur

Eccl. 3

irruẽ-

irruerant, unde se utique poenitendo abstinere deberent. Nec cum tale aliquid diuina prouidentia per infantulos agit, ipsos id agere scientia uel ratione credendum est. Neque enim quia cuiusdam prophetæ dementiam Deus uoluit, etiam aliua loquente coercere, ideo admiranda est alinorū sapientia. Porro sicut per animal irrationale sonuit aliquid homini simillimū, quod miraculo diuino, nō cordi alinino tribuendum sit: ita potuit omnipotens per infantis animam non ubi ratio nulla erat, sed ubi adhuc sopita erat, gestu corporis eius ostendere, quid illi qui & in se & in paruulos suos peccauerant, curare deberent. Ceterum cum infans non redeat in parentem, ut cum illo & in illo unus homo sit, sed omnino alter sit, habens carnem suam & animam suam: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Nec illud te moueat, quod quidam non ea fide ad baptismum percipiendum paruulos ferunt, ut gratia spiritali ad uitam regenerentur eternam, sed quod eos putat hoc remedio temporalem retinere uel recipere sanitatem. Non enim propterea illi non regenerantur, quia non ab istis hac intentione offeruntur. Celebrantur enim per eos necessaria ministeria. Filios autem seu quoslibet paruulos, demoniorum sacri legis obligare conantes, spiritaliter sunt homicidæ. Nam in illis quidem interfectionem non faciunt, sed quantum in ipsis est, interfectores sunt. Et recte illis dicitur, quando ab hoc scelere prohibentur: Nolite occidere paruulos uestrōs. Non autem recte his dicitur: Nolite uerba sacramentorum, sine quibus consecrari paruulus non potest, recitare. Spiritus autem ille sanctus qui habitat in sanctis, ex quibus una illa columba de argentata charitatis igne conflatur, agit quod agit etiā per seruitutem, aliquando non solum simpliciter ignorantium, uerum etiam damnabiliter indignorum. Offeruntur quippe paruuli ad percipiendā spiritalē gratiam, non tam ab eis quorum gestantur manibus, quamuis & ab ipsis si & ipsi boni fideles sunt, quam ab uniuersa societate sanctorum atque fidelium. Ab omnibus nanque offerri recte intelliguntur, quibus placet quod offeruntur, & quorum sancta atque indiuidua charitate ad communicationem sancti spiritus adiuuantur. Tota hoc ergo mater ecclesia quæ in sanctis est, facit: quia tota omnes, tota singulos parit. Nam si Christiani baptismi sacramentum quod unum atque idipsum est, etiam apud hæreticos ualet & sufficit ad consecrationem, quamuis ad uitæ æternæ participationem non sufficiat, quæ consecratio reum quidem facit hæreticū extra domini gregem habentem dominicum characterem, corrigendum tamen admonet sana doctrina, non iterum similiter consecrandum: quanto potius in catholica ecclesia etiam per stipulę ministerium frumenta purganda portantur, ut ad massæ societatem mediante area perducantur.

De consec. dist.
4. queris.

Societas sanctorum

Character

tur. Illud autem nolo te fallat, ut existimes reatus uinculum ex Adam tractum, aliter non posse dirumpi, nisi paruuli ad percipiendam Christi gratiam a parentibus offerantur. Sic enim scribens dicit, ut sicut parentes fuerunt auctores ad eorum poenam, per fidem parentum identidem iustificentur, cum uideas multos non offerri a parentibus, sed etiam a quibuslibet extraneis, sicut a dominis seruuli aliquando offeruntur. Et nonnunquam mortuis parentibus suis, paruuli baptizantur ab eis oblatis, qui in illis huiusmodi misericordiā præbere potuerunt. Aliquando etiam quos crudeliter parentes exposuerunt, nutriendos a quibuslibet, nonnunquam a sacris uirginibus colliguntur, & ab eis offeruntur ad baptismum. Quæ certe proprios filios non habuerunt ullos, nec habere disponunt: ac per hoc nihil aliud hic fieri uides, nisi quod in Euangelio scriptum est, cum dominus interrogasset, quis illi a latronibus fauciato, & semiuuio in uia derelicto proximus fuisset. Responsum est enim: Qui in illum fecit misericordiam. Difficillimam sanè questionem tibi proposuisses uisus es, in extremo inquisitionis tuæ, ea uide licet intentione qua soles uehementer cauere mendacium. Si constituam, inquis, ante te paruulum, & interrogem, utrum cum creuerit futurus sit castus, uel fur non sit futurus: sine dubio respondebis, nescio. Et utrum in eadem paruula ætate constitutus, cogitet aliquid boni uel mali: dices, nescio. Si itaque de moribus eius futuris nihil audes certi promittere, & de eius presentis cogitatione, quid est illud quod quando ad baptismum offeruntur, pro eis parentes tanquam fidei doctores respondent, & dicunt illos facere, quod illa ætas cogitare non potest: aut si potest, occultum est? Interrogamus enim eos a quibus offeruntur, & dicimus, Credit in deum: de illa ætate, quæ utrum sit Deus, ignoret: respondent, Credit: & ad cætera sic respondetur singula quæ geruntur. Vnde miror parentes in istis rebus, tam fidenter pro paruulo respondere, ut dicant eum tanta bona facere quæ ad horam qua baptizatur, baptizator interrogat, tamen eadem hora si subiiciam: Erit castus qui baptizatur, aut non erit fur: nescio utrum audet dicere aliquis: Aliquid horum erit, aut non erit: sicut mihi sine dubitatione respondet, quod credat in deum, & quod se conuertat ad deum. De inde scripta tua concludens, adiungis & dicitis: Ad istas ergo quæstiones peto breuiter respondere digneris, ita ut non mihi de consuetudine prescribas, sed rationem reddas. His literis tuis lectis & relectis, & quatum temporis angustia sinebant consideratis, recordatus sum Nebridium amicum meum, qui cū esset rerum obscurarum ad doctrinā pietatis maxime pertinētū diligentissimus & acerrimus inquisitor, ualde oderat de quæstione magna responsionē breuē. Et quisquis hoc poposcisset, ægerrime ferebat, eūque si eius

De consec. dist.
4. queris.

Eucharistia

Susceptione fidelium

4. sent. dist.
6. si uero.
4. sent. dist.
4. nec tam.

Rom. 6

De consec. dist.
4. nihil est.

De consec. dist.
4. queris.

Nebridium

eius persona pateretur, uultu indignabundus & uoce cohibebat, indignum deputans qui talia quæreretur, cum de re tanta, tam multa dici posse debere, nesciret. Sed ego tibi non similiter, ut solebat ille, succenseo. Es enim episcopus multis curis occupatus ut ego. Vnde nec tibi facile uacat prolixum aliquid legere, nec mihi scribere. Nam ille tunc adolescens qui talia breuiter uolebat audire, & multa in nostra sermone natione quærebat, ab ocioso quærebat ociosus. Tu uero cogitans nunc, quis & a quo ista flagites, breuiter de re tanta respondere me iubes. Ecce facio quantum possum, dominus adiuuet, ut quod postulas possim. Nempe sæpe ita loquimur, ut pascha propinquante dicamus, crastinā uel perendinā domini passionem cum ille ante tam multos annos passus sit, nec omnino nisi semel illa passio facta sit. Nempe ipso die domini dico dicimus: Hodie dominus resurrexit, cum ex quo resurrexit tot anni transierunt. Cur nemo tam ineptus est, ut nos ita loquentes arguat esse mentitos, nisi quia istos dies secundum illorum quibus hæc gesta sunt similitudinem nuncupamus, ut dicatur ipse dies qui non est ipse, sed reuolutione temporis similis eius: & dicatur illo die fieri, propter sacramenti celebrationē, quod non illo die, sed iam olim factum est: Nonne semel immolatus est Christus in seipso, & tamen in sacramento nō solum per omnes paschæ solennitates, sed omni die populis immolatur, nec utique mentitur qui interrogatus eum responderit immolari? Si enim sacramenta quandam similitudinem earum rerum quarum sacramenta sunt non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quendam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi est, ita sacramentum fidei fides est. Nihil est autē aliud credere, quam fidem habere. Ac per hoc cum respondetur paruulus credere, qui fidei nondum habet affectum, respondetur fidem habere propter fidei sacramentum, & conuertere se ad deum propter conuersionis sacramentum, quia & ipsa responsio ad celebrationem pertinet sacramenti. Sicut de ipso baptismo Apostolus: Consepulti, inquit, sumus Christo per baptismū in mortem. Non ait, sepulturam significamus: sed prorsus ait: Consepulti sumus. Sacramentum ergo tantæ rei non nisi eiusdem rei uocabulo nuncupauit. Itaque paruulum, etsi nondum fides illa quæ in credentium uoluntate consistit, iam tamen ipsius fidei sacramentum fidelē facit. Nam sicut credere respondetur, ita etiam fidelis uocatur, non rem ipsa mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiendo. Cum autem homo sapere coeperit, non illud sacramentum repetit sed intelligit, eiusque ueritati cōsona etiam uoluntate coaptabitur. Hoc quamdiu non po-

test, ualebit sacramentum ad eius tutelam aduersus contrarias potestates: & tantum ualebit ut si ante rationis usum ex hac uita emigraverit, per ipsum sacramentum cōmendante ecclesię charitate, ab illa cōdemnatione quæ per unum hominem intrauit in mundum, Christiano adiutorio liberetur. Hoc qui non credit & fieri non posse arbitratur, profecto infidelis est, & si habeat fidei sacramentum: longeque melior est ille paruulus, qui etiam si fidem nondum habeat in cogitatione, nō ei tamen obicem contrarię cogitationis opponit, unde sacramentum eius salubriter percipit. Respondi sicut existimo quæstionibus tuis, quantum attinet ad minus capaces & ad cōtentiosos non satis, quantum ad patios & intelligentes plus forte quàm satis est. Nec tibi ad excusationem meam obieci firmissimam cōsuetudinem, sed saluberrimæ consuetudinis reddidi quam potui rationem.

Hieronymus Augustino & Alipio. aduersus Hieronymi libros quos scripsit contra Pelagianos, rescripsit Anianus quidam diaconus: hortatur itaque Augustinum, ut ipse potius illi respondeat. Epistola XXIII

Dominis uere sanctis atque omni affectione ac iure uenerandis, Alipio & Augustino episcopis, Hieronymus in Christo Salutem.

Sanctus Innocentius presbyter, qui huius sermonis est portitor, anno præterito quasi nequaquam in Africa reuersurus, mea ad dignationem uestram scripta non sumpsit. Tamen Deo gratias agimus, quod ita euenit ut nostrum silentium uestris epistolis uinceretis. Mihi enim omnis occasio gratissima est per quam scribo uestrę reuerentię, testem inuocans deum quod si posset fieri, assumptis aliis columbæ, uestris amplexibus implicarer: semper quidem pro merito uirtutum uestrarum, sed nunc maxime quia cooperatoribus & adiutoribus uobis hæresis Cælestina iugulata est: quæ ita infecit corda multorum, ut cum superatos damnatosque esse se sentiant, tamen uenena mentium non omittant, & quod solum possunt nos oderint, per quos putant se libertatem docendæ hæreseos perdidisse. Quod autem queritis utrū rescriperim contra libros Anniani pseudodiaconi Cælestensis, qui copiosissime pascitur ut alienæ blasphemię uerba friuola subministret, sciatis me ipsos libros in schedulis missos a sancto fratre Eusebio presbytero suscepisse, non ante multum temporis, & exinde uel ingruentibus morbis uel dormitione sanctæ & uenerabilis fillæ uestrę Eustochij ita doluisse, ut propemodū contentennos putarem. In eodem enim luto hæsitat, & exceptis uerbis tinnulis atque emendicatis nihil aliud loquitur. Tamen multum egimus, ut dum epistolæ meæ respondere cōtatur, apertius se proderet, & blasphemias suas omnibus patefaceret. Quicquid enim in illa misera

Cælestini iudem qui Pelagianum

Eustochij mors

tale aliquid ipsa non est. Porro si corpus non est, nili quod per loci spacium aliqua longitudine, latitudine, altitudine ita sistitur uel mouetur, ut maiore sui parte maiorem locum occupet, & breuiore breuiorem, minusque sit in parte quam in toto, non est corpus anima. Per totum quippe corpus quod animat, non locali diffusione, sed quadam uitali intentione porrigitur. Nam per omnes eius particulas tota simul adest, nec minor in minoribus, & in maioribus maior, sed alicubi intentius, alicubi remissius, & in omnibus tota, & in singulis tota est. Neque enim aliter quod in corpore etiam non toto sentit, tamen tota sentit. Nam cum exiguo puncto in carne uiua aliquid tangitur, quamuis locus ille non solum totius corporis non sit, sed uix in corpore uideatur, animam tamen totam non latet: neque id quod sentitur per corporis cuncta discurret, sed ibi tantum sentitur ubi fit. Vnde ergo ad totam mox peruenit, quod non in toto fit, nisi quia & ibi tota est ubi fit, nec ut tota ibi sit cetera deserit. Viuunt enim & illa ea praesente, ubi nihil tale factum est. Quod si fieret, & utrunque simul fieret, simul utrunque totam pariter non lateret. Proinde & in omnibus simul & in singulis particulis corporis sui, tota simul esse non posset, si per illas ita diffunderetur, ut uideremus corpora diffusa per spacia locorum, minoribus suis partibus minora occupare, & amplioribus ampliora. Quapropter si anima corpus esse dicenda est, non est certe corpus quale terrenum est, nec quale humidum, aut aereum, aut aethereum. Omnia quippe talia maiora, sunt in maioribus locis, & minora in minoribus, & nihil eorum in aliqua sui parte totum adest: sed ut sunt partes locorum, ita occupantur partibus corporum. Vnde intelligitur anima siue corpus, siue incorporea dicenda sit, propriam quandam habere naturam, omnibus his mundanae molis elementis excellentiore substantia creatam, quae ueraciter non possit in aliqua phantasia corporalium imaginum, quas per carnis sensus percipimus cogitari, sed mente intelligi, uitaque sentiri. Nec haec perinde loquor, ut quae tibi nota sunt, doceam: sed ut aperiam quid firmissime de anima teneam, ne me quisquam cum ad ea uenero quae requiro, nihil de anima uel scientia uel fide tene re arbitretur. Certus etiam sum animam nullam dei culpa, nulla dei necessitate uel sua, sed propria uoluntate in peccatum esse collapsam: nec liberari posse de corpore mortis huius uel suae uoluntatis uirtute tanquam sibi ad hoc sufficiente, uel ipsius corporis morte, sed gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum: nec omnino esse animam ullam in genere humano, cui non sit necessarius ad liberationem mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Quaecumque autem sine gratia mediatoris & sacramento eius in qualibet corporis aetate de corpore exierit, & in poenam futuram & in ultimo iudicio rece-

Anima sua culpa lapsa sola dei misericordia liberatur

pturam corpus ad poenam. Si autem post generationem humanam quae facta est ex Adam, regeneretur in Christo, ad eius pertinens societatem, & requiem post mortem corporis habituram, & corpus ad gloriam recepturam. Haec sunt quae de anima firmissime teneo. Nunc accipe quaeso quid requiram, & noli me spernere, sic non te spernat qui pro nobis dignatus est sperni. Quaero ubi contraxerit anima reatum quo trahatur in condemnationem, etiam infantis morte praeventi, si ei per sacramentum quo etiam paruuli baptizantur, Christi gratia non subuenierit. Non enim es ex illis qui modo noua quaedam garrere coeperunt, dicentes, nullum reatum esse ex Adam tractum, qui per baptismum in infante soluitur. Quod te sapere si scirem, imo nisi te id non sapere scirem, nequaquam hoc abs te quaererem aut quaerendum putarem. Sed quia tenemus de hac re sententiam tuam concinentem catholicae fundatissimae fidei, quae & Iouinianum uaniloquia redarguens, adhibuisti testimonium ex libro Iob: Nemo mundus in conspectu tuo, nec infans cuius est diei unius uita super terram. Deinde subiunxisti: Tene-
murque rei in similitudinem praeruaricationis Adae: & liber tuus in Ionam prophetam satis hoc insigniter dilucideque declarat, ubi ieiunare paruulos propter ipsum originale peccatum, merito coactos esse dixisti, Non inconuenienter abs te quaero, hunc reatum anima ubi contraxerit, unde oporteat eam etiam in illa aetate per sacramentum Christianae gratiae liberari. Ego quidem ante aliquot annos quum libros quosdam scriberem De libero arbitrio, qui in multorum manus exierunt, & nunc habentur a plurimis, quatuor opiniones de animae incarnatione, Vtrum ex illa una quae primo homini data est ceterae propagentur: An singulis quibusque nouae etiam modo fiant: An alicubi iam existentes, uel mittantur diuinitus, uel sponte labantur in corpora, ita putauit esse tractandas, ut quaelibet earum uera esset, non impediret intentionem meam, qua tunc aduersus eos quantis poteram uiribus agebam, qui naturam mali suo principio praeditam, aduersus deum conantur inducere, id est, contra Manichaeos. Nam de Priscillianistis adhuc nihil audieram, qui non multum ab istis dissimiles blasphemias fabulantur. Ideo quintam opinionem non addidi, quam in tua epistola inter ceteras commemorasti, ne aliquam praeriteres, ubi de hac quaestione interroganti, rescripsisti religiosae memoriae uiro nobisque in Christi charitate grauissimo Marcelino, quod anima non sit pars dei. Primo, quia non de incarnatione eius, sed de natura quaeritur, cum hoc quaeritur. Deinde quia hic hoc sentiunt illi contra quos agebam, & id maxime agebam, ut creatoris inculpabilem inuolabilemque naturam a creaturae uitae & lae secernerem, cum illi a substantia mali, cui proprium princi-

Anima tua uide

Pelagianum

Iob 11

Lib. 3. De libero arbitrio

Quaestio quae dicitur

principium principesque tribuunt, ipsam boni dei substantiam ex parte qua capta est corruptam & oppressam, & ad peccandi necessitatem perductam esse contendunt. Hoc itaque excepto haereticae opinionis errore, ex quatuor reliquis opinionibus, quae nam sit eligenda scire desidero. Quaecumque enim eligenda est, absit ut impugnet hanc fidem de qua certi sumus, omni animae etiam paruuli infantis necessariam esse liberationem ex obligatione peccati, eamque nullam esse nisi per Iesum Christum & hunc crucifixum. Proinde ne longum faciamus, hoc certe sentis, quod singulas animas singulis nascentibus etiam modo deus faciat: Cui sententiae ne obijciatur quod omnes creaturas sexto die consummauerit deus, & septimo die requieuerit, adhibes testimonium ex Euangelio: Pater meus usque nunc operatur, & ego operor. Sic enim ad Marcellinum scripsisti: In qua epistola etiam mei commemorationem beneuolentissime facere dignatus es, quod hic me haberet in Africa, qui ei ipsam facilius possem explicare sententiam. Quod si potuissem, non ille hoc abs te tam longe posito inquireret, si tamen id tibi ex Africa scripsit. Nam quando scripserit nescio, tantum scio quod de hoc bene cognouerit cuncta tionem meam. Vnde me inconsulto facere uoluit quanquam etiam si consuleret, magis horarer, & gratias agerem quod nobis conferre omnibus posset, nisi tu breuiter rescribere quam respondere maluisses. Credo ne superfluo laborares, ubi ego essem, quem putabas id optime scire, quod ille quaesierat. Ecce uolo ut illa sententia etiam mea sit, sed nondum esse confirmo. Misisti ad me discipulos, ut ea doceam quae nondum ipse didici. Doce ergo quod doceam. Nam ut doceam multi a me flagitant, eisque me sicut alia multa & hoc ignorare confiteor. Et fortasse quamuis in os meum uerecundentur, tamen apud se dicunt: Tu es magister in Israel, & haec ignoras? Quod quidem Dominus ei dixit qui erat unus illorum quos delectabat uocari Rabbi. Vnde etiam ad uerum magistrum nocte uenerat, quia fortassis erubescere discere, qui docere consueuerat: me autem potius magistrum audire, quam uelut magistrum delectat audiri. Recolo enim quid dixerit eis quos praeceteris elegit: Vos autem, inquit, nolite uocari ab hominibus Rabbi: unus est enim magister uester, Christus. Nec alius docuit Moysen per Ietro, nec alius Cornelium etiam per priorem Petrum, nec alius Petrum etiam per posterorem Paulum: A quocumque enim uerum dicitur, illo donante dicitur, qui est ipsa ueritas. Quid si ideo adhuc ista nescimus, & ea neque orando, neque legendo, neque cogitando & ratiocinando inuenire potuimus, ut probemur non solum indoctos quanta charitate doceamus, uerum a doctis etiam quantam humilitate discamus? Doce ergo quaeso quod doceam, doce quod teneam;

Mat. 23

Aug. 10. 2

& dic mihi si animae singillatim in singulis nascentibus fiunt, ubi in paruulis peccant, ut indigeant in sacramento Christi remissione peccati, peccantes in Adam, ex quo caro est propagata peccati: Aut si non peccant, qua iustitia creatoris ita peccato obligantur alieno, cum exinde propagatis membris mortalibus inseruntur, ut eas nisi per ecclesiam subuentum fuerit, damnatio consequatur, cum in earum potestate non sit, ut eis possit gratia baptismi subueniri. Tot igitur animarum milia quae in mortibus paruulorum sine indulgentia Christiani sacramenti de corporibus exeunt, quae aequitate damnantur, si nouae creaturae nullo suo praecedente peccato, sed uoluntate creatoris singulae singulis nascentibus adhaeserunt, quibus eas animandis ille creauit & dedit, qui utique nouerat quod unaquaeque earum nulla sua culpa sine baptismo Christi de corpore fuerat exitura? Quoniam igitur neque de deo possumus dicere, quod uel cogat animas fieri peccatrices, uel puniat innocentes; neque negare fas nobis est, eas quae sine Christi sacramento de corporibus exierint, etiam paruulorum non nisi in damnationem trahi: obsecro te, quomodo haec opinio defenditur, quae creduntur animae non ex illa una primi hominis fieri omnes, sed sicut illa una uni, ita singulis singulae? Ea uero quae dicuntur alia contra hanc opinionem, facile puto me posse refellere, sicuti est illud, quo eam sibi quidam uidentur urgere, quomodo consummauerit deus omnia opera sua sexto die, & septimo requieuit, si nouas adhuc animas creat? Quibus si dixerimus quod ex Euangelio in supradicta epistola posuisti, Pater meus usque nunc operatur: Respondent, operatur, dictum est institutas administrando non nouas instituendo naturas, ne scripturae Genesios contradicatur, ubi aperte legitur, consummasse deum omnia opera sua. Nam & quod eum scriptum est requieuisse, utique a creandis nouis creaturis intelligendum est, non a gubernandis, quia tunc ea quae non erant, fecit, a quibus faciendis requieuit: quia consummauerat omnia quae antequam essent uidit esse facienda, ut deinceps non ea quae non erant, sed ex his quae iam erant, crearet, & faceret quicquid faceret. Ita utrunque uerum esse monstratur, & quod dictum est, Requieuit ab operibus suis: & quod dictum est, Usque nunc operatur: quoniam Genesios non potest Euangelium esse contrarium. Verum his qui haec ideo dicunt, ne credatur modo deus, sicut illam unam nouas animas quae non erant facere, sed ex illa una quae iam erat eas creare, uel ex fonte aliquo siue thesauro quodam quem tunc fecit, eas mittere, facile respondetur, etiam illis sex diebus multa deum creasse ex his naturis quas iam creauerat, sicut ex aquis alites & pisces: ex terra autem arbores, frenum, animalia: sed quod ea quae non erant tunc fecerit, manifestum est: Nulla enim erat uis nullus

Argumentum Pelagianorum

Gen. 2

10. 3

e 2 nullus

Animalium fons

Anima cur datur
tur mox morituris

Uniuersi conueniunt

Est apud Efa. cap. 40. Iuxta editionem Septuaginta. ὁ θεὸς φέρει τὸν αἶθρον καὶ κάθηται ἐπ' αὐτόν

nullus piscis, nulla arbor, nullum animal: & bene intelligitur ab his creatis requieuisse, quæ non erant, & creata sunt: id est, cessasse, ne ultra quæ non erant, crearentur. Sed nunc quod dicitur, animas non in nescio quo fonte iam existentes mittere, nec de seipso tanquam suas particulas irrorare, nec de illa una originaliter trahere, nec pro derelictis ante carnem commissis carnis uinculis compedire: sed nouas creare singulas singulis suam cuique nascenti, non aliquid facere dicitur, quod ante non fecerat. Iam enim sexto die fecerat hominem ad imaginem suam, quod utique secundum animam rationalem fecisse intelligitur. Hoc & nunc facit, non instituendo quod non erat, sed multiplicando quod erat. Vnde & illud uerum est, quod à rebus quæ non erant instituendis, requieuit. Et hoc uerum est, quod non solum gubernando quæ fecit, uerum etiam aliquid non quod nondum, sed quod iam creauerat, numerosius creando usque nunc operatur. Vel sic ergo uel alio modo quolibet eximus ab eo quod nobis obijcitur de requie dei ab operibus suis, ne propter ea non credamus nunc usque fieri animas nouas, non ex illa una, sed sic ut illa unã. Nam quod dicitur, quare facit animas eis quos nouit citò morituros? Possumus responderè, parentum hinc peccata uel conuinci uel flagellari. Possumus etiam rectè illius moderationi ista relinquere, quem scimus omnibus temporaliter transeuntibus rebus, ubi sunt etiam animalium ortus & obitus, cursum ornatissimum atque ordinatissimum dare: sed nos ista sentire non posse, quæ si sentiremus, delectatione ineffabili mulceremur. Non enim frustra per Prophetam qui hæc diuinitus inspirata didicerat, dictum est de deo: Qui profert numerosè seculum. Vnde musica, id est scientia sensus uel bene modulandi, ad admonitionem magnæ rei, etiam mortalibus rationales habentibus animas dei largitate concessa est. Vnde si homo faciendi carminis artifex, nouit quas quibus moras uocibus tribuat, ut illud quod canitur decedentibus ac succedentibus sonis pulcherrimè currat ac transeat: quanto magis deus, cuius sapientia per quam fecit omnia longè omnibus artibus præferenda est, nulla in naturis nascentibus et occidentibus temporum spacia, quæ tanquam syllabæ ac uerba ad particulas huius seculi pertinent, in hoc labentium rerum tanquam mirabili catico, uel breuius, uel productius, quàm modulatio præcognita & præfinita deposcit, præterire permittit? Hoc cum etiam de arboris folio dixerim, & de nostrorum numero capillorum, quanto magis de hominis ortu & occasu, cuius temporalis uita breuius productiusque non tenditur, quàm deus dispositio temporum nouit uniuersitatis moderamini consonare: Id etiã quod aiunt: Omne quod in tempore cœpit esse, immortale esse non posse: quia omnia orta occidunt, & aucta senescunt,

ut eo modo credi cogant, animum humanum ideo esse immortalem, quod ante omnia tempore sit creatus, non mouet fidem nostram. Ut enim alia taceam, cœpit esse in tempore immortalitas carnis Christi, quæ tamen iam non moritur, & mors ei ultra non dominabitur. Illud uero quod in libro aduersus Ruffinum posuisti, quosdam huic sententiæ calumniari, quod deum dare animas adulterinis conceptibus uideatur indignum, unde conantur astruere meritis gestæ ante carnem uitæ, animas quasi ad ergastula huiusmodi iuste posse perducì, non me mouet multa cogitantem, quibus hæc possit calumnia refutari. Et quod ipse respondisti, non esse uitium sementis in tritico quod furto dicitur esse sublatum, sed in eo qui frumenta furatus est, nec idcirco terram non debuisse grëmio suo semina confouere, quia sator immunda ea proiecerit manu, elegantissima similitudo est. Quam & ante quàm legerem, nullas mihi obiectio ista de adulterinis fœtibus in hac quæstione faciebat angustias, generaliter intuenti multa bona deum facere, etiam de nostris malis, nostrisque peccatis. Animalis autem cuiuscumque creatio, si habeat pium prudentemque cõsideratorem, ineffabilem laudem creatori excitat, quanto magis creatio non cuiuslibet animalis, sed hominis? Si autem causa creandi quæritur, nulla citius & melius respondetur, nisi quia omnis creatura dei bona est. Et cui dignius, quàm ut bona faciat bonus deus, quæ nemo potest facere, nisi deus? Hæc & alia quæ possum, sicut possum dico, aduersus eos qui hanc opinionem, quæ creduntur animæ sicut illa una singulis fieri, labefactare conantur. Sed cum ad pœnas uentum est paruulorum, magnis mihi crede coartor angustijs, nec quid respondeam prorsus inuenio nõ solum eas pœnas dico quas habet post hanc uitam illa damnatio, quò necesse est trahantur, si de corpore exierint sine Christianæ gratiæ sacramento, sed eas ipsas quæ in hac uita dolentibus nobis uersantur ante oculos, quas enumerare si uelim, prius tempus quàm exempla deficient. Languescunt ægritudinibus, torquentur doloribus, fame & siti cruciantur, debilitantur membris, priuantur sensibus, uexantur ab immundis spiritibus. Demonstrandum est utique quomodo ista sine ulla sua mala causa iuste patiantur. Non enim dici fas est, aut ista ignorante deo fieri, aut eum non posse resistere facientibus, aut iniuste ista uel facere uel permittere. Nunquid nam sicut illa animalia irrationabilia rectè dicimus in usus dari naturis excellentioribus, & si uitiosis, sicut apertissime in Euangelio uidemus, porcos ad usum desideratum concessos esse dæmonibus, hoc & de homine rectè possumus dicere: Animal est enim, sed rationale, etsi mortale. Anima est rationalis in illis membris, quæ tantis afflictionibus pœnas luit. Deus bonus est, deus iustus est, deus omnipotens

Platonis sententiæ

Lib. 3. De libero arbitrio

Mat. 6

tens est, hoc dubitare omnino demētis est. Tan torum ergo malorum quæ fiunt in paruulis, causa iusta dicatur. Nempe cū maiores ista patiuntur, solemus dicere, aut sicut in lob merita examinari, aut sicut in Herode peccata puniri. Et de quibusdam exemplis quæ deus manifesta esse uoluit, alia quæ obscura sunt hominum coniectare cõceditur, sed hoc in maioribus. De paruulis autem quid respondeamus ediffere, si pœnis tantis nulla in eis sunt punienda peccata. Nam utique nulla est in illis ætatibus examinanda iustitia. De ingeniorum uero diuersitate quid dicam, quæ quidem in paruulis latet, sed ab ipsis exordijs naturalibus ducta, apparet in grandibus, quorum nonnulli tam tardi & obliuiosi sunt, ut ne prima quidem discere literarum elementa potuerint. Quidam uero tantæ sunt fatuitatis, ut non multum à pecoribus differant quos moriones uulgo uocant. Respondetur fortasse, corpora hoc faciunt. Sed nunquid secundum hanc sententiam quam defendi uolumus, anima sibi corpus elegit, & in eligendo cum falleretur, errauit? Aut cum in corpus cogeretur intrare necessitate nascendi, alia corpora præoccupantibus animarum turbis, ipsa aliud non inuenit? & sicut in spectaculo aliquo locum, ita carnem non quam uoluit, sed quam ualuit, occupauit? Nunquid hæc & talia uel dicere possumus uel sentire debemus? Doce igitur quid sentire, quid dicere debeamus, ut constet nobis ratio nouarum animarum singillatimque factarum singulis corporibus. Ego quidem non de ingenijs, sed saltem de pœnis paruulorum, quas in hac uita patiuntur, dixi aliquid in libris illis De libero arbitrio. Quod quale sit, & cur mihi in ista quam habemus in manibus quæstione non sufficiat, intinabo, & eum ipsum de tertio libro locum secerptum his literis inseram. Nam ita se habet. De cruciatibus autem corporis quibus affliguntur paruuli, quorum per ætatem nulla peccata sunt, si animæ quibus animantur, non prius quàm ipsi homines esse cœperunt, maior querela & quasi misericors depromi solet, cum dicitur, quid mali fecerunt ut ista paterentur? Quasi possit esse meritum innocentiae, antequam quisquam nocere aliquid possit. Cum autem boni aliquid operatur deus in emendatione maiorum, cum paruulorum suorum qui eis chari sunt doloribus ac moribus flagellantur, cur ista non fiant, quando cum transierint, pro non factis erunt in quibus facta sunt: propter quos autem facta sunt, aut meliores erunt si temporalibus incommodis emendati, rectius elegerint uiuere, aut excusationem in futuri iudicii supplicio non habebunt, si uita huius angoribus, ad æternam uitam desiderium conuertere noluerint? Quis autem nouit, quid paruulis de quorum cruciatibus duritia maiorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur. Quis, inquam, ergo nouit quid ipsis paruulis in secre-

Aug. to. 2

to iudiciorum suorum bonæ compensationis referuet deus? Quoniam quanquam nihil rectè fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpeffi sunt. Non enim frustra etiam infantes illos, qui cum dominus noster Iesus Christus necandus ab Herode quæreretur, occisi sunt, in honore martyrum receptos commendat ecclesia. Hæc tunc dixi, cum hanc ipsam de qua nunc agitur uellem communire sententiam. Sicut enim paulo antè commemorauit, quæcunq; illarum de animæ incarnatione quatuor opinionum uera esset, inculpatam substantiam creatoris & à nostrorum peccatorum societate remotissimam nitebar ostendere. Et ideo quæcunq; illarum ueritate posset conuinci & repudiari, ad curam intentionis meæ quam tunc habebam non pertinebat: quando quidem cunctis diligentiore disputatione discussis, quæcunq; illarum rectè uinceret cæteras, me securissimo fieret, quando etiam secundum omnes id quod agebam inuictum persistere demonstrabam. Nunc uero unam uolo si possum ratione recta eligere ex omnibus: & propterea huius ipsius de qua nunc agimus defensionem in his quæ commemorauit de illo libro uerbis meis attentius intrens, ualidam firmamque non uideo. Nam uelut firmamentum eius illud est quod ibi dixi: Quis autem nouit quid paruulis, de quorum cruciatibus duritia maiorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur. Quis, inquam, ergo nouit quid ipsis paruulis in secreto iudiciorum suorum bonæ compensationis referuet deus? Quoniam quanquam nihil rectè fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpeffi sunt. Sed hoc nõ immeritò dici uideo, de his qui uel pro Christi nomine ac uera religione tale aliquid etiam nescientes patiuntur, uel sacramento Christi iam imbuti sunt, quia sine societate unius mediatoris liberari à damnatione non possunt, ut possit eis etiam pro illis malis quæ hic in diuersis afflictionibus pertulerunt, compensatio ista præstari. Nunc autem cum ista quæstio non possit absolui, nisi etiam de his paruulis respondeatur, qui post grauissimos cruciatibus sine sacramento Christianæ societatis expirant, quæ circa eos cõpensatio cogitanda est, quibus insuper & damnatio præparata est? Nam & de baptismo paruulorum in eodem libro, non quidem sufficienter, sed quantum illi operi satis esse uidebatur utcunq; que respondi, quod etiam nescientibus, & fidem suam nondum habentibus prodest: non tamen de damnatione eorum paruulorum, qui sine illo ex hac uita emigrant, tunc aliquid dicendum putauit, quia nõ quod nunc agitur, agebatur. Sed ut omittamus & contemnamus ea, quæ breui tempore patiuntur, nec transacta reuocantur, nunquid similiter contemnere possumus, quod per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum? Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuifi-

1. Cor. 15

e 3 sicabunt

ficabuntur. Per hanc enim apostolicam diuinam clarāq; sententiam, satis euidenter elucet, neminem ire in mortem nisi per Adam: neminem ire in uitam aeternā, nisi per Christum. Hoc est quippe omnes & omnes, quia sicut omnes homines per primam, hoc est per carnalem generationem pertinent ad Adam: sic omnes homines ad secundam, id est spiritalem regenerationem ueniunt, quicūq; ad Christum perueniunt. Ideo ergo dictum est, & hic omnes, & ibi omnes: quia sicut omnes qui moriuntur, non nisi in Adam moriuntur: ita omnes qui uiuificabuntur, non nisi in Christo uiuificabuntur. Ac per hoc, quisquis nobis dixerit, quenquam in resurrectione mortuorum uiuificari posse, nisi in Christo, tanquam pestis communis fidei detestandus est. Itē quisquis dixerit, quod in Christo uiuificabuntur etiam paruuli, qui sine sacramenti eius participatione de uita exeunt, hic profecto & cōtra apostolicam prædicationem uenit, & totam condemnat ecclesiam, ubi propterea cum baptizandis paruulis festinatū & curritur, quia sine dubio creditur aliter eos in Christo uiuificari omnino non posse. Qui autem non uiuificatur in Christo, restat ut in eadē damnatione maneat, de qua dicit Apostolus: Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem. Cui delicto obnoxios paruulos nasci, & omnis credit ecclesia, & ipse iam contra Iouinianum disputans, & exponens Ionam prophetam, sicut paulo ante commemorauit, fide ueracissima definisti, credo & in alijs locis opusculorum tuorum, quæ uel non legi, uel in præsentia non recordor. Huius igitur damnationis in paruulos causam requiro, quia neq; animarum si nouæ fiunt singulis singulæ, uideo esse ullum in illa ætate peccatum, nec à deo damnari aliquam credo, quam uidet nullum habere peccatum. An forte dicendum est in paruulo, carnem solam causam esse peccati, nouam uero illi animam fieri, qua secundum dei præcepta uiuente in adiutorio gratiæ Christi, & ipsi carni edomitæ ac subigatæ possit incorruptionis meritum comparare. Sed quia in paruulo anima nondum id agere potest, nisi Christi acceperit sacramentum, per hanc gratiam carni eius acquiritur, quod illius moribus nõdum potuit. Si autem sine illo sacramento anima paruuli exierit, ipsa quidem in æterna uita erit, unde eam nullum peccatum potuit separare, caro uero eius non resurget in Christo, non percepto ante mortem illius sacramento. Hanc opinionem nunquam audiui, nunquam legi. Sed plane audiui & credidi, propter quod & loquutus sum, quia ueniet hora quando omnes qui in monumentis sunt, audient uocem eius: & procedent qui bene fecerunt, in resurrectionem uitæ. Ipsa est de qua dicitur: Et per unum hominem, resurrectio mortuorum. Ipsa est qua in Christo omnes uiuificabuntur. Qui autem male egerunt,

Rom. 5

Io. 5

1. Cor. 15

in resurrectionem iudicij. Quid hic ergo de illis infantibus intelligendum est, qui prius quam possent agere uel bene uel male, sine baptismo corpore exuti sunt: Nihil hic de talibus dictum est. Sed si caro eorum ideo non resurget, quia nec boni aliquid fecerunt, nec mali: nec illorum resurrectura est, qui percepta baptismi gratia, in illa ætate defuncti sunt, in qua nihil bene uel male agere potuerunt. Si autem illi inter sanctos resurgent, id est, inter eos qui bene egerunt, inter quos & illi resurrecturi sunt, nisi inter eos qui male egerunt, ne aliquas humanas animas credamus corpora sua nõ recepturas, siue in resurrectionem uitæ, siue in resurrectionem iudicij: Quæ sententia prius quam refellatur, ipsa nõ uitate iam displicet. Deinde quis ferat, si credant se illi qui ad baptismum cum suis paruulis currunt, propter carnes eorum, nõ propter animas currere? Beatus quidem Cyprianus non aliquid decretum condens nouum, sed ecclesiæ fidem firmissimam seruans, ad corrigendum eos qui putabant ante octauum diem natiuitatis non esse paruulum baptizandum: non carnem, sed animam dixit esse perdendam: & mox riatum, rite baptizari posse, cum suis quibusdam coepiscopis censuit. Sed contra Cypriani aliquam opinionem, ubi quod uidendum fuit, fortasse non uidit: sentiat quisq; quod libet, tantum contra apostolicam manifestissimam fidem nemo sentiat, qui ex unius delicto omnes in condemnationem duci prædicat: ex qua condemnatione non liberat, nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum, in quo uno omnes uiuificantur, quicūq; uiuificantur. Contra ecclesiæ fundatissimum morem nemo sentiat, ubi ad baptismum si propter sola paruulorum corpora curreretur, baptizandi offerrentur & mortui. Quæ cum ita sint, quærenda causa est, atq; reddenda, quare damnentur animæ quæ nõ uitæ creantur singulis quibusq; nascētib; si præter Christi sacramentū paruuli moriantur. Damnari enim eas, si sic de corpore exierint, & sancta scriptura, & sancta est testis ecclesia. Vnde illa de animarum nouarum creatione sententia, si hanc fidem fundatissimam non oppugnat, sit & mea: si oppugnat, nõ sit & tua. Nolo mihi dicatur, pro hac sententia debere accipi quod scriptum est: Qui finxit spiritum hominis in ipso, & qui finxit singillatim corda eorum. Aliquid fortissimum atq; inuictissimum requirendum est, quod nõs nõ cogat deum credere uolarum animarum, sine culpa aliqua, damnationem. Nam uel tantundem ualet, uel plus est forsitan, creare, quam fingere: & tamen scriptum est, Cor mundum crea in me deus. Nec ideo putari potest, anima hoc loco optare se fieri, prius quam aliquid esset. Sicut ergo iam existens creatur in nouatione iustitiæ, sic iam existens fingitur confirmatione doctrinæ. Nec illud quod in Ecclesiaste scriptum est: Tunc conuertetur in terram

Cyprian

Rom. 5

Cōmuniū uidetur sp̄ esse. Semper tinet ad op̄ mentationib; lagiani. Sicut me singulū ue creatū. traxerunt peccatū ex. Adm. inuicti gitor dāna

terram puluis sicut fuit, & spiritus reuertetur ad dominum qui dedit illum: istam confirmat sententiam, quam uolumus esse nostrā. Plus enim hoc suffragatur eis, qui ex una putant omnes esse animas. Nam sicut conuertitur, inquit, puluis in terram, sicut fuit: & tamen caro, de qua hoc dictum est, ad hominem non reuertitur, ex quo propagata est, sed ad terram, unde primus homo factus est: sic & spiritus ex illius unius spiritu propagatus, non tamen ad eum reuertitur, sed ad dominum, à quo illi datus est. Verum quia hoc testimonium ita pro istis sonat, ut non omnimodo huic opinioni quam defendi uolo, uideatur esse contrarium, admonēdam tantum credidi prudentiam tuam, ne talibus testimonijs ex his angustijs me coneris eruere. Nam licet nemo faciat, optando ut uerum sit quod uerum non est: tamen si fieri posset, optarem ut hæc sententia uera esset: sicut opto, ut si uera est, abs te liquidissime atque inuictissime defendatur. Hæc autem difficultas etiam illos sequitur, qui iam existentes alibi animas, & ab initio diuinorum operum præparatas, à deo mitti opinantur in corpora. Nam & ab his hoc idem queritur, si animæ inculpatæ obediēter ueniunt quò mittuntur, cur in paruulis, si non baptizati uitam istam sinierint, puniuntur? Eadem prorsus in utraque sententiā difficultas est. Illi sibi uidentur de hac facilius exire quæstione, qui animas asseuerant pro meritis uitæ prioris singulas singulis corporibus implicari. Hoc enim putant esse in Adam mori, in carne scilicet quæ propagata est ex Adam, supplicia pendere. A quo reatu, inquit, gratia Christi liberat pusillos cum magnis. Hoc quidem recte, ueraciter, optimèque, quod gratia Christi liberat à reatu peccatorum pusillos cum magnis. Sed in alia superiore uita peccare animas, & inde præcipitari in carceres carnos: non credo, non acquiesco, non consentio. Primum, quoniā nescio per quos fieri circumitus, id aiunt isti, ut post nescio quanta uolumina seculorum iterū ad istam sarcinam corruptibilis carnis & supplicia pendenda redeundum sit. Qua opinione quid horribilius cogitari possit, ignoro. Deinde quis tandem iustus defunctus est, de quo non (si isti uera dicunt) solliciti esse debeamus, ne in sinu Abrahamæ peccans, in flammis illius diuitis deiciatur? Cur enim non & post hoc corpus peccari possit, si & ante potuit? Postremo, longe aliud est in Adam peccasse: unde dicit Apostolus: In quo omnes peccauerunt. & aliud est, extra Adam nescio ubi peccasse: & ideo in Adam, id est, in carnem, quæ ex Adam propagata est, tanquam in carcerem trudi. Illam uero opinionem, quod ex una fiant omnes animæ, nec discutere uolo, nisi necesse sit. Atq; utinam ista, de qua nunc agimus, si uera est, sic abs te defendatur, ut hoc necesse iam non sit. Quamuis autem desiderem, rogem, uotis ardentibus exoptem

11. De christi. dei cap. 23

Rom. 5

& expectem, ut per te mihi dominus huius rei auferat ignorantiam: tamen si (quod absit) minime meruero, patientiam mihi petam à domino deo nostro: in quem sic credimus, ut aliqua nobis non aperiri etiam pulsantibus, nullo modo aduersus eum murmurare debeamus. Memini prius ipsius Apostolis dictum: Multa habeo uobis dicere, sed non potestis illa portare modo. In his quantum ad me attinet, etiam hoc deputem. Neque qui hoc sciam, me indignè indignum, ne hoc ipso etiam conuincar indignior. Multa enim alia similiter nescio, quæ commemorare uel enumerare non possum. Et hoc tolerabiliter ignorarem, nisi metuerem ne aliqua istarum opinionum contra illud quod firmissima retinemus fide, incautis obreperet metibus. Sed antequam sciam, quæ nam earum potius eligenda sit, hoc me non temere sentire profiteor, eam quæ uera est, non aduersari robustissima ac fundatissima fidei, qua Christi ecclesia nec paruulos homines recentissime natos à damnatione credit, nisi per gratiam nominis Christi, quam in suis sacramētis commendauit, posse liberari.

Augustinus Hieronymo, de loco qui est Iacobi secundo, Qui offenderit in uno, factus est omnium reus: multa obiter admiscēs de Stoicis, qui docebant, omnia peccata esse paria, & quisquis haberet unam uirtutem, habere omnes: qui careret una, nullam habere. Epist. XXIX

Q uod ad te scripsi, honorande mihi in Christo frater Hieronyme, quærens de anima humana, si nascētib; singulis nouæ singulæ nunc usq; sunt ubi peccati uinculum contrahant, quod per sacramentum gratiæ Christi etiam in infantibus recentē natis, soluendum esse nõ dubitamus, cum in non paruū uolumen procederet, nolui ulla alia onerare quæstione, sed quod urget acrius, multo minus est negligendū. Proinde quæro, & per deum obsecro, ut exponas mihi, quod multis existimo profuturum, aut si iam uel abs te, uel ab alio aliquo expositum habes, dirigas nobis, quomodo accipiendum sit, quod in Epistola Iacobi Apostoli scriptum est: Quicūq; enim totam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Quæ res talis ac tanta est, ut quod hinc tibi non iam olim scripsi, multum me pœniteat. De agenda namque præsentī uita, quomodo ad uitam perueniamus aeternam, nõ de præterita perscrutanda, quā penitus demersit obliuio, sicut est illud quod de anima quæredum putauī, hæc uertitur quæstio. Eleganter autem dictum esse narratur, quod huic rei satis aptè conuenit. Cum quidam ruiisset in puteum, ubi aqua tāta erat, ut eum magis exciperet ne moreretur, quam suffocaret ne loqueretur, accessit alius, & eo uiso admirās ait: Quomodo huc cecidisti? At ille: Obsecro, inquit, cogita quomodo hinc me liberes, nõ quomodo

1. Cor. 2

2. Retract. 45

Facetiam

modo huc ceciderim, quæras. Ita quoniam factemur, & fide catholica tenemus, de reatu peccati, tanquam de puteo, etiam paruuli infantis animam Christi gratia liberandam, satis est ei, quod modum quomodo salua fiat, nouimus, etiam si nunquam quomodo in malum illud deueniret, nouerimus. Sed ideo putauit esse querendum, ne forte ex illis opinionibus incarnationis animæ aliquam teneamus incautius, quæ liberandam prorsus animam paruuli contradicat negans eam esse in isto malo. Hoc igitur firmissime retento, quod anima paruuli de reatu peccati liberanda est, nec alio modo liberanda, nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum, si possumus etiam ipsius mali causam & originem nosse, uaniloquis nos disputatoribus sed litigatoribus paratius instructiuisque resistimus. Si autem non possumus, non quia latet miserix principium, ideo pigrescere misericordix debet officium. Aduersus eos autem qui sibi uidentur scire quod nesciunt, hoc tutiores sumus, quod hanc ignorantiam nostram non ignoramus. Aliud est enim, quod nescire malum est: aliud, quod sciri uel non potest, uel non opus est, uel ad uitam quam querimus indifferens est. Hoc uero quod de literis Apostoli Iacobi nunc requiro, in hac ipsa qua uiuimus, & ut semper uiuamus, deo placere studemus, actione uersatur. Quomodo igitur intelligendum est, obsecro te: Quicumque totam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus est omnium reus? Itaque qui furtum fecerit, imò uero qui dixerit diuitem, Sede hic: pauperi autem, Tu sta illic: & homicidij, & adulterij, & sacrilegij reus est? Quod si non est, quomodo qui in uno offendat, factus est omnium reus? An illud quod dixit de diuite & paupere ad ista non pertinet, quorum si quis in uno offenderit, fiet omnium reus? Sed recolendum est unde uenerit illa sententia, & quæ illam superiora pepererint, quibusque conexa dependeat. Fratres mei nolite, inquit, in personarum acceptione habere fidem domini nostri Iesu Christi gloriæ. Etenim si introierit in conuentum uestrum uir anulum aureum habens in ueste candida, introierit autem & pauper in sordido habitu, & intendatis in eum qui indutus est ueste præclara, & dicatis ei, Tu sede hic bene: pauperi autem dicatis, Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum: nonne iudicatis apud uosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum? Audite fratres mei dilectissimi, nonne deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromisit deus diligentibus se? Vos autem ex honorastis pauperem, propter illum scilicet cui dictum est, Sta illic: cum habenti anulum aureum dictum esset, Tu sede hic bene. Ac deinde sequitur, eandem ipsam sententiam latius uersans & explicans: Nonne, inquit, diuites potentiam opprimunt uos, & trahunt ad iudi-

cia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod inuocatum est super uos? Siquidem legem perficitis regalem secundum scripturam: Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege quasi transgressores. Vide quemadmodum transgressores legis appellat, qui dicunt diuitem, Sede hic: & pauperi, Sta illic. Vnde ne putarent contemptibile esse peccatum, in hac una re legem transgredi, secutus adiunxit: Quicumque totam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Qui enim dixit, Non moechaberis: dixit & Non occides. Quod si non occides, moecharis autem, factus es transgressor legis: propter id quod dixerat, Redarguti à lege, quasi transgressores. Quæ cum ita sint, consequens uidetur (nisi alio modo intelligendum ostendatur) ut qui dixerit diuitem, Sede hic: & pauperi, Sta illic: huic non honorem, quem illi deferens, & idololatra, & blasphemus, & adulter, & homicida, & ne (quod longum est) cuncta commemorem, reus omnium criminum iudicandus sit. Offendens quippe in uno, factus est omnium reus. At enim qui unam uirtutem habet, omnes habet: & qui unam non habet, nullam habet. Hoc si uerum est, confirmatur ista sententia. Sed ego eam exponi uolo, non confirmari, quæ per seipsam apud nos omnibus philosophorum autoritatibus firmior est. Et illud quidem de uirtutibus & uitijs, si ueraciter dicitur, non est consequens, ut propter hoc omnia peccata sint paria. Nam illud de inseparabilitate uirtutum, nisi forsitan fallor, tamen si uerum memini, quod uix memini, omnibus philosophis placuit, qui easdem uirtutes agenda uitæ necessarias esse dixerunt. Hoc autem de paritate peccatorum, soli Stoici ausi sunt disputare, contra omnem sensum generis humani: quam eorum uanitatem in Iouiniano illo, qui in hac sententia Stoicus erat, in aucupandis autem & defendendis uoluptatibus Epicureus, de scripturis sanctis dilucidissime conuicisti. In qua tua suauissima & præclarissima disputatione satis euidenter apparuit, non placuisse autoribus nostris, uel ipsi potius ea quæ per eos loquuta est ueritati, omnia paria esse peccata. Quomodo autem fieri possit, ut etiam si hoc de uirtutibus uerum est, non tamen ideo cogamur fateri æqualitatem omnium peccatorum, quantum possum adiuuante domino aperire conabor. Quod si effecero, approbabis: ubi uero causa defuero, tu supplebis. Certe hinc persuadent, qui unam uirtutem habuerit, habere omnes: & omnes deesse, cui una defuerit: quod prudentia, nec ignaua, nec iniusta, nec intemperans potest esse. Nam si aliquid horum fuerit, prudentia non erit. Porro si prudentia tunc erit, si & fortis, & iusta, & temperans sit, profecto ubi fuerit, secum habet cæteras. Sic & fortitudo imprudens esse non potest, uel intem-

Stoici peccati faciunt paria

virtutum cetera

perans uel iniusta: sic temperantia necesse est, ut prudens, fortis, & iusta sit: sic iustitia non est, nisi sit prudens, fortis, & temperans. Ita ubi est una uera aliqua earum, & aliæ similiter sunt: ubi autem aliæ defunt, uera una illa non est, etiam si aliquo modo similis esse uideatur. Sunt enim, ut scis, quædam uitia uirtutibus aperta discretionone contraria, ut imprudentia prudentiæ. Sunt autem quædam quæ tantum uitia sunt, ideo contraria, quadam tamen specie fallaci similia, ut eidem prudentiæ, non imprudentia, sed astutia. Nunc enim eam dico astutiam, quæ uisitatius in maliciosis intelligi & uocari solet, non sicut nostra loqui scriptura consueuit, quæ sæpe astutiam in bono ponit. Vnde: Estote astuti ut serpentes. Et illud: Ut & innocentibus det astutiam. Quamquam & apud illos, Romanæ linguæ disertissimus dixerit, neque illi tamen ad cauendum dolus, aut astutia deerant, astutiam ponens in bono: sed apud illos rarissimum, apud nostros frequentissimum est. Itemque in partibus temperantiæ apertissime contraria est effusio parsimoniæ: ea uero quæ tenacitas dici uulgo solet, uirtutum quidem est, tamen parsimoniæ simile, non natura, sed fallacissima specie. Item dissimilitudine manifesta contraria est iniustitia iustitiæ. Solet autem quasi imitari iustitiam uindicandi se libido, sed uirtutum est. Ignauia fortitudini perspicue contraria est, duritia uero distat natura, fallit similitudine. Constantia, pars quædam uirtutis est: ab hac, inconstantia longe abhorret, & indubie contrahit. Pertinacia uero constantia dici affectat, & non est, quia illa est uirtus, hoc uirtutum. Ut ergo non iterum hæc eadem commemorare necesse sit, exempli gratia ponamus aliquod, unde possint cætera intelligi. Catilina, ut de illo scripserunt qui nosse potuerunt, frigus, sitim, famem ferre poterat, etiamque patiens inedix, algoris, uigilia, supra quam cuiquam credibile est, ac per hoc & sibi & suis magna præditus fortitudine uidebatur. Sed hæc fortitudo prudens non erat, mala enim pro bonis eligebat. Temperantia non erat, corruptelis enim turpissimis foedabatur: iusta non erat, nam contra patriam coniurauerat. Et ideo nec fortitudo erat, sed duritia sibi, ut stultos falleret, nomen fortitudinis imponebat. Nam si fortitudo esset, non uirtutum, sed uirtus esset. Si autem uirtus esset, à cæteris uirtutibus tæquam inseparabilibus comitibus nunquam relinqueretur. Quapropter dum quæritur etiam de uitijs, utrum ipsa similiter omnia sint, ubi unum erit: aut nulla sint, ubi unum non erit, laboriosum est id ostendere, propterea quia uni uirtuti duo uitia opponi solent, & quod aperte contrarium est, & quod specie similitudinis adumbratur. Vnde illa Catilinæ, quia fortitudo non erat, quæ esset, cum secum uirtutes alias non habebat, facilius uidebatur. Quod uero ignauia fuerit, ubi exercitatio quaslibet grauissimas mole-

Matth. 10

Dolus & astutia in bonum

Salustius

fias perpetendi atque tolerandi, supra quam cuiquam credibile est, fuit, agere persuaderi potest. Sed forte acutius intuentibus, ignauia apparet ipsa duritia, quia laborem bonorum studiorum quibus uera acquiritur fortitudo, neglexerat. Veruntamen quia sunt audaces qui timidi non sunt, & rursus timidi quibus abest audacia, cum sit utrunque uirtutum, quoniam qui uera uirtute fortis est, nec temere audet, nec inconsulte timet, cogimur fateri uitia plura esse uirtutibus. Vnde aliquando uirtutum uicio tollitur, ut amore laudis, amor pecuniæ. Aliquando unum cedit, ut plura succedant: uelut qui ebriosus fuerit, si modicum biberit, & tenacitatem et ambitionem didicerit. Possunt itaque uitia etiam cedere uitijs succedentibus, non uirtutibus, & ideo plura sunt. Virtus uero quæ una ingressa fuerit, quoniam secum cæteras ducit, profecto uitia cedere omnia quæcumque inerant. Non enim omnia inerant, sed aliquando totidem, aliquando plura paucioribus, uel pauciora pluribus succedebat. Hæc utrum ita se habeant, diligentius inquirendum est. Non enim & ista diuina sententia est, qua dicitur, Qui unam uirtutem habuerit, omnes habet: eique nulla inest, cui una defuerit: sed hominibus hoc uisum est, multum quidem ingeniosis, studiosis, sed tamen hominibus. Ego uero nescio quemadmodum dicam, non dico uirum, à quo denominata dicitur uirtus, sed etiam mulierem, quæ uiro suo seruat thori fidem, si hoc faciat propter præceptum & promissum dei, & quæ primitus sit fidelis, non habere pudicitiam, aut pudicitiam nullam uel paruam esse uirtutem. Sic & maritum, qui hoc idem seruat uxori. Et tamen sunt plurimi tales, quorum sine aliquo peccato esse neminem dixerim, & utique illud quæcunque peccatum ex aliquo uicio uenit. Vnde pudicitia coniugalis in uiris foeminisque religiosis cum proculdubio uirtus sit, non enim aut nihil aut uirtutum est, non tamen secum habet omnes uirtutes. Nam si omnes ibi essent, nullum esset uicium: si nullum uicium, nullum omnino peccatum. Quis autem sine aliquo peccato? Quis ergo sine aliquo uicio, id est fomite quodam uel quasi sine radice peccati, cum clamet qui supra pectus domini recumbebat: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & ueritas in nobis non est? Neque hoc apud te diutius non est, sed propter alios qui forte hoc legerint, hæc dico. Nam tu quidem in eodem ipso opere splendido contra Iouinianum etiam hoc de scripturis sanctis diligenter probasti: ubi etiam ex hac ipsa epistola, cuius uerba sunt, quorum nunc intellectum requirimus, profuisti quod scriptum est: In multis enim offendimus omnes. Non enim ait, offenditis, sed offendimus omnes, cum Christi loqueretur Apostolus. Et cum hoc loco dicat: Quicumque autem totam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Ibi non in uno, sed in multis

1. Ioh. 1

Iac. 2. 23

tis: nec quosdam, sed omnes dicit offendere. Absit autem ut quisquam fidelis existimet tot milia seruorum Christi, qui ueraciter dicunt se habere peccatum, ne seipso decipiant, & ueritas in eis non sit, nullam habere uirtutem, cum uirtus magna sit sapientia. Dixit autem ipsa sapientia homini: Ecce pietas est sapientia. Absit ergo ut dicamus tot ac tantos fideles & pios homines dei non habere pietatem, quam Graeci uel *θεοσεβειαν*, uel expressius & plenius *θεοφοβειαν* uocant. Quid autem est pietas, nisi dei cultus? Et unde ille colitur, nisi charitate? Caritas igitur de corde puro & conscientia bona & fide non ficta, magna & uera uirtus est, quia ipsa est & finis praeccepti. Merito dicta est fortis, sicut mors: siue quia nemo eam uincit sicut mortem, siue quia in hac uita usque ad mortem est mensura charitatis: Sicut dominus ait, Maiorem hac charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis: siue potius, quia sicut mors animam auellit a sensibus carnis, sic charitas a concupiscentijs carnalibus. Huic subseruit scientia cum est utilis, nam sine illa inflat. Quod uero illa aedificando impleuerit, nihil sibi ista inane quod inflat, inueniet. Utilem porro scientiam definiendo monstrauit, ubi cum dixisset, Ecce pietas est sapientia: continuo subiunxit, Abstinerere uero a malis, scientia est. Cur ergo non dicimus, qui hanc uirtutem habet, habere omnes, cum plenitudo legis sit charitas? An quanto magis est in homine, tanto magis est uirtute praeditus? Quanto autem minus, tanto minus est uirtus, quia ipsa est uirtus: & quanto minus est uirtus, tanto maius est uitium? Vbi ergo illa plena & perfecta erit, nihil ex uitio remanebit. Proinde mihi uidentur Stoici falli, quia proficientem hominem in sapientia nolunt omnino habere sapientiam, sed tunc habere, cum in ea omnino perfectus fuerit: non quia illum profectum negant, sed nisi ex profundo quodam emergendo repente emittet in auras sapientiae liberas, nulla ex parte esse sapientem. Sicut enim nihil interest ad hominem praefocandum, utrum aquam stadijs multis super se habeat altam, aut unum palmum aut digitum: sic illos qui tendunt ad sapientiam proficere quidem dicunt, tanquam ab imo gurgitis surgentes in aerem, sed nisi totam stultitiam uelut opprimentem aquam proficendo uelut emergendo euaserint, non habere uirtutem nec esse sapientes. Vbi autem euaserint, mox habere totam, nec quicquam stultitiae remanere, unde omnino ullum peccatum possit existere. Haec similitudo, ubi stultitia uelut aqua, & sapientia uelut aer ponitur, ut animus a praefocatione stultitiae tanquam emergentis in sapientia repente respiret, non mihi uidetur satis accommodata nostrarum scripturarum autoritati. Sed illa potius, ut uitium uel stultitia tenebris, luci autem uirtus & sapientia comparetur, quantum ista si-

milis de corporalibus ad intelligibilia duci possunt: non itaque sicut de aquis in aerem surgens, ubi earum summum transierit, repente quantum sufficit inspiratur, sed sicut de tenebris in lucem procedens paulatim progrediendo, illuminatur. Quod donec plenissime fiat, iam eum tamen dicimus tanquam de abditissima spelunca egredientem, uicinia lucis afflatum tanto magis, quanto magis propinquat egressui: ut illud quod in eo lucet, sit utique ex lumine quo progreditur, illud autem quod adhuc obscurum est, sit ex tenebris unde egreditur. Itaque & non iustificabitur in conspectu dei omnis uiuens: & tamen iustus ex fide uiuit. Et induti sunt sancti iustitia, alius magis, alius minus. Et nemo hic uiuit sine peccato, & hoc alius magis, alius minus: optimus autem est, qui minimum. Sed quid ego tanquam oblitus cui loquor, doctorem similis factus sum, cum proposuerim quid abs te discere uelim? Sed quia de peccatorum paritate, unde in id quod agebam incidit quaestio, examinandam tibi sententiam meam promere statueram, iam eam tandem aliquando concludam. Quia & si uerum esset, eum qui habet unam, omnes habere uirtutes: eum qui unam non habet, nullam habere: nec sic peccata sunt paria: quia ubi uirtus nulla est, nihil quidem reatum est: nec tamen ideo non prauo prauius est, distortoque distortius. Si autem, quod puto esse uerius, sacrisque literis congruentius, ita sunt animae intentiones, ut corporis membra: non quod uideantur locis, sed quod sentiantur affectibus, & aliud illuminatur amplius, aliud minus, aliud omnino caret lumine, & tenebroso inumbratur obstaculo, profecto ita ut quisque illustratione pia charitatis affectus est, in alio actu magis, in alio minus, in aliquo nihil: sic potest dici habere aliam, & aliam non habere, aliam magis, aliam minus habere uirtutem. Nam & maior est in isto charitas, quam in illo, recte possumus dicere, & aliqua in isto, nulla in illo, quantum pertinet ad charitatem, quae pietatis est: & in ipso uno homine quod maiorem habuit pudicitiam quam patientiam, & maiorem hodie quam heri, si proficit & adhuc non habeat continentiam, & habeat non paruam misericordiam. Et ut generaliter breuiterque complectar, quam de uirtute habeam notionem, quod ad recte uiuendum attinet, uirtus est charitas, qua id quod diligendum est diligitur: haec in alijs maior, in alijs minor, in alijs nulla est. Plenissima uero quae iam non possit augeri, quamdiu hic homo uiuit est in nemine: quamdiu autem augeri potest, profecto illud quod minus est quam debet, ex uitio est. Ex quo uitio non est iustus in terra qui faciat bonum, & non peccet. Ex quo uitio, non iustificabitur in conspectu dei omnis uiuens. Propter quod uitium si dixerimus quod peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. Propter quod etiam quantumlibet profecerimus

mus, necessarium est nobis dicere: Dimitte nobis debita nostra, cum iam omnia in baptismo dicta, facta, cogitata, dimissa sint. Quid itaque qui recte uidet, unde, & quando, & ubi speranda sit illa perfectio, cui non sit: quod adiacere possit? Si autem praeccepta non essent, non utique esset ubi se homo certius inspiceret & uideret, unde auerteretur, quod conaretur, quare gratularetur, quid precaretur. Magna est ergo utilitas praecceptorum, si libero arbitrio tantum detur, ut gratia dei amplius honoretur. Quae si ita se habent, unde fiet omnium reus, si in uno offendat qui totam legem seruauerit? An forte quia plenitudo legis charitas est, qua deus proximusque diligitur, in quibus praecceptis charitatis tota lex pendet & prophetae, merito sit reus omnium qui contra illam facit, in qua pendent omnia? Nemo autem peccat, nisi aduersus illam faciendo, quia non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces: & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur, in eo quod diligis proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo autem legis, charitas. Nemo autem diligit proximum, nisi diligens deum: & hoc quantum potest, proximo impendat, quem diligit tanquam semetipsum, ut & ille diligat deum: quem si ipse non diligit, nec se, nec proximum diligit. Ac per hoc qui totam legem seruauerit, si in uno offenderit, sit omnium reus: quia contra charitatem facit, unde tota lex pendet. Reus itaque sit omnium, faciendo contra eam in qua pendent omnia. Cur ergo non dicantur paria peccata? An forte quia magis facit contra charitatem, qui grauius peccat, minus qui leuius? Et hoc ipso quod admittit, sit quidem omnium reus: sed grauius peccans, uel in pluribus peccans, magis reus: leuius autem uel in paucioribus peccans, minus reus: tanto maiore scilicet reatu, quanto amplius: tanto minore, quanto minus peccauerit: tamen etiam si in uno offenderit, reus omnium est, qui contra eam facit, in qua pendent omnia. Quae si uera sunt, eo modo & illud absoluitur quod ait homo etiam apostolicae gratiae: In multis enim offendimus omnes. Omnes enim offendimus, sed unus grauius, alius leuius. Quanto quisque grauius leuiusque peccauerit, tanto in peccato committendo maior, quanto in diligendo deo & proximo minor. Et rursus, tanto minor in peccati perpetracione, quanto maior in dei & proximi dilectione. Tanto itaque plenior iniquitatis, quanto inanior charitatis. Et tunc perfecti sumus in charitate, quando nihil restat ex infirmitate. Nec sane quantum arbitror putandum est leue esse peccatum in personarum acceptione habere fidem domini nostri Iesu Christi, si illam distantiam sedendi ac standi ad honores ecclesiasticos referamus. Quis enim ferat eligi diuitem ad sedem honoris ecclesiae contempto paupere instructiore atque sanctiore? Si autem

de quotidianis confessibus loquitur, quis non hic peccat, si tamen peccat, nisi cum apud seipsum intus ita iudicat, ut ei tanto melior quanto ditior illo esse uideatur? Hoc enim uidetur si significasse, cum dicit: Nonne iudicatis apud uosmetipsos, & facti estis iudices iniquarum cogitationum? Lex itaque libertatis, lex charitatis est, de qua dicit: Si tamen legem perficitis regalem secundum scripturas, Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini redarguti a lege tanquam transgressores. Et post illam sententiam ad intelligendum difficillimam, de qua satis dixi, quod dicendum putauim, eandem legem libertatis commemoras: Sic loquamini, inquit, et sic facite, sicut per legem libertatis incipientes iudicari. Et quoniam quid paulo ante dixerit, nouit, quoniam in multis offendimus omnes, suggerit dominicam tanquam quotidianam quotidianam, & si leuioribus, tamen uulneribus medicinam. Iudicium enim, inquit, sine misericordia illi, qui non facit misericordiam. Hinc enim & dominus: Dimitte, inquit, & dimittetur uobis: date, & dabitur uobis. Superexultat autem misericordia iudicium, non enim est aduersa iudicio, sed superexultat, quia plures per misericordiam colliguntur, sed qui misericordiam praestiterunt. Beati enim misericordes, quia ipsis miserebitur deus. Et hoc utique iustum est, ut dimittatur eis, quia dimiserunt: & detur eis, quia dederunt. Inest quippe deo & misericordia iudicanti, & iudicium miseranti. Propter quod et dicitur: Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Nam quisquis uelut nimium iustus iudicium sine misericordia quasi securus expectat, iram iustissimam prouocat, quam timens ille dixit: Ne intres in iudicium cum seruo tuo. Vnde dicitur populo contumaci: Quid uultis mecum iudicio contendere? Cum enim rex iustus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor? Aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Quae igitur spes est, nisi superexultet misericordia iudicium? Sed erga illos qui misericordiam fecerunt ueraciter dicendo, Dimitte nobis, sicut & nos dimittimus: & sine murmuratione dando. Hilarem enim datorem diligit deus. Denique sanctus Iacobus iam ex isto loco de misericordiae operibus loquitur, ut quos uehementer illa sententia terruerat, consoletur: cum admonet, quomodo etiam quotidiana peccata, sine quibus hic non uiuitur, quotidianis remedijs experientur: ne homo qui cum in uno offenderit, sit omnium reus in multis offendendo: quia in multis offendimus, propter magnum aggerem reatus sui minutatim collectum, ad tribunal tanti iudicis perueniat, et eam quam non fecit, misericordiam non inueniat, sed potius dimittendo atque dando mereatur sibi dimitti peccata, reddique promissa. Multa dixi, quibus tibi tadium fortassis inferrem, qui haec quae

1. Tim. 1

Cant. 8
Ioan. 15

Psal. 141

Abac. 2

Solutio quaestio

Iac. 3

Luc. 6
ΚΑΤΑΧΑΙΡΕΤΑ

Psal. 156

Psal. 143
Hier. 2Stare, sedere,
quid tropice

quæ tamē approbas, nō expectas discere, quod ea docere consueuisti. Si quid autem est in eis, quantum ad rem ipsam pertinet, nam quali eloquio explicata sint, non nimis curo. Si quid ergo in eis est quod eruditionem offendat tuam, quæso ut rescribendo admoneas, & me corrigere non graueris. Infelix est enim qui non tantos & tam sanctos tuorum studiorum labores, & dignè honorat, & de his domino deo nostro, cuius munere talis es, gratias agit. Vnde cum libentius debeam à quolibet discere, quod inutiliter ignoro, quam promptius quoslibet docere quod scio, quantò iustius abs te hoc charitatis debitum flagito, cuius doctrina in nomine & adiutorio domini tantum in Latina lingua ecclesiastica literæ adiutæ sunt, quantum nunquã antea potuerunt. Maxime tamen istam sententiam: Quicumque totam legem serauerit, offendat autem in uno, factus est omnium reus, si quo alio modo exponi melius posse nouit tua dilectio, per dominum obsecro, ut id nobiscum communicare digneris.

Hieronymus Augustino, laudās quidem illius duos libellos, sed excusans cur non responderit. Epi. XXX Domino uerè sancto, & omni mihi affectione uenerabili papæ Augustino, Hieronymus in Christo Salutem.

V Irum honorabilem fratrem meum, filium dignationis tuæ Orosium presbyterum, & sui merito, & te iubente suscepi. Sed incidit tempus difficillimum,

quando mihi tacere melius sit quam loqui, ita ut nostra studia cessarent, & iuxta Appium canina exerceretur faciūdia. Itaq; duobus libellis tuis, quos meo nomini dedicaſti, eruditissimis & omni eloquētia splendore fulgentibus ad tempus respondere non potui. Non quo quicquam in illis reprehendendum putem, sed quia iuxta Apostolum, Vnūquisq; in suo sensu abundet, alius quidem sic, alius autem sic. Certe quicquid dici potuit & sublimi ingenio de scripturarum sanctarū hauriri fontibus, à te positum atq; dissertum est. Sed quæso reuerentiam tuam, parumper patiaris me tuum laudare ingenium. Nos enim inter nos eruditionis causa differimus. Cæterum æmulī, & maxime hæretici, si diuersas inter nos sententias uiderint, de animi calumniabunt rancore descendere. Mihi autem decretum est te amare, te suscipere, colere, mirari, tuaq; dicta quasi mea defendere. Certe & in dialogo quem nuper edidi, tuæ beatitudinis, ut dignum fuerat, recordatus sum: magisq; demus operam, ut perniciosissima hæresis de ecclesiis auferatur, quæ semper simulat poenitentiam, ut docendi in ecclesiis habeat facultatē: ne si aperta se luce prodiderit, foras expulsa moriatur. Sanctæ ac uenerabiles filia tuæ Eustochium & Paula, & genere suo, & exhortatione tua dignè gradiuntur, specialiterq; salutant beatitudinem tuam: omnis quoque fraternitas quæ no-

Vide Chiliares Erasmi

Rom. 14

A biscum domino saluatore seruire conatur. Sanctum presbyterū Firmum, anno præterito ob rem earum Rauennam, & inde Africam Siciliamq; direximus, quem putamus iam in Africæ partibus commorari. Sanctos tuo adherentes lateri, ut meo obsequio salutes, precor. Literas quoq; meas ad sanctum presbyterum Firmū direxi, quæ si ad te uenerint ei dirigere non graueris. Incolumem te & mei memorem, Christus dominus custodiat, domine uerè sancte & beatissime papa. Grandem Latini sermonis in ista prouincia notariorum patimur penuriam, & idcirco præceptis tuis parere non possumus, maxime in editione Septuaginta, quæ asteriscis uerubusq; distincta est. Pleraq; enim prioris laboris, fraude cuiusdam amisimus.

Paulinus episcopus Augustino gratias agit pro libris quinq; quos aduersus Manichæos scripserat, dono misit, prædicans illius eruditionem, uicissim panem dono mittit, amicitie & eiusdem communionis symbolum. Epistola XXXI

Domino fratri unanimo & uenerabili Augustino, Paulinus & Therasia peccatores.

C Haritas Christi quæ urget nos etiam absentes, licet per unitatem fidei alligat, ipsa fiduciam ad te scribendi, pudore depulso, præstitit: teq; per literas tuas uisceribus meis intimaui, quas & de scholasticis facultatibus affluentes, & de cœlestibus fauis dulces, ut animæ meæ medicas & altrices, in quinq; libris interim teneo, quos munere benedicti & uenerabilis nobis episcopi nostri Alipij, non pro nostra instructione tantum, sed pro ecclesiæ multarum urbium utilitate suscepimus. Hos igitur nunc libros lectioni habeo, in his me oblecto, de his cibum capio, non illum qui perit, sed qui operatur uitæ æternæ substantiam per fidem nostram quæ ad corporamur in Christo Iesu domino nostro, cum fides nostra quæ uisibilem negligens, inuisibilibus inhiat, per charitatem omnia secundum ueritatem omnipotentis dei credentem, licetis & exemplis fidelium roboratur. O uerè sal terræ, quo præcordia nostra ne possint seculi uanescere errore, conduntur. O lucernā dignè supra candelabrum ecclesiæ posita, quæ latè catholicis urbibus de septiformi lino pastum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licet hæreticorum caligines discutis, & lucem ueritatis à confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubillas. Vides frater unanime, admirabilis in Christo domino & suscipiente, quam familiariter agnouerim te, quanto admirer stupore, quam magno amore complectar, qui quotidie colloquio literarum tuarum fruor, & oris tui spiritu uescor. Os enim tuum fistulam aquæ uiuæ & uenā fontis æterni meritò dixerim, quia fons uitæ aquæ salientis in uitā eternam Christus effectus est. Cuius desiderio sitiuit in te anima mea, & ubertate tui fluminis inebriari terra mea concupiuit.

10. 4

Al. honore

cupiuit. Ideoq; cum hoc Pentateucho tuo contra Manichæos me satis armaueris, si qua in alios quoq; hostes catholicæ fidei munimina coparasti, quia hostis nosser cui mille nocendi artes, tam uarijs expugnandus est telis, quam oppugnat insidijs, quæso promere mihi de armamentario tuo, & conferre non abnuas arma iustitiæ. Sum enim laboriosus, & iam nunc sub magno tonere peccator, ueteranus in numero peccatorum, sed æterno regi nouus in corpore tyro militiæ. Sapientiam mundi miser hucusq; miratus sum, & per inuites literas reprobatamq; prudentiam deo stultus & mutus fui. Postquam in ueterari inter inimicos meos, & euanui in cogitationibus meis, leuauit oculos meos in montes, ad præcepta legis & gratiæ dona suspiciens: unde mihi auxilium uenit à domino, qui non secundum iniquitates retribuens, illuminauit cæcum, soluit compeditū, humiliauit erectum male, ut erigeret humiliatum pie. Sequor igitur nō æquis adhuc passibus magna iustorum uestigia, si per illam orationibus uestris apprehendere, in quo dei miserationibus apprehensus sum. Rege ergo paruulum in terra reptantē, & tuis gressibus ingredi doce. Nolo enim in me corporalis ortus magis quam spiritalis exortus ætatem consideres. Quippe ætas mihi secundum carnem ea iam est, qua fuit ille ab apostolis in porta Speciosa uerbi potestate sanatus. In natalibus autem animæ, illius adhuc mihi tempus infantie est, quæ intentionis Christo uulneribus immolata digno sanguine agni, uictimā præcucurrit, & dominicam auspicata est passionem. Atq; ideo ut infantem adhuc uerbo dei & spiritali ætate lactentē, educa uerbis tuis, uberibus fidei sapientiæ charitatis inhiantem. Si officium commune cōsideras, frater es: si maturitatem ingenij tui & sensuum, pater mihi es, et si forte sis aucto iunior, quia te ad maturitatem meritū honor senioem prouexit, & iuuenem cana prudētia. Fove igitur & corrobora me in sacris literis & spiritalibus studijs, tempore (ut dixi) recentem, & ob hoc post longa discrimina, post multa naufragia, usū rudem, uix dum à fluctibus seculi emergentem, tu qui iam solido litore constitutus, tuto excipe sinu, ut in portu salutis, si dignum putas, pariter nauigemus. Interea me de periculis uitæ istius, & profundo peccatorum euadere nitentē, orationibus tuis tanquā tabula sustine, ut de hoc mundo quasi de naufragio nudus euadam. Idcirco enim me leuare sarcinis, & uestimentis onerantibus exuere curauī, ut undosum hoc, quod inter nos & deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis uitæ salum, omni amictu carnis, & cura diei sequentis, iubente & adiuuante Christo expeditus enatem: neq; id me perfecisse glorior: quod & si gloriari possem, in domino gloriarer, cuius est perficere, quod nobis adiacet, uelle. Sed concupiscit adhuc animā mea desiderare iudicia domini. Vide quādo assequatur effectus.

Acto. 3. & 4. dicitur annorū amplius quā quadraginta

Aug. to. z

fectum dei uoluntatū, qui adhuc ipsum desiderare desiderat. Quod in me tamen est, dilexi decorem domus sancte, & quantum in me fuit, elegerā abiectus esse in domo domini. Sed cui placuit segregare me ab utero matris meæ, & ab amicitia carnis & sanguinis ad gratiam suam trahere, eidem placuit in opem me omnis boni meriti, suscitare de terra & de lacu miseriarū, ac de luto fecis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui, & partem meā in tua sorte poneret, ut te præstante meritis, officio sociatus æquaret. Præsumptione igitur non mea, sed placito & ordinatione domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me dignor, quia te pro tua sanctitate certo scio, nā ueritatem sapis, non alta sapere, sed humilibus congruere. Ideoq; promptè & intimè receptorum spero charitatem humilitatis nostræ. quam quidem iam recepisse te per sacerdotem Alipium, quia dignatur patrem nostrum, confido. Is enim sine dubio de se tibi exemplū præbuit nos ante notitiam & supra meritum diligēdi, qui incognitos sibi nos & longinqua soli & soli interceptine disparatos, spiritu ueræ dilectionis, qui ubiq; & penetrat & effundit, & uidere diligendo potuit, & alloquendo pertingere. Hic nobis prima affectus sui documenta, & charitatis tuæ pignora in supradicto munere librorum dedit. Et quanto studuit impendio, ut sanctitatē tuam non ipsius tantum uerbis, sed plenius eloquētia & fide tua cognita non possemus amare medio criter, tantopere curasse eundē credimus, ut nos uicissim ipsius imitatione plurimū diligas. Gratia dei tecum, ut est, in æternum maneat, optamus frater in Christo domino unanime, uenerabilis, desiderantissime: totam domum, & omnem comitem, & æmulatorē in domino sanctitatis tuæ plurimo fraternitatis unanimitate salutamus affectu. Panem unum, quem unanimitatis indicio misimus charitati tuæ, rogamus accipiendo benedicas.

Rom. 12. omnia uiuere

Augustinus Paulino, amplectens illius beneuolentiam, & mutuam declarans amorem: nō nulla de Licentio, cuius ætati metuebat, ne uergeret ad ea quæ sunt mundi. Epist. XXXII

D Domino uerè sancto & uenerabili, & eximia in Christo laude prædicando, fratri Paulino, Augustinus in domino salutem.

O Bone uir & bone frater, latebas animam meā, & ei dico ut toleret, quid adhuc lates oculos meos, & uix obtemperat, imò non obtemperat. An uero tolerat? Cur ergo me excruciat desiderium tuum apud ipsum intus animā? Nam si molestias corporis paterer, & si non perturbarent æquitatem animi mei, recte illas tolerare dicerer. Cum autem non æquo animo fero quod te nō uideb, intolerabile est istam appellare tolerantiam. Sed quando tu talis es, esse sine te fortasse intolerabilis toleraretur. Bene est ergo, quia æquo animo

mo ferre non possum: quod si æquo animo ferrem, æquo animo ferendus non essem. Mirum est, sed tamē verum quod mihi accidit: doleo quod te non uideo, & meipsum consolatur doctor. Ita mihi displicet fortitudo, qua patierer ferretur absentia bonorum, sicuti es. Nam & Hierusalem futurā desideramus utiq; & quanto impatientius desideramus ipsam, tanto patientius sustinemus omnia propter ipsam. Quis igitur potest non gaudere te uiso, ut posset quādiu te non uideret, non dolere? Ergo neutrū possum, & quoniam si possem, immaniter possem, non posse delector, atq; in eo quod delector nonnullum solatium est. Dolentē itaq; me non sedatus, sed consideratus consolatur dolor. Ne reprehendas quæto sanctiore grauitate qua præuales, & dicas non recte me dolere, quod adhuc te non nouerim, cum animū mihi tuum, hoc est, teipsum interiorē aspiciendū patefeceris. Quid enim si uspiā uel in terrena tua ciuitate didicissem fratrem & dilectorem meum, & tantum in domino ac tantum uirum, nullū ne me dolorem sensurū fuisse arbitraris, si non sineret nosse domum tuam? Quomodo ergo non doleam quod nondum faciem tuā noui, hoc est domū animæ tuæ, quam sicut meam noui? Legi enim literas tuas fluentes lac & mel, præferentes simplicitatem cordis tui, in qua quæris dominum, sentiens de illo in bonitate, & afferens ei claritatem & honorē. Legunt fratres & gaudent infatigabiliter & ineffabiliter, tam uberibus & tam excellentibus donis dei, bonis tuis. Quotquot eas legerunt, rapiunt, quia rapiuntur cum legunt. Quam suauis odor Christi, & quam fragrat ex eis: dici non potest, illæ literæ cum te offerunt ut uidearis, quantum nos excitent ut quæaris: nam & perspicabilem faciunt & desiderabilem. Quanto enim præsentiam tuam nobis quodammodo exhibent, tãto absentiam nos ferre non sinunt. Amant te omnes in eis, & amari abs te cupiunt. Laudatur & benedicatur deus, cuius gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut uentos & maria tibi placare tendenti ad stabilitatem suam dignetur. Ibi coniunx excitatur, non dux ad molliciem uiro suo, sed ad fortitudinē redux in ossa uiri sui: quam in tuam unitatem redactam & redditam, & spiritalibus tibi tantō firmiteribus, quanto castioribus nexibus copulatam, officijs uestræ sanctitati debitis in te uno ore salutamus. Ibi cedri Libani ad terram deposita, & in arcæ fabricam compagine charitatis erectæ, mundi huius fluctus impetibiliter secant. Ibi gloria ut acquiratur, contemnitur: & mundus ut obtineatur, relinquitur. Ibi paruuli, siue etiam grandiusculi filij Babylonis eliduntur ad petram, uitia scilicet confusionis superbiæq; secularis. Hæc atque huiusmodi sua uisissima & sacratissima spectacula, literę tuę præbent legentibus, literæ illæ literæ fidei non fictæ, literæ spei bonæ, literę purę charitatis. Quomodo nobis anhelant sicut tuam, et desiderium

A defectumq; animæ tuæ in atria domini? Quid amoris sanctissimi spirant? Quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant? Quas agunt gratias deo? Quas impetrant à deo? Blandiores sunt, an ardentiores: luminosiores, an fecundiores? Quid enim est quod ita nos mulcent, ita accendunt, ita compluūt, & ita serena sunt? Quid est quæso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi quia totus sum tuus in eo, cuius totus es tu? Si parum est, plus certe non habeo. Tu autem fecisti ut non mihi parum uideatur, qui me in illa epistola tantis laudibus honorare dignatus es, ut cū tibi me refundo, si parū hoc tibi putem, non credidisse conuincar. Pudet me quidem tantum boni de me credere, sed plus piget tibi non credere. Est quod faciam: non me credam talem qualem putas, quoniam non agnosco: & credam me abs te diligī, quoniam sentio & planē percipio: ita nec in me temerarius, nec in te ingratus extitero. Et cum me tibi totum offero, parū non est: offero enim quem uehemētissime diligis: & offero, si non qualem me esse arbitraris, eum tamē pro quo ut talis esse merear deprecari. Hoc enim magis iam peto facias, ne minus optes mihi adijci ad id quod sum, dum me existimas iam esse quod non sum. Ecce charissimus meus est, & ab ineunte adolescentia mihi familiariter amicitissimus, qui hanc eximietati tuæ ac præstantissimæ charitati epistolam apportat. Huius nomen est in libro De uera religione, quem tua sanctitas (quantū literis indicas) libentissime legit. Factus est enim tibi etiā tantū uiri, qui tibi eum misit, cōmendationē iocundior. Neq; tamen huic tam familiari amico meo uelim credas, quæ de me forte laudans dixerit. Sensi enim etiā ipsum sæpe non mentiendi studio, sed amandi propensione falli iudicantem, & arbitrari iam me accepisse quædam, quibus accipiendis à domino patente ore cordis inhiarem. Et si hoc in os meum, quis non conijciat quanta de me absente meliora quam uerora lætus effundat? Librorū autem nostrorum copiam faciet uenerabili studio tuo: nam nescio me aliquid, siue ad eorum qui extra ecclesiam dei sunt, siue ad aures fratrum scripsisse, quod ipse non habeat. Sed tu cum legis mi sancte Pauline, non te ita rapiant quæ per nostram infirmitatem ueritas loquitur, ut ea quæ ipse loquor, minus diligenter aduertat: ne dum audis hauris bona & recta, quæ data ministro, non eres pro peccatis & erratis quæ ipse committo. In his enim si aduerteris quæ tibi recte displicebunt, ego ipse conspicior: in his autem quæ per donū spiritus, quod accepisti, recte tibi placent in libris meis, ille amandus, ille predicandus est, apud quem est fons uitæ, & in cuius lumine uidebimus lumen, & sine ænigmate & facie ad faciem, nunc autem in ænigmate uidemus. In his ergo quæ ipse de ueteri fermento eructauit, cum ea legēs agnosco, me iudico cum dolore: in his uerō quæ de azymis sinceritatis & ueritatis do

id est, boni
tius quæ
sic alip
loquitur
imitatur

no dei dixi, exulto cum tremore. Quid enim habemus, quod non accepimus? Apud deum enim melior est, qui maioribus & pluribus, quam qui minoribus & paucioribus donis dei diues est, quis negat? Sed rursus melius est uel de paruo dei dono gratias ipsi agere, quam sibi agi uel de magnō. Hæc ut ex animo semper confitear, meūque cor à lingua mea non dissonet, ora pro me frater. Ora obsecro, ut non laudari uolens, sed laudans inuocem dominum, & ab inimicis meis saluus fiam. Est etiā aliud, quo istum fratrem amplius diligas: nam est cognatus uenerabilis, & uere beati episcopi Alipij, quem toto pectore amplecteris, et merito: nam quisquis de illo uiro benigne cogitat, de magna dei misericordia, & de mirabilibus dei muneribus cogitat. Itaq; cum legisset petitionem tuam, qua desiderare te indicasti, ut historiam suam tibi scriberet, & uolebat facere propter beneuolentiam tuā, & nolebat propter uerecundiam suam, quem cum uiderem inter amorē pudoremq; fluctuante, onus ab illo in humeros meos trās tuli: nam hoc mihi etiā per epistolam iussit. Cito ergo, si dominus adiuuerit, totū Alipium inserā præcordijs tuis: nam hoc sum ego maxime ueritus, ne ille ueretur aperire omnia, quæ in eum dominus contulit, ne alicubi minus intelligenti (non enim abs te solo illa legerentur) non diuina munera concessa hominibus, sed seipsum prædicare uideretur, & tu qui nosti quomodo hæc legas, propter aliorum cauendam infirmitatē, fraternæ notitiæ debito fraudarieris. Quod iam fecissem, iamq; illum legeres, nisi profectio fratris improuisa repente placuisset. Quem sic cōmendo cordi & linguæ tuæ, ut ita comitem te ei præbeas, quasi nunc non illum, sed mecum ante didiceris. Si enim cordi tuo non dubitauerit aperire seipsum, aut ex omni, aut ex magna parte sanabitur per linguam tuam. Volo enim eum numerosius cōtundi eorum uocibus, qui aut cum non seculariter diligunt. Filium autē eius filium nostrum, cuius etiam nomē in aliquibus nostris libris inuenies: & si ad tuę charitatis presentiam ipse non pergeret, statueram literis in manu tuatradere, consolandum, exhortandum, instruendum, non tam oris sono, quam exemplo roboris tui. Ardeo quippe, ut dum adhuc ætas eius in uiridi fœno est, zizania cōuertat in frugem, & credat expertis, quod experiri periculose desiderat. Nunc ergo ex eius carmine, & ex epistola, quam ad eum misi, intelligit beneuolentissimā & mansuetissima prudentia tua, quid de illo doleam, quid timeam, quid cupiam. Nec despero affuturum dominū, ut per te ministrum eius tantis curarum estibus liberer. Sanē quia multa scripta nostra lecturus es, multo erit mihi gratior dilectio tua, si ex his quæ tibi displicuerint, emendaueris me iustus in misericordia, & argueris me. Non enim talis es, cuius oléo timeam impinguari caput meum. Fratres non solum qui no-

Aug.to.2

A biscum habitant, & qui uilibet habitantes, deo pariter seruiunt, sed propē omnes qui nos in Christo libenter nouerūt, salutant, uenerantur, desiderant germanitatem, beatitudinē, humanitatem tuā. Non audeo petere, sed si tibi ab ecclesiasticis muneribus uacat, uenias, & uideas quid mecum sentiat Africa.

Paulinus Augustino, non recepto ab eo responso, denuo per alium scribit eadem quæ prius. Epist. XXXIII

Domino sancto fratri, & unanimo Augustino, Paulinus & Therasia peccatores.

Amdudum frater in Christo domino, mi unanime, ut te in sanctis & pijs laboribus tuis nesciētem agnouī, absentemq; uidi, tota mente complexus, alloquio quoq; familiari atque fraterno per literas audire properaui. Et credo in manu & in gratia domini sermonem meum ad te fuisse perlatum: sed morante adhuc puero, quem ad te aliosq; dilectos æquē deo salutandos, ante huius mem miseramus, non potuimus ultra & officium nostrum suspendere, et desiderium sermonis tui cupidissimum temperare. Scripsimus itaq; iterato nunc, si priores ad te literæ nostræ peruenire meruerunt: aut primo, si illis in manus tuas perueniendi felicitas non fuit. Sed tu frater spiritaliter omnia iudicans, amorem in te nostrum ne pendas officio solo, aut tempore literarum. Dominus enim testis est, qui unus atq; idem operatur in suis ubiq; charitatem suam, iam abinde nobis, ex quo te beneficio uenerabilium episcoporum Aurelij & Alipij, per tua in Manicheos opera cognouimus ita inditam dilectionē tuam, ut nobis non nouam aliquam amicitiam sumere, sed quasi ueterem charitatem resumere uideremur. Deniq; nunc & si sermone, non tamen tanquam & affectu rudes scribimus, teq; uicissim in spiritu per interiorē hominem quasi recognoscimus. Nec mirum si & absentes adsumus uobis, & ignoti nosmet nouimus, cū unius corporis membra simus, unum habeamus caput, una perfundamur gratia, uno pane uiuamus, una incedamus uia, eadem habitemus domo. Denique in omne quod sumus, tota spe ac fide quæstamus in presenti, nitimur in futurum, tam in spiritu, quam in corpore domini unum sumus, ne simus nihil si ab eo excidamus. Quantulum ergo est quod absentia corporalis nobis inuider nostri, nisi sanē fructum istum, quo pascuntur oculi temporalium expectatores: quamuis nec corporalis quidem gratia, temporalis in spiritalibus dici debeat, quibus etiam corporum æternitatem resurrectio largietur, ut audemus in uirtute Christi & bonitate dei patris uel indigni præsumere. Quare utinam hoc quoq; nobis munus annueret gratia dei, per dominū nostrū Iesum Christum, ut etiam in carne faciem tuam uideremus: non solū desiderijs nostris magnū conferretur gaudium, sed etiam mentibus lumen

f 2 accre-

accresceret, & ex tua copia locupletaretur inopia nostra. Quod quidem & absentibus largiri potes, hac præfertim occasione, qua filij nostri unanimis & charissimi nobis in domino, Romanus & Agilis, quos ut nos alteros tibi commendamus, in nomine domini reuertetur, opere charitatis impleto, in quo tuæ charitatis affectu specialiter utantur, rogamus. Nosti enim quæ celsa promittat altissimus fratri fratre adiuvanti. Per hos, si quo me gratia, quæ tibi data est, do no remunerari uoles, tuto facies. Sunt enim, uelim credas, unum cor, & una nobiscum in domino anima. Gratia dei tecum, ut est, in æternū maneat, frater in Christo domino unanimes, uenerabilis, dilectissime, & desiderabilis. Omnes in Christo sanctos, quales tibi coherere non dubium est, a nobis saluta. Commenda nos omnibus sanctis, ut tecū pro nobis orare dignentur.

Augustinus Paulino ad proximam epistolam respondet: nam superiores nondum acceperat. Epist. XXXIII

Domini dilectissimis, & sincerissimis, uere beatissimis, atque abundantissima dei gratia præstantissimis fratribus, Paulino & Thersia, Augustinus in domino salutem.

Vm literas meas, quibus respondi prioribus uestris, si tamen uestris literis ullo ullo modo a me responderi potest, celerrime optauerim uenire in uestre charitatis manus, ut

quo pacto absens cito possem esse uobiscum, lucrum mihi uestre epistolæ contulit tarditas mea. Bonus dominus qui non tribuit sepe quod uolumus, ut quod malimus attribuat. Aliud est enim quod accepta epistola mea scripturū estis, aliud quod non accipiēdo scripsistis. Quod cum lætissime legeremus, defuisset nobis certe ista lætitia, si ut optauimus maximeque uoluimus, cito ad uestram sanctitatem nostræ literæ permeassent. Nunc uero & hæc habere scripta, & illa sperare rescripta, gaudio cumulatione delectat. Ita nec nostra culpa accusari potest, & domini largior benignitas fecit, quod nostro desiderio conductibilis esse iudicauit. Sanctos fratres Romanum & Agilem aliam epistolam uestram audientem uoces atque reddentem, & suauissimam partem uestræ presentiae, quia uobis uisendis inhiaramus auidius, cum magna in domino iocunditate suscepimus. Vnde, aut quando, aut quomodo uel uos præstare, uel nos possemus exigere, ut nos de uobis tanta scribendo doceretis, quanta eorum ore didicimus? Aderat etiam quod nulli charitæ adesse potest, tantum in narrandis gaudiū, ut per ipsum etiam uultum oculosque loquentium, uos in cordibus eorum scriptos cum ineffabili lætitia legeremus. Hoc quoque amplius erat, quod pagina qualibet quantacunque bona scripta contineat, nihil ipsa proficit, quauis ad profectum explicetur aliorum. Hanc autem epistolam uestram,

A fraternam scilicet animam, sic in eorum colloquio legebamur, ut tanto beatior appareret nobis, quanto uberius cōscripta esset ex uobis. Itaque illam ad eiusdem beatitudinis imitationem, studiosissime de uobis omnia percunctando, in nostra corda transcripsimus. Nec ideo tamen eos tam cito a nobis, licet ad uos remeantes, sine molestia passi sumus. Videte enim quæso uos quibus quatiēbamur affectibus: tanto utique dimitendi erant uelocius, quanto uobis impediunt obedire cupiebant. Sed quanto id cupiebant magis, tanto uos nobis præsentius exhibebant: eo quippe indicabant, quam chara uestra uiscera essent. Tanto igitur eos minus dimittere uolebamur, quanto iustius ut dimitterent instabant. O rem non ferendam, nisi a nobis ista discessione non discederemus, nisi unius essemus corporis membra, unum haberemus caput, una perfunderemur gratia, uno pane uiueremus, una incederemus uia, eadem habitaremus domo. Cur enim non eidem etiam uerbis uteremur? Agnoscis enim credo hæc esse ex epistola uestra. Sed cur potius hæc uestra sint uerba quam mea, quæ utique quæ uera sunt, tam a nobis ab eiusdem capitis communionem proueniunt? Et si aliquid propriū uobis donatum habent, tanto magis ea sic dilexi, ut obliterent uiam pectoris mei, neque a corde ad linguam meam uerba transire sinerent, donec tanto priora, quanto sunt uestra, procederent. Sancti fratres & dilecti deo, nostraque inuicem membra, quis dubitet nos uno spiritu uegetari, nisi qui non sentit qua nos dilectione uinciamur? Vellem tamē scire, utrum hanc absentiam corporalem, uos patientius quam nos facilius toleretis? Si ita est, fateor non amo istam fortitudinem uestram, nisi forte quia nos tales sumus, ut minus a uobis desiderari, quam uos desiderare debeamus. In me certe si esset patientia uestræ absentiae perferenda, displiceret mihi: segniter enim agerem ut uos uiderem. Quid autem absurdius, quam fortitudine fieri segnozem? Sed qua ecclesie cura tenear, ex hoc uestra charitas oportet attendat, quod beatissimus pater Valerius, qui uos nobiscum quantum salutet, quantum iudicat, audietis ex fratribus, nec presbyterum me esse firum passus est, nisi maiorem mihi coepiscopatus sarcinam imponeret. Quod quidem quia tanta eius charitate, tantoque populū studio dominum id uelle credidi, nonnullis iam exemplis præcedentibus, quibus mihi omnis excusatio claudebat, uehementer timui excusare. Sed quanquam iugum Christi per se ipsum lenè sit, & sarcina leuis, tamen propter nostram asperitatē atque infirmitatem, si quid me mordeat hoc uinculum, atque urget hoc onus, infabuliter mihi aliquanto uestræ presentiae solatio, tolerabilius & portabilius redderetur. Vos audio curis eiusmodi expeditores liberioresque uiuere, quare non impudenter ego rogo uos, & postulo & flagito, ut in Africā maiore talium hominum sicuti, quam siccitatis nobilitate laborantem

Valerius
pi Aug
ostu

Luc. 18

tem, uenire dignemini. Scit deus quia non solum propter desiderium meum, neque solum propter eos qui uel per nos uestrum propositum, uel undecunque fama prædicantē didicerunt, sed etiam propter ceteros qui partim non audiunt, partim audita non credunt, tamen possunt comperit diligere, uos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus. Quamuis enim sedulo atque misericorditer id agitis, tamen etiam coram hominibus regionum nostrarū luceant opera uestra, ut uideant bona facta uestra, & glorificent patrem uestrum qui in caelis est. Piscatores uocāte domino, quod nauiculas & retia dimiserunt, omnia se dimisisse, & dominum secutos esse, etiam commemorando letati sunt. Et reuera omnia contemnit, qui non solum quantum potuit, sed etiam quantum uoluit, habere contemnit. Sed in eo quod cupiebatur, oculi dei testes sunt, in eo quod habebatur, & hominū. Nescio quo autem modo, cum superflua & terrena diliguntur, artius adempta quam concupita constringunt. Nam unde tristis ille discessit, qui consilium uitæ æternæ consequēda querebat a domino, cum audisset uendenda esse omnia sua, & distribuenda esse pauperibus, & habendum thesaurum in celo; si uel let esse perfectus: nisi quia magnas, ut Euangelium loquitur, habebat diuitias? Aliud est enim nolle incorporare quæ defuncta, aliud iam incorporata diuellere. Illa uelut cibi repudiantur, illa uelut membra præciduntur. Quanto igitur & quantum mirabili gaudio nostris temporibus Christiana charitas conspiciat, per domini Euangelium cum lætitia fieri, quod ex ore domini cum tristitia diues audiuit? Quanquam nullis uerbis explicem conceptionem ac parturitionem cordis mei, tamen quia prudenter & pie intelligitis non esse istam uestram, hoc est humanam, sed in uobis domini gloriam. Nam & inimicum cautissime intuemini, deuotissimeque agitis, ut tanquam discipuli Christi humiles corde ac mites sitis. Utilius enim terrena opulentia tenetur humiliter, quam superbe relinquatur. Quia ergo recte intelligitis non hanc esse uestram, sed domini gloriam, uidetis quam parua & exigua dixerim. Dixi enim de laudibus Christi, quibus sunt lingua impares angelorū. Hanc ergo Christi gloriam etiam oculis nostrorum hominum cupimus admoueri, in uno coniugio proposita utrique sexui calcanda superbiam, non desperanda perfectionis exempla. Nescio si quicquam misericordius agitis, quam si tantum nolitis latere, quod tales estis, quantum tales esse uoluistis. Vultum impium quoque miserabilem puerum uestræ benignitati charitatique commendo: causas calamitatis & peregrinationis eius audietis ex ipso. Nam & propositum eius, quo seruiturum se esse pollicetur deo, tempus prolixius, & ætas robustior, & transfactus timor certius indicabit. Tres libros, atque utinam tam grandis questionis ita explicatores ut grandes, tanto minus me

Aug.to. 2

tuens in te labore legendi, quanto ardorem percipio diligendi, mihi sanctitati & charitati tuæ: nam questio eorum De libero arbitrio est. Hos autem non habere, aut omnes non habere fratrem Romanianum scio, per quem propè omnia, quæ quibuslibet auribus accommodata scribere potui, studio in nos tuo non apportanda de di, sed legenda indicaui. Habebat enim iam ille omnia, secumque gestabat: per eum autem prima rescripta transmisi. Credo iam expertam sanctitatem tuam sagacitate spiritali, quam tibi dominus tribuit, quid ille uir boni animo gerat, & quæ in illo infirmitate pars claudicat. Vnde humanitati & charitati tuæ tam ipsum quam filium eius, legisti (ut spero) qua sollicitudine commendauim, & quanta mihi necessitudine copulati sint. Adificet eos per te dominus, quod ab illo magis petendū est: nam id tu quam uelis noui. Aduersus paganos te scribere didici ex fratribus, si quid de tuo pectore meremur, indifferenter mitte ut legamus: nam pectus tuum tale domini oraculum est, ut ex eo nobis placita contra implicita, & aduersus loquacissimas questiones explicatissima dari responsa præsumamus. Libros beatissimi patris Ambrosii credo habere sanctitatem tuam, eos autem multum desidero, quos aduersus nonnullos imperitissimos & superbissimos, qui de Platonis libris dominum profecisse contendunt, diligentissime & copiosissime scripsit. Beatissimus frater Seuerus de condisciplinatu nostro Mileuitanæ antistes ecclesie, bene apud eandem ciuitatē fratribus cognitis, debito nobiscum officio sanctitatem uestram salutat. Fratres quoque omnes nobiscum domino seruiētes, tam id faciunt, quam uos desiderant: tam uos desiderant, quam uos diligunt: & tam diligunt, quam estis boni. Panis quem misimus, uberior benedictio fiet, dilectione accipiētis uestræ benignitatis. Custodiat uos dominus ab ista generatione in æternum, domini dilectissimi & sincerissimi, uere benigni, & abundantissima domini gratia præstantissimi fratres.

Ambrosius
Non extant

Paulinus Alipio episcopo de libris Augustini, quos recepit, excusans quod serius miserit ad illum Eusebij Chronica. Cupit edoceri de statu Alipij: ipse uicissim de suo nonnulla aperit, uelut significans se uelle Alipij uitam in literas mittere. Tres partes dono mittit. Hoc argumentum præcedit epistolam trigesimalam secundam. Epist. XXXV

Domino merito honorabili, & beatissimo patri Alipio, Paulinus & Thersia peccatores.

Hæc est uera charitas, hæc perfecta dilectio, quam tibi circa humilitatem nostram inesse docuisti, domine uere sancte, & merito beatissime ac desiderabilis. Accepimus enim per hominem nostrum Iulianum de Carthagine reuertentem literas, tantam nobis sanctitatis tuæ lucem afferentes, ut nobis charitatē tuam non agnosceret, sed recognoscere uideremur. Quia uidelicet ex illo

f 3 illo

Psal. 99

illo, qui nos ab origine mundi prædestinauit sibi, charitas ista manauit, in quo facti sumus antequam nati, quia ipse fecit nos, & non ipsi nos, qui fecit quæ uentura sunt. Huius igitur præscientia & opere formati in similitudinem uoluntatum & unitatē fidei, uel unitatis fidem, præueniente notitiā charitate cōnexi sumus, ut nos inuicem ante corporales conspectus reuelante spiritu nosceremus. Gratulamur itaq; & gloriamur in domino, qui unus atq; idem ubiq; terrarum operatur in suis dilectionē suam spiritu sancto, quem super omnem carnem effudit, fluminis impetu lætificans ciuitatem suam. In cuius te ciuibus principalem cū principibus populi sui, sede apostolica merito collocauit: nosq; etiā, quos erexit elisos, & de terra inopes suscitauit, in uestra uoluit forte numerari. Sed magis gratulamur in eo domini munere, quo nos in pectoris tui habitatione constituit: quoq; ita uisceribus tuis insinuare dignatus est, ut peculiarem nobis charitatis tuæ fiduciam uendicemus, his officijs atque muneribus prouocati, ut nos diffidenter aut leuiter te amare non liceat. Accepimus enim insigne & præcipuum dilectionis & sollicitudinis tuæ opus, sancti & perfecti in domino Christo uiri fratris nostri Augustini libris quinque confectum, quod ita miramur atq; suspicimus, ut dictata diuinitus uerba credamus. Itaque fiducia suscipiendæ nobis unanimitatis tuæ, & ad ipsum scribere ausi sumus, dum nos illi per te, & de imperitia excusandos, & ad charitatem commendandos præsumimus, sicut & omnibus sanctis, quorū nos & absentium officijs sospitare dignatus es, pari proculdubio curaturus affectu, ut per sanctitatem tuam, nostris inuicem salutentur obsequijs, & in clero sanctitatis tuæ comites, & in monasterijs fidei ac uirtutis tuæ æmulatores. Nam etsi in populis ac super populum agas, oues pascuæ domini regens sollicitis uigil pastor excubijs, tamen abdicatio ne seculi, & repulsa carnis ac sanguinis, desertum tibi ipse fecisti, secretus à multis, uocatus in paucis. Sanè uicario aliquatenus munere, licet per omnia tibi impar, ut iusseras prouidi illā Eusebii uenerabilis episcopi Constantinopolitani, de cunctis temporibus historiam. Sed in hoc fuit obtemperandi mora, q̄ instructu tuo, quia ipse non haberem hunc codicem, Romæ reperi apud parentem nostrum uerè sanctissimū Domnionem, qui proculdubio promptius mihi parauit in hoc beneficio, quod tibi deferendum iudicauit. Veruntamē quia & loca tua mihi significare dignatus es, ut ipse monuisti, ad uenerabilem socium coronæ tuæ, patrem nostrum Aurelium ita scripsimus, ut si nūc Hippone regio degeres, illō tibi literas nostras, & transcribendam in Garthagine membranam mittere dignaret. Quod & sanctos uiros, quos indices charitatis ipsorum tuo sermone cognouimus, Comitē & Eudodium rogauimus, ut hæc scribere ipsi cura-

Arent, ne uel parenti Domnioni diutius codex suus deforet, & tibi transmissus sine necessitate redhibendi maneret. Specialiter autem hoc a te peto, quoniam me immerentē & inopinantem magno tui amore complesti, ut pro hac historia temporum, referas mihi omnem tuę sanctitatis historiam: ut quod genus, unde sis domo, tanto uocatus à domino, quibus exordijs segregatus ab utero matris tuę, ad matrem filiorū dei prole latentem, abiurata carnis & sanguinis stirpe, transferis, & in genus regale & sacerdotale sis translatus, edisseras. Quod enim indicasti, iam de humilitatis nostrę nomine apud Mediolanū te didicisse, cum illic initiareris, fateor curiosius me uelle condiscere, ut ex omni parte te nouerim, quo magis gratuler, si à suscipiēdo mihi patre nostro Ambrosio, uel ad fidem inuitatus es, uel ad sacerdotium consecratus, ut eundem ambo uideamur habere autorem. Nam ego & si à Delphino Burdegaliæ baptizatus, à Lampio apud Barcionam in Hispania, per uim inflammatione subito plebis sacratu sim, tamen Ambrosij semper & dilectione ad fidem nutritus sum, & nunc in sacerdotij ordine confoueor. Deniq; suo me clero uēdicare uoluit, ut & si diuersis locis degam, ipsius presbyter censear. Sed de me ne quid ignores, scias antiquissimū peccatorē, non ita olim de tenebris & umbra mortis educum, spiritum auræ uitalis hauisse, nec ita olim posuisse in aratro manum, & crucem domini sustulisse, quam ut in finē perferre ualeamus, orationibus tuis adiuuemur. Accumulabitur hæc meritis tuis merces, si interuentu tuo onera nostra releuaueris. Sanctus enim laborantem adiuuans, quia fratrem non audemus dicere, exaltabitur sicut ciuitas magna. Et tu quidem super montem ciuitas ædificata es, uel accensa super candelabrū lucerna in septiformi claritate coluces, nos sub modio peccatorū delitescimus: uisita literis tuis, & profer in lucem in qua ipse uersaris, super aurea candelabra conspicuus. Eloquia tua lumen semitis nostris erunt, & oleo lucernæ tuæ impinguabit caput nostrum. Et accendetur fides, cum de spiritu oris tui cibū mentis & lumen animæ sumpserimus. Pax & gratia dei tecum, & corona iustitiæ tibi maneat in die illo, domine pater merito dilectissime, & uenerabilis & exoptatissime. Benedictos sanctitatis tuæ comites & æmulatores, in dño fratres (si dignantur) nostros, tam in ecclesijs q̄ in monasterijs, Carthagini, Thagaste, Hippone regio, & totis parochijs tuis atq; omnibus cognitis tibi per Africam locis, domino catholice seruiētes, multo affectu & obsequio salutarī rogamus. Si ipsam membranā sancti Domnionis acceperis, transcriptā nobis remittere dignaberis. Et hoc rogo scribas mihi, quē hymnū meū cognoueris. Panē unū sanctitati tuę unitatis gratia misimus, in quo etiā trinitatis soliditas continetur. Hunc panē eulogiā esse, tu facies dignatione sumēdi.

*Paulinā
liaris
fio hinc
fit occasio
qui scripsi
tam Ambro-*

Gratulatio

*Hoc fieri uel
uit in eo quem
sibi orare prout
ex populi consensu designa-
uit. Extat actū*

*Panis dom
missus*
Paulinus

133

Paulinus Romaniano, gratulans ecclesiæ Hipponensi quod Augustinum meruit episcopi collegam. Licentium pro quo scripserat Augustinus, hortatur & prosa & carmine, ut contempto aulæ fastu, se dederit Christo. Epistola XXXVI

Domino merito predicabili & honorando fratri Romaniano, Paulinus & Therasia.

Ridie quā has daremus, reuersis ex Africa fratribus nostris, quorum expectatione nos pendere uidisti, optatissimi me sanctorum & charissimorum uirorum inde epistolas receperamus, id est Aurelij, Alipij, Augustini, Profuturi, Seueri, iam omnium pariter episcoporum. Ergo tot sanctorum talium recentissimis sermonibus gratulantes, properauimus ad te nostram referre letitiam, ut tibi quoque expectatum in peregrinatione sollicita gaudium festiuissimis conferremus indicijs. Si forte eadem de uenerabilibus & amantissimis uiris per aliarum aduentus nauium comperisti, per nos etiā repetita accipe, & quasi renouata hilaritate rursus exulta. Quod si primus hic à nobis tibi nuncius ueniet, gratulare tantā nobis in tua patria charitatē Christo donante partam, ut quicquid illic diuina prouidentia gerat, mirabilis semper (ut scriptum est) in sanctis suis, uel primi, uel cū primis sciamus. Non autem tantū hoc scribimus gratulandum, quod episcopatū Augustini acceperit, sed quod hanc dei curā meruerint Africanæ ecclesię, ut uerba cœlestia Augustini ore perciperēt, qui ad maiorem domini cū muneris gratiā nouo more prouectus, ita consecratus est, ut nō succederet in cathedra episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis ecclesię episcopo, coepiscopus Augustinus est. Et ille beatus senex, cui purissimam mentem nulla unquam liuentis inuidiæ macula suffudit, dignos sui cordis pace nūc ab altissimo fructus capit, ut quem successorē sacerdotij sui suppliciter optabar, hūc mereretur tenere collegam. Credi ne hoc potuit antequam fieret: Sed in hoc quoque omnipotentis opere dici Euangelicum illud potest: Homini bus hæc ardua, apud deum autem omnia possibiliā. Exultemus itaq; & lætemur in eo qui facit mirabilia solus, & qui facit unanimes habitare in domo, quoniam ipse respexit humilitatem nostram, & uisitauit in bono plebem suam: qui erexit cornu in domo Dauid pueri sui, & nunc exaltauit cornu ecclesiæ suæ in electis suis, ut cornua peccatorum (sicut per prophetam spondet) hoc est Donatistarum, Manichæorūq; confringat. Utinam hæc nunc domini tuba, qua per Augustinum intonat, filij nostri Licentij impulsit auditus, sed ut illa audiat aure, qua Christus ingreditur, de qua non rapit dei semen inimicus. Tunc uere sibi summus Christi pōtifex Augustinus uidebitur, quia se tūc & exauditum sentiet ab excelso, si quem tibi dignum genuit in literis, hunc & sibi dignę filium pariat in Christo. Nam & nunc, uel im cre

Adas, flagrantissima de ipso nobis sollicitudine scripsit. Credimus in omnipotentem Christum, quod adolescentis nostri uotis carnalibus spiritualia uota Augustini præualeant. Vincetur uel inuitus (mihi crede) uincetur pmissi parentis fide, ne mala uictoria uincat, si maluerit in perniciem suam uincere, quam pro salute superari. Ne uacuum fraternæ humanitatis officiū uideatur, de buccellato Christianæ expeditionis, in cuius procinctu quotidie ad frugalitatisannonam militamus, panes quinque tibi pariter & filio nostro Licentio misimus. Nō enim potuimus, à benedictione secernere, quem cupimus eadē nobis gratia penitus annectere. Paucis tamē & ad ipsum loquamur, ne neget sibi scriptū, quod de se tibi scriptum est. Aeschino enim dicitur, quod audit Mitio. Sed quid de alienis loquar, cum de proprio cūcta possimus, & aliena loqui non soleat esse sani capitis, quo dei gratia saluo sumus, quibus caput est Christus. Incolumē te ætate quam plurima, & beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, domine frater merito honorandissime & desiderantissime. Audi ergo fili legem patris tui, id est fidem Augustini, & noli repellere consilia matris tuæ, quod æque nomen in te Augustini pietas iure sibi uendicat, qui te tantillū gestauit sinu suo, & à paruulis primo lacte sapientia secularis imbutum, nunc etiā ipiritualibus lactare & enutrire domino gestit uberibus. Quoniam te adultum ætate corporea, in spiritualibus adhuc cunabulis uagentem, uidet adhuc infantem uerbo dei uix dum in Christo primis passibus & uestigio titubante repentē, si tamen Augustini doctrina tãquam manus matris, & uerna nutricis instabilem regat paruulum. Quem si autē dias & sequaris, ut rursus te sermone Salomonis alliciam: Fili coronam accipies gratiarū tuo uertici. Et tunc uere eris ille non phantasmate somniatus, sed ab ipsa ueritate formatus consul & pōtifex, uacuas imagines falsi operis implente Christo solidis suæ operatiōis effectibus. Vere enim pontifex & uere consul Licenti eris, si Augustini uestigijs prophetis & apostolicis disciplinis, ut sacro beatus Heliasus Helix, ut illustri apostolo Timotheus adolescentis adheareas, indiuulso per itinera diuina comitatu, ut & sacerdotium corde perfecto discas mereri. Sat hoc monitis & hortatū, Modico enim sermone & labore te arbitror mi Licenti ad Christum posse incitari, iam à pueris semper ad studia ueritatis & sapientiæ, quod utrunq; uere est Christus, & omnis boni summum, uenerabilis Augustini spiritu & ore flammatum. Qui si parum apud te pro te ualuit, quid ego tanto interuallo posterior, & omnium illius opum pauper, efficiam? Sed quia & illius facultatis potentia, & tui ingenij humanitate confusus, pleniora atque maiora in te spero elaborata, quam elaboran-

*Panes ben
nedicti*

da, ausus sum hiscere duplici gratia, ut & illi uiro deuincta charitate compararer in sollicitudine tui, & inter eos qui salutem tuam diligunt, uel contestato numerarer affectu. Nam effectus in tui perfectione palmam Augustino potissimum destinatum scio. Vereor fili, ne aures tuas asperitate temerarij sermonis offenderim, & per aures animo etiam tuo tedij mei uulnus intulerim. Sed in mentem uenit epistola tua, qua te musicis familiarē modis intellexi. A quo studio ego xui quondam tui non abhorruī. Itaq; mihi ad tuam mentem, si in aliquo exulcerassem, delinendam, remediū literas tuas recordatus repperi, ut te ad Dominū harmoniæ omniformis artificem, modulamine carminis euocarem. Quæso te ut aure audias, neq; causam salutis tuæ in uerbis meis spernas, sed piam curam & mentem paternam, etiam in despiciendis sermonibus libenter accipias, quibus insitū Christi nomen, quod est supra omne nomen, hanc deberi uenerationem facit, ut non possit à credente contemni.

*Carmē elegiā
cū Paulini ad
Licentium*
Quare agerūpe moras, & uincla tenacia seclī:
Nec metuas placidī mite iugum Domini.
Pulchra quidē, sed mira uagis præsentia rerum
Mentibus, at sapiens non stupet ista animus.
Nunc te sollicitat uarijs maleuada figuris,
Heu ualidos etiam uertere Roma potens.
Sed tibi nate precor, semper pater Augustinus
Occurreret, cunctas urbis ad illecebras.
Illum tanta inter fragilis discrimina uitæ
Aspiciens, & habens pectore, tutus eris.
Hoc tamen & repetens iterumq; iterumq; monebo,
Ut fugias duræ lubrica militiæ.
Blandum nomen honos, mala seruitus, exitus æger,
Quem nunc uelle iuuat, mox uoluisse piget.
Scâdere celsa iuuat, tremor est descêdere cellis.
Si titubês, summa pectus ab arce cades.
Nunc tibi falsa placent bona, nunc rapit omnibus auris.
Ambitus, & uitreo fert caua fama sinu.
Ast ubi te magno damnosus cinxerit æstu
Baltheus, & sterilis fregerit inde labor,
Serus & incassum spes accusabis inanes,
Et modò quæ nectis rumpere uincla uoles.
Tunc reminisceris frustra patris Augustini
Contempsisse dolens ueridicos monitus.
Quare si sapiens, & si pius es puer audi,
Et cape uerba patrum, consiliūq; senum.
Quid retrahis fera colla iugo? mea sarcina leuis,
Suaue iugū Christi est, uox pia, crede deo:
Et caput adde iugis, da mollibus ora capistris,
Demissosq; leui subde humeros oneri.
Nunc potês hoc, dum liber agis, dum nulla re-
tentant
Vincula, nulla thori cura, nec altus honor.
Hæc bona libertas Christo seruire, & in ipso
Omnibus esse supra: non dominis hominū,

A Non uirij seruit, non regibus ille superbis,
Tantum qui Christo se dederit domino.
Nec tibi nobilitas uideatur libera, quam nunc
Sublimem attonita conspicias urbe uehi.
Quam cernis tanta sibi libertate uideri,
Ut dedignetur flectere colla deo.
Multis ille miser mortalibus & quoq; seruis
Seruit, & ancillas ut dominetur, emit.
Norunt eunuchos & magna palatia passi,
Et quisquis Romam, sponte miser, patitur:
Quanto sudoris precio, damnoq; decoris
Constet, ibi chlamydis, hic honor officij.
Nec tamē ipse potens, qui celsior omnibus esse
Emerit, ut nulli seruiat, adsequitur.
Cum bene se tota dominum iactauerit urbe,
Seruit dæmonijs, ac simulachra colit.

B Prohi dolor hos propter remoraris in urbe Licenti,
Et regnum Christi spernis, ut his placeas:
Hos uocitas dominos, curua & ceruice salutas,
Quos ligni seruos conspicias & lapidis.
Nomine diuino argentū uenerantur & aurum,
Religto est quod amat morbus auariciæ.
Imprecor hos ut amet, qui nō amat Augustinū,
Non colat & Christū, cui placet hos colere.
Inde ait ipse deus, dominis non posse duobus
Seruiri, quoniam mens placet una deo:
Vna fides, deus unus, & unicus ē patre Christus.
Haud duplex, unī seruitus est domino.
Quanta etenim cœlo ac terris distātia, tanta est
Cæsaris & Christi, rebus & imperijs.

C Tollere humo, sed nunc dum spiritus hos regit
artus,
Mente polum penetra, nil mora carnis obest.
Corporeis iā nūc morere acribus, & bona uitæ
Cœlestis liquido præmeditare animo.
Spiritus es, quanquā tenearis corpore, si nunc
Mente pia uictor carnis opus perimas.
Hæc tibi chare puer fidei compulsus amore
Scripsi, si recipis, suscipere Deo.
Crede Augustinū tibi nunc in me geminatum.
Sume duos una cum pietate patres.
Spernimur, abstraheris maiore dolore duobus,
Audimur, pignus dulce duobus eris.
In te læta patrum sudauit cura duorum,
Et tibi magnus honos lætificasse duos.

D Sed me Augustino cum copulo, nō meritorum
lacto parem, solo comparo amore tui.
Nā quid ego effundam, rorāstibi paupere riuo?
Me præter gemino flumine prolueris,
Fratr Alipius est, Augustinusq; magister,
Sanguinis hic consors, hic sator ingenij.
Tanto fratre uales & præceptore Licenti,
Et dubitas pennis talibus astra sequi?
Quicquid agas (nā te nec sperat mūdus amicū)
Non daberis terræ, debita Christo anima.
Tu thalamos licet & celsos mediteris honores
Nunc, olim domino restituere tuo.
Credo unum uincet iusti duo peccatorem,
Et tua fraternæ uota preces abigent.

Ergo

Ergo redi, qua uoce parēs, qua sanguine frater,
Ambo sacerdotes te remeare iubent.
Ad tua te retrahunt, nam nunc aliena perisses,
Hæc mage quæ retinent regna tui tua sint.
Hæc repete, his inhia, externis ne cōtere tēpus,
Si tua nolueris, quisquam aliena dabit:
Non eris ipse tuus, missusq; per exera longe
Sensibus heu proprij pectoris exul ages.
Sollicitum satis hæc nato cecinisse parentem.
Dum tibi quæ mihimet, uel uolo, uel metuo.
Hæc tibi, si recipis, feret olim pagina uitam:
Si renuis, eadem hæc pagina testis erit.
Incolumem mihi te fili charissime, Christus
Annuat, & seruum det sibi perpetuo.
Viue precor, sed uiue deo, nam uiuere mundo
Mortis opus, uiua est uiuere uita deo.
Seuerus Augustino ē secēssu prouocans illum
ad scribendum. An hic sit Seuerus Sulpitius, incertum.
Epistola XXXVII
Venerabili ac desiderabili & toto sinu charitatis amplectendo episcopo Augustino, Seuerus.
Eo gratias frater Augustine, cuius donum est quicquid in nobis bonorum gaudiorum est. Fateor, bene mihi tecum est, multum te lego: mirum dicam, sed uerum planē, quā mihi absens solet esse præsentia, tam præfens facta est absentia tui. Nullæ se nobis interponunt turbulentæ actiones temporalium rerum. Ago quantum possum, etsi non tantum possum quārum uolo. quid ego dicam; quantum uolo? Nosti optime quā auarus sim tuus: nec tamen murmuro, quia non tantum ago quantum uolo, quoniam rursus non minus ago quantum possum. Deo ergo gratias frater dulcissimē, bene mihi tecum est, gaudeo tecum artius coniunctus: & ut ita dicam, unissime quantum potest adherens tibi, redundantiam uberum tuorū suscipiens uires comparo, si possim idoneus effici ad ea concutienda & exprimenda: ut quicquid secretius & interius clausum custodiunt, remotis pellibus quas adhuc lactenti sugendas inserunt, ipsa mihi uiscera si possibile est dignentur effundere. Viscera, inquam, mihi ut refundantur cupio: uiscera tua, uiscera pinguis sagina cœlesti, & condita omni dulcedine spiritali: uiscera tua, uiscera pura, uiscera simplicita, nisi quod duplici sunt uinculo redimita geminæ charitatis: uiscera tua, uiscera perfusa lumine ueritatis, & resurgentia ueritatem. Horum me manationi uel resultationi subijcio, quo nox mea in lumine tuo deficiat, ut in diei claritate simul ambulare possimus. O uere artificiosa apis dei, cōstruens fauos diuini nectaris plenos, manantes misericordiā & ueritatem, per quos discurrens deliciat anima mea, & uitali pastu quicquid in se minus inuenit, aut imbecillum sentit, refarcire & suffulcire molitur. Benedicitur dominus per præconium oris tui, & fidele ministerium: quod sic concinere & respondere fa-

A cis canenti tibi domino, ut quicquid de eius plenitudine ad nos usq; redundat, iucundius efficiatur, & gratius per tuum elegantem famulatum, & succinctam mundiciam, & fidele ac castum simplexq; ministerium: quod ita resplendere facis per argutias tuas & uigilantiā tuam, ut perstringat oculos, & in se rapiat: nisi tu idem innuas dominum, ut quicquid in te delectabile lucet, referentes nos ad illum, ipsius esse agnoscamus, de cuius bonitate tam bonus es, & de cuius puritate & simplicitate & pulchritudine, purus simplex & pulcher es. Et illi agēs gratias de bono tuo domino, qui dono suo dignatus est nos tibi adiungere: uel quoquo modo subiungere, ut plenius subiiciamur illi, cuius te ductu ac moderatione talem gaudemus, ut & tibi contingat gaudere de nobis: quod non diffido fore, si tuis me oratiōibus adiuues, cuius imitatione non nihil iam profeci, ut talis esse desiderem. Vides quid facias quod sic bonus es, quoniam nos rapias in amorem proximi, qui nobis primus ad dilectionem dei, & ultimus gradus est; & quasi limites quo sibi uterq; annectitur dei & proximi: in quo nos (ut dixi) quasi limite stantes, amorum calore tangimur, & amorū flammamur amore. Sed quantum nos iste ignis exuilerit & purgauerit proximi, tantum nos in illum puriorem dei ire compellit. In quo iam nullus nobis amādi modus imponitur, quādo ipse sibi modus est sine modo amare. Non ergo uerendum est ne plus amemus dominū nostrum, sed ne minus timēdum. Hæc epistola superior, quæ tibi me quasi absterfa tristitia facilitate actionum, de liberali ocio quod tecum mihi agere licuit in hoc rure posito, nam ita licere potuit, letiorem offert, antequam sanē uenerabilis episcopus nos uisitare dignaretur, quasi meta illorum gaudiorum scripta est, & quod uere miror eodem die uenit quo scripta est. Quid hoc est, quæso anima mea, nisi fortē quod nos delectat, tamen etsi honestum est, non tamen satis utile, quia in parte est: Interim licet uniuerso hanc ipsam partem, id est nos ipsos, quantum pro peccatis nostris nobis cedit materia, id est nos ipsi cedimus nobis eliminatiores & compaginabiliores, si tamen admittis hoc uerbum, aptare moliamur. Habes epistolam non pro tua magnitudine, sed pro mea paruitate longiorem, qua & prouocauerim, ut iam non pro mea paruitate, sed pro tua magnitudine mihi epistola mittatur. Quæ tamen quantacūq; erit, mihi longa non erit, cui totum tempus breue est ad legendum. Rescribe mihi quando, aut ubi occurrere debeam, propter illā causam qua me iussisti occurrere. Quod si est integra, & non fortē aliud melius placuit, tunc occurram: sin minus, rogo te, nolo me à cursu reuoces meo. Illa enim sola uisa est, quam præponerem mihi. Fratres omnes qui nobis in domino conserui sunt, & desidero multum, & saluto.

Augu

quoniam non aduertit. Nam cum eum argumen-
ta deficiunt quibus probet sabbato ieiunandum,
in luxurias epularum & temulenta conuiuia, &
nequissimas ebrietates insultabundus inuehitur
quasi non ieiunare, hoc sit inebriari. Quod si hoc
est, quid ergo prodest Romanis sabbato ieiunare?
quando quidem alijs diebus quibus non
ieiunant, necesse est eos secundum disputatio-
nem huius ebriosos & uentricolas iudicari. Por-
ro si aliud est grauare corda in crapula & ebrie-
tate, quae semper est malum, aliud est autem mo-
destia & temperantia custodita relaxare ieiunium,
quod certe cum sit die dominico, reprehensorem
non habet Christianum, prandia prius sanctorum a
uoracitate & ebriositate uentricolarum iste dis-
cernat, ne Romanos ipsos quando non ieiunant
uentricolas faciat, & tunc inquirat, non utrum
liceat inebriari sabbato, quod nec die domini-
co licet, sed utrum nec sabbato ieiunandum sit,
sicut dominico non solet. Quod utinam sic que-
reret, aut sic affirmaret, ut toto terrarum orbe
diffusam, exceptis Romanis, & adhuc paucis
Occidentalibus, apertissime non blasphemaret
ecclesiam. Nunc uero quis ferat per omnes O-
rientales, & multos etiam Occidentales popu-
los Christianos de tot tantisque famulis famula-
busque Christi, sabbato sobrie modesteque pran-
dentibus, ab isto dici, quod in carne sint, & deo
placere non possint, & quod de illis sit scriptum:
Recedant iniqui a me, uiam eorum nosse nolo,
& quod sint uentricolae, iudaeam ecclesiae prae-
ponentes, & ancillae filios, & lege non iusta, sed
uoluptuaria, consulentes uentri, non discipline
succumbentes, & quod caro sint, & mortem fa-
pant, & caetera huiusmodi. Quae si de uno quo-
piam dei famulo diceret, quis eum audire, quis
non deuitare deberet? Cum ergo his opprobrijs
atque maledictis insectatur ecclesiam per totum
mundum fructificantem atque crescentem, & die
sabbati pene ubique prandentem, admoneo quis-
quis est, ut sese cohibeat. Nam cuius me nomen
ignorare uoluisti, profecto de illo me iudicare
noluisti. Filius hominis, inquit, sabbati domi-
nus est. In quo maxime bene quam male facere
licet. Si ergo male facimus quando prandemus,
nullo die dominico bene uiuimus. Quod autem
fateretur Apostolos sabbato manducasse, & dicit
ut tunc ieiunaretur temporis non fuisse, propter
sponsus ab eis, & tunc ieiunabunt filij sponsi,
quia tunc tempus gaudij, & nunc tempus est lu-
ctus. Primum attendere debuit, quod illic domi-
nus de ieiunio, non de sabbati ieiunio loqueba-
tur. Deinde cum uult intelligi luctum ieiunio, ci-
bo gaudium deputandum, cur non cogitat quic-
quid est illud quod significare deus uoluit in eo
quod scriptum est, eum die septimo requieuisse
ab omnibus operibus suis, non ibi luctum signi-
ficatum esse sed gaudium: nisi forte dicturus est,
in illa requie dei & sanctificatione sabbati gau-

diu iudeis, luctum significatum esse Christianis.
A Et tamen nec quando sanctificauit deus die septi-
mum, quia in illo requieuit ab omnibus operibus
suis, aliquid de ieiunio uel prandio sabbati ex-
pressit: nec cum postea populo Hebraeo de ipsius
diei obseruatione mandauit aliquid de alimentis
uel sumendis uel non sumendis loquutus est. Vaca-
tio tantum hominum a suis, uel a seruilibus ope-
ribus imperatur, quam prior populus in umbra
accipiens futurorum sic uacauit ab operibus, quae
admodum nunc iudeos uacare conspiciamus, non
(ut putat) iudeis carnalibus non recte intelli-
gentibus, quod non recte intelligunt Christiani.
Nec enim melius hoc intelligimus quam prophetae,
qui tamen in eo tempore quo ita fieri oportuit,
seruauerunt hanc sabbati uacationem, quam
iudei putant adhuc esse seruanda. Vnde illud est,
B quod lapidare deus hominem iussit, qui sabbato
ligna collegerat, nusquam autem legimus lapida-
tum, uel aliquo dignum supplicium iudicatum, siue iei-
unantem sabbato siue prandentem. Quid tamen
horum duorum quieti conueniat, quid labori, iste
ipse uiderit, qui gaudium manducantibus, luctum
ieiunantibus deputauit, uel a domino deputari
intellexit, ubi de ieiunio respondens ait: Non
possunt lugere filij sponsi, quamdiu cum eis est
sponsus. Quod autem propterea dicit sabbato apo-
stolos manducasse, quia nondum erat tempus ut
sabbato ieiunarent: quod scilicet ueterum tradi-
tio prohibebat: nunquid ergo erat tempus ut sab-
bato non uacaret? Nonne & hoc traditio uete-
rum prohibebat, & uacare cogebat, & tamen eo
C ipso sabbato die, quo Christi legimus mandu-
casse discipulos, uulserunt utique spicas quod sab-
bato non licebat, quia ueterum traditio prohibe-
bat: Videat igitur ne congruentius ei respondeat
ideo dominum die illo a discipulis haec duo fie-
ri uoluisse: unum de spicis uellendis, alterum de
alimentis sumendis: ut illud esset aduersus eos
qui sabbato uolunt uacare, hoc autem aduersus eos
qui cogunt sabbato ieiunare: cum illud mutato
tempore iam superstitiosum esse significasset: hoc
autem utroque tempore liberum esse uoluisset.
Nec id confirmando dixerim, sed quid ei multo
aptius quam sunt ea quae loquitur responderi
possit ostenderim. Quomodo, inquit, non cum
D Phariseo damnabimur bis in sabbato ieiunan-
tes: tanquam Phariseus ideo damnetur, quia bis
in sabbato ieiunabat, & non quia super Publica-
num se tumidus extollebat. Potest autem iste di-
cere, etiam illos qui omnium fructuum suorum
decimas dant pauperibus cum Phariseo dam-
nari, quia hoc quoque ille inter sua opera praedi-
cabat, quod cupimus a multis fieri Christianis,
& uix paucissimos inuenimus: Aut uero qui
non fuerit iniustus, adulter & raptor, cum Pha-
riseo damnabitur, quia ille se talem non esse ia-
ctabat, quod certe quisquis sentit, insanit. Por-
ro si haec sine dubio bona quae sibi Phariseus
in esse commemorabat, non habenda sunt cum
super

superbiente iactantia quae in illo apparebat, sed
tamen habenda sunt cum pietate humili quae in
illo non erat: sic & bis in sabbato ieiunare in ho-
mine qualis fuerat ille Phariseus, infructuosum
est, in homine autem humiliter fidei uel fide-
liter humili religiosum est, quauis euangelica scri-
ptura, non dixerit damnatum Phariseum, sed ma-
gis iustificatum dixit publicanum. Verum si hoc
modo putat iste intelligendum quod ait domi-
nus: Nisi abundauerit iusticia uestra plus quam
scribarum & Phariseorum: non intrabitis in re-
gnum caelorum, ut nisi amplius quam bis in sab-
bato ieiunemus, hoc preceptum non possimus
implere, bene quod septem dies sunt qui uolu-
mine temporum per sua uestigia reuocantur. Cum
ergo ex his biduum quisque detraherit, ne sabba-
to dominicoque ieiunet, remanent dies quinque in
quibus Phariseum superare possit bis in sabba-
to ieiunantem. Puto enim quod si ter in sabba-
to quis ieiunat, iam superat Phariseum qui bis
in sabbato ieiunabat. Quod si & quater, uel etiam
ut nullus dierum excepto sabbato & dominico
praetermittatur in hebdomade quinquies ieiunat,
quod multi tota uita sua faciunt, maxime in
monasterijs constituti: non solum Phariseus qui
bis in sabbato ieiunabat, uerum etiam Christia-
nus qui quarta & sexta feria & ipso sabbato iei-
unare consueuit, quod frequenter Romana plebs
facit, in labore ieiunij superabitur: & tamen ne-
scio quis iste, ut dicis, urbis disputator, etiam
si quis quinque continuis praeter sabbatum & do-
minicum diebus ita ieiunet, ut nullo die omni-
no reficiat corpus, eum carnalem uocat, quasi ci-
bus & potus caeteris diebus non pertineat ad car-
nem, & uentricolam iudicat, quasi solius sabba-
ti praedium descendat in uentrem. Huic sane non
sufficit quod ad uincendum Phariseum iam suffi-
cit, ut ter in sabbato ieiunetur, sed excepto do-
minico sex caeteris diebus ita ieiunare compellit,
ut dicat, antiqua remota labe, duo in carne
una Christi iam sub disciplina manentes, non de-
bent cum filiis sine lege & cum principibus So-
domorum, & cum plebe Gomorrae sabbatorum
uoluptaria conuiuia exercere, sed cum sanctimo-
niae incolis ac deo deuotis solenni & ecclesiasti-
co iure magis ac magis legitime ieiunare, ut sex
dierum uel leuis error, ieiunij, orationis & ele-
mosynae fontibus abluatur, quo possimus domi-
nica alogia refecti omnes aequali corde digne
cantare: Saturasti domine animam inanem, &
potasti animam sitientem. Ista dices & a frequen-
tia ieiunandi solum diem dominicum excipiens,
non tantum Orientis & Occidentis populos Chri-
stianos in quibus sabbato nemo ieiunat, uerum
& ipsam Romanam ecclesiam improvidus &
incautus accusat. Cum enim dicit: Sub discipli-
na Christi manentes, non debere cum filiis sine
lege, cum principibus Sodomae, cum plebe Go-
morrae uoluptaria sabbatorum exercere conuiuia,
sed cum sanctimoniae incolis ac deo deuo-

tis, solenni & ecclesiastico iure magis ac magis
legitime ieiunare: ac deinde definiens quid sit le-
gitime ieiunare, subiungit & dicit, ut sex dierum
uel leuis error, ieiunij, orationis & elemosynae
fontibus abluatur: profecto eos qui minus quam
sex diebus in hebdomade ieiunant, non putat
legitime exercere ieiunium, nec deo esse deuo-
tos, nec maculas erroris quae de ista mortalitate
contrahuntur abluere. Videant ergo Romani
quid agant, quia etiam ipsi nimium contumelio-
se huius disputatione tractantur, apud quos om-
nibus istis sex diebus praeter paucissimos cleri-
cos aut monachos quotus quisque inuenitur, qui
frequenter quotidiana ieiunia, maxime quia ibi
ieiunandum quinta sabbati non uidetur. Dein-
de quaro: Si unicuiusque diei uel leuis error ip-
sius diei ieiunio soluitur uel abluatur: sic enim di-
cit, ut sex dierum uel leuis error ieiunij quoque fon-
tibus abluatur: quid faciemus de illo errore qui
subreperit dominico die, in quo scandalum est
ieiunare? Aut si die ipso nullus Christianis er-
ror obrepit, uideat homo iste qui uentricolas tantum
quam magnus ieiunator accusat, quantum hono-
ris & utilitatis uentribus tribuat, si tunc non
erratur quando prandetur. An forte in ieiunio
sabbati tantum bonum constituit, ut aliorum sex
dierum, hoc est ipsius etiam dominici, uel leuemi
sicut dicit errorem solum ieiunium sabbati pos-
sit abolere, & solo ipso die non erretur, quo to-
to utique ieiunatur? Quid est ergo quod diem do-
minicum sabbato uelut Christiano iure prepo-
nit? Ecce secundum ipsum dies sabbati multo san-
ctior inuenitur, in quo & non erratur cum eius to-
to spacio ieiunatur, & eodem ieiunio sex caetero-
rum dierum, ac per hoc ipsius dominici error ab-
luatur: puto quod tibi non placet ista presumptio.
Iam uero cum se hominem spiritalem uideri uelit
& tanquam carnales pranfores sabbati accuset,
attende quemadmodum dominici diei non par-
co prandio reficiatur, sed alogia delectet. Quid
est autem alogia, quod uerbum ex Graeca lingua
usurpatum est, nisi cum epulis indulgetur, ut a ra-
tionis tramite deuietur: Vnde animalia ratione
carentia dicuntur aloga, quibus similes sunt uen-
tri dediti, propter quod immoderatum conuiuium,
quo mens in qua ratio dominat, ingurgitatione
uescendi ac bibendi quodammodo obruitur, alogia
nuncupatur. Insuper etiam propter cibum ac
potum non mentis sed uentris alogia diei domi-
nici dicit esse cantandum: Saturasti domine ani-
mam inanem, & potasti animam sitientem. O-
uorum spiritalem, o carnalium reprehensorem,
o magnam ieiunatorem & non uentris cultorem,
ecce qui nos admonet ne lege uestris, legem do-
mini corrupamus, ne panem caeli uendamus esca
terrena. Et adiungit: Quia esca Adam paradiso
perijt, esca Esau primatus amisit. Ecce quid di-
cit: Est enim Satanae usitata calumnia, tentatio
uentris, cui modicum suadet ut auferat totum.
Et horum, inquit, interpretatio praceptorum
uentricorum

uentriculas minus incuruat. Nonne his uerbis suis id agere uidetur, ut etiã die dominico ieiunetur? Alioquin sanctior erit sabbati dies, quod dominus in monumẽto requieuit, quã dominicus quo à mortuis resurrexit. Sanctius est em̄ profecto sabbatum, si secundum uerba huius in sabbato per ieiunium peccatum omne uiratur, & quod diebus alijs cõtractum est, aboletur: In dominico autem per escam uentris tentatio nõ cauetur, & diabolicæ calumniæ locus datur, & paradiso perit, & primatus amittitur. Quid ergo est quod rursus sibi ipse cõtrarius admonet, ut non prandio modesto, sobrio, Christiano, reficiamur domínico die, sed in alogia lætantes plaudentesq; cantemus: Saturasti domine animam inanem, & potasti animã sitientem? Nempe si tunc non erramus quando ieiunamus, & aliorum sex dierum errores tunc abluimus cum sabbato ieiunamus, nullus erit die dominico deterior, nullus sabbato melior. Crede dilectissime frater, nemo legem, sicut iste intelligit, nisi qui non intelligit. Si enim Adam non cibus sed prohibitus cibus perdidit, & Esau nepotẽ sancti Abraham non esca, sed usq; ad contemptũ sacramenti, quod in primatu suo habuit, concupita esca dānauit, sic à sanctis & fidelibus pie prandetur, quemadmodũ à sacrilegis & incredulis impie ieiunatur. Præponitur ergo dies dominicus sabbato fide resurrectionis, nõ consuetudine refectiõnis, aut etiam uinolentẽ licentiã cantionis. Moyses, inquit, quadraginta diebus panem non manducauit, nec bibit aquam. Cur autem hoc dixerit, subiunxit atq; ait: Ecce Moyses amicus dei, nubis inquilinus, delator legis, & populi dux, ter bina sabbata ieiunio celebras nõ offensam, sed meritum collocauit. Nunquid attendit quid huic posset consequenter opponi? Quia utiq; si Moyse ieiunantis propterea ponit exemplum, quoniã in illis quadraginta diebus, ter bina, sicut loquitur, sabbata ieiunauit, & ex hoc uult persuadere, ut sabbato ieiunetur: ex hoc ergo persuadeat, ut & dominico ieiunetur, quia in illis quadraginta diebus nihilominus Moyses ter binos dominicos ieiunauit. Sed addit ac dicit: Et adhuc cum Christo dominicus dies imminenti ecclesiæ seruabatur. Quod cur dixerit, nescio. Si enim propterea quia multo magis ieiunandũ est, postea quã uenit cum Christo dominicus dies: ergo, quod absit, etiam ipso dominico ieiunetur. Si autem timuit, ne propter dierum quadraginta ieiunium obijceretur etiam dominico ieiunandum, & ideo addidit, quod adhuc cum Christo imminenti ecclesiæ dies dominicus seruabatur, ut uidelicet ea causa intelligatur ieiunasse Moyses etiã die qui sequitur sabbatum, quia nondum uenerat Christus, per quem factus est ipse dies dominicus, quo nõ expedit ieiunari: cur ipse Christus quadraginta diebus similiter ieiunauit? Cur nõ in illis diebus quadraginta ter binis qui seque-

bantur sabbatum, ieiunium soluit, ut iam dominici diei prandium cõmendarer etiam ante resurrectionem suã, sicut sanguinem suum potandum dedit ante passionem? Vides certe dierũ quadraginta ieiunium, quod iste cõmemorat, sic ad rem non pertinere ut sabbato ieiunemus, quomodo ad rem non pertinet ut dominico ieiunemus. Prorsus nõ attendit, quid ei de die dominico possit opponi, quando sicut accusanda sunt ebriosa conuiuia, & omnis uorax ac temulenta luxuries, sic accusat prandia sabbatorum, cum possint & ipsa esse modestorũ atq; sobriorum. Et ideo non est illi ad singula respondendum, quoniam pro sabbati prandio uitia luxuriæ reprehendendo, eadem atq; eadem sæpe dicit, aliud non inueniendo quod dicat, nisi quod inaniter & ad rem non pertinens dicit. Vtrum non sit sabbato ieiunandũ quæritur, non utrum sabbato non sit luxuriandũ, quod nec dominico faciunt qui deum timent, quãuis in illo utiq; non ieiunent. Quis autem diceret quod iste ausus est dicere? Quomodo, inquit, pro nobis, aut per nos rata erũt deo aut digna, quæ nos sanctificata die ad peccatum cogunt? Sanctificatam diem sabbati confitetur, & ad peccatũ dicit cogi homines quia prandetur. Ac per hoc secundum istum, aut dies dominicus sanctificatus, nõ est, & incipit esse sabbatum melius: aut si est & dominicus dies sanctificatus, ad peccatũ cogimur quia prædemus: & conat̄ testimonijs probare diuinis, sabbato ieiunandũ. Sed unde hoc probet omnino non inuenit. Manducauit, inquit, & bibit Iacob uinum, & satiatus est, & recessit à deo salutari suo, & ceciderunt una die uiginti tria milia: quasi dictum sit: Prandit sabbato Iacob, & recessit à deo salutari suo. Et Apostolus quando commemorauit cecidisse tot milia, non ait, Neq; prandeamus sabbato, sicut illi pranderunt: sed ait, Neq; fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt, & ceciderunt una die uiginti tria milia. Quid sibi etiam uult quod ait, Sed ita autem populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Posuit quidem & Apostolus hoc testimoniũ, sed ut à seruitute idolorum non à sabbati prandio prohiberet. Sabbato autem illud factum esse iste non probat, sed ut libitum est suspicatur. Sicut autem fieri potest ut ieiunetur, & cum ieiunium soluitur si quis ebrius est, tunc inebrietur: ita fieri potest ut non ieiunetur, & si temperantes sunt homines, modestissime prandeatur. Quid est ergo quod sabbati uolens persuadere ieiunium, adhibet Apostolum testem dicentem: Nolite inebriari uino, in quo est omnis luxuria, quasi diceret: Nolite prædere sabbato, quia ibi est omnis luxuria. Sicut autem hoc præceptum apostolicum, ne inebrientur uino in quo est omnis luxuria, obseruat à Christianis deum timentibus quãdo prandetur die dominico, ita obseruatur quando prandetur & sabbato. Ut expressius, inquit, errantibus

bus contradicam, nemo ieiunio, & si non promeretur offendit, porro & non offendere promereri est. Quis hoc diceret, nisi qui nollet considerare quid diceret? Ergo Pagani quando ieiunant, non ideo magis offendunt deum? Aut si de Christianis uoluit quod dixit intelligi, quis non deum offendet, si uelit cum scãdalo totius quæ ubiq; dilatata est ecclesiæ, die dominico ieiunare? Deinde subiicit testimonia de scripturis ad causam quam suscepit nihil ualentia. Ieiunio, inquit, Helias paradiso donatus in corpore regnat: quasi ieiuniũ non prædicent qui sabbato non ieiunant, sicut ieiunium prædicat, qui tamen die dominico non ieiunant. Aut Helias eo tempore ieiunauerit, quo populus dei etiã sabbato ieiunabat. Quod autem respondimus de quadraginta diebus ieiunij Moyse, hoc deputa esse respondendum & de quadraginta diebus Helias: Ieiunio, inquit, Daniel leonũ sicca rabiem illæsus euasit: quasi legerit quod sabbato ieiunauerit, aut etiam cum ipsis leonibus sabbato fuerit, ubi tamen legimus quod & præderit. Ieiunio, inquit, trium fida germanitas ignibus coruscanti carceri dominata regi hospitio susceptum dominũ adorauit. Hæc exempla sanctorum, nec ad persuadendum cuiuscũq; diei ieiunium ualent, quantominus sabbati, quando quidem non solum non legitur tres uiros sabbato fuisse missos in caminum ignis ardẽtem: sed ne illud quidẽ legitur, tandiu illic eos fuisse, ut possit quisquam dicere eos ieiunasse, imò uero uix unius horæ spatium est, quo eorũ cõfessio hymnusq; cãratur. Nec amplius inter illas flammis innoxias deambulauerunt quã canticum illud terminauerunt. Nisi forte ab isto etiam unius horæ spatium ieiunio deputatur. Quod si ita est, non habet quod succenseat pransoribus sabbati. Vsq; ad horam enim prandij multo q̄ in illo camino proluxius ieiunat. Adhibet & illud Apostoli testimoniũ, ubi ait: Non est regnum dei esca & potus, sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto. Et regnum dei ecclesiam uult intelligi in qua dominus regnat. Obsecro te, nunquid hoc agebat Apostolus, cum ista loqueretur, ut sabbato à Christianis ieiunaretur? Sed nec de ipso cuiuscũq; diei ieiunio loquebatur, cum hæc diceret. Dictum est enim aduersus eos qui more ludæorum secundum ueterem legem in obseruatione quorundam ciborũ putabãt esse mundiciam, & ad eorum fratrum admonitionem, per quorum escam et potum indifferenter acceptũ scandalizabatur infirmi. Ideo cũ dixisset: Noli illum in esca tua perdere, pro quo Christus mortuus est: Et, Non ergo blaspheme tur bonum nostrum: tunc adiunxit, Non enim est regnũ dei esca & potus, &c. Nam sicut uerba hæc apostoli intelligit, ut regnũ dei quod est ecclesia, nõ sit in esca & potu, sed in ieiunio, nõ dico sabbatis ieiunare: sed nõquam omnino cibum ac potũ sumere deberemus, ne de isto dei

regno unquam recederemus. Puto autem quia isto confitente aliquanto religiosius die dominico ad ecclesiam pertinemus, quãdo tamen & ipso concedente prandemus. Cur, inquit, sacrificium potiori domino charum murmuramus offerre, quod spiritus desiderat & angelus laudat? Deinde adiungit angeli testimoniũ dicentis: Bona est oratio cum ieiunio & elemosyna. Quid dixerit, potiori domino, nescio, nisi forte scriptor errauit, & te fugit, ut quod mihi legendum misisti non emendares. Sacrificiũ ergo domino charum ieiuniũ uult intelligi, quasi de ieiunio uerfetur hæc questio, & nõ de ieiunio sabbati. Neq; enim dominicus dies sine sacrificio quod deo charum est peragitur, quia nõ ieiunatur. Sequitur adhuc & ingerit testimonia à causa quam defendendam suscepit penitus aliena. Immola, inquit, deo sacrificium laudis, & istam uocem diuini Psalmi uolens ad quod agitur nescio quomodo cõnectere, Vtiq; inquit, nõ sanguinis aut ebrietatis cõuiuium, quo non laudes debitæ deo, sed blasphemix diabolo suffragante syluescunt. O improuidam præsumptionẽ. Nõ ergo immolatur sacrificiũ laudis dominico die quia non ieiunatur, sed agitur ebrietatis conuiuium & blasphemix diabolo suffragante syluescunt. Quod si nefas est dicere, intelligat nõ ieiunium significare in eo quod scriptum est, Immola deo sacrificium laudis. Ieiunium quippe certis diebus & maxime festis nõ agitur. Sacrificium uero laudis ab ecclesia toto orbe diffusa diebus omnibus immolat. Alioquin quod nullus, non dico Christianus, sed nec infans dicere auderet, dies illi quinquaginta post pascha usque ad pentecosten quibus nõ ieiunat, erũt secundum istum à sacrificio laudis alieni, quibus tantũmodo diebus in multis ecclesijs, in omnibus autem maxime cantatur. Alleluia, quã uocem laudis esse nullus Christianus quãlibet imperitus ignorat. Confitetur tamẽ etiam ipso die dominico nõ in ebrietate, sed in iucunditate præderi, cum dicit, debere nos ex Iudæis & Gentibus multis Christianis nomine fide paucos electos, uespertino sabbatorũ incenso, pro pecudũ uictimis ieiunium deo placitũ laudibus immolare, cuius feruore cremata deficiant opera delictorum. Et mane, inquit, exaudiet nos à nobis auditus, & erunt nobis domus ad manducandũ & bibendum, non in ebrietate, sed in iucunditate dominica celebritate perfecta. Tũc enim eulogia, nõ (ut superius ait) alogia celebratur. Sed quid eum offendit sabbati dies quẽ dominus sanctificauit, ignoro, ut in eo nõ putet posse mã ducari & bibi cum tali iucunditate quẽ careat ebrietate, cum sic ante sabbatum ieiunare possimus, quomodo dicit antẽ dominicũ sabbato ieiunandũ: an cõtinuo biduo pranderi nefas esse arbitrat̄? Videat ergo quanta afficiat cõtume lia ipsam quoq; Romanã ecclesiam, ubi & his hebdomadibus, in quibus quarta et sexta & sab

à Matthæo, à cæteris autem tribus, una sabbati dicitur: quem constat eum esse qui dominicus postea appellatus est. Aut ergo post peractum diē sabbati, noctis initio fuerant cōgregati, que utiq; noxiam ad diem dominicū, hoc est ad unā sabbati pertinebat: & ita eadē nocte fracturus panem sicut frangitur in sacramento corporis Christi, produxit sermonem usq; ad mediū noctis, ut post sacramenta celebrata, rursus usq; ad diluculum alloquens cōgregatos, quoniā multum festinabat, lucescere proficisceretur dominico die. Aut certe si in una sabbati nō per noctem sed per diem hora dominici fuerāt congregati, eo ipso quod dictum est, Paulus disputabat illis exiturus alia die expressa est causa producendi sermonis, quia fuerat exiturus & eos sufficienter instruere cupiebat. Nō ergo solēniter diē dominico ieiunabāt, sed necessarius sermo qui studiū seruentissimi audiebatur ardore, reficiendi corporis causa interrumpendus esse nō uisus est profecturo Apostolo, qui eos propter alios suos usq; quaq; discursus, uel alias nūquam uel rarissime uisitabat, præsertim quia tunc ex illis terris sicut consequentia docent, ita discessurus erat, ut iam nō esset eos in carne uisurus. Ac per hoc magis ostenditur dominicis diebus solita illis non fuisse ieiunia, quia ne hoc crederetur curauit scriptor libri causam producēdi sermonis exponere: ut sciremus si aliqua necessitas oriatur, urgētiori actioni nō esse prandium præferendū: quamuis ab istis audivissime audientibus, & ipsum fontem cogitantibus profecturum, atq; ideo magna siti nō aquæ, sed uerbi sine fatietate quicquid influebat hauriētibus, nō tantū carnale prandiū, uerū etiam cœna cōtempa est. Sed tunc quāuis dominico diē solita illis ieiunia non fuissent, non erat tamen ecclesie tam insignis offensio, si aliqua tali necessitate, qualē apostolus Paulus habuit, diē toto dominico usq; ad mediū noctis, uel etiam usq; ad diluculum reficere corpora non curarēt. Nūc uero postea quā heretici maxime impijssimi Manichei ieiunia diē dominici non aliqua necessitate occurrēti peragere, sed quali sacra solēnitate statuta dogmatizare cœperūt, & innotuerūt populis Christianis, profecto nec tali necessitate qualem Apostolus habuit, existimo faciēdum esse quod fecit: ne maius malū incurratur in scādalo, quā bonum percipiatur ex uerbo. Quicquid tamen causæ uel necessitatis extiterit, cur homo Christianus diē dominico ieiunare cogatur, sicut etiam illud in Actibus apostolorū inuenimus, in naufragij periculo, ubi & ipse Apostolus nauigabat, quatuordecim diebus, ac per hoc duobus dominicis ieiunatum: nullo modo dubitare debemus, dominicū diem quādo non plures dies sine ulla refectione continuandū uentur, inter ieiuniorum dies nō esse ponendū. Cur autem quarta & sexta maxime ieiunet ecclesia, illa ratio reddi uidet, quod considerato

euāgelio, ipsa quarta sabbati quā uulgo quarta feriam uocant, consiliū reperiuntur ad occidentem dominum fecisse iudæi. Intermissio autem uno diē cuius uespera dominus pascha cum discipulis māducauit, qui finis fuit eius diēi quem uocamus quintā sabbati, deinde traditus est ea nocte quæ iam ad sextam sabbati, qui diē passionis eius manifestus est, pertinebat. Hic diē primus azymorum fuit à uespera incipiēs. Sed Matthæus euāgelista quintam sabbati dicit fuisse primam diem azymorum, quia eius uespera sequente futura erat cœna paschalis, qua cœna incipiebat azymum & ouis immolatio manducari. Ex quo colligitur quartam sabbati fuisse quando ait dominus: Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur. Ac per hoc diē ipse ieiunio deputatus est, quia sicut Euāgelista sequitur & dicit: Tūc congregati sunt principes sacerdotum & seniores populi in atrium principis sacerdotū qui dicebatur Caïphas, & cōsiliū fecerunt ut Iesum dolo tenerent & occiderent. Intermissio autem uno diē, de quo dicit Euāgelium: Prima autem azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicētes: Vbi uis paremus tibi comedere pascha? Hoc ergo diē intermissio passus est dñs, quod nullus ambigit, sexta sabbati, quapropter & ipsa sexta recte ieiunio deputatur. Ieiunia quippe humilitatē significant. Vnde dictum est: Et humiliabam in ieiunio animā meam. Sequitur sabbatum, quo diē caro Christi in monumento requieuit, sicut in primis operibus mundi requieuit deus diē illo ab omnib. operibus suis. Hinc exorta est ista in regia illa ueste uarietas, ut alij sicut maxime populi Orientis propter requiem significandā mallent relaxare ieiuniū: alij propter humilitatem mortis domini ieiunare, sicut Romana & nonnullæ Occidētis ecclesie. Quod quidē uno diē quo pascha celebratur propter renouandā rei gestæ memoriā, quia discipuli humanitus mortem domini doluerūt, sic ab omnibus ieiunatur, ut etiam illi sabbati ieiuniū deuotissime celebrēt, qui cæteris per totū annum sabbatis prandent, utrunq; uidelicet significantes, & in uno anniuersario diē luctū discipulorū, & cæteris sabbatis quietis bonū. Duo quippe sunt quæ iustorum beatitudinē & omnis miserie finem sperari faciunt, mors & resurrectio mortuorū. In morte requies est, de qua dicitur per prophetam: Plebs mea intra in cellaria tua, abscondere pusillum donec trāseat ira domini. In resurrectione autem in homine toto, id est in carne & spiritu perfecta felicitas. Hinc factū est ut horum duorum utruq; non significandū putaretur labore ieiunij, sed potius refectionis hilaritate, excepto paschali uno sabbato, quo discipulorum, sicut diximus, luctus propter rei gestæ memoriā fuerat ieiunio prolixiore significandus. Sed quoniā nō inuenimus, ut iam supra cōmemorauī, in euāgelicis & apostolicis

litteris

litteris quæ ad Noui testamenti reuelationē proprie pertinet, certis diebus aliquibus euidenter præceptum obseruanda esse ieiunia, & ideo res quoq; ista sicut alia plurimæ, quas enumerare difficile est, inuenit in ueste illius filij regis, hoc est ecclesie ueritatis locum, indicabo tibi quid mihi de hoc requirenti responderit uenerandus Ambrosius, à quo baptizatus sum Mediolanēsis episcopus. Nam cum in eadem ciuitate mater mea mecum esset, & nobis adhuc catechumenis parum ista curantibus, illa sollicitudinem gereret utrum secundum morem nostræ ciuitatis sibi esset sabbato ieiunandū, an ecclesie Mediolanensis more prandendū, ut hac eam cunctatione liberarē, interrogauī hoc supradictū hominē dei. At ille: Quid possum, inquit, hinc docere amplius q̄ ipse facio? Vbi ego putaueram nihil eum ista respōsione præcepisse, nisi ut sabbato præderemus. Hoc quippe ipsum facere sciebam: sed ille sequutus adiecit, Quando hic sum non ieiuno sabbato, quando Romæ sum ieiuno sabbato: & ad quamcūq; ecclesiam ueneritis, inquit, eius morem seruate, si pati scandalū non uultis aut facere. Hoc respōsum retuli ad matrem, eiq; suffecit, nec dubitauit esse obediendum: hoc etiā nos sequuti sumus. Sed quoniā contingit maxime in Africa, ut una ecclesia uel unius regionis ecclesie, alios habeat sabbato prandentes, alios ieiunantes, mos eorū mihi sequendus uidetur, quibus eorū populorū congregatio regenda commissa est. Quapropter si consilio meo, præsertim quia in hac causa plus fortē q̄ satis fuit, te petente atq; urgente loquutus sum, libēter acquiescis: episcopo tuo in hac re noli resistere, & quod facit ipse, sine ullo scrupulo uel disceptatione sectare.

Augustinus Felicitati & Rustico, de malis & fraterna correptione patienter tolerandis. Epistola LXXXVII

Dilectissimæ & sanctissimæ matri Felicitati, & fratri Rustico, & sororibus quæ uobiscum sunt, Augustinus & qui mecum sunt, in domino S.

Onus est dñs & misericordia eius ubiq; diffusa, quæ nos de uestra charitate in suis uisceribus consolatur. Quantum diligat credētes & sperātes in se, & illū æque inuicē diligētes, & quid eis in posterū seruet, hinc maxime ostēdit, cum infidelibus & desperatis, quibus in mala uolūtate usq; in finē perleuerātibus ignē cū diabolo æternū minatur, in hoc tamē seculo bona tanta largit: qui facit ori solem suum super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos: breuiter enim aliquid dictū est, ut plura cogitent. Quā multa enim habent impij in hac uita munera & dona gratuita ab illo quæ contēnunt, enumerare quis potest? Inter quæ illud magnū quod exemplis interpositarū tribulationū, quas huius seculi dulcedini tanquam bonus medicus miscet, admonet eos si attendere uelint, fugere ab ira uētura: & cum

Aug. to. 2

in uia sunt, id est in hac uita, cōcordare cum sermone dei, quem sibi aduersarium habent male uiuendo. Quid ergo non misericorditer præstatur hominibus à domino deo, à quo etiā tribulatio beneficium est? Nam res prospera donum est cōsolantis, res autem aduersa donum est admonētis dei. Et si hæc præstat (ut dixi) etiā malis, quid præparat sustinentibus se: quorū in numero uos per illius gratiā congregatos esse gaudete, sustinentes inuicem in dilectione, studentes seruare unitatem spiritus in uinculo pacis. Non enim deerit quod in uobis inuicem sufferatis, nisi cū uos ita purgauerit dominus absorpta morte in uictoriam, ut sit deus omnia in omnibus. Diffensiones autem nunquā debent amari, sed aliquando tamen aut à charitate nascuntur, aut charitatē probant. Quis enim facile inuenitur qui uelit reprehendi: & ubi est ille sapiens de quo dictum est, Corripe sapientē & amabit te: Nunquid tamē ideo non debemus reprehendere & corripere fratrem, ne securus tendat in mortem? Solet enim fieri & frequenter accidit, ut ad horam contristetur cum reprehēditur & resistat & contendat, & tamen postea consideret secum in silētio ubi nemo est nisi deus & ipse, & timet displicere hominibus quia corripitur, sed timet displicere deo quia nō corrigitur, & deinceps non faciat illud in quo iuste reprehensus est, & quātum odit peccatum suum tantum diligit fratrem, quem sensit hostem peccati sui. Si autē de illo numero est de quo dictum est, Corripe stultum & adiciet ut oderit te: non de charitate illius dissensio nascitur, sed tamen charitatem reprehētoris sui exercet & probat, quia non ei rependitur odium, sed dilectio que cogit reprehēdere imperturbata perdurat, etiā cum ille qui reprehensus est odit. Si autem ille qui corripit, reddere uult malū pro malo ei qui corripienti indignatur, non fuit dignus qui corriperet, sed dignus planē qui etiam ipse corripitur deberet. Hæc agite ut inter uos aut nō existant indignationes, aut exorta statim celerrima pace perimantur. Maiorem date operam concordandis uobis q̄ redarguēdis: quia sicut acetum corrumpit uas si diutius ibi fuerit, sic ira corrumpit cor, si in alium diem durauerit. Hæc ergo agite, & deus pacis erit uobiscum, orantes simul & pro nobis, ut ea quæ bene monemus alacriter impleamus.

Hilarius Augustino, proponens illi quæstiones aliquot de quibus cupit edoceri. Epist. LXXXVIII

Domino sancto iure ac merito uenerabili & per omnia colēdo Augustino episcopo, Hilarius Anctitatis tuæ gratiā quæ omnibus nota est, paruitati meę persuasit, ut uestris de Syracusano Hipponem remeantibus, has ad laudandam mihi uenerabilitatem tuam litteras erogarem, poscens summam trinitatem, ut incolumis & uegetus dei nostri fauore hoc meum scriptum ad recensendū scripias,

3

scipias, domine sancte iure ac merito uenerabilis, & per omnia colende. Proinde rogo ut mei memor in sanctis orationibus tuis esse digneris, atque imperitiam nostram informare de eo quod quidam Christiani apud Syracusas exponunt, dicentes, posse esse hominē sine peccato, & mādāta dei facile custodire si uelit. Infantem non baptizatum morte praeuentū non posse perire merito, quoniam sine peccato nascitur. Diuite in manentem in diuitijs suis, regnū dei non posse ingredi, nisi omnia sua uēdiderit, nec prodesse eidē posse, si fortē ex ipsis diuitijs fecerit mandata: Non debere iurare omnino. Et de ecclesia quē sit de qua scriptum est, non habere rugam neq; maculā, utrū hęc sit, in qua nūc cōgregamur, an illa quam speramus. Quidam autem putant ecclesiā hanc esse quā nunc frequētatur populis, & sine peccato esse nō posse. De his omnibus rogo quantis ualeo precibus sanctitatem tuam, ut iubeas nos apertius instrui quo no uerimus, quatenus sentire debeamus. Dei nostri misericordia sanctitatē tuam incolumē conseruet annis innumeris opto, domine sancte iure ac merito uenerabilis & per omnia colende.

Augustinus Hilario, respondens ad illius percontationes. Epistola LXXXIX

Augustinus episcopus seruus Christi & eius ecclesiae, dilectissimo filio Hilario in domino S.

X literis tuis didici non solum incoluematē tuam, sed etiam religiosum studium tuum circa uerbum dei, & piam

curam pro salute tua quae est in Christo Iesu domino nostro. Vnde gratias deo agens nō distulisti rescripta persolvere. Si ergo quæris in hac uita, utrū quisquā ita iusticiæ perfectione proficiat, ut hic sine ullo uiuat omnino peccato: attende quid dixerit Ioannes Apostolus, quē dominus inter discipulos suos præcipue diligebat: Si dixerimus, inquit, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & ueritas in nobis non est. Si ergo illi de quibus mihi scripsisti, se dicunt esse sine peccato, uides quia se ipsos decipiunt, & ueritas in eis non est. Si autē se esse peccatores fatentur ut dei misericordiā possint mereri, cōpescant se ab alijs etiam decipiēdis, quibus hanc superbiam persuadere conantur. Omnibus enim necessaria est oratio dominica, quam etiam ipsis arietibus gregis, id est apostolis suis dominus dedit, ut unusquisq; deo dicat: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Cui enim hęc in oratione uerba necessaria nō fuerint, ipse hic sine peccato uiuere pronūciāndus est. Quales si aliquos futuros dominus prouideret, meliores utiq; ex titerūt eius apostoli, aliam orationē illos doceret, qua nō peterēt dimitti sibi peccata, quibus in baptismo fuerant omnia iam dimissa. Nam si Daniel sanctus nō corā hominibus quasi humilitate fallaci, sed corā deo, id est in oratione quā deum precabatur, nō solū peccata populi sui,

Questio
de uisitatione

Mat. 1

Mat. 6

sed etiā sua confitebatur, sicut eius ore ueridico expressum est: nihil aliud mihi uidetur dicendū istis, nisi quod per prophetā Ezechielē cuidam superbo dominus mandat: Nunquid tu sapientior es Daniel? Sed planē qui misericordiā dei adiutus & gratia se ab eis peccatis abstinerit, quē etiā crimina uocantur, atq; illa peccata sine quibus nō hic uiuuntur mūdare operibus misericordiā & pijs orationibus nō neglexerit, merebitur hinc exire sine peccato, quāuis cum hic ueretur habuerit nonnulla peccata: quia sicut ista non defuerūt, ita etiam remedia quibus purgarentur, affuerunt. Quisquis autē hac uelut occasione cōperta, cū audierit neminē hic arbitrio suo sine peccato uiuere, dederit se libidinib. & criminib. nepharijs obligauerit, atq; usq; in diē suum ultimū perdurauerit, quaslibet inter hęc elemosynas faciat, & infeliciter ducit uitam, et infelicitus finit. Sed isti utiq; tolerādi sunt, quādo dicunt uel esse uel fuisse hic aliquem præter unum sanctū sanctorū qui nullum haberet omnino peccatū. Illud uero quod dicūt sufficere homini liberū arbitriū ad dominica præcepta implenda, etiā si dei gratia & spiritus sancti dono ad opera bona non adiuuetur, omnino anathematizandū est, & omnibus execrationibus detestandū. Qui enim hoc asserunt, a gratia dei penitus alieni sunt: qui ignorātes dei iusticiam, sicut de Iudæis dicit Apostolus, & suā uolentes constituere, iusticię dei non sunt subiecti: Plenitudo quippe legis non est nisi charitas. Et utiq; charitas dei diffusa est in cordibus nostris, non per nos ipsos nec uiribus propriae uoluntatis, sed per spiritū sanctum qui datus est nobis. Valet itaq; liberū arbitriū ad opera bona, si diuinitus adiuuetur, quod fit humiliter petendo & faciendo. Desertū uero diuino adiutorio qualibet sciētia legis excellat, nullo modo habebit iusticię soliditatem, sed inflationē impię superbie, & extiosum tumore: docet hoc eadē ipsa dominica oratio. Frustrā enim rogātes deum dicimus, Ne nos inferas in tentationē: si hoc in nostra sic positū est in potestate, ut nullo illius adiutorio id ualeamus adimplere. Dictū est enim, Ne nos inducas in tētionē: quod intelligit ne nos inferri deserēdo permittas. Fidelis enim deus, ait Apostolus, qui non uos permittit tentari supra id quod potestis, sed faciet cū tētionē etiā exitū: ut possitis sustinere. Ut quid hoc dixit deū facere, si hoc sine ipsius adiutorio in sola nostra est potestate? Nā & ipsa lex in hoc adiutorio data est illis, qui ea legitime utūtur: ut per illā sciant, uel quid iusticię iam acceperint, unde gratias agāt, uel quid adhuc eis desit, quod instāter petant. Qui aut sic audiunt quod ait lex, Non concupisces: ut hoc quia didicerint, sufficere sibi arbitrentur, nec adiutorio gratiæ dei ad faciēdum quod iustum est dari sibi uirtutem credāt & petant, ad hoc eis lex subintrauit ut abūdaret delictum, quod dictū est de Iudæis: Parū enim est, quia

Ezechiel

Questio
de libero
arbitrio

1. Cor. 10

quia non implent quod præcepit lex: Non concupisces: sed insuper superbiunt, & ignorantes dei iusticiā, id est quā deus dat, qui iustificat impium, & suam uolentes constituere tanq; suam uoluntatis uiribus factā, iusticię dei nō sunt subiecti. Finis enim legis Christus ad iusticiam omnitredēt, qui utiq; ideo uenit, ut ubi abūdauit delictum, superabūdet gratia. Cui gratiæ si fuerit inimici, dei ignorātes iusticiā, & suam uolentes constituere, quare sunt & isti inimici, si in eū crediderunt, quē illi occiderunt? An ut illi accipiāt præmiū, qui occiso Christo suam impietate accusauerunt, & se illius gratiæ cognitā subdiderunt: & isti portent iudiciū, qui sic in Christum uolunt credere, ut eius ipsam gratiam conentur occidere: Ad hoc quippe in eum credūt qui recte credunt, ut esuriāt sitiātq; iusticiam, & eius gratia saturentur. Omnis enim, sicut scriptū est, qui inuocauerit nomē domini, saluus erit. Non utiq; salute corporis, quam multi habent, et qui non inuocant nomen domini, sed illa salute, de qua ipse dicit: Non est opus sanis medicus, sed ægrotantibus: & quid dixerit, consequenter exponēs: Non ueni, inquit, uocare iustos, sed peccatores. Iustos ergo sanos, peccatores autem dixit ægrotos. Non itaq; de suis uiribus præsumat egrotus, quia in multitudine uirtutis sue non erit saluus: nam si inde præsumit, uideat ne uires istæ nō sint quales solent esse sanorū, sed quales solent esse phreneticorū: qui cū sint insani, adeo se sanos putant, ut nec medicum quærāt, & tanquam importunū insuper cædāt: sicut isti Christum insana superbia quodāmodo cædūt, cuius gratię tam benignū adiutorio ad faciēdā iusticiam dato legis præcepto necessariū nō esse cōtendunt. Desinant ergo sic insanire, & ad hoc se intelligāt habere quantū possunt liberum arbitrium, nō ut superba uoluntate respuant adiutorium, sed ut pia uoluntate inuocent dñm. Hęc enim uoluntas libera tātō erit liberior, quāto sanior: tanto aut sanior, quāto diuinæ misericordiæ gratiæq; subiectior. Ipsa quippe fideliter orat & dicit: Itinera mea dirige secundū uerbum tuū, & ne domine mihi omnis iniquitas. Quomodo enim libera est, cui dominat iniquitas? Ut ei aut nō domine, uide ab illa quis inuocetur. Non enim ait: Itinera mea dirige secundū liberum arbitriū, quia non dominat mihi omnis iniquitas: sed, Itinera mea, inquit, dirige secundū uerbū tuū, & ne dominetur mihi omnis iniquitas. Præcatur, nō pollicetur: confitetur, nō profitetur: optat plenissimā libertatē, non iactat propriam potestatem. Nō enim omnis qui uiribus suis cōfidit, sed omnis qui inuocat nomē domini, saluus erit. Quomodo aut inuocabūt, inquit, in quem nō crediderūt? Ad hoc ergo credunt, qui recte credunt, ut inuocēt in quē crediderūt, & ualeāt facere quod in præceptis legitimis acceperunt, quoniam id quod lex imperat, fides impetrat. Nam ut interim omittamus legis multa

1. Cor. 2

Mat. 9

Psal. 32

Psal. 118

Rom. 10

præcepta, & hoc inde cōmemoremus quod ad cōmemorandū elegit Apostolus, cū dicit lex: Non concupisces: quid uidetur aliud imperare, nisi ab illicitis cupiditatibus continentia? Animus quippe uelut pōdere, amore fert quocūq; fertur. Iubemur itaq; detrahere de pondere cupiditatis, quod accedat ad pōdus charitatis, do nec illud consumat, hoc perficiatur. Plenitudo enim legis est charitas: & tamē de ipsa cōtinentia uide quid scriptum sit: Et cum scirem, inquit, quia nemo potest esse cōtinens nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiā, scire cuius esset hoc donum, adij dominū, & deprecatus sum illū. Nunquid dixit: Et cum scirem quia nemo potest esse cōtinens, nisi per propriū liberū arbitriū, et hoc ipsum erat sapientiā, scire a me ipso esse hoc bonum? Non plane hoc dixit quod quidam in sua uanitate dicūt, sed quod fuit in sanctę scripturæ ueritate dicēdū. Cū scire, inquit, quia nemo esse potest cōtinēs, nisi deus det. Iubet ergo deus cōtinentiā, & dat cōtinentiā: iubet per legē, dat per gratiā: iubet per literā, dat per spiritum. Lex enim sine gratia facit abundare delictū, & litera sine spiritu occidit. Iubet ideo ut facere iussā conati, & in nostra infirmitate sub lege fatigati, adiutorio gratiæ poscere nouerimus, & si quid facere potuerimus operis boni, ei qui adiuuat nō simus ingrati, hoc & iste fecit. Id em eum sapientia docuit, cuius esset hoc donū. Neq; em uoluntatis arbitriū ideo tollitur, quia iuuatur: sed ideo iuuatur, quia nō tollitur. Qui enim deo dicit, adiutor meus esto, cōfiteretur se uelle implere quod iussit, sed ab eo qui iussit, adiutorium poscere ut possit. Sic & iste cū sciret neminē esse posse continentē, nisi deus det, adij dominū & deprecatus est: utiq; uolens adij, uolens deprecatus est, nec petisset nisi esset uoluntas. Sed nisi petisset, quantū posset uoluntas? Quia etsi possit anteq; petat, quid ei prodest, nisi illi agat gratias ex eo quod potest, a quo petendū est quod nondū potest? Vnde etiā qui iam cōtinens est, non habet utiq; cōtinentiā, nisi ad sit uoluntas: sed nisi accepisset, quid haberet uoluntas? Quid enim habes, inquit, quod nō accepisti? Si autē accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Id est, quid gloriaris quasi a teipso habeas, quod si nō accepisses, a teipso habere nō posses. Hoc autem dictum est, ut qui gloriatur, nō in seipso, sed in domino gloriē: & qui nondū habet unde gloriatur, nō a seipso speret, sed dominū precetur. Satius est em minus quēq; habere quod a deo petat, q; plus habere quod sibi tribuat: quoniam expedit ab imo surgere, q; ex alto cadere. Deus enim, scriptū est, superbis resistit, humilibus autē dat gratiam. Ad abundantia igitur delictorum lex nos docet quid uelle debeamus, nisi adiuuet gratia, ut quod uolumus ualeamus, & quod ualuerimus, impleamus. Adiuuabit autē, si non de nostris præsumētes, alta sapiamus, sed humilib. consentientes, & de ijs quę iā possumus, gratias

Rom. 13

Sap. 8

1. Cor. 3

1. Cor. 4

1. Cor. 4

Quaestio tertia
de peccato ori-
ginis

Rom. 5

Rom. 5

agamus, & pro ijs quæ nondū possumus, deum suppliciter inhiante uoluntate poscimus, adinuculantes orationem nostram nunc fructuosis operibus: dando, ut detur nobis: dimittendo, ut dimittatur nobis. Quod autem dicunt infantem morte præuentum, non baptizatum perire non posse, quoniam sine peccato nascitur: non hoc dicit Apostolus, & arbitror esse melius, ut Apostolo potius, quæ istis credamus. Dicit enim ille doctor gentium, in quo Christus loquebatur: Per unū hominē peccatū intrauit in mundum, & per peccatū mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Et paulo post dicit: Nam iudiciū quidem ex uno delicto in condemnationē, gratia autem ex multis delictis in iustificationē. Proinde isti, quem forte in uenerint infantē nō ex illius unius hominis concupiscentia procreatū, ipsum dicant illi damnationi non esse obnoxium, nec per Christi gratiam ab illa dānatione esse liberandū. Quid est enim: Ex uno delicto in condemnationē: nisi illo delicto quo deliquit Adā: Et quid est: Ex multis delictis in iustificationem: nisi quia Christi gratia non solum illud delictū soluit, quo obstringuntur infantes ex illo uno homine procreati, sed etiā multa delicta, quæ cum creuerint homines, addunt malis moribus suis: Tamen & illud unum quo est obligata propago carnalis, quæ ab illo primo homine originē ducit, sufficere dicit ad condemnationē. Ideo nō est superfluum baptismus paruulorū, ut qui per generationē illi condemnationi obligati sunt, per regenerationē liberentur. Sicut enim nō inuenitur homo, qui ab eadē damnatione soluat: sic non inuenitur homo, qui præter Christum spiritaliter regeneret. Carnalis autē generatio delicto illo unī & damnationi eius obnoxia est, spiritalis uero regeneratio non solum illud unū propter quod baptizantur infantes, sed multa delicta facit aboleri, quæ homines male uiuendo ad illud in quo generati sunt, addiderunt. Ideo sequitur & dicit: Si enim ob unius delictū mors regnauit per unū, multo magis qui abundantiam gratiæ & iustitiæ accipiunt, in uita regnabunt per unū Iesum Christum. Itaque sicut per unius delictū in omnes homines ad condemnationē, ita per unius iustificationem in omnes homines ad iustificationē uitæ: sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam iusti constituntur multi. Quid ad ista dicturi sunt: aut quid eis restat, nisi ut Apostolum errasse contendat: Clamat uas electio nis, doctor gentium, tuba Christi: Iudiciū ex uno in condemnationē. Et reclamāt isti, asserentes paruulos, quos ex illo uno homine, de quo loquitur, ducere propaginem confitentur, non ire in condemnationem, etiam si non fuerint baptizati. Iudiciū, inquit, ex uno in condemnationē. Quid dicit, Ex uno, nisi delicto: sequitur enim: Gratia autē ex multis delictis in iustificationē.

Ergo inde iudiciū etiam ex uno delicto ducit in condemnationē: hinc autem gratia etiam ex multis delictis ducit in iustificationē. Quapropter si non audent resistere Apostolo, exponat nobis quare iudiciū ex uno delicto ducat in condemnationē, cum ex multis delictis homines damnandi ueniant ad iudiciū: Aut si propterea ita dictum putat, quia initium peccati ex Adam factū est, quod imitati ceteri sunt, ut sic ex uno illo delicto in iudiciū condemnationēque traherentur, qui eum imitatio multa peccarunt: cur nō etiā de gratia & iustificatione sic dictum est: Cur nō dixit similiter: Et gratia ex uno delicto in iustificationem: Sicut enim hominū multa delicta inter illud unum quod imitati sunt, & iudiciū quo puniuntur, media reperiuntur, ab uno quippe ad multa uenerunt, ut a multis ad iudiciū damnationemque ducerent: sic eadē multa delicta inter hoc ipsum unum, cuius imitatio ne commissa sunt, & gratiam qua dimittuntur, eodem modo media sunt, quoniam ex illo uno ad multa uenerunt, ut ex multis ad gratiā iustificandi ueniret. Cum ergo in utroque, id est & iudicio & gratia, quod attinet ad unum & multa delicta, una eademque ratio sit, dicant isti nobis quare iudiciū dixerit ex uno delicto ducere in eodem nationem, gratiā uero ex multis delictis in iustificationē: aut acquiescant ideo sic esse dictum, quia in hac causa duo constituunt homines: Adam, ex quo consistit generatio carnalis, & Christus, ex quo regeneratio spiritalis. Sed quia tantum ille homo, iste autē & deus & homo, nō quo modo illa generatio uno delicto obligat, quod est ex Adam, ita ista regeneratio unū delictū solum soluit, quod est ex Adam. Sed illi quidē generationi sufficit ad condemnationē unius delicti conexio, quicquid enim postea homines ex malis suis operibus addunt, nō pertinet ad illam generationē, sed ad humanam cōuersationem: huic autem regenerationi nō sufficit illud delictum tantūmodo soluere, quod ex Adā trahit, sed quicquid etiam postea ex iniquis operibus humana cōuersationis accedit. Ideo iudiciū ex uno in condemnationē, gratia autem ex multis delictis in iustificationē. Si enim ob unius delictum mors regnauit per unū, a quo delicto paruuli per baptismum expiatur, multo magis qui abundantiam gratiæ & iustitiæ accipiunt, in uita regnabunt per unū Iesum Christum: multo magis utique in uita regnabunt, quia aeternæ uitæ regnum erit, mors autē in eis temporaliter transit, non in aeternū regnabit. Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, de qua condemnatione paruuli per sacramentum baptismi liberandi sunt: ita per unius iustificationem in oēs homines ad iustificationem uitæ. Et hic omnes dixit, & ibi, non quia omnes homines ueniret ad gratiā iustificationis Christi, cum tam multi alienati ab illa, in aeternū moriantur: sed quia omnes qui nascuntur in iustificatione.

ficationem, non nisi per Christum renascuntur: A sicut omnes qui nascuntur in condemnationem, non nisi per Adam nascuntur. Nemo quippe est in illa generatione præter Adā, nemo in ista regeneratione præter Christū: ideo omnes & omnes, eosdem autē omnes etiam multos postea dicit adiungēs: Sicut enim per inobediētiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi: sic & per unius hominis obedientiam, iusti constituuntur multi. Qui multi: nisi quos iam paulo ante omnes dixerat. Vide quemadmodū cōmendat unum & unum, id est Adam & Christum: illum ad condemnationē, hunc ad iustificationē, cum tanto post Adam uenerit Christus in carne: ut sciamus etiam antiquos iustos, quicunque esse potuerunt, non nisi per eandē fidem liberatos, per quam liberamur & nos, fidem scilicet incarnationis Christi, quæ illis prænunciabatur, sicut a nobis facta annūciatur. Ideo idem Christum hominē dicit, cum sit & deus, ne quis existimet antiquos iustos per deū tantūmodo Christum, id est per uerbum quod erat in principio, non etiā per fidē incarnationis eius, qua & homo Christus dicitur, potuisse liberari. Sententia quippe ita destrui non potest, de qua & alibi dicit: Per unum hominē mors, & per unū hominē resurrectio mortuorū. Sicut enim in Adā omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificantur. Vtique resurrectionē dicit iustorum, ubi est uita aeterna: non resurrectionē iniquorum, ubi mors erit aeterna. Ideo ait, uiuificantur: quia illi damnabunt. Hinc & in ueterib. sacramētis circumcisio paruulorum octaua die fieri præcepta est, quoniam Christus in quo sit delicti carnalis expositio, quam significat circumcisio, die dominico resurrexit, qui post septimū sabbati octauus est. Hac ergo fides etiā antiquorū iustorū fuit. Unde & Apostolus dicit: Habentes autē eundē spiritū fidei, propter quod scriptū est: Credidi propter quod loquutus sum: & nos credimus propter quod & loquimur. nō diceret, Eundem spiritum fidei: nisi admonēs etiam antiquos iustos habuisse ipsum spiritū fidei, hoc est incarnationis Christi. Sed quia illis futura prænunciabatur, quæ iam facta a nobis annūciatur, & tēpore Veteris testamēti uelabatur, quæ tēpore Noui testamēti reuelatur: ideo eius sacramēta uariata sunt, ut alia essent in Veteri testamēto, alia in Nouo, cum fides uaria non sit, sed una sit: quia sicut in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificantur. Quod uero illis uerbis quæ tractabamus adiungit, & dicit: Lex autē subintrauit, ut abundaret delictū [iam nō pertinet ad illud delictum] quod trahit ex Adam, de quo dicebam superius: Mors regnauit per unū: legē quidē siue naturalē intelligamus, quæ in eorū apparet aetatibus qui iam ratione uti possunt: siue cōscriptam, quæ data est per Moysen, quia nec ipsa uiuificare potuit, & liberare a lege peccati & mortis, quæ tracta est ex Adā, sed magis addidit præ-

uaricationis augmenta: Vbi enim lex non est, ait idē Apostolus, nec præuaricatio. Proinde quoniam lex est etiā in ratione hominis, qui iam utitur arbitrio libertatis naturaliter in corde cōscripta, qua suggeritur ne aliquid faciat quisque alteri, quod pati ipse non uult: secundū hanc legem præuaricatores sunt omnes, etiā qui legem per Moysen datā non acceperunt, de quibus in Psalmo legitur: Præuaricatores astimaui omnes peccatores terre. Non enim omnes peccatores terræ legē per Moysen datam præuaricarunt: sed tamen nisi aliquā præuaricassent, non appellarentur præuaricatores. Vbi enim lex non est, nec præuaricatio. Præuaricata ergo lege quæ in paradiso data est, nascitur homo ex Adam cum lege peccati & mortis, de qua dicitur: Video aliam legem in membris meis repugnantē legi mentis meæ, & captiuū me ducentē in legem peccati, quæ est ex membris meis: quæ tamen nisi mala postea consuetudine roboretur, facilius uincitur, non tamen nisi gratia dei: lege autē alia præuaricata, quæ est in usu rationis animæ rationalis in aetate hominis iam ratione utētis, præuaricatores sunt omnes peccatores terræ: præuaricata uero lege etiam illa, quæ data est per Moysen, multo amplius abundat delictū. Si enim data esset lex que posset uiuificare, omnino ex lege esset iustitia. Sed cōcluit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi dare credentibus. Hac uerba si agnoscis, apostolica sunt, de qua lege iterū dicit: Lex præuaricationis gratia posita est, donec ueniret semē, cui promissū est dispositū per angelos in manu mediatoris: Christū cōmendans, cuius gratia salui sunt omnes siue paruuli a lege peccati & mortis, cū quati sumus: siue maiores, qui male utentes arbitrio uoluntatis, præuaricati sunt legē naturalem ipsius rationis: siue qui legē acceperunt, que data est per Moysen, eamque præuaricantes litera occisi sunt. Cum uero etiā euāgelica præcepta homo præuaricatur, uelut quadrumanus mortuus putet: nec de illo tamē desperandum est propter eius gratiā, qui non lente dixit, sed magna uoce clamauit: Lazare, ueni foras. Lex ergo subintrauit ut abundaret delictū, siue cū homines negligunt quod deus iubet, siue cum de suis uiribus præsumentes, adiutoriū gratiæ non implorant, & addunt infirmitati superbiam. Cum autē uocatione diuina intelligant cur sit ingemiscendū, & inuocant cum in quē recte credunt, dicentes: Miserere mei deus secundū magnā misericordiā tuā. Et: Ego dixi, dñe miserere mei, sana animā meam, quia peccaui tibi. Et: In tua iustitia uiuifica me. Et: Viā iniquitatis amoue a me, & lege tua miserere mei. Et: Nō ueniat mihi pes superbiæ, & manus peccatorū nō moueat me. Et: Itinera mea dirige secundū uerbum tuū, & ne domine mei omnis iniquitas. A dño enim gressus hominis diriguntur, & uia eius uolet. Et alia multa, quæ propterea scripta sūt, ut nos admonerēt ad implēda

1. Cor. 15

2. Cor. 4

Psal. 118

Gal. 3

1. Th. 1.2

Psal. 50

Psal. 40

Psal. 35. 11. 8

Psal. 36

ea quæ nobis iubent, ab illo petendū adiutoriū à quo iubent. Cum ergo se homo ad illū extēderit, & sic ingemuerit, fiet quod sequit: Vbi abūdauit delictū, superabundauit & gratia: & Dimittunt ei peccata multa, quoniā dilexit multū. Et diffundit in corde charitas dei, unde fiat legis plenitudo nō per vires arbitrii, qd est in nobis, sed per spiritū sanctū qui datus est nobis. Nouerat quippe ille legē, qui dicebat: Condelector enim legi dei secundū interiorē hominē: & tamen adiungebat: Video autē aliā legē in mēbris meis repugnantē legi mētis meę, & captiuū me ducentē in legē peccati, quę est in mēbris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius. Gratia dei per Iesum Christū dominum nostrum. Cur nō dixit potius, Per meū liberū arbitriū: nisi quia libertas sine gratia non est libertas, sed contumacia. Cum ergo dixisset Apostolus: Lex subintrauit, ut abundaret delictum: ubi autē abundauit delictum, superabundauit & gratia. Secutus adiunxit: Vt quemadmodū regnauit peccatū in morte, sic & gratia regnet per iustitiā in uita æterna per Iesum Christum dominū nostrum. Modo cum dixisset, ut quemadmodū regnauit peccatum in morte, nō ait, Per unum hominē, aut per Adam: quia iam dixerat, Lex subintrauit, ut abūdaret delictum: quæ abundantia delicti non pertinet ad primū hominis propaginem, sed ad cōuersationis humanæ præuaricationē, quæ illi uni delicto, quo solo obstricti tenentur infantes, iam in maioribus ætatibus ex abundantia iniquitatis adiecta est. Sed quoniā hoc totum, etiam quod nō pertinet ad illius unius delicti originem, tamē idonea est soluere gratia saluatoris: ideo cum dixisset, Sic & gratia regnet per iustitiā in uita æterna: addidit, Per Iesum Christum dominum nostrum. Nullæ itaq; argumētationes contra hæc apostolica uerba prolata, impediunt paruulos ad salutem, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Tanto magis enim pro eis loqui debemus, quanto ipsi pro se loqui non possunt. Per unum hominem intrauit peccatum in mūdum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerūt. Sicut ab illo uno homine, sic ab eodem peccato infantes imunes esse non possunt, nisi ab eius reatu per Christi baptismū resoluantur. Vsq; enim ad legem peccatum in mundo fuit. Non quia deinceps in nemine fuit, hoc dictum est, sed quia nō poterat per literam legis auferri, quod solo poterat spiritu gratiæ. Ne quisquā ergo fidens de uiribus non dico uoluntatis, sed potius uanitatibus suæ putaret libero arbitrio legē potuisse sufficere, & Christi gratiam derideret: ideo ait Apostolus, Vsq; enim ad legem peccatum in mūdo fuit, peccatum autem nō deputabatur, cum lex non esset. Non dixit, Non erat: sed, non deputabatur: quia lex nō erat qua arguente demonstraretur, siue lex rationis in paruulo, siue lex literæ

in populo. Sed regnauit, inquit, mors ab Adam usq; ad Moysen, quia nec lex data per Moysen potuit regnum mortis auferre, quod sola Christi abstulit gratia. In quos autem regnauerit uide: in eos, inquit, qui nō peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ. Regnauit ergo & in eos qui non peccauerūt. Sed cur regnauerit, ostēdit cum ait: In similitudine præuaricationis Adæ. Iste est enim melior intellectus horū uerborum, ut cum dixisset: Regnauit mors in eos qui non peccauerunt, quasi nos moneret quare in eos regnauerit qui non peccauerūt, adderet, In similitudine præuaricationis Adæ, id est quia inerat eorum in membris similitudo præuaricationis Adæ. Potest & sic intelligi, Regnauit mors ab Adā usq; ad Moysen, & in eos qui nō in similitudine præuaricationis Adæ peccauerunt, quia in semetipsis cum iam nati essent, nec ratione adhuc uterentur qua ille utebatur quando peccauit, nec præceptum accepissent, quod ille transgressus est, sed solo originali uitio tenerentur obstricti, per quod eis regnū mortis traheret ad condemnationē. Quod regnum mortis in eis tantum non est, qui Christi gratia renati, ad eius regnum pertinent: quoniā mors temporalis, quāuis & ipsa de originali delicto propagata sit, corpus in eis interimit, animam uero ad pœnam nō trahit, ubi uoluit regnum mortis intelligi: ut anima renata per gratiam, iam non moriatur in gehennam, id est à uita dei non alienetur, non separetur. Temporalis autē mors corporis, etiam in ijs qui Christi morte redimunt, relinquatur interim ad exercitationem fidei, & agonem præsentis luctationis, in quo & martyres certauerunt: absumatur uero & ipsa in reuolutione corporis, quam resurrectio pollicetur. Ibi enim penitus absorbebitur mors in uictoriam, cui modo gratia Christi adimit regnum, ne suorū animas ad pœnas tartari trahat. Nonnulli sane codices non habent, In eos qui non peccauerūt, sed in eos qui peccauerūt in similitudine præuaricationis Adæ. Quibus quidē uerbis nullo modo iste sensus auferitur, secundum hoc quippe intelligunt peccasse in similitudine præuaricationis Adæ, secūdū quod supra dictū est, In q̄ oēs peccauerūt. Sed tamen Græci codices, unde in Latinū scriptura translata est, illud plures habēt qd diximus. Quod nō adiunxit de Adā, qui est forma futuri. Neq; hoc uno intelligit modo: aut enim forma Christi à cōtrario est, ut quemadmodū in illo omnes moriunt, sic & in Christo omnes uiuificant: & quō per ipsius inobediētiam peccatores cōstituti sunt multi, sic per istius obedientiam iusti cōstituantur multi. Aut forma futuri eum dixit, quod ipse inflixerit formā mortis posteris suis. Ille tamē est melior intellectus, ut à cōtrario forma esse credat, quā multū commendat Apostolus. Deniq; ne omnino ex æquo in hac forma eadē cōtraria pensent, adiungit et dicit: Sed non sicut delictū, ita & donatio. Si

Si enim ob unius delictum multi mortui sunt, multo magis gratia dei, & donū in gratia unius hominis Iesu Christi in multos abundabit: ut intelligatur non in magis multos, cum iniqui magis multi sint qui damnabuntur, sed magis abundabit quod in ijs qui per Christum redimuntur, temporaliter ualet forma mortis ex Adam, in eternū autem ualebit uitæ forma per Christum. Quamuis ergo, inquit, Adam futuri forma sit à contrario, plus tamen præstat Christus regeneratis, q̄ eis nocuerat ille generatis: & non sicut per unum peccantem, ita est & donum. Nam iudicium quidem ex uno in condemnationē, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Non solum in hoc, inquit, non æqualis est forma, quia ille tēporaliter nocuit eos, quos in eternū Christus redemit: uerum etiam quia illius uno delicto posteri nisi à Christo redimant, traduntur in condemnationē. Christi autē redemptio etiā multa delicta dissoluit, quæ illi uni abundantia præuaricatricis iniquitatis adiecit, unde iam superius disputauimus. Contra hæc Apostoli uerba sanumq; intellectū nemini acquiescas, si uis Christo & in Christo uiuere. Nam si quem admodū illi dicūt, propterea ista cōmemorasset Apostolus, ut intelligeremus ad primum hominem peccatores ideo pertinere, quia non delictum ex illo nascēdo traximus, sed eum imitando peccauimus: diabolus potius poneret: qui & prior peccauit, & de quo nullam substantiæ propaginem traxit genus humanū, sed eum sola imitatio subsecuta est: unde dicitur pater impiorum, sicut noster dicit pater Abraham propter imitationē fidei, nō propter originem carnis. Nam ideo de ipso diabolo dictū est: Imitantur autē illum qui sunt ex parte ipsius. Deinde si propter imitationē hoc loco Apostolus cōmemoraret primū hominē, quia primus peccator in hominibus fuit, ut ideo ad illum omnes homines peccatores diceret pertinere: cur non sanctum Abel posuit, qui primus in hominibus iustus fuit, ad quem iusti omnes propter imitationem iustitiæ pertinerent, sed posuit Adam, contra quem non posuit nisi Christum? Quia sicut ille homo delicto suo uitiauit posteritatē suam, sic ille deus homo iustitia sua saluauit hereditatem suam. Ille traiciendo carnis immundiciam quod nō poterat impius diabolus, ille donādo spiritus gratiam, quod nō poterat Abel iustus. Multa de ijs quæstionibus in alijs nostris opusculis & ecclesiasticis sermonibus diximus, quoniam fuerunt etiā apud nos quidam, qui ubicūq; poterant hæc sui erroris noua semina spargerēt, quorum nonnullos per ministeriū nostrū fratrumq; nostrorū misericordia domini ab illa peste sanauit. Nec tamē hic deesse aliquos arbitror, maxime apud Carthaginē, sed iam occulte missitāt, timentes ecclesiæ fundatissimā fidē. Nam unum eorum nomine Cælestius in eiusdē ciuitatis ecclesia iam ad presbyterij honorē surrepere cō-

perat, sed fidelissima libertate fratrum propter has ipsas contra Christi gratiam disputationes usq; ad iudiciū episcopale perductus est, tamen coactus est confiteri propter baptizandos paruulos, quod & ipsis redemptio sit necessaria. Vbi quantū noluerit de originali peccato aliquid expressius discere, tamē ipso redēptionis nomine non parū sibi præscripsit. Vnde enim redimēdi sunt, nisi à diaboli potestate, in qua esse nō possent, nisi originalis obligatione peccati? Aut q̄ precio redimunt, nisi Christi sanguine, de quo apertissime scriptū est, q̄ in remissionē effusus sit peccatorū: Sed quia magis cōuictus & ab ecclesia detestatus q̄ correctus & pacatus abcessit, ueritus sum ne forte ibi sit ipse qui uestram fidem perturbare conatur. Ideo nominis ipsius cōmemorationem putauit esse faciendam. Sed siue ipse sit siue alij cōsortes eius erroris: plures enim sunt q̄ sperare possumus, & ubi nō redarguuntur, etiā alios ad suam sectam seducunt, & sic crebescunt, ut nesciā quō sint erupturi: nos tamen malumus eos in ecclesiæ cōpage sanari, q̄ ex illius corpore uelut insanabilia mēbra rescari, si tñ hoc permittit ipsa necessitas. Timendum est enim, ne plura putrescāt dum putribus parcitur. Potēs est autem misericordia domini nostri, quæ potius eos ab hac peste liberet, qd sine dubio faciet, si fideliter aduertāt teneant q̄ quod scriptum est: Qui inuocauerit nomen domini, saluus erit. Audi iā pauca de diuitibus, quod in epistola tua sequit inquirendum. Hoc enim posuisti illos dicere: Diuitem manentē in diuitijs suis, regnum dei non posse ingredi, nisi omnia sua uēdiderit, nec ei prodesse si forte ex ipsis diuitijs mandata fecerit. Euaserūt istorum disputationes patres nostri Abraham et Isaac et Iacob, qui tanto ante ex hac uita migrarunt. Habebant quippe hi omnes non paucas diuitias, si cut fidelissima scriptura testatur: multos tamen uenturos ab oriente & occidente, & non supra ipsos, uel extra ipsos, sed cum ipsis recubituros in regno celorum, ille ipse qui propter nos factus est pauper cū uere diues esset, ueracissima promissione prædixit. Et quis superbus diues qui induebatur purpura & bysso, et epulabatur quotidie splendide, mortuus apud inferos torqueret: tamē si pauperis ulcerosi qui ante ianuā eius contēptus iacebat misertus fuisset, mereret & ipse misericordiā. Et si pauperi illi meritū esset inopia nō iustitia, non utiq; ab angelis in Abraham gremiū, qui diues hic fuerat, tolleret. Sed ut nobis ostenderet, nec in isto paupertatē per seipsam diuinitus honoratā, nec in illo diuitias fuisse dānatas: sed in isto pietatē, in illo impietatem suos exitus habuisse: sic suscepit impium diuitem cruciatus ignis, ut tamē piū pauperē susciperet sinus diuitis. Qui sanē cum hic diues ueretur, diuitias sic habebat, & eas præ dei præceptis tam paruipēdebat, ut etiam cum ipsius filij immolatione nollet offendere deum iubentem, quem

Matth. 23

Ioc. 2

Questio 4. de derelinquendis facultatibus

Matth. 9

Luca 16

Græci codic.

Rom. 1

Si

quem suarū diuitiarū & sperabat & optabat hæ redem. Hic utiq; dicunt, ideo patres antiquos non uendidisse omnia quæ habebant, & dedisse pauperibus, quia hoc eis non præceperat dominus. Nondum enim reuelato testamento nouo, quod non fieri nisi plenitudine temporis oportebat, nec eorū uirtus fuerat reuelanda, qua uirtute hoc eos facillime posse, deus in eorum cordibus nouerat, qui testimoniū illis tam insigne perhibebat, ut cum sit omnīū sanctorum deus, tanquā de præcipuis amicis suis dicere dignaretur: Ego sum deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob, hoc mihi nomen est in æternum. Postea uero quā magnum pietatis sacramentum manifestatum est in carne, & uocandis omnibus gentibus Christi aduentus illuxit, in quem etiā illi patres crediderant, sed huius fidei oliuam suo tempore manifestādam, in illius arboris de qua Apostolus loquitur, tanquam radice seruabāt, dictum est diuiti: *Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælis, & ueni sequere me.* Hæc si dicant, uidentur aliquid rationabiliter dicere. Sed totum audiant, totum aduertant, nō in parte aures aperiant, in parte surdescāt. Cui enim dominus hæc præcepit: Profectio illi diuiti, qui uitā æternæ consequendæ consiliū quærebat accipere. Hoc enim domino dixerat: *Quid faciam, ut uitā æternam consequar?* Ille autem nō ei respondit: *Si uis uenire ad uitam, uade, uende omnia quæ habes: sed, si uis uenire ad uitam, serua mandata.* Quæ iuuenis cum sibi à domino ex lege commemorata seruasse dixisset, & quæsisset quid adhuc sibi deesset, responsū accepit: *Si uis perfectus esse, uade, uende omnia quæ habes, & da pauperibus. Et nē se illa quæ multum amabat, hoc modo perdere existimaret: Et habebis, inquit, thesaurum in cælis.* Deinde addidit: *Et ueni sequere me: nē cuiquam cum hæc fecerit, aliquid prodesse existimetur, si non sequitur Christum.* At ille quidem tristis abcessit, qui uiderit quemadmodum illa legis mādata seruauerat. Puto enim quod se arrogantius quæ uerius seruasse responderat. Veruntamē magister bonus mandata legis ab ista excellentiore perfectione distinxit. Ibi enim dixit: *Si uis uenire ad uitam, serua mandata: hic autem, si uis perfectus esse, uade, uende omnia quæ habes, &c.* Cur ergo negamus diuites, quamuis ab illa perfectione absint, uenire tamen ad uitam, si mandata seruauerint, & dederint ut detur illis, & dimiserint ut dimittatur illis? Credimus enim ministrum Noui testamēti fuisse Apostolum, cum scribēs ad Timotheum diceret: *Præcipe diuitibus huius mundi non superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarū, sed in deo uiuo, qui præstat nobis omnia abundantanter ad fruendum. Bene faciāt diuites, sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendāt ueram uitam, de qua & illi*

adolescenti dictum est: *Si uis uenire ad uitam, Puto quod ista præcipiens, diuites instruebat, non fallebat Apostolus, qui non ait: Præcipe diuitibus huius mundi, ut uendant omnia quæ habent, dent pauperibus, & sequantur dominum: sed, non superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum. Ista superbia diuitē illum, qui iacentem ante ianuam suam cōtemnebat pauperem iustum, & ista spes in incerto diuitiarum, qua se propter purpurā, byssum, & epulas splendidas beatum putabat, non ipsa diuitiæ perduxerunt ad inferni tormenta. An forte quia dominus ad iunxit: Amen dico uobis, difficile diues intrabit in regnum cælorum: & iterum dico uobis, Facilius intrabit camelus per foramen acus, quæ diues in regnum cælorum: ideo putant isti diuitem, etiam si faciat ista quæ diuitibus præcipienda scripsit Apostolus, in regnum cælorū intrare nō posse? Quid ergo est? Vtrum Apostolus contra dominum loquitur, an isti nesciunt quid loquuntur? Quid horum credat, eligat Christianus. Puto melius nos credere, istos nescire quid loquantur, quā Paulum contra dominum loqui. Deinde cur nō in consequentibus etiam ipsum dominum audiūt dicentem discipulis pro miseria diuitum contristatis: *Quod hominibus impossibile est, deo facile est?* Sed ideo, inquit, hoc dictum est, quia futurum erat ut audito Euangelio, diuites uendito patrimonio, erogatoq; pauperibus dominum sequerentur, & intrarent in regnum cælorū, atq; ita fieret quod difficile uidebatur, non ut manentes in diuitiis suis, præcepta Apostoli custodiendo, id est, non superbe sapiendo, neq; sperando in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo, bene faciendo, facile tribuendo, & cōmunicando indigentibus, ueram apprehendant uitam, sed etiam ista præcepta apostolica, uenditis omnibus suis rebus impleant. Hæc si dicunt, Scio quippe eos illa dicere, non attendunt primitus quemadmodum dominus contra eorum dogma, suam gratiam prædicauerit. Non enim ait, *Quod hominibus impossibile uidetur, facile est hominibus si uoluerint: sed, Quod hominibus, inquit, impossibile est, deo facile est, ostendens quando ista recte sūt, non fieri hominis potentia, sed dei gratia. Hæc ergo attendant isti, & si reprehendunt eos qui gloriāntur in diuitiis suis, caueant ipsi in sua uirtute confidere. Simul enim utriq; reprehenduntur in Psalmo: *Qui confidunt in uirtute sua, & qui in abundantia diuitiarū suarum gloriāntur. Audiāt itaq; diuites, Quod hominibus impossibile est, deo facile est: & siue manētes in diuitiis suis, siue illis uenditis, & per indigentias pauperum distributis intrent in regnum cælorum, gratiæ dei tribuant non proprijs uiribus bonū suū. Quod enim hominibus impossibile est, nō hominibus, sed deo facile est. Audiāt hoc & isti, & si iam omnia sua uendiderunt, & pauperibus tribuerunt, uel adhuc id agunt atq; disponūt, &***

hoc modo præparant intrare in regnum cælorum, hoc nō tribuant uirtuti suæ, sed eidem gratiæ diuine: Quod enim hominibus impossibile est: non ipsis, quia & ipsi homines sunt, sed deo facile est. Hoc quippe illis & Apostolus dicit: *Cum timore et tremore uestram ipsorū salutem operamini. Deus enim est qui operat in uobis, & uelle & operari pro bona uoluntate. Certe ideo se dicūt de suis rebus uendendis perfectio nis à domino suscepisse consiliū ut sequantur dominum, quoniam illic additum est: Et ueni sequere me. Cur ergo in ijs bonis quæ faciunt, de sua tantū uoluntate præsumunt, nec audiunt dominum, quem sequi se dicunt increpantem atq; testantem: Sine me nihil potestis facere? Si autē Apostolus ita dixit: Præcipe diuitibus huius mundi, nō superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum, ut uendant omnia quæ possidēt, & ea precia distribuendo indigentibus, faciant quod sequitur: *Facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, & aliter eos in regnum cælorum intrare posse non credit: fallit ergo eos quorum domos tam diligenter doctrinæ sanitate componit, admonens & præcipiēs quales se præbere debeant uxores uiris, uiri uxoribus, filij parentibus, parentes filijs, serui dominis, domini seruis. Nam quomodo hæc agi possunt sine domo, & sine aliqua re familiaris? An hoc eos mouet quod ait dñs: Qui cunq; dimiserit omnia sua propter me, accipiet in hoc seculo cētuplum, & in futuro uitam æternā possidebit. Aliud est dimiserit, aliud est uendiderit. Nam & in ijs quæ dimittenda mandauit, etiam uxor commemorata est, quam nullis humanis legibus licet uēdere, Christi autem legibus nec dimittere, excepta causa fornicationis. Quid sibi ergo uolunt ista præcepta? Non enim possunt inter se esse contraria, nisi quia occurrat aliquando necessitatis articulus, ubi aut uxor dimittatur, aut Christus: ut alia omittam, si ipsi uxori maritus displicuerit Christianus, etq; proposuerit aut à se diuortii, aut à Christo: Hic ille quid eligat nisi Christum, & dimittat uxorē laudabiliter propter Christū? Ambobus quippe Christianis dominus præcepit, ne quisquam dimittat uxorem, excepta causa fornicationis. Vbi autē qualibet ex eis persona infidelis est, consiliū Apostoli attendatur: *Vt si infidelis consentit habitare cum uiro fideli, uir nō dimittat uxorē. Similiter & uxor fidelis uirū, si cum illa habitare consenserit. Quod si infidelis, inquit, discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi, id est, si infidelis noluerit esse cum coniuge fideli, hic agnoscat fidelis suam libertatem, ne ita se subiectum deputer seruituti ut ipsam dimittat fidem, ne coniugem amittat infidelem. Hoc & de filijs atq; parētib; hoc de fratribus & sororibus intelligitur, propter Christū omnes esse dimittendos, cum proponitur ista conditio, ut Christum***

dimittat, si illos secum habere desiderat. Hoc ergo & de domo atq; agris, hoc & de ijs reb; quæ iure pecuniario possidentur, hoc loco accipiendum est. Simul enim etiam de his non ait: *Qui cunq; uendiderit propter me quæcunq; licitum est uendere: sed, quicunq; dimiserit. Fieri enim potest ut dicatur Christiano ab aliqua potestate, aut Christianus non eris, aut si in hoc permanere uolueris, domum possessionesq; nō habebis. Cum uero etiam illi diuites, qui in suis diuitijs sic statuerant permanere, ut ex earum bonis operibus promerent deum, hæc dimittāt potius propter Christum, quæ propter hæc Christū, ut accipiant in hoc seculo centuplum, cuius numeri perfectione significant omnia: fideli quippe homini totus mundus diuitiarum est: sicutq; hoc modo quasi nihil habentes, & omnia possidentes, ut in futuro seculo possideant uitā æternam, ne propter ista dimisso Christo in mortem præcipitetur æternam. Hac quippe lege & conditione, non illi tantum qui mentis excellentia perfectionis cōsiliū receperūt, ut uendita sua, pauperibus distribuerent, & humeris ab omni seculo huius sarcina liberioribus leuem Christi sarcinam ferrent, sed etiam quisquis infirmior, & illi gloriosissime perfectioni minus idoneus, qui tamen se meminit ueraciter esse Christianū, cum audierit sibi proponi, quod nisi hæc omnia dimiserit, dimissurus est Christum, apprehēdet potius turrim fortitudinis à facie inimici: quia cum eam in sua ædificare et fide, computauit sumptus quibus perfici posset: id est, eo animo accessit ad fidem, ut huic seculo non solum uerbis renunciaret: quia & si emit aliquid, tanquā non possidens erat: & si utebatur hoc mundo, tanq; non utens erat, non sperans in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo. Cum em̄ omnis qui renunciat huic seculo, sine dubio renunciet omnibus quæ sunt eius, ut possit Christi esse discipulus: ipse enim, cum de sumptibus ad turris ædificiū necessarijs, & de bello aduersus regem alterum præparando, similitudines præmisisset, adiūxit sic: *Qui non renunciat omnibus quæ sunt eius, nō potest meus esse discipulus: profecto renunciat etiā diuitijs suis, si quas habet: aut sic ut eas omnino non diligens, totas distribuat indigentibus, & superfluis exoneretur sarcinis: aut sic, ut pius diligens Christum, spem ab eis transferat in ipsum, atq; ita utatur illis, ut facile tribuēs & comunicās, thesaurizet in cælo: paratusq; sit quemadmodū parentes & filios & fratres & uxorē, hoc modo et istas relinquere, si talis conditio proposita fuerit, ut nisi dimisso Christo, eas habere non possit. Nam si aliter huic seculo renunciat, quando accedit ad fidei sacramentū, facit quod de lapsis beatus Cyprianus ingemuit, dicens: *Seculo uerbis solis renunciātes, & non factis. De hoc quippe dicit, cum ueniente tēratione, magis ista metuit amittere, quæ Christum negare: Ecce homo qui cœpit ædificare, & nō potuit***

Ioan. 15
1. Tim. 6

Matth. 19

1. Cor. 7

Luce 14

Cyprianus

potuit perficere. Ipse est etiam, qui cum adhuc longe esset aduersarius eius, misit legatos quærens pacem: id est, nondum affligente, sed adhuc imminente ac minante tentatione, ut ipsi non careat quæ plus diligit, ad relinquendum Christum negandumque consentit. Et multi sunt tales, qui etiam putant sibi ad augendas opes suas, & multiplicanda delectamenta terrena, religionem suffragari debere Christianam. Sed non sunt tales diuites Christiani, qui licet ista teneant, non tamen ab eis ita tenentur, ut hæc Christo anteponant, quia ueraci corde seculo renunciarunt, ut nullam spem in talibus ponant. Hi uxores & filios uniuersaque familias ad Christianam religionem tenendam sana erudiunt disciplina. Horum domus hospitalitate feruentes, recipiunt iustum in nomine iusti, ut mercedem iusti accipiant. Frangunt esurienti panem suum, nudum uestiunt, captiuum redimunt, thesaurizant sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant ueram uitam. Et si forte pro fide Christi pecuniaria damna perpetienda sunt, oderunt diuitias suas: si suorum orbitates uel separationes pro Christo minantur hic mundus, oderunt parentes, fratres, filios, uxores: postremo si de ipsa huius corporis uita cum aduersario paciscendum est, ne desertus deserat Christus, oderunt insuper animam suam. De his quippe omnibus mandatum acceperunt, quod aliter discipuli Christi esse non possunt. Nec tamen quia præceptum est eis, ut oderint pro Christo & animas suas, uendendas eas habent, aut illatis sibi manibus effundendas: sed parati sunt eas amittere pro Christi nomine moriendo, ne mortui uiuant Christum negando. Sic etiam diuitias, ad quas uendendas parati non fuerunt monente Christo, ad perdendas eas debent parati esse pro Christo, ne cum eis pereant perditio Christi: habemus hinc utriusque sexus diuites clarissimasque personas martyrii gloria sublimatas. Ita multi quos rerum suarum uenditione piguerat ante perfici, Christi imitata passione sunt repente perfecti: & qui nonnullam infirmitatem carnis & sanguinis suis diuitiis perfecerunt, subito aduersus peccatum pro fide usque ad sanguinem certarunt. Quibus autem non prouenit corona martyrii, neque illius perfectionis de uendendis rebus suis, consilium tam grande tamque præclarum receperunt, & tam a damnabilibus immunes criminibus esurientem Christum paauerunt, sitienti potum dederunt, nudum uestierunt, peregrinantem susceperunt, non sedebunt quidem cum Christo sublimiter iudicaturi, sed ad ipsius dexteram stabunt misericorditer iudicandi. Beati enim misericordes, quoniam ipsorum miserebitur deus. Et iudicium sine misericordia fiet illi qui non fecit misericordiam. Superexultat autem misericordia iudicio. Proinde isti desinant contra scripturas loqui, & in suis exhortationibus ad maiora sic excitent, ut minora non damnent. Non enim & sanctam uirginitatem ali-

ter exhortando persuadere possunt, nisi coniugalium uincula damnauerint, cum docente Apostolo, unusquisque donum proprium habeat a deo, alius sic, alius autem sic. Ambulent itaque perfectionis uiam, ueditis omnibus suis rebus, & misericorditer erogatis. Sed si uere pauperes Christi sunt, & non sibi, sed Christo colligunt, infirmiora eius membra quare puniunt antequam sedes iudicarias acceperint: Si enim tales erunt, qualibus dominus dicit: Sedebitis super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel: & de qualibus Apostolus dicit: Nescitis quoniam angelos iudicabitis, præparent potius non criminosos, sed religiosos diuites recipere in tabernacula æterna, a quibus amici facti sunt de mona iniquitatis. Puto enim quod quidam eorum qui hæc impudenter atque imprudenter garrunt, a diuitibus Christianis & pijs in suis necessitatibus sustentantur. Habet enim ecclesia quodam modo suos milites, & quodammodo prouinciales. Vnde dicit Apostolus: Quis militat suis stipendijs unquam? Habet & uineam & plantatores, habet gregem & pastores. Vnde consequenter dicit: Quis plantat uineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte eius non percipit? Quamuis talia disputare, qualia isti disputant, non sit militare, sed rebellare: non sit plantare uineam, sed eradicare: non sit pascendos congregare, sed perdendos a grege separare. Sicut autem ipsi qui diuitum religiosi obsequijs aluntur atque uestiuntur, neque enim ad suas necessitates nihil accipiunt, nisi ab eis qui res suas uedunt, non tamen iudicantur atque damnantur ab excellentioribus Christi membris, qui maiori uirtute, quam multum commendat Apostolus, suis se manibus transigunt: sic nec isti damnare debent infirmioris meriti Christianos, quorum operibus transiguntur, sed recte uiuendo & recte docendo magis eis dicere: Si nos uobis spiritualia seminamus, magnus est, si uestra carnalia metamus? Multo quippe minori impudentia serui dei, qui manuum suarum honestis operibus uenditis uiuunt, damnant istos a quibus nihil accipiunt, quam isti qui propter aliquam corporis infirmitatem non ualentes manibus operari, damnant eos ipsos de quorum facultatibus uiuunt. Ego qui hæc scribo, perfectionem de qua dominus locutus est, quando ait diuiti adolescenti: Vade uende omnia que habes, & da pauperibus: et habebis thesaurum in celo: & ueni sequere me: uehementer adamaui, & non meis uiribus, sed gratia ipsius adiuuante sic feci. Neque enim quia diues non fui, ideo minus mihi imputabit. Nam neque ipsi apostoli, qui priores hoc fecerunt, diuites fuerunt. Sed totum mundum dimittit, qui & illud quod habet, & quod optat habere, dimittit. Quantum autem in hac perfectionis uia profecerim, magis quidem noui ego, quam quisquam alius homo, sed magis deus quam ego. Et ad hoc propositum quantis possum uiribus alios exhortor, & in nomine do-

mini habeo confortes, quibus hoc per meum ministerium persuasum est: sic tamen ut præcipue sana doctrina teneatur, nec eos qui ista non faciunt, uana contumacia iudicemus, dicentes nihil prodesse quod pudice quis coniugaliter uiuit, quod domos suas & familias Christiane regunt, quod operibus misericordie sibi thesaurizant in posterum, ne ista disputando non scripturarum sanctarum tractatores, sed eorum accusatores inueniamur. Quod ideo commemorauimus, quoniam isti quando talia dicere prohibentur ab eis qui hoc domini consilium non ceperunt, respondent eos talia disputari nolle, quoniam uitis suis fauet, & dominica præcepta implere detrectant: quasi non, ut de his taceat, qui licet infirmiores, religiose tamen utuntur diuitijs, etiam ipsi cupidi & auari male his utentes, & in terreno thesauro cor luteum figentes, quia & ipsos necesse est usque ad finem portet ecclesia, sicut illa retia usque ad littus pisces malos, tolerabiliores in ea sint quam isti qui talia sermocinando & disseminando, ita se uideri magnos uolunt, quia diuitias suas, uel quantumcunque patrimonium ex præcepto domini uendiderunt, ut eius hereditatem, quæ usque ad fines terræ dilata atque diffunditur, hac doctrina non sana perturbare atque euertere moliantur. Vnde quia ex hac quidem occasione, sed tamen iam breuiter dixi, quid etiam de ecclesia Christi in hoc seculo sentiam, id est, quia usque ad finem huius seculi necesse est portet bonos & malos, quoniam & hoc inter tuas quaestiones interrogasti, prolixam epistolam iam tandem aliquando concludam: In rationem caue quantum potes. Melius quippe nec uerum iuratur, quam iurandi consuetudine, & in periurium saepe caditur, & semper periurio propinquatur. Sed illi, quantum aliquos eorum audiui, quid sit iurare prorsus ignorant: putant enim se non iurare, quando in ore habent, Scit deus: &, Testis est deus: &, Testem deum inuoco super animam meam: quia non dicitur, Per deum: & quia talia reperiuntur in apostolo Paulo. Sed etiam illa ibi contra eos inuenta est, quam non confitentur esse iurationem, ubi ait Apostolus: Quotidie morior, per uestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu domino nostro. In Graecis enim codicibus reperitur omnino esse hanc iurationem, ne quis in Latina lingua hoc sic intelligat dictum, Per uestram gloriam: quomodo dictum est, Per meum aduentum iterum ad uos: & multa similia, ubi dicitur per aliquid, & non est iuratio. Sed non ideo quia in suis literis iurauit Apostolus, uir in ueritate firmissimus, ludus nobis debet esse iuratio. Multo enim tutius, ut dixi, quantum ad nos attinet, nunquam iuramus: ut sit in ore nostro, Est est, non non: sicut dominus monet. Non quia peccatum est, uerum iurare: sed quia grauissimum peccatum est, falsum iurare: quo citius cadit, qui consueuit iurare. Accepisti quod mihi uidetur: melius exponant ista meliores: non isti quorum noui iam sententiam reprobandam, sed alij qui ueraciter

possunt. Nam & ego paratior sum discere quam docere, & tu magnam conferes beneficium, si ea quæ illic a sanctis fratribus aduersus istorum uaniloquia differuntur, non me facias ignorare. In domino recte & fideliter uiuas dilectissime fili. Patres concilij Carthaginensis Innocentio pontifici Romano de actis aduersus Pelagium & Cælestium. Epist. XC. Domino beatissimo & honorandissimo fratri sancto Innocentio papæ, Aurelius, Mundius, Rusticanus, Fidelius, Euagrius, Antonius, Palatinus, Adeodatus, Vincentius, Publianus, Theasius, Tutus, Panthionius, Victor, Restitutus, Rusticus, Fortunatianus, alius Restitutus, Ampelius Animus, Felix, Donatianus, Adeodatus, Octauius, Serotinus, Maiorinus, Posthumanus, Tripulus, Victor, alius Victor, Leucius, Macianus, Fructuosus, Faustianus, Quoduultus, Candorius, Maximus, Megarius, Rusticus, Rufianus, Proculianus, Thomas, Ianuarius, Octavianus, Prætextatus, Sixtus, Quoduultus, Pethadius, Quoduultus, Cyprianus, Seruilius, Pelagius, Marcellus, Venantius, Didymus, Saturninus, Tiazacenus, Germanus, Germanianus, Inuentius, Maiorinus, Inuentius, Candidus, Cyprianus, & Æmilianus, Romanus, Africanus, & Marcellinus, qui in concilio ecclesie Carthaginensis aduimus.

Um ex more ad Carthaginensem ecclesiam soleniter ueniremus, atque ex diuersis causis congregata ex nobis synodus haberetur, presbyter noster Orosius nobis literas sanctorum fratrum & confacerdotum nostrorum dedit Herodis & Lazari, quarum formam his constituimus esse subdendam. His ergo lectis Pelagium & Cælestium autores nefarii prorsus & ab omnibus nobis anathematizandi erroris aduertimus. Vnde factum est, ut recensendum peteremus, quid ante ferme quinquennium super Cælestij nomine hic apud ecclesiam Carthaginensem fuerit agitatum. Quo recitato, sicut ex subsequentijs aduertere poterit sanctitas tua, quamuis iudicatio manifesta constaret, quia illo tempore episcopali iudicio excisum hoc uulnus tantum ab ecclesia uideretur, nihilominus tamen id communi deliberatione censuimus, & huiusmodi persuasionis autores, quamuis ad presbyterium idem Cælestius postea peruenisse dicatur, nisi hæc apertissime anathematizauerint ipsos anathematizari oportere, ut si ipsorum non potuerit, saltim eorum qui ab eis decepti sunt uel decipi possunt, cognita sententia quæ in eos lata est, sanitas procuretur. Hoc itaque gestum domine frater sancte, charitati tuæ intimandum duximus, ut statuta nostra medio critatis etiam apostolicæ sedis adhibeat autoritas, pro tuenda salute multorum, & quorundam peruersitate etiam corrigenda. Id enim agunt isti damnabilibus disputationibus suis, ut non defendendo, sed potius in superbiam sacrilegam extollendo liberum arbitrium, nullum relinquant locum gratiæ dei, qua Christiani sumus

Questio 5. de non iurando

1. Cor. 15

vi

Augustinus omnia

mus, qua & ipsum nostrae uoluntatis arbitrium uere sit liberum, dum a carnalium concupiscentiarum dominatione liberatur, dicente domino: Si uos filius liberauerit, tunc uere liberi eritis, quod auxilium fides impetrat, quae est in Christo Iesu domino nostro. Isti autem asserunt sicut a fratribus qui etiam eorum libros legerunt cognouimus in eo dei gratiam deputandam, quod talem hominis instituit creauitque naturam, quae per propriam uoluntatem legem dei possit implere, siue naturaliter in corde conscriptam, siue in literis datam. Eandem quoque legem ad gratiam pertinere, quod illam deus in adiutorium hominibus dedit. Illam uero gratiam, qua ut dictum est, Christiani sumus, cuius Apostolus praedicator est, dicens: Condelector enim legi dei secundum interiorem hominem: uideo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuantem me in lege peccati, quae est in membris meis: miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum: nolunt omnino cognoscere, sed nec aperte quidem oppugnare audent: sed quid aliud agunt, cum hominibus animabilibus non percipientibus quae sunt spiritus dei, persuadere non cessant ad operandam perficiendamque iustitiam, et dei mandata complenda, solam sibi humanam sufficere posse naturam, non attendentes quod scriptum est: Spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Et: Non uolentis est neque currentis, sed miserentis est dei. Et quod unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, habentes dona diuersa secundum gratiam quae data est nobis. Et: Gratia dei sum id quod sum, & gratia eius in me uacua non fuit, sed plus omnibus illis laboraui, non ego autem, sed gratia dei mecum. Et: Gratias deo qui dedit nobis uictoriam per dominum nostrum Iesum Christum. Et: Quia non idonei sumus cogitare aliquid quasi ex nobismet ipsis, sed sufficientia nostra ex deo est. Et: Habemus thesaurum istum in uasis fictilibus, ut eminentia uirtutis sit dei, & non ex nobis. Et innumerabilia quae de scripturis omnibus si colligere uelimus, tempus non sufficit. Et ueremur ne apud te ista commemorando quae maiore gratia de sede apostolica praedicas, inconuenienter facere uideamur. Sed ideo facimus, quia eo quod infirmiores sumus, quaquaersum quisque nostrum uerbo dei praedicando putatur attentior, crebrius eos patimur & audacius insurgentes. Si ergo Pelagius episcopalis gestis quae in oriente confecta dicuntur, etiam tuae uenerationi iuste uisus fuerit absolutus, error tamen ipse & impietas quae tam multos assertores habet, per diuersa dispersos, etiam autoritate apostolicae sedis anathematizanda est. Consideret ergo sanctitas tua, & pastoralibus nobis compatiatur uisceribus, quod sit pestiferum & exitiale ouibus Christi, quod istorum sacrilegas disputationes necessario sequitur, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem, quod dominus & discipulos monuit, & posuit in ora

tionem quam docuit, aut ne deficiat fides nostra, quod pro apostolo Petro se rogasse ipse testatus est. Si enim possibilitate naturae, & arbitrio uoluntatis in potestate sunt constituta, quis non ea uideat a domino inaniter peti, & fallaciter orari, cum oratio poscunt quae naturae nostrae iam ita conditae sufficientibus uiribus obtinentur? Nec debuisse dicere dominum Iesum: Vigilate & orate: sed tantummodo: Vigilate ne intretis in tentationem: nec beatissimo Petro primo apostolorum, Rogaui pro te, sed moneo te uel impero accipio ne deficiat fides tua. Contradicitur etiam istorum contentione benedictionibus nostris, ut in cassum super populum dicere uideamur, quicquid eis a domino precamur, ut recte accipere uiuendo illi placeant: & illa quae pro fidelibus precatur Apostolus dicens: Flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelo & in terra nominatur, ut det uobis secundum diuitias gloriae suae uirtute corroborari per spiritum eius. Si ergo uouerimus benedicens super populum dicere: Da illis domine uirtute corroborari per spiritum tuum: istorum nobis disputatio contra dicit, affirmans negari liberum arbitrium, si hoc a deo poscitur quod in nostra est potestate. Virtute enim corroborari si uolumus, inquit, possumus ea possibilitate naturae quam nunc non accipimus, sed cum crearemur accepimus. Paruulos etiam propter salutem quae per saluatorem Christum datur, baptizandos negant, ac sic eos mortifera ista doctrina in aeternum necant, promittentes etiam si non baptizentur, habituros uitam aeternam, nec pertinere ad eos, de quibus dominus ait: Venit enim filius hominis quaerere & saluare quod perierat: quia isti, inquit, non perierant, nec est quod in eis saluetur, uel tanto precio redimatur: quia nihil est in eis uitiatum, nihil tenet sub diaboli potestate captiuum, nec pro eis suffus est sanguis qui suffus esse in remissione legitur peccatorum: quanquam per baptismum Christi etiam paruulorum fieri redemptionem libello suo Caestius in Carthaginiensi ecclesia iam confessus est. Sed multi qui eorum perhibent esse uel fuisse discipuli, haec mala quibus fundamenta Christianae fidei conentur euertere, quantumcumque possunt affirmare non cessant. Unde etiam si Pelagius Caestiusque correcti sunt, uel se ista nunquam sensisse dicunt, et quaecumque scripta contra eos prolata fuerint sua esse negabunt, nec est quemadmodum de mendacio conuincantur: generaliter tamen qui cumque dogmatizat & affirmat, humanam sibi ad uincenda peccata, & dei mandata facienda sufficere posse naturam, & eo modo gratiae dei quae sanctorum euidentius orationibus declarat, aduersarius inuenitur: Et quicumque negat paruulos per baptismum Christi a perditione liberari, & salutem percipere sempiternam, anathema sit. Quaecumque autem alia ab eis obijciuntur, non dubitamus uenerationem tuam cum gesta episcopalia perspexerit quae in Oriente in eadem causa confecta dicuntur, id iudicaturam unde omnes

in dei misericordia gaudeamus. Ora pro nobis A
domine beatissime papa.

Innocentius Romanus pontifex superiori respondet

~~.....~~ XCI
Innocentius Aurelio & omnibus sanctis episcopis
uel ceteris qui in concilio Carthaginiensi affue-
runt ecclesiae, dilectissimis fratribus in domino S.

2. Retr. 50
I
Nrequirendis de his rebus quas omni-
cum solitudine decet a sacerdotibus,
maxime a uero iustoque & catholico tra-
ctari concilio, antiquae traditionis exempla ser-
uantes, & ecclesiasticae memores disciplinae, ue-
strae religionis uigorem non minus nunc in con-
sulendo, quam antea cum pronunciareris uera ratio-
ne firmatis, qui ad nostrum referendum appro-
bastis esse iudicium, scientes quid apostolicae se-
di, cum omnes hoc loco positi ipsum sequi desi-
deremus Apostolum, debeatur, a quo ipse episco-
patus, & tota autoritas nominis huius emerit.
Quem sequentes, tam mala iam damnare noui-
mus quam probare laudanda: uel id uero quod pa-
trium instituta sacerdotali custodientes officio non
censetis esse calcanda, quod illi non humana, sed
diuina decreuerit sententia, ut quicquid de dis-
iunctis remotisque prouincijs ageretur, non prius
duceretur finiendum, nisi ad huius sedis notitiam
perueniret: ubi tota huius autoritate iusta quae
fuerit pronuntiatio firmaretur, indeque sumeretur
caetera ecclesiae uelut de natali suo fonte aquae
cunctae procederent, & per diuersas totius mun-
di regiones puri capitis incorruptae manerent,
quid praecipere, quos abluere, quos uelut in coe-
no inmundabili sordidatos mundis digna cor-
poribus unda uitaret. Gratulor igitur fratres cha-
rissimi, quod per fratrem & coepiscopum nostrum
Iulium literas ad nos destinastis, & cum illis cu-
ram geritis, quibus praesidetis ecclesiis, sollicitu-
dinem uestram pro omni utilitate monstratis, &
per cunctas totius orbis terrarum ecclesias om-
nibus una quod profit decernendum esse de po-
scitis: ut suis constabilita regulis ecclesia, ex hoc
quod illos caueat pronuntiationis iustae firmata
decretalibus pauere non possit, qui peruersis in-
structi uerborum argutijs sub imagine catholi-
cae fidei disputantes, uelut pestiferum exhalantes
uirus, ut hominum recte sentientium in deterio-
rem partem corda corrumpant, totam ueri dogma-
tis quaerunt euertere disciplinam. Sanandum er-
go celerius, ne longius execratus animis mor-
bus inserpat, ut si medicus cum uiderit huius ter-
reni corporis aliquem esse languorem, magnum
suae artis aestimat documentum, si cito quis illius
interuentu desperatus euadat: uel cum putre uul-
nus aspexerit, adhibet fomenta uel caetera qui-
bus illud possit quod natum fuerat uulnus ob-
duci, ac si id manens sanari non poterit, ne cor-
pus reliquum sua tabe corrumpat, ferro ampu-
tat quod nocebat, quod reliquum integrum est,
seruat intactum. Praecedendum id ergo est quod
Aug. to. 2

uelut puro sanoque nimium corpori uulnus obre-
plit, ne cum tardius abstergitur, in ipsis penes ui-
sceribus huius mali non exhaurienda post sen-
tina confidat. Nam quid nos de his posthac re-
ctum mentibus existimemus, qui sibi se putant
debere quod boni sunt, nec illum considerant cu-
ius quotidie gratiam consequuntur? Sed item isti
qui tales sunt, nullam dei gratiam consequuntur,
qui sine illo tantum se assequi posse confidunt,
quantum uix illi qui ab illo postulant & accipiunt,
promerentur. Quid enim tam iniquum potest
esse tam Barbarum, tam totius religionis igna-
rum, tam Christianis mentibus inimicum, quam
huic te negare debere quicquid in quotidiana
gratia consequeris, cui te ipse confiteris debere
quod natus es? Ergo eris tibi in prouidendo praes-
tator, quam potest in te esse, qui te ut esses effecit?
Et cui putes debere quod uiuis, quomodo te non
putas illi debere quod quotidianam eius conse-
quendo gratiam taliter uiuis? Et qui nos adiu-
torio negas indigere diuino, quasi ex nostra in to-
tum possibilitate perfecti, quomodo uero adiu-
torium in nos, cum tales a nobis etiam esse pos-
sumus, prouocamus? Qui enim adiutorium dei
negat, uelle interrogare quid dicat, nos non me-
reri, an illum hoc non posse praestare? An nihil
esse propter quod unusquisque hoc debeat postu-
lare? Possit hoc deum, opera ipsa testantur: & ad-
iutorio quotidiano nos egere negare non possu-
mus. Hoc enim seu bene uiuimus precamur, ut
melius sanctiusque uiuamus, seu praua sentientes,
a bonis auertimur, ut ad rectam redeamus uiam
eius auxilio plus egemus. Nam quid tam morti-
ferum, tam praecipit uideatur ad casum, tam ex-
positum ad omnia pericula, si hoc solum nobis
putantes posse sufficere, quod liberum arbitrium
cum nasceremur accepimus, ultra iam a domi-
no nihil quaeramus? Id est, autoris nostri oblitus,
eius potentiam, ut nos ostendamus liberos, ab-
iuremus, quasi iam amplius quod possit dare non
habeat, qui te in tuo ortu liberum fecit: nescien-
tes quod nisi magnis precibus gratia in nos im-
plorata descendat, nequaquam terrene labris &
mundani corporis uincere conemur errores, cum
pares nos ad resistendum non liberum arbitrium,
sed dei solum facere possit auxilium. Nam si ille
clamat adiutorio sibi opus esse diuino, qui di-
gne hoc non quaereret, si cui liberum arbitrium
plus prodesset, quippe cum uir beatus & iam ele-
ctus a domino nihil egeret, tamen ita deum de-
precatur postulans: Adiutor meus esto, ne dere-
linquas me, neque despicias me deus salutaris
meus. Nos nobis liberum arbitrium, ille deum
postulat adiutorem: quod nati sumus posse suffi-
cere nos dicimus, ille deum ne derelinquat exo-
rat: Nos ergo dicimus manifeste, quid oremus?
cum ille tatem beatus, ut supra diximus, uir
ne despiciatur exorat. Illi enim necesse est ita ar-
guant, qui ista confirmant. Dauid enim oratio-
nis ignarus, & suae naturae nescius accusetur: qui
psal. 26
s 3 cum

cum sciat tātum in sua inesse natura, adiutorem sibi deum & assiduum adiutorē inuocat: nec illi sufficit assiduum, sed ne aliquando illum despiciat, orationibus pronus exoptat, & per corpus omne psalterij hoc & prædicat & clamat. Si ergo hoc illi tam magnum sit, ut assidue diceret, ita necessariū est confessus ut doceret, quemadmodum Pelagius Cælestiusq; seposita omni responsione psalmorum, taliaq; abdicata doctrina suasuros se aliquibus esse cōfidunt, nos adiutorium dei nec debere quærere, nec egere: cū omnes sancti nihil se sine hoc agere posse testentur. Liberū enim arbitriū olim ille perpeffus, dum suis inconsultiū utitur bonis, cadens in præuarricationis profunda demersus, nihil quēadmodum exinde surgere posset inuenit, suaq; in æternum libertate deceptus huius ruine iacuisset oppressus, nisi eum post Christi pro sua gratia releuasset aduētus: qui per nouæ regenerationis purificationem, omne præteritū uitium sui baptismatis lauacro purgauit, & eius firmans statum quo rectius stabilisq; procederet, tamen suam gratiam in posterū non negauit. Nam quamuis redemisset hominem à præteritis ille peccatis, ramen sciens iterū posse peccare, ad reparationem sibi, quemadmodū posset illum et post ista corrigere, multa seruauit: quotidiana præstat ille remedia, quibus nisi freti consiliū nitamur, nullatenus uincere humanos poterimus errores. Necessē est enim, ut quo auxiliante uincimus, eo iterū non adiuuante uincamur. Sed possem plura dicere, nisi uos cōstaret cūcta dixisse. Quisquis ergo huic assentiens uideatur esse sententiæ, quo dicat adiutorio nobis non opus esse diuino, inimicum se catholicæ fidei, & dei beneficijs profitetur ingratum. Nec nostra communione sunt digni, quam prædicando taliter polluerunt. Sic enim sua sponte dum sequuntur illa quæ dicunt, longius à uera religione fugerunt. Cum enim hoc totū in nostra professione consistat, quotidianisq; precibus nihil agamus nisi quemadmodū dei misericordiā consequamur, quēadmodū ferre possimus ista iactātes? Quis rogo tantus illorum pectora error obcecat, ut si nullam gratiā sentiunt, quia nec digni sunt nec merent, nec de alijs considerent quid quotidie singulis gratia diuina largitur? Sunt quidem isti omni cæcitate dignissimi, qui nec hoc sibi reliquerunt, ut se auxiliō credant reuocari ab erroribus posse diuino. Negātes enim adiutorium, non alijs, sed sibi hoc penitus abstulerunt, qui auellendi sunt longius, & ab ecclesiæ procul remouendi uisceribus, ne diutius multa occupās, insanabilis post error increfcat. Si enim diu fuerint in hac impunitate uersati, necesse est multos in hanc suæ prauitatē mentis inducant decipiantq; innocētes, uel potius imprudentes, qui fidem catholicam nō sequuntur. Putabūt enim eos recte sentire, quos adhuc uiderint in ecclesia perdurare. Separef ergo à sano corpore uul-

nus insanū, remotoq; morbi fauētis afflatu cautiū quæ sunt sincera perdurent, & grex purior ab hac mali pecoris contagione purget. Sit totius corporis illibata perfectio, quæ uos sequi & tenere in illis pronunciations cognouimus, & unā uobiscū pari assensione seruamus. Quis si tamē aliquod in se dei adiutorium, quod hucusq; negauerūt, prouocauerint, & opus sibi eius auxiliū esse cognouerint, ut de hac labe in qua sui cordis incuruatione corruerant, liberentur, quasi in lucem de fœda tracti caligine, remōtis abdicatisq; omnibus quibus totus ne uerum aspiceret fœdabatur et caligabat aspectus, damnēt hęc quæ hucusq; senserūt, & aliquando animū rectis disputationibus cōmodantes, ab hac aliquantulū labe correcti, ueris se sanandos cōcilijjs tribuāt atq; submittāt. Quod si fecerint, erit in potestate pontificū, istis aliquatenus subuenire, & talibus aliquā curam præstare uulneribus, quā solet lapsis cum respuerint ecclesia nō negare: ut à suis reuocati præcipitijs, intra ouile domini redigantur, ne foris positi, & tanto præsidio à fide munitiois exclusi, periculis omnibus exponant, deuorandi luponū dentibus atq; uexandi, quibus obsistere hac qua illos in se irrita uerant doctrinæ peruersitate nō possunt. Sed factis uestris monitis, & sic satis abundantibus nostræ legis exemplis probat esse responsum, nec quicquid superesse duximus quod dicamus, cū nihil prætermisum à uobis, nihil constet esse suppressum, quo illi refutati & penitus cognoscantur esse cōuicti. Ideoq; à nobis testimonia nulla ponunt, quia & his plena relatio est, & satis cōstat ut doctissimos sacerdotes cūcta dixisse, nec decet credere uos aliquid quod ad causam possit proficere præterisse. Et alia manu, Bene ualete fratres. Et ad latus, quinto Calendas.

Augustinus & ceteri episcopi Mileuitani cōcilij, Innocentio, de cohibendis Pelagianis. Epist. XCII
Dño beatissimo meritoq; uenerabili, & in Christo honorādo papæ Innocētio, Siluanus, Valentinus, Aurelius, Donatus, Restitutus, Lucianus, Alipius, Augustinus, Placētus, Seuerus, Fortunatus, Possidius, Nouatus, Secundus, Maurētius, Leo, Faustinianus, Cresconius, Malcus, Littorius, Fortunatus, Donatus, Ponticanus, Saturninus, Christonius, Honorius, Lucius, Adeodatus, Processus, Cresconius Secundus, Felix, Asaticus, Rufinianus, Faustinus, Seruus, Terētius, Cresconius, Sperātius, Quadratus, Lucillus, Sabinus, Faustinus, Crescōius, Victor, Gignātius, Posidonius, Antoninus, Innocētus, Præsidius, Crescētus, Felix, Antonius, Victor, Honorat⁹, Donatus, Petrus, Præsidius, Cresconius, Lapidus, Delphinus, ex cōcilio Mileuitano in d. S.

Q uia te dominus gratiæ suæ præcipuæ munere in sede apostolica collocauit, talemq; nostris tēporibus præstitit, ut nobis potius ad culpā negligētiæ ualeat, si apud tuam uenerationē, quæ pro ecclesia sug-

suggerenda sūnt tacuerimus, quam ea tu possis uel fastidiosē uel negligenter accipere magnis periculis infirmorū mēbrorū Christi pastoralē diligentia quæsumus adhibere digneris. Noua quippe heresis & nimium perniciofa tēpestas surgere inimicorū gratiæ Christi cœpit, qui nobis etiā dominicā orationē impijs disputationibus conant auferre. Cum enim dñs docuerit ut dicamus, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: Isti dicūt posse hominē in hac uita præceptis dei cognitis ad tã tã perfectionē iusticiæ sine adiutorio gratiæ saluatoris, per solū liberū uolūtatis arbitriū peruenire, ut ei nō sit iā necessariū dicere, Dimitte nobis debita nostra. Illud uero qd sequit, Ne nos inferas in tentationē: nō ita intelligendū tanq̄ diuinū adiutoriū poscere debeamus, ne in peccatum tentati decidamus, sed hoc in nostra esse positū potestate, & ad hoc implendū solam sufficientem uoluntatē hominis, tanquā frustra Apostolus dixerit, Nō uolētis neq; currētis, sed miserentis est dei: & Fidelis deus qui non permittet uos tentari super id quod potestis, sed faciet cū tētationē etiā exitū ut possitis sustinere: frustra etiā dñs dixerit apostolo Petro, Rogauit pro te, ne deficiat fides tua. Et omnibus suis, Vigilate & orate, ne intretis in tentationē: si hoc totū est potestatis humanæ. Pueros quoq; paruulos si nullis innouetur Christianæ gratiæ sacramentis habituros uitā æternā, nequā præsumptioē contendunt, euacuātes quod dicit Apostolus: Per unum hominē peccatum intrauit in mundū, & per peccatū mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerūt: Et alio loco: Sicut in Adā omnes moriūtur, sic & in Christo omnes uiuificabuntur. Ut ergo alia omitteremus quæ contra sanctas scripturas plurima differūt, hæc interim duo quibus omnino totum quod Christiani sumus nituntur euertere, quæ fidelia corda sustinent, nō esse rogandū deū, ut contra peccati malū atq; ad operandā iusticiā sit noster adiutor, & non opitulari paruulis ad cōsequendam uitā æternā Christianæ gratiæ sacramentū: hæc insinuātes apostolico pectori tuo, nō opus habemus multa dicere, & tantā impietatē uerbis exaggerare, cum proculdubio tē ita permoueat, ut ab eis corrigēdis ne latius serpent multosq; cōtaminent, uel potius interimāt, dum sub nomine Christi, à gratia Christi penitus alienāt, omnino dissimulare nō possis. Huius autē perniciosissimi erroris autores esse perhibent, Pelagius & Cælestius, quos quidē in ecclesia sanari maluimus, q̄ desperata salute ab ecclesia reserari, si necessitas nulla cōpellat. Quorum unus, id est Cælestius etiā ad presbyterū in Asia dicitur peruenisse. De quo ante paucos annos quid gestū fuerit sanctitas tua de Carthaginēsi ecclesia melius instruetur. Pelagius uero sicut à quibusdā fratribus nostris missæ loquunt epistolæ, Hierosolymis cōstitutus nōnullos fallere asserti

tur, uerūtamen multo plures qui eius sensus diligentius indagare potuerūt, aduersus eū pro gratia Christi & catholicæ fidei ueritate cōfligunt, præcipue sanctus filius tuus frater & cōpresbyter noster Hieronymus. Sed arbitramur, adiutante misericordia dñi dei nostri Iesu Christi, qui te & regere consulentē & orantem exaudire dignat, autoritati sanctitatis tuæ, de sanctarū scripturarū autoritate depromptæ, facilius eos qui tam peruersa & perniciofa sentiūt esse cessuros, ut de correctione potius eorum cōgratulemur quā contristemur interitū. Quodlibet autē ipsi eligant, certe uel alijs quos plurimos possunt, si ab eis dissimulet suis laqueis implicare, cernit uenerabilitas tua instāter & celeriter prouidentum. Hæc ad sanctitatē tuam de cōcilio Numidiæ scripta direximus, imitantes Carthaginēsis ecclesiæ, Carthaginensis prouinciæ coepiscopos nostros, quos ad sedem apostolicam quam beatus illustras de hac causa scripsisse comperimus. Et alia manu, Memor nostri in deū gratia augearis domine beatissime, meritoq; uenerabilis, & in Christo honorande sancte pater.

Innocētus Rom. pont. patribus cōciliij Mileuitani comprobans illorum acta aduersus Pelagianos. ~~Epist. XCIII~~ Epist. XCIII

Innocentius, Siluano seni, Valentino, & ceteris qui in Mileuitana synodo interfuerunt dilectissimis fratribus in domino Salutem.

Nter ceteras Romanæ ecclesiæ curas & apostolicæ sedis occupatiōes, quibus diuerforū cōsulta fideli ac modica disceptatione tractamus, frater & coepiscopus noster Iulius, dilectiōis uestræ literas quas ex Mileuitano cōcilio cura fidei propēiore misistis, mihi inopināter ingessit, Carthaginēsis etiā synodī querele parilis scripta subiūgens. Nimirū exultat ecclesia tantā sollicitudinē cōmissis gregibus exhibere pastores, ut non solū ex his nō patiantur errare, sed si quas magis ouium obsecræ delectationis herba seduxit, si in errore permaſerint, aut segregari penitus uelint, aut illicet dudū petita uerātes, custodiæ pristinæ circūſpectione tutari, in utraq; parte uidelicet cōsulētes, ne uel suscipiēdo tales simili cæteræ ducant exēplo, uel spernēdo redeūtes luporum morſibus uideantur ingestæ. Prudēs admodū & catholica fidei plena cōsolatio. Quis em̄ aut tolerare possit errantem, aut nō recipere corrigentem? Nam ut durū arbitror cohibentiā præbere peccantibus, ita impiū iudico manū negare cōuersis. Diligenter ergo & cōgrue apostolico cōsultis honorī, honorī in quā illius, quæ præter illa quæ sunt, extrinsecus, sollicitudo manet omnium ecclesiarū super anxijs rebus quæ sit tenēda sententia, antiquæ scilicet regulæ formam sequuti, quam toto semper ab orbe mecū nostis esse seruata. Verum hæc missa facio, neq; em̄ hoc uestram credo latere prudentiam. Quid id etiam actione firmastis, nisi sciētes q̄ per omnes prouincias

vincias de apostolico fonte petentibus respon-
sa semper emanent: praesertim quoties fidei ra-
tio uentilatur, arbitror omnes fratres & coepi-
scopos nostros, non nisi ad Petrum, id est sui no-
minis & honoris autorem referre debere, uelut
nunc retulit uestra dilectio, quod per totum mun-
dum possit omnibus ecclesijs in comune pro-
desse. **Frāt enim** necesse est cautiore, cum inuen-
tores malorum ad duplicis relationem synodi
sententiae uestrae statutis uiderint ab ecclesiasti-
ca communione seiunctos. Gemino igitur bo-
no charitas uestra fungitur. Nam & canonum po-
tenti gratia seruatorum & beneficio uestro to-
tus orbis utetur. Quis enim catholicorum uiro-
rum cum aduersarijs Christi uelit ulterius misce-
re sermonem: quis saltem ipsam lucem uitae com-
munionem partiri: Noui haereses nimirum fugian-
tur autores. Quid enim acerbius in deum finge-
re poterunt, quam cum adiutoria diuina cassarent,
causamque diuinam, id est quotidianae precatio-
nis auferrent, hoc est dicere, quid mihi opus Deo?
Merito in hos dicat hymnicus: Ecce homines
qui non posuerunt deum adiutorem sibi. Negan-
tes ergo auxilium Dei, inquit hominem sibi
posse sufficere, nec gratia hunc egere diuina,
qua priuatus ~~necesse est~~ diaboli laqueis irreti-
tus occumbat, dum ad omnia uitae perficienda
mandata, sola tantummodo libertate contendat.
O prauissimarum mentium peruersa doctrina: ad-
uerte tandem quam primum hominem ita libertas ipsa
decepit, ut dum indulgentius frenis eius utitur
in prauaricationem praesumptione conciderit,
nec ex hac potuit erui, nisi ei prouidentia regene-
rationis statum pristinae libertatis Christi do-
mini reformasset aduentus. Audi David dicen-
tem: Adiutorium nostrum in nomine domini.
Et, Adiutor meus esto ne derelinquas me, neque
Psal. 26. 123 despicias me Deus salutaris meus: quae in casum
dixit, si tantum in eius erat positum uolun-
tate, quod a domino flebili sermone poscebat.
Quaerunt cum ita sint, cum in omnibus diuinis paginis
uoluntati liberae non nisi adiutorium dei legamus
esse necendum, eamque nihil posse coelestibus
auxilijs destitutam, quoniam modo huic soli
possibilitatem hanc pertinaciter ut asseritis
defendentes, sibi met imo quod est dignius do-
lore communi, plurimis Pelagius Coelestiusque
persuadent. Multifarijs equidem ad destruendum
tale magisterium uti possemus exemplis, nisi
sciremus sanctitatem uestram ad plenum scrip-
pturas omnes callere diuinas, praesertim cum ue-
stra relatio tantis ac talibus testimonijs sit refer-
ta, ut his solis ualeat praesens dogma rescindi,
opusque non esse reconditis, cum ex his quae fa-
cile uobis occurrentia posuistis, nec audeant ob-
uiare nec possint. Ergo dei gratiam conantur au-
ferre, quam necesse est etiam restituta nobis sta-
tus pristinae libertate quaeramus: quippe nec ali-
as diaboli machinas, nisi eadem possumus iuuan-
te, uitare. Illud uero quod eos uestra fraternitas

A asserit praedicare, paruulos eternae uitaee premij
etiam sine baptismatis gratia posse donari, per-
fatum est. Nisi enim manducauerint carnem fi-
lij hominis, & biberint sanguinem eius, non ha-
beunt uitam in semetipsis. Qui autem hanc eis
sine regeneratione defendunt, uidentur mihi ip-
sum baptismum uelle cassare, cum praedicant hos
habere quod in eos creditur non nisi baptismate
conferendum. Si ergo nihil uolunt officere
non renasci, fateantur necesse est, nec regenera-
tionis sacra fluenta prodesse. Verum ut super-
fluum hominum praua doctrina celeri uerita-
tis possit ratione discindi, proclamat hoc do-
minus in Euangelio, dicens: Sinite infantes ueni-
re ad me, & nolite eos prohibere, talium enim
regnum caelorum. **Quare Pelagium** Coelestiusque,
id est inuentores uocum nouarum, quae sicut dixit
Apostolus, aedificationis nihilum, sed magis
uanissimas consueuerunt parere quaestiones, ec-
clesiastica communione priuari, apostolici uigo-
ris autoritate censemus, donec resipiscant de dia-
boli laqueis, a quo captiui tenentur secundum
ipsius uoluntatem, eosque interim dominico o-
uili non recipi, quod ipsi peruersae uiae sequenti
tramitem deserere uoluerunt. Abscindendi sunt
enim qui uos conturbant, & uolunt conuertere
euangelium Christi. Simul autem praecipimus
ut quicumque id pertinacia simili defendere nitun-
tur, per eos uindicta constringat. Non solum enim
qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facien-
tibus, quia non multum interesse arbitror, in-
ter committentis animum, & consentientis fa-
uorem. Adde amplius, Plerumque dedit errare,
cui nemo consentit. Haec igitur fratres cha-
rissimi in supradictos maneat fixa sententia, ab-
sint atrijs domini, careant custodia pastoralis, ne
duarum ouium dira contagia serpent forsitan per
uulgus incautum, rapacique lupus corde latetur
intra ouile dominicum tantas ouium fusas ca-
teruas, dum a custodibus dissimulater habetur
uulnus duarum. Prospiciendum est ergo ne per-
mittendo lupos mercenarij magis uideamur esse
quam pastores. Lubemus sane, quoniam Christus
dominus propria uoce significauit, nolle se
mortem morientis, tantum ut reuertatur & ui-
uat, si unquam sani deposito prauo dogmatis er-
rore resipuerint, damnarintque ea quorum se ipsi
prauaricatione damnarunt, eis medicinam so-
litam, id est receptaculum suum ab ecclesia non
negari: ne dum eos redeuntes forsitan prohibe-
mus uere extra ouile remanentes, expectantis
hostis faucibus glutiantur, quos in semetipsis
spiculis male disputationis armauit. Bene uale-
te. Datum sexto calend. Februarias. Hono-
rio & Constantio uiris clarissimis consulis.

Augustinus Hilario de Pelagio duobus con-
cilijs damnato. Epistola XCIII

Domino beatissimo & in Christi ueritate uenen-
do fratri & consacerdoti Hilario, Augusti-
nus, in Domino Salutem.

Hono

425 **H** Onorabilis filius noster Palladius cum
de nostro littore nauigaret, beneficium
poscendo magis dedit, ut non solum eum
benignitati tuae, uerum etiam me ipsum tuis oratio-
nibus commendarem, domine beatissime & in
Christi charitate uenerade frater. Quod cum fa-
cio, profecto & sanctitas tua faciet quod de te
ambo praesumimus. Quae autem circa nos sint, quo-
niam scio dilectionem uestram pro nobis, sicut & no-
stram pro uobis esse sollicitam, a memorato perla-
tore audiet sinceritas tua. Veritatem quod ma-
xime necessarium est breuiter dicam: Noua quaedam
haeresis inimica gratiae Christi contra ecclesiam
Christi conatur exurgere, sed nondum euidenter
ab ecclesia separata est, hominum scilicet qui tan-
tum audent infirmitati humanae tribuere potesta-
tis, ut hoc solum ad dei gratiam pertinere conten-
dant, quod cum libero arbitrio & non peccandi pos-
sibilitate creati sumus, & dei mandata quae a no-
bis impleantur accepimus. Ceterum ad eadem man-
data seruanda et implenda nullo diuino adiutorio
nos egere. Necessaria uero nobis esse remissione
peccatorum, quia ea quae a nobis in praeteritum
male facta sunt, infecta facere non ualemus: cau-
dis autem futuris uincendisque peccatis, omnibusque
tentationibus uirtute superandis, sine ullo de in-
ceps adiutorio gratiae dei naturali possibilitate
humanam sufficere uoluntatem: nec paruulos indi-
gere gratia saluatoris, qua per eius baptismum a
perditione liberentur, eo quod nullum ex Adae co-
ragium donationis traxerint. Quam sint haec ini-
mica gratiae Christi, quae per Iesum Christum domi-
num nostrum humano generi indulta est, & quomodo
totius fidei Christianae fundamenta euerte-
re moliantur, peruidet nobiscum uenerabilis ue-
stra neque apud uos tacere debuimus, ut eiusmodi
homines quos quidem sanari in ecclesia non ex-
illa rescari magis uolumus & optamus, cura pa-
storali caueatis. Iam enim cum ista scriberem cog-
noueram in ecclesia Carthaginiensi aduersus
eos episcopalis concilij conditum fuisse decretum,
per epistolam sancto & uenerabili papae Inno-
centio dirigendam, & nos de concilio Numidiae ad e-
dem apostolicam sedem iam similiter scripseramus.
Omnes enim qui spiritum habemus in Christo, huic
pestiferam impietati resistere, eamque concorditer
damnare & anathematizare debemus: quae con-
tradicit etiam orationibus nostris, concedens qui-
dem ut dicamus: Dimitte nobis debita nostra,
sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: &
hoc ita concedens, ut asserat hominem in hoc cor-
ruptibili corpore, quod aggrauat animam, posse
suis uiribus ad tantam iustitiam peruenire, ut ne-
que hoc illi sit dicere necessarium: Dimitte no-
bis debita nostra. Illud uero quod sequitur, Ne
nos inferas in tentationem: non sic accipiunt tan-
quam deus orandus sit, quo nos ad superandas
tentationes adiuuet peccatorum, sed ne quisquam
irruens corporaliter nos humanus casus affligat,
quoniam peccatorum tentationes uincere ita fit

A iam in nostra positum potestate, possibilitate na-
ture, ut hoc inaniter impetrandum orationibus arbitre-
mur. Non possumus una epistola breui omnia uel
plurima tantae impietatis argumenta colligere,
praesertim quia cum ista conscriberem, perlatores
nauigaturi me immorari diutius non sinebant. Pu-
to autem onerosum me non fuisse sanctis sensibus
tuis, quod de tanto malo omniumque uigilantia do-
mino adiuuante uitando tacere non potui.

Aurelius alijque episcopi, inter quos Augusti-
nus, Innocentio papae de Pelagio quem audierat
iam ad presbyterium honoris euectum. Videtur Au-
gustinus, cuius haud dubie huius epistolae sty-
lus est, uelle mitigare sententiam in Pelagium la-
tam, ne irritatus excitaret maius incendium: ostendit
autem quibus modis mederi posset scandalo per
ipsum exorto, uel negando liberum esse ipsum, uel
dicendo quaedam ab alijs admixta, uel explican-
do quae discipuli perperam interpretabantur. **XCV**
Domino beatissimo meritoque honorandissimo
fratri Innocentio papae, Aurelius, Alipius, Au-
gustinus, Euodius & Possidius salutem. **2. Retr. 50**

E concilij duobus prouinciae Carthagi-
nenis atque Numidiae, ad tuam sanctitatem
a non paruo episcoporum numero sub-
scriptas literas misimus contra inimicos gratiae
Christi, qui confidunt in uirtute sua, & creatori
nostro quodammodo dicunt: Tu nos fecisti homi-
nes: iustos autem ipsi nos fecimus. Qui naturam
humanam ideo dicunt liberam, ne quaerant libe-
ratorem: ideo saluam, ut superfluum iudicet sal-
uatorum. Tantum enim dicunt ualentem, ut suis ui-
ribus in origine suae creationis acceptis, possit
per liberum arbitrium, nihil ulterius adiuuante illius
gratia qui creauit domare et extingui omnes
cupiditates tentationesque superare: multique eo-
rum insurgunt aduersum nos, & dicunt animae
nostrae non est salus illi in deo eius. Familia Christi
quaerit dicit, cum infirmus tunc potens sum, &
cui dicit dominus eius: Salus tua ego sum, suspensio
corde cum timore & tremore adiutorium do-
mini etiam per charitatem tuae uenerationis expe-
ctat. Audiuimus enim esse in urbe Roma, ubi il-
le diu uixit, nonnullos qui diuersis causis ei fa-
ueant, quidam scilicet, quia uos talia persuasisse
perhibent, plures uero qui eum talia sentire non
credunt, praesertim quia in oriente ubi degit, ge-
sta ecclesiastica facta esse iactantur, quibus pu-
tatur esse purgatus, ubi quidem si episcopi eum
catholicum pronunciarunt, non ob aliud factum esse
credendum est, nisi quia se dixit dei gratiam confi-
teri, & ait posse hominem suo labore ac uolunta-
te iuste uiuere, ut ad hoc adiuuari dei gratia non
negaret. His enim auditis uerbis, catholici anti-
stites nullam aliam dei gratiam intelligere potue-
runt, nisi quam in libris dei legere & populis dei
praedicare consueuerunt. Eam utique de qua dicit
Apostolus: Non irritam facio gratiam dei: nam si
per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus
est: sine dubio gratiam qua iustificamur ab ini-
quitate, & qua saluamur ab infirmitate, non qua
creati **Gal. 2**

creati sumus cum propria uoluntate. Nam si intellexissent illi episcopi eam illū dicere gratiā quam etiam cū impijs habeamus. cū quibus homines sumus, negare uero eā qua Christiani & filij dei sumus, quis eum patiēter catholicorum sacerdotū non dicimus audiret, sed ante oculos suos ferret. Quapropter non culpandi sunt iudices, quia ecclesiastica cōsuetudine nomē gratiā audierūt, nescientes quid huiusmodi homines uel in suā doctrinā libris uel in suorū solēt auribus spargere. Nō agī de uno Pelagio qui iam fortasse correctus est, quod utinā ita sit, sed tā multis, quibus loquaciter cōtendentibus, & infirmas atq; ineruditas animas uelut cōuictas trahētibus, firmas autem & in fide stabiles ipsa cōtentione fatigātibus usq; quaq; iā plena sunt omnia. Aut ergo a tua ueneratiōe accēdus est Romam, & diligēter interrogādus, quam dicat gratiā qua fateatur, si tamē iam fateatur, ad non peccandū iuste q; uiuendum homines adiuarī. Aut hoc ipsum cum eo per literas agendum, & cum inuētus fuerit hanc dicere quam docet ecclesiastica & apostolica ueritas, tunc sine ullo scrupulo ecclesiā, sine latibulo ambiguitatis uelius absoluendus est, tunc est reuera de eius purgatione gaudendū. Siue enim gratiā dixerit esse liberū arbitriū, siue gratiam esse remissionē peccatorū, siue gratiam esse legis præceptū, nihil eorum dicit quod per subministratiōē spiritus sancti pertinet ad cōcupiscentias tentationesq; uincēdas, quem ditissime effudit in nos, qui ascēdit in cœlū & captiua uē captiuitatem, dedit dona hominibus. Hinc em̄ oramus ut peccatorū tentationem superare possimus, ut spiritus dei unde pignus accepimus, adiuuet infirmitatē nostrā: qui aut orat & dicit, Ne nos inferas in tentationem: nō utiq; id orat ut homo sit quod est natura: neq; id orat ut habeat liberū arbitriū quod iam accepit cum crearetur ipsa natura: neq; orat remissionē peccatorū, quia hoc superius dicit, Dimitte nobis debita nostra: neque orat ut accipiat mandatū. Si em̄ in tentationem inductus fuerit, hoc est in tentatione defecerit, facit utiq; peccatū quod est contra mandatū. Orat ergo ut nō peccet, hoc est ne quid faciat mali, quod pro Corinthijs orat apostolus Paulus dicens: Oramus autem ad dominum ne quid faciatis mali. Vnde satis apparet quod ad nō peccandū, id est ad non male faciendū, quāuis esse non dubitet arbitriū uoluntatis, tamen eius potestas non sufficiat nisi adiuuet infirmitas. Ipsa igit oratio, clarissima est gratiæ testificatio. Hāc ille confiteat, & eum gaudebimus siue rectū siue correctū. Distinguenda est lex & gratia. Lex iubere nouit, gratia iuuare. Nec lex iubere nisi esset uoluntas, nec gratia iuuare si sat esset uolūtas. Iube ut habeamus intellectu, ubi dicitur, Nolite esse sicut equus et mulus quibus nō est intellectus: et tamē oramus ut habeamus intellectu, ubi dicitur: Da mihi intellectu ut dif-

cam mandata tua. Iubetur ut habeamus sapientiam, ubi dicitur: Si quis aut uestrum indiget sapientia postulet a deo qui dat omnibus affluenter, & non impropere & dabitur ei. Iubetur ut habeamus cōtinentiam, ubi dicit: Cum scirem quia nemo potest esse cōtinens nisi deus det, & hoc ipsum erat sapiētia, scire cuius esset hoc donum, adij dominū & deprecatus sum eū. Postremo ne nīmū longū sit cuncta percurrere, iubetur ut non faciamus malū, ubi dicitur, Declina a malo, & tamen oratur ut non faciamus malum, ubi dicit, Oramus aut ad dominū ne quid faciatis mali. Iubetur ut faciamus bonū, ubi dicit, Et fac bonum: & tamē oramus ut faciamus bonū, ubi dicitur, Non cessamus pro uobis orantes & postulātes: atq; inter cætera pro illis orās dicit, Ut ambuletis digne deo in omne placitum, in omni opere & sermone bono. Sicut ergo agnoscimus uoluntatē cum hęc præcipiuntur, sic & ipse agnoscat gratiā cum petuntur. Misimus reuerētia tuā librū quem dederūt quidā religiosi & honesti adolescētes serui dei, quorū etiā nomina nō tacemus: nam Timasius & Iacobus uocant: qui sicut audiimus & iam nosse dignaris ipsius Pelagij exhortatiōe spem quā habebāt in seculo reliquerūt, & nūc cōtinēter deo seruiūt. Qui cū eodē errore tandē aliquādo per qualēcūq; operā nostrā domino inspirāte caruissent, protulerūt eundē librū Pelagij esse dicentes, & ut ei respōderetur impēdio rogauerūt. Factum est: ad eisdē rescripta est ipsa responsio: agētes gratias rescripserunt. Vtrūq; misimus, & cui responsū est, & quod respōsum est. Et ne nīmū essemus onerosi, signa fecimus his locis, ubi petimus inspicere nō graueris, quemadmodū sibi obiecta quæstione, quod gratiā dei negaret, ita respondit, ut eam esse non diceret nisi naturā in qua nos cōdidit deus. Si autem hunc esse suum librum negat, aut eadē in libro loca, nō contēdimus, anathematizet ea, & illā confiteat aperte gratiā quā doctrina Christiana demonstrat & prædicat esse propriā Christianorū, quæ non est natura, sed qua soluitur natura, non auribus sonante doctrina uel aliquo adiuuētō uel sibi, sicut plantatur quodāmodo & irrigatur extrinsecus, sed subministratiōe spiritus & occulta misericordiā, sicut facit ille qui dat incrementum deus. Et si enim quadā non improbanda ratione dicitur gratia dei qua creati sumus, ut non nihil essemus, nec ita essemus aliquid ut cadauer quod non uiuit, & arbor quæ non sentit, aut pecus quod non intelligit, sed homines, qui & essemus et uiueremus & sentiremus & intelligeremus, & de hoc tāto beneficio creatori nostro gratias agere debeamus: unde merito & ista, gratia dici potest, quia non præcedentium aliquorū operum meritis, sed gratuita dei bonitate donata est: alia est tamen qua prædestinati uocamur, iustificamur, glorificamur, ut dicere possimus: Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui

Qui filio suo proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eū. De hac gratia quæstio uertebat quando ab ijs quos Pelagius grauer offendebat atq; turbabat, dicebatur ei qd eā suis disputationib; oppugnaret, quibus aufereret nō solum ad faciēda, uerum etiam ad perficiēda mādata diuina per liberum arbitriū humanam sibi sufficere naturam. Hanc apostolica doctrina gratiam isto nomine appellat, qua saluamur & iustificamur ex fide Christi. De hac scriptum est, Non irritam facio gratiā dei. Nam si per legem iusticia, ergo Christus gratis mortuus est: De hac scriptum est: Euacuati estis in Christo, qui in lege iustificamini a gratiā excidistis. De hac scriptū est: Si autem gratia iam non ex operibus, alioquin gratia non est gratia. De hac scriptum est: Ei autem qui operatur merces nō imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum: ei autem qui nō operatur, credenti autem in eum qui iustificat impiū, reputatur fides eius ad iusticiā. Et multa alia, quæ melius, potes ipse meminisse, & intelligere prudētius & illustrius prædicare. Illam uero gratiam qua creati sumus homines, etiam si ita appellandā non immerito intelligimus, mirum est tamen si ita appellatā in ullis legitimis prophetis, euāgelicis, apostolicisq; literis legimus. Cum itaq; de hac gratia Christianis fidelibus catholicisq; notissima, illi obijceret quæstio, ut eā oppugnare desineret, quid est quod cū hęc sibi in libro suo uelut aduersante persona idē ipse obieciisset, ut se respōdendo purgaret, nihil aliud respōdit, nisi naturā creati hominis referri gratiā creatoris, atq; ita se dicere sine peccato implere posse iusticiā per liberum arbitriū cum adiutorio diuine gratiæ, quod deus hoc dederit homini ipsa possibilitate naturæ: Cui merito respōdetur: Ergo euacuātū est scandalū crucis, ergo Christus gratis mortuus est. Nō enim si nō moreretur propter delicta nostra, & resurgeret propter iustificatiōnem nostram, nec ascēdens in altum captiuans captiuitatem daret dona hominibus, ista nature possibilitas quā defendit, in hominibus non esset. An forte dei madatū deerat, & ideo Christus mortuus est: imō iam & hoc erat sanctū & iustum & bonum. Iam dictum fuerat: Non concupisces. Iam dictum fuerat: Diliges proximū tuum tanquā teipsum. In quo sermone Apostolus omne legem dicit impleri. Et quoniā nisi diligit deū, nemo diligit seipsum, ideo dominus in ijs duobus præceptis, totam legem prophetasq; dicit pendere. Quæ duo præcepta iā erant hominibus diuinitus data. An aternū præmiū iusticiæ promissum nōdum erat? Hoc ipse non dicit, qui in suis literis posuit etiā in Vetere testamento regnum cœlorum esse promissum. Si ergo ad faciēdam perficiēdamq; iusticiam, iam erat naturæ possibilitas per liberum arbitriū, iam erat legis dei sanctum & iustum bonumq; mandatū, iam erat promissum præmiū sē-

piternū, ergo Christus gratis mortuus est. Ergo neq; per legem iusticia, neq; per naturā possibilitatem, sed ex fide & dono dei per Iesum Christum dominū nostrum, unum mediatorē dei & hominum: qui nisi in plenitudine tēporis mortuus esset propter delicta nostra, & resurrexisset propter iustificatiōnem nostram, profectio & antiquorū fides euacuaretur & nostra. Fide uero euacuata, quæ homini iustitia remaneat, cū iustus ex fide uiuat: Ex quo enim per unū hominem peccatū intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit in quo omnes peccauerunt: proculdubio a corpore mortis huius ubi alia lex repugnat legi mētis, neminē liberauit aut liberat sua possibilitas, quæ perditā redemptore indiget, saucia saluatore, sed gratia dei per fidem unius mediatoris dei & hominum, hominis Christi Iesu: qui & deus cum esset, hominē fecit, & manens deus, homo factus refecit ipse quod fecit. Puto autem quod eum lateat, fidem Christi, quæ postea in reuelationem uenit, in occulto fuisse tēporibus patrū nostrorum, per quā tamen etiam ipsi dei gratia liberati sunt quicūq; omnibus generis temporibus liberari potuerunt, occulto iudicio dei, nō tamē uituperabili. Vnde dicit Apostolus, Habentes autem spiritum fidei, utiq; eundē quem & illi secundū quod scriptum est, Credidi propter quod & locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur. Inde est qd ait ipse mediator: Abraham pater uester cōcupiuit uidere diem meū, & uidit & gauisus est. Inde Melchisedech prolato sacramento mensæ dominicæ, nō uit aternum eius sacerdotiū figurare. Iam uero data in literis lege, quam dicit Apostolus subintrasse ut abundaret delictum, & de qua dicit, Si ergo ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abraham autē per repromissionem donauit deus. Quid aut lex? Transgressiōis gratia proposita est donec ueniret semen, cui promissum est dispositū per angelos in manu mediatoris. Mediator aut unius non est, deus autē unus est. Lex ergo aduersus promissa dei: Absit. Si enim data esset lex quæ posset uiuificare, omnino ex lege esset iusticia. Sed cōcludit scriptura omnia sub peccato, ut pmissio ex fide Iesu Christi daretur credētibus. Nōne satis ostēditur hoc actū esse per legē, ut peccatū agnosceretur & præuaricatione aueretur: ubi enim lex non est, nec præuaricatio: & sic aduersus uictoriam peccati ad diuinam gratiam quæ in promissionibus est, cōfugeretur: atq; ita lex non esset aduersus promissa dei, quia ideo per illam fit cognitio peccati, & ex præuaricatione legis abundantia peccati, ut ad liberationem querantur promissiones dei, quod est gratia dei, & incipiat esse in homine iustitia, nō sua sed dei, hoc est data dono dei. Quam etiam nūc quidam, sicut tunc de Iudæis dictum est, ignorātes dei iusticiam, & suam uolentes cōstituere, iusticiæ dei non sunt subiecti. Per

2. Cor. 13

Psal. 31 et 118

Rom. 8

Per legem quippe & illi iustificari se arbitratur, A sufficiente sibi ad eam custodiendam libero arbitrio, hoc est iusticia sua prolata ex natura humana, non donata ex gratia diuina, propter quod iusticia dei dicitur. Vnde item scriptum est: Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege iusticia dei manifestata est, testificata per legem & prophetas, Cum dicit, Manifestata est: ostendit quia tunc erat, sed tanquam illa pluuia quam Gedeon impetrauit, tunc uelut in uellere occulta, nunc autem uelut in area manifestata. Cum ergo lex sine gratia non mors peccati potuisset esse, sed uirtus, sicut dictum est: Aculeus mortis peccati, uirtus autem peccati lex: Sicut confugiunt multi a facie regnantis peccati ad gratiam uelut aream nunc patentem, ita pauci ad eam confugiebant uelut in uellere tunc latentem. Hac uero temporum distributio refertur ad altitudinem diuinarum sapientiae & scientiae dei, de qua dictum est: Quam inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles uiae eius. Quapropter si & ante tempus legis & tempore ipso legis iustos patres & ex fide uiuentes, non possibilitas naturae infirmae & indignae ac uitiatae & sub peccato uenundatae, sed dei gratia per fidem iustificat, & nunc eadem in apertum iam ueniens reuelata iustificat: anathemet ergo Pelagius scripta sua, ubi contra eam, & si non per contumaciam, tamen per ignorantiam disputat, possibilitatem defendendo naturae ad uincenda peccata & implenda mandata: aut si sua esse negat, aut scriptis suis ab inimicis suis dicit immissa quae sua negat, anathemet ea tamen et damnet paterna exhortatione & autoritate sanctimoniae tuae. Si uult, ergo onerosum sibi, & perniciosum ecclesiae dicat scandalum auferre, quod scandalum auditoribus & in peruersum dilectores eius usque quaque spargere non quiescunt. Si enim cognouerint eundem librum quem illius uel putant esse uel norunt, episcoporum catholicorum autoritate & maxime sanctitatis tuae, quam apud eum esse maioris ponderis minime dubitamus, ab eodem ipso anathematum atque damnatum, non eos ulterius existimamus auferre loquendo contra gratiam dei, quae reuelata est per passionem & resurrectionem Christi, peccata fidelium & simpliciter Christiana turbare: sed potius adiuuante misericordia domini, concertantibus nobiscum charitate ac pietate flagrantibus orationibus tuis, non solum ut in aeternum beati, uerum etiam iusti & sancti sint, non in sua uirtute, sed in eadem gratia confisuros. Vnde & ad ipsum scriptam ab uno nostrum epistolam, ad quem per quemdam Orientalem diaconum, ciuem autem Hipponensem tanquam purgationis suae quaedam scripta transmisi, tuae beatitudinis potius credimus dirigendam, melius iudicantes & petentes ut eam ei mittere ipse digneris. Sic enim eam legere potius non dedignabitur, magis in illa eum qui misit quam qui scripsit attendens. Illud uero quod dicitur

I. Cor. 15

Rom. 11

posse hominem esse sine peccato, & mandata dei facile custodire si uelit, quauis cum hoc per adiutorium gratiae, quae tamē per incarnationem unigeniti eius reuelata atque donata est dicitur, tolerabilius dici uideatur: tamen quoniam non immerito mouere potest, ubi & quando per eandem gratiam id efficiatur in nobis, ut sine ullo prorsus peccato simus: utrum in hac uita quando caro concupiscit aduersus spiritum, an illa cum fiet sermo qui scriptus est: Vbi est mors uictoria tua, ubi est mors aculeus tuus: aculeus enim mortis est peccatum: diligentius pertractandum propter alios quosdam qui senserunt, atque in suis literis memoriae mandauerunt, etiam in hac uita esse posse homines sine peccato, non ab initio natiuitatis suae, sed conuersione a peccatis ad iusticiam, & a uita reproba ad bonam uitam. Sic enim intexerunt quod de Zacharia & Elizabeth scriptum est, ambulasse eos in omnibus iustificationibus domini sine querela. Hoc quod dictum est, Sine querela: sine peccato dictum ac ceperunt, non quidem negantes, imo etiam quod alijs locis in literis eorum inuenitur, pie confitentes adiutorium gratiae domini nostri, non per naturalem spiritum hominis, sed per principalem spiritum dei, qui parum uidentur considerasse ipsum Zachariam fuisse utique sacerdotem. Omnes autem tunc sacerdotes necesse habebant ex lege dei primitus pro peccatis suis offerre sacrificium, deinde pro populo: sicut nunc per orationis sacrificium conuincimur non esse sine peccato, quoniam iussi sumus dicere, Dimitte nobis debita nostra: ita & tunc per sacrificia uictimarum animalium conuincantur sacerdotes sine peccato non esse qui pro suis peccatis iubebantur offerre. Quod si res ita se habet ut per gratiam saluatoris proficiamus quidem in hac uita, deficiente cupiditate, crescente charitate: perficiamur autem in illa uita, cupiditate extincta, charitate completa: profecto illud quod scriptum est: Qui natus est ex deo, non peccat: secundum ipsam charitatem dictum est, quae sola non peccat. Ad natiuitatem quippe quae ex deo est, augenda & perficienda pertinet charitas, non ea quae minuenda est & consumenda cupiditas: quae tamen quandiu est in membris nostris, lege quadam sua repugnat legi mentis: sed natus ex deo, nec obediens desiderijs eius, nec exhibens membra sua arma iniquitatis peccato, potest dicere: iam non ego operor illud, sed illud quod habitat in me peccatum. Sed quoquo modo se habeat ista quaestio, quia & si non inuenitur homo in hac uita sine peccato, id tamen dicitur posse fieri per adiutorium gratiae & spiritus dei: quod ut fiat conandum atque poscendum est, tolerabiliter in id quisque fallitur: nec diabolica impietas, sed error humanus est, elaboranda & optanda affirmare, etiam si quod affirmat non possit ostendere. Id enim credit fieri posse, quod certe laudabile est uelle. Nobis autem sufficit quod nullus

Lk. 1

I. Jo. 3

Rom. 7

Error tribilis

433

nullus in ecclesia dei fidelium reperit in quolibet profectu, excellentia atque iusticia, qui sibi audeat dicere non necessariam precationem orationis dominicae. Dimitte nobis debita nostra: & dicat se non habere peccatum, ne seipsum decipiat, & ueritas in eo non sit, quauis iam sine querela uiuat: Non enim quaecumque etiam tentationis humanae, sed graue peccatum est quod in querelam uenit. Caetera quae illi obiecta sunt, sicut, gestis defensa peruiderit, ita de his proculdubio tua beatitudo iudicabit. Dabit sane nobis ueniam suauitas mitissima cordis tui, quod prolixiorum epistolam fortassis quam uelles tuae misimus sanctitati. Non enim riuulum nostrum tuo largo fontis augendo refundimus, sed in hac non parua tentatione temporis unde nos liberet cui dicimus: Ne nos inferas in tentationem: utrum etiam non ster licet exiguus ex eodem quo etiam tuus abundans emanet capite fluentorum, hoc a te probari uolumus tuisque rescriptis de comuni participatione unius gratiae consolari.

Innoentius superiori respondet, [redacted]

Epistola XCVI
Innoentius, Aurelio, Alipio, Augustino, Eudodio, Possidio, episcopis Salutem.

Raternitatis uestrae lineas plenas fidei totoque religionis catholice uigore firmatas a duobus missas concilijs per fratrem & coepiscopum nostrum Iulium pergrato suscepimus animo, quod earum tenor omnique contextio est in consideratione quotidianae gratiae dei, & in eorum correctione qui contra sentiunt, integra ratione consistit: ut & illis omnem tollere possit errorem, & idoneum dato cuius nostrae legis exemplo quem sequi debeat dignum possint praebere doctorem. Sed de his iam satis, ut opinor, supra diximus, cum uestris relationibus respondentes rescriptimus quid uel de illorum perfidia uel de uestra sententia sentiremus. Sed subinde contra eos subuenit & suppeditat quod dicatur, nec potest aliquando esse quod uincat, cum tam miserum impiumque sit quod nostrae fidei uirtute & ipsa plenius ueritate uincatur. Qui enim omnem uitaem spem respuit atque contempnit, inimica danabili cor suum disputatione confundens, cum credit nihil esse quod a deo accipiat, nec aliquid superesse quod petat ad sanandum se, qui sibi hoc abstulit, ulterius quid relinquit? Si ergo sunt aliqui quos in sui defensionem peruersitas tanta deuinxit, qui huic se dogmati dant atque coniugant, sperantes hoc ad catholicam pertinere doctrinam, quod abhorrere longius & penitus approbatur aduersum, infecti illorum & monitis & uerbis ut laborentur inducunt, quatenus ad rectum uiae tramitem redeant festinant, ne diutius mentem obsidens uelut eorum sensibus pastus error inuadat. Nam si Pelagius quocumque restitit loco, eorum animos qui facile uel simpliciter crederent disputati hac af-

Aug. to. 2

firmatione decepit: seu hac illi in urbe sint, quod nescientes nec manifestare possumus nec negare, cum & si sunt lateant, nec aliquando audeat, uel illum praedicantem ista defendere, uel talia aliquo nostrorum praesente iactare, & in tanta populi multitudine deprehendi aliquis facile, nec alicubi possit agnosci: siue in quouis terrarum loco degant, dei nostri misericordia gratiaque credimus quod facile corrigantur, audita eius damnatione qui fuerit pertinax & resistens huius dogmatis autor inueniendus: nec interest ubi isti fuerint, dum ubicumque inueniri potuerint sint sanandi. Nobis tamen nec persuaderi potest esse purgatum, quauis ad nos a nostris quibusdam laicis sint gesta perlatum, quibus ille auditum se crederet & absolutum: quae utrum uera sint dubitamus, quod sub nulla illius prosecutione uenerunt, nec eorum aliquas accepimus de hac re literas apud quos istius rei iste praestitit causas. Quod si de sua ille potuisset purgatione confidere, hoc magis credimus quod egisset, quod multo uerius esse potuerat, ut illos cogeret epistolis suis quid iudicauerunt indicare uerum; cum sint aliqua in ipsis posita gestis, quae obiecta partim ille uitando suppressit, partim multa in se uerba retorquendo tota obscuritate confudit, aliqua magis falsis argumentis quam uera ratione, ut ad tempus poterat uideri, purgauit negando, alia falsa interpretatione uertendo. Sed utinam, quod optatum magis est, etiam se ille ad ueram fidei uiam ab illo sui tramitis errore conuertat, ut cupiat uelut purgari, considerans quotidianam dei gratiam, adiutoriumque cognoscens, ut uideatur uerum & approbetur ab omnibus manifesta ratione correctus, non gestorum iudicio, sed ad catholicam fidem corde conuerso. Vnde non possumus illorum nec culpam nec approbare iudicium, cum nesciamus utrum uera sint gesta, aut si uera sunt, illud constet magis subterfugisse, quam se tota ueritate purgasse. Qui si confidit nouitque non nostra dignum esse damnatione, quod dicat iam totum hoc se refutare quod dixerat, non a nobis accersiri, sed ipse debet potius festinare ut possit absolui. Nam si adhuc taliter sentit, quando se nostro iudicio quibusuis acceptis literis cum sciat damnatum esse, committet? Quod si accersendus esset, ab his melius fieret, qui magis proximi & non longo terrarum spacio uidentur esse disiecti: sed non deerit cura, si medicina praebet ille materiam. Potest enim damnare quae senserat, ac datis literis erroris sui, ut regressum ad nos decet, ueniam postulare. Librum sane qui eius esse diceretur nobis a uestra charitate transmissum e uoluimus: in quo multa blasphemiam, nihil quod placeret, nihil quod non penitus displiceret a quouis damnandum atque calcandum, cui similia nisi quia ista scripserat nemo alter in mentem reciperet atque sentiret. Nam hoc loco latius de lege disputare uelut coram posito repugnanteque Pelagio necessarium

farium esse non diximus, cum uobiscum totum scientibus pariter nobiscum assensione gauden- tibus colloquamur. Tunc enim melius hæc ex- empla ponuntur, quando cum ijs quos harum constat rerum imprudentes esse tractamus. Nam de naturæ possibilitate, de libero arbitrio, & de omni dei gratia & quotidiana gratia, cui non sit recte sentienti uberrimum disputare. Anathema- tizet ergo ista que sensit, ut illi qui eius sermoni bus fuerant præceptis collapsi, quid tandem habeat fides uera cognoscant. Facilius enim re- uocari poterunt, cum ista a suo senserint autore dånari. Quod si ille pertinaciter in hac uoluerit impietate persistere, agendum est qualiter uel ijs possit subueniri, quos non scelus huc sed magis error induxit: nec & illis hæc medicina pereat, cuius iste talem non admittit nec postulat curam. Deus uos incolumes custodiat fratres charissi- mi. Datum quinto calend. Februarias.

Innocentius Augustinum salutat tantum. XC VII Innocentius Aurelio & Augustino episcopis.

Cceptissimi mihi germani cõpres- byteri illo recursus uacuus officio uestro esse non debuit. Per charos e-

nim salutare charissimos, naturale quodammodo uideat & consequens. Gaudere ergo in domino uestra germanitatem amantissimi cupimus, & pro nobis paria ad deum uota rependere precamur, quia ut bene nostis, cõmunibus & alternis plus agimus orationibus. quibus singularibus aut priuatis.

Euodius Augustino proponit aliquot quæstio- nes.

Epistola XC VIII

Euodius episcopus, Augustino episcopo.

Ridem quæstiones nisi ad sanctita- tem tuam. Vna de ratione & deo, pu- to per Iobinũ qui seruit ancillis dei.

Alteram de corpore saluatoris, de quo æstimatur quod substantiam dei uideat. Tertiam dico nunc: Anima rationalis quam saluator cum corpore assumpsit, utrum in una de opinionibus est illis quæ proponuntur cum de animæ origine que- ritur, si qua ibi potest ueritate fulciri: an quam rationalis sit, non tamen ex ijs speciebus, quæ de animalium animalia dicuntur, sed in alia habetur. Quartam interrogo, qui sunt illi spiritus, de qui- bus in epistola sua ponit Petrus testimonium de domino, dicens: Mortificatus carne uiuificatus spiritu, in quo & eis qui in carcere erant spiriti- bus ueniens prædicauit, & cætera: hoc inferens quod in inferno fuerunt, & descendens Chris- tus omnibus euangelizauit, omnesque a tenebris & poenis per gratiam liberauit, ut a tempore re- surrectionis domini, iudicium expectetur exi- nanitis inferis. Quid ergo in hac re sanctitati tuæ uideatur, cupio nosse.

Augustinus Euodio, respondens ad duas quæstiones, quarum altera est de loco obscuro, primæ Petri tertio capite, altera de anima Christi. Epistola XC IX Domino dilectissimo fratri & coepiscopo Euo- dio, Augustinus in domino Salutem.

Væstio quæ mihi proposuisti ex epi- stola apostoli Petri, solet nos ut tela- tere non arbitror, uehementissime

cõmouere, quomodo illa uerba accipienda sint- tãquam de inferis dicta. Replico ergo tibi ean- dem quæstionem, ut siue ipse potueris, siue ali- quem qui possit inueneris, auferas de illa atque si- nias dubitationem meam. Quod si prior potue- ro cum id donauerit dominus, tibi que impartiri ualero, non fraudabo dilectionem tuam, nunc autem quæ me ibi moueant intinabo, ut secun- dum hæc de illis uerbis apostolicis, uel ipse cogites, uel quem idoneum repereris cõsulas. Cum dixisset Christum mortificatum carne, uiuifica- tum spiritu, continuo subiicit in quo & ijs qui in carcere erant cõclusi spiritibus ueniens præ- dicauit, qui increduli fuerunt aliquando, quan- do expectabat dei patientia in diebus Noe cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est octo ani- mæ saluæ factæ sunt per aquam. Deinde subiun- xit & ait, quod & uos nunc simili forma bap- tisma saluos fecit. Mouet itaque si apud inferos do- minus quando mortuus est in carcere, con- clusis spiritibus prædicauit, qui ibi non inuen- rint, ut dominus ad inferna descenderet: & de istis tantum duobus dictum fuisse illi diuini: in- ter uos & nos chaos magnum firmatum est, ut ij qui uolunt hinc transire ad uos non possint, neque inde huc transire: nescio utrum quisquam sit cui non uideatur absurdum. Porro si plures quam duo ibi erant, quis audeat dicere non ibi fuisse patriarchas & prophetas, quibus in scripturis dei iusticia, pietatisque tam insigne testimonium perhibetur, qui tunc infideles fuerunt, cum fa- bricaretur arca? Etenim post tempora Noe, multa milia tot gentium usque ad passionem Chris- ti mortua sunt, quæ potuit apud inferos inue- nire: Non utique eorum qui in deum crediderat, sicut propheta & patriarcha de stirpe Abra- he, sicut ipse retro Noe & tota domus eius, quæ salua facta est per aquam, excepto fortassis uno filio qui postea reprobatus est, sicut etiam præ- ter progeniem Iacob, alij fuerunt credentes in Deum sicut Iob, sicut ciuitas Niniue, & si qui alij sunt qui uel apparent in scripturis, uel in ge- nere humano latent: sed eorum dico multa mi- lia hominum qui Deum ignorantes, & damo- num uel simulachrorum cultui dediti a tem- poribus Noe, usque ad passionem Christi, ex hac uita emigrarunt, quos apud inferos Chris- tus inueniens, quomodo illis non prædicauit, sed illis tantum qui in diebus Noe increduli fuerunt cum fabricaretur arca? Aut si omnibus prædicauit, cur illos solus Petrus commemo- rauit, prætermissa multitudine tam innumera- bili cæterorum? Et dominum quidem carne mortificatum uenisse in infernum satis constat. Neque enim cõtradici potest, uel prophetia que dixit: Quoniam non derelinques animam me- am in inferno. Quod ne aliter quisquam sapere

audere

auderet, in Actibus apostolorum, idem Petrus exponit: uel eiusdem Petri illis uerbis quibus eum afferit soluisse inferni dolores, in quibus impossibile erat eum teneri. Quis ergo nisi infi- delis, negauerit fuisse apud inferos Christum? Quod si mouet aliquem, quemadmodum acci- piendum sit inferni ab illo solutos dolores: neque enim cõperat in eis esse tanquam in uinculis, & sic eos soluit tanquam si catenas soluisset qui- bus fuerat adligatus: facile est intelligere sic eos solutos, quemadmodum solui possunt laquei ue- nantium, ne teneant, non quia tenuerunt. Po- test & sic, ut eos dolores eum soluisse credamus quibus teneri ipse non poterat, sed quibus alij tenebantur quos ille nouerat liberandos. Verum qui nam isti sint, temerarium est definire. Si enim omnes omnino dixerimus tunc esse liberatos qui illic inuenti sunt, quis non gratuletur si hoc possimus ostendere, præsertim propter quosdam qui nobis literario labore suo familiariter inno- tuerunt, quorum eloquium ingeniumque mira- mur: non solum poetas & oratores qui eosdem ipsos falsos deos gentium, multis opusculorum suorum locis contemnendos ridendosque mon- strarunt, & aliquando etiam unum deum, ue- rumque confessi sunt, quamuis illa superstitiosa cum cæteris colerent: uerum etiam illos qui hæc non cantando uel declamando, sed philosophan- do dixerunt: Multos etiam quorum literas non habemus, sed in illorum literis didicimus secun- dum quendam modum laudabiles uitas, ut ex- cepto dei cultu, in quo errauerunt colentes ua- na quæ publice colenda fuerant instituta, & crea- turæ potius quam creatori seruietes, in cæteris moribus parsimonie, continentie, castitatis, sobrietatis, mortis pro patriæ salute contem- ptu, seruateque fidei non solum ciuibus uerum & hostibus, imitandi merito proponantur. Quæ quidem omnia quando non referuntur ad fidem rectam uerique pietatis, sed ad fastum inanem hu- manæ laudis & gloriæ, etiam ipsa inanescunt quodammodo steriliaque redduntur: uerum ta- men quadam indole animi ita delectant, ut eos in quibus hæc fuerunt uellemus uel præcipue uel cum cæteris ab inferni cruciatibus liberari, nisi aliter se haberet sensus humanus, aliter iusti- cia creatoris. Quæ cum ita sint, si omnes inde soluit saluator, & sicut requirens scripsisti exi- naniuit inferna, ut deinceps iudicium iam expe- ctaretur extremum, hæc sunt quæ in hac re non immerito mouent, quæ mihi interim cogitanti solent occurrere. Primum qua autoritate firme- tur ista sententia. Quod enim scriptum est: In morte Christi factum solutus doloribus inferni: uel ad ipsum potest intelligi pertinere, quod eos hæcenus soluerit, hoc est irritos fecerit, ne ab eis ipse teneretur, præsertim quia sequitur, In quibus impossibile erat teneri eum. Vel si causa queritur cur uoluerit uenire in infernum, ubi dolores illi essent, quibus teneri omnino non

Aug. to. 2

poterat, quia erat, ut scriptum est, inter mortuos Psa. 87 liber, in quo princeps & præpositus mortis non inuenit aliquid quod supplicio deberetur, hoc scilicet quod scriptum est: Solutis doloribus infer- ni: non in omnibus, sed in quibusdam accipi po- test, quos ille dignos ista liberatione iudicabat: ut neque frustra illuc descendisse existimeretur, nulli eorum profuturus qui ibi tenebantur inclusi, nec tamen sit consequens, ut quod diuina qui- busdam misericordia iusticiaque concessit, omni- bus concessum esse putandum sit. Et de illo qui- dem primo homine patre generis humani, quod eum ibidem soluerit, ecclesia ferè tota consen- tit: quod eam non inaniter credidisse credendum est, unde cum hoc traditum sit, etiam si Canoni- carum scripturarum hinc expressa non profera- tur autoritas: quanquam illud quod in libro Sa- pientie scriptum est: Hæc illum qui primus fa- ctus est patrem orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodiuit & eduxit illum a delicto suo & dedit ei uirtutem continendi omnia: magis pro hac sententia quam pro ullo alio intellectu facere uideatur. Addunt quidam hoc benefici- um antiquis etiam sanctis fuisse concessum, Abel, Seth, Noe, & domui eius, Abraham, Isaac, & Ia- cob, aliisque patriarchis & prophetis, ut cum do- minus in infernum uenisset, illis doloribus sol- uerentur. Sed quomodo intelligatur Abra- ham, in cuius sinum pius etiam pauper ille susce- ptus est, in illis fuisse doloribus, ego quidem non uideo: explicant fortasse qui possunt. Solos au- tem duos, id est Abraham & Lazarum in illo me- morabilis quietis sinu fuisse antequam domi- nus in inferna descenderet, & de istis tantum duo- bus dictum fuisse illi diuini: Inter uos & nos chaos magnum firmatum est, ut ij qui uolunt hinc transi- re ad uos non possint, neque inde huc transire: nescio utrum quisquam sit, cui non uideatur absurdum. Porro si plures quam duo ibi erant, quis audeat dicere non ibi fuisse patriarchas & prophetas, quibus in Scriptura dei iusticie pie- tatisque tam insigne testimonium perhibetur? Quid is ergo præstiterit, qui dolores soluit in- ferni, in quibus illi non fuerunt, nondum intel- ligo: præsertim quia ne ipsos quidem inferos us- quam scripturarum locis in bono appellatos po- tui reperire. Quod si nusquam in diuinis auto- ritatibus legitur, non utique sinus ille Abraham, id est secreta cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est: quanquam in his ipsis tantum magistri uerbis, ubi ait dixisse A- braham: Inter uos & nos chaos magnum firma- tum est: satis, ut opinor, appareat non esse quan- dam partem & quasi membrum inferorum tan- te illius felicitatis sinum. Chaos enim magnum, quid est nisi quidam hiatus, multum ea sepa- rans inter quæ non solum est, uerum etiam firmatus est? Quapropter si in illum Abraham si- num Christum mortuum uenisse sancta scriptu- ra dixisset, non nominato inferno eiusque dolori- bus

Sap. 10

Luc. 16

t 2 bus

bus, miror si quisquam ad inferos eum descendisse asserere auderet. Sed quia evidentia testimonia & infernum commemorant & dolores, nulla causa occurrit, cur illò credatur uenisse saluator, nisi ut ab eius doloribus saluos faceret: sed utrum omnes quos in eis inuenit, an quosdam quos illo beneficio dignos iudicauit, adhuc requiro: fuisse tamen eum apud inferos, & in eorum doloribus cōstitutis hoc beneficium prastitisse non dubito. Vnde illis iustis qui in sinu Abrahæ erant, cum ille in inferna descenderet, nondum quid cōtulisset inueni, à quibus eum secundum beatificam presentiam suæ diuinitatis nunquam uideo recessisse. Sicut etiam eodem ipso die quo mortuus est, promisit latroni, quòd cū illo in paradiso fuisset futurus, quando ad soluendos inferni dolores fuerat descensurus. Profecto igitur in paradiso atq; sinu Abrahæ, etiam ante iam erat beatificante sapientia, & apud inferos iudicante potentia. Vbi enim non est, nullo loco obsessa diuinitas: uerum tamen secundum creaturam quam ex quodam tempore suscipiendo manens Deus, homo factus est, hoc est secundum animam eum fuisse apud inferos, aperte Scriptura declarat, & per prophetiam præmissa, & per apostolicum intellectum satis exposita, qua dictum est: Non derelinques animam meam in inferno. Scio quibusdam uideri, morte domini Christi iam talem resurrectionem præstitam iustis, qualis nobis in fine promittitur: quoniam scriptum est, illo terre motu quo in eius passione petre scissæ & monumenta aperta sunt, multa corpora resurrexissent iustorum, & uisa cum illo quando resurrexerunt in sancta ciuitate: Qui utiq; si non iterum repositis corporibus dormierunt, uidendū est quem admodum intelligatur Christus primogenitus à mortuis, si eum in illa resurrectione tot præcellerunt. Quod si respõdetur hoc dictum esse per anticipationem, ut monumenta quidem illo terræ motu aperta intelligantur, cum Christus in cruce penderet, resurrexisse autem iustorum corpora non tunc, sed cum ille prior resurrexisset: quamuis tunc, ut dixi, anticipado fuisset adiunctum, ut & Christus primogenitus à mortuis sine ambiguitate credatur, & illis iustis continuo concessum, ut ipso præeunte in æternam incorruptionem atque immortalitatem resurgerent: illud adhuc restat quod moueat, quo modo à Petro dici potuerit, quod utique uerissime dictum est, quando per illam prophetiam nò de Dauid, sed de Christo asseruit fuisse prædictum, carnem eius nò uidisse corruptionem: & quod adiunxit de Dauid, apud eos esse monumentum eius: unde illos utiq; non conuincat, si corpus eius ibi iam nò erat: quia & si ante in recenti sua morte resurrexisset, nec caro eius uidisset corruptionem, posset nihilominus illud monumentum manere. Durum autem uidetur, ut Dauid non fuerit in illa resurrectione

Luc. 23

Matth. 27

Apo. 1

Act. 2

Dauid an resurrexerit

iuistorū, si eis iam æterna donata est, cuius Christus ex semine tam crebro, & tanta evidentia, tantaq; honorificentia commendatur. Periclitabitur etiam illud quod ad Hebræos de iustis antiquis dicitur: Quia pro nobis meliora prouiderunt, ne sine nobis perfecti perficerentur, si iam in illa resurrectionis incorruptione constituti sunt, quæ nobis perficiendis in fine promittitur. Cur ergo Petrus eos tantum commemorare uoluerit, quibus in carcere inclusis euangelium prædicatum est, qui in diebus Noe cum fabricaretur arca increduli fuerunt, uides quam latebrosus sit, & quæ me moueant ne affirmare hinc aliquid audeam. Huc accedit, quia cum dixisset Apostolus, quod & uos nunc simili forma baptisma saluos facit, non carnis depositio fordium, sed conscientia bonæ interrogatio in deum per resurrectionem Iesu Christi qui est in dextera Dei, deglutiens mortem, ut uita æternæ hæredes efficeremur, profectus in celos subiectis sibi angelis & potestatibus & uirtutibus: continuo subiecit: Christo igitur in carne passo, & uos eadem scientia armamini, quia qui passus est in carne desit à peccatis, in hoc, ut iam non hominum desiderijs, sed uoluntate Dei quod reliquum est in carne uiuat tempus. Deinde ait, Sufficit enim præteritū tempus ad uoluntatem hominum consummatum ambulantes in libidinibus & concupiscentijs & ebrietate, comestationibus, potationibus, & illicitis idolorum seruitutibus, in quo stupefescunt non concurrere uos in eandem luxuria confusionē blasphemantes, quoniam reddent rationem ei qui paratus est iudicare uiuos & mortuos. His dictis subnectit: Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est, ut iudicentur quidem secundum homines in carne, uiuant autem secundum deum spiritu. Quem non moueat ista profunditas: Mortuis dicit euangelizatum, quos profecto si intellexerimus, qui de corpore exierunt, illi opinor erunt, de quibus supra dixit, Qui increduli fuerunt in diebus Noe, aut certe omnes quos apud inferos Christus inuenit: quid sibi ergo uult, ut iudicentur quidem secundum homines in carne, uiuant autem secundum deum spiritu? Quomodo iudicantur in carne quam non habent, si apud inferos sunt: uel quam nondum receperunt, si etiam à doloribus inferni soluti sunt? Neque enim sicut quærendo dicis, exinaniti sunt inferi, omnes etiam qui tunc ibi fuerunt in carne resurrexisse credendi sunt: aut qui resurgentes apparuerunt cum domino, ad hoc carnem receperunt, ut in ea iudicarentur secundum hominē: quod nec de illis uideo quo modo accipi possit, qui increduli fuerunt in diebus Noe: non enim eos in carne uixisse scriptum est, aut credi potest ideo solutos dolores inferni, ut qui inde liberarentur, carnem ad luēdam poenam reciperent. Quid est ergo ut iudicentur secundum homines in carne, uiuant autem

secundum deum spiritu? An fortè hoc præstitum est eis quos apud inferos Christus inuenit, ut per Euangelium uiuificarentur spiritu, quamuis futura resurrectione in carne iudicandi sint, ut per aliquam carnis poenam transeant in regnum dei? Quod si ita est, cur hoc tantum de illis qui quondam non crediderunt in diebus Noe, ac nò etiā de cæteris, quos illic Christi uisitatio comperit per Euangelij prædicationem spiritu reuixerunt, postea transitoria poena in carne iudicandi? Quod si de omnibus acceperimus, manet quæstio, quare Petrus eos tantum commemorauit qui tunc increduli fuerunt cum fabricaretur arca? Mouet etiam illud quod ij qui de hac re conantur reddere rationem, ideo dicunt Christo ad inferos descendente, ijs qui ibi inuenti sunt illa loca poenalia tanquam carceres exinanitos, quia non audierant Euangelium, quod illis uiuentibus nondum toto orbe terrarum prædicabatur, & iustas habebant causas cur non credidissent quod eis non fuerat annunciatum: deinceps autem non habuit excusationem, qui prædicationem euangelij per omnes gentes celebratam diffusamq; contemnunt, & ideo illis tunc euacuatis carceribus iam iustum restare iudicium, quo contumaces & infideles etiam æterno igne puniantur. Nec attendunt qui hoc sentiunt hanc excusationem habere posse omnes, qui etiam post resurrectionem Christi, antequam ad eos euangelij perueniret, ex hac uita emigrarunt. Neq; enim postea quam dominus remeauit ab inferis, nemo permissus est iterum ire ad inferos, nisi audito Euangelio, cum tam multi morerentur in toto orbe terrarū, antequam ad eos hæc annunciatio perueniret, qui omnes habebunt excusationē quæ ablata dicitur eis, quibus dominus cum uenisset qui ante non audierant in inferno dicitur prædicasse. Vbi fortè dicatur, etiam istos qui post domini resurrectionem, nò dum sibi annunciatu Euangelio mortui sunt, siue moriuntur, illic apud inferos audire potuisse uel posse, ut illic credant quod de Christi ueritate credendum est, & habeant etiam ipsi remissionem ac salutem quam illi meruerunt, quibus ipse Christus annunciauit. Neq; enim quia rursus ascendit Christus ab inferis, ideo ibi fama eius extincta est: nam & hinc ascendit in celum, & tamen eius annunciatione qui in eum crediderint, salui erunt. Ideo quippe exaltatus est, & donatum est ei nomē quod est super omne nomen, ut in nomine eius omne genu flectatur, nò solum cœlestium & terrestrium, uerum etiam infernorum. Sed hanc opinionem si admittimus, qua putari potest homines, qui cum uiuerent minime crediderunt, posse in Christū apud inferos credere, quis ferat? Quæ consequentur absurda fideiq; contraria? Primum, ne frustra dolere uideamur eos, qui sine ista gratia de corpore exierunt, frustra q; curam gerere, atq;

Phil. 2

Aug. to. 2

instanter hortari, ut eam homines prius quam moriantur percipiant, ne sempiterna morte puniantur: aut si illi tantum apud inferos inutiliter atq; infructuose credunt, qui Euangelio sibi annunciato hic credere noluerunt: illis autem proderit credere, qui non hic contempserunt quod audire minime potuerunt: aliud sequitur absurdus, ut hic non sit euangelium prædicandum, quoniam omnes utiq; morituri sunt, & sine ullo reatu cōtempti Euangelij uenire ad inferos debent, ut eis prodesse possit, cū ibi crediderint. Quod sentire, impia uanitas est. Quã obrem teneamus firmissime quod fides habet fundatissima autoritate firmata, quia Christus mortuus est secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundū Scripturas, & cætera quæ de illo testante ueritate conscripta sunt. In quibus etiam hoc est, quod apud inferos fuit solutis eorum doloribus, quibus eum erat impossibile teneri, à quibus etiam recte intelligitur soluisse & liberasse quos uoluit, corpusq; quod in cruce reliquerat in sepulchro positum recepisse. In illa uero quæ proposuisti de uerbis Petri apostoli quæstione, quoniam quæ me moueant perspicias, & alia fortasse si diligentius discutiantur, possunt mouere, uel apud nos ea cogitando, uel quos dignum est, & si possumus consulendo quæramus. Considera tamen ne fortè totum illud quod de conclusis in carcere spiritibus, qui in diebus Noe non crediderunt, Petrus apostolus dicit, omnino ad inferos non pertineat, sed ad illa potius tempora quorum formam ad hæc tempora transtulit. Illa quippe res gesta, forma fuerat futurorum, ut ij qui modo non credunt Euangelio, dum in omnibus gentibus ædificatur ecclesia, illis intelligantur esse similes, qui tunc non crediderunt cum fabricaretur arca. Illi autem qui crediderunt, & per baptismum salui fiunt, illis comparentur qui tūc in eadem arca salui facti sunt per aquā. Vnde ait: Sic & uos simili forma baptismi saluos facit. Ad hanc igitur formæ similitudinem, cætera etiam de incredulis coaptemus, & non suspicemus quod apud inferos ad faciendos fideles atq; liberandos Euangelium prædicatum sit, uel adhuc etiam prædicetur, quasi & ibi sit ecclesia constituta. Ad illum ergo sensum qui te mouet, ideo uidetur attracti qui hoc Petrum sensisse crediderunt, quia dixit, conclusis in carcere spiritibus prædicatum, quasi animæ non possint intelligi spiritus qui tunc erant in carcere, atq; ignorantie tenebris uelut carcere claudabantur: de quali carcere se desiderat liberari ille qui dicit: Educ de carcere animam meam, ut cōfiteatur nomini tuo: quæ alibi umbra mortis appellatur. De qua non utiq; apud inferos, sed hic liberati sunt, de quibus scriptum est: Qui sedebant in umbra mortis, lumen ortum est eis: Illis autē in diebus Noe frustra prædicatum est, quia non crediderunt, cum expe-

psal. 147

Es. 9

t 3 caret

443
 ctaret eos dei patientia per tempus centum annorum, quibus arca eadem fabricata est. Nam eius etiam fabricatio quodammodo prædicatio fuit: sicut modo similes eorum non credunt, qui sub eadem forma ignorantia tenebris, uelut carcere concluduntur, frustra intuentes ecclesiam toto mundo construi imminente iudicio tanquam diluuium, quo tunc omnes increduli perierunt. Ait quippe dominus: Sicut in diebus Noe ita erit & in diebus filij hominis. Manducabāt, bibebant, nubebant, uxores ducebant, donec intrauit Noe in arcam, uenit diluuium & perdidit omnes. Sed quia ea res gesta etiam futuram rem significabat, ideo ibi diluuium & baptismum significauit fidelibus & infidelibus pœnam. Sicut in figura non rei gestæ, sed tantummodo dictæ, quod de lapide scriptum est, quo significatus est Christus, duo quædam prænunciata sunt, & infidelibus offendiculum & fidelibus ædificium. Aliquando autem in eadem figura uel gesta uel dicta, etiam duæ res aliquid unum significant: sicut fideles significauerunt ligna quæ in arcæ fabricam coaptata sunt, eisdemque etiam animæ octo quæ in eadem arca liberatæ sunt: quomodo in illa euangelica similitudine de ouili, idem ipse Christus est & pastor & Ianua. Nec moueat ad impediendum istum intellectum, quod eundem Christum dixit apostolus Petrus prædicasse illis in carcere conclusis, qui quondam non crediderant in diebus Noe, ut ideo non arbitremur hoc intelligendum, quia illo tempore nondum uenerat Christus. Nondum enim uenerat scilicet in carne, sicut uenit quando post hæc in terra uisus est, & cum hominibus cōuersatus est. Verum tamen ab initio generis humani, uel ad arguendos malos, sicut ad Cain ac prius ad ipsum Adam uxoremque eius, uel ad consolandos bonos, uel ad utrosque admonendos, ut alij ad salutem suam crederent, alij ad pœnam suam non crederent, ipse utique non in carne, sed in spiritu ueniebat, uisis congruis adloquens quos uolebat sicut uolebat. Quod autem dixi: In spiritu ueniebat, & ipse quidem filius in substantia deitatis, quoniam corpus non est, utique spiritus est. Sed quid facit filius sine spiritu sancto, uel sine patre, cū inseparabilia sunt omnia opera trinitatis? Ipsa quoque scripturæ uerba, de quibus agitur, satis hoc ut puto indicant eis qui diligenter attendunt: Quia Christus, inquit, semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, ut nos adducat deo, mortificatus quidem carne, uiuificatus autem spiritu: in quo & ihs qui in carcere conclusi erant spiritibus adueniens prædicauit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabat dei patientia, in diebus Noe, cum fabricaretur arca. Iam ut arbitror, attenditur forma uerborum, Christus mortificatus carne, uiuificatus autem spiritu. In quo spiritu adueniens prædicauit & illis spiritibus qui incre-

444
 duli fuerant aliquando in diebus Noe: quoniam prius quam ueniret in carne pro nobis moriturus, quod semel fecit, sæpe antea ueniebat in spiritu ad quos uolebat, uisis eos admonens sicut uolebat utique in spiritu, quo spiritu & uiuificatus est, cum in passione esset carne mortificatus. Quid est enim quod uiuificatus est spiritu, nisi quod eadem caro qua sola fuerat mortificatus, uiuificante spiritu resurrexit? Nā quod fuerat anima mortificatus Iesus, hoc est, eo spiritu qui hominis est, quis audeat dicere: cum mors animæ non sit nisi peccatum, a quo ille omnino immunis fuit, cū pro nobis carne mortificaretur? Si enim omnium hominum animæ ex illa una sunt quæ insufflata est primo homini per quem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransit: aut non est inde anima Christi, quoniam nullum habuit omnino peccatum, uel originale, uel propriū, propter quod ei mors debita uideretur, pro nobis eam quippe quam nõ debuit exoluit, in quo princeps mundi, mortisque præpositus nihil inuenit: neque enim absurdum est, ut qui primo homini animam creauit, crearet & sibi: aut si & ipsa inde est eam suscipiendo mūdauit, ut sine ullo prorsus peccato, uel perpetrato, uel traducto, ad nos ueniens de uirgine nasceretur. Si autem animæ nõ ex illa una propagantur, & sola ex Adam caro trahit originale peccatum, ita sibi creauit animam dei filius, ut cæteris creat, quam nõ tamen carni peccati miscuit, sed similitudini carnis peccati. Sūpsit enim ex Virgine uerā quidem carnis substantiam, non tamen peccati carnem, quia non ex carnali concupiscentia, siue seminatam siue conceptam, mortalem sanè ac per ætates mutabilem, tanquam carni peccati sine peccato simillimam. Ac per hoc quæcunque de anima opinio uera sit, quarum nullam temere affirmare adhuc audeo, nisi tantum illam repudiare qua creduntur animæ pro meritis nescio quorū superiorum actuum suorum, singulæ in singula corpora tanquam in carceres trudi: certe anima Christi non solum immortalis secundum cæterarum naturam, sed etiam nullo mortificata peccato uel dānatione punita est, quibus duabus causis mors animæ intelligi potest, & ideo non secundum ipsam dici potuit Christus uiuificatus spiritu. In ea re quippe uiuificatus est in qua fuerat mortificatus: ergo de carne dictum est: Ipsa enim reuixit anima redeunte, quia ipsa erat mortua anima recedente. Mortificatus ergo carne dictus est, quia secundum solam carnem mortuus est: uiuificatus autem spiritu, quia illo spiritu operante in quo ad quos ueniebat & prædicabat, etiam ipsa caro uiuificata surrexit, in qua modo ad homines uenit. Proinde etiam illud quod postea dictum est de incredulis, qui reddant rationem ei qui paratus est uiuos & mortuos iudicare, non est consequens

445
 quens, ut eos hic intelligamus mortuos qui de corpore exierunt. Fieri enim potest ut mortuos dixerit infideles, hoc est in anima mortuos, de quibus dicitur: Dimitte mortuos ut sepeliant mortuos suos. Viuos autem qui credunt in eum non frustra audientes: Surge qui dormis & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus. De quibus etiam ipse Dominus dicit: Veniet hora, & nunc est, quando mortui aduentuocem filij dei, & qui audierint, uiuent. Proinde etiam quod sequitur & dicit Petrus: Propter hoc & mortuis euangelizatum est, ut iudicentur quidem secundum homines in carne, uiuant autem secundum deum spiritu, non cogit apud inferos intelligi. Propterea enim in hac uita & mortuis euangelizatum est, id est infidelibus & iniquis: ut cum crediderint, iudicentur quidem secundum homines in carne, hoc est, in diuersis tribulationibus, & in ipsa morte carnis: unde idē apostolus alio in loco dicit, tempus esse ut iudicium incipiat a domo domini: uiuant autem secundum deum spiritu, quia & in ipso fuerant mortificati cum morte infidelitatis & impietatis detinerentur. Hæc expositio uerborum Petri cui displicet, uel cui etiam si non displicet, non tamen sufficit, quærat ea secundum inferos intelligere: qui si ualuerit illa quibus me moueri supra commemorauī, ita soluere ut eorum auferat dubitationem, impartiat & mihi: quod si factum fuerit, poterunt illa uerba utroque modo intelligi: ista sententia de nulla falsitate conuincitur. Ad illas autem quæstiones quas antè misisti, excepta Dei uisione per corpus, unde maius opus molendum est, ut potui, respondi, & per Asellum diaconum misi, quod te accepisse iam puto. In recenti autem commonitorio tuo cui nunc respondi, duo quæsieras, quorum utrumque tractatum est, unum latius, alterum breuius, de Petri scilicet apostoli uerbis, & de anima domini. Exemplum sanè literarū tuarum, quæ continent interrogationē, utrum dei substantia corporaliter uelut in loco uideri possit: & apud nos nescio quomodo aberrauerunt, nec inueniri cū diu quærerentur potuerunt, iterum admoneo mittere ne graueris.

Augustinus Euodio, de anima soluta corpore, & de uisis prodigiis. Epistola C

Domino beatissimo & uenerabili fratri ac confacerdoti meo Euodio & qui tecum sunt fratribus, Augustinus & qui mecum sunt fratres in Domino Salutem.

Rater iste nomine Barbarus, seruus dei, iam diu apud Hipponem constitutus, & uerbi dei feruidus ac studiosus auditor, desiderauit ad tuam sanctitatem literas nostras, in quibus tibi eum in domino commendamus, tibi que per eum salutem debitam dicimus. Literis autem sanctitatis tuæ, quibus ingentes texuisti quæstiones, respondere operosissimum est, etiam ociosis & multo maio-

445
 re quam nos sumus præditis facultate differendi & acrimonia intelligendi. Duarum sanè epistolarum tuarum, quibus multa & magna cōquiris, una nescio quomodo aberrauit, & diu quæsitā non potuit reperiri: altera uero quæ inuenta est habet commédationem suauissimam serui dei boni & casti adolescentis, quomodo ex hac uita migrauerit, & quibus uisionum fraternalium attestationibus meritum eius nobis insinuari potuerit. Deinde ex hac occasione proponis & uersas de anima obscurissimam quæstionem, utrum cum aliquo corpore egrediatur e corpore, quo possit ad corporalia loca ferri, uel locis corporalibus contineri. Huius igitur rei tractatus, si tamen ad liquidum a talibus quales nos sumus examinari potest, curam atque operam negociosissimam postulat, ac per hoc mentem ab his occupationibus ociosissimam. Si autem breuiter uis audire quid mihi uideatur, nullo modo arbitror animam e corpore exire cum corpore: uisiones autem illæ futurorumque prædictiones quomodo fiant, ille iam explicare conetur, qui nouit qua ui efficiantur in unoquoque animo tanta cū cogitat. Videmus enim planeque cernimus in eo fieri rerum multarum uisibilium, & ad cæteros corporis sensus pertinētium, innumerabiles imagines: quæ nõ interest quam ordinate uel turbide fiāt, sed tantum quia fiunt, quod manifestum est, qua ui & quomodo fiāt quisquis potuerit explicare, quæ omnia certe quotidiana sunt atque continua, audeat præsumere aliquid ac definire, etiam de illis rarissimis uisis. Ego autem tanto minus hoc audeo, quāto minus id quoque in nobis quod uita continua uigilantes dormiētesque experimur, quo pacto fiat explicare sufficio. Nam cum ad te dictarem hanc epistolā, te ipsum animo contuebar, te utique absente atque nesciente, & quomodo possis his uerbis moueri secundum notitiam quæ mihi de te inest imaginabar, atque id quonāmodo in animo meo fieret, capere ac inuestigare non poteram, certus tamen non fieri corporeis molibus, nec corporeis qualitatibus cum corpori simillimum fieret: hoc interim habeas, ut ab occupato & festinante dictatum. In duodecimo autē libro eorum quos de Genesi scripti, uersatur hæc quæstio uehemēter, & ex multis rerum expertarum atque credibiliter auditorum disputatio illa syluescit. Quid in ea poterimus uel effecerimus cum legeris iudicabis, si tamen dominus dignabitur donare, ut eos mihi libros quantum possum congruenter emendatos iam liceat ædere multorum fratrum expectationi, non iam longa disputatione suspendere. Narrabo autē unū aliquid breuiter unde cogites: frater noster Gennadius notissimus ferè omnibus, nobisque charissimus medicus, qui nunc apud Carthaginē degit, & Romæ suæ artis exercitatione præpolluit, ut hominē religiosum nosti, atque erga pauperū curam impigra mi-

De cura pro mortuis, ca. 11

447
 fericordia facillimoq; animo benignissimum, dubitabat tamen aliquando ut modo nobis retulit, cum adhuc esset adolescens & in his elemosynis feruentissimus, utrum esset ulla uita post mortem. Huius igitur mentem & opera misericordiae quoniam deus nullo modo deferret, apparuit illi in somnis conspicuus iuuenis & dignus intendi, eiq; dixit: Sequere me: quem dum sequeretur uenit ad quandam ciuitatem, ubi audire coepit a dextera parte sonos suauissimae citharae ultra solitam notamq; suauitatem. Tunc intento quid nam esset, ait, hymnos esse beatorum atq; sanctorum. Sinistra autem parte quid se uidisse retulit, non satis meministi. Euigilauit, & somnium fugit, tantumq; de illo, quantum de somnio cogitauit: alia uero nocte, ecce idem ipse iuuenis eidem rursus apparuit, atq; ab illo utrum cognosceretur interrogauit: respondit iste, quod eum bene planeq; cognosceret. Tunc ille quaesiuit, ubi se nosset. Nec memoriae defuit, quod iste identidem responderet, totumq; uisum illud hymnosq; sanctorum ad quos audiendos eo duce uenerat, qua recentissimos recordabatur facilitate narrauit. Hic ille percortatus est, utrumnam id quod narrauerat in somnis, uidisset, an uigilans? Respondit, In somnis. At ille: Bene, inquit, recolis: uerum est, in somnis illa uidisti. Sed etiam nunc, in somnis te uidere scias. Haec cum audisset iste, ita esse credidit, atque id responsione firmauit. Tunc qui hominem docebat, adiecit, & ait: Vbi est modo corpus tuum? Ille respondit, In cubiculo meo. Scis ne, inquit ille, in eodem corpusculo nunc illigatos esse & clausos & ociosos oculos tuos, nihilq; illis oculis te uidere? Respondit: Scio. Tunc ille: Qui sunt ergo, inquit, isti oculi quibus me uides? Ad hoc iste non inueniens quid responderet, obticuit. Cui haesitanti, ille quod his interrogationibus docere moliebarur, aperuit: & continuo, Sicut, inquit, illi oculi carnis tuae utiq; in dormiente atq; in lectulo iacente nunc uacant, nec aliquid operantur, & tamen sunt isti quibus me intueris, & ista uteris uisione: ita cum defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuae uita tibi inerit qua uiuas, sensusq; quo sentias. Caue iam deinceps, ne dubites uitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis, ablatam dicit huius rei dubitationem. Quo docente, nisi prouidentia & misericordia dei? Ista narratione dixerit aliquis tantae rei nos non soluisse, sed auxisse quaestionem: uerum tamen cum his uerbis credere, uel non credere, liberum cuiq; sit, seipsum quisq; habet quod se auocet ad profundissimam quaestionem. Et uigilat homo, & dormit homo quotidie, & cogitat homo: dicat unde fiant ista similia formis, similia qualitatibus, similia motibus corporum, nec tamen materiei corporali, dicat si potest. Si autem non potest, quid se praecipitat de rarissimis aut inexpertis, quasi defini

448
 tam ferre sententiam, cum continua & quotidiana non soluat. Ego autem quamuis quomodo fiant ista ueluti corporea sine corpore, uerbis prorsus explicare non possum: tamen sicut scio non ea corpore fieri, utinam sic scirem quomodo discernentur quae uidentur aliquando per spiritum, & per corpus uideri putantur: quouero modo distinguantur uisa eorum, quos error uel impietas plerumq; deludit, quando uisus prorum atq; sanctorum similia pleraq; narrantur, quorum exempla si commemorare uoluisset, tempus mihi potius quam copia defuisset. In domini misericordia uegeteris domine beatissime & uenerabilis & desiderabilis frater.

Augustinus Euodio, quomodo anima cernat sine corpore, deq; uisus prodigiosis. Epistola CI
 Domino beatissimo & uenerabili fratri & coepiscopo sancto Euodio & tecum fratribus, Augustinus & mecum fratres in Domino Salutem.

448
 M Uta quæris ab homine multum occupato, & quod est grauius ea putas praecipitari debere dictando, quæ sunt tam difficilia, ut cum magna diligentia dictata uel scripta uix perducere possint ad intellectum, etiam talium qualis ipse es. Huc accedit, quia non tu & tales tantummodo cogitandis lecturi esse quod scribimus, sed utique & illi qui minus acuto minusq; exercitato ingenio praediti, eo tamen studio feruntur ad cognoscendas literas nostras, siue amico siue inimico animo, ut eis subtrahi omnino non possint. Ista cogitanti cernis, quanta cura in scribendo esse debeat, praesertim de rebus ita magnis, ut in eis & magni laborent. Si autem cum aliquid in manibus habeo, intermittendum est & differendum, ut ad ea potius respondeatur quæ superuenientia requiruntur, quid fiet si etiam ipsis dum respondetur, alia superuenierint? Num placet ut etiam his omissis illa suscipiantur, & semper priora fiant quæ posteriora oboriuntur, eaq; sola terminare contingat, quibus cum scribuntur non superuenierit aliquid quod quaeratur? Quod ut mihi accidat difficillimum est, sed non opinor tibi hoc placere. Non ergo debui alia interrumpere cum tua superuenissent, sicut nec tua si alia rursus iruerint, & tamē seruare hanc iusticiam non sinor. Nam ecce ut tibi hæc ipsa rescriberem, quibus id admonerem, intermisi quæ agebam, & animum meum ad hanc epistolam ab alia magna intentione detorsi. Facile autem fuit hanc excusationem, ut arbitrator non iniquam, literis inditam tibi remittere, respondere autem inquisitionibus tuis non ita facile est: & puto in ipsis opusculis quæ me nunc intentissimum detinent, non defutura quaedam loca, ubi hæc ipsa expediam quæ requiris, si dominus fauerit. Iam etiam ex istis quaestionibus, quas modo misisti, multa soluta sunt in eis libris quos nondum ædidi, siue De

449
 De trinitate, siue De Genesi: quanquam & illa si relegas quæ tibi iam diu nota sunt, uel nisi fallor, fuerit, quia ea fortasse oblitus es quæ te conserere mecum ac sermocinante conscripsi, siue De animæ quantitate, siue De libero arbitrio: inuenies unde dissoluas, & sine mea opera, dubitationes tuas, adhibito scilicet nonnullo labore cogitationis, ut istis quæ ibi ad intellectum liquidum certumq; perducta sunt, consequentia necentur. Habes etiam in libro De uera religione, quem si recoleres atq; perspiceres, nunquam tibi uideretur ratione cogi deum esse, uel ratiocinando effici deum esse debere. Quandoquidem in ratione numerorum, quam certe in usu quotidiano habemus, si dicimus septē & tria decem esse debent, minus considerate loquimur, non enim decem esse debent, sed decem sunt. De quibus itaq; rebus recte dicatur, quod esse debeant, siue iam sint, siue ut sint, satis quantum arbitror disputauimus in eis libris quos commemorauimus. Homo enim sapiens esse debet, si est ut maneat, si nondum est ut fiat: deus autem sapiens non esse debet, sed est. Illa quoq; de uisus quæ tibi nuper rime scripsi, et ea commemoras subtiliter dicta, sed maioribus te quaestionibus implicasse, recense etiam atq; etiam & cogita diligentius, nec pertranseat sed habitet in eis consideratio tua, & inde fortasse utcumq; conicies, quomodo sit anima praesens uel absens. In eis quippe uisus de moratur in somnis, cum abest a sensu praesentiaq; cernendi quæ praebet oculis uigilans: hanc autem ab oculis, hoc est tãquam a luminaribus corporis animæ absentiam, quæ fit cum dormimus; si uis maior augeat, ut totum quod est inde subtrahatur, mors est. Sicut ergo a cernendi sensu ad uisa somniorum, non cum aliquo corpore abscedit, nisi forte illa quæ uidentur in somnis corporea, nosq; ipsos inter illa ferri ac referri cum aliquo corpore existimabimus, quod iam tibi arbitror non uideri: ita si tota penitus abstracta atq; absit, quod fit in morte, non secum putanda est auferre aliquid corpus ex corpore. Nam si auferret, profecto etiam cum dormimus & abscedit ab oculis, in quantum eos relinquit, in tantum oculos secum auferret quamlibet subtiliores, corporeos tamen, quod non facit: uerum tamen aufert secum quosdam simillimos, sed non corporeos, quibus uisa simillima cernit in somnis, sed nec ipsa corporea. Porro si aliquis cum credit etiam uisa somniorum, quæ similia corporibus apparent, non esse nisi corporea, uideatur sibi aliquid dicere, nec ista ingenij tarditas facile conuincitur, multorum quippe est etiam non mediocriter acutorum, quoniam parum attendunt quantum uideant imagines corporum, quæ fiunt in spiritu, nec omnino sunt corpora. Cum uero eas coguntur intueri, si recte aduertint, atque compererint non eas esse corporeas sed corporum simillimas, rationem tamē de his non continuo ualent reddere, quibus causis &

450
 quemadmodum fiant, qua deniq; natura sua subsistant; uel in quo subiecto sint: utrum ita in animo fiant ut in membrana ex atramento literæ; ubi utraq; substantia est membrana scilicet & atramentum: an sicut sigillum in cera, uel figura qualibet cui cera subiectum est illa in subiecto: an utroq; modo fiant ista in spiritu nostro; aliquando sic, aliquando autem sic: Mouent enim non solum ut cogitemus ea, quæ absunt a sensibus corporis, & in nostra reperiuntur memoria, uel quæ nos ipsi ut libitum est, facimus, disponimus, augemus, minuimus: sed etiam situ, habitu, motu, innumerabilibus qualitatibus formisq; uariamus: talia sunt fortassis etiam illa quibus deludimur dormientes, quando non diuinitus admonemur, nisi quod hæc uolentes agimus, illa praeter arbitrium patimur. Non solum hæc mouent, quæ in animo de ipso animo fieri non absurde quis putat, quauis & hoc caulis occultioribus quibus agitur, ut istud potius quam illud in conspectu animi ueniat: sed etiam quod ait propheta, Et dixit mihi angelus qui loquebatur in me. Neque enim forinsecus uoces ad aures corporeas prophetae uenisse credendum est, cum dicit, Loquebatur in me: non, ad me: utrum uoces erant de spiritu factæ, corporalibus similes, quales agimus cum apud nos taciti multa memoriter, plerumque etiam cantando transcurrimus, sed tamen æditæ ab angelo sibi suggerente: & quod in Euangelio scriptum est, Ecce angelus dei apparuit illi in somnis, dicēs. Quomodo enim apparuerit; uel corpus angeli cum oculis clausis? Abraham quippe uigilanti sic apparuerit, ut eos etiam cum pedes lauit eis contrectando sentiret: uel spiritus spiritui dormientis in specie aliqua simili corpori, sicut nos ipsi nobis uidemur tali figura etiã per loca moueri somniantes, longe aliter quam membra in stratis iacentia mouentur. Hæc & ideo mirasunt, quia occultiores habent rationem quam ut uideri uel reddi ab homine homini possit. Nam istæ causæ sunt admirationis, cum uel ratio cuiusque rei latet, uel eadem res usitata non est, quod aut singularis aut rara est. Ex illa ergo causa latētis rationis, ego dixi in epistola, quam te legisse commemoras, cum eis responderem qui negant esse credendum, quod Christum uirgo peperit, uirgo permanserit: si ratio quaeritur, non erit mirabile. Hoc enim dictum est; non quod ratione res careat, sed quod eos lateat, quibus hoc Deus uoluit esse mirabile. Ex alia uero admirationis causa, quæ ideo est quia insolitum aliquid occurrit, scriptum est de domino, quod miratus sit Centurionis fidem: neque enim eum rei ullius ratio potuit latere, sed admiratio pro laude posita est eius; cuius par in populo Hebræo non apparuerat. Unde ipsa admiratio satis exposita est, cum Dominus ait: Amen dico uobis, Non inueni tantam fidem in Israel. Quod autem adieci in eadem epistola

1. Retrad. 7
 8

1. Retrad. 12

Zach. 1

Matth. 1

Gene. 18

2. Retrad.
 24

stola, Si exemplum poscitur, non erit singulare: frustra tibi uisus es uelut exempla inuenisse de uermiculo qui in pomo nascitur, & aranea quæ filium textrinae suæ corpore uelut integro parit. Dicuntur enim aliqua argute cuiusdam similitudinis gratia, alia remotius, alia congruentius, sed solus Christus natus est ex uirgine: unde iam in telligis, quatum existimo, cur hoc esse dixerim sine exemplo. Habent itaque omnia causas suas atque rationes rectas & inculpabiles, quæ deus uel usitata uel inusitata operatur. Sed hæc causæ atque rationes cum latent, miramur quæ fiunt: cum autem patent, consequenter ea uel convenienter fieri dicimus: nec mirandum esse, quia facta sunt, quæ ratio exigebat ut fierent. Aut si miramur non inopinata stupendo, sed excellentia laudando miramur. Quo genere admirationis cetero ille laudatus est. Nec ideo reprehendenda est sententia qua dictum est, Si ratio quaeritur, non erit mirabile: quoniam est aliud genus admirationis, etiam cum ratio manifesta est admiranti. Neque enim propterea culpatur sententia qua dictum est, Deus neminem terat: quoniam est aliud genus tentationis, propter quod recte itidem dictum est, Terat uos dominus deus uester. Nec quisquam existimet ideo merito posse dici corporeis oculis à filio patrem uideri, ac non potius sic ut à patre filium, quia illi qui hoc putant cum in reddenda ratione defecerint, possunt & ipsi dicere, si ratio quaeritur, non erit mirabile: hoc enim dictum est, non quia non est ratio, sed quia latet: illius autem non miraculi, sed erroris, demonstrare debet nullam esse rationem, quisquis id opinantes refellere aggreditur. Sicut enim nulla ratio est, qua Dei natura moriatur aut corrumpatur aut peccet, & cum hoc deum non posse dicimus, non derogamus potestati eius, sed æternitatem ueritatemque laudamus: ita cum dicimus non posse uideri oculis corporeis, non latet sed patet ratio bene intelligentibus, qua perspicuum est deum corpus non esse, nec aliquid corporeis oculis cerni posse, nisi quod alicuius interualli interpositione cernatur: id autem non nisi corpus esse, eamque substantiam quæ minor sit in parte quam in toto, quod de Deo credere nefas esse debet, etiam ipsi qui hoc intelligere nondum ualent. Latet ratio diuersarum commutationum: hinc est omnium uisibilium sylua miraculorum. Nunquid tamen ideo latet esse corpora, habere nos corpus, nullum esse quantulumcumque corpusculum quod non pro suo modo loci occupet spacium? Nec in eo quod occupat ubique sit totum, sed minus sit in parte quam in toto: Hæc quoniam non latent, his contextenda sunt consequentia, quod nunc facere nimis longum est, quibus ostendatur non rationem latere, sed rationem omnino nullam esse qua credi debeat, uel possit intelligi, deum qui ubique totus est, per spacia locorum corporea mole diffundi, in qua necesse habeat partibus ma-

ioribus minoribusque constare, cerni corporeis oculis posse. Unde plura dicerem si hoc in epistola ista suscepissem, in cuius longitudinem, non sentiens progressus sum, penè oblitus occupationum mearum, ita ut fortasse, quod non arbitrabar, attentioni tuæ satisfecerim, qui potes paucis admonitus plura cogitare quæ competunt: sed non etiam eorum in quorum manus non in aniter uenire ista possunt, si diligentius & copiosius differantur. Laborant autem homines in discendo, & breuia non ualent intelligere, prolixiora non amant legere. Laborant itidem in docendo, qui & pauca tardis, & multa pigris frustra ingerunt. Mitte & illius epistolæ exemplum, quæ apud nos aberrans non potuit inueniri.

Augustinus Euodio, de quaestionibus ad salutem non necessarijs, de similitudinibus non per omnia congruentibus rebus diuinis, de sacrosancta trinitate quid credere sufficiat. Epist. CII

Augustinus episcopus, Euodio episcopo.

I ea quæ me magis occupant, à quibus in aliud auerti nolo, sanctitas tua nosse tanti habet, mitte aliquem qui tibi describat. Iam enim plura perfecta sunt, quæ hoc anno ante pascha propinquant quadagesima à nobis fuerant incohata. Nam tribus illis libris De ciuitate dei, contra daemoniacos inimicos eius, duos alios addidimus, quibus quinque libris satis disputatum arbitror aduersus eos, qui propter præsentis uitæ felicitatem deos colendos putant, eamque felicitatem à nobis impediti opinantes, Christiano nomini infesti sunt. Deinceps dicendum est, sicut primo libro polliciti sumus, aduersus eos qui propter uitam post mortem futuram necessarium existimant cultum deorum suorum, propter quam uitam nos Christiani sumus. Dictaui etiã trium Psalmorum expositionem, non paruis uoluminibus, sexagesimi & septimi, septuagesimi & primi, septuagesimi & septimi. Reliqui nondum dictati neque tractati, uehementer à nobis expectantur atque flagitantur. Ab his me reuocari & retardari irruentibus de transuerso quibuslibet quaestionibus, nolo: ita ut nec libros De trinitate, quos diu in manibus uerso, nondumque compleui, modo attendere uelim, quoniam nimis operosi sunt, & à paucis eos intelligi posse arbitror, unde magis urgent quæ pluribus utilia fore speramus. Non enim, ut scribis, qui ignorat ignorabitur, de hac re dixit Apostolus, tanquam ista pœna ille plectendus sit, qui non ualet intelligentia sic discernere ineffabilem Trinitatis unitatem, sicut discernitur in animo nostro memoria, intellectus, uoluntas. Aliunde hoc dicebat Apostolus: Lege, & uidebis quod ea loquebatur, quæ fidem uel mores multorum edificarent, non quæ uix ad paucorum, eamque exiguam, quantulacumque in hac uita de re tanta esse potest, intelligentiam perueniret, id est

ut linguis prophetia præponeretur, ut non perturbate illa gereretur, quasi prophetia spiritus etiam inuitos loqui cogeret, ut mulieres in ecclesia tacerent, ut omnia honeste & secundum ordinem fierent. Hæc cum ageret, ait: Si quis uideatur esse propheta aut spiritalis, cognoscat quæ scribo uobis, quia domini est mandatum: si quis autem ignorat, ignorabitur. His uerbis coercens, & ad pacificum ordinem reuocans inquietos, tanto ad seditionem faciliores, quanto sibi uidebantur spiritu excellere, cum superbiendo cuncta turbarent. Si quis ergo uideatur propheta esse aut spiritalis, cognoscat, inquit, quæ scribo uobis, quia domini est mandatum. Si quis uideatur esse, & utique non est: nam qui est, sine dubitatione cognoscit, nec admonitione & cohortatione opus habet, quia omnia iudicat, & à nemine iudicatur. Illi ergo seditiones et perturbationes in ecclesia faciebant, qui uidebantur esse in ecclesia, quod non erant. Hos docet cognoscere domini esse mandatum, quia non est seditionis deus sed pacis. Si quis autem ignorat, ignorabitur, id est improbabitur. Non enim deus, si ad scientiam referas, ignorat eos, quibus dicitur: Non noui uos, sed eorum improbatio hoc uerbo insinuat est. Cum autem dominus dicat: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt: eaque uisio nobis in fine summum præmium promittatur, non est metuendum, si nunc ad liquidum quæ de dei natura credimus conspiceret non ualeamus, ne inde sit dictum, Qui ignorat, ignorabitur: quia enim in sapientia dei non cognouit mundus per sapientiam deum, placuit deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Hæc stulticia prædicationis ac stultum dei, quod sapientius est hominibus, multos contrahit ad salutem, ut non solum qui nondum certa ualent intelligentia conspiceret naturam dei, quam fide tenent, uerum etiam qui nondum in ipsa anima sua ita incorpoream substantiam à corporis generalitate discernunt, quemadmodum certi sunt se uere nosse, uelle, ideo sint alieni à salute, quam stulticia illa prædicationis fidelibus confert. Nam si propter eos solos Christus mortuus est, qui certa intelligentia possunt ista discernere, penè frustra in ecclesia laboramus: si autem, quod ueritas habet, infirmi populi credentium ad medicum currunt, sanandi per Christum, & hunc crucifixum, ut ubi abundauit peccatum, superabundet gratia, miris sit modis per altitudinem diuinam sapientia & scientia dei, & per inscrutabilia iudicia eius, ut & nonnulli à corporibus incorporea discernentes, cum sibi ex hoc magni uidentur, & irrident stulticiam prædicationis, qua salui fiunt credentes, ab unica uia longe exirent, quæ ad uitam æternam sola perducit: & multi in cruce iusti gloriantes, & ab eadem uia non recedentes, etiam si ista quæ subtilissime differuntur ignorant, quia non perit unus ex illis pro quibus mortuus est, ad eandem perue-

niant æternitatem, ueritatem, charitatem, id est ad stabilem, certam, plenamque felicitatem, ubi manentibus, uidentibus, amantibus sunt cuncta perspicua. Proinde in unum deum patrem & filium & spiritum sanctum firma pietate credamus: ita ut nec filius credatur esse qui pater est, nec pater qui filius est, nec pater nec filius qui utriusque spiritus est. Nihil putetur, in hac trinitate temporibus locis uel distare, sed hæc tria æqualia esse & coeterna, & omnino esse una natura: non à patre aliam, & à filio aliam, & à spiritu sancto aliam conditam esse creaturam, sed omnia & singula, quæ creata sunt uel creantur, trinitate creante subsistere: nec quenquam liberari à patre sine filio & spiritu sancto, aut à filio sine patre & spiritu sancto, aut à spiritu sancto sine patre & filio: sed à patre & filio & spiritu sancto uno, uero, uereque immortalis, id est omni modo incommutabili solo deo. Multa autem etiam separatim in scripturis de singulis dici, ut insinuetur, quamuis inseparabilis trinitas, tamen trinitas: ut quemadmodum simul dici non possunt cum sonis corporalibus commemorantur, quamuis simul sint inseparabiliter: ita & quibusdam scripturarum locis, & per quasdam creaturas sigillatim uicissimque monstrantur. Sicut pater in uoce, qua sonuit, Tu es filius meus: & filius in homine, quem suscepit ex uirgine: & spiritus sanctus in columbæ specie corporali. Hæc separatim quidem, sed nullo modo separata tria illa demonstrant. Ad hoc ut cuncta intelligendum assumimus memoriam, intelligentiam, uoluntatem. Quamuis enim hæc suis separatimque temporibus sigillatim singula enunciemus, nihil tamen horum sine alijs duobus agimus aut dicimus. Nec ideo putanda sunt hæc tria trinitati sic comparata, ut omni ex parte conueniant. Cui enim similitudini in disputando conuenientia tanta conceditur, ut ei rei cui adhibenda est, ex omni parte coaptetur, uel quando ex creatura ad creatorem aliquid simile assumitur? Primo ergo in hoc inuenit ista similitudo dissimilis, quod tria hæc, memoria, intelligentia, uoluntas animæ insunt, non eadem tria, est anima. Illa uero trinitas non inest, sed ipsa deus est. Ideo ipsa mirabilis simplicitas commendatur, quia non ibi aliud est esse, aliud intelligere, uel si quid aliud de Dei natura dicitur. Anima uero quia est, etiam dum non intelligit, aliud est quidem esse, aliud est quod intelligit. Deinde quis audeat dicere patrem non intelligere per seipsum sed per filium, sicut memoria non intelligit per seipsam, sed per intellectum: uel potius anima ipsa, cui hæc insunt, per intellectum tantummodo intelligit, sicut per memoriam tantummodo meminit, & per uoluntatem tantummodo uult. Ad hoc ergo adhibetur ista similitudo, ut quoquo modo intelligatur, quemadmodum horum trium in anima, cum singula nomina enunciantur, quibus eadem singula demonstrantur, tamen unum

unumquodque nomen his tribus cooperantibus enunciat, cum & reminiscendo & intelligendo & uolendo dicitur. Ita nullam esse creaturam, in qua uel solus pater, uel solus filius, uel solus spiritus sanctus demonstratur, quam non simul trinitas operetur, quæ inseparabiliter operatur: ac per hoc nec uocem patris, nec animam & carnem filij, nec columbam spiritus sancti esse factam, nisi eadem cooperante trinitate. Nec sanè sonus ille uocis, qui continuo esse desinit, coaptatus est in unitatem patris. Nec illa columbæ species corporalis coaptata est in unitatem personæ spiritus sancti. Nam ipsa quoque, sicut nubes illa lucida, quæ operuit in monte cum tribus discipulis saluatorē, uel potius sicut ille ignis, qui eundem spiritum sanctum demonstrauit, officio significationis impleto, mox esse desinit, sed solus homo, quia propter ipsam naturam liberandam illa omnia fiebant, in unitatem personæ uerbi dei, hoc est unici filij dei mirabili & singulari susceptione coaptatus est, permanente tamen uerbo in sua natura incommutabiliter, in qua nihil compositi cum quo subsistat ulla phantasia humani animi suspicandum est. Legitur quidem & spiritus sapientiæ multiplex, sed recte dicitur etiam simplex. Multiplex enim, quoniam multa sunt quæ habet: simplex autem, quia non aliud quam quod habet est. Sicut dicitur est filius habere uitam in semetipso, & eadem uita ipse est: homo autem uerbo accessit, non uerbum in hominem conuertibiliter accessit, atque ita & filius dei simul cum homine suscepto dicitur, unde idem filius dei incommutabilis est atque coæternus patri, sed in uerbo solo: & sepultus est filius dei, sed in carne sola. Proinde quæ de filio dei uerba dicuntur, uidentur esse secundum quid dicantur. Non enim homine assumpto personarum numerus auctus est, sed eadem trinitas mansit. Nam sicut in homine quolibet præter unum illum qui singulariter susceptus est, anima & corpus una persona est, ita in Christo uerbum & homo una persona est. Et sicut homo, uerbi gratia, philosophus non utique nisi secundum animam dicitur, nec ideo tamen absurde, sed congruentissima & utilissima loquutione dicimus philosophum cæsum, philosophum mortuum, philosophum sepultum, cum totum secundum carnem accadat, non secundum illud quod est philosophus, ita Christus deus dei filius, dominus gloriæ, & si quid huiusmodi secundum uerbum dicitur: & tamen recte dicitur deus crucifixus, cum hoc eum secundum carnem passum esse, non secundum illud quod dominus gloriæ est, non habeatur incertum. Sonitus autem ille uocis & columbæ species corporalis, & linguæ diuinae uelut ignis, qui incedit super unumquodque eorum, sicut illa in monte Sina quæ terribili specie facta sunt, & sicut columna illa nubis per diem, & flammæ per noctem, significatione operatione acta atque transacta sunt. Illud in his maxime cauendum est, ne cuiquam

dei natura uel patris uel filij uel spiritus sancti commutabilis & conuertibilis esse credatur. Nec moueat quod aliquando res quæ significat nomen eius rei quam significat accipit. Spiritus sanctus dicitur est corporali specie tanquam columba descendisse & mansisse super eum. Sic enim & petra Christus, quia significat Christum. Miror autem tibi uideri sonitum uocis illius, quod dictum est, Tu es filius meus: non mediante anima, sed diuino nutu sola corporali natura sic fieri potuisse: & non tibi uideri eodem modo potuisse fieri animantis cuiuslibet speciem corporalem motumque uiuenti similem diuino nutu, nullo animalis interposito spiritu. Si enim obtulerat deo creatura corporea sine uiuificantis animæ ministerio, ut edantur soni quales eduntur ex corpore animato solent, ut forma loquutionis articulata auribus inferatur, cur non obtemperet, ut sine animæ uiuificantis ministerio figura motusque uolucris, eadem potentia creatoris ingeratur aspectibus? An sensus audiendi hoc mereri potest, uidentur non potest, cum ex iacenti materia corporis utrumque formetur, & quod in sona auribus, & quod apparet aspectibus, & uocis articuli, & lineamenta membrorum, & audibilis & uisibilis motus, ut & uerum sit corpus quod sentitur corporis sensu, & nihil sit amplius quam quod sentitur corporis sensu? Anima enim in illo sensu corporis uel in aliquo animante sentitur. Non igitur est opus querere quomodo apparuerit columbæ species corporalis, sicut non querimus quomodo sonuerint uoces articulati corporis. Si enim potuit anima non esse media, ubi uox non quasi uox dicitur facta, quæ magis potuit ubi dicitur columba, hoc uerbo significata sola specie corporali oculis reddita, non natura uiuentis animantis expressa. Hoc modo etiam illud dicitur: Factus est subito de celo sonus quasi ferretur flatus uehemens, & uisæ sunt illis linguæ diuinae uelut ignis: ubi dicitur species quædam quasi flatus, & uelut ignis sensibilis uisitatæ similis notisque naturis, non ipsa uisitata notaque natura ad tempus facta significari uidentur. Si autem subtilior ratio uel excellentior rei uestigatio demonstrat eam naturam, quæ nec temporaliter nec localiter mouetur non moueri, nisi per illam quæ temporaliter tantum, non localiter moueri potest, consequens erit ut omnia illa per ministerium creaturæ uiuentis effecta sint, sicut per angelos fiunt. Unde diligentius differere & longum est, & non necessarium. Huc accedit, quia sunt uisiones quæ apparent spiritui tanquam corporis sensibus, non solum dormientibus uel furentibus, sed aliquando sanæ mentis uigilantibus: non per fallaciam illudentium demonum, sed per aliquam reuelationem spiritalem, quæ fit per formas incorporeas corporibus similes: quæ discerni omnino non possunt, nisi diuino adiutorio plenius reuelentur, & mentis intelligentia discernuntur, uix aliquando cum fuerint, sed plerumque

runque postea cum transferint. Quæ cum ita sint, siue in naturis corporeis, siue sola specie corporali, natura autem spiritali nostro spiritui tanquam sensibus corporis apparere uideantur, quando hæc sacra scriptura commemorat cuius istorum duorum generis sint, & utrum mediate uiua creatura fiant, si corpore fiunt, iudicare temere non debemus: dum tamen creatoris, hoc est summæ atque ineffabilis trinitatis inuisibilem, incommutabilemque naturam, & a mortalium carnalium sensibus, & ab omni conuertibilitate siue in melius, siue in deterius, siue in quodlibet aliud atque aliud, remotam atque discretam, uel sine ulla dubitatione credamus, uel qualicumque etiam intelligentia capiamus. Hæc tibi de duabus questionibus, hoc est de trinitate & columba, in qua spiritus sanctus non sua natura, sed significatione specie demonstratus est, sicut & filius dei non sua natiuitate, de qua pater dixit, Ante luciferum genuit: sed in homine suscepto ex utero uirginis, a Iudeis crucifixus est, uideris quam ocioso ego tamen occupatissimus scribere potui. Nec putauit omnia pertractanda quæ posuisti in literis tuis, uerum ad illa duo quæ ex me audire uoluisti, me respondisse, & si non sufficienter aueritanti tuæ, tamen charitati obedenter existimo. Præter autem illos duos libros, quos tribus me adiuxisse supra commemoravi, & trium Psalmorum expositionem, scripsi etiam librum ad sanctum presbyterum Hieronymum de animæ origine, consulens eum quomodo defendi possit illa sententia, quam religiosa memoriæ Marcellino suam esse scripsit, singulas animas nouas nascentibus fieri, ut non labefactetur fundatissima ecclesiæ fides, qua inconcusse credimus quod in Adam omnes moriuntur, & nisi Christi gratia liberentur, qui per suum sacramentum etiam in paruulis operatur, in condemnationem trahuntur. Scripsi alium ad eundem, quomodo illi uideatur accipiendum esse quod scriptum est in epistola Iacobi: Quicumque autem totam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Sed in hoc dixi etiam quid mihi uideatur: in illo autem de animæ origine tantum quid ei uideatur, consultatoria quadam disputatione quesui: Occasionem quippe cuiusdam sanctissimi & studiosissimi iuuenis presbyteri Orosij, qui ad nos ab ultima Hispania, id est ab Oceani littore solo sanctarum scripturarum ardore inflamatus aduenit, amittere nolui, cui ut ad illum quoque pergeret, persuasi. Huic etiam ipsi Orosio ad quædam interrogata, quæ illum de Priscillianistarum hæresi, Origenis quibusdam opinionibus, quas non recepit ecclesia permouebant, uno libro non grandi, quanta potui breuitate & perspicuitate respondi. Scripsi etiam grandem quendam librum aduersus Pelagij hæresim, cogentibus nonnullis fratribus, quibus contra gratiam Christi opinionem perniciosissimam ille persuaserat. Hæc omnia si habere uolueris, aliquem mitte qui tibi

Aug. to. 2

bi cuncta describat. Me autem permittite his uacare querendis atque dicendis, quæ quoniam multis sunt necessaria preponenda esse arbitror ad ual de paucos pertinentibus inquisitionibus tuis.

Augustinus Quintiano, commendet matrem uirginem cum filia uirgine, quæ deferebat reliquias Stephani martyris. Epistola CIII

Domino beatissimo & merito uenerabili fratri & coepiscopo Quintiano, Augustinus in D. S. Onorabiles dei famulas, & preciosam Christi membra, Gallam uiduam sancti propositi, & eius filiam Simplicissimam uirginem sacram, matris ætate subditam, sanctitate prelatam, quas uerbo domini aluimus ut potuimus, uenerationi tuæ in Christi dilectione commendo, & tanquam mea manu per hanc epistolam trado consolandas, & in omnibus ad iuuandas, quæ utilitas earum uel necessitas postulabat, quod & sine mea commendatione proculdubio faceret sanctitas tua. Si enim nos propter supernam Hierusalem, cuius nos omnes ciues sumus, & in qua concupierunt habere excellentiorem sanctitatis locum, non solum ciuicum, uerum etiam fraternum eis debemus affectum: quanto magis uos, apud quos earum etiam carnalis est patria, in qua seculari nobilitatem pro Christi amore contemnunt dominæ illæ. Officium quoque salutationis per illas meum ea charitate peto digneris sumere qua dixi, & meminisse nostri in orationibus tuis. Portant sanè reliquias beatissimi & gloriosissimi martyris Stephani, quas non ignorat sanctitas uestra, sicut & nos fecimus, quam conuenienter honorare debeatis.

Augustinus Sixto presbytero, qui contra Pelagianos scripserat, ut pergit impudentes cohibere, dissimulantibus mederi. Epistola CIII

Domino uenerabili & in Christi charitate suscipiendo sancto fratri & compresbytero Sixto, Augustinus in Domino Salutem.

X quo Hipponem literæ benignitatis tuæ per sanctum fratrem nostrum Firmum presbyterum directæ me absente uenerunt, postea quam illas cum remeassem, quamuis iam inde profecto earum perlatores legere potui, hæc prima eademque gratissima rescribendi occurrit occasio per dilectissimum filium nostrum Albinum acoluthum. Quod autem quibus simul scripsisti, tunc non eramus simul, ideo factum est ut singulorum singulas non unam amborum epistolam sumeres. A me quippe digressus est perlator huius per uenerabilem fratrem & coepiscopum meum Alipium qui tuæ sanctitati aliam rescriberet transiturus, ad quem etiam ipsas, quas ego iam legeram, literas tuas ipse portauit. Quæ nos quanta lætitia perfuderint, quid homo nitatur loqui quod non potest eloqui: nec te ipsum satis non esse arbitror, sed nobis crede, quantum boni feceris talia nobis scri

u pta

Coaptatus, pro unitus

Sap. 7

Simile

Psalm. 19

1. Retrac. 45

Act. 1

loc. 2

2. Retrac. 42

pta mittendo. Sicut enim tu testis es animi tui, ita nos nostri, quemadmodum sit affectus illarum synceritate luculentissima literarum. Si enim breuissimam epistolam tuam, quam de hac ipsa re ad beatissimum senem Aurelium per Leonem acoluthum direxisti, exultanti alacritate descripsimus, & quibus poteramus magno studio legebamur, ubi nobis exposuisti quid de illo perniciosissimo dogmate, uel quid contra de gratia dei, quam pusillis magnisque largitur, cui est illud inimicissimum sentias: quanta nos putas ista tua prolixiora scripta uel exultatione legisse, uel cura ut legantur quibus ualuimus alijs obtulisse, atque adhuc quibus ualeamus offerre. Quid enim gratius legi uel audiri potest, quam gratiae dei tam pulchra defensio aduersus inimicos eius, ex ore eius qui eorundem inimicorum magni momenti patronus ante iactabatur? Aut unde uberiores Deo debemus agere gratias, quam quod eius sic defenditur gratia, ab eis quibus datur aduersus eos quibus uel non datur, uel ingratum est quod datur, quia ut eis gratum sit, occulto & iusto iudicio dei non datur. Quapropter domine uenerabilis & in Christi charitate suscipiende sancte frater quamuis optime facias cum de hac rescribis ad fratres, apud quos se illi de tua solent efferre amicitia, tamen haec cura maior tibi restat, ut non solum salubri seueritate plectantur, qui errorem illum Christiano infestissimum nomini au dent garrere liberius, sed etiam in diligentissime caueantur uigilantia pastoralis propter infirmiores et simpliciores dominicas oues qui eum pressius quidem ac timidius, sed tamen insurrare non cessant, penetrantes domos, sicut ait Apostolus, & caetera quae sequuntur exercitata impietate facientes: nec illi negligendi sunt, qui usque ad profundum silentium supprimunt timore quod sentiunt, sed tamen eandem peruersitatem sentire non desinunt. Nonnulli quippe eorum, antequam ista pestilentia manifestissimo etiam sedis apostolicae iudicio dam naretur, uobis innotescere potuerunt, quos nunc repente reticuisse perspicias: nec utrum fanati sint sciri potest, nisi cum non solum dogmata illa falsa tacuerint, uerum etiam illis uera contraria, eo quo illa solent studio defensa uerint, qui tamen lenius profecto sunt tractandi. Quid enim eos terri opus est, quos satis terrores ipsa taciturnitas monstrat? Nec ideo tanquam sani praetereundi sunt diligentia medicinae, quorum uulnus in abdito est. Et si enim terrendi non sunt, tamen docendi sunt: & quantum existimo, facilius possunt, dum in eis timor seueritatis doctorem adiuuat ueritatis, ut opitulante domino, gratia eius intellecta atque dilecta etiam loquendo expugnent quod iam loqui non audent.

Augustinus Sixto presbytero, instruens illum aduersus Pelagianorum argumenta. Epist. CV

Domino in domino dominorum dilectissimo sancto fratri & compresbytero Sixto, Augustinus in Domino salutem. In epistola quam per charissimum fratrem nostrum Albinum acoluthum misi, prolixiorum me missurum esse promisi per sanctum fratrem & compresbyterum nostrum Firmum, qui nobis literas attulit synceritatis tuae, plenae fidei tuae, quae nobis tantum gaudium contulerunt, quantum magis possumus habere quam dicere. Quod enim fatendum est charitati tuae, tristes eramus animo nimis, cum fama iactaret inimicis Christianae gratiae te fauere. Sed ut haec tristitia de nostris cordibus tergeretur, primo te priorem anathema eis in populo frequentissime pronunciaisse eadem fama non tacuit. Deinde cum literis apostolicae sedis de illorum damnatione ad Africam missis, tuae quoque literae ad uenerabilem senem Aurelium conuenientes sunt, quae tametsi breues erant, tuum tamen uigorem aduersus eorum errorem satis indicabant. Nunc uero cum apertius & latius quid de illo dogmate contraque sentire, ut literis tuis fides ipsa nobiscum ratione ecclesiae loqueretur, qui potissimum beatus apostolus Paulus de gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum, multa & multipliciter est loquutus, non solum illud omne tristitiae nubilum fugit de cordibus nostris, sed etiam tantum ibi laetitiae lumen infulsit, ut nihil egisse in nobis uideretur ille mœror & timor, nisi successu horum, ampliore flagrantiam gaudiorum. Itaque te frater charissime, quamuis non uideamus nos oculis carnis, animo tamen in fide Christi, in gratia Christi, in membris Christi tenemus, amplectimur, osculamur, & remeante a nobis ad te nostrorum inuicem colloquiorum sanctissimo & fidelissimo perlatore, quem uoluisti esse apud nos non solum aduectorem scriptorum tuorum, uerum etiam narratorem testemque factorum, rescripta persoluimus, & aliquando diutius tecum sermocinamur admonentes, ut docendis in istis, quibus terrendis satis quantum comperimus instituisti. Sunt enim quidam qui iustissime damnatas impietates adhuc liberius defendendas putant: & sunt qui occultius penetrant domos, & quod in aperto iam clamare metuunt, in secreto seminare non quiescunt. Sunt autem qui omnino siluerunt magno timore compressi, sed adhuc in corde retinent quod ore iam proferre non audent, qui tamen esse possunt fratribus ex priore ipsius dogmatis defensione notissimi. Proinde alij seuerius coercedi, alij uigilantius uestigandi, alij tractandi quidem lenius, sed non segnus sunt docendi, ut si non timentur ne perdant, non tamen negligantur ne pereant. Quod enim putant auferri sibi liberum arbitrium, si nec ipsam bonam uoluntatem sine adiutorio Dei hominem habere consenserint, non intelligunt non se firmare hu manum

manum arbitrium, sed impellere ut per inania feratur, non in domino tanquam in petra stabili collocetur. Paratur enim uoluntas a domino. Quod autem personarum acceptorem deum se credere existimant, si credant quod sine ullis precedebus meritis, cuius uult miseretur, & quos dignatur uocat, & quem uult religiosum facit, parum attendunt quod debita reddatur poena damnato, indebita gratia liberato, ut nec ille se indignum queratur, nec dignum se iste gloriatur, atque ibi potius acceptionem nullam fieri personarum, ubi una eademque massa damnationis & offensionis inuoluit, ut liberatus de non liberato discat quod etiam sibi supplicium conueniret, nisi gratia subueniret. Si autem gratia: utique nullis meritis reddita, sed gratuita bonitate donata. Sed iniustum est, inquit, in una eademque mala causa hunc liberari, illum puniri. Nempe ergo iustum est utrunque puniri. Quis hoc negauerit? Agamus ergo gratias saluatori, dum nobis redditum non cernimus quod in donatione similium etiam nobis debitum fuisse cognoscimus. Si enim utriusque liberaretur, lateret quid peccato per iusticiam debeatur: si nemo, quid gratia largiretur. Ut ergo in hac difficillima quaestione uerbis potius utamur Apostoli: Volens deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, attulit in multa patientia uasa irae quae perfecta sunt in perditionem: & ut notas faceret diuitias gloriae suae in uasa misericordiae, cui non potest figmentum dicere, Quare sic me fecisti: cum habeat potestatem ex eadem massa facere aliud uas in honorem, aliud in contumeliam. Vbi quia uniuersa ista massa merito donata est, contumeliam debitam reddit iusticia, honorem donat indebitum gratia, non meriti prerogatiua, non fati necessitate, non temeritate fortunae, sed altitudine diuitiarum sapientiae & scientiae dei, quam non aperit, sed clausam miratur Apostolus, clamans: O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiae eius. Quis enim cognouit sensum domini? aut quis consiliarius eius fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quonia ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum, amen. Non sunt autem ut sit ipsi gloria in iustificandis impijs gratuita gratia, qui eius ignorantes iusticiam, suam uolunt constitutere: uel iam clamantium religiosorum et piorum uocibus pressi, ita se fatentur ad habendam seu faciendam iusticiam diuinitus adiuuari, ut sui praecedat aliquid meriti, quasi priores uolentes dare ut retribuatur eis ab illo, de quo dictum est: Quis prior dedit illi, & retribuetur ei: & suo putantes praere merito illum de quo audiunt, aut potius audire nolunt, Quonia ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Quarum autem diuitiarum est altitudo sapientiae & scientiae eius, ex his sunt diuitiae gloriae eius in uasa misericordiae quae uo-

Aug. to. 2

cavit in adoptionem, quas diuitias notas uult facere etiam per uasa irae, quae perfecta sunt in perditionem. Et quae sunt uiae inuestigabiles, nisi de quibus in Psalmo canitur: Uniuersae uiae domini misericordia & ueritas: Igitur inuestigabiles sunt misericordia & ueritas eius: quonia cuius uult miseretur, non iusticiae sed misericordiae gratia, & quem uult obdurat, non iniquitate, sed ueritate uindictae. Quae tamen misericordia & ueritas ita sibi occurrunt, quia scriptum est, Misericordia & ueritas obuauerunt sibi: ut nec misericordia impediatur ueritatem qua plectitur dignus, nec ueritas misericordiam qua liberatur indignus. Quae igitur sua merita iactaturus est liberatus, cui si digna suis meritis redderetur, non esset nisi damnatus: Nulla ne igitur sunt merita iustorum? Sunt plane, quia iusti sunt. Sed ut iusti fierent, merita non fuerunt. Iusti enim facti sunt, cum iustificati sunt: sed sicut dicit Apostolus: Iustificati gratis per gratiam ipsius. Cum igitur huic gratiae inimici infestique sint isti, Pelagius tamen in ecclesiastico iudicio Palestino, non enim aliter inde impunitus exisset, anathematizauit eos qui dicunt gratiam dei secundum merita dari. Sed nihil aliud in eorum etiam posterioribus disputationibus inuenitur, quam meritis dari etiam gratiam. De cuius commendatione maxime ad Romanos apostolica epistola loquitur, ut inde se praedicatio eius uelut a capite orbis toto orbe diffunderet: ea est enim qua iustificatur impius, id est fit iustus qui prius erat impius. Et ideo percipiendae huius gratiae merita nulla praecedunt, quonia meritis impij, non gratia sed poena debetur. Nec ista esset gratia si non daretur gratuita, sed debita redderetur. Sed cum ab istis quaeritur, quam gratiam Pelagius cogitaret sine ullis praecedentibus meritis dari, quando anathematizabat eos qui dicunt gratiam dei secundum merita nostra dari: respondent sine ullis praecedentibus meritis gratiam ipsam humanam esse naturam in qua conditi sumus. Neque enim antequam essemus, mereri aliquid poteramus ut essemus. Abijciatur a Christianorum cordibus ista fallacia: nam omnino non istam gratiam commendat Apostolus qua creati sumus ut homines essemus, sed qua iustificati sumus ut homines iusti essemus. Ista est enim gratia per Iesum Christum dominum nostrum. Etenim Christus non pro nullis ut homines conderentur, sed pro impijs mortuus est ut iustificarentur: quippe homo erat qui dicebat, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Possunt quidem dicere remissionem peccatorum esse gratiam, quae nullis praecedentibus meritis datur. Quid enim habere boni meriti possunt peccatores? Sed nec ipsa remissio peccatorum sine aliquo merito est, si fides hanc impetrat. Neque enim nullum est meritum fidei, quae fide ille dicebat: Deus propitius esto mihi peccatori

Psal. 24

Psal. 84

Rom. 3

Rom. 9

Rom. 11

Rom. 10

Rom. 11

Rom. 7

Luc. 18,

463
 catori: & descēdit iustificatus merito fidelis humiliatus, quoniam qui se humiliat exaltabitur. Restat igitur ut ipsam fidē unde omnis iusticia sumit initiū, propter quod dicitur ad ecclesiā in Cantico canticorū, Venies & pertransies ab initio fidei: restat inquā ut ipsam fidē non humano quo isti extollūtur tribuamus arbitrio, nec ullis p̄cedentibus meritis, quoniam inde incipiūt bona quęcūq; sunt merita, sed gratuitū donum dei esse fateamur, si gratiā ueram, id est sine meritis cogitamus. Quia sicut in eadē epistola legitur: Deus unicuiq; partitur mensuram fidei. Opera quippe bona fiunt ab homine, fides autē fit in homine, sine qua illa à nullo fiūt homine. Omne enim quod non est ex fide, peccatū est. Quapropter ne se uel ipsius orationis meritū extollat, etiā ad uincēdas temporalium rerū cupiditates & diligenda bona æterna, atq; ipsum fontē omnium bonorum, domini adiutorium datur orati, fides erat quę data est non oranti, quę utiq; nisi data esset, orare nō posset. Quomodo enim inuocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent, quem non audierūt? quomodo audient, sine p̄dicāte? Igitur fides ex auditu, auditus autem per uerbum Christi. Proinde minister Christi huius fidei p̄dicator, secundū gratiam quę data est illi, plantator est & rigator. Nec tamen qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat deus, qui unicuiq; partitur mensuram fidei. Vnde & alibi dicitur: Pax fratribus & charitas cum fide: quam ne sibi tribuerent, continuo subiunxit: A deo patre & domino nostro Iesu Christo: quia nec omnium est fides, qui audiunt uerbum, sed quibus deus partitur mēsuram fidei: sicut nec omnia germinant quę plantant & rigantur, sed quibus deus dat incrementū. Cur autem ille credat, ille non credat, cum ambo idem audiunt, & si miraculū in eorum conspectu fiat, ambo idem uident: altitudo est diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, cuius inscrutabilia sunt iudicia, & apud quem non est iniquitas, dum cuius uult miseretur, & quē uult obdurat: neq; enim propterea sunt ista iniusta, quia occulta. Deinde post remissionem peccatorum, nisi mundatā domum habitet spiritus sanctus, nōne cum alijs septem redit spiritus immundus, & erunt nouissima hominis illius peiora q̄ erant prima? Ut autē habitet spiritus sanctus, nōne ubi uult spirat & charitas dei sine qua nemo bene uiuit, diffunditur in cordibus nostris, non à nobis sed per spiritum sanctum qui datus est nobis: Hęc enim fidem Apostolus definiuit, dicens: Neq; circuncisio est aliquid, neq; p̄putiū, sed fides quę per dilectionem operatur. Ista quippe fides est Christianorum, non dæmoniorum: nam & dæmones credunt & contremiscunt, sed nunquid & diligūt? Nam si non crederent, non dicerent: Tu es sanctus dei: uel, Tu es filius dei. Si autē diligerent, nō dicerent: Quid nobis & tibi? Fides igitur ad

Rom. 12

Rom. 14

Rom. 10

1. Cor. 3

Eph. 6

Gal. 5

Christum nos trahit, quę nisi desuper gratuito munere nobis daretur, non ipse diceret: Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me attraxerit eum. Vnde & paulo post ait: Verba quę ego locutus sum uobis, spiritus & uita sunt, sed sunt quidam ex uobis qui non credunt. Deinde Euangelista subiūgit: Sciebat enim ab initio Iesus qui essent credentes, & quis esset traditurus eum. Et ne quisquam existimaret credentes sic ad eius p̄scientiam pertinere, quomodo non credentes, id est ut non eis fides ipsa desuper daretur, sed tantummodo uoluntas eorum p̄no sceret, mox adiecit atq; ait: Et dicebat, Propter ea dixi uobis, quia nemo potest uenire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Hinc erat quod eorum qui audierant loquētem de carne sua & sanguine suo, quidam scandalizati abscesserūt, quidā credendo manserunt: Quia nemo potest uenire ad illum, nisi cui datum est à patre, ac per hoc & ab ipso filio, & à spiritu sancto. Neq; em̄ separata sunt dona uel opera inseparabilis trinitatis, sed filius sic honorans patrem, non affert ullius distantię documentū, sed magnum p̄bet humilitatis exemplum. Hic iterum isti liberi arbitrii defensores, imò deceptores quia inflatores, & inflatores quia p̄sumptores, non aduersum nos, sed aduersum Euangeliū loquuntur, quid aliud dicūt q̄ id quod apostolus sibi, quasi à talibus diceret obiecit: Dicis itaq; mihi, Quid adhuc conqueritur? Nam uolūtati eius quis resistit? Hanc contradictionē sibi metipsi tanq; ab altero opposuit, uelut ex eorum uoce qui nolūt accipere qđ superius dixerat: Ergo cuius uult miseretur, & quem uult obdurat. Talibus itaq; dicamus cū Apostolo, nō enim melius illo inuenire possumus quid dicamus: O homo, tu quis es qui respondeas deo? Querimus nāq; meritū obdurationis, & inuenimus. Merito nāq; peccati uniuersa massa dānata est, nec obdurat deus impertiendo maliciam, sed non impertiēdo misericordiam. Quibus enim non impertitur, nec digni fiunt, nec merētur: at potius ut non imperiatur, hoc digni sunt, hoc merentur. Querimus autem meritum misericordiæ, nec inuenimus, quia nullum est, ne gratia euacuetur, si non gratis donatur, sed meritis redditur. Si enim dixermus fidem p̄cessisse, in qua esset meritū gratiæ, quid meriti habebat homo ante fidē, ut acciperet fidem? Quid enim habet quod non accipit? Si autem accipit, quid gloriatur quasi non acceperit? Sicut enim non haberet homo sapientiam, intellectum, consiliū, fortitudinē, scientiam, pietatem, timorem dei, nisi secundum propheticum eloquium accepisset spiritum sapientiæ & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis ac timoris dei: sicut non haberet uirtutem, charitatem, continentiam, nisi accepto spiritu, de quo dicit Apostolus: Non enim accepistis spiritum timoris, sed uirtutis & charitatis & continentię: ita non haberet fidem nisi accepisset

1. Cor. 4

1. Cor. 4

Rom. 8

465
 cepisset spiritum fidei, de quo idem ipse dicit: Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum quod scriptum est: Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur: non autem merito accepisse, sed misericordiā eius qui cuius uult miseretur, manifestissime ostendit, ubi de seipso ait: Misericordiā consecutus sum, ut fidelis essem. Si dixerimus meritum p̄cedere orationis ut donum gratię consequatur: impetrando quidem oratio quicquid impetrat, euidenter donum dei esse ostendit, ne homo existimet à seipso sibi esse, quod si in potestate haberetur, non utiq; posceretur: uerum tamen ne saltem orationis putarentur p̄cedere merita, quibus non gratuita daretur gratia, sed iam nec gratia esset, quia debita redderetur, etiam ipsa oratio inter gratiæ munera reperitur. Quid enim oremus, ait doctor gentium, si cut oportet nescimus, sed ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Quid est autem interpellat, nisi interpellare nos facit? Indigētis enim certissimum indicium est interpellare gemitibus. Nullius autem rei esse indigētis fas est credere spiritum sanctum. Sed ita dictum est interpellat, quia interpellare nos facit, nobisq; interpellādī & gēdi inspirat affectum, sicut illud in Euangelio: Nō enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquit in uobis. Neq; enim & hoc ita fit de nobis tanquam nihil faciētibus nobis. Adiutoriū igitur spiritus sancti sic expressum est, ut ipse facere diceretur, quod ut faciamus facit. Nam nō esse intelligendum spiritum nostrum de quo dictū est: Interpellat gemitibus inenarrabilibus, sed spiritum sanctum quo nostra infirmitas adiuuatur, satis ipse demonstrat Apostolus. Inde enim coepit: Spiritus, inquit, adiuuat infirmitatem nostram: deinde ita subiunxit, Quid enim oremus, sicut oportet nescimus: & cætera. De hoc quippe spiritu apertius alibi dicit, Non em̄ accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritū adoptionis filiorū in quo clamamus, abba pater. Ecce hic nō dixit quod ipse spiritus clamet orando, sed in quo clamamus, abba pater. Alio tamē loco ait: Quoniam filij dei estis, misit deus spiritum filij sui in corda uestra clamātem, abba pater. Non hic ait, In quo clamamus: sed ipsū spiritum clamantem dicere maluit, quo efficitur ut clamemus, sicut sunt illa: Ipse spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus: &, Spiritus patris uestri est, qui loquitur in uobis. Sicut ergo nemo recte sapit, recte intelligit, recte consilio ac fortitudine p̄ualet, nemo scienter pius est uel pie sciens, nemo timore casto deum timet, nisi acceperit spiritū sapientiæ & intellectus, consilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis & timoris Dei: nec habet quisquam uirtutem ueram, charitatem sincerā, continentiam religiosam, nisi per spiritum uirtutis & charitatis & continentię: ita sine spiri-

Aug. to. 2

466
 tu fidei non est recte quispiam crediturus, nec sine spiritu orationis salubriter oraturus. Non quia tot sunt spiritus, sed omnia hęc operatur unus atq; idem spiritus diuidēs propria unicitate prout uult: quia spiritus ubi uult spirat: sed quod fatendum est, aliter adiuuat nondū inhabitans, aliter inhabitans. Nam nondum inhabitans adiuuat ut sint fideles, inhabitans adiuuat iam fideles. Quod est ergo meritū hominis ante gratiam quo merito percipiat gratiā, cum omne bonum meritum nostrum, nō in nobis faciat nisi gratia: & cum deus coronat merita nostra, nihil aliud coronet quam munera sua? Sicut enim ab initio fidei misericordiam consecuti sumus, non quia fideles eramus, sed ut essemus: sic in fine quod erit in uita æterna, coronabit nos, sicut scriptum est, In miseratione & misericordia. Non itaq; frustra deo cātatur, Et misericordiā eius p̄ueniet me: & Misericordiā eius subsequetur me. Vnde & ipsa uita æterna quę utique in fine sine fine habebitur, & ideo meritis p̄cedentibus redditur: tamen quia eadem merita quibus redditur, non à nobis parata sunt per nostram sufficiētiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa gratia nuncupatur, nō ob aliud nisi quia gratis datur: nec ideo quia meritis non datur, sed quia data sunt & ipsa merita quibus datur. Vbi autem inuenimus etiam uitam æternam gratiā nuncupari, habemus apud eundem gratiæ magnificum defensorem apostolum Paulum: Stipendium, inquit, peccati mors est, gratia autem dei uita æterna in Christo Iesu domino nostro. Vide obsecro te, in quā breuitate quā uigilāter uerba posuerit, quibus diligenter cōsideratis, quæstionis huius aliquantulum dilucescat obscuritas. Cum enim dixisset, Stipendium peccati mors: quis non congruentissime & consequēter addere iudicaret, Stipendium autem iustitiæ uita æterna? Et uerum est, quia sicut merito peccati tanquam stipendium redditur mors, ita merito iustitiæ tanquam stipendium uita æterna. Aut si nollet dicere iustitiā, diceret fidei: quoniam iustus ex fide uiuit. Vnde etiam & merces appellatur plurimis sanctarum scripturarum locis: nusquam porrō dicta est merces iustitiæ uel fides, quia iustitiæ uel fidei redditur merces. Quod est autē merces operanti, hoc militanti stipēdium. Sed beatus Apostolus aduersus elationem quę usq; adeo magis tentat irrepere, ut & sibi propter ipsam dicat datum angelum Satanæ, a quo colaphizaretur, ne uerticem p̄sumptionis erigeret, Aduersus hanc ergo elationis pestem uigilantissime militans: Stipendium, inquit, peccati mors. Recte stipēdium, quia debetur, quia digne retribuitur, quia merito redditur. Deinde ne iustitiā de humano se extolleret bono merito, sicut humanum meritum malū nō dubitatur esse peccatum, non à contrario retulit, dicens: Stipendium iustitiæ uita æterna, sed gratia

1. Cor. 12
Ioan. 32. sent. dist. 23
ex muneribusDe gratia &
lib. arbit. cap:
15. & 16De gratia &
lib. arbit. cap:
20 & 21

Abac. 2

u 3 tia

tia, inquit, dei uita aeterna. Et haec ne praeter me diatorem aliqua alia uia quaereretur, adiecit: In Christo Iesu domino nostro: tanquam diceret, Audito quod stipedium peccati sit mors, quid te disponis extollere? O humana, non iusticia, sed nomine iusticiae plane superbia, quid te disponis extollere, & contrarium morti uitam aeternam tanquam debitum sti pendium, flagitare? Cui debetur uita aeterna, uera iusticia est. Si autem uera iusticia est, ex te non est, desursum est descendens a patre luminu, ut haberes eam: si tamen habes eam, profecto accepisti. Quid enim habes quod non accepisti? Quapropter o homo, si accepturus es uitam aeternam, iusticiae quidem stipedium est, sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa iusticia. Tibi enim tanquam debita redderetur, si ex te tibi esset iusticia cui debetur. Nunc ergo de plenitudine eius accepimus non solum gratiam, qua nunc iuste in laboribus usque in finem uiuimus, sed etiam gratiam pro hac gratia, ut in requie postea sine fine uiuamus. Hoc nihil salubrius fides credit, quia nihil uerius intellectus inuenit. Et debemus audire Prophetam dicentem, Nisi credideritis, non intelligetis: Sed excusabunt se, inquit, homines, qui nolunt recte & fideliter uiuere, dicentes: Quid nos fecimus qui male uiuimus, quandoquidem gratiam unde bene uiueremus, non accepimus? Non possunt ueraciter dicere, nihil mali se fecisse, quia male uiuunt. Si enim nihil mali faciunt, bene uiuunt: si autem male uiuunt, de suo male uiuunt, uel quod originale traxerunt, uel quod insuper addiderunt. Sed si uasa sunt irae, quae perfecta sunt ad perditionem, quae illis debita redditur, sibi hoc imputent, quia ex ea massa facta sunt, quam propter unius peccatum, in quo omnes peccauerunt, merito deus iusteq; damnauit. Si autem uasa sunt misericordiae, quibus ex eadem massa factis supplicium debitum reddere noluit, non se inflent, sed ipsum glorificent qui eis misericordiam non debitam praestitit, & si quid aliter sapiunt, & hoc quoq; illis ipse reuelauit. Postremo quo nam se isti excusabunt modis? Nempe illo quem breuiter tanquam ex eorum uoce sibi obiecit Apostolus, ut dicant: Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit? Hoc est enim dicere, Quid de nobis fit querela quod deum offendamus male uiuendo, cum illius uoluntati nemo possit resistere, qui nos obdurauit misericordiam non praestando. Si ergo illos non pudet hac excusatione, non nobis sed Aposto contradicere, cur nos pigeat eis quod dixit Apostolus, hoc idem atq; identidem dicere: O homo, tu quis es quis respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus lutu, ex eadem massa utiq; merito recteq; damnata facere, aliud uas in honorem indebitum propter misericordiae gratiam, aliud in contumeliam debi-

tam propter irae iusticiam, & ut notas faciat diuitias gloriae suae in uasa misericordiae, sic ostendens quid eis largiatur, cum id supplicium recipient uasa irae quod pariter omnibus debeatur. Satis sit interim Christiano ex fide adhuc uiuenti, & nondum cernenti quod perfectum est, sed ex parte scienti nosse uel credere quod neminem Deus liberet, nisi gratuita misericordia per dominum nostrum Iesum Christum, & neminem damnet nisi aequissima ueritate per eundem dominum nostrum Iesum Christum. Cur autem illum potius quam illum liberet aut non liberet, scrutetur qui potest iudicioru eius tam magnum profundum, uerum tamē caueat praecipitum. Nunquid enim est iniquitas apud deum? Absit. Sed inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiae eius. Et in maioribus duntaxat aetatibus merito dici potest, Hi noluerunt intelligere, ut bene agerent: hi quod grauius est, intellexerunt, & non obedierunt: quia scriptum est, Verbis non emendabitur seruus dolosus, si enim & intellexerit non obediēt. Unde non obediēt, nisi sua pessima uoluntate, cui grauior damnatio diuina aequitate debetur? Cui enim plus datur, plus exigitur ab eo. Istos quippe scriptura dicit inexcusabiles, quos non latet ueritas & in eis perseuerat iniquitas. Reuelatur enim ira dei de caelo, ait Apostolus, super omnem impietatem & iniusticiam hominu eorum qui ueritatem in iniusticia detinent: quia quod notum est dei, manifestum lest in illis. Deus enim illis manifestauit: Inuisibilia enim eius a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; uirtus eius ac diuinitas ut sint inexcusabiles. Si ergo istos inexcusabiles dicit qui inuisibilia illius per ea quae facta sunt intellecta conspiciere potuerunt, nec obedierunt tamen ueritati, sed iniqui & impij permanserunt: Neq; enim non cognouerunt, sed cognoscentes (inquit) deum, non ut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: quanto magis in excusabiles sunt, qui ex lege eius instructi confidunt se ipsos duces esse caecorum, & alios docentes, seipsos non docent: Qui praedicant non furandum, & furantur: & cetera quae de ipsis Apostolus loquitur. Eis quippe dicit. Propterea inexcusabilis es, o homo, omnis qui iudicaris: in quo enim alium iudicaris, teipsum condemas: eadem enim agis quae iudicaris. Dicit enim ipse dominus in Euangelio: Si non uenisset, & eis loquutus non fuisset, peccatum non haberent nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Non utiq; peccatum nullum haberent, qui pleni erant alijs magnis multisq; peccatis: sed hoc peccatum uult intelligi non eos habituros fuisse si non uenisset, qui cum audissent eum, non crediderunt in eum: hanc eos excusationem non habere asserit qua possint dicere, non audiuimus, ideo non credidimus. Humana quippe superbia tanquam praesumens de uiribus liberi arbitrii

arbitrii excusatum se putat, quando ignorantiae non uoluntatis uideretur esse quod peccat. Secundum hanc excusationem, inexcusabiles dicit scriptura diuina quoscunq; scientes peccare conuincit, dei tamen iustum iudiciu nec illis parcat qui non audierunt. Quicunq; enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Et quauis se ipsi excusare uideantur, non admittit hanc excusationem qui scit se fecisse hominem rectu ei q; obedientiae dedisse praecipitum, nec nisi eius quo male usus est libero uoluntatis arbitrio, etiam quod transiret in posteros manasse peccatum. Neque enim damnantur qui non peccauerunt, quandoquidem illud ex uno in omnes pertransiit, in quo ante propria in singulis quibusq; peccata omnes comuniter peccauerunt. Ac per hoc inexcusabilis est omnis peccator, uel reatu originis, uel additamento etiam propriae uoluntatis, siue qui nouit, siue qui ignorat, siue qui iudicat, siue qui non iudicat: quia & ipsa ignorantia in eis qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est, in eis autem qui non potuerunt, poena peccati. Ergo in utrisq; non est iusta excusatio, sed iusta damnatio. Ideo autem diuina eloquia eos inexcusabiles dicunt, qui non ignorantes sed scientes peccant, ut secundum iudiciu superbiae suae quo multum confidunt de uiribus propriae uoluntatis se inexcusabiles uideant, quia de ignorantia iam non habent excusationem, & nondum est iusticia cui praesumebant sufficere uoluntatem. At uero ille cui dominus & sciendi & obediendi largitus est gratiam: Per legem enim, inquit, cognitio peccati: & peccatu non cognouit, nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces, nec uult intelligi hominem praeptrici legis igniarum, sed liberatrici indignu gratiae, ubi dicit: Condelector legi dei secundum interiorem hominem: & cum hac non solum scientia, uerum etiam & delectatione legis, postea dicit: Miser ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostru. Nemo itaq; liberat a uulneribus illius trucidatoris, nisi huius gratia saluatoris. Nemo liberat uenundatos sub peccato a uinculis captiuantis, nisi gratia redimetis: ac per hoc uniuersi qui se in nequitijs & iniquitatib. excusatos uolunt, ideo iustissime puniunt, quonia qui liberentur, non nisi gratia liberantur. Nam si excusatio illa iusta esset, non inde iam gratia, sed iusticia liberaret. Cum uero non liberat nisi gratia, nihil iustu inuenit in eo quem liberat, non uoluntate, non operatione, non saltem ipsam excusationem: na si haec iusta est: quisquis ea utitur, merito non gratia liberatur. Nouimus enim liberari per gratiam Christi quosdam etiam eorum qui dicunt: Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit? Quae si iusta est excusatio, non iam gratuita gratia, sed propter huius excusationis iusticiam liberatur. Si autem gratia est qua libe-

ratur, profecto haec excusatio iusta non est. Tunc enim uera gratia est, qua homo liberatur, si non secundu debitu iusticiae retribuitur. Nihil ergo fit in eis qui dicunt: Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit? nisi quod legitur in libro Salomonis: Inspicientia uiri uiolat uias eius, deum aut caufatur in corde suo. Quamuis itaq; deus faciat uasa irae in perditionem, ut ostendat iram, & demonstret potentia sua, qua bene etia utitur malis, & ut notas faciat diuitias gloriae suae in uasa misericordiae, quae fecit in honorem, non damnabili massa debitum, sed suae gratiae largitate donatu: tamen in eisdem irae uasibus propter meritum massae in contumeliam debitam factis, id est hominibus propter naturae quide bonu creatis, sed propter uitia supplicio destitatis, iniquitate qua rectissime ueritas improbat, danare nouit ipse, non facere. Sicut enim uoluntati eius tribuitur humana natura nullo dubitate laudada, sic hominis uoluntati culpa tribuitur nullo recusante dananda. Quae uoluntas hominis aut hereditariu uitium trasmisit ad posteros quos in se habuit cu peccaret: aut acquisiuit etia cetera uitia, cum in seipso unusquisq; perditte uiueret. Sed neq; ab illo quod originaliter contrahitur, neq; ab his quae unusquisq; in uita propria uel intelligendo uel noldo intelligere, mala congregat, uel etia instructus ex lege, additamento prauaricationis exaggerat, quisquam liberatur & iustificatur, nisi gratia dei per Iesum Christu dnm nostru, non solu remissione peccatoru, sed prius ipsius inspiratione fidei & timoris dei, impartito salubriter orationis affectu & effectu, donec sanet omnes languores nostros & redimat de corruptione uita nostra, & coronet nos in miseratiōe & misericordia. Veru isti qui personaru acceptore fieri existimat deum, si in una eademq; causa super alios ueniat misericordia eius, super alios uero maneat ira eius, nepe totas uires argumentationis humane in paruulis perdunt. Na ut interim taceā quod non est praeter paruulos qualibet materno utero recentissimi mos ea poena, de qua loques apostolus ait: Per unius delictu in omnes homines ad condēnationē, unde non liberat nisi unus ille de quo idē ait: Per unius iustificationē in omnes homines ad iustificationē uitae: ut ergo hoc interim omittā, & hoc solu de paruulis dicā, qd ipsi quoq; autoritate euāgelica territi, uel potius Christianoru populoru cōcordissima fieri cōspiratione fracti, sine ulla excusatione cōcedunt, q nullus paruulus, nisi renatus ex aqua & spiritu, intrat in regnu caeloru: quam quaso allaturi sunt causam, qd alius sic gubernatur ut baptizatus hinc exeat, alius infideliu manibus traditus, uel etia fidelium prius q; ab eis baptizandus offeratur, expiret? An hoc fato uel fortunae daturi sunt? Non opinor eos in tantā dementia prodituros, quantulūcunq; nomē Christianu tenere cupientes. Cur ergo in regnu caeloru, non accepto re-

generationis lauacro, parvulus nullus intrabit. Nunquid nam ipse sibi parētes infideles uel negligētes, de quibus nasceretur, elegit? Quid dicam de inopinatis & repentinis innumerabilibus mortibus, quibus saepe etiam religiosorum Christianorum praeueniuntur & baptismo praeripiuntur infantes, cū e contrario sacrilegorum & inimicorū Christi aliquo modo in Christianorum manus ueniētes, ex hac uita non sine sacramento regenerationis emigrēt? Quid hinc dicitur, qui ut gratia dari possit nonnulla praecedere merita humana contendunt, ne sit personarum acceptor deus? Quae tandē hic merita praecesserunt? si eorundem cogitaueris paruulorum, nulla sunt propria, utriusque est illa massa cōmunis. Si parentum attenderis, bona sunt illa quorum filij repentinis mortibus sine Christi baptisate perierunt: mala uero illa quorum filij per Christianorū aliquam potestatem ad sacramēta ecclesiae peruenerunt. Et cur prouidentia dei cui nostri capilli numerati sunt, sine cuius uolūtate non cadit passer in terram, quae nec fato premitur, nec fortuitis casibus impeditur, nec ulla iniquitate corrumpitur, ut renascantur ad hereditatē coelestem, non consulit omnibus paruulis filiorum suorum, & nonnullis consulit etiam paruulis impiorum? Iste infans de fidelibus coniugatis ortus, laetitia parentū susceptus, matris uel nutricis somnolētia suffocatus sit exteris & extorris suorum fidei. Ille infans de sacrilego stupro nascit, crudeli timore matris exponitur, alienorum misericordiae pietate colligitur, eorum Christiana sollicitudine baptizatur, fit aeterni confors & particeps regni. Ista cogitent, ista cōsiderent, hinc audeant dicere deum uel acceptorem in sua gratia personarū uel remuneratorem praecedentiū meritorum. Nam & si conabunt maioris etatis aliqua merita suscipiati seu bona seu mala, quid de istis infantibus dicent, quorum nec iste sibi ullis proprijs meritis malis potuit acquirere uolentiam suffocantis, nec bonis ille diligentiam baptizantis? Nimirum uanitatis & caecitatis sunt, si etiam his consideratis nondum dignantur exclamare nobiscum: O altitudo diuitiarū sapientiae & scientiae dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiae eius. Non itaque misericordiae gratuitaē dei pertinacissima aduersent infania. Siant filium hominis in qualibet etate quere re & saluū facere quod perierat. Nec de inscrutabilibus iudicijs eius audeant iudicare, cur in una eademque causa super aliū ueniat misericordia eius, super aliū maneat ira eius. Qui enim sunt isti qui respōdeant deo, quando quidē ille Rebeccae habenti geminos ex uno concubitu Isaac patris nostri, cum illi nondum nati nihil egissent boni uel mali, ut secundum electionem propositum eius maneret, electionē scilicet gratiae non debiti, electionem qua eligendos facit ipse nō inuenit, non ex operibus, sed ex uocan-

te dicit minori seruiturū esse maiorem. In quam sententiam beatus apostolus etiam testimoniū prophetae longe posterioris assumpsit: Iacob dilexi, Esau autē odio habui: ut intelligeretur hoc apertum postea per prophetam, quod antequā illi nascerentur erat in dei praedestinatione per gratiam. Quid enim diligebat in Iacob antequā natus fecisset aliquid boni, nisi gratuitum misericordiae suae donum? Et quid oderat in Esau antequā fecisset aliquid mali, nisi originale peccatum? Nā neque in illo diligeret iusticiam quam nullam ille fecerat, neque in isto odisset naturam quam bonā ipse perfecerat. Mirū autem cum his coarctantur angustijs, in quanta se abrupta praecipitent metuentes retia ueritatis. Ideo inquirunt, nondū natorum alium oderat, alium diligebat: quia eorum futura opera praeuidebat. Quis istum acutissimum sensum defuisse Apostolo non miretur? Hoc quippe ille non uidit, quando sibi uelut aduersantis obiecta quaestione, non id potius tam breue, tam apertum, tam (sicut isti putant) uerū absolutumque respondit. Cum enim rem stupendā proposuisset, quomodo de nondum natis, nec aliquid agētibz boni aut mali recte dici potuerit, quod unū deus dilexerit, aliū odio habuerit, ipse sibi obiecta quaestione motū exprimens auditoris: Quid ergo dicemus? inquit. Nunquid iniquitas apud deū absit. Hic ergo erat locus, ut diceret quod isti sentiunt. Futura enim deus opera praeuidebat, quādo minori maiorem seruiturū esse dicebat. Non autem hoc Apostolus dicit, sed potius ne quisquam de suorum operum audeat meritis gloriari, ad dei gratiam & gloriā cōmendandam uoluit ualere quod dixit. Cum enim dixisset, Absit ut sit iniquitas apud deū, tanquā ei diceremus: Vnde hoc ostendis, cum asseras non ex operibus, sed ex uocante dictū esse: Maior seruiet minori. Moyses enim dicit, inquit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam praestabo cui misericors fuero. Igitur non uolentis neque currentis, sed misertus est dei. Vbi nunc merita, ubi opera uel praeterita uel futura tanquā liberi arbitrij uiribus adimpleta uel adimplenda? Nonne apertā protulit Apostolus de gratuita gratiae, hoc est uerae gratiae cōmendatione sententiam? Nonne stultam fecit deus haereticorum sapientiam? Quid autem agebatur ut hoc Apostolus diceret, ut eorum geminorum commemoraret exemplū? Quid persuadere moliebatur? quid inculpare cupiebat? Nempe hoc quod ipsorum oppugnet amentia, quod superbia nō capiunt, quod sapere nolunt. Qui ignorātes dei iusticiā, & suam uolentes constituere, iusticiā Dei non sunt subiecti. De ipsa quippe gratia satis agebat Apostolus, & ideo promissionis filios cōmendabat. Quod enim promittit deus, non facit nisi deus: habet namque aliquid rationis & ueritatis, ut homo promittat & deus faciat, ut autem homo se facere dicat quod promiserit deus, superba

perba impietatis est reprobis sensus. Cōmendans ergo filios promissionis, hoc primū significatum ostendit, per Isaac filium Abraham. Euidētius namque opus dei apparet in eo quem non genuit usitatus ordo naturae de sterilibus uisceribus & senectute cōfectis, ut in filijs dei qui futuri praenunciabantur, hoc esset signum diuini operis, non humani. In Isaac, inquit, uocabitur tibi semen: hoc est, non qui filij carnis, sed filij dei, sed filij promissionis deputantur in semine. Promissionis enim uerbum hoc est: Ad hoc tempus ueniam, & erit Sarae filius. Non solum autem illa, sed & Rebecca ex uno concubitu habēs Isaac patris nostri: quo pertinuit ut adderet ex uno concubitu, nisi ut non solum de suis, neque de parentum meritis aliorū, sed ne de ipsius quidem uisceribus patris, mutata forte in melius uoluntate gloriaretur Iacob dicens, ideo se à creatore non deest, quia pater eius quando eum seminari melioribus laudabilior moribus fuit. Ex uno concubitu, concubitu: unum tunc ad eos seminandum meritum patris, unum ad cōcipiendos merita matris. Quia etsi mater eos donec pareret uisceribus portauit inclusos, & forte uoluntates affectionesque uariavit, non unum sed amobus utique uariavit, quos pariter uentre portauit. Intētio igitur intuenta est Apostoli, quomodo propter gratiam cōmendandam nolit eum de quo dictum est: Iacob dilexi: nisi in domino gloriari: ut cum ex eodem patre, eadem matre, uno concubitu, antequā aliquid egissent boni aut mali, alterum deus diligit, odit alterum, intelligat Iacob ex illa massa originalis iniquitatis, ubi fratrem suū cum quo habuit cōmunem causam, uidet per iusticiam meruisse damnari, non nisi per gratiam se potuisse discerni. Nondum enim nascentibus, nec agentibus bonū aut malum, ut secundū electionem propositū dei maneret, nō ex operibus sed ex uocante dictum est ei: Maior seruiet minori. Electionem autem gratiae nullis fieri operum praecedentibus meritis, alio loco apertissime idē Apostolus ostendēs: Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquiae secundum electionem gratiae saluae factae sunt. Si autem gratia, iam nō ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia. Secundum hanc ergo gratiam, etiam propheticū testimoniū consequenter assumens: Sicut scriptū est, inquit, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. & continuo: Quid ergo dicemus, inquit, Nunquid iniquitas est apud deum? absit. Sed quare, absit? An propter opera quae futura praesciebat amborum? Imo & hoc absit. Moyses enim dicit: Miserebor cui misertus ero, & misericordiam praestabo cui misericors fuero. Igitur non uolentis neque currentis, sed misertus est dei. Atque ut in ualis quae perfecta sunt in perditionem quae damnatae debita est massa, agnoscant uasa ex eadem massa in honore facta, quid eis misericordia diuina largita sit. Dicit enim, inquit, scriptura ad Pharaonem;

Quia ad hoc te excitauit, ut ostendā in te potentiam meam, & ut glorificetur nomen meum in uniuersa terra. Denique ad utrumque concludit: Ergo cuius uult miseretur, & quem uult obdurat. Hoc facit apud quem non est iniquitas. Misereatur itaque gratuito dono, obdurat autē iustissimo merito. Sed dicat adhuc uel superbi infidelis elatio: uel puniti damnabilis excusatio: quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit? Dicat & audiat quod conuenit homini: O homo tu quis es qui respondeas deo, & caetera; de quibus iam quantum potui satis ac saepe disserui. Audiat haec, & non contemnat. Quod si contempserit, etiam ut contemneret se inueniat obduratum. Si non contempserit, etiam ut non contemneret esse credat adiutum, sed obduratum debito, adiutum gratia. Neque enim si duorum de Isaac patriarcha geminorum, quod quidem iam ostendimus quanta caecitate dicatur, futura prauidit deus opera, quia uixerūt atque senuerūt, & propterea Iacob dilexit, Esau autem odio habuit, ideo moriturorum etiam paruulorum potest quisquam dicere, ut huic ad percipiendum baptismum non consulat, illi autem consulat, deum futura opera eorum prouidere. Quomodo enim futura dicuntur, quae nulla erunt? Sed deus, inquirunt, in eis quos hinc aufert prauidet, quemadmodū uicturus esset quisque si uiueret, & ideo quem nequiter nouit fuisse uicturū, sine baptismo facit & mori, sic in eo puniens opera mala, nō quae fecit sed quae facturum fuit. Si ergo diuinitus etiam quae cōmissa non sunt, mala opera puniuntur. Primo attendant quae falso polliceantur in dānationē paruulos non ituros qui sine baptisate moriunt, qui propterea nō baptizantur, quia mali uicturi erāt si uiuerent: propter ipsam quippe malā uitā proculdubio damnabuntur, si etiam mala quae fuerant futura dānantur. Deinde si eis ad percipiendū baptismatis consulit sacramētū, quos nouit deus si uiuerēt bene fuisse uicturos, cur nō omnes tenentur in uita quā bonis operibus ornaturi sunt? Cur etiam eorū qui baptizantur quidā diu uiuentes pessime uiuūt, & usque ad apostasiā aliquādo perueniūt? Cur ipsum primū coniugiū peccatorū, quos utique nouerat deus peccaturos nō de paradiso ante proiecit, ne ibi cōmitterent quod tam sancto loco esset indignū, si iuste peccata etiam nondū cōmissa puniunt? Quid denique praestat ei qui rapit, ne malicia mutet intellectum eius, & ne fictio decipiat animā eius: si iuste etiā illa puniunt, quae licet non fecerit, fuerat tamen uiuendo facturum? Postremo cur nō ad percipiendum regenerationis lauacrū, ei magis cōsultitur morituro qui male fuerat uicturus si uiueret, ut ei peccata quae fuerat cōmissurus remittatur in baptismo? Quis enim est tā uecors qui ea neget per baptismū posse dimitti, quae sine baptismo dicit posse puniri? Sed disputādo aduersus eos qui usque quaque conuicti etiam non cōmissorum peccato-

De Gen. ad li
teram lib. 10
cap. 13

peccatorum deum persuadere moliuntur ultorem, uerendum est ne nos in eos ista fingere existimemur: illi autē nullo modo tam hebetes esse credantur, ut hæc uel sentiant, uel cuiquam persuadere conentur: uerum tamen nisi eos hæc dicere audissem, refellēda esse non arbitrarer. Circūstipantur enim & diuinariū autoritate lectionum, & antiquitus tradito & retento firmo ecclesie ritu in baptisate paruulorum, ubi apertissime demonstrantur infantes, & cum exorcizantur & cum ei per eos à quibus gestantur renunciare respondent, à diaboli dominatione liberari, & non inuenientes quā exeant, pergunt in præcipitē stulticiam dum nolunt mutare sententiam. Illud sanē sibi uidentur acutissime dicere, quomodo peccatū transit in filios fidelium, quod in parentibus non dubitamus dimissum esse per baptismum, quasi propterea possit non habere generatio carnalis, quod sola tollit regenerationis spiritalis. Aut uero in baptisimo concupiscentiæ carnis infirmitas continuo sanatur, sicut cōtinuo reatus eius aboletur, sed gratia renascendī, nō conditione nascendī. Vnde quisquis per hanc concupiscentiā, etiā de renato nascitur, sine dubitatione oberit nato, nisi & ipse similiter renascatur. Verū quicquid est in hac quæstione difficultatis, ita in agro Christi non impedit operarios eius, quo minus ab eis in remissionem peccatorum baptizentur infantes, siue de fidelibus, siue de infidelibus nati sint, sicut agricolas nō impedit, quo minus ab eis inserendi cura in oleas cōuertantur oleastri, siue de oleastri siue de oleis oriantur. Nam & hoc si ut respondeat rustico proponatur, quæ causa sit ut cum aliud sit olea, aliud oleaster, non tamen nisi oleaster de semine utroq; nascatur, non omittit inserendī curationem, etiā si non possit istam soluere quæstionem. Alioquin dum ex oliuæ semine exorta uirgulta nō aliud quā oleas esse existimat, efficit desidīa uanitatē, ut totus ille ager amara sterilitate syluescat. Nam illud quod excogitauerunt cum ueritatis pondere premerentur, quia fidelis dominus in uerbis suis, & propterea eius ecclesia nullo modo fallaciter paruulos in remissionē peccatorū baptizat, sed ut fide agatur quod agitur, utiq; fit quod dicitur: Quod ergo excogitauerunt cum hæc eos apertissima moles ueritatis urgeret, quis non Christianus irrideat quālibet uersutissimū cernat? Dicunt enim, ueraciter quidem respōdere paruulos per ora gestantium, in remissionem se credere peccatorum, non tamen quia sibi remittuntur, sed quia credant quod in ecclesia uel in baptisimo remittatur, in quibus inueniuntur, non in quibus nulla sunt. Ac per hoc nolunt eos ita baptizari in remissionem peccatorum tāquam in eis fiat ipsa remissio, quos contendunt nullū habere peccatū. Sed quoniam licet sine peccato, in eo tamen baptisate baptizantur, quo fit in quibusq; peccatoribus remissio peccatorum.

fieri quidē potest ut hæc uersipellis astutia subtilius & acutius ex ocio refellatur, uerū tamen secundum istam suam calliditatē non inueniūt quid ad hoc respōdeant, q̄ exorcizantur & exufflantur infantes, hoc enim proculdubio fallaciter fit si diabolus eis nō dominatur. Si autem dominatur, & ideo nō fallaciter exorcizantur & exufflantur, per quid dominatur nisi per peccatū princeps utiq; peccatorū? Proinde si iam erubescūt nec audēt dicere hæc in ecclesia mendaciter geri, fateantur quod perierat etiā in paruulis quæri, neq; enim nisi propter peccatū perierat, quod nisi per gratiā non potest quæri, nō potest inueniri. Sed deo gratias, quod saltē cum argumētatur contra remissionem peccatorū ne fieri credatur in paruulis, iam tamen quāuis per corda & ora maiorū credere paruulos confitentur. Sicut ergo audiunt dominū dicentem: Qui nō renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto non introibit in regnū cœlorum: propter quod eos baptizandos esse cōcedunt: Sic audiant eundē dominū dicentem: Qui nō crediderit condemnabitur: quia sicut eos renasci per ministerium baptizantiū, ita etiā credere per corda & ora confitentiū cōfitemur. Audeant ergo dicere q̄ à iusto deo innocens condēnabitur si nullo uinculo peccati originalis innectitur. Si sermo iste prolixus est & onerosus occupationibus tuis, da ueniam, quia ut hæc ad te scriberem, & occupatus literis tuis indicibus erga nos beneuolentiæ tuæ tecum ista colloquerer, etiā ego uim feci interrūpendis occupationibus meis. Si quaillos alia excogitare aduersus fidem catholicam scieritis, & quæcūq; aduersus eos, ne dominici gregis infirma deualet, uos quoq; fideli & plane pastoralī dilectione differitis, nota facite nobis. Hæreticorum quippe inquietudine, ut scripturas uigilantius perscrutemur, unde ne ouili Christi noceant, eis possit occurrī, tanquam de somno ignauia nostra excitaſt industria: ita per multiplicem gratiam saluatoris etiā quod inimicus in perniciem machinatur, deus cōuertit in adiutorium: quoniā diligētibus deum omnia cooperantur in bonum. Semper in deo uiuas, memor nostri frater charissime.

Augustinus & Alipius Bonifacio, siue ut alij codices habebant Paulino, laudans librum aduersus Pelagianos ab eo conscriptū, & plenius cum instituens aduersus eam hæresim. Epistola CVI Dño beatissimo & in Christi uiscerib. germani tus amplectēdo plusq; dici potest desiderabili fratri & coepiscopo Paulino, Alipius & Augu.

Andem aliquādo prouidit deus nobis literarum fidelissimū perlatorē omnium nostrū merito charissimū fratrem Ianuariū, per quem etiā si non scriberemus, omnia quæ circa nos sunt possit sinceritas tua tanquā per uiuentem atq; intelligentem epistolam noscere. Pelagium quem credimus, ut ab illo distingueretur qui Pelagius Tarenti dicitur

dicatur, Britonem fuisse cognominatum quod ut seruum dei dilexeris, nouimus: nunc autem quemadmodū diligas, ignoramus. Nam & nos non solū dileximus, uerū etiā diligimus eum. Sed aliter nūc diligimus, aliter aliquando dileximus. Tunc enim quia nobis rectæ fidei uidebatur, nunc autē ut ab ijs quæ inimica & aduersa gratiæ dei sentire dicitur, illius misericordia liberetur. Nam cum hoc de illo aliquandiu fama iactaret, non utiq; facile credendum fuit. Solet quippe fama mētiri: sed propius ut crederemus accessit, quod librum quendam eius, ea profus persuadere moliētem, quæ gratiā dei per unum mediatorum Dei & hominum hominem Iesum Christum generi humano impertitā, de fidelīū cordibus creditam deleant, legimus, traditum nobis à famulis Christi, qui eum talia docentem studiosissime audierant, fuerantq; sectati. Cui quidem libro, eisdem rogātibus quia id fieri oportere uidebamus, tacito nomine auctoris, ne offensus insanabilior redderetur, unius nostrū disputatione respōsum est quod libro continetur, & multipliciter atq; abundanter asseritur: quod etiā quibusdam literis agit ad tuā uenerationem datis, ubi dicit se nō debere existimari sine gratia dei defendere liberū arbitrium, cum possibilitatem uolendī atq; operandī sine qua nihil boni uelle atq; agere ualermus à creatore nobis insitā diceret, ut uidelicet hæc intelligatur doctore ipso gratia Dei, quæ paganis atq; Christianis, impijs & pijs, fidelibus atq; infidelibus cōmunis est. Hæc mala quibus saluatoris euacuaretur aduentus, ubi hoc possumus dicere quod de lege dicit Apostolus: Si per naturā iusticia, ergo Christus gratis mortuus est, refellebamus ut poteramus in cordibus eorum qui ista sentirent, ut his cognitis, etiā ille si fieri posset nō lacessitus ista emendaret, atq; ita & perniciēs destrueretur erroris, & hominis uere cundia parceretur. Sed postea quā ad nos literæ de Oriente uenerunt, eandem causam apertissime uentilantes, nullo modo iam qualicūq; episcopali autoritate deesse ecclesie debuimus. Missæ sunt itaq; de hac re ex duobus concilijs, Carthaginensi & Mileuitano relationes ad apostolicam sedem antequam gesta ecclesiastica, quibus apud episcopos prouinciæ Palestina Pelagius perhibetur esse purgatus, uel in manus nostras, uel in Aphricam peruenissent. Scripsimus etiā ad beatæ memoriæ papam Innocentium, præter conciliorum relationes, literas familiares, ubi de ipsa causa aliquanto diutius egimus. Ad omnia nobis ille rescripsit eodē modo quo fas erat atq; oportebat apostolicæ sedis antistitem. Quæ omnia modo legere poteris, si eorum fortē ad te uel nulla uel non cuncta peruenerant, ubi uidebis seruata erga hominem moderatōne quæ debuit, ne damnaretur si praua damnaret, ipsum tamen nouellum & perniciosum errorē sic ecclesiastica au-

toritate compressum, ut multum miremur esse adhuc quosdā qui per quemlibet errorem gratiæ dei conentur obsistere, si tamen hæc gesta didicerunt: quod gratia dei per Iesum Christū dominum nostrum, quod fides uera & catholica tenet, semper ecclesia pusillos cū magnis à morte primi hominis, ad uitā secundi hominis trāsfert: non solū peccata delēdo, uerū etiā ad nō peccandū recteq; uiuendū, eos qui iam uti possunt uolūtatis arbitrio sic adiuuando, ut nisi adiuuet nihil pietatis atq; iusticiæ, siue in opere, siue etiam in ipsa uoluntate habere possimus. Deus quippe operatur in nobis, & uelle & operari pro bona uoluntate. Nam quis nos nisi qui uenit quærere & saluare quod perierat, ab illa perditionis massa & cōtentione discernit? Vnde de Apostolus interrogat, dicens: Quis enim te discernit? Vbi si dixerit homo: Fides mea, uoluntas mea, bonū opus meum: Respondetur ei: Quid enim habes quod non accepisti? Si autē & accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Hoc utiq; totum ideo, non ut homo non gloriatur: sed ut qui gloriatur, in domino glorieſt, non ex operibus ne fortē quis extollatur. Non quia bona opera ista, pia cogitatione frustratur, cum deus reddat unicuiq; secundum opera eius, sitq; gloria & honor & pax omni operanti bonum: sed quia opera ex gratia, non ex operibus gratia: quoniam fides quæ per dilectionem operatur, nihil operaretur nisi ipsa dilectio dei diffunderetur in cordibus nostris per spiritum sanctū qui datus est nobis. Nec ipsa fides esset in nobis nisi deus unicuiq; partiretur mensurā fidei. Bonum est igitur homini, ut cum totis uiribus liberi arbitri sui ueraciter dicat: Fortitudinem meā ad te custodiam: quia ille qui purauit sine ipsius adiutorio se posse custodire quod dedit, profectus in longinquā regionem & uiuens prodigē cuncta cōsumpsit, & miseria duræ seruitutis attritus, reuersusq; in semetipsum dixit: Surgā & ibo ad patrem meum. Quā cogitationem bonā quando haberet, nisi & ipsam illi in occulto pater misericordissimus inspirasset. Quod intelligens minister ille Noui testamēti: Nō quia idonei sumus, inquit, cogitare aliquid à nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex deo est. Vnde & ille cū dixisset: Fortitudinem meam ad te custodiam, ne uel hoc ipsum quia custodit, suis uiribus arrogaret, tanquā ei uenisset in mentem, quia nisi dominus custodierit ciuitatem, in uanū uigilant qui custodiunt eam: & non dormit neq; dormitat, qui custodit Israel adiūxit causam unde fiat idoneus custodire, uel quo potius custode seruetur. Quoniam deus, inquit, susceptor meus es. Recolat igitur iste si potest merita sua, unde factum sit ut deus dignaretur eius esse susceptor, ac si deus esset susceptus. Recolat utrum quæserit an quælitus sit, ab illo scilicet qui uenit quærere & saluare quod perierat. Nam si quærere uoluerit ante gratiam quid

quid meruerit ut acciperet eam, mala sua poterit homo inuenire nō bona, etiam si eum unius diei uitam habentem super terram gratia saluatoris inuenierit. Quia si aliquid boni operat homo ut gratiam mereatur, non ei merces imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Si autem credit in eum qui iustificat impium ut deputetur fides eius ad iusticiā: iustus enim ex fide uiuit: profecto antequā gratia iustificetur ut iustus efficiatur, impius quid est nisi impius? Quem si debitum sequeretur, quid eius merito nisi supplicium redderetur? Si ergo gratia, iam non ex operibus est: alioquin gratia iam nō est gratia. Operibus enim debitum redditur, gratia gratis datur, unde etiam nūcupatur. Si quis autem dixerit quod gratiā bene operandi fides mereatur, negare non possumus, imō uero gratissime cōfitemur. Hanc enim fidem uolumus, habeant qua impetrent charitatem quæ sola uere bene operatur, isti fratres nostri qui multum de suis operibus gloriātur. Charitas autem usq; adeo donum dei est, ut deus dicatur. Qui ergo habent fidem, qua impetrent iustificationē, per dei gratiam peruenerūt ad legem iusticiæ. Vnde dicitur: Tempore acceptabili exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Proinde in ijs qui per electionem gratiæ salui fiunt, adiutor deus operatur & uelle & operari pro bona uolūtate: quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonū. Si omnia, utiq; & ipsam dilectionē quam fide impetramus, ut eum qui nos prior dilexit ut in illum crederemur, per eius gratiam diligamus, & diligamur quod operati nō sumus. Qui uero suis meritis præmia tanquam debita expectant, nec ipsa merita dei gratiæ tribuunt, sed uiribus propriæ uoluntatis, sicut dictum est de carnali Israel, persequētes legem iusticiæ in legem iusticiæ non perueniunt: quare? Quia nō ex fide, sed tanquam ex operibus. Ipsa est enim iusticia ex fide quam gentes apprehenderunt, de quibus dictum est: Quid ergo dicemus? Quia gentes quæ non cognouerunt iusticiam apprehenderunt iusticiam. Iusticiā autem quæ ex fide est: Israel autem persequēs legem iusticiæ: in legem iusticiæ non peruenit: quare? Quia non ex fide, sed tanquam ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & qui crediderit in eum non confundetur. Ipsa est iusticia ex fide qua credimus nos iustificari, hoc est iustos fieri gratia dei per Iesum Christum dominū nostrum, ut inueniamur in illo non habentes nostram iusticiā quæ ex lege est, sed eam quæ est per fidem Christi. Quæ ex deo iusticia in fide: utique in fide qua credimus nobis iusticiā diuinitus dari, nō à nobis in nobis nostris uiribus fieri. Nam cur illam iusticiā quæ ex lege est, suam dixit Apostolus, non ex deo, quasi lex non sit ex deo? Quis hoc nisi impius senserit? sed quia lex per literam i-

bet, nō per spiritum iuuat, quicumq; sic audit literam legis ut ei sufficere uideatur cognouisse quid iubeat aut prohibeat, quo id se arbitrii sui uirtute impleturū esse confidat, nec fide confugiat adiuuandus ad spiritum uiuificatē, ne reum factum litera occidat: is profecto zelum dei habet, sed non secundum scientiam. Ignorans enim dei iusticiā, id est eam quæ datur ex deo, & suam uolens cōstituere, ut tantummodo ex lege sit, iusticię dei non est subiectus: finis enim legis Christus ad iusticiam omni credenti: sicut idem Apostolus dicit, ut nos simus iusticia dei in ipso. Iustificati igitur ex fide pacem habemus ad deum per dominū nostrum Iesum Christum, iustificati aut gratias per gratiam ipsius, ne fides ipsa superba sit. Nec dicat sibi: Si ex fide, quomodo gratis? Quod enim fides meretur, cur nō potius redditur, quā donatur? Non dicat ista homo fidelis, quia cum dixerit ut merear iustificationem, habeo fidem, respondetur ei: Quid enim habes quod non accepisti? Cū ergo fides impetrat iustificationē, sicut unicuiq; deus partitus est etiam ipsius mensurā fidei, nō gratiam dei aliquid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, ut aucta mereatur perfici, comitante nō ducente pedisse qua non præuia uolūtate. Vnde illi qui dixit, Fortitudinē meā ad te custodiam, causamq; reddit dicens: Quoniam deus susceptor meus es: tanquā requirens quibus id meritis fuerit consequutus, nihilq; in se inueniēs ante gratiā dei: Deus meus, inquit, misericordia eius præueniet me. Quātuncq; inquit, cogitauero antecedētia merita mea, misericordia eius præueniet me. Proinde ab illo attributam fortitudinē suā ad illum custodiens, eodem seruatore non perdit quod eodem largitore suscepit. Nec ob aliud meretur ampliora, nisi pie fideliterq; sciendo à quo sibi bona sunt omnia, & hoc sciendo nō ex seipso, ne uel hoc sit in eo quod non sit ex deo. Vnde optime Apostolus: Nos inquit, non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est, ut sciamus quæ à deo donata sunt nobis, ac per hoc & ipsum hominis meritum donum est gratuitum. Nec à patre luminum à quo descendit omne datum optimum, boni aliquid accipere quisq; meretur, nisi accipiendo quod non meretur. Multum est autē indulgentius & sine ulla dubitatione gratuitum, quod dei gratia per Iesum Christum dominum nostrum præstat in factibus, ut eis non obsit ex Adam generatio, & profit in Christo regeneratio, in quibus & ipsum accipiendi sensum tanto ante misericordia dei præuenit: qui certe si in hac paruula ætate de corpore exierint, uitam æternam regnumq; cœlorum scientes accipiunt, eius muneris merito quod hic cum utiq; profuit, nescierūt. Certe in ijs post priorū doctrinam, ita nō nisi priora sunt dona, in quibus donandis dei gratia sic operatur, ut nec uolūtas accipientium uel præ-

mittatur

mittatur uel adiungatur uel subsequatur. Quādoquidem tantum beneficium non solum non libētibus, uerū etiam reluctātibus datur, quod eis ad magnum imputaretur sacrilegium, si iam in ijs aliquid ualeret uoluntatis arbitrium. Hoc diximus propter eos qui non ualentes in causa gratiæ inscrutabilia dei iudicia perscrutari, cur ex Adā massa quæ profecto ex uno in cōdemnationem tota collapsa est illud uas faciat in honorem, illud in cōtumeliam, tamen audent paruolos reos priorum constituere peccatorū, ut qui bona malā ue cogitare nō possunt, putentur per liberum arbitriū uel pœnam mereri posse uel gratiā: cum potius apostolica ueritas dicendo, Ex uno omnes in cōdemnationem: satis ostendat quod nascantur in pœna, ut nō merito sed misericordia renascantur in gratia. Alioquin gratia iam non est gratia, si nō diuinis operibus gratis datur, sed humanis meritis reddit. Quæ sola sic discernit à pœna, ut cum pœna sit ex Adam omnibus debita, gratia uero per unū Iesum Christū nulli debita, sed gratuita, ut uere sit gratia, inscrutabilia iudicia dei tanquam deus esse possint, cum paruolos ipse discernat, quos merita nulla discernūt, sed iniqua esse non possint, quia uniuersæ uiaē domini misericordia & ueritas: Vnde cū præbetur alteri misericordiæ gratia, non habet quod de humano merito gloriatur, quoniam non ex operibus, ne forte quis extollatur: cū uero alteri uindictę redditur ueritas, non habet cur iuste queratur. Id enim redditur quod peccato iure debetur, quoniam unus in quo omnes peccauerūt, utiq; etiam in singulis quibusq; punitur. In quorum pœna clarius ostenditur, quid ualis misericordiæ per nō debitam sed uerā gratiam, hoc est gratuitatē conferatur. Vnde ergo argumentant aduersus apostolum apertissime dicentem, Per unum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt, dicentes etiam paruolos propria per liberum arbitrium habere peccata, tædet atredere, pigetq; proferre, sed magis compellimur dicere. Quod enim poterunt magna & acuta ingenia cogitare, aut inopia est tacendo uitare, aut arrogantia contemnendo præterire. Ecce, inquit, Esau & Iacob inter uiscera materna luctantur, & dum nascuntur, alter supplātur ab altero, atq; in pede præcedentis manus cōsequentis & tenentis inuenta, perseuerās quodammodo lucta cōuincitur. Quomodo ergo in infantibus hæc agentibus, nullum est uel ad bonū uel ad malum propriæ uoluntatis arbitrium, unde præmia siue supplicia meritis præcedentibus subsequant? Ad hoc nos dicimus, ideo motus illos & tanquam litigium paruulorum signum rerum fuisse magnarum, quia non fuit arbitrium sed prodigiū: neq; enim datur sumus & alinis liberum arbitrium uoluntatis, quoniam huius generis iumentum,

Aug. to. 2

sicut scriptum est, & subiugale sine uoce, hominis uoce respondens uetuit prophetæ dementiam. Hi autem qui tales non prodigiosos motus, sed uoluntarios actus: nec de paruulis, sed à paruulis factos esse contendunt, quid Apostolo responsuri sunt, qui cum & hos geminos ad documentum gratiæ gratiæ cōmemorandos uideret, nōdum enim natis, inquit, nec aliquid agētibus boni aut mali, ut secundū electionem propositum dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictum est, quia maior seruiet minori: Deinde adiungēs testimoniū prophetæ Ionge post quidem ista dicentis, sed tamen de hac re antiquum dei consilium declaratis, sicut scriptum est, inquit, Iacob dilexi, Esau autem odio habui: Nempe doctor gentium in fide & ueritate istos geminos nōdum natos nihil boni aut mali egisse testatur ut gratia commendetur, ut quod dictum est, Maior seruiet minori: non ex operibus, sed ex uocante dictum intelligatur, ut secundū electionem dei propositum maneret, nō meritum hominis anteiret. Non enim dicit, electionē uoluntatis humanæ siue naturæ, cum par esset in utroq; mortis damnationisq; conditio, sed electionē proculdubio gratiæ, quæ non inuenit eligendos, sed facit, de qua & in consequentibus eiusdem epistolæ loquens ait: Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam nō ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia: Cui loco satis locus iste concordat, ubi commemoratur, non ex operibus, sed ex uocante dictū, Maior seruiet minori. Ut quid ergo præclarissimo gratiæ cōmendatori de infantum libero arbitrio, & nondum natorum actibus tam impudenter resistitur? Cur meritis præueniri gratia perhibetur, quæ gratia non esset si secundū meritum imputaretur? Cur contra salutē quæ missa est perditis, quæ uenit indignis, quilibet acuta, quilibet copiosa & ornata, mirum tamen si Christiana disputatione contenditur? Sed quomodo, inquit, non est iniquitas apud deum; si diligēdo discernit quos merita operum nulla discernunt? Ita nobis hoc dicitur tanquā id apostolus ipse non uiderit, non proposuerit, non responderit. Vidit utiq; quid ijs auditis humana posset infirmitas uel ignorantia cogitare, & eandem quæstionē sibi ipse proponens, Quid ergo dicemus, inquit? Nunquid iniquitas apud deū? Continuo respondit: Absit. Rationēq; reddens cur absit, id est cur nō sit iniquitas apud deum, non ait: Merita enim uel opera iudicat etiā paruulorum, etiam si adhuc sint in materno utero cōstituti: Quomodo enim hoc diceret, qui iam dixerat de nondum natis, & de ijs qui nihil adhuc egerant boni uel mali, quod non ex operibus, sed ex uocante dictum sit, Maior seruiet minori: sed cum uellet ostendere cur in ijs non sit iniquitas apud deū, ait: Moyse enim inquit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam præ-

x stabd

stabo cui misericors fuero. Quid nos hic docuit, nisi ex illa massa primi hominis cui merito mors debetur, non ad merita hominum, sed ad dei misericordiam pertinere quod quisque liberatur, atque ita non esse iniquitatem apud deum, quia neque permittendo neque exigendo quod debetur, iniustus est: Ibi enim grata est indulgentia, ubi iusta posset esse uindicta. Et hinc evidenti apparet a poena debita liberato & gratis iustificato, quantum beneficii conferatur, quod alter aequaliter reus sine punientis iniquitate punitur. Denique subiungit & dicit: Igitur non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei: hoc propter eos dictum est, qui per gratiam liberati iustificatur: propter eos autem super quos ira dei manet, quia & ipsis deus bene utitur ad docendos alios quos liberare dignatur, subiunxit atque ait: Dicit enim scriptura Pharaoni. Quia ad hoc te excitauit, ut ostendam in te potentiam meam, & ut annuncietur nomen meum in uniuersa terra. Deinde ad utrumque concludens: Ergo, inquit, cuius uult miseretur, & quem uult obdurat: profecto neutrum aliqua iniquitate, sed utrumque misericordia & ueritate. Et adhuc tamen audax mouetur infirmitas eorum scilicet qui secundum coniecturas cordis humani inscrutabilem altitudinem iudiciorum dei cogitare conantur. Hanc quaestionem sibi ex aduerso opponens Apostolus ait: Dicis itaque mihi, Quid adhuc conqueritur: nam uoluntati eius quis resistit: Nobis hoc dictum putemus. Quid ergo aliud quam quod respondit Apostolus, respondere debemus: aut si & nos talia mouent, quia & nos homines sumus, simul oportet omnes audiamus dicentem: O homo tu quis es qui respondeas deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud uas in honore, aliud in contumeliam? Hac massa si esset ita media, ut quemadmodum nihil boni ita nec mali aliquid mereretur, non frustra uideretur iniquitas, ut ex ea fierent uasa in contumeliam. Cum uero per liberum arbitrium primi hominis in condemnationem uniuersa defluerit, proculdubio quod ex ea fiunt uasa in honorem, non ipsius iustitiae quae gratiam nulla praecessit, sed dei misericordiae: quod uero in contumeliam, non iniquitati dei, quae absit ut sit apud deum, sed iudicio deputandum est. Hoc quisquis cum ecclesia sapit, non contra gratiam pro meritis disputat, sed misericordiam & iudicium domino cantat, ut nec misericordiam recuset ingratus, nec iudicium accuset inuitus. Alia est namque illa conspersio, de qua idem dicit Apostolus: Si autem delibatio sancta est, & conspersio: & si radix sancta est, & rami. Illa est ex Abraham: non ex Adam, id est ex communiione sacramenti & similitudine fidei, non ex propagine mortali. Ista uero uel conspersio, uel sicut in plerisque codicibus legitur, massa, quoniam tota mortis est, cum per unum

Rom. 11

φύραμα

A hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt, misericordia ex illa fit aliud uas in honore, iudicio autem in contumeliam. Neque ibi praecedunt merita gratiam liberantis, neque hic effugiunt peccata iustitiam punientis: quod quidem in aetatibus maioribus aduersus contentiosos non tam evidenter apparet, ubi pro meritis hominum qualicumque uelut protecti obscuritate confugiunt: sed ideo contra eorum contentionem illos inuehit Apostolus, in quibus nondum natis neque agentibus aliquid boni aut mali, non ex operibus, sed ex uocante dictum est, Maior seruiet minori. Qua in re nimis alta & inscrutabilia sunt iudicia dei, & inuestigabiles uiae eius: interim teneat homo non esse iniquitatem apud deum, sed qua aequitate cuius uult miseretur, & quem uult obdurat, se tanquam hominem ignorare fateatur. Ita sane ut propter illud quod inconcussum tenetur, non esse iniquitatem apud deum, quamuis nemo ab illo iustificetur meritis praecedentibus, neminem tamen obdurari nisi merito, nouerit: pie namque et ueraciter creditur deus nocentes atque impios iustificando a poenis debitis liberare: quemquam uero immeritum & nulli obnoxium peccato si deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur. Vbi ergo liberatur indignus, tanto debetur maior actio gratiarum, quanto poena iustior debebatur: ubi autem damnatur dignus nec misericordia nec ueritas danatur. Quomodo, inquit, Esau non damnatur indignus, si non ex operibus, sed ex uocante dictum est: Quia maior seruiet minori: Sicut enim illius nulla praecesserant opera bona ut ad gratiam pertineret, sic nec huius mala ut ad poenam pertinere deberet. Nulla plane in utroque opera uel bona uel mala, sed propria: uterque autem illi uni obnoxius erat in quo omnes peccauerunt, ut omnes in illo morerentur. Quicumque enim ex illo uno multi in seipsis futuri erant, tunc in illo unus erat: proinde illud peccatum solius esset, si ex illo nullus exisset. Porro autem in quo erat natura communis, ab eius uitio est nullus immunis: sed ambo qui nondum propria uel bona uel mala operabantur, rei tamen ex origine nascebantur. Laudet misericordiam qui liberatur, non culpet iudicium qui punitur. Hic si dixerimus, quanto melius ambo liberarentur: nihil nobis conuenientius dicitur, quam O homo tu quis es qui respondeas deo? Nouit quippe ille quid agat, & quantum numerus esse debeat primitus omnium hominum, deinde sanctorum, sicut syderum, sicut angelorum, atque ut de terrenis loquamur, sicut pecorum, piscium, uolatilium, sicut arborum & herbarum, sicut denique foliorum capillorumque nostrorum. Nam nos humana cogitatione adhuc possumus dicere, quoniam bona sunt cuncta ista quae fecit, quanto melius illa duplicasset & multiplicasset, ut multo essent plura quam sunt. Si enim

Rom. 9

enim non ea caperet mundus, numquid non posset etiam ipsum facere quantum uellet ampliorum? Et tamen quantumcumque faceret uel illa plura, uel istum capaciorum atque maiorem, nihilominus eadem de multiplicandis eis dici posset, & nullus esset immoderatus modus. Etenim etiam illud dici potest, siue sit gratia qua iustificatur iniusti, de qua nobis dubitare fas non est, siue (ut quidam uolunt) semper praecedat liberum arbitrium, cuius meritum sequatur uel poena uel praemium, cur omnino creati sunt, quos Deus ita peccaturos, ut aeterno essent igne damnandi sine dubitatione praesciuit? Quamuis enim peccata non fecerit, naturas tamen ipsas quae per se ipsas sine dubio bonae sunt, quibus tamen ex arbitrio uoluntatis futura essent uitia peccatorum, & in multis talia quibus esset aeterna poena reddenda, quis nisi Deus creauit? Quare? nisi quia uoluit. Quare autem uoluerit, O homo tu quis es qui respondeas deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus luti ex eadem conspersione facere aliud quidem uas in honore, aliud autem in contumeliam? Atque utinam discamus quod sequitur, Si autem uolens deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, pertulit in multa patientia uasa irae quae perfecta sunt in perditionem, ut notas faceret diuitias gloriae suae in uasa misericordiae. Ecce etiam ratio reddita est homini, quanta debuit homini, si tamen uel istam capit qui pro sui arbitrii libertate infirmitatis seruitute contendit. Ecce dictae sunt causae, Tu ergo quis es qui respondeas deo? si uolens deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, quod & malis bene uti optime possit, malis dumtaxat non conditione diuina, sed uitiosa uoluntatis iniquitate natura, quae a deo conditore condita est bona, pertulit in multa patientia uasa irae aptata in interitum: non quod illi essent necessaria, siue angelica siue humana peccata, cui nec iustitia creaturae cuiusquam est necessaria, sed ut notas faceret diuitias gloriae suae in uasa misericordiae, ne se in bonis operibus tanquam de proprijs extolleret uiribus, sed humiliter intelligerent, nisi illis dei gratia non debita sed gratuita subueniretur, id fuisse reddendum meritis suis quod alij in eadem massa redditum cernerent. Certus est ergo dei praescientiae definitus numerus, & multitudo sanctorum, quibus diligentibus deum quod eis donauit per diffusum in cordibus eorum spiritum sanctum, omnia cooperantur in bonum, ijs qui secundum propositum uocati sunt, quos ante praesciuit & praedestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinauit, illos & uocauit: hic subaudire debemus, secundum propositum. Sunt enim & alij uocati, sed non electi: ac per hoc non secundum propositum uocati. Quos autem uocauit, hoc est secundum propositum, illos & iustificauit: quos

Rom. 8

Aug. 10. 2

A autem iustificauit, illos & glorificauit. Hi sunt filij promissionis, hi sunt electi qui per electionem gratiae salui fiunt, ubi dictum est: Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia. Hac sunt uasa misericordiae, in quibus deus etiam per uasa irae notas facit diuitias gloriae suae. Horum fit per spiritum sanctum cor unum & anima una quae benedicit deum, & non obliuiscitur omnes retributiones eius, qui propicius fit omnibus iniquitatibus eius, qui sanat omnes languores eius, qui redimit de corruptione uitam eius, qui coronat eam in misericordia: Quia non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei. Caeteri autem homines ad istam societatem non pertinentes, quorum tamen & animam & corpus Dei bonitas operata est, & quicquid habet ipsa natura praeter uitium quod eidem infligit superbientis uoluntatis audacia, propter hoc a Deo praesciente creati sunt, ut in his ostenderet liberum desertoris arbitrium sine sua gratia quid ualeret, & in eorum iustis & debitis poenis uasa misericordiae quae non suorum operum meritis, sed gratuita dei gratia sunt ab illa cōcretionē discreta, quid sibi collatum esset addiscerent, ut omne os obstruatur, & qui gloriatur, in domino gloriatur. Quisquis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, qui dixit, Venit filius hominis quaerere & saluare quod perierat: non enim ait, quod perituum fuerat, sed quod perierat, quid ostendens nisi peccato primi hominis uniuersi generis humani perisse naturam? Qui ergo aliter docet & non acquiescens ei quae secundum pietatem est doctrinae, contra gratiam saluatoris, & contra sanguinem redemptoris tanquam salutem & liberam naturam defendit humanam, & Christiano tamen ceteri uocabulo affectat, quid de paruulorum discretionem dicturus est, cur alius in uita secundi hominis assumatur, alius in morte primi hominis relinquatur. Si dixerit liberi arbitrii merita praecessisse: respondet Apostolus, quae supra diximus, de nondum natis neque aliquid agentibus boni aut mali. Si autem dixerit quod adhuc in libris quos nuperrime Pelagius perhibetur edidisse defenditur, quamuis iam uideat anathematizasse in episcopali iudicio Palastino eos qui dicunt quod peccatum Adae ipsum solum laeserit & non genus humanum: si dixerit ambos sine iudicio natos, nec aliquid de primi hominis damnatione traxisse, profecto quoniam negare non audet in regnum caelorum adoptari eum qui fuerit regeneratus in Christo, respondeat quid de illo futurum sit qui nulla sua culpa non baptizatus ista fuerit temporali morte preuentus, si non putamus esse dictum quod innocentem deus nec habentem originale peccatum ante annos quibus habere poterat praemium, aeterna morte damnauit? Cogitur itaque respondere quod Pelagius in ecclesiastico iudicio, ut aliquo modo catholicus pronuncietur, anathem

Rom. 11

Psal. 103

Rom. 9

1. Cor. 1

Luc. 19

x 2 anathem

anathematizare compulsus est, infantes etiam si non baptizentur habere uitam eternam. Hac enim negata quid nisi mors aeterna remanebit, ac per hoc contra sententiam domini disputabit dicentis; Patres uestri manducauerunt manna in deserto; & mortui sunt: hic est panis qui de caelo descendit, ut si quis ex ipso manducauerit non moriatur. Non enim de ista morte loquebatur, quam necesse est pati etiam qui de ipso pane manducant. Et paulo post, Amen amen dico uobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam in uobis: utique illam que post hanc mortem futura est: & contra apostolicam sedis auctoritatem, ubi de hac ipsa re cum ageretur, hoc testimonium adhibitum est euangelicum, ne paruuli non baptizati uitam posse habere credantur: & contra ipsius Pelagij uerba apud episcopos a quibus audiebatur expressa, ubi anathematizauit eos qui dicerent infantes non baptizatos habere uitam aeternam. Quod propterea commemorauimus, quonia quidem apud uos, uel in uestra potius ciuitate, si tamen uerum est quod audiimus, tanta pro isto errore quidam obstinatione nituntur, ut dicant facilius esse ut etiam Pelagium deserat atque contemnant, qui haec sentientes anathematizauit, quam ab huius sententiae sicut eis uidetur ueritate discedant. Si autem cedunt sedi apostolicae, uel potius ipsi magistro & domino apostolorum, qui dicit non habituros uitam in semet ipsis, nisi manducauerint carnem filij hominis & biberint sanguinem, quod nisi baptizati non utique possunt, nempe aliquando fatebuntur paruulos non baptizatos uitam habere non posse, ac per hoc quamlibet tolerabilius omnibus qui etiam propria peccata committunt, tamen aeterna morte mulctari. Quae cum ita sint, audeant disputare, et quibus possunt persuadere contendunt, deum iustum apud quem non est iniquitas, paruulos a peccatis proprijs innocentes, si nec illo ex Adam obligati & obstricti sunt, morte perpetua damnaturum. Quod si absurdissimum est, & a iustitia dei penitus alienum, & tamen nullus qui se meminit catholicae fidei Christianum, negat aut dubitat paruulos non accepta gratia regenerationis in Christo sine cibo carnis eius & sanguinis potu, non habere in se uitam, ac per hoc poenae sempiternae obnoxios: profecto restat, ut quia ipsi non egerunt aliquid boni aut mali, ideo mortis eorum iusta sit poena, quia in isto moriuntur in quo omnes peccauerunt, unde in isto solo iustificatur a quo peccatum nec originale trahi potuit, nec proprium perpetrari. Ipse uocauit nos non solum ex Iudaeis, uerum etiam ex gentibus, quoniam & illius Hierusalem filios quae interfecit prophetas, & lapidauit missos ad se, quamuis ipsa nolente collegit ipse quos uoluit, & ante incarnationem suam ipsos prophetas, & postea quam uerbum caro factum est, sicut apostolos & hominum milia, qui & pretia

rerum suarum ante pedes apostolorum posuerunt. Omnes quippe illi filij sunt Hierusalem nolentis ut colligerentur, qui tamen illa nolente collecti sunt, de quibus dicit, Si ego in Beelzebub eicio daemonia, filij uestri in quo eiciuntur ideo ipsi iudices uestri erunt. de ijs praedictum erat, Si fuerint filij Israel sicut arena maris, reliqua salua fient. Non potest excidere uerbum dei, nec repulit plebem suam quam praesciuit, quae tamen reliqua per electionem gratiae salua facta sunt. Si autem gratia, quod saepe dicendum est, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia: non haec utique nostra, sed apostoli uerba sunt. Quod ergo ad Hierusalem nolentem colligi filios suos ille clamabat, hoc nos clamamus aduersus eos, qui filios uolentes ecclesiae colligi, nolunt. Nec saltem post iudicium quod de ipso Pelagio in Palaestina factum est corriguntur, de quo danatus exisset nisi obiecta sibi contra gratiam dei dicta quae obscurare non potuit ipse danasset. Praeter illa enim quae modo potuit ausus est qualicumque ratione defendere, obiecta quaedam sunt quae nisi remota omni tergiversatione anathematizasset, ipse anathematizatus esset. Obiectum est enim eum dicere, quia Adam siue peccaret siue non peccaret moriturus esset: & quod peccatum eius ipsum solum leserit, & non genus humanum. Et quod infantes nuper nati in illo statu sint in quo Adama fuit ante prauaricationem. Et quod neque per mortem uel per prauaricationem Adae omne genus humanum moriatur, neque per resurrectionem Christi omne genus humanum resurgat. Et infantes etiam si non baptizentur habere uitam aeternam. Et diuites baptizatos nisi omnibus abrenunciarent, si quid boni uisi fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum dei. Et gratiam dei atque adiutorium non ad singulos actus dari, sed in libero arbitrio esse uel in lege atque doctrina. Et dei gratiam secundum merita nostra dari. Et filios dei non posse uocari, nisi omnino absque peccato fuerint effecti. Et non esse liberum arbitrium si dei indiget auxilio: quonia in propria uoluntate habet unusquisque facere aliquid uel non facere. Et uictoriam nostram non ex dei adiutorio esse, sed ex libero arbitrio. Et quod poenitentibus uenia non detur secundum gratiam & misericordiam dei, sed secundum meritum, & laborem eorum qui per poenitentiam digni fuerint misericordia. Haec omnia Pelagius sic anathematizauit, quod satis gesta ipsa testatur, ut nihil ad ea quoquo modo defendenda disputationis attulerit: unde fit consequens, ut quis quis sequitur illius episcopalis auctoritatem iudicij, & ipsius Pelagij confessionem, haec tenere debeat quae semper tenuit catholica ecclesia: Adam nisi peccasset non fuisse moriturum. Quod peccatum eius non ipsum solum leserit, sed & genus humanum. Et quod infantes nuper nati non sint in illo statu in quo Adam fuit ante praeruaricationem.

uaricationem, ut ad ipsos pertineat etiam quod breuiter ait Apostolus: Per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur: unde fit quod infantes non baptizati, non solum regnum caelorum, uerum etiam uitam aeternam habere non possint. Confiteatur etiam diuites baptizatos, etiam si diuitijs suis non careant, & sint tales quales ad Timotheum describit Apostolus dicens, Praecepta diuitibus huius mundi non superbe sapere neque sperare in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo qui praestat omnia abundanter ad fruendum, diuites sint in operibus bonis, facile tribuant, comunent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant ueram uitam, non eos regno dei posse priuari. Fateatur gratiam dei, & adiutorium etiam ad singulos actus dari, eamque non dari secundum merita nostra, ut uera sit gratia, id est gratis data per eius misericordiam qui dixit: Miserebor cui miserus ero, & misericordiam praestabo cui misericors fuero. Fateatur filios dei uocari posse illos qui quotidie dicunt: Dimitte nobis debita nostra: quod utique ueraciter non dicerent, si essent omnimodo sine peccato. Fateatur esse liberum arbitrium etiam si diuino indiget adiutorio. Fateatur quando contra tentationes concupiscentiasque illicitas dimicamus, quamuis & illic habeamus propriam uoluntatem, non tamen ex illa, sed adiutorio dei nostram prouenire uictoriam. Non enim aliter uerum erit quod Apostolus ait: Non uolentis neque currentis, sed misericordiae est dei. Fateatur secundum gratiam & misericordiam dei ueniam poenitentibus dari, non secundum merita eorum, quando quidem etiam ipsam poenitentiam donum dei dixit Apostolus, ubi ait de quibusdam: Ne forte det illis deus poenitentiam. Haec omnia simpliciter sine ullis fateatur ambagibus, si quis in auctoritatem catholicam & ipsius Pelagij expressa ecclesiasticis gestis uerba consentit. Neque enim illa quae his sunt contraria ueraciter anathematizata esse credendum est, nisi haec quibus sunt contraria fidei corde teneantur, & aperta confessione promantur. Nec in istis libris recentioribus, quos idem Pelagius post illud iudicium dicitur edidisse, quamuis adiutorio diuinae gratiae consentire uideatur, quid de hac resentiatis fati euidenter apparet. Aliquando enim ita paribus momentis potestatem uoluntatis aqua lance perpendit, ut aliquantulum etiam ad non peccandum ualere desinat, quod si ita est, nullus locus adiutorio gratiae reseruat, sine qua nos dicimus ad non peccandum nihil uoluntatis arbitrium ualere. Aliquando autem quotidiano gratiae dei muneri nos confitetur auxilio, quamuis habeamus ad non peccandum forte ac firmum liberum arbitrium, quod utique inualidum & infirmum debuit confiteri donec sanetur omnes languor.

res animae nostrae. Non enim pro infirmitate corporis precabatur, qui dicebat: Misere me domine, quoniam infirmus sum: sana me domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Nam ut ostenderet pro anima se rogare, secutus adiunxit: Et anima mea turbata est ualde. Videtur ergo auxilium gratiae tanquam ex abundantia putare concedi, id est, ut etiam si non concedatur, habeamus tamen ad non peccandum forte ac firmum liberum arbitrium. Quod ne existimetur de illo temere suspicari, & fortasse quis dicat licet eum sentire forte ac firmum ad non peccandum liberum arbitrium, quamuis sine dei gratia id efficere atque adimplere non possit, sicut sanos oculos firmos dicimus ad uidendum, quod tamen nullo modo facere possunt, si desit lucis auxilium: alio loco quid diceret, uel quid putaret ostendit ubi ait: ideo dei gratiam hominibus dari, ut quod facere per liberum iubentur arbitrium, facilius possint implere per gratiam: utique cum dicit facilius, quid uult intelligi, nisi & gratia si desit posse per liberum arbitrium, uel facile uel etiam difficile quae diuinitus iubentur impleri? Vbi est ergo, Quid est homo, quod memores eius? Vbi postremo illa testimonia, quae Hierosolymitanae antistes ecclesiae, sicut in eisdem gestis legitur, ipsi Pelagio se dixisse commemorat, cum ad eum perlatum esset, quod sine gratia dei diceret absque peccato hominem esse posse? Haec sunt enim ab illo dicta tria testimonia ualde magna contra huiusmodi impiam praesumptionem, quod Apostolus ait: Plus omnibus illis laboraui, non ego autem, sed gratia dei mecum: Non uolentis, neque currentis, sed misericordiae est dei. Et: Nisi dominus aedificauerit domum, in uanum laborauerunt aedificantes eam. Quomodo ergo quod deus iubet, sine adiutorio ipsius uel difficile impletur, cum si dominus non aedificet, in uanum aedificans laborasse dicatur? Neque scriptum sit, Est quidem uolentis atque currentis, facilius autem misericordiae est dei: sed scriptum sit, Non uolentis neque currentis, sed misericordiae est dei: non quia in illa est hominis atque uoluntatis concursus, sed quia nihil potest, nisi ille misereatur. Nec Apostolus dixerit, Et ego: sed dixerit, Non ego autem, sed gratia dei mecum: Non quia ipse nihil boni agebat, sed quia nihil ageret si illa non adiuuaret. Quanquam illa possibilitas liberi arbitrii tam in bonum quam in malum ex aqua lance perpenditione huic facilitati locum relinquit, quam saltem uidetur esse confessus dicendo, facilius possunt implere per gratiam, facilius impletur, facillime autem sine gratia sit malum, profecto ista possibilitas non aqua lance perpenditur. Sed quid plura? Non solum ad istos uitandos cauti esse debemus, uerum etiam ad docendos uel monendos, si patientur, pigrescere non debemus: Plus eis tamen sine dubitatione praestamus, si ut corrigantur oremus, ne cum tantis in-

genijs uel pereant uel alios perdāt præsumptio
ne damnabili, quia zelum dei habent, sed non
secundum scientiam: id est, iustitiam quæ à deo
est ignorantes, & suam uolentes constituere, iu-
stitiæ dei non sunt subiecti. Quibus utiq; quo-
niam Christiani appellantur, magis obseruan-
dum est quam ludæis, de quibus hæc dixit Apo-
stolus: Ne offendant in lapidem offensionis, ue-
lut argute defendendo naturam & liberum ar-
bitrium, quemadmodū philosophi huius mun-
di, qui uehementer egerūt ut putarentur uel pu-
tarent sibi beatam uitam uirtute propriæ uolun-
tatis efficere. Caueant ergo isti ne per sapientiā
uerbi euacuent crucem Christi, & hoc sit eis of-
fendere in lapidē offensionis. Natura enim hu-
mana, etiam si in illa integritate in qua condita
est permaneret, nullo modo seipsam creatore
suo non adiuuante seruari. Cum igitur sine dei
gratia salutem non posset custodire quam acce-
pit, quomodo sine Dei gratia potest reparare
quam perdidit? Non autem ideo pro istis non
orare debemus, quia si non corriguntur eorum
imputandum est uoluntati, qui nolunt credere
etiam ad hoc ipsum sibi necessariam gratiam sal-
uatoris, quod putant consistere in solis uiribus
uoluntatis. Nam & illi quib. sunt isti in hac cau-
sa omnino simillimi, de quibus hoc dixit Apo-
stolus, quod ignorantes dei iustitiā & suam uo-
lentes constituere, iustitiæ dei non sunt subie-
cti: profecto suæ uoluntatis uitio nō credebant.
Non enim ut essent infideles cogebantur in ui-
tium, sed uolendo credere infidelitatis crimine
non carebant. Et tamen quia uoluntas ut ad ue-
ra credenda moueatur, non sibi sufficit nisi per
gratiā dei opituletur, dicente ipso domino cum
de nō credentibus loqueretur: Nemo uenit ad
me, nisi ei datum fuerit à patre: propter hoc &
Apostolus, quamuis eis instanter euangelium
prædicaret, parum tamen esse credebatur, nisi pro
illis etiam oraret ut crederēt. Ait enim: Fratres
bona uoluntas quidem cordis mei, & depreca-
tio ad deum fit pro illis ad salutem: & tunc ad-
iunxit illa quæ diximus. Testimonium enim il-
lis perhibeo, quia zelum dei habent, sed non se-
cundum scientiam, &c. Oremus ergo pro illis
sancte frater. Cernis quippè nobiscū quam ma-
lo errore teneantur: fragrant enim epistola tua
odore sincerrissimo Christi, ubi germanissimus
gratiæ ipsius dilector & confessor apparet. Sed
quod diu tecum ex hac re loquendum putauim-
us: primo quia iocundissimum est, fecimus.
Quid enim debet esse iocundius, uel infirmis
gratia qua sanantur, uel pigris gratia qua exci-
tantur, uel nolentibus gratia qua iuuantur? De
inde, ut si quid nostra disputatione deo adiuua-
te possemus, tua non fides sed fidei contra tales
adiminiculetur assertio, sicut nos quoq; in hanc
facultatem tuę germanitatis literis adiuuamur.
Quid enim uberius & ueracissima confessione
pleniùs, quam illud est in quadam epistola tua,

A ubi naturam nostram non mansisse, ut condita
est, sed uitiatam esse per illum generis humani
patrem, humiliter deplorasti dicēs: Pauper ego
& dolens, qui adhuc terrenę imaginis squalore
concretus sum, & plus de primo quam de secun-
do Adam carnis sensibus & terrenis actibus re-
fero, quomodo tibi audebo me pingere, cū ca-
lestis imaginis inficiator prober corruptiōe ter-
renā? Vtrinque me concludit pudor. Erubescō
pingere quod sum; nō audeo pingere quod nō
sum: odi quod sum, & nō sum quod amo. Sed
quid misero mihi proderit odisse iniquitatē, &
amare uirtutem, cum id potius agam quod odi,
nec elaborēm piger id potius agere quod amo,
ipse discors & intestino bello distractior dum spi-
ritus aduersus carnem, caro aduersus spiritum
dimicat, & lex corporis lege peccati legē men-
tis impugnat? Infelix ego qui in me uenenatū
inimicæ arboris gustū, nec crucis ligno digessi.
Durat enim mihi illud per Adam uirus paternū
quo uniuersitatem generis sui pater prauarica-
tus infecit. Et cætera, quæ de hac miseria multa
connectis ingemiscendo, expectās redemptio-
nem corporis tui, & nondum re, sed spe saluum
te esse cognoscens. Sed fortassis tu alium in te
transfigurasti cum hæc diceres, nec aliquas de
carne concupiscente aduersus spiritū, quamuis
ei non consentias, molestias importunas pate-
ris & odiosas: ueruntamen et tu & quisquis hæc
patitur, & gratiam Christi per quam de corpo-
re mortis huius liberari expectat, nondum qui-
dem euidenter in seipso, sed in illo homine la-
tenter ibi erat, quando cibus uetitus tangeba-
tur, & concupiebatur longe lateq; per cunctos
itura perditio. De orando autem, & gemitibus
flagitando proficiendi ac recte uiuendi aditō
rio quem tua non feriret epistola? Quid est tui
quantumcunq; sermonis ubi nō sit sparsum ge-
mebūda pietate quod in oratione dicimus, Ne
nos inferas in tentationem? Inuicem itaq; nos
& consolemur in his omnibus, & exhortemur,
& quantum dat dominus adiuuemus. Quæ au-
tem, & de quibus audierimus quæ multum do-
lemus, & facile credere nolumus, audiet à com-
muni amico sanctitas tua, quo in dei misericor-
dia cum salute remeante speramus nos de om-
nibus fieri posse certissimos.

Augustinus Vitali Carthaginensi, delato quod
doceret non orandū pro incredulis, sed tantum
illis impartendam doctrinā: cui proponit duo-
decim regulas, minitans ni desinat obstrepere
precibus ab ecclesia fieri solitis, se censuris eccle-
siasticis cum eo acturum. Epist. CVII.

Augustinus episcopus seruus Christi, & per ip-
sum seruus seruatorū ipsius, Vitali fratri in ipso S.
Vm de te mihi essent nunciata non
bona, et rogauī dominum, & donec
mihi bona nunciēnt, adhuc rogo ut
literas meas nec aspernanter sumas,
& salubriter legas. Si hanc exaudis pro te ora-
tionem

tionem meam, etiam de te gratiarum actionem
donat ut offeram. Quod si impetro, proculdu-
bio nō contradices huic ipsi principio epistolæ
meæ. Hoc enim pro te oro ut sis rectæ fidei. Si
ergo pro charis nostris non tibi displicet ut ore-
mus, si hanc orationem recognoscis esse Chri-
stianam, si & tu pro charis tuis talia uel orare te
recolis, uel orare te debere cognoscis, quomo-
do dicis quod te audio dicere, ut recte credam?
In deum, & euangelio cōsentiamus, nō esse do-
nū dei, sed hoc nobis esse à nobis, id est ex pro-
pria uoluntate, quam nobis in nostro corde nō
operatus est ipse? Et ad hoc cum audieris, quid
est ergo quod ait Apostolus: Deus in nobis o-
perat & uelle & perficere? Respōdes, per legē
suam, per scripturas suas, deum operari ut ueli-
mus quas uel legimus uel audimus, sed eis con-
sentire uel non consentire, ita nostrum est, ut si
uelimus fiat: si autē nolimus, nihil in nobis ope-
rationem dei ualere faciamus. Operatur quip-
pe ille dicis quātum in ipso est ut uelimus; cum
nobis nota fiunt eius eloquia: sed si eis acquie-
scere nolumus, nos ut operatio eius nihil in no-
bis prosit efficimus. Quæ si dicis, profecto no-
stris orationibus cōtradicis. Dic ergo apertissi-
me nos pro ijs quibus euangelium prædicamus
non debere orare ut credant, sed eis tantummo-
do prædicare. Exerce contra orationes ecclesie
disputationes tuas, & quādo audis sacerdotem
dei ad altare exhortantem populum dei, orare
pro incredulis ut eos deus conuertat ad fidem,
& pro catechumenis ut eis desiderium regene-
rationis inspiret, & pro fidelibus ut in eo quod
esse cœperunt eius munere perseuerent, substan-
tias uoces, & dic te non facere quod hortat-
ur, id est deum pro infidelibus, ut eos fideles fa-
ciat non rogare, eo quod nō sint ista diuinæ mi-
serationis beneficia, sed humanæ officia uolun-
tatis. Et homo in Carthaginensi eruditus eccle-
sia, etiam beatissimi Cypriani librum de domi-
nica oratione cōdemna, quam doctor ille cum
exponeret, ea petēda esse ostendit à deo patre,
quæ tu dicis esse homini ab homine, hoc est à se
ipso. Quod si de precibus ecclesie, & de marty-
re Cypriano, parum putas esse quod dixi, audi
maiora, reprehende Apostolum, qui dixit: Ora-
mus ad deum, ne quid faciatis mali. Neq; enim
dicturus es, nihil mali eum facere qui non cre-
dit in Christum, aut qui fidem deserit Christi,
ac per hoc qui dicit: Ne quid faciatis mali, nec
ista uult fieri. Satisq; illi non est præcipere, sed
confitetur se deum rogare ne fiant, sciens homi-
nis uoluntatem ab ipso corrigi ac dirigi, ut ista
non faciat: A domino enim gressus hominis di-
riguntur, & uia eius uolet: non dixit, Et uia eius
discet, aut tenebit, aut ambulabit, aut aliquid
huiusmodi quod posses dicere à domino quidē
dari, sed homini iam uolenti, ut scilicet benefi-
cium dei, quo gressus hominis dirigit, ut uiam
eius discat, teneat, gradiatur, sua homo uolunta

te precedat, & hoc dei donum præcedente sua
uoluntate mereatur. Sed ideo dixit: A domino
gressus hominis diriguntur, & uia eius uolet:
ut intelligeremus ipsam uoluntatē bonam qua
incipimus uelle credere, quoniam dei uia quid
est nisi fides recta, illius esse donum qui gressus
nostros propterea dirigit primitus ut uelimus.
Non enim ait Scriptura: A domino gressus ho-
minis diriguntur, quia uiam eius uoluit: sed diri-
guntur, inquit, & uolet. Non igitur quia uoluit
diriguntur, sed quia diriguntur uolet. Hic tu rur-
sus fortasse dicturus es, hoc fieri à domino, dum
doctrina eius legitur uel auditur, si homo uerita-
ri quam legit uel audit, sua cōsentiat uoluntate.
Si enim lateret eum, inquis, doctrina dei, non di-
rigerent gressus eius, quibus directis uellet uia
dei. Ac per hoc tantum putas à domino gressus
hominis dirigi ad eligēdam uiam dei, quia sine
doctrina dei non ei potest innotescere ueritas
cui propria uoluntate consentiat. Cui si consen-
tit, inquis, quod in eius libero arbitrio constitu-
tum est, recte utiq; dicuntur ab illo dirigi gres-
sus eius ut uiam eius uelit, cuius doctrinam sua-
sione præcedente, subsequente consensione se-
ctatur, quod libertate naturali si uult facit, si nō
uult nō facit, pro eo quod fecerit præmium uel
supplicium recepturus. Hæc est illa Pelagianor-
um mala, male diffamata, meritoq; reprobata,
& ab ipso etiam Pelagio timente damnari in o-
rientalium episcoporū iudicio damnata senten-
tia, qua dicunt gratiam dei non ad singulos actus
dari, sed in libero arbitrio esse, uel in lege atque
doctrina: & usq; adeo frater erimus graues cor-
de, ut de gratia dei, imò aduersus gratiā dei eam
Pelagianam sententiā teneamus, quam pecto-
re quidem ficto, sed tamen catholicos iudices te-
mens Pelagius ipse damnauit? Et quomodo, in-
quies, respondebitur? quomodo cēses facilius
& apertius, quam ut illud quod de orando deo
superius egimus, sic amplectamur, ut hoc men-
ti nostre nulla subtrahat obliuiois irreptio, nul-
la calliditas argumentationis extorqueat. Si e-
nim quod scriptum est, A domino gressus ho-
minis diriguntur, & uiam eius uolet. Et, Præpa-
ratur uoluntas à domino. Et, Deus est enim qui
operatur in nobis & uelle. Et multa huiusmodi
quibus commendatur uera dei gratia, hoc est,
quæ non secundum merita nostra datur, sed dat
merita ipsa cum datur, quia præuenit hominis
uoluntatem bonam, nec eam cuiusquam inue-
nit in corde, sed facit. Si ergo ita prepararet atq;
operaretur deus hominis uoluntatem, ut tan-
tummodo legem suam atque doctrinam libero
eius adhiberet arbitrio, nec uocatione illa alta
atq; secreta sic eius ageret sensum, ut eidem legi
atq; doctrinæ accommodaret assensum: procul
dubio eam legere uel intelligere legendo, uel
etiam exponere ac prædicare sufficeret, nec o-
pus esset orare, ut deus ad fidem suā infidelium
corda conuerteret, & conuersis proficientem

perseuerantiā eiusdem gratiæ suæ largitate donaret. Si ergo hæc à domino poscenda esse non renuis, quid restat frater Vitalis, nisi ut ab illo ea donari fatearis, à quo poscenda esse consentis: Si autem negas ab illo nos poscere ista debere, eidē doctrinā ipsius contradicis, quia & hoc in ea didicimus, ut ab illo ista poscamus. Orationem dominicam nosti, nec dubito te deo dicere: Pater noster qui es in cælis, &c. Legē expositorem eius beatissimū Cyprianum, & quemadmodum exposuerit quod ibi dicitur: Fiat uoluntas tua sicut in cælo & in terra: diligenter attende, & obediēter intellige: profecto docebit te orare pro infidelibus inimicis ecclesiæ secundum præceptum domini, dicētis: Orate pro inimicis uestris: & hoc orate, ut fiat uoluntas dei, sicut in eis qui iam fideles sunt, & portāt imaginem cælestis hominis, & propterea cæli nomine digni sunt: ita & in eis qui per infidelitatem non nisi imaginem terreni hominis portant, & ob hoc terra merito nuncupantur. Nempe isti pro quibus inimicis dominus nos iussit orare, & gloriosissimus martyr sic exposuit, quod in oratione dicimus: Fiat uoluntas tua sicut in cælo & in terra, ut ipsi etiā poscamus fidem quam fideles habent: nempe ergo isti Christianæ pietatis inimici, legem dei atq; doctrinā qua Christi meditatur fides, uel omnino audire nolunt, uel ad hoc audiunt siue etiam legūt ut irrideant & detestentur, & quanta possunt contradicōne blasphemant. Inaniter igitur et perfunctoriē potius quam ueraciter pro eis, ut doctrinæ cui aduersantur credendo consentiant, deo fundimus preces, si ad eius non pertinet gratiā conuertere ad fidem suam ipsi fidei contrarias hominum uoluntates. Inaniter etiam et perfunctoriē potius quam ueraciter magnas cum exultatione agimus deo gratias, quādo aliqui eorum credunt, si hoc in eis ipse non facit. Non fallamus homines, nam deum fallere non ualemus. Prorsus non oramus deum, sed orare nos fingimus si nos ipsos nō illum credimus facere quod oramus: Prorsus non gratias deo agimus, sed nos agere fingimus, si unde illi gratias agimus, ipsum facere nō putamus. Labia dolosa si in hominum quibuscunq; sermonibus sunt, saltem in orationibus non sint. Absit, ut quod facere deū rogāmus oribus & uocibus nostris, eum facere negemus cordibus nostris. Et quod est grauius ad alios etiam decipiendos hoc non taceamus disputationibus nostris, & dum uolumus apud homines defendere liberū arbitriū, apud deum perdāmus orationis auxilium, & gratiarū actionem nō habeamus ueram, dum ueram nō agnoscimus gratiā. Si uere uolumus defendere liberū arbitriū, non oppugnemus unde fit liberū. Nam qui oppugnat gratiā, quā nostrum ad declinandū à malo & faciendum bonum liberatur arbitriū, ipse arbitriū suum adhuc uult esse captiuum. Respōde obsecro quo-

A modo dicit Apostolus, Gratias agentes patri idoneos facienti nos in parte fortis sanctorū in lumine, qui eruit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij charitatis suæ: si non ipse arbitriū nostrum, sed ipsum arbitriū se liberat? Mendaciter ergo agimus gratias patri tanquam ipse faciat quod ipse non facit. Et errauit qui dixit, quod ipse nos faciat idoneos in parte fortis sanctorum in lumine, quia ipse nos eruit de potestate tenebrarū, & transtulit in regnum filij charitatis suæ. Responde quomodo ad declinandum à malo, & faciendum bonum liberum habebamus arbitriū, quādo erat sub potestate tenebrarum, unde nos si quē: admodum dicit Apostolus, deus eruit, ipse utiq; illud liberum fecit: quod tam magnum nostrum bonum, si per suā doctrinā prædicatōne tantum modo facit, quid de ijs dicemus quos de ipsa tenebrarum potestate nondum eruit, prædicatōne tantum illis est doctrina diuina, an etiam orandum pro eis ut de tenebrarum potestate diuinitus eruantur? Si tantūmodo prædicandum esse dicis, iussioni domini & orationibus ecclesiæ contradicis: si autē fateris pro eis orandum, id utiq; orandum fateris, ut eidem doctrinæ arbitrio liberato à tenebrarū potestate consentiant. Ita fit ut neq; fideles fiant, nisi libero arbitrio, & tamen illius gratia fideles fiant, qui eorum à potestate tenebrarum liberauit arbitriū. Sic & dei gratia non negatur, sed sine ullis humanis præcedentibus meritis uera monstratur: & liberum ita defenditur, ut humilitate solidetur, non elatione præcipitetur arbitriū, & qui gloriatur, non in homine, uel quolibet alio, uel seipso, sed in domino gloriē. Potestas enim tenebrarum quid est nisi potestas diaboli & angelorū eius: qui cum fuissent angeli lucis, in ueritate per liberum arbitriū nō stantes, sed inde cadentes facti sunt tenebræ: Non te ista doceo, sed quæ nō fit ut recorderis admoneo. Huic igitur potestati tenebrarum, per illius ruinam, cui primo homini ab ea potestate præuariatio persuasa est, & in quo omnes incidimus, subiectū est genus humanum, propter quod de hac potestate tenebrarum eruantur & paruuli, cum regenerantur in Christo. Neq; hoc apparet in eorum arbitrio liberato, nisi cum ad annos peruenerint ratione utentis ætatis, habentes consentientē doctrinā salutari in qua nutriti sunt uoluntatem, & in ea finientes istam uitam si electi sunt in Christo ante constitutionem mundi, ut essent sancti & immaculati in conspectu eius in charitate prædestinati in adoptionem filiorum. Hæc autem potestas tenebrarum, id est diabolus dicitur qui e-

fidei credit, aut dicit hos apostatas angelos ad pristinam pietatem correcta aliquando uoluntate conuerti. Quid ergo operatur hæc potestas in filiis diffidentia, nisi opera sua mala, & in primis maximeq; ipsam diffidentiam & infidelitatem qua sunt inimici fidei, per quā scit eos posse mundari, posse sanari, posse perfectissime liberari, quod eis uehementer inuidet, in æternitate regenerari. Itaque aliquos eorum per quos amplius decipere affectat, sinit habere nonnulla uelut opera bona in quibus laudantur, per quascq; gentes, præcipueq; in gentē Romanā, qui præclare gloriosissimeq; uixerunt. Sed quoniam sicut uerissima scriptura dicit: Omne quod non est ex fide, peccatū est: & sine fide impossibile est utiq; placere deo, non hominib; nihil sic agit hic princeps, quā ut non credatur in deum, nec ad mediatorem à quo soluuntur opera eius credendo ueniat. Sed ipse mediator intrat in domum fortis, id est in hoc seculum mortalium sub potestate diaboli, quantum ad ipsum pertinet constitutum: de ipso quippe scriptum est, quod potestatem habeat mortis, intrat in domum fortis: id est, in suo dominatu habentis genus humanum, & prius alligat eum, id est, eius coercet & cohibet potestatem, potestatis suæ fortioribus uinculis, & sic eripit uasa eius quæcunq; prædestinauit eripere, arbitriū eorum ab eius potestate liberans, ut illo non impediēte credant in istum libera uoluntate. Proinde hoc opus est gratiæ, non naturæ. Opus est, inquam, gratiæ, quam nobis attulit secundus Adam, non naturæ, quam totam perdidit in semetipso primus Adam. Opus est gratiæ tollentis peccatum & uiuificantis mortuum peccatorem, nō opus legis ostendentis peccatum, nec à peccato uiuificantis. Nam ille magnus gratiæ prædicator: Peccatum, inquit, non cognoui, nisi per legem. Et si data esset, inquit, lex quæ posset uiuificare, omnino ex lege esset iustitia. Opus est hoc gratiæ, quam qui accipiūt doctrina salutari scripturarum sanctarum, etsi fuerūt inimici, fiunt amici: non opus eiusdem doctrinæ, quam qui audiunt & legunt sine gratia dei, peiores eius efficiuntur inimici. Non est igitur gratia dei in natura liberi arbitrii & in lege atq; doctrina, sicut Pelagiana peruersitas delipit, sed ad singulos actus datur illius uoluntate, de quo scriptum est, Pluuiam uoluntariā segregās deus hereditati tuæ: quia & liberum arbitriū ad diligēdum deum primi peccati granditate perdidimus, & lex dei atq; doctrina, quamuis sancta & iusta & bona, tamē occidit, si non uiuificet spiritus, per quem fit, non ut audiendo, sed ut obediendo, neq; ut lectione, sed ut dilectione teneat. Quapropter ut in deum credamus, & pie uiuamus, non uolentis neq; currentis, sed miserentis est dei: non quia uelle non debemus & currere, sed quia ipse in nobis & uelle operatur & currere. Vnde & ipse dominus Iesus credentes à non creden-

tibus, id est ab iræ ualis uasa misericordiæ discernens: Nemo, inquit, uenit ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Et utiq; ut hoc diceret, in eius doctrina fuerant scandalizati discipuli eius, qui eum postea non sunt sequuti. Non ergo gratiam dicamus esse doctrinam, sed agnoscamus gratiam quæ facit prodelle doctrinam: quæ gratia si desit, uidemus etiam obesse doctrinā. Propterea deus ut omnia futura opera sua in prædestinatione præsciuerit, sic illa disposuit, ut quosdam non credentes ad fidem suam orationes credentium pro eis exaudiendo conuertat, unde refutentur: & si ille est eis propicius, corrigantur qui putant gratiam dei esse naturam liberi arbitrii, cum qua nascimur, aut gratiam dei esse doctrinam, quamuis utilem, quæ per linguas & literas prædicatur. Non enim hoc oramus pro infidelibus, ut fiat eorum natura, id est ut homines sint, aut ut doctrina eius prædicetur, quam malo suo audiunt, si non credunt: & plerunq; pro eis oramus qui cum legant uel audiant, nolunt credere: sed oramus ut uoluntas corrigatur, doctrinæ consentiatur, natura sanetur. Iam uero ut perseuerent in eo quod esse cœperunt, etiam pro se ipsis orant fideles: utile est quippe omnibus uel penē omnib; propter humilitatem saluberrimam, ut quales futuri sint, scire non possint. Ad hoc dicitur: Qui uidetur stare, uideat ne cadat: propter huius timoris utilitatem, ne regenerati & pie uiuere incipiētes, tanquam securi alta sapiamus, quidam non perseueraturi perseueraturis Dei permissione uel prouisione ac dispositione miscēt, quibus cadentibus territi cum timore & tremore gradiamur uiam iustam, donec ex hac uita quæ tentatio est super terrā, transeamus ad aliam, ubi iam non sit elatio comprimēda, nec contra eius suggestiones tentationesq; luctandum. Sed de hac re, id est, cur quidam non permanfuri in fide & sanctitate Christiana, tamen accipiant ad tempus hanc gratiam, & dimittantur hic uiuere donec cadant, cum possint rapi de hac uita, ne malicia mutet intellectum eorum, quod de sancto immatura ætate defuncto scriptum est in libro Sapientiæ, quærat quisq; ut potuerit, & si inuenit præter hanc quæ à me reddita est, aliam probabilem rationem à recta fidei regula nō recedens, teneat eam, & ego cum illo si me non lauerit: ueruntamen in quod peruenimus, in eo ambulemus donec nobis deus reuelet si quid aliter sapiamus, sicut apostolicis literis admone-mur. Peruenimus autem in ea quæ ad fidem ueram et catholicā pertinere firmissime scimus, in quibus ita nobis ambulandū est, adiuuante illo atq; miserate cui dicimus: Deduc me domine in uia tua, et ambulabo in ueritate tua: ut ab eis nullo modo deuiem. Quoniā ergo propitio Christo Christiani catholici sumus, scimus nōdū natalios nihil egisse in uita propria boni seu mali, nec secundū merita prioris alicuius uitæ, quæ nulla propria

Matt. 6

Matt. 5

Rom. 14
Heb. 11

Rom. 7

Psal. 67

Eph. 6

Col. 3

Ioan. 8

1. Cor. 10

Sap. 4

Psal. 95

Duodecim sententia contra Pelagianos

propria singuli habere potuerunt, in huius uitæ uenire miserias: sed tamen secundum Adam carnaliter natos contagium mortis antiquæ prima natiuitate contrahere, nec liberari à supplicio mortis æternæ, quod trahit ex uno in oēs transiens iusta damnatio, nisi per gratiam renascentur in Christo. Scimus gratiam dei nec paruulis nec maioribus secundum merita nostra dari.

III Scimus maioribus ad singulos actus dari. Scimus non omnibus hominibus dari, & quibus datur, non solum secundum merita operum non dari, sed nec secundum merita uoluntatis eorum quibus dat, quod maxime apparet in paruulis. Scimus eis quibus datur, misericordia dei gratuita dari. Scimus eis quibus non datur, iusto iudicio dei non dari. Scimus quod omnes abstabimus ante tribunal Christi, ut ferat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, non secundum ea quæ si diutius uiueret gesturus fuit, siue bonum siue malum. Scimus etiã paruulos secundum ea quæ per corpus gesserunt, recepturos uel bonum uel malum. Gesserunt autem non per seipsos, sed per eos quibus pro illis respondentibus & renunciare diabolo dicunt, & credere in deum, unde & in numero fidelium computantur, pertinentes ad sententiã domini dicentis: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Propter quod & illis qui hoc sacramentum non accipiunt, contingit quod sequitur: Qui autem non crediderit, condemnabitur. Vnde & ipsi, sicut dixi, si in illa parua ætate moriuntur, utique secundum ea quæ per corpus gesserunt, id est tempore quo in corpore fuerunt, quando per corda & ora gestantium crediderunt uel non crediderunt, quando baptizati uel non baptizati sunt, quando carnem Christi manducauerunt uel non manducauerunt, quando & sanguinem biberunt uel non biberunt, secundum hæc ergo quæ per corpus gesserunt, non secundum ea quæ si diu hic uiuerent gesturi fuerant, iudicantur. Scimus felices esse mortuos qui in domino moriuntur, nec ad eos pertinere, quicquid acturi fuerant si tempore diuturniore uixissent. Scimus eos qui corde proprio credunt in dominum, sua id facere uoluntate ac libero arbitrio. Scimus pro eis qui nolunt credere, nos qui iam credimus recta fide agere cum deum oramus ut uelint. Scimus pro eis qui ex illis crediderunt tanquam de beneficijs recte atque ueraciter & debere nos deo agere gratias, & solere. Recognoscis me, ut puto, in ijs quæ nos scire dixi, non omnia quæ ad fidem catholicam pertinent commemorare uoluisse, sed ea tantum quæ ad istam quæ inter nos agitur, De dei gratia, quæstionem, utrum præcedat hæc gratia an subsequatur hominis uoluntatem, hoc est, ut planius id eloquar, utrum ideo nobis detur, quia uolumus, an per ipsam deus etiam hoc efficiat ut uelimus. Si ergo istas duodecim sententias, quas nos dixi scire, ad fidem rectam & catholicam pertinere, etiam tu frater nobiscum tenes;

A ago deo gratias, quas profecto non ueraciter agerem, nisi gratia dei fieret ut teneres. Quæ tibi tenenti, nullum omnino remanet nobiscum de hac quæstione certamen. Ut enim eadem duodecim breui expositione percurrat: quomodo uoluntatis humanæ meritum sequitur gratia, cum detur & paruulis qui hoc nondum possunt uelle seu nolle? Quomodo gratiam uel in maioribus dicuntur præcedere merita uoluntatis, si gratia ut uera sit gratia non secundum merita nostra datur? Quam sententiã catholicã Pelagius ipse sic timuit, ut eos qui dicunt gratiam dei secundum merita nostra dari, sine dubitatione damnaret, ne à catholicis iudicibus damnaret. Quomodo dicitur gratia dei in natura esse liberi arbitrii uel in lege atque doctrina, cum & istam sententiã Pelagius ipse damnauerit, proculdubio confitens gratiam dei ad singulos actus dari eis utique qui iam libero arbitrio utuntur? Quomodo dicitur omnes homines eam fuisse accepturos, si non illi quibus non donatur eam sua uoluntate respuerent, quoniam deus uult omnes homines saluos fieri, cum multis non detur paruulis, & sine illa plerique moriantur qui non habent contrariam uoluntatem, & aliquando cupientibus festinantibusque paratibus, ministris quoque uolentibus ac paratis, deo nolente non detur; cum repente antequam detur expirat, pro quo ut acciperet currebatur? Vnde manifestum est eos qui huic resistunt tam perspicuæ ueritati, non intelligere omnino qua loquutione sit dictum, quod omnes homines uult deus saluos fieri, cum tam multi salui non fiant, non quia ipsi, sed quia deus non uult, quod sine ulla caligine manifestatur in paruulis: sed sicut illud quod dictum est, Omnes in Christo uiuificabuntur, cum tam multi æterna morte puniantur, ideo dictum est: Quia omnes quicumque uitam æternam percipiunt, non percipiunt nisi in Christo: ita quod dictum est, omnes homines uult deus saluos fieri, cum tam multos nolit saluos fieri, ideo dictum est, quia omnes qui salui fiunt, nisi ipso uolente non fiunt, et si quo alio modo illa uerba apostolica intelligi possunt, ut tamen huic apertissimæ ueritati, in qua uidemus tam multos uolentibus hominibus sed deo nolente saluos non fieri, contraria esse non possint. Quomodo ut detur gratia diuina, uoluntas mereatur humana, si eis quibus datur gratuita misericordia datur, ut uera sit gratia? Quomodo in hac re merita pensantur uoluntatis humanæ, quando quidem illis quibus gratia ista non datur, nullo plerumque merito, nulla uoluntate distantibus, sed similem cum eis quibus datur habentibus causam, iusto tamen iudicio dei non datur? Non enim est iniquitas apud deum, ut intelligant quibus dat quam gratis eis detur, quã do iuste utique non daretur, quoniam similem habentibus causam iuste non dat. Quomodo non gratia dei est non solum credendi uoluntas ab initio, uerum etiam perseuerandi usque in finem, cum

cum finis ipse uitæ huius non in hominis, sed in dei sit potestate, & possit utique deus etiam hoc beneficium non perseueraturo conferre, ut rapiatur ex corpore, ne malicia mutet intellectum illius? Non enim recipiet homo seu bonum seu malum, nisi secundum ea quæ per corpus gessit, non secundum ea quæ si diutius uiueret gesturus fuit. Quomodo dicitur propterea quibusdam non dari, quibusdam morituris paruulis dei gratia dari: quia eorum futuras præuidet uoluntates, quas habituri essent si uiuerent, cum secundum ea quæ per corpus gessit, non secundum ea quæ gesturus esset si diutius fuisset in corpore, unusquisque recipiat siue bonum siue malum, sicut Apostolus definit: Quomodo secundum uoluntates suas futuras homines iudicantur, quas habituri fuisse dicuntur, si diutius tenerent in carne, cum dicat Scriptura: Felices mortui, qui in domino moriuntur: quorum sine dubio certa & secura felicitas non est, si & ea quæ non egerunt, sed acturi fuerant, si esset eis hæc uita prolixior, iudicabit deus: nullumque accipit beneficium qui rapitur, ne malicia mutet intellectum eius: quia & pro illa malicia cui forsitan imminente subtrahitur, poenas luit: nec gaudendum est de ijs, quos in fide recta & uita bona nouimus esse de sanctos, ne secundum aliqua scelera iudicentur quæ fuerant si uiuerent fortasse facturi: nec dolendi uel detestandi sunt ijs, qui uita istam in infidelitate ac perditis moribus finierunt, quia forte si uiuerent, acturi fuerant poenitentiam, pieque uiucturi, & secundum ista sunt iudicandi: totusque ille De mortalitate liber gloriosissimi martyris Cypriani reprobatus & abiiciendus est, in quo tota eius intentio est, ut sciamus bonis fidelibus gratulandum esse morientibus, quando huius uitæ tentationibus auferuntur, deinceps in beatissima securitate mansuri. Sed quoniam hoc falsum non est, & sine dubitatione felices sunt mortui qui in domino moriuntur, ridendus est & execrandus error, quo putatur quod homines secundum suas futuras, quæ morientium non sunt futurae, iudicandi sunt uoluntates. Quomodo dicuntur negare liberum uoluntatis arbitrium, qui consentunt omnem hominem quisque suo corde credit in deum, non nisi sua libera credere uoluntate, cum potius illi oppugnent arbitrium liberum, qui oppugnant dei gratiam, qua uere ad bona eligenda & agenda fit liberum? Quomodo dicitur, quod per legem dei atque doctrinam scripturarum fiat, quod eadem scriptura dixit: Preparat uoluntas à domino, ac non potius per occultam inspirationem gratia dei, quando quidem pro eis qui eidem doctrinæ contradicentes nolunt ei credere, ipsum deum fide recta rogamus ut uelint? Quomodo deus expectat uoluntates hominum, ut præueniant eum quibus det gratiam, cum gratias ei non immerito agamus de ijs quibus non ei credentibus, & eius doctrinam uoluntate impia persequerentibus misericordiam

A prærogauit, eosque ad seipsum omnipotentissima facilitate conuertit, ac uolentes ex nolentibus fecit: ut quid ei inde gratias agimus, si hoc ipse non fecit: ut quid tanto magis eum magnificamus, quanto magis nolebant credere quos credidisse gaudemus, si gratia diuina uoluntas in melius non mutatur humana? Apostolus Paulus: Eram, in Christo, tantum autem audiebant, quia qui aliquando nos persequebatur, nunc euangelizat fidem quam aliquando uastabat, & in me magnificabant deum. Ut qui magnificabant deum, si non deus ad seipsum cor illius uiri suæ gratia bonitate conuerterat, quando ut ipse confitetur, misericordiam consecutus est, ut fidelis esset ea fide quam aliquando uastabat: ipsum etiam uerbum quod posuit, quem nisi deum hoc tantum magni bonum fecisse declarat: Quid est enim, In me magnificabant deum: nisi in me deum magnificum prædicabant? Quomodo autem eum magnificum prædicabant, si magnum illud factum de Pauli conuersione ipse non fecerat: & quo pacto ipse fecerat, si uolentem credere ex nolente ipse non fecerat? Nempe manifestum est ex illis duodecim sententijs quas pertinere ad catholicam fidem negare non sineris, non solum omnibus, uerum etiam singulis id confici ut confiteamur gratia dei præueniri hominum uoluntates, & per hæc eas potius præparari, quam propter eorum meritum dari. Aut si aliquid eorum duodecim esse uerum ne gas, quorum propterea comendo etiam numerum, ut facilius memoria maderent, distinctiusque teneantur, non te pigeat rescribere ut sciam, & ea quæ mihi dominus dederit facultate respondeam. Ego enim hæreticum quidem Pelagianum te esse non credo, sed ita esse uolo, ut nihil illius ad te transeat, uel in te relinquatur erroris. Sed inter hæc duodecim reperies fortasse aliquid, quod negandum uel dubitandum putes, & unde nos operosius disputare compellas. Nunquid & orare prohibebis ecclesiam pro infidelibus, ut sint fideles: pro ijs qui nolunt credere, ut uelint credere: pro ijs qui ab eius lege doctrinamque dissentiant, ut legi eius doctrinamque consentiant, ut det illis deus quod per prophetam promisit, cor cognoscendi eum, & aures audiendi, quas utique acceperant: de quibus Saluator ipse dicebat: Qui habet aures audiendi, audiat? Nunquid ubi audieris sacerdotem dei ad eius altare populum hortantem ad deum orandum, uel ipsum clara uoce orantem, ut incredulas gentes ad fidem suam uenire compellat, non respondebis, Amen? An etiam huius fidei sanitati contraria disputabis? Nunquid beatissimum Cyprianum in hoc errasse clamabis uel susurrabis, ubi pro inimicis fidei Christianæ, ut etiam ipsi ad eam conuertantur orare nos doceret? Nunquid postremo apostolum Paulum pro Iudejs infidelibus habentem talia uota culpabis? de quibus ait: Bona uoluntas quidem cordis mei & deprecatio ad deum

Gal. i

At qui græce est εδοξαζον, non εμεγαλιωον.

Matth. 13

Rom. 10

pro

pro illis in salutem. Quinetiam Thessalonicen-
2. Thess. 3 sibus dicit: De cætero fratres orate pro nobis, ut
 uerbum domini currat & glorificet, sicut etiam
 apud uos, & ut eruiamur ab iniquis & malis ho-
 minibus: non enim omnium est fides. Quomo-
 do curreret & glorificaretur uerbum dei nisi ad
 fidem conuersis eis quibus prædicaretur, quan-
 do quidem iam credentibus dicit, quemadmodum
 & apud uos: Scit certe hoc ab illo fieri quæ uult
 rogari ut hoc faciat, ut etiam eruatur ab iniquis
 & malis hominibus, qui profecto & illis oranti-
 bus non erant credituri. Propter quod addidit,
 Non enim est omnium fides: tanquam diceret,
 Non enim apud omnes etiam nobis orantibus
 glorificabit uerbum dei, quia ipsi utique fuerant
 credituri, qui ordinati erant in uitam æternam,
 prædestinati in adoptionem filiorum per Iesum
 Christum in ipsum, & electi in ipso ante mundi
 constitutionem: sed ideo deus per orationes cre-
 dentium nondum credentes credere facit, ut osten-
 dat quia ipse facit. Nemo est enim tam imperi-
 tus, tam carnalis, tam tardus ingenio, qui non ui-
 deat deum facere quod rogari se præcepit ut fa-
 ciat. Hæc & alia testimonia diuina quæ comme-
 morare longum est, ostendunt deum gratia sua
 auferre infidelibus cor lapideum, & præuenire
 in hominibus bonarum merita uoluntatum: ita
 ut uoluntas per antecedentem gratiam præpa-
 retur, non ut gratia merito uoluntatis antecede-
 re donec: hoc est gratiarum actio indicat quod ora-
 tio, oratio pro infidelibus, gratiarum actio pro
 fidelibus. Qui enim est orandus ut faciat, illi est
 actio gratiarum reddenda cum fecerit. Vnde idem
 dicit Apostolus ad Ephesios: Propter hoc & ego
 audita fide uestra in domino Iesu & in om-
 nes sanctos, non cesso gratias agere pro uobis.
Eph. 1 Loquimur autem nunc de ipsis in istis, cum homi-
 nes qui erant auersi & aduersi conuertuntur ad
 deum, & uelle incipiunt quod nolabant, & ha-
 bere fidem quam non habebant, quod ut fiat in
 eis, oratur pro eis, quamuis non ore ab eis: Ipsi
 enim quomodo inuocabunt, in quem non cre-
 diderunt? Cum uero factum fuerit quod oratur,
 ei qui fecit aguntur gratia & pro eis & ab eis.
 De orationibus autem iam fidelium quas & pro
 se & pro alijs fidelibus faciunt ut proficiant in
 eo quod esse cœperunt, & de gratiarum actio-
 nibus quia proficiunt, conflegendum esse tecum non
 puto. Contra Pelagianos est iste conflictus tibi
 nobisque communis. Illi quippe omnia ad fidelem
 piamque uitam hominum pertinencia ita tribuunt
 libero uoluntatis arbitrio, ut habenda ex nobis
 non à domino putent esse poscenda: tu autem si
 ea quæ de te audio uera sunt, initium fidei, ubi
 est etiam initium bonæ, hoc est, piæ uoluntatis,
 non uis donum esse dei, sed ex nobis nos habe-
 re contendis ut credere incipiamus, cætera autem
 religiosæ uitæ bona deum per gratiam suam iam
 ex fide petentibus, querentibus, pulsantibus do-
 nare consentis. Nec attendis ideo pro infideli-

A bus deum rogari ut credant, quoniam deus do-
 nat & fidem: ideo pro eis & qui crediderint deo
 gratias agi, quoniam donat fidem. Quamobrem
 ut huic ad te sermonem aliquando concludam,
 si negas orandum esse, ut qui nolunt credere ue-
 lint credere, si negas agendas esse deo gratias,
 quoniam credere uoluerunt qui nolabant crede-
 re, aliter tecum agendum est ut non sic erres, aut
 si errare persistis, ne mittas alios in errorem. Si au-
 tem quod de te magis credo, sentis atque consen-
 tis orare nos deum debere ac solere pro nolen-
 tibus credere ut uelint credere, et pro eis qui ad
 uersantur & contradicunt legi eius atque doctri-
 ne, ut ei credant eumque sectentur: si sentis atque
 consentis debere nos etiam deo agere gratias ac
 solere pro talibus, quod ad fidem eius doctrinamque
 conuersi uolentes ex nolentibus fiant, oportet
 sine dubitatione fatearis uoluntates hominum
 dei gratia præueniri, & ut bonum uelint homi-
 nes quod nolabant, deum facere, qui rogatur ut
 faciat, & cui nos nouimus agere gratias dignum
 & iustum esse cum fecerit. Dominus tibi det in-
 tellectum in omnibus, domine frater.

Augustinus Seleucianæ de baptismo & poenitentia
 Petri contra Nouatianos. Epist. CVIII
 Religiosissimæ, & in Christi dilectione hono-
 randæ famulæ dei Seleucianæ, Augusti-
 nus episcopus in domino salutem.

Ectis literis tuis de salute uestra læta
 L tus ad ea quæ scripsisti, respondere
 non distuli. Et primum miratus sum
 quomodo dicat Nouatianus iste Pe-
 trum baptizatū non fuisse, cum paulo superius
 scripseris eum dixisse quod apostoli fuerunt ba-
 ptizati. Vnde autem illi uideatur quod inter apo-
 stolos baptizatos Petrus non fuerit baptizatus,
 ignoro. Et ideo exemplum epistolæ tuæ ne for-
 sitan tu non habeas, misi tibi, in quo diligentius
 considerares ad ea me respondere quæ inueni
 in literis tuis. Si enim notarius non mendose ex-
 cepit aut scripsit, nescio quale cor habeat, qui
 cum apostolos baptizatos dicat, Petrum bap-
 tizatum neget. Quod autem dicitur Petrum egisse
 poenitentiam, cauendum est, ne ita putetur egisse
 quomodo agunt in ecclesia qui proprie poenite-
 tes uocantur. Et quis hoc ferat, ut primum apo-
 stolorum, inter tales poenitentes numerandum
 putemus? Poenituit enim eum negasse Christum,
 quod eius indicant lachrymæ. Sic enim scriptum
 est: Quia fleuit amare. Nondum enim fuerat re-
 surrectione domini confirmati, & illo aduentu
 spiritus sancti, qui apparuit die pentecostes, uel
 illa inspiratione quam demonstrauit dominus
 postea quam resurrexit à mortuis, cum insuffla-
 uit in eorum faciem, dicens: Accipite spiritum
 sanctum. Vnde recte dici potest, quia cum Pe-
 trus negauit dominum, nondum fuerant apostoli
 baptizati, non tamen aqua, sed spiritu sancto.
 Hoc enim eis dixit postquam resurrexit, & con-
 uersatus est cum eis: Ioannes quidem baptiza-
 uit

uit aqua, uos autem spiritu sancto baptizabimini
 ni, quem et accepturi estis non post multos hos
 dies. Aliqui autem codices habent: Vos autem
 spiritu sancto baptizabimini, quem & acceptu-
 ri estis non post multos hos dies. Aliqui autem
 codices habent: Vos autem spiritu sancto inci-
 pietis baptizari. Sed siue dicatur baptizabimini,
 siue incipietis baptizari, ad rem nihil interest.
 Nam in quibuscumque codicibus inuenitur bap-
 tizabitis, aut incipietis baptizari, mendosi sunt,
 qui ex Græcis facillime conuincunt. Si autem
 dicimus aqua non fuisse baptizatos, metuendum
 est ne grauius in eis erremus, ne demus homini-
 bus auctoritatem contemnendi baptismum, quem
 usque adeo non contemnendum ipsa apostolica di-
 sciplina commendat, ut Cornelius Centurio & ij
 qui cum illo erant, etiam iam accepto spiritu san-
 cto fuerint baptizati. Sicut antiqui iusti si non
 circumciderentur, non erat eis peccatum: postea
 uero quam iussit deus ut circumcideret Abra-
 ham eiusque posteritas, iam si non fieret, graue pec-
 catum fuit: sic etiam postquam dominus Chri-
 stus in ecclesia sua sacramentum noui testamenti
 pro circumcisione carnis sanctum baptismum de-
 dit, & apertissime dixit: Si quis non renatus fue-
 rit ex aqua & spiritu sancto, non intrabit in re-
 gnum caelorum: iam non debemus quaerere, quan-
 do quisque fuerit baptizatus, sed quoscumque legi-
 mus in corpore Christi, quod est ecclesia, perti-
 nere ad regnum caelorum, non nisi baptizatos
 intelligere debemus: nisi forte quos angustia
 passionis inuenit, & nolentes negare Christum,
 antequam baptizarentur occisi sunt, quibus ipsa
 passio pro baptismo deputata est. Sed nunquid
 hoc possumus de apostolis dicere, qui usque adeo
 longum tempus habuerunt quo baptizarentur,
 ut alios etiam baptizauerint? Sed non omnia
 quæ facta sunt, etiam scripta inueniunt, uerum-
 tamen facta esse ex cæteris documentis proban-
 tur. Scriptum est quando baptizatus sit aposto-
 lus Paulus, & scriptum non est quando baptizati
 sint alij apostoli, ueruntamen etiam ipsos bap-
 tizatos intelligere debemus: quemadmodum scri-
 ptum est quando baptizatae sunt plebes eccle-
 siarum in Hierusalem & Samaria, quando autem
 baptizatae sint aliae plebes Gentium, quibus apo-
 stoli epistolas miserunt, non est utique scriptum:
 et tamen etiam ipsas baptizatas utique minime
 dubitamus propter illam domini sententiam: Ni-
 si quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto,
 non intrabit in regnum caelorum. Vtrumque au-
 tem de domino scriptum est, & quia baptiza-
 bat plures quam Ioannes, & quia ipse non bap-
 tizabat, sed discipuli eius, ut intelligeremus & ip-
 sum quidem baptizasse presentia maiestatis, non
 tamen ipsum baptizasse manibus suis. Ipsi enim
 erat baptismi sacramentum, ad discipulos
 autem baptizandi ministerium pertinebat. Tunc
 ergo quando dicit Ioannes Euangelista in Euan-
 gelio suo: Post hæc exiit Iesus & discipuli eius

in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis, &
 baptizabat. Tunc paulo post de illo loquens ait:
 Ut ergo cognouit Iesus, quia audierunt Phari-
 sæi quod Iesus plures discipulos faceret, & ba-
 ptizaret plures quam Ioannes: quanquam Iesus
 non baptizaret, sed discipuli eius, reliquit Iu-
 dæam, & abiit iterum in Galilæam. Tunc ergo
 quando ab Hierosolymis exiit cum discipulis
 suis in Iudæam terram, & illic morabatur cum
 eis, baptizabat non per seipsum, sed per discipu-
 los suos, quos intelligimus iam fuisse bap-
 tizatos, siue baptismum Ioannis, sicut nonnulli arbi-
 trantur, siue quod magis credibile est baptismum
 Christi. Neque enim ministerio baptizandi de-
 fuit, ut haberet baptizatos seruos, per quos cæ-
 teros baptizaret, qui non defuit memorabilis
 illius humilitatis ministerio, quando eis lauit pe-
 des, & petenti Petro ut non tantum pedes, ue-
 rum etiam manus & caput ei lauaret, Respon-
 dit: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes la-
 uet, sed est mundus totus: ubi intelligitur quod
 iam Petrus baptizatus fuerat. Quomodo autem
 iste dicat, quod in epistola tua posuisti, quod a-
 postoli dederint poenitentiam pro baptismo, non
 euidenter expressum est. Si enim pro baptismo
 ideo dicit, quia per poenitentiam remittuntur pec-
 cata, habet aliquid rationis quod dicit. Sed ta-
 lis poenitentia post baptismum potest utilis esse,
 si quis peccauerit. Iste autem quoniam negat post
 baptismum dari poenitentiam locum, cum dicit,
 sicut scripsisti, poenitentiam solam ante bap-
 tismum esse, datur intelligi sic eum dixisse, quod
 apostoli dederint poenitentiam pro baptismo, ut
 ante baptismum eam dederint, atque ij quibus da-
 ta sit, postea non fuerint baptizati, quia eis illa
 pro baptismo fuit, quod Nouatianus dicere nun-
 quam audiui. Vnde quare diligenter, ne forte
 alicuius alterius erroris sit, & Nouatianum se esse
 confingat uel putet. Aut si & hoc Nouatiani di-
 cunt, nescio: illud tamen scio, quoniam quisquis
 hoc dicit, à regula fidei catholicae, & à doctrina
 Christi & apostolorum prorsus alienus est. Agunt
 enim homines ante baptismum poenitentiam de
 suis prioribus peccatis, ita tamen ut etiam bap-
 tizentur, sicut scriptum est in Actibus apostolo-
 rum, loquente Petro ad Iudæos & dicente: Agi-
 te poenitentiam, & baptizetur unusquisque ue-
 strum in nomine domini Iesu Christi, & dimit-
 tentur uobis peccata uestra. Agunt etiam homi-
 nes poenitentiam, si post baptismum ita pecca-
 uerint, ut excommunicari & postea recõciliari
 mereantur. Sicut agunt in omnibus ecclesijs illi,
 qui proprie poenitentes appellantur. De tali enim
 poenitentia loquutus est apostolus Paulus, ubi
 ait: Ne iterum cum uenero humiliet me deus a-
 pud uos, & Iudæam multos ex istis qui ante pec-
 cauerunt, & non egerunt poenitentiam super im-
 mundicia & luxuria & fornicatione quam ege-
 runt: neque enim scribebat ista, nisi eis qui iam ba-
 ptizati fuerant. Habemus etiam in Actibus apo-
 stolorum

mittere, imò
 uerbū medium
 est

Act. 10

Gen. 17

Ioan. 3

Baptismus
 sanguinis

Poenitentia

Mat. 26

Ioan. 20

Act. 1

Ioan. 13

De cõf. dist. 4
 agunt homines

Act. 2

Peccata ob quæ
 excommunicantur

2. Cor. 12

Aff. 8 stolorum: Simonem iam baptizatum, cum pecunia uellet emere, ut ei per impositionem manus daretur spiritus sanctus, admonitum à Petro ut de hoc graui peccato ageret poenitentiam. Est etiam poenitentia honorum & humilium fidelium poena quotidiana, in qua pectora tundimus, dicentes: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Neque enim ea nobis dimitti uolumus, quae dimissa non dubitamus in baptismo, sed illa utique quae humanae fragilitati quauis parua tamen crebra subrepunt. Quae si collecta contra nos fuerint, ita nos grauibunt & opprimet, sicut unum aliquod grande peccatum. Quid enim interest ad naufragium utrum uno gradii fluctu nauis operiatur & obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam & per negligentiam derelicta atque contempta impleat nauem atque submergat? Propter haec ieiunia & eleemosynae & orationes inuigilat, in quibus cum dicimus: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus: manifestamus habere nos quod nobis dimittatur, atque in his uerbis humiliantes animas nostras, quotidianam quodammodo agere poenitentiam non cessamus. Ad ea quae scripsisti puto me breuiter sed sufficienter respondisse. Superest ut ille non sit contentiosus propter quem lucrandum ad metales literas destinandas putasti.

Veniadla multa obruunt

Augustinus monachas, quae dum student mutare Praepositam, indecenter fuerat tumultuata, reuocat ad concordiam, praescribens illis uitae regulam. Epist. CIX

Sicut parata est seueritas peccata quae inuenerit uindicare: ita non uult charitas quod uindictet inuenire. Haec causa fecit ut ad uos non uenirem cum meam praesentiam quaereretis, non ad pacis uestra gaudiu, sed ad dissensionis uestrae augmentum. Quomodo enim contemnereim & impunitum relinquerem, si & me praesente tatus uester tumultus existeret, quatus me absente, etsi oculos meos latuit, tamen aures meas uestris uocibus uerberauit: nam fortassis etiam maior esset uestra seditio in praesentia mea, cum necesse esset uobis non concedi, quae in perniciosissimum exemplum contra sanam disciplinam, quod uobis non expedit petebatis, ac sic quales non uolo inuenire uos, & ipse inuenire a uobis qualem non uolebatis. Cum ergo scribat Apostolus ad Corinthios, dicens: Testem deum facio super animam meam, quia parcens uobis nondum ueni Corinthum, non quia dominamur fidei uestrae, sed cooperatores sumus gaudij uestri: hoc ego etiam dico uobis, quia parcens uobis non ad uos ueni. Peperci etiam mihi, ne tristitiam super tristitiam haberem, & elegi non ut exhiberem faciem meam uobis, sed effunderem cor meum deo pro uobis, & causam magni periculi uestri, non apud uos uerbis, sed apud deum lachrymis agerem, ne conuertat in luctum gaudiu meum, quo

A soleo gaudere de uobis, & inter tanta scandala, quibus ubique abundat hic mundus aliquando consolari, cogitans copiosam congregationem, & castam dilectionem, et sanctam conuersationem uestram, & largiorem gratiam dei, quae data est uobis, ut non solum carnales nuptias contemnere, uerum etiam eligeretis in domo societatem unanimes habitandi, ut sit uobis anima una & cor unum in deum. Haec in uobis bona, haec dei dona consideras, inter multas tempestates quibus ex alijs malis quatit cor meum, solet utcumque requiescere. Currebatis bene, quis uos fascinauit? Suasio illa non est ex deo, qui uocauit uos. Modicum fermeti: nolo dicere quod sequitur. Hoc enim magis cupio & oro & hortor, ut ipsum fermentu conuertat in melius, ne tota massa sicut penem iam fecerat, conuertat in peius. Si ergo repullulastis sanum facere, orate ne intretis in tentationem, ne iterum in contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, detractiones, seditiones, susurrations. Non enim sic plantauimus & rigauimus ortum dominicu in uobis, ut spinas metamus istas ex uobis. Si autem adhuc uestra tumultuatur infirmitas, orate ut eruamini de tentatione. Quae autem conturbant uos, si adhuc conturbant uos, nisi correxerint portabunt iudiciu quacumque illae fuerint. Cogitate quid mali sit, ut in dogmatis unitate gaudeamus, interna schismata in monasterio lugeamus. Perseuerate in bono proposito, & non desiderabitis mutare Praepositam, qua in monasterio illo per tam multos annos perseuerate & numero & aetate creuistis, quae uos mater non utero, sed animo suscepit. Omnes enim quae illuc uenistis, ibi eam aut sanctae Praepositae sorori meae seruientem, placentem, aut etiam ipsam Praepositam, quae uos suscepit inuenistis: sub ipsa estis eruditae, sub illa uelatae, sub illa multiplicatae, & sic tumultuamini, ut eam uobis mutetis, cum lugere deberetis, si eam uobis mutare uellemus. Ipsa est qua nostris, ipsa est ad quam uenistis, ipsa est qua per tot annos habendo creuistis. Nouum non accepistis, nisi Praepositum, aut si propter illum quaeritis nouitatem, & in eius inuidiam contra matrem uestram sic rebellastis, cur non potius id petistis, ut ipse uobis muteat? Si autem hoc exhorretis, quia noui quomodo eum in Christo uenerabiliter diligatis, cur non potius illam? In uobis namque regendis sic Praepositi rudimenta turbantur, ut magis uelit uos ipse deserere, quam istam ex uobis famam & inuidiam sustinere, ut dicatur non uos aliam quaesituras fuisse Praepositam, nisi ipsum coepisset habere Praepositu. Tranquillet ergo deus, & componat animos uestros, non in uobis praeualeat opus diaboli, sed pax Christi uincat in cordibus uestris: nec dolore animi quia non fit quod uultis, uel quia pudet uoluisse quod uelle non debuistis, erubescendo curratis in mortem, sed potius poenitendo resumatis, nec habeatis poenitentiam Iudae traditoris, sed potius lachrymas Petri pastoris

Regula beati Augustini, quae dedit sanctimo malibus

12. q. 1. non dicatis

Dist. 42. in oratorio

Cantus monachorum

A floris. Haec sunt quae ut obseruetis praecipimus in monasterio constituta. Primum propter quod estis in unum congregatae, ubi unanimes habitetis in domo, & sit uobis cor unum & anima una in deo. Et non dicatis aliquid proprium, sed sint uobis omnia communia, & distribuatur unicuique uestru a Praeposita uestra uictus & tegumentum, non aequaliter omnibus, quia non aequaliter ualeatis omnes, sed unicuique sicut opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus apostolorum: Quia erant eis omnia communia, & distribuere singulis prout cuique opus erat. Quae aliquid habebant in seculo, quando ingressae sunt monasteriu, libenter uelint illud esse commune. Quae autem non habebant, non ea quaerant in monasterio quae nec foris habere potuerunt: sed tamen earum infirmitati quod opus est tribuatur, & si pauperies earum quando foris erant, nec ipsa necessaria poterat inuenire: ac non ideo putent se esse felices, quia inuenerunt uictum & tegumentum, quale foris inuenire non potuerunt: nec erigant ceruicem quia sociantur eis, ad quas foris accedere non audebant, sed sursum cor habeant, & terrena bona non quaerant, ne incipiant monasteria esse diuitibus utilia, non pauperibus, si diuites illic humiliantur, & pauperes illic inflantur. Sed rursus etiam illae quae aliquid esse uidebantur in seculo, non habeant fastidio sorores suas, quae ad illam sanctam societatem ex paupertate uenerunt. Magis autem studeant non de parentu diuitum dignitate, sed de pauperum sororum societate gloriari. Nec extollantur si communi uitae de suis facultatibus aliquid contulerunt: nec de suis diuitijs magis superbiat, quia eas monasterio partuntur, quam si eis in seculo fruerent. Alia quippe quacumque iniquitas in malis operibus exerceat ut fiant: superbia uero bonis operibus insidiat ut pereat. Et quid prodest dispergere daudo pauperibus & pauperem fieri, si anima misera superbior efficiatur contemnendo quam fuerat possidendo? Omnes ergo unanimiter & concorditer uiuite, & honorate in uobis inuicem deum, cuius templa factae estis: orationibus instate horis & temporibus constitutis. In oratorio nemo aliquid agat, nisi ad quod est factum, unde & nomen accepit: ut si aliquid etiam praeter constitutas, si eis uacat, orare uoluerint, non eis sint impedimento quae ibi aliquid agere uoluerint. Psalmis & hymnis cum oratis deum, hoc uerbet in corde, quod profertur in uoce: & nolite cantare, nisi quod legitis esse cantandum: quod autem non ita scriptum est ut cantetur, non cantetur. Carnem uestram domate ieiunijs & abstinentia escae & potus quantum ualetudo permittit. Quando autem aliqua non potest ieiunare, non tamen extra horam prandij aliquid alimentoru sumat, nisi cum aegrotat. Cum acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod uobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu & contentione audite. Nec solae uobis fauces sumant cibum, sed & aures percipiant

A dei uerbum. Quae infirmae sunt ex pristina consuetudine, si aliter tractantur in uictu, non debet alijs molestum esse, nec iniustum uideri quas fecit alia consuetudo fortiores. Nec illas feliciores putent, quia sumunt quod non sumunt ipsae: sed sibi potius gratulentur, quia ualent quod non ualent illae. Et si eis quae uenerunt ex moribus delicatioribus ad monasteriu, aliquid alimentoru, uestimentoru, stramentoru, operimentoru datur, quod alijs fortioribus, & ideo felicioribus non datur, cogitare debent quibus non datur, quantum de sua seculari uita illae ad istam descenderint, quamuis usque ad aliarum quae sunt corpore fortiores, frugalitatem peruenire nequuerint. Nec illae debent conturbari, quod eas uident amplius, non quia honorantur, sed quia tolerantur accipere, ne contingat detestanda perversitas, ut in monasterio, ubi quantum possunt fiunt diuites laboriosa, fiat pauperes delicate. Sane quemadmodum aegrotantes necesse habent minus accipere ne grauentur, ita post aegritudinem sic tractanda sunt ut citius recreentur, etiam si de humillima seculi paupertate uenerunt, tanquam hoc illis contulerit recentior aegritudo, quod diuitibus anterior consuetudo. Sed cum uires pristinas recuperauerint, redeant ad feliciorum consuetudinem suam, quae famulas dei tanto amplius decet, quanto minus indigent: nec ibi eas teneat uoluntas iam uegetas, quo necessitas leuarat in firmas. Illae se existimant ditiores, quae fuerint in sustinenda parcitate fortiores. Melius est enim minus egere, quam plus habere. Non sit notabilis habitus uester, nec affectetis uestibus placere, sed moribus. Nec sint uobis tam tenera capitum tegmina, ne retiola subter appareant. Capillos ex nulla parte nudos habeatis, nec foris uel spargat negligentia, uel componat industria. Quando proceditis, simul ambulate, cum ueneritis quod itis simul state. In incessu, in statu, in habitu, in omnibus motibus uestris nihil fiat quod illiciat cuiusquam libidinem, sed quod uestram deceat sanctitatem. Oculi uestri etsi iaciunt in aliquem, figantur in neminem. Neque enim quando proceditis, uiros uidere prohibemini, sed appetere aut ab ipsis appeti uelle criminofum est. Nec solo tactu, sed affectu quoque & aspectu appetitur & appetit foemina. Nec dicatis uos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus impudici cordis est nuncius. Et cum se inuicem sibi etiam tacete lingua conspectu mutuo corda nunciat impudica, & secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur ardore, etiam intactis ab immunda uiolatione corporibus fugit castitas ipsa de moribus. Nec putare debet quae in masculum figit oculum, & illius in seipsam diligit fixum, non ab alijs uideri cum hoc facit, uideat omnino & a quibus uideri non arbitrat. Sed ecce lateat, & a nemine hominum uideatur, quid faciet de illo superno inspectore, quem laterem nihil potest? An ideo putandus

Notabilis habitus

23. q. 5 nec solo

tandus est non uidere, quia tanto uidet patientius, quanto sapientius. Illi ergo timeat sancta forma displicere, ne uelit uiro male placere: illū cogitet omnia uidere, ne uelit uiro male uideri. Illius namque & in hac causa commendatus est timor, ubi scriptum est: Abominatio est domino defigens oculum. Quando ergo simul estis in ecclesia, & ubicunque ubi & uiri sunt, inuicē uestrā pudicitiam custodite. Deus enim qui habitat in uobis, etiā isto modo uos custodiet ex uobis. Et si hanc de qua loquor oculi petulantia in aliqua uestrum aduerteritis, statim admonete ne cepta progrediantur, sed ex proximo corrigantur. Si autem & post admonitionē iterum uel alio quocunque die id ipsum eam facere uideritis, iam uelut uulneratā sanandam prodat quaecunque in uenire potuit hoc, prius tamen & alteri uel tertie demonstratā, ut duarum uel trium possit ore conuinci, & competenti seueritate coerceri. Nec uos iudicetis esse maleuolas, quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non estis, si sorores uestras, quas indicādo corrigere potestis, tacēdo perire permittitis. Si enim soror tua uulnus haberet in corpore quod uellet occultari, dum timeret secari, nonne crudeliter abs te sile retur, & misericorditer indicaretur? Quanto ergo potius eam debes manifestare, ne perniciosus putrescat in corde? Sed antequam alijs demonstretur, per quas conuincenda est si negauerit, prius Præpositæ debet ostendi, si admonita neglexerit corrigi, ne forte possit secretius correpta innotescere cæteris. Si autē negauerit, tunc neganti adhibendæ sunt alia, ut iam corā omnibus possit, non ab una teste argui, sed à duabus tribusue cōuinci. Conuicta uero secundū Præpositæ uel presbyteri arbitrium, debet emendatorem sustinere uindictam, quam si ferrē recusauerit, & si ipsa nō abscesserit, de uestra societate proiciat. Non enim & hoc fit crudeliter, sed misericorditer, ne cōtagione pestifera plurimas perdat. Et hoc quod dixi de oculo nō figendo, etiam in cæteris inueniendis, prohibendis, indicandis, conuincendis, uindicandisque peccatis diligēter obseruetur cum dilectione hominum & odio uitiorum. Quaecunque autem in tantum progressa fuerit malum, ut occulte ab aliquo literas uel quælibet munuscula accipiat, si hoc uel tro confitetur, parcatur illi, & oretur pro ea. Si autem deprehēditur atque cōuincitur, secundum arbitriū Præpositæ uel presbyteri uel etiam episcopi, grauius emēdetur. Vestes uestras in uno loco habete sub una custode uel duabus uel quot sufficere potuerint ad eas excutiēdas, ne à tinea lædantur. Et sicut pascimini ex uno cellario, sic induamini ex uno uestiario. Et si fieri potest, nō ad uos pertineat quid uobis induendū pro temporis congruentia proferatur, utrum hoc recipiat unaquæque uestrum quod deposuerat, an aliud quod altera habuerat, dum tamē unicuique quod opus est non negetur. Si autē hinc inter uos con-

5. q. 5. non iudicetis

12. q. 1. non dicatis

tentiones & murmura oriuntur, & cōqueritur aliqua deterius aliquid se accepisse, quā prius habuerat, & indignā se quæ non ita uestiatur sicut alia soror eius uestiebat, hinc uos probate quantum uobis desit in illo interiore sancto habitu cordis, quæ pro habitu corporis litigatis. Tamen si uestra tolerat infirmitas, ut hoc recipiatis quod posueratis, in uno tamen loco sub cōmunibus custodibus habete quod ponitis, ita sane ut nulla sibi aliquod opere, siue unde induatur, siue ubi iaceat, siue unde cingatur, uel operiatur, uel caput contegat: sed omnia opera uestra in comune fiant maiore studio & frequentiori alacritate, quā si uobis propria faceretis. Charitas enim de qua scriptum est, quæ non querit quæ sua sunt, sic intelligitur, quia cōmunia proprijs, non propria cōmunibus anteponit. Et ideo quanto amplius rem communem quā propriam curaueritis, tātō amplius uos profecisse noueritis, ut in omnibus quibus utitur transitura necessitas, supereminet quæ permanet charitas. Consequens ergo est, ut etiā illud quod suis uel filiabus uel aliqua necessitudine ad se pertinentibus in monasteria cōstitutis aliquis uel aliqua cōtulerit, siue uestem, siue quodlibet aliud inter necessaria deputandum, non occulte accipiat, sed sit in potestate Præpositæ, ut in cōmune redactū, cum necessarium fuerit præbeatur. Quod si aliqua rem sibi collatā celauerit, furti iudicio cōdemnetur. Indumēta uestra secundum arbitriū Præpositæ lauentur, siue à uobis, siue à fullonibus, ne interiores animæ sordes cōtrahat mundæ uestis nimius appetitus. Lauacrū etiam corporū, ususque balnearum non sit assiduus, sed eo quo solet in teruallo temporis tribuat, hoc est semel in mense. Cuius autem infirmitatis necessitas cogit lauandum corpus, nō longius differatur: fiat sine murmure de cōsilio medici, ita ut etiam si nolit, iubente Præposita faciat quod faciendū est pro salute. Si autem uelit, & forte non expedit, suæ cupiditati non obediat: aliquando enim etiam si noceat, prodesse credit quod delectat. Denique si latens est dolor in corpore famulæ dei, dicenti quid sibi doleat, sine dubitatione credat: sed tamē utrum sanādo illi dolori quod delectat, expediat: si nō est certū, medicus consulat. Nec eant ad balneas, siue quocunque ire necesse fuerit, minus quā tres. Nec illa quæ habet aliquod eundi necessitatē, cum quibus ipsa uoluerit, sed cum quibus præposita iusserit, ire debet. Egrotantium cura siue post egritudinem reficiendam siue aliqua imbecillitate etiā, siue febribus laborantium, alicui debet iniungi, ut ipsa de cellario petat quod cuique opus esse perspexerit: siue autē quæ cellario, siue quæ uestibus, siue quæ codicibus præponunt, sine murmure seruiant sororibus suis. Codices certa hora singulis diebus petantur, extra horā quæ petiuerint non accipiant. Vestimēta uero & calciamenta quando fuerint indigentia necessaria, dare nō differant sub qua-

1. Cor.

Balnea mentium

rum custodia sunt quæ poscuntur. Lites aut nullas habeatis, aut quæ celerrime finiatis, ne ira crescat in odium, & trabem faciat de festuca, & animam faciat homicidam. Neque enim ad solos uiros pertinet quod scriptū est: Qui odit fratrem suum, homicida est: sed sexu masculino, quæ primum deus fecit, etiam foemineus præceptū sexus accepit. Quaecunque cōuitio uel maledictio, uel etiam criminis obiectu alteram læserit, meminerit satisfactione, quanto citius curare quod fecit, & illa quæ læsa est, sine disceptatione dimittere. Si autem inuicem se læserunt, inuicem sibi debita relaxare debent propter orationes uestras, quas utique quāto crebriores habetis, tanto sanctiores habere debetis. Melior est autē, quæ quamuis ira sæpe tentat, tamen impetrare festinat, ut sibi dimittat cui se fecisse agnoscit iniuriam, quæ quæ tardius irascitur, & ad ueniam petendam difficiliter inclinatur. Quæ non uult dimittere sorori, nō speret accipere orationis effectum: quæ autem nūquam uult petere ueniam, aut non ex animo petit, sine causa est in monasterio, etiam si non inde proiciatur. Proinde uobis à uerbis durioribus parcite, quæ si emissa fuerint ex ore uestro, nō pigeat ex ipso ore proferre medicamenta, ex quæ facta sunt uulnera. Quando autem necessitas disciplinæ minoribus coerendis dicere uos uerba dura compellit, si etiā in ipsis modum uos excessisse sentitis, non à uobis exigite ut ab eis ueniam postuletis, ne apud eas quas oportet esse subiectas, dum nimia seruatur humilitas, regendi frangat autoritas: sed tamen petenda est uenia ab omnium domino, qui nouit etiam eas quas plus iusto forte corripitis, quanta beneuolentia diligatis. Non autem carnalis, sed spiritualis inter uos debet esse dilectio: nam quæ faciunt pudoris immemores, etiā foeminis foeminae, iocādo turpiter & ludendo, nō solum à uiduis & intactis ancillis Christi in sancto proposito constitutis, sed omnino nec à mulieribus nuptis, nec à uirginibus sunt facienda nupturis. Præpositæ tanquam matri obediant, honore seruato, ne in illa offendatur deus: multo magis presbytero, qui omnium uestrum curam gerit. Ut ergo cuncta ista seruentur, & si quid seruatum non fuerit, non negligenter prætereatur, sed emendandū corrigendūque curetur, ad Præpositam præcipue pertinet, ita ut ad presbyterū qui uobis intēdit, referat, quod modum uel uires eius excedit. Ipsa uero nō se existimet potestate dominante, sed charitate seruiente felicē. Honore coram hominibus prælata sit uobis, coram Deo substrata sit pedibus uestris. Circa omnes seipsam bonorum operū præbeat exemplum. Corripiat inquietas, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmas, patiens sit ad omnes, disciplinam libens habeat, metuens imponat. Et quamuis utrumque sit necessarium, tamen plus à uobis amari appetat quā timeri, semper cogitans deo se pro uobis reddituram esse rationē.

1. 10411. 3

36. dist. quādo

Præposita

Vnde magis obediendo non solū uestri, uerum etiam ipsius miseremini, quæ inter uos quanto in loco superiore, tanto in periculo maiori uersatur. Donet dominus ut obseruetis hæc omnia cum dilectione tanquam spiritualis pulchritudinis amatrices, & bono Christi odore de bona conuersatione fragrantis, non sicut ancillæ sub lege, sed sicut liberæ sub gratia cōstitutæ. Ut autem in hoc libello tanquam in speculo uos possitis inspicere, ne per obliuionem aliquid negligatis, semel in septimana uobis legatur: & ubi uos inueneritis ea quæ scripta sunt faciētes, agite gratias domino bonorum omnium largitori: ubi autem sibi quaecunque uestrum uidet deesse aliquid, doleat de præterito, caueat de futuro, orans ut & debitum dimittatur, & in tentationem non inducatur.

Acta excepta à notarijs in designando Eradio presbytero, qui Augustino succederet, & interim senē aliqua parte curarū subleuaret. CX

Loriosissimo Theodosio duodecies & Valentiniano Augusto iterū consule, sexto Calen. Octobris, cum Au-

gustinus episcopus unā cum Religiano & Martiniano coepiscopis suis confedisset in ecclesia pacis Hipponensiū regionū, presentibus Saturnino, Leporio, Barnaba, Fortunatiano, Rustico, Lazaro, & Eradio presbyteris, astante clero & frequenti populo, Augustinus episcopus dixit: Quod hesternō die promisi charitati uestræ propter quod uos uolui frequentius conuenisse, mora omni postposita hoc agendum est. Si enim aliud uelim loqui, in illud suspēsi, minus auditis. Omnes in hac uita mortales sumus, et dies huius uitæ ultimus, omni homini est semper incertus: ueruntamē in infantia speratur pueritia, & in pueritia speratur adolescentia, & in adolescentia speratur iuuentus, & in iuuentute speratur grauitas, & in grauitate speratur senectus: utrum contingat incertum est, est tamen quod speratur. Senectus autem aliam ætatem quam speret non habet: incertum est enim ipsa senectus quamdiu sit homini, illud tamē certum est, nullam remanere ætatem quæ possit succedere senectuti: quia uoluit deus. Ad istam ciuitatem cum uigore ætatis adueni, & tamen iuuenis fui & senui. Scio post obitus episcoporum per ambitiosos aut contentiosos solere ecclesias perturbari, & quod sæpe expertus sum & dolui, de beo quantum ad me attinet, ne contingat, huic prospicere ciuitati. Sicuti nouit charitas uestra, in Meleuitana ecclesia modo fui: petierāt enim me fratres, & maxime serui Dei qui ibi sunt, ut uenirem: quia post obitum beatæ memoriæ fratris & coepiscopi mei Seueri, nonnulla ibi perturbatio populū timebatur. Veni, & quomodo uoluit dominus adiuuit nos pro sua misericordia, ut cum pace episcopum acciperent, quem uiuus designauerat episcopus eorū. Hoc enim eis cum innotuisset, uoluntatem præcedentis &

Episcopus olim
ex suffragio po-
puli designaba-
tur

Mos accla-
mandi

decedentis episcopi sui libenter amplexi sunt. Minus tamen aliquid factum erat, unde nonnulli contristabant, quia frater Seuerus credidit posse sufficere ut successorum suum apud clericos designaret, ad populum inde non est loquutus: & erat inde aliquorum nonnulla tristitia. Quid plura? Deo placuit: tristitia fugata est, gaudium successit. Ordinatusest episcopus, quem precedens episcopus designauerat. Ergo ne aliquis de me querat, uoluntatem meam, quam credo dei esse, in omnium uestrum notitiam perfero: Presbyterum Eradium mihi successorem uolo. A populo acclamatum est, Deo gratias, Christo laudes: dictum est uicies ter. Exaudi Christe, Augustino uita: dictum est sexies decies. Te patrem, te episcopum, dictum est octies. Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit: Non opus est me de laudibus eius aliquid dicere, faueo sapientiae, & parco uerecundiae: sufficit quia notis est: & hoc me uelle dico, quod uos uelle scio: & si antequam nescirem, hodie probarer. Hoc ergo uolo: hoc a domino deo nostro, nunc etiam in atate frigida uotis feruentibus posco: hoc ut mecum oretis exhortor, admoneo, rogo, ut omnium in pace Christi collatis & conflatis mentibus, confirmet deus quod operatus est in nobis. Qui misit mihi eum, seruet eum, seruet incolumem, seruet sine crimine, ut qui facit gaudium uiuentis, locum suppleat morientis. A notariis ecclesiae sicut cernitis excipiuntur quae dicimus, excipiuntur quae dicitis, & meus sermo, & uestra acclamationes in terram non cadunt. Apertius ut dicam, ecclesiastica nunc gesta coficimus. Sic enim hoc esse, quantum ad homines attinet, confirmatum uolo. A populo acclamatum est trigiesies sexies: Deo gratias, Christo laudes. Exaudi Christe, Augustino uita: dictum est tredecies. Te patrem, te episcopum: dictum est octies. Dignus & iustus est: dictum est uicies. Bene meritis, bene dignus: dictum est quinquies. Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit: Ego ut dicebam uoluntatem meam & uoluntatem uestram gestis ecclesiasticis quantum ad homines attinet, confirmata uolo, quantum uero ad latentem omnipotentis uoluntatem, omnes (ut dixi) oremus ut cofirmet deus quod operatus est in nobis. A populo acclamatum est: Iudicio tuo gratias agimus: dictum est sedecies. Fiat, fiat: dictum est duodecies. Te patrem, Eradium episcopum: dictum sexies. Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit: Scio quod scitis & uos, sed nolo de illo fieri, quod de me factum est: quod autem factum sit, multi scitis: illi soli nesciunt, qui tunc aut nondum nati erant, aut nondum habebant aetatem sciendi. Adhuc in corpore posito beatae memoriae patre & episcopo meo sene Valerio, episcopus ordinatus sum, & sedi cum illo, quod concilio Niceno prohibuit fuisse nesciebam, nec ipse sciebat. Quod ergo reprehensum est in me, nolo reprehendi in filio meo. A populo acclamatum est: Deo gra-

tias, Christo laudes: dictum est tredecies. Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit: Erit presbyter ut est, quando deus uoluerit futurus episcopus. Sed plane modo facturus sum adiuuante misericordia Christi, quod adhuc usque non feci. Nostis ante aliquot annos quid facere uoluerim, & non permisistis. Placuit mihi et uobis propter curam scripturarum, quam mihi fratres & patres mei coepiscopi duobus conciliis Numidia & Carthaginis imponere dignati sunt, ut per quinque dies nemo mihi molestus esset. Gestis confecta sunt, placuit, acclamastis. Recitatur placitum uestrum, & acclamatio uestra. Paruo tempore seruatum est circa me, & postea uiolenter irruptum est, & non permittor ad quod uolo uacare ante meridiem, post meridiem occupationibus hominum teneor. Obsecro uos & obstringo per Christum, ut huic iuueni, huic presbytero Eradio, quem hodie in nomine Christi designo episcopum successorum mihi, patiamini refundere onera occupationum mearum. A populo acclamatum est: Iudicio tuo gratias agimus: dictum est uicies sexies. Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit: Ego charitati & beneuolentiae uestrae apud dominum deum nostrum gratias ago, imo de illa deo gratias. Ergo fratres quicquid est quod ad me perferebatur, ad illum perferatur: ubi necessarium habuerit consilium, meum non nego auxiliium. Absit ut me abstraham: tamen quicquid illud est quod ad me perferebatur, ad illum perferatur. Ipse me autem consulat, si forte non inuenit quid facere debeat, aut poscat adiutorem quem nouit patrem: ut & uobis nihil desit, & ego tandem aliquando, si quantulumcumque spacium mihi huius uitae donauerit deus, ipsam meam quantulumcumque uitam non dem segnitiei, nec dorem inertiae, sed in sanctis scripturis quantum ipse permittit & largitur exerceam: hoc & ipsi proderit, & per ipsum etiam uobis. Nemo ergo inuideat ocio meo, quia meum ocium magnum habet negocium. Video me de hac re, propter quam uos inuitaui, omnia uobiscum egisse quae debui. Hoc ad ultimum rogo, ut gestis istis dignemini subscribere qui potestis. Hic mihi responsione uestra opus est: teneam responsionem uestram: de hac assensione aliquid acclamate. A populo acclamatum est: Fiat, fiat: dictum uicies quinquies. Dignum est, iustum est: dictum uicies octies. Fiat, fiat: dictum quater decies. Olim dignus, olim meritis: dictum uicies quinquies. Iudicio tuo gratias agimus: dictum tredecies. Exaudi Christe, Eradium cofserua: dictum octies decies. Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit: Bene habet, ut ea quae dei sunt, circa sacrificium eius agere ualeamus, in qua hora supplicationis nostrae maxime commendo charitati uestrae, ut omnes uestras causas & negocia intermittatis, & pro ista ecclesia, & pro me, & pro presbytero Eradio domino precem fundatis.

Censura

Censura epistolae quae fuerat centesima undecima.

Epistolam CXI loco mouimus, quod cum esset prolixior non solum nihil haberet Augustini, uerum etiam hominibus uideretur fortasse per se, sed prorsus illiterati: quod non hinc tantum deprehenditur, quod subinde sollicitat, sed multo magis hinc quod nullo ordine, nullis uerbis distulit oratio, dicas arenam sine calce. Idem idem exclamat ubi nihil est opus: O mi frater, o mi frater charissime, o frater mi. Ad haec meminit quod ab amicis diuulsus sit mutato habitu, quod nusquam de Augustino legimus in fidelibus historiis. Tum exordium quam est abruptum & alienum ab Augustini consuetudine, O mi frater: absque praefatione uel nominis uel salutationis. Variabat & titulus adiectus, quidam codices habebant ad Bonifacium, quidam ad Iulianum comitem. Et hoc argumentum suppositum libelli, cuius amore si quis tenetur, idem excusus erat in parte operum decima, & quidem aliquanto minus deprauatus. Et post suo reddetur loco, si uidebitur: hoc uolumen palam alienis & inruditis onerare non placuit, sed in huius locum aliam germanam subiecimus.

Augustinus Fortunatiano episcopo Siccensi, ut episcopum quendam ipsi recedat, quem literis asperioribus offenderat, praesertim hoc dicto, quod scriperat nos his corporeis oculis non uisuros deum. Apparet autem illum episcopum quem non nominat, cum Anthropomorphitis sensisse: diligenter interim explicans quomodo deus uideatur, & quatenus. Epistola CXI

Icut praesens rogauit, & nunc commoueo, ut fratrem nostrum de quo colloquuti sumus uidere & rogare digneris, ut ignoscat mihi si quid durius et asperius in se dictum accepit in epistola quam me illo modo scripsisse non poenitet, quia dixi istius corporis oculos nec uidere deum, nec esse uisuros. Causam quippe adiunxi cur hoc dixerim, ne scilicet deus ipse corporeus esse credatur, & in loci spacio interualloque uisibilis. Nihil enim uidere aliter istius corporis oculus potest. Et ne illud quod dictum est, Facie ad faciem sic accipiat, tanquam membrum corporis terminatus sit deus. Ideo me ergo dixisse illud non poenitet, ne de ipso deo tam impie sentiamus, ut eum non ubique totum, sed per localia spacia diuisibile existimemus. Talia quippe ipsi oculis nouimus. Caeterum nihil tale de deo sentiens, sed eum incommutabilem & incorporeum spiritum ubique totum esse credens, si tanta quisque mutatione huius corporis futuram putat, cum ex animi mali fuerit spirituale, ut etiam substantiam incorporealem non locorum interuallis uel spacijs diuisibilem, uel etiam membrorum lineamentis ac finibus terminatam, sed ubique totam per tale corpus uidere possimus, uolo et me doceat si uerum sapit: si autem in hoc falsum sentit, longe tolerabilius est corpori aliquid arrogare, quam deo derogare. Et si uera est ista sententia, non erit contraria uerbis meis quae in illa epistola posui, istius namque corporis oculos dixi non uisuros deum, hoc intuens quod istius corporis oculi omnino non possunt cernere nisi corpora quae ab eis aliquo loci interuallo separata sunt: nam si nullum interuallum sit, nec ipsa corpora per eos uidemus. Porro autem si in tanta sui

1. Cor. 13

Suffragio

dissimilitudinem nostra corpora mutantur, ut oculos habeant per quos uideant illa substantia, quae non per locorum spacia uel diffunditur uel finitur, alibi habens aliam partem, alibi aliam, in maiore loco minor, in maiore maior, sed ubique incorporaliter tota est, longe aliud erunt haec corpora, & non erunt ipsa, nec sola detracta mortalitate atque corruptione & ponderis grauitate aliud erunt, sed in uirtute ipsius mentis quodammodo conuertentur, si uidere poterunt, quomodo tunc menti, nunc autem nec ipsi menti uidere concessum est. Si enim mutatis moribus dicimus hominem non esse qui fuit, si denique mutatis etatibus ipsum corpus non dicimus esse quod fuit: quanto magis ipsum non erit tanta conuersione mutatum, ut non solum immortaliter uiuat, uerum etiam inuisibile uideat. Quapropter si uidebit deum, non istius corporis oculi uidebit, quia & in hoc non erit ipsum corpus usque in illam uim potentiamque mutatum, & non est contraria ista opinio illis uerbis epistolae meae. Si autem haec tenus non erit ipsum, quia nunc mortale tunc immortale, nunc aggrauans animam, tunc nullo modo ad omnem motum erit facillimum: ad uidentem uero ea quae locorum spacijs interuallisque cernuntur, si non aliud quam ipsum erit, substantiam incorporealem & ubique totam nullo modo uidebit. Siue ergo hoc, siue illud uerum sit, secundum utrumque uerum est, quod istius corporis oculi deum non uidebit. Aut enim istius erunt & non uidebit, aut non erunt istius si uidebit: quoniam tanta commutatione longe alterius corporis erunt. Sed paratus sum, si quid de hac re melius nouit hic frater, uel ab ipso, uel ab alio a quo didicit, discere. Quod si irridenter dixerit, etiam illud de deo corporali mebrisque per loca diuisibile, dicerem paratum me esse discere: quod non dico, quia non irridenter loquor, & talem deum non esse omnino non ambigo, & ne talis esse crederetur, illam epistolam scripsi: in qua dum essem in admonendo sollicitus, quam nominibus tacitis conscripsi, in corripiendo nimis atque improuidus fui, nec fraternam & episcopalem personam sicut frater & episcopus quem admodum fuerat dignum cogitavi: hoc non defendo, sed reprehendo: hoc non excuso, sed accuso. Ignoscat peto, recorder nostram dilectionem pristinam, & obliuiscatur offensionem nouam. Faciat certe quod me non fecisse succensuit. Habeat lenitatem in danda uenia, quam ego non habui in illa epistola conscribenda. Hoc per tuae charitatem rogo, quod praesens praesentem rogare uolueram si eius haberem copiam. Quod cum conatus essem, scribere ad eum uiro uenerabili, nobisque omnibus honore praefereudo, uenire noluit, dolum forsitan meum sicut plerumque humana sunt, quantum existimo suspicatus, a quo me longe abesse, tu illi fac fidem quantum potes qui praesens facilius potes. Indica ei cum quanto & quam uero dolore de offensione animi eius tecum fuerim colloquutus. Nouerit quam non esse contempnam, & quantum in illo deum timeam,

& cogitē caput nostrū in cuius corpore fratres sumus. Ad locū in quo habitat ideo mihi putauit nō esse ueniendū, ne spectaculū faceremus ridendū alienis, nostris dolendū, nobis pudendū: per tuā sanctitatē & charitatē totū recte agi potest. Ab illo quippe agit qui per fidem suā habitat in corde tuo, quē credo quod non spernit in te cū agnoscit in se. Ego certe in hac causa quid melius facere non inueni, quā ut ueniam peterē a fratre qui læsum se literarū mearum asperitate cōquestus est. Faciet & ipse, ut spero, quod sibi imperari nouit ab eo qui per Apostolū loquēs ait: Donātes uobismetipsis si quis aduersus aliquē habet querelā, sicut & deus in Christo donauit uobis. Estote ergo imitatores dei sicut filij dilectissimi, & ambulate in charitate sicut & Christus dilexit uos. In hac charitate ambulantes, si quid diligētius possumus, de spiritali corpore quod in resurrectione habebimus, cōcorditer inquiramus. Quia etsi quid aliter sapimus, hoc quoque nobis deus reuelabit si in illo maneamus. Qui autē manet in charitate, in deo manet, et deus in illo manet, quia deus charitas est, siue tanquā eius fons ineffabiliter existēdo, siue illam nobis per spiritū suum largiēdo. Si ergo doceri potest, quod charitas corporalibus oculis aliquando uidebit, poterit fortassis & deus. Si autē ista nunquam poterit, multo minus iste fons eius, uel si quid dici excellētius & cōuenientius de tanta re potest. Magni quidā uiri & in scripturis sanctis doctissimi, qui plurimū ecclesiā & bona studia fidelium suis literis adiuuerūt, ubi eis occasio data est, dixerūt inuisibilem deū inuisibiliter uideri, hoc est per eam naturā quę in nobis quoque inuisibilis est, munda scilicet mente uel corde. Beatus Ambrosius de Christo cū ageret secundum id quod uerbum est: Nō enim corporalibus, inquit, sed spiritalibus oculis Iesus uideat. Et paulo post, Non eū uiderunt, inquit, Iudæi, obcaecati enim erat insipientes cor eorum. Hinc ostēdens unde uideat. Item cū de sancto spiritu loqueretur, interposuit uerba domini dicentis: Rogabo patrem, & alium paraclētū dabit uobis qui uobiscū sit in eternū, spiritum ueritatis, quē hic mundus non potest accipere, quia nō uidit eum, nec cognouit eū. Merito ergo se, inquit, in corpore demonstrauit, quoniam in diuinitatis substantia nō uidetur: uidimus spiritū, sed in specie corporalī: uideamus & patrem, sed quia uidere nō possumus, audiamus. Et paulo post: Audiamus ergo, inquit, patrem: inuisibilis enim pater, sed & filius inuisibilis secundū diuinitatē. Deum enim nemo uidit unquam: cū ergo filius deus, in eo utique quod deus est filius, nō uidetur. Sanctus autē Hieronymus ait, Videre deū sicuti est in natura sua, oculus hominis nō potest: non solū homo, nec angeli, nec throni, nec potestates, nec dominationes, nec omne nomē quod nominat, neque enim creatura potest aspicere creatorē suum. His uerbis uir doctissimus satis ostēdit, quid etiā de su-

aturo seculo senserit quod ad hanc rem attinet. Quantūlibet enim oculi corporis nostri mutantur in melius, angelorū oculis æquabunt. Hic autē & ipsis & uniuersæ omnino cœlesti creaturæ inuisibilē naturā dixit esse creatoris. Aut si et hinc sit questio, & inferat ulla dubitatio, utrum non simus futuri angelis potiores: ipsius domini est hinc aperta sententiā, ubi ait de resurrectione in regnū: Erūt equales angelis dei. Vnde idē ipse sanctus Hieronymus alibi sic dicit: Homo igitur, dei faciē uidere non potest, angeli autē etiā minimorū in ecclesia semper uident faciē dei: & nunc in speculo uidemus & in ænigmate, tunc autē faciē ad faciē, quādo de hominibus in angelos profecerimus, & potuerimus cū Apostolo dicere: Nos autē omnes reuelata faciē gloriæ domini specularē, in eandē imaginē transformamur a gloria in gloria, tanquā a domini spiritu, licet faciē dei iuxta naturæ suæ proprietatē nulla uideat creatura, & tūc mēte cernat, quando inuisibilis creditur. In his uerbis hominis dei multa consideranda sunt: Primū, quia secundum apertissimā domini sententiā etiam ipse sentit tūc nos uisuros faciē dei, cū in angelos profecerimus, id est æquales angelis facti fuerimus, quod erit utique in resurrectione mortuorū. Deinde apostolico testimonio satis apparuit, nō exterioris sed interioris hominis faciē intelligendā, cū uidebimus faciē ad faciē. De faciē quippe cordis loquebat Apostolus, cū diceret quod hinc cōmemorauit: Nos autē reuelata faciē gloriæ domini specularē, in eandē imaginē transformamur. Quod si quisquā dubitat, recenseat eundē locū, & attendat unde Apostolus loquebat, de uelamine scilicet quod manet in lectione Veteris testamenti, donec quisque trāseat ad Christum, ut auferat uelamen. Ibi quippe dicit: Nos autē reuelata faciē, gloriā domini specularē, quæ faciēs in Iudæis nō erat reuelata, de quibus dicit: Velamē super cor eorū positū est, ut ostēdat cordis faciē nobis esse reuelatam uelamine ablato. Postremo ne quisquā ista minus intuens, minusque discernēs, uisibilē deū uel angelis uel hominibus, cū æquales angelis facti fuerimus, siue nūc esse, siue futurū esse crederet, euidentissime quid sentiret expressit, dicens quod faciē dei iuxta naturæ suæ proprietatē nulla uideat creatura, & tūc mēte cernat quādo inuisibilis creditur. Vnde sufficienter significauit, quando uisus est ab hominibus per oculos corporis, tanquā ipse corporeus, non eum secundum naturæ suæ proprietatē fuisse uisum, in qua tunc mēte cernitur, quando inuisibilis creditur. Quibus inuisibilis nisi aspectibus corporalibus etiam cœlestibus, sicut supra de angelis & potestatibus & dominationibus dixit, quāto magis terrestribus. Vnde alio loco euidentius dicit, non solū patris diuinitatem, sed nec filij quidē & spiritus sancti, quæ una in Trinitate natura est, posse oculos carnis aspicere, sed oculos mentis. De quibus ipse

Mat. 5 ipse saluator ait: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Quid hac manifestatione lucidius? Si enim tantūmodo dixisset, Nec patris, nec filij, nec spiritus sancti diuinitatē posse oculos carnis aspicere, nec deinceps addidisset sed oculos mētis, forte diceretur carnē iam non esse appellandam, cū corpus fuerit spiritale. Ad dēdo ergo, & dicendo. Sed oculos mentis, ab omni genere corporis alienauit huiusmodi uisionem. Ne quis autem putaret eum tantū de presenti tempore loquūtū, subiicit etiā domini testimoniū uolens ostendere quos dixerat oculos mentis, quo testimonio nō presentis sed futuræ uisionis promissio declaratur. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Beatissimus quoque Athanasius Alexandrinus episcopus, cū ageret aduersus Arrianos, qui tantūmodo deū patrem inuisibilē dicūt, filium uero & spiritum sanctum uisibiles putāt, æqualem Trinitatis inuisibilitatē scripturarū sanctarum testimonijs, & diligētia suæ disputationis asseruit, instatissime suadēs deū non esse uisum nisi assumptione creaturæ: secundū deitatis autem suæ proprietatem omnino deum esse inuisibilē, id est deum patrem & filium & spiritum sanctum, nisi in quantum mente ac spiritu nosci potest. Gregorius etiā sanctus episcopus Orientalis apertissime dicit, deum natura inuisibilē, quando patribus uisus est, sicut Moyse, cum quo faciē ad faciē loquebat, alicuius cōspicibilis materię dispositio ne assumpta, salua sua inuisibilitate uideri potuisse. Hoc est quod etiā noster dicit Ambrosius, & patrem & filium & spiritum sanctum ea specie uideri quam uoluntas elegerit, non natura formauerit: ut & illud uerū sit, quod deum nemo uidit unquam: quæ uox ipsius domini Christi est: & quē nemo hominū uidit, nec uidere potest: quę uox Apostoli, in dō eius per apostolū Christi est: & illa nō repudientur testimonia scripturarū, quibus deus uisus esse narratur, quia & inuisibilis est per propriam deitatis naturam, & cum uult uideri potest per assumptā sicut placuerit creaturam. Porro si natura ipsius est inuisibilis sicut incorruptibilis, non mutabitur utique in futuro seculo illa natura, ut de inuisibili uisibilis fiat, quia neque poterit de incorruptibili corruptibilis fieri: simul enim & incommutabilis est. Et utique naturam eius cōmendauit Apostolus, cum duo ista simul poneret, dicens: Regi autem seculorū inuisibili, incorruptibili soli deo, honor & gloria in secula seculorū. Vnde non audeo ego ista distinguere, ut dicā, Incorruptibili quidem in secula seculorum, inuisibili autē non in secula seculorū, sed tantū in hoc seculo. Verū quia nec ista testimonia falsa esse possunt: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Et sci-

A qui hominibus apparebat in carne uisibilis quādo dicebat: Et ego diligam eum & ostendā me ipsum illi, cum ante oculos hominū cōspicius loqueretur. Vnde autē inuisibilia uidentur, nisi oculis cordis? de quibus paulo ante dixi quid Hieronymus senserit ad uidendū deum. Hinc est etiam quod memoratus Mediolanensis episcopus in ipsa resurrectione dixit nō facile esse uidere deum, nisi ijs qui mundo corde sunt: & ideo scriptū esse. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Quātos beatos, inquit, iam numerauerat, & tamen eis uidendi deum non promiserat facultatē. Deinde adiungit & dicit, Si ergo ijs qui mundo sunt corde deū uidebunt, utique alij deū non uidebunt. Et ne alios illos acciperemus, de quibus dictū est, Beati pauperes, beati mites, &c. continuo subiūxit, Neque enim indigni deum uidebunt. Indignos utique illos uolens intelligi, qui licet resurgāt, deū uidere non poterūt, quoniam ad damnationem resurgent, quia per fidem ueram quæ per dilectionē operatur, cor mundare noluerūt. Et ideo sequit & dicit: Neque is qui deum uidere noluerit, potest deum uidere. Deinde quia occurrebat etiā impios omnes uelle uidere deum, statim ut ostenderet quare dixerit, qui deum uidere noluerit, quia utique illo modo non uult deū uidere impius, quia cor mundare non uult, quo ille uideri poterit, sequutus adiunxit, & ait: Nec in loco deus uideat, sed mundo corde, nec corporalibus oculis deus quæritur, nec circūscribitur uisus, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Quibus uerbis beatus Ambrosius uoluit admonere, quid debeant homines præparare qui uolunt deū uidere, hoc est cor mundare per fidem quæ per dilectionē operatur dono spiritus sancti, unde pignus accepimus, quo illā uisionē desiderare nouerimus. Nam de membris dei quæ assidue scriptura cōmemorat, ne quisquā secundum carnem huius formā & figurā nos esse crederet similes deo, propterea & eadē scriptura, & alas habere deū dixit, quas nos utique nō habemus. Sicut ergo alas cum audimus, protectionē intelligimus: sic & cū audimus manus, operationē intelligere debemus: & cū audimus pedes, præsentationē: & cum audimus oculos, uisionē qua cognoscitur: & cum audimus faciē, iusticiam qua innotescit: & si quid aliud eadem scriptura tale cōmemorat, puto spiritaliter intelligendum. Neque hoc ego tantum, aut ego prior, sed omnes qui qualicūque spiritali intelligentia resistūt eis, qui ob hoc anthropomorphitæ nominantur. Ex quorū literis ne multa cōmemorando maiores moras faciam, hoc unū sancti Hieronymi interpono, ut nouerit iste frater, non se de hac re mecū magis quā cum prioribus agere debere, si quid eum cōtra permouet. Cum ergo ille uir in scripturis doctissimus, psalmū exponeret, ubi dictū est, Intelligite ergo qui insipientes estis in populo et stulti aliquādo sapite, Qui plantauit

Col. 3

Eph. 5

Phil. 3

1. Jo. 4

10. 14

10. 1

Luc. 22

2. Cor. 3

10. 1

1. Tim. 6

1. Tim. 1

Mat. 3

1. Jo. 5

Angeli
buit corpus

Gal. 5

Psal. 16

Psal. 39

plantauit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat: Inter cætera, iste locus, inquit, aduersus eos maxime facit, qui anthropomorphitæ sunt, qui dicunt deum habere mēbra quæ etiam nos habemus: uerbī causa, Dicitur deus habere oculos: oculi domini aspiciunt omnia, manus domini facit omnia. Et audiuit, inquit, Adam sonum pedum domini deambulantis in paradiso: hæc simpliciter audiūt, & humanas imbecillitates ad dei magnificentiam referunt: ego autē dico quod deus totus oculus est, totus manus est, totus pes est. Totus oculus est, quia omnia uidet. Totus manus est, quia omnia operatur. Totus pes est, quia ubiq; est. Ergo uidete quid dicat, Qui plantauit aurē non audiet, aut qui finxit oculos non considerat: Et nō dixit, Qui plantauit aurem, ergo ipse aurē non habet: non dixit, Ergo ipse oculos non habet: sed quid dixit? Qui plantauit aurem nō audiet, qui finxit oculos non cōsiderat: membra tulit, efficiētias dedit. Hæc omnia de literis eorū & Latinorum & Græcorum, qui priores nobis in catholica ecclesia uiuentes diuina eloquia tractauerunt, ideo cōmemoranda arbitratus sum, ut sciat iste frater, si quid aliter q̄ iste sentit, deposita dissensionis amaritudine, & fraternæ charitatis suauitate seruata, atq; in integrū restituta, diligenti & tranquilla cōsideratione quærēdum uel discendum uel docendum. Neq; enim quorumlibet disputationes, quāuis catholicorū & laudatorum hominum uelut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat salua honorificētia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorū scriptis improbare atq; respuere, si forte inuenerimus quod aliter senserint q̄ ueritas habet, diuino adiutorio uel ab alijs intellecta, uel à nobis. Talis ego sum in scriptis aliorū, tales uolo esse intellectores meorum. Deniq; in ijs omnibus quæ de opusculis sanctorū atq; doctorum commemorauī, Ambrosii, Hieronymi, Athanasii, Gregorij, & si qua aliorum talia legere potui, quæ cōmemorare longum putauī, deum non esse corpus, nec formæ humanæ habere membra, nec eum esse per locorum spacia diuisibilem, & esse natura incōmutabiliter inuisibilem, nec per eandem naturā atq; substantiā, sed assumpta uisibili specie sicut uoluit apparuisse ijs quibus apparuit, quando per corporis oculos in scripturis sanctis uisus esse narratur, in adiutorio domini incōcussē credo, & quantum ipse donat intelligo. De spiritali autē corpore, quod in resurrectione habebimus, quantā capi at in melius cōmutationē, utrū in simplicitatē spiritus cedat, ut totus homo iam spiritus sit: an quod magis puto, sed nondū pleno iudicio cōfirmo, ita futurū sit spiritale corpus, ut propter ineffabilem quandam facilitatem spiritale dicatur, seruet tamen substantiam corporalem, quæ per seipsam uiuere ac sentire non possit, sed per illum qui ea utitur spiritum: neq; enim & nunc,

quia corpus dicitur animale, eadē est animæ natura quæ corporis: & utrum si corporis quāuis iam immortalis atq; incorruptibilis natura seruetur, adiuuet tunc aliquid spiritum ad uidendum ipsa uisibilia, id est corporalia, sicut nūc tale aliquid nisi per corpus uidere nō possumus: an uero etiam tūc sine organo corporis ualeat spiritus noster nosse corporalia: neq; em̄ & deus talia per sensus corporis nouit: & multa alia quæ in hac quæstiōe mouere possunt, fateor me nōdum alicubi legisse, quod mihi sufficere existimarē siue ad discendum siue ad docēdum, ac per hoc si non displicet huic fratri mea qualiscūq; cautela, interim propter quod scriptū est, Quoniam uidebimus eum sicuti est: quantum possumus, cor mundum ad illam uisionem ipso adiuuante præparemus. De corpore autem spiritali pacatius & diligētius inquiramus, ne forte aliquid certum ac liquidum si nobis hoc utile esse nouit, secūdū scripturas suas deus dignetur demonstrare. Si enim hoc inuenerit inquisitio diligentior tantam corporis futuram mutationem, ut possit uidere inuisibilia, non (ut opinor) talis potentia corporis menti auferet uisionem, ut exterior homo uidere deum tūc possit, non possit interior: quasi tantū foris sit deus ad hominem, & intus non sit in homine, cum apertissime scriptū sit, ut sit deus. omnia in omnibus: aut ita sit intus ille, qui sine ullis locorum spatijs ubiq; totus est, ut foris tantū uideri ab exteriori homine possit, intus autem ab interiori homine nō possit. Quæ si absurdissime sentiunt, magis enim sancti pleni erunt deo, non inanes intrinsecus, ab illo circūdabunt. extrinsecus, nec cæci intrinsecus, eum quo pleni erunt non uidebunt, & tantum forinsecus oculati eum quo circūdabunt uidebunt: restat ut interim de uisione dei secūdū interiorem hominem certissimissimus. Si autem etiam corpus mira cōmutatione hoc ualuerit, aliud accedet, non illud abscedet. Melius ergo illud affirmamus unde minime dubitamus, q̄ homo interior uidebit deum, qui modo solus potest uidere charitatem, quæ cum laudaretur dictū est, Deus charitas est: solus potest uidere pacem & sanctificationē, sine qua nemo poterit uidere deum. Neq; enim charitatem, pacē, sanctificationē, & si qua sunt: similia, uidet modo ullus carnalis oculus, quæ tamē omnia iā uidet, quantum potest mētis oculus, tanto purius quāto purior: ut sine dubitatione deū nos uisuros esse credamus, siue inueniamus, siue nō inueniamus qd de qualitate futuri corporis querimus, cū tamē corpus resurrecturū & immortale atq; incorruptibile futurū non ambigamus, qm̄ hinc sanctarū scripturarū sententias apertissimas firmissimasq; retinemus. Si autē iste frater qd de spiritali corpore adhuc requiro, iā sibi firmat esse certissimū, nisi placidus audiero docentem, ita ut ille quoq; placidus me audiat inquirentem, habebit unde iure succēseat. Nūc tamen

tamen per Christum obsecro, ut de illa asperitate literarū mearum, qua eum non immerito offensum esse didici, ueniā mihi ab illo impetres, & me rescriptis domino adiuuante latiffices.

Augustinus Paulinæ anui religiosæ, per eam respondens quibusdam qui carpebant epistolam ipsius in qua scripserat deum non uidendū oculis humanis, declarans uarijs modis uideri deum. Epistola CXII

Augustinus Paulinæ S.

Emor debiti quod ex tua petitione & mea promissione factum est, religiosa famula dei Paulina, persolutionis quoq; eius negligēs esse nō debui. Cū enim petiisses ut de inuitibili deo, utrū per oculos corporeos possit uideri, prolixè aliquid copioseq; ad te scriberem, negare nō potui, ne sanctū tuū studium offenderē, sed promissum distuli, siue propter alias occupationes meas, siue quod à me id flagitare, unde aliquāto diutius cogitari oportebat. Sed cum tantā res esset, quæ cogitādo nō tam quid de ea sentiendū dicendū esset, q̄ quonā modo persuadendū ijs qui aduersa sentiret, fieret difficilior, sinē aliquādo dilatio ni adhibendū putauī, sperās diuinū adiutorium magis mihi scribenti quā differenti adfuturū. Quamobrē primum mihi uidec, plus ualere in hac inquisitione uiuendi q̄ loquendi modum. Nam qui didicerunt à domino Iesu Christo mites esse & humiles corde, plus cogitādo & orādo proficiunt q̄ legendo & audiēdo. Nec ideo tamen agere partes suas sermo cessauerit, sed cū plantator & rigator officium sui gesserit muneris, cætera illi qui dat incrementum relinquit: ille quippe etiam ipsum plantatorem rigatoremq; formauit. Secundū interiorem igitur hominem percipe uerba intellectus. Ipse enim renouatur de die in diem, etiam cum exterior iste corrumpit, siue castigatione abstinentiæ, siue aliqua morbida ualitudine, siue quolibet casu, uel certe qd necesse est etiā ijs qui sano corpore diu uiuunt, ipso ætatis accessu. Erige itaq; spiritum mentis tuę qui renouatur in agnitōe dei secūdū imaginem eius qui creauit eum, ubi per fidem in te habitat Christus, ubi nō est Iudæus & Græcus, seruus & liber, masculus & foemina: ubi nō morieris cum solui corpore cœperis, quia nec marcuisti, cum sis annis grauis. Hoc interiore tuo erecta intende, & uide quæ loquor. Nolo auctoritatem meā sequaris, ut ideo putes tibi aliquid necesse esse credere quoniā à me dicitur, sed aut scripturis canonicis credas, si quid nondum q̄ uerum sit uides, aut interius demonstrati ueritati ut hoc planē uideas: exempli gratia, dicam aliquid quo ad hæc certius præstruaris, & inde potissimum unde nobis in hoc ipso opere propositus est disputādi labor. Credimus uideri deū, nō quia uidemus uel per oculos corporis sicut uidemus hunc solem, uel mētis obtuitu sicut se quisq; interius uidet uiuentem, uidet uidere uo-

lentem, uidet quærentem, uidet scientem, uidet nescientem. Tu itaq; lectis ipsa his literis, solem quidē te uidisse recolis per oculos corporis, potes etiam statim uidere si est id temporis, & eoloci es, ubi ex ea parte cœlū oculis tuis usq; ad solem cōtundum patet. Ad illa uero uidenda quæ mēte conspici dixi, id est quod uiuas, quod uidere deum uelis, quod id requiras, quod te uere & uelle & quærere scias, quomodo autem deus uideatur nescias: Ad hæc, inquam, omnia uidēda nō oculos corporis adhibes, nec interuallum loci per quod intendatur obtutus, ut ad ea cernenda perueniat, sentis aut quæris: sic uides uitam tuam, uolūtatem, inquisitionē, scientiam, ignorantiam, quia nec ipsa est cōtemnenda uisio, uidere quod nescias. Sic, inquā, uides hæc omnia ut in te uideas, apud te habeas, ac sine ullis figurarum liniamentis colorumq; nitouribus, tanto clarius et certius quanto simplicius interiusq; conspicias. Cum igitur nec corporis oculis sicut corpora siue cœlestia siue terrestria, nec mentis affectu sicut ea sunt quorū nōnulla cōmemorauī, quæ apud temetipsam certissime intueris, nūc uideamus deū, cur credimus eum uideri, nisi quia scripture accōmodamus fidem ubi legitur: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt: Et si qua alia in hac sententia eadem diuina auctoritate cōscripta sunt, cui nō credere nefas ducimus, credere autem pietatis esse minime dubitamus. Hanc itaq; distinctionem tene, ut si quid te admonuero, differendo quo ita uideas oculis carnis, uel ullo alio sensu eius sentias, seu te sensisse recolas, sicut sentiuntur colores, fragores, odores, sapores, feruores, & si quid aliud per corpus cernēdo, audiendo, olfaciendo, gustando, tangendo sentiamus: aut ita uideas mentis intuitu, ut uides uitam, uoluntatem, cogitationem, memoriā, cognitionē, intelligentiam, sciētiam, fidem tuam, & quicquid aliud mente conspicias, atq; ita esse non tantum credēdo, sed planē uidēdo non dubitas, hoc me iudices ostendisse. Quod aut non sic ostēdero, ut aut corporis aut animi sensu uisū perceptūq; teneatur, & tamē dixero aliquid quod aut uerū quidem aut falsum esse necesse sit, sed nullo illorum duūm genere uideatur, restat ut tantūmodo credatur uel non credatur. Sed si diuinarum scripturarū, earum scilicet quæ canonicæ in ecclesia nominant, perspicua firmatur auctoritate, sine ulla dubitatione credendū est. Alijs uero testibus uel testimonijs, quibus aliquid credendū esse suadet, tibi credere uel nō credere liceat, quantum ea momenti ad faciendam fidem uel habere uel non habere perpenderit. Si enim ea quæ non uidimus, hoc est in presenti apparētia nō sensimus uel mēte uel corpore, neq; de scripturis sanctis uel legēdo uel audiendo didicimus, nulla omnino credidissimus, unde sciremus esse ciuitates ubi nūc fuimus, uel à Romulo cōditā Romā, uel ut de ppinquiorib; loquar, Constan-

Gen. 3

Autorib. quantum tribuendum

Dubitatio periculosa

Proemium

i. Retraff. 4

Vita potior inquisitione Mat. 11

2. Cor. 4

Col. 3

1. Io. 4

1. Io. 1

1. Cor. 11

1. Io. 4

Constantinopolim à Constantino: Vnde potestremo sciremus quinam parentes nos procreauissent, quibus patribus, auis, maioribus geniti essemus? Talium quippe cum plurima sciamus, non tamen ea uel ullo sensu presentia, sicut solem, sicut nostri animi uoluntatem, uel canonicorum eloquiorum autoritate, sicut Adam uisum se primum hominem, aut Christum in carne natum passumque resurrexisse didicimus, sed alijs referentibus, de quorum testimonio in hoc duntaxat rerum genere minime dubitandum esse putauimus. In quibus si alicubi fallimur credendo, uel ita esse quod non est, uel non ita esse quod ita est, nihil periculi esse iudicamus, si non sit contra illam fidem qua pietas informatur. Hanc preloquutio mea nondum proposita discutit questionem, sed te atque alios qui ista lecturi sunt, praestruit quales seu meorum seu quorumlibet scriptorum iudices esse debeatis, ne uel scire uos opinemini quod nescitis, uel temere credatis quod neque corporis sensibus aut animi intuitu in eiusdem rei, quae cognoscenda est euidencia percipistis, neque canonicarum scripturarum autoritate, etiam si non adfuit sensibus uel animi uel corporis uestri, tamen credendum esse didicistis.

Cap. I. Iam ne ergo uenimus ad causam, an adhuc lecturus instruendus est? Nonnulli enim putant ipsum quod dicimus credere, cum res uera creditur, hoc solum esse mente contueri. Quod si ita est, fallitur ista nostra superior preloquutio, in qua distinximus aliud esse aliquid sentire per corpus, sicut in caelo solem, & in terra motem, arborem corpusue quodlibet: & aliud mentis intuitu rem nihilominus euidetem, sicut nostra uoluntas a nobismetipsis intus aspicitur cum aliquid uolumus, uel cogitatio cum cogitamus, uel memoria dum recordamur, uel tale aliquid in animo siue in corpore: aliud autem credere quod in corporis mentis uel conspectu nec adest nec adfuisse recolitur: sicut sine parentibus creatum Adam, & natum ex uirgine, passumque resurrexisse Christum. Hanc enim etiam corporaliter facta sunt, & uideri per corpus si tunc adessemus, utique potuerunt, nunc autem non adfuit sicut adest ista lux quae oculis cernitur, aut uoluntas qua nunc aliquid uolumus, quae mente conspicitur. Sed quia haec distinctio falsa non est, profecto illa praestitutio minus habebat, quod inter credere & aliquid praesens mente conspiceri, ne omnino unum atque idem putaretur, parum clara fuerat eloquutione discretum. Quid ergo dicimus? Num satis est ut inter uidere & credere, haec distare dicamus: quia praesentia uidentur, creduntur absentia? Plane forsitan setis est, si praesentia illa hoc in loco intelligamus dicta, quae praesto sunt sensibus siue animi siue corporis, unde etiam ducto uocabulo praesentia nominantur. Sicut enim hanc lucem corporis sensu, sic & meam uoluntatem plane uideo, quia praesto est animi mei sensibus, atque intus mihi praesens est. Si quis

A uero mihi indicet uoluntatem suam, cuius os et uox mihi praesens est, tamen quia ipsa uoluntas quam mihi indicat, latet sensum corporis & animi, credo, non uideo: aut si eum mentiri existimo, non credo, & si forte ut dicit, ita sit. Creduntur ergo illa quae absunt a sensibus nostris, si uidetur idoneum quod eis testimonium perhibetur. Videntur enim quae praesto sunt, unde & praesentia nominantur uel animi uel corporis sensibus. Nam cum sint quinque corporis sensus, cernendi, audiendi, olfaciendi, gustandi, tangendi, uisus quidem in eis praecipue oculis attributus est: uerum tamen hoc uerbo utimur & in ceteris: non enim tantum dicimus, uide quid luceat, sed etiam uide quid sonet, uide quid oleat, uide quid sapiat, uide quid caleat. Nec quia dixi ea credi quae absunt a sensibus nostris, sic accipiuntur ut inter illa deputentur quae aliquando uidimus & nos uidisse retinemus, certique sumus, quamuis tunc non praesto sint cum recoluntur a nobis. Neque enim inter credita sed inter uisa deputantur, & ideo nota sunt, non quia fidem adhibuimus alijs testibus, sed quia nos uidisse sine dubio recordamur & scimus. Constat igitur nostra scientia ex uisis rebus & creditis, sed in istis quae uidimus uel uidemus, nos ipsi testes sumus: in his autem quae credimus alijs testibus mouemur ad fidem, cum earum rerum quas nec uidisse nos recolimus nec uidemus, dantur signa uel in uocibus, uel in literis uel in quibusque documentis, quibus uisis non uisa credantur. Non autem immerito scire nos dicimus non solum ea quae uidimus aut uidemus, uerum & illa quae idoneis ad quam rem commoti testimonijs uel testibus credimus. Porro si scire non incongruenter dicimus, etiam illud quod certissimum credimus, hinc factum est ut etiam recte credita, & si non adfuit sensibus nostris, uidere mente dicamur. Scientia quippe menti tribuitur, siue per corporis sensus, siue per ipsum animum aliquid perceptum cognitumque retineat, & fides ipsa mente utique uidetur, quamuis hoc fide credatur quod non uidetur. Vnde & apostolus Petrus dicit: In quem modo non uidentes creditis. Et ipse dominus: Beati qui non uiderunt & crediderunt. Cum itaque dicitur homini, Crede Christum resurrexisse a mortuis: si credit, attende quid uideat, attende quid credat, et utrumque discerne. Videt hominem cuius audit uocem, & ipsa uox in uisis corporalibus deputatur secundum ea quae supra diximus. Hanc duo sunt, testis & testimonium, quorum ad oculos unum, ad aures alterum pertinet. Sed hunc testem fortasse aliorum testimoniorum autoritas confirmat, diuinarum scilicet scripturarum uel quorumlibet aliorum quibus est motus ad fidem. Scripturae ad uisa pertinent corporis oculorum si eas legit, uel aurium si eas audiuit. Videt autem animo quicquid figuris literarum sonusue significari intellexit. Videt ipsam fidem suam, qua se credere sine cunctatione

tionem respondet. Videt cogitationem qua cogitat quid ei possit prodesse quod credit. Videt uoluntatem qua accessit ad suscipiendam religionem, uidet etiam ipsius resurrectionis quamdam imaginem in animo suo factam, sine qua intelligi non potest quicquid factum corporaliter dicitur, siue credatur siue non credatur. Sed ut puto distinguas quomodo uideat fidem suam qua credit, & quomodo uideat illam resurrectionis imaginem in animo suo factam, quam si hoc audit, uidet etiam qui non credit. Haec ergo omnia uidet, partim corpore, partim mente, uoluntatem uero eius a quo audit ut credat, & ipsam Christi resurrectionem non uidet sed credit, & tamen eam uidere dicitur quodam mentis obtutu magis secundum testimoniorum fidem, quam rerum praesentia creditarum. Illa enim quae uidet adfuit sensibus uel animi uel corporis, quae autem credit absunt a sensibus & animi & corporis, quamuis uoluntas eius a quo audit ut credat non sit praeterita, sed maneat in loquente: quam in seipso idem ipse qui loquitur uidet: ille uero qui audit, non eam uidet, sed credit. Resurrectio autem Christi praeterita est, quam nec illi uiderunt homines qui tunc fuerunt. Nam qui uiderunt uiuentem Christum quem uiderant morientem, ipsam tamen resurrectionem cum fieret non uiderunt, sed eam certissime crediderunt, uidentem & tangendo uiuum quem nouerant mortuum. Nos totum credimus & quod resurrexerit, & quod ab hominibus tunc uisus & contractus sit, & quod nunc uiuat in caelis, nec iam moriatur, & mors illi ultra non dominabitur: res autem ipsa nec corporis nostri sensibus adest, sicut adest hoc caelum & terra, nec nostrae mentis obtutibus, sicut adest fides ipsa qua hoc credimus. Sed iam satis ut puto, ista mea preloquutione cognouisti, quid sit uidere uel mente uel corpore, & quid ab eis distet credere. Quod quidem fit mente & uidetur mente, quoniam menti nostrae fides nostra conspicua est. Sed tamen quod eadem fide creditur, abest & ab aspectu corporis nostri, sicut abest corpus in quo Christus resurrexit, & ab aspectu mentis alterius, sicut abest ab aspectu mentis meae fides tua, quamuis eam esse in te credam, cum eam non uideam corpore quod nec tu potes, nec mente quod tu potes, sicut ego meam quam tu non potes. Nemo enim scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est, donec ueniat dominus & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis, ut eas non solum quisque suas uideat, sed & aliorum. Secundum hoc enim dixit Apostolus, neminem scire quid agatur in homine nisi spiritum hominis qui in ipso est, secundum quod uidemus in nobis. Nam secundum id quod credimus, nec uidemus, & multos fideles esse nouimus, & multis noti sumus. Si ergo iam ista distincta sunt, ueniamus ad causam. Scimus posse deum uideri, quoniam scriptum

est: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uident. An forte non debui dicere, scimus, sed credimus: quoniam deum nec corpore aliquando uidimus sicut hanc lucem, nec mente sicut ipsam in nobis qua id credimus fidem, sed tantum quia scriptum est in ea scriptura, cuius fideles sumus, quod uerum sit minime dubitamus. Apostolus tamen Ioannes cum tale aliquid diceret: Scimus, inquit, quia cum apparuerit, similes erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est: ecce, scire se dixit, quod nondum factum fuerat, nec uidendo, sed credendo cognouerat. Recte itaque diximus, scimus deum posse uideri, quamuis eum non uiderimus, si diuinae autoritatis quae in sanctis libris continetur credimus. Quid ergo est quod eadem dicit autoritas: Deum nemo uidit unquam? An fortasse responderetur quod illa testimonia de uidendo deo sunt, non de uiso? Ipsi enim deum uidebunt, dictum est: non uiderunt, & non uidimus, sed uidebimus eum sicuti est. Proinde his sententijs non est contrarium, Deum nemo uidit unquam. Videbunt enim quem non uiderunt, qui mundo corde filij Dei esse uoluerunt. Quid est ergo: Vidi deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea? An & hoc non est contrarium illi quod dictum est, Deum nemo uidit unquam? Et illud quod de Moysse scriptum est: Quia loquebatur cum deo facie ad faciem, sicut quis loquitur ad amicum suum. Et illud quod propheta Esaias uel de ipso loquens ait: Vidi dominum Sabaoth sedentem in throno: & si quae alia solent similia testimonia ex eadem autoritate proferri, quomodo non sunt contraria sententiae qua dictum est, Deum nemo uidit unquam: quamquam & ipsum Euangelium potest putari sibi esse contrarium. Quomodo enim uerum est quod in eo dicitur: Qui me uidet, uidet & patrem: si deum nemo uidit unquam? Quomodo uerum est: Angeli eorum semper uident faciem patris mei: si deum nemo uidit unquam? Quae igitur regula intelligentiae ista ueluti contraria & repugnantia, non esse contraria, nec repugnare probabimus? Neque enim fieri ullo modo potest ut haec Scripturarum autoritas aliqua ex parte mentiat. Si dicimus in eo quod scriptum est, Deum nemo uidit unquam: homines tantum modo intelligendos, sicut etiam illud dictum est: Nemo scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est: nemo utique, sed hominum: neque enim hoc de deo accipi potest, cum de Christo scriptum sit: Non opus fuisse ut quisquam illi testimonium perhiberet de homine, quoniam ipse sciebat quid esset in homine. Nam hoc Apostolus planius explicat: Quem nemo, inquit, hominum uidit, nec uidere potest. Si ergo ita dictum est, Deum nemo uidit unquam: ac si diceretur, nemo hominum: haec tenus illa quaestio soluta uidebitur, ut non sit huic sententiae contrarium quod dominus ait: Angeli eorum semper uident faciem patris mei: ut scilicet angelos deum uidere

uidere credamus, quē nemo uidit unquam, sed hominum. Quomodo ergo deū uidit Abrahā, Isaac, Iacob, Iob, Moyses, Micheas, Esaias, & si qui alij sunt de quibus ueracissima scriptura testatur, quod deum uiderint, si deum nemo unquam hominū uidit nec uidere potest. Quam nonnulli uolentes etiā probare impios uisuros deū a diabolo quoque ipso deū uisum putant: sic accipientes quod scriptū est in libro Iob, uenisse cum angelis & diabolum in cōspectu dei, ut iam & illud ueniat in quāstionē, quomodo dictum sit: Beati mūdo corde, quoniā ipsi deū uidebunt. Et illud: Pacem sectamini cū omnibus, & sanctificationē, sine qua nemo poterit uidere deum. Multū enim miror si eo usque progrediuntur qui existimant impios uisuros deū & diabolo uisum deum, ut eos & mūdo corde esse & pacem & sanctificationem cum omnibus asseruari asseuerent. Nā quod dominus ait: Qui me uidet, uidet & patrē, potest paulo attentius consideratum non uideri esse contrariū ei quod dixit, Deum nemo uidit unquā. Neque enim dixit, quia uidistis me, uidistis & patrem, sed dicēdo: Qui me uidet, uidet & patrem: ostendere uoluit unitatem substantiæ patris & filij, ne in aliquo inter se putarent esse dissimiles: ac per hoc quoniam uere dictum est: Qui me uidet, uidet & patrem, profecto quoniam deum nemo hominū uidit unquam, nec patrem quisquā putāduus est uidisse, nec filiū secundū quod deus est & filius, & cū patre unus deus. Nam secundū id quod homo est, utique in terra uisus est & cum hominibus cōuersatus est. Sed magna quāstio est, quomodo non sit cōtrarium, quia tot antiqui uiderunt deum, si deum nemo unquam uidit quem nemo hominū uidit nec uidere potest? Vides quam difficilem mihi proposueris quāstionē, unde me aliquid prolixè copioseque scribere uolueris ex occasiōe breuis epistolæ meæ, quæ tibi uisa est diligētius & uberius explicāda. Vis ne ergo attendere quæ apud alios interim cōperi diuinā scripturarū egregios tractatores, quid de uisione dei senserint: ne forte sufficiant desiderio tuo, quāuis ea forsitan noueris. Pauca ergo ista attende si placet. Cum Euangelium exponens beatus Ambrosius Mediolanensis Episcopus, uenisset ad eum locum ubi angelus apparuit in templo Zachariæ sacerdoti, ex hac occasione, uide quanta & qualia de dei etiā uisione disseruit. Non immerito, inquit, angelus uidetur in templo, quia ueri sacerdotis iam nunciabatur aduentus, & cœleste sacrificium parabatur in quo angeli ministrarent. Et bene apparuisse dicitur ei, qui eum repente cōspexit. Hoc specialiter aut de angelis aut de deo scriptura diuina tenere consueuit, ut quod non potest uideri, apparere dicatur. Sic habes: Apparuit deus Abrahæ ad ilicem Mambræ. Nam qui ante non præsentitur, sed repētino uidetur aspectu, apparere memoratur. Non enim similiter sen-

sibilia uidentur, & is in cuius uoluntate sitū est uideri, & cuius naturæ est nō uideri, uoluntatis uideri. Nam si nō uult, non uidetur, si uult uidetur. Apparuit enim deus Abrahæ quia uoluit, alijs quia noluit non apparuit. Uisus est etiā Stephano cum lapidaretur a populo aperire cœlū. Uisus est etiā Iesus stans ad dexteram dei, & non est uisus a populo. Vidit Esaias deum sabaoth, sed & alius uidere non potuit, quia cui placuit apparuit. Et quid de hominibus loquimur, cū etiam de ipsis cœlestibus uirtutibus & potestatibus legerimus, quia deum nemo uidit unquam. Et addidit quod ultra cœlestes uirtutes & potestates, unigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. Aut acquiescat igitur necesse est si deum patrem nemo uidit unquam, si filium uisum esse in ueteri testamento, & desinat hæretici ex Virgine ei principium dare, qui antequam nasceretur ex Virgine uidebatur: Aut certe refelli non potest, uel patrem uel filiū, uel spiritum sanctum, si tamen est spiritus sancti uisio, ea specie uideri quam uoluntas elegerit, nō natura formauerit, quoniam spiritum quoque uisum accepimus in colūba. Et ideo deum nemo uidit unquam, quia eam quæ in Christo habitat plenitudinem diuinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. Vidit enim ad utrumque referendum est. Denique cum additur, Unigenitus filius ipse enarrauit, mentium magis quam oculorum uisio declaratur. Species enim uidetur, uirtus uero enarratur. Illa oculis, hæc mente cōprehenditur. Sed quid de trinitate dicam? Seraphin quando uoluit, apparuit, & uocem eius Esaias solus audiuit. Apparuit angelus, & nunc præsto est, sed non uidetur. Neque enim in potestate nostra est uidere, sed in potestate illius apparere. Tamen etsi potestas nō est uidendi, est gratia promerendi ut uidere possimus. Et ideo qui habuit gratiā, meruit copiam: nos copiam non meremur, quia deum uidendi gratiam nō habemus. Et quid mirum si in præsentis seculo nisi quādo uult dominus non uidetur? In ipsa quoque resurrectione non facile est deum uidere, nisi ijs qui corde sunt mundo. Et ideo beati mūdo corde, ipsi enim deū uidebūt. Quantos beatos iam numerauerat & tamen uidentis his deū non promiserat facultatem? Si ergo ij qui mūdo sunt corde deum uidebūt, utique alij non uidebunt. Neque enim indigni deum uidebunt, neque is qui deum uidere noluerit potest deū uidere. Nec deus in loco uidetur sed mundo corde, nec corporalibus oculis deus queritur, nec circūscribitur uisui, nec tactu tenet, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et cū absens putatur uidetur, & cū præsens est non uidetur. Denique nec Apostoli omnes Christū uidebant. Et ideo ait: Tāto tēpore uobiscū sum, & adhuc me non cognouistis? Qui enim cognouit quæ sit latitudo & longitudo & altitudo & profundum, & supereminētē sciētiae charitatē Christi

533
sti, uidet & Christū, uidet & patrem. Nos enim iam secundū carnem non nouimus Christū sed secundum spiritum. Spiritus enim ante faciem nostrā Christus dominus, qui nos in omnē plenitudinē dei misericordia sua implere dignetur, ut uideri possit a nobis. Si hæc uerba intelligis, quid restat quod a me amplius requiratur, cum iam illa quæ difficilis uidebatur soluta sit quæstio: Discretū est quippe quomodo dictū sit: Deū nemo uidit unquam, & quomodo deū iusti antiqui uiderint. Sed illud propterea dictū est, quoniā deus natura inuisibilis est. Illi autem ideo uiderunt, quicunque deum uiderūt, quia cui uoluerit sicut uoluerit apparet ea specie quā uoluntas elegerit, etiā latente natura. Nā si quando patres deū uiderunt, ipsa illis natura eius apparuit, quāuis si noluisset utique non apparuisset, quomodo deum nemo uidit unquā, cum eo uolente ipsa eius a tot patribus natura cōspecta sit? Quod si dicitur filius a patribus uisus, ut de deo patre accipiatur dictum, quod eum nemo unquam uiderit: non quidē amisit occasionem Ambrosius, ut hinc quosdam hæreticos redargueret, id est, Photinianos, qui principium filio dei ex utero Virginis tribuunt, nec uolūt credere quod & antea fuerit: Sed quia uidebat alios, id est, Arrianos perniciosius insidiantes, quorum procul dubio error astruit, si patris natura inuisibilis, filij uero uisibilis esse creditur, utriusque unā pariterque inuisibilem asseruit esse naturā, adiūgens etiam spiritus sancti. Quod breuiter quidem sed admirabiliter intimaui, ubi secutus ait: Unigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Aut certe refelli nō potest, uel patrem, uel filiū, uel certe spiritum sanctū, si tamen est spiritus sancti uisio, ea specie uideri quam uoluntas elegerit, non natura formauerit. Potuit dicere, nō natura monstraerit, sed maluit dicere formaerit, ne ipsam speciem in qua deus elegit apparere de sua natura formare putaret, & ex hoc utique cōuinceretur cōuertibilis esse mutabilisque substantiæ, quod ipse deus a fide piorū misericors & benignus auerterit. Inuisibilis est igitur natura deus, non tantū pater, sed & ipsa trinitas, unus deus. Et quia nō tantū inuisibilis, uerum etiā incommutabilis, sic apparet quibus uoluerit in qua uoluerit specie, ut apud eū integra maneat eius inuisibilis incommutabilisque natura. Desideriū autē ueraciter piorū quo uidere deū cupiunt, & inhiante ardescunt, non opinor in eam speciem contuendā flagrat, qua ut uult apparet quod ipse non est, sed in eam substantiā qua ipse est quod est. Huius enim desiderij sui flammam sanctus Moyses fidelis famulus eius ostendit, ubi ait deo cū quo ut amicus facie ad faciem loquebatur: Si inueni gratiā ante te ostende mihi temetipsum. Quid ergo: ille non erat ipse? Si nō esset ipse, non ei diceret: Ostēde mihi temetipsum, sed ostēde mihi deum, & tamen si eius naturam substantiamque conspiceret, multo mi-

534
nus diceret: Ostēde mihi temetipsum. Ipse ergo erat in ea specie qua apparere uoluerat, nō autē ipse apparebat in natura propria quam Moyses uidere cupiebat. Ea quippe promittitur sanctis in alia uita. Vnde quod responsū est Moysi, uerum est, quia nemo potest faciem dei uidere & uiuere, id est, nemo potest eū in hac uita uidere uiuens sicuti est. Nā multi uiderunt, sed quod uoluntas elegerit, nō quod natura formauit. Et illud quod sanctus Iohannes ait, si recte intelligitur, Dilectissimi nunc filij Dei sumus, & nondū apparuit quod erimus: scimus quia cum apparuerit similes ei erimus: quoniā uidebimus eum sicuti est: nō sicut eum homines uiderūt quando uoluit in specie qua uoluit, nō in natura qua in semetipso etiā cū uideretur latuit: sed sicut est, quod ab eo petebatur, cū ei diceret: Ostēde mihi temetipsum, ab eo qui cū illo facie ad faciem loquebatur. Non quia dei plenitudinē quisque nō solū oculis corporis, sed uel ipsa mēte aliquādo cōprehendit. Aliud est enim uidere, aliud est totū uidendo cōprehendere, quādo quidē id uidetur quod præsens utique sentitur: totū autē comprehenditur uidendo, quod ita uidetur, ut nihil eius lateat uidētē, aut cuius fines circūspici possunt: sicut te nihil latet presentis uolūtatis tuæ, circūspicere aut potes fines annuli tui. Exempli gratia duo posui, quorū alterū ad mentis obtutum, alterū ad corporales oculos pertinet: Uisus enim sicut ille ait, ad utrumque referendus est, id est, & ad oculos & ad mentē. Porro si propterea deū nemo uidit unquā, quia sicut ait disputator, cuius uerba consideramus, plenitudinem diuinitatis eius nemo cōspexit, nemo mēte aut oculis cōprehendit, uidit enim ad utrumque referendū est: restat inquirere quomodo angeli deū uideant, propter illud quod ex Euāgelio cōmemorauit, Angeli eorū semper uident faciem patris mei. Si enim & ipsis nō sicuti est, sed latente sua natura, in specie qua uoluerit apparet, magis magisque requirendū est, quomodo eum nos uidebimus sicuti est, & sicut Moyses desiderauit cū peteret, ut deus qui in cōspectu eius erat, ostenderet illi semetipsum. Hoc enim nobis summū præmiū in resurrectione promittitur, quod erimus æquales angelis dei: ac per hoc si nec ipsi eum uident sicuti est, quomodo nos ita uisuri sumus, cū eis æquales in resurrectione facti fuerimus? Sed uide quid consequenter dicat noster Ambrosius. Denique, inquit, cū addidit: Unigenitus filius ipse enarrauit, mentium magis quam oculorum, uisio declaratur. Species enim uidetur, uirtus uero narratur. Illa oculis, hæc mente comprehenditur. Qui paulo ante dixerat uisionem ad utrumque referendam, nūc eam non menti, sed oculis dedit: non ut opinor negligenter sua uerba respiciēs, sed quia uisitatius in loquendo solemus oculis attribuere uisionē sicut speciem corpori. Nam & hic mos loquendi crebrius usurpatur in rebus que locis continentur, uarian-

Heb. 12

Baruch 2

Cap. V I

Ambrosius super Lucam lib. 1. cap. 1

Ioh. 18

Gen. 18

1. Jo. 3

Cap. IX

Matt. 18

varianturque coloribus. Sed si nulla species esset mente contuenda, non diceretur ille speciosus forma præ filiis hominū. Neque enim hoc secundum carnem dictum est, sed secundum speciem spiritalem. Dicitur ergo & species pertinens ad mentis obtutum, sed quia usitatus in corporibus dicitur, uel in similitudinibus corporū, ideo dixit. Species uidetur, uirtus uero narratur: illa oculis, hæc mente comprehenditur. Proinde narrante unigenito qui est in sinu patris narratione ineffabili, creatura rationalis munda & sancta, impletur uisione dei ineffabili quam tunc consequemur cum æquales angelis facti fuerimus. Quia sicut uidentur ista uisibilia corporis sensibus nota: Deum nemo uidit unquam: quoniam si aliquando eo modo uisus est, non sicut ista natura uidetur, sed uoluntate uisus est, specie qua uoluit apparens, latente natura atque in se incommutabiliter permanente. Eo autem modo quo uidetur sicuti est, nunc fortasse uidetur à quibusdam angelis, à nobis autem tunc ita uidebitur, cum eis facti fuerimus æquales. Deinde cum addidisset, quia nec potestates cœlorū, sicut Seraphin, nisi cū uolunt & quemadmodū uolunt uidentur, ut hinc etiam conijceretur quanta sit inuisibilitas Trinitatis, tamen (inquit) etsi potestas non est uidendi, est gratia promerendi ut uidere possimus. Et ideo qui habuit gratiā, meruit copiam: nos copiam non meremur, quia deum uidendi gratiam non habemus. His itaque uerbis quia non sua docet, sed euangeliū exponit, non hoc uoluit intelligi, quod quidam eorū uidebunt deum, quidam uero non uidebunt, quibus credentibus dedit potestatem filios dei fieri, cum ad eos omnes pertineat quod dictum est: Videbimus eum sicuti est. Sed dicendo, nos copiam non meremur, quia deum uidendi gratiā non habemus, de hoc seculo loqui significauit, ubi quibusdam deus licet non in sua natura, sed in qua uoluit specie dignatus est apparere, sicut Abraham, sicut Esaiā, alijsque similibus, ceteris uero innumerabilibus, quauis ad suum populū & hereditatem æternam pertinentibus nulla uel tali specie se demonstrat. In futuro autem seculo regnum accepturi sunt, quod eis ab initio præparatum est, omnes eum corde mūdo uidebunt, nec in illo regno nisi tales erūt. Attende itaque quid adiungat iam de illo seculo dicere incipiēs: Et quid mirum, inquit, si in præsentī seculo, nisi quando uult dominus, non uideat? in ipsa quoque resurrectione non facile est deum uidere, nisi eis qui mūdo sunt corde. Et ideo beati mundo corde, ipsi enim deum uidebunt. Quantos beatos iam numerauerat, & tamē his uidendi deū non promiserat facultatē. Si ergo ij qui mundo sunt corde deum uidebunt, utique alij non uidebunt. Neque enim indigni deum uidebunt, neque is qui deum uidere noluerit, potest deum uidere. Cernis quæ circūspecte loquatur etiam de ijs qui in futuro seculo uidebunt deū: neque enim omnes, sed

qui digni sunt. Resurgēt enim digni & indigni regno illo, ubi uidebitur deus: quoniam omnes qui in monumentis sunt, audient uocem eius & procedent, sed cū magna differentia. Nam qui bene fecerunt, in resurrectionem uite: qui uero male egerunt, in resurrectionē iudicij. Hoc iudicium pœnam æternā significat: sicut etiam illud dictum est: Qui non credit, iam iudicatus est. Quod ergo ait sanctus Ambrosius: Neque is qui deum uidere noluerit, potest deū uidere, quid aliud intelligi uoluit, nisi quia ijs qui mūdando cordi curam tantę rei dignam non uult impendere, non uult deum uidere. Vide proinde quid adiungat. Nec in loco, inquit, deus uidetur, sed mundo corde. Quid euidentius, quid expressius dici potuit? Ab hac igitur uisione diabolus & omnes angeli eius, & omnes cum eis impij sine ulla nebula dubitationis exclusi sunt, quoniam mūdo corde non sunt: ac per hoc quod scriptum est in libro Iob, uenisse angelos in conspectum dei, & uenisse cum eis diabolus, non ideo diabolus deū uidisse credendus est. Ipsi enim dicti sunt uenisse in cōspectum dei, non deus in conspectum eorum. Veniunt autem in cōspectum nostrum quæ uidemus, non à quibus uidemur. Venerunt ergo, sicut in multis codicibus legitur, ut assisterent corā deo, non ut corā ipsis deus. Nec est opus hoc loco immorari, ut pro uiribus nostris conemur ostēdere quomodo & hoc temporaliter fiat, cum in dei conspectu sint omnia semper. Nunc enim querit, quomodo uideatur deus, non ea specie qua & in isto seculo quibusdam uoluit apparere, quando non solum cum Abraham alijsque iustis, uerū etiam cū Cain fratricida loquutus est: Sed quomodo uideat in illo regno ubi eū uidebūt filij eius sicuti est. Tūc quippe satiabitur in bonis desiderij eorū, quo desiderio flagrabat Moyses, cui loqui ad deum facie ad faciem non sufficiebat, & dicebat, Ostende mihi te ipsum manifeste, ut uideā te: tanquam diceret quod in Psalmo ex eodem desiderio canitur: Satiabor cum manifestabitur gloria tua. Quo desiderio ardebat & Philippus, & sic satiari cupiebat, dicens: Ostende nobis patrem & sufficit nobis. De hac uisione loquens eius etiam ipse amator & desiderator Ambrosius: Non in loco, inquit, deus uidetur, sicut ad illicē Mābrā, sicut in monte Sina, sed mūdo corde. Et sequitur: Sciens quid desideret, & quid æstuet, & quid speret, nec corporalibus, inquit, oculis deus queritur quibus se ostendit Abraham, Isaac, Iacob, & alijs in hoc seculo: nec circūscribitur uisu, propter illud quod dictum est: Posteriora mea uidebis: nec tactu tenetur, sicut luctatus etiam est cum Iacob: nec auditur affatu, sicut non solum à tot sanctis, uerū etiam à diabolo auditus est: nec sentitur incessu, sicut aliquando cū in paradiso deambularet ad uesperā. Vides quemadmodū uir sanctus enitatur nostras mētes ab omnibus carnis sensibus uocare, ut aptas faciat ad uidentum

dum deum. Et tamē quid agit talis extrinsecus plantator & rigator, nisi intrinsecus operet qui dat incrementum deus? Quis enim sine adiutorio spiritus dei cogitare ualeat esse aliquid, magisque esse quā omnia quæ per corpus sentiuntur, quod nec in loco uideatur, nec querendum sit oculis, nec audiatur affatu, nec tactu teneat, nec sentiatur incessu, & uideatur tamē sed mundo corde? Neque enim de hac uita ille loquebatur cum hoc diceret, quando quidem ab hoc seculo in quo deus apparuit, non sicuti est, sed in specie qua uoluit, quibus uoluit, satis discreuit seculi futuri uitam, discretionē apertissima, ubi ait: Et quid mirū si in præsentī seculo nisi quando uult, dominus non uideatur: in ipsa quoque resurrectione non facile est deū uidere, nisi ijs qui corde sunt mundo. Et ideo beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Hinc iam de illo seculo dicere exorsus est, ubi Deum uidebunt, non omnes qui resurgent, sed qui resurgent ad uitam æternam: non indigni, de quibus dictum est: Tollatur impius ne uideat claritatē dei, sed digni, de quibus dixit ipse dominus cum præsens non uideretur: Qui diligit me, mandata mea custodit: & Qui diligit me, diligit à patre meo, & ego diligam eum, & ostendam mei ipsum illi: nec ij quibus dicitur: Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius: sed ij quibus dicitur: Venite benedicti patris mei, percipite regnū quod uobis præparatum est ab initio mundi: illi quippe ibunt in cōbustionem æternam, iusti autem in uitam æternam. Et quæ est uita æterna, nisi quod ipsa uita alibi dicit: Hęc est autem uita æterna, ut cognoscant te unum deū uerum & quem misisti Iesum Christū: sed sic quomodo promisit ostensurū seipsum dilectoribus suis cum patre unum deū, non quomodo in hoc seculo in corpore uisus est à bonis & à malis, & in iudicio futuro, quo sic uerturus est, quomodo uisus est iens in cœlum: hoc est in eadem forma filij hominis, eandem formā uidebunt, quibus dicitur: Esuriui, & non dedistis mihi manducare: quia & Iudæi uidebunt in quem pupugerunt: non illam dei formam in qua non rapinam arbitratus est esse æqualis deo, in illa Dei forma tunc uidebunt eum qui uidebunt eum sicuti est. Nec ideo uidebunt, quia pauperes spiritui in hac uita fuerūt, quia mites, quia lugentes, quia esurientes & sitientes iusticiam, quia misericordes, quia pacifici, quia persecutionē passi propter iusticiam, quibus & hæc omnia ijdem ipsi passi sunt, sed quia mundo sunt corde. Ideo quippe inter illas beatitudines, cum omnia faciant qui cor mundū habent, non est tamen alicubi positum, deum uidebūt, nisi ubi dictū est: Beati mundo corde: quoniam mundo corde uidebitur: qui nec in loco uideatur, nec oculis corporalibus queritur, nec circūscribitur uisu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Deum enim nemo uidit unquam, uel in hac

uita sicuti ipse est, uel etiam in angelorum uita, sicut uisibilia ista quæ de corporali uisione cernuntur. Quia unigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. Vnde non ad oculorū corporalium, sed ad mentis uisionem dictum est pertinere quod narrat. Sed rursus ne desiderium nostrum à corporis sensu ad aliū corporis sensum migraret, hoc est ad aures ab oculis: ideo cū dixisset: Nec corporalibus deus oculis queritur, nec circūscribitur uisu, nec tactu tenetur: addidit etiā: Nec auditur affatu, ut si possumus, unigenitū filium qui est in sinu patris, sic intelligamus narratē, quoniam & uerbum est, non sonus auribus strepens, sed imago mentibus innotescens, ut illuc interna & ineffabili luce clarescat quod dictū est: Qui me uidet, uidet & patrem: quod hic Philippo dicebatur quādo uidebat & non uidebat. Sequitur enim huius uisionis eximius cōcupitor Ambrosius, dicens: Et cum absens putatur, uidetur: & cum præsens est non uidetur. Non dixit, cum absens est, sed cū absens putatur. Nusquam enim absens est qui cœlū & terrā implet, nec spacijs includitur paruis, magisque diffundit, sed ubique totus est & nullo continetur loco. Hoc qui excedente mente intelligit, uidet deum, & cum absens putatur. Qui autem hoc non potest, oret & agat ut posse mereatur, nec ad hominē disputatorē pulset ut quod non legit legat, sed ad deū saluatorem, ut quod non ualet ualeat. Vnde autē dixerit: Et cum præsens est non uidetur: consequenter aperuit dicens: Denique nec apostoli omnes Christū uidebant. Et ideo ait: Tanto tempore uobiscū sum, & adhuc me non cognouistis? Ecce quomodo deus præsens erat & non uidebatur, sed quare non ausus est dicere, denique nec apostoli Christum uidebant, sed ait: Nec apostoli omnes, tanquam aliqui tunc uiderēt ea uisione in qua ipse & pater unū sunt? An forte illud attendit, quod cum Petrus dixisset: Tu es Christus filius dei ui: responsum accepit, Beatus es Simon Bariona, quia non tibi reuelauit caro & sanguis, sed pater meus qui in cœlis est? Quauis illa reuelatio utrum per fidem ratiō rei creditā, an per uisionem conspectā facta in eius mentē fuerit, non mihi uideatur elucere, cū & ipse Petrus tam paruulū se adhuc illi ostēderet, ut timeret ne amitteret morientē, quem filiū dei uiuū, hoc est uitæ fontē fuerat paulo ante confessus. Deinde potest mouere, quomodo iam ipsa dei substantia uideri potuerit à quibusdam in hac uita positis, propter illud quod dictū est ad Moysen: Nemo potest faciem meā uidere & uiuere: nisi quia potest humana mens diuinitus rapi ex hac uita ad angelicam uitā, anteque per istam cōmunem mortē carne soluat. Sic enim raptus est qui audiuit illic ineffabilia uerba, quæ non licet homini loqui: ubi usque adeo facta est ab huius uitæ sensibus, quædam intentionis auersio, ut siue in corpore, siue extra corpus fuerit, id est utrū sicut solet in uen-

Matt. 5

Io. 14

Matt. 25

Matt. 25

Zach. 12

Phil. 2

Exo. 11

Psalm. 45

Ioan. 14

Cap. XII

Cap. XIII

hementiori ecclasi mens ab hac uita in illam uita fuerit alienatamanete corporis uinculo, an omnino resolutio facta fuerit, qualis in plena morte contingit, nescire se diceret. Ita fit ut & illud uerum sit quod dictum est: Nemo potest faciem meam uidere & uiuere, quia necesse est abstrahi ab hac uita mentē, quando in illius ineffabilitate uisionis assumitur, & non sit incredibile quibusdam sanctis nondū ita defunctis, ut sepe lienda cadauera remaneret, etiam istam excellentiā reuelationis eius concessam fuisse. Quod existimo cogitasse illum qui noluit dicere: Nec apostoli Christū uidebant: sed ait, nec apostoli omnes Christum uidebāt, credens quibusdam eorum diuinitatis quoque ipsius uisionem de qua loquebatur etiā tūc potuisse donari, certe propter beatum Paulum, quia & ipse quāuis nouissimus utique Apostolus erat, qui de sua illa ineffabili reuelatione nō tacuit. Quāque & illi fidelissimo antiquo famulo dei Moyse, mirum ni in hac terra laboraturo populumque illū adhuc rectoro concessum est quod petiuit, ut claritatē domini uideret, cui dixerat: Si inueni gratiā ante te, ostēde mihi temetipsum manifeste. Accepit enim in praesentia congruum respōsum, quod faciem dei uidere non posset, quam nemo uideret & uiueret: hoc modo significāte deo alterius potioris uita illam esse uisionē. Denique in uerbis dei futurae Christi ecclesiae mysterium figuratū est. Gestauit quippe Moyse typū populi Iudaeorū in Christū passum postea credituri: Ideo dictū est illi: Cū transiero, posteriora mea uidebis: Et cetera quae ibi dicunt, mirabili sacramento praenunciant ecclesiam post futurā, unde modo longum est disputare. Quod autem dicere institueram, desiderio eius etiā illud quod petierat fuisse concessum, in libro Numerorū postea demonstratum est, ubi dominus arguit contumaciam sororis ipsius, & dicit alijs prophetis in uisione se apparere & in somno, Moyse autē per speciem, non per aenigmata: ubi etiam addidit dicens: Et gloriam domini uidit. Quid ergo est quod eum sic fecit exceptum, nisi forte quia illa cōtemplatione dignum etiā tunc habuit populi sui talem rectorem & ministrum in tota domo sua fidelem, ut quemadmodum concupiuerat, uideret deum sicuti est, quae cōtemplatio cūctis filijs in fine promittitur: Ista credo considerans uir ille sanctus cuius uerba tractamus: Nec Apostoli, inquit, omnes Christū uidebant, quoniam forte aliqui eorū etiā ipso tempore uiderāt: secundū ista quae dixi. Ut autē probaret quod dixit, quia non omnes uidebant, cōtinuo subiicit. Et ideo ait: Tanto tempore uobiscum sum & adhuc me non cognouistis: Deinde subiungens a quilibet deus uideatur illa cōtemplatione sicuti est: Qui enim cognouit, inquit, quae sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum, & supereminentem scientiae charitatē Christi, uidet & Christū, uidet & patrem. Ego haec uerba Apo-

stoli Pauli sic intelligere soleo: In latitudine bona opera charitatis: In longitudine perseverantiam in bonis usque in finem: In altitudine spem coelestium praemiorum: In profundo inscrutabilia iudicia dei, unde ista gratia in homines uenit. Et hūc intellectū coaptare etiam sacramento crucis, ut in latitudine accipiatur transfuersum lignum, quo extendunt manus propter operū significationem: In longitudine ab ipso usque in terram ubi totū corpus crucifixū stare uideatur, quod significat persistere, hoc est longanimiter permanere: In altitudine ab ipso transfuerso ligno sursum uersus quod ad caput eminet, propter expectationem supernorum, ne illa bona opera atque in eis perseverantia propter beneficia dei terrena atque temporalia facienda credantur, sed potius propter illud quod desuper sempiternū sperat fides quae per dilectionem operatur: In profundo autem pars illa ligni quae in terra abdito defixa latet, sed inde consurgit omne illud quod eminet, sicut ex occulta dei uoluntate uocatur homo ad participationem tantae gratiae, alius sic, alius autem sic: Supereminentem uero scientiae charitatem Christi, eā profecto, ubi illa est pax quae praecellit omnē intellectū. Sed siue hoc in illis apostolicis uerbis etiam ille senserit Euāgelicus disputator, siue aliud aliquid fortasse congruentius, uides tamen etiā hoc, ni fallor, a regula fidei non aberrare. Vnde autem nunc agimus propter cōtuitū spiritalem, cū dixisset: Qui cognouit quae sit latitudo & longitudo & altitudo & profundū, & supereminentem scientiae charitatem Christi, uidet & Christum, uidet & patrem, ne alicui tardissimo de corporali uisione dicere uideretur: Nos enim, inquit, iam secūndum carnem non nouimus Christū, sed secūndum spiritū. Spiritus enim ante faciem nostrā Christus dominus. Quod ait hoc loco, nouimus, secūndū fidem dixit, quae nunc est, non secūndū cōtemplationem quae tunc erit: quia & illud nouimus quicquid fide nō ficta, etiam si nondum per speciem cōtueno, iam tamen incōcuisse credēdo retinemus. Denique cū dixisset, iam non secūndum carnem Christum nosse, sicut Apostolus ait, & addidisset testimonium de propheta: Spiritus enim ante faciem nostrā Christus dominus, cōtinuo subiicit: Qui nos in omnem plenitudinē dei misericordia sua implere dignetur, ut uideri possit a nobis. Certe manifestum est quod illā noticiam, ubi dixerat, nouimus, ex fide posuit, ex qua modo iustus uiuit, non ex cōtemplatione qua deum uidebimus sicuti est. Hanc enim sibi & nobis consequenter optauit, futurāque significauit dicendo: Qui nos in omnem plenitudinē dei misericordia sua implere dignetur, ut uideri possit a nobis: Hanc plenitudinē dei quidam in sermone Apostoli sic intellexerūt, ut putarēt nos hoc futuros omnino quod deus est. Haec enim uerba sicut recognoscis, Apostolus posuit ita loquens: Cognoscere etiam

etiam supereminentē scientiae charitatē Christi, ut impleamini in omnē plenitudinē dei. Quapropter, inquit, si aliquid minus quam deus habebimus, & in aliquo minores erimus, quomodo implebimur in omnē plenitudinē dei: Sed quoniam implebimur, profecto erimus aequales. Auerfari istū utique & detestari humanae mentis errorē, scio, & recte facis. Sed quomodo intelligēda sit ista plenitudo, qua dictū est implendos nos esse in omnē plenitudinē dei, postea si deus uoluerit pro uiribus quas dederit differemus. Nunc autē quod mihi proposueras, & ad explicandū difficile uidebatur, utrum explicatum sit, diligenter attende recolendo quae dicta sunt. Si enim quæris, utrum possit deus uideri: Respondeo, Potest. Si quæris, unde sciam: Respondeo, Quia in ueracissima scriptura legitur, Beati mundi corde, quoniam ipsi deum uidebūt: & cetera talia. Si quæris quomodo dictus sit inuisibilis, si uideri potest: Respondeo, Inuisibilē esse naturā, uideri autē cum uult sicut uult: pluri enim uisus est, nō sicuti est, sed quali specie illi placuit apparere. Si quæris, quomodo eum uidit uel Cain sceleratus quando de suo scelere ab illo interrogatus & iudicatus est: uel etiā ipse diabolus, quādo uenit cum angelis ut cum illo assisteret, si beati mundicordes, quoniam ipsi deū uidebūt: Respondeo, nō quidē esse consequēs, ut etiam uideāt deum qui uoces ab eo factas aliquando audiunt. Neque enim uiderunt eum qui audierunt quādo dixit ad filium: Et clarificauit & clarificabo iterum. Verūtamen non esse mirandū, si aliqui etiam non mundo corde uident deum in specie, quam uolūtas eius fecerit, latente inuisibili & apud se incōmutabili manēte natura. Si quæris utrū etiam sicuti est possit aliquādo uideri: Respondeo, filijs hoc esse promissum, de quibus dictū est: Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Si quæris, unde eū uidebimus: Respondeo, unde angeli uident, quibus tunc erimus equales. Sicut enim uidetur ista quae uisibilia nominantur, deum nemo uidit unquam, nec uideri potest, quoniam lucem habitat inaccessibilē, et est natura inuisibilis sicut incorruptibilis: quae contextim posuit Apostolus, dicens: Regi autē seculorū inuisibili, incorruptibili: quia sicut nūc incorruptibilis nec postea corruptibilis, ita nō solum nunc, sed etiā semper inuisibilis. Nec in loco enim uidetur, sed mūdo corde: nec corporalibus oculis quæritur, nec circūscribitur uisu, nec tactu tenet, nec auditur affatu, nec sentitur incessū. Vnigenitus autē filius qui est in sinu patris, diuinitatis naturam atque substantiā insonabiliter narrat, & ideo dignis idoneisque tanto cōspectu oculis etiā inuisibiliter monstrat. Ipsi enim sunt oculi, de quibus Apostolus dicit, illuminatos oculos cordis uestri. Et de quibus dicitur, Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte, nequādo dicat inimicus, &c. Dominus

enim spiritus est. Vnde qui adharet domino u-nus spiritus est. Proinde qui potest deū inuisibiliter uidere, ipse deo potest incorporaliter adherere. Puto iam non esse in quaestione quā proposuisti, amplius quod requiras. Sed in hac nostra disputatione considera quid uideris, quid credideris, quid adhuc nescias, siue quia non dixi, siue quia nō intellexisti, siue quia non iudicasti esse credendum: & ea quae uera esse uidiisti adhuc discerne unde uideris, utrū recolendo illa te uidisse per corpus, sicut corpora coelestia uel terrestria, an uero nunquā corporalibus ea attigeris uisibus, sed sola mente insuens uera & certa esse perspexeris: sicut uoluntatē tuam, de qua ego tibi credere loquēti possum, eam uero ut abs te uideat uidere ipse nō possum. Et cū haec ita discreueris, etiam id attende unde discernas: quāuis enim alia corpore alia mente uideamus, horum tamen duorū generū ipsa discretio uideat mente non corpore, & ea quae mente cōspiciuntur, non indigēt ullo corporis sensu, ut ea uera esse nouerimus. Quae autē per corpus uidentur, nisi mens adsit quae talia nunciata suscipiat, nulla possunt scientia cōtineri, & quae nunciata quasi suscipere perhibet, foris ea relinquit. Sed eorū imagines, id est incorporeas similitudines corporū incorporaliter cōmēdat memoriae, unde cū uoluerit & potuerit, uelut de custodia productas atque in conspectū cogitationis exhibitas iudicet. Et cū uolet etiā ista duo discernit, quid in specie corporali foris reliquerit, quid ei simile intus inspiciat, & illud absens, hoc praesens esse dinoscit. Sicut me absente faciē mei corporis cogitas, et illa tibi est imago praesens. Absens autē faciēs, cuius imago est hoc corpus. Illa uero in corporea corporis similitudo est. Iis ergo quae uides diligēter fidēterque perspectis atque distinctis, attende quae credis in hoc ipso sermone toto ex quo ad te loqui his literis coepi, & in eis ipsis quib. nō uisis accommodas fidē, ipsa testium potēra discernēdo perpēde. Neque enim mihi sic credis quēadmodū Ambrosio, de cuius libris tāta illa testimonia posui. Aut si ambob. nobis aequa lance putas esse credendū, nūquid ullo modo euāgelio nos cōparabis, aut scripta nostra scripturis canonicis coaquabis: Profecto si recte in diudicādo sapias, loque nos infra uides ab illa autoritate distare. Et me quidē longius, sed utriusque nostrū quantūlibet credas, utrūque illi excellētiae nequaquam comparas. Quo circa id quod scriptū est, Deū nemo uidit unquā: &, Lucem habitat inaccessibilē, quē nemo hominū uidit nec uidere potest: &, Beati mūdo corde, quā ipsi deū uidebūt: Et quicquid aliud ex illis libris sanctis cōmemorauit, firmiter credis quā id quod dixit Ambrosius: Nec in loco deus uidet, nec corporalibus oculis quærit, nec circūscribitur uisu, nec tactu tenet, nec auditur affatu, nec sentit incessū. Talē quippe esse intellexit uel credidit deum, qui mundo corde cōspicitur. Hanc autem etiam meam sententiam

Cap. XVI

Epilogus ante disceptationem

Matth. 5

Gen. 4

Io. 12

1. Tim. 6

Exo. 33

Num. 12

Cap. XIII

Io. 14

Eph. 3

Cap. XV

Eph. 5

Io. 1

1. Tim. 6

Matth. 5

1. Cor. 15
L. c. 20

Cap. XVII

tentiam esse cōfiteor. Aliter ergo ista, aliter illa diuina uerba in fide recipis. De nobis enim tibi subest fortasse aliquis scrupulus, ne in his diuinis eloquijs aliquid minus dilucide intelligamus, & nō sicut dicta sunt, sed sicut suspicamur exponantur à nobis. Fortasse enim dicis apud te ipsam: Quid si & mundo corde uideatur deus, & in loco tamē uideatur: aut quid si oculis etiam corporalibus deum uidebunt qui mundo sunt corde, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, quando erimus æquales angelis dei? Quantū ergo nobis credere debeas uel non debeas, fortassis ignoras, & uel plus uel minus quā debes nobis credendo, ne fallaris attendis: diuinis autem scripturis, etiam nondum perspicue intellectis credendū esse non dubitas. Sed hanc cōsiderationem credendi uel non credendi, & difficultatem scientiæ & dubitationis æstus & piā fidē quæ diuini debetur affatibus, in tua mente ita ut sunt attendis & uides: nec de his omnino quod apud te ita sint, siue ut ego dixi, siue ut ipsa potius nosti aliquid ambigis. Vides itaque fidē tuam, uides dubitationem tuam, uides studium tuum uolūtatemque discendi, & cum autoritate diuina mouearis ad credenda quæ non uides, hæc te tamen credere incunctatē uides, distribuis & discernis hæc omnia. Num ergo ijs oculis cordis tui, quibus hæc omnia uera & certa esse contueris, tibi que præsentia inuisibiliter cernis atque discernis, ullo modo corporeos oculos comparabis? cum etiam de ipsis rebus uisibilibus, quæ corporalium oculorum acie quodammodo radiatur, & de ipsis corporeis oculis eorumque acie, qualiscūque & quantacūque sit quantum distet ab inuisibilibus, non excellentioribus quibus etiā nobis non uisis fidem debes, sed ab ijs quæ cōmemorauī, quæ non credis absentia sed presentia mente contueris, non eisdem ipsis carnis oculis sed illis interioribus iudices. Cum ergo interiores oculi iudices sint oculorum exteriorum, isti autem illis quodā officio nunciant & ministerio famulētur, multaque illi uideant quæ isti non uident, nihil isti uideant, unde non illi tanquā præsidēs iudicent, quis non illos istis incōparabili æstimatione præponat? Quæ cum ita sint, obsecro te, cum agitur in te ipsa hoc tam grande negocium, cum ab exterioribus interiora distinguis, atque illa istis ineffabiliter antepōnis, cumque istis foris relictis in illis intrinsecus demoraris, & ea suis quibusdā incorporalibus finibus metiēdo iudicas, in nulla te putas, an in aliqua luce uersari? Ego enim existimo quod tanta tibi & talia, tam uera, tam clara, tam certa uideri sine luce nō possunt. Ipsam igitur lucem in qua cūcta illa perspicis intueri, & uide utrum ad eam possit accedere ullus corporeorum radius oculorum. Profecto non potest. Attēde etiam utrum in ea uideas ulla locorum spacia uel interualla, responde. Nihil tibi tale ut arbitror inuenis, sed uigilanter abigis ab aspectu intimo quicquid ima-

ginum corporalium exterioris hominis sensus inuexit. Sed forte difficile est: irruit enim de cōsuetudine corporalis uite, in ipsos quoque interiores oculos turba phantasmātū in similitudinibus corporū: cui resistere conatus, saltem autoritate diuina, exclamauī, dolens in illa breui epistola, & dixi, Audiatur caro carnalibus cogitationibus ebria: Spiritus est deus. Neque enim cuiusquā magis quā etiā ipsam meā mentē ab huiusmodi uarietate illa increpatione cōpescui. Facilius quippe inclinamur ad solita, & amicum est infirmitati humanae animæ corporalē cōuersationē introrsus uel mittere uel admittere, non ubi sana cōsistat, sed ubi lāguida quodāmodo aut incubat aut augeat. Proinde si non potes acie mentis tuæ à corporearū similitudinū quasi nubilo perspicue serenare, eas ipsas apud te ipsam uigilanter attēde, intueri cœlū & terrā cogitādo, sicut oculis corporis cernendo cōsuesti, easque imagines cœli & terræ quæ ante oculos cogitatiois, pducte sunt, uide similitudines corporū esse nō corpora. Sic ergo iudica contra te ipsam pro te ipsa, si non potes omnifariā corporalium qualitatum imaginarias formas ab acie tuæ mentis abigere, & unde uinceris, inde conuince. Neque enim est, ut opinor, quisquā etiā talibus imaginationibus ita deditus, ut credat sic esse in memoria sua, uel in ipso conspectu cogitatiois suæ solē, lunā, stellas, amnes, maria, montes, cōlles, urbes, parietes denique domus suæ uel etiā cubiculi sui, & quicquid per oculos corporis tale cognouit & tenet, ut locorum spacijs atque interuallis siue stent siue moueātur. Porro si ea quæ in animo nostro sunt corporibus, locisque simillima, non tamen locorum spacijs atque finibus continētur, nec interuallis localibus in nostra memoria reponuntur, quanto magis illa quæ nullam gerunt similitudinē corporum: charitas, gaudium, longanimitas, pax, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, cōtinentia, nulla locorum spacia tenent, nulla intercapedine separantur, aut aliqua oculi cordis quo radios suos mittat & ea uideant interualla conquirunt. Nonne omnia in uno sunt sine angustia, & sine terminis nota sunt, sine circuitu regionū? Aut dic in quo loco uideas charitatem, quæ tamen intantum tibi cognita est, in quantum eam potes mentis acie contueri: quam non ideo magnam nosti, quia ingentem aliquā molem conspicendo lustrasti, nec cum tibi intus loquitur, ut secū dum eā uiuas ullis prestrepit sonis, nec ut eam cernas, corporalium lumen erigis oculorum, nec ut eam fortiter teneas corporalium uires præparas lacertorum, nec cum tibi uenit in mentem, sentis eius incessum. Ecce etiā charitas quātulacūque in nostra uolūtate consistit, nobisque conspicua est, nec in loco uideatur, nec corporalibus oculis quaritur, nec circūscribitur uisu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu, quanto magis deus ipse cū hoc ipse in nobis est? Nam si interior homo noster quātulacūque imago eius non

10 de Gen. ad
Litteram, cap.
24. 25. et 22

Cap. XVIII

Phil. 4

Cap. XIX

Io. 1
1. Io. 1
1. Io. 1
1. Tim. 6

545 non de illo genita, sed ab illo creata, quāuis adhuc renouetur de die in diem, iam tamen in tali luce habitat quō nullus oculorum corporalium sensus accedit: si ea quæ in illa luce cordis oculis in tuemur, & discernuntur inter se, & nullis locorum spacijs separantur: quanto magis deus qui lucem habitat inaccessibilem corporis sensibus, quō nec ipsius nisi mundi potest esse cordis accessus? Cū igitur lucem istam omni corporali luci, non solum iudicio rationis, sed amoris quoque appetitu præposuerimus, quāto id magis ualebimus, tanto melius ualebimus, donec ianctur omnes languores animæ nostræ ab illo qui propicius sit omnibus iniquitatibus nostris. In hac enim uiuaciore uita facti spirituales poterimus omnia diiudicare: ipsi uero à nemine diiudicari. Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus dei. Stultitia enim est illi, & nō potest scire quoniam spiritum spiritualiter diiudicatur. Quod si nondū possumus præferre lucem iudicantem, ei luci de qua iudicatur: præferre uitam intelligentē, uitam tantūmodo sentienti: præferre naturā non alibi hoc & alibi aliud, sed omnia quæ habet in uno simul habentem sicuti est nostra intelligentia, ei naturæ quæ ita partibus constat, ut minus sit dimidia quā tota, sicuti est omne corpus, superfluo de rebus tantis ac talibus disputamus. Si autem hoc iam possumus, aliquid melius quā intellectū nostrum deum esse credamus, ut pax eius quæ præcellit omnem intellectū custodiat corda nostra & intelligentias nostras in Christo Iesu. Ipsa enim pax quæ præcellit omnem intellectū, non est utique minor nostro intellectu, ut cum iste sit oculis corporalibus inuisibilis, illa putetur esse uisibilis: an aliud pax dei, aliud splendor dei? cū idem ipse sit unigenitus filius, cuius & illa charitas quæ supereminet scientiæ, cuius cognitio ne implebimur in omnem plenitudinē dei, non est nostræ mentis luce inferior, quæ illa illuminatē tribuit? Porro si ista inaccessibilis est oculis carnis, quanto magis illa quæ huic incomparabiliter est supereminēs, ac per hoc cum sit aliquid nostrum uisibile sicut hoc corpus, aliquid uero inuisibile sicut homo interior, & cum optimum nostri, hoc est mens atque intelligentia inuisibile sit oculis corporis, quomodo id quod est melius optimo nostri, uisibile erit inferiori nostro? Arbitror te iam concedere his omnibus consideratis, recte dictū esse, quod deus nec in loco uideatur sed mundo corde, nec corporalibus oculis quaritur, nec circūscribitur uisu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et si quid in ijs minus intelligimus, uel aliter sapimus, id quoque nobis reuelabit, si in quod peruenimus, in eo ambulemus. Peruenimus autem ut credamus deum non corpus esse, sed spiritum. Peruenimus etiā ut credamus quod deū nemo uidit unquā: & quod deus lux est, & quod tenebræ in eo nō sunt ullæ: & quod apud deū non est cōmutatio, nec momentī obumbratio: & quod lucē

habitat inaccessibilem, quā nemo hominū uidit nec uidere potest: & quod pater & filius & spiritus sanctus unus deus est sine ulla diuersitate & separatione naturæ: & quod mundicordes cū uidebunt, & quod similes ei erimus, quoniam uidebimus eū sicuti est: & quod deus charitas est, & qui manet in charitate, in deo manet & deus in eo manet: & quod pacē & sanctificationē sectari debemus, sine qua nemo poterit uidere deū: & quod corruptibile hoc & mortale corpus nostrum in resurrectione commutabitur & induet incorruptionem atque immortalitatem: & quia seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale, trāsfigurante domino corpus humilitatis nostræ, ut conforme faciat corpori gloriæ suæ: & quod deus fecit hominem ad imaginem & similitudinem suam: & quod spiritu mentis nostræ renouamur in agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit nos. In his atque huiusmodi scripturarum sanctarum autoritatibus per fidem ambulantes, qui dato uel diuinitus adiuto intellectu spiritualiter profecerunt, & spiritualia spiritualibus comparare potuerunt, uiderunt melius uideri mente quā corpore, & ea uideri mente, quæ non continentur locis, nec si locorum interuallis separaretur, minora essent in parte quā in toto. Hinc est quod fiducialiter ille dicit, quod nec in loco Deus uideatur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quaritur, nec circūscribitur uisu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Unde quia & inuisibilis in scripturis sanctis eius substantia cōmendatur, & uisus esse à plurimis per corpus & corporalibus locis in eiusdem autoritatibus inuenit, aut spiritu quo corporales cernuntur imagines, per aliquā licet incorpoream, tamen similitudinē corporis, sicut in somnijs uel in ecstasi, secernit ille uir sanctus dei naturā ab huiusmodi uisionibus, easque dicit esse quas dei uolūtas elegisset, non quas natura formasset. Facit enim deus istas quibus uult, ut uult, ut cui uult, quādo uult appareat, sua latente atque in se incommutabiliter manente substantia. Si enim uolūtas nostra apud se manēs & latens sine ulla sui cōmutatione per quas se ut cūque ostendat exprimit uoces, quāto facilius deus omnipotēs sua latente atque incommutabiliter manente natura, in qua uoluerit specie potest cui uoluerit apparere, qui ex nihilo creauit omnia atque in se manens innovat omnia? Ad eā uero uisionē qua uidebimus deū sicuti est, mūdanda corda cōmonuit. Quia enim corpora cōsuetudine loquēdi uisibilia nominantur, propterea deus inuisibilis dicit, ne corpus esse credat, nō quia corda mūda suæ substantiæ cōtēplatione fraudauit, cum hæc magna & summa merces deū cōtētibus & diligētibus promittatur, dicente ipso domino, quādo corporalibus oculis uisibiliter apparebat, & inuisibile se contēndū mundis cordibus promittebat, Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & ostendam me ipsum illi. Hæc quippe natura

1. Ioan. 5

1. Io. 3
1. Io. 4

Heb. 12

1. Cor. 15

Phil. 3

Gen. 1

Eph. 4

Cap. XX

Io. 14

natura eius equaliter cum patre inuisibilis, sicut equaliter incorruptibilis est: quæ sicut supra dictum est, continuatim Apostolus posuit, diuinã substantiã qua potuit hominibus prædicatione commẽdans: quam si oculi corporales in resurrectione mutata corporũ qualitate cõspicient, uiderint qui hoc possunt astruere: me plus mouet illius sententia, qui nec in ipsa resurrectione hoc corporalibus oculis, sed mundis cordibus tribuit. Et de spiritali quidem corporis qualitate quod resurrectoris promittitur, uel discere aliquid adhuc uel quærere non recuso: si tamen de hac re disputãtes illis uitij carere possumus, quæ plerũq; studijs humanis & cõcertatiõibus excitantur, dum supra q̄ scriptum est unus pro altero infletur aduersatus alterum: ne dum altercando quærimus uestigare quomodo possit uideri deus, ipsam pacem sanctificationẽq; perdamus, sine qua nemo poterit uidere deum: quod ipse auertat à cordibus nostris, ut ea suæ cõtemplationi munda reddat atq; custodiat. Illud tamen quia non dubito, non requiro, q̄ dei natura nunquam uideatur in loco. Iam utrum possit huius corporis oculis uideri aliquid quod in loco non uidetur, ab eis qui ualent differẽdo monstrare, cum pace dilectiõis audire paratus sum, & quod me mouet in commune conferre. Sunt enim quidam qui deum ipsum omnino corpus esse præsumunt, putantes quicquid corpus non est, nullam prorsus esse substantiam: istos omnimodo auersandos censeo. Sunt autẽ alij deum quidem ipsum corpus nõ esse minime dubitantes, sed ideo eos qui ad uitam æternã resurgent, etiam per corpus deum uisuros putãt, quoniam talem sperant spiritalis corporis qualitatem, ut etiam ipsa quæ caro fuerat, spiritus fiat. Quod si ita est, quãtum distet à superiori opinione, & q̄ hoc sit tolerabilius etiam si uerum non sit, puto facillime iudicari. Primo quia multum interest, utrum de creatore an de creatura aliter aliquid sentiat q̄ ueritas habet. Deinde quia conatus mentis utcunq; ferendus est, uolẽtis corpus cõuertere in spiritũ, nõ in corpus deum. Postremo quia id quod ego in illa epistola mea dixi de istis nostræ carnis oculis, quia neq; nũc possunt, neq; tunc poterũt deum uidere, etiam sic uerum est. Non enim dictum est nisi de oculis corpora libus, quod tunc non erunt si corpus ipsum spiritus erit, ac per hoc corporei oculi nunq; deum uidebunt, quia cum uidebitur, spiritus eum nõ corpus uidebit. Tota igitur quæstio iam remansit de corpore spiritali, quatenus induat incorruptionem et immortalitatẽ hoc corruptibile atq; mortale, & quatenus ex animali in spiritale mutetur. Quæ diligentius sollicitiusq; tractãda est, maxime ppter corpus ipsius domini, qui trãsgurat corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ suæ, ut possit sibi subijcere omnia. Cum enim & deus pater uideat filiũ & filius patrem, proculdubio non sunt audiendi qui uisio

Cap. XXI

nem nolũt tribuere nisi corporibus. Neq; enim dici fas est quod filiũ pater non uideat, aut ut ipse uideat, corpore indutus est, si nõ nisi ad corpus pertinet uisus. Quid q̄ in ipso mundi exordio anteq; filio esset ulla forma serui suscepta, uideat deus lucem quia bona est, & firmamentũ & mare & aridam et omne scõnũ atq; omne lignũ, solem, lunam, stellas, reptilia animarum uiuarũ, uolatilia cõeli, animã uiuã: Postremo uidit deus omnia quæ fecit, & ecce bona ualde. Quod cũ per qualisq; scilicet creaturas Scriptura toties repetisset, miror unde nata fuerit illa opinio, qua putatum est tantum ad corpora pertinere uisio nem. Quæ opinio de quocunq; loquendi more orta sit, scripturæ tamen sanctæ non sic loqui solent, quæ nisi non tantum corpori, uerum etiam spiritui magisq; spiritui q̄ corpori tribuerẽt uisionẽ, non prophetas proprie uidentes appellauissent, qui non corpore sed spiritu etiã futura uiderunt. Sed cogitandũ est ne quid insolẽter audiamus, si dixerimus corpus non solum mortalitatem & corruptibilitatẽ, uerum etiam hoc ipsum quod corpus est per gloriam resurrectiõnis amittere & spiritum fieri. Eo modo quippe aut conduplicabitur substantia spiritus, si & corpus spiritus erit: aut si uerus erit spiritus hominis, ita ut cõmutato & cõuerso in spiritũ corpore, neq; germinatione neq; incremento conduplicetur, nec omnino ullius accessu quantitatis augeatur: metuendum est ne nihil aliud dici uideatur, q̄ corpora non illa mutatione immortalia mansura, sed nulla potius futura & omnino peritura. Quapropter donec diligenti inquisitione, si dominus adiuuerit, reperiat quid secundum scripturas de spiritali corpore quod in resurrectione promittitur, probabilius sentiendum sit, interim nobis sufficiat qd unigenitus filius idẽq; mediator dei & hominũ homo Christus Iesus, ita uidet patrem sicut uidetur à patre. Nos autem ad illam uisionem dei quæ nobis in resurrectione promittitur, non ex hoc mundo istam concupiscentiam oculorum transferre conemur, sed mundãdis cordibus pio studeamus affectu, nec corporalẽ faciem cogitemus, cum dicit Apostolus, Videmus nunc per speculũ in anigmate, tunc autẽ facie ad faciem, præsertim quia Apostolus expressius dixit: Nunc scio ex parte, tunc autẽ cognoscã sicut & cognitus sum. Si ergo tunc corporali deũ facie cognoscemus, corporali eius nunc facie cogniti sumus. Tunc em̄ cognoscã, inquit, sicut & cognitus sum. Unde quis eũ nõ intelligat eo loco etiã nostrã facie illam significare uoluisse, de qua dicit alio loco, Nos autẽ reuelata facie gloriã domini speculantes, in eandẽ imaginẽ transformamur de gloria in gloriã, tanq; à domini spiritu, de gloria scilicet fidei in gloriã contẽplationis æternæ: Hoc quippe agit hæc transformatio, qua interior homo renouatur de die in diem. De quo & apostolus Petrus cum eum moneret ornari, non quæ

1. Cor. 13

1. Reg. 17

Cap. XXI

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

2. Cor. 3

1. Pet. 1

aforis

aforis, inquit, ornantur capillorum incrispationibus, aut auro, aut margaritis, uel ueste preciosa, sed ille absconditus cordis homo, qui est ante deum diues. In qua enim facie uelamẽ habet Judæi non transeundo ad Christum, quoniam cum transferit quisq; ad Christum auferetur uelamen, ea nos facie reuelata in eandem imaginem transformamur. Apertissime autem dicit, uelamen super corda eorum positum est. Ibi est igitur facies qua reuelata nũc in fide, quamuis per speculum & in anigmate contuemur, tunc autem facie ad faciem. Quæ si approbas, tene mecum sancti uiri Ambrosii sententiã, iam non eius autoritate, sed ipsa ueritate firmatam. Neq; em̄ & mihi propterea placet, quia per illius os potissimum me dominus ab errore liberauit, & per illius ministerium gratiam mihi baptismi salutis indulsit, tanq; plantatori & rigatori meo nimium faueam: sed quia de hac re & ipse hoc dixit, quod pie cogitanti & recte intelligenti loquitur etiam ille qui incrementum dat deus. In ipsa ergo resurrectione nõ facile est deum uidere, nisi ijs qui corde sunt mundo. Et ideo beati mundo corde, quoniã ipsi deũ uidebunt. Quantos beatos iam numerauerat, & tamen uidendi ijs deum non promiserat facultatem. Si ergo ij qui mundo sunt corde deum uidebũt, utiq; alij non uidebunt. Neq; enim indigni deum uidebunt, neque is qui deum uidere noluerit potest eum uidere. Nec in loco deus uidetur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis deus quæritur: nec circũscribitur uisu, nec tactu tenet, nec auditur affatu, nec sentitur incessu: & cũ absens putatur, uidetur: & cũ præsens est, non uidetur. Deniq; nec apostoli omnes Christum uidebãt, & ideo ait, Tanto tẽpore uobiscum sum, & adhuc me non cognouistis? Qui enim cognouit quæ sit latitudo & longitudo & altitudo, & profundum, & supereminẽtẽ scientiæ charitatem Christi, uidet & Christum, uidet & patrẽ. Nos enim iam secundũ carnem non nouimus Christum, sed secundũ spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus dominus, qui nos in omnem plenitudinẽ dei misericordia sua implere dignetur, ut uideri possit à nobis. Hæc uerba sancti uiri, quæ non carnalia sed spiritalia sunt, in quantum intelligis & uera esse, non quia ipse dixit, sed quia ueritas sine strepitu clamat, agnoscis: intantũ intelligis unde adhæreas domino, teq; ipsam intrinsecus præparas incorporalẽ locum mansionis eius ad audiendũ silentium narrationis eius, & uidendã inuisibilẽ formam eius. Beati enim mundo corde, quoniã ipsi deum uidebunt. Non tamẽ eis sicut corpus ex aliquo loco interuallo apparebit, sed cum uenerit ad eos & mansionem fecerit apud eos, quoniam sic implebuntur in omnem plenitudinẽ dei, non cum fuerint & ipsi plenus deus, sed cum perfecti fuerint, pleni deo. Si autẽ non nisi corpora cogitamus, & nec illud saltem digne cogitare possu-

Cap. XXIII

Math. 5

1. Cor. 13

1. Cor. 13

1. Cor. 13

mus, unde uel ipsa corpora cogitemus, nõ quæramus quid aduersum nos ipsos loquamur, sed ab hac potius carnali cõsuetudine orando, & in anteriora nos extendendo corda mũdemus. Ut enim non tãtum quod beatus Ambrosius, uerũ etiam quod sanctus Hieronymus, dicam, nõ solum patris diuinitatẽ, sed nec filij quidẽ, nec spiritus sancti, quia una in trinitate natura est, possunt oculis carnis aspicerẽ sed oculis mẽtis. De quibus ipse saluator ait: Beati mundo corde, quia ipsi deum uidebũt. Nãq; sicut alibi idem Hieronymus breuiter ac ueraciter definiuit, res incorporalis corporalibus oculis nõ uidetur. Has sententias de re tanta uirorum tantorũ non ob hoc interponere uolui, ut cuiusquã hominis sensum tanq; scripturæ canonicæ autoritatẽ sequẽdum arbitreris: sed ut illi qui aliter sapiunt conentur mente uidere quod uerum est, & in simplicitate cordis quærere deum, ne tam doctos diuinorũ eloquiorũ tractatores temere reprehẽdãt. Nec te moueat quod à quibusdam minus cõsiderate dicitur, quid tunc uidebunt oculi corporales si deũ nõ uidebũt: an forte cæci erunt uel sine causa erunt? Neq; enim attendũt qui hæc loquũtur, quia si non erũt corpora, nec illi corporales profecto oculi erunt: si autẽ erunt corpora, erũt quæ uidere possint oculi corporales. Sed hæc iam satis dicta sint, quæ ab initio huius opusculi mei diligẽter lecta & relecta cõsideras, sine ulla fortasse dubitatiõẽ perspicias, ad uidendũ deũ per eius auxiliũ, cor mundum te debere præparare. De corpore uero spiritali, si dominus iuuerit, opere alio experiemur quid disputare ualeamus.

Augustinus Romano, hortans ut ocium datum bene collocet. Epistola CXIII

On hæc epistola sic inopiã chartẽ indicat, ut mẽbranas saltẽ abundare tetetur. Tabellas eburneas quas habeo aũculo tuo cũ literis misi. Tu em̄ huic pelliculã facilius ignoscas, quia differri nõ potuit qd ei scripsi, & tibi non rescribere etiã ineptissimum existimaui. Sed tabellas si quæ ibi nostræ sunt, propter huiusmodi necessitates, mittas peto. Scripsi quidẽ De catholica religione, quãtũ dñs dare dignatus est, quod tibi uolo ante aduẽtum meũ mittere, si charra interim non desit. Tolerabis enim qualemcunq; scripturã ex officina maiorũ. De codicibus præter libros De oratore, totũ mihi excidit. Sed nihil amplius rescribere potui q̄ ut ipse sumeres quos liberet, & nunc in eadẽ maneo sententiã. Absens em̄ quid plus faciã nõ inuenio. Gratissimũ mihi est, q̄ in ultima epistola me participem domesticĩ tui gaudiĩ facere uoluisti. Sed, me ne falis placidi uultum fluctusq; quietos Ignorare iubes? quanquam nec me iubes, nec ipse ignoras. Quare si ad melius cogitandum quies aliqua data est, utere diuino beneficio. Nec em̄ debemus nobis cum ista proueniunt, sed illis per quos ista proueniũt gratulari, quoniã iusta & officiosa, & pro suo genere pacatior

22 de ciui. det cap. 29

1. Retract. 12

Virg. 5 encl.

pacatior atq; tranquillior rerū temporalium admistratio recipiendorū aeternorū meritū gignit, si non teneat cum tenetur, nec multiplicet cum multiplicatur, si non cū pacatur inuoluat. Ipsius enim ueritatis ore dictū est: Si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est quis dabit uobis? Laxatis ergo curis mutabilium rerum, bona stabilia & certa quæramus, superuolemus terrenis operibus nostris. Nā in mellis copia, non frustra pennas habet apicula, nec tūc enim hærentem.

Nebridius Augustino, deplorās illum quod nimium interpelletur ciuium negocijs ab ocio contemplationis. Epistola. CXVIII

Ta'ne est mi Augustine, fortitudinē ad tolerantiam negocijs ciuium præstas, necdum tibi redditur illa exoptata cessatio? quæso qui te tam bonū homines interpellant, credo qui nesciūt quid ames, quid concupiscas? Nullusne tibi est amicorum qui eis amores referat tuos? Nec Romanianus nec Lucinianus? Me certe audiāt. Ego clamabo, ego testabor te deum amare, illi seruire atq; inhærere cupere. Vellem ergo te in rus meum uocare, ibiq; acquiescere. Non enim timebo me se ductorē tui dicitur a ciuibus tuis, quos nimium amas, & a quibus nimium amaris.

Augustinus Nebridio, quomodo motus animi nostri a spiritibus sentiatur, & ab ijs quomodo afficiantur. Et unde motus iræ, de differentijs insensibilibus de idea rerum. Hæc epistola licet deprauata, ut planè diuinadum esset aliquot locis. Non uidetur fuisse iusta epistola, sed fragmenta sparsim annotata literis Nebridij. Epist. CXV

Vanquā mei animi cognitor sis, fortasse tamen ignoras quantum uelim præsentia tua frui. Verum hoc tam magnum beneficiū deus quandoq; præstabit. Legi rectissimam epistolam tuam, in qua de solitudine questus es, & quadam desertione a familiaribus tuis, cum quibus uita dulcissima est. Sed quid aliud hic tibi dicam, nisi quod te non dubito facere. Confer te ad tuum animum, & illum in deum leua quantum potes. Ibi enim certius habes & nos, non per corporeas imagines, quibus nunc in nostra recordatione uti necesse est, sed per illam cogitationem qua intelligis non loco esse nos simul. Epistolas tuas cum considerarem, quibus non dubium tibi quærenti magna respondi, uehementer me illa terruit quæ percunctaris quomodo fiat, ut nobis a superioribus potestatibus uel a demonibus & cogitationes quædam inferantur & somnia. Magna enim res est, cui tu quoq; pro tua prudentia perspicis, non epistola, sed aut præsentis colloquutione, aut aliquo libello respondendū esse. Tentabo tamen callenis ingenium tuum quædam quæstionis huius limina præfeminare, ut aut cætera tecum ipse contexas, aut posse ad rei tantæ probabilem inuestigationē perueniri. minime desperes. Arbitror enim omnē motum animi aliquid

facere in corpore. Id autem usq; ad nostros exire sensus, tam hebetes, tamq; tardos, cū sint maioris animi motus, uelut cum irascimur, aut tristis, aut gaudentes sumus. Ex quo licet conijcere, cum etiam cogitamus aliquid, neq; id nobis in nostro corpore apparet, apparere tamē posse aereis æthereisue animantibus, quorum & sensus acerrimus, & in cuius comparatione noster sensus quidem putandus est. Igitur ea que, ut ita dicam, uestigia sui motus animus figit in corpore, possunt & manere & quendam quasi habitum facere, quæ latenter cum agitata fuerint & contrectata, secundū agitantis & contrectantis uoluntatem, ingerunt nobis cogitationes & somnia, atq; id sit mira facilitate. Si em̄ nostrorum corporum terrenorum & tardissimorum exercitationes, agendis organis musicis seu in funambulo, ceterisque huiusmodi spectaculis innumerabilibus ad quædam incredibilia peruenisse manifestum est, nequaquam est absurdū, eos qui aereo uel æthereo corpore aliquid in corporibus agunt quæ naturali ordine penetrant, longe maiore uti facilitate ad mouendum quicquid uolunt, non sentiētibus nobis, & tamen inde aliquid perpetientibus. Neq; enim etiam quomodo fellis abundantia nos ad iram crebriorem cogat sentimus, & tamen cogit cum hæc ipsa quæ dixi abundantia facta sit irascētibus nobis. Sed hoc tamen si non uis simile a nobis prætereunter accipere, uersa id cogitatione quantum potes. Nam si animo existat assidue aliqua difficultas agendi atq; implendi quod cupit, assidue irascimur. Ira est autem, quantum mea fert opinio, turbulentus appetitus auferēdi ea quæ facilitatem actionis impediunt. Itaq; plerunq; non hominibus tantum, sed calamo irascimur in scribendo, eumq; collidimus atq; frangimus: & aleatores tesseras, & pictores penicillo & cuiq; instrumento quilibet, ex quo difficultatem se pati arbitrat. Hac autem assiduitate irascendi fel crescere etiam medici affirmant. Cremento autem fellis rursus & facile ac propè nullis causis existentibus irascimur: ita quod suo motu animus fecit in corpore, ad eum rursus commouendum ualebit. Possunt latissime ista tractari, & multis rerū testimonijs ad certiore pleniorēq; perducere noticiam. Sed huic epistolæ adiunge illā quam tibi nuper de imaginibus & de memoria misi, & eam diligentius pertracta. Nā minus plene a te intellecta rescripto tuo mihi apparuit. Huic ergo quam nunc legis, cum adiunxeris de illa quod dictum ibi est de naturali quadam facultate animi minuētis & augētis cogitatione quid libet: fortasse etiam formæ corporum quas nunquam uidimus uel cogitādo apud nos uel somnando figurātur, tametsi actus animi nullo modo est ijs quas uidemus comparandus. Si autem animum ita ut æquum est, animo conferas, magis idem uel cogitare uel contemplari, aut si aliquid aliud commodius dicitur, si ullus eis inest animus

animus, sydera q; homines consideranda sunt. Cæterum in corporum motibus, si ut soles diligenter attendas, nihil omnino a duobus idem fieri potest. An tu cum deambulamus simul statim idem nos agere existimas? absit a prudentia tua. Septentrioni nāq; uicinior nostrum qui deambulat, aut alterū pari motu antecedit, aut tardius ingrediatur necesse est, neutrum tamē sentiri potest. Sed tu, ni fallor, quid intelligamus nō quid sentiamus expectas. Quod si ab axe in meridiem tendamus, coniuncti nobis atq; in herentes quantum ualemus, innitamurq; marmorileui & æquali uel etiam ebori, tamen nō magis potest esse amborum idem motus, quam uenæ pulsus, quam forma, quam facies. Remoue nos & pone illam Glauciam prolem, nihil egeris, quippe hic etiam si in illis geminis tanta est necessitas ut propè moueantur, quanta fuit ut singuli nascerentur. At enim hoc, inquires, ratione tantum, quod autem sol ab astris differt, sensibus etiam clarum atq; manifestum est, si magnitudinem me cogis respicere. Nosti de interuallis q; multa dicantur, & ad quam incertum perspicuitas ista reuocetur. Sed ut concedā ita esse ut apparet, sic enim & credo, cuius tādē & sensum fefellit illa proceritas ne septem pedes longiores quanquam sex longissima, cui te credo nimium quæsisse hominem æqualem, & cum minime reperisses usq; in eius formam nostram epistolam tēdere uoluisse. Quare cum in terris quoq; tale aliquid existat, nihil de cælo puto esse mirandum. Si autem te mouet, quod præter solem nullius syderis lumen implet diem, quis quæso de hominibus tantus apparuit, quantus homo ille quem deus suscepit longe aliter quam cæteros sanctos atq; sapientes? Quem si cum alijs hominibus conferas, maiore distantia continetur q; collatione solis cætera sydera. Quam sanè similitudinem diligenter intueri. Fieri enim potest mente qua excellis, ut quædam quæstionem de homine Christo ad id propositam transeunter dissoluerimus. Item quæris utrū summa illa ueritas & summa sapientia & forma rerū, per quam facta sunt omnia, quam filium dei unicum sacra nostra prophetantur, generaliter hominis, an etiam uniuscuiusq; nostrum rationē contineat? Magna quæstio. Sed mihi uidetur quod ad hominem faciendū attinet, hominis quidem tantum, nō meam uel tuam ibi esse rationē. Quod autem ad orbem temporis, uarias hominum rationes in illa synceritate uiuere. Verū hoc cum obscurissimū sit, qua similitudine illustrari possit ignoro, nisi forte ad artes illas quæ sunt in animo nostro confugiendum est. Nam in disciplina metiendū una est anguli ratio, una quadrati. Itaq; quoties demonstrare angulum uolo, nō nisi una ratio anguli mihi occurrit. Sed quadratum nequaquam scriberem, nisi quatuor simul angulorum rationē intuerer. Ita quilibet homo una ratione qua homo intelligitur factus est, at

Aug. to. 2

ut populus fiat, quāuis & ipsa una ratio est, non tamen hominis ratio, sed hominū. Si ergo pars huius uniuersi est Nebridius sicut est, & omne uniuersum partibus constat, non potuit uniuersi cōditor deus, partium rationem non habere. Quamobrem quod prima hominū ibi ratio est, non ad ipsum hominem pertinet, quanquā miris rursus modis ad unū omnia redigant. Sed tu id cōmodius cogitabis. His contentus sis interrim peto, quanquā iam excesserim ueniam.

Augustinus Nebridio, de cōuictu & secessu altissimo a tumultu rerum mundanarū, ac tranquillitate mentis. Erat & hæc deprauatissima. CXVI

Unquam æque quicquam tuarū inquisitionum me in cogitādo tenuit æstuantem, atq; illud quod recētissimis literis tuis legi, ubi nos arguis quod consilere negligamus, ut unā nobis uiuere liceat. Magnum crimen, & nisi falsum esset, periculosissimum. Sed cum probabilis ratio demonstrare uideatur, hic nos potius quam Carthaginī uel etiam rurī ex sententia posse degere, quid tecum agam mi Nebridij, prorsus incertus sum. Mittatur ne ad te accōmodissimum tibi uehiculum: iam bastarna innoxie te uehi posse noster Lucinianus autor est. At matrem cogito, ut que absentiam sani non ferebat, imbecilli multominus esse laturam. Veniam ne ipse ad uos? At hic sunt qui nec uenire mecū queāt, & quos desere re nefas putē. Tu enim potes & apud tuā mentem suauiter habitare, ij uero ut idem possint sagitur. Eam ne crebro & redeā, & nunc tecū, nunc cum ipsis sim? At hoc neq; simul neq; ex sententia uiuere est. Nō enim breuis est uia, sed tanta omnino cuius peragende negocium sepe suscipere, nō sit ad optatum ocium peruenisse. Huc accedit infirmitas corporis, qua ego quoque, ut nosti, non ualeo quod uolo, nisi omnino desinam quicquā plus uelle quam ualeo. Profectioes ergo quas quietas & felices habere nequeas, per totam cogitare uitā, non est hominis de illa una ultima que mors uocatur cogitantis, de qua uel sola intelligis uere esse cogitandum. Dedit quidem deus paucis quibusdā, quos gubernatores ecclesiarū esse uoluit, ut & illam nō solum expectarent fortiter, sed alacriter etiā de siderarent, & earum obeundarū labores sine ullo angore susciperent: sed neq; ijs qui ad huiusmodi administrationes temporalis honoris amore raptantur, neq; rursus ijs qui cum sint priuati, negociosam uitam appetunt, hoc tantū bonum concedi arbitror, ut inter strepitus inquietosq; conuentus atq; discursus cum morte familiaritatem quā quærimus faciāt, deficiari enim utrisq; in ocio licebat. Aut si hoc falsum est, ego sum omnium ne dicā stultissimus, certe ignauissimus, cui nisi proueniat quædam secunda cessatio, syncerum illud bonū gustare atq; amare nō possum. Magna secessione a tumultu rerum labentium, mihi crede, opus est, ut non duritia,

A non

non audacia, non cupiditate inanis gloria, non superstitiosa credulitate fiat in homine, nihil timere. Hinc enim fit illud etiam solidum gaudium nullis omnino latitibus ulla ex particula conferendum. Quod si in natura humana talis uita non cadit, cui aliquando euenit ista securitas? cur tanto euenit crebrius, quanto quis in mentis penetrabilibus adorat deum? cur in actu etiam humano plerumque ista tranquillitas manet, si ex illo adyto ad agendum quisque procedat? cur interdum & cum loquimur mortem non formidamus, cum autem non loquimur etiam cupimus? Tibi dico, non enim hoc cui libet dicerem, tibi inquam dico cuius itinera in superna bene noui, tu ne cum expertus saepe sis quam dulce uiuat, cum amori corporeo animus moritur, negabis tandem totam hominis uitam posse intrepidam fieri, ut rite sapiens nominetur? aut hanc affectionem qua ratio nititur tibi accidisse unquam, nisi cum in intimis tuis ageres asserere audebis? Quae cum ita sint, restare unum uides, ut tu quoque in communi consulas, quo uiuamus simul. Quid enim cum matre agendum sit, quam certe frater Victor non deserit, tu multo melius calles quam ego. Alia scribere, ne te ab ista cogitatione auerterem, nolui.

Augustinus Nebridio, significans ei quantum profecerit in secessu, contemplatione rerum eternarum. Epistola CXVII

M Irum admodum est quam mihi praeter spem euenierit, quod cum requiro quibus epistolis tuis mihi respondendum remanserit, unam tantum inueni quae me adhuc debitorem, teneret, qua petis ut tanto nostro ocio quantum esse arbitraris tecum, aut nobiscum cupis, indicemus tibi quid insensibilis atque intelligibilis naturae discernentia profecerimus. Sed non arbitror occultum tibi esse, si falsis opinionibus tanto quisque inseritur, quanto magis in eis familiarisque uoluntate, multo id facilius in rebus ueris animo accidere. Ita tamen paulatim in perfectum hominem proficimus. Quippe cum plurimum inter puerum & iuuenem distet, nemo a pueritia quotidie interrogatus se aliquando iuuenem dicet. Quod nolo in eam partem accipias, ut nos in his rebus quasi ad quandam mentis iuuentutem firmiter intelligentiae robore peruenisse existimes. Pueri enim sumus, sed ut dici ad solet, forsitan belli & non mali. Nam plerumque perturbatos & sensibilibus plagarum curis refertos, illa tibi notissima ratiuncula, in respirationem leuat, mentem atque intelligentiam oculis & hoc uulgaris aspectu esse meliorem: quod non ita esset, nisi magis essent illa quae intelligimus, quam ista quae cernimus. Cui ratiocinationi utrum nihil ualide inimicum sit, peto tecum consideres. Hac ego interim recreatus, cum deo in auxilium deprecato & in ipsum & in ea quae uerissime uera sunt attolli coepero, tanta nonnumquam rerum manentium praesumptione compleor, ut mirer interdum illa mihi opus esse ra-

tiocinatione, ut haec esse credam, quae tanto infunt praesentia quanto sibi quisque sit praesens. Recole tu quoque, nam te fateor huius rei esse diligentior, ne quid forte nesciens rescriptis ad huc debeam. Nam mihi non facit fide tam multorum onerum quae aliquando numeraueram, tam repentina depositio, quamuis te accepisse literas meas non dubitem, quarum rescripta non habeo.

Augustinus Ianuario respondet, docens quid agendum sit in ijs in quibus regionum aut ecclesiarum consuetudines uariant, & in quibus consentiunt: puta de sacramentis, festis diebus, ieiunio & eucharistia. Epistola CXVIII

Dilectissimo filio Ianuario, Augustinus in D.S.

A Dea quae me interrogasti, mallem prius nosse quid interrogatus ipse responderes: ira enim uel approbando uel emendando responsiones tuas multo breuius possem respondere, & te facillime aut confirmare aut corrigere. Hoc quidem, ut dixi, mallem. Sed tamen ut nunc responderem, malui longior facere sermonem quam dilationem.

Primo itaque tenere te uolo quod est huius disputationis caput, dominum nostrum Iesum Christum, sicut ipse in Euangelio loquitur, leni iugo suo nos subdidisse & sarcinae leui: unde sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, significatione praestantissimis, societatem noui populi colligauit, sicuti est baptismus trinitatis nomine consecratus, communicatio corporis & sanguinis ipsius, & si quid aliud in scripturis canonicis commendatur, exceptis ijs quae seruitutem populi ueteris pro congruentia cordis illorum & prophetici temporis onerabant, quae & in quinque libris Moysi leguntur. Illa autem quae non scripta sed tradita custodimus, quae quidem toto terrarum orbe obseruantur, dantur intelligenti uel ab ipsis apostolis uel plenarijs concilijs, quorum est in ecclesia saluberrima autoritas, commendata atque statuta retineri, sicuti quod dominus passio & resurrectio & ascensio in caelum, & aduentus de caelo spiritus sancti, anniuersaria solennitate celebrantur: & si quid aliud tale occurrerit quod seruatur ab uniuersa quacumque se diffundit ecclesia. Alia uero quae per loca terrarum regionesque uariantur, sicuti est quod alij ieiunant sabbato, alij uero non: alij quotidie communicant corpori & sanguini dominico, alij certis diebus accipiunt: alibi sabbato tantum & dominico: alibi tantum dominico: & si quid aliud huiusmodi animaduerti potest, totum hoc genus rerum liberis habet obseruationes: nec disciplinam ulla est in his melior graui prudentisque Christiano, quam ut eo modo agat quo agere uiderit ecclesiam ad quamcumque forte deuenerit. Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores iniungitur, indifferenter est habendum, & pro eorum inter quos uiuitur societate seruandum est. Credo te aliquando ex me audisse, sed tamen etiam

etiam

etiam nunc commemoro. Mater mea Mediola num me consequuta, inuenit ecclesiam sabbato non ieiunantem, coeperat perturbari & fluctuare quid ageret: cum ego talia non curabam, sed propter ipsam consului de hac re beatissime memoriam uirum Ambrosium: respondit se nihil docere me posse, nisi quod ipse faceret, quia si melius nosset, id potius obseruaret. Cumque ego putassem, nulla reddita ratione autoritate sola sua nos uoluisse admonere ne sabbato ieiunaremus, subsequutus est, & ait mihi: Cum Romam uenio, ieiuno sabbato: cum hic sum, non ieiuno. Sic etiam tu, ad quam forte ecclesiam ueneris, eius morem serua, si cuiquam non uis esse scandalo, nec quenquam tibi. Hoc cum matri renunciauissim, libenter amplexa est. Ego uero de hac sententia etiam atque etiam cogitans, ita semper habui, tantquam eam caelesti oraculo susceperim. Sensi enim saepe dolens & gemens multas infirmorum perturbationes fieri, per quorundam fratrum contentiosam obstinationem & superstitiosam timiditatem, qui in rebus huiusmodi quae neque scripturae sanctae autoritate, neque uniuersalis ecclesiae traditione, neque uita corrigendae utilitate ad certum possunt terminum peruenire, tantum quia subest qualiscumque ratiocinatio cogitantis, aut quia in sua patria sic ipse consueuit, aut quia ibi uidit ubi peregrinationem suam quo remotiorem a suis, eo doctiorem factam putat: tam litigiosas excitant quaestiones, ut nisi quod ipsi faciunt, nihil rectum existiment. Dixerit aliquis non quotidie accipiendam eucharistiam. Quaesieris quare? Quonia, inquit, eligendi sunt dies quibus purius homo continentiusque uiuit, quo ad tantum sacramentum dignius accedat. Qui enim manducauerit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Alius contra: imo, inquit, si tanta est plaga peccati, atque impetus morbi ut medicamenta talia differenda sint, autoritate antistitis debet quisque ab altario remoueri ad agendam poenitentiam, & eadem autoritate reconciliari. Hoc est enim indigne accipere, si eo tempore accipiat quo debet agere poenitentiam, non ut arbitrio suo cum libet, uel auferat se communioni uel reddat. Ceterum si peccata tanta non sunt, ut excommunicandus quisquam homo iudicetur, non se debet a quotidiana medicina dominici corporis separare. Rectius inter eos fortasse quisquam dirimit litem, qui monet ut praecipue in Christi pace permaneant: faciat autem unusquisque quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum. Neuter enim eorum exhorat corpus & sanguinem domini, si saluberrimum sacramentum certatim honorare contentum. Neque enim litigauerunt inter se, aut quisquam eorum se alteri praeposuit Zachaeus & ille centurio, cum alter eorum gaudens in domum suam susceperit dominum, alter dicit, Non sum dignus ut intres sub tectum meum: ambo salutorem honorificantes diuerso & quasi contrario

Cap. III Eucharistia

Luc. 19 Matth. 8

Aug. to. 2

modo, ambo peccatis miseri, ambo misericordiam conseruati. Valet etiam ad hanc similitudinem quod in primo populo unicuique manna secundum propriam uoluntatem in ore saepebat, sic in ore cuiusque Christiani sacramentum illud quomodo sumatur aestimandum. Nam & ille honorando non audet quotidie sumere, & ille honorando non audet ullo die praetermittere. Contentum solum non uult cibis ille, sicut manna fastidium. Inde enim & Apostolus indigne dicit acceptum ab eis, qui hoc non discernebant a ceteris cibis ueneratione singulariter debita. Continuo quippe cum dixisset: iudicium sibi manducat & bibit: addidit ut diceret, Non dixerit dicens corpus domini: quod satis toto ipso loco in epistola ad Corinthios prima, si diligenter attendatur apparet. Sit aliquis peregrinus in eo forte loco ubi perseverantes in obseruatione qua dragelima, nec quinta sabbati lauant relaxantque ieiunium: Non, inquit, hodie ieiunabo. Quaesitur causa: Quia non fit, inquit, in patria mea. Quid aliud ille, nisi consuetudinem suam consuetudini alterius praepone re conatur? Non enim mihi de libro dei haec recitaturus est, aut uniuersae quacumque dilatatur ecclesiae plena uoce certabit, aut ostendet istum contra fidem facere, se autem secundum fidem, moresque hinc optimos aut illum uiolare, aut se custodire conuincet. Violant sane quietem & pacem suam de superflua quaestione rixando. Mallem tamen in rebus huiusmodi ut & ille in huius & hic in illius patria ab eo quod ceteri faciunt non abhorreret. Si uero etiam in aliena patria cum peregrinatur ubi maior & frequentior est populus dei uidit, uerbi gratia, bis offerri quinta sabbati hebdomadae ultimae quadragelima & mane & ad uesperam, ueniensque in patriam suam ubi sine diei mos est offerri, male illicite fieri contendat, quoniam alibi aliter ipse uiderit, puerilis est sensus ille, cauendus in nobis, tolerandus & corrigendus in nostris. Prima ergo inquisitio tua quam in comonitorio posuisti, ex quo trium istorum generum sit attende. Quaesiris enim his uerbis, quid per quintam feriam ultimae hebdomadae Paschae fieri debeat, an offerendum sit mane, & rursus post coenam, propter illud quod dictum est: Similiter postquam coenatum est: an ieiunandum, & post coenam tantummodo offerendum: an etiam ieiunandum & post oblationem, sicut facere solemus, coenandum. Ad haec itaque ita respondeo, ut quid horum sit faciendum si diuinae scripturae praescribit autoritas, non sit dubitantum quin ita facere debeamus ut legimus, ut iam non quomodo faciendum, sed quomodo sacramentum intelligendum sit disputemus. Similiter etiam si quid horum tota per orbem frequentat ecclesia. Nam hoc quin ita faciendum sit disputare insolentissimae insaniae est. Sed neque hoc neque illud inest in eo quod tu quaeris. Restat igitur ut de illo tertio genere sit

1. Cor. 11

Cap. III

Ieiunium

Cap. V

Eucharistia bis in die

7. 4. 5

A 2 quod

quod per loca regionesque variatur. Faciat ergo quisque quod in ea ecclesia in quam uenit inuenit. Non enim quicquam eorum contra fidem fit, aut contra mores, hinc uel inde meliores. His enim causis, id est aut propter fidem, aut propter mores, uel emendari oportet quod perperam fiebat, uel institui quod non fiebat. Ipsa quippe mutatio consuetudinis etiam que adiuuat utilitate, nouitate perturbat. Quapropter que utilis non est, perturbatione instructuosa consequenter noxia est. Nec ideo putari debet institutum esse multis locis ut illo die post refectioem offeratur, quia scriptum est identidem, Et calicem accipiens post cenam dicens: & cetera. Ipsam enim potuit appellare cenam, quia iam corpus acceperant, ut deinde calicem acciperent. Apostolus namque alibi dicit, Conuenientibus ergo uobis in unum, non est dominicam cenam manducare: hanc ipsam acceptionem eucharistiae dominicam cenam uocans. Illud magis mouere potuit homines, utrum iam refecti die illa uel offerrent uel sumerent eucharistiam, quod in euangelio dicitur, Cum autem illi manducarent, accepit Iesus panem & benedixit, cum etiam superius dixisset, Cum sero factum esset, recubebat cum duodecim, & manducantibus eis dixit, Quoniam unus ex uobis me tradet. Post enim tradidit sacramentum. Et liquido apparet, quando primum acceperunt discipuli corpus & sanguinem domini, non eos accepisse ieiunos. Nunquid tamen propterea calumniandum est uniuersae ecclesiae quod a ieiuniis semper accipitur? Et hoc enim placuit spiritui sancto, ut in honorem tanti sacramenti in os Christiani prius dominicum corpus intraret quam exteri cibi. Nam ideo per uniuersum orbem mos iste seruatur. Neque enim quia post cibos dedit dominus, propterea pransi aut cenati fratres ad illud sacramentum accipiendum conuenire debent, aut sicut faciebant quos Apostolus arguit & emendat, mensis suis ista miscere. Namque saluator quo uehementius commendaret mysterij illius altitudinem, ultimam hoc uoluit infigere cordibus & memoriae discipulorum, a quibus ad passionem digressurus erat. Et ideo non precepit quod deinceps ordinem sumeret, ut apostolis per quos ecclesias dispositurus erat, seruaret hunc locum. Nam si hoc ille monuisset, ut post cibos alios semper acciperetur, credo quod eum morem nemo uariasset. Cum uero ait Apostolus de hoc sacramento loquens, Propter quod fratres cum uenitis ad manducandum, inuicem expectate: Si quis esurit, domi manducet, ut non ad iudicium conueniatis: statim subtexit, Cetera autem cum uenero, ordinabo. Unde intelligi datur, quia multum erat, ut in epistola totum illum agendi ordinem insinuaret, quem uniuersa per orbem seruat ecclesia, ab ipso ordinatum esse quod nulla morum diuersitate variatur.

Cap. VII Sed nonnullos probabilis quaedam ratio de

lectauit, ut uno certo die per annum quo ipsam cenam Dominus dedit, tanquam ad insigniorum commemorationem post cibos offerri & accipi liceat corpus & sanguinem domini. Honestius autem arbitror ea hora fieri, ut qui etiam ieiunauerit, post refectioem quae hora nona fit, ad oblationem possit occurrere. Quapropter neminem cogimus dominica illa cena prandere, sed nulli etiam contradicere audemus, hoc tamen non arbitror institutum, nisi quia plures & prope omnes in plerisque locis eo die cena re consueuerunt. Et quia nonnulli etiam ieiunium custodiunt, mane offertur Christo propter prandentes, quia ieiunia simul & lauacra tolerare non possunt, ad uesperam uero propter ieiunantes. Si autem quæris, quare etiam lauandimos ortus sit: nihil mihi de hac re cogitanti probabilius occurrit, nisi quia baptizandorum corpora per obseruationem quadragesimae sordidata, cum offensione sensus ad fontem tractarentur, nisi aliqua die lauarentur. Istum autem diem potius ad hoc electum quo cena domini ca anniuersarie celebratur. Et quia concessum est hoc baptismum accepturis, multi cum his lauare uoluerunt, ieiuniumque relaxare. His ut potui disputatis, moneo, ut ea quae prae loquutus sum serues quantum potes, ut deceat ecclesiae prudentem ac pacificum filium. Alia quae interrogasti, si deus uoluerit alio tempore expediam.

Augustinus Ianuario, copiosius differens de ritibus ecclesiae, uel ijs quos negligi nefas est, uel ijs qui tollendi sunt, si citra maius incommodum liceat. Has duas epistolas Augustinus recenset inter libros, ob hanc prolixiorum. Epist. CXIX

Etis literis tuis, ubi me commouisti ut debita redderem de residuis enodandis quaestionibus, quas iam longe ante quaesueras, gratissimum mihi charissimum desiderium studij tui amplius differri, tolerare non potui, & quamuis in medijs aaceruis occupationum mearum, hanc feci praecipuam, ut ad ea quae me interrogasti responderem tibi. Diutius autem de tua epistola disputare nolo, ne hoc ipsum me impediatur iam tandem reddere quod debeo. Quæris quae causa sit, cur anniuersarius dies celebrandae dominicae passionis, non ad eundem redeat anni diem, sicut dies qua traditur natus. Et deinde subiungis, si hoc sit propter sabbatum & lunam, quid sibi uelit in hac re obseruatio sabbati & lunae. Hic primum oportet, ut noueris diem natalis domini, non in sacramento celebrari, sed tantum in memoriam reuocari quod natus sit, ac per hoc nihil opus erit, nisi reuolutum anni diem quo ipsa res acta est, festa deuotione significari. Sacramentum est autem in alia celebratione, cum rei gestae ita rememoratio fit, ut aliquid etiam significari intelligatur, quod sancte accipiendum est. Eo itaque modo agimus Pascha, ut non solum in memoriam quod gestum est reuocemus

cemus, id est quod mortuus est Christus & resurrexit, sed etiam cetera quae circa ea attestantur ad sacramenti significationem non omitteremus. Quia enim sicut dicit Apostolus, Mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram: Transitus quidem de morte ad uitam in illa passione domini & resurrectione sacratus est. Nam etiam uocabulum ipsum quod Pascha dicitur, non Graecum, sicut uulgò uideri solet, sed Hebraeum esse dicunt qui linguam utranque nouerunt. Neque enim a passione, quoniam Graece πασχα dicitur pati, sed ab eo quod transitur (ut dixi) de morte ad uitam, Hebraeo uerbo res appellata est. In quo eloquio Pascha transitus dicitur, sicut perhibent qui hoc sciunt. Quod uoluit & ipse Dominus tangere, cum dicit: Qui credit in me, transiet de morte ad uitam. Et maxime idem Euangelista hoc exprimere uoluisse intelligitur, cum celebratio domino Pascha cum discipulis suis, ubi cenam eis mysticam dedit: Cum uidisset, inquit, Iesus quia uenit eius hora ut transiret de mundo ad patrem. Transitus ergo de hac uita mortali in aliam uitam immortalem, hic est enim de morte ad uitam, in passione & in resurrectione domini commendatur. Hic transitus a nobis modo agitur per fidem quae nobis est in remissionem peccatorum, in spem uitae aeternae diligentibus deum & proximum, quia fides per dilectionem operatur, & iustus ex fide uiuit. Spes autem quae uidetur, non est spes. Quod enim uidet quis quid sperat? Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus: secundum hanc fidem & spem & dilectionem, qua coepimus esse sub gratia, iam commortui sumus cum Christo, & consepulti illi per baptismum in morte, sicut dicit Apostolus: Quia & uetus homo noster simul confixus est cruci cum illo: & resurreximus cum illo, quia simul nos excitauit, & simul sedere fecit in caelestibus. Unde est & illa exhortatio: Si autem resurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite: ubi Christus est ad dexteram dei sedens, quae sursum sunt sapite, non quae super terram. Sed quia sequitur & dicit: Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in deo, cum Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum illo in gloria: satis indicat quid uelit intelligi, quia tunc transitus noster de morte ad uitam qui fit per fidem, spe per agitur futurae in fine resurrectionis & gloriae, cum corruptibile hoc, id est, caro ista in qua gemimus modo, induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem. Nunc enim quidem iam habemus primitias spiritus per fidem, sed adhuc in nobis ipsis ingemiscimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri. Spe enim salui facti sumus. In hac spe cum sumus, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem uita est propter iusticiam. Sed uide quid sequitur: Si autem spiritus eius,

Aug. to. 2

inquit, qui suscitauit Christum a mortuis habitabit in uobis: qui suscitauit Christum a mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra per inhabitantem spiritum eius in uobis. Hoc igitur uniuersa ecclesia que in peregrinatione mortalitatis inueta est, expectat in fine seculi quod in domino nostri Iesu Christi corpore praemonstratum est, qui est ex mortuis primogenitus, quia et corpus eius cuius caput est ipse, non nisi ecclesia est.

Nonnulli enim attendentes uerba quae assidue dicit Apostolus: Quia mortui sumus cum Christo, & resurreximus cum eo, nec intelligentes quatenus dicatur, arbitrati sunt iam factam esse resurrectionem, nec ullam ulterius in fine temporum esse sperandam. Ex quibus est, inquit, Hymenaeus & Philetus, qui circa ueritatem aberrauerunt, dicentes resurrectionem iam factam esse, & fidem quorundam subuerterunt. Idem Apostolus eos arguens detestatur, qui tamen dicit nos resurrexisse cum Christo. Unde? nisi quia hoc per fidem & spem & dilectionem factum esse dicit in nobis secundum primitias spiritus? Sed quia spes quae uidetur non est spes, & ideo si quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus, restat utique redemptio corporis nostri quam expectantes in nobismet ipsis ingemiscimus. Unde est illud: Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Hac igitur inuolutio uitaestra est quidam transitus de morte ad uitam, qui primo fit per fidem, ut in spe gaudeamus, & in tribulatione patientes simus, dum adhuc exterior noster homo corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem, propter initium nouae uitaestrae, propter nouum hominem quem iubemur induere & exuere ueterem. Expurgantes uetus fermentum ut simus noua conspersio, quoniam Pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo uitaestrae nouitatem, primus mensis in anni mensibus celebrationi huic attributus est. Nam & ipse dicitur mensis nouorum. Quia uero in toto tempore seculi nunc tertium tempus apparuit, ideo resurrectio domini tridua est. Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, tertium sub gratia, ubi iam manifestatio est sacramenti prius occulti in prophetico anigmate. Hoc ergo & in lunari numero significatur, quia enim septenarius numerus solet in scripturis ad quandam perfectionem mysticus apparere, tertia hebdomada lunae Pascha celebratur, id est qui dies occurrerit a quarta decima in uicesimam primam. Est illic & aliud sacramentum, quod si tibi obscurum fuerit, quia in talibus inquisitionibus minus eruditus es, non contristeris. Nec ideo me putes meliorem, quia haec in studijs puerilibus didici. Qui enim gloriatur, in eo gloriatur, inquit, scire & intelligere, quoniam ego sum dominus. Nonnulli ergo studiosi talium rerum quaesierunt multa de numeribus & motibus siderum. Et qui subtilius ista scrutati sunt, incrementa & decrementa lunaria

A 3 ex

ex cōuersione globi eius coniecerūt, non quod aliquid substantiæ uel accedat ei cum augetur, uel decedat cum minuitur: quod deliramētum imperiti Manichæi opinantes, repleti eam dixerunt, sicut repletur nauis, ex fugitiua dei parte, quam commixtam principibus tenebrarum & eorum fordibus inquinatam corde ac ore sacrilego & credere & loqui nō dubitāt. Hinc ergo impleri lunam dicunt cum magna pars dei magnis laborib. ab inquinamento purgata de toto mundo atq; omnibus cloacis fugiens redditur deo lugenti dum redeat. Repleti uero per mensē dimidiū, & alio dimidio in solē refundi uelut in aliam nauem. Nec tamē inter istas anathe matizandas blasphemias aliquid unquā fingere potuerūt, cur uel incipiens lucere uel desinēs corniculato lumine fulgeat, aut cur à dimidio mense incipiat minui & nō ad refundendū plena perueniat. Illi autē qui hoc certis numeris indagarūt, ita ut & defectus solis & lunæ non solū cur fierent, sed etiam quando futuri erāt longe ante prædicerēt, & eos determinatis interuallis temporum canonica supputatione præfigerēt, literisq; mandarent, quas modo qui legunt atq; intelligunt nihilominus eos prædicunt, nec aliter aut alias accidunt q̄ prædicunt. Tales ergo quibus non est ignoscendū, sicut sancta scriptura dicit: quia cum tantū ualere ut possent æstimare seculū, quomodo dominum eius supplicii pietate nō facilius inuenerūt, ex ipsis cornibus lunæ quæ à sole auersa sunt, siue crescentis siue decrescētis, coniecerūt eam uel à sole illustrari, & quanto magis ab eo recederet, tātō magis ab ea parte quæ terris apparet radios eius excipere, quanto autē ad eum magis post dimidiū mensem ex alio semicirculo propinquaret, tantō magis à superiori parte illustrata ab ea parte quam terris aduerteret non posse excipere radios, & propterea uideri decrescere: uel si haberet suū lumen, illud haberet ex una parte in hemisphærio, quam partem cum recedēs à sole paulatim terris ostenderet, donec totam ostenderet quasi augmenta mōstrare, dum non addatur quod de erat, sed perdat quod inerat, ac rursus paulatim abscondere quod patebat, & ideo uideri decrescere. Sed quodlibet horum sit duorū, illud certum atq; manifestū est, & cuius aduertēti facile cognitū, q̄ luna nō augetur ad oculos nostros nisi à sole recedēdo, neq; minuat̄ nisi ad solem ex parte alia propinquādo. Attende nunc q̄ in Prouerbijis legitur: Sapiens sicut sol permanet, stultus autē sicut luna muratur. Et quis est sapiens qui permanet, nisi sol ille iusticiæ de quo dicitur, Ortus est mihi sol iusticiæ: & quem sibi non fuisse ortum in die nouissima plāgentes impij dicturi sunt. & iusticiæ lumen non luxit nobis, & sol iusticiæ non ortus est nobis: Nam istū carnis oculis uisibilem solem oriri facit super bonos & malos deus, qui etiā pluit super iustos & iniustos. Ducuntur autē semper ex rebus uisibili-

bus inuisibiliū congruæ similitudines. Quis est ergo ille stultus qui tanq̄ luna mutat̄, nisi Adā in quo omnes peccauerūt? Anima quippe humana recedens à sole iusticiæ, ab illa scilicet interna contēplatione incommutabilis ueritatis, omnes uires suas in terrena conuertit, & eo magis magisq; obscuratur in interioribus ac superioribus suis: sed cum redire cōperit ad illam in cōmutabilem sapientiā, quātō magis ei appropinquat affectu pietatis, tātō magis exterior homo corrūpitur, sed interior renouatur de die in diem, omnisq; lux illa ingenij quæ ad inferiora uergebat, ad superiora conuertitur, & à terrenis quodāmodo aufertur, ut magis magisq; huic seculo moriatur, & uita eius abscondatur cū Christo in deo. Mutatur ergo in deterius ad exteriora progrediens, & in uita sua proijciens intima sua, & hoc terræ, id est eis qui terrena sapiūt melius uidetur, cū laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui inique gerit benedicitur. Mutatur autē in melius cum intentionē suam & gloriam à terrenis quæ in hoc seculo apparent, paulatim auertit, & ad superiora ab inferioribus cōuertit, & hoc terræ, id est eis qui terrena sapiunt deterius uidetur. Vnde illi impij postremo infructuosam agētes pœnitentiā, etiam hoc inter multa dicturi sunt. Ii sunt quos aliquādo habuimus in derisum & in similitudinē improprij: nos insensati uitam illorum æstimabamus infamiam. Ac per hoc spiritus sanctus de uisibilibus ad inuisibilia, & de corporalibus ad spiritalia sacramenta similitudinē ducens, transitū illum de alia uita in aliam uitā quod Pascha nominatur, à quartadecima luna uoluit obseruari, ut nō solum propter tēpus tertiu quod supra cōmemorauit, quia inde incipit hebdomada tertia, sed etiam propter ipsam tertiam conuersionem ab exterioribus ad interiora de luna similitudo asumeretur: usq; ad uicesimā uero & primā, propter ipsum numerū septenariū quo uniuersitatis signatio sæpe figuratur, qui etiā ipsi ecclesiæ tribuitur propter instar uniuersitatis. Ideo loānes apostolus in Apocalypsi, ad septē scribit ecclesias. Ecclesia uero adhuc in ista mortalitate carnis constituta, propter ipsam mutabilitatem lunæ nomine in Scripturis signatur. Vnde est illud: Parauerunt sagittas suas in pharetra, ut sagittēt in obscura luna rectos corde. Prius enim q̄ fiat illud quod dicit Apostolus, Cū Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum ipso in gloria: obscura uidet̄ ecclesia in tēpore peregrinationis suæ, inter multas iniquitates gemens, & tunc sunt timēdę insidiæ fallaciū seductorum, quas nomine sagittarū intelligi uoluit. Vnde alio loco propter nuncios fidelissimos ueritatis quos ubiq; parit ecclesia, dicitur, Luna testis in cœlo fidelis. Et cū de regno domini Psalmus cantaret: Orietur, inquit, in diebus eius iusticia & abundantia pacis, donec interficiatur luna: id est abūdantia pacis intantum cre-

scet, donec omnem mutabilitatem mortalitatis assumat. Tūc nouissima inimica destruet̄ mors & quicquid nobis resistit ex infirmitate carnis, unde nobis perfecta pax nondum est, consume tur omnino, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem. Vnde & illius ciuitatis muri, quæ Hiericho appellatur, quia in Hebræo eloquio luna interpretari dicitur, septimo circuitu testamētī arcæ corruerūt. Quid enim nunc aliud agit annunciatio regni cœlorum, quam circuitio arcæ significauit, nisi ut omnia munimenta mortalis uitæ, id est omnis spes huius seculi, quæ resistit spei futuri seculi, in dono septenario spiritus sancti per liberum arbitrium destruat̄? Ob hoc enim circūeunte arca non impulsu uiolento illi muri ceciderunt, sed spōte. Sunt & alia testimonia scripturarum, quæ nobis ingerunt per cōmemorationem lunę ecclesiæ significationē, quæ in ista mortalitate ab illa Hierusalem, cuius ciues angeli sunt, in erūnis & laboribus peregrinatur. Nō ideo tamen putare debent stulti, qui nolunt in melius cōmutari, adoranda esse illa luminaria, quia ducitur ex eis aliquādo similitudo ad diuina mysteria figuranda: ex omni enim creatura ducitur. Nec ideo debemus in sententiam dānationis irruere, quæ ore Apostolico de quibusdam profertur, qui coluerūt & seruiuerūt creaturæ potius q̄ creatori, qui est benedictus in secula. Sicut enim nō adoramus pecora, quæ uis dictus sit Christus & agnus & uitelus, nec feram, quia dictus est leo de tribu Iuda, nec lapidem, quia petra erat Christus, nec montē Sion, quia in ipso figuratur ecclesia: sic nec solem nec lunam, quamuis ex ea cœlesti creatura, sicut ex multis terrestribus sacramentorū figuræ ad in formationes mysticas assumantur. Quapropter Manichæorū uel Mathematicorum deliramenta cum detestatione irridenda sunt: quibus cum obiecerimus uana cōmenta, unde homines in errorem præcipitant, quò prius præcipitati sunt, garruli sibi uidentur, cum dicūt nobis: Cur & uos ad solis & lunæ computationem Pascha celebratis: quasi nos ordines siderū, ac uicissitudines tēporū à summo atq; optimo Deo conditas arguamus, & non eorū peruersitatem quæ rebus sapientissime cōditis ad stultissimas opiniones abutitur. Nam si Mathematicus nobis contradicaturus est de sideribus & luminari bus cœli ad sacramenta mystice figuranda similitudines ducere, contradicant & augures ne dicatur nobis: Estote simplices ut columbę. Contradicat & Marsi ne dicatur nobis: Astuti sicut serpentes. Cōtradicant histriones ne in psalmis citharam nominemus. Ac quia ex his rebus ad mysteria uerborum dei, similitudinum signa sumuntur, dicant si placet, uel auspicia nos capta re, uel uenena cōficere, uel theatricas affectare luxurias, quod demētissimū est dicere. Non igitur nos de sole & luna annuis mēstruis ue tem-

poribus actionū nostrarū euenta cōijcimus, ne in uitæ humane periculo sissimis tempestatibus tanq̄ in scopulos misere seruitutis illisi, à libero arbitrio naufragemus: sed ad rem sacrate signifi candā similitudines aptas religiosissima deuotione suscipimus, sicut de cætera creatura, de uētis, de mari, de terra, de uolatilibus, de piscibus, de pecoribus, de arboribus, de hominib. ad sermonem quidē multipliciter, ad celebrationem uero sacramentorū iam Christiana libertate parcissime, sicut de aqua, de frumento, de uino, de oleo. In seruitute autē ueteris populi etiam multa celebrari imperata sunt, quæ nobis tantūmodo intelligēda tradūt̄. Non itaq; dies obseruamus & annos & menses & tempora, ne audiamus ab Apostolo: Timeo ne fortē sine causa laborauerim in uobis. Eos enim inculpat qui dicunt: Non proficiscar, quia posterus dies est, aut quia luna sic fertur: uel, Proficiscar ut prospera cedāt, quia ita se habet positio siderū. Nō agam hoc mense cōmercium, quia illa stella mihi agit mensem: uel agam, quia suscepit mensem. Non plātem hoc anno uineā, quia bissextus est. Non autē quisquā sapiēs arbitretur obseruatores temporum reprehendēdos, qui dicūt: Non proficiscar hodie, quia tēpeestas exorta est, aut non nauigē, quia adhuc sunt hyberne reliquie: aut tempus seminādī est, quia hymbribus autūnalibus terra fatiata est: uel si qui fortē alij naturales effectus circa motum aeris & humoris ad uariādas temporū qualitates in siderū ordinatissima con uersione notati sunt, de quibus dictū est cū conderēt̄: Et sint in signis & tēporibus & diebus & in annis. Si quæ autē figuræ similitudinū non tantū de cœlo & de sideribus, sed etiam de inferiori creatura ducuntur ad dispensationē sacramentorum, eloquentia quædam est doctrinæ salutaris, mouendo affectui discipulorum accommodata, à uisibilibus ad inuisibilia, à corporalibus ad spiritalia, à temporalibus ad æterna. Nec quisquā nostrum attēdat quod eo tēpore, quo Pascha celebramus, sol in ariete est, sicut illi appellant quendam siderum locū, ubi reuera mense nouorū sol inuenitur: sed siue illi arietem, siue aliquid aliud eandē partē cœli uocare uoluerint, nos de scripturis sanctis hoc didicimus, quod omnia sidera deus condidit, & locis cœlestibus quibus uoluit, ordinauit: quæ stellis distincta & ordinata in quaslibet partes diuidāt, quibuslibet uocabulis uocent, ubicunq; sol esset mense nouorum, illic eum reperiet hæc celebratio, propter similitudinem sacramenti renouandæ uitę, de qua satis supra disseruimus. Quod si etiā locus ille siderum aries uocari posset propter aliquam figuræ congruentiam, neq; de huiusmodi timeret sermo diuinus aliquam sacramenti similitudinē ducere, sicut de alijs non solum cœlestibus, sed etiā terrestribus creaturis, sicut de Orione & Pleiadibus, sicut de monte Sina & de monte Sion, sicut de fluminibus quę

Manichæi de luna

Cap. v Eccl. 27

Sap. 5 Matth. 5

Lib. arbitrium

Rom. 1

Cap. VII

Cap. VII

Psal. 10

Col. 3

Psal. 88

Psal. 71

Lib. arbitrium

Galat. 4

Gen. 1

Cap. VIII

Cap. IX

Sabbati my-
sterium

Ioh. 2

uocatur, Geon, Phison, Tigris, Euphrates: sicut de ipso toties in sanctis mysteriis nobilitato fluuio Iordane rerum figurate insinuandarum mysticas similitudines adduxit. Sed quantum intersit inter siderum obseruationes ad aereas qualitates accommodatas, sicut agricolae uel nauatae obseruant: aut ad notandas partes mundi cursumque aliquod & alicunde dirigendum, quod gubernatores nauium faciunt, & ij qui per solitudines arenosas in interiora austris nulla semita certa uel recta gradiuntur: aut cum ad aliquid in doctrina utili figurate significandum, fit nonnullorum siderum aliqua commemoratio. Quantum ergo intersit inter has utilitates, & uanitates hominum ob hoc obseruantium sidera, ut nec aeris qualitates, nec regionum uias, nec solos temporum numeros, nec spiritualium similitudines, sed quasi fatalia rerum iam euenta perquirant, quis non intelligat? Sed iam deinceps uideamus cur etiam id obseruetur, cum Pascha celebratur, ut sabbatum occurrat. Hoc enim proprium Christianae religionis est, Nam Iudei mensis nouorum tantummodo & lunam obseruant a quartadecima usque ad uicesimam primam. Et quia illud eorum Pascha, quo passus est dominus, ita occurrit, ut inter mortem eius & resurrectionem medius esset sabbati dies, addendum patres nostri censerunt, ut & nostra festiuitas a Iudeorum festiuitate distingueretur: & quod non frustra factum esse credendum est ab illo qui est ante tempora, & per quem facta sunt tempora, & qui uenit in plenitudine temporum, & qui potestatem habebat ponendi animam suam, & iterum recipiendi eam, & ideo non fatalem, sed opportunam sacramento, quod commendare instituerat, horam expectabat, cum diceret: Nondum uenit hora mea. Ut igitur anniuersaria passionis eius celebratione a posteris seruarentur, quod enim nunc, ut superius dixi, fide ac spe gerimus, atque ut ad id perueniamus, dilectione fatigamus, requies est quaedam ab omni labore omnium molestiarum sancta atque perpetua: in eadem nobis ex hac uita fit transitus, quem dominus noster Iesus Christus sua passione demonstrare ac consecrare dignatus est. Inest autem in illa requie non desidiosa segnitia, sed quaedam ineffabilis tranquillitas actionis ociosa. Sic enim ab huius uitae operibus in fine requiescitur, ut in alterius uitae actione gaudeatur. Sed quia talis actio in dei laude agitur, sine labore membrorum, siue angore curarum, non ad eam sic transitur per quietem, ut ipse labor succedat: id est non sic esse incipiat actio, ut esse desinat quies. Neque enim reditur ad labores & curas, sed permanet in actione quod ad quietem pertinet, neque enim in opere laboratur, neque in cogitatione fluctuatur. Quia ergo per requiem ad primam uitam reditur, unde anima lapsa est in peccatum, propterea sabbato requies significatur. Illa autem uita prima, quae de peregrinatione redeuntibus,

& primam stolam accipientibus redditur, per unam sabbati, quem diem dominicum dicimus, figuratur. Quare septem dies Genesim legens, inuenies septimum sine uespera, quia requiem sine fine significat. Prima ergo uita non fuit sempiterna requies peccanti, requies autem ultima sempiterna est, ac per hoc & octauus sempiternam beatitudinem habebit, quia requies illa quae sempiterna est, excipitur ab octauo, non extinguitur: neque enim aliter sempiterna esset. Ita ergo erit octauus qui primus, ut prima uita non tollatur, sed reddatur aeterna. Sabbatum tamen commendatum est priori populo in ocio corporali temporaliter, & ut figura esset sanctificationis in requiem spiritus sancti. Nusquam enim legimus in Genesi sanctificationem per omnes priores dies, sed de solo sabbato dictum est: Et sanctificauit Deus diem septimum. Amant enim requiem siue pie animae siue iniquae, sed an perueniant ad illud quod plurimum amant, nesciunt: nec aliquid appetunt etiam ipsa corpora ponderibus suis, nisi quiescere a motibus suis. Nam sicut corpus tamdiu nititur pondere, siue deorsum uersus, siue sursum uersus, donec ad locum quod nititur ueniens, conquiescat: pondus quippe olei si dimittatur in aerem, deorsum: si autem sub aquis, sursum nititur: sic animae ad ea quae amant propterea nituntur, ut perueniendo requiescant. Et multa quidem per corpus delectant, sed non est in eis aeterna requies, nec saltem diuturna, & propterea magis sordidat animam, & aggrauant potius, ut sincerum eius pondus, quo in superna fertur, impediatur. Cum ergo anima in seipsa delectatur, non dum re incommutabili delectatur, & ideo adhuc superba est, quia se pro summo habet, cum superior sit deus. Nec in tali peccato impunita relinquitur, quia deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Cum autem deo delectatur, ibi uera, certam, eternam inuenit requiem, quam in alijs querebat, nec inueniebat. Proinde admonetur in Psalmo: Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Quia ergo charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, ideo sanctificatio in septimo die commemorata est, ubi requies commendatur. Quia uero nec bene operari possumus, nisi dono eius adiuti, sicut dicit Apostolus: Deus enim est qui operatur in nobis & uelle & operari probona uoluntate, nec agere, nec requiescere poterimus post omnia bona opera nostra quae in hac uita gerimus, nisi eius dono ad eternitatem sanctificati atque perfecti. Propterea de ipso deo dicitur: Cum fecisset omnia opera ualde bona, septimo die requieuit ab omnibus operibus suis quae fecit. Futuram enim requiem significabat, quam post bona opera daturus erat nobis hominibus. Sicut enim cum bene operamur, ipse dicitur operari in nobis, cuius munere operamur: ita cum requiescimus, ipse requiescere dicitur, quo donante requiesci-

Cap. XI

Mat. 22

Rom. 2

Exo. 20

Deut. 5

Allegoria

Cap. XII

Psal. 45

Mat. 11

quiescimus. Hinc est quod etiam in tribus primis praeceptis decalogi quae ad deum pertinent, cetera enim septem ad proximum pertinent, id est ad hominem, quia in duobus praeceptis tota lex pendet: tertium ibi de obseruatione sabbati positum est: ut in primo praecepto patrem intelligamus, ubi prohibetur coli aliqua in significatione hominum dei similitudo, non quia non habet imaginem deus, sed quia nulla imago eius coli debet, nisi illa quae hoc est quod ipse, nec ipsa pro illo sed cum illo. Et quia creatura mutabilis est, ac propterea dicitur: Omnis creatura uanitati subiecta est: quoniam natura etiam uniuersa in parte demonstratur, ne quisquam filium Dei uerbum, per quod facta sunt omnia, putaret esse creaturam, sequitur aliud praeceptum: Non accipies in uanum nomen dei tui. Spiritus autem sanctus, in quo nobis illa requies tribuitur, quam ubique amamus, sed nisi deum amando, non inuenimus, cum charitas eius diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Quia ergo sanctificauit deus diem septimum in quo requieuit, tertio praecepto legis insinuatur quod scriptum est de obseruatione sabbati, non ut iam in ista uita nos quiescere existimemus, sed ut omnia quae bene operamur non habeant intentionem, nisi in futuram requiem sempiternam. Memento enim maxime, quod iam supra commemorauimus, qua spe salui facti sumus: spes enim quae uidetur non est spes, ad ipsum autem ignem amoris nutriendum & flammandum quodammodo, quo tanquam pondere sursum uel introrsum feramur, ad requiem haec omnia pertinent, quae insinuatur nobis figurate: Plus enim mouent & accendunt amorem, quam si nuda & sine ullis sacramentorum similitudinibus ponerentur. Cuius rei causam difficile est dicere. Sed tamen ita se habet ut aliquid per allegoricam significationem intimatum plus moueat, plus delectet, plus honoretur, quam si uerbis proprijs diceretur apertissime: Credo quod ipse animae motus quaedam rebus adhuc terrenis implicatur, pigrius inflammatur: si uero feratur ad similitudines corporales, & inde feratur ad spiritualia, quae illis similitudinibus figurantur, ipso quasi transitu uegetatur, & tanquam in facula ignis agitatus accenditur, & ardentiore dilectione rapitur ad requiem & quietem. Ideoque inter omnia illa decem praecepta solum ibi quod de sabbato positum est, figurate obseruandum praecipitur, quam figuram nos intelligendam, non etiam per ocium corporale celebrandum suscepimus. Cum enim sabbato significetur spiritualis requies, de qua dictum est in Psalmo: Vacate & uidete quoniam ego sum deus: & quod uocatur homines ab ipso domino dicente: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego uos reficiam: tollite iugum meum super uos, & discite a me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem

animabus uestris: Caetera tamen ibi praecepta proprie sicut praecepta sunt, sine ulla figurata significatione obseruamus. Nam & idola non colere manifeste didicimus, & non accipere in uanum nomen domini dei nostri, & honorare patrem & matrem, & non moechari, non occidere, non furari, non falsum testimonium dicere, non concupiscere uxorem proximi, non concupiscere ullam rem proximi, non figurate aliud praetendunt, & mystice aliud significant, sed sic obseruantur ut sonant. Obseruare tamen diem sabbati non ad literam iubemur, secundum ocium ab opere corporali, sicut obseruant Iudei: & ipsa eorum obseruatio quia ita praecepta est, nisi aliam quandam spiritalem requiem significet, ridenda iudicatur. Unde non inconuenienter intelligimus ad amorem excitandum, quo ad requiem tendimus, ualere omnia quae figurate in scripturis dicuntur, quando quidem non solum id in Decalogo figurate praecipitur, ubi requies commendatur, quae ubique amatur, sed in solo deo certa & sancta inuenitur. Dies tamen dominicus non Iudeis, sed Christianis resurrectione domini declaratus est, & ex illo habere coepit festiuitatem suam. Animae quippe omnium sanctorum ante resurrectionem corporis sunt quiescentes in requie, sed in ea non sunt actione, qua corpora recepta uegetantur. Talem quippe actionem significat dies octauus, qui & primus, quia non aufert illam requiem, sed glorificat. Non enim redit cum corpore difficultas ex corpore, quia nec corruptio. Oportet enim corruptibile hoc indui incorruptionem, & mortale hoc indui immortalitatem. Quapropter ante resurrectionem domini, quamuis sanctos patres plenos spiritu prophetico octauae sacramentum nequaquam lateret, quo significatur resurrectio: nam & pro octaua Psalmus inscribitur, & octauo die circuncidebantur infantes, & in Ecclesiaste ad duorum testamentorum significationem dicitur: Illis septem & illis octo reseruatum est: tamen illis est occultatum, & solum celebrandum sabbatum traditum est, quia erat antea requies mortuorum: resurrectio autem nullius erat, donec ueniret Christus, qui resurgens ex mortuis, iam non moreretur, & mors illi ultra non dominaretur. Sed postquam facta est talis resurrectio in corpore dominico, ut praerit in capite ecclesiae, quod corpus ecclesiae speraret in fine, iam etiam dies dominicus, id est octauus, qui & primus inciperet celebrari, ipsa etiam causa intelligitur, cur obseruandum Pascha, ubi agnum occidere & comedere iubentur, quod manifestissime passionem domini praefigurat, non eis ita praeceptum, ut attenderent occurrere sabbatum, & cum mense nouorum & tertiae lunae hebdomadam concurrere, ut eundem quoque diem dominus potius sua passione signaret, qui etiam dominicum, id est octauum, qui & primus est, declaraturus aduenerat. Attende igitur sacratissimum triduum crucifixi

Exo. 20

Deut. 5

Cap. XII

1. Cor. 15

Ecc. 11

Rom. 8

Cap. XIII

fixi

fixi, sepulti, suscitati. Horum trium quod significat crux, in presenti agimus uita: quod autem significat sepultura & resurrectio, fide ac spe gerimus. Nunc enim dicitur homini: Tolle crucem tuam, & sequere me. Cruciatur autem caro, cum mortificant membra nostra quae sunt super terram, fornicatio, immunditia, luxuria, auaricia, & caetera huiusmodi, de quibus idem dicit: Si secundum carnem uixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Hinc etiam de seipso dicit: Mundus mihi crucifixus est, & ego mundo. Et in alio loco: Scientes, inquit, quia uetus homo noster simul confixus est cruci cum illo, ut euacuetur corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. Quoadu ergo id agunt opera nostra ut euacuetur corpus peccati, quoadu exterior homo corrumpitur, ut interior renouetur de die in diem, tempus est crucis. Haec sunt etiam bona opera quidem, tamen adhuc laboriosa, quorum merces est requies, sed ideo dicitur: Spe gaudentes, ut cogitates requiem futuram, cum hilaritate in laboribus operemur. Hanc hilaritatem significat crucis latitudo in transuerso ligno, ubi figuntur manus. Per manus enim opera intelligimus, per latitudinem hilaritatem operantis, quia tristitia facit angustias: per altitudinem uero cui caput adiungitur, expectatio non retributionis de sublimi iusticia dei, qui reddet unicuique secundum opera sua, istis quidem qui secundum tolerantiam boni operis gloriam, & honorem, & incorruptionem quarentibus uitam aeternam. Itaque longitudo, qua totum corpus extenditur, ipsam tolerantiam significat, unde longanimes dicuntur qui tolerant. Profundum autem quod terrae infixum est, secretum sacramenti praefigurat. Recordaris enim, nisi fallor, quae uerba Apostolus in ista designatione crucis expedit, ubi ait: In charitate radicati atque fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quae sit longitudo, latitudo, altitudo & profundum. Ea uero quae nondum uidemus & nondum tenemus, sed fide & spe gerimus, in alio bido figurata sunt. Haec enim quae nunc agimus, tanquam clauis preceptorum in dei timore confixi, sicut scriptum est: Confige clauis a timore tuo carnes meas, in necessarijs deputantur, non in eis quae per seipsa appetenda & concupiscenda sunt. Vnde illud quod est optimum se dicit concupiscere dissolui & esse cum Christo. Manere autem in carne necessariu, inquit, propter uos. Quod ergo inquit, Cupio dissolui & esse cum Christo: inde incipit requies, quae non interrumpitur resurrectione, sed clarificatur: quae tamen nunc fide retinetur. Quia iustus ex fide uiuit. An ignoratis, inquit, quonia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus: Consepulti ergo illi sumus per baptismum in mortem. Vnde, nisi fide: Neque enim iam in nobis perfectum est, adhuc in nobismet ipsis ingemiscetibus, & adoptionem ex-

pectantibus redemptionem corporis nostri. Spes enim salui facti sumus. Spes autem quae uidetur non est spes. Quod enim uidet quis, quid sperat? Si autem quod non uidemus speramus, patientiam expectamus. Quod memeto quam saepe commemorem, ne iam nunc in ista uita nos beatos fieri debere arbitremur, & ab omnibus difficultatibus liberos, ac sic in angustijs rerum temporaliu aduersus deum ore sacrilego murmuremus, quasi non exhibeat quod promissit. Promissit quidem etiam huic uitae necessaria, sed alia sunt solatia miserorum, alia gaudia beatorum. Domine, inquit, secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, exhortationes tuae iocundauerunt animam meam. Non ergo murmuremus in difficultatibus, ne perdamus latitudinem hilaritatis, de qua dicit: Spe gaudentes, quia sequitur: In tribulatione patientes. Noua ergo uita in fide nunc incohatur & spe geritur: nam tunc perfecta erit, cum absorbebitur mortale a uita, cum absorbebitur mors in uictoria, cum illa nouissima inimica destruetur mors, cum immutati fuerimus, & aequales angelis facti. Omnes enim, inquit, resurgemus, sed non omnes immutabimur. Et dominus: Erunt, inquit, aequales angelis Dei. Apprehensi enim sumus modo in timore per fidem, tunc autem apprehendemur in charitate per speciem. Quoadu enim sumus in corpore, peregrinamur a domino: per fidem enim ambulamus non per speciem. Ipse itaque Apostolus qui dicit: Tunc apprehendam sicut apprehensus sum: aperte se non apprehendisse confitetur. Fratres, inquit, ego me non arbitror apprehendisse. Sed tamen quia ipsa spes ex promissione ueritatis certa nobis est, cum diceret: Consepulti igitur sumus illi per baptismum in mortem, subiunxit & ait: Ut quemadmodum surrexit Christus ex mortuis per gloriam patris ita & nos in nouitate uitae ambulemus. Ambulamus ergo in re laboris, sed in spe quietis: in carne uetustatis, sed in fide nouitatis. Dicit enim: Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem uiuit propter iusticiam. Si autem spiritus eius, qui suscitauit Iesum Christum a mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra per inhabitantem spiritum eius in uobis. Hoc ex autoritate diuinarum scripturarum & uniuersae ecclesiae quae toto orbe diffunditur, consensione, per anniuersarium Pascha celebratur. In magno utique, sicut iam intelligis, sacramento, & in scripturis quidem ueteribus ad agendum Pascha non est praecipuum tempus, nisi ex mense nouorum, a luna quartadecima usque ad uicesimam primam: ex Euangelio tamen, quia iam manifestum est quo etiam die dominus crucifixus sit, & in sepultura fuerit, & resurrexerit, adiuncta est etiam ipsorum dierum observatio per patrum concilia, & orbi uniuerso Christiano persuasum est eo modo Pascha celebrari oportere. Quadragesima sane ieiuniorum habet autoritatem

tem, & in ueteribus libris ex ieiunio Moysi & Heliae: & ex Euangelio, quia totidem diebus dominus ieiunauit, demonstrans Euangelium non dissentire a lege & prophetis. In persona quippe Moysi lex, in persona Heliae propheta accipiuntur, inter quos & in monte gloriosus apparuit: ut euidentius emineret quod de illo dicit Apostolus, testimonium habens a lege & a prophetis. In qua ergo parte anni congruentius observatio quadragesimae constitueretur, nisi confini atque contigua dominicae passioni? Quia in ea significat haec uita laboriosa, cui opus est continentia, ut ab ipsius mundi amicitia ieiunetur, quae utique fallaciter blandiri, & illecebrarum fucos circumspergere atque iactare non cessat. Numero autem quadragenario uita istam propterea figurari arbitror, quia denarius in quo est perfectio beatitudinis nostrae, sicut in octonario, quia redit ad primum: ita in hoc mihi uidetur exprimi, quia creatura quae septenario figuratur, adhaeret creatori, in quo declaratur unitas trinitatis per uniuersum mundum temporaliter annunciana: quia mundus & a quatuor uentis delimitur, & quatuor elementis erigit, & quatuor anni temporum uicibus uariatur. Decem autem quaterni in quadraginta consumuntur: quadragenarius autem partibus suis computatus, addit ipsum denarium, & fiunt quinquaginta tanquam merces laboris & continentiae. Neque enim frustra ipse dominus & quadraginta dies post resurrectionem in hac uita & terra cum discipulis conuersatus est, & postea quam ascendit in caelum, decem diebus interpositis promissum misit spiritum sanctum, completo die Pentecostes: qui dies quinquagesimus habet aliud sacramentum, quod septies septem quadragintanouem fiunt: & cum reditur ad initium, quod est octauus, qui & primus dies, quinquaginta complentur: qui celebrantur post domini resurrectionem, iam in figura non laboris, sed quietis & laetitiae: propter hoc & ieiunia relaxantur, & stantes oramus, quod est signum resurrectionis. Vnde etiam omnibus diebus dominicis id ad altare obseruatur, & halleluia canitur, quod significat actionem nostram futuram non esse nisi laudare deum, sicut scriptum est: Beati qui habitant in domo tua domine, in secula seculorum laudabunt te. Sed dies quinquagesimus & in scripturis commendatur, non tantum in Euangelio, quia tunc spiritus sanctus aduenit, sed etiam in ueteribus libris. Nam & ibi postea quam pascha occiso agno celebrauerunt, dies quinquaginta numerantur usque ad diem quo lex data est in monte Sina famulo dei Moysi, digito dei scripta: in libris autem Euangelii aperitissime declaratur digito dei significare spiritum sanctum. Cum enim unus Euangelista dixisset: In digito dei eicio daemonia: alius hoc idem ita dixit, In spiritu Dei eicio daemonia. Quis hanc laetitiam diuinorum sacramentorum, cum sanae doctrinae luce clarescunt, non praese-

rat uniuersi mundi huius imperijs, etiam iniustata felicitate pacatis? Nonne tanquam duo Seraphim clamant adiuicem concinentiam laudis altissimo: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus Sabaoth: ita duo testamenta fideliter concordantia sacratam concinent ueritatem Deo: Occiditur ovis, celebratur Pascha, & interpositis quinquaginta diebus datur lex ad timorem scripta digito dei. Occiditur Christus, qui tanquam ovis ad immolandum ductus est, sicut Esaias testatur: celebratur uerum pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur ad charitatem spiritus sanctus, qui est digito dei, contrarius hominibus sua quarentibus, & ideo iugum asperum & sarcinam grauem portantibus, nec inuenientibus requiem animabus suis, quia charitas non quaerit quae sua sunt. Ideo animositas haereticorum semper inquieta est, quos magorum Pharaonis habere conatum, declarat Apostolus, dicens: Sicut enim Iannes & Mambres resistunt Moysi, sic & isti resistunt ueritati, homines mente corrupti, reprobis circa fidem, sed ultra non proficiunt. Dementia uero eorum erit manifesta omnibus, sicut & illorum fuit. Quia enim per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in signo tertio defecerunt, fatentes sibi aduersum esse spiritum sanctum qui erat in Moysi. Nam deficientes dixerunt: Digito dei est hic. Sicut autem conciliatus & placatus spiritus sanctus requiem praestat mitibus & humilibus corde, ita contrarius & aduersus immites ac superbos inquietudine exagitat. Quam inquietudinem muscae illae grauissimae significauerunt, sub quibus magi Pharaonis defecerunt, dicentes: Digito dei est hic. Exodu lege, & uide ubi Pascha celebrauerunt, post quot dies data sit lex. Loquitur deus ad Moysen in monte Sina die tertio mensis tertij. Nota ergo unum diem egressus ipsius tertij mensis, & uide quid dicat inter caetera. Descende, inquit, testare populo & purifica illos hodie & cras, & lauent uestimenta sua & sint parati in diem tertium. Tertia enim die descendit dominus in monte Sina coram omni populo, tunc data est lex tertio scilicet die tertij mensis. Numera itaque a quatuordecimo primi mensis die quo factum est Pascha usque ad diem tertium tertij mensis, & inuenies decem & septem dies primi mensis, triginta secundi, tres tertij, qui fiunt quinquaginta. Lex in arca est sanctificatio in corpore domini, per cuius resurrectionem nobis requies futura promittitur, ad quam percipiendam spiritu sancto charitas inspiratur. Spiritus autem nondum erat datus, cum Iesus nondum erat clarificatus. Vnde prophetia illa cantata est: Exurge domine in requiem tuam, tu & arca sanctificationis tuae. Vbi requies, ibi sanctificatio. Vnde nunc ut amemus & desideremus, pignus accepimus: Vocatur autem ad requiem alterius uitae quod ab ista transitur, quod Pascha significat, omnes in nomine patris & filij & spiritus

Col. 3

Rom. 8

Eph. 6

Rom. 5

Eph. 3

Psal. 118

Phil. 1

Orare stantes

Psal. 83

Cap. XVI

Luc. 11

Matt. 12

Esa. 6

1. Cor. 13

1. Cor. 13

2. Tim. 3

Exo. 8

Ioan. 7

Psal. 131

Cap. XV II & spiritus sancti. Propterea quinquagenarius numerus ter multiplicatus, addito ad eminentiam ipsius sacramenti ipso ternario, in illis magnis piscibus inuenit, quos iam dominus post resurrectionē nouā uitā demonstrās, à dextera parte leuari imperauit, nec retia rupta sunt, quia tunc hereticorū inquietudo nō erit. Tūc homo perfectus & quietus, purificatus in animo & in corpore per eloquia domini casta, argētū igne examinātū terre purgatum septuplum, accipiet mercedem denariū ut sint de cē & septem. Nam & in hoc numero sicut in alijs multiplices figuras exhibentibus, sacramentū mirabile reperit. Nec immerito etiā psalmus septimus decimus in Regnorum libris solus integer legitur, quia regnum illud significat ubi aduersarium non habebimus. Titulus enim eius est, In die qua eruit eum dominus de manu omnium inimicorū eius & de manu Saul. Quis enim figuratur in Dauid, nisi ille qui uenit secundum carnem ex semine Dauid? Qui utiq; in corpore suo quod est ecclesia adhuc patitur inimicos. Vnde illi persecutori quem uoce mactauit, & in suū corpus traiciens quodāmodo māducauit, sonuit de caelo: **Act. 9** Saule Saule quid me persequeris? Quando aut eruetur hoc corpus de manu omnium inimicorum eius, nisi cum & illa nouissima inimica destruetur mors? Ad hoc tempus pertinet numerus ille centū quinquagintatrium pisciū. Nam & ipse numerus septimus decimus surgēs in trigonum, centum quinquagintatrium summam complet. Ab uno quippe usq; ad decem & septem surgēs, omnes medios adde, & inuenies: ad unum scilicet adde duo, fiunt utiq; tria, adde tria fiunt sex, adde quatuor fiunt decem, adde quinq; fiunt quindecim, adde sex fiunt uiginti unum: adde ita ceteros & ipsum decimum septimum, fiunt centum quinquaginta tria. Hæc de scripturis firmissime tenent, id est Pascha & Pētecoste. Nam ut quadraginta illi dies ante Pascha obseruentur, Ecclesiæ consuetudo roborauit, sic etiam ut octo dies Neophytorum distinguantur à cæteris, id est ut octauus primo concinat. **Hallelu ia** Ut aut Hallelu ia per illos solos dies quinquaginta in Ecclesia cantetur, non usq; quaque obseruatur. Nam & in alijs diebus uariè cantat alibi atq; alibi, ipsis autem diebus ubiq;. Ut autem stantes in illis diebus & omnibus dominicis oremus, utrum ubiq; seruetur ignoro, tamen quid in eo sequatur Ecclesia, dixi ut potui, & arbitror esse manifestum. **Cap. XV III** De lauandis uero pedibus, cum dominus hoc propter formā humilitatis, propter quam docendam uenerat, commendauerit, sicut ipse consequenter exposuit, quesitum est quonam tempore potissimum res tanta etiam factio doceretur, & illud tempus occurreret, quo ipsa cōmendatio religiosius in hæderetur pertinere, multi hoc in consuetudinem recipere noluerunt. Nonnulli etiā de consue-

tudine auferre non dubitauerunt. Aliqui autem hoc sacratiore tempore cōmendaretur, & à baptisimi sacramento mutaretur, uel diem tertium octauarum, quia ternarius numerus in multis sacramentis maxime excellit, uel etiam ipsum octauum ut hoc facerent elegerunt. Miror sane quid ita uolueris, ut de ijs quæ uariè per diuersa loca obseruantur, tibi aliqua conscriberem, cum & non sit necessariū, & una in his saluberrima regula retinenda sit, ut quæ non sunt cōtra fidem, neq; contra bonos mores, & habent aliquid ad exhortationem uitæ melioris, ubiq; institui uidemus, uel instituta cognoscimus, nō solum nō improbemus, sed etiam laudando & imitando sectemur, si aliquorum infirmitas nō ita impedit, ut amplius detrimētum sit. Si enim eo modo impediatur, ut maiora studiorū lucra speranda sint, quam calumniatorū detrimenta metuenda, sine dubitatione faciēdum est, maxime illud quod etiam de scripturis defendi potest, sicut de hymnis & psalmis canendis, cū & ipsius domini & apostolorum habeamus documēta & exempla & præcepta. De hac re tam utilia ad mouendum pie animū, & accēdendum diuinæ lectionis affectum, uaria consuetudo est, & pleraq; in Africā ecclesiæ membra pigriora sunt: ita ut Donatistæ nos reprehendāt quod sobrie psallimus in ecclesia diuina cantica prophetarum, cū ipsi ebrietates suas ad canticum psalmodum humano ingenio compositorum, quasi turbas exhortationis inflamment. Quando autem non est tempus, cum in ecclesia fratres congregantur sancta cantandi, nisi cum legitur aut disputatur, aut antistites clara uoce deprecant, aut cōmunis oratio uoce diaconi indicitur? Alijs uerò particulis temporū quid melius à congregatis Christianis fiat, quid sanctius, omnino nō uideo. Quod autem instituitur præter consuetudinem, ut quasi obseruatio sacramēti sit, approbare nō possum, etiam si multa huiusmodi propter nonnullarum uel sanctarum uel turbularum personarū scādala deuitāda, liberius improbare non audeo. Sed hoc nimis doleo, quia multa quæ in diuinis libris saluberrima præcepta sunt, minus curantur, & tam multis præsumptionibus sic plena sunt omnia, ut grauius corripitur qui per octauas suas terram nudo pede tetigerit, quam qui mentē uinolentia sepelirit. Omnia itaq; talia quæ neq; sanctarū scripturarum autoritatibus continentur, nec in concilijs episcoporum statuta inueniuntur, nec cōsuetudine uniuersæ ecclesiæ roborata sunt, sed diuersorum locorum diuersis moribus innumerabiliter uariant: ita ut uix aut omnino nunquā inueniri possint cause, quas in eis instituendis homines sequuti sunt: ubi facultas tribuit, sine ulla dubitatione rescēda existimo. Quamuis enim neq; hoc inueniri possit, quomodo cōtra fidem sint: ipsam tamē religionem, quam paucissimis & manifestissimis celebrationum sacramentis miser-

Psal. 11

2. Reg. 22

Act. 9

Hallelu ia

Cap. XV III

Lotio pedum

577

Eccl. multa tolerat

Cap. XX

1. Tim. 4

Tit. 1

26. q. 2. si qui sortilegi

Cap. XXI

Mat. 22

1. Tim. 1

miseri cordia dei esse liberam uoluit, seruilibus operibus premunt, ut tolerabilior sit cōditio Iudæorum, qui etiā si tēpus libertatis non agnouerint, legalibus tamen sarcinis, non humanis præsumptionibus subiiciuntur. Sed ecclesia dei inter multam paleam multaq; zizania constituta multa tolerat, & tamen quæ sunt cōtra fidem uel bonam uitam, nō approbat, nec tacet, nec facit. Itaq; illud quod scripsisti quosdam fratres ita temperare à carnibus edēdis, ut immundos qui comederint arbitretur, apertissime contra fidem sanamq; doctrinam est. Sed hic ego si diutius disputare uoluerō, poteris putare ante in illis obscuri aliquid hinc Apostolum præcepisse, qui inter multa, quæ de hac re dixit, sic de testatus est hæreticorū impiam opinionē ut diceret: Spiritus aut manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidā à fide, intendentes spiritibus seductoribus, & doctrinæ demoniorū in hypocrisi mēdaciloquiorum, caute riatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & ijs qui cognouerunt ueritatem, quia omnis creatura dei bona est, & nihil abiiciēdum est quod cum gratiarū actione percipitur. Sanctificatur enim per uerbum dei & orationem. Et alio loco de his rebus loquitur, Omnia, inquit, munda mundis, immundis autem & infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum & mens & cōscientia. Tu ipse lege cetera, & recita quibus potes, ne in se irritam faciāt gratiam dei, quia in libertate uocati sunt, tantū ne libertatem in occasionem carnis assumant. Et ideo iam uoluit refrenādā carnalis cōcupiscentiæ causa à quibuslibet cibis temperari, quia nō eis hoc permittitur superstitiose, atq; infideliter facere. Hi uero qui de paginis euangelicis sortes legunt, etsi optandum est ut hoc potius faciant, quam ut ad dæmonia consulenda concurrant, tamen etiā ista mihi displicet consuetudo, ad negocia secularia et ad uitæ huius uanitatem propter aliam uitam loquentia oracula diuina uelle conuertere. Hæc tibi si satis esse ad ea quæ requisisti non putaueris, nimis ignoras & uires & occupationes meas. Tantum enim absumi ab eo quod putasti nihil me latere, ut nihil in epistola tua legerim tristius, quia & apertissime falsum est: & miror quia hoc te latet, quod non solū in alijs innumerabilibus rebus multa melat, sed etiā in ipsis sanctis scripturis multo nesciam plura q̄ sciam. Et ideo spem in nomine Christi non instructuofam gero, quia nō solum credidi deo meo in illis duobus præceptis totā legem prophetasq; pēdere, sed etiam expertus sum experiorq; quotidie, quādo quidē nullum mihi sacramentū, aut aliquis sermo admodū obscurior de sacris literis aperitur, ubi non eadem præcepta reperiam. Finis enim præcepti est charitas de corde puro & conscientia bona & fide

A non ficta: & Plenitudo legis charitas. Itaq; et tu charissime, siue ista siue alia, sic lege sic disce, ut memineris uerissime dictum, Sciētia inflat, charitas edificat. Charitas enim non emulatur, non inflat. Sic itaq; adhibeatur scientia tanquā machina quædam, per quam structura charitatis adsurgat quæ maneat in æternum, etiam cū scientia destruetur, quæ ad finem charitatis adhibita multum est utilis, per se autē ipsam sine tali fine, non modo superflua, sed etiam perniciose probata est. Scio autem quā te cogitatio sancta custodiat sub umbraculo alarū domini Dei nostri. Sed ideo hæc etsi breuiter monui, quoniam noui eādē ipsam charitatem tuam, quæ non æmulatur, hanc epistolam multis daturam atq; lecturam.

B Augustinus Honorato respōdens ad illius quinque quæstiones, quibus de suo addidit sextam, obiter exponēs Psalmum uicesimum primum, perstringens interim & Pelagianos. Hoc libello, nam ipse librum appellat, se se exercuit uir sanctissimus ad tractationem scripturarum, & ipse titulum addidit. Epistola CXX

Vinq; mihi proposuisti pertractandas quæstiones atque soluendas dilectissime mi frater Honorate, hinc inderaptas, sicut te uel legentem mouere uel cogitanti tibi in mentem uenire potuerunt, & in conspectum meum fufas quodammodo. Quarum solutionem si uelim differendo ordinare, ut non carptim sicut propositæ sunt de singulis differam, sed non quodam tenore sermonis eas inter se connectam atq; contexam, difficile opus uideretur: & tamen puto facilius eas solui, si hoc fecero. Inuicem quippe adiuuabunt, si altera pendebit ex altera, donec omnes ueniant in seriem disputationis, non singillatim separatis locis, quasi unaquaq; in sua priuata intentione habitet, scilicet unum aliquid intuentes, & unū collaborantes sociali ratione, & indiuidua ueritate. Voluisti ergo & scripto commonuisti exponi atq; aperiri tibi, quid sibi uelit uox illa domini, Deus deus meus ut quid me dereliquisti. Et quid sit quod Apostolus ait, Ut in charitate radicati & fundati, præualeatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, longitudo, altitudo & profundum. Et quæ sint uirgines quinq; stultæ, quæ ue sapientes. Et quæ sint tenebræ exteriores. Et quomodo intelligēdum sit: Verbum dei caro factum est. Hæ sunt certe quinq; tam breuiter à me commemoratæ, quam abs te propositæ quæstiones. Proinde si placet addamus & sextam, & illud paratissimū requiramus, quæ sit gratia Noui testamenti. Hanc omnes illæ intueantur, & in hanc ut oportune quæq; potuerit, opus suū conferat nobis non eo scilicet ordine quo eas & tu proposuisti, & ego recolui, sed unaquaq; cum fuerit necessaria, uelut uocata respōdeat, & officium suū operis impleat. Ergo ita nascatur exordium.

Rom. 13
2. Cor. 13
2. Retract. 36
Prefatio
Cap. 1
Psal. 21
Eph. 3
Mat. 25
Mat. 22
Io. 1
Est

Cap. II

Est quædam uita hominis carnalibus sensibus implicata, gaudijs carnalibus dedita, carnalem fugitans offensionē uoluptatemq; coniectans. Huius uitæ felicitas temporalis est: ab hac uita incipere necessitatis est, in ea persistere uoluntatis. In hac quippe ex uterō matris infans funditur, huius offensiones quantū potest refugit, huius appetit uoluptates, nihil amplius ualeat. Sed postea q̄ uenerit in ætatem, qua in eo rationis usus euigilet, poterit adiuta diuinitus uoluntate eligere alteram uitam, cuius in mente gaudium est, cuius interna atq; æterna felicitas. Inest quoque homini anima rationalis, sed interest, eiusdem rationis usu quoniam potius uoluntatem cōuertat, utrum ad bona exterioris & inferioris, an ad bona interioris superiorisq; naturæ, id est, utrum ut fruatur corpore & tempore, an ut fruatur diuinitate atq; æternitate. In quadam quippe medietate posita est, infra se habēs corporalē creaturam, supra se animi sui & corporis creatorem. Potest igitur anima rationalis etiā temporali & corporali felicitate bene uti, si nō se dedit creaturæ creatore neglecto, sed eā potius felicitatē fecerit seruire creatori, qui & ipsam suę bonitatis abundantissima largitate donauit. Sicut enim bona sunt omnia quę creauit deus ab ipsa rationali creatura usq; ad infimū corpus: ita bene agit in his anima rationalis si ordinē seruet, & distinguendo, eligendo, pendēdo subdat minora maioribus, corporalia spiritalibus, inferiora superioribus, tēporalia sempiternis, ne superiorum neglectu, & appetitu inferiorū, quoniā hinc fit ipsa deterior, & se & corpus suum mittat in peius, sed potius ordinata charitate se & corpus suum cōuertat in melius. Cum enim sint omnes substantiæ naturaliter bonæ, ordo in eis laudatus honoratur, peruersitas culpata damnatur. Nec efficit anima peruersa utens creaturis, ut ordinatiōnem effugiat creatoris, quoniam si illa male utitur bonis, ille bene utitur etiam malis: ac per hoc illa peruersa bonis utendo fit mala, ille ordinate etiā malis utendo permanet bonus. Qui enim iniuste se ordinat in peccatis, iuste ordinatur in pœnis. Volens itaq; deus ostendere etiam terrenam temporalemq; felicitatem suum donū esse, nec aliunde nisi ab ipso sperari oportere, præ omnibus seculi tēporibus dispensandum iudicauit Testamentū uetus, quod pertineret ad hominem ueterem, a quo ista uita necesse est incipiat. Sed illæ felicitates patrum, dei beneficio cōcessæ prædicantur, quauis ad istam uitam transitoriā pertinentes. Illa quippe terrena mūnera in manifesto promittebantur & tribuebantur. In occulto autē illis omnibus rebus Nouum testamentū figurate prænucciabat, & capiebatur intelligētia paucorum, quos eadem gratia prophetico munere dignos fecerat. Dispensabant ergo illi sancti pro congruentia temporis testamentum Vetus, pertinebant uero ad testamentum Nouum. Nam & quando tempo-

ralem felicitatem agebant, æternam, ueram, & præferendam intelligebant, & istam ministrabant in mysterio, ut illam consequerentur in præmio. Et si quando patiebant aduersa, ad hoc patiebantur, ut euidentissimo diuino adiutorio liberati, glorificarent deum omnium bonorum largitorem, non solum sempiternorum, quę pie sperabant, uerum etiam temporalium, quę propheticę gubernabant. Cum autem uenit plenitudo temporis, ut gratia quæ occultabatur in Veteri testamento, iam reuelaretur in Nouo, misit deus filium suum, factum ex muliere, quo nomine proprietate Hebraicę linguę omnis foemina nuncupat, siue uiro intacta siue iam mixta. Quem autē filium miserit, fieriq; ex muliere uoluerit, quantus ille deus sit, qui hanc humilitatem pro salute fidelium suscipere dignatus sit, ut agnoscas, nunc attēde Euangelium: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deū, & deus erat uerbum, hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso uita erat, & uita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam nō cōprehenderunt. Hic ergo deus uerbū dei, per quod facta sunt omnia, filius dei est, incōmutabiliter manens, ubiq; præsens, nullo clausus loco, nec pariliter per cuncta diffusus, tanquam minorem partem habeat in minori loco, & in maiori maiorem, sed ubique totus atq; ita non absens etiam mentibus impiorum, quamuis eum non uideant, sicut nec ista lux uideatur oculis presentata cęcorum. Lucet ergo & in tenebris talibus, quales Apostolus significat ubi dicit: Fuiſtis aliquādo tenebræ, nunc autem lux in domino, sed eam tales tenebræ non cōprehenderunt. Suscepit itaq; hominē quem uidere homines poterāt, ut sanati per fidem postea uiderent quod tunc uidere non poterāt. Sed ne homo Christus eo ipso quo uisibiliter apparebat nō crederet & deus, tantumq; illi tribueretur, quantum homini excellentissimæ gratiæ atq; sapientiæ, ideo fuit homo missus a deo, cui nomē erat ioānes. Hic uenit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lumen, sed ut testimonium perhiberet de lumine. Tantis enim homo debuit perhibere testimonium de illo qui nō tantum homo, uerum etiam deus erat, ut de illo diceretur quod in natis mulierū nemo exurgeret maior Ioanne Baptista. Sic enim ille cui Ioānes testimonium perhibebat, intelligeretur hoc esse maior, quo non tantū homo, sed etiam deus erat. Lumen ergo & Ioannes, sed tale lumen quali testimonium perhibet ipse dominus dicens: Ille erat lucerna ardens & lucens: quod & discipulis suis, dicens: Vos estis lumen mundi: atq; ut ostenderet quale lumen, sequutus adiunxit: Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt: sic luceat lumen uestrum coram

581

coram hominibus. Istæ similitudines datæ sunt, ut quantū possumus intelligamus, uel si hoc nō dum possumus, sine ulla dubitatione credamus animam rationalem non esse naturam Dei, illa quippe incōmutabilis est: sed tamen eam posse participando illuminari, lucernæ quippe accendi indiget & extingui possunt. Ideo quod dicitur de Ioāne, Non erat ille lumen: ad illud respicit lumen quod non participando illuminatur, sed eius participatione illuminatur quæ ab illo illuminant. Deniq; sequitur, Erat lumen uerū: & tanquam quereremus, quomodo discernere tur lumen uerū a lumine illuminato, id est Christus a Ioāne: Erat, inquit, lumen uerum quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Si omnem hominem, ergo & Ioanem: atq; ut magis ostēderet huius diuinitatem longe præstantiore distantia: In hoc mundo, inquit, erat, & mundus per eum factus est, & mundus eum non cognouit. Nō mundus qui per eū factus est, eum nō cognouit, Neq; enim habet uim cognoscendi eum, nisi rationalis creatura, Quauis etiam mundus iste uisibilis per eum factus sit, hoc est cœlum & terra: sed mundū non cognoscentē increpando, significauit infideles constitutos in mundo. Deinde adiungit, In sua propria uenit, & sui eum nō receperūt: siue quia & ipsi infideles in quantum homines sunt, eius sunt per quem creati sunt: siue suos proprie Iudæos intelligi uoluit, ex quibus naturam carnis assumpsit: nec tamen omnes eū non receperūt. Sequitur enim & dicit, Quotquot autē receperunt eum dedit eis potestatem filios dei fieri credentibus in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt. Hæc est gratia Noui testamenti, quod in Vetere latuit, nec tamē figuris obūbrantibus prophetari pronūciariq; cessauit, ut intelligat anima deū suū, & gratia eius renascatur illi. Hæc quippe natiuitas spiritalis tantum est, ideo non ex sanguinibus, non ex uoluntate uiri, neq; ex uoluntate carnis, sed ex deo. Hæc etiā adoptio uocatur. Erasmus enim aliquid antea q̄ essemus filij dei, & accepimus beneficium ut fieremus quod non eramus: sicut qui adoptatur antequā adoptaret nondū erat filius eius a quo adoptatur, iam tamē erat qui adoptaretur: & ab hac generatione gratiæ discernitur ille filius, qui cum esset filius dei uenit ut fieret filius hominis, donaretq; nobis qui eramus filij hominum filios dei fieri. Factus est quippe ille quod non erat, sed tamen aliquid aliud erat. Et hoc ipsum aliquid uerbum dei erat, per quod facta sunt omnia, & lumē uerum quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundū, & deus apud deum. Nos quoq; per eius gratiā facti sumus quod nō eramus, id est filij dei: sed tamē aliquid eramus, & hoc ipsum aliquid multo inferius, hoc est filij hominum. Descēdit ergo ille ut nos ascenderemus, & manens in natu-

Aug. to. 2

ra sua factus est particeps naturæ nostræ, ut nos manentes in natura nostra efficeremur particeps naturæ ipsius. Non tamen sic: nam illum naturæ nostræ participatio non fecit deteriorem: nos autem facit nature illius participatio meliores. Misit itaq; deus filium suum factum ex muliere, factū sub lege. Nam legis sacramenta percipit, ut eos qui sub lege erant redimeret, id est quos lex reos tenebat occidētē litera, dum præceptū non impleretur, antequā uiuificaret spiritus: quia charitas dei, quæ præceptum implet diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Proinde cum dixisset, Ut eos qui sub lege erant redimeret: continuo subiunxit, Ut adoptionem filiorum reciperemus: ut uidelicet huius gratiam beneficij discerneret ab illa filij natura, qui missus est filius, non per adoptionē factus, sed semper genitus filius, ut participata natura filiorum hominum ad participandam suam naturam adoptaret filios hominum. Quapropter etiam cum dixisset: Dedit eis potestatem filios dei fieri, modumq; adiunxisset ne carnalis intelligeretur natiuitas, quod scilicet eis præstiterat id quod credunt in nomine eius, & per gratiam renascuntur spiritalem, non ex sanguinibus, neq; ex uoluntate uiri, neq; ex uoluntate carnis, sed ex deo: mox commendauit quasi huius uicissitudinis sacramentum. Tanquam enim mirati tantum bonum non auderemus optare, statim subiunxit, Et uerbū caro factum est, & habitauit in nobis. Quod unum est ex quinque illis, quæ tibi exponi uoluisti, tanquam diceret, O homines nolite desperare uos fieri posse filios dei: quia & ipse filius dei, hoc est uerbum dei caro factū est, & habitauit in nobis. Reddite uicem, efficiimini spiritus & habitate in illo qui caro factus est, & habitauit in uobis. Neq; enim iam desperandum est, participatione uerbi fieri posse homines filios dei, quando filius dei participatione carnis factus est filius hominis. Nos itaq; mutabiles in melius cōmutandi, particeps efficiamur uerbi: uerbū autem incommutabile nihil in deterius cōmutatum, particeps carnis effectum est rationali anima mediante. Neque enim homo Christus, ut Apolinariæ hæretici putauerunt, aut non habuit animam, aut non habuit rationalē, sed more suo scriptura ut Christi humilitatem magis ostenderet, ne carnis nomen quasi indignū aliquid refugisse uideretur, carnē pro homine posuit. Neq; enim quia scriptum est: Videbit omnis caro salutare dei: animæ ibi non sunt intelligentiæ: nihilq; proinde aliud dictum est, Verbum caro factum est: quam si diceretur, Filius dei filius hominis factus est: qui cum in forma dei factus esset, sicut dicit Apostolus, non rapinam arbitratus est esse æqualis deo. Neq; enim usurpationis erat ut rapina diceretur, sed naturæ inerat ut esset æqualis. Semetipsum tamen exinaniuit, non formam dei amittens, sed formam

B 2 inam

3. sent. dist. 6
cap. ne autem

Cap. V

Cap. VI

mam serui suscipiēs, humiliāuit semetipsum, factus obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis. Vides quemadmodum eundem hominem, quē deum cōmendat, ut persona una sit, etiā filium hominis protestetur, ne non trinitas, sed quaternitas inducatur. Sicut enim non augetur numerus personarum, cum accedit caro animæ, ut sit unus homo: sic non augetur numerus personarum, cum accedit homo uerbo, ut sit unus Christus. Legitur itaq; Verbum caro factum est: ut intelligamus huius personę singularitatem, non ut suspicemur in carnem mutatam diuinitatē. Itaq; Christus homo, ut per eum reuelaretur Noui gratia testamēti, quoniā non ad temporalem, sed ad æternā uitam pertinet, non utiq; terrena felicitate cōmendandus fuit. Inde subiectio, inde passio, inde flagella, sputa, cōtumeliā, crux, uulnera, & tanquam superato subiectoq; mors ipsa, ut fideles eius discerent quale pietatis prāmium ab illo, cuius filij facti essent, petere atq; sperare deberent: ne ad hoc pro magno seruirent deo, ut terrenam felicitatem adipisci quærerēt qui seruiret ipsi, abijciantes & conculcantes fidem suam, æstimādo eam mercede uilissima: unde beneficentissima prouidentia omnipotens deus terrenam felicitatem concessit & impijs, ne pro magno quæretur a bonis. Hinc ille Psalmus septuagesimus & secundus inducit hominem pœnitentē, quod aliquando corde non recto deo pro hac mercede seruerit, quia cum pollere atq; excellere impios uideret, turbatus cœperat cogitare quod deus humana non curet. Et cum ab ista cogitatione eum sanctorum ad deum pertinentiū reuocaret autoritas, suscepit atq; intēdit agnoscere tam grande secretum, quod ei laboranti non patefactum est, donec intraret sanctuariū dei, & intelligeret in nouissimo: hoc est donec accepto spiritu sancto disceret desiderare potiora, & prospiceret quæ pœna futura sit impijs, etiā qui cœnea quadā felicitate temporaliter floruisent. Hunc psalmum septuagesimū secundum, nocte qua illucescebat solēnitas beatissimi Cypriani per ministerium nostrum expositum lege & diligenter aduerte. Proinde homo Christus idemq; deus Christus, cuius misericordissima humanitate, atq; in cuius forma seruili discere deberemus, quid in hac uita cōtemnendum & quid in alia sperandum esset, in ipsa passione in qua sibi eius inimici magni uictoresq; uidebantur, suscepit uocem infirmitatis nostrę quam simul crucifigebatur uetus homo noster, ut euacuaret corpus peccati, & dixit, Deus meus deus meus, ut quid me dereliquisti? Et hoc unū de quinq; propositis tuis. Sic incipit psalmus uicesimus primus, qui de passione ipsius & reuelatione gratiæ, quam fidelibus faciendis liberandisq; attulit in prophetia, tanto ante cātatus est. Proinde eundē Psalmum cuius prophetiam dominus ad se pertinere demonstrans, eius pri-

mū uersum exclamauit cum perderet in ligno, commemorando exponendoq; percurrā, ut ex hoc intelligas quemadmodum gratia testamēti Noui nec eo tempore facebatur, quādo in uetere homine uelabatur. Dicitur enim ex persona Christi, quod ad formam serui attinet, in qua portatur nostra infirmitas. Dixit enim et de illo Esaias, Illę infirmitates nostras portat & pro nobis in doloribus est. Ex huius igitur infirmitatis uoce, de qua Paulus in eo quod petebat nō exauditus, & ideo quodammodo derelictus, audit tamen a domino, Sufficit tibi gratia mea: nā uirtus in infirmitate perficitur: ex uoce ergo huius infirmitatis nostrę quā in se transfigurauit caput nostrū dicitur in hoc psalmo, Deus meus deus meus respice in me, quare me dereliquisti? In eo quippe derelinquit deprecans, in quo non exauditur. Hanc in se uocem transfigurauit Iesus, uocem scilicet corporis sui, hoc est ecclesię suę a uetere homine in nouum reformāda, uocem scilicet infirmitatis suę humanę, cui deneganda fuerant bona Veteris testamēti, ut bona Noui testamēti optare atq; sperare iam disceret. In illis autem Veteris testamēti bonis ad ueterem hominem pertinentibus, præcipue concupiscitur uitæ huius productio temporalis, ut aliquanto diutius teneatur, quia semper nō potest. Ideo diem mortis omnes quidē affuturum sciunt, & eum tamē omnes aut penē omnes differre conant, etiam qui post mortem se beatius credūt esse uicturos. Tantam habet uim carnis & animæ dulce cōsortium. Nemo enim unquā carnem suam odio habuit, et propterea nō uult anima uel ad tempus ab eius etiam infirmitate discedere, quāuis eam se sine infirmitate in æternum recepturam esse confidat. Proinde mente seruiens legi dei, carne autem trahens desideria peccati, quibus obedire uetat Apostolus, mentis quidem ratione concupiscit homo pius dissolui & esse cum Christo, sed id sensu carnis recusat & refugit, & si fieri possit, non uult exposari, sed superuestiri, ut absorbeat mortale a uita, id est ut ab infirmitate ad immortalitatem, etiam ipsum corpus sine morte media transferatur. Sed hæc uerba quibus humanus dies & uitæ huius prolixitas cōcupiscitur, uerba sunt delictorū, & lōge sunt ab ea salute, cuius nondum rem sed iam spem gerimus, de qua scriptum est, Quia spe salui facti sumus. Spes autem quæ uidetur non est spes. Ideoq; & in isto psalmo cum dixisset, Deus meus deus meus respice in me, quare me dereliquisti: continuo subiungit, Lōge a salute mea uerba delictorū meorum: id est, hæc uerba delictorum meorū sunt, & longe ab illa salute mea sunt, quam mihi non Veteris sed Noui testamēti gratia pollicetur. Quanquam etiam sic distingui possit, Deus meus deus meus respice in me, quare me dereliquisti lōge a salute mea, tāquā diceret, relinquēdo me, hoc est non me exaudiendo, longe factus es a salute mea,

Cap. VII

Rom. 5

mea, præsentī scilicet salute huius uitæ: ut alius sensus sit, uerba delictorum meorum, id est ista quæ dixi uerba sunt delictorum meorum, quia uerba sunt carnalium desideriorū. Hæc ex persona sui corporis Christus dicit, quod est ecclesia. Hæc ex persona dicit infirmitatis carnis peccati, quam transfigurauit in eam quam sumpsit ex uirgine similitudinem carnis peccati. Hæc sponsus ex persona spōsæ loquitur, quia uniuert eam sibi: quomodo & apud Esaiam, ubi dicit: Si cut sponso adligauit mihi mitram, & sicut sponsum ornauit me ornamento: adligauit mihi, & ornauit me, tanquam unius uox est, & tamē sponsum & sponsam, Christum intelligimus & ecclesiam. Sed erūt duo in carne una: sacramētum magnum, dicit Apostolus, in Christo & in ecclesia: igitur non iam duo, sed una caro. Si ergo caro una, profecto competēter etiam uox una. Quid hic quæris humana infirmitas uocem uerbi, per quod facta sunt omnia? Audi potius uocem carnis, quæ facta est inter omnia, quoniam uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. Audi potius medicinæ uocem, qua sanaris ut uideas deum, quem tibi uidentū distulit, hominē autem uidentum attulit, occidendū obtulit, mirandum cōtulit, credendū transtulit, ut ista fide ad uidentū deum mentis oculus sanaret. Quid ergo dedignamur audire uocē corporis ex ore capitis? Ecclesia in illo patiebatur, quando pro ecclesia patiebatur. Sicut etiam in ecclesia patiebatur ipse, quando pro illo ecclesia patiebatur. Nam sicut audiuimus ecclesię uocem in Christo patientis, Deus deus meus respice, & c. sic etiam audiuimus Christi uocem in ecclesia patientis, Saule, Saule, quid me persequeris? Cum itaq; nō exaudimur ad temporalia bona retinēda uel adipiscēda, quando pro his deprecamur deū, in eo quo nos non exaudit, derelinquit nos: sed ad potiora, quæ uult ut intelligamus & preferamus & concupiscamus, non nos derelinquit. Vnde sequitur Psalmista, & dicit: Clamaui ad te per diem, nec exaudies, et nocte: etiā hic subauditur, nec exaudies. Sed uide quid adiungit: Et nō ad insipientiam mihi. Hoc ergo dicit, Non me quidem exaudies clamātem per diem: id est, in rebus prosperis ut eas non amittam: & nocte, id est in rebus aduersis, ut prospere quæ amissa sunt redeat: uerum hoc mihi nō ad insipientiam facies, sed potius ut sapiā, quid iam per noui testamēti gratiam a te expectare, quid desiderare, quid poscere debeam. Clamo quippe ego ut hic mihi bona temporalia nō auferantur, Tu autem in sancto habitas laus Israel. Nolo ut derelinquas cōcupiscentiam meā, qua carnalē felicitatē requiro. Verum hæc est in foribus uetustatis, tu autē quæris mundiciā nouitatis, non exaudiendo istam cupiditatē relinquis, quia charitatē in qua habites requiris. Charitas autē dei diffunditur in cordibus nostris, sed per spiritū sanctum qui datus est nobis. Ideo in san-

Aug. to. 2

cto habitas laus Israel: laus uidentium te, quia non in se laudantur, sed in te. Quid enim habēt quod non acceperūt, ut qui gloriatur, in domino gloriatur? Hæc est gratia noui testamēti: nam in ueteri testamento, quādo cōmendabas, non nisi a te peti sperariq; debere etiam ipsam terrenam temporalemq; felicitatē, in te sperauerunt patres nostri, sperauerūt, & eruiisti eos, ad te clamauerunt, & salui facti sunt: in te sperauerūt, & nō sunt confusi. Illos quippe patres inter inimicos suos uiuentes, & diuitijs implesti, & ab hostibus eruiisti, gloriosasq; uictorias reportare fecisti, & de diuersis eos mortibus liberaisti. Pro alio, id est pro Isaac, subiecisti ne feriretur arietem. Alium, id est Iob, de putredine sanum, & ei dupla quæ amiserat reddidisti. Alium, id est Daniēlem inter leones esuriētes illæsum integrūq; seruasti. Aliorū, id est Ananię, Azarię, Misael, inter flammam ambulantiū gratia uoce laudatus es, Tale aliquid in Christo expectabāt fieri Iudæi, unde probarent si uere filius dei esset. Ex eorū persona & in libro Sapiētīę dicitur, Morie turpissima cōdemnemus illū. Erit enim respectus in sermonibus ipsius. Si em uere dei filius est, suscipiet eū & liberabit eū de manibus contrariorum. Hæc, inquit, cogitauerunt & errauerunt, excæcauit enim eos malicia eorum. Attendentes quippe tempus Veteris testamēti, & illam patrum etiam tēporalem felicitatē, in qua illis exhibēda demonstrauit deus etiam talia dona sua esse, non uiderūt iam esse tempus quo reuelaretur in Christo, bona æterna proprie deū præstare iustis, qui bona temporalia præstet & impijs. Deniq; cum dixisset, in te sperauerūt patres nostri, sperauerunt, & eruiisti eos. Ad te clamauerūt & salui facti sunt, in te sperauerūt et non sunt confusi, uide quid adiunxerit, Ego autē sum uermis & non homo. Quod uidetur quidē ad cōmendādam humilitatē simpliciter dictū, ut se in oculis persequentium, abiectissimū quiddam & contemptissimū demonstraret: sed non est cōtemnenda altitudo secreti profunditasq; mysterij præsertim in eis uerbis quæ tanto saluatori in prædicatione prophetiæ coaptantur. Dicitus est hic sensus elegantissimus a prioribus, ideo se hoc nomine Christū prænūciari uoluisse quia uermis de carne sine cōcubitu nascitur, sicut ille natus est de uirgine. Sed in libro suo Iob, cum de creaturis cœlestibus loqueretur, q; in dei cōspectu etiam uix ipsæ mundæ sint, quāto magis, inquit, homo putredo & filius hominis uermis? Putredinē pro mortalitate posuit, quæ iam uelut concepta gerit moriendī necessitatem, in quam peccādo contrusus est homo, & filium hominis uermē natū de putredine quasi putrem, hoc est de mortalitate mortalē. Ac per hoc in his uerbis psalmi, alium sensum nos quætere admonuit: illo quidem saluo neq; reprobato: & nō solum scrutemur quod ait, Ego autē sum uermis: sed etiam illud quod addidit, Et nō homo

B 3 homo

1. Tim. 2

Psal. 35

homo: secundum illud quod de libro Iob comemorauit, tanquam diceret, Ego autem sum filius hominis & non homo: non quod homo non sit Christus, de quo dicit Apostolus, Unus est mediator dei & hominum, homo Christus Iesus. Omnis enim filius hominis, homo est: sed ad quendam respicit sensus iste, qui sic homo fuerit, ut non esset filius hominis, id est Adam. Fortem ergo sic est dictum, Ego autem sum uermis & non homo: id est ego autem sum filius hominis, & non homo: tanquam diceretur, Ego autem sum Christus, in quo omnes uiuificantur: non Adam, in quo omnes moriuntur. Ac per hoc homines discite per gratiam Noui testamenti iam uitam concupiscere sempiternam. Quid pro magno ita uos uultis a domino de morte liberari, sicut liberati sunt patres uestri, quando commendabat deus etiam terrenam felicitatis praeter se non esse alium largitorum? Illa felicitas ad ueterem hominem pertinet, quae uetustas ab Adam coepit. Ego autem sum uermis & non homo, Christus non Adam. A ueteri ueteres fuistis, a nouo noui estote: ab Adam homines, a Christo filij hominum. Non enim sine causa familiarissime dominus in Euangelio se filium hominis dicit magis quam hominem: nec sine causa in alio psalmo, Homines, inquit, et iumentum saluos facies domine, sicut multiplicata est misericordia tua deus. Abs te quippe ista salus hominibus iumentisque communis. Sed habent aliam homines noui propriam quandam & ab animatorum consortio separatam, quae ad Nouum pertinet testamentum. Habent omnino: nam de illa ibidem sequitur & dicit, Filij autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuae, & torrete uoluptatis tuae potabis eos. Quoniam apud te est fons uitae, & in lumine tuo uidebimus lumen. Certe & hic cum superius dixisset, Homines posterius dixit: filij autem hominum, tanquam distinguens ab hominibus filios hominum. In illa quippe felicitate eius salutis quae communis est hominibus & iumentis, eo nomine illos appellare uoluit quo demonstrarent ad illum primum hominem pertinere quo uetustas coepit & mors, qui sic fuit homo ut non esset filius hominis. Istis autem posterioribus qui sperant aliam felicitatem, & fontis uitae ineffabilem uoluptatem, & sempiterni luminis lumen, hoc nomen imposuit, quo se familiarius appellari uoluit dominus eorum, in quos talis gratia reuelata est, eosque filios hominum potius quam homines appellauit. Non autem existimes quasi loquutionis regulam figi perpetua lege seruandam, ut ubicumque legeris homines aut filios hominum, secundum hanc distinctionem semper intelligas, sed ut se habuerit circumstantia lectionis, unde sensus si patet hauritur, si latet eruitur. Sicut in hoc loco Psalmi huius, quem non moueat distinctionis intentio, cum ille qui dixerat, In te sperauerunt patres nostri & eruisi eos, ad te clamauerunt & salui facti sunt: in te sperauerunt, & non sunt confusi: subiungit: Ego

autem: non enim ait sic, Et ego, sed ego autem. Quid ergo iste qui se ita distinguit? Ego autem sum uermis, inquit, et non homo, tanquam illis quos exaudisti & eruisi eam commendares felicitatem, quae ad Vetus pertinet testamentum, quae homini ueteri tribuenda esset qui coepit ab Adā. Ego autem sum uermis, hoc est filius hominis, non homo, sicut ille homo qui non fuit filius hominis. Ac per hoc & quod sequitur, Opprobrium hominum & abiectio plebis, omnes qui conspiciant me, subsannabunt me, & loquuti sunt labijs & mouerunt caput. Sperauit in deo, eruat eum, saluum faciat eum quoniam uult eum. Hoc in labijs non in corde dixerunt, insultando quod non fieret, non credendo quod futurum esset. Factum est autem & hoc, sed sicut fieri oportebat in filio hominis, in quo spes aeternae uitae fuerat reuelanda ad Nouum pertinet testamentum, non sicut illi expectabant, & quia fieri non uidebant, tanquam superato insultabant, pertinentes ad testamentum uetus & hominem in quo omnes moriuntur, non ad filium hominis in quo omnes uiuificantur. Mortem quippe intulit homo sibi filioque hominis: uitam uero attulit homini moriens & resurgens filius hominis, opprobrium hominum & abiectio plebis. Usque ad mortem enim hoc uoluit pati in conspectu inimicorum, quo eum tanquam derelictum putaret, ut gratia commendaretur Noui testamenti, qua disceremus aliam quaerere felicitatem, quae nunc est in fide, postea uero erit in specie. Quoad enim sumus in corpore, ait Apostolus, peregrinamur a domino. Per fidem enim ambulamus, non per speciem, & ideo nunc in spe, tunc in re. Denique resurrectionem suam, quam non sicut nostram in longum differri oportebat, ut in exemplo carnis eius disceremus, quid in nostra sperare deberemus, noluit alienis demonstrare, sed suis: alienis dico, non natura sed uitio, quod semper est contra naturam. Mortuus est ergo in conspectu hominum, resurrexit autem in conspectu filiorum hominum: quia mors ad hominem pertinebat, resurrectio ad filium hominis. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificantur. Ut igitur exemplo suae carnis exhortaretur fideles suos temporaliter pro aeterna felicitate contemnere, usque ad mortem pertulit persequentes atque saeuientes, & quasi uictis & oppressis superbe illudentes. Quod autem carnem suam resuscitauit, & discipulorum conspectibus & contactibus reddidit, eisque uidentibus ascendit in caelum, ipsos edificauit, & quod praedicare deberent, euidentissima ueritate demonstrauit. Illos autem a quibus tanta mala usque ad mortem pertulerat, quasi de illo superato & extincto gloriantes, in ea opinione dereliquit, ut quisquis eorum salute aeterna saluus fieri uellet, hoc de illius mortui resurrectione crederet, quod si qui uiderunt signis contestantibus praedicauerunt, & pro ea praedicatione similia perpeti non dubitauerunt. Quapropter etiam Iacobus unus ex apostolis eius

Cap. 11

1. Cor. 11

Cap. 11

Luc. 11

1. Tim. 6

eius in epistola sua, cum hortaretur fideles, qui post passionem & resurrectionem Christi adhuc in ista uita tenebantur, dispensationem Veteris testamenti Nouique distinguens: Sustinentiam, inquit, Iob audistis, & finem domini uidistis: ne ideo patienter sustineret temporalia mala, ut sibi hoc restitueretur quod recepisse legimus Iob. Nam & ab illo uulnere atque putredine saluus factus est, & ei cuncta quae amiserat duplicata sunt restituta, ubi etiam commendata est resurrectionis fides. Nam filij non duplici, sed totidem redditi, etiam illos quos amiserat resurrecturos significauerunt. Sic ipsi quoque illis prioribus iuncti, a restitutione duplici non inuenientur alieni. Ut ergo non talem remunerationem speraremus, quando mala temporalia pateremur, non ait: Sustinentiam & finem Iob audistis, sed ait: Sustinentiam Iob audistis, & finem domini uidistis: tanquam diceret: Mala temporalia sicut Iob sustinete, sed pro hac sustinentia non temporalia bona sperate, quae illi aucta redierunt, sed aeterna potius quae in domino praecesserunt. Iob ergo de illis patribus erat qui exclamauerunt, & salui facti sunt. Cum enim dicit: Ego autem, satis insinuat quae salute illos saluos esse factos uelit intelligi, in qua ipse utique derelictus est, non quod illi a salute aeterna fuerint alieni, sed in occulto tunc erat quod in eis fuerat reuelandum. In Veteri quippe testamento uelamen est, quod tunc auferetur, cum ad Christum quisque inde transierit. Quo crucifixo uelut etiam templi scissum est, ut significaret quod Apostolus de uelamine Veteris testamenti dixit, quomodo in Christo euacuatur. Nam & in illis patribus quauis rarissima, tamen fuerunt & usque ad mortem exempla patientiae, a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariae, quorum sanguinem dicit dominus Iesus & ab eis exigendum, qui in patrum suorū a quibus illi occisi sunt iniquitate peristerent: & in Nouo testamento nec defuit nec deest bonorum fidelium multitudo, qui etiam in ista temporalis felicitate prepolleant, & in ea largitoris dei bonitatem misericordiamque experiantur, tenentes tamen quod dispensator Noui testamenti, diuitibus huius seculi Apostolus praecipit, non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo qui praestat nobis omnia abundanter ad fruendum, ut bene faciant diuites, sint in operibus bonis, facile tribuant, comunicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant ueram uitam: qualis in Christi non tantum spiritu, uerum etiam carne manifestata est cum resurrexit a mortuis, non qualem Iudaei in illo peremerunt, quando eum de manibus eorum deus non eruit, eumque dereliquisse uisus est exclamantem, Deus meus deus meus ut quid me dereliquisti? ut eo modo in se transfiguraret martyres suos, qui etiam mori nollent, quod etiam Petro dixit: Alter te cinget & feret quod tu non uis, significans quae morte clarificaturus erat deum, & ob hoc a deo

suo derelicti uiderentur ad tempus, cum eis praestare nollet quod uellent, illam uocem cordis emitterent, illumque adhiberet pietatis affectum quem passione impendente ore proprio dominus expressit, eos in se identidem transfigurans, Verum non quod ego uolo, sed quod tu uis pater. In quo enim primitus nisi in ipso capite nostro apparere debuit, propter quam causam Christiani sumus? Propterea non ait: deus meus deus meus dereliquisti me: sed causam commouit requirendam cum addidit: Ut quid dereliquisti me: id est quare, propter quid, quae ob causam? Profecto enim erat aliqua causa, eaque non parua, ut Noe liberaret de diluuiio, Loth de caelesti incendio, Isaac de imminente gladio, Ioseph de calumnia mulieris & custodia carceris, Moyses ab Aegyptijs, Raab ab excidio ciuitatis, Susannam a testibus falsis: Danielē de lacu leonum, tres uiros ab ignibus, aliisque patres qui exclamauerunt & salui facti sunt, & Christum de manibus Iudaeorum non liberaret, eumque in potestate saeuientium usque ad mortis exitum dereliqueret. Ut quid hoc? propter quid hoc? nisi propter illud quod paulo post in eodem Psalmo dicit: Non ad insipientiam mihi, hoc est corpori meo, ecclesiae meae, minimis meis. Nam & in Euangelio, quod uni ex minimis meis fecistis, inquit, mihi fecistis. Sic itaque dictum est: Et non ad insipientiam mihi: quomodo dictum est: Mihi fecistis. Et sic dictum est: Quare me dereliquisti? quomodo dictum est: Qui uos recipit, me recipit: & qui uos spernit, me spernit. Non ergo ad insipientiam nobis, sed ut sapiamus: non propter istam uitam in qua nos deus aliquando usque ad mortem persequetium manibus derelinquit, sed propter illam sempiternam nos debere esse Christianos, quia hoc in illo praecessisse intuemur, ex cuius nomine sic uocamur. Ecce ita factum est, tamen multi non ob aliud uolunt esse Christiani, nisi ut huius uitae felicitate perfruatur, ideoque illa deficiente deficiunt. Quid si non in ipso nostro capite tam insigne constitueretur exemplum, quo disceremus pro caelestibus terrena contemnere, non respicientes quae uidentur, sed quae non uidentur? Quae enim uidentur temporalia sunt, quae autem non uidentur aeterna. Quos in se uocibus ille transfigurare dignatus est. Nam quantum ad ipsum attinet, quomodo uellet liberari ab illa hora, qui propterea uenerat in illam horam? Aut quomodo sic loquebatur quasi quod nollet ei accideret, cum potestatem habuerit ponendi animam suam, & iterum sumendi eam, nec eam quisque tolleret ab illo, sed eam ipse poneret & resumeret, sicut in Euangelio dicit: Sed, proculdubio nos in illis uocibus eramus, & caput pro suo corpore loquebatur, non dissociata significatione uocis, ubi conexio non dissociat unitatis. Denique in Psalmo sequitur, & oras aduerte quid dicat: Et tu, inquit, extraxisti me de uentre, spes mea ab uberibus matris meae, in te lactatus sum ex utero, de uentre matris meae deus meus es tu:

Cap. 11

Matth. 25

2. Cor. 4

Io. 10

Cap. 11

tanquam diceret, de alia re, & ab alia re in aliam rem me traiecisti, ut tu sis mihi bonum pro terrenis bonis mortalitatis huius, quā in matris ventre sortitus sum, cuius ubera suxi. Hæc enim uelusta est, de qua me tu extraxisti, & illa carnalis natiuitatis bona sunt, à quibus tu spes mea es. Inde enim ad te conuersus sum ex utero, id est, ex ijs quæ in utero incohauit, In te iactatus sum, ad te scilicet transiens, totum me tibi committens. Ideoq; de ventre matris meæ, id est, de bonis carnis, quam sumpsi in ventre matris meæ, deus meus es tu, ut de his tu sis bonum meum: ea locutione dictū est, ac si diceret, uerbi gratia, de terra calum habito, hoc est, hinc illò emigraui: & ista nostra in illū transfiguratio est, qui per gratiam testamēti noui mutamus uitam, transeuntes de uetere ad nouam. Nam ille hanc rem sacramento suæ passionis resurrectionisq; significans, carnē mutauit de mortalitate ad immortalitatem, uitam uero non mutauit de uetustate in nouitatē, quæ nunquam fuit in impietate unde transiret ad pietatem. Quanquam nō defuerunt qui hoc quod dictum est: De uentre matris meæ deus meus es tu, idēo ad ipsum caput nostrum pertinere sentirent, quoniam pater in tantum est deus eius, in quantum homo est in forma serui, non in quantum illi æqualis in forma dei est, idēo de ventre matris meæ deus meus es tu: ac si diceret, ex eo quod homo factus sum, deus meus es tu. Sed quid est, tu extraxisti me de ventre, si ad ipsum Iesum de uirgine procreatum refertur: quasi alios deus nō extrahat, in cuius providentiā est omnis ordo nascendi: an inde significare uoluit partū uirginis seruata uirginis integritate mirabili, cum ait: Tu extraxisti me de ventre matris meæ: ut quod illic mirabiliter factum est, cum deus fecisse dicitur, nemini incredibile uideat. Quid ergo est & illud: Spes mea ab uberibus matris meæ: Quomodo & hoc ad ipsum caput ecclesiæ referri potest, quasi spes eius quæ in deo est, à matris uberibus ei cœperit, nō & ante in ipso utero? Neq; enim spes alia intelligenda est, nisi quia futurum erat ut deus eū exaltaret à mortuis. Totū hoc quippe secundum id quod homo factus est dicit. An forte quia ubera foeminarū ab ipso conceptu in ubertatem promoueri perhibetur, sic intelligi uoluit, ab uberibus tanquā diceret, ex quo carnem sumpsi, cui carni fuerat speranda immortalitas: ut nō ante spes ei esset, cum in forma dei esset, in qua nihil in melius mutandum esset, sed ab uberibus matris, id est ab ipsa susceptiōe carnis, quæ concipiebatur in spe, cuius spei res futura erat, cum ad immortalitatē de morte transiret. Sed quod dictū est: In te iactatus sum ex utero, quomodo coaptari capiti possit, ignoro, quasi in utero cum esset, nō in deo fuerit, in quo uiuimus, mouemur, & sumus, aut illius infantis anima rationalis, ex quo caro processit ex utero, deū sperare cœperit. Nisi forte credendū est,

A iam nato animam rationalem accessisse, quæ intra uiscera matris adhuc ei defuisset: Et quoniam eadē anima quæ carni iam natæ addita est, deo inhærebat, idēo secundum eandem carnem dictum esse existimandū est: In te iactatus sum ex utero, tanq; diceret, eam sortitus sum animam ex utero, quæ tibi cohæret. Sed quis audeat in hanc se temere præcipitare sententiā, cum ratio de aduentu uel exortu animæ in tanto naturæ profundo sic lateat, ut satius sit eam semper quærere quamdiu in hac uita sumus, quam aliquando inuenisse præsumere: Ex illa uero in seipsum transfiguratione nostra quemadmodum possent hæc accipi, dictum est. Si quid autem dici potuit conuenientius uel poterit, nullius præter dicamus ingenio, doctrinæ nullius inuidemus.

Iam illud quod sequitur: Ne discedas à me, quoniam tribulatio proxima est, inde iam eminet, quemadmodum dictum est, Quare me dereliquisti. Quomodo enim dereliquit, cui dicitur, Ne discedas à me, nisi quia dereliquit uitæ ueteris temporalem felicitatem? Rogatur autem ne discedat & deserat spem uitæ æternæ. Sed quid est, quoniam tribulatio proxima est, quasi ei passio adhuc immineret, cū ipse media passione ista dicere intelligat quæ de illo in hoc psalmo prophetata sunt. Hic enim dicturus est etiā, quæ in Euangelio apertissime scripta sunt, Diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem meam miserunt sortē: quod factū est cū iam penderet in ligno. Quid est ergo, tribulatio proxima est, in qua media loquebatur? Sed nimirum illud uult intelligi, quia cū caro in doloribus est & in pœnis, profecto anima tunc habet magnū agonem patientiæ, in quo ne deficiat, laborandum & orandū est. Nihil est autē animæ sua carne propinquius: idēo mundi huius qualibet magnus perfectusq; cōtempitor, cum alibi patitur, nihil patitur. Potest enim adhibere uigilem rationem cū amittit bona quæ extrinsecus sunt, & ab animo sapientis, qui ex cupiditate non hæret, sine dubio longe sunt, & nō curare quod patitur, quia nec patitur. Cum uero amittit præcipua corporis bona, id est corporis uitam ac salutē, iam tribulatio proxima est animi bonis, quibus ipse intus tanquā corporis est dominus, quid faciet qualibet ratione, ut nō doleat cum corpus uulnerat aut uritur, cui tãto implicat confortio: ut pati possit, dolere non possit. Ideo & diabolus hunc nocendi ordinem tenēs, illius magni uiri quem postulauerat tentandū prius externa bona accepit in potestati, quibus ablatis & perditis, cum illū in concussum uideret, dixerat enim, Dominus dedit, dominus abstulit: sicut domini placuit, ita factū est, sit nomē domini benedictum: etiā carnem cruciandam uulnere postulat, tali cum eo confliens certamine, ut bona proxima inuaderet, hoc est corporis bona, quibus ille perditis si forte succumberet, atq; ad impietatem cor inclinaret, etiā bona animi deperirent

rident, quibus perdendis iam in corpore sæuies uicinius tentator instabat. Deniq; ille uir qui in tanta animi tēratione erat, ubi erat animi bonis proxima tribulatio, quamuis multa propheticè loquat, longe tamen loquitur aliter, q̄ cum illa externa bona deperissent in quibus filios non amiserat, sed præmiserat. Clamat ergo martyris anima transfigurata in Christū, cum iam in carne tribulari cœperit, & dicit deo à quo derelicta est in terrena felicitate, sed quæ cū illo est in spe uitæ æternæ. Ne discedas à me, quoniam tribulatio proxima est, non est in agro meo, non in auro, non in pecore, nō in tectis atq; parietibus, nō in meorū orbitatibus, sed in carne mea est cui copulor, cui cōnector, cuius sensum non habere nō possum, unde me de proximo urget, ut à patientiæ uirtute non deficiam: ne discedas à me, quoniam non est qui adiuuet, neque amicus, neq; propinquus, neq; humana laus, neque præterito recordatio uoluptatis, neq; aliquid eorum quo terrenæ felicitatis ruina fulcitur, neq; ipsa quæ in animo est meo humana uirtus, quia si tu deseris, quæ hominis uirtus? Quid est em̄ homo, nisi quod memor es eius? Circumdederunt me uituli multi, hoc est minores in plebe. Tauri pingues obsederunt me; hoc est superbi ac diuites principes plebis aperuerunt in me os suum clamantes: Crucifige, crucifige. Quasi leo rapiens & rugiens rapuerunt eum, comprehensum adducentes ad præsidem, & rugierunt petendo eius mortem. Sicut aqua effusus sum, tanquam in me lapsi caderent persecutores mei. Dispersa sunt omnia ossa mea. Quid sunt ossa, nisi corporis firmamenta, corpus autem Christi ecclesiæ: Firmamēta ergo ecclesiæ qui, nisi apostoli, qui etiam columnæ alibi nuncupantur? Hi utiq; dispersi sunt cum ad passionem ipse duceretur, uel cum esset passus & mortuus. Factum est ergo cor meum tanquam cera liquecens in medio uentris mei. Hoc sanē quemadmodū capiti nostro ipsius corporis saluatori coaptetur, inuenire difficile est. Neq; enim nisi magno pauore cōtingit, ut cor uelut cera liquecat humanum: quod unde in illo fieri posset, qui potestatem habebat ponendi & recipiendi animā suā? Sed profecto aut infirmorū suorū in se transfudit causam, siue illorum qui metu mortis pauescunt, sicut ipse Petrus ex egregio præsumptore tam creber negator effectus, siue illorum qui tristitia salubri contabescunt, sicut idem ipse Petrus cum amare fleuit. Nam & tristitia quasi soluit cor: unde dicitur etiam Græcè λύω, quod hinc appellata sit λύπη. Aut certe profundum sacramentum nos intelligere uoluit, ut cordis sui nomine significaret scripturas suas, ubi eius utique latebat consiliū, quod tunc apertum est, cum ea quæ de illo prophetata fuerūt, passus impleuit. Solutæ sunt ergo scripturæ eius in ijs quæ perfecta sunt aduentu eius, natiuitate, passione, resurrectione, glorificatione. Quis enim

A iam ea non intelligit in prophetis: quando usq; ad intellectum etiam carnalis multitudinis perueniunt: quam fortasse significauit in medio uentris sui, ut in eius corpore quod est ecclesiā, quasi uentris locum habeat carnalis & infirmior multitudo. Aut si uentris nomen magis interioribus competit, ad eos potius qui perfectiores sunt, scripturarū intellectum pertinere monstratum est, cum cor eius, id est scripturæ eius quæ continent consiliū eius, in medio eorum, hoc est in cogitatione eorum tanquam cera dissoluitur, hoc est feruore spiritus aperitur, disputatur, exponitur. Exaruit uelut testa uirtus mea. Testa igne firmata est, sic & uirtus corporis Christi non sicut foenum igne consumitur, sed sicut testa passione uelut igne firmatur. Vasa enim figuli probat fornax, sicut alio loco scriptura dicit: Et homines iustos tentatio tribulationis. Et lingua mea adhesit faucibus meis. Potest quidē silentium eius significatū uideri, quod alius Propheta cōmendat cum dicit: Sicut agnus coram tōdente fuit sine uoce. Sed si linguā eius, eos in eius corpore quod est ecclesiā intelligam, per quos suum loquitur Euangelium: tunc eius faucibus adherent, cum à præceptis eius non recedunt. Quod uero sequitur: Et in puluerem mortis deduxisti me: quomodo capiti coaptabitur, quando quidem corpus eius, quod tertia die resurrexit, non est utiq; in puluerem dissolutum? Nec aliter exposuerunt apostoli, quod in alio Psalmo positum est: Neq; dabis sanctum tuum uidere corruptionem: nisi quia eius caro nō est corrupta, quæ tam celeriter resurrexit. Vnde itē in alio Psalmo dicit: Quæ utilitas in sanguine meo, dum descēdo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annuntiabit ueritatem tuam? Hoc scilicet dicens, quod si eo modo quo & ceteri mortuus dimitteretur in puluere, & caro eius resurrectioni ultimæ seruariet, nulla esset utilitas in sanguine eius: quia nihil prodesset mors eius, nec annunciaretur ueritas dei, quæ illum continuo resurrecturum esse prædixerat. Quid sibi uult ergo quod hoc loco ait: Et in puluerem mortis deduxisti me? Nisi corpus eius accipiamus ecclesiā, in qua illi qui pro eius nomine passi sunt uel patiuntur, non ita ut ipse cito resurgūt, sed in mortis puluerem deducuntur, tum resurrecturi, cum illud tempus uenerit, de quo in Euangelio dicit: Veniet hora quādo omnes qui in monumentis sunt, audiet uocem eius & procedent. Aut certe tropice puluerem mortis ipsos Iudæos intelligi uoluit, in quorum manus deductus est. Scriptum est enim: Nō sic impij, nō sic, sed tanquam puluis quem proicit uentus à facie terræ. Deniq; sequit: Quoniam circūdederunt me canes multi: cōciliū malignantium obsedit me: tanq; ipsos dixerit puluerem mortis in quem deductus est, quos dixit canes multos & conciliū malignantium; canes eos uidelicet appellans, qui plerumq; contra innocentes

Cap. XV

Ecd. 27

Esa. 53

Cap. XIII

Lucæ 23

Math. 27

Aet. 2
Psal. 15

Psal. 19

Ioh. 10

Psal. 1

Cap. XVI

centes latrant, cum quibus non habent consue-
 tudinem. Iam uero in ijs quæ subiūgit tanquam
 Euangelium recitatur. Crucifixio quippe eius
 exprimitur in eo quod dicit: Foderunt manus
 meas & pedes meos, dinumerauerūt omnia of-
 sa mea. Ipsi uero considerauerunt & conspexerunt
 me. Fosse sunt enim clauis manus & pedes
 eius, & cum extenderetur in ligno, quodammo-
 do numerata sunt ossa eius. Consideratus est au-
 tem atque conspectus quid illi futurum esset, &
 utrū ueniret Helias, & liberaret eum. Iam illud
 quod sequitur, nullius expositionis indiget: Di-
 uiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem
 meam miserunt sortem. Verba deinde quæ sub-
 textuntur, orantis sunt, tam in persona capitis, id
 est hominis mediatoris, quam ex persona cor-
 poris, quod est ecclesia, quam dicit etiā unicam
 suam. Tu autem domine, inquit, ne longe facias
 auxiliū tuum: hoc ad eius carnem pertinet, cu-
 ius resurrectio non in longum est missa ut alio-
 rum. In defensionem meam aspice: ne quid no-
 ceant inimici, qui sibi uidentur aliquid potuisse
 carnem perimendo mortalem. Non autem nocent,
 si defendente gratia dei, non eis ad malum
 anima superata cōsentiat. Sic enim & alibi pro-
 phetatum est: Terra tradita est in manus impij,
 hoc est, caro terrena. Erue à framea animā me-
 am. Framea gladius est: nec utiq; tali ferro Chri-
 stus occisus est, sed cruce: nec latus eius gladio,
 sed lancea percusserunt. Translato ergo uerbo,
 frameam linguam dixit persecutū, sicut in
 alio Psalmo dicitur: Et lingua eorum gladius a-
 cutus: unde quia in eius carne lingua præualuit
 malignorum, orat ut animæ nihil noceat, cum
 dicit: Erue à framea animam meam: ut hæc in
 prophetia oratio, si ad caput corporis referas,
 non uideatur uelut indigētis petitio, sed potius
 rei futuræ figurata prædictio. Aut certe, quia
 corpus eius, hoc est ecclesia graues persecutio-
 nes fuerat perpeffura: frameam dixit, qua maxi-
 me trucidati sunt martyres, unde uult eorum a-
 nimas erui, ne timeāt eos qui corpus occidunt,
 animam autem occidere nō possunt, & consen-
 tiant ad illicita. Aut etiam in ipsorum passio-
 nibus inimicorum linguam frameam dicit, unde
 animam suam, hoc est animam corporis sui, ani-
 mam sanctorum suorū uult erui. Quod autem
 sequitur: Et de manu canis unicam meam: nihil
 aptius quam unica ecclesia mihi uidetur intelli-
 gi. Canem uero appellauit mundum, non ratio-
 ne, sed consuetudine cōtra insolitam ueritatem
 latrantem. Hæc est enim canum natura, ut cum
 quibus habent consuetudinē, siue illi boni, siue
 mali sint, non ad eos latrent, insolitorum autem
 personis uisus, etiā innocentibus, iritentur. Ma-
 nu autem canis potestatem mundi significauit.
 Cuius etiam regnum infestum futurum corpo-
 ri suo, id est ecclesiæ suæ, leonis nomine figura-
 uit in eo quod adiūxit: Saluū me fac de ore leo-
 nis. Vnde est scriptū: Nihil interest inter minas

Psal. 56

Matt. 10

Prov. 19

regis & iram leonis: quanq; & diabolum Apo-
 stolus Petrus leoni cōparet rugienti & quaren-
 ti circumeundo quē deuoret, superbosq; huius
 mūdi, Christianis humilibus aduersaturos ostē-
 dens, consequenter dicit: Et à cornibus unicor-
 nium humilitatē meam. Ideo quippe in unicor-
 nibus superbi intelliguntur, quia superbia odit
 consortium, & quantum in ipso est, solus cupit
 eminare omnis superbus. Iam nunc attende
 ubi sit fructus, uel quod derelictus est, ne exau-
 diretur pro terrena felicitate, nō ad insipientiam,
 sed ut sciremus quid Noui gratia testamenti
 desiderare debeamus: uel quod non est dereli-
 ctus, sed exauditus in eo quod ait: Ne discedas
 à me: qui dixerat, Quare me dereliquisti: quod
 utiq; contrarium est, nisi illud ad aliud, hoc ad
 aliud referatur. Attende & audi quantum sapi-
 hauri quantum capis, quantumq; ipse rem tan-
 tam eloqui ualeo, imò quantum tribuit ille qui
 nos exaudit, & in Christo inquantū homo me-
 diator est inter nos & deum, & cum Christo in-
 quantum deus est æqualis deo, & potens est fa-
 cere, ut ait Apostolus, supra quam petimus aut
 intelligimus: uide in hoc psalmo testamenti No-
 ui gratiā, uide illius derelictionis, tribulationis,
 deprecationis fructum, quid agatur, quid insi-
 nuetur, quid mundetur, quid illustretur. Intuere
 quid legamus tanto ante prophetatū, quid iam
 cernamus impletum. Narrabo nomen tuum, in-
 quit, fratribus meis, in medio ecclesiæ cantabo
 te. Fratres illius sunt, de quibus in Euāgelio ait:
 Vade, dic fratribus meis, ecclesia illa est quam
 modo dixit unicam suam: hæc est unica catholi-
 ca, quæ toto orbe copiosa diffunditur, quæ usq;
 ad ultimas gentes crescendo porrigitur. Vnde
 in Euāgelio dicit: Et prædicabitur hoc Euan-
 gelium in uniuerso orbe in testimonium om-
 nibus gentibus, & tunc ueniet finis. Quod au-
 tem ait, Cantabo: hoc est illud canticum nou-
 um, de quo in alio Psalmo dicitur: Cantate do-
 mino canticum nouum, cātate domino omnis
 terra. Habes hic utraq; ex quo cantico cantatur-
 um se dixerit, & in cuius ecclesiæ medio: illud
 pertinet ad nouum canticū, hoc ad omnem ter-
 ram. Ipse quippe cātat in nobis, cuius gratia can-
 tamus, sicut dicit Apostolus: An uultis experi-
 mentum eius accipere qui in me loquitur Chri-
 stus? Medium uero ecclesiæ ad eminentiam li-
 cet referas & ad ipsam manifestationē, quia om-
 nia quāto clarius nota sunt, tanto magis in me-
 dio esse dicunt: uel certe ad interiores ecclesiæ,
 quia interiora sunt media. Neq; enim omnis qui
 labijs personat, cātat canticū nouum, sed qui eo
 modo cātat, ut Apostolus admonet, dicēs: Can-
 tantes & psallētes in cordibus uestris domino.
 Intus enim est hoc gaudiū, ubi uox laudis & ca-
 nitur & auditur, quia uoce laudatur, qui gratis
 amandus est toto corde, tota anima, tota mēte,
 amatoremq; suum accendit in se gratia spiritus
 sui sancti. Quid enim aliud est canticū nouum,
 quam

1. Pet. 1

Cap. 27

10. 20

Matt. 24

Psal. 95

2. Cor. 11

Eph. 1

quām laus dei? Denique sequitur, & hoc eui-
 dentius demonstrat. Cum enim dixisset: Narra-
 bo nomen tuum fratribus meis: quia deum ne-
 mo uidit unquā, sed unigenitus filius qui est in
 sinu patris ipse enarrauit, atq; adiunxisset: In me-
 dio ecclesiæ cantabo te: quomodo cantauit, id
 est quia in nobis cātauit cum proficimus in no-
 mine quod narrauit fratribus suis: & quia laudē
 dei cantauit in nobis, continuò manifestauit, di-
 cens: Qui timetis dominum, laudate eum. Quis
 autem ueraciter laudat, nisi qui sinceriter amat?
 Tantundē ergo est ac si diceret, Qui timetis do-
 minū, amate eum. Dixit enim homini, sicut scri-
 ptum est: Ecce pietas est sapientia. Porro pietas
 cultus dei est, nec colitur ille, nisi amando. Sum-
 ma igitur & uera sapientia est in præcepto illo
 primo: Diliges dominū deum tuum ex toto
 corde tuo, & ex tota anima tua. Ac per hoc sa-
 pientia est charitas dei, nec diffunditur in cordi-
 bus nostris, nisi per spiritum sanctum qui datus
 est nobis. Initium autem sapientiæ timor domi-
 ni. Et: Timor non est in charitate, sed perfecta
 charitas foras mittit timorē. Proinde præmissus
 timor in cor nostrum, pellit inde cōsuetudinem
 malorum operum & seruat charitati locū, qua
 tanquam domina ueniēte, ut illa infideat, absce-
 dit. Ergo qui timetis dominum, laudate eum, ut
 deum nō seruiliter, sed libere colatis, eum ama-
 re discite quē timetis, & poteritis laudare quod
 amatis. Timentes enim deum homines ueteris
 Testamenti, propter literam terrentem & occi-
 dentem, nondum habentes spiritum uiuifican-
 tem, currebant cum sacrificijs ad templum. Et
 quamuis in figurā futuri sanguinis quo redem-
 pti sumus, tamen nescientes quid per eas præfi-
 guraretur, cruentas uictimas immolabāt. Nunc
 uero in gratia Noui testamenti, qui timetis do-
 minū, laudate eum. Ipse quippe in alio Psalmo,
 illa mutanda prænunciāns, quæ tunc in umbra
 futuri offerebantur: Non accipiā, inquit, de ma-
 nu tua uitulos, neq; de gregibus tuis hircos. Et
 paulo post ut ostenderet sacrificium Noui testa-
 menti, quando illo illa fuerant cessatura: Immo-
 la, inquit, deo sacrificium laudis, & redde altissi-
 mo uota tua. Et in fine eiusdem Psalmi: Sacrifi-
 cium, inquit, laudis glorificabit me: & illic uia
 est qua ostendā illi salutare meum. Salutare dei
 Christus est, quem infantem Simeō senex cum
 agnouisset in spiritu, eūq; sumplisset in manus:
 Nunc dimittis, inquit, domine seruum tuum se-
 cundum uerbum tuum in pace: quoniam uide-
 runt oculi mei salutare tuum. Qui timetis er-
 go dominum laudate eum, uniuersum semen la-
 cob magnificate eum. Non uacat quod ei non
 sufficit dicere Semē iacob, nisi adderet Vniuer-
 sum: ne in solis eis intelligeretur, qui ex Israeli-
 tis fuerant credituri. Semen iacob ipsum est se-
 men Abraham: omnibus autem in Christum cre-
 dentibus, non solis qui ex Israel fuerant fideles
 Apostolus dicit: Ergo Abraham semen estis fe-

Cap. XVIII

1. Ioan. 4

Rom. 5

Ecl. 1

1. Ioan. 4

Psal. 49

Cap. XIX

cundum promissionē hæredes. Ibi namq; cōme-
 morauit præfigurationē Noui testamenti, in eo
 quod scriptū est, In Isaac uocabitur tibi semen:
 non utiq; in Ismael ancillæ filio. In quibus duo-
 bus filijs Abraham seruo & libero, & duabus mu-
 lieribus, ancilla & libera, scribens ad Galatas,
 duo Testamenta dicit in allegoria præfigurata.
 Vnde dicit: Non qui filij carnis, ij sunt filij dei,
 sed filij promissionis deputantur in semine. Pro-
 missionis enim uerbū hoc est, Ad hoc tempus
 ueniam, & erit Saræ filius. Multum est & nimis
 longum diligēter enucleare cur filij promissio-
 nis pertinentes ad Isaac, noui testamenti gratiæ
 deputentur. Breuiter tamē attingam, unde tan-
 to fructuosius cogitabis, quanto magis pie co-
 gitaueris. Nō omnia deus quæ prædicat, promit-
 tit: prædicat enim etiam illa quæ non ipse facit,
 quia est omnium præscijs futurorum. Prædicat
 ergo & peccata hominum, quæ potuit præscire
 non facere. Promittit autem quæ ipse facturus
 est, nec ea mala, sed bona. Quis enim promittit
 mala? Quāuis itaq; mala inferat, mala non pec-
 cata, sed supplicia, minatur tamen ea potius q̄
 promittit. Omnia largitur & præscit, sed pecca-
 ta prædicat, supplicia minatur, beneficia pollice-
 tur. Filij ergo promissionis, filij sunt beneficij.
 Hæc est gratia quæ gratis datur, nō meritis ope-
 rantis, sed miseratione donātis. Hinc gratias agi-
 mus domino deo nostro, quod est magnū sacra-
 mentū in sacrificio noui testamēti, quod ubi &
 quando & quomodo offerat, cum fueris bap-
 tizatus, inuenies. Deinde sequitur, & dicit: Ti-
 meat eum omne semen Israel, qui iacob ipse &
 Israel unus homo erat habēs duo nomina, non
 in paruo sacramēto: sed uno libro non possunt
 dici omnia, in quo iam multū progressi sumus,
 & nōdum de alijs tribus quæstionibus aliquid
 diximus, hoc est de tenebris exterioribus, & la-
 titudine & lōgitudine, altitudine & profundo,
 & de quinq; & quinq; uirginibus. Quod ergo
 dixit supra, Vniuersum semen iacob: hic conse-
 quenter ait, Omne semen Israel. Sed quare supe-
 rius, Magnificate eum: & posterius, Timeat eū.
 Magnificatio laudis congruit: de qua dixerat,
 Qui timetis dominum, laudate eum: unde iam
 multa disserui. Ibi quippe amor uel charitas dei
 perfecta foras mittit timorem, Cur ergo iterum
 timeat eum omnis Israel? Non enim accepistis,
 inquit Apostolus, spiritum seruitutis iterum in
 timorem. Sed idem Apostolus oleastro inserto
 in oliuam timorē præcipit, hoc est gentibus ad-
 ditis radici Abraham, Isaac, iacob, ut & ipsi fie-
 rent Israel, id est pertinerent ad semen Abraham:
 Quā insertionē oleastri amputatis propter infi-
 delitatis superbiam naturalibus ramis, etiam ipse
 dominus in Euāgelio prædixit occasione illius
 Centurionis, qui in eum ex Gentibus credidit.
 Tunc enim ait: Amē dico uobis, nō inueni tatā
 fidē in Israel. Et adiunxit, Ideo dico uobis, quia
 multi ab oriente & occidente ueniēt & recum-
 bent

Gal. 4

Rom. 9

Cap. XX

1. Ioan. 4

Rom. 8

Rom. 11

Matt. 8

bent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno caelorum, filij autem regni ibunt in tenebras exteriores, illic erit ploratio & stridor dentium: ita significans inferi oleastrum propter humilitatem. Dixerat quippe ille centurio: Non sum dignus ut sub tectum meum intres, sed tantum dic uerbo, & sanabitur puer meus. Confractio autem ramorum naturalium propter superbiam, scilicet eorum qui ignorantes dei iustitiam, & suam uolentes constituere, iustitiae dei non sunt subiecti. De ijs quippe uana elatione tumentibus dictum est, quod ibunt in tenebras exteriores, quia iactantes se de semine Abraham, semen Abraham fieri noluerunt, ut essent filij promissionis, quia fidem noui testamenti non receperunt, ubi iustitiam dei contempserunt: & suam constituere uolentes, id est tanquam de suis meritis & operibus praesidentes spreuerunt esse filij promissionis, hoc est filij gratiae, filij misericordiae, ut qui gloriatur, in domino gloriatur, credens in eum qui iustificat impium: hoc est qui ex impio facit pium, ut deputetur fides eius ad iustitiam, & impleatur in eo: non quod postulabat eius meritum, sed quod a domino promissum est beneficium. Cum ijs igitur agens Apostolus qui oliuae per gratiam inferebantur: dicit, inquit, Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide ista, noli altum sapere, sed time. Dei est enim beneficium, non meritum tuum: quod & alibi dicit, Gratia salui facti estis per fidem, & hoc non ex uobis, sed dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum creati in Iesu Christo in operibus bonis, quae praeparauit deus ut in illis ambulemus. In hoc itaque intellectu gratiae inest timor, de quo dicitur: Noli altum sapere, sed time. Timor autem iste alius est, non est ille seruilis, quem charitas foras mittit. Illo enim timetur ne iudicetur in tormentum supplicij, isto autem ne amittatur gratia beneficij. Quapropter quamuis fidelibus ad nouum testamentum pertinentibus dicat Apostolus quod paulo ante commemorauit: Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater: id est, ut fides in nobis sit quae per dilectionem operatur, non tam timendo poenam quam amando iustitiam: tamen quia non sit anima iusta nisi participatione melioris, qui iustificat impium, quid enim habet quod non accepit: non debet sibi tribuendo quod dei est, ita gloriari tanquam non acceperit. Ob hoc enim dictum est: Noli altum sapere, sed time. Et timor iste praecipitur ijs etiam qui ex fide uiuentes haereditates sunt noui testamenti, atque in libertate uocati. Altum enim sapere, dictum est superbire. Quod alio loco e contrario satis ostendit, ubi ait: Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Ex hoc quod ait, humilibus consentientes: utique aperuit nihil aliud se dixisse, alta sapientes,

quam superbientes. Timor ergo non est in charitate, quia perfecta charitas foras mittit timorem, sed illum seruile quo cum se quisque ab opere malo abstinet, poena terretur, non iustitia delectatur. Hunc charitas foras mittit, quam non delectat iniquitas, etiam si proponatur impunitas. Non illud quo timet anima, ne amittat ipsam gratiam, qua in illa factum est, ut eam non peccare delectet, quo timet ne deus eam deserat, etiam si nullis dolorum cruciatibus puniat. Hic timor castus est, non eum charitas eiicit, sed asciscit: de illo quoque scriptum est: Timor domini castus permanens in seculum seculi: nequaquam istum diceret permanentem, nisi sciret alium qui non permaneret. Et bene istum castum dixit, hoc enim non caret amor, quo anima inhaeret Deo, quae dicit in alio Psalmo: Perdidisti omnem qui fornicatur abs te, mihi autem adherere deo bonum est. Nam & coniunx quae adulterinum animum gerit, etiam si timore uiri non adulterium perpetrat, tamen quod deest operi, inest uoluntati. Casta uero aliter timet: nam & ipsa timet uirum, sed caste. Denique timet illa ne uir infestus adueniat, ista ne offensus abscedat. Non amanti enim praesentia uiri molesta est, amanti autem absentia. Timore itaque casto permanenti in seculum seculi, timeat deum omne semen Israel. Timeant quem diligunt, non alta sapiendo, sed humilibus consentiendo, cum timore & tremore suam ipsorum salutem operando. Deus est enim qui operatur in eis & uelle & operari pro bona uoluntate. Haec est iustitia dei, hoc est quod deus donat homini, cum iustificat impium. Hanc dei iustitiam ignorantes superbi Iudaei, & suam uolentes constituere, iustitiae dei non sunt subiecti, ac superbia dei ieiuntur, ut humilis inferatur oleaster: & illi ibunt in tenebras exteriores, de quibus inter alia requisisti, uenientibus ab oriente & occidente multis qui recumbant cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno caelorum. Sunt enim modo in exteris tenebris, unde correctio desperanda non est, quam si contempserint, ibunt in tenebras exteriores, ubi correctionis locus non erit: quoniam deus lux est, & tenebrae in eo non sunt ullae: sed lux cordis non istorum qui in carne sunt oculorum, nec omnino talis, qualis huius lucis uisibilis phantasia cogitatur, quamquam & ibi est uidere, sed longe aliter, longe dissimiliter. Qualis enim lux est ipsa charitas, quis uerbis explicet? Quis earum rerum quae sensibus carnis subiacent ullo demostret exemplo? An forte lux non est charitas? Audi apostolum Ioannem: ipse quippe dixit, quod modo commemorauit: Quoniam deus lux est, & tenebrae non sunt in eo ullae. Qui rursus dicit: Deus charitas est. Ac per hoc si deus lux est, & deus charitas est, profecto charitas lux ipsa est quae diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Item dicit: Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque adhuc. Ista sunt tenebrae, in

quas diabolus & angeli eius multum superbendo progressi sunt. Charitas enim non aemulatur, non inflatur. Ideo non aemulatur, quia non inflatur. Vbi enim praecedat inflatio, continuo sequitur aemulatio, quoniam superbia mater est inuidiae. Diabolus igitur & angeli eius a luce atque seruire charitatis auersi, & nimis in superbiam inuidiamque progressi, uelut glaciali duritia torpuerunt. Et ideo per figuram tanquam in aquilone ponuntur. Vnde cum generi humano diabolus incubaret, uentura gratia saluatoris, dicitur in Cantico canticorum: Exurge Aquilo, & ueni Auster, perfla ortum meum, & fluent aromata. Exurge qui irruisti, qui subditis incubis, qui possessos premis. Exurge ut a tuo pondere reuelati erigantur, quorum animas premendo curuasti. Et ueni Auster, inquit, spiritum inuocans gratiae flantem de meridie, uelut a parte feruida & luminosa, ut fluat aromata. Vnde Apostolus dicit: Christi bonus odor sumus in omni loco. Hinc etiam dicitur in quodam Psalmo: Conuerte domine captiuitatem nostram sicut torrens in Austro: captiuitatem scilicet qua sub diabolo tanquam sub Aquilone tenebantur, ubi abundante iniquitate frigerant, & quodammodo congelauerant. Hinc enim & Euangelium dicit: Quoniam abundauit iniquitas, refrigescet charitas multorum. At uero flante Austro glacies resoluit, & torrentes fluunt, id est peccatis remissis, populi ad Christum charitate concurrunt. Hinc & alibi scriptum est: Sicut glacies in sereno, ita sol uentur peccata tua. Proinde rationalis creatura, siue in angelico spiritu, siue in anima humana, ita facta est, ut sibi ipsa bonum quo beata fiat esse non possit, sed mutabilitas eius si conuertatur ad incommutabile bonum, fiat beata: unde si auertat, misera est: auersio eius uitium eius, & conuersio eius uirtus eius est. Natura ergo non est mala, quia creatura spiritus uita est rationalis, quae etiam priuata bono cuius participatione beatificat, id est etiam uitiosa, melior est eo corpore quod summum est in corporibus, id est, haec luce quae sentitur oculis carnis, quia & ipsa est corpus: omni autem corpore quolibet in corporea natura praestantior, non mole, quia non nisi corporum est moles, sed uel quadam qua supergreditur omnem phantasia quam uolunt animus haustam de sensibus corporis. Sed quemadmodum in ipsis corporibus ea quae inferiora sunt, sicut terra & aqua & ipse aer, meliora sunt participatione melioris, id est cum luce illuminantur, & seruire uegetantur: sic in corpore creaturae rationales ipsius creatoris fiunt participatione meliores, cum ei coherent purissima & sanctissima charitate, qua omnimodo si caruerint, tenebescunt & obdurescunt quodammodo. Proinde infideles homines tenebrae sunt, qui per fidem conuersi ad deum, quadam praemissa illuminatione lux fiunt. In qua proficundo si ex fide ad speciem peruenerint, ut id quod

credunt etiam conspiciere, sicut tantum bonum potest conspici, mereantur, perfectam recipiant imaginem dei. Talibus enim dicit Apostolus: Eph. 5. Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino. Porro diabolus et angeli eius, tenebrae sunt infidelibus hominibus deteriores. Plus enim ab illa charitate auersi, in suum factum obstinationemque progressi sunt. Et quoniam extremo iudicio Christus diciturus est eis quos ad sinistram discernet: Ite in ignem aeternum qui paratus est diabolo & angelis eius: his malignis spiritibus coniungendos, simulque damnandos, dicit ituros in tenebras exteriores, id est, in societatem poenalem diaboli & angelorum eius. Huic poenae contrarium est quod bono seruo dicitur: Intra in gaudium domini tui: ut quanto sunt istae tenebrae exteriores, tanto sit lumen illud interius. Non haec per locorum interualla inani phantasmate cogitanda sunt: localia spacia non occupant: nisi corporum moles. Non est hoc spiritus uitae, non est hoc anima rationalis, multo minus deus omnium benignissimus conditor & iustissimus ordinator. Voluntatibus & affectibus ista uel propinquare uel longe fieri, uel intrare, uel exire dicunt. Sed quia malo opere, id est tenebroso delectantur facientes, secutura est autem poena quae torqueat, ideo dominus ubi dixit, Tenebras exteriores, addidit etiam: Ibi erit fletus & stridor dentium, ne talibus delectationibus qualibus hic iniqui perfruuntur, quando infidelitate atque iniustitia tenebescunt, etiam in illo supplicio se uisuros clementer existiment: quia enim uolentes iniuste utuntur bonis, iuste nolentes cruciabunt malis. Vnde possunt etiam tenebrae exteriores intelligi poenae corporales: corpus quippe est anima exterius: ut sint animae mala quibus a charitatis luce auersa mens in peccatis oblectatur, exterius tenebrae: corporis autem mala quibus aeternis in finem torquebitur, exteriores tenebrae, quas solas timeant qui seruii adhuc timore detinentur. Nam si eis liceret, in illis exteris quae sunt in peccatis impune semper uolui & inuolui, profecto nunquam uellent accedere ad deum & illuminari & inhaerere illi per charitatem, ubi est timor castus permanens in seculum seculi: qui timor non cruciat, sed tenaciorem facit animam boni illius, quod si dimiserit cadet. Timeat eum omne semen Israel. Et uide causam quam coniungit: Quoniam non spreuit, inquit, neque despexit precem pauperis. Pauperem humilem dicit. Hinc est, noli altum sapere, sed time: timeat ergo eum omne semen Israel, quoniam non despexit eius precem, qui non altum sapuit, sed timuit. Potest & hoc capitum coaptari, quia ipse saluator corporis propter nos pauper factus est cum diues esset, ut eius paupertate ditaremur. Ex forma enim serui pauper factus est, ex qua & precem fudit: in ea quippe humiliavit factus obediens usque ad mortem. Vnde ergo quid dicat: Quoniam non spreuit neque despexit

despexit precē pauperis, neq; auertit faciē suam a me. Vbi est illud: Quare me dereliquisti, si nō auertit faciem suam ab eo: nisi quia & derelinquens non derelinquit, quādo in bonis temporibus non exaudit, & non ad insipientiam nobis, sed ut sapiamus quid auferat & quid offerat nobis. Non, inquit, spreuit neq; despexit precē pauperis, neq; auertit faciem suam a me: & cum clamare ad eum exaudiuit me. Fecit ergo quod paulo ante rogatus est, ubi eum deprecās dixit: Ne discedas a me. Si enim exaudiuit, profecto fecit, non utiq; discessit: nō ergo dereliquit hoc modo qui alio modo dereliquit, ut saperemus quomodo magis non ab eo derelinqui uelle debemus. Apud te laus mea. Quid ergo nocēt qui tanquam uictō insultant quod me in temporalibus dereliqueris? In ecclesia magna cōfitebor tibi, nō quāta ista synagoga est quæ irridet mortem derelicti, sed in ecclesia magna diffusa per omnes gentes quæ credit in resurrectionē non derelicti. Hæc est unica illa quā petit de manu canis erui, de qua etiam paulo ante dixit: In medio ecclesiæ cantabo tibi. Et nūc quod ait: Confitebor tibi. In eis utiq; qui confitebunt, in quibus & loquit. Confessio autem non tantū peccatorum est, sed & laudis dei, sicut ipse in Euan-gelio: Confitebor tibi, inquit, pater domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ideo sequitur, & dicit: Vota mea reddam corā timentibus eum. Edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt dominum qui requirūt eum. Ipsi sunt paruuli de quibus dixit: Et reuelasti ea paruulis, timentes eum: & pauperes, id est humiles qui nō alta sapiūt, sed timent timore illo casto, nō quo pœna formidatur, sed quo gratia cōmendatur. Vota uero sua, sacrificium uult intelligi corporis sui, quod est fidelium sacramentū. Ideo cum dixisset: Vota mea reddam coram timentibus eum: continuo subiunxit. Edent pauperes, & saturabuntur: ipsi enim saturabuntur pane qui de cælo descendit, qui ei cohæretes, & eius pacem dilectionemq; seruantes imitantur eius humilitatem. Ideo pauperes in hac paupertate & saturitate præcipue apostoli claruerūt. Et laudabūt dominum, inquit, qui requirūt eum: intelligentes nō meritorum suorum, sed illius esse gratiæ quod saturati sunt. Requirit enim eum, quia non sunt ex eis qui sua quærunt, non quæ Iesu Christi. Deniq; & si caro eorum qui eum laudat patitur temporalem tribulationē uel mortem, uiuēt corda eorum in seculum seculi. Hæc uita cordis nō est in sensibus corporis, secreta est in luce quæ intus est, nō in tenebris quæ foris sunt, in finem præcepti, non in initio peccati. Finis autē præcepti charitas est de corde puro & conscientia bona, & fide nō ficta. Charitas quæ non æmulatur, non inflatur, quia nō altum sapit, sed timet, & ideo cohæret timore casto permanēte in seculum seculi. Initium autem omnis peccati

superbia, quæ diabolus irreuocabiliter in exteriora progressus est, hominemq; inuidendo & ei simile aliquid suadendo deiecit. Cui homini in quadam scriptura dicitur: Quid superbit terra & cinis? Quoniam in uita sua proiecit intima sua. In uita sua dictum est, tanq; in propria sua, et quasi priuata, qua delectatur omnis superbia. Vnde charitas in commune magis quam in priuatum consulens, dicitur non quærere quæ sua sunt. Hac uiuunt corda in seculū seculi, tanquam saturata pane celesti. De qua saturitate ipse dicit: Nisi māducaueritis carnē meam, & sanguinem meum biberitis, non habebitis uitam in uobis. Merito ergo istorum qui saturātur, uiuent corda eorum in seculum seculi. Vita enim Christus est qui habitat in cordibus eorum, interim per fidem, post etiam per speciem. Vidēt enim nunc in anigmate per speculum, tunc autem facie ad faciem. Vnde ipsa charitas nunc in bonis operibus dilectionis exercetur, qua se ad subueniēdum quaquauerum potest, porrigit, & hæc latitudo est: nunc longanimitate aduersa tolerat, & in eo quod ueraciter tenuit, perseverat, & hæc est longitudo: hoc autem totum propter adipiscendam uitam facit eternam quæ illi promittitur in excelso, & hæc altitudo est. Existit uero ex occulto ista charitas, ubi fundati & radicati quodāmodo sumus, ubi causæ uoluntatis dei non inuestigantur, cuius gratia sumus salui facti, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum eius misericordiā. Voluntariē quippe genuit nos uerbo ueritatis, & hæc uoluntas eius in abdito est. Cuius secreti profunditatem quodāmodo expauescens Apostolus clamat: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, quā in scrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uia eius. Quis enim cognouit sensum domini? Et hoc est profundum. Altitudo quippe commune nomen est excelso & profundo. Sed cum in excelso dicitur, sublimitatis eminētia commendatur: cum autem in profundo, difficultas inuestigationis & cognitionis. Vnde & illud de deo dicitur: Quā magnificata sunt opera tua domine, nimis profunda factæ sunt cogitationes tuæ. Et iterum: Iudicia tua uelut abyssus multa. Hinc igitur est illud Apostoli, quod requirēdum inter cætera posuisti: Huius rei gratia, inquit, flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur, ut det uobis secundū diuitias gloriæ suæ uirtutem corroborari per spiritum eius, in interiori homine habitare Christum per fidem in cordibus uestris, ut in charitate radicati & fundati per fidē præualeatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo & latitudo, altitudo & profundum: scire etiam supereminētem scientiam charitatis Christi, ut impleamini in omnem plenitudinē dei. Attende omnia diligenter. Huius rei, inquit, gratia flecto genua mea ad patrem domini

Math. 11

1. Tim. 1

1. Cor. 13

Ecd. 11

Cap. XX

10. 6

1. Cor. 11

Rom. 11

Psal. 91

Psal. 35

Eph. 3

Cap. XX

domini

domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur. Quæris, cuius rei gratia: hoc supra dixerat, Propter quod peto non infirmari in tribulationibus meis pro uobis. Hoc ergo eis optat, ut non infirmetur in tribulationibus Apostoli, quas pro illis sustinebat, & propter hoc genua flectebat ad patrem. Proinde non infirmari unde illis sit, sequitur & dicit: Ut det uobis secundū diuitias gloriæ suæ uirtutem corroborari per spiritū eius. Hæc sunt diuitiæ de quibus dicit: O altitudo diuitiarum. Abditas enim habet causas, ubi nullis meritis præcedentibus quid habemus, quod non accepimus. Deinde sequitur, & quid optet adiūgit: In interiori, inquit, homine habitare Christum per fidem in cordibus uestris. Hæc est uita cordium qua uiuimus in seculum seculi, ab initio si dei usq; ad finem speciei: ut in charitate, inquit, radicati & fundati præualeatis comprehendere cum omnibus sanctis. Ista est communiō cuiusdam diuinæ cælestisq; reipublicæ, hinc saturantur pauperes, non sua quærantes, sed quæ Iesu Christi, id est, non commoda priuata sectantes, sed in cōmune ubi salus omnium est consulentes. Nam de ipso pane quo tales saturantur, quodam loco Apostolus dicit: Vnus panis unū corpus multi sumus. Quid ergo comprehendere? quæ sit, inquit, latitudo, sicut iam dixi, in bonis operibus, quibus beneuolentiā porrigitur usq; ad diligendos inimicos: & longitudo, ut longanimitate pro hac latitudine molestiæ tolerētur: & altitudo ut pro his æternū, quod in supernis est præmium, non uanum aliquid aut temporalesperetur: & profundum unde gratuita gratia dei secundum secretum & abdītum uoluntatis eius existit. Ibi enim radicati, ibi sumus fundati: radicati propter agriculturam, fundati propter ædificationem, quæ quoniam non est ab homine, dicit alio loco idem Apostolus: Dei agricultura estis, dei ædificatio estis. Hoc totum agitur cum in hac nostra peregrinatione fides per dilectionem operatur. In futuro autem seculo perfecta & plena charitas sine ulla malorum tolerantia, non fide credit quod non uidet, nec spe desiderat quod non tenet, sed in æternum ueritatis incommutabilem speciem contemplantur, cuius sine fine quietum opus erit, laudare quod amat, & amare quod laudat. De hac sequenter dicit: Scire etiam supereminētem scientiam charitatis Christi, ut impleamini in omnem plenitudinē dei. In hoc mysterio figura crucis ostenditur: qui enim quia uoluit mortuus est: quomodo uoluit mortuus est. Nō frustra igitur tale genus mortis elegit, nisi in eo quoq; latitudinis huius & longitudinis & altitudinis & profunditatis magister existeret. Nam latitudo est in eo ligno quod transuersum desuper figitur. Hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno usq; ad terram cōspicuum est: ibi enim quodammodo

statur, id est persistitur & perseverat, quod longanimitati tribuitur. Altitudo est in ea ligni parte, quæ ab illo quod transuersum figitur, sursum uersus relinquit, hoc est ad caput crucifixi, quia bene speratum superna expectatio est. Iam uero illud ex ligno quod nō apparet, quod fixum occultatur, unde totum illud exurgit, profunditatem significat gratuita gratiæ: in quo multorum ingenia conteruntur id uestigare conati, ut ad extremum eis dicatur: O homo tu quis es qui respondeas deo? Viuent ergo corda saturatorum pauperū in seculum seculi, hoc est humilium charitate flagrantium, non sua quærentiū, sed sanctorum societate gaudentiū. Hoc primitus in Apostolis factū est, Sed laudādo deū, id est prædicādo gratiam dei, quoniam dictum est: Laudabunt dominū qui requirūt eum: quid populorū acquisierint, in eo quod sequi uide. Cōmemorabuntur, inquit, & conuertent ad dominum uniuersi fines terræ: & adorabunt in conspectu eius uniuersæ patriæ gentium. Quoniam domini est regnum, & ipse dominabitur gentiū. Ille irrisus, ille crucifixus, ille derelictus hoc regnum acquirit: & tradet in fine deo & patri, non ut ipse amittat, sed quod in fide seminauit cum uenit minor patre, hoc perducat ad spem in qua æqualis non recessit a patre. Manducauerunt & adorauerunt omnes diuites terræ: diuites terræ superbos intelligere debemus, si recte superius pauperes humiles intelligebamus, de quibus in Euāgelio dominus dicit: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Ipsi enim sunt mites, lugentes, esurientes, & sitiētes iustitiam, misericordes, mundicordes, pacifici, & qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quibus prædicationibus singillatim beatitudinem adiūxit. Contra ergo diuites terræ hoc loco superbi intelligēdi sunt. Neq; enim frustra ita distincti sunt, ut de pauperibus supra diceretur: Edent pauperes & saturabuntur: hic uero: Manducauerūt & adorauerūt omnes diuites terræ: & ipsi quippe adducti sunt ad mensam Christi, & accipiunt de corpore & sanguine eius, sed adorant tantum non etiam saturantur, quoniam non imitantur. Manducantes enim pauperē, dedignantur esse pauperes: quia Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum ut sequamur uestigia eius. Veruntamen quod humiliāuit semetipsum factus est obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis, aspēnantur diuites, & similia perpeti respuunt, timore non magnitudine, infirmitate ergo non sanitate. Sed quia Deus excitauit eum a mortuis, & donauit ei nomen quod est super omne nomē, ut in nomine Iesu flectatur omne genu, cælestium, terrestrium, & infernorum: famā celsitudinis eius, & gloria hominis eius in ecclesia usq; quac; diffusa, permoti & ipsi ueniūt ad mensam, manducant & adorant, non tamen saturantur, quia non esuriunt & sitiunt iustitiam. Tales enim

Rom. 9

Cap. XXVII

Math. 5

Psal. 21

1. Pet. 2

phil. 2

Aug. to. 2

C 2 enim

enim saturabuntur, quanquā perfecta saturitas in illa uita aeterna erit, cū ex ista peregrinatione uenerimus ex fide ad speciem, ab speculo ad faciem, ab enigmate ad perspicuā ueritatem: non tamen inconueniēter saturatus dicitur paupertate Christi, qui pro iustitia eius, hoc est pro participatione uerbi aeterni, quā incohauit interim fide, omnia temporalia non solum temperāter contemnit bona, uerum etiam patiēter sustinet mala. Tales fuerūt piscatores & publicani, quia abiecta huius mundi elegit, ut confunderet fortia. De his dictum est: Edent pauperes & saturabuntur. Sed quia istam saturitatem non apud se ipsos tenuerūt, quodammodo enim ructantes dominū laudauerūt, id est praedicauerunt quærentes eum, non sua quærentes, sed in eum charitate flagrantes, eorum predicatione cōmotus est mundus, ut commemorarentur & conuerterentur ad dominū uniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius uniuersa patriæ gentiū. Qm̄ dñi est regnū, & ipse dominabitur gentiū. Hac ecclesiæ dilatatione etiam superbi, id est diuites terræ adducti sunt, & manducauerunt, & quāuis non saturati, tamē adorant. Hunc quoq; ordinē prophetia Psalmi hoc loco tenuit quem uidemus impleri. Adiungit autem: In cōspectu eius procident omnes qui descendunt in terrā, id est omnes bona amando terrena, non in cælum ascendunt. Non enim faciūt quod ait Apostolus: Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite: ubi Christus est in dextera dei sedens, quæ sursum sunt sapite, nō quæ super terram: sed potius quanto sibi bonis terrenis feliciores uidentur, tanto magis in terram descendunt, hoc est in terrena deprimuntur. Et ideo in conspectu eius procident, id est ubi ipse uidet, non ubi homines uident, qui eos excelsos sublimesq; arbitrantur. Et anima, inquit, mea ipsi uiuet. Ipsi utiq; nō sibi, sicut superborū priuato bono suo lætantiū, & a cōmuni omnium bono, quod deus est, inani elatione resilientium. Hoc utiq; deuitemus, & cōmuni potius uero omniū bonorum perfrui, quā priuato nostro gaudere quæramus: ut qui uiuit, iam non sibi uiuat, sicut ait Apostolus, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit: pro hoc em̄ mediator effectus est, ut nos reconciliet deo per humilitatē, a quo per impiam superbiam longe recesseramus. Neq; enim tantum illud scriptū est quod supra posui, Initium omnis peccati superbia: sed etiā hoc ibi legitur, Initium omnis superbiam, homines apostatare a deo. Nō ergo sibi uiuat quisq;, sed Christo, faciens non suam, sed ipsius uoluntatem, & manēs in eius charitate, sicut & ipse fecit uoluntatē patris, & manet in eius charitate. Hæc quippe nos admonens & exemplo suo exhortās, in Euangelio suo locutus est. Si autem ipse cum in forma dei æqualis esset patri, tamē per formam serui, quā propter nos accepit, non suam uoluntatem, sed patris se facere cōmendauit: quanto

magis nos propria priuataq; nostra uolūtate cōtempta, qua tenebrati sumus, ad illud cōmune lumen ut illuminentur uultus nostri, & non erubescant, debemus accedere, qd̄ illuminat omnē hominem ueniētē in hunc mūdum, ut anima nostra ipsi uiuat. Hoc enim de nobis cōsequenter adiungit, cum dicit: Et semen meum seruiet illi: quoniam qui seminat bonum semē, filius est hominis, bonum autem semē, hi sunt filij regni. Hæc porrò omnia quæ in Psalmo isto dicta sunt, quia non ad præsens tempus, sed ad futurorum prophetiam pertinebant: sicut etiam ipsis rebus apparet, sic eū cōcludere uoluit, ut ostenderet se non presentia demonstrare, uel narrare præterita, sed futura prophetare. Annunciabit, inquit, domino generatio uentura, & annunciant bunt cæli iustitiā eius populo qui nascet, quem fecit dominus. Non ait, Annunciabit dominus generationi uenturæ, sed annuncietur domino generatio uentura. Quod non sic accipiendū est, tanquam nescienti aliquid annuncietur ut sciat, sed sicut annunciant angeli non solum nobis beneficia dei, uerum etiā illi preces nostras. Nam scriptū est ubi angelus hominibus dicit, Ego obtuli memoriam orationis uestræ: non ut tūc deus nouerit quid uelimus, uel quo indigeamus. Nouit em̄ pater uester, ait dominus, quid uobis necessarium sit prius quā petatis ab eo: sed quia necesse habet rationalis creatura obtēperans deo, temporales causas ad æternam ueritatem referre, siue petēdo quid erga se fiat, siue cōsulendo quid faciat, qui pius mentis affectus est, ut ipsa construatur, non ut Deus instruat. Nam & hæc quædā contestatio rationalis creaturæ est, quod nō sibi ipsa sit bonum quo beata fiat, sed illud incommutabile cuius participatio ne etiam sapiens efficiat. Siue ita dictum est, Annuncietur domino generatio uentura: ac si diceretur, domino placebunt qui annunciant non sibi, ut ita sit domino annūciare, sicut est domino uiuere. Sic dictum est: Qui manducat, domino manducat: & qui nō manducat, domino non manducat. Ad hoc quippe addidit: Et gratias agit deo, ut ostēderetur quid esset, domino facit, id est in eius laudem facit. Tunc enim recte, tunc iuste, tunc pie fit, cum opus bonum in eius laudem fit, cuius gratia donatur ut fiat. Ac per hoc etiam si eo modo quispiā hæc uerbainelligere uelit, ut eorum iste ordo sit, Annuncietur domino generatio uentura: id est, generatio annuncietur quæ domino uentura est, generatio scilicet piorum atq; sanctorū, quia impiorum & sceleratorum generatio nō domino, sed sibi uentura est: ab eadem significatione non receditur, qua intelligatur animæ participatio in idipsum, id est rationalem creaturā, cum sit mutabilis, non fieri beatam nisi a proprio suo mutabili ad immutabile bonum, idemq; commune quod deus est, a quo superba impietate abstinet, humili pietate cōuersa subsistat. In quo affectu pro-

Cap. XXX

Rom. 10

Psal. 35
Psal. 71

Rom. 11

Rom. 8

Eph. 2

Psal. 3

Mat. 9

proficiens, quicquid boni facit, domino facit, hoc est in eius laudem, cuius gratiam percepit ut faciat, unde est actio gratiarum, quæ intimo fidelium mysterio celebratur. Illud aut̄ quod sequitur: Et annunciantur iustitiam eius populo qui nascitur, quem fecit dominus: superioris sensus confirmatio est. Nam quod ibi dictū est, Annuncietur domino generatio uentura: hic est dictum, hæc annuncietur iustitiam eius. Ipsa quippe generatio quæ uentura prophetata est piorum atq; sanctorum, iustitia dei est, non ipsorum: ne sint ex illis qui ignorātes dei iustitiam, & suam uolentes constituere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Illa namq; iustitia dei commendatur in eo quod dicitur: Ignorantes dei iustitiam, qua nos ex eius gratia iusti sumus: ut ipsa dei iustitia nos simus cum iuste uiuimus, credentes in eum qui iustificat impium: non illa qua ipse iustus est æterna sua & incōmutabili iustitia. Hæc itaq; iustitia qua nos dei munere iusti sumus, significatur in Psalmo illo ubi scriptum est: Iustitia tua sicut mōtes dei. Montes quippe dei, sancti eius sunt: de quibus alibi dicitur: Suscipiant montes pacē populo tuo. Et multa de his montibus scripta sunt figurata locutione, quæ commemorare nūc longum est. Sed quia hoc ipsum quod deus iustificat homines, nimis occulto iudicio facit, quoniā gratuita gratia: Si autem gratia, non ex operibus, alioquin gratia iam nō esset gratia: ex hoc quippe incipiunt opera bona, ex quo iustificamur, non quia præcesserunt iustificamur: & hoc est profundum, de quo superioris iam multa diximus: cōtinuo in eodē psalmo cum dixisset: Iustitia tua uelut montes dei: subiunxit: Iudicia tua uelut abyssus multa. Inde uenit ad salutē hominibus iumentisq; cōmunem, quia & ipsa ex misericordia dei est: & dicit, Homines & iumenta saluos facies Domine, sicut multiplicata est misericordia tua deus. Vt hinc intelligamus etiam illam salutem sempiternam & immortalē, de qua dicit Apostolus: Spe em̄ salui facti sumus: similiter ut istam quæ hominibus iumentisq; communis est, gratis nos accipere non ex operibus, ne forte quis extollat, quia opera sua ex ipsius iustificatione operamur. Ipsius enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis quæ præparauit deus ut in illis ambulemus. Et illa salus ergo gratuita est, de qua in alio Psalmo dicitur: Domini est salus, & super populū tuum benedictio tua. Sicut ergo quod legitur: Domini est salus: non ea salus intelligitur qua dominus saluus est, sed qua salui sunt quos ipse saluos facit: sic cum legitur dei iustitia, in eo quod scriptum est: Ignorantes dei iustitiam, & suam uolentes constituere: non est illa intelligenda qua deus iustus est, sed qua iusti sunt homines quos gratia sua iustificat. Inde enim salui unde iusti, quoniam quod ait: Nō est opus sanis medicus, sed male habentibus: exposuit in consequentibus, dicens: Non ueni uoca-

re iustos, sed peccatores. Non igitur secundum opera iustitiæ quæ nos fecimus, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per laucrum regenerationis. In qua gratia spe salui facti sumus. Vnde in illo Psalmo subiungitur: Filij autem hominum sub tegmine alarum tuarū sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrēte uoluptatis tuæ potabis eos: quoniam apud te est fons uitæ, & in lumine tuo uidebimus lumē, Præte de misericordiam tuam scientibus te, et iustitiam tuam ijs qui recto sunt corde. Huic igitur iustitiæ dei contraria superbia est, qua ficitur tanquā de operibus proprijs: ideoq; ibi sequitur: Non ueniat mihi pes superbiæ. Hæc iustitia dei, qua eius fide iusti sunt interim uiuentes ex fide, donec perfecta iustitia perducantur ad speciem, sicut salute perfecta, etiam ad ipsius corporis immortalitatem, gratia Noui testamenti. Vnde alio loco dicit Apostolus: Pro Christo legatione fungimur, tanquā deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo reconciliari deo: ac inde subiungit: Eum qui non nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit: id est, sacrificium pro peccatis. Nam & ipsa in lege peccata appellabantur, quæ pro peccatis offerebantur, Vt nos simus iustitia dei in ipso: id est, in eius corpore, quod est Ecclesia, cui caput est. Nos sumus iustitia dei, quam ignorant illi & suam uolentes constituere: id est tanquam de suis operibus gloriantes, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Inde & in hoc Psalmo cum dixisset, Annunciantur iustitiam eius: sequitur & adiungit: Populo qui nascet quem fecit dominus. Quis est enim iste populus quem non fecit dominus, secundum id quod homines sunt, qui etiam pecora creauit, a quo est omnis uita, omnisq; facta & creata natura? Sed ita intelligendum est, Quem fecit dominus: ut non solum quod homines sunt, uerum etiam quod iusti sunt ab illo facti intelligātur, secundum illud quod iam nō semel commemorauit ab Apostolo dictum, Ipsius enim figmentum sumus creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit deus ut in illis ambulemus. Animæ igitur rationalis mutabilitas admonetur, quo nouerit nisi participatione incōmutabilis boni, iustam, saluam, sapientem, beatam se esse nō posse, nec sibi eam bonum esse posse propria uolūtate, sed malum. Propria quippe uoluntate auertitur a bono incommutabili, eaq; auersione uitiat, nec sanari per seipsam potest, sed gratuita misericordia sui creatoris, quæ in hac uita eam ex fide uiuentem in spe constituit salutis æternæ: Vnde nō altum sapiat, sed timeat: eoq; timore casto, inhareat deo, qui eam a propria immundicia qua inordinate bona inferiora dilexit, uelut a quadam fornicatione spiritali mundauit: nec humanis laudibus extollatur, nec sit in uirginibus stultis aliena laude lætantibus (hoc enim de questionibus tuis restat extremum) & propter ipsam in-

Tit. 3

2. Cor. 5

Cap. XXXI

Virgines salua

nem laudem, non propter conscientiam suam, ubi illis testis est deus, bona operantibus: sed sit in uirginibus sapientibus, ubi dicat quod ait **2. Cor. 1** Apostolus: Nam gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae. Hoc enim est oleum ferre secum, non a uendentibus emere, hoc est, ab adulantibus. Adulatores namque laudem suam tanquam oleum uendunt stultis. De hoc oleo dicitur in Psalmo: Emendabit me iustus in misericordia, & arguet me: oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum. Elegit a iusto misericorditer reprehendi, & quodammodo colaphizari, quam ut ei caput in superbiam crescat peccatoris adulatione laudari. Irridentium quippe responsio mihi uidetur, cum eis a sapientibus uirginibus dicit: Ite potius ad uendentes, & emite uobis: sicut in quodam libro Sapientiae scriptum est, ubi contemptoribus dicit: Et ego perditioni uestrae superridebo. Illa autem responsione qua petentibus oleum dictum est: Ne forte non sufficiat nobis: non desperanter, sed humiliter dictum est. Quis enim sic praesumat de conscientia sua, ut certus sit eam sibi in iudicio dei posse sufficere, nisi misericors misericorditer iudicet? Iudicium enim sine misericordia illi qui non fecit misericordiam. Ipsae autem sunt lampades accensae, opera scilicet bona, de quibus dominus dicit: Luceant bona opera uestra, & glorificent patrem uestrum qui in caelis est. Hucusque pertendit intentio uirginum sapientium, ut ideo uelint uideri ab hominibus opera sua bona, non quo ab eis laudentur ipsae, sed ut glorificetur deus, a quo illis est quod bene operant: ac per hoc interiori bono gaudent, quod est coram deo, ubi elemosynam in occulto pater qui uidet in occulto reddat. Et ideo non deficient lampades, quia interiori oleo uegetantur, id est intentione bonae conscientiae, qua coram deo fit in eius gloriam, quicquid coram hominibus in bonis operibus lucet. At uero stultarum uirginum hoc oleum non secum portantium deficient lampades, id est non perseveranter bona opera lucet, cum laus humana fuerit subtracta, propter quam illa faciebant, hucusque intentionem suam perducentes ut uiderentur ab hominibus, non ut glorificaretur pater qui in caelis est: quae intentio perennis est gloriae, qua nouit anima deo se debere quod iustificata est ad facienda bona opera, & ideo in illo non in se laudari amat. Vnde alibi homo Dei cantat: In domino laudabitur anima mea, ut qui gloriatur, in domino gloriatur. Sed quid est quod in eadem Euangelij lectione scriptum est, Omnes sponso tardante dormisse? somnum istum si intellexerimus, quod uelut tardante iudicio, ad quod faciendum uenturus est Christus, abundanter iniquitate charitas refrigescit, quomodo ibi ponemus uirgines sapientes, cum potius in illis sint de quibus dicitur: Qui autem perseverauerit usque in finem, hic saluus erit? Di-

atum est ergo: Dormierunt omnes: quia non tantum stulti, qui propter humanam laudem bona operantur coram hominibus, uerum etiam sapientes, qui hoc propterea faciunt ut laudetur deus, experiunt istam mortem. Ex utroque enim genere moriuntur. Et ista mors saepe in scripturis dormientium dicitur, propter futuram resurrectionem uelut euigilationem. Hinc Apostolus dicit: De dormientibus autem nolo uos ignorare fratres: & alio loco, Ex quibus plures manent usque adhuc, quidam autem dormierunt. Et alia innumerabilia in hoc testimonia aperte per scripturas utriusque testamenti reperiuntur. Vnde & ille ait, **Mac** Consanguineus lethi sopor. Et si aduer-
B tas, multa inuenies etiam in secularibus literis ubi mors somno comparatur. Significauit ergo dominus futurum esse tempus, quo inter tribulationes & tentationes seculi huius iam iam eius expectaretur aduentus, tanquam propinquus atque imminens, ad quem se praeparant qui in eius familia uidentur. Hoc est enim quod ait, exisse obuiam sponso & sponsae. Sponso quidem filio dei: sponsae autem, siue quia in eo corpore uenturus est quod sumpsit ex uirgine, siue quia ipsa Ecclesia tunc clarior apparebit, ut ad uniterli corporis congregationem membra concurrant, quibus concurrentibus, eius magnitudo monstrabitur. **Cap. XXII** Virgines propter continentiam nuncupauit. Decem uero, id est quinque & quinque, propter numerum quo censent corporis sensus, in quibus habitat continentia cum a uoluptatibus turpibus & illicitis abstinetur. Lampades sicut dictum est, bona sunt opera, maximeque ad misericordiam pertinentia, & ipsa quae etiam coram hominibus lucet laudabilis conuersatio. Sed magni interest, qua mentis intentione fiat: ideo dicit alias sapientes, stultas alias. Sed hinc eas discernit, quod stultae non sumpsere oleum secum, sapientes autem acceperunt oleum secum in uasis suis, hoc est in cordibus suis, ubi fit ipsa participatio intimi ac superni boni. Vnde in Psalmo quodam, cum dictum esset, Sacrificate sacrificium iustitiae, & sperate in domino, multi (inquit) dicunt, quis ostendit nobis bona? Deinde ut manifestaret cuius boni amore debeamus operari iustitiam, hoc est sacrificare sacrificium iustitiae, & sperare: Signatum est, inquit, in nobis lumen uultus tui domine, dedisti latitiam in corde meo. Cuius boni aliquantum participati, & plenius perfectiusque participandi intentione qui bene operatur, & laudabiliter etiam in conspectu hominum conuersatur, habet oleum secum, quo bona opera eius etiam in conspectu hominum licentia non extinguantur: quia non in eo charitas refrigescit abundanter iniquitate, sed perseverant usque in finem. Hoc oleum stultae uirgines non habent secum, quoniam sibi tribuendo si quid boni operis faciunt, necesse est inflentur superbia, & propter

propter hoc uitium sic laude delectentur humana, ut eius gaudio si quid boni agunt feruere & lucere uideantur. **Cap. XXXIII** Tardante autem sponso dormierunt omnes, Non enim tunc ueniet cum speratur, sed media nocte cum ualde obscurum, id est occultum erit, an ueniat. Vnde dicit, media nocte clamorem factum, Ecce sponso uenit, exite obuiam ei. Nimirum clamor iste ipse est tuba illa quam commemoras Apostolus dicit, **1. Cor. 15** Canet enim tuba & mortui resurgent incorrupti: tubae nomine aliquod euidentissimum & praeclarissimum signum uult intelligi, Quae uocem archangeli & tubam Dei alio loco dicit, **1. Thef. 4** **10. 5** Quae etiam uox ipsius domini Iesu Christi in Euangelio dicitur, quam audient ij qui in monumentis sunt & procedent. Surgunt ergo omnes uirgines illae & sapientes & stultae, & aprant lampades suas, id est rationem praeparant reddere de operibus suis. Sed tunc in illius clamoris euidentia & resurrectione mortuorum, quia nulla erit dubitatio iam instantis praesentisque iudicij, subtrahetur omne solatium laudis humanae. Neque enim uocabit de alio disceptare, uel de alio iudicare, aut gratificari atque suffragari alteri quando unusquisque proprium onus portabit, & de suorum factorum reddenda ratione cogitabit: ac per hoc feretur animus quidem uirginum stultarum consuetudine propria, sed non inuentis laudibus humanis deficiet. Neque enim germanitus dixerunt, Apud te laus mea: uel, In domino laudabitur anima mea: aut, In domino gloriae sunt, cum ignorantes dei iustitiam, suam iustitiam constituerent: ac per hoc petunt a sapientibus oleum, hoc est aliquam consolationem nec inueniunt nec accipiunt, illis respondentibus se nescire, utrum sibi sufficiat ipsa conscientia qua expectant misericordiam sub illo iudice, qui cum in throno sederit, quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato, nisi superexultet misericordia iudicio: quae super eos erit, qui misericordiae opera illa intentione fecerunt, ut eorum miserere a quo se sciebant accepisse quod habebant: nec gloriabantur quasi non accepissent, sed per ipsos habuerint quod placebant, sicut stulti qui & sibi placent tanquam de bono a se sibi parato, & ab adulantibus uel errantibus ita laudantur ac si ipsi sint aliquid. Qui autem putat se esse aliquid, cum nihil sit, sicut dicit Apostolus, seipsum seducit. Opus autem suum probet unusquisque, & tunc in seipso tantum gloriam habebit, & non in altero: hoc est portare oleum secum, non ex aliena laude dependere. Sed quam gloriam in se habebit, nisi eam cui dicitur, Gloria mea & exaltans caput meum: ut quod saepe dicendum est, qui gloriatur, in domino gloriatur. Proinde sapientia quae in sapientibus uirginibus habitat, secundum illud quod ante praedixit, cum ait contemptoribus & sanam doctrinam accipere recusantibus: & ego uestrae perdi-

tiōi superridebo, dicit stultis uirginibus, Ite potius ad uendentes, & emite uobis: tanquam diceret, Vbi sunt qui uos fallebant mendosissimis laudibus, quando & a uobis fallebamini, quia in uobis non in deo gloriabamini? Quod autem dicit, Et dum eunt emere, uenit sponso, & quae paratae erant, intrauerunt cum eo: hoc mihi uidetur intelligendum, quod uitioso cordis affectu inhiabant inani gloriae, quam uana mentis elatione sectatae sunt. Et ipse appetitus significatus est in eo quod dictum est, Dum eunt emere, uenit sponso, & introierunt cum eo ad nuptias, quae paratae erant: hoc est, quae ueram fidem, ueramque pietatem corde gestabant, qua possent temperari numero societatisque sanctorum, non in seipsis, sed in Domino gloriantium, ut intrarent cum eis in illud gaudium, de quo dicitur, Intra in gaudium Domini tui: ubi erit perfecta participatio incommutabilis boni, cuius modo uelut arrha quaedam per fidem tenetur, ut secundum hanc gratiam uiuamus, in quantum Deo non nobis uiuimus. **Cap. XXXV** Proinde quod sequitur, Nouissime ueniunt & reliquae uirgines, dicentes: Domine, domine, aperi nobis: non dictum est eas emisse oleum, & sic uenisse, neque enim iam erat unde: sed misericordiam sero quaesisse, cum iam tempus iudicandi esset, & probos & reprobos separandi. Recte autem illis respondetur: Amen dico uobis, Nescio uos. Ille quippe hoc dicit, quem non latet aliquid. Sed Nescio uos: nihil aliud est, quam nescitis me: quando de uobis potius eligitis considerari, quam de me. Cum enim dicitur quod nos cognoscit Deus, cognitionem sui nobis praestat, ut per hoc intelligamus, ne hoc quidem nobis esse tribuendum, quod nos scimus Deum, sed eam quoque scientiam illius misericordiae tribuamus. Vnde cum quodam loco Apostolus diceret: Nunc autem cognoscentes Deum: correxit, & ait, Imo cognitum a deo: quid aliud uolens intelligi, nisi quod eos ipse fecerit cognitores suos? Nemo autem cognoscit Deum, nisi qui intelligit illum esse summum atque incommutabile bonum, cuius participatione fit bonus. Quod in huius Psalmi conclusione positum est, Annunciabunt iustitiam eius populo qui nascetur quem fecit dominus. Inde est illud quod in alio Psalmo: Ipse fecit nos, & non ipsi nos. Hoc enim non ad eam naturam qua homines sumus, cuius naturae idem ipse creator est qui caeli & terrae, siderum omniumque animantium: sed ad illud potius referendum est quod Apostolus ait, Ipsius enim sumus figmentum creati in Iesu Christo in operibus bonis quae praeparauit deus, ut in illis ambulemus. Arbitror tibi satis esse solutas tuas quinque quaestiones, dum in ista mea ueluti sexta immorarer, quam mihi proposui de gratia Noui testamenti, propter quam uerbum caro factum est, id est qui filius Dei erat, homo factus.

Psal. 33

Cap. XXXIII

Matth. 24

Cap. XXXIII

1. Cor. 15

1. Thef. 4

10. 5

Mac

Cap. XXII

Psal. 21

Psal. 33

Rom. 10

Psal. 4

Cap. XXXV

Psal. 99

Cap. XXXVI

factus est, naturam suscipiendo nostrā, nō mutando suam: per quod & nobis suam recipientibus ea potestas daretur, ut qui eramus homines, filij dei fieremus participatione incommutabilis boni in melius commutati, non ad temporalem felicitatem, sed ad uitā aeternā, quae sola beata est, adoptionem. Vnde placuit etiam propheticum Psalmum percurrere, cuius primum uersum in passione cōmemorauit, ostendēs quomodo nos deus derelinquat, & quo alio modo non recedat a nobis, ad bona aeterna nos colligens, tēporalia uero aliquādo utiliter tribuēs, & aliquādo utiliter subtrahēs, ut eis nō hāerere discamus, ne contempta luce interiore quae ad nouam pertinet uitam, unde etiam psalmus iste ipse pro susceptione matutina tāquam pro luce noua nomen accepit, in exteris tenebris libenter habitemus: unde in exteriores mitunt, qui ex istis exteris, non se ad interiora conuertunt: ne diabolo & angelis eius sociati extrema damnatione puniamur. Intelligentes igitur peregrinationē nostram in hac uita, mūdo crucifigamur, extendentes manus in latitudinē bonorum operum, & lōganimitate usq; in finem perseuerantes, atq; habentes cor sursum, ubi Christus est in dextera dei sedens, totumq; hoc non nobis, sed illius misericordiae tribuēs, cuius profunda iudicia omnem scrutatorem fatigant. Hāc est enim non inaniter fabulosa, sed utiliter uerax latitudo, longitudo, altitudo, profundum, unde perueniamus ad eam supereminentem scientiam charitatis Christi, & impleamur in omnem plenitudinē dei. Scio autem quā non superuacua sollicitudine, per hāc occasionem quēstionum mihi a te propositarum, Noui testamenti gratiam tibi uoluerim copiosius commendare. Habet enim aduersarios qui eius profunditate turbati, nō deo tribuere, sed potius sibi uolūt arrogare quod boni sunt. Nec tales sunt quos facile contempnas, sed continenter uiuentes, atq; in bonis operibus laudabiles: nec falsum Christū sicut Manichaei, alijq; pluri mi hāeretici, sed eundem uerum aequalemq; patri & coaeternū ueraciterq; hominem factum, & uenisse credentes, & uēturum expectantes, sed tamen ignorātes dei iusticiam, & suam constitutere uolentes. Neq; enim frustra dominus, cum & illas cōmemoraret quae secum intraerunt ad nuptias, & illas contra quas ianuas clausit, & quibus respondit, Nescio uos: utraq; uirgines dixit, propter continentiam: & quinq; propter concupiscētiā carnis edomitam, quinaro prēditam sensu: ornatas utraq; lampadibus propter bonorum operum boneq; cōuersationis in conspectu hominum luculentissimam laudem, utraq; obuīam sponso euntes propter expectationem qua Christi speratur aduētus: sed tamen alias sapientes, alias stultas, quod sapientes oleū acceperunt in uasis suis, stultae hoc non ferebāt secum: in tam multis pares, hoc solo eas

Epilogus

Ca. XXXVII

Mat. 25

dis pares demōstrat, hoc solo diuersa eis & contraria nomina imponit. Quid enim tam cōiunctum quā uirgines & uirgines, & quinque & quinq; & lampadibus ornatae obuīam sponso euntes, & istae & illae: Et quid tam contrarium quā sapientes & stultae: uidelicet quod iste oleum in uasis, hoc est intelligentiam gratiae dei portant in cordibus suis, scientes quod nemo possit esse cōtinens nisi deus det, & hoc ipsum sapientiae deputantes, scire cuius hoc donū sit: illae autem largitori omnium bonorum gratias non agentes, euanuerūt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor earum, dicētes se esse sapientes stultae factae sunt: De quibus sane nullo modo nūc desperādum est antequam dormiamus. Sed si ita dormierint, cum factus fuerit clamor ille quo adesse iam nunciabitur sponso, & euigilantes, hoc est resurgentes remanserint foris: non quia uirgines non sunt, sed quia nescientes unde habeant quod sunt, stultae uirgines sunt, merito foris erunt, quia intranea non sequuta fuerunt. Quando tales ergo repereris, nō tibi persuadeant inanitatem uasorum suorum, sed tu eis potius plenitudinem. Vnde ait Apostolus: Quisquis se putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oportet scire. Et mox ostendens quid dixerit, Quisquis autem, inquit, diligit deū, hic cognitus est ab illo. Nec sic dicere uoluit. Cognouit eum, sed dicēdo cognitus est ab illo, expressius uoluit commendare, etiā hoc ab illo nobis esse ut eum diligamus. Charitas enim dei diffunditur in cordibus nostris: non per nos ipsos, sed per spiritū sanctum qui datus est nobis. Necesse est autē ut parum diligat eum, qui non ab illo, sed a seipso bonum se arbitrat effectum: unde autem fieri potest ut talis non in seipso, sed in domino gloriatur? Qui enim gloriatur quod sit bonus, in illo debet gloriari a quo factus est bonus: ac per hoc qui se a semetipso factum bonū arbitrat, consequens est, ut in seipso non in domino gloriatur. Omnis autem intentio gratiae Noui testamenti, qua sursum cor habemus, quia omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, id agit ne simus ingrati: atq; in ipsa gratiarum actione nihil aliud agitur, nisi ut qui gloriatur, in domino gloriatur. Habes librum, etsi prolixum, tamen quantum existimo nō superfluum. Sed ama etiam ecclesiasticas legere literas, & non multa inuenies quae requiras ex me, sed legendo & ruminando, si etiā pure dominum largitorem bonorum omnium deprecaris, omnia quae cognitione digna sunt, aut certe plurima, ipso magis inspirate, quā hominum aliquo cōmonente perdisces: quanquā eo ipso quo forinsecus bene admonentem iudicio non errante approbamus, quid aliud q̄ internum lumen, magistrum nos habere testamur.

Augustinus Probæ uiduæ diuiti, pręscribit quo modo sit orandus deus. Epist. CXXI

Sap. 1

Rom. 1

1. Cor. 1

Rom. 5

Augustinus episcopus seruus Christi seruorūq; Christi, religiosa famulae dei Probæ, in Domino dominorum Salutem.

Cap. I

Epist. I
E
Tpetisse te & promississe me recolēs, ut de orando Deo, ad te aliquid scriberem, ubi tribuente ipso quem oramus, tempus facultasq; concessa est, oportuit ut debitum meū iam iamq; persoluerē, & pio studio tuo in Christi charitate seruirem. Quā me autem lætificauerit ipsa petitio tua, in quā cognoui quantā rei tantā curam geris, uerbis explicare non possum. Quod enim maius oportuit esse negocium uiduitatis tuę, quā peristere in oratione nocte ac die, secundū Apostoli admonitionē: Ille quippe ait, Quae autem uere uidea est & desolata, sperauit in domino, & perstitit in oratione nocte ac die. Vnde mirum uideri potest, cum sis secundum hoc seculū, nobilis, diues, tantq; familie mater: & ideo licet uidua, nō tamen desolata: quomodo occupauerit cor tuum praecipueq; sibi uendicauerit orandi cura: nisi quia prudenter intelligis, quod in hoc mūdo & in hac uita, nulla anima possit esse secura. Proinde qui tibi eam cogitationem dedit, profecto facit quod discipulis suis, non pro seipso, sed pro humano genere contristatis, & desperantibus quenquam posse saluari, postea q̄ ab illo audierunt: Facilius esse camelum intrare per foramen acus, quā diuitem in regnū cœlorum: mirifica & misericordissima pollicitatione respondit, Deo esse facile quod hominibus impossibile est. Cui ergo facile est, ut etiā diues intret in regnum cœlorum, inspirauit tibi piam sollicitudinem, de qua me cōsulendum putasti, quoniam modo esset tibi orandum. Ille nanque cum etiam hic adhuc esset in carne, Zacharum diuitem in regnū cœlorum misit, & resurrectione atq; ascensione glorificatus, multos postea diuites impartito spiritu sancto fecit huius seculi contemptores, & finita diuitiarū cupiditate ditiores. Quomodo em̄ tu sic studeres orare deū, nisi sperares in eo? Quomodo autē sperares in eo, si sperares in incerto diuitiarum, & contempneres praecipuum saluberrimū, quo Apostolus ait, Praeceptum diuitibus huius mūdi non superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarū, sed in deo uiuo qui praestat nobis omnia abundanter ad fruendum, ut diuites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum ut apprehendant ueram uitam. Debes itaq; pra amore huius uerae uitae, etiam desolatam te putare in hoc seculo, in quātalibet eius felicitate uerferis. Nā sicut est illa uera uita, in cuius cōparatione utiq; ista quae multum amatur quālibet iucunda atq; producta sit, nec uita dicēda est: sic est etiam solatiū uerum, quod per Prophetam dominus promittit, dicens: Dabo illis solatiū uerum, pacem super pacem, sine quo solatio quēcūq; sunt terrena solatia, magis in eis desolatio quā cō-

Mat. 19

1. Tim. 6

Cap. II

solatio reperitur. Diuitie quippe atq; fastigia dignitatum, ceteraq; huiusmodi quibus se felices esse putāt mortales uerae illius felicitatis expertes, quid afferunt consolationis, cum sit eis non indigere quā eminare praestantius, quā plus excruciant adepta timore amissionis, q̄ concupite adeptiois ardore? Talibus bonis non fiunt homines boni, sed aliunde boni facti bene urēdo faciunt ut ista sint bona. Nō sunt ergo in ihs uera solatia: sed ibi potius ubi uera uita. Nā inde necesse est ut fiat homo beatus, unde sit bonus. Homines autē boni uidentur etiam in hac uita praestare nō parua solatia. Nam si paupertas angit, si luctus moestificat, si dolor corporis inquietat, si cōtristat exilium, si ulla calamitas alia uexat, adsint boni homines, qui non solum gaudere cum gaudentibus, uerū etiam flere cū flentibus norunt, & salubriter alloqui & colloqui sciunt, plurimum illa aspera leniuntur, releuantur grauiā, superant aduersa. Sed ille hoc in eis & per eos agit, qui spiritu suo bonos fecit. Ecōtra si diuitiae circūfluant, nulla orbitas accidat, adsit sanitas carnis, incolumi habitetur in patria, & cohabitent mali homines, in quibus nemo sit cui fides adhibeatur, a quo non dolus, fraus, irā, discordiā, insidiā timeantur atq; sustineantur: nōne illa omnia fiunt amara & dura, nec aliquid lætum uel dulce est in eis? Ita in quibuslibet rebus humanis nihil est homini amicum sine homine amico. Sed quotusquisq; talis inuenit de cuius animo & moribus sit in hac uita certa securitas? Nam sicut sibi quisq; nemo alter alteri notus est, & tamen nec sibi quisq; ita notus est, ut sit de sua craftina cōuersatione securus. Proinde quamuis ex fructibus suis multi cognoscantur, & alij quidē bene uiuendo proximos lætificent, alij male uiuendo contristent, tamen propter humanorum animorum ignora & incerta, rectissime Apostolus admonet, ut nō ante tempus quicquā iudicemus, donec ueniat dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuiq; a deo. In ihs igitur uitae huius tenebris, in quib. peregrinamur a domino quādiu per fidem ambulamus, non per speciem, desolata debet se Christiana anima putare, ne desistat orare: & scripturarū diuinarum sanctarūq; sermoni discat tanquam lucernae in obscuro loco posita, fidei oculum intēdere, donec dies luceat, & lucifer oriā in cordibus nostris. Huius enim lucernae quidam fons ineffabilis lumē illud est, quod sic lucet in tenebris, ut nō comprehendatur a tenebris, cui uidendo, fide corda mundanda sunt. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt: &, Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eū sicuti est. Tūc erit uera uita post mortem, uerumq; solatiū post desolationē. Illa uita eximet animam nostram de morte, & illud solatiū oculos nostros a lachrymis. Et quoniam ibi

1.2

1.3

1. Cor. 4

2. Cor. 5

Mat. 5

1. 10. 3

Psal. 114

ibi iam non erit ulla tentatio, ideo sequitur in eodē Psalmo: Pedes meos à lapsu. Porro si nulla tentatio, iam nullā oratio: nō enim ibi adhuc erit promissi boni expectatio, sed redditi contēplatio: unde, Placebo, inquit, domino in regiōe uiuorum: ubi tunc erimus, non in deserto mortuorum, ubi nunc sumus. Mortui enim estis, ait Apostolus, & uita uestra abscondita est cū Christo in deo. Cum autem Christus apparuerit uita uestra, tūc & uos apparebitis cum ipso in gloria. Hęc est enim uera uita, quam iubentur bonis operibus apprehendere diuites: & ibi est uerum solatium, quo solatio nunc uidua desolata, etiā quæ filios & nepotes habet, & domū suā pie tractat, agens cum omnibus suis ut ponāt in deo spem suam, dicit tamen in oratione: Sitiuit in te anima mea, q̄ multipliciter tibi caro mea, in terra deserta & sine uia & sine aqua: qđ ista moribūda uita, quibuslibet mortalibus solatijs frequentetur, quibuslibet itineratibus comitetur, quātalibet rerū copia cumulet, nosti quippe ista omnia q̄ incerta sint. Et in illius promissæ felicitatis comparatione quid essent, etiā si incerta non essent? Hęc dixi quoniā sermonem meum uidua diues & nobilis, & tantæ familiæ mater, de oratione quæsiisti, ut etiā tecum in hac uita permanētibus & obsequētibus tuis, te sentias desolatam, nondum utiq; apprehēsa illa uita, ubi est uerum certumq; solatium, ubi implebitur quod in prophetia dictū est: Satiati sumus mane misericordia tua, & exultauimus & iocūdati sumus in omnibus diebus nostris. Iocundati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus uidimus mala. Antequā ergo ista cōsolatio ueniat, quantacūq; temporalium bonorum felicitate circūfluas, ut persistas in orationibus die ac nocte, desolatā te esse memineris. Non enim Apostolus qualicūq; uiduæ hoc munus tribuit, sed quæ uere, inquit, uidua est & desolata, sperauit in domino, & persistit in orationibus die ac nocte. Quod uero sequitur, uigilantissime caue: Quæ aut in delicijs agit, uiuens mortua est. Agit enim homo in ijs quæ diligit, quæ pro magno appetit, quibus beatum se esse credit. Quapropter quod scriptura dixit de diuitijs: Diuitijs si adfluant ne apponas cor: hoc etiā de delicijs tibi dico, Deliciæ si adfluant, ne apponas cor. Non ideo te magnipendas, quod non desunt, quod affatim suppetūt, quod uelut ex fonte largissimo terrenæ felicitatis fluūt. Omnino hęc in te despice atq; cōtemne, ne in ijs quicquā requiras præter integrā corporis ualitudinem. Hęc enim contēnenda non est propter necessarios usus huius uitæ, antequā mortale hoc induat immortalitate, hoc est uera & perfecta & perpetua sanitate, quæ non tēporali deficiens infirmitate, corruptibili uolūtate reficitur, sed cœlesti firmitate persistēs, æterna incorruptiōe uegetatur. Nam & ipse Apostolus: Carnis, inquit, prouidentia ne feceritis in con-

cupiscentijs: quia gerimus curam carnis, sed ad necessitatem salutis. Nemo enim inquam carnem suam odio habuit, sicut itē ipse dicit. Hinc est enim quod Timotheum, nimium, sicut apparet, corporis castigatorem admonet, ut modico uino utatur, propter stomachum & frequentes suas infirmitates. Has ergo delicias, in quibus uidua si agit, hoc est, si in delectatiōe carnis hæret atq; habitat, uiuens mortua est, multi sancti & sanctę omnimodo cauētēs, ipsas uelut matres deliciarū diuitias dispergendo pauperibus abiecerūt, & tali modo in cœlestibus thesauros tutius cōdiderunt. Quod si tu deuincta aliquo pietatis officio nō facis, tu scis quomodo de ijs rationem reddas deo. Nemo enim scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est. Nos non debemus ante tempus quicquā iudicare, donec ueniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarū, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuiq; à deo. Pertinet tamen ad uidualem curā tuam, deliciae si adfluant ne apponas cor, ne in eis putrescēdo moriatur, quod fursum esse debet ut uiuat. Te in illorum numero deputo, de quibus scriptum est, Viuent corda eorū in seculum seculi. Audisti qualiter ores, nunc audi & quid ores, unde me maxime consulendum putasti, quoniam te permouet quod ait Apostolus, Quid enim oremus sicut oportet nescimus: & timuisti ne magis tibi obsit, nō sicut oportet orare, quam non orare. Quod sic itaq; dici breuiter potest, Ora beatam uitam. Hanc enim habere omnes homines uolunt. Nam & qui pessime & perditē uiuunt, nullo modo ita uiuerēt, nisi eodem modo se esse uel posse fieri beatos putarēt. Quid ergo aliud oportet te orare, nisi id quod cupiunt & mali & boni, sed ad quod perueniūt nō nisi boni? Hic fortasse iam quæras, quid sit ipsa beata uita. In qua quæstione multorū philosophorum ingenia ociaq; contrita sunt, qui tamē eam tanto minus inuenire potuerunt, quāto minus eius fontem honorauerūt, eiq; gratias egerunt. Prius itaq; attende, utrum acquiescendū sit eis qui dicunt eum beatum esse, qui secundū suam uiuit uoluntatem. Sed absit ut hoc uerū esse credamus. Quid si enim nequiter uelit uiuere? Nō ne tanto inferior esse conuincitur, quanto facilius mala eius uoluntas impletur? Merito hanc sententiam etiā ipsi, qui sine cultu dei philosophati sunt, respuerunt. Nam quidam eorum uir eloquentissimus ait: Ecce autem alij non philosophi quidem, sed prompti tamen ad disputandum, omnes aiunt esse beatos qui uiuūt ut ipsi uelint. Falsum id quidem, Velle enim quod nō deceat, idem ipsum miserimum: nec tam miserum est nō adipisci quod uelis, quam adipisci uelle quod nō oporteat. Quid tibi uidentur hęc uerbar? Nonne ab ipsa ueritate per quēlibet hominem dicta sunt? Possumus ergo hic dicere quod Apostolus ait de quodā ppheta Cretēsi, cum

cum eius illa sentētia placuisset, Testimonium hoc uerum est. Ille igitur beatus est, qui omnia quæ uult habet, nec aliquid uult quod non decet. Quod si ita est, uide iam quæ homines non indecēter uelint. Alius uult cōiugari, alius coniugio uiduatus deinceps continenter eligit uiuere, alius nullum concubitum nec in ipsis nuptijs experiri. Et si aliud hic alio melius reperitur, nullum tamen istorum possumus dicere indecēter aliquid uelle: sic & optare filios, nuptiarum scilicet fructum, & eis qui suscepti fuerint uitam ac salutem, quo uoto plerūq; occupatur etiā continētia uidualis. Nam etsi spreto coniugio iam non optant etiā filios procreare, optāt tamen quos procreauerūt incolumes uiuere. Ab hac omni cura immunis est uirginalis integritas. Habent tamen omnes charos & charas, quibus non indecēter optant etiā temporalem salutem. Sed cum istam salutem in seipsis & in eis quos diligunt adepti homines fuerint, num poterimus eos dicere iam beatos? Habēt enim aliquid quod nō dedecet uelle. Sed si alia non habēt maiora atq; meliora & utilitatis decorisq; pleniora, adhuc à beata uita longē absunt. Placēt ne igitur ut per salutem istā temporalem optent sibi ac suis honores & potestates: Sanē, si ut per hoc consulant eis qui uiuunt sub eis, non propter hęc ipsa, sed propter aliud quod inde sit bonum, decet ea uelle si autē propter inanem fastum elationis pompamq; superfluam uel etiā noxiam uanitatē, non decet. Quocirca si optant sibi ac suis etiā sufficientiam rerum necessariarum, de qua sic Apostolus loquitur: Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, sed nec auferre hinc aliquid possumus: Victum & tegumentū habentes his cōtenti sumus. Nam qui uolūt diuites fieri, incidūt in tentationē & laqueum & desideria multa stulta & noxia, quæ mergunt homines in interitū & perditionem: radix enim omnium malorum auaricia, quam quidam appetentes à fide errauerūt, & inferuerunt se doloribus multis. Hanc ergo sufficientiam non indecēter uult quisquis uult, nec amplius uult, alioquin non ipsam uult, & ideo nec decēter uult. Hęc optabat & pro hac orabat qui dicebat, Diuitias & paupertatem ne dederis mihi: constitue autem mihi quæ necessaria sunt sufficienter, ut ne satiatas mendax efficiar, & dicam quis me uidet, aut pauper factus furer & periurem nomen dei mei. Vides certe & istam sufficientiam nō appeti propter seipsam, sed propter salutem corporis, & congruentem habitum personæ hominis, quo habitu nō sit incōueniens eis cum quibus honeste officio seq; uiuendum est. In his itaq; omnibus incolumitas hominis & amicitia propter seipsa appetuntur: sufficientia uero rerum necessariarū non propter seipsam, sed propter duo superiora que nō solet, cum decēter queritur. Incolumitas por-

ro in ipsa uita ac salute atq; integritate animi & corporis constituta est. Itemq; amicitia non angustis finibus termināda est. Omnes enim quibus amor & dilectio debetur, amplectitur, quāuis in alios propensus, in alios suspensus inclinatur. Peruenit autē usq; ad inimicos, pro quibus etiā orare præcipimur. Ita nemo est in genere humano, cui non dilectio, etsi nō pro mutua charitate, pro ipsa tamen communis nature societate debeat. Sed ij nos multum iusteq; delectant, à quibus uicissim sancte casteq; diligimur. Ista cum habentur ut teneant, cum autē non habentur ut habeantur, orandum est. Hocci ne totum & hęc sunt omnia quibus beata summa uita colligitur, an aliquid aliud ueritas docet quod his omnibus præferatur? Nam & illa sufficientia, & ipsa incolumitas, uel propria uel amicorum quamdiu temporalis est, pro eterne uita adeptiōe abijcienda est: quāquā fortasse corpus, animus uero nullo modo sanus existimandus est, qui non temporalibus æterna præponit. Neq; enim in tēpore utiliter uiuitur, nisi ad cōparandum meritum quo in æternitate uiuatur. Ad illam ergo unam uitam, qua cum deo & de deo uiuitur, cetera quæ utiliter & decēter optantur, sine dubio referenda sunt. In eo quippe nosmetipsos diligimus, si deum diligimus: & ex alio præcepto proximos nostros sicut nosmetipsos ita uere diligimus, si eos ad dei similitudinem quāto in nobis est perducamus. Deum igitur diligimus propter seipsum, & nos ac proximos propter ipsum: nec cum ita uiuimus, iam nos in ipsa beata uita constitutos existimemus, quasi nihil sit amplius quod oremus. Quomodo enim iam beate uiuimus, cum illud adhuc desit propter quod unū bene uiuimus? Ut quid ergo per multa dispergimur, & querimus quid oremus, timētes ne forte sicut nō oportet oremus, ac nō potius cum Psalmo dicimus: Vnā petij à domino, hanc requirā, ut habitē in domo domini omnibus diebus uitæ meæ: ut contēpler delectationē dei, & uisitē templū sanctū eius? Ibi nāq; omnes dies nō ueniēdo & transeundo fiunt omnes, nec initiū alterius est finis alterius, omēs sine fine simul sunt, ubi nec ipsa uita habet finē, cuius illi dies sunt. Propter hęc adipiscendā uitam beatā ipsa uera uita beata nos orare docuit, nō in multiloquio, tanquā eo fiat ut exaudiamur, quo loquaciores sumus, cū eū oremus qui nouit, sicut ipse dominus ait, quid nobis necessariū sit, prius quam petamus ab eo. Vnde mirū uideri potest, quāuis multiloquiū prohibuerit, cur nos sic orare adhortatus sit, qui nouit quid nobis necessariū sit priusquā petamus ab eo, ut diceret, Oportet semper orare & non deficere, uide quā cuiusdā proposito ex plo, quæ de suo aduersario cupiēs uindicari, iudicem iniquum sepe interpellando flexit ad audiendum, non iustitia nec misericordia permotum, sed tædio superatū: ut hinc admoneremur quanto

Bona ualētudo

Rom. 13

Epō.

1. Tim.

1. Cor.

1. Tim.

Psal. 21

Cap. III

Rom. 8

Cap. V

Citem

1. Tim.

Cap. VII

Cap. VIII

Psal. 26

Mat. 6

Luc. 18

quāto certius nos exaudiat misericors & iustus dominus deus sine intermissione orātes, quando illa nec ab iniquo & impio iudice poruit asidua interpellatione contemni: & quā libēs atq; placatus bona desideria impleat eorū, a quibus aliena peccata nouit ignosci, si quo cupiebat illa peruenit, quæ uoluit uindicari. Ille quoque cui amicus de uia uenerat, nec quod ei apponeret habebat, ab amico sibi tres panes cupiens cōmodari, quibus fortasse ipsa trinitas unius substantiæ figurata est, iam cū suis seruis dormientē petitor instantissimus & molestissimus excitauit, ut daret ei quantos uolebat, magis & ipse uitādo tādium quā beneuolentiam cogitādo: ut hīnc intelligeremus si dare cogitur qui cum dormiat, a petente excitatur inuitus, quanto det benignius qui nec dormire nouit, & dormientes nos excitat ut petamus. Hīnc est & illud: Petite & accipietis, quærite & inuenietis: pulsate & aperietur uobis. Omnis enim qui petit accipit, & quærens inuenit, & pulsanti aperietur: aut quis est ex uobis homo, a quo filius suus panem petit, nūquid lapidem porrigit ei? aut si pisceim petit, nūquid serpentem porrigit illi? aut si ouē petit, nūquid porrigit ei scorpionem? Si ergo uos cū sitis mali, nostis bona dare filiis uestris, quāto magis pater uester cœlestis dabit bona petētibus se: Cum ergo secundum tria illa quæ commendat Apostolus, fides significetur in pisce, uel propter aquam baptismi, uel quod in huius seculi fluctibus integra est: cui cōtrarius est ille serpens, qui ut nō crederet deo uenensosa fraude persuasit: Spes in ouo, quia uita pulli nondū est, sed futura est, nec iam uidetur, sed adhuc sperat: spes enim quæ uidetur, non est spes: cui cōtrarius est scorpionem, quoniam qui sperat æternam uitam, quæ retro sunt obliuiscitur, & in anteriora se extendit: cui noxium est retro respicere, scorpionem autē ex ea parte cauēdus est, qua uenenatam & aculeatā caudam retrorsum habet: Charitas, in pane: maior enim horum charitas, & in cibis utiq; uincit cætera panis utilitas: cui cōtrarius est lapis, quoniam dura corda respuūt charitatem: siue aliud aliquid cōgruentius ista significant, tamen qui nouit bona dare filiis suis, petere nos & quærere & pulsare cōpellit. Quod quare faciat qui nouit quid nobis necessariū sit prius quā petamus ab eo, mouere animū potest, nisi intelligamus quod dominus & deus noster non uoluntatem nostram sibi uelit innotescere, quam non potest ignorare, sed exerceri in orationibus desiderium nostrum, quo possimus capere quod præparat dare. Illud enim ualde magnū est, sed nos ad capiendum parui & angusti sumus. Ideo nobis dicitur: Dilatamini, ne sitis iugum ducentes cum infidelibus. Tanto quippe illud quod ualde magnum est, quod nec oculus uidit, quia non est color, nec auris audiuit, quia non est sonus, nec in cor hominis ascēdit,

quāto certius nos exaudiat misericors & iustus dominus deus sine intermissione orātes, quanto illa nec ab iniquo & impio iudice poruit asidua interpellatione contemni: & quā libēs atq; placatus bona desideria impleat eorū, a quibus aliena peccata nouit ignosci, si quo cupiebat illa peruenit, quæ uoluit uindicari. Ille quoque cui amicus de uia uenerat, nec quod ei apponeret habebat, ab amico sibi tres panes cupiens cōmodari, quibus fortasse ipsa trinitas unius substantiæ figurata est, iam cū suis seruis dormientē petitor instantissimus & molestissimus excitauit, ut daret ei quantos uolebat, magis & ipse uitādo tādium quā beneuolentiam cogitādo: ut hīnc intelligeremus si dare cogitur qui cum dormiat, a petente excitatur inuitus, quanto det benignius qui nec dormire nouit, & dormientes nos excitat ut petamus. Hīnc est & illud: Petite & accipietis, quærite & inuenietis: pulsate & aperietur uobis. Omnis enim qui petit accipit, & quærens inuenit, & pulsanti aperietur: aut quis est ex uobis homo, a quo filius suus panem petit, nūquid lapidem porrigit ei? aut si pisceim petit, nūquid serpentem porrigit illi? aut si ouē petit, nūquid porrigit ei scorpionem? Si ergo uos cū sitis mali, nostis bona dare filiis uestris, quāto magis pater uester cœlestis dabit bona petētibus se: Cum ergo secundum tria illa quæ commendat Apostolus, fides significetur in pisce, uel propter aquam baptismi, uel quod in huius seculi fluctibus integra est: cui cōtrarius est ille serpens, qui ut nō crederet deo uenensosa fraude persuasit: Spes in ouo, quia uita pulli nondū est, sed futura est, nec iam uidetur, sed adhuc sperat: spes enim quæ uidetur, non est spes: cui cōtrarius est scorpionem, quoniam qui sperat æternam uitam, quæ retro sunt obliuiscitur, & in anteriora se extendit: cui noxium est retro respicere, scorpionem autē ex ea parte cauēdus est, qua uenenatam & aculeatā caudam retrorsum habet: Charitas, in pane: maior enim horum charitas, & in cibis utiq; uincit cætera panis utilitas: cui cōtrarius est lapis, quoniam dura corda respuūt charitatem: siue aliud aliquid cōgruentius ista significant, tamen qui nouit bona dare filiis suis, petere nos & quærere & pulsare cōpellit. Quod quare faciat qui nouit quid nobis necessariū sit prius quā petamus ab eo, mouere animū potest, nisi intelligamus quod dominus & deus noster non uoluntatem nostram sibi uelit innotescere, quam non potest ignorare, sed exerceri in orationibus desiderium nostrum, quo possimus capere quod præparat dare. Illud enim ualde magnū est, sed nos ad capiendum parui & angusti sumus. Ideo nobis dicitur: Dilatamini, ne sitis iugum ducentes cum infidelibus. Tanto quippe illud quod ualde magnum est, quod nec oculus uidit, quia non est color, nec auris audiuit, quia non est sonus, nec in cor hominis ascēdit,

quia cor hominis illuc debet ascendere, fumemus capacius, quanto id & fidelius credimus, & speramus firmitus, & desideramus ardentius. In ipsa ergo fide & spe & charitate cōtinuato desiderio semper oramus. Sed ideo per certa interualla horarum & temporum etiam uerbis rogamus deum, ut illis rerum signis nos ipsos admoneamus, quantumq; in hoc desiderio profecerimus nobis ipsis innotescamus, & ad hoc agendum nos ipsos acrius excitemus. Dignior enim sequetur effectus, quem feruentior præcedit affectus. Ac per hoc & quod ait Apostolus: Sine intermissione orate, quid est aliud q̄ beatam uitam, quæ nulla nisi æterna est, ab eo qui eam solus dare potest, sine intermissione desiderate. Semper ergo hanc a domino deo desideremus & oremus semper. Sed ideo ab alijs curis atq; negocijs, quibus ipsum desiderium quodā modo tepescit, certis horis ad negocium orandi mentem reuocamus, uerbis orationis nos ipsos admonentes in id quod desideramus intendere, ne quod tepescere cœperat, omnino frigeat, & penitus extinguatur, nisi crebrius inflammetur. Vnde & illud quod idem apostolus ait: Postulationes uestræ innotescant apud deum: non sic accipiendum est tanquam deo innotescant, qui eas & antequam essent utiq; nouerat, sed nobis innotescant apud deum per tolerantiam non apud homines per iactantiam. Aut forte etiā innotescant angelis qui sunt apud deum, ut quodammodo eas offerat deo, & de his consulant, & quod eo iubente implendum esse cognouerint, sicut oportere ibi cognouerint, hoc nobis uel euidenter uel latenter apportent. Dixit enim angelus homini: Et nunc quando orabas tu & Sara, ego obtuli orationē uestram in conspectu charitatis dei. Quæ cum ita sint, etiam cum diu orare uacat, id est cum alia bonarum & necessariarū actionum non impediuntur officia, quāuis & in eis, ut dixi desiderio illo semper orandum sit, nō est improbum nec inutile. Neq; enim ut nonnulli putant, hoc est orare in mutiloquio, si diutius oretur. Aliud est sermo multus, aliud diuturnus affectus. Nam & de ipso domino scriptum est, quod pernoctauerit in orando, & quod prolixius orauerit: ubi quid aliud quā nobis præbebat exemplum, in tempore precator opportunus, cum patre exauditor æternus? Dicunt fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes, sed eas tamē breuissimas, & raptim quodāmodo iaculatas, ne illa uigilanter erecta, quæ oranti plurimum necessaria est, per productiores moras euanescat atq; hebetetur intentio. Ac per hoc etiam ipsi fati ostendunt, hanc intentionem, sicut non est obtundenda, si perdurare non potest, ita si perdurauerit, non cito esse rumpendam. Absit enim ab oratione multa loquutio, sed nō desit multa precatio, si feruens perseverat intentio. Nā multum loqui, est in orando rem necessariam superfluis

625
fluis agere uerbis. Multū autem precari, est ad eū quem precamur diuturna & pia cordis excitatione pulsare. Nam plerunq; hoc negocium plus gemitibus quā sermonibus agitur, plus fletu quā affatu. Ponit autem lachrymas nostras in cōspectu suo, & gemitus noster non est absconditus ab eo qui omnia per uerbum condidit, & humana uerba nō quærit. Nobis ergo uerba necessaria sunt quibus cōmoneamur & inspiciamus quid petamus, non quibus dominum seu docendum seu flectendum esse credamus. Cum ergo dicimus: Sanctificetur nomē tuum: nos ipsos admonemus desiderare, ut nomen eius quod semper sanctum est, etiam apud homines sanctū habeatur, hoc est non contemnatur, quod nō deo sed hominibus prodest. Et in eo quod dicimus: Adueniat regnum tuum, quod seu uelimus, seu nolimus, utiq; ueniet, desiderium nostrū ad illud regnum excitamus, ut nobis ueniat, atq; nos in eo regnare mereamur. Cum dicimus: Fiat uolūtas tua sicut in cœlo & in terra: nobis ab illo precamur ipsam obedientiam, ut sic in nobis fiat uoluntas eius, quemadmodum fit in cœlestibus ab angelis eius. Cum dicimus: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie: per id quod dicitur Hodie, significatur hoc tempore, ubi uel illam sufficientiam petimus, a parte quæ excellit, id est nomine panis totam significantes, uel sacramentum fidelium, quod in hoc tempore necessariū est, non tamen ad huius temporis, sed ad illam æternam felicitatem assequendam. Cum dicimus: Dimitte nobis debita nostra, sicut nos dimittimus debitoribus nostris: nos admonemus & quid petamus, & quid faciamus, ut accipere mereamur. Cum dicimus: Ne nos inferas in rētationem: nos admonemus hoc petere, ne deserti eius adiutorio alicui tentationi uel consentiamus decepti, uel cedamus afflicti. Cū dicimus: Libera nos a malo: nos admonemus cogitare nondum nos esse in eo bono, ubi nullum patiemur malū. Et hoc quidem ultimū quod in dominica oratione positum est, tam late, tamq; euidenter & manifeste patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione cōstitutus, in hoc gemitus ædat, in hoc lachrymas fundat, hinc exordiat, in hoc immoretur, ad hoc terminet orationem. His enim uerbis res ipsas memoriæ nostrę cōmendari oportebat. Nam qualibet alia uerba dicamus, quæ affectus orantis uel præcedendo format ut claret, uel consequendo attendit ut crescat, nihil aliud dicimus quā quod in ista dominica oratione positum est, si recte & congruenter oramus. Quisquis autē id dicit quod ad istam euangelicam precem pertinere non possit, etiam si nō illicite orat, carnaliter orat: quod nescio quē admodum non dicatur illicite, quando quidem spiritu renatos non nisi spiritaliter decet orare. Qui enim dicit uerbi gratia: Clarificare in omnibus gentibus, sicut clarificatus es in nobis. Et

propheta tui fideles inueniantur: quid aliud dicit, quā Sanctificetur nomen tuum? Qui dicit, Deus uirtutum conuerte nos, & ostende faciem tuā & salui erimus: quid aliud dicit, quā Veniat regnū tuū? Qui dicit: Itinera mea dirige secundum uerbum tuum, & ne dominetur mei omnis iniquitas: quid aliud dicit, q̄ Fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra? Qui dicit, Paupertatem & diuitias ne dederis mihi: quid aliud dicit q̄ Panem nostrum quotidianum da nobis hodie? Qui dicit: Memento domine Dauid & omnis mansuetudinis eius: aut, Domine si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuētibus mihi mala: quid aliud dicit, quā Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris? Qui dicit: Aufer a me concupiscentias uentris, & desiderium concubitus ne apprehendat me: quid aliud dicit, quā Ne nos inferas in tentationem? Qui dicit, Erue me de inimicis meis deus, & ab insurgentibus super me, libera me: quid aliud dicit, quā Libera nos a malo? Et si per omnia precationum sanctarum uerba discurras, quantū existimo, nihil inuenies quod nō ista dominica cōtineat & concludat oratio. Vnde liberum est alijs atq; alijs uerbis, eadem tamen in orando dicere, sed nō debet esse liberum alia dicere. Hæc & pro nobis, & pro nostris, & pro alienis, atq; pro ipsis inimicis sine fluctu dubitationis oranda sunt: quamuis alius pro isto, alius pro illo, sicut se habent propinquitates uel longinquitates necessitudinum in corde orantis oriatur aut extollat affectus. Qui autem dicit in oratione, uerbi gratia: Domine multiplica diuitias meas, aut da mihi tantas quātas illi uel illi dedisti, aut honores meos auge, aut fac me in hoc seculo præpotentem atq; clarentem, uel si quid huiusmodi est: & hæc dicit, eorum habens concupiscentiam, non id attendens, ut ex his secundum deum proficit hominibus: puto eum non inuenire in oratione dominica, quod possit hæc uota cōaptare. Quamobrem pudeat saltem petere quæ non pudet cupere: aut si & hoc pudet, sed cupiditas uincit, quāto melius hoc petitur, ut etiam ab isto cupiditatis malo liberet, cui dicimus Libera nos a malo. Habes quantum arbitror, non solum qualis ores, uerum etiam quid ores: non me docente, sed illo qui omnes nos docere dignatus est. Beata uita quærenda est, hæc a domino deo petenda est. Quid sit beatum esse, a multis multa sunt disputata, sed nos ad multos et ad multa ut quid dicimus? Breviter in scriptura dei ueraciterq; dictū est: Beatus populus cuius est dominus deus ipsius. In ipso populo, ut simus, atq; ad eum contemplandum, & cum eo sine fine uiuēdū peruenire possimus, finis præcepti est charitas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta. In eisdem tribus, pro conscientia bona spes posita est. Fides ergo & spes & charitas ad Deum perducunt orantem, hoc est cre-

Cap. XI

Expositio orationis dominice

Col. 4.

Tob. 12.

Cap. X.

Luc. 6.

Breviter oratio

ora oratio

Cap. XII

Ecl. 3.6

est credentem, sperantem, desiderantem, & quaerentem a domino in dominica oratione confidentem. Ieiunia & ab alijs uoluptatibus sine salutis neglectu carnalis concupiscentiae refrenatio, maximeque elemosynae multum adiuuant orationem, ut possimus dicere: In die tribulationis meae, deum exquisiui manibus meis, nocte coram eo, & non sum deceptus. Quomodo enim deus incorporalis & impalpabilis manibus exquiratur, nisi operibus exquiratur? Adhuc est fortasse quod quaeras, cur Apostolus dixerit: Quid enim oremus sicut oportet nescimus. Neque enim ullo modo credendum est uel ipsum, uel quibus ista dicebat, dominicam nescisse orationem. Cur ergo dicamus hoc eum dixisse, quod nec temere potuit nec mendaciter dicere, nisi quia molestiae tribulationesque temporales plerumque profunt, uel ad sanandum tumorem superbiae, uel ad probandam, exercendamue patientiam, cui probatae & exercitatae clarior merces uberiorque seruatur, uel ad quemcumque flagellanda & abolenda peccata: tamen nos nescientes quid ista profint, ab omni tribulatione optamus liberari. Ab hac ignorantia nec seipsum Apostolus ostendit alienum, nisi forte quid oraret sicut oportet sciebat quando in reuelationum magnitudine ne extolleretur datus est illi stimulus carnis angelus Satanae qui eum colaphizaret, propter quod ter dominum rogauit ut eum auferret ab eo, utique sicut oportet nesciens quid oraret. Denique dei responsum cur non fieret quod uir tantus orabat, & quare fieri non expediret, audiuit: Sufficit tibi gratia mea. Nam uirtus in infirmitate perficitur. In his ergo tribulationibus quae possunt & potestesse & nocere, quid oremus sicut oportet nescimus: & tamen quia dura, quia molesta, quia contra sensum nostrae infirmitatis sunt, uniuersali humana uoluntate ut a nobis haec auferantur oramus. Sed hoc deuotionis debemus domino deo nostro, ut si ea non abstulerit, non ideo nos ab eo negligi existimemus, sed potius pia patientia malorum, bona speremus ampliora: sic enim uirtus in infirmitate perficitur: Nonnullis quippe impatientibus dominus deus quod petebat concessit iratus, sicut contra Apostolo negauit propitius. Nam legimus Israelitae quid & quomodo rogauerint & acceperint, sed expleta concupiscentia, impatientia est grauiter castigata. Dedit & regem petentibus secundum cor eorum, sicut scriptum est, non secundum cor suum. Dedit etiam quod diabolus postulauit, ut probandus eius famulus tentaret. Exaudiuit rogantes & immundos spiritus, ut in multos suos legio demonum mitteretur. Haec scripta sunt, ne forte se quisque magnipendat si fuerit exauditus, cum aliquid impatienter petit, quod non impetrare plus proficit: aut se abijciat, & de diuina erga se miseratione desperet, si non exaudiatur cum forte aliquid petit, quo accipiendo affligatur atrocius, uel a prosperitate corruptus penitus euertatur.

In talibus ergo quid oremus sicut oportet nescimus. Vnde si aliquid contra quam oramus acciderit, patienter ferendo & in omnibus gratias agendo, hoc potius oportuisse quod Dei, non quod nostra uoluntas habuit, minime dubitare debemus. Nam & huiusmodi exemplum praebuit nobis ille mediator, qui cum dixisset: Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste, humanam in se uoluntatem ex hominis susceptione transformans, continuo subiicit: Verum non quod ego uolo, sed quod tu uis pater. Vnde non immerito per unius obedientiam iusti constituntur multi. Quisquis autem illam unam petit a domino, & hanc requirit, certus ac securus petit, nec timet ne forte oblit cum acceperit, sine qua nihil prodest quicquid aliud sicut oportet acceperit. Ipsa est enim una uera & sola beata uita, ut contemplerur domini delectationem in aeternum, immortales atque incorruptibiles corpore & spiritu. Propter hanc unam cetera requiruntur, & non indecenter petuntur. Istam quisquis habuerit, omnia quae uult habebit, nec aliquid ibi uelle est, qui nec habere poterit quod non decebit. Ibi quippe est fons uitae, quem sentire nunc oportet in oratione, quamdiu in spe uiuimus, & quod speramus nondum uidemus, in protectione alarum eius, ante quem est omne desiderium nostrum, ut inebriemur ab ubertate domus eius, & torrente uoluptatis eius potemur: quoniam apud eum est fons uitae, & in lumine eius uidebimus lumen: quando satiabitur in bonis desiderium nostrum: & nihil erit ultra quod gemendo quaeramus, sed quod gaudendo teneamus. Veruntamen quia ipsa est pax quae praecelsum omnem intellectum, etiam ipsam in oratione poscendo, quid oremus sicut oportet nescimus. Quod enim sicuti est cogitare non possumus, utique nescimus, sed quicquid cogitanti occurrit, abijcimus, respicimus, improbamus, non hoc esse quod quaerimus nouimus, quauis illud nondum quale sit nouerimus. Est ergo in nobis quaedam, ut ita dicam, docta ignorantia, sed docta spiritu dei, qui adiuuat infirmitatem nostram. Nam cum dixisset Apostolus: Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus. Ibi subiicit: Similiter & spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Quid enim oremus sicut oportet nescimus, sed ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: qui autem scrutatur corda, scit quid spiritus sapiat, quia secundum deum interpellat pro sanctis. Quod non sic est intelligendum, ut existimemus sanctum spiritum dei, qui in Trinitate incommutabilis deus est, & cum patre & filio unus deus, tanquam aliquem qui non sit quod deus est interpellare pro sanctis. Dictum quippe est: Interpellat pro sanctis, quia interpellare sanctos facit, sicut dictum est: Tentat uos dominus deus uester, ut sciat si diligatis eum: hoc est ut scire uos faciat. Interpellare utique sanctos facit gemitibus inenarrabilibus, inspirans

629
inspirans eis desiderium etiam adhuc incognitae tate rei, quam per patientiam expectamus. Quomodo enim narratur, quando desideratur quod ignoratur: Nam utique si omnimodo ignoraretur, non desideraretur: & rursus, si uideretur, non desideraretur, nec gemitibus quaereretur.

630
Hac omnia considerans, & si quid aliud de hac re tibi dominus insinuauerit, quod uel mihi non occurrit, uel dici a me longum fuit, certa in oratione uincere hoc seculum, ora in spe, ora fideliter & amanter, ora instanter atque patienter, ora sicut uidua Christi. Quauis enim ad omnia membra eius, hoc est ad omnes qui in eum credunt, & eius corpori sociantur, sicut docuit, orare pertineat, specialiter eius uiduis inuenitur iniuncta. Nam duae fuerunt Annae honorabiliter nominatae, una coniugata quae sanctum Samuelem peperit, alia uidua quae sanctum sanctorum cum adhuc infans esset agnouit. Orauit & coniugata in dolore animi & afflictione cordis, quia filios non habebat: tunc ipsum Samuelem impetrauit, & acceptum deo reddidit, quia cum posceret uouit. Sed oratio eius quomodo ad orationem illam dominicam pertineat, non facile reperitur, nisi quia in eo quod ibi positum est: Libera nos a malo: non paruum malum uidebatur, & nuptam esse, & fructu carere nuptiarum, cum sola excuset nuptias procreandorum causa filiorum. De illa uero Anna uidua uide quid scriptum sit: Quia non discedebat de templo, ieiunijs & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Nec aliunde Apostolus quod & supra commemorauit: Quae autem uere uidua est, inquit, & desolata, sperauit in domino, & persistet in orationibus nocte ac die. Et dominus cum semper ad orandum & non deficiendum nos hortaretur, uiduam commemorauit, quae licet iniquum & impium iudicem, ac dei & hominum contemptorem ad audiendam causam suam assidue interpellando conuertit. Quam ergo praeter ceteris uiduae debent uacare orationibus, satis hinc intelligi potest, quod omnibus ad suscipiendum orandi studium de uide uis propositum est exhortationis exemplum. Quid autem in hoc operis genere in uiduis electum est, nisi destitutio & desolatio: Quapropter si se omnis anima intelligat in hoc seculo destitutam atque desolatam quamdiu peregrinatur a domino, profecto quamdam uiduitatem suam deo defensori assidua & impensissima precatione commendat. Ora ergo ut uidua Christi, nondum habens eius conspectum, cuius precaris auxiliu. Et licet sis ditissima, sicut pauper ora. Nondum enim ueras futuri seculi diuitias habes, ubi nulla dana formides. Licet habeas filios & nepotes, numerosamque familiam, quod & supra dictum est, sicut desolata ora: incerta sunt enim omnia temporalia, etiam usque in finem uitae huius in nostram consolationem mansura. Tu autem si ea quae sursum sunt quaeris & sapias, aeterna &

certa desideras, quae quamdiu nondum habes, etiam saluis omnibus atque obsequentibus tuis, tanquam desolata deputare te debes. Et si tu, profecto etiam tuo exemplo religiosissima nurus tua, & aliae sanctae uiduae uirginesque sub uestra cura securius constitutae: quanto enim magis domum uestram pie tractatis: tanto impensius orationibus instare debetis, rerum praesentium non occupate negocijs, nisi quae flagitat causa pietatis. Sane meminertis & pro nobis non negligenter orare. Nolumus enim sic nobis honorem quem periculosum gerimus deferatis, ut adiutorium quod necessarium nouimus auferatis. A familia Christi oratum est pro Petro, oratum est pro Paulo, & uos in eius familia esse gaudemus, & incomparabiliter plus quam Petrus & Paulus orationum fraternalium auxilijs indigemus. Orate certatim concorditer sanctoque certamine: non enim aduersus alterutrum certatis, sed aduersus diabolum sanctis omnibus inimicum. In ieiunijs & uigilijs, & omni castigatione corporis quam plurimum adiuuatur oratio. Faciat quaeque uestrum quod poterit: quod altera minus potest, ea quae potest faciat, si in altera diligit, quod ideo quia non potest ipsa non facit: proinde quae minus ualet, non impediatur plus ualentem, & quae plus ualet, non urgeatur minus ualentem. Conscientiam quippe uestram deo debetis. Nemini autem uestrum aliquid debeatis, nisi ut in uicem diligatis. Exaudiat te dominus, qui potens est facere supra quam petimus aut intelligimus.

Augustinus Victoriano presbytero, consolans eum ad tolerantiam accipiendam mala quae Barbari in Italiam & Hispaniam incursionem facientes, inferebant sanctis uiris & sacris uirginibus. Epistola CXXXII

Domino dilectissimo & desiderantissimo fratris & compresbytero Victoriano, Augustinus in domino Salutem.

Itera tuae impleuerunt grandi dolore cor nostrum, quibus petisti, ut prolixo opere aliqua responderem, cum talibus malis magis prolixus gemitus & fletus, quam prolixus libri debeantur. Totus quippe mundus tantis affligitur cladibus, ut penes pars nulla terrarum sit, ubi non talia qualia scripsisti committantur atque plangantur. Nam ante paruum tempus etiam in illis solitudinibus Aegypti, ubi monasteria separata ab omni strepitu, quasi securi degebant, a Barbaris interfecti sunt fratres. Iam uero quae modo in regionibus Italiae, quae in Gallijs nepharia perpetrata sint, etiam uos latere non arbitror: de Hispanijs quoque tot provincijs, quae ab his malis diu uidebantur intactae, coeperunt iam talia nunciari. Sed quid longum est? Ecce in regione nostra Hipponensi, quoniam eam Barbari non attigerunt, clericorum Donatistarum, & Circuncellionum latrocinia sic uastant ecclesias, ut Barbarorum fortasse facta mitiora sint. Quis enim Barbarus excogitare potuit quod isti, ut in oculos clericorum nostrorum calcem & acetum mitterent, quorum

membra etiam cætera plagis horrendis uulneribusque fauciarunt: Deprædantur etiam domos, aliquas & incendunt, fructus aridos diripiunt, humidus fundunt, & talia cæteris comminando, multos etiam rebaptizari compellunt. Prædæ quàm ista ad te dicarè, ex uno loco per huiusmodi terrores quadraginta & octo animæ mihi rebaptizatae nunciatae sunt. Plangenda sunt hæc, non miranda, & exclamandū ad deum, ut non secundum merita nostra, sed secundum misericordiā suam à tantis malis liberet nos. Nam quid utique sperandum fuit generi humano, cum hæc & in Prophetis & in Euangelio tanto ante prædicta sint? Nō itaque debemus tam nobisipsum esse contrarij, ut credamus quando leguntur, & queramur quando complentur: sed potius et illi qui increduli fuerant cum hæc in sanctis libris conscripta legeret uel audiret, nunc saltem credere debent cum compleri iam uident: ut de his tam magnis pressuris tanquam in torculari domini dei nostri, sicut amurca infidelium murmurantium & blasphemantium fluit, ita oleum quoque fidelium confitentium & orantium exprimi & liquari non cesset. Illis enim qui contra Christianam fidem querelas impias facere non quiescunt, dicentes, quod antequam ista doctrina per mundum predicaretur, tanta mala non patiebatur genus humanum, facile est ex Euangelio respondere. Dominus enim dicit: Seruus nesciens uoluntatem domini sui, & faciens digna plagis, uapulabit paucis: seruus autem sciens uoluntatem domini sui, & faciens digna plagis, uapulabit multis. Quid ergo mirum si Christianis temporibus iste mundus tanquam seruus iam sciens uoluntatem domini sui, et faciens digna plagis, uapulat multis? Attendunt quanta celeritate Euangelium prædicatur, & non attendunt quanta peruersitate contemnit. Serui autem dei humiles & sancti qui dupliciter mala temporalia patiuntur, quia & ab ipsis impijs, & cum ipsis patiuntur, habent consolationes suas, & spem futuri seculi. Vnde dicit Apostolus: Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Proinde charissime, etiam illis quorum uerba dicis te perferre non posse, quoniam dicunt: Si nos peccatores ista meruimus, quare & serui dei Barbarorum ferro perempti sunt, & ancillæ dei captiuae ductæ sunt: humiliter & ueraciter & pie responde. Quantalibet enim iustitiā seruemus, quantalibet domino obedientiam exhibeamus, nunquid meliores esse possumus illis tribus uiris qui in caminum ignis ardentis pro conseruanda lege Dei proiecti sunt? Et tamē lege quid illic dicat Azarias unus ex tribus, qui aperiens os suum in medio ignis dixit: Benedictus es domine deus patrum nostrorum, & laudabile & gloriosum nomen tuum in secula: quoniam iustus es in omnibus quæ fecisti nobis, & omnia opera tua uera, & rectæ uia tua, & omnia iudicia tua ueritas.

& iudicia ueritatis fecisti per omnia quæ intulisti nobis & ciuitati sanctæ patrū nostrorū Hierusalem: quoniam in ueritate et iudicio intulisti nobis omnia hæc propter peccata nostra: quoniam peccauimus, & legi tuæ non paruimus, & mandatis tuis non obaudiuimus, ut bene nobis esset: & omnia quæ intulisti nobis, iudicio uero intulisti, & tradidisti nos in manus iniquorum inimicissimorum transfugarum, & regi iniusto & pessimo ultra uniuersam terram. Et nunc nō est ut possimus aperire os. Vere confusio & opprobriū facti sumus seruis tuis, & eis qui te colunt: Ne tradideris nos in perpetuum propter nomen tuum domine, & ne despexeris testamentū tuū domine, & ne abstuleris misericordiam tuam à nobis, propter Abraham qui à te dilectus est, et propter Isaac seruū tuum, & Israel sanctū tuum, quibus loquutus es, multiplicaturū te semen eorum ut astra cœli & arenam maris: quoniam domine minimi facti sumus præ omnibus nationibus, & sumus humiles hodie in terra propter peccata nostra. Vides certe frater, quales uiri quæ sancti, quæ fortes in medio tribulationis, ubi tamē eis parcebatur, & eos urere ipsa flamma uerebat, peccata sua confitebantur, pro quibus se digne & iuste humiliari nouerant nec tacebant. Nunquid etiam meliores esse possumus ipso Daniele, de quo per Ezechielem prophetā dicit deus ad principē Tyri: Nunquid tu sapientior quam Daniel? Et qui ponit unus in tribus iustis quos dicit Deus solos se esse liberaturum, ostendens utique in illis tres quasdam formas iustorum, quos ita se liberaturum dicit, ut nec filios suos secum liberent, sed ipsi soli liberentur, Noe, Daniel, & Iob: Lege tamen etiam precem Danielis, & uide quemadmodū in captiuitate positus peccata non tantū populi sui, uerum etiā sua confiteatur, & pro his dicat per iustitiam dei se ad illam captiuitatis poenā & opprobria peruenisse. Sic enim scriptum est: Et dedi faciem meam ad dominum deum, ut quærerem preces & obsecrationes in ieiunationibus & sacco, & precatus sum dominum deum meum, & confessus sum, & dixi: Domine deus magne & mirabilis, & qui seruas testamentū tuum, & misericordiam diligentibus te, & seruantibus præcepta tua, peccauimus, aduersus legem fecimus, impie egimus, & recessimus & declinauimus à præceptis tuis, & à iudicijs tuis, & non exaudiuimus seruos tuos prophetas, qui loquebantur in nomine tuo ad reges nostros, & ad omnē populum terræ. Tibi domine iustitia, nobis autem confusio faciei, sicut dies hic uiro Iuda, & habitantibus Hierusalem, & omni Israel, qui proximi sunt & qui longe sunt in omni terra, in qua eos disseminasti propter contumaciam eorum, quia improbauerunt te domine. Nobis autem confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, & patribus nostris, quia peccauimus tibi domine Deo nostro miserationis & propiciationis, quoniam recessimus

633
cessimus & non audiuius uocem domini dei nostri, ut essemus in præceptis legis huius, quæ dedit in conspectu nostro per manus seruatorum eius prophetarum omnium Israel. Peccauerunt enim aduersus uocem tuam, & superuenit nobis maledictio & iusiurandum, quod scriptum est in lege Moyli serui dei: quoniam peccauimus, & stauit sermones suos quos loquutus est ad nos & ad iudices nostros, qui iudicabant in nos, superducere mala magna, quæ nunc facta sunt sub omni cœlo secundum ea quæ facta sunt in Hierusalem, sicut scriptum est in lege Moyli: Omnia mala hæc uenerunt ad nos, & non rogauimus dominum deum nostrum ut auerteret à nobis delicta nostra, & ut intelligeremus omnem ueritatem tuam. Et uigilauit dominus Deus ad omnem sanctum suum, & perduxit ea quæ fecit ad nos, quoniam iustus dominus deus noster in omni mundo suo quem fecit, & non audiuius uocem eius. Et nunc domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu forti, & fecisti tibi nomen sicut dies hic, delicta aduersus legem tuā fecimus, domine in omnibus misericordia tua. Auertatur itaque impietas tua, & ira tua à ciuitate tua Hierusalem, & iniquitates patrū nostrorum, Hierusalem & populus tuus in confusionem uenit omnibus qui circum nos sunt. Et nunc exaudi deus noster preces serui tui & orationem eius, & ostēde nobis faciem tuam ad sanctificationem tuam quæ deserta est. Propter te inclina domine Deus meus aurem tuam & exaudi, aperi oculos tuos, & uide interitum nostrum & ciuitatis tuæ Hierusalem, super quam inuocatum est nomen tuum, quoniam non in nostra iustitia factauimus preces nostras in conspectu tuo, sed ad misericordiam tuam quæ magna est: exaudi domine, propiciare domine, intende domine, & ne tradideris propter te deus meus, quoniam nomen tuū inuocatum est in ciuitate tua super populū tuum. Et adhuc me loquente & orante & enumerante peccata mea & peccata populi mei, audiui uocem dicentē mihi: Daniel intellige uerba quæ loquor tibi, quia ego missus sum ad te, &c. Vide quemadmodum sua peccata prius dixit, & postea populi sui. Et hæc dei cōmendat iusticiā, & hanc dei laudē dicit, quia non iniuste, sed pro peccatis eorū flagellat etiā ipsos sanctos suos. Si ergo ista dicunt qui excellentissima sanctitate ignes et leones circa se innoxios habuerunt, quid nos oportet dicere in humilitate nostra, qui tā longe illis impares sumus, quantancumque iusticiam seruare uideamur? Sed ne aliquis existimet illos dei seruos, quos dicis à Barbaris interfectos, sic illam mortem euadere debuisse, quomodo tres illi uiri ab ignibus, & Daniel à leonibus liberatus est, sciat illa propterea facta miracula, ut eos uerū deum colere crederent reges à

quibus in illa supplicia tradebantur. Hoc enim erat in occulto iudicio & misericordia dei, ut illis regibus eo modo consulere ad salutem. Antiocho autem regi, qui Machabæos poenis crudelibus interemit, noluit ita consulere, sed eorū gloriosissimis passionibus. cor durū regis acriori feueritate puniuit. Lege tamen, etiā unus illorū qui sexto loco patiebatur quid dicat. Ita em scriptū est. Et post hunc sextū applicuerunt. Cumque hic tormētis excruciatu moreret, dixit: Noli te seducere propter nos, hæc patimur peccates in deū nostrum, & facta sunt hæc digna nobis. Tu autem noli te putare impunitum futurū, qui aduersus deū & legem eius legibus tuis pugnare uoluisti. Vides etiam isti quæ humiliter & ueraciter sapiat, qui pro peccatis suis se flagellari à domino consentitur. De quo scriptum est: Quem enim diligit dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit. Vnde & Apostolus: Si em nosmetipsos iudicaremus, à domino non utique iudicaremur: Cum iudicamur autem, à domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Hæc fideliter lege, fideliter prædica, & quantum potes caue, & cauendum doce, ne aduersus deum in his tentationibus & tribulationibus murmuretur. Bonos dicis Dei seruos & fideles & sanctos, gladio Barbarorum peremptos. Quid autem interest, utrum eos febris an ferrum de corpore soluerit? Non qua occasione exeant, sed quales ad se exeant dominus attendit in seruis suis, nisi quod maiore habet poenam languor diuturnus quam citissimus exitus: & tamen etiam ipsum languorem diuturnū & horrendum legimus, qualem passus est Iob ille, cuius certe iusticiæ Deus ipse qui falli non potest tale perhibet testimonium. Grauiissima sane & multum dolenda est illa captiuitas foeminarum castarum atque sanctarum, sed non est captiuis earum deus, nec captiuis deserit suas, si nouit suas. Nam & illi sancti quorum passiones & confessiones de scripturis sanctis commemorauit, ab hostibus ducti atque in captiuitate positi, illa dixerunt quæ conscripta leguntur à nobis, ut discamus captiuos dei seruos non deserit à domino suo. Vnde autem scimus quid etiam per istas omnipotens & misericors deus in ipsa terra Barbarica fieri uelit mirabilium suorū. Tantum ne cessetis pro illis ingemiscere ad Deum, & querere quantum potestis, & quantum ipse permittit, cum tempus & facultatem dederit, quid de illis factum sit, uel quæ uestra possint habere solatia. Nam Sitifensis ante paucos annos Seueri episcopi neptis sanctimonialis à Barbaris ducta est, & per mirabilem dei misericordiā, cum honore magno suis parētibus restituta est. Domus enim illa Barbarorum ubi captiua ingressa est, subita cœpit dominorum infirmitate iactari, ita ut omnes ipsi Barbari, tres nisi fallor, uel amplius fratres periculosissima infirmitate laborarent. Quorum mater animaduertit puel-

4. Mac. 7

Prouerb. 3

Heb. 12

1. Cor. 11

1. de ciuit. dei

cap. 14

1. de ciuit. dei

cap. 14

cap. 14

Iam deo deditam, & credidit quod eius orationibus sui filij possent ab imminentis iam mortis periculo liberari, petiuit ut oraret pro eis, pollicens quod si salui facti essent, eam suis parentibus redderent. Ieiunauit illa & orauit, & exaudita continuo est. Ad hoc enim factum erat, quantum exitus docuit. Ita illi tam repentino dei beneficio salute percepta, mirantes eam & honorantes, quod eorum mater promiserat impleuerunt. Ora ergo deum pro eis, & roga ut etiam ipsas doceat talia dicere, qualia supra memoratus sanctus Azarias, inter cetera in oratione & confessione sua fudit ad deum. Sic enim sunt illae in terra captiuitatis suae, quomodo erant illi in ea terra ubi nec sacrificare more suo poterant domino, sicut nec istae possunt uel ferre oblationem ad altare dei, uel inuenire ibi sacerdotem per quem offerant deo. Donet ergo eis dominus ut ei dicant quod Azarias dixit in consequentibus precum suarum. Non est in hoc tempore princeps & propheta & dux, non holocausta, neque oblatio, neque supplicationes, nec locus ad sacrificandum in conspectu tuo & inuenire misericordiam, sed in anima contrita & spiritu humilitatis accipiamur. Sicut in holocaustomatibus arietum et taurorum, & in multitudine agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie perficere subsequentes te, quoniam non erit confusio istis qui in te confidunt. Et nunc sequimur toto corde & timemus te, & quaerimus faciem tuam domine, ne confundas nos, sed fac nobiscum secundum mansuetudinem tuam, & secundum multitudinem misericordiae tuae, & libera nos secundum mirabilia tua, & da gloriam nomini tuo domine, & reuerentur omnes qui ostendunt seruis tuis mala, & confundantur ab omnipotentia tua, & uirtus eorum conteratur, & sciant quoniam tu es dominus deus solus & gloriosus in uniuerso orbe terrae. Haec illis dicentibus & ad deum ingemiscens, omnino suis aderit qui suis adesse consuevit, & aut nihil in earum castissimis membris libidine hostili perpetrari permittet: aut si permittet, cum earum animus nulla consensionis turpitudine maculatur etiam carnem suam defendet a crimine. Et quicquid in ea nec commisit, nec permisit libido patiens, solius erit culpa facientis, omnisque illa uolentia non pro corruptionis turpitudine, sed pro passionis uulnere deputabitur. Tamen enim in mente ualet integritas castitatis, ut illa inuolata, nec in corpore possit pudicitia uiolari, cuius membra potuerunt superari. Haec epistola pro tuo desiderio breuis, pro meis tamen occupationibus multum prolata, & propter perlatores festinationem nimis accelerata sufficiat charitati tuae. Multo uberius uos dominus consolabitur, si scripturas eius intentissime legeritis. Augustinus Orontio resalutans illum. Epist. CXXIII Domino eximio meritoque honorabili, & suscipiendo filio Orontio, Augustinus.

A Go gratias quod aduentum eximie tatis tuae literis etiam preuenire dignatus es, & ante contuitum misisti colloquium, ut tuo prius affatu quam aspectu fruere remur, & diu desiderata notitiam epistolari solatio quodammodo pregustantes, expectaremur auidius & ardentius, quod iucundius gratiusque caperemus, domine eximie meritoque honorabilis & suscipiende filii. Reddo itaque meritis tuis & praecurrentibus officijs debitum resalutationis obsequium, incolumitatem tuam gaudens nunciatam, optansque continuam. Et quod rescripta exiguitatis meae iure prerogatae beneuolentiae reposcendo addidisti dicens: Si tamen id de tanta sanctitate possumus promereri: nullo modo audeo desperare, sanctitatis eiusdem, cuius haustu pro nostro modulo aliquid sumus, ipsum fontem non solum laudandum, uerum etiam nobiscum participandum, & tuae prudentiae placitum, ut deus incomparabiliter atque incommutabiliter bonus, qui per suam potentiam tam bonae tuae mentis est institutor, sit etiam per gratiam restitutor. Incolumen te deus omnipotens felicitatemque tueatur domine eximie meritoque honorabilis ac suscipiende filii.

Augustinus Olympio ad dignitatem prouecto, ut ea recte utatur, commendans ei causam Bonifacij. Epistola CXXIII

Dno dilectissimo & in Christi membris honorabiliter amplectendo filio Olympio, Augustinus. Vicquid sis secundum seculi huius cursum, nos tamen charissimo & syncretissimo conseruo Olympio Christiano fidelissime scribimus. Hoc enim tibi esse scimus omni gloria gloriosius, & omni sublimitate sublimius. Fama quippe ad nos pertulit, honorem te adeptum esse celsiorem, quae utrum uera esset, nondum apud nos fuerat confirmatum, cum hac scribendi prouenit occasio. Sed quoniam nouimus te a domino didicisse, non alta sapere, sed humilibus consentire, quolibet culmine prouectus esses, non aliter quam soles literas nostras te accepturum esse praesumimus, domine dilectissime, & in Christi membris honorabiliter amplectende filii. Temporalis uero felicitate ad aeterna lucra te prudenter usum minime dubitamus, ut quanto plus potes in hac terrena republica, tanto plus impendas coelesti illi quae te in Christo peperit ciuitati, quod tibi uberior rependatur in regione uiuentium, & in uera pace securorum ac sine fine gaudiorum. Sancti fratris & coepiscopi mei Bonifacij petitionem tuae rursus charitati commendo, ne forte nunc fieri possit quod ante non potuit. Cum enim posset sine ulla forsitan quaestione quod praecessor eius, quamuis sub alieno nomine comparauerat, & sub ecclesiae nomine possidere iam coeperat, consequenter etiam ipse retinere: nolumus tamen quoniam fisci debitor fuit, hunc scrupulum habere in conscientia. Neque enim fraus ista, quia

Rom. 12

fisco fiebat, ideo non fiebat: quia ille quidem Paulus, postquam episcopus factus est, renunciaturus suis omnibus rebus propter immensum cumulum fiscalium debitorum, exacta quadam cautione, in qua certum ei pondus debebatur argenti, hos exiguos agellos unde uictum sustentaret tanquam ecclesiae comparauit, sub nomine tunc potentissimae domus, ut etiam ex ipsis morem suum sequens cum fisco non solueret, nullas exactorum molestias pateretur. Ille autem qui eidem ecclesiae illo defuncto est ordinatus, timuit hos agros suscipere: & cum posset pro solis fiscalibus debitis, quae de memoratis possessiunculis ille cotraxerat imperiale beneficium postulare, totum maluit consistere, quod eas Paulus de argento proprio, cum esset fisco obnoxius, de hastario emerat: ut eas ecclesia si fieri potest, non occulta episcopi iniquitate, sed manifesta Christiani imperatoris liberalitate possideat. Quod si fieri non potest, melius inopiae laborem serui dei tolerat, quam ut necessariorum facultatem cum conscientia fraudis obtineant. Ad hoc tuum suffragium petimus impartiri digneris: quia id quod primo impetratum est, noluit allegare, ne iterum supplicandi sibi intercluderet facultatem: non enim erat ad desiderata respensum. Nunc uero cum sis eadem benignitate qua soles, sed amplior potestate, non desperamus adiuuante domino, meritis tuis hoc facile posse concedi: cum etiam si tuo nomine eadem loca peteres, & memoratae ecclesiae ipse donares, quis reprehederet, aut quis non maxime praedicaret petitionem tuam, non terrenae cupiditati, sed Christianae pietati seruientem? Domini dei nostri misericordia te in Christo feliciter tueatur, domine filii.

Augustinus Cornelio scortis dedito, admonens illum ut uxoris defunctae pudicitiam imitetur, si uelit illius impetrare laudes. Epistola CXXV

Domino dilectissimo & honorabili fratri Cornelio, Augustinus.

Scripsisti mihi ut ad te aliquam prolixam epistolam consolatoriam darem, quod grauius optime uxoris morte moueatis, sicut sanctum Paulinum ad Macarium fecisse meministi. Et illa quidem anima in societatem recepta fidelium atque castarum, laudes nec curat, nec quaerit humanas: sed quia propter eos fiunt ista qui uiuunt, prius est ut tu qui consolari eius laude desideras, ita uiuas, ut illic ubi ipsa est esse merearis. Neque enim dubito quod eam non credas ibi esse, ubi illae sunt quae uel adulterijs lectulum conjugalem polluerunt, uel nullo coniugio deligatae fornicatione fluxerunt. Quare de illius laude uiro longe dissimili quasi fugare uelle coestitiam, adulatio est, non consolatio. Nam si eam diligeres sicut ipsa te dilexit, seruasses ei quod tibi ipsa seruauit. Et cum illa si prior obiisses, nullo modo credenda sit cuiquam fuisse nuptura, nonne si uere obitum eius laudibus eius consolandus doleres, ne unam qui

dem ac licitae post illam coniugem quaereret? Hic tu diciturus es. Quid mecum asperere agis? quid dure obiurgas? Nonne inter haec uerba ecce fenuimus, dum uita ducitur prius finienda quam corrigenda? Vis ut ignoscam exitabili securitati tuae? quanto satius tu ignoscis si non amabili, certe miserabili sollicitudini meae. Inimico quidem animo Tullius inuehebatur, & longe alia erat terrenam rempublicam gubernantis intentio, & tamen ait: Cupio Patres conscripti me esse clementem, cupio in tantis reipublicae periculis non dissolutum uideri. Quanto iustius ego dico, cum ipse noueris quam tibi amicum animum geram, in aeternae ciuitatis seruitio constitutus minister uerbi sacramentique diuini: cupio frater Cornelii, me esse clementem, cupio in tantis tuis meisque periculis non dissolutum uideri? Plebs mulierum excubat lateribus tuis, crescit indies pellicum numerus, eiusdem autem numeri dominum, imo uero seruum infatigabilem per tot scorta libidinibus diffluentem, & laudes defunctae castae coniugis a nobis uelut ad mitigandam coestitiam suam iure amicitiae flagitantem episcopi patienter audimus? Qui cum esses, non dico catechumenus, sed in errore nobiscum perniciosissimo constitutus iuuenis, iunioribus nobis ab hoc te uitio temperatissima uoluntate correxeras, quo non post longum tempus sordidius es reuolutus: deinde in extremo uitae periculo baptizatus, non dicam te sene, nobis certe iam senibus & insuper episcopis nondum emendaris. Vis de bonae uxoris morte per nos consolari, nos de hac tua uerore morte quis consolatur? An quia non possumus obliuisci tanta erga nos merita tua, ideo cruciandi adhuc sumus moribus tuis, ideo contemendi, & pro nihilo habendi quando gemimus ad te de te? Sed fatemur nos non esse aliquid ad te corrigendum ac sanandum, deus attendatur, Christus cogitetur, Apostolus audiatur dicens: Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Si qualiscunque episcopi amici tui uerba spernis in corde tuo, corpus domini tui cogita in corpore tuo. Postremo quomodo de die in diem differendo peccas, cum extremum diem tuum nescias? Nunc probabo quas tu ab ore nostro laudes Cyprianae desideres. Certe si adhuc in schola rhetorum uerba discipulis uiderem, prius ab eis mercedem sumerem. Vendere tibi uolo laudem pudicissimae coniugis tuae, prius mihi mercedem da, pudicitiam tuam. Da, inquam, & accipe. Humanum dico propter infirmitatem tuam, puto quod non sit apud te digna Cypriana cuius laudibus anteponis amorem concubinarum tuarum, quod utique facies, si permanere in illo amore, quam ad istas laudes peruenire malueris. Quid mihi uis extorquere poscendo, cum pro te uideas esse quod posco? Quid precaris subiectus, quod potes iubere correctus? Mittamus munera spiritalia coniugis tuae, tu imitationem, ego laudem: quaequam sicut supra dixi, laudem ab hominibus iam illa non

1. Cor. 6

Verba uideret

quærat imitationem uero tuam tantum querit etiam defuncta, quantum te dilexit etiam dissimilem uiua. Faciam de illa quod uis, cum tu feceris quod & ego uolo & illa. Si enim diues ille superbus atq; impius, sicut in Euangelio dominus loquitur, qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide, cum malorum meritorum pœnas apud inferos lueret, neq; de digito contēpti ante ianuā suam pauperis aquæ stillam impetrare ualisset, recordatus est quinque fratres suos, & rogauit ad eos eundē pauperem mitti, cuius requiem in sinu Abrahamæ longe prospiciebat, ne & ipsi uenirent in illum locum tormentorum: quantomagis tua coniunx te recordatur: quantomagis te casta non uult ad pœnas uenire mœchorū, si fratres suos nec superbus ad pœnas uenire uoluit superborū: & cum frater nollet fratribus in malis se esse cōiunctū, quantominus uult in bonis constituta coniunx uirum in malis habere separatū: Lege ipsum locū in Euāgelio: Christi est uox pia, Crede deo. Doles uidelicet cōiugem mortuam, & putas si eam laudauero, quod meis affatibus cōsolaberis, discere quod doleas si cum illa nō eris. An magis tibi dolendum est, quod à me nondum laudatur, quàm mihi quod à te non amatur? Nam utiq; si amares, cum illa esse post mortem desiderares, quod profecto non eris, si qualis es talis eris. Ama ergo cuius exigis laudē, ne quod mēdaciter exigis, iuste denegem. Et alia manu. Dominus nobis præstet de tua salute gaudere domine dilectissime & honorabilis frater.

Augustinus Antonino gratias agit pro laudibus, collaudans quod ingenue professus sit dogma catholicum. Epistola CXXVI

Augustinus Antonino.

Utm à duobus tibi scripta deberentur cumulatissime maior pars reddita est, quod unum nostrum præsentem

uides, cuius ex ore cum me quoq; accipis, poteram non rescribere, nisi ipso iubente fecissem, quo proficiscente superuacaneum uidebatur esse quod feci. Quapropter fertilius fortasse tecum colloquor, quàm si coram adessem, cum et epistolam meam legis, & eum audis in cuius pectore me habitare optime nosti. Cum magno gaudio literas sanctitatis tuæ considerauit atque digessi, quod & Christianum animū tuum sine ullo furore iniqui tēporis & in nos amicissimum præ se gerūt. Gratulor tibi, & gratias ago deo et domino nostro de spe & fide & charitate tua, tibi que apud eum, quod de nobis tam bene existimas, ut fideles dei seruos esse credas, idq; ipsum in nobis corde purissimo diligas quam hinc etiam gratulandum beneuolentiæ tuæ potius, quàm gratiæ tibi agenda sunt. Tibi enim prodest ipsam diligere bonitatem, quam profecto diligit qui eum diligit quem credit bonum, siue ille se ita, siue aliter quàm creditur habeat. Unus tantum in hac re cauendus est error

ne quisque non de homine, sed de ipso hominis bono aliter sentiat, quàm ueritas postulat. Tu uero frater dilectissime, qui nullo modo erras credēdo uel sciendo, magnū bonum esse libenter deo casteq; seruire, cum quēlibet hominum propterea diligis, quod huius boni participem credis, tecum est fructus tuus, etiam si ille nō ita sit. Quapropter tibi de hac re gratulandum est, illi autem non si propterea diligitur, sed si talis est, qualē esse existimat à quo propterea diligitur. Quales itaq; nos simus, quātumq; in deum promouerimus, ipse uiderit, cuius nō solum de hominis bono, sed de homine ipso nō potest erare iudicium. Tibi ad mercedem beatitudinis, quod ad hanc rem attinet, satis est, quod nos tales credens quales oportet esse seruos dei, toto sinu cordis amplecteris. Gratias uero tibi uberes agimus, quod nos cum laudas, tāquam tales simus mirabiliter hortaris, ut tales esse cupiamus: uberes etiam, si non solum te commendas orationibus nostris, sed etiam non præmittas orare pro nobis. Gratius est em̄ deo pro fratre deprecatio, ubi sacrificium charitatis offertur. Paruum tuum plurimū saluto & secundum præcepta domini salutaria opto grādescere. Domui quoq; tuæ unam fidem & deuotionem uerā, quæ sola catholica est, provenire desidero & precor: in quam rem, si quā forte aliam nostram operam necessariam existimas, ne tibi uendicare dubites & communi domino fretus & iure charitatis. Illud sanē admonuerim religiosissimam prudentiam tuam, ut timorem dei non irrationabilem uel inferas infirmiori uasi tuo, uel nutrias, diuina lectione grauiq; colloquio. Nemo enim sollicitus de statu animæ suæ atq; ob hoc sine pertinacia inquirenda uoluntati domini intentus est, qui bono demonstratore usus nō dinoscat, quid inter schisma quodlibet atq; unam catholicam interlit.

Augustinus Donato proconsuli Africæ, ut Donatistas coerceat non occidat. Epistola CXXVII
Dño eximio meritoq; honorabili insigniterq; laudabili filio Donato, Augustinus in dño S.

Ollem quidem in his afflictionibus esse Africanā ecclesiam cōstitutā, ut terrenæ ullius potestatis indigeret auxilio. Sed quia sicut Apostolus dicit. Non est potestas nisi à deo: pculdubio cū per uos syncerissimos catholicæ matris filios eidē subuenitur, Auxiliū nostrum in nomine domini est, qui fecit cœlum & terram. Quis enim nō sentiat in tantis malis non paruam nobis consolationē diuinitus missam, cum tu uir talis & Christi nominis amantissimus, Proconsularibus es sublimatus insignibus, ut ab sceleratis & sacrilegis ausibus inimicos ecclesiæ bonæ tuæ uolūtati potestas sociata cohiberet, domine eximie meritoq; honorabilis insigniterq; laudabilis fili? Deniq; unum solum est quod in tua iusticia pertimescimus, ne fortē quoniam quicquid mali contra Christiana-

Christianam societatem ab hominibus impijs ingratisq; committitur, profecto grauius est & atrocius, quàm si in alios talia committantur: tu quoq; pro immanitate facinorum, ac nō potius pro lenitatis Christianæ consideratione censeas coercēdum: quod te per Iesum Christum ne facias obsecramus. Neq; enim uindictam de inimicis in hac terra requirimus, aut uero ad eas angustias animi nos debent coarctare quæ patimur, ut obliuiscamur quid nobis præceperit, pro cuius ueritate ac nomine patimur, qui diligimus inimicos nostros & oramus pro eis. Vnde ex occasione terribiliū iudicium ac legum ne in æterni iudicij pœnas incidāt, corrigi eos cupimus, non necari, nec disciplinam circa eos negligi uolumus, nec supplicij quibus digni sunt exerceri. Sic igitur eorum peccata compesce, ut sint quos pœniteat peccasse. Quæsumus igitur ut cum ecclesiæ causas audis, quamlibet nefarijs iniurijs appetitam uel afflictā esse cognoueris, potestatem occidendi te habere obliuiscaris, & petitionē nostram non obliuiscaris. Non tibi uile sit neq; cōtemptibile fili honorabiliter dilectissime, quod uos rogamus ne occidantur, pro quibus dominum rogamus ut corrigantur excepto etiam quod à perpetuo proposito recedere non debemus uincendi in bono malum. Illud quoq; prudētia tua cogitet, quod causas ecclesiasticas insinuare uobis nemo præter ecclesiasticos curat. Proinde si occidendos in his sceleribus homines putaueritis, deterrebitis nos ne per operam nostram ad uestrū iudicium aliquid tale perueniat: quo cōperto illi in nostram perniciem licentiore audacia grassabuntur, necessitate nobis impacta & indicta, ut etiam occidi ab eis eligamus, quàm eos occidēdos uestris iudicijs ingeramus. Hanc admonitionem, petitionem, obsecrationem meam, ne quæso aspernanter accipias. Neq; enim te arbitror nō recolere, magnam me ad te & multo quàm nunc es altius sublimatum, etiam si episcopus nō essem, fiduciam tamen habere potuisse. Cito interim per editū excellentiæ tuæ nouerint hæretici Donatista, manere leges contra errorem suum factas, quas iam nihil ualere arbitrant & iactant, ne uel sic nobis parcere aliquatenus possint. Plurimum autē labores & pericula nostra quo fructuosa sint adiuuabis, si eorum uanissimā & impia superbiæ plenissimam sectam non ita cures imperialibus legibus comprimi, ut sibi uel suis uideantur qualescūq; molestias pro ueritate atq; iusticia sustinere: sed eos cum hoc abs te petatur, rerum certarum manifestissimis documentis apud acta uel præstatiæ tuæ uel minorū iudicium conuinci atq; instrui patiaris, ut & ipsi qui te iubente attinent, durā si fieri potest, flectāt in melius uoluntatē, & ea cæteris salubriter legāt. Onerosior est quippe q; utilior diligētia, quam uis magnū deferatur malum, & magnum teneatur bonum, cogi tantum homines non doceri.

Hæreticos corrigi uult

Augustinus eidem Donato, blande extimulans ad uitam uere Christianam. Epistola CXXVIII
Domino eximio & syncerissima dilectione honorabili fratri Donato, Augustinus in dño S.
Vod te administratē multū desiderans, etiā cū Tibilim uenisses, uidere non potui, credo propterea factū esse, ut animo tuo curis publicis expedito potius fruerer, q; ut illa salutatio me apud te ocioso, & te negotioso, neutri nostrū quantū satis esset, desiderū tēperaret: recolēs quippe honestatē ab in eunte grāte indolis tuæ, abūdanter idoneū tuū pectus existimo cui se Christus largissime infundat, ut fructus ei afferas in æterna & cœlesti gloria q; tēporali & terreno præconio digniores. A multis enim imō profus ab omnibus, quos uel percontari uel ultro etiā prædicātes audire potui, castitatē uirtutēq; administrationis tuæ constanter omnino laudantib. atq; præferētib. & sine ullo scrupulo dissonæ uarietatis accepi, & eo certius q; ignorabāt necessitudinē nostrā, & utrum te uel tenuiter nossem penitus nesciebāt prædicatores tui, ne magis eos auribus meis se dedisse q; uera de te spargere crederē. Ibi enim est à uanitate remota laudatio, ubi etiā uituperatio ab offensione secūra est. Verūtamen ò frater eximie & syncerissima dilectione honorabilis, non nunc docēdus es, sed fortasse admonēdus, omnē istam gloriā famamq; populārē nō in ore uulgi esse latibilē, sed in rebus ipsis: quæ etiā si uulgo displiceāt, proprio tamē fulgore ac pōdere non imperitorū cōmēdatione preciosa sunt: magisq; miserāndus est qui talia improbat, q; ille qui de talibus improbat iudicāndus miser. Cum uero placēt et sibi debita laude populariter quoq; prædicātur, nec sic quidē ipsæ maiores melioresq; fiunt alieno iudicio, quoniā integrātur intima ueritate, & solius cōscientiæ robore solidātur. Vnde magis hominib. recte existimātibus, q; ei de quo uulgus bene existimat, aliquid ex eo felicitatis accidit. Quæ cū optime noueris uir bone, intuere ut cœpisti fortissima cordis acie dñm nostrū Iesum Christū, & ab omni inani fastu omnino detumescēs, assurge in illū, qui non uētose alleuat cōuersos ad se, sed certis fidei passibus innitēs atq; ascēdentes collocat in sempiterno fastigio cœlestis atq; angelicæ dignitatis. Per quē te obsecro ut rescribas mihi, tuosq; omnes quos in Sinitensi uel Hipponēsi habes, ad catholicā ecclesiæ communionem comiter & benigne adhorteris. In cuius gremio etiā patrem tuum laudabilē & egregium uirum abs te genitum esse cognoui, quem ut debito meritis eius à me officio salutes peto, & nos uisere non graueris. Quod etiam propter rem tuam quam hic habes meliorem apud deum faciēdam, non imprudenter exposco. Dei misericordia te circumplectatur, & ab omni iniquitate conseruet.
Augustinus Olympio comiti, ut leges Cæsaris aduersus Donatistas euulget. Epistola CXXIX
Domino

Domino eximio & merito præstantissimo multumque in Christi charitate honorando filio Olympio, Augustinus in dn. S.

Quamuis mox ut audiuimus te merito sublimatum, cum ipsa fama nondum nobis certissima esset, nihil aliud de animo tuo credidimus erga ecclesiam dei cuius te ueraciter filium esse gaudemus, quam quod tuis literis mox aperuisti: tamen etiam illis lectis, quibus ultrò dignatus es etiam si pigri & cunctantes essemus, exhortationem beneuolentissimam mittere, ut instruente humilitate nostra per religiosam obedientiam tuam, dominus cuius munere talis es, ecclesie sue iam iamque subueniat, maiore fiducia tibi scribimus domine eximie & merito præstantissime multumque in Christi charitate honorare fili. Et fratres quidem multi sancti collegæ mei, grauiter ecclesia perturbata profecti sunt penè fugientes ad gloriosissimum comitatum, quos siue iam uideris, siue literas eorum ab urbe Roma opportunitatis cuiusquam occasione acceperis: ego tamen licet nullum consilium cum eis communicare potuerim, non potui prætermittere per hunc fratrem & presbyterum meum, qui urgente necessitate pro salute ciuis sui, etiã mediã hie me quomodocumque ad illas partes uenire compellus est, & salutare & admonere charitatem tuam quam habes in Christo Iesu domino nostro, ut opus tuum bonum diligētissima acceleretur instantia, quo nouerint inimici ecclesie leges illas quæ de idolis confringendis & hæreticis corrigendis uiuo Stilichone in Africam missæ sunt, ex uoluntate Imperatoris pijsissimi & fidelissimi constitutas: quo nesciente uel nolente factum siue dolose iactant, siue libenter putant, atque hinc animos imperatorum turbulētissimos reddunt, nobisque periculose ac uehementer infestos. Hoc autem quod petendo uel suggerendo admoneo præstantiam tuam, non dubito omnium per Africam collegarum meorum fieri uoluntate. Arbitrorque quacumque primitus exorta occasione facillime posse ac debere maturari, ut nouerint sicut dixi homines uani, quorum & aduersantium salutem requirimus, & leges quæ pro Christi ecclesia missæ sunt, magis Theodosij filium quam Stilichonem curasse mittendas. Propterea quippe memoratus presbyter harum perlator, cum de regione sit Mileuitana, ab episcopo suo uenerabili fratre meo Seuero, qui tuam mecum syncerissimam dilectionem multum salutat, per Hipponem regium, ubi ego sum, transire iussus est: quia cum forte simul essemus in magnis ecclesie tribulationibus & perturbationibus, que rebamus occasionem scribendi ad eximietatem tuam & non inueniebamus. Iam quidem unam epistolam miseram in negotio sancti fratris & collegæ mei Bonifacii episcopi Cataquæsis, sed nondum ad nos peruenerant grauiora quæ nos uehementius agitant: quibus comprimendis

A Christum misericordiam consilio consulatur, cõmodius episcopi qui propterea nauigauerunt, cum tanta benignitate tui cordis acturi sunt, qui potuerunt communi consilio diligentius deliberatum aliquid ferre, quantum temporis permittebat angustia. Illud tamen quo animum clementissimi & religiosissimi principis erga ecclesiam prouincia nouerit, nullo modo esse differendum sed etiam antequam episcopos qui profecti sunt uideas, quam primum tua præstantissima pro Christi mēbris in tribulatione maxima constitutis uigilantia potuerit, accelerandum suggero, peto, obsecro, flagito. Neque enim paruum in his malis solatiū dominus obtulit, quod te uoluit multo amplius posse quam poteras, quando iam de tuis multis ac magnis operibus bonis gaudebamus. Multum sane de quorundam neque paucorum fide firma & stabili gratulamur, qui ex occasione legum ipsarum ad Christianam religionem uel catholicam pacem conuersi sunt, pro quorum salute sempiterna nos in hac temporalis etiã periclitari delectat. Propterea enim maxime ab hominibus nimium dureque peruersis, nunc inimicitiarum grauiores impetus sustinemus, quos nonnulli eorum nobiscum patientissime sustinent: sed plurimum infirmitati metumus donec discant & ualeant adiuuante misericordissima gratia domini, seculum præsens & hominum diē robore cordis ualētore contemnere. Cõmonitorium quod mihi fratribus episcopis, si ut puto nondum ibi sunt, ab eximietate tua illis tradatur cum uenerint. Tantam quippe tui syncerissimi pectoris habemus fiduciam, ut adiuuante domino deo nostro non solum impertitorem auxiliij te uelimus, uerum etiam consilij participem.

Augustinus Cirtenlibus à factione Donatistarum conuersis ad ecclesie catholice societatem gratulatur, admonens ut ex animo faciant quod faciunt & in eo persistent. Epistola CXXX

Dominis honorabilibus & merito suscipiendis, charissimis ac desiderantissimis fratribus in omni honorum gradu, Cirtenlibus, Augustinus episcopus.

Sid quod in uestra ciuitate nos grauius contristabat absumptum est, si duritia cordis humani resistens manifestissima & quodammodo publicæ ueritati eiusdem ueritatis uicincta est, si sapit dulcedo pacis unitatis que charitas, & non iam reuerberat oculos faucios, sed sanos illustrat ac uegetat, non sunt hæc opera nostra, sed Dei: non hæc humanis operibus omnino tribuerem, nec si cum apud uos essemus tanta conuersio multitudinis nobis loquentibus & hortantibus proueniret. Hoc agit ille & efficit, qui per ministros suos rerum signis extrinsecus admonet, rebus autem ipsis per seipsum intrinsecus docet. Nec ideo pigrius moueri nos oportet ad uisendos uos, quoniam quicquid in uobis laudabile est factum, non à nobis, sed ab illo factum est, qui facit mirabilia solus. Multo enim alacrius

Acrius debemus accurrere ad spectanda opera diuina quam nostra, quia & nos si quid boni sumus, opus illius non hominum sumus: unde Apostolus dixit, Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Xenocrates Polemonem, ut scribitis, & nos ex illius literis recordamur, de fruge temperantiae disputando, non solum ebriosum, uerum etiam tunc ebrium ad mores alios repente conuertit. Quamquam ergo ille sicut prudenter & ueraciter intellexistis, non deo fuerit acquisitus, sed tantum à dominatu luxurie liberatus: tamen ne id ipsum quidem quod melius in eo factum est humano operi tribuerim, sed diuino. Ipsius namque corporis quod est infimum nostrum, si qua bona sunt, sicut forma & uires & salus, & siquid eiusmodi est, non sunt nisi ex deo creatore ac perfectore naturæ, quāto magis animi bona donare nullus alius potest? Quid enim superbius uel ingratius cogitare potest humana uerocordia, si putauerit cum carne pulchrum faciat deus hominem, animo castum ab homine fieri? Hoc in libro Christianæ sapientie sic scriptum est: Cum scirem, inquit, quia nemo esse potest continens, nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientie scire cuius esset hoc donum. Polemo ergo si ex luxurioso continens factus ita sciret cuius esset hoc donum, ut eum abiectis superstitionibus gentium pie coleret, non solum continens, sed etiam ueraciter sapiens & salubriter religiosus existeret: quod ei non tantum ad presentis uitæ honestatem, uerum & ad futuram immortalitatem ualeret. Quantominus igitur mihi arrogare debeo conuersionem istam uestram uel populi uestri, quam modo nobis nunciastis, quæ me nec loquente, nec saltim presente proculdubio diuinitus facta est, in quibus ueraciter facta est. Hoc itaque precipue cognoscite, hoc pie humiliterque cogitate, Deo fratres, deo gratias agite, deum timete ne deficiatis, amate, ut proficiatis. Si autem adhuc quosdam amor hominis occulte segregat, & timor hominis fallaciter congregat, obseruent qui tales sunt, quoniam deum cui nuda est humana conscientia, nec testem fallunt, nec iudicem fugiunt. Si quid autem illos de quaestione ipsius unitatis, pro sue salutis sollicitudine permouet, hoc sibi quantum existimo iustissimum extorqueant, ut de catholica ecclesia, id est toto orbe diffusa potius id credant quod diuinæ scripturæ dicunt, non quod linguæ humanæ maledicunt. De ipsa uero dissensione quæ inter homines orta est, qui qualeslibet fuerint non utique præiudicant promissis dei, qui dixit ad Abraham, In semine tuo benedicentur omnes gentes: quod creditum est cum audiretur prædictum, & negatur cum uidentur impletum: hoc tantum interim breuissimum, & nisi fallor inuicissimum cogitent, aut actam esse istam causam in ecclesiastico transmarino iudicio, aut non esse actam. Si acta ibi non est, innocens est Christi societas per omnes transmarinas

gentes, cuius societatis nos communionem gaudemus, & ideo ab eis innocentibus utique sacrilega direptione separatur. Si uero acta est ibi ista causa, quis non intelligat, quis non sentiat, quis non uideat, eos in ea uictos, quorum inde communio separata est? Eligat ergo utrum malint credere, quod pronunciauerunt ecclesiastici cognitores, aut quod murmurant uicti litigatores. Aduersus istam complexionem dictu breuissimam, intellectu facillimam, attendite pro uestra prudentia diligenter, quam nihil sobrius responderi possit, & tamen malus Polemo magis ebrietate inueterati erroris uertitur. Date ueniam prolixiori fortassis epistolæ quam iucundiori, uerum tamen ut arbitror, utiliori quam blandiori, domini honorabiles & merito suscipiendi, charissimi ac desiderantissimi fratres. De aduentu autem nostro ad uos, utrorumque desiderium Deus impleat. Quanto enim charitatis ardore accendamus ad uisendos uos, uerbis explicare non possumus, sed uos benigne credere minime dubitamus.

Augustinus Memorio episcopo commēdat Possidium, damnans disciplinas liberales, nisi ad studium pietatis. Multa de libris quos scripsit de musica: item de uersibus Dauidicis. CXXXI

Domino beatissimo & uenerabiliter charissimo & synceriter desiderantissimo fratri & coepiscopo Memorio, Augustinus in domino S.

Nillas iam reddere debui literas sanctæ charitati tue sine his libris quos à me sancti amoris iure uolētissimo

Cflagitasti, ut hac saltem obedientia responderem epistolis tuis, quibus me magis onerare quam honorare dignatus es. Quamquam ubi succumbo, quia oneror, ibi etiam quia diligor, subleuor. Neque enim à quolibet diligor, subleuor, & eligor, sed ab eo uiro & domini sacerdote quem sic acceptum Deo sentio, ut cum animam tuam tam bonam leuas ad dominum, quoniam in illa me habes, leues & me. Debui ergo nunc libros mittere, quos emendaturum me esse promiseram: & ideo non mihi, quia non emendaui: non quia nolui, sed quia non potui, curis uidelicet multis & multum præualentibus occupatus. Nimis autem ingratum ac ferreum fuit, ut te qui nos sic amas, hic sanctus frater & collega noster Possidius, in quo nostram non paruam presentiam reperies, uel non disceret, uel sine literis nostris disceret. Est enim per nostrum ministerium, non literis illis, quas uariarum serui libidinum, liberales uocant, sed dominico pane nutritus, quantus ei potuit per nostras angustias dispensari. Quid enim aliud dicendum est eis, qui cum sint iniqui & impij, liberaliter sibi uidentur eruditi, nisi quod in literis uere liberalibus legimus: Si uos filius liberauerit, tunc uere liberi eritis. Per eum namque præstatur, ut ipsæ etiam quæ liberales disciplinae ab eis qui in libertatem uocati non sunt appellatur, quid in se habeant

Contra liberales disciplinas

Historia

1. Retract. 10

habeant liberale noscatur. Neque enim habent congruum libertati, nisi quod habent congruum ueritati. Vnde ille ipse filius: Et ueritas, inquit, liberabit uos. Non ergo illæ innumerabiles & impia fabulæ, quibus uanorum plena sunt carmina poetarum, ullo modo nostræ consonant libertati: non oratorum inflata & expolita mendacia: non denique ipsorum philosophorum garulæ argutiæ, qui uel deum prorsus non cognouerunt, uel cum cognouissent Deum, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, & dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt: & immutauerunt gloriam incorrupti dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & uolucrum atque quadrupedum & serpentium: uel qui istis simulacris non dediti, aut non nimis dediti, coluerunt tamen & seruiuerunt creaturæ potius quam creatori. Absit omnino ut istorum uanitates & insaniam mendaces, uentosa nugæ ac superbus error, recte liberales literæ nominentur, hominum scilicet infelicitium, qui dei gratiam per Iesum Christum dominum nostrum qua sola liberamur de corpore mortis huius non cognouerunt, nec in eis ipsis que uera sunt senserunt. Historia sane, cuius scriptores fidem se precipue narrationibus suis debere profitentur, fortassis habeat aliquid cognitione dignum liberis, cum siue bona siue mala hominum, tamē uera narratur. Quamuis in eis cognoscendis qui spiritu sancto non adiuti sunt, rumoresque colligere ipsa humana infirmitatis conditione compulsi sunt, quemadmodum non fallerentur in plurimis omnino non uideo: est tamē in eis aliqua propinquitas libertatis, si uoluntatem mentiendi non habent, nec homines fallunt, nisi cum ab hominibus humana infirmitate falluntur. Verum quia in omnibus rerum motibus qui numeri ualeant, facilius consideratur in uocibus, eaque consideratio quibusdam quasi gradatis itineribus nititur ad superna intima ueritatis, in quibus uisus ostendit se sapientia hilariter, & in omni prouidentia occurrit amantibus: initio nostri oculi cum a curis maioribus magisque necessarijs uacabat animus, uolui per ista que a nobis desiderasti scripta proludere, quando con scripsi de solo rhythmo sex libros, & de melo scribere alios forsitan sex, fateor, disponebam, cum mihi ocium futurum sperabam. Sed postea quam mihi curarum ecclesiasticarum sarcina imposita est, omnes illæ deliciae fugere de manibus, ita ut uix nunc ipsum codicem inueniam, quoniam tuam uoluntatem, nec petitionem sed iussionem, continere nequeo. Quod sane opusculum si potuero mittere, non quidem me tibi obtemperasse, uerum tamen te hoc a me tanto pereflagitasse poenitebit. Difficillime quippe intelliguntur in eo quinque libri, si non adsit qui non solum disputantium possit separare personas, uerum etiam pronuntiando ita sonare mo-

ulus syllabarum, ut eis exprimantur, sensumque aurium feriant genera numerorum: maxime quia in quibusdam etiam silentiorum dimensa interualla miscetur, quæ omnino sentiri nequeunt, nisi auditorem pronunciator informet. Sextum sane librum quem emendatum repperi, ubi est omnis fructus cæterorum, non distuli mittere charitati tuæ, fortassis ipse tuam non multum refugiet prauitatem. Nam superiores quinque uix filio nostro & cōdiacono Iuliano, quoniam & ipse iam nobiscum cōmilitat, lectione & cognitione digni uidebuntur. Quem quidem non audeo dicere plus amo quam te, quia nec ueraciter dico, sed tamen audeo dicere, plus desidero quam te. Mirum uideri potest, quemadmodum quem pariter amo, amplius desiderem, sed hoc mihi facit spes amplior uidendi eum: puto enim quod si ad nos te iubente uel mittente uenerit, & hoc faciet quod adolescentem decet, maxime quia nondum curis maioribus detinetur, & te ipsum mihi expeditius apportabit. Quibus numeris consistant uersus Dauidici non scripsi quia nescio. Neque enim ex Hebræa lingua quam ignoro, potuit etiā numeros interpretari exprimere, ne metri necessitate ab interpretandi ueritate amplius quam ratio sententiarum sinebat digredi cogere: certis tamen eos consistere numeris, credo illis qui eam linguam probe callent. Amavit enim uir ille sanctus Musicam piam, & in ea studia nos magis ipse quam ullus alius autor accendit. Habitetis omnes in æternum in adiutorio altissimi, qui habitatis unanimes in domo, pater materque fratres filiorum, & cuncti unius patris filij, memores nostri.

Augustinus Florentinæ puellæ studiose offerens suam docendi operam, si proferat quid uelit exponi. Epistola CXXXII

Dominæ eximie meritoque honorabili in Christo ac suscipienda filia Florentinæ, Augustinus episcopus in domino salutem.

Anctum propositum tuum & inuisceratus cordi tuo timor domini castus permanens in seculum seculi, curam pro te nostram non solum in precibus apud deum, uerum etiam in admonitionibus ad te ipsam non mediocriter suscitatur. Quod quidem in epistolis meis quas ad matrem reuerentiæ tuæ, debito mihi cum honore nominandam, dedi, non semel feci. Sed quia hoc mihi rescribere dignata est, prius te uelle accipere literas meas: tunc demum si quid forte opus esset tibi ex ministerio meo, quod uenerando studio tuo omniumque talium quantum possum libera seruitute debere me noui, non te esse taciturnam & rescribendo insinuaturnam: ecce feci quod te uoluisse, quamuis non per te, comperi, ne uideret tibi ostium fiduciae inhumaniter claudere: superest ut promas ipsa, si quid ex me querendum putas. Aut enim scio quod inquisieris & non nego: aut ita nescio ut nullo fidei salutisque demerito

Hier. 31

Luc. 1

Psal. 50

2. Cor. 12

Mat. 23

1. Cor. 3

Luc. 3

Ioan. 1

Ioan. 5

mento nesciam, & de hoc etiam te ipsam si potuero faciam reddita ratione securam. Aut certe si & nescio & tamen sciendum est, uel impetrabo a domino ne tibi desim: nam sæpe officium impertiendi meritum est accipiendi: uel ita tibi respondebo, ut noueris pro hac ipsa re quam pariter nescimus ad quem pulsare debeamus. Hæc ideo præloquutus sum, ne te pro certo speres quicquid a me quaesieris auditura, & cum hoc non prouenerit, audacter potius quam prudenter me fecisse arbitreris, quod tibi quaerendi si quid uoles facultatem dedi. Hoc enim feci non doctor perfectus, sed cum docendis perficiendus, domina eximia meritoque honorabilis in Christo ac suscipienda filia. Equidem etiam in ijs rebus quas utcumque scio, magis te cupio esse scientem, quam scientiæ nostræ indigentem. Neque enim ut quod scimus doceamus, aliorum ignorantiam optare debemus. Multo quippe melius omnes sumus dociles deo, quod utique in illa superna patria, cum in nobis completum fuerit quod promissum est, perficietur, ut non dicat homo proximo suo, Cognosce dominum. Omnes enim cognoscent eum, sicut scriptum est, a minore usque ad maiorem eorum. Et sollicitissime cauendum est in docendo superbiæ uitium, quod in discendo non ita est. Vnde & sancta scriptura nos admonet, dicens: Sit omnis homo uelox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Et ille in Psalmo ait: Auditui meo dabis exultationem & lætitiā: continuoque subiicit, Et exultabunt ossa humiliata. Vidit enim in audiendo facillime seruari humilitatem, quæ difficilis est in docendo, quoniam necesse est ut doctor habeat superiorem locum, ubi laboriosum est obtinere ne subrepat elatio. Vides ne quem admodum periclitemur a quibus hoc expectatur, ut non solum doctores simus, uerum etiam cum simus homines diuina doceamus? Sed laborum periculorumque nostrorum singulare est solatium, cum ita proficiscis, ut illud peruenias, ubi nullius hominis doctoris egeatis. Isto autem periculo non tantum nos, nam ad illum de quo dicturus sum, quid sumus nos? non ergo nos tantum periculo isto, sed etiam ille doctor gentium periclitatum se esse testatur cum dicit, Ne in magnitudine reuelationum mearum extollar, datus est mihi stimulus carnis, &c. Vnde & ipse dominus timoris huius admirabilis medicus: Nolite, inquit, ab hominibus uocari Rabbi, unus est enim magister uester Christus. Quod retinens idem ipse doctor gentium dicit: Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui in cremetum dat deus. Hoc & ille meminit qui in natis mulierum, quanto magnus erat, tanto se in omnibus humiliabat, indignum se affirmans qui Christi calciamenta portaret. Quid enim aliud ostendit ubi ait: Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi stat & audit eum, & gaudio gaudet propter uocem sponsi: Hic est ille autem

Aug. to. 2

ditus de quo paulo ante commemorauit in Psalmo positum, Auditui meo dabis exultationem & lætitiā, & exultabunt ossa humiliata. Proinde tanto me certius, tanto solidius, tanto sanius gaudere scias de fide & spe & dilectione tua, quanto minus indigueris, non tantum a me quicquam discere, sed ab ullo prorsus hominum. Verum tamen quia cum illic essem, te quidem per aetatem uerecundante, boni parentes & amantissimi bonorum studiorum tuorum, quanto pietatis ueracis sapientiæ ardore flagrantes mihi intimare dignati sunt, & beneuolentissime petierunt ne tibi instruendæ in quo opus esset meam operulam denegarem, admonendam te his literis credidi, secundum supradictas optiones, ut quæras quod uis, ne sim superfluus si conatus fuero docere quod scis: dum tamen firmissime teneas, quod etsi aliquid salubriter per me scire potueris, ille te docebit qui est interioris hominis magister interior, qui in corde tuo tibi ostendit uerum esse quod dicitur: quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus.

Augustinus Italicæ cuidam, de clade Romanorum a Barbaris illata, de perpetuandis malis spe uitæ cœlestis. Epistola CXXXIII

Religiosissima atque in Christi membris merito sanctæque laudabili famulæ dei Italicæ, Augustinus in Domino Salutem.

Res epistolas tuæ benignitatis acceptam cum ista rescripti. Vnam quæ adhuc meas literas exigebat, alteram quæ ad te iam peruenisse indicabat, tertiam que beneuolentissimam pro nobis curam tuam etiam de domo clarissimi & egregij iuuenis Iuliani, quæ nostris adhæret parietibus, continebat. Qua accepta continuo respondere non distuli, quia procurator eximietatis tuæ cito se Romam posse mittere scripsit: cuius literis grauer contristati sumus, quod ea quæ illic in urbe uel circa urbem geruntur, non nobis insinuare curauit, ut certum apud nos fieret quod incerta fama credere uolebamus. Fratrum quippe literis ante transmissis, quamuis molesta & dura, multo tamen leuiora nunciata sunt. Plus sane quam dici potest miratus sum, quod nec tanta occasione hominum tuorum fratres sancti episcopi scripserint, nec epistola tua quicquam nobis de tantis tribulationibus uestris insinuauerit, quæ utique per uiscera charitatis nostræ sunt, nisi forte faciendum non putasti quod nihil prodesse duxisti, aut nos tuis literis molestificari noluisse. Prodest aliquid, quantum ego arbitror, etiam ista cognoscere. Primo quia iniustum est gaudere uelle cum gaudetibus, & flere non uelle cum flentibus. Deinde quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Absit itaque ut recu-

E semus

femus audire etiam quæ amara & tristia sunt erga charissimos nostros. Nescio quo enim modo minus fit, quod patitur unū membrū, si communiuntur alia mēbra. Nec ipsa mali releuatio fit per communionē cladis, sed per solatium charitatis, ut quamuis alij ferendo patiuntur, alij cognoscendo compatiuntur, communis sit tamen tribulatio, quibus probatio, spes, dilectio, spiritusque communis est. Omnes autē nos dominus consolatur, qui & hæc temporalia mala prædixit, & post hæc bona æterna promisit: nec debet cum præliatur infringi, qui uult post præliū coronari, uires, illo subministrante certantibus, qui præparat ineffabilia dona uictoribus. Rescripta illa nostra non tibi ad nos auferant scribendi fiduciam, præsertim quia timorem nostrū non improbabili defensione lenisti. Paruulos tuos resalutamus, & in Christo tibi grādescere optamus, qui iam in hac ætate cernunt quā sit amor huius seculi periculosus & noxius, atque utinam cum magna & dura patiuntur, parua & flexibilia corrigantur. De domo illa quid dicam, nisi benignissime tuæ curæ gratias agam? Nam eam quam dare possumus nolunt, quam uolūt autem dare non possumus. Neque enim sicut falso audierūt, a decessore meo relicta est ecclesiæ, sed inter antiqua eius prædia possidetur, & anti quæ alteri ecclesiæ sic coheret quemadmodum ista de qua agitur alteri.

Augustinus Pammachio uiro senatori, gratulatur quod eam Numidiæ partem cui præerat adhortatus sit literis, ut à Donatistis conferrent se ad ecclesiæ communionem. Epist. CXXXIII

Domino eximio & merito suscipiendo, atque in Christi uisceribus dilectissimo filio Pammachio, Augustinus in domino salutem.

Ona opera tua Christi gratia germinantia, te nobis in membris eius honorandum, & plane notissimum dilectissimumque fecerunt. Neque enim si quotidie faciē tuam uiderem, notior mihi esses, quā cū interiorem tuam pacis decorem, pulchrum ac ueritatis luce radiantem, in unius tui facti candore conspexi, conspexi & agnouī, agnouī & amaui: huic nunc loquor, huic scribo, dilecto amico meo, qui mihi corpore absentī absens innotuit. Verum tamen iam simul eramus, & coniuncti sub uno capite uiuebamur, in cuius charitate nisi radicatus esses, nō tibi tam dilecta catholica unitas foret, nec colonos tuos Aphros, eo terrarum, unde Donatistarum furor exortus est, hoc est in mediā consulari Numidiā constitutos, tali admoneres alloquū, tāto feruore spiritus animares, ut deuotiōe promptissima ad se quendum, eligerēt, quod te talem ac tantum uirum, non nisi agnita ueritate sequi cogitarēt: & tam longe à te locorum interuallis remoti irent sub idem caput, atque in eius mēbris in æternum tecum deputarētur, cuius præcepto tibi temporaliter seruiūt. In hoc ergo tuo facto te cognitū

amplectens, exultaui ut gratularer tibi in Christo Iesu domino nostro, tibi que has gratulatorias literas mitterem, qualecūque specimen cordis & amoris erga te mei: neque enim amplius potui. Sed quæro ne tu hactenus quicquid te diligo metiaris, perlectā transi hanc epistolam transitu inuisibili qui intus fit, & perge cogitando in petus meū, & cerne quid illic de te agatur. Patebit enim oculo charitatis cubiculum charitatis, quod claudimus aduersus nugas tumultuosas seculi, cum illic deū adoramus: & uidebis ibi delicias lætitiæ meæ de tam bono opere tuo, quas nec lingua effari, nec stylo exprimere ualeo, calentes atque flagrantēs in sacrificio laudis eius, quo inspirante hoc uoluisti, & quo adiuuante potuisti. Gratias deo super inenarrabili dono eius. O quā multorum tecum pariter senatorū, pariterque sanctæ ecclesiæ filiorum, tale opus desideramus in Aphrica, de quali tuo lætamur. Sed illos periculosum est exhortari, tibi securum est gratulari. Illi enim forte non facient, & tāquam nos in animo eorum uicerint inimici ecclesiæ, decipiendis insidiabūtur infirmis. Tu uero iam fecisti, unde inimici ecclesiæ, liberatis confundantur infirmis. Proinde sufficere uisum est, ut ipse quibus Christiano iure potueris, amica fiducia istam epistolam legas. Sic enim ex tuo facto fieri posse in Aphrica credent, quod forte dum putant fieri non posse, pigrescunt. Insidias autem quas ipsi hæretici distorto corde moluntur, quoniam nisi eos arbitratos ualere aliquid in possessiōe Christi, animo tuo, nec rescribere uolui. Audies tamē hæc à fratribus meis, quos plurimum cōmendo eximietati tuæ, ne in tam magna tamque inopinata salute hominum, de quibus per te catholica mater exultat, asperneris etiam superflua metuentes.

Augustinus Scuero abbati, blādissime monens ne mutuis laudibus certet, sed potius ea tractet quæ propius pertinent ad pietatem. CXXXV

Domino beatissimo atque dulcissimo, uenerabilissimoque desiderabili fratri & confacerdoti Seuero, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus et qui mecum sunt fratres in domino salutem.

Pistola mea quam peruexit charissimus filius & condiaconus noster Timotheus iam parata erat profecturo, quando filij nostri Quoduultus & Gaudentius ad nos uenerunt cum literis tuis. Inde factū est ut continuo proficiscens, non afferret responsionem meam, quoniam post illorum aduentū quantulumcunque apud nos immoratus est, & profecturus per horas singulas uidebatur. Sed etsi per eum respondissem, adhuc debitor forem. Nam & tunc quod uideor respondisse debitor sum, non dico charitatis, quam tāto magis debemus, quanto amplius impēderimus, cuius nos perpetuos debitores ostēdit Apostolus dicens: Nemini quicquā debeatis, nisi ut inuicem diligatis: sed ipsius epistolæ tuæ. quando enim

sufficiam

sufficiam tuæ suauitati, tantæque auiditati animi tui quam mihi lecta nūciauit. Rem quidē mihi in te notissimā insinuauit, uerum etiam etsi non mihi rei nouę insinuatix, noua tamen rescripto rum exactrix fuit. Miraris fortasse, cur me huius debiti persolutorē imparem dicam cum tu de me tam multum sentias, qui me tāquam anima mea noueris: sed hoc ipsum est quod mihi magnam difficultatem fecit respōdendi literis tuis, quia & quantus mihi uidearis parco dicere propter uerecūdiam tuam, & utique minus dicendo cum tu in me tantam laudem contuleris, quid nisi debitor remanebo? Quod non curarē si ea quæ de me ad me loquutus es, non ex charitate sincerissima dicta scirem, sed adulatione inimica amicitia. Hoc quippe modo nec debitor fierem, quia talia rependere non deberem: sed quanto magis noui quā fideliter animo loqueris, tantomagis uideo quāto debito grauer. Vide autem quid mihi cōtigit, ut me quodammodo ipse laudauerim, qui me à te fideliter laudatum dixerim. Sed quid aliud dicerem, quā id quod de te admonui quem nosti. Ecce mihi nouam feci quæstionem, quam tu nō proposuisti, & eam fortassis expectas ut soluam: ita mihi parum erat quod debitor eram, nisi etiam me ampliore debito ipse cumularem: quanquam hoc facile sit ostendere, & si non ostēdam facile tibi uidere, & uera infideliter dici posse, & non uera fideliter. Qui enim sic credit ut loquitur, etsi nō uera loquitur, fideliter loquitur: qui autem non credit quæ loquitur, & si uera loquitur, infideliter loquitur. Nunquid ergo dubito quod ea de me credas quæ scripsisti? Quæ cum in me non agnosco, potuisti fideliter de me non uera dicere: sed nolo te uel beneuolētia sic falli cui bene uolētique debitor sum, quia & tam fideliter & tam beneuole ea quæ uera sunt possem de te dicere, nisi ut supra dixi, uerecūdiæ tuæ parcerem. Ego autem quando laudor à germanissimo & familiarissimo animę meæ, uelut à me ipso lauder, sic habeo. Quod cernis quā molestum sit etiam uera si dicantur. Quanto potius quia etiam cū sis altera anima mea, imō una sit anima tua & mea, sic in me falleris putando mihi adesse quæ desunt, quomodo & de se ipse unus homo falli potest? Quod nō tam ideo nolo ne quę diligo tu fallaris, uerū etiam ne minus ores ut sim quod iam me esse credis: nec in eo sum tibi debitor, ut eodem progressu beneuolentiæ credam & loquar de te bona, quæ adhuc & tu tibi deesse cognoscis, sed ut animo tam quidem beneuolo eam tantum dicam bona tua, dona dei, de quibus in te certus sum. Quod non ideo non facio ne fallar in eis, sed ne tu à me laudatus, ipse te laudasse uidearis: & propter illam iustitiæ regulam, quia mihi fieri nolo. Quod si fieri debet, eligo esse debitor quam diu puto non esse faciendum. Si autem fieri non debet, nec debitor sum. Sed noui quid mihi ad hæc respōdere possis: ita ista

Aug. to. 2

loqueris quasi prolixam epistolam tuam de laudibus meis desiderauerim. Absit ut hoc de te credam: sed epistola tua, nolo dicere quæ ueris uel quæ non ueris, plena tamē laudibus meis, hoc de me ut reprehēderē etiam te nolēte flagitauit. Nam si quid aliud uolebas ut scriberem, largitorē me desiderabas, non redditorem. Porro iustitiæ ordo sic se habet, ut debitum prius reddamus, tum deinde cui reddimus si hoc placet aliquid & donemus: quāquam etiam talia qualia desiderasti ut scriberem, si diligentius præcepta dominica cogitemus, reddimus potius quæ donamus, si nemini quicquam debendū est nisi ut inuicem diligamus. Ipsa quippe dilectio exigit debitum ut fraternæ charitati seruiētes eum qui se adiuuari recte uelit, in quo possumus adiuuemus. Sed mihi frater & tu credo quod noueris, quanta sint in manibus meis, quibus ob diuersas curas quas nostræ seruitutis necessitas habet, uix mihi paucissimæ guttæ temporis stillantur, quas alijs rebus si impendero cōtra officium meum mihi facere uideor. Quod enim uis ut ad te prolixā epistolam scribam, & hoc quidē debeo fateor, debeo prorsus hoc tam dulci, tam sincere, tam meræ uoluntati tuæ. Sed quia bonus es amator iustitiæ, inde te admoneo, ut de illa quam diligis hoc à me libētius audias. Cernis prius esse quod tibi & alijs quā quod tibi tātummodo debeo, & tempus ad omnia mihi non sufficit, quando nec ad illa quæ priora sunt. Vnde omnes charissimi & familiarissimi mei, quorū in nomine Christi inter primos mihi es, rem facient officij sui, si non solum alia mihi scribenda ipsi non imponant, uerum etiam cæteros quāta possunt autoritate & sancta benignitate prohibeant: ne uidear ego durus cum à singulis petita non dederō, dum ea uolo magis reddere quæ omnibus debeo. Denique cū sicut speramus & promissum tenemus, ad nos uenerit uenerabilitas tua, scies quibus operibus literarum & quantum occupatus sim, & instantius facies quod rogauī, ut & alios quos potueris mihi aliquid aliud scribendum uolentes iniungere à me demoliaris. Dominus deus noster impleat cordis tui tam grandem, & tam sanctum sinum quem ipse fecit, domine beatissime.

Augustinus Felici & Hilarino episcopis, adhortans ut afflictiones patienter ferant, Bonifacium presbyterū liberans inuidia, quod diceretur ab ipso submotus ex ordine presbyterij. CXXXVI

Domini dilectissimis meritoque honorandis fratribus Felici & Hilarino, Augustinus in dn. S.

On miror satanam fidelium animos perturbātem, cui resistite permanentes in spe promissorum dei, qui fallere non potest: qui nō solum nobis in se credentibus & sperantibus, & in eius charitate usque in finem perseuerantibus polliceri præmia æterna dignatus est, uerū etiam temporalia scandala non defutura prædixit, quibus fidem

E 2 nostram

nostrā exerceri & probari oporteret. Ait enim, Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum: sed continuo subiecit, Qui autem perseverauerit usque in finem, hic saluus erit. Quid ergo mirum si homines seruis dei detrahunt, & qui eorum uitam peruertere non possunt, famam decolorare conantur, cum ipsum deum & dominum eorum quotidie blasphema re non cessent, cum eis displicet quicquid contra eorum uoluntatem iusto & occulto iudicio facit: Vnde exhortor prudentiam uestram domini dilectissimi meritoque honorandi fratres, ut scripturam dei qui nobis hæc omnia futura prænuñciauit, & aduersus ea nos firmos esse debere premonuit, contra hominum maledica uaniloquia suspicionesque temerarias corde Christianissimo cogitetis. Breuiter itaque dico charitati uestre, Bonifacium presbyterum in nullo crimine apud me fuisse detectum, nequaquam me de illo tale aliquid credidisse uel credere. Quomodo ergo iuberem de numero presbyterorum nomine eius auferri, uehementer terrente euangelio ubi dominus ait: In quo iudicio iudicaueritis iudicabimini: Cū enim causa quæ inter illum & Spem exorta est, sub diuino examine pendeat secundum placitum eorum, quod uobis si uolueritis poterit recitari, quis ego sum ut audeam dei præuenire sententiam in delendo uel supprimendo eius nomine, de quo nec suspicari temere malum aliquid episcopus debui, nec dilucide iudicare homo de occultis hominum potui, cū in ipsis causis secularibus quando ad maiorem potestatem refertur arbitrium iudicandi, manentibus sicuti erant omnibus rebus, expectetur illa sententia, unde iam non liceat prouocari, ne superiori cognitori fiat iniuria, si eius pendente iudicio aliquid fuerit commutatum: Et utique multum interest inter diuinam & humanam quamlibet excelsissimam potestatem. Domini dei nostri misericordia nunquam uos deserat domini dilectissimi et honorandi fratres.

Apparet quedam esodalitio Augustini parum sequenda fama iuuenem intendisse crimen Bonifacio presbytero Augustini, quod ab eo fuerit de stupro interpellatus. Quum res euidenter argumentis nec refelli nec coargui posset, iustus est uterque adire sepulchrum martyris, ut miraculo transigeretur iudicium. Id ut clam fieret, curat Augustinus. Verum quoniam res eruperat in notitiam hominum, hortatur omnes, ne temere iudicent, neue ob paucorum delicta, uel ipsi deficiant a pietate, uel de omnibus male suspicentur: declarans, nullam fuisse tam felicem esodalitatem, in qua non aliquod flagitium extiterit.

Epistola CXXXVII

Dilectissimis fratribus, clero, senioribus, & uniuersæ plebi ecclesiæ Hipponensis, cui seruo in dilectione Christi, Augustinus in Domino S.

Tinam scripturæ dei sollicita mente intendentes, in quibusque scandalis adiutorio nostri sermonis non egeritis & ille uos potius consolaretur qui con-

latur & nos: qui non solum bona quæ sanctis & fidelibus suis est redditurus, uerum etiam mala quibus erat hic mundus abundaturus ante prædixit, ante conscribenda curauit, ut bona post seculi finem sequutura certiores expectaremus, quæ mala similiter prænuñciata ante seculi finem præcedentia sentiremus. Vnde & Apostolus dicit: Quæcūque enim ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus ad deum. Quid autem opus erat ut ipse dominus Iesus non solum diceret, Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui: quod post seculi finem futurum est, uerum etiam exclamaret, Væ mundo ab scandalis: nisi ut nobis non blandiremur uenire nos posse ad sedes felicitatis æternæ, nisi temporalibus malis exerciti non defecerimus: Quid opus fuit ut diceret, Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum, nisi ut illi de quibus continuo loquutus adiunxit, Qui perseverauerit usque in finem, hic saluus erit: cum hac iniquitatis abundantia refrigescens charitatem uiderent, non perturbarentur, non expauescerent, non quasi rebus insperatis & inopinatis contristati deficerent: sed potius uidentes accidere quæ futura prædicta sunt ante finem, patienter perseverarent usque in finem, ut securi mereantur regnare post finem, in ea uita quæ non habet finem. Proinde charissimi in isto scandalo quo de Bonifacio presbytero nonnulli perturbantur, non uobis dico ut non doleatis. Qui enim ista non dolent, non est in eis charitas Christi: qui autem etiam de talibus gaudent, abundat in eis malignitas diaboli. Non quia in memorato presbytero apparuit aliquid quod dignum damnatione iudicaretur, sed quia duo de domo nostra talem habent causam, ut unus eorum sine dubio perditus habeatur, & sit alterius fama apud quosdam mala, apud quosdam dubia, etiam si non sit maculata conscientia. Dolete ista, quoniam dolenda sunt. Non tamen sic ut eo dolore uestra charitas a bene uiuendo refrigescat, sed potius ad dominum deprecandum inardescat, ut si innocens est presbyter noster, quod magis credo, quia cum sensisset alterius motum impudicum & immundum, nec consentire uoluit nec tacere, cito eum sua diuina sententia manifestatum ministerio proprio representet. Si autem male sibi conscius, quod suspicari non audeo, uoluit alterius existimationem lædere, cum eius pudicitiam cõtaminare non posset, sicut dicit ipse cum quo habet causam, non eum permittat suam occultare nequitiam, ut quod homines inuenire non possunt, de quolibet eorum diuino iudicio propaletur. Cum enim ista me causa diu cruciasset, nec inuenirem quomodo unus e duobus conuinceretur, quauis magis presbytero credidissem: cogitaueram primo sic ambos deo relinquere, donec in uno eorum qui mihi suspectus erat aliquid existeret, unde non sine iusta & manifesta causa

causa de nostro habitaculo proijceretur. Sed cum promoueri in clericatu, siue illic per me, siue alibi per literas meas uehementissime conaretur, ego autem nullo modo adducerer ei homini de quo tantum mali existimarem manus ordinationis imponere, aut per commendationem meam alicui fratri meo eum subintroducere, turbulentiùs agere cœpit, ut si ipse in clericatu non promoueretur, nec presbyter Bonifacius in suo gradu esse permetteretur. In qua eius prouocatione cum uiderem Bonifacium nolle quibuslibet in firmis & ad suspicionem propensis de suæ uitæ dubitatione scandalum fieri, paratumque esse honoris sui apud homines damnū perpeti potius, quam in ea contentione, in qua non posset ignorantibus, & dubitantibus uel ad male suspicandum procliuioribus suam demonstrare conscientiam, usque ad ecclesiæ perturbationem inaniter progredi: elegi aliquid medium, ut certo placito se ambo cõstringerent ad locum sanctum se peregrinatos, ubi terribiliora opera dei non sanam cuiusque conscientiam multo facilius aperirent, & ad confessionem uel poena uel timore compellerent. Vbi quidem deus est, & nullo continetur uel includitur loco qui condidit omnia, & eum a ueris adoratoribus in spiritu & ueritate oportet adorari, ut in occulto exaudiens, in occulto etiam iustificet & coronet. Verum tamen ad ista quæ hominibus uisibiliter nota sunt, quis potest eius cõsiliū perscrutari, quare in alijs locis hæc miracula fiant, in alijs non fiant: Multis enim notissima est sanctitas loci, ubi beati Felicis Nolensis corpus conditum est, quod uolui ut pergerent, quia inde nobis facilius fideliusque scribi potest quicquid in eorum aliquo diuinitus fuerit propalatum. Nam & nos nouimus Mediolani apud memoriam sanctorum, ubi mirabiliter & terribiliter demones confitentur, furem quendam quia ad eum locum uenerat ut falsum iurando deciperet, cõpulsus fuisse confiteri furtum, & quod abstulerat reddere: nunquid non & Africæ sanctorum martyrum corporibus plena est? Et tamē nusquam hic scimus talia fieri. Sicut enim quod Apostolus dicit, Non omnes sancti habent dona curationum, nec omnes habent dijudicationem spirituum, ita nec in omnibus memorijs sanctorum ista fieri uoluit ille qui diuidit propria unicuique prout uult. Quapropter cum ego noluissem hunc grauissimum dolorem cordis mei uobis perferri in notitiam, ne uos atrociter & inaniter contristando turbarem, fortassis ideo deus noluit uos latere, ut nobiscum orationibus incumbatis, ut quod ipse in hac causa nouit, nos autem nosse non possumus, etiam nobis manifestare dignetur. Nomen autem presbyteri propterea non ausus sum de numero collegarum eius uel suppressere uel deleere, ne diuinæ potestati sub cuius examine causa adhuc pēdet facere uiderer iniuriā, si illius iudicium meo uelle præiudicio præuenire: quod nec

Aug.to. 2

in negocijs secularibus iudices faciunt, quando causæ dubitatio ad maiorem potestatem refertur, ut pendente relatione aliquid audeant commutare. Et in episcoporum concilio cõstitutum est, nullum clericum qui nondum conuictus sit, suspendi a communione debere, nisi ad causam suam examinandam se non præsentauerit. Bonifacius tamē hanc humilitatem suscepit, ut nec literas acciperet quibus in peregrinatione honorem suum quæreretur, ut in eo loco ubi ambo ignoti sunt, circa ambos æqualitas seruaretur. Et nunc si uobis placet ut nomen eius non recitetur, ne ipsi qui ad ecclesiam accedere nolunt, sicut ait Apostolus, demus occasionem querentibus occasionem, non erit nostrum hoc factum, sed eorum quorum causa fuerit factum. Quid enim obest homini, quod ex illa tabula non uult eum recitari humana ignorantia, si de libro uiuorum non eum delet iniqua conscientia? Proinde fratres mei qui timetis deum, mementote quod ait Apostolus Petrus: Quoniam aduersarius uester diabolus tanquam leo rugiens circumit querens quem deuoret. Quem non potest deuorare seductum ad nequitiam, famam ipsius inquinare conatur, ut si fieri potest opprobrijs hominum & malarum linguarum detractione deficiat, & sic in eius fauces ruat. Si autem nec famam innocentis maculare potuerit, hoc ei persuadere tentat, ut per maleuolas suspiciones de fratre suo iudicet, & sic ab illo implicatus absorbeat. Et quis omnes eius captiones & circumuentiones uel cõprehendere uel enumerare sufficiat? Aduersus tamē hæc tria quæ ad causam præsentem pertinent propius, ne mala exempla imitando ad nequitiam seducamini, ita uos per Apostolum adloquitur deus: Ne sitis iugum ducentes cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? Item alio loco, Nolite, inquit, seduci: Corruptunt mores bonos colloquia mala, Sobrii estote iusti, & nolite peccare. Ut autem linguis detrahentium non deficiatis, sic per prophetam dominus dicit: Audite me qui scitis iudicium, populus meus in quorum corde lex mea est, Opprobria hominum nolite metuere, & detractione eorum ne superemini, nec quod uos spernant magniduxeritis: sicut enim uestimentum ita per tempus absumentur, & sicut lana a tineâ comedentur, iusticia autem mea in æternū manet. Iam uero ne maleuolo animo de seruis dei falsa suspicando pereatis, illud Apostoli cum recordamini ubi ait, Nolite ante tempus iudicare quicquam, donec ueniat dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuique a deo. Et item illud quod scriptum est, Quæ manifesta sunt uobis, quæ autem occulta sunt, domino deo uestro. Manifestum est quidē, quia ista in ecclesia non accidunt sine graui tristitia sanctorum atque fidelium, uerum tamen consolatur

E 3 nos

2. q. 1. nomen

Mat. 7

Rom. 11

Matth. 11

Matth. 11

Matth. 11

1. Cor. 12

2. q. 1. nomen

2. Cor. 11

1. q. 3. quid obest

1. Pet. 5

2. Cor. 4

Es. 51

1. Cor. 4

nos qui cuncta prædixit, atque ut abundantia iniquitatis non refrigescamus, sed usque in finem perseueremus, ut salui esse possimus admonui. Nam quantum ad me attinet, & si est in me quantum charitas Christi, quis uestrum infirmatur & ego non infirmor: Quis scandalizatur & ego non uror: Nolite itaque augere cruciatus meos deficiendo uel in suspicionibus falsis, uel in peccatis alienis. Nolite obsecro uos, ne dicam de uobis: Et super dolores uulnerum meorum addiderunt: nam illi qui gaudent de istis doloribus nostris, de quibus in persona corporis Christi tanto ante prædictum est, Aduersus me insultabant qui sedebant in porta, & in me psallebant qui bibebant uinum: multo tolerabilius sustinentur, pro quibus tamē etiam ipsi orare & bonum eis uelle didicimus. Ad quid enim aliud sedēt isti, et quid aliud captant, nisi ut quisquis episcopus uel clericus uel monachus uel sanctimonialis ceciderit, omnes tales esse credāt, sed nō omnes posse manifestari: Et tamen etiam ipsi cum aliqua maritata inuenitur adultera, nec proijciunt uxores suas, nec accusant marres suas. Cum autem de aliquibus qui sanctum nomen profitentur, aliquid criminis uel falsi sonuerit uel uerū patuerit, instant, fatagunt, ambiunt, ut de omnibus hoc credatur. Hos ergo de nostris doloribus suauitatem suæ malæ linguæ captantes, facile est ut illis canibus comparemus, si forte in malo intelligendi sunt, qui lingebant uulnera pauperis illius, qui ante ianuam diuitis iacebat, & quousque ueniret ad requiem sinus Abrahæ, laboriosa et indigna omnia tolerabat. Vos me nolite amplius cruciare, qui aliquam spem habetis ad deum: uos nolite illa uulnera que illi lingebant multiplicare: uos pro quibus periclitamur, omni hora habentes foris pugnas, intus timores, periculum in ciuitate, periculum in deserto, periculum ex gentibus, periculum ex falsis fratribus. Scio quia doletis, sed nūquid acrius quam ego? Scio quia conturbati estis, & timeo ne inter linguas maledicorum deficiat, & pereat infirmus, propter quem Christus mortuus est. Non ex uobis increseat dolor noster, quia nō culpa nostra factus est uester. Nam hoc est quod præcauere conatus sum, ut si fieri posset, hoc malum nec uirandum negligere, nec in uestram notitiam perferretur, ubi infructuose cruciarentur firmi, & periculose turbarentur infirmi. Sed qui hoc cognito permisit uos tentari, det uobis uires sustinendi, & erudiat uos ex lege sua: doceat uos & mitiget à diebus malignis, donec fodiat peccatoris fouea. Audio nōnullos uestrum hoc amplius contristari, quod de lapsu duorum illorum diaconorum, qui ex parte Donati uenerant, tanquam disciplinæ Proculiani insultauerint, uelut gloriantes de nobis, quod ex nostra disciplina nihil tale in clericis extitisset. Quod quicumque fecistis, fateor uobis, non bene fecistis. Ecce docuit uos deus, ut qui gloriatur in domino glorie

tur: nec obijciatis hæreticis, nisi quia nō sunt catholici: ne similes eis sitis, qui nō habendo quod in causa suæ diuisionis defendant, non nisi hominum crimina colligere affectāt, & ea ipsa plura falsissime iactāt: ut quia ipsam diuinæ scripturæ ueritatem, qua ubique diffusa Christi ecclesia commendatur, criminari & obscurare non possunt, homines per quos predicatur adducant in odium, de quibus & fingere quicquid in mentem uenerit possunt. Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in illo docti estis. Ipse quippe fideles suos securos fecit etiam de dispensatoribus malis, mala sua facientibus, & bona eius loquentibus, ubi ait, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite: dicunt enim & non faciunt. Orate quidem pro me, ne forte alijs predicans ipse reprobus inueniar. Verum tamen cum gloriāmini, nō in me, sed in domino gloriemini: quātumlibet enim uigilet disciplina domus meæ, homo sum & inter homines uiuo, nec mihi arrogare audeo ut domus mea melior sit quam arca Noe, ubi tamen inter octo homines reprobos unus inuentus est: aut melior sit quam domus Abrahæ ubi dictū est, Eijce ancillam & filium eius: aut melior sit quam domus Isaac, cui de duobus geminis dictum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui: aut melior sit quam domus ipsius Iacob, ubi lectum patris filius incestauit: aut melior sit quam domus ipsius Dauid, cuius filius cum sorore concubuit, cuius alter filius contra patris tam sanctam mansuetudinem rebellauit: aut melior quam cohabitatio Pauli apostoli, qui tamen si inter omnes bonos habitaret non diceret quod superius commemorauit, Foris pugne, intus timores: nec diceret cum de sanctitate & fide Timothei loqueretur, Neminem habeo qui germane de uobis sollicitus sit, Omnes enim sua quarunt, nō quæ sunt Iesu Christi: aut melior quam cohabitatio ipsius domini Christi, in qua undecim boni perfidum & furem ludam tolerauerunt: aut melior sit postremo quam ceterorum charitati uestræ corā domino deo nostro, qui testis est super animā meā, ex quo deo seruire cœpi, quomodo difficile sum expertus meliores quam qui in monasterijs profecerunt, ita nō sum expertus peiores quam qui in monasterijs ceciderunt, ita ut hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum, Iustus iustior fiat, & sordidus sordescat adhuc. Quapropter etsi contristamur de aliquibus purgamentis, cōsolamur tamen etiam de pluribus ornamentis. Nolite ergo propter amurcam qua oculi uestri offenduntur, torcularia detestari, unde apothecæ dominicæ fructu olei luminosioris implentur. Domini dei nostri misericordia uos aduersus omnes insidias inimici in sua pace custodiat dilectissimi fratres.

Augustinus clero & populo Hipponensi excusat absentiam suā, adhortans ut in subleuandis pauperibus solito sint alacriores, ob afflictiones temporarias. CXXXVIII Dilectissimi

Dilectissimis fratribus conclericis & uniuersæ plebi, Augustinus in Domino Salutem.

N primis peto charitatem uestram, & per Christum obsecro, ne uos mea contristet absentia corporalis. Nam spiritu & cordis affectu puto uos non dubitare ullo modo me à uobis posse discedere, quāuis me amplius contristet, quā fortē uos ipsos, quod infirmitas mea sufficere nō potest omnibus curis quas de me exigunt membra Christi, quibus me & timor eius & charitas seruire compellit. Illud enim nouerit dilectio uestra, nunquam me absentem fuisse licentiosa libertate, sed necessaria seruitute, que sepe sanctos fratres & collegas meos, etiam labores marinos & transmarinos compulit sustinere, à quibus me semper non in deuotio mentis, sed minus idonea ualutudo corporis excusauit. Proinde dilectissimi fratres sic agite, ut quod ait Apostolus, siue adueniens & uident uos, siue absens audiam de uobis, quia statis in uno spiritu, uno animo collaborantes fidei Euangelicæ. Si uos aliqua molestia temporalis exagitat, ipsa uos magis admodum debet, quemadmodum de illa uita cogitare debeatis, ubi sine aliquo labore uiuat, eudentes non molestas angustias temporis parui, sed horrendas pœnas ignis æterni. Nam si modo tanta cura, tanta intentione, tanto labore agitatis ne in aliquos cruciatus transitorios incidatis, quātum uos oportet esse sollicitos, ut sempiternas miseras fugiatis: Et si mors sic timeat que finit temporalem laborem, quomodo timenda est quæ mittit in æternum dolorem? Et si delicia seculi huius breues & sordidæ sic amantur, quanto uehementius futuri seculi gaudia pura & infinita querenda sunt: Ista cogitantes nolite esse pigri in operibus bonis, ut ad uestri seminis messem suo tempore ueniatis. Nunciatum enim est mihi quod morem uestrum de uestiendis pauperibus fueritis obliti, ad quam misericordiam cum presens essent uos exhortatus sum, & nūc exhortor, ne uos uincat, & pigros faciat contritio huius mundi, cui talia uidetis accidere, qualia dominus & redemptor noster qui mentiri non potest, uentura prædixit. Non solum ergo non debetis minus facere opera misericordiæ, sed etiam debetis amplius quam soletis. Sicut enim ad loca munitiora festinantius migrat qui ruinam domus uident contritis parietibus imminere: sic corda Christiana quantomagis sentiunt mundi huius ruinam crebrescentibus tribulationibus propinquare, tantomagis debent bona quæ in terra recondere disponebant, in thesaurum cœlestem impigra celeritate transferre: ut si aliquis humanus casus acciderit, gaudeat qui de loco ruinoso emigravit: si autem nihil tale fuerit subsequutum, nō contristetur qui quādoque moriturus, immortalī domino, ad quem uenturus est bona propria commendauit. Itaque fratres mei dilectissimi ex eo quod quisque habet,

secundum suas uices quas ipse nouit, facite quod soletis, alacriore animo quam soletis, & inter omnes seculi huius molestias, apostolicam exhortationem corde retinete, ubi ait: Dominus in proximo est, nihil solliciti fueritis. Talia mihi de uobis nunciatur, quibus nouerim, non propter meam presentiam, sed propter dei præceptum qui nunquam est absens, uos solere facere, quod multis annis me presente, & aliquando etiam me absente fecistis. Dominus uos in pace cōseruet, & dilectissimi fratres orate pro nobis. Audax Augustino flagitans illius scripta. CXXXIX Dominus uere predicabili ac nimium suscipiendo, omnique laudum genere prosequendo patri Augustino, Audax in Domino Salutem.

Abeo gratiam beatitudinī tuæ, quod libenter mei sumperis tentamenta sermonis. Tunc enim bonæ fidei filius datur audacia, cum paterni fontis hymbribus fuerit irrorata. Prouocauit itaque te dulcis antistes non ut prælargi pectoris pusillum libamen acciperem, sed ut ingens diuitis ubertim flumen haurirem. Thesaurum sapientiæ desiderauit, sed minus accepi quam uolui, licet minus non debet dici, sed munus, quod oraculum legis contulerit Augustinus, sacrorum iusticie, instaurator spiritualis gloriæ, dispensator salutis æternæ. Tam tibi mundanus orbis notus est, quam notatus: tam tu ei cognitus quam probatus. Opto itaque sapientiæ floribus pasci, & uiui fontis haustibus irrigari. Præsta cupienti quod utrique prodest. Potest enim seminudi roboris uelamen genitale uiridari, si meruerit tuis sensim fluentis augeri. Itaque humilitatis meæ presentiam spondeo non tam stylo quam uoto, si uenerabilitatis tuæ scripta pro uisu relegero. Diuina te clemētia tueat annis innumeris domine uenerabilis.

Cur mihi fons orbis paruo sermone meauit? An minus apta suis sperauit corda fluentis? Cū pateat mēs omnis aquis, spectetque loquacē Religionis operi gratos da sensibus hymbres, Expectat quis plena fides Christi de stipite pedēs Augustinus Audaci excusat occupationes suas, admonens ut uel intendat euoluendis ipsius libris, uel presens audiat ipsum loquentem. Epistola CXL Domino dilectissimo & in Christo prædicando nimiumque desiderabili fratri Audaci, Augustinus in Domino Salutem.

Reuem epistolam tuā, sed planē uehementem flagitricē prolixā epistolam meā, non inuitus, imō etiā lætus accepi. Non quod facile sufficerem auditi, sed quod gratularer charitati tuæ, quia etsi nō de idoneo expetis, bonū est tamen quod expetis. Et ad longam quidem epistolam cōscribendam magis mihi ocium quam facultas deest, occupatissimo scilicet ecclesiasticis curis, à quibus pauculæ temporū stillæ uix recreant, uel cogitantē aliquid, uel ea quæ magis urgēt & mihi uidentur pluribus profutura dictantem, uel re-

ficientem corporis vires nostrae necessarias seruituti. Nam uerba non desunt, quibus possit multa charta compleri, sed quod a nobis in eadem sermonis prolixitate desideras, ad hoc me idoneum non esse respondeo. Thesaurum enim sapientiae te desiderasse dixisti, sed minus accepisse quam uoluisti, cum ego ex illo thesauro mendicabunda prece quotidianam stipem rogem, uixque impetrem. Oraculum autem legis quomodo sum, de cuius latis atque abditis penetralibus, nescio longe plura quam scio, eiusque multiplices sinus opacosque recessus adire ac penetrare non ualeo sicut uolo, & me non aliud quam minus dignum esse cognosco. Porro sacrator iusticiae quis ego, cui me sacratum esse permagnum est? lam uero quod instaurator est spiritualis gloriae me appellas, da ueniam, multum cui loquaris ignoras. Ipse quippe adhuc in hac gloria sic instauror, ut de die in diem non solum quantum accedam, sed utrum omnino aliquid accedam latere me fatear. Dispensator plane salutis aeternae, cum ceteris innumerabilibus conferuis meis sum. Quod si uolens facio, mercedem habeo. Si autem inuitus, tantum dispensatio mihi credita est: neque enim esse salutis illius dispensatorem per uerbum ac sacramentum, iam hoc est etiam esse participem. Nam si per bonos non dispensaretur, non recte

1. Cor. 9 Apostolus diceret: Imitatores mei estote sicut & ego Christi. Rursus si per malos non dispensaretur, non de quibusdam Dominus diceret:

1. Cor. 4 Quae dicunt facite, quae autem faciunt, facere nolite: dicunt enim & non faciunt. Multi ergo dispensatores sunt, per quorum ministerium peruenitur ad aeternam salutem. Sed quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inueniatur, & inter ipsos fideles, in quorum me numero ille qui non fallitur computet, alius est sic, alius autem sic, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei. Itaque frater charissime atque dulcissime pascat te dominus potius sapientiae floribus, & uiui fontis haustibus irriget. Si quid autem per operulam meam religiosissimo studio tuo conferri posse arbitraris, quia & capacem te esse intelligo, & audum sentio, magis in alia nostra opuscula, quae multis uoluminibus comprehenduntur, tibi animus intendendus est, quam per epistolas aliquid sperandum, quod tuum desiderium possit exple re. Aut certe in praesentia sume quod potero, quam te puto tuam nobis ideo non exhibere, quia non uis. Quid enim magnum est adiuuante domino, ut homo liber a cuiusquam loci munere uenias ad nos, siue uobiscum diu futurus, siue peracto saltem paucillo temporis rediturus? Ecce penes factum est, quod in quinque uersuum tuorum tertio posuisti, ut magis loquacem quam eloquentem haberes epistolam meam. Quod autem in quinto atque ultimo uersu septem pedes sunt, nescio utrum numerus tuum fefellerit auditum, an experiri uoluisti, utrum ego adhuc ista diiudicare meminerim, quae forte iam oblitum sunt,

qui talium aliquando studiosi postea plurimum in ecclesiasticis literis profecerunt. Psalterium a sancto Hieronymo translatum ex Hebraeo non habeo. Nos autem non interpretati sumus, sed codicum Latinorum nonnullas mendositates ex Graecis exemplaribus emendauimus. Unde fortassis fecerimus aliquid commodius quam erat, non tamen tale quale esse debebat. Nam etiam nunc, quae forte nos tunc praeterierunt, si legentes monuerint, collatis codicibus emendamus. Ita illud quod perfectum est, tecum nos quoque requirimus.

Augustinus Maximae studiosae foeminae, consolans illam super afflictione Barbarorum & Donatistarum. Epistola CXXI Honorabili & eximia atque in membris Christi laudabili famulae dei Maximae, Augustinus in Domino Salutem.

Quantum nos studium sanctum letificat, tantum rursus contristat quod per errores noxios & perniciosissimos prouinciam uestram nimium periclitari significas. Sed quia ista futura praedicta sunt, mirandum non est quod exurgant, sed uigilandum est ne noceant. Haec autem Deus liberator noster exurgere non permetteret, nisi sanctis eius etiam per huiusmodi tentationes erudiri expediret. Comparant sibi quidem illi sua uoluntate peruersa, & praesentis meritum caecitatis & futuri aeterni supplicij, si per contumaciam indociles fuerint, seque cum in hac uita sunt corrigere atque emendare neglexerint. Veruntamen sicut ipsi male utuntur bonis dei, qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, qui eos per patientiam suam ad poenitentiam uocat, cum thesaurizant sibi iram in die irae, & reuelationis iusti iudicij dei. Sicut ergo ipsi benignitate & patientia, id est bonis dei male utuntur dum non corriguntur: sic contra, deus etiam malis eorum bene utitur, non solum ad iusticiam suam qua eis digna in fine retribuet, sed etiam ad exercitationem & profectum sanctorum suorum, ut ex ipsa etiam malorum peruersitate boni proficiant, & probentur & manifestentur, sicut Apostolus ait: Oportet haereses esse, ut probati manifesti fiant inter uos. Nam si nullus etiam malorum bonus usus esset deo ad utilitatem electorum suorum, qui etiam de malo iudae tantum bonum nobis praestitit, ut Christi sanguine redimeremur: poterat eos autem nasci non permittere, quos malos futuros esse praesciebat, aut in ipso eorum initio malignitatis extinguere. Sed tantum eos permittit esse, quantum nouit expedire atque sufficere ad monendam atque exercendam sanctae domus suae: ideo nostram de illis tristitiam consolatur: quia & ipsa tristitia quam pro illis habemus nos releuat, illos autem in sua peruersitate perseverantes grauat. Gaudium uero quod percipimus quando aliqui ex eis correcti in melius commutantur, & sancto

1. Cor. 9
1. Cor. 4
Matth. 23
Rom. 12

Prover. 9

Matth.

Rom.

1. Cor.

sancto

sanctorum societati copulatur, nulli gaudio in hac uita comparari potest. Propterea scriptum est: Fili, si sapiens fueris, tibi sapiens eris & proximis tuis: si autem malus euaseris, solus hauries mala. Quia cum gaudemus de fidelibus & iustis, & illis & nobis prodest bonum eorum. Cum autem contristamur de infidelibus & iniquis, illis solis nocet & eorum malicia & nostra tristitia. Nos autem etiam hoc plurimum adiuuat apud deum, quod pro eis misericorditer contristamur, & pro ipsa tristitia cogemiscimus & oramus. Unde honorabilis & in Christo laudabilis famula dei, & moesticia tua de talibus, & uigilantiam atque cautelam contra tales quam tuis literis expressisti, multum approbo & laudo, atque ut in hac uia perseueranter ambules, pro meis uiribus quia hoc exigis, & hortor & moneo, ut miserearis eorum tanquam simplex ut columba, caueas autem illos tanquam astuta sicut serpens: desque operam quantum potes, ut qui tibi adherent tecum in recta fide permaneant, aut ad fidem rectam, si forte in aliquo aliqui deprauati sunt, corrigantur. De homine autem quem suscepit uerbum dei, cum caro factum est & habitauit in nobis, emendarem aliquid, si in eo quod credis falsum aut peruersum inuenire. Hoc ergo crede quod credis, quia in illo homine totam naturam nostram suscepit filius dei, id est & animam rationalem & carnem mortalem sine peccato: infirmitatis enim nostrae particeps factus est non iniquitatis, ut per infirmitatem communem, solueret iniquitatem nostram, & adduceret nos ad iusticiam suam, bibens mortem de nostro, & propinans uitam de suo. Sed si habes aliquam scripturam eorum, in qua asserunt quod huic fidei sit contrarium, dignare eam mittere, ut non solum fidem nostram dicamus, sed eorum quoque perfidiam quantum possumus refellamus. Sine dubio enim hoc ipsum, quod peruerse & impie sentiunt, aliquibus testimonijs diuinarum scripturarum conatur astruere. In quibus eis ostendendum est, quam non recte intelligent literas sacras conscriptas ad fidelium salutem: tanquam si quisquam se medicinalibus feramentis grauius uexet, quae utique non ad uulnerandum, sed ad sanandum sunt instituta. Multum autem laborauimus & laboramus, quantum dominus donat contra diuersos errores arguendos. Sed laborum nostrorum opuscula, si forte habere desideras, mitte qui tibi describant. Voluit enim Deus ut hoc facillime possis, qui tibi dedit unde possis.

Censura epistole centesime quadragesime secunde.
Hoc loco sequebatur Epistola prolixa ad Demetriadem uirginem quam quidam putant Iuliani Pelagianiani. Certe nec Augustini nec Hieronymi constat esse: eam hoc loco summouimus, cuius amore si quis tenetur, reperiet inter Epistolas eruditae, sed falso Hieronymo inscriptas. Quorsum enim attinet huiusmodi singula onerare uolumina? Numerum tantum priorem manere passus sumus.

Augustinus & Alipius Iulianae uiduae matri Demetriadis uirginis, ne fallatur epistola quam claudens quidam ad illam scripsit. Quidam suspicatur esse Iuliani, sed non alienam ab errore Pelagianorum. Epistola CXLIII Dominae debitis in Christo officijs honorandae & merito illustri filiae Iulianae, Alipius & Augustinus in Domino Salutem.

Rate admodum nobis iocundeque accidit, ut simul nos constitutos apud Hipponem tuae reuerentiae litterae reperirent, quibus haec rescripta pariter redderemus, cognita uestra incolumitate gaudentes, ut cissimam nostram quam uobis charam esse confidimus mutua dilectione nunciantes domina debitis in Christo officijs honoranda & merito illustris filia. Scire autem uos optime scimus, quantum uobis debeamus religionis affectum, quantum nobis & apud deum & inter homines sit cura de uobis. Licet enim uos per litteras primum, deinde etiam praesentia corporali pia & catholica, hoc est uera membra Christi exiguitas nostra cognouerit: tamen etiam per ministerium nostrum, cum accepissetis uerbum auditus dei, sicut dicit Apostolus: Accepistis non ut uerbum hominum, sed sicut est uere uerbum dei. Cuius ministerij nostri adiuuante gratia & misericordia saluatoris in domo uestra tantus fructus exortus est, ut humanis nuptijs iam paratis, sancta Demetrias spiritalem sponsi illius praefereat amplexum, cui specioso praefilijs hominum ad habendam spiritus uberem foecunditatem, nec ad amittendam carnis integritatem uirgines nubunt. Nesciremus autem quemadmodum nostra illa tunc exhortatio a fidei & nobili uirgine fuisset accepta, nisi nobis profectis, cum post paululum professa fuisset sanctimoniam uirginalem, hoc ingens dei donum quod per seruos quidem suos platurat & rigat, sed per seipsum dat incrementum, nobis operarijs prouenisse, uestrarum literarum latissimo nuncio & ueraci testimonio disceremus. Quae cum ita sint, nemo nos improbos dixerit, si in uobis admonedis ut contraria gratiae dei dogmata deuotetis, necessitudine sumus propensiore solliciti. Nam licet nos Apostolus non solum opportune, uerum etiam importune praedicando uerbo instare praecipiat: non tamen in eorum hominum numero uos habemus quibus sermo uel pagina nostra importuna uideatur, quando id quod ad sanam doctrinam non pertinet, uos ut uigilanter euitetis alloquimur. Hinc ergo est quod admonitionem nostram tam grato animo suscepistis, ut in epistola tua ad quam nunc rescribimus diceret: sane quod me hortatur reuerentia uestra, ne aures indulgentibus hominibus qui prauis tractatibus uenerandam fidem saepe corrumpunt, gratias uberes ago tam pie admonitioni. Quod itaque adiungis & dicis: Sed nouerit sacerdotium uestrum longe me ac domunculam meam ab huiusmodi personis

1. Thef. 4

nis

nis esse discretam: omnisque familia nostra adeo catholicam sequitur fidem, ut in nullam haresim aliquando deuiuerit, nec unquam lapsa sit: non dico in eas sectas quae uix expiantur, sed nec in eas quae paruos habere uidentur errores: hoc est quod nos magis magisque compellit non tacere apud uos de ijs qui etiam illa quae sana sunt uitare conantur. Domum enim uestram non paruum Christi ecclesiam deputamus. Nec sane paruus est error illorum, qui putant ex nobis ipsis nos habere, si quid iusticiae, continentiae, pietatis, castitatis in nobis est: eo quod ita nos condiderit deus, ut ultra, praeter quod nobis reuelet scientiam, nihil nos adiuuet, ut ea quae facienda discendo nouimus, etiam diligendo faciamus, naturam scilicet atque doctrinam definientes tantummodo esse gratiam dei & adiutorium, ut recte iusteque uiuamus. Ad habendam uero bonam uoluntatem, ubi est hoc ipsum quod iuste uiuimus, & ipsa charitas quae in omnibus dei donis ita excellit, ut etiam deus dicta sit, qua una adimpletur in nobis si quid diuinae legis & admonitionis implemus, nolunt nos diuinitus adiuuari, sed nos ipsos dicunt arbitrio proprio nobis ad ista sufficere. Non uobis uideatur error iste mediocris, profiteri uelle Christianos, nec uelle audire Apostolum Christi: qui cum dixisset: Charitas dei diffusa est in cordibus nostris, ne quisquam eam se habere non nisi per proprium putaret arbitrium, continuo subiunxit: Per spiritum sanctum qui datus est nobis. Hanc esse magnam gratiam saluatoris qui ascendens in altum, captiuauit captiuitatem, & dedit dona hominibus, quisquis nondum confitetur, quantum & quam exitiabiliter erret, intelligis. Quomodo ergo a uobis, quibus tantam dilectionem debemus, admonendis ut talia caueatis, dissimulare possemus, cum legissemus librum quem ad sanctam Demetriadem quis nam scripserit, uel utrum ad uos peruenerit, uestris potius rescriptis nosse uolumus: in quo libro, si fas est, legat uirgo Christi unde credat uirginalem suam sanctitatem, omnesque spirituales diuitias, non nisi ex se ipsa sibi esse, atque ita prius quam sit plenissime beata, discat deo esse, quod absit, ingrata. Verba enim ad illam scripta in eodem libro sunt ista: Habes ergo & dic, inquit, per quae merito praepararis alijs, imo hinc magis: nam corporalis nobilitas atque opulentia, tuorum intelliguntur esse non tua: spirituales uero diuitias nullus tibi praeter te conferre poterit. In his ergo iure laudanda, in his merito ceteris praeferenda es, quae nisi ex te & in te esse non possunt. Cernis nempe quanta in his uerbis sit cauenda pernicies. Nam utique quod dictum est: Non possunt esse ista bona nisi in te, optime & uerissime dictum est. Iste plane cibus est. Quod uero ait: Non nisi ex te, hoc omnino uirus est. Absit ut haec libenter audiat uirgo Christi, quae pie intelligit propriam paupertatem cordis humani, & ideo illic

nisi sponsi sui donis nescit ornari. Audiat ergo potius Apostolum dicentem: Desponsaui uos uni uiro, uirginem castam exhibere Christo. Tameo autem ne sicut serpens Euam seduxit in uerfuta sua, sic & uestrae mentes corrumpantur a castitate quae est in Christo. Et propterea de his quoque spiritualibus diuitijs, non istum qui dicit: Nullus tibi eas praeter te conferre potest, & nisi ex te & in te esse non possunt: sed illum audiat qui dicit: Habemus thesaurum istum in uasis fictilibus, ut eminentia uirtutis sit dei & non ex uobis. De ipsa quoque sacra continentia uirginali, quod non sibi sit ex se ipsa, sed sit Dei donum, quamuis credenti uolenti que collatum, eundem audiat ueracem piusque doctorem, qui cum hinc ageret, ait: Vellem omnes esse sicut me ipsum: sed unusquisque proprium donum habet a deo, alius sic, alius autem sic. Audiat etiam ipsum, non tantum suum, sed uniuersae ecclesiae unicuique sponsum de tali castitate atque integritate dicentem: Non omnes capiunt uerbum hoc, sed quibus datum est, ut intelligat ex eo quod habet tam magnum bonum atque praclarum, se potius deo & domino nostro gratias agere debere, quam cuiusquam uerba, quod uelut ex se ipsa id habeat, ut non dicamus assentantis adulatoris, ne de occultis hominum temere iudicare uideamur, certe erratis laudatoris audire. Omne quippe datum optimum & omne donum perfectum, sicut dicit etiam apostolus Iacobus, desursum est descendens a patre luminum. Hinc ergo & sancta uirginitas, qua te filia uolentem gauden-temque uicinit, natu posterior, actu prior, genere ex te, honore ante te, aetate subsequens, sanctitate praecedens: in qua etiam tuum esse coepit quod in te esse non potuit. Illa quippe carnaliter non nupsit, ut non tantum sibi, sed etiam tibi ultra te spiritualiter aueretur: quoniam & tu ea compensatione maior illa es, quod ita nupsisti ut nasceretur. Haec dei dona sunt, & uestra quidem sunt, sed non ex uobis. Habetis enim thesaurum istum in terrenis corporibus, & adhuc fragilibus tanquam in uasis fictilibus, ut eminentia uirtutis sit dei & non ex uobis. Nec miremini, quia dicimus & uestra esse, & ex uobis non esse. Nam & panem quotidianum dicimus nostrum, sed tamen addimus Da nobis, ne putetur esse ex nobis. Proinde sicut scriptum est: Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite: oratis ut perseveranter & proficienter habeatis: gratias agitis, quia non ex uobis habetis. Quis enim uos ab illa ex Adam massa mortis perditionisque discernit? Nonne ille qui uenit quaerere & saluare quae perierat? An uero quando Apostolo dicente audierit homo. Quis enim te discernit? responsurus est: Bona uoluntas mea, fides mea, iustitia mea, & non continuo quod sequitur auditurus: Quid enim habes quod non accepisti? Si autem & accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Nolumus ergo ut Virgo sacra, quum audit uel legit: Spirituales

tales diuitias nullus tibi praeter te conferre poterit: in ijs iure laudanda, in ijs merito ceteris praeferenda es, quae nisi ex te & in te esse non possunt: nolumus profus ita gloriatur quasi non acceperit. Dicit quidem: In me sunt deus uota tua quae reddam laudes tibi. Sed quia in illa, non etiam ex illa, meminerit etiam dicere: Domine in uoluntate tua praestitisti decori meo uirtutem: quia et si etiam ex illa propter arbitrium proprium, sine quo non operamur bonum, non tamen sicut iste dixit, non nisi ex illa. Proprium quippe arbitrium nisi dei gratia iuuetur, nec ipsa bona uoluntas esse in homine potest. Deus est enim, inquit Apostolus, qui operatur in nobis & uelle & operari pro bona uoluntate: non sicut isti sentiunt tantummodo scientiam reuelando ut nouerimus quid facere debeamus, sed etiam inspirando charitatem, ut ea quae discendo nouimus etiam diligendo faciamus. Nam utique nouerat ille quae magnum bonum esset continentia qui dicebat: Et cum scirem quia nemo potest esse continens nisi deus det: non solum ergo sciebat quantum esset hoc bonum, & quam desiderabiliter esset concupiscendum, uerum etiam quod nisi date deo esse non posset: docuerat enim eum sapientia. Nam hoc dicit: Et hoc ipsum erat sapientiae, scire cuius esset hoc donum. Nec tamen ei scientia sufficit: sed ait, Adij dominum & deprecatus sum illum. Non igitur tantummodo in hoc nos adiuuat deus, ut sciamus quid agendum sit, uerum etiam ut amando agamus quod discendo iam scimus. Nemo itaque potest esse non solum sciens, uerum etiam continens, nisi deus det. Unde cum iam ille haberet scientiam, precabatur ut haberet & continentiam, ut esset in illo, quod sciebat quia non esset ex illo: aut si propter liberum arbitrium proprium aliquantum & ex illo, non tamen nisi ex illo, quia nemo potest esse continens nisi deus det. Iste autem de spiritualibus diuitijs, in quibus est utique etiam ipsa luminosa & speciosa continentia, non ait: In te & ex te esse possunt, sed ait: Nisi ex te & in te esse non possunt: ut quemadmodum non ei sunt alibi nisi in illa, sic ei non aliunde nisi ex illa esse posse credatur, & ob hoc (quod miserator dominus a corde eius auertat) sic gloriatur quasi non acceperit. Et nos quidem de sanctae Virginis disciplina & humilitate Christiana, in qua nutrita & educata est, hoc existimamus, quod illa uerba cum legeret, si tamen legit, ingemuit, & pectus humiliter tutudit, ac fortassis & fleuit, dominumque cui dicata & a quo sanctificata est fidei orauit: ut quomodo illa non sunt uerba ipsius, sed alterius, ita non sit talis & fides eius, qua se aliquid habere credat, de quo in se non in domino gloriatur. Nam gloria quidem eius in ipsa est, non in uerbis alienis, sicut Apostolus dicit: Opus autem suum probet unusquisque, & tunc in semetipso gloriam habebit, & non in altero. Sed absit ut gloria sua ipsa sit, & non ille cui dicitur: Gloria mea, & ex-

altans caput meum. Ita quippe est in ea salubriter gloria eius, cum deus qui in illa est, ipse est gloria eius, a quo habet omnia bona quibus est bona, & habebit omnia bona quibus est melior erit, in quantum in hac uita melior esse poterit, & quibus perfecta erit, quando fuerit diuina gratia non humana laude perfecta. In domino enim laudabitur anima eius, qui fatiuit in bonis desiderium eius: quia & hoc desiderium ipse inspirauit, ne uirgo eius sic in aliquo bono gloriei quasi non acceperit. De hoc ergo eius affectu utrum namsallamur, inde nos fac potius rescribendo certiores. Nam illud optime nouimus, cum omnibus uestris cultores uos esse & fuisse indiuiduae Trinitatis. Sed non hinc solum error humanus obrepat, ut aliquid secus sentiat de indiuidua Trinitate. Sunt enim & alia in quibus perniciosissime errat, sicuti hoc est, unde diutius fortasse quam satis esset uestrae fidei castaeque prudentiae in hac epistola loquuti sumus: quaequam qui bonum quod ex deo est negat esse ex Deo, nescimus cui faciat iniuriam nisi Deo, ac per hoc illi utique Trinitati: quod malum absit a uobis, sicut abesse credimus. Absit omnino ut tale aliquid in animo non dicimus tuo, uel sacrae uirginis filiae tuae, sed in cuiusque extremi meriti famuli uel famulae uestrae liber iste fecerit, ex quo nonnulla uerba quae facilius intelligi possent ponenda credidimus. Si autem diligentius intendatis, etiam illa quae ibi uidentur uelut pro gratia siue adiutorio dei dicere, sic inuenietis ambigua, ut possint referri uel ad naturam uel ad doctrinam uel ad remissionem peccatorum. Nam & quod coguntur confiteri, orare nos debere ne intremus in tentationem: possunt ad hoc referre: ut hactenus nos ad id respondeant adiuuari, quatenus orationibus atque pulsantibus nobis aperiatur intelligentia ueritatis, ubi discamus quid facere debeamus, non ut uires accipiat uoluntas nostra, quibus id quod discimus faciamus. Et quod nobis in gratia uel adiutorio dei dicunt dominum Christum bene uiuendi propositum exemplum, ad eandem doctrinam reuocant, quia scilicet in eius exemplo discimus quemadmodum uiuere debeamus: non autem uolunt ad hoc nos iuuari, ut quod discendo cognoscimus, etiam diligendo faciamus. Aut certe in eodem libro inuenite aliquid si potestis, ubi excepta natura, excepto quod ad eandem naturam pertinet arbitrio uoluntatis, excepta remissione peccatorum & reuelatione doctrinae, tale dei adiutorium confiteatur, quale confitetur ille qui dixit: Cum scirem quia nemo potest esse continens nisi Deus det, & hoc ipsum erat sapientiae, scire cuius esset hoc donum, adij Dominum & deprecatus sum illum. Neque enim iste aut naturam precando uolebat accipere in qua conditus erat, aut de naturali uoluntatis arbitrio satagebat, cum quo conditus erat, aut remissionem peccatorum desiderabat: quin potius continentiam

ne peccaret optabat, uel quid faciendū esset scire cupiebat, cū iam se scire fateretur cuius esset hoc donū. Sed utiq; tantas uoluntatis uires, tantum dilectionis ardorem uolebat accipere spiritu sapientia, qui sufficeret ad implendam magnitudinem continentie. Si ergo tale aliquid illuc inuenire potueritis, uberrimas gratias agimus, si rescribendo insinuare dignemini. Satis enim dici non potest quantū cupiamus in eorum hominum scriptis, qui propter acrimoniam atq; facundiam leguntur a plurimis, apertā confessionem illius gratie reperiri, quam uehementer comendat Apostolus, qui etiā ipsius mensuram fidei, sine qua impossibile est deo placere, ex qua iustus uiuit, quæ per dilectionē operatur anteq; & sine qua omnino nulla cuiusquam bona opera existimanda sunt, quoniam omne quod non est ex fide peccatum est, deū dicit unicuiq; partitum: Nec sola reuelatione scientia nos diuinitus adiuuari, ut pie iusteq; uiuamus, quæ sine charitate inflat, uerū etiam inspiratione charitatis ipsius, quæ plenitudo legis est, & quæ cor nostrū ut scientia non inflat, ædificat. Sed adhuc nusq; tale aliquid in eorum literis potuimus inuenire. Maxime autem hoc in isto libro esse uellemus, ex quo descripta illa uerba posuimus, ubi uirginem Christi ita laudans tāquam spirituales diuitias nullus ei præter ipsam cōferre possit, & tanquam nisi ex ipsa esse non possint, non uult eā in domino gloriari, sed sic gloriari quasi non acceperit. In quo libro quāuis nec ipsius nec tue reuerentie nomen expresserit, tamē a matre uirginis ut ad eam scriberet a se postulatū esse commemorat. In quadam uero epistola sua idem Pelagius, ubi & nomen suū apertissime ponit, nec nomen sacræ Virginis tacet, dicit ad eam se scripsisse, & eiusdem sui operis testimonio probare nititur se gratiam dei quam uel tacere uel negare asseritur, apertissime confiteri. Sed utrum ipse sit liber, in quo de spiritualibus diuitijs, illa uerba posuit, uel utrum ad uestram peruenerit sanctitatem, rescriptis uestris petimus nos dignemini facere certiores.

Augustinus Anastasio, exhortans ad amorem charitatis, quæ nobis non contingit, nisi ex dono dei.

Epistola CXLIII

Domino fratri sancto & desiderabili Anastasio, Augustinus in domino Salutem.

Alutandi sinceritatem tuam fidissima occurrit occasio, honorabilium seruorū dei, fratrum nostrorū Lupicini & Concordialis, per quos etiam si non scriberem, posset charitas tua omnia quæ apud nos aguntur addiscere. Scio enim quantum nos in Christo diligas, quia & tu scis quantū in illo uicissim diligaris a nobis: Et ideo non dubitavi te contristari potuisse, si eos uidisses sine literis meis, quos a nobis profectos, & tanta nobis familiaritate coniunctos ignorare nō possis: Si mul etiam quia rescriptorum debitor fui. Nam

ex quo sumpsi epistolam tuā, nisi nunc primum rescripsisse me nescio. Tantis enim curis obstricti & distenti sumus, ut etiam hoc nesciam. Vobis autē quemadmodum sit, & utrum uobis aliquam requiem, quātum in hac terra potest, dominus præstiterit, ualde nosse cupimus: quoniam si glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra, atq; ita plerunq; contingit, ut dum aliquos fratres nostros in quantulacumq; requie constitutos, in medijs nostris anxietatibus cogitamus, non parua ex parte recreemur, tanquam & nos in ipsis quietius tranquilliusq; uiuamus, quamuis etiam cum molestie in huius uite fragilitate crebrescunt, eternā requiem nos desiderare cōpellunt. Mundus quippe iste periculosior est blandus quam molestus, & magis cauendus cum se illicit diligit, quam cū admonet cogitq; contemni. Nam cum omnia quæ in illo sunt, concupiscentia sint carnis & concupiscentia oculorum & ambitio seculi, sæpe etiā ipsi qui talibus spiritualia, inuisibilia, æterna preponunt, inserit se terrenæ suauitatis affectus, & delectationibus suis nostra comitatur officia. Quanto enim sunt charitati futura meliora, tāto sunt infirmitati uolentiora præsentia. Et utinam ipsi qui ea uidere & gemere nouerūt, uincere & euadere mereantur. Quod sine dei gratia nullo modo uoluntas implet humana, quia nec libera dicenda est quandiu est uincens & uincens cupiscentibus subdita. A quo em̄ quis deuictus est, huic & seruus additus est. Et si uos filius liberauerit, ait ipse dei filius, tunc uere liberi eritis. Lex itaq; docēdo & iubendo quod sine gratia impleri nō potest, hominī demonstrat suam infirmitatem, ut quærat demonstrata infirmitas saluatorem, a quo sanata uoluntas possit quod infirma non posset. Lex igitur adducit ad fidē, fides impetrat spiritum largiorem, diffundit spiritus charitatem, implet charitas legē. Ideo lex pædagogus uocatur, sub cuius minacissima seruitate qui inuocauerit nomen domini saluus erit. Quomodo autem inuocabunt in quem nō crediderunt? Proinde ne litera sine spiritu occidat, spiritus uiuificans credentibus & inuocantibus datur, charitas uero dei diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctū qui datus est nobis, ut fiat quod idem Apostolus dicit: Plenitudo legis charitas. Ita bona est lex illi qui ea legitime utitur, utitur autē legitime, qui intelligēs quare sit data, per eius comminationem confugit ad gratiam liberatē. Huic gratiæ qua iustificatus impius quisquis ingratus uelut ad legē implendā de suis uiribus fidit, ignorans dei iustitiam, & suam uolens constituere, iusticiæ dei non est subiectus: Ac per hoc fit ei lex nō absolutiois adiutoriu, sed uinculum criminis. Non quia lex malum est, sed quia peccatū sicut scriptum est per bonum talibus operatur mortem. Per mandatum enim grauius delinquit, qui per mandatum scit quā malum sit quod admittit.

Inaniter

Inaniter autē putat uictorem se esse peccati, qui pœnæ timore non peccat, quia etsi non impletur foris negocium malæ cupiditatis, ipsa tamē mala cupiditas intus est hostis. Et quis coram deo innocens inuenitur, qui uult fieri quod uetat, si subtrahas quod timetur? Ac per hoc in ipsa uoluntate reus est qui uult facere quod non licet fieri, sed ideo non facit quia impune non potest fieri. Nam quantū in ipso est, mallet non esse iusticiam peccata prohibētē atq; punientem. Et utiq; si mallet non esse iusticiam, quis dubitauerit quod eā si posset auferret? Ac per hoc quomodo iustus est, iusticiæ talis inimicus, ut eam si potestas detur præcipientem auferat, ne comminantem uel iudicantem ferat? Inimicus ergo iusticiæ est qui pœnæ timore non peccat: amicus autē erit, si eius amore non peccet. Tunc enim uere timebit peccare. Nam qui gehennas metuit, non peccare metuit, sed ardere. Ille autē peccare metuit, qui peccatū ipsum sicut gehennas odit. Ipse est timor domini castus permanēs in seculum seculi. Nam ille timor pœnæ tormentum habet, & non est in charitate, eumq; perfecta charitas foras mittit. Tantum porro quisq; peccatum odit, quātum iusticiam diligit, quod non poterit lege terrente per literam, sed spiritu sonante per gratiam. Tunc fit quod Apostolus admonet, Humanum dico propter infirmitatem carnis uestræ, sicut enim exhibuistis membra uestra deseruire immūdiæ & iniquitati ad iniusticiam, sic nunc exhibete membra uestra deseruire iusticiæ in sanctificationem. Quid enim est, sicut illud, ita & hoc, nisi quemadmodum ad peccandum nullus uos cogebat timor, sed ipsius libido uoluptasq; peccati, sic ad iuste uiuendū non uos supplicij metus urgeat, sed ducat delectatio charitasq; iusticiæ? Et hæc quidē quantum mihi uidetur nōdum est perfecta, sed quodāmodo adulta iusticia. Neq; enim frustra præmitteret: humanum dico, propter infirmitatem carnis uestræ, nisi quia plus aliquid dicendum fuit, si iam illi ferre potuissent. Plus quippe seruitutis debetur iusticiæ, quā peccato solēt homines exhibere. Nā pœna corporis etsi non a uoluntate, tamen reuocat ab opere peccati. Nec facile quisquam est qui palam committat quod per illicitam & immundam percipiat uoluptatem, si cruciatus uindictæ certum est continuo sequuturos. Iusticia uero sic amāda est, ut ab eius operibus etiam pœnæ corporis nos cohibere non debeant, atq; inter manus crudeliū inimicorum luceant opera nostra coram hominibus, ut quibus placere possunt, glorificent patrem nostrum qui in cœlis est. Hinc est quod ille fortissimus iusticiæ dilector exclamat, Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est, Quoniam propter te mortificamur tota die, deputati sumus ut oves occisionis. Sed in his om-

Aug. to. 2

nibus superuincimus per eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neq; mors, neq; uita, neq; angelus, neq; principatus, neq; præsentia, neq; futura, neq; uirtus, neq; altitudo, neq; profundū, neq; creatura alia poterit nos separare a charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Vide quemadmodū non utcūq; ait, Quis nos separabit a Christo: sed ostendens unde cohareamus Christo, Quis nos, inquit, separabit a charitate Christi? Charitate igitur Christo, non pœnæ timore coheremus. Deinde commemoratis eis quæ uidentur habere uolentiā, nec tamen habent uolentiā separandi, ita conclusit, ut eandem diceret charitatē dei quam dixerat Christi. Et quid est a charitate Christi, nisi a charitate iusticiæ? De illo quippe dictum est, Qui factus est nobis sapientia a deo & iustitia & sanctificatio & redemptio, ut quemadmodum scriptū est: Qui gloriatur, in domino gloriatur. Sicut ergo ille est iniquissimus, quem nec pœnæ corporales deterrent ab immūdis operibus sordida uoluptatis: ita ille iustissimus qui nec pœnarum corporalium terrore reuocatur a sanctis operibus luminosissimæ charitatis. Quæ charitas dei quod perpetua cogitatione tenendū est, diffunditur in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, ut qui gloriatur, in domino gloriatur. Cum ergo nos huius charitatis qua lex uerissime impletur, pauperes egētesq; sentimus, non de inopia nostra diuitias eius exigere, sed orando petere, quærere & pulsare debemus, ut ille apud quem est fons uitæ, det nobis inebriari ab ubertate domus suæ, et uoluptatis suæ potari torrente: quo inundati atq; uegetati, non solum tristitia non absorbeamur, uerū etiam gloriemur in tribulationibus, sciētes quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes uero non confundit: non quia per nos ipsos hoc possumus, sed quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Delectauit me ista saltē per literas loqui tecū, quæ cum præsentē non potui: & hoc non propter te, qui non alta sapiens consentis humilibus, sed propter quosdam qui nimum arrogāt humanæ uoluntati, quam lege data putant ad eam implendam sibi posse sufficere, nulla super doctrinam legis gratia sanctæ inspirationis adiutam: per quorum disputationem infirmitati hominum miseræ atq; indigæ suadet, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem. Nō quia hoc audent aperite dicere, sed eorum sententiā uelint nolint hoc utiq; sequitur. Nam ut quid nobis dicitur: Vigilate & orate ne intretis in tentationem? Ut quid etiam secundum hanc exhortationem cum doceret orare, præcepit ut dicamus, Ne nos inferas in tentationem, si hoc non impletur ex adiutorio gratie diuine, sed id totum est in arbitrio uoluntatis humanæ. Quid plura? Saluta fratres qui tecum sunt, &

F orate

Heb. 11
Abac. 2

1. Cor. 1

Hier. 9

Rom. 5

Psal. 35

Mat. 26

Mat. 9

orate pro nobis ut salui simus secundum illam salutem de qua dicitur, Non est opus sanis medicus, sed male habentibus: non ueni uocare iustos, sed peccatores. Orate ergo pro nobis ut iusti simus, quod quidem homo non potest nisi uelit & erit continuo qui plene uoluerit, sed hoc ipsum in eo non erit, nisi gratia spiritus sanetur & adiuuetur, ut possit.

Augustinus Sebastiano, de pia tristitia quam boni ferunt ex impietate malorum. Huic epistole subscripsit Alipius. Epistola CXLV

Domino sancto desiderabili & in Christi honore suauissimo fratri Sebastiano, Augustinus in domino salutem.

Quamuis ab animo nostro nullo modo te separatum esse permittat dulce uinculum charitatis, & indefinenter

Psal. 118

tuos sanctos mores atque colloquia recolamus: tamen bene fecisti & gratias agimus quod nobis etiam corporalis salutis tue nuncios apices mittendo, nos plurimum exhilarasti. Sensi autem in epistola tua, quod tardum te detinuerit a peccatoribus relinquentibus legem dei. Illo enim spiritu uiuis quo dictum est: Vidi insensatos & tabescebam. Pia est ista tristitia, & si dici potest, beata miseria, uitium alienis tribulari non implicari, moerere non haerere, dolore contrahi non amore attrahi. Hac est persecutio quam patiuntur omnes qui uolunt in Christo pie uiuere, secundum apostolicam mordacem ueramque sententiam. Quid enim sic persequitur uitam bonorum, quam uita iniquorum, non cum cogit imitari quod displicet, sed cum cogit dolere quod uidet. Quoniam coram pio uiuens impie, etsi non obligat consentientem, cruciat sentientem. Nam saepe & diu impiorum corporibus a secularibus potestatibus, & quorumlibet uexationibus parcitur, piorum autem cordibus a malis hominum moribus nunquam usque ad huius seculi finem. Sic ergo potius impletur quod commemorauit dixisse Apostolum:

2. Tim. 3

Quia omnes qui uolunt in Christo Iesu pie uiuere, persecutionem patientur, & tanto amarior quanto interior, donec diluuium transeat ubi arca continet coruum & columbam. Sed inhare frater illi a quo audisti, Qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. Cuiungere domino, ut crescat in nouissimis uita tua. Scio enim non deesse recreationem cordis de fratribus bonis. Huic adiunge promissiones dei fideles, magnas, certas, sempiternas, ipsiusque tolerantiae imperturbabilem ineffabilemque mercedem. Et uide quam iterum domino cantes: Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuae iocundauerunt animam meam. Mitte fratri Firmo literas nostras. Sanctitatem tuam & familiam Dei quae tuo ministerio gubernatur, fratres & sorores quae apud nos sunt nobiscum in domino resalutant. Et alia manu. In columes pro nobis oretis dilectissimi & sanctissimi fratres.

Psal. 93

Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuae iocundauerunt animam meam. Mitte fratri Firmo literas nostras. Sanctitatem tuam & familiam Dei quae tuo ministerio gubernatur, fratres & sorores quae apud nos sunt nobiscum in domino resalutant. Et alia manu. In columes pro nobis oretis dilectissimi & sanctissimi fratres.

Ego Alipius impensissime saluto sinceritatem tuam, omnesque tibi in domino coniunctos. Atque ut hanc tanquam meam epistolam deputes peto. Etsi enim aliam propriam mittere potuissem, tamen malui huic subscribere, ut unanimi tatem nostram una etiam pagina testaretur.

Augustinus Consentio, respondens illius quaestionibus, de corpore Christi & nostris corporibus, qualia futura sint in resurrectione. Epistola CXLVI

Dilectissimo fratri Consentio, Augustinus.

Vantum ad oculos attinet corporales, quosdam uidemus nec nouimus

quorum a nobis studia uitae nesciuntur: quosdam nouimus nec uidemus, quorum nobis charitas & affectus innotuit, in quibus & te annueramus, & ideo te magis uidere desideramus, ut in his quos & uidemus & nouimus. Nam illi qui ignoti nostris oculis ingeruntur, non solum desiderabiles non sunt, sed uix tolerabiles sunt, nisi aliquibus signis pulchritudo in his hominis interioris appareat.

Quorum autem sicut tuus nobis prius animus intelligendo quam uidendo corpus apparuit, iam quidem nouimus eos, sed ideo etiam uidere desideramus, ut per illud quod conspicitur oculis, multo iucundius & familiarius eo quem iam nouimus amico interiore perfruamur. Verum & hoc de te nobis deus fortasse donabit, quietioribus & tranquillioribus sicut optamus rebus humanis, ut id honestae charitatis sit potius quam molestae necessitatis. Nunc ad ea respondeam sicut domino adiuuante potero, quae praeter epistolam in alia chartula a me quaerenda misisti. Queris utrum nunc corpus domini ossa & sanguinem habeat, aut reliqua carnis linamenta. Quid si adderes, utrum etiam uestimenta: nonne augetur quaestio? quia causa, nisi quia ea quae in usu uitae huius nostrae corruptibilia nouimus, sine corruptione cogitare uix possumus, cum diuinorum miraculorum quaedam documenta iam data sint, ex quibus liceat coniectare maiora? Nam si uestis Israelitarum per tot annos in eremo sine tritura esse potuit, si morticina pellis calciametorum tam diu sine labe durauit, potest ubique Deus quorumlibet corporum, per quantum uoluerit tempus incorruptam protendere qualitatem. Ego proinde domini corpus ita in caelo esse credo, ut erat in terra quando ascendit in caelum. Dixerat enim discipulis, ut in Euangelio legimus, de sua resurrectione dubitantibus, & illud quod uidebant, non corpus sed spiritum esse putantibus, Videte manus meas & pedes, palpite & uidete, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me uidetis habere. Sic eorum cum esset in terra contractus est manibus, sic eorum est cum iret in caelum deductus aspectibus. Ibi uox angelica sonauit, Sic ueniet quemadmodum eum uidetis euntem in caelum. Fides adsit, & nulla quaestio remanebit

677

bit: nisi forte de sanguine requirendum est, quia cum dixisset, Palpite & uidete, quia spiritus carnis & ossa non habet: non addidit, sanguinem. Non ergo & nos addamus inquirere, quod ille non addidit dicere, Et de compendio, si placet, finita sit quaestio. Fortassis enim, accepta occasione sanguinis, urgebit nos molestior perscrutator, & dicet, Si sanguis, cur non & pituita, cur non & fel flauum & fel nigrum, quibus quatuor humoribus naturam carnis temperari etiam medicina disciplina testatur. Sed quod libet quisque addat, corruptionem addere caueat, ne suae fidei sanitatem castitatemque corrumpat. Ex consuetudine rerum expertarum, in experta opera diuina, infirmitas metum humana, & argutule se garrire arbitratur cum dicit, Si caro est, & sanguis est: si sanguis, & caeteri humores: si caeteri humores, ergo & corruptio. Eo modo diceret, Si flamma est, & ardet: si ardet, & urit: si urit, ergo uirotum trium in fornacem ignis ab impio rege misforum corpora incendit. Si autem hoc in tribus uiris miraculum factum esse non dubitat, quisquis de diuinis operibus recte sapit, cur non creditur qui fecit illa corpora non posse igni corrumpi, fecisse illud corpus nec igne nec fame nec morbo nec senio, ne ulla uel alia, qua solet humana corpora labefactare corruptio? Quod si quisquam dicit, non carni trium illorum uirotum additam contra ignem incorruptionem, sed ipsi igni detractam corrumpendi facultatem, quid uere mur ne carnem facere nequiuert non posse corrumpi, qui fecit ignem non posse corrumpere? Nam si illud non de carnis, sed de ignis mutatione intelligitur, multo est mirabilius: simul enim & hominum corpora non urebat ne posset nocere, & ligna fornacis urebat ut posset ardere. Sed qui etiam ista non credunt, nimium de diuina potestate diffidunt, nec cum eis uel ad eos nunc sermo nobis est. Qui autem ista credunt, ex his etiam illa utcumque coniciant quae fideliter quaerunt. Valet igitur diuina potentia de ista uisibili atque tractabili natura corporum quibusdam manentibus auferre quas uoluerit qualitates: ac per hoc ualet etiam membra mortalia formae linamentis manentibus, corruptio ne uero mortalitatis emortua, stabili uigore firmare: ut absit labe, adsit effigies: adsit motio, absit fatigatio: adsit uescendi potestas, absit esuriendi necessitas. Quod ergo legitur apud Apostolum, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt: soluitur quidem quaestio etiam isto modo quem tu commemorasti, ut carnis & sanguinis nomine, opera carnis & sanguinis intelligantur: uerum quia non de operibus, sed de modo resurrectionis loquebatur Apostolus, & eam quaestionem disputando uersabat, melius eo loco intelligitur caro & sanguis pro corruptione carnis & sanguinis posita. Si enim nomen carnis significat operationem, cur non significet etiam corruptionem, sicut dictum est, Omnis caro foenum? Nam & hic ipsa corruptibilitas significata est. Sequitur enim: Et omnis honor carnis ut flos foeni: foenum aruit, flos decidit. Num quid nam hoc etiam illi carni competit, de qua dictum est, Palpite & uidete, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me uidetis habere? Nam quomodo arescat aut decidat, cum scriptum sit, quod Christus surgens a mortuis, iam non moritur, & mors ei ultra non dominabitur? Proinde ipsam apostolicam sententiam, desuper inspicere, totamque considera: cum resurrectio nem mortuorum persuadere uellet eis qui dicebant, quod resurrectio mortuorum non est, Christi resurrectione praemissa in exemplum, inter caetera quae ibi disseruit, intulit sibi quaestionem atque ait: Sed dicet aliquis, quomodo resurgent mortui, quo autem corpore uenient, id est quali corpore? Deinde adhibens documenta seminum. Stulte, inquit, tu quod seminas non uiuificatur nisi prius moriatur, & quod seminas non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum ferè tritici, aut alicuius caeterorum: deus autem illi dat corpus quomodo uoluerit, & unicuique seminum proprium corpus. Secundum hoc ergo dixerat: Non corpus quod futurum est seminas. Neque enim non triticum erit ex tritico: sed quia nemo seminat herbam uel stipulam, & multiplicia in palea tegumenta granorum, cum quibus tamen semina exurgunt: ideo ait, Sed nudum granum: hinc uolens ostendere, quia si deus potest addere quod non erat in nudo semine, multo magis potest reparare quod erat in hominis corpore. Iam uero quod adiungit, ad differentiam pertinet refugientium, propter diuersas glorias fidelium atque sanctorum: Non omnis, inquit, caro eadem caro: alia quippe hominum, alia autem caro pecorum, alia uolucrum, alia piscium, & corpora caelestia, & corpora terrestria: sed alia est caelestium gloria, & alia terrestrium: & alia gloria solis, alia gloria lunae, & alia gloria stellarum. Stella enim a stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. In his omnibus iste sensus est, Si genera carnis cum sint cuncta mortalia, differunt tamen inter se pro diuersitatibus animantium: & si corpora cum sint omnia uisibilia, differunt tamen pro diuersitatibus locorum: unde alia est caelestium gloria, alia terrestrium: & si in locis sublimibus cum sint cuncta caelestia, differunt etiam ipsa claritatibus luminum, non mirum est quod in resurrectione mortuorum distabit gloria meritorum. Hinc iam uenit ad illud, quod communiter habet omnis caro quae ad uitam resurgit aeternam, & dicit: Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione: seminatur in contumelia, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in uirtute: seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. In his uerbis Apostoli, numquid fas est putare melius corpora nostra resurrectura quam Christi? cum de illo sit propositum

1. Cor. 15

Deuota est in uerbo

Luc. 24

1. Cor. 24

Rom. 8

1. Cor. 15

tum exemplum, quod fideliter intēdere & per eius gratiam sperare debeamus. Ac per hoc nullo modo potuit corpus Christi cum corruptione resurgere, si nostrum in incorruptione resur-
 rectorum promittitur, nec potuit illud sine gloria, si nostrum resurget in gloria. Quę autem ibi gloria, ubi adhuc corruptior: Nimis itaq; absurdum est, ut credamus illud corpus & in infirmitate esse seminatum, id est mortificatum, & in infirmitate resurrexisse, cum corpus nostrum seminetur in infirmitate resurgat. in uirtute: & dicat idem Apostolus de Christo: Et si crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit in uirtute Dei. Quis uero tam absurde sapiat, ut credat illud corpus animale seminatum, animale resuscitatum, si nostrum seminatur animale, resurget spiritale: Cōstat itaq; neq; ullo modo dubitandum est, corpus Christi, quod licet corruptionem putredinis in sepulchro non uiderit, unde scriptum est, Nec dabis sanctum tuum uidere corruptionē, clauis tamen & lancea perrumpi potuit, nunc omnino in incorruptione consistere: & quod in contumelia passionis mortisq; seminatum est, nunc esse in gloria uitę æternę: & quod ex infirmitate potuit crucifigi, nunc in uirtute regnare: & quod erat corpus animale, quoniam ex Adam sumptum est, nunc esse spiritale, quoniam spiritui iam inseparabiliter copulatum est. Cum enim uellet Apostolus de corpore animalis adhibere testimonium scripturarum, illud posuit quod in Genesi legitur: Si est, inquit, corpus animale, est & spiritale: sicut scriptum est, Factus est primus Adam in animam uiuentem, uel in animam uiuam. Recolis certe quemadmodum scriptum sit, Et insufflauit Deus in faciem eius flatum uitę, & factus est homo in animam uiuam. Dicitur est autem etiam de animalibus: Producat terra animam uiuam. Intelligitur ergo corpus animale dici simile ceteris animalibus propter mortis dissolutionem & corruptionem, quę quotidie cibo reficitur, & postea superata animantis compago dissoluitur. Spiritale autē corpus, quod iam cum spiritu immortale est: quamuis nonnulli arbitrentur tunc fieri corpus spiritale, cum iam & ipsum corpus mutatur in spiritum, & quod homo erat ex corpore et spiritu, utrunq; ac totum spiritus erit: quasi dixerit Apostolus, Seminatur corpus, surget spiritus. Dixit autem, Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Proinde sicut animale corpus nō est anima, sed corpus: ita & spiritale corpus non spiritum debemus putare, sed corpus. Quis porrō audeat opinari, uel Christi corpus non spiritale resurrexisse, uel si spiritale surrexit, iam non corpus fuisse sed spiritum? cum hanc opinionē discipulorum refellat, ubi cum eum uidentes existimarent se spiritum uidere, ait, Palpate & uidete, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me uidetis habere. Iam igitur illa caro spiritale erat corpus, nec tamen spi-

1. Thes. 3

lac. 1

Deut. 13

1. Cor. 13

Origenicum

Luc. 24

ritus erat, sed corpus, nulla ulterius morte ab anima resoluendum atq; separandum sicut corpus animale, quale animatum est dei flatu, cum factus est homo in animam uiuam, etiam ipsum ex animali spiritale sine mortis interuentu futurum, nisi transgressio præcepti prius commissio peccato infligeret pœnam, quam deus seruatae iustitię daret coronam. Vnde dominus Christus per nos ad nos uenit, cum peccatores iustus inuenit, per stratum quodammodo humilitatis nostrę, sed non cum morbo iniquitatis nostrę. Nam per animale nobis, hoc est per mortale corpus apparuit, qui utique si uoluisset, cum corpore immortalis primitus aduenisset. Sed quia nos humilitate filij dei sanari oportebat, ut que ad nostrā infirmitatē descendit, & fidei nostrę meritum ac præmium, uirtute suę resurrectionis ostendit. Ideo sequitur Apostolus & dicit, Nouissimus Adam in spiritū uiuificantem: siue intelligatur primus Adam, qui de puluere ante formatus est, nouissimus autē Adam qui de uirgine procreatus est: siue in uno quoq; nomine utrunq; compleatur, ut primus Adam sit in corpore mortali, nouissimos Adam idem ipse in corpore immortalis: tamen inter animā uiuentem & spiritum uiuificantem hoc interesse uoluit, ut illic sit corpus animale, hic spiritale. Anima quippe in corpore animali uiuit quidē, sed non uiuificat usq; ad auferendam corruptionem. In corpore uero spiritali quoniam perfecte adhærens domino, unus spiritus est, sic uiuificat ut spiritale corpus efficiat, absumens omnem corruptionem, nullam metuens separationem. Proinde sequitur: Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, postea quod spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de celo cœlestis: qualis terrenus, tales et terreni: & qualis cœlestis, tales & cœlestes. Sicut portauimus imaginē terreni, portemus & imaginem eius qui de celo est. Quid est, Qualis terrenus, tales & terreni: nisi mortales ex mortalitate? Et quid est, Qualis cœlestis, tales & cœlestes: nisi immortales per immortalem? Illud per Adam, hoc per Christum. Dominus enim ad hoc terrenus factus est, cum esset cœlestis, ut eos qui terreni erant, faceret cœlestes: hoc est, ideo ex immortalis mortalis factus est, assumendo se ui formam, non domini mutando naturam, ut eos qui mortales erant, faceret immortales, impertiendo dominicam gratiam, non seruilem iniuriam retinendo. Cum igitur de resurrectione corporis Apostolus disputans, doceret nostra corpora futura ex corruptibilibus incorruptibilia, ex contemptibilibus gloriosa, ex infirmis fortia, ex animalibus spiritalia, hoc est ex mortalibus immortalia, subiicit unde agitur atq; ait, Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt. Et ne quisquam putaret secundum substantiam carnis hoc Apostolum definisse, aperuit quid diceret

ret subiungēdo: neq; corruptio incorruptionē possidebit. Tanquam diceret, quod dixi, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt, ideo dixi, quia corruptio incorruptionem non possidebit. Hoc ergo loco nomine carnis & sanguinis corruptionem mortalitatis intelligi uoluit. Deniq; tanquam ei diceretur, Quomodo caro erit, & caro non erit? Caro quippe erit, quoniam dominus post resurrectionem ait, Palpate & uidete, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me uidetis habere: caro autem non erit, quoniam caro & sanguis regnum Dei non possidebunt: Exponit quid dixerit, adijciens, Ecce mysterium uobis dico, Omnes quidem resurgetur: uel sicut Græci codices habent, Omnes quidem dormiemus, non tamen omnes immutabimur. Hanc immutationem utrum in deterius an in melius intelligi uoluerit, inferiora demonstrant. In atomo, inquit, hoc est in puncto temporis, quod diuidi non potest. In ictu oculi, hoc est in summa celeritate. In nouissima tuba, hoc est in nouissimo signo quod dabitur, ut ista compleantur, Canet enim tuba, inquit, & mortui resurgent incorrupti, & nos commutabimur. Ergo istam commutationem in melius sine dubitatione oportet intelligi, quia omnes & iusti & iniusti resurrecturi sunt. Sed, sicut dominus in Euangelio loquitur, qui bene fecerunt in resurrectionem uitę, qui male egerunt in resurrectionem iudicij: iudicium appellans pœnam sempiternam, sicut alio loco, Qui non credit, inquit, iam iudicatus est. Proinde illi qui ad iudicium resurrecturi sunt, non commutabuntur in illam incorruptelam, quę nec doloris corruptionem pati potest. Illa namq; fidelium est atq; sanctorum, isti uero perpetua corruptione cruciabuntur, quia ignis eorum non extinguetur, & uermis eorum non morietur. Quid sibi ergo uult ista distinctio: & mortui resurgent incorrupti, & nos commutabimur: nisi quia omnes incorrupti resurgent? Sed ex his etiam iusti immutabuntur in illam incorruptelam, cui omnino nulla possit nocere corruptio: ac per hoc qui in ea non commutabuntur, incorrupti quidem resurgent integritate membrorum, sed tamen corrupti dolore pœnarum, cum audierint: Item maledicti in ignem æternum qui paratus est diabolo & angelis eius. A quo auditu malo iustus non timebit. De illa uero commutatione iustorum cum dixisset, Nos commutabimur: tanquam quæreremus quomodo istud fiat, uel qualis illa commutatio futura sit, adiungit & dicit, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatem. Non ut opinor, dubitandum est secundum hoc dictum, Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt: quia non ibi erit corruptio & mortalitas carnis & sanguinis. Secundum has enim qualitates hoc loco carnem & sanguinem nuncupauit. Quocirca, ut aliquid ex epli gratia potest

10.5

10.3

10.6

nam quod interim occurrit, sicut scriptum est, Ne forte tentauerit uos qui tentat, & inanis sit labor uester: atq; hic intelligitur diabolus, tanquam deus omnino non tentet, de quo alio loco scriptura dicit, Ipse autem neminem tentat: nec cōtraria est ista sententia ei qua dicitur, Tentat uos dominus deus uester: sed soluitur questio, cum uocabulum tentationis diuersas intelligentias habeat, eo quod alia sit tentatio deceptionis, alia tentatio probationis: secundum illam non intelligitur qui tentat, nisi diabolus, secundum hanc uero tentat deus: Ita cum dicitur, Caro possidebit regnum dei, & caro non possidebit regnum dei: etiam huius nominis intelligentia discernatur, & nulla erit questio: quoniam caro secundum substantiā, secundum quam dictum est, Spiritus ossa & carnem non habet, sicut me uidetis habere, possidebit regnum dei: caro autem cum secundum corruptionem intelligitur, nō possidebit. Hoc enim expositum est cum diceretur, Caro & sanguis regnum dei nō possidebunt: in eo quod continuo additum est, Neq; corruptio incorruptionem possidebit: sicut satis quantum arbitror disseruimus. Quod autem quæris, utrum singillatim à creatore deo corporum lineamēta formentur: non te mouebit, si quantum potest humana mens potētiam diuinę operationis intelligas. Quomodo enim negare poterimus deum etiam nūc operari cuncta quę creantur, quum dominus dicat: Pater meus usq; nunc operatur: Vnde illa cessatio septimi diei ab ipsis naturis condendis intelligenda est facta, non ab earum administratione qua conditę referuntur. Cum ergo natura rerum à creatore administraretur, & per ordines præfinitis locis & temporibus suis cuncta nascantur, deus usq; nunc operatur. Nam si deus nunc ista non format, quomodo legitur: Prius quam te formare in utero, noui te. Quomodo etiā accipi potest: Quod si foenū agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, deus sic uestit: nisi forte credendum est, foenum à deo uestiri, & à deo corpora nō formari? Cum enim dixit: uestit: non de præterita ordinatione, sed de præsentis operatione satis indicat. Vnde est etiam illud Apostoli de seminibus, quod supra commemorauit: Non inquit, corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ferē tritici, aut alij cuius ceterorum: Deus autem illi dat corpus, quomodo uoluerit: Non dixit. Dedit aut dispositum fuit, sed Dat: ut creatorem intelligas efficaciam sapientię suę rebus quę quotidie suis temporibus oriuntur, condendis adhibere. De qua sapientia dictum est: Pertendit à fine usq; in finem fortiter: & nō dixit, disposuit, sed Disponit omnia suauiter. Multum est autem uel tenuiter sapere quomodo commutabilia & temporalia, nō commutabilibus & temporalibus creatoris motibus, sed æterna & stabili uirtute condantur, De illo sanē quod percontandū putasti, utrum

1. Thes. 3

lac. 1

Deut. 13

Questio secunda, an subito corpora reformentur

10.5

Hier. 1

Mat. 6

Sap. 8

Questio III

baptizati omnes, si absque poenitentia diuersis criminibus irretiti, de corpore exierint, ueniam quolibet tempore consequuturi sint, librū non parua quantitatē iam scripsi, quem si describere curaueris, fortasse nihil ulterius hinc requires. Vis etiam per me scire, utrum Dei flatus ille in Adam, idem ipse sit anima. Breuiter respondeo: Aut ipse est, aut ipso anima facta est. Sed & si ipse est, factus est. De anima quippe loquitur per Esaiam prophetam deus, ubi dicit, Omnem flatum ego feci: quod sequentia satis indicant. Sequitur enim, Propter peccatū modicum quid contristauit illum: id est, ipsum flatum: & cetera, quae nisi de anima humana intelligi nequeunt. In hac enim quaestione maxime cauendum est, ne anima non a deo facta natura, sed ipsius dei substantia tanquam unigenitus filius, quod est uerbum eius, aut aliqua eius particula esse credatur, tanquam illa natura atque substantia, qua deus est quicquid est, commutabilis esse possit: quod esse animam, nemo non sentit, qui se animam habere sentit. Cum ista dicantur, perlator iam uentum expectans, me uel hemeter ut nauigaret urgebat. Itaque si quid hic incondite atque inculte dictum legeris, uel si totum ita esse perspexeris, doctrinae da operam, linguam ueniam.

Augustinus Proculeiano episcopo, ut apparet partis Donatiana, inuitans illum ut mutua collatione schisma componatur. Epist. CXLVII

Domino honorabili & dilectissimo

Proculeiano, Augustinus:

Ropter imperitorum hominum uanitates diutius apud te de titulo epistolae meae disputare non debeo. Cum enim nos reuocare inuicem ab errore conamur, quamuis ante plenissimam discussionem causae quibusdam uideri possit, quis nostrum erret incertum: seruimus tamen inuicem nobis, si bono animo nobiscum agimus, ut a peruersitate discordiae liberemur. Quod me sincero corde agere & cum tremore Christianae humilitatis, etiam si plerisque hominibus apertum non est, uideat tamen ille cui nulla corda clauduntur. Quid autem in te honorare non dubitem, facile intelligis. Non enim errorem schismatis, unde omnes homines, quantum ad me attinet, cupio sanari, dignum honore aliquo existimo. Sed te ante omnia, quod ipsius nobis humanae societatis uinculo astringeris, & quod nonnulla in te praeminent placidioris mentis indicia, quibus nullo modo desperandum est, facile te posse ueritatem, cum fuerit demonstrata, complecti, sine ullo aestu dubitationis honorandum puto. Dilectionis autem tantum tibi debeo, quantum nobis imperat ipse qui nos dilexit usque ad crucis opprobrium. Sed ne mireris quod apud beneuolentiam tuam diu tacui, non putabam in hac te esse sententia, quam mihi frater Euodius, cui fidem non habere non possum, gaudens in-

dicauit. Nam cum forte contigisset, ut in unam domum conueniretis, et sermo inter uos de spe nostra, hoc est de Christi ligeditate ortus esset, ait dixisse benignitatem tuam, uelle te bonis uiris sedentibus conferre nobiscum. Quod te multum gaudeo nostrae humilitate offerri dignatum. Neque ullo modo possum tantam occasionem benigni animi tui deserere, ut quantum uires dominus praebere dignabitur, queram tecum atque discutiam, quae causa, quae origo, quae ratio in ecclesia Christi, cui dixit, Pacem meam do uobis, pacem meam relinquo uobis, tam lugendae atque plangendae discessionis extiterit. Audiuī quidem de memorato fratre te fuisse conquestum, quod nescio quid tibi contumeliose responderit: quod quae te ne illam contumeliam depones: quam certum mihi est non de superbo animo processisse: noui enim fratrem meum, sed si quid in disputando pro fide sua, & pro ecclesiae charitate dixit fortasse feruentius, quam tua grauitas nollit audire, non illa contumacia, sed fiducia nominanda est. Collatorem enim & disputatorem, non assentatorem & adulatorem esse cupiebat. Nam hoc est oleum peccatoris, quod Propheta non uult impinguari caput. Ita enim dicit: Emendabit me iustus in misericordia, & arguet me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Mauult enim se uera misericordia iusti emendari, quam leni adulationis unctio laudari. Vnde etiam illud propheticum est: Qui uos felices dicunt, in errorem uos mittunt. Ideoque de homine, quem falsae blanditiae faciunt arrogantem, recte etiam uulgo dicitur: Creuit caput. Impinguatum est enim oleo peccatoris: hoc est, non aspera ueritate corrigentis, sed leni falsitate laudantis. Neque hoc in eam partem peto accipias, quasi ego te a fratre Euodio tanquam a iusto, emendatum intelligi uelim. Vereor enim ne me quoque aliquid contumeliose in te dicere existimes, quod uehementer caueo quantum possum. Sed iustus est ille qui dixit: Ego sum ueritas. Itaque de cuiuslibet hominis ore nobis uerum cum aliqua asperitate sonuerit, non ab illo homine qui forte peccator est, sed ab ipsa ueritate, hoc est a Christo, qui iustus est emendatur: ne nostrum caput blandae, sed perniciosae adulationis unctio, hoc est oleum peccatoris impinguet. Quanquam etiam si frater Euodius aliquantum pro suae communionis defensione turbatior, aliquid elatius animo commotiore dixisset, aetati hominis & necessitatis causa te oporteret ignoscere. Illud tamen quod promittere dignatus es, peto memineris, ut sedentibus quos ipse delegeris, dummodo uerba nostra non inaniter uentilentur, sed stylo excipiantur: ut & tranquillius & ordinatius disseramus, & si quid forte a nobis dictum de memoria lapsum fuerit, recitatiōe reuocetur: rem tam magnam, & ad salutem omnium pertinentem cum concordia requiramus. Aut si placet, nullo

medio

medio interposito, prius nobiscum siue per epistolam, siue per colloquutionem atque lectionem ubi placuerit conferamus: ne forte intemperantes nonnulli auditores malint quasi nostrum expectare certamen, quam de nostra salute in nostra colloquutione cogitare: ut quod fuerit inter nos terminatum, postea per nos populus noverit, aut si per epistolas agi placet, ipsae plebes recitentur, ut aliquando non plebes, sed plebs una dicatur. Prorsus sicut uolueris, sicut iusseris, sicut tibi placuerit, libenter amplector. Et de animo beatissimi & uenerabilis mihi patris Valerij nunc absentis tota securitate polliceor, hoc cum magna laetitia cogniturum. Noui enim quantum diligat pacem, & nulla uani fastus inanitate iactetur. Rogo te quid nobis est cum ueteribus disensionibus, ut hucusque uulnera illa durauerint, quae animositas hominum superbiorum nostris membris inflixit: quorum uulnerum putrefactione etiam dolorem perdidimus, quo solet medicus implorari: Vides quanta & quam miserabili sceditate Christianae domus familiaeque turbata sint. Mariti & uxores de suo lecto sibi consentiunt, & de Christi altari dissentiunt. Per illum sibi iurant, ut inter se pacem habeant, et in illo habere non possunt. Filij cum parentibus unam domum habent suam, & domum dei non habent unam. Succedere in eorum hereditatem cupiunt, cum quibus de Christi hereditate rixantur. Serui & domini communem deum diuidunt, qui formam serui acceperit, ut omnes seruiendo liberaret. Honorant nos uestri, honorant uos nostri: Per coronam nostram nos adiurant uestri, per coronam uestram uos adiurant nostri. Omnium uerba suscipimus, ne minime offendere uolumus. Quid nos solus Christus offendit, cuius membra laniamus: Et homines quidem causas suas seculares apud nos finire cupientes, quando eis necessarij fuerimus, sic nos sanctos & dei seruos appellant, ut negocia terrae suae peragant: aliquando agamus & negocium salutis nostrae & salutis ipsorum, non de auro, non de argento, non de fundis et pecoribus, pro quibus rebus quotidie submissio capite salutatur, ut disensiones hominum terminemus, sed de ipso capite nostro tam turpis inter nos et perniciose dissensio est. Quantumlibet capita submittant qui nos salutant, ut eos concordes in terra faciamus, de caelo usque ad crucem submissum est caput nostrum, in quo concordēs non sumus. Rogo te atque obsecro, si est in te aliqua humanitas, quam multi predicant, hic appareat bonitas tua, si non propter honores transitorios simulatur, ut contremiscant in te uiscera misericordiae, & uelis aliquando rem discuti instando nobiscum orationibus, & omnia pacifice conferendo: ne miserae plebes, quae nostris honoribus obsequuntur, premant nos obsequijs suis in iudicio dei, sed potius nostra non ficta charitate nobiscum reuocatae ab erroribus & dissen-

sionibus, in ueritatis & pacis itinera dirigantur. Opto te coram oculis dei beatum esse, domine honorabilis & dilectissime.

Augustinus Valerio episcopo suo, cui erat collega, praesertim in dispensando uerbo dei, demonstrat quam difficile sit sacerdotem pium agere, obsecrans ut patiatu ipsu in secessu precibus & studio hoc agere, ut sit idoneus imposito muneri. Epist. CXLVIII

Domino beatissimo & uenerabili, in conspectu domini sincera charitate charissimo patri Valerio, Augustinus presbyter in domino salutem.

Nte omnia peto, ut cogitet religio-

sa prudentia tua, nihil esse in hac uita, & maxime hoc tempore facilius & laetius, & hominibus acceptabilius.

episcopi, aut presbyteri, aut diaconi officio, si perfunctorie atque adulatorie res agat: sed nihil apud deum miserius, & tristius, & damnabilius. Item nihil esse in hac uita, & maxime hoc tempore difficilius, laboriosius, periculosius episcopi, aut presbyteri, aut diaconi officio, sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militetur quo noster Imperator iubet. Quis autem iste sit modus, nec a pueritia, nec ab adolescentia me didici: & eo tempore quo discere coeperam, uis mihi facta est, merito peccatorum meorum, (nam quid aliud existimem nescio) ut secundus locus gubernaculorum mihi traderetur, qui renum tenere non noueram. Sed arbitror dominum meum propterea me sic emendare uoluisse, quod multorum peccata nauarum, antequam expertus essem quid illic agatur, quasi doctior & melior reprehendere audebam: itaque postquam missus sum in medium, tunc sentire coepi temeritates reprehensionum mearum, quamquam & antea periculosissimum iudicarem hoc ministerium. Et hinc erant lachrymae illae, quas me fundere in ciuitate ordinationis meae tempore nonnulli fratres animaduertent, & nescientes causas doloris mei, quibus potuerunt sermonibus, qui omnino ad uulnus meum non pertinerent, tamen bono animo consolati sunt. Sed multo ualde multo amplius expertus sum, quam putabam: non quia nouos aliquos fluctus aut tempestatem uidi, quas ante non noueram, uel non audieram, uel non legeram, uel non cogitaueram: sed ad eas euitandas aut perferendas solertiam & uires meas omnino non noueram, & alicuius momenti arbitrabar. Dominus autem irrisit me, & rebus ipsis ostendere uoluit me ipsum mihi. Quod si non damnando, sed miserando fecit, hoc enim spero: certe uel nunc cognita aegritudine mea, debeo scripturarum eius medicamenta omnia perscrutari, & orando ac legendo agere, ut idonea ualētudo animae meae ad tam periculosa negocia tribuatur: quod ante non feci, quia & tempus non habui. Tunc enim ordinatus sum, quum de ipso actio-

40. Dist. cap. ante omnia

nis tempore ad cognoscendas diuinas scripturas cogitaremus, & sic nos disponere uellemus, ut nobisocium ad hoc negocium posset esse. Et quod uerum est, nōdum sciebam quid mihi de esset ad tale opus, quale nūc me torquet & conterit. Quod si propterea in re ipsa didici quid sit homini necessarium, qui populo ministrat sacramentum & uerbum dei, ut iam non mihi liceat assequi, quod me non habere cognoui: iubes ergo ut pereā, pater Valeri. Vbi est charitas tua? Certe diligis me, certe diligis ipsam ecclesiam, cui me sic ministrare uoluisti, & tamen certus sum quod & me & ipsam diligis. Sed putas me idoneum, cum ego melius me nouerim, qui tamen nec ipse me nossem, nisi experiendo didicissem. Sed dicit fortasse sanctitas tua: Vellem scire quid desit instructioni tuæ. Tam multa autem sunt, ut facilius possim enūterare quæ habeo, quam quæ habere desidero. Audeo enim dicere, scire me & plena fide retinere quid pertineat ad salutem nostram. Sed hoc ipsum quomodo ministrem ad salutem aliorum, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant? Et sunt fortasse aliqua, imo non est dubitandum esse in sanctis libris conscripta consilia, quibus cognitio et apprehensio possit homo dei rebus ecclesiasticis ordinatioribus ministrare, aut certe inter manus iniquorum uel uiuere conscientia saniore, uel mori, ut illa uita non amittatur, cui uni Christiana corda humilia, & mansueta suspirant. Quomodo autem hoc fieri potest, nisi quemadmodum ipse dominus dicit, petendo, quærendo, pulsando, id est orando, legendo, plangendo? Ad quod negocium mihi paruum tempus uel usque ad pascha impetrari uolui per fratres à tua syncerissima & uenerabili charitate, & nunc per has preces uolo. Quid enim responsurus sum domino iudici: non poteram ista iam quærere, cum ecclesiasticis negociis impedire? Si ergo mihi dicat, Serue nequam, si uilla ecclesiæ calumniosum aliquē pateretur, cuius fructibus colligendis magna opera impenditur, neglecto agro quem rigauit sanguine meo, si quid agere pro ea posses apud iudicem terræ, nonne omnibus consentientibus, nonnullis etiam iubentibus & cogentibus pergeres, & si contra te iudicaretur, etiam trans mare proficisceris: atque hoc modo uel annuam uel amplius absentiam tuam nulla querela reuocaret, ne alius possideret terram, nō animam, sed corpori pauperum necessariam: quorum tamē famem uiuæ arbores meæ multo facilius mihi quæ gratius si diligenter colerentur, explerent? Cur ergo ad discendam agriculturam meam, uacationem temporis tibi defuisse causaris? Dic mihi quid respondeam, rogo te: An forte uis dicam: Senex Valerius dum me omnibus rebus instructum esse credidisset, quanto amplius me dilexit, tanto minus ista discere permisit? Attende omnia ista, senex Valeri, obsecro te per bonita-

tem & seueritatem Christi, per misericordiam & iudicium eius, per eum qui tantam tibi inspirauit erga nos charitatem, ut te nec pro lucro animæ nostræ audeamus offendere. Sic autem mihi deum & Christum testem facis innocentiae & charitatis, & synceri affectus quem circa nos habes, quasi ego nō de his iurare omnibus possim. Ipsam ergo charitatem & affectum imploro, ut miserearis mei, & concedas mihi ad hoc quod rogauit tempus quantum rogauit, atque adiuues me orationibus tuis, ut non sit inane desiderium meum, nec infructuosa ecclesiæ Christi atque utilitati fratrum & conseruorum meorum absentia mea. Scio quod illam charitatem pro me orantem, maxime in tali causa, non despiciet dominus, & eam sicut sacrificium suauitatis accipiēs, fortassis breuiore tempore quam postulauit me saluberrimis consilijs de scripturis suis reddet instructum.

Augustinus Profuturo, de toleranda aduersa ualitudine, & cohibenda ira. Epist. CXLIX

Fratrī Profuturo Augustinus.

Ecundum spiritum quantum domino placet, atque uires ipse præbere dignatur, recte sumus: corpore autem ego in lecto sum. Nec ambulare enim, nec stare, nec sedere possum, rhagadis uel exochadis dolore & tumore. Sed etiam sic, quoniam id domino placet, quid aliud dicendum est, nisi quia recte sumus? Potius enim si id nolumus quod ille uult, nos culpandi sumus quam ille non recte aliquid uel facere uel sinere existimandus est. Nosti hæc omnia, sed quia mihi es alter ego, quid libentius tecum loquerer, nisi quod mecum loquor? Commendamus ergo sanctis orationibus tuis & dies & noctes nostras, ut oretis pro nobis, ne diebus intemperater utamur, ut noctes equo animo toleremus, ut etiam si ambulemus in medio umbræ mortis, nobiscum sit dominus, ne timeamus mala. Quod senex Megalius defunctus sit, iam uos audisse quis dubitet? Erant autem à depositione corporis eius cum hæc scriberem, dies ferme uiginti quatuor. Vtrū iam uideris, disponebas enim successorem primatus eius, si fieri potest, nosse uolumus. Non desunt scandala, sed neque refugium: non desunt mœrores, sed neque consolationes. Atque inter hæc quam uigilandum sit, ne cuiusquam odium cordis intima teneat, neque sinat ut oremus deum in cubili nostro clauso ostio, sed aduersus ipsum deum claudat ostium, nosti optime frater: subrepat autem dum nulli irascenti ira sua uidetur iniusta. Ita enim inuenterascens ira fit odium, dum quasi iusti doloris admixta dulcedo, diutius eam in uase detinet, donec totū acefcat, uasque corrumpat. Quapropter multo melius, nec iuste cuiquam irascimur, quam uelut iuste irascendo in alicuius odium iræ occulta facilitate delabimur. In recipiendis enim hospitibus ignotis, ista solemus dicere: Mul-

to esse melius malum hominem perpeti, quam forsitan per ignorantiam excludi bonum, dum cauemus ne recipiatur malus. Sed in affectibus animi contra est. Nam incomparabiliter salubrius est etiam iræ iuste pulsanti non aperire penetrale cordis, quam admittere non facile recessuram, & peruerturam de furculo ad trabem. Audet quippe impudenter etiam crescere citius, quam putatur. Non enim erubescit in tenebris, cum super eam sol occiderit. Recolis certe quæ cura & quanta sollicitudine ista scripserim, si recolis quid mecum nuper in itinere quodam loquutus sis. Fratrem Seuerū & qui cum eo sunt salutamus. Etiam fortasse ipsis scriberemus, si per festinationem perlatoris liceret. Peto autem ut apud eundem fratrem nostrum Victorem, cui ago etiam apud tuam sanctitatem gratias, quod Constantinam dum pergeret, indicauit, petendo adiuues propter negocium quod ipse nouit, de quo grauissimum pondus pro ea re multum deprecantis Nectarij maioris patior, per Calamam remeare ne grauef: sic enim promissum mihi. Vale.

Augustinus Elpidio, qui uidebatur cum Arrianis non nihil sentire, declarans de rebus ineffabilibus parcissime loquendum. Epist. CL

Domino eximio meritoque honorabili & desiderabili Elpidio, Augustinus.

Vis nostrum erret in fide uel in cognitione Trinitatis, aliqua quæstio est. Gratū sanè habeo, quod me quamuis incognitum facie, tamen quia erare credidisti, reuocare ab errore conatus es. Huius tibi beneuolentiæ mercedem retribuatur deus, & nosse te faciat quod nosse te putas. Res enim ardua est, ut existimo, & quæso te ne in uelam contumeliæ partem acceperis, quod tibi tantæ cognitionis munus optaui. Vereor enim ne opinatæ scientiæ præiudicium, si non præcepta uera, quæ nequaquam ad te mihi arrogauerim, at certe bona uota nostra, quæ mihi etiam indocto habere de te licet, non enim perire, sed amice exhibenda sunt, repellat ab auribus tuis, potiusque mihi succenseas, quod non tibi iam sapientiam gratulatus, quam gratias agas quod tibi sapientiam deprecatus sim. Verum tamen si ego portans episcopalis nominis sarcinam, libentissime amplector beneuolentiam tuam, quod me Bonoso et Iasoni, ut scribis, doctissimis uiris etiam trans mare mittere dignatus es, ad reportandos ex eorum disputationibus uberes fructus: quod denique ad detegendas totius erroris caligines, libellum cuiusdam episcopi uestri, ingenio & uiribus elaboratum, ad me perferendum sollicita benignitate curasti: quāto est equius te bono animo accipere, quod ea quæ nullo humano ingenio & uiribus dari possunt, à domino deo tibi ut concedantur optaui? Apostolus enim inquit: Non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus

quæ à deo donata sunt nobis, quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ uerbis, sed docti spiritu, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus dei: stultitia est enim illi. Magis ergo tecum, si fieri posset, malle quærere, quousque appellandus sit animalis homo, ut si eum iam transcendimus, recte fortasse illa quæ supra humanam mentem atque intelligentiam incommutabiliter manet, aliqua ex parte nos attigisse gaudeamus. Cauendum est enim, ne propterea uideatur stultum, cum filium patri audimus æqualem, quia hominem animale adhuc agimus, de quo dictum est, quod stultitia sunt illi quæ sunt spiritus Dei: quanquam sane maiestas illa supra cuncta sublimis à spiritualibus cogitari possit, à nullo autem possit effari: uidere tamen, quantum arbitror, facile est, non esse factum per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Si enim per se ipsum factus est, erat antequam fieret, ut fieri per se posset. Quod certe tanto absurdius dicitur, quanto uanius cogitur. Si autem non per se factus est, non est factus omnino: quoniam quicquid factum est, per ipsum factum est. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Miror parum attendi quæ tam expresse Euangelista uoluit intimare, ut neminem dissimulare permitteret. Non enim satis fuit dicere: Omnia per ipsum facta sunt, nisi adderet, Et sine ipso factum est nihil. At ego quamuis tardus, & nondum deterfa caligine, saucium mentis oculum gerens ad intuendam patris & filij incomparabilem ineffabilemque præstantiam, tamē hoc tota facilitate complector, quod nobis in Euangelio propterea præfeminatum est, non ut hinc cōprehenderemus illam diuinitatē, sed ut hinc admoneremur non oportere nos de temeraria comprehensione iactare. Si enim omnia per ipsum facta sunt, quicquid non per ipsum factum est, non est factum: ipse autem per se factus non est. Non est igitur factus, & omnia per ipsum facta esse ab Euangelista credere cogimur. Ab eodem ergo cogimur eum factum esse non credere. Item si sine ipso factum est nihil, ipse ergo nihil est: aut factum non esse, non autem sine se factum esse. Restat ut fateamur, aut non sine se factum esse, quia sine se factus est. Quod si opinari sacrilegum est, non possumus dicere: Si enim ipse se fecit, iam erat antequam fieret: si autem ad se faciendum alteri, à quo factus est, adiutorium præbuit: nihilominus ut se adiuuante ipse fieret, iam erat antequam fieret. Relinquit itaque ut sine se factus sit. Quicquid autem sine illo factum est, nihil est. Aut nihil est igitur, aut factus non est: sed non est nihil, factus igitur non est. At si factus non est, & tamē filius est, sine dubio natus est. Quomodo, inquis, potuit de solo patre nasci filius æqualis ei de quo natus est? Iam hoc enarrare non possum, & cedo prophetiæ dicenti: Generationē eius quis enar-

enarrabit: Quod si tu de humana generatione, qua per uirginem natus est, accipiendum putas, ipse te discute, & interroga animam tuam, utrum si in humana generatione defecit, audeat enarrare diuinam. Noli ergo, inquis, dicere aequalem.

Phil. 2 Cur non dicam quod dixit Apostolus: Non rapinam, inquit, arbitratus est esse se aequalē deo. Et si enim aequalitatem illam non explicauit humanæ menti nondum purgatæ, posuit tamen in uerbo, quod in re possit inueniri purgata. Demus itaque operam mundando cordi nostro, ut inde exurgat acies, qua ista uidere ualeamus:

Mat. 5 Beati enim, inquit, mundicordes, quoniam ipsi deum uidebunt. Ita excedentes animalis hominis caliginosas imagines, ad serenitatem illam synceritatemque uenimus, qua uidere possimus quod dici non posse uideamus. Nam libello quē dignatus es mittere, si mihi sit ocium facultasque tribuatur ad singula respondere, arbitror te cogniturum, tanto minus quemque uestiri lumine ueritatis, quanto magis sibi uideatur nudam depromere ueritatem. Quis enim ferat, ut alia omittam, & hoc solum interim commemorem quod maxime ingemui, cum apostolus Paulus dicat: Videmus nunc per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem: istum iam dicere omni integumento reiecto nudam se depromere ueritatem, qui si diceret nudam uideamus ueritatem, nihil esset cæcius ista arrogantia uisionis. Non autem dixit Videmus, sed Depromimus, ut non solum iam ueritas intentioni mentis patere, sed etiam potestati linguæ subiacere uideatur. Multa sunt quæ de Trinitatis ineffabilitate dicantur, non ut ipsa dicatur, alioquin non est ineffabilis, sed ut illis dictis, illa dici non posse intelligatur. Verum iam, ut arbitror, modum excessit epistola mea, cum per tuam admoneris breuiter scribere: sed quia institutione ueterum te excusare dignatus es, non tibi absurdus uidebor, si modum quarundam epistolarum Ciceronis, quia eius quoque in literis tuis mentionem fecisti, non te pigeat recordari.

1. Cor. 13

Videmus nunc per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem: istum iam dicere omni integumento reiecto nudam se depromere ueritatem, qui si diceret nudam uideamus ueritatem, nihil esset cæcius ista arrogantia uisionis. Non autem dixit Videmus, sed Depromimus, ut non solum iam ueritas intentioni mentis patere, sed etiam potestati linguæ subiacere uideatur. Multa sunt quæ de Trinitatis ineffabilitate dicantur, non ut ipsa dicatur, alioquin non est ineffabilis, sed ut illis dictis, illa dici non posse intelligatur. Verum iam, ut arbitror, modum excessit epistola mea, cum per tuam admoneris breuiter scribere: sed quia institutione ueterum te excusare dignatus es, non tibi absurdus uidebor, si modum quarundam epistolarum Ciceronis, quia eius quoque in literis tuis mentionem fecisti, non te pigeat recordari.

Augustinus Nebridio, quibus in rebus sita sit uera beatitudo. Epist. CLI

Nebridio Augustinus.

Trum nescio quo, ut ita dicam, blandiloquio tuo factum putem, an uere ita se res habeat, incertum apud me est. Nam repente accidit, nec satis de-

liberatum est, quatenus debeat committi fidei. Expectas quid istud sit. Quid censes? Prope persuasisti mihi, non quidem beatum esse me: nam id solius sapientis prædium est, sed certe quasi beatum: ut dicimus hominem, quasi hominem in comparatione illius quē Plato nouerat, aut quasi rotunda, & quasi quadra ea quæ uideamus, cum longe ab eis absit quæ paucorum animus uidet. Legi enim literas tuas ad lucernam iam cœnatus, proxima erat cubitio, sed non ita etiam dormitio: quippe diu mecum in lecto situs cogi-

taui, atque has loquelas habui, Augustinus ipse cum Augustino. Nonne uerum est quod Nebridio placet beatos nos esse? Non utique. Nam stultos adhuc esse, nec ipse audet negare. Quid si etiam stultis beata uita contingit: durum, quasi uero parua, uel alia ulla miseria sit quæ ipsa stultitia. Unde ergo illi uisum est, an lectis illis libellis etiam sapientem me ausus est credere? Non usque adeo temeraria est lætitia gestiens, præsertim hominis cuius quanti ponderis consideratio sit bene nouimus. Illud igitur est. Scripsit quod nobis putauit dulcissimum fore, quia & illi dulce factum est, quicquid posuimus in illis literis, & scripsit gaudens, nec curauit, quid committendum gaudenti calamo esset. Quid si soliloquia legisset: lætare multo exundantius, nec tamen reperiret plus aliquid quod me appellaret, quam beatum. Cito ergo summum nomen effudit in me, nec sibi aliquid reseruauit, quod de me lætior asseueret. Vide lætitia quid faciat. Sed ubi est ista beata uita? ubi? ubi nam? O si ipsa esset, repelleret atomos Epicuri, O si ipsa esset, sciret nihil deorsum esse præter mundum. O si ipsa esset, nosset extrema sphaeræ tardius rotari quam medium, & alia similia quæ similiter nouimus. Nunc uero quomodo uel qualiscunque beatus sum, qui nescio cur tantus mundus sit, cum rationes figurarum per quas est, nihil prohibeant esse quanto quis uoluerit amplio-

rem? Aut quomodo non mihi diceretur, immo non cogemur confiteri corpora in infinitum secari, ut à certa uelut basi in quantitatem certam certus corpusculorum numerus surgeret? Quare cum corpus nullum esse minimum sinitur, quo pacto sinamus esse amplissimum, quo amplius esse non possit: nisi forte illud quod Alipio aliquando dixi occultissime, habet magnam uim: ut quoniam numerus ille intelligibilis infinite crescit, non tamen infinite minuitur, nam non eum licet ultra monadem resolueret: contra sensibilis, nam quid est aliud sensibilis numerus, nisi corporeorum uel corporum quantitas, minui quidem infinite, sed infinite crescere nequeat. Et ideo fortasse merito philosophi in rebus intelligibilibus diuitias ponunt, in sensibilibus egestatem. Quid enim erumnosius quam minus atque minus semper posse fieri? Quid ditius, quam crescere quantum uelis, ire quod uelis, redire cum uelis, quousque uelis, & hoc multum amare, quod minui non potest? Quisquis namque intelligit istos numeros, nihil sic amat ut monadem, nec mirum, cum per eam fiat, ut ceteri amentur. Sed tamen cur tantus est mundus? Poterat enim esse uel maior, uel breuior: nescio. Tale est enim: Et, cur hoc loco potius quam illo. Nec in ea re debet esse quaestio, ubi quicquid esset, quaestio esset: unum illud multum mouebat, quod infinite corpora secarentur. Cui fortasse responsum est, de uicōtraria intelligibilis numeri. Sed expecta, uideamus quid sit hoc

nescio

nescio quid, quod suggeritur menti: certe sensibilis mundus, nescio cuius intelligibilis imago esse dicitur. Mirum autem est quod in imaginibus uidemus quæ specula referunt: nam quamuis ingentia specula sint, non reddunt maiores imagines, quam sunt corpora etiam breuissima obiecta. In paruis autem speculis sicut in pupillis oculorum, etsi magna facies sese opponat, breuissima imago pro modo speculi formatur. Ergo & imagines corporum minui licet, si specula minuatur, augeri si augeantur non licet. Hic profecto aliquid latet, sed nunc dormiendum est. Neque enim Nebridio beatus quaerendo uideo, sed fortasse aliquid inueniendo. Id autem aliquid quid est? an illa ratiocinatio, cui tanquam unica meae blandiri soleo, & ea me nimis oblectare. Unde constat: ex animo & corpore. Quid horum melius? uidelicet animus. Quid laudat in corpore? nihil aliud uideo quam pulchritudinem. Quid est corporis pulchritudo? congruentia partium cum quadam coloris suauitate. Hac forma ubi uera melior, an ubi falsa? Quis dubitet ubi uera est esse meliorem? Vbi ergo uera est? in animo scilicet. Animus igitur magis amandus quam corpus. Sed in qua parte animi est ista ueritas? in mente atque intelligentia. Quid huic aduerfatur? sensus. Resistendum ergo sensibus totis animi uiribus: liquet. Quid si sensibilia nimium delectant? Fiat ut non delectent. Unde fit? consuetudine ipsi carendi appetendi que meliora. Quid si moritur animus? ergo moritur ueritas, aut non est intelligentia ueritas, aut intelligentia non est in animo, aut potest mori aliquid in quo aliquid immortale est? Nihil autem horum fieri posse soliloquia nostra iam continent, satisque persuasum est: sed nescio qua consuetudine malorum territamur atque titubamus. Postremo etiam si moritur animus, quod nullo modo posse fieri uideo, non esse tamen beatam uitam in lætitia sensibilium, hoc ocio satis exploratum est. His rebus fortasse atque talibus Nebridio meo si non beatus, at certe quasi beatus uideo, uidear & mihi: quid inde perdo, aut cur parcam bonæ opinionis? Hac mihi dixi. De inde orauit ut solebam atque dormiui. Hac placuit scribere tibi. Delectat enim me quod mihi gratias agis, si nihil te quod in buccam uenerit celem, & gaudeo, quia sic tibi placeo. Apud quem igitur libentius ineptiam, quam cui displicere non possum? At si in potestate fortunæ est ut hominem amet homo, uide quam beatus sum, qui de fortuitis tam multum gaudeo, & talia bona fateor desidero mihi ubertim accrescere. Fortunæ autem bona uerissimi sapientes, quos solos beatos fas est uocari, nec timeri uoluerunt, nec cupi an cupiri, tu uideris. Et belle accidit. Nam uolo me declinationis huius gnarum facias. Cum enim adiungo uerba similia, incertior fio. Nam ita est cupio, ut fugio, ut sapio, ut iacio, ut capio, sed utrum fugiri, an fugi, utrum

capiri an capi, sit modus infinitus, ignoro. Possem attendere iaci & capi, ni uererer ne me caperet, & pro ludibrio iaceret quod uellet, qui aliud iactum & captum, aliud fugitum, cupitum, sapitum esse conuinceret. Quæ item tria, utrum penultima longa, an inflexa, an graui breuique pronuntianda sint, similiter nescio. Prouocauerim te ad epistolam longiorē, peto ut paulo diutius te legā. Nam nequeo tantum differere, quantum uolupe est legere te.

Augustinus ad populum factionis Donatiana, quomodo illorum episcopi in concilio cōuicti sint, hortans ut nunc saltem redeant ad ecclesiæ communionem, ne post non fecisse sero poeniteat. Epist. CLII

Siluanus senex, Valentinus, Aurelius, Innocentius, Maximinus, Optatus, Augustinus, Donatus, & ceteri episcopi de concilio Cirrensi ad Donatistas.

Vm in auribus nostris fama crebresceret, hoc uobis uestros episcopos dicere, cognitorē premio fuisse corruptum, ut contra eos sententia pro-

ferretur, uos autem ista facile credere, ac propterea multos uestrum adhuc nolle acquiescere ueritati, placuit nobis cogente domini charitate ex concilio nostro hæc ad uos scripta dirigere, quibus primitus admoneremini illos uobis uictos atque conuictos hæc mēdacia iactare: qui etiam in suo mandato, quod pro illa collatione fecerunt, & suis nominibus atque subscriptionibus firmauerunt, nos illic traditores & persecutores suos esse dicentes, in falsitate atque mendacio manifestissimo detecti atque cōuicti sunt: ita ut uolentes gloriari de multitudine coepiscoporum suorum, inter aliquorum absentium nomina, etiam mortui nomen insererent: & cum quæreretur ubi esset, subita perturbatione cæcati, ipsi eum confiterentur in itinere defecisse. Et cum interrogarentur quomodo potuerit apud Carthaginem subscribere, qui in itinere iam defecerat, uehementius perturbati, alio mendacio se obligauerunt, respondentes eum Carthagine redeuntem fuisse defunctum. De quo mendacio exire omnino minime potuerunt. Ecce quibus creditis, uel de antiqua traditione, uel de cognitoris corruptione, qui mandatum suum ubi nobis obiecerunt crimen traditionis, non potuerunt conscribere sine crimine falsitatis. Proinde quæ maxime necessaria credidimus, his literis tanquam breuiario collecta inseruimus, ne forte ad magna gestorum uolumina uel peruenire non facile possitis, uel ea legere laboriosum putetis. Carthaginem uenimus & nos & episcopi uestri, & quod prius nolebant, & indignum esse dicebant, in unum conuenimus: electi sunt ex nobis & ex ipsis, septē hinc, & septem inde, qui pro causa omnium loquerentur. Electi sunt alij septē hinc, & septem inde, cum quibus ubi opus erat consiliū pertractarent. Electi

2. Retr. 40

Electi sunt quatuor hinc & quatuor inde, qui gestis describendis custodes essent, ne infalsatū aliquid ab aliquo diceret. Dati sunt etiam a nobis & ab ipsis notarij quatuor hinc & quatuor inde, ut bini cum exceptoribus iudicis alternarent, ne aliquis nostrum se dixisse aliquid careretur, quod non fuisset exceptū. Huic tantę diligentię etiam illud est additum, ut & nos & ipsi quemadmodum ipse iudex uerbis nostris subscriberemus, ne quisquam diceret in illis gestis aliquid uel postea fuisse corruptum. Cum enim adhuc uiuentibus eis qui subscripserunt, innotuerint eadem gesta omnibus locis, in quibus oportet ut innotescant, sic etiā ad posteros confirmata ueritas perdurauit. Nolite ergo esse ingrati tantę misericordię dei, quę per istam diligentiam uobis ministrata est. Nulla excusatio iam remansit, nimium dura, nimium diabolica sunt hominum corda, quę adhuc tantę manifestationi ueritatis obsistunt. Ecce episcopi partis uestre, quos omnes elegerūt ut pro omnibus loquerentur, conati sunt quantum potuerunt, ut omnino ipsa causa non ageretur, propter quam tantus numerus episcoporum utriusq; partis de uniuersa Africa, & de tam longinquis locis Carthaginem uenerat. Et cum omnis anima suspen- sa expectaret in tanta collectione quid ageretur, illi uehementer instabant ut nihil ageretur. Quare hoc nisi quia causam suam malam sciebant, & facillime se posse conuinci si agere dubitare non poterāt. Ipse ergo animus eorū, quod timebant ne causa ageretur, iam uictos eos esse monstrabat. Si enim extorquerent quod uolebant, ut iam collatio ipsa non fieret, nec disputationibus nostris ueritas appareret, redeuntes a Carthagine, quid uobis erant responsuri, quid demonstraturi? Credo prolaturi erant gesta & dicturi uobis, nos instabamus ut causa non ageretur, illi instabant ut ageretur. Vos expectatis uidere quid egerimus, Ecce legite ubi eos uicimus, ut nihil ageremus. Forte & uos responderis si cor haberetis: nihil ergo acturi, ut quid istis? uel potius qui nihil egistis, ut quid redistis? Denique posteaquā non potuerūt efficere quod conati sunt, id est ut causa non ageretur, ipsa actio demonstrauit quid timuerint, quādo in omnibus uicti sunt. Confessi sunt enim contra ecclesiam catholicā, quę toto terrarū orbe diffunditur, nihil se habere quod dicerent, quia diuinis sanctarum scripturarū testimonijs oppressi sunt, quibus ecclesia designat, incipiēs ab Hierusalē creuisse per loca, in quibus apostoli predicauerūt, & nomina eorundem locorū in suis epistolis & actis conscripserunt, & inde diffundi per ceteras gentes: contra istam ecclesiam se non habere causam manifesta uoce professi sunt, ubi est euidētissima in nomine dei nostri uictoria. Cum enim confirmat ecclesiā, cui nos communicare, ipsos autem non communicare manifestum est, olim se uictos esse testant, & uobis

si sapitis, apertissime indicant quid dimittere & quid tenere debeatis, non in ea falsitate, qua uobis non cessant adhuc usque mentiri, sed in illa ueritate quam uicti coacti sunt confiteri. Quisquis ergo ab hac catholica ecclesia fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter se uiuere existimet, hoc solo scelere quod a Christi unitate distinctus est, non habebit uitā, sed ira dei manet super eum. Quisquis autem in hac ecclesia bene uixerit, nihil ei preiudicat aliena peccata, quia unusquisque in ea proprium onus portabit, sicut Apostolus dicit: Et quicumque in ea corpus Christi manducauerit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Nam etiam hoc ipse Apostolus scripsit. Cum autem dicit, iudicium sibi manducat, satis ostendit, quia non alteri iudicium manducat, sed sibi. Hoc nos egimus & ostendimus & obtinimus, quia communio malorum non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed consensione factorum. Nam si in factis malis non eis quisque consentiat, portat malus causam suam & personam suam, nec preiudicat alteri, quem in consensione mali operis, sociū non habet criminis. Hoc enim ipsi uoce apertissima coacti sunt confiteri, non tunc quando ista dicebamus, sed postea cum aliud ageretur. Nam cum uentum fuisset ad causam etiam Cęciliani, quam nos ab ecclesię causa distinguebamus, ut si forte malus esset inuentus, ipsum anathematizarem, non tamē propter ipsum ecclesiam Christi relinquere remus, cui per malam suam causam preiudicare non posset: cum ergo etiam ad ipsam Cęciliani causam uentum fuisset, & legissent illi concilium Carthaginense, ubi recitabant septuaginta plus minus episcoporum sententias contra Cęcilianum absentem prolatis: respondimus eis, sic non obesse illud episcoporum concilium absenti Cęciliano, quemadmodū non obfuit plurimum episcoporum partis Donati concilium absenti Primiano, quādo eum in Maximiani causa plus minus centum episcopi damnauerant. Tunc illi nominata causa Maximiani, unde sciunt se etiam quos damnauerant, in honore integro suscepisse, & baptismum in sacrilego Maximiani schismate datū se confirmasse, & non destruxisse, & in sua Vagaitana sententia, qua eos damnauerunt, quibusdam qui in ipso schismate fuerunt, dilationem dedisse & dixisse, quod eos non polluerint sacrilegi surculi Maximiani plantaria: ista ergo causa posteaquam eorum aures percussit, expauescentes & perturbati, & obliti unde superius contra nos contendebant, continuo dixerūt. Nec causa causę, nec persona personę preiudicat: & confirmauerunt uerbis suis quod nos antea de ecclesia dicebamus: quia non solum catholicę transmarinę, contra quam se confessi sunt non habere quod dicerent, uerum etiam catholicę Africanę, quę illi unitatis comunione coniungitur, causa & persona Cęciliani, qualiscumque fuisset, preiudicare non posset

set: si Maximianus, qui cum ceteris socijs suis Primianum damnauit, si etiam Felicianus, qui simul Primianum damnauit, & postea in causa Primiani a Donati parte damnatus est, non preiudicat parti Donati, cui modo episcopus sicut antea fuerat receptus adiungitur: sic etiam ipsis socijs suis Maximianus non preiudicat, quibus isti dilationē dederūt, dicentes eos ab illo cum quo fuerunt non fuisse pollutos, quia nec causa causę preiudicat, nec persona personę. Quid ergo queritis amplius? Multis quidem uerbis superfluis gesta onerauerunt, & quia non potuerunt efficere ut causa non ageretur, hoc fecerunt multum loquendo, ut quod actum est difficile legeretur. Sed debet uobis etiam ista eorū pauca uerba sufficere, ne propter nescio quę, nescio quorū hominū crimina, oderitis unitatem catholicę ecclesię: quia sicut ipsi dixerunt, relegerunt, subscripserunt, nec causa causę preiudicat, nec persona personę. Nam & in ipsa causa Cęciliani, quam licet ad ecclesię causam non pertinentem tamen defendendā suscepimus, ut etiā sibi calumnię manifestarentur ipso, apertissime uicti sunt, nihilque eorum quę in Cęcilianum intendebant, probare potuerunt. Insuper etiam de criminibus traditionis, nos episcopalia gesta protulimus, unde recitauimus aliquos eorum episcoporum, qui sententias in absentē dixerant Cęcilianū, manifestissimos fuisse traditores. Contra ipsa gesta illi quia non habebant quod dicerent, falsa esse dixerunt, sed nullo modo probare potuerūt. Insuper etiā confessi sunt, uel potius pro magna gloria professi sunt, Cęcilianum apud Constantinū Imperatorem a suis precessoribus accusatū. Et addiderunt mendacium, quod illis accusantibus fuerit ab Imperatore damnatus. Ecce & hinc uicti sunt, unde uobis solent nebulas erroris offundere concitantes nobis inuidiam, & in odium uestrum nos adducetes, quia ecclesię causam apud Imperatores agimus. Ecce maiores eorum de quorum nominibus gloriantur, ecclesię causam egerūt apud Imperatorem, persequuti sunt accusando Cęcilianum, apud Imperatorem damnatum dixerunt. Iam non uos inducat uanissimis & mendacissimis uerbis, redite ad cor uestrum, timete dominum, cogitate ueritatem, relinquite falsitatem. Quicquid enim iam passi fueritis imperialibus legibus, quod non pro iustitia, sed pro iniquitate patimini, non poteritis dicere ideo nos esse iniustos, quia sic uobiscum agi non debuit, ut Imperator uos ab ista iniquitate compesceret. Episcopi enim uestri confessi sunt maiores suos sic egisse cum Cęciliano, quomodo uobiscum agi non uultis, & tamen quod Cęcilianū apud Imperatorem persequuti fuerint, etiam ipsis confidentibus & profitentibus satis constitit. Quod autem Cęcilianus fuerit ab Imperatore damnatus, omnino non constitit: imo etiam constitit, eum accusantibus & persequētibus maioribus

eorum, & bis numero prius ab episcopis, & ab ipso postea Imperatore fuisse purgatū. Hoc etiā ipsi confirmauerūt talia postea quasi pro causa sua proferendo, ut magis contra ipsos esse inuenirentur, & pro causa Cęciliani etiam illa quę protulerunt recitarētur. Quoscunque ergo accusare uoluerunt, nullis etiam documētis probare potuerūt. Quicquid autem nos & pro ecclesię causa, & pro Cęciliani causa diximus, & uerbis suis & lectionibus a se prolatis etiam ipsi confirmauerunt. Nam protulerūt primo codicē Optati, unde quasi probarent Cęcilianum ab Imperatore damnatū: qui codex cum contra illos legeretur, & magis ostenderet Cęcilianum fuisse purgatum, ab omnibus risi sunt. Sed quia ipse risus non potuit ab exceptoribus excipi, uerbis suis apud acta risos se esse testati sunt. Iterum recitauerunt & protulerunt libellum Imperatori Constantino a suis maioribus datum, ubi questi sunt, quod eos memoratus Imperator grauer persequeretur, ac sic eodē libello manifestarūt se apud Imperatorem a Cęciliano fuisse superatos, falsumque esse quod dixerunt, eum ab Imperatore damnatū. Tertio protulerūt literas eiusdem Constantini ad uicarium Verinum datas, ubi eos grauer detestatur, & propterea dicit de exilio relaxandos, & furori suo dimittēdos, quia iam deus cōperat in illos uindicare. Ac sic etiam istis Imperatoris literis confirmauerūt se falsum dixisse, quod Cęcilianus ab Imperatore damnatus sit, cum potius Imperator ipsos a Cęciliano uictos esse monstauerit, quādo eos uehementer execratus, ideo iussit ut de exilio dimitterentur, ut deo iudice, sicut etiam cōperat, punirentur. Postea Felicis Abtungenſis ordinatoris Cęciliani causam in medium miserunt, dicentes eundem Felicem fuisse traditorē, a quo Cęcilianus fuerat ordinatus: & eiusdem Constantini Imperatoris pro Cęciliano contra se ipsos literas protulerunt, ubi ad proconsulem scripsit, ut ad comitatū suum mitteret Vigentium. Iste autem Vigentius confessus fuerat in cognitione Heliani proconsulis falsum se fecisse aduersus Felicē Cęciliani ordinatorem: Dicebant ergo isti non sine causa uoluisse Imperatorem ut ad se mitteretur Vigentius, nisi quia Cęciliani adhuc causa pendebat: & conabantur immittēre suspicionem uanissimam, quod posteaquā Vigentius ad comitatū directus est, tunc Imperator contra Cęcilianum protulerit iudicare, & illud iudicium suum quod nos recitaueramus, ubi inter partes cognouerat, Cęcilianumque purgauerat, sententiā posteriore rescindere. Sed dicebatur eis, ut hoc potius legeret, & nihil omnino proferebant. Illę autē literę Imperatoris, quibus ad se mitti iussit Vigentium, quas contra se ipsos pro Cęciliano recitauerūt, hoc continent quod Helianus proconsul in causa Felicis audientiam prębuerit competentē, eundemque Felicē a crimine traditionis innocentem fuisse consti-

terit. Sed Vigentium ad comitatum suum pro-
pterea iubere transmitti, ut illis qui ibi erant, &
diuturnis diebus eum interpellare non desine-
bant, apparere & intimari posset, & frustra eos
Cæciliano inuidiam cōparare, & aduersus eum
violenter insurgere uoluisset. Quis eos crederet
ista cōtra se recitasse pro nobis, nisi dei omnipō-
tentis nutu factum esset, ut non solum uerba eo-
rum gestis tenerentur, sed etiam manus subscri-
bentium legerent? Nam & ordinem consulum
& dierū qui gestis expressus est, si quis nunc di-
ligenter aduertat, inueniet primo Cæcilianum
episcopali iudicio fuisse purgatum. Deinde nō
multo post Felicis Abtungensis causa ab Helia
no proconsule examinata est, ubi eum constitit
innocentem. In qua causa ad comitatum mitti
iussus est Vigentius, & longe postea ipse Impe-
rator causam inter partes cognouit atq; finiuit.
In qua cognitione Cæcilianū innocentem, illos
autem calumniosissimos iudicauit. In quo ordi-
ne consulum & dierum satis ostendit fallaciter
eos & calūniōse dixisse, quod Imperator missus
ad comitatum Vigentio, iudicium suum muta-
uit, & Cæcilianū quē prius purgauerat, postea
cōdemnauit. Non solum autem nihil de hac re
legere potuerunt, & contra se ipsos tanta lege-
runt, sed etiam per ordinē consulum euidentius
conuincuntur, post causam Felicis proconsulari
iudicio terminatā, in qua iussum est, ut ad comi-
tatum Vigentius mitteret, nec paruo interual-
lo, sed longe postea memorati Imperatoris iudi-
cio inter partes habito, Cæcilianum fuisse pur-
gatum. Non ergo uobis dicāt, quia prēmio cor-
rupimus iudicem. Quid enim aliud solent uicti
homines dicere? Aut si aliquid dedimus iudici,
ut cōtra illos pro nobis pronūciaret, ipsis quid
dedimus, ut cōtra se pro nobis tanta non solum
dicerent, uerum etiam recitarent? An forte uo-
lunt ut eis apud uos gratias agamus, quia cū di-
cant iudicem prēmio à nobis esse corruptū, ipsi
tam multa quæ pro nobis contra se ipsos dixe-
runt & recitauerunt, gratis nobis omnia prestiterunt?
Aut certe si propterea dicunt quod nos uicerint,
quia melius egerunt causam Cæciliani quā nos,
hoc planē credatis illis. Nos enim duas
lectiones pro illo sufficere putaueramus: illi au-
tem quatuor protulerūt. Sed quid uos pluribus
literis oneremus? Si uultis nobis credere, credite,
& teneamus pariter unitatem quam iubet &
diligit deus. Si autem nobis non uultis credere,
gesta ipsa legite, aut uobis ut legant admittite,
& an uera sint quæ scripsimus uobis ipsi probate.
Si autem nihil horum facere uultis, & mani-
festissima ueritate conuictā partis Donati falsi-
tatem adhuc sequi desideratis, mundi erimus à
pœna uestra, quādo uos sero postea poenitebit.
Si uero id quod uobis presticit deus nō contem-
pseritis, & post causam tam diligenter actam, et
tam diligēter manifestatam, peruersam consue-
tudinē relinquētes, paci Christi & unitati con-

fenseritis, de uestra correctiōne gaudebimus: et
sacramēta Christi, quæ in sacrilegio schismatis
ad iudiciū habetis, utilia & salubria uobis erūt,
cū in catholica pace habueritis caput Christi,
ubi charitas cooperit multitudinē peccatorū. ^{1. Pet. 4}
Hæc ad uos scripsimus xvij. cal. Iulias, pijsimo
Honorio Augusto viij. cos. ut quando possunt
ad quosq; uestrum istæ literæ peruenirent.

Publicola Augustino proponit multas quæ-
stiones. ^{Epist. CLIII}

Dilecto & uenerabili patri Augustino
episcopo, Publicola.

Criptum est: Interroga patrē tuum, ^{Dicitur}
& indicabit tibi: seniores tuos, & di-
cent tibi. Vnde & mihi exquirendā
legem de ore sacerdotis iudicauit in

causa tali. Quæ qualis sit, per literas expono, si-
mul etiam ut ego instruar in diuersis causis. Sin-
gulas autem quæstiones & diuersas per capita-
la signari feci, ad quas singillatim dignare respō-
dere. In Arzugibus, ut audiui, decurioni qui li-
miti præest uel tribuno solent iurare Barbari, iu-
rantes per dæmones suos qui ad deducēdas ba-
stagas pacti fuerint, uel aliqui ad seruandas fru-
ges ipsas: singuli possessores uel cōductores so-
lent ad custodiēdas fruges suscipere, quali iam
fideles epistolam decurione mittēte, uel singuli
transeuntes per eos trāsire. Mihi disceptatio in
corde nata est, si ille possessor qui susceperit bar-
barum, cuius fides per dæmonū iurationē firma
uisa est, non coinquinatur uel ipse, uel illa quæ
custodit, uel ille qui deducitur à deductore bar-
baro. Sed hoc debes scire, quia qui iurat barba-
rus à possessore pro seruandis frugibus accipiat
aurū, uel à uiatore deductor, sed tamē cum hac
ueluti mercede quæ solet dari à possessore uel à
uiatore, iuramentū etiā illud in medio est mor-
tale datum decurioni uel tribuno: quod pertur-
bat me, ne polluat illum qui suscipit barbari iu-
rumentum, uel illa quæ custodit barbarus. Quæ-
cūq; enim conditione etiam auro dato & obli-
dibus datis, ut audiui, tamē iuramentū iniquum
medium intercessit. Dignare autem mihi desi-
nite rescribere, & nō suspense. Quod si ipse scri-
bas dubitanter, ego maiores dubitationes inci-
dere possum, quā antequam interrogassem. Hoc
etiam audiui, quia ipsi homines cōductores qui
præsunt rei meæ, iuramentū per dæmones suos
iurantibus barbaris accipiunt pro reseruandis
frugibus. Si ergo cum illi iurant per dæmones
suos ut custodiāt fruges, non polluunt ipsas fru-
ges, ut si inde manducauerit Christianus sciens,
uel de precio ipsarū rerum fuerit coinquinatus,
significare dignare. Item ab alio audiui, quod cōdu-
ctori non iuratur à barbaro, & alter dixit, quia
iuratur conductori. Si etiā falsum mihi dixit ille
qui dixit iurari cōductori, si iam pro hoc quod
solum audiui nō debeo uti de ipsis frugibus, uel
de precio ipsarum propter auditū solum, quia
dictum est: Si autē quis dixerit, hoc immolatiū
est

est idolis, nolite māducare propter illū qui indi-
cauit: si tamen etiam hæc causa similis est causæ
de immolatiō. Quod si ita est, quid debeo de
ipsis frugibus, uel de precio ipsarū facere? Si de
beo requirere de utroq; qui mihi dixit, quia nō
iuratur cōductor, aut qui dixit, quia iuratur con-
ductor, & dictum unius cuiuscq; probare per tes-
tes, qui uerū dixit de illis duobus, & tam diu nō
cōtingere de ipsis frugibus, uel de precio, quā diu
mihi probatum fuerit, si uerum dixit ille qui di-
xit, quia non iuratur conductori? Si barbarus qui
per iuramentū suum iurat malum, fecerit illum
Christianum conductore uel tribunū qui limiti
præest iurare sibi pro fide illi seruādā pro custo-
diendis frugibus, per ipsum iuramentū mortale
per quod ipse iurat, si solus ille Christianus coin-
quatus sit, an nō illa quorum causa iurat. Aut
si paganus qui limiti præest iurauerit barbaro
pro fide illi seruādā per mortale iuramentum,
si non coinquinat pro quibus iurat. Si quem mi-
fero ad Arzuges, si licet ei iuramentum accipere
à barbaro, illud mortale, & si non coinquinatur
si susceperit tale iuramentum Christianus? Si de
area trituratoria tritici uel cuiuscunq; legumi-
nis, aut torculari, de qua dæmoni oblatū est, si li-
cet inde māducare Christianū scientem. De lu-
co si licet ad aliquē usum suum Christianū scien-
tem ligna tollere? Si quis uadens ad macellū ut
emat carnem quæ nō sit immolatiū, & cogita-
tiones duas habuerit in corde, quod immolata
sit, & non sit immolata, & illam tenuerit cogita-
tionem qua non immolata, si manducauerit an
peccat? Si quis bonā rem de qua dubitat an bo-
na aut mala sit faciat & putat bonam, cum tamē
putasset & malam, si peccatū adscribatur ei? Si
quis dixerit quod immolatiū est mentiē, &
postea dixerit iterū quia mentitus est, & ad fidē
uere mētitus est, si licet Christianū inde manu-
care, aut uēdere, & de precio uti ex eo quod au-
diuit? Si Christianus aliquis ambulās passus ne-
cessitatem, uictus fame unius diei uel bidui, uel
multorum dierū, ut iam durare nō possit, ita oc-
currerit, ut in ipsa necessitate famis, in qua sibi
uidet iam mortē proximare, inuenit cibū in ido-
lio positum, ubi nullus sit hominū, & nō possit
inuenire aliū cibū; debet mori aut exinde ciba-
ri? Si Christianus uideat se à barbaro uel Roma-
no uelle interfici, debet eos ipse Christianus in-
terficere, ne ab illis interficiat: uel si licet sine in-
terfectione eos repellere uel impugnare, quia
dictū est, Nō resistere malo? Si murū possessio-
ni debet Christianus facere propter hostem, &
si ille Christianus qui fecerit murum causā non
existit homicidij, cum inde aliqui cōperint pu-
gnare, & interficere hostes? Si licet de fonte bi-
bere, uel de puteo ubi de sacrificio aliquid mis-
sum est? Si de puteo qui in templo est & desertū
factū est, debet Christianus bibere? Si in tēplo
quod colitur idoli, puteus sibi sit uel fons, & ni-
hil sibi factū sit in eodē puteo uel fonte, si debet

Aug. to. 2

haurire aquas inde Christianus, & bibere? Si
Christianus debet in balneis lauare, uel in ther-
mis in quibus sacrificatur simulachris? Si Chri-
stianus debet in balneis quibus in die festo suo
pagani loti sunt, lauare, siue cū ipsis siue sine ip-
sīs? Si in folio ubi descenderūt pagani ab idolis
ueniētes in die festo suo, & aliquid illic in folio
sacrilegij sui fecerint, & scierit Christianus, si de-
bet in eodē folio descēdere? Si Christianus inui-
tatus ab aliq; apposita habuerit carnē in escā, de
qua dictū fuerit illi quia immolatiū est, & non
māducauerit eā: postea autē ab aliquo translata
ipsam carnē aliq; casu inuenit uenale, & eme-
rit eā, aut apposita habuerit ab aliquo alio inui-
tato, & nō cognouerit eā, & māducauerit, si pec-
cat? Si de toto uel de possessione idolorū uel sa-
cerdotū eorū debet Christianus sciens, plus e-
mere, uel aliquē fructū, & inde edere? Sane de
iuramento, uel de idolis, ut laborē nō patiaris in
requirēdo, quæ ut dñs donauit, inuenimus, ante
oculos tuos uolui proponere: si quid autē aliud
apertū aut melius in scripturis inuenieris, digna-
re mihi significare. Vnde quæ inuenimus, hæc
sunt, ubi Laban dixit ad Iacob: Deus Abraham &
deus Nachor: quæ autē deum nō significauit scri-
ptura. Et iterū Abimelech quādo uenit ad Isaac
ubi iurauit, uel qui cum illo erāt: sed quale iura-
mentū nō significauit scriptura. Iterū de idolis,
ubi ad Gedeon dictum est à dño in libro Iudicū
ut de uitulo quem occiderat, holocaustum face-
ret. Et in Iesu Naue de Hiericho, ut omne aurū, ar-
gentū, & aramentū inferretur in thesauris do-
mini, & sanctum uocātū est de ciuitate quæ ana-
thema est. Et quid est illud quod in Deuterono-
mio positum est, Non inferes abominationē in
domum tuam, et anathema eris sicut hoc ipsum
est: Dominus te seruet, saluto te, ora pro me.

Augustinus Publicolæ dissoluit aliquot ex pro-
positis quæstionibus. ^{Epist. CLIII}
Honorabili & dilectissimo filio Publicolæ, Au-
gustinus in domino salutem.

Stus animi tui posteaquam didici literis
Ætuis, etiam mei cōtinuo facti sunt, nō quo
me omnia talia permouerēt qualibus in-
dicasti te esse permotum, sed quomodo tibi au-
ferrentur hi æstus, fateor, æstuauī, maxime quia
petis ut definite tibi rescriberem, ne in maiores
dubitationes incideres, quā antequam interrogasses.
Hoc enim uideo nō esse in mea potestate. Nam
quomodolibet scripsero quæ mihi uident esse
certissima, si tibi non persuasero, proculdubio
eris incertior. Nō autem sicut mihi adiacet sua-
dere, eo modo adiacet etiā persuadere cui libet.
Veruntamen ne tuæ dilectioni negarē operulā
meam, post aliquantā deliberationē rescriben-
dum putauī. Mouet te certe utrū eius fide uten-
dum sit, qui ut eam seruet per dæmonia iuraue-
rit. Vbi te uolo prius cōsiderare, utrū si quispiā
per deos falsos iurauerit se fidem seruaturū, &
eam nō seruauerit, non tibi uideat bis peccasse?

G 2 Si

Gen. 31

Iud. 6

Iof. 6

Deut. 7

Prima quæstio
de iurcurando

Si em tali iuratione promissam custodierit fide, A ideo tantu peccasse iudicaret, quia per tales de- os iurauit. Illud aut nemo recte reprehenderet, quia fidem seruauit. Nunc uero quia & iurauit per quos no debuit, & contra pollicita fide fecit, quod non debuit, bis utiq; peccauit: ac per hoc qui uti fide illius que costat iurasse per deos fal- sos, & uti non ad mala rem, sed ad licita & bo- nam, non peccato eius se sociat q per demonia iurauit, sed bono pacto eius quo fide seruauit. Neq; hic ea fide dico seruari qua fideles uocant qui baptizant in Christo. Illa em loge alia est lo- geq; discreta a fide humanoru placitoru atq; pa- ctoru. Veruntame sine ulla dubitatione minus malum est per deu falsum iurare ueraciter, q per deum ueru fallaciter. Quanto enim per quod iu- ratur magis est sanctum, tato magis est poenale periuriu. Alia ergo quaestio est, utru non peccet qui per falsos deos sibi iurari fecit, quia ille qui ei iurat, deos falsos colit. Cui quaestioni possunt illa testimonia suffragari, que ipse comemorasti de Laban & Abimelech, si tamen Abimelech per deos suos iurauit, sicut Laban per deum la- cob. Hac, ut dixi, alia quaestio est, quae me meri- to fortassis moueret, nisi illa exempla occurris- sent de Isaac & Iacob, & si qua alia possunt inue- niri. Si tamen illud no adhuc mouet quod in no- uo testamento dictu est, Ne omnino iuremus. Quod quidem mihi propterea dictum uidei, non quia ueru iurare peccatu est, sed quia pei- rare immane peccatu est: a quo nos longe esse uoluit, qui omnino ne iuremus admonuit. Sed tibi aliud uideri scio, unde nunc disputandu no est, ut illud potius agamus unde me consulendu purasti. Proinde sicut non iuras, ita nec alium si hoc placet iurare copellas, quamuis dictu sit ne iuremus: nusqua aut in scripturis sanctis legi me- minerim, ne ab alio iuratione accipiamus. Alia uero quaestio est, utrum ea pace debeamus uti, que inter alios inuicem iurantes facta est. Quod si noluerimus, ubi uiuamus in terris, nescio utru inuenire possimus. Neq; em tantummodo limiti, sed uniuersis prouincijs pax conciliat iuratione barbarica. Vnde & illud sequetur, ut no fruges tantu que ab eis custodiunt qui per deos falsos iurauerunt, sed ubiq; inquinata sint omnia, quae ipsa pace muniunt quam iuratio illa confirmat. Quod si absurdissimu est dicere, nec illa te mo- ueant quae mouebant. Itē si de area uel torculari tollat aliquid ad sacrificia demonioru sciente Christiano, peccat si fieri permittit, ubi prohibe- di potestas est. Quod si factu coperit, aut prohi- bendi potestatē non habuit, utitur mundis reli- quis fructibus unde illa sublata sunt, sicut fontibus utimur, de quibus hauriri aqua ad usum sa- crificioru certissime scimus. Eadē est etiā ratio lauacroru. Neq; enim spiritū deducere de aere dubitamus, in quem scimus ire fumū ex aris om- nibus & incensis demonioru. Vnde apparet il- lud esse prohibitū, ne in honore alienoru deoru

aliqua re utamur, aut uti existimemur, sic ea ac- ciendo, ut quauis animo contenamur, eos ta- men qui nostru animu ignorat ad haec honoran- da edificemus. Et cu tepla, idola, luci, & si quid huiusmodi data potestate euertunt, quauis ma- nifestu est cum id agimus, no ea nos honorare, sed potius detestari, ideo tamen in usus nostros priuatos dūtaxat & proprios no debemus inde aliquid usurpare, ut appareat nos pietate ista de- struere, no auaritia. Cum uero in usus comunes no proprios ac priuatos, uel in honore dei ueri conuertunt, hoc de illis sit quod de ipsis homi- nibus, cu ex sacrilegis & impijs in uera religio- nem mutant. Hoc deus intelligitur docuisse il- lis testimonijs quae ipse posuisti, cum de luca a- lienorum deoru iussit ligna ad holocausta adhi- beri: & de Hierico, ut omne aurum, argentu, & amentu inferret in thesauros domini. Qua- propter etiā illud quod in Deuteronomio scri- ptum est, Non concupisces argentu uel aurū il- lorū, nec accipies inde tibi; ne excedas propter illud: quonia abominatio est domino deo tuo: & no conferes execrumentu in domū tuam, & eris anathema sicut & illud est, & offensione of- fendes, & coinquinatione inquinaberis abomi- natione illa, quia anathema est: satis apparet aut ipsos priuatos usus in talibus esse prohibitos, aut ne sic inde aliquid inferatur in domū ut ho- noref. Tunc enim est abominatio & execratio, non cu talibus sacrilegis honor apertissima de- structione subuertit. De escis aut idoloru nihil amplius nos debere obseruare, q quod praec- pit Apostolus, certus esto. Et ideo de hac re uer- ba eius recole, quae si obscura essent, pro modu nostro exponeremus. Non aut peccat qui ci- bu postea nesciens mādicauerit, que prius tanq; idolothytu respuit. Oulus uel quilibet fructus in quolibet agro natus, eius est qui creauit, Quia dñi est terra, & plenitudo eius. Et omnis creatu- ra dei bona est. Sed si illud quod in agris nascit consecrat idolo uel sacrificat, tunc inter idolo- thyta deputandu est. Cauendu est enim ne si pu- tauerimus no uescendu olere quod nascitur in horto tepli idoli, consequens sit ut existimemus non debuisse apostolos apud Athenas cibū su- mere, quia ciuitas erat Mineruae, eiusq; numini cōsecrata. Hoc & de puteo respoderim uel fonte qui in templo est. Plus aut mouet re uera, si aliquid sacrificioru in fontē uel puteū projiciat. Sed eadem ratio est aeris qui omnem eorum su- mum recipit, de quo supra diximus: aut si hoc ideo putatur distare, quia illud sacrificiu de quo fumus acri confunditur, non sit ipsi aeri, sed ido- lo alicui uel demonio, aliquando autem sic mit- tuntur sacrificia in aquas, ut ipsis aquis sacri- ficetur: non ideo utique solis huius luce non u- timur, quia ei sacrilegi ubi possunt sacrificare non cessant. Sacrificatur etiam uentis, quibus ta- men utimur ad tantas nostras commoditates, cum eorundem sacrificiorum fumum ipsi quo- dammodo

22. q. 1. sed queritur

3. sen. dist. 39 post hac

22. q. 1 in nouo

22. q. 1 quamuis

26. q. 2 si de area

dāmodo haurire & uorare uideant. Si quis du- bitat de aliqua carne, utru immolatiua sit, & no est immolatiua, si ea cogitatione tenuerit q im- molatiua no sit, & ea uescatur, no utiq; peccat: quia nec est, nec iam putat immolatiua, etsi an- tea putabat. Neq; enim no licet corrigere cogi- tationes a falsitate in ueritate. Si quis autē bonū putauerit esse quod malū est et fecerit, hoc puta- do utiq; peccat. Et ea sunt omnia peccata igno- rantia, quādo quisq; bene fieri putat, quod male fit. De occidendis hominib. ne ab eis quisq; oc- cidatur, no mihi placet consiliū, nisi forte sit mi- les, aut publica functione teneat; ut non pro se hoc faciat, sed pro alijs, uel pro ciuitate, ubi etiā ipse est, accepta legitima potestate, si eius con- gruit persona. Qui uero repellunt aliquo terro- re ne male faciāt, etiā ipsis aliquid fortasse pra- statur. Hinc aut dictu est: Non resistamus malo, ne nos uindicta delectet, quae alieno malo ani- mum pascit, no ut correctione hominū negligamus. Vnde nec reus est mortis alienae, qui suae possessioi murū circūduxerit, si aliquis ex ipsius ruinis percussus intereat. Neq; em reus est Chri- stianus, si bos eius aliquē feriedo, uel equus cal- cem iaciendo aliquē occidat, aut ideo no debet Christiani boues habere cornua, aut equus un- gulas, aut dentes canis: aut uero quonia aposto- lus Paulus satis egit ut in tribuni notitia perfer- retur, insidias sibi a quibusdā perditis prepara- ri, & ob hoc deductores accepit armatos, si in il- la arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eoru suum crimen agnosce- ret. Absit ut ea quae propter bonū ac licitū faci- mus aut habemus, si quid per haec praeter nostra uoluntate cuiq; mali acciderit, nobis imputei. Alioquin nec ferramenta domestica & agrestia sunt habenda, ne quis eis uel se uel alterū interi- mat. Nec fenestra faciēda est, ne per hanc se quisq; precipitet. Quid plura comemore, cu ea comē- moranda finire no possim? Quid em est in usu hominū bono ac licito, unde no possit etiā per- nicies irrogari? Restat ni fallor ut dicamus ali- quid de illo uiatore Christiano, que comemora- sti uictū famis necessitate, si nihil uspia inuen- rit nisi cibū in idolio positū, ubi nullus alius est hominū, utru ei satius sit fame emori, q illud in alimentū sumere: in qua quaestione, qm non est consequens, ut cibus ille idolothytum sit: potuit enim uel ab eis qui ibi ab itinere diuertetes cor- pus refecerant obliuione seu uoluntate dimitti, uel illic ob aliā causam quālibet poni: breuiter respondeo, aut certū est esse idolothytu, aut cer- tum est no esse, aut ignorat. Si ergo certū est esse, melius Christiana uirtute respuitur: si aut uel non esse scitur, uel ignoratur, sine ullo conscien- tia scrupulo in usum necessitatis assumitur.

23. q. 5. de occidendis uim ui repellere

Ab. 21

Augustinus Martiano ueteri amico gratulatur, quod catechumenus sit factus, hortas illu ut ba- psum accipiat & eucharistiam. Epist. CLV

Aug. to. 2

A Domino merito suspiciendo, & in Christo dile- lectissimo ac desideratissimo fratri Mar- tiano, Augustinus in domino S. Bripui uel potius obripui, & quoda- modo furat sum memetipsum mul- tis occupationibus meis, ut tibi scri- berem antiquissimo amico, quem tamen no ha- bebam quamdiu in Christo non tenebam. No- sti quippe ut definiert amicitia Romani, ut ait quidam, maximus autor Tullius eloquij. Dixit enim & uerissime dixit, Amicitia est reru huma- narum & diuinaru cum beneuolentia & chari- tate consensio. Tu autē, mi charissime, aliquādo mihi cōsentiebas in rebus humanis, cum eis more uulgi frui cuperē, & mihi ad ea capeffen- da quoru me poenitet fauendo uelificabas, imo uero uela cupiditatu mearum cum ceteris tunc dilectoribus meis inter praecipuos aura laudis inflabas. Porro in rebus diuinis quarum mihi il- lo tempore nulla eluxerat ueritas, utiq; in maio- re illius definitionis parte nostra amicitia clau- dicabat. Erat enim rerum tantummodo humana- rum, non etiam diuinaru, quamuis cu beneuo- lentia & charitate cōsensio. Et postea quam illa cupere destiti, perseuerate quidem beneuolen- tia, saluū me esse cupiebas salute mortali, & ea rerum prosperitate felicem, quam mūdus opta- re consueuit. Etiam sic itaq; aliquantum tibi erat mecū rerum humanaru beneuola & chara con- sensio. Nunc uero quantū de te gaudeo, quibus explicē uerbis, quādo eum quem quoquo mo- do habui diu amicū, habeo iam uerum amicū. Accessit enim etiā rerum cōsensio diuinarum, quonia qui mecum temporalē uitam quōdam iucūdiissima benignitate duxisti, nunc spe uitae aeternae mecū esse ccepisti. Modo uero etiam de rebus humanis inter nos nulla dissensio est, qui eas rerum diuinarum cognitione pensamus: ne plus eis tribuamus, quam modus earum iustissi- mus postulat: nec eas in aliquo cōtemptu abij- ciendo, creatori earu domino rerum caelestium atq; terrestrium faciamus iniuriā. Ita fit ut inter quos amicos no est rerum consensio diuinaru, nec humanaru plena esse possit ac uera. Neces- se est enim ut aliter quam oportet humana aesti- met, qui diuina contēnit, nec hominē recte dili- gere nouerit, quisquis eum no diligit qui homi- nem fecit. Proinde non dico nunc mihi plenius amicus es qui eras ex parte, sed quantū ratio in- dicat, nec ex parte eras, quādo nec in rebus hu- manis mecum amicitia ueram tenebas. Rerum quippe diuinaru ex quibus recte humana pen- santur, socius mihi nondū eras, siue quando nec ipse in eis eram, siue posteaquam ego eas utcun- que sapere cepi, a quibus tu lōge abhorrebas. Nolo autem succenseas, nec tibi uideatur absur- dum, quod illo tēpore cum in uana huius mun- di aestuarem, quamuis me multum amare uide- reris, nondum eras amicus meus, quando nec ipse mihi amicus eram, sed potius inimicus. Di- G 3 ligebam

Lucanus

Pfal. 10 Iugebam quippe iniquitatem, & re uera, quia diuina sententia est, quia scriptum est in sanctis libris: Qui diligit iniquitatē, odit animam suam. Cum ergo odissem animam meam, uerum amicum quomodo habere poteram, ea mihi optantem in quibus ipse me ipsum patiebar inimicum? Cum uero benignitas & gratia saluatoris nostri illuxit mihi, non secundū merita mea, sed secundum ipsius misericordiā, tu ab hac alienus, quomodo esse posses amicus meus, qui unde beatus esse possem penitus ignorabas, & nō in hoc me amabas, in quo mihi ipse iam fuerā ut cunq; amicus effectus? Gratias itaq; deo, quod te mihi amicū facere tandē aliquando dignat. Nunc enim nobis est rerum humanarū & diuinarum cum beneuolentia & charitate cōsensio in Christo Iesu domino nostro uerissima pace nostra. Qui duobus praeceptis cuncta praeconia diuina conclusit, dicens: Diliges dominum deum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: et diliges proximum tuum tanquam teipsum: in ijs duobus praeceptis tota lex pendet & propheta. In illo primo rerum diuinarū, in hoc secundo rerum humanarum est cum beneuolentia & charitate consensio. Hae duo si mecum firmissime teneas, amicitia nostra uera ac sempiterna erit, & non solum nos inuicem, sed etiam ipsi domino sociabit. Quod ut fiat, ex horror grauitatem & prudentiam tuam, ut iam etiam fidelium sacramēta percipias: decet enim aetatem, & cōgruit quantū credo moribus tuis. Memento quid mihi dixeris profecturo, comicum quidem de Terentio recolens uersum, sed tamē aptissimum & utilissimum: Nunc hic dies uitam aliam affert, alios mores postulat. Quod si ueraciter dixisti, sicut de te dubitare non debeo, iam profecto sic uiuis ut sis dignus baptismo salutari remissionem praeteritorū accipere peccatorum. Nam omnino nō est cui alteri praeter dominū Christum dicat genus humanum:

Terentius Te duce si qua manent sceleris uestigia nostri, Irrita perpetua soluent formidine terras.

Virgilius Quod ex Cumaeo, id est, ex Sibyllino carmine se fassus est transtulisse Virgilius, quoniam fortassis etiam illa uates aliquid de unico saluatore in spiritu audierat, quod necesse habuit confiteri. Hae tibi domine merito suscipiende, & in Christo dilectissime ac desiderantissime frater, siue pauca, siue forsitan multa sint, ut cunq; occupatissimus scripsi, tua mereri scripta desidero, & te nomen dedisse inter competentes, uel daturum esse, iam iamq; cognoscere. Dominus deus noster, in quem credidisti, & hic & in futuro seculo te conseruet domine merito suscipiende, & in Christo dilectissime ac desiderantissime frater.

Augustinus Probam resalutat, & gratias agit q̄ de salute ipsius fuerit sollicita. Epist. CLVI
 Dominae insigni & merito illustri & praestantissime filiae Probae, Augustinus.

E St quidem ita ut dicis, quod in corpore corruptibili anima constituta terrena quadā contagione constringitur, & tali onere quodammodo depresso curuatur, ut in imo multa quam in summo unū facilius concupiscat & cogitet. Nam hoc etiam sancta scriptura ita dicit: Corpus enim quod corruptū est, aggrauat animā, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Sed ideo uenit saluator noster, qui mulierē illam in Euangelio per decem & octo annos curuam, quae fortasse hoc significabat, uerbo salutis erexit, ut anima Christiana nō frustra audiat, Sursum cor: nec frustra respondeat, se habere ad dominum. Quod intuens recte facis, mala huius mundi tollerabilia ducere spe futuri. Sic enim usu quodā bono conuertitur in bonum, dum non augent nostram concupiscentiam, sed exercent patientiam: de qua re Apostolus ait, Scimus quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum. Omnia, inquit, nō solum ergo illa quae appetuntur ut suauiā, uerum etiam illa quae ut molesta uitantur, quādo alia sic sumimus ne capiamur, alia sic ferimus ne frangamur: & secundum praecepta diuina in omnibus gratias agimus et de quo dicimus: Benedicam dominū in omni tempore, semper laus eius in ore meo: & Bonū est mihi quod humiliasti me, ut discam iustificationes tuas. Neq; enim reuera, si fallacis prosperitatis semper hic tranquillitas arrideret, anima humana portum illum uerae certaeq; securitatis appeteret, domina insignis & merito illustris & praestantissima filia. Reddens itaq; debitū praestantiae tuae salutationis obsequiū, agensq; gratias quod salutis nostrae religiosissimam curam geris, posco tibi a domino futurae uitae praemia, praesentisq; solatia, omniumq; uestrum in quorum cordibus per fidem habitat Christus, me dilectioni orationiq; commendo. Et alia manu. Deus uerus & uerax ueraciter consoletur cor tuum, & protegat salutē tuam, domina insignis & merito illustris ac praestantissima filia.

Augustinus Optato demonstrat, quid de animarum origine certū sit, quid adhuc salua fidei reuerentia quaeri nesciri ue possit. Epist. CLVII
 Domino beatissimo, & sincera dilectione desiderabili fratri & coepiscopo Optato, Augustinus in domino salutem.

Q Vamuis tuae sanctitatis nullas ad me ipsum datas acceperim literas, tamē quia illae quas ad Mauritaniā Caesariensem misisti, me apud Caesareā presente uenerūt, quod nos iniuncta nobis a uenerabili papa Zosimo apostolicae sedis episcopo ecclesiastica necessitas traxerat: factū est ut ea quae scripsisti etiam ipse perlegerē, tradente mihi eandē epistolā tuā famulo dei sancto Renato, in Christo nobis fratre charissimo: q̄ petēte & mihi licet alijs occupato uehemēter instāte, ad ea sum respondere cōpulsus. Accessit huc etiā alteri⁹ sancti & cū debi

to honore nominandi fratris nostri, & quātum ab illo cōperi necessarij tui Murellis cum in supradicto oppido remoraremur aduentus. Qui mihi retulit etiam sibi missas de hac re literas uenerationis tuae: & me de hac ipsa quēstione consuluit, ut quid inde sentirem, uel meis uel suis re scriptis ad te faceret peruenire: utrū scilicet animae ut corpora propagatione nascatur, sintq; ex illa una quae primo homini creata est: an creator omnipotēs, qui utiq; usq; nūc operatur, sine ulla propagatione nouas faciat singulis proprias. De qua re antequā aliquid admoneā, synceritatem tuā scire uolo, in tam multis opusculis meis nunquā me fuisse ausum de hac quēstione definitam proferre sententiam & impudenter referre in literas ad alios informandos, quod apud me non fuerit explicatum. Quarum autē rerum atq; causarum consideratione permouear, ut in neutram assertionem meus inclinetur assensus, sed adhuc inter utranq; disceptem, nimis longū est hac epistola exprimere: nec tam necessariū, ut hoc omisso nō possit de hac quēstione quod satis est disputari, & si non ad auferendam cunctationem, certe ad cauendā temeritatem. Illud enim ubi uel maxime fides Christiana consistit, quod per hominem mors & per hominē resurrectio mortuorum: sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur: & quod per unum hominē peccatū in hunc mūdum intrauit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertrāsiit in quo omnes peccauerūt: & quod iudiciū quidem ex uno in condemnationē: & q̄ per unius delictum in omnes homines ad condemnationē, & per unius iustificationem in omnes homines in iustificationē uitae: & si qua alia testimonia declarāt neminem nasci ex Adam, nisi uinculo delicti & dānationis obstrictum, neminemq; inde liberari nisi renascendo per Christum: tam inconcussē tenere debemus, ut sciamus eū qui hoc negauerit, nullo modo ad Christi fidē, & ad eam quae per Christum datur pusillis & magnis dei gratiam pertinere. Vnde si origo animae lateat, dum tamē redemptio clareat, periculum non est. Neq; enim in Christum credimus ut nascamur, sed ut renascamur quomodo cūq; nati fuerimus. Haec tenus autem dicimus sine periculo latere animae originem, ut nō tamen eam partē dei esse credamus, sed creaturam. Nec de deo natam, sed ab illo factam, atq; in eius genus adoptandā mirabili dignatione gratiae, non parili dignitate naturae. Nec eam corpus esse, sed spiritum: non creatorem utiq; sed creatum. Nec ideo uenisse in hoc corpus corruptibile quo grauatur, q̄ illuc eam uitā in coelestibus uel in quibuslibet alijs partibus mūdi antea malae gestae merita cōpulerint. Nondū enim natos Apostolus, cum de Rebecca geminis loqueret, nihil egisse dicit boni uel mali, ut non ex operibus quibus nullis alter distinguebatur ab altero, sed ex uocāte diceretur

minori seruiturū esse maiorē. His igitur firmissime constitutis, si tam reconditum atq; abditum est in occultis operibus dei, ut nec scripturarū diuinarū manifesto eloquio declaret; utrū propterea nihil boni uel mali nondū nati egisse credendi sint, quia nō ex alijs propagatas, sed mox ex nihilo creatas animas singuli accipiunt: an quia cū essent originaliter in parētibus, adhuc ipsi nulli erāt qui suas & proprias uitas agerent: illa tamē sit fides salua qua credimus nullum hominum, siue maioris siue paruulae quamlibet, & recentis aetatis liberari a cōtagione mortis anti quae & obligatione peccati, quod prima natiuitate cōtraxit, nisi per unū mediatorem dei & hominum, hominē Christum Iesum. Cuius hominis eiusdemq; dei saluberrima fide, etiam illi iusti salui facti sunt, qui prius quam ueniret in carne, crediderunt in carne uenturū. Eadem namq; fides est & nostra & illorum, quoniam hoc illi crediderunt futurū, quod nos credimus factū. Vnde dicit apostolus Paulus, Habētes autē eūdem spiritū fidei, secundū quod scriptum est, Credi di propter qd locutus sum: & nos credimus propter quod & loquimur. Si ergo eundē spiritum fidei & illi habebāt qui uenturū in carne Christum praenūciarunt, quē etiā illi qui eum uenisse nūciarūt, sacramenta esse potuerūt pro temporum diuersitate diuersa, ad unitatē tamē eiusdem fidei concordissime recurrentia. Scriptum est in Actibus apostolorū loquēte apostolo Petro: Nunc ergo quid tētatis deum imponere iugum supra collum discipulorum, quod neq; patres nostri, neq; nos portare potuimus, sed per gratiam domini Iesu credimus nos saluos fieri quemadmodū & illi: Si ergo & illi, id est patres portare iugū legis ueteris non ualentes, per gratiam domini Iesu saluos se fieri crediderūt, manifestum est quod haec gratia etiā antiquos iustos uiuere fecit ex fide. Iustus em̄ ex fide uiuit. Lex autem subintrauit ut abundaret delictum, ut superabundaret gratia per quam sanaretur delicti abundantia, si enim data esset lex quae uiuificare posset, omnino ex lege esset iustitia. Cui tamen bono lex data sit, consequenter adiunxit dicens, Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur creditibus. Dada itaq; fuerat lex quae manifestius sibi ipsū ostēderet hominē, ne superbus animus humanus a seipso se posse esse iustū putaret, & ignorās dei iusticiam, id est quae homini ex deo est, et suā uolens cōstituere, id est quasi suis uiribus partā, iusticie dei subiectus nō fieret. Oportebat itaq; ut addito mādato cuius uox est, Non concupisces: superbo peccatori etiam praerariationis crimen accederet, atq; ita gratiae medicinā non sanata per legem sed conuicta infirmitas quaereret. Proinde cū omēs iusti, hoc est ueraces dei cultores, siue ante incarnationem, siue post incarnationem Christi nec uixerint nec uiuant, nisi ex fide incarnationis Christi, in quo est

3. sent. dist. 25 cap. 1

2. Cor. 4 Psal. 115

Act. 15

Rom. 5

Gal. 5

Aff. 4 gratie plenitudo, profecto quod scriptum est, Nō esse aliud nomen sub cœlo, in quo oporteat saluos fieri nos: ex illo tempore ualet ad saluandum genus humanum, ex quo in Adam uitiatum est genus humanum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Quia sicut in regno mortis nemo sine Adā, ita in regno uitæ nemo sine Christo. Sicut per Adam omnes iniusti, ita per Christum omnes iusti homines: sicut per Adam omnes mortales in pœna facti sunt filij seculi, ita & per Christum omnes immortales in gratia fiunt filij dei. Cur autem creentur etiā illi quos creator præsciuit ad damnationem non ad gratiā pertinere, beatus Apostolus tanto succinctiore breuitate, quanto maiore autoritate cōmemorat. Deū enim dicit uolentem ostēdere iram, & demonstrare potētiam suā attulisse in multa patientia uasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem, & ut notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, quæ superius dixerat tanquā figulum ex eadem massa facere, aliud uas in honorē, aliud in cōtumeliam. Merito autem uideretur iniustum, quod fiūt uasa iræ ad perditionem, si non esset ipsa uniuersa ex Adam massa damnata. Quod ergo fiūt inde nascēdo uasa iræ, pertinet ad debitā pœnā. Quod autem fiunt renascendo uasa misericordiæ pertinet ad indebitam gratiam. Ostēdit ergo deus iram suam, nō utiq; animi perturbationē, sicut est quæ ira hominis nuncupat, sed iustā fixamq; uindictam, quæ de stirpe inobediētiæ ducitur propago peccati atq; supplicij. Et homo natus ex muliere, sicut in libro Iob scriptum est, breuis est uitæ & plenus iracundiæ. Eius enim rei uas est qua plenu est, unde iræ uasa dicunt. Ostēdit & potētiam suam qua bene etiam utitur malis, multa illis naturalia & temporalia bona largiens, eorumq; malitiam ad exercendos & comparisonem admonēdos bonos accōmodans, ut in eis discant agere gratias deo, quod ab eis, nō suis meritis qui in eadē massa paria fuerūt, sed illius miseratione discreti sunt. Quod maxime apparet in paruulis, de quibus cum per Christi gratiam renascuntur, et istam uitam in illa tenera ætate finiētes, in æternam transeūt & beatam, dici nō potest quod libero discernunt arbitrio ab alijs infantibus qui sine hac gratia in ipsius massæ damnatione moriunt. Si autem hi soli crearentur ex Adam, qui essent per gratiam recreandi, & præter illos qui in dei filios adoptant, nulli alij homines nascerentur, lateret beneficium quod donaretur indignis, quia nullis ex eadem damnabili stirpe ueniētibus debitum supplicium redderetur. Cum uero attulit in multa patientia uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, non solum ostendit iram & demonstrauit potētiam suam redhibendo uindictā, & bene utendo nō bonis, sed etiam notas fecit diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ: ita enim quid præstetur sibi discit gratis iustificatus, dū nō suo merito sed

gloria largissime dei misericordiæ discernitur a damnato, cum quo eadem iusticia fuerat & ipse damnatus. Tam multos autem creando nasci uoluit, quos ad suam gratiam nō pertinere præsciuit, ut in multitudine incōparabili plures sint illis, quos in sui regni gloriā filios promissiois prædestinare dignatus est: ut etiā ipsa reiectorū multitudine ostenderetur, q̄ nullius momēti sit apud deum iustum quātalibet numerositas iustissime damnatorū. Atq; ut hinc quoq; intelligant qui ex ipsa damnatione redimuntur, hoc fuisse debitum massæ illi uniuersæ, quod tam magnæ parti eius redditum cernerent, non solum in eis qui originali peccato multa addūt malæ uoluntatis arbitrio, uerū etiam in tam multis paruulis, qui tantūmodo uinculo peccati originalis obstricti, sine gratia mediatoris ex hac luce rapiuntur. Tota quippe ista massa iustæ dānationis reciperet debitum, nisi ex ea faceret nō solum iustus, sed etiam misericors figulus alia uasa in honorem secundum gratiam, non secundum debitum: dum & paruulis subuenit, quorū nulla merita dici possunt, & maiores præuenit, ut habere aliqua merita possint. Quæ cum ita sint: si assertio tua nō eō tēdit, ut nouas animas dicas propter innocentiam nouitatis suæ antequā ad peccandū libero utatur arbitrio dānationi originali obnoxias esse non posse, sed eas fide catholica confiteris, etiam si in illa tenera ætate de corpore exierint in damnationē perditiois ituras, nisi sacramēto mediatoris, qui uenit quærere & saluū facere quod perierat liberetur: quare ubi, uel unde, uel quādo cœperint dānationis meritum habere, si nouæ sunt, ita sanē ut deū non facias nec aliquā naturam quā non cōdidit deus uel peccati earum uel innocentium damnationis autorem. Et si inueneris quod te quærere admodum, quod ipse adhuc fateor nō inueni, defende quātum potes atq; asserere animarum infantium eiusmodi esse nouitatē, ut nulla propagatione ducantur, & nobiscum quod inueneris fraternam dilectione communica. Si autem nō inueneris, quare uel quomodo fiant animæ infantium peccatrices, & nihil in seipsis habentes maliciæ, a quo cogantur ex Adam trahere unde damnentur, cum eas credas non ex illa prima peccatrice propagatas, sed nouas atq; insontes includi carne peccati, nec sic iam temere in aliā sententiā tua deflectatur assensio, ut eas ex illa una credas propagando traduci: ne forte alius inuenire possit, quod ipse non possis, aut aliquādo inuenias quod nunc nō potes. Nam & illi qui animas ex una propagari asserunt, quā deus primo homini dedit, atq; ita eas ex parentibus trahi dicunt, si Tertulliani opinionem sequuntur, profecto eas nō spiritus sed corpora esse cōtendūt, & corpulentis seminibus exoriri. Quo peruersius quid dici potest? Neq; hoc Tertullianum somniasse mirandū est, qui etiam ipsum creatorem deū non esse nisi corpus opinatur. Qua demētia

mentia repulsa à corde atq; ore Christiano quis quis animā sicuti est, nō esse corpus sed spiritū, cōfiteretur, & tamen in filios ex parētibus duci in eo quidē nullis coarctatur angustijs, quod omnes animas, etiā paruulorum quos ecclesia non utiq; in falsa sed in uera peccatorū remissioe baptizat, uera fides prædicat trahere originale peccatum propria primi hominis uolūtate cōmissum, & in omnes posteros generatione trāsmisum, sola regeneratiōe purgandū. Sed cum cōsiderari & pertractari cœperit quid dicat, mirū si ullus sensus cōprehendit humanus, quoniam modo tanquā lucerna de lucerna accēdatur, & sine detrimēto alterius alter inde ignis existat, sic anima de anima parentis fiat in prole, uel trahatur in prolem: utrum incorporeū semen animæ, sua quadā occulta & inuisibili uia seorsum ex patre currat in matrē cū sit cōceptus in foemina: an quod est incredibilius in semine corporis lateat. Cū autem fluunt irrita sine ullis cōceptibus semina, utrum semen animæ nō simul exeat, an summa celeritate atq; atomo tēporis unde exierat recurrat, an pereat: Et si perit, quomodo ipsa cuius mortale semē est, immortalis est anima? An immortalitatē tunc accipit, quando format ut uiuat, sicut iustitia quādo formatur ut sapiat: & quo pacto eam deus fingat in homine, etiā si anima seminaliter trahatur ex anima, sicut fingit in homine corporis mēbra, quāuis corpus seminaliter trahatur ex corpore: Si enim non spiritalis creatura fingeretur a deo, nō scriptum esset, Qui finxit spiritum hominis in ipso. Et in eo quod legitur: Qui finxit singillatim corda hominum: si per corda significata sunt animæ, fingi eas posse quis dubitet? Sed quærit utrū ex una anima hominis primi, sicut fingit singillatim facies hominū, ex uno tamē corpore hominis primi. Cū hæc atq; huiusmodi de hac re multa quærantur, quæ nullo sensu carnis explorari possunt, & a nostra experiētia lōge remota sunt, atq; in abditissimis naturæ sinibus latēt, non erubescendum est homini cōfiteri se nescire quod nescit, ne dū se scire mētatur, nunquā scire mereat. Quis autem negat nō unius tantū, sed omnis animæ creatorem deū atq; factorē, nisi qui eius eloquijs aperitissime refragatur: Sine ulla quippe ambiguitate per Prophetā dicit, Omnē flatū ego feci: animas uidelicet intelligi uolēs quod uerba cōfessio manifestant. Non itaq; unum quē factio ex terra homini primo inspirauit, sed omnē flatū ipse fecit, ipse adhuc facit. Quærit tamē utrū omnē flatū ex illo uno flatu, sicut omne corpus homini ex uno illo corpore faciat: an uero noua quidē corpora faciat ex uno, animas autē nouas ex nihilo. Quis em̄ congrua suis originibus generarēt etiā de seminibus facit, nisi qui ipsa semina sine seminibus fecit? Sed ubi res naturaliter obscura nostrū modulū uincit, & aperte diuina scriptura nō subuenit, temere hinc aliquid definire humana cōiectura præsumit. Secundū

uitas aut quas proprias habere incipiūt, nouos homines dicimus nasci siue anima siue corpore. At uero secundū originale peccatū ueteres nascunt, ideo baptisate renouant. Aliquid ergo certū de animæ origine nō dū in scripturis canonicis cōperi. Nā si qui nouas sine ulla propagatione asserūt animas fieri, inter testimonia quibus id nitunt ostēdere, ponūt etiā illa duo quæ paulo ante cōmemorauit. Qui finxit spiritum hominis in ipso: &, Qui finxit singillatim corda hominū, de quibus uides quemadmodū possit a resistētibus respōderi. Vtrū em̄ cū fingit ex alio fingat, an ex nihilo, incertū est. Illud tamen inter cetera testimonia mihi uideat esse precipuū, qd in libro Salomonis Ecclesiaste legit. Et reuertet puluis in terrā sicut erat, & spiritus reuertet ad deū qui dedit eū. Sed facillime respōdet, Corpus in terrā de qua factū est primū hominis corpus, & spiritus ad deū a quo facta est prima hominis anima. Sicut em̄ nostrū corpus, inquit, quāuis ex primo illo corpore propagatū sit, eō tamē redit unde ipsum primū corpus effectū est: sic anima nostra quāuis ex illa anima propagata, nō ad nihilū quia immortalis est, sed ad illū redit a quo ipsa prima anima facta est. Ac per hoc illud quod scriptum est de spiritu cuiusq; hominis, qd redeat ad deū qui dedit eū, nō soluit istā obscurissimā quæstionē quia siue ex illo uno siue ex nullo alio, deus utiq; dedit eū. Itēq; illi qui propaginē animarū in considerata temeritate defendūt, inter alia testimonia quæ suæ causæ suffragari arbitrant, nullū quasi manifestius & exprelius pro se possunt putare proferendū q̄ id quod in Genesi scriptum est: Omnes aut animæ quæ introierūt cū Iacob in Ægyptū qui exierūt de femoribus eius, Hoc em̄ uelut euidentissimo testimonio possunt credi animæ in filios ex parētibus propagari, quā satis aperte dictū uideat, animas etiā de femoribus Iacob, nō sola exisse corpora filiorū. Vt eo modo etiam illud intelligi uelint a parte totū, quod dixit Adā, cū illi mulier eius ostenderetur, Hoc nūc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Nō enim dixit, Et anima de anima mea: sed ita fieri potest ut carne nominata utriq; intelligatur, sicut hic animas nominauit, & tamē etiā corpora in filijs intelligi uoluit. Sed hoc testimoniū certe quasi tam clarum atq; manifestum enodandū huic quæstioni nō sufficeret, nec si ita legeret genere foeminino, quæ exierūt de femoribus eius, ut animas intelligeremus usq; quæ exire. Ideo aut nō sufficeret, quoniā & animæ nomine corpus solū posse significari, modo quodā locutionis ostendit, quo significat per id quod cōtinetur illud quod continet: sicut ait quidā, Vina coronant, cū coronant uasa uinaria. Vinū enim continet, & uas cōtinet. Sicut ergo appellamus ecclesiā, basilicā, qua cōtinetur populus, qui uere appellatur ecclesia, ut nomine ecclesiæ, id est populi qui continetur, significemus locum qui continet: ita quod animæ corporibus continetur

1. Cor. 16

Rom. 9

Iob. 14

Ps. 32

Ps. 42. et 57

Eccl. 12

Gen. 46

Gen. 2

tur intelligi corpora filiorū per nominatas animas possunt. Sic enim melius accipitur etiam illud quod lex inquinari dicit eū, qui intrauerit super animam mortuam, hoc est super defuncti cadauer, ut nomine animæ mortuæ, mortuum corpus intelligat quod animā continebat, quia & absente populo, id est ecclesia, locus tamē ille nihilominus ecclesia nūcupatur. Hæc responderentur, si (ut dixi) scēminino genere positum esset, Quæ exierunt de femoribus Iacob: id est, quæ animæ. Nunc uero cum masculinū genus sit positum, id est, Qui exierūt de femoribus Iacob: quis non ita intelligere malit, Omnes animæ eorū qui exierunt de femoribus eius, id est, animæ hominū: ut etiam sic possint intelligi secundum corpus tantūmodo exisse homines de femoribus patris, quorum erant illæ animæ, per quarum numerum intelliguntur tot homines. Vellem autem legere libellū tuum cuius mentionē fecisti in literis tuis, ne fortē aliqua ibi testimonia non ambigua posuisti. A me autē cum quæssisset amicus mihi charissimus & diuinārū studiosissimus literarū, quid de hac quæstione sentiret, eiq; remota uerecūdia, hinc estus meos et ignorantiam fassus essem, scripsit inde longe trans mare ad doctissimum uirum: cui rescripsit ille, ut potius me consuleret, nesciens quod iam fecerat, nec aliquid à me certum ac definitū audire potuerat. Significauit tamen in eadē breui epistola sua, se potius fieri quā propagari animas credere. Simul etiā admonens animarum propaginem, quia ipse in Oriente est, Occidentalem ecclesiam solere sentire. Hac ego maiore occasione comperta, scripsi ad eum nō breuem librum, cōsulens eum & petens ut prius me doceat, & tunc ad me mittat quos doceam. Qui liber meus non ut doctoris sed inquisitoris, & potius discere cupientis, apud me legi potest: mitti uero uspiam nō debet, uel cuiquam foras dari, nisi cum rescripta domino adiuuante percepero: id quod ille sentit, promptissime ac libētissime defensurus, si me docere potuerit, quomodo animæ non ex Adam ueniant, & tamē ex illo iustam sortem damnationis inueniant, nisi ad remissionem peccatorū renascendo perueniant. Absit enim ut credamus uel animas paruulorū in lauacro regenerationis falsam accipere peccatorū mundationem, uel deum esse, aut aliquā naturam quam non condidit deus, illius ex qua mundantur iniquationis autorem. Donec ergo aut ille rescribat, aut ego (si deus uoluerit) aliquo modo discā, si nullā de illa peccatrice originem ducit, quæ causa sit animæ subeūdi originale peccatū, quod necesse est esse in omnibus paruulis; & quæ eam nec deus cogit infontē, quia peccandi autor nō est, nec ulla malī natura, quæ non est: nihil tale audeo prædicare. Te autē si libenter uel patienter admittis charissime frater, admoneo, ne heresim nouā minus cautus incurras, quæ antiquissime fidei stabilita molitur fun-

damēta cōuellere aduersus dei gratiā disputando, quā dñs Christus pusillis & magnis ineffabili bonitate largit: cuius uel autores uel certe acerrimi notissimiq; suafores, cū Pelagius et Celestius extitissent, conciliorū episcopaliū uigilantia in adiutorio saluatoris, qui suā tuetur ecclesiam, etiā à duobus uenerabilib. antistitibus apostolicę sedis, papa Innocētio & papa Zozimo, nisi correcti etiā egerint pœnitentiā, toto Christiano orbe dānati sint. De quibus exēpla recentū literarū, siue quæ specialiter ad Aphros, siue quæ uniuersaliter ad omnes episcopos de memorata sede manarūt, ne fortē ad uestrā sanctitatē nōdū peruenerint, uobis curauimus mitti ab eis fratribus, quibus & has literas ut tuæ uenerationi dirigerēt, dedimus. Hi autē nō ideo sunt heretici, quia dicūt animas originem de illa prima peccatrice non ducere, quod uel aliqua fortasse ratioe uera dici potest, uel sine fidei labe nesciri: sed hinc conant efficiere, unde omnino apertissimi hæretici iudicātur, animas paruulorū nihil mali ex Adā trahere, quod sit lauacro regenerationis expiandū. Nam Pelagij de hac re argumentatio, quæ inter alia eius dānabilia etiā literis apostolicę sedis adiūcta est, ita se habet: si anima, inquit, ex traduce nō est, sed sola caro tantū habet traducem peccati, sola ergo pœnā meretur. Iniustū est em̄, ut hodie nata anima, nō ex massa Adæ, tam antiquū peccatū portet alienū: quia nulla ratioe concedit, ut deus qui propria peccata dimittit, unū imputet alienū. Si ergo ita potes animarū asserere sine ulla propagine nouitatem, ut ratioe iusta & à fide catholica non aliena, etiā sic peccato primi hominis ostendātur obnoxia, asserere quod sentis ut potes. Si autem non eas aliter potes à propagatione facere alienas, nisi ut simul facias ab omni peccati uinculo liberas, cohibe te ab huiusmodi disputatioe omnimodo. Non est enim falsa etiā in paruulorum baptismate remissio peccatorum, nec uerbote nus dicitur, sed ueraciter agit. Nam ut iam uerbis utar quæ in ipsa epistola beatissimi antistitis Zozimi legunt, Fidelis dominus in uerbis suis, eiusq; baptismus re ac uerbis, id est opere, cōfessione & remissione uera peccatorū, in omni sexu, ætate, cōditione generis humani eandē plenitudinē tenet. Nullus enim nisi qui peccati seruus est, liber efficit, nec redēptus dici potest, nisi qui uerē per peccatū fuerit ante captiuus, sicut scriptū est. Si uos filius liberauerit, uere liberi eritis. Per ipsum enim renascimur spiritaliter, per ipsum crucifigimur mūdo: ipsi morte mortis ab Adā om̄ib. nobis introductę atq; trāsmisæ uniuersæ animę, illud propagatione contractum chirographū rumpitur, in quo nullus omnino natorū antequā per baptismū liberet non tenetur obnoxius. In his uerbis apostolicę sedis tā antiqua atq; fundata certa & clara est catholica fides, ut nefas sit de illa dubitare Christiano. Quoniā ergo morte Christi, non unius aut al-

quarum

quarum, sed uniuersæ animæ propagatione cōtractum mortis chirographum rumpitur, si potes animas sic alienas à propagatione defendere, ut tamē hoc chirographo quod sola Christi morte rumpendū est rectissima ratione demonstratur obstructę, nec sua propagatione, sed carnis hoc debito iuste appareant obligatę, nō solum nemine prohibēte defende, uerū etiam id nobis quomodo tecū defendere possimus ostēde. Si autem aliter non potes quod de animarū nouitate sentis, asserere, nisi ut eas dicas peccato primi hominis non teneri: aut per propagationem nō suam, sed carnis, autore deo, uel nescio qua malī natura innocētissimas fieri peccatrices: melius origo animæ latet, dum tamen eam non dubitemus dei esse creaturā, quā uel deus peccati autor dicatur, uel contra deū aliena malī natura intro ducat, uel baptisma paruulorum irritum ducatur. Ut autem & à me tua dilectio de hac quæstione aliquid audiat definitū, non parū estimandū, imō præcipue necessariū atq; retinēdum, quomodo libet se origo habeat animarum, siue ex illa una, siue ex nulla alia propagentur: mediatoris tamē animam nullum ex Adam traxisse peccatū dubitare fas non est. Si enim nulla propagatur ex altera, ubi omnes tenentur propagata carne peccati: quanto minus credendū est ex propagine peccatricis animam uenire potuisse, cuius caro uenit ex uirgine, nō libidine concepta, sed fide, ut esset in similitudine carnis peccati, nō in carne peccati. Si autem peccato primæ animæ peccatricis ideo cæteræ tenentur obnoxia, quia ex illa sunt propagate, profecto illa quā sibi unigenitus coaptauit, aut peccatum inde nō traxit, aut omnino inde non tracta est. Neq; enim non potuit animā sibi trahere sine peccato, qui soluit nostra peccata: aut qui nouam creauit ei carnī quam sine parēte fecit ex terra, non potuit nouā creare carnī quam sine uiro sumpsit ex scēmina. Hoc sicut potui nō quidē ad me datis, sed tamen ad charissimos nostros sanctitatis tuę literis, nō peritiā quā desiderasti, sed sollicita dilectione respondi. Si grante accipis, & admonitionem fraternam & utilē, non errando, sed prudenter considerando cum ecclesiæ pace conseruas, deo gratias. Si autē me ista nondum nosse miraris, uel etiam nec miraris, & me aliquid certum de origine animarum salua ista fide quæ certissima atq; clarissima est, mutua charitate docere non renuis, multo uberior, deo gratias. Memor nostri in domino semper uiuas, domine beatissime & syncera dilectione desiderabilis frater.

Augustinus Marcellino, ut quæ aduersus Donatistas in concilio episcoporū decreta sunt publicentur, rogans ut qui nolūt respiscere castigentur, sed citra mortis pœnam. Epist. CLVIII
Domino merito insigni multumq; charissimo ac desiderantissimo filio Marcellino, Augustinus in Domino Salutem.

Esta quæ promisit præstantia tua uel hementer expecto, & in ecclesia Hispaniensi iam iam cupio recitari, ac si fieri potest per omnes ecclesias etiā in nostra diocesi constitutas: ut audiant homines pleneq; agnoscant confessores iniquitatis, non dei timore extorquente pœnitentiā, sed iudiciaria diligentia crudelissimorū pectorum aperiēte duritiam: siue illorum qui de homicidio & de excæcato ac debilitato presbyteri corpore confessi: siue illorum qui se illa scire potuisse, quamuis sibi dicerent displicere, negare nō ausi sunt, refugientes catholicam pacem, uelut ne crimimbus polluantur alienis, & in illo schismatis sacrilegio inter sceleratorū tam immanium tantam multitudinem perdurates: siue etiā illorum qui se inde non recessuros etiam demonstrata sibi catholica ueritate, & Donatistarum peruersitate dixerunt. Non est leue quod deus agi uoluit per operam tuam. Utinam tales eorum causas crebras sic audias & facinora eorum atq; insana pertinacia sic sæpe prodatur, eademq; publicata gesta in omnium notitiam perferant. Quod autem scripsit eximietas tua dubitare te, utrum in theopropia debeas eadem gesta iubere proponi, fiat si potest illuc frequens confluere multitudo. Alioquin alius locus celebrior prouidendus est, nō tamen ullo modo pretermittendum. Pœna sanē illorum quamuis de tantis sceleribus confessorum, rogo te ut præter supplicium mortis sit, & propter cōscientiam nostrā, & propter catholicā mansuetudinē cōmendandam. Ipse enim fructus ad nos peruenit confessionis illorum, quia inuenit ecclesia catholica ubi suam erga atrocissimos inimicos seruet atq; exhibeat lenitatem. In tāta quippe crudelitate quæ cūq; præter sanguinē uindicta processerit, mala lenitas apparebit. Quod & si modo quibusdā nostris illa atrocitate cōmotis uideat indignū, & quasi dissolutionis & negligentię simile, transactis tamen motibus animorū qui recentiorib. factis solēt turbulētius excitari, egregie luculenta bonitas apparebit, & ob hoc magis eadē gesta legere atq; ostendere delectabit, domine merito insignis multūq; charissime ac desiderantissime fili. Ibi est sanctus frater & coepiscopus meus Bonifacius, & per diaconū Peregrinum, qui cum illo perrexit cōmonitorium direxi, quod sic habe tāquam præsentia meam. Et quod uobis in cōmune pro ecclesię utilitate placuerit, hoc adiuuante domino fiat, qui potēs est misericorditer opitulari in tantis malis. Modo Macrobius episcopus eorū, stipatus cuneis perditorū utriusq; sexus, hac atq; illac circumit, aperuitq; sibi basilicas quas possessorum quātū luscūq; timor clauserat: Præsente autē procuratore uiri clarissimi Celeris Spondeo quæ tuæ dilectioni cōmendauī multumq; cōmendo, ut cūq; eorū frāgebatur audacia: nunc uero posteaquā Carthaginē profectus est, etiā in fundis ipsius basilicas

Theopropia, seu theopropium, Græcis oraculum: uideatur sic appellatus locus ubi solent Casarum edicta promulgari

basilicas aperuit, populos congregat. Cum ipso etiam est ille Donatus diaconus rebaptizatus, qui cum fuerit colonus ecclesie, uersatus est in illa caede praecipuus. Qui tales non cum eo sunt, quando & ille cum ipso est. Si pro consul uel simul ambo in illos estis sententiam prolaturi, & forte ille persistit uelle gladio uindicare, quamquam sit Christianus, & quantum aduertere potuimus, non sit ad haec cruenta procliuus, tamen si necesse fuerit etiam gestis iubete allegari epistolas meas, quas de hac re singulas uobis mittendas putaui. Soleo enim audire in potestate esse iudicis mollire sententiam & mitius uindicare quam iubeat leges. Si autem nec literis meis ad hoc consenserit, hoc saltem praestet ut in custodiam recipiantur, atque hoc de clementia imperatoris impetrare curabimus, ne passiones seruorum dei, quae debent esse in ecclesia gloriosae, inimicorum sanguine dehonestentur. Scio enim in causa clericorum Anaunensium, qui occisi a gentilibus nunc martyres honorantur, imperatorem rogatum facile concessisse, ne illi qui eos occiderant & capti iam tenebantur, poena similis puniretur. Libros de baptismo paruulorum, cum iam codicem ipsum praestantiae tuae misissem, cur abs te rursus acceperim oblitus sum: nisi forte cum inspicerem, mendosos eos repperi & emendare uolui, quod mirabiliter impeditus, adhuc usque non feci. Epistolam quoque ad te scribendam & his adiungendam, quam cum ibi essem iam dictare coeperam, paulo addito sic esse imperfectam scias. Si autem rationem omnium dierum & lucubrationum alius necessitatibus impesarum tibi possem reddere, grauer contristatus miraris, quanta me distendant quae differri omnino non possunt, nec agere illa permittant, in quae me petendo & admonendo urges uolentem, & inefabiliter quia non possum dolentem. Cum enim ab eorum hominum necessitatibus aliquantulum uaco, qui me sic angariant, ut eos nullo modo liceat euitare, nec contemnere oporteat; non desunt quae dictanda prepono, sic in articulis temporum constituta, ut dilationem non ferant. Sicut mihi fuit breuiatio gestorum collationis nostrae satis operosa, cum uiderem neminem se uelle tanto aggeri literarum legendo committere: sicut mihi fuit etiam epistola ad ipsos laicos Donatistas, de hac eadem collatione nostra, quam modo aliquot lucubrationibus terminaui. Sicut epistolae duae non breues, una ad dilectionem tuam, altera ad uirum illustrem Volusianum, quas uos accepisse iam credo: sicut nunc in manibus habeo librum ad Honoratum nostrum de quaestionibus quibusdam quinque, quas mihi proposuit, & per literas intimaui, cui non continuo respondere uides quae minime oporteat. Caritas enim quae tanquam nutrix fouet filios suos, non ordine amandi sed ordine subueniendi infirmiores fortioribus anteponeat, quos tales uult esse, quales iam illi sunt, quos non contemnendo, sed de

his confidendo interim preterit. Tales ergo mihi necessitates dictandi aliquid, quod me ab eis dictationibus impediatur quibus magis inardesco, deesse non possunt, cum paululum spatium uix datur inter acruos occupationum, quibus nos alienae uel cupiditates uel necessitates angariatos trahunt. Et quid faciam prorsus nescio. Audisti unde mecum dominum deprecheris, sed etiam quod tam instanter & tam crebro me admones, nolo cesses, non nihil agens. Commendo etiam ego excellentiae tuae ecclesiam in Numidia constitutam, propter cuius necessitates sanctus frater & coepiscopus meus Delphinus a fratribus & coepiscopis meis ibi collaborantibus & compericlitantibus missus est. Nec de hac re plura scribo, cum ipsum praesentem sis auditorus. Caetera in commonitorijs inuenies, quae ad presbyterum misi, siue modo, siue per diaconum Peregrinum, ne mihi ea toties iterare necesse sit. Semper in Christo cor tuum uigeat, domine merito insignis multumque charissime ac desiderantissimi me fili. Filium nostrum Rufinum Cirtensem principalem commendo eximietati tuae.

Augustinus Marcellino tribuno, ut Donatistas in quaestione confessos atrociter facinora, puniat citra supplicium capitis, non quod illi mereantur hanc clementiam, sed quod ita congruat ecclesiae mansuetudini. Epistola CLIX

Domino eximio & merito insigni atque charissimo filio Marcellino, Augustinus in domino S.

Incunctationes illos & clericos partitis Donati, quos de Hipponensi ecclesia ad iudicium pro factis eorum publicae disciplinae cura deduxerat, a tua nobilitate comperi auditos, & plurimos eorum de homicidio quod in Restitutum catholicum presbyterum commiserunt, & de caede Innocentij alterius catholici presbyteri atque de oculo eius effosso & de digito praeciso fuisse confessos. Unde mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum seueritate plectendos, ut qualia fecerunt, talia patiantur. Ideoque his literis obtestor fidem tuam quam habes in Christo, per ipsius domini Christi misericordiam, ut hoc nec facias nec fieri omnino permittas. Quauis enim ab eorum interitu dissimulare possemus, qui non accusantibus nostris, sed illorum notoria ad quos tuenda publicae pacis uigilantia pertinebat, praesentari uideantur examini, nolumus tamen passiones seruorum dei quasi uice talionis paribus supplicijs uindicare. Non quo scelestis hominibus licentiam facinororum prohibeamus auferri, sed hoc magis sufficere uolumus, ut uiui & nulla corporis parte truncati, uel ab inquietudine insana ad sanitatis oculum legum coercionem dirigantur, uel a malignis operibus alicui utili operi deputentur. Vocatur quidem & ista damnatio. Sed quis non intelligat magis beneficium quam supplicium nuncupandum, ubi nec seruiendi relaxatur audacia, nec puniendi

tendi medicina subtrahitur? Imple Christiane iudex patris officium, sic successe iniquitati, ut consulere humanitati memineris. Nec in peccatorum atrocitatibus exerceas ulciscendi libidinem, sed peccatorum uulneribus curandi adhibeas uoluntatem. Noli perdere paternam diligentiam, quam in ipsa inquisitione seruasti, quando tantorum scelerum confessionem, non exteudente eculo, non sulcantibus unguis, non urentibus flammis, sed uirgarum uerberibus eruiisti. Qui modus coercionis & a magistris artium liberalium, & ab ipsis parentibus, & sepe etiam in iudicijs solet ab episcopis adhiberi. Noli ergo atrocius uindicare, quod lenius inuenisti. Inquirendi quam puniendi necessitas maior est. Ad hoc enim & mitissimi homines facinus occultatum diligenter atque instanter examinant, ut inueniant quibus parcant. Unde plerumque necesse est, exerceat acrius inquisitio, ut manifestato scelere sit ubi appareat mansuetudo. Omnia quippe bona opera amant in luce constitui, non propter humanam gloriam, sed ut uideant (ait dominus) bona opera uestra, & glorificent patrem uestrum, qui in caelis est. Et ideo non sufficit Apostolo monere, ut mansuetudinem seruaremus, sed ut eam etiam notam omnibus faceremus. Mansuetudo, inquit, uestra nota sit omnibus hominibus. Et alio loco: Mansuetudinem ostentantes ad omnes homines. Unde nec illa sancti Dauid quando inimico sibi in manus tradito clementer percutit, praclarissima lenitas emineret, nisi potestas pariter appareret. Non te ergo exasperet uindictandi potestas, cui lenitatem non excussit examinandi necessitas. Noli facinore inuento quare percussorem, in quo inueniendo noluisse adhibere tortorem. Postremo pro Ecclesiae utilitate missus es. Hoc Ecclesiae catholicae, aut ut modum dispensationis meae non supergredi uidear, hoc Ecclesiae ad Hipponensem regionum dioecesim pertinenti prodesse, hoc expedire confessor. Si non audis amicam petentem, audi episcopum consulentem. Quauis quoniam Christiano loquor, maxime in tali causa non arroganter dixerim, audire te episcopum conuenit iubentem, domine eximie & merito insignis atque charissime fili. Unde scio quidem causas ecclesiasticas excellentiae tuae potissimum iniunctas, sed quia credo istam curam ad uirum clarissimum atque spectabilem proconsulem pertinere, ad eum quoque literas dedi: quas rogo ut ipse illi tradere & allegare, si opus est, non graueris: atque ambos obsecro, ne importunam arbitremini, uel intercessionem, uel suggestionem, uel sollicitudinem nostram: & passiones catholicorum seruorum Dei quae infirmis ad edificationem spiritalem utiles esse debent, haud reciproca inimicorum a quibus passi sunt poena decoloratis, sed potius refracta iudicialia seueritate, & uestra fidem quia filij estis Ecclesiae, & ipsius matris mansuetudinem commendare minime negligatis. Deus omni

nipotens praestantiam tuam bonis omnibus auget, domine eximie & merito insignis atque charissime fili.

Augustinus Apringium iudicem rogat ac monet, ut Circucelliones atrociter confessos mitius puniat, memor ecclesiasticae mansuetudinis. CLX

Domino insigni & merito sublimi ac praestantissimo filio Apringio, Augustinus.

Non dubito in hac potestate quam tibi Deus homini in homines dedit, cogitare te diuinum iudicium, ubi &

iudices stabunt rationem de suo iudicio reddaturi. Christiana quippe fide te imbutum scio, unde mihi ad excellentiam tuam maior fiducia tribuitur, non solum petendi, uerum etiam monendi propter illum dominum in cuius familia nobiscum coelesti iure censeris, in quo spem uitae eter-nae pariter habemus, & quem pro uobis in sacrosanctis mysterijs inuocamus. Proinde domine insignis & merito sublimis ac praestantissime fili Primum quaeso, ut non tibi uidear importunus irruere actibus tuis, ea sollicitudine quam me praecipue gerere oportet pro Ecclesia mihi credita, cuius utilitatibus seruius, cui non tam praesse quam prodesse desidero. Deinde obsecro ut quod moneo uel rogo, non dedigneris accipere, non cuncteris acquiescere. Circucelliones quosdam & clericos Donatistas cura eorum qui disciplinae publicae inseruiunt praemissa notaria ad iudicia legesque perduxit. Hi cum audirentur a uiro clarissimo & spectabili tribuno & notario fratre tuo, filio meo Marcellino, non tormentis unguarum atque flamarum, sed uirgarum coerciti, horrenda facinora in fratres & compresbyteros meos a se perpetrata confessi sunt, quod scilicet unum eorum exceptum insidijs trucidauerunt, alterum de domo raptum, oculo effosso digitoque amputato truncauerunt. Haec cum comperissem illos fuisse confessos, ideoque minime dubitarem sub iura tuae securis esse uenturos, has ad tuam nobilitatem literas acceleravi, quibus deprecor, & per misericordiam Christi obsecro, sic de tua maiore atque certiore felicitate gaudeamus, ut eis paria non retribuatur, quamquam lapidis ictibus digitorum praecidere oculumque conuellere leges puniendo non possunt, quod isti fauendo potuerunt. Unde securus sum de ijs qui hoc fecisse confessi sunt, quod hanc uicissitudinem non reportabunt: sed ne uel ipsi uel illi, quorum homicidium patefactum est per tuae potestatis sententiam mulctentur, hoc timeo, hoc ne fiat & Christianus iudicem rogo, & Christianum episcopum moneo. De uobis quidem dixisse Apostolum legimus, quod non sine causa gladium geratis, & ministri dei litis uindictes in eos qui male agunt. Sed alia causa est praouinciae, alia est ecclesiae. Illius terribiliter gerenda est administratio, huius clementer commendanda est mansuetudo. Si apud iudicem non Christianum mihi sermo esset, aliter agerem: nec tamen etiam sic Ecclesia

clēsia causam desererem, & quantum admittere dignaretur instarem, ne passiones seruatorum dei catholicorū quę prodesse debent ad exempla patientiæ, inimicorū suorū sanguine fœdarentur, & si nollet acquiescere, inimico animo eū resistere suspicaret. Nūc uero quādo apud te res agitur, alia mihi ratio est, alia cōsultatio. Rectorem te quidē præcellā potestatis uidemus, sed etiā filium Christianæ pietatis agnoscimus. Subdatur sublimitas tua, subdatur fides tua, causam tecum tracto cōmunem, sed tu in ea potes, quod ego non possum. Confer nobiscum consiliū, & porrige auxiliū. Diligenter auctum est ut inimici ecclesiæ qui solent uaniloquio seductionis sollicitare animos imperitos tāquam de persecutione gloriātes, quā se perpeti iactant horrēda facinora sua in catholicos clericos perpetrata faterentur, & suis uerbis implicarentur. Legenda sunt gesta ad sanādas animas quas pestifera suasionē uenenauerunt. Nunquid placet tibi, ut ad finem gestorū, si cruentum istorum suppliciiū continebit, legendo peruenire timeamus, ubi ponimus & ipsam conscientiā, ne malum pro malo qui passi sunt reddidisse uideantur: Si ergo nihil aliud constitueretur frenandæ maliciæ perditorū, extrema fortasse necessitas ut tales occiderentur urgeret: quanquam quod ad nos attinet, si nihil mitius eis fieri posset, mallemus eos liberos relaxari, q̄ passiones fratrum nostrorum uiso eorū sanguine uindicari. Nūc uero quoniam aliquid fieri potest, quo & mitis cōmendetur ecclesiā, & immitium cohibeatur audacia, cur non flectas in partem prouidentiorē lenioremq̄ sententiā, quod licet iudicibus facere etiam non in causis ecclesiæ? Time ergo nobiscum iudiciū dei patris, & cōmenda mansuetudinē matris. Cum enim tu facis, ecclesiā facit, propter quā facis, & cuius filius facis. Cōtende ergo bonitate cum malis. Illi scelere immani mēbra de corpore uiuo auulserūt, tu opere misericordie effice, ut illa quæ nefandis operibus exercebāt, alicui utili operi integra eorum membra deseruiant. Illi non pepercerunt correctionem sibi prædicantibus dei seruis: tu parce comprehensis, parce ductis, parce cōuictis. Illi impio ferro fuderunt sanguinem Christianum: tu ab eorum sanguine etiā iuridicum gladium cohibe propter Christum. Illi ministro ecclesiæ occiso, extorserunt spatium uiuendi, tu inimicis ecclesię uiuentibus relaxa spacium pœnitendī. Talem te oportet esse in causā ecclesię iudicem Christianum, petentibus, monentibus, intercedentibus nobis. Solent homines quando cum inimicis eorū conuictis lenius agitur, a mitiore sententiā prouocare. Sed inimicos nostros ita diligimus, ut nisi de tua Christiana obedientia præsumamus, a tua seuera sententiā prouocemus. Deus omnipotens excellentiam tuam auctiorē, felicioremq̄ conseruet, domine insignis & merito sublimis ac præstantissime fili.

Augustinus Honorato Donatiarū partis, hortatur ut per literas placide reddat rationem, quo modo nomen ecclesię ad ipsos solos reciderit. Epistola CLXI

Honorato episcopo partis Donati, Augustinus episcopus partis ecclesiæ catholice.

Consilium tuum nobis multum placuit quod per fratrem Erote charissimum nobis, & in Christo laudabilē uirū mandare dignatus es, ut literis inter nos agamus, ubi nullus turbarū tumultus perturbare possit dispositionem nostram, quæ cum totalitate & pace animi suscipienda & agenda est, sicut dicit Apostolus: Seruum autem domini litigare non oportet, sed mitē esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diuersa sentientes. Itaque breuiter insinuamus, quid a te responderi desideremus. Quoniam ecclesiā dei quæ catholica dicitur, sicut de illa prophetatum est, per orbem terrarum diffusam uidemus, arbitramur nos non debere dubitare de tam euidentissima complexione sanctæ prophetiæ, quam dominus etiam in Euangelio cōfirmauit, & Apostoli per quos eadem ecclesiā dilatata est, sicut de illa prædictum erat. Nam & in capite sacrosancti Psalterij scriptum est de filio dei: Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me, & dabo tibi bigentes hæreditatem tuā & possessionem tuā terminos terræ. Et ipse dominus Iesus Christus dicit Euangelium suū in omnibus gentibus futurū. Et Apostolus Paulus anteq̄ sermo dei in Africam peruenisset, in ipso capite epistolæ quā scribit ad Romanos: Per quem accepimus, inquit, gratiam & apostolatū ad obediendū fidei in omnibus gētib; pro nomine eius. Deinde ipse ab Hierusalem in circumitu per totam Asiam usq̄ in Illyricum Euangeliū prædicauit, ecclesiās constituit atq̄ fundauit, non ipse sed gratia dei cum eo, sicut ipse testatur. Quid autē euidentius apparere potest, q̄ cum in eius epistolis nomina etiam regionū uel ciuitatū inuenimus: Ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philipenses, ad Thessalonicenses, ad Colossenses scribit. Iohānes etiam scribit ad septem ecclesiās, quas commemorat in illis partibus cōstitutis, in quibus etiam uniuersam ecclesiā septenario numero intelligimus cōmendari, Ephesum, Smyrnam, Sardes, Philadelphiam, Laodiciam, Pergamum, Thyatyrā. Quibus omnibus ecclesijs nos hodie communicare manifestum est, sicut manifestum est, uos istis ecclesijs non cōmunicare. Querimus ergo ut nobis respondere nō graueris, quā causam forte noueris, qua factum est ut Christus amitteret hæreditatem suā per orbem terrarum diffusam, & subito in solis Aphris, nec ipsis omnibus remaneret. Etenim ecclesiā catholica est etiam in Africa, quia per omnes terras eam deus esse uoluit & prædixit. Pars autem uestra quę Donati dicitur, non est in omnibus illis locis

Augustinus in quibus & literæ & sermo & facta apostolica cucurrerunt. Sed ne dicatis, non uocari ecclesiā nostram catholicā, sed Macarianā, sicuti eam uos appellatis, nosse debes quod facillime potest, in illis omnibus partibus, unde istas terras Euangelium Christi perfudit, nec nomē Donati sciri, nec nomē Macarij. Uestra autem quia Donati pars dicitur, uec uos negare potestis, & omnibus notū est ubicūq̄ est uestra cōmunio. Dignare ergo rescribere nobis, ut sciamus quomodo fieri possit, ut ecclesiā suā Christus de toto orbe perdidit, & in uobis solis habere coeperit: uestrum enim est hæc ostendere, nam nobis sufficit ad causam nostrā quod compleri prophetiā & scripturas sanctas per orbem terrarum uidemus. Hoc autē ego Augustinus dictaui, quia olim uolo loqui inde tecum. Videtur enim mihi, uel propter ipsam uicinātem posse nos per literas de hac re colloqui sine aliquo tumultu, adiuuante Deo quantum ipsa necessitas postulat.

Augustinus ostendit episcopis Donatarum, quanta impudentia persistant in suo schismate, tor iudicij conuicti. Epistola CLXII

Dñs dilectissimis & merito prædicandis fratribus Glorio, Eleusio, Felicibus, Grammatico, & ceteris omnib; quib; hoc gratū est, Augustinus.

Ixit quidem apostolus Paulus, Hæreticum hominē post unā correptionem deuita, sciēs quia subuersus est eiusmodi, & peccat, & est a semetipso dānatus. Sed qui sententiā suam quamuis falsam atq̄ peruersam nulla pertinaci animositate defendunt, præsertim quam nō audacia præsumptionis suæ pepererunt, sed a seductis atq̄ in errorem lapsis parentibus acceperunt, quærunt autem cauta sollicitudine ueritatem, corrigi parati cum inuenerint nequaquā sunt inter hæreticos deputandi. Tales ergo uos nisi esse crederē, nullas fortasse uobis literas mitterem. Quanquā & ipsum hæreticum quālibet odiosa superbā tumidum & peruicacia malæ cōtentionis insanū, sicut uitādum monemus, ne infirmos & paruulos fallat, ita non abnuimus quibuscūq̄ modis possumus corrigendum. Vnde factū est, ut etiā ad nōnullos Donatarum primarios scribere mus, nō cōmunicatorias literas, quas iam olim propter suā peruersitatem ab unitate catholica quæ toto orbe diffusa est nō accipiunt, sed tales priuatas, quales nobis uti etiā ad Paganos licet, quas illi et si aliquando legerunt, respōdere tamen eis siue noluerunt, siue ut magis creditur nequiuert. Vbi nobis satis uisum est impleuisse nos officium charitatis, quam non solum nostris sed & omnib; nos debere sanctus spiritus docet, qui nobis ait per Apostolū: Vos autē dominus multiplicet, & abundare faciat in charitate, in inuicem & in omnes. Monet etiam alio loco, in modestia corripiendos diuersa sentientes, ne forte, inquit, dei illis deus pœnitentiā ad

4. q. 3. dicit Apostolus. Tit. 3.

1. Thes. 3.

1. Tim. 2.

cognoscendam ueritatem, & resipiscant de diaboli laqueis, captiuati ab ipso in ipsius uoluntatem. Hæc præloquutus sum, ne quis me existimet impudentius uobis quā prudentius scripta misisse, & hoc modo uobiscum de negotio animę uestrę aliquid agere uoluisset, quia nostrę cōmunionis nō estis, cum tamē si de negotio fundi, aut alicuius pecuniariæ litis dirimendæ uobis aliquid scriberē, nemō fortasse reprehenderet. Usque adeo charus est hic mundus hominibus, & sibimetipsi uiluerūt. Erit ergo mihi ad defensionem testis hæc epistola in iudicio Dei, qui nouit quo animo fecerim, & qui dixit: Beati pacifici, quia ipsi filij dei uocabuntur. Ergo ut meminisse dignamini, cum essemus in uestra ciuitate, & nonnulla uobiscū de cōmunionē Christianæ unitatis ageremus, prolata sunt a partibus uestris gesta quædam, quibus recitatum est quod septuaginta ferme episcopi Cæcilianum quondam nostrę cōmunionis episcopum Carthaginensis ecclesiæ cū suis collegis & ordinatōrib; damnauerunt. Vbi etiā Felicis Aptum gitani causa multo præ ceteris inuidiosius & criminiosius uentilata est. Quæ cum essent cuncta perlecta, respondimus non esse mirandū, si homines qui tunc illud schisma fecerunt, non sine cōfectione gestorū, eos in quos fuerant ab emulis & perditis concitati, absentes causa incognita temere damnandos esse putauerunt. Nos autē alia habere gesta ecclesiastica, in quibus Secundus Tigiltanus qui tūc agebat in Numidia primatum, præsentis & confessos traditores reliquit deo iudicandos, & eos in episcopalibus sedibus sicuti erant manere permisit, quorū nomina inter dānatores Cæciliani numerantur, cum etiam Secundus ipse concilij eiusdem principatū teneret, ubi absentes quasi traditores per eorum sententiā damnauit, quibus præsentibus & cōfessis ignouit. Deinde diximus aliquāto post Maiorini ordinationē, quem contra Cæcilianū nephario scelere leuauerūt, erigētes altare contra altare, & unitatem Christi discordijs furialibus dissipantes, eos petisse a Constantino tunc imperatore iudices episcopos, qui de suis quæstionibus quę in Africa exortæ pacis uinculū dirimebāt, arbitro medio iudicaret. Quod post ea quā factum est, præsentē Cæciliano & illis qui aduersus eum nauigauerāt, iudicante Melciadæ tunc Romæ urbis episcopo cum collegis suis, quos ad preces Donatarū miserat imperator, in Cæciliano nihil probari potuisse, ac per hoc illo in episcopatu cōfirmato. Donatum qui aduersus eum tunc aderat improbatū. Quibus peractis rebus, cum illi omnes in pertinacia scelestissimi schismatis permanerent, post apud Arelatū memoratū imperatorem eandem causam diligentius examinandā terminādāq̄ curasse. Illos uero ab ecclesiastico iudicio prouocasse, ut causam Cōstantini audiret. Quō post ea q̄ uentū est, utraq̄ parte assistēte, innocentē

Matt. 5

Cæcilianus

Melciades

Cæcilianū fuisse iudicatum, atq; illos recessisse superatos, & in eadem tamen peruersitate mansisse. Nec de Felicis Aptungitani causa negligentiam cōsequutam, sed ad eiusdem principis iussione[m] procōsularibus gestis etiā ipsum fuisse purgatum. Sed quia hæc omnia dicebamus tantum, non etiam legebamus minus profecto uobis agere uidebatur, quam de nostra expectabatis instantia. Quod ubi sensimus, ad ea que legenda promiseramus, non distulimus mittere. Que omnia dum excurrimus ad ecclesiam Gelizitanam, inde ad uestrum oppidum reuersuri bidui non pleni intermissione uenerunt, atq; ut nostis quantum tempus permisit, uno die recitata sunt uobis. Primo ubi Secundus Tigisitanus confessos traditores à collegio suo remouere non ausus est, cū quibus postea non confessum sed absentem Cæcilianum aliosq; suos collegas damnare ausus est. Deinde gesta proconsularia ubi Felix diligentissimo examine probatus est innocens. Hæc ante meridiem uobis lecta esse meministis. Post meridiem uero recitauimus preces eorum ad Constantinū, datiq; ab eo iudicibus, gesta ecclesiastica in Romana urbe habita, quibus illi improbati sunt, Cæcilianus autem in episcopali honore firmatus. Postremo Cōstantini imperatoris literas, quib. omnia multo maxime testatissima claruerunt. Quid uultis amplius homines, quid uultis amplius? Non de auro & argento uestro agitur, non terra, non prædialia, nō deniq; salus corporis uestri in discrimen uocatur, de adipiscenda uita æterna & fugienda morte æterna cōpellamus animas uestras. Expergiscimini aliquando, non in aliqua obscura questione uersamur, nō recondita secreta rimamur, quibus penetrādis uel nulla uel rara humana corda sufficiant, res in aperto est. Quid eminet clarius, quid cernitur citius? Dicimus temerario cōcilio quālibet numerosissimo innocentes absentesq; fuisse damnatos. Probamus hoc procōsularibus gestis, quibus ab omni traditionis crimine alienus iudicatus est ille, quem maxime criminōsum à uestris prolata cōcilio gesta sonuerunt. Dicimus à traditoribus confessis, in eos qui traditores dicerent, dictas fuisse sententias. Probamus hoc ecclesiasticis gestis, ubi nominatim declaratur, in quibus Secundus Tigisitanus ea quæ cognouit uelut contuitu pacis ignouit, & cū quibus postea quā cognouit, discussa pace dānauit. Vnde apparuit eum etiā primo non paci consuluisse, sed sibi timuisse. Obiecerat ei nanq; Purpurius Liniacensis, quod etiam ipse cū detētus esset à curatore & ordine ut scripturas traderet, dimissus est, utiq; nō frustra, nisi quia tradidit, aut tradi aliquid iussit. Hanc ille suspitionem satis probabilem metuens, accepto consilio à minore Secundo consanguineo suo, consultisq; cæteris qui cum eo erant episcopis, manifestissima crimina Deo iudicanda dimisit, atq; ita paci prospexisse uisus est, quod falsum

erat cum sibi prospexerit. Nam si in eius corde cogitatio pacis habitaret, non apud Carthaginem postea cū traditoribus quos presentes atq; confessos deo dimiserat, damnaret crimine traditionis, quos absentes apud eum nemo conuincerat. Tanto magis enim timere debuit, ne pacis unitatis uiolaretur, quāto erat Carthago ciuitas ampla & illustris, unde se per totū Aphricę corpus malum quod ibi esset exortum tanq; à uertice effunderet. Erat etiam trāsmarinis uicina regionibus & fama celeberrima nobilis: unde nō mediocris utiq; autoritatis habebat episcopū, qui posset non curare conspirantē multitudinē inimicorū, cum se uideret & Romanę ecclesię in qua semper apostolicę cathedrę uiguit principatus, & cæteris terris, unde Euangelium ad ipsam Aphricam uenit, per cōmunicatorias literas esse coniunctum, ubi paratus esset causam suam dicere, si aduersarij eius ab eo illas ecclesias alienare conarentur. Quia ergo uenire noluit ad hospitium collegarum, quos à suis inimicis contra ueritatē suę causę peruersos esse sentiebat uel suspicabat, uel (ut ipsi asserunt) simulabat, tanto magis Secundus si ueræ pacis custos esse uoluisset, cauere debuit ne damnaretur absentes qui iudicio eorum omnino interesse noluerunt, neq; enim de presbyteris aut diaconis aut inferioris ordinis clericis, sed de collegis agebatur, qui possent aliorum collegarū iudicio, presertim apostolicarū ecclesiarū, causam suam integram reseruare, ubi contra eos sententię dictæ in absentes, nullo modo aliquid ualerent, quando eorū iudicium nō primo aditum postea deseruerunt, sed suspectum semper habitum nunquam adire uoluerunt. Hæc res maxime sollicitare debuit Secundus qui tunc erat primas, si propterea conciliū regebat, ut paci consuleret: facile enim fortassis rabida in absentes ora placata uel frenata comprimeret, si diceret: Videtis fratres post tantā stragē persequutionis misericordia dei à principibus seculi pacē esse concessam, non debemus nos Christiani & episcopi unitatem dirumpere Christianā, quam iam Paganus nō insequitur inimicus. Itaq; aut istas omnes causas, quas clades turbulentissimi temporis inflixit ecclesię, Deo iudici dimittamus: aut si aliqui in uobis sunt, qui certa istorum crimina ita nouerint, ut ea facile ualeant edocere, negantesq; cōuincere, & talib. cōmunicare formidant, pergant ad fratres & collegas nostros trāsmarinarū ecclesiarū episcopos, & ibi prius de istorum factis & contumaciā cōquerantur, quod ad iudicium collegarum Aphrorū male sibi cōsej uenire noluerunt, ut inde illis denuncietur ut ueniant, ibiq; obiectis respondeant. Quod si non fecerint, ibi etiam eorum prauitas & peruersitas innotescet, missaq; tractatoria super eorum nomine per totum orbem terrarum quacūq; iam Christi ecclesia dilatata est, ab omnibus ecclesijs eorum cōmunio præcidetur, ne

aliquis

aliquis error in cathedra ecclesię Carthaginis oriatur. Tum demū securi episcopū alium plebi Carthaginis ordinabimus, cū à tota ecclesia isti fuerint separati, ne forte cum alio modo fuerit ordinatus nō ei cōmunicetur ab ecclesia trāsmarina, quia iste ab honore depositus non uidebitur quem iam ordinatū fama celebrauit, & ad eum cōmeare cōmunicatorias literas fecit, atq; ita magnū scandalū schismatis in unitate Christi iam pacatis tēporibus oriatur, dum præpropere nostras uolumus præcipitare sententijs, & non contra Cæcilianū, sed contra orbem terrarum qui ei per ignorantiam cōmunicat, altare alterum erigere audeamus. Huic tam consono rectoq; consilio quisquis infrenis obtemperare noluisse, quid esset facturum, aut quomodo aliquem absentē collegarū esset dānaturus, cum in potestate acta concilij non haberet contradicente primate? Quod si tāta & aduersus primā sedem seditio nasceretur, ut nonnulli damnare iam uellent quos uolebat ille differri, quāto melius à talibus inquieta & impacata molietibus, q̄ à totius orbis cōmunionē dissentiretur? Sed quia non erant que in Cæcilianū & ordinatores eius trāsmarino iudicio probarerentur, propterea nec prius q̄ in eum sententijs dicerent, differre uoluerunt, nec postea q̄ dixerūt perseveranter id agere, ut ecclesię trāsmarinæ in notitiā perferretur, quorū traditorum in Aphrica damnatorum cōmunionem uitare deberet. Quia si id facere tentauissent, adessent sibi Cæcilianus & cæteri, & suam causam aduersus fallaces criminatores apud trāsmarinos ecclesiasticos iudices diligentissima discussione purgarent. Itaq; conciliū illud peruersum atq; nephariū, maxime ut credit traditorū fuit, quibus confessis Secundus Tigisitanus ignouerat: ut quoniam de traditione fama crebuerat, infamatis alijs à se auerterent suspicionē, & cum homines per Aphricā totam credentes episcopis falsa de innocētibus loquerent, q̄ damnati essent apud Carthaginē traditores, tanq; in nebula mendacissimi rumoris, ipsi qui uere tradiderant latitarent. Vnde uideatis charissimi fieri potuisse, q̄ uerisimile non esse quidam uestrū dicebāt, ut qui essent de sua traditione cōfessi, causamq; suā impetrauissent deo dimitti oportere, n̄dē iudices dānatoresq; tanq; traditorū absentium postea confedissent. Magis enim amplexi sunt occasionē, qua possent alios falsa criminatione perfundere, & conuersas in eos linguas hominū ab inquisitione criminum suorum hoc modo declinare. Alioquin si fieri non posset, ut quisq; mala quæ ipse cōmitteret in alio iudicaret, nō diceret quibusdā Paulus Apostolus. Propterea inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas. In quo enim alium iudicas, temetipsum condēnas, eadē enim agis quæ iudicas. Quod illi omnino fecerūt, ut hæc uerba apostolica integre in eos apteq; cōueniant. Nō ergo tunc Secundus, quando eorū crimina deo

Aug. to. 2

dimisit, paci unitatiq; consuluit, alioquin magis hoc apud Carthaginē prouideret ne schisma fieret, ubi nullus aderat, cui cōfesso crimen donare cōgeretur. Sed quod erat facillimū, tota cōuersatio pacis esset absentes nolle dānare. Itaq; iniuriā facerent innocentibus, etiam si eis nō conuictis neq; cōfessis, neq; omnino presentibus ignoscere uoluissent. Ille quippe accipit ueniā, cuius culpa certissima est. Quāto ergo immaniores & certiores fuerunt qui ea se putauerunt posse damnare, quæ incognito nec donare potuissent. Sed illic cognita dimissa sunt deo ne alia quæreretur, hic incognita damnata sunt ut illa tegerent. Sed dicit aliquis: Cognouerunt. Quod etsi cōcedam, etiam sic absentibus utiq; parci oportebat. Neq; enim iudiciū deseruerāt, ubi nunq; omnino cōstituerant, nec in illis solis episcopis Aphris erat ecclesia, ut omne iudiciū ecclesiasticū uitasse uideretur, qui se iudicio eorum præsentare noluisse. Milia quippe collegarum trāsmarina restabant, ubi apparebat eos iudicari posse qui uidebatur Aphros uel Numidas collegas habere suspectos. Vbi est enim quod scriptura clamat: Anteq; interrogas ne uituperes quæquam, & cum interrogaueris, corripere iuste. Si ergo nec uituperari, nec corripi nisi interrogatum spiritus sanctus uoluit, quanto sceleratius nō uituperati aut correpti, sed omnino dānati sunt, qui de suis criminibus nihil absentes interrogari potuerunt? Sed tamen isti, qui licet absentium, & nequaquam iudicium deserentium, quia nūquam adfuerūt, & semper sibi cuneum illum suspectū esse declarauerunt, tamen cognita crimina se dānasse dicunt, quæso uos fratres mei, quomodo cognouerunt? Respondeatis: Nescimus. Quandoquidē ipsa cognitio in illis gestis explicata non est. Sed ego uobis ostendam quomodo cognouerūt. Attendite causam Felicis Aptungitani, & primo legite q̄ uehemētiores in eū fuerūt. Sic ergo & cæterorum causam nouerāt, sicut huius qui postea innocētissimus diligenti & terribili inquisitione probatus est: quāto itaq; iustius & tutius & citius innocētes eos existimare debemus, quorū crimina ab istis leuius accusata sunt, & parciori reprehensione damnata, quando ille inuentus est innocens, in quem multo immanius sequeuerūt. An forte sicut quidam dixit, quod quidem cum uobis diceretur, displicuit, sed tamen prætermittendum non est. Ait enim quidā: Non debuit episcopus pro cōsulari iudicio purgari: quasi uero ipse sibi hoc cōparauerit, ac nō imperator ita quæri iusserit, ad cuius curam de qua rationē deo redditurus esset, res illa maxime pertinebat. Arbitrū enim & iudicem causæ traditionis & schismatis, illum fecerant, qui ad eum etiā preces miserant, ad quem postea prouocarunt, & tamen iudicio eorum acquiescere noluerūt. Itaq; si culpandus est quem iudex terrenus absoluit, cum ipse sibi hoc non poposcisset: quāto magis culpandi sunt

H 3 qui

qui terrenum regem suæ causæ iudicem esse uoluerunt: Si autem criminis non est prouocare ad imperatorem, non est criminis audiri ab imperatore. Ergo nec ab illo cui causam delegauerit imperator. Quendam etiam suspensum eculo in causa Felicis episcopi amicus ille uoluit criminari, ut quis etiã unguis uexaretur. Nūquid poterat Felix contradicere, ne tanta diligentia uel seueritate quaeretur, cū eius causam inueniendā cognitō agitaret? Quid enim erat aliud nolle sic quaeri, q̄ de crimine cōfiteri? & tamen ille ipse procōsul inter præconum terribiles uoces & cruentas carnificū manus nunquam collegam dānaret absentem, qui iudicio eius se præsentare noluisse, cū haberet aliud quod posset audiri. Aut si damnaret, certe etiam ipsis secularibus legibus pœnas iustas & debitas lueret. Quid si gesta procōsularia displicēt, ecclesiasticis cedite. Omnia uobis ordine recitata sunt. An forte non debuit Romanæ ecclesiæ Melciades episcopus cum collegis trāsmarinis episcopis illud sibi usurpare iudicium, quod ab Aphris septuaginta ubi primas Tigilitanus præsedet, fuerat terminatū? Quid quod nec ipse usurpauit? Rogatus quippe imperator, iudices misit episcopos qui cū eo sederent, & de tota illa causa quod iustum uideretur statuerēt. Hoc probamus & Donatistarum precibus, & uerbis ipsius imperatoris. Vtraque enim uobis lecta meministis, & inspiciendū ac scribendū licentiā nunc habetis. Legite & considerate omnia. Videte quanta cura pacis atq; unitatis cōseruandæ uel restituendæ cūcta discussa sint, quemadmodū accusatorum persona tractata, & quorundam eorum quibus maculis improbata sit, præsentiumq; uocibus liquido cōstitit, nihil eos habuisse quod in Cæcilianum dicerent, sed totam causam in plebem de parte Maiorini, hoc est seditiosam & ab ecclesiæ pace alienatam multitudinē transferre uoluisse, ut ab ea uidelicet turba Cæcilianus accusaretur, quā solis tumultuosis clamoribus nulla documētōrū attestatiōe, nullo ueritatis examine ad suam uoluntatem animos iudicū detorqueere posse arbitrabant, nisi forte furiosa & poculo erroris atq; corruptionis ebria multitudo uera in Cæcilianum crimina diceret, ubi septuaginta episcopi, sicut de Felice Aptūgitano confitit, absentes & innocentes collegas, tā insana temeritate dānarunt. Quali enim turbæ illi consenserant, ut aduersus innocentes non interrogatos proferrent sententias, à tali turbā etiã rursus accusari Cæcilianū uolebant. Sed planè non tales inuenerant iudices, quibus illam demētiam persuaderent. Potestis enim pro uestra prudentia & illorum peruersitatem illic attēdere & iudicium grauitatem, quemadmodū ad extremū persuaderi non possent, ut à plebe partis Maiorini, quæ certam personam non habebat, argueretur Cæcilianus, & requisiti ab eis essent uel accusatores uel testes uel quoquo modo causæ ne-

cessarij, qui simul cum eis ex Africā uenerat, & eos presentes fuisse atq; à Donato subtractos esse diceretur. Promisit idē Donatus quod eos esset exhibiturus, quod cum non semel sed sæpius promississet, amplius ad illud iudicium accedere noluit, ubi iam erat tanta confessus, ut nihil aliud deinceps non accedendo nisi præsens damnari noluisse uideretur, cum tamen ea quæ damnanda essent, eo præsentē atq; interrogato manifestata fuerint. Accessit & aliud, ut à quibusdam aduersus Cæcilianum denunciationis libellus daret, post quod factum quemadmodū sit rursus agitata cognitio, & quæ personæ illum libellum dederint, quoq; modo nihil in Cæcilianum probari potuerit, quid dicā, cum & audieritis omnia, & quoties uolueritis legere, possitis. De numero autem septuaginta episcoporum cū quasi grauissima opponeretur autoritas, quæ fuerint dicta meministis, & tamen uiri grauissimi ab infinitis quæstionibus. catena quadā inexplicabili sese neccentibus suum temperare arbitrium maluerunt, nequaquam curantes q̄ multi essent illi episcopi, aut unde collecti, quos uidebāt tanta temeritate cæcotos, ut in absentes & non interrogatos collegas tam præcipientes auderent proferre sententias, & tamē qualis ipsius beati Melciadis ultima est prolata sententia, q̄ innocens, q̄ integra, q̄ prouida atque pacifica, qua neq; collegas, in quibus nihil cōstitit, de collegio suo ausus est remouere, & Donato solo quæ totius mali principē inuenerat maxime culpato, sanitatis recuperandæ optionem liberā cæteris fecit, paratus communicatorias literas mittere, etiam ipsos quos à Maiorino ordinatos esse cōstaret, ita ut quibuscūq; locis duo essent episcopi, quos dissensio geminasset, eum confirmari uellet, qui fuisset ordinatus prior, alteri aut eorum plebs alia regenda prouideretur. Optimum, o filium Christianæ pacis, & patrem Christianæ plebis. Conferte nunc istam paucitatem cum illa multitudine episcoporum, neq; numerum numero, sed pondus ponderi comparate: hinc modestiam, inde temeritatem: hinc uigilantiam, inde cæcitatē. Hic nec mansuetudo integritatem corrupit, nec integritas mansuetudini repugnauit: ibi autem & furore timor tegebatur, & timore furor incitabatur. Isti enim conuenerant cognitione uerorū criminum falsa respicere, illi falsorū dānatione uera celare. Illis ne se tandem Cæcilianus audiendū iudicandumq; cōmitteret, cum haberet tales apud quos si ei causa mouerēt, innocētiam suā facillime ostenderet: non se illis omnino cōmitteret, nec si peregrinus ecclesiæ Carthaginensis subito episcopus esset ordinatus, & ignoraret quid ad corruptos animos uel improborū uel imperitorum posset tunc pecuniosissima mulier quædam Lucilla, quā pro disciplina ecclesiastica corripendo idē cū esset diaconus læserat, etiã hoc enim accesserat malū ad illam perficiendam iniquitatem

tatem. Nam in illo concilio, ubi à confellis traditoribus absentes atq; innocentes dānati sunt, pauci quidam erant qui crimina sua infamatis alijs tegere cupiebant, ut homines à ueritatis inquisitione auerterētur falsis rumoribus auocati. Pauci ergo erāt qui hoc negocium maxime curabant, quamuis in eis esset maior autoritas propter ipsius Secundi societatem, qui eis pepercit territus. Cæteri autem Lucillæ pecunia maxime aduersus Cæcilianū empti & instigati perhibentur. Extant gesta apud Zenophilum consularē, ubi Nundinarius quidā diaconus à Syluano Cirteni episcopo, quātum ipsis gestis intelligitur degradatus, cū eis satisfacere per aliorum episcoporum literas frustra conatus esset, multa patefecit iratus, & in iudicium publicum protulit: inter quæ id quoq; cōmemoratum legitur, quod Lucillæ pecunia corruptis episcopis in Carthaginensi ecclesia in Africā capite, altare contra altare leuatum est. Scio q̄ hæc gesta uobis non legerimus, sed tempus non fuisse meministis. Inerat etiam nonnullus dolor animi de typho superbix ueniens, quod non ipsi ordinauerant Carthaginē episcopū. Quibus omnibus rebus cum eos non ueros iudices sed inimicos atq; corruptos Cæcilianus cōuenisse cognosceret, quando fieri posset, ut uel ipse uellet uel populus cui præsidebat permitteret, ut relicta ecclesia iret in domum priuatam, non collegarū discutiendus examine, sed factionis cuneo & odijs muliebribus trucidandus: cum sibi præsertim uideret apud ecclesiam trāsmarinā à priuatis inimicis & ab utraq; parte dissensiois alienam, incorruptū & integrum examen suæ causæ remanere. Vbi si nihil aduersarij agere uellent, ipsi se ab orbis terrarū innocentissima comunione præciderent. Si autē illic eum accusarent, tūc sibi adesset, tūc innocentiam suam aduersus eorum machinamēta defenderet, sicut postea factum esse didicistis: cum tamen illi nimis sero quæssissent iudicium trāsmarinum iam schismatis rei, iam leuati altaris horrendo scelere maculati. Primo enim facerent, si ueritate niterentur: sed falsis rumoribus temporis diuturnitate firmatis, quasi uetusta fama præiudicante ad iudicium uenire noluerunt. Aut quod magis credendum est, damnato prius, sicut libuit, Cæciliano, quasi securi sibi uidebantur præfidentes numero suo, nec audētes alibi commouere causam tam malam, ubi nulla corruptione operante posset ueritas inueniri. Sed posteaq; ipsis rebus experti sunt cum Cæciliano permanere comunem orbis terrarum, & ad eum à trāsmarinis ecclesiis cōmunicatorias literas mitti, non ad illum quem sibi scelerate ordinauerant, puduit eos semper tacere: quia posset eis obijci, cur paterentur ignaram per tot gentes ecclesiā cōmunicare damnatis: & cur se ipsi ab innocentis orbis terrarū comunione præciderent, cum tacendo sinerent episcopo quem Carthaginēsis orbis

dinasset à toto orbe non cōmunicari: elegit, sicut dicitur ad duas agere causam cum Cæciliano apud ecclesias trāsmarinas, parati ad utrūq; ut si eum potuissent quacūq; uersutia falsæ criminacionis euincere, satiant plenissime cupiditatem suam: si autē non possent, in eadem quidem peruersitate durarent, sed iam tamē quasi haberent quod dicerēt, malos iudices se esse perperatos, quæ uox est omnium malorum litigatorum: cum fuerint etiam manifestissima ueritate superati: quasi non eis ad hoc dici posset & iustissime dici, Ecce putemus illos episcopos qui Romæ iudicarūt, non bonos iudices fuisse: restabat adhuc plenarium ecclesiæ uniuersæ cōcilium ubi etiam cum ipsis iudicibus causa posset agitari, ut si male iudicasse cōuicti essent, eorum sententia soluerentur. Quod utrum fecerint, probent: nos enim non factum esse facile probamus, ex eo quod totus orbis non eis cōmunicat: aut si factum est, etiam ibi sunt uicti, quod ipsa eorū separatio manifestat. Sed tamen quid postea fecerint, Imperatoris literis sufficientissime ostenditur. Iudices enim ecclesiasticos tantæ autoritatis episcopos, quorum iudicio & Cæciliani innocētia & eorum improbitas declarata est, non apud alios collegas, sed apud Imperatorem accusare ausi sunt q̄ male iudicarent. Dedit ille aliud Arelatē se iudiciū, aliorū scilicet episcoporum, non quia iam necesse erat, sed eorum peruersitatibus cedens, & omnimodo cupiens tantam impudentiam cōhibere. Neq; enim ausus est Christianus imperator sic eorū tumultuosas & fallaces querelas suscipere, ut de iudicio episcoporum qui Romæ sederāt ipse iudicaret, sed alios (ut dixi) episcopos dedit, à quibus tamē illi ad ipsum rursus imperatorem prouocare maluerūt. Quia in re illos quæ admodū detestetur audistis. Atq; utinā saltem ipsius iudicio insanissimis animositatibus suis finē posuissent, atq; ut eis ipse cessit, ut de illa causa post episcopos iudicaret, à sanctis antistitibus postea ueniā petiturus, dū tamē illi quod ulterius dicerēt non haberēt, si eius sententiæ non obtemperarēt, ad quæ ipsi prouocauerūt, sic & illi aliquādo cederent ueritati. Iussit enim ille ut ei partes ad agendā causam Romæ occurrerent. Quod cū Cæcilianus nescio qua causa non occurrisset, interpellatus ab eis, præcepit ut Mediolanū seque-
rētur. Tunc se aliqui eorū subtrahere cœperūt, fortasse indignati, quia non est eos imitatus Constantinus, ut iam statim atq; uelociter Cæcilianū dānaret absentē. Quod ubi cognouit prouidus Imperator, reliquos ab officialibus custoditos fecit Mediolanū peruenire. Quod cum etiam Cæcilianus peruenisset, ipsū quoq; sicut scripsit exhibuit, cognitaq; causa, qua diligentia, qua cautela, qua prouisione, sicut eius indicat literæ, Cæcilianū innocētissimū, illos improbissimos iudicauit. Et adhuc baptizat extra ecclesiam, & si possint rebaptizat ecclesiā, sacrificat in dissensione & schismate, & pacis nomine populos salutāt,

quos à pace salutis exterminant. Conscinditur unitas Christi, blasphematur hæreditas Christi, exufflatur baptisma Christi: & nolunt in se ista per ordinarias humanas potestates flagellis temporibus emendari, ne in æternas pœnas protantis sacrilegijs destinentur. Nos eis obijcimus furorẽ schismatis, rebaptizationis infaniã, ab hereditate Christi, quæ per omnes gentes diffusa est, nefariam separationem: De codicibus nõ tantum nostris, sed etiam eorum recitamus ecclesias, quarum nomina hodie legunt, & quibus hodie non comunicant. Quæ cum recitantur in conuenticulis eorum, lectoribus suis dicunt, Pax tecum: & cum ipsis plebibus, quibus illæ literæ scriptæ sunt, pacẽ non habent: & ipsi nobis obijciunt uel falsã crimina mortuorũ, uel etiam si uera, tamen aliena, non intelligẽtes in ijs quæ nos eis obijcimus omnes illos teneri: in ijs uero quæ nobis obijciunt, paleam uel zizaniã messis dominicæ reprehendi, ad frumẽta aut crimen non pertinere: neq; considerantes quia quibus malis placet in unitate, ipsi comunicant malis: quibus aut displicent, & eos emẽdare nõ possunt, neq; ante tempus messis audẽt zizaniã eradicare, ne simul eradiciant & triticum, non factis eorũ, sed altari Christi comunicant: ita ut non solum non ab eis maculetur, sed etiam diuinis uerbis laudari prædicariq; mereant, quoniã ne nomen Christi per horribilia schismata blasphemet, pro bono unitatis tolerant, quod pro bono æquitatis oderunt. Si habent aures, audiãt quid spiritus dicat ecclesijs. Sic enim in Apocalypsi Iohannis legitur: Angelo, inquit, ecclesiæ Ephesi scribe, Hæc dicit qui tenet septẽ stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelaborũ reorum, Scio opera tua & laborẽ & patientiam & quia non potes sustinere malos, & tẽstasti eos qui se dicunt apostolos esse, & non sunt, & inuenisti eos mendaces, & patientiã habes, & sustinuisti eos propter nomen meũ, et non defecisti. Quod si de angelo superiorum cœlorum, & nõ de præpositis ecclesiæ uellet intelligi, non consequẽter diceret: Sed habeo aduersum te, q; charitatem tuam primã reliquisti: memor esto itaq; unde excideris, et age pœnitentiã, et prima opera fac: sin autem, uenio tibi & mouebo candela brum tuum de loco suo, nisi pœnitentiã egeris. Hoc superioribus angelis dici non potest, qui perpetuam retinent charitatẽ, unde qui defecerunt & lapsi sunt, diabolus est & angeli eius. Ergo primam charitatem dicit, quia sustinuit pseudoapostolos propter nomẽ Christi, quam iubet ut repetat & faciat priora opera sua. Et obijciuntur nobis crimina malorũ hominum, nõ nostra, sed aliena, & ipsa partim incognita: quæ si etiam uera & præsentia uideremus, & zizanijs propter frumenta parcentes, pro unitate tolleremus, non solum nulla reprehensione, sed etiam non parua laude nos dignos diceret, quicunq; scripturas sanctas nõ corde surdus audiret. To-

lerat Aaron multitudinẽ idolum exigentẽ & fabricantem & adorantem. Tolerat Moyses aduersus deum tot milia murmurãtia & toties offendentia sanctum nomen eius. Tolerat David Saulem persequutorẽ suum, sceleratis moribus cœlestia deserentẽ, magicis artibus inferna querentem, occisum uindicat, Christũ etiam domini propter sacramentũ uenerandẽ unctiõnis appellat. Tolerat Samuel nefandos filios Heli, peruersosq; filios suos, quos populus quia tolerare noluit, diuina ueritate accusatus, diuina feruente correptus est. Tolerat deniq; ipsum populum superbũ contemptorẽ dei. Tolerat Esaias in quos tã multa uera crimina iaculatur. Tolerat Hieremias à quibus tanta perpetitur. Tolerat Zacharias Phariseos & scribas, quales illo tempore fuisse scriptura testatur. Scio me multos prætermisisse, legant qui uolunt, legant qui possunt eloquia cœlestia, inueniet omnes sanctos dei seruos & amicos semper habuisse quos in suo populo tolerarent, cũ quibus tamẽ illius temporis sacramenta comunicãtes, non solum non inquinabantur, sed etiam laudabiliter sustinebant, studẽtes, sicut ait Apostolus, seruare unitatem spiritus in uinculo pacis. Attẽdant etiam post domini aduentũ, ubi multo plura huius tolerantia per totum orbem inueniremus exempla, si omnia scribi & in auctoritatem redigi potuissent, tamen hæc ipsa quæ habemus aduertite. Tolerat ipse dominus Iudam, diabolum, furem & uẽditorem suum: sinit accipere inter innocentes discipulos, quod fideles nouerunt precium nostrum. Tolerat apostoli pseudoapostolos, & inter sua quærẽtes non quæ Iesu Christi, Paulus non sua quærẽs, sed quæ Iesu Christi cũ gloriosissima tolerantia conuersatur. Postremo quod paulo ante commemorauit, diuina uoce laudatur sub angeli nomine præpositus ecclesiæ, quod cum odisset malos, eos tamen tentatos & inuẽtos pro nomine domini tolerauit. Ad summam seiplos interrogent: Nõne tolerantur ab eis cædes & incendia Circucellionum, qui sunt ueneratores præcipitorũ ultro cadauerum, & sub incredibilibus malis unius Optati per tot annos totius Aphricæ gemitus? Parco iam dicere singularum per Aphricam regionum & ciuitatum & fundorum tyrannicas potestates, & publica latrocinia. Melius em uobis hæc uos ipsi dicitis, siue in aurem, siue palã, sicut libitũ fuerit. Quocunq; enim oculos uerteritis, occurret quod dico, uel potius quod taceo: neq; hinc istos quos ibi diligitis accusamus. Non enim nobis displicent, quia tolerant malos, sed quia intolerabiliter mali sunt propter schisma, propter altare contra altare, propter separationẽ ab hereditate Christi toto orbe diffusa, sicut tanto antẽ promissa est. Violatam pacem, cõscissam unitatem, iterata baptismata, exufflata sacramenta, quæ in sceleratis quoq; hominibus sancta sunt, plangimus & lugemus. Quæ si parui pendunt, intuean-

intueantur exempla quibus de monstratum est quanti hæc penderit deus. Qui fecerunt idolũ, uisitata gladij morte perẽpti sunt: qui uero schisma facere uoluerunt, hiatu terræ principes deuorati, & turba consentiens igne cõsumpta est. Diuersitate pœnarum, diuersas agnoscitur meritum. Traduntur in persequutione sancti codices, confitentur traditores, & deo dimittuntur. Non interrogantur innocentes, & ab hominibus temerarijs damnantur. Probatur integer certis indicijs, qui inter absentes damnatos multo uehemẽtius cæteris criminatus est. Iudiciũ episcoporum ad imperatorẽ appellatur. Iudex eligitur imperator, iudicans contemnitur imperator. Quæ tunc acta sunt legistis, quæ nũc agantur uidetis: si de illis in aliquo dubitatis, ista iam cernite. Certe non chartis ueteribus, non archiuis publicis, non gestis forensibus aut ecclesiasticis agimus. Maior liber noster orbis terrarũ est, in eo lego completũ, quod in libro dei lego promissum. Dominus, inquit dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Huic hæreditati qui non comunicat, quoslibet libros teneat, exheredatum se esse cognoscat. Hanc hæreditatem quisquis expugnat, alienum se esse à familia dei satis indicat. Certe de traditione diuinorũ librorum uertitur quæstio, ubi hæreditas ista promissa est. Ille ergo credatur testamentum tradidisse flammis, qui contra uoluntatẽ litigat testatoris. Quid tibi fecit ò pars Donati, quid tibi fecit ecclesia Corinthiorum: Quod autem de ista dico de omnibus talibus & tam longe positis intelligi uolo. Quid uobis fecerunt quæ nec omnino quid feceritis, nec quos infamaueritis nosse potuerunt? An quia Lucillam Cæcilianus in Aphrica læsit, lucem Christi orbis amisit? Tandẽ sentiant quod fecerunt, merito certo annorũ intervallo in oculos eorum reuolutum est opus ipso rum. Quærите per quam sceminam Maximianus, qui dicitur esse Donati propinquus, sese à Primiani cõmunione præciderit, & quẽadmodum cõgregata episcoporum factione, Primianum damnarit absentem, & aduersus eum episcopus ordinatus sit: quẽadmodum Maiorinus per Lucillam cõgregata episcoporum factione Cæcilianum damnauit absentem, & cõtra eum episcopus ordinatus est? An forte quod à cæteris Aphrisiæ cõmunione episcopis contra factionẽ Maximiani Primianus purgatus est, ualere uultis: & quod à transmarinis unitatis episcopis aduersus factionẽ Maiorini Cæcilianus purgatus est, ualere non uultis? Rogo fratres mei, quid magnum peto, quid difficile à uobis intelligi cupio? Multum quidem interest, & incõparabiliter distat uel auctoritate uel numero Aphricana ecclesia, si cum cæteris orbis partibus conferatur: & longe minor est, etiã si unitas hic esset, longe omnino minor est cõparata cæ-

teris Christianis omnibus gẽtibus q; pars Maximiani cõparata parti Primiani, peto tamen et iustũ esse arbitror, ut tantũ ualeat conciliũ Secũdi Tigrisiani, quod Lucilla cõflauit aduersus absentẽ Cæcilianũ & apostolicã sedẽ, totumq; orbem Cæciliano cõmunicantem, quantũ ualet conciliũ Maximianensiu, quod similiter foemina nescio quæ conflauit aduersus absentem Primianũ, & cæterã per Aphricã multitudinẽ Primiano cõmunicãtem. Quid apertius cernitur? Quid equius postulatur? Videtis hæc omnia & nostis & gemitis, & tamẽ uidet & deus quod & uos in tam pestifera & sacrilega præcisiõne nullares cogit remanere, si pro adipiscẽdo spiritali regno, carnalẽ superetis affectum, & amicitias hominũ, quæ in iudicio dei nihil proderunt, pro deuitandis sempiternis pœnis non timeatis offendere. Ecce ite consulite, quid contra hæc nostra possint respõdere cognoscite: si proferunt chartas, proferimus chartas: si falsas nostras esse dicunt, hoc nos de suis dicere non indignetur. Nemo delet de cœlo cõstitutionẽ dei, nemo delet de terra ecclesiam dei: ille totum orbem promissit, ista totum orbem repleuit, & malos habet & bonos, sed nec in terris amittit nisi malos, nec in cœlum admittit nisi bonos. Erit autẽ uobis hic sermo, quem de munere dei, nouit ipse, quãta et pacis & uestra dilectione deprompsimus, correctio si uelitis, testis uero etsi nolitis.

Augustinus refert quæ cœpta sint agi de concordia cũ Fortunio Donatistarũ episcopo, monens & hortans ut sine tumultu, quod placide coeptũ est, perficiatur conuentu frequentiore. CLXIII Dominis dilectissimis & prædicabilibus fratribus Eleusio, Glorio & Felicibus, Augustinus. Ortunium quem Tubursicũ habetis episcopũ, per eandẽ ciuitatẽ, quãquam festinatissime, cum ad Cirtensem ecclesiam pergeremus, experti sumus, ita omnino ut de illo soletis benignissime polliceri. Eã ipsam quippe uestra de illo nobis sermocinationẽ cũ ei renũciaremus uolentes eũ uidere, nõ abnuuit. Venimus itaq; ad eũ, quia ætati eius id à nobis deferendũ uidebat potius, q; exigendũ, ut ipse ad nos ueniret prior. Perreximus ergo comitantibus non paucis, quos fortẽ aggregatos nobis illud tẽpus inuenerat. Cũ autẽ apud eũ cõsedissemus, rumore disperso nõ parua preterea turba confluxit, sed in tota illa multitudine per pauci apparebant, qui utiliter ac salubriter agi causam illã, & tantã, rei q; tantẽ quẽstionẽ prædẽter & pie discuti cuperẽt. Cæteri uero magis ad spectaculũ quasi altercationis nostræ propẽtheatrica cõsuetudine, q; ad instructionẽ salutis Christiana deuotione cõuenerãt. Quapropter nec silẽtiũ nobis præbere, nec intẽte nobiscũ atq; modeste saltẽ & ordinate colloqui potuerunt, exceptis ut dixi paucis, q; religiose et simplex apparebat intẽtio. Itaq; libere pro sui cuiuscunq; animi motu immoderate loquẽtiũ omnia strepitu turbaban

babantur, nec euincere siue nos siue ipse rogan-
do, interdum etiam obiurgando potuimus, ut no-
bis modestum silentium preberetur. Res tamen
utcumque agi coepta est, & aliquot horas in alter-
no sermone protraximus, quantum uocibus in-
terquiescentibus uarie tumultuantium sinebamur.
Sed in ipso disputationis exordio, cum uiderem-
us ea quae dicebantur subinde labi de memo-
ria uel nostra, uel eorum quorum salutem maxi-
me curabamus: & ut esset nobis cautior mode-
stiorque tractatio, simul ut & uos atque alij fratres,
qui absentes erant, quid inter nos actum esset, le-
gendo cognosceretis postulauimus, ut a notarijs
uerba nostra exciperentur: ubi diu ab illo uel ei
consentiens reluctatum est, postea tamen ipse
concessit. Sed notarij qui aderant, atque id strenue
facere poterant, nescio qua causa excipere no-
luerunt. Egimus saltem ut fratres qui nobiscum
erant, quanquam in hac re tardius possent, exci-
perent, pollicentes nos ibi easdem tabulas reli-
cturos. Consensum est. Coeperunt uerba nostra
excipi, & aliqua abinuicem ad tabulas dicta sunt.
Postea inordinatas perstreptentium interpellatio-
nes, & propterea nostram quoque turbulentiorem
disputationem notarij non ualentes sustinere, ces-
serunt, nobis sane non desistentibus, & ut cuique
facultas dabatur multa dicentibus. Ex quibus
omnibus uerbis nostris quantum recordari po-
tuit, causae totius actione dilectionem uestram frau-
dare nolui. Potestis enim ei literas meas legere,
ut uel approbet uera me scripsisse, uel ipse uo-
bis, si quid melius recolit, incunctanter insinuet.
Primo enim uitam nostram, quam uobis bene-
uolentius fortasse quam uerius narrantibus, se com-
perisse dicebat, praedicare dignatus est, adiungens
se dixisse uobis, nos omnia quae de nobis insi-
nuaueritis, bene facere potuisse, si in ecclesia fa-
ceremus. Deinde querere coepimus quae nam illa
esset ecclesia, ubi uiuere sic oporteret, utrum illa
quae sicut sancta tanto ante scriptura praedixerat
se terrarum orbe diffunderet, an illa quam pars
exigua uel Aphrorum uel Aphricae contineret.
Hic primo asserere conatus est ubique terrarum esse
comunione suam. Quarebatur utrum epistolas
comunicatorias, quas formatas dicimus, posset
quod uellem dare, & affirmabatur quod manifestum
erat omnibus, hoc modo facillime illam termi-
nari posse quaestionem. Parabam autem, ut si con-
sentiret, ad illas ecclesias a nobis tales literae mit-
terentur, quas in apostolicis autoritatibus pari-
ter legeremus illo iam tempore fuisse fundatas.
Sed quia res aperte falsa erat, permixtis uerbis
cito inde discessum est, inter quae uerba euange-
licam illam domini admonitionem commemora-
rit, qua dixit, Cauete a pseudopropheta, multi
ad uos uenient in uestitu ouium, intus autem sunt
lupi rapaces: ex fructibus eorum cognoscetis
eos. Quae uerba domini cum diceremus eadem
de illis a nobis posse recitari, uerum inde est ad
exaggerationem persequutionis, quam saepe suam

partem pertulisse dicebat, hinc uolens ostendere
suos esse Christianos, quia persequutionem pate-
rentur. Inter quae uerba cum ego pararem ex euan-
gelio respondere, idem capitulum commemorauit
prior, ubi dominus ait, Beati qui persequutionem patiuntur
propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum
caelorum. Quo loco ego gratulatus, subiicit ita-
tim: id ergo quaerendum, utrum illi persequutionem
propter iustitiam passi fuerint. In qua quaestione
discuti cupiebam, quod quidem omnibus clarum
erat, utrum eos in unitate ecclesiae constitutos, an
schismate iam diuisos Macariana tempora in-
uenerint, ut qui uidere uellent utrum propter ius-
ticiam persequutionem passi fuerint, id potius at-
tenderent, utrum se recte a totius orbis unitate
praeceiderint. Quod si iniuste fecisse inuenirentur,
manifestum esset eos propter iniusticiam potius
quam propter iusticiam passos persequutionem:
& ideo numero beatorum adiungi non posse, de
quibus dictum est: Beati qui persequutionem pa-
tiuntur propter iusticiam. Ibi commemorata est
famosior quam certior codicum illa traditio. Sed
respondere a partibus nostris, principes illo-
rum potius fuisse traditores. Quod si de hac re
nostrorum literis nollent credere, nec nos cogi
oportere ut literis credamus ipsorum. Sed tamen
sequestrata ista dubia quaestione, quaerebatur quo
modo se isti iuste separassent ab innocentia cae-
terorum Christianorum, qui per orbem terrarum
successionis ordinem custodiens, in antiquissi-
mis ecclesiis constituti, penitus ignorarent qui
fuerint in Aphrica traditores, qui certe non pos-
sent communicare, nisi eis quos sedere in sedibus
episcopalibus audiebant. Respondit tam diu trans-
marinarum partium ecclesias mansisse innocentes,
donec consensissent in eorum sanguinem, quos
Macarianam persequutionem pertulisse dicebat.
Vbi ego possem quidem dicere, nec inuidia Ma-
cariani temporis innocentiam transmarinarum eccle-
siarum contaminari potuisse, quando quidem nullo
modo probaretur illis autoribus fecisse etiam quae
fecerat. Sed de compendio quaerere malui, si Ma-
carij fauicia, ex quo in eam consensisse dicebatur
transmarinae ecclesiae, suam innocentiam perdidissent,
utrum saltem probaretur usque ad illa tempora Donati-
stas cum Orientalibus ecclesiis caeterisque orbis par-
tibus in unitate mansisse. Tunc protulit quoddam
uolumen, ubi uolebat ostendere Sardicense concilium
ad episcopos Aphros, qui erant comunione Do-
nati, dedisse literas. Quod cum legeretur, audi-
uimus Donati nomen inter caeteros episcopos,
quibus illi scripsissent. Itaque flagitare coepimus ut
doceretur, utrum ipse esset Donatus, de cuius par-
te isti cognominatur: fieri enim potuisse, ut alicui
Donato alterius haereticis episcopo scripsissent,
cum maxime in illis nominibus nec Aphricae me-
tio facta fuerit. Quomodo ergo posset probare
Donatum partis Donati episcopum nomine illo ac-
cipiendum esse, quando ne id quidem probare pos-
set, utrum ad Aphricanarum specialiter ecclesia-

rum episcopos illa litera missa fuerint. Quan-
quam enim Donati nomen Aphrum esse soleat,
non tamen repugnaret a uero, ut uel partium il-
larum aliquis uocaretur nomine Aphro, uel ali-
quis Apher in illis partibus constitueretur epi-
scopus. Neque enim in eis uel diem uel consulem
inuenimus, ut saltem consideratis temporibus
certi aliquid eluceret. Sane quoniam nescio quan-
do audieramus Arrianos, cum a comunione ca-
tholica discrepassent, Donatistas in Aphrica si-
bi sociare tentasse, ad aurem mihi hoc ipsum fra-
ter Alipius suggessit. Tunc accepto ipso uolumi-
ne, eiusdem concilij statuta considerans, legi Atha-
nasium episcopum Alexandrinum catholicum,
cuius maxime aduersus Arrianos accerimarum
disputationum conflictus eminuit, & Iulium ec-
clesiae Romanae episcopum, nihilominus catholi-
cum, illo concilio Sardicensi fuisse improbatos.
Vnde apud nos constitit Arrianorum fuisse con-
cilium, quibus isti episcopi catholici uehemen-
tissime resistebant. Itaque ad diligentiore etiam
temporum discussionem uoluimus ipsum uolu-
men accipere atque auferre nobiscum. Qui noluit
dare dicens, ibi nos habere illud, quando aliquid
in eo considerare uellemus. Rogauimus etiam ut ma-
nu mea notari permitteret, fateor timens ne mihi
forte causa exigente, cum petendum esset, pro il-
lo aliud proferretur, neque hoc uoluit. Deinde mi-
hi coepit instare, ut ad interrogationem suam bre-
uiter responderem, quaerens a me quem iustum
putarem, eum qui persequeretur, an eum qui per-
sequutionem pateretur. Cui respondebam, non
recte ita interrogari: fieri enim posse ut ambo ini-
qui sint, fieri etiam posse ut iniquiorem iustior
persequatur. Non ergo esse consequens, ut ideo
sit quisque iustior, quia persequutionem patitur,
quamuis id plerumque iustiori contingat. Deinde
cura uiderem in hoc eum multum immorari, ut
iusticiam suae partis ex eo certam uellet intelli-
gi, quia persequutionem passa fuerit, quaesui ab
eo, utrum iustum & Christianum putaret episco-
pum Mediolanensis ecclesiae Ambrosium. Cogebatur
utique negare, quod ille uir Christianus esset
et iustus: quia si fateretur, statim obijceremus quod
eum rebaptizandum esse censeret. Cum ergo elo-
qui cogere, quibus ille non esset habendus
Christianus & iustus, commemorauimus quantam
persequutionem pertulerit, circūdata etiam mi-
nitibus armatis ecclesia. Quaesui etiam utrum Ma-
ximianum, quia & is apud Carthaginem schis-
ma fecerat, & iustum & Christianum putaret.
Non poterat nisi negare. Commemorauimus ergo
etiam illum talem persequutionem pertulisse, ut
ecclesia eius usque ad fundamenta dirueretur. His
igitur exemplis ei si possem persuadere moliebar
ut iam desineret dicere persequutionis perpeffio-
nem Christianae iusticiae certissimum esse docu-
mentum. Narrauit etiam in ipsa schismatis noui-
tate maiores suos cum cogitarer culpam Caeci-
liani, ne schisma fieret quoquo modo uelle sopi-

re, dedisse quendam interuentorem populo suae co-
munione apud Carthaginem constituto, antequam
Maiores aduersus Caecilianum ordinaretur.
Hunc ergo interuentorem in suo conuenticulo a
nostris dicebat occisum. Quod fateor nunquam
antea profus audieram, cum tam multa ab eis obie-
cta crimina refellerentur & redarguerentur a no-
stris, atque in eos plura & maiora iacerentur. Sed
tamen postea hoc narrauit, rursus a me instan-
ter coepit querere quem iustum putarem, eum ne
qui occidit, an eum qui occisus esset, quasi iam mi-
hi probauisset, ita ut narrauerat esse commissum.
Dicebam ergo, prius utrum uerum esset esse quaere-
dum. Non enim temere credi oportere quaecumque
dicuntur, & tamen fieri potuisse, ut uel ambo e-
que mali essent, uel etiam peiorum quiscumque
occideret. Reuera enim fieri potest, ut scelerator
sit rebaptizator totius hominis, quam solius corpo-
ris interceptor. Vnde etiam illud, quod a me post-
ea quaesuit, iam quaerendum non erat. Ait enim
etiam malum non debuisse occidi a Christianis
& iustis, quasi nos eos qui haec in catholica fa-
ciunt, iustos uocemus, quae tamen nobis ab istis
dici facilius quam probari solent, cum tam multas
uiolentissimas caedes & strages plerumque ipsorum
& episcopi & presbyteri & quislibet clerici con-
gregatis turbis hominum furiosissimorum, non ca-
tholicis tantum, sed nonnumquam etiam suis, ubi pos-
sunt, inferre non cessent. Quae cum ita sint, dissi-
mulans tamen ab sceleratissimis factis suorū,
quae ipse plus nouit, urgebat ut dicerem, Quis ius-
torum uel malum aliquem occideret? Quod etiam si
ad causam iam non pertinebat, fatebamur enim
haec ubicumque sub nomine Christiano fieret, non
fieri a bonis, sed tamen ut admoneret quid esset
querendum, respondimus, quaerentes utrum Helias in-
stus ei uideretur fuisse: quod negare non potuit.
Deinde subiicimus quod multos pseudo prophetas
sua manu peremerit. Hic reuera uidit quod ui-
dendum erat, alia licuisse tunc iustis. Haec enim pro-
pheticum spiritu autoritate dei faciebant, qui pro-
phetae noui cui etiam posset occidi. Exigebat ergo
ut docerem iam Noui testamenti temporibus, qui ius-
torum aliquem occiderit, etiam sceleratum & impium.
Tunc creditum est ad superiorem tractatum, quo uole-
bamus ostendere, neque nos illis debere obijcere
suorum scelera, neque illos nobis, si qua inuenirentur
talibus facta nostrorum. De nouo enim testamento ostē-
di quidem non posse, quod iustus quisquam interfecerit
aliquem, sed tamen illud probari posse ipso exem-
plo domini, sceleratos ab innocentibus fuisse to-
leratos. Traditor enim suum, qui iam pretium eius
acceperat, usque ad ultimum pacis osculum inter in-
nocentes secum esse perpeffus est. Quibus non tacuit
esse inter illos tanti sceleris hominem, & tamen pri-
mum sacramentum corporis & sanguinis sui, nondum
illo excluso comuniter omnibus dedit. Quo exem-
plo cum prope omnes mouerentur, tetrauit dicere,
ante passionem domini comunione illam cum sceler-
rato non obfuisse apostolis, quae non dum habebat
baptis-

Non occidit
iustus

baptismum Christi, sed baptismum Iohannis. Quod postea quam dixit, cepi ab eo querere, quemadmodum ergo scriptum esset, quod Iesus baptizauerit plures quam Iohannes: cum ipse non baptizaret, sed discipuli eius, hoc est per suos discipulos baptizaret? Quomodo ergo dabant quod non acceperant? quod ipsi maxime solent dicere. An forte Christus baptismum Iohannis baptizabat? Deinde in hac sententia multa quaesiturus era, quomodo ab ipso Iohanne tunc quaesitum sit de baptismum domini, & responderit quod ille haberet sponsam, & ille esset sponsus. Nunquid ergo fas erat ut baptismum Iohannis baptizaret sponsus, id est baptismum amici uel serui? Deinde quomodo poterant eucharistiam accipere nondum baptizati? aut quomodo Petro uolenti ut totum se lauaret, responderit: Qui lotus est semel, non eum oportet iterum lauari, sed est mundus totus? Perfecta enim mundatio non in Iohannis, sed in domini baptismum est, si eo se dignum qui accipit praebet: si autem indignum, sacramenta in eo non ad salutem, sed ad perniciem, permanebunt tamen. Cum ergo ista quaesiturus essem, etiam ipse uidit de baptismum discipulorum domini non sibi fuisse querendum. Inde itum est in aliud, multis ut poterant utrinque sermone inuicem: inter qua dictum est quod adhuc eos nostri persequuntur essent: nobisque dicebat, uidere se uelle quales nos essemus in illa persecutione praebituros, utrum consensuri essemus tali scelerum, an nullum commodum consensum. Nos dicebamus deum uidere corda nostra, quae ipsi non possent: & illos temere sibi adhuc ista metuere, quae si contigerint, a malis contingere, quibus deteriores ipsi habent: nec tamen ideo nos a catholica communione segregare debere, si quid forte nobis inuitis, uel etiam, si ualuerimus, contradicentibus factum fuerit, cum tolerantiam pacificam didicerimus, dicente Apostolo: Sufferentes inuicem in dilectione, studentes seruire unitatem spiritus in uinculo pacis. Quam pacem atque tolerantiam, illos non tenuisse dicebamus qui schisma fecerunt, ut nunc inter suos qui mitiores eorum sunt grauiora tolerant ne scindatur quod scissum est, cum leuiora nolent pro ipsa unitate tolerare. Dicebamus etiam nondum fuisse temporibus ueterum pacem unitatis, & tolerantiam tanta commendatione praedicata, sicut exemplo domini & Noui testamenti charitate: & tamen prophetas illos & sanctos uiros dicere solere in populum scelera eorum, cum tamen se ab illius populi unitate & a communione pariter accipiendorum sacramentorum quae tunc fuerunt, diuelli non tentassent. Inde nescio quomodo uentum est ad commemorationem beatae memoriae Genethlii episcopi, quod nescio quam constitutionem datam contra illos compresserit, & effectum habere non siverit. Laudabant illum omnes & benignissime praeferebant. Inter quas laudes a nobis subiectum est,

quod etiam ipse tamen Genethlius, si in eorum manus incidisset rebaptizandus censeretur. Et haec iam stantes loquebamur, quia discedendi tempus urgeret. Ibi plane ille senex dixit, iam formam esse factam, ut quisquis ad eos fidelium a nobis uenerit baptizetur, quod eum inuitum et cum dolore animi dicere, quantum poterat apparebat. Sanè cum etiam ipse multa mala suorum apertissime gemeret, atque ostenderet, quod totius ciuitatis eius testimonio probabatur, quam esset remotus a talibus factis, & quae ipsis suis dicere soleat modesta conuestione proferret, nosque commemorare illud Ezechielis prophetae, ubi aperte scriptum est: Nec filij culpam patri, nec patris culpam filio eius imputandam: ubi dictum est: Sicut enim anima patris mea est, ita & anima filij mea est, anima enim quaecumque peccauerit sola morietur: placuit omnibus in talibus disputationibus uolenter facta malorum hominum nobis abinuitum obijci non debere. Remanebat ergo schismatis quaestio. Itaque hortati eum sumus, ut etiam atque etiam placido atque pacato animo anitatur nobiscum, ut diligenti examinatione tanta inquisitione terminum sumat. Vbi ille benigne cum diceret, nos solum ista querere, nolle autem nostros haec queri, ea facta pollicitatione discessimus, ut exhiberemus ei plures collegas nostros, certe uel decem, qui tanta beneuolentia & lenitate & tam pio studio id queri uellent, quantum in nobis eum iam animaduertisse atque approbare sentiebamus. Hoc etiam de suorum numero & ipse pollicitus est, Vnde uos hortor et obtestor per domini sanguinem, ut eum promissi sui commoneat, & gnauius instetis, ut res coepta peragatur, quam prope ad finem peruenisse iam cernitis. Quantum enim arbitror, difficillime potestis inuenire in episcopis uestris tam utile animum & uoluntatem, quam in isto sene perspeximus. Postero enim die ipse ad nos uenit, & haec iterum querere coeperamus. Sed quia ordinandi episcopi necessitas nos inde iamque rapiebat, diutius cum illo esse nequiuimus. Iam enim miseramus ad Maiorem Coelicolarum, quem audieramus noui apud eos baptismi institutorem instituisse, & multos illo sacrilegio seduxisse, ut cum illo quantum ipsius temporis patiebatur angustia, aliquid loqueremur. Quem postea quod uenturum comperit, uidens nos aliud suscepisse negotium, cum & ipsum nescio quae necessitas profectiois urgeret, benigne a nobis placideque discessit. Videtur autem mihi, ut turbulenta turbas & impedimentum potius quam adiumentum afferentes omnino deitemus, & uere ex animo amico atque tranquillo susceptum tam magnum negotium domino opitulante peragamus, ad aliquam uillam nos conuenire debere non magnam, ubi nullius nostrum esset ecclesia, quam tamen uillam communiter possident homines & nostrae communionis & ipsius, sicuti est uilla Titiana. Siue ergo in Tuburicensi, siue in Tagastensi

lis locus, uel ille quem commemoravi, uel aliquis alius inuentus fuerit, faciamus codices canonicos praesto esse. Et si qua proferri potuerint ex utraque parte documenta: ut postpositis caeteris, nulla si domino placuerit interpellante molestia, quotquot diebus poterimus ad hoc uacantes, & unusquisque nostrum apud suum hospitem dominum deprecantes, adiuuante ipso cui pax Christiana gratissima est, rem tantum & bono animo coeptam ad inquisitionis terminum perducamus. Rescribite sane, quid de hac re uel uobis uel illi uideatur.

Augustinus Emeritum Donatista, sed alioqui uirum probum & liberaliter eruditum inuitat, ut respondeat qua iusta causa schisma mouerint. Epist. CLXIII

Desiderabili & dilecto fratri Emerito, Augustinus.

Go cum audio quenquam bono ingenio praeditum, doctrinisque liberalibus eruditum, quanquam non ibi

salus animae constituta sit, tamen in quaestione facillima sentire aliud quam ueritas postulat, quo magis miror, eo magis exardesco nosse hominem, & cum eo colloqui: uel si id non possim, saltem literis quae longissime uolant attingere mentem eius, atque ab eo uicissim attingi desidero. Sicut te esse audio talem uirum, & ab ecclesia catholica, quae sicut sancto spiritu praenunciata est, toto orbe diffunditur, discriptum doleo atque seclusum, quam ob causam nescio. Nam certum est magnae parti Romani orbis, ne dicam etiam Barbaris gentibus, quibus quoque debito rem se dicebat Apostolus, quorum Christiana fidei communio nostra contextitur, ignotam esse partem Donati: nec eos omnino scire uel quae do uel quibus causis exorta sit ista dissensio. Quos utique omnes Christianos ab eis criminibus, quae Aphris obijctis, nisi innocentes esse fatearis, cogere dicere, omnium malefactorum obnoxios, cum apud uos perditum ut mitius dixerim latent, uos omnes esse pollutos. Non enim neminem de uestra communione pellitis: aut tunc primum pellitis, cum primum illud unde pellendus est fecerit. An non aliquanto tempore latentem, & postea proditum conuictumque damnatis? Quare igitur utrum uos contaminauerit eo tempore quo latebat? Respondebis nullo modo. Nullo ergo tempore contaminaret, etiam si semper id lateret: nam & mortuorum nonnulla saepe commissa produntur, nec fraudi est Christianis qui eis comunicauere uiuentibus. Cur ergo uos tam temeraria atque sacrilega direptione praeciditis a communione innumerabilium ecclesiarum Orientalium, quas semper latuit, & adhuc latet quod in Africa gestum esse aut docetis aut fingitis? Alia enim quaestio est, utrum illa uera dicatis, quae quidem nos multo probabilioribus documentis falsa esse conuincimus, & in uestris magis ea ipsa quae obijctis, tunc probata declaramus. Sed haec ut dixi, alia quaestio est, tunc ag-

gredienda & discutienda cum opus fuerit. Illud nunc attendat uigilantia mentis tuae, neminem contaminari posse ignotorum ignotisque criminibus. Vnde manifestum est a communione orbis, cui seu falsa seu uera crimina, quae Aphris inteditis, proflus ignota sunt, & ignota semper fuerunt, sacrilego schismate uos esse separatos: quanquam & illud non est tacendum, etiam cognitos malos bonis non obesse in ecclesia, si eos a communione prohibendi aut potestas desit, aut aliqua ratio conseruandae pacis impediatur. Qui sunt enim qui apud prophetam Ezechielem, & ante uastationem perditorum signari meruerunt, & cum illi uastarentur euadere illasi, nisi ut ibi manifestissime ostenditur qui moerent & gemunt peccata & iniquitates populi dei, quae fiunt in medio eorum? Quis autem quod ignorat, gemit & moeret? Ex eadem ratione etiam Paulus apostolus falsos fratres tolerat. Non enim de incognitis ait: Omnes sua quaerunt, non quae Iesu Christi: quos tamen secum fuisse manifestat. Ex quo autem genere sunt qui uel thurificare idolis uel codices diuinos tradere quam mori maluerunt, nisi ex eorum qui sua quaerunt, non quae Iesu Christi? Multa testimonia scripturarum praetereo, ne longiorem quam necesse est epistolam faciam & eruditioni tuae plura per te ipsum consideranda permitto. Quod tamen satis est, uideo. Obsecro si tam multi iniqui in uno populo dei, eos qui se contestabatur non fecerunt tales quales ipsi erant, si multitudo illa falsorum fratrum Apostolum Paulum in una cum eis ecclesia constitutum non fecit sua querentem, non quae Iesu Christi, manifestum est non hoc effici hominem, quod est malus quisquam, cum quo ad altare Christi acceditur, etiam si non sit incognitus, si tamen non approbetur, & a bona conscientia displicendo separatur. Manifestum est igitur non esse aliud cum fure concurrere, nisi uel furari cum eo, uel furtum eius cordis placito accipere. Hoc nos dicimus, ut quaestiones infinitas atque superfluas de factis hominum quaerentem nostram nihil impediunt, auferamus. Sed & uos nisi hoc sentiat, tales eritis omnes qualis Optatus in uestra communione uobis non ignorantibus fuit. Quod absit ab Emeriti moribus, aliorumque talium quales apud uos esse non dubito longe a factis illius alienos. Neque enim uobis obijcimus, nisi schismatis crimen, quam etiam haesim male perseverando fecistis. Quanti autem diuino iudicio pendatur hoc facinus, lege quod te legisse non ambigo. Inuenies Datan & Abiron Num. 16 hiatu terrae deuoratos, caeterosque omnes qui eis consenserant, igne de medio eorum existente consumptos. Illud ergo scelus ad exemplum deuotandi dominus deus praesenti supplicio denotauit, ut cum talibus patientissime parcat, quasi ultimo iudicio referret ostenderet. Neque enim reprehendimus rationes uestras, si eo tempore quo uesana potentia furere iactabatur Optatus

cum eius accusator esset totius **Aphricæ** gemitus congemiscētibus uobis, si tamē talis es, quem te prædicat fama, quod scit deus me & credere & uelle. Non ergo reprehēdimus si eo tempore, ne multos secum excommunicatus traeret, & cōmunionem uestram schismatis furore præcideret, eum excommunicare noluitis. Sed hoc ipsum est quod uos arguit in iudicio dei, frater Emerite, quod cum uideretis tam magnum malū esse, diuidi partem Donati, ut Optatus potius in cōmunionem tolerandus existimaretur, quam illud admitteretur, permanetis in eo malo quod in diuidenda ecclesia Christi à uestris maioribus perpetratum est. Hic fortasse respondendi angustia tētabis defendere Optatū. Noli frater, noli obsecro, non te decet, & si aliquem alium fortē deceat, si tamen quicquā decet malos, Emeritum certe non decet defendere Optatum. Sed fortasse nec accusare. Ita sit sanē. Vtere uoce mediā & dic, Vnusquisq; sarcinam suam portat. Tu quis es qui iudicas seruum alienum? Si ergo ad testimonium totius **Aphricæ**, imō uero terrarum omnium quaquauersum **Gildonis** fama feruebat, simul enim et ille notus erat, non ausi estis unquam de Optato iudicare, ne temere de incognitis iudicaretis: nos tandem possumus aut debemus de ijs qui ante nos uixerunt, ad uestrum tantūmodo testimonium temerariā de incognitis ferre sententiā, ut parum sit quod uos ignota criminamini, nisi & nos ignota iudicemus: Non enim Optatum etiam si fortē falsa periclitatur inuidia, sed te defendis, cum dicis, Ignoro qualis iste fuerit. Quātomagis ergo quales fuerint **Aphri**, quos ignotiores arguis, **Orientalis** orbis ignorat: à quibus tamē ecclesiis quarum nomina habes in libris & recitas, nepharia dissensione disiungeris. Si **Tamugadensem** episcopum uestrum famosissimū & pessime diffamatum, non dico **Cæsariensis**, sed **Sitifensis** collega eius eiusdemq; tēporis ignorabat, quomodo traditores **Aphros** quicūq; illi fuerint, ecclesia **Corinthiorum**, **Ephesiorum**, **Colossensium**, **Philippensium**, **Thessalonicensium**, **Antiochenorum**, **Ponti**, **Galatiæ**, **Cappadocię**, ceterarumq; orbis partium ab apostolis in Christo ædificatarum, aut nosse potuit, aut damnari à uobis meruit, quia non potuit: & tamen eis non communicatis, & dicitis non esse Christianos, & eos rebaptizare conamini. Quid dicā? quid querar? aut quid exclamem? Si cum homine cordato loquor, indignationis huius aculeos tecum participo. Nam uides profecto quæ dicerē si uellem dicere. An fortē fecerunt inter se maiores uestri concilium & damnauerunt præter se totum orbem Christianum? Ita ne ad hoc perducta est rerum existimatio, ut concilium **Maximianensium** qui de uestra præcisione præcisi sunt, quia uobis comparati paucissimi sunt, non ualeat aduersus uos: & uestrum conciliū ualeat aduersus gētes, hæreditatem Christi, & possessionē eius termi-

nos terræ: Miror si habet in corpore sanguinē, qui de hac re nō erubescit. Rescribe ad ista quæ so: à nonnullis enim quibus non potui non credere, audiui te rescripturū si tibi scriberem. Iam enim pridem misi unam epistolā quam utrū acceperis uel ei respōderis, & fortē ego tuam non acceperim, nescio. Nūc interim peto ad hæc respondere ne graueris, quod tibi uidetur. Sed noli te in alias tollere quæstiones: hinc enim caput est ordinatissimæ inquisitionis, cur schisma factum sit. Nam & terrenæ potestates cum schismaticos persequuntur, ea regula se defendunt, qua dicit Apostolus, Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi iudicium acquirunt. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem nō timere potestatem? Bonum fac & habebis laudē ex illa. Dei enim minister est, tibi in bonum. Quod si malum feceris, time. Non enim frustra gladiū portat. Dei enim minister est, uindex in iram ei qui male agit. Tota igitur quæstio est, utrum nihil mali sit schisma, aut utrum schisma non feceritis, ut pro bono opere potestatibus resistatis, non pro malo, unde uobis acquiratis iudicium: propterea prouidētissime dominus nō ait, **Beati** qui persequutionē patitur tantum: sed addidit, propter iusticiam. Si ergo iusticia est, quam operati estis in illa dissensioe, in qua etiam permanetis, secundum ea quæ supra dixi, nosse abs te cupio. Si autem iniquitas est orbem Christianum damnare inauditum, uel quia non audiuit quæ uos audistis, uel quia non ei probatum est quod temere credidistis, aut sine certo documento accusastis, & ideo rebaptizare uelle tot ecclesias ipsius domini, cū hic adhuc esset in carne, & apostolorū eius prædicatione ac labore fundatas: quia uobis licet, aut nescire **Aphros** collegas uestros malos simul uiuentes, simul sacramenta tractātes, aut etiam scire, sed tolerare, ne pars **Donati** diuidatur: illis autem in orbe remotissimo cōstitutis, non licet nescire quod uos de **Aphris** aut nostis, aut creditis, aut audistis, aut fingitis: quæ tanta est peruersitas amplecti suam iniquitatem, & potestatū accusare seueritatem? At enim & malos Christianis nō licet persequi. Esto non liceat, sed nūquid hoc potestatibus ad hoc ipsum ordinatis, fas est obijcere? An Apostolum delebimus? Aut non habent codices uestri quæ paulo ante commemorauit? Sed uos, in quies, talibus communicare non debetis. Quid ergo? Vos **Flauiano** quondā uicario partis uestræ homini, quia legibus seruiēs, nocētes quos inuenerat occidebat, non communicastis? Sed à uobis, inquit, **Romani** principes aduersus nos prouocantur, imō à uobis aduersus uos ipsos, qui ecclesiam, cuius illi sicut tanto ante prædictū est, iam membra sunt: de Christo enim dictum est, Et adorabunt eum omnes reges terrę: & præcisione laniare ausi estis, & rebaptizare pertinaciter audetis. Nostri autē aduersus illi-

tas & priuatas uestrorum uiolētias, quas & uos ibi, qui talia non facitis, doletis & gemitis, à potestatibus ordinatis tuitionem petunt, non qua uos persequantur, sed qua se defendant. Sicut Apostolus Paulus aduersus **Iudæos** cōiurantes ut eum necarēt, antequam esset **Romanum** imperium Christianum, egit ut sibi tuitio etiam armatorū daretur. Sed illi principes qualibet occasione cognoscētes uestri schismatis nefas, cōstituunt aduersus uos pro sua sollicitudine ac potestate quod uolunt. Non enim frustra gladium portāt, dei enim ministri sunt, uindices in iram in eos qui male agunt. Postremo etiam si aliqui nostrorum non Christiana moderatione ista faciunt, displicet nobis: sed tamē non propter eos relinquimus catholicam ecclesiam, si eam ante ultimum tempus uentilationis à palea purgare non possumus, quando & uos propter Optatū, cum eum pellere non audebatis, partem **Donati** non reliquistis. At enim dicitis, quare nos adiungi uobis uultis, si scelerati sumus? Quia uiuatis adhuc, & corrigi potestis si uelitis. Cū enim nobis coniungimini, hoc est ecclesiæ dei, hæreditati Christi, cuius possessio sunt termini terrę, uos corrigimini ut in radice uiuatis. De ramis enim fractis sic ait Apostolus: Potens est enim deus iterum inserere illos. Vos ergo mutamini ex ea parte qua dissentiebatis, quāuis sacramenta quæ habebatis, cum eadem sint in omnibus, sancta sint. Quapropter uos mutari uolumus à peruersitate, id est ut denuo radiceur uestra præcisio. Nam sacramenta quæ non mutastis, sicut habetis, approbantur à nobis, ne fortē cum uestram prauitatē corrigere uolumus, illis mysterijs Christi, quæ in uestra prauitate deprauata non sunt, sacrilegam faciamus iniuriam. Neque enim & **Saul** deprauauerat unctionē quam acceperat, cui unctioni tantum honorē rex **Dauid** pius dei seruus exhibuit. Propterea ergo uos non rebaptizamus, quia radicem uobis reddere cupimus, formā tamen præcisi sarmēti si non mutata est, approbamus. Quæ tamen quamuis integra, nullo modo est sine radice fructuosa. Alia quæstio est de persequutionibus, quas uos dicitis pati in tanta māsuetudine & lenitate nostrorum, cum uere illicite ac priuatim uestri faciant grauiora: alia de baptisate, quod nō querimus ubi sit, sed ubi prosit. Nam ubicunq; est, ipsum est, sed non etiam ille qui hoc accipit ubi cunq; est, ipse est. Itaq; priuatam hominum impietatē detestamur in schismate, baptismū uero Christi ubiq; ueneramur: quia si desertores secū imperatoris signa traducant, illis uel dānatione punitis, uel indulgentia correctis, salua signa recipiuntur, si salua manserunt. Et si quid de hac diligentius quærēdū est, alia est (ut dixi) quæstio. Hoc enim obseruādū est in his rebus, quod obseruat ecclesia dei. Quæritur autem utrū uestra, an nostra sit ecclesia dei. Quapropter illud quærēdum est à capite, cur schisma feceritis. Si

non rescriperis, ego apud deum quantum credo facilē causam habeo, quia uiro, quem audiui excepto schismate bonum & liberaliter instructum, pacificantes literas misi. Tu uideris quid illi respondeas, cuius nunc laudanda patientia, in fine uero timenda sententiā est. Si autem rescriperis ea cura qua tibi scriptum uides, aderit misericordia dei, ut aliquando error qui nos dirimit, & amore pacis & ratione ueritatis intereat. Memento quod de **Rucatenis** non dixerim, qui uos **Firmianos** appellare dicuntur, sicut nos **Macarianos** appellatis. Neq; de **Rucateni** episcopo uestro, qui cum **Firmo** pactus perhibetur incolumitatem suorum, ut ei portæ aperirentur, & in uastationem darentur catholici, & alia innumerabilia. Desine ergo locis communibus exaggerare facta hominū, uel audita uel cognita. Vides enim quæ de uestris taceam, ut de origine schismatis, ubi tota causa est, res agatur. Dominus deus inspiret tibi cogitationē pacificam desiderabilis & dilecte frater.

Augustinus cum ceteris, per **Generosum** respōdet cuiusdam **Donatistæ** presbyteri literis, de schismate **Donatistarum**. Epistola **CLXV** Dilectissimo & honorabili fratri **Generoso**, **Fortunatus**, **Alipius**, **Augustinus** in **Domino** Salutem.

Voniam nobis notam esse uoluisti epistolam quam ad te **Donatistarū** presbyter dedit, quanquam eam tu quoq; catholico animo deriseris: tamē ut ei potius si non desperate desipit consulas, hæc ad eum rescripta petimus perferas. Ille enim ordinem Christianitatis ciuitatis uestræ tibi ut insinuaret iussisse sibi angelū scribit, cum tu teneas Christianitatem, non ciuitatis tuæ tantum, nec tantum **Aphricæ** uel **Aphrorum**, sed totius orbis terræ, quæ annunciata est & annūciatur omnibus gentibus. Vnde illis parum est, quod præcisos esse non pudet, nec sibi subueniūt, ut cum possunt, redeāt ad radicem, nisi etiā secum alios præcidere, & sicut ligna arida in ignem destinare conentur. Quapropter si tibi ipsi angelus astitisset, quem sibi ille propter te astitisse, quantum arbitramur, astuta nouitate cōfingit, & hæc ipsa tibi dixisset, quæ iste mandato illius tibi se insinuare dicit, oporteret te apostolicę sententię memorem fieri qui ait, Licet si nos aut angelus de celo uobis euangelizauerit, præter id quod euangelizauimus uobis, anathema sit. Euangelizatum est enim tibi per uocem ipsius domini **Iesu Christi**, quod omnibus gentibus annūciabitur euangelium eius, & tunc finis erit. Euangelizatum tibi est per propheticas & apostolicas literas, quod **Abrahæ** dictæ sunt promissiones & semini eius quod est **Christus**, cum ei diceret deus, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Has ergo promissiones tenenti, si tibi angelus de celo diceret, Dimitte Christianitatem orbis terræ & tene partes **Donati**, cuius ordo ti

bi exponitur in epistola episcopi tuae civitatis, anathema esse deberet: quia te a toto praecidere, & in partem contrudere conaretur & aliena re a promissis dei. Si enim ordo episcoporum sibi succedentium considerandus est, quanto certius et vere salubriter ab ipso Petro numeramus, cui totius ecclesiae figuram gerenti dominus ait, Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, & portae inferorum non vincunt eam. Petro enim successit Linus, Lino Clemens, Clementi Anacleto, Anacleto Euaristus, Euaristo Alexander, Alexandro Sixtus, Sixto Thelesphorus, Thelesphoro Iginus, Iginio Anicetus, Aniceto Pius, Pio Soter, Soteri Eleutherius, Eleutherio Victor, Victori Zepherinus, Zepherino Calixtus, Calixto Urbanus, Urbano Potianus, Pontiano Antherus, Anthero Fabianus, Fabiano Cornelius, Cornelio Lucius, Lucio Stephanus, Stephano Xystus, Xysto Dionysius, Dionysio Felix, Felici Eutychianus, Eutychiano Gaius, Gaius Marcellinus, Marcellino Marcellus, Marcello Eusebius, Eusebio Miltiades, Miltiadi Syluester, Syluestro Marcus, Marco Iulius, Iulio Liberius, Liberio Damasus, Damaso Siricius, Siricio Anastasius. In hoc ordine successionis nullus Donatista episcopus invenitur. Sed ex transverso ex Africa ordinatum miserunt, qui paucis praesidens Aphris in urbe Roma Montensium vel Cuzupitarum vocabulum propagavit. In illum autem ordinem episcoporum qui ducitur ab ipso Petro usque ad Anastasium, qui nunc eadem cathedram sedet, etiam si quisquam traditor per illa tempora subrepsisset, nihil praediceret ecclesiae & innocetibus Christianis: quibus dominus providens, ait de praepositis malis: Quae dicunt, facite: quae autem faciunt, facere nolite: dicunt enim & non faciunt. Ut certa sit spes fidelibus, quae non in homine, sed in domino collocata, nunquam tempestate sacrilegi schismatis dissipetur: sicut isti dissipati sunt, qui legunt in codicibus sanctis Ecclesias quibus apostoli scripserunt, & nullum in eis habent episcopum. Quid autem peruersius & infanlius, quam lectoribus eadem epistolas legentibus dicere, Pax tecum: & ab earum ecclesiarum pace separare, quibus ipsae epistolae scriptae sunt? Tamen ne sibi etiam de Constantinensi, hoc est civitatis vestrae episcoporum ordine blandiatur, recita illi gesta apud Numacium Felicem Flaviium procuratorem tunc eiusdem civitatis vestrae, Diocletiano octavo, & Maximiano septimo, consilibus undecimo calend. Iunias, quibus liquido constat ita Paulum episcopum tradidisse, ut Silvanus tunc eius subdiaconus fuerit, & cum illo tradiderit proferens instrumenta dominica, etiam quae diligenter fuerant occultata, capitulata argenteam, & lucernam argenteam, ita ut ei diceret Victor quidam: Mortuus fueras, si non illas invenisses. Quem iste Silvanus manifestissimum traditorem pro magno commemorat in episto-

la qua scribit a Secundo Tigisitano prima sedis episcopo episcopum tunc ordinatum. Quis sciat ergo superba eorum lingua, & cognoscat crimina sua, ne delirans loquatur aliena. Recita illi etiam si voluerit, gesta ecclesiastica eiusdem Secundi Tigisitani in domo Urbani Donati habitata, ubi confessos traditores iudici deo dimisit, Donatum Mascalitanum, Marinum ab Aquis Tibilitanis, Donatum Calamensem, cum quibus confessis traditoribus memoratum traditorem Silvanum eis ordinavit episcopum. Recita illi gesta apud Zenophilum consulem, ubi Nundinarius quidam diaconus iratus Silvano, quod ab eo fuerit excommunicatus, haec omnia iudicij prodidit, quae certis documentis & responsionibus testium, & recitatione gestorum, & multarum epistolarum, luce clarius constiterunt. Multa sunt alia quae illi recites, si non contentiose agere, sed prudenter audire voluerit: preces Donatistarum ad Constantinum, ut propter ipsam causam inter Aphros episcopos dirimendam iudices ex Gallia episcopos mitteret. Literas etiam eiusdem imperatoris, ubi episcopos misit ad urbem Romam. Gesta quoque in urbe Roma, ubi ab episcopis quos ille miserat, causa cognita atque discussa est. Itemque alias literas, ubi declarat memoratus imperator eos apud se de collegarum suorum iudicio, id est episcoporum, quos ad urbem Romam miserat, fuisse conquestos: ubi etiam alios episcopos voluit apud Arelatum iudicare: ubi isti & ab ipsorum iudicio ad eundem imperatorem appellaverunt: ubi postremo causam inter partes ipse cognovit: ubi eos vehementissime detestatur innocentia Caeciliani fuisse superatos. Quae si voluerit, audiet, & tacebit, & desinet insidiari veritati: quanquam nos non tam de istis documentis presumamus, quam de scripturis sanctis, ubi haereditas Christi usque ad terminos terrae promissa est in omnibus gentibus: unde isti nephario schismate separati, iactant crimina in paleam messis dominicae, quae necesse est usque ad finem permixta toleretur, donec ultimo iudicio tota area ventiletur. Vnde manifestum est ista crimina seu vera seu falsa non pertinere ad frumenta dominica, quae per totum agrum, id est istum mundum usque in finem seculi oportet crescere: sicut non falsus angelus in huius errore, sed Dominus in Evangelio loquitur. Ideoque in Christianos innocentes, qui per totum orbem malis Christianis tanquam paleae suae vel zizanij permixti sunt, multa falsa crimina & vana iactantibus his miseris Donatistis merito deus reddidit, ut Maximianistas apud Carthaginem schismaticos suos Primiani damnatores, extra Primianum baptizatores, post Primianum rebaptizatores uniuersali concilio suo damnarent: ut ex eorum numero post non paruum tempus quosdam in honoribus episcopatus sui, Felicianum Mulsitanum & Praxetatum Assuritanum cogente Optato Gildoniano susci-

pusciperent cum omnibus quos damnati extra baptizauerat. Quod si ab eis, quos ore proprio tanquam sceleratos & sacrilegos damnauerunt, & quos illis primis schismaticis, quos uiuos terra obruit, compararunt, non maculantur, cum eis rursus in honore suo receptis communicant: eui gilent aliquando, cogitent quanta caecitate, & quanta infania dicant, orbem terrarum ignotis Aphrorum criminibus esse maculatum, & hereditate Christi quae promissa exhibita est in omnibus Gentibus, peccatis Aphrorum per contagionem communicationis fuisse deletam: quando se nolunt deletos & maculatos uideri dum eis communicant, quorum crimina cognita iudicant. Quapropter cum Paulus Apostolus iterum dicat, quia ipse Satanus transfiguratur se in angelum lucis: unde non esse mirum, si ministri eius transfigurant se sicut ministros iusticiae: si uere iste aliquem angelum uidit erroris nuncium, & de unitate catholica Christianos separare cupientem, ipse passus est angelum Satanae transfigurantem se uelut angelum lucis. Si autem mentitur & nihil tale uidit, ipse est minister Satanae, transfigurans se uelut ministrum iusticiae. Et tamen ista omnia considerans, si nimium peruersus et pertinax esse noluerit, poterit ab omni uel aliena uel propria seductione liberari. Nos enim per occasionem tuam sine aliquo odio conuenimus, hoc circa eum seruantes quod Apostolus dicit, Seruum autem domini litigare non oportet, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diuersa sentientes, si forte det illis deus poenitentiam ad cognoscendam ueritatem, & resipiscant de diaboli laqueis, captiuati ab ipso in ipsius uoluntatem. Si ergo aliquid aspere diximus, non ad amaritudinem dissensionis, sed ad correctionem dilectionis ualere cognoscat. Incolumis uiuas in Christo dilectissime & honorabilis frater.

Augustinus Donatistas redarguit, & hortatur ad unitatem ecclesiae. Non enim conuenire ut qui communiter agnoscerent Christum ecclesiae caput e sacris literis, ecclesiam illius corpus ex iisdem non agnoscerent, quum pariter utrunque doceant. Epistola CLXVI.

Retrac. 4.0 Augustinus episcopus catholicus, Donatistis. Haritas Christi, cui omnem hominem quantum ad nostram pertinet uoluntatem lucrari uolumus, tacere uobis non permittit. Si propterea nos odistis, quia pacem uobis catholicam praedicamus: nos domino seruiamus dicenti, Beati pacifici quoniam ipsi filij dei uocabuntur. Et in Psalmo scriptum est, Cum ihesus qui oderunt pacem eram pacificus, cum loquebar eis debellabant me gratis. Propterea mandauerunt nobis quidam presbyteri partis uestrae, dicentes, Recedite a plebibus nostris, si non uultis ut interficiamus uos. Quanto iustius eis nos dicimus, imo uos non recedite, sed accedite pacati ad plebes non nostras, Aug. to. 2

sed illius cuius omnes sumus: aut si non uultis & impacati estis, uos potius recedite a plebibus, pro quibus Christus suum sanguinem fudit: quas ideo uultis uestras facere ne Christi sint, quamuis eas sub eius nomine possidere conemini: tanquam si seruus furetur oues de grege domini sui, & quaecumque ex illis nata fuerint, characterem domini sui eis infigat, ne furum eius possit agnoscere. Sic enim fecerunt maiores uestri, separauerunt ab ecclesia Christi populum habentem baptismum Christi, & quicumque illis accreuerunt, baptismum Christi eos rebaptizauerunt. Sed dominus & fures punit, si non se correxerint, & oues ab errore reuocat ad gregem, nec in eis suum exterminat characterem. Dicitis nos traditores, quod nec maiores uestri in maiores nostros potuerunt, nec uos in nos probare ullo modo poteritis. Quid uobis uultis faciamus, qui quando uobis dicimus ut causam nostram & uestram patienter audiatis, non nostis, nisi superbire & insanire. Nam utique ostenderemus uobis, quia potius illi traditores fuerunt, qui Caecilianum & socios eius quasi traditionis crimine damnauerunt, & dicitis: Recedite a plebibus nostris, quas docetis ut uobis credant & in Christo non credant. Vos enim eis dicitis, propter traditores quos non ostenditis, remansisse ecclesiam Christi in sola Africa partis Donati: quod non de lege, non de propheta, non de psalmo, non de apostolo, non de Euangelio, sed de corde uestro & de parentum uestrorum calumnijs recitatis. Christus autem dicit, Praedicari in nomine suo poenitentiam & remissionem peccatorum per omnes gentes incipientibus ab Hierusalem: cui ecclesie ex ore Christi manifestatae, uos non communicatis, & alios in uestram perditionem trahentes, liberari non uultis. Si autem ideo uobis displicemus, quia per imperatorum iussiones ad unitatem cogimini, hoc uos fecistis, qui ubicumque uellemus praedicare ueritatem, ut eam quisque securus audiret & uolens eligeret, nunquam permistis per uolentias & terrores uestros. Nolite stridere, & perturbare animas uestras, patienter si fieri potest considerate quod dicimus, & recollite facta Circumcellionum uestrorum, & clericorum qui duces eorum semper fuerunt, & uidebitis quae causa uobis hoc excitauerit. Vnde iniuste querimini, quia uobis omnia iusta uti uidentur coegistis. Nam ut longe praeterita & multa non repetamus, saltem recetia facta uestra cogitate: Marcus presbyter Casphalianensis a nemine coactus, propria uoluntate catholicus factus est. Quare illum uestri persequuti sunt, & perire uoluerunt, nisi Dei manus per homines superuenientes uolentias eorum compressisset. Restitutus Victorianensis ad catholicam nullo cogente se transtulit. Quare raptus est de domo sua, caesus, in aqua uolutatus, buda uestitus, & nescio quot dies in captiuitate retentus est, nec libertati propriae fortasse restitutus esset, nisi iam

Mat. 16 Petrus, ecclesiae totius figuram gerit

Mat. 23

Luc. 24

penē propter ipsam causam Proculianus sibi exhibitionem uideret imminere. Marcianus Vrgensis catholicam unitatem propria uoluntate delegit. Quare subdiaconum eius, cum ipse fugisset, propē usq; ad mortem cæsum, clerici uestri lapidibus obruerūt, quorum domus pro suo scelere euerse sunt. Quid amplius dicamus? Modo præconem misistis qui clamaret Sinitī, quisquis Maximino cōmunicauerit, incendetur domus eius: qui antequam ipse ad catholicam conuersus esset, & nōdum de transmarinis remeasset, ad quid aliud presbyterū Sinitī miseramus, nisi ut nulli molestus nostros uisitare, & in domo iuris sui positus, pacem catholicam uolentibus prædicaret, quem uos inde cum graui iniuriā proiecistis? Quid aliud agebamus, quando unus nostrum Calamenſis episcopus Posidius ibat ad fundum Fugilinēsem, nisi ut nostri quāuis pauci qui illic erant uisitarētur, & audito uerbo dei ad unitatem Christi qui uellent conuerterentur? Cui ambulāti uiam suam, latronum more insidiati sunt, & quia in eorum insidias cadere non potuit, eum aperta uolentia in fundo Liuetensi penē uiuum cum domo quō fugerat incenderant, nisi tertio suppositas flammās coloni eiusdem fundi propter periculum suæ salutis extinguerent: & tamen cum Crispinus propter hoc factum in proconsulari iudicio conuincere tur hæreticus, eiusdem episcopi Posidij intercessu decem libras auri nō est exactus. Cui beneuolentiæ & mansuetudini ingratus, ad imperatores Catholicos ausus est appellare. Vnde hanc in uos iram dei de qua murmuratis, multo importunius & uehemētius prouocauit. Videtis quia uos contra pacem Christi uiolenter infurgitis, & patimini non pro ipso, sed pro iniquitatibus uestris. Quæ est ista demētia ut cum male uiuistis, latronum facta faciatis: & cum iure punimini, gloriam martyrum requiratis? Si ergo uos priuata uestra audacia tam uolēter cogitis homines, aut ire in errorem, aut permanere in errore, quantomagis nos debemus per ordinatissimas potestates, quas deus secundum suā prophetiam subdidit Christo, resistere furoribus uestris, ut miseræ animæ de uestra dominatione liberatæ, eruantur de uetustissima falsitate, & assueſcant in apertissima ueritate? Nam quos à nobis nolentes dicitis cogi, multi etiam se cogi uolunt, quod nobis antea & postea confitentur, ut uel sic euadāt oppressiones uestras: & tamen quid est melius, proferre ueras imperatorum iussiones pro unitate, an falsas indulgentias pro peruersitate, quod uos fecistis, & mendacio uestro subito totam Africam implestis. In quo facto nihil aliud ostendistis, nisi partem Donati semper de mendacio præsumētē, omni uento iactari & circūferri, sicut scriptum est, Qui fidit in falsis, hic pascit uentos. Sicut enim uera fuit ista indulgentia, sic uera sunt crimina Cæciliani, & traditio Felicis Aptungensis, per

quem ordinatus est, & quicquid aliud contra catholicos dicere conſueuistis, ut à pace ecclesiæ Christi infelices separetis & infeliciter separemini. De nulla quidem nos hominis potestate præsumimus, quamuis utiq; multo sit honestius præsumere de imperatoribus quàm præsumere de Circuncellionibus, præsumere de legibus quàm præsumere de seditionibus. Sed meminimus scriptum esse, Maledictus omnis qui spem suā ponit in homine. Vnde ergo præsumimus, si uultis nosse, illum cogitare, de quo Propheta prænuñciauit, dicens, Adorabunt eum omnes reges terræ, & omnes gentes seruiēt illi. Et ideo hac ecclesiæ potestate utimur, quā ei dominus & promissit & dedit. Imperatores enim si in errore essent, quod absit, pro errore suo contra ueritatem leges darent, per quas iusti & probarentur & coronarentur, non faciendo quod illi iuberent, quia deus prohiberet. Sicut iusserat Nabuchodonosor, ut aurea statua adoraret, quod qui facere noluerunt, deo talia prohibenti placuerunt. Quādo autem imperatores ueritatem tenent, pro ipsa ueritate contra errorem iubēt, quod quisquis contempserit, ipse sibi iudicium acquirit. Nam & inter homines poenas luit, & apud deum frontem non habebit, qui hoc facere noluit, quod ei per cor regis ipsa ueritas iussit. Sicut ipse Nabuchodonosor postea miraculo salutis trium puerorum commotus atq; mutatus, pro ueritate cōtra errorem edictum proposuit, ut quicumq; blasphemarent deum Sidrach, Misach & Abdenago, in interitum irent, & domus eorum in dispersionem: & non uultis ut tale aliquid contra uos iubeāt imperatores Christiani, cum sciant à uobis in eis quos rebaptizatis Christum exufflari. Si iussiones regum non pertinent ad prædicandam religionem & sacrilegia prohibenda, quare ad edictum regis talia iubentis etiā ipsi uos signatis? An ignoratis uerba regis esse, Regi Nabuchodonosor ostendisti gna & ostenta, quæ fecit mihi dominus deus excelsus, placuit mihi in conspectu meo annūciare, quàm magnum & potens sit regnum eius, regnum sempiternum & potestatis eius in secula seculorum? An cum hoc audieritis, non respondetis, Amē: & hoc dicto clara uoce ad edictum regis, uos in sancta solēnitate signatis? Sed modo quia nihil apud imperatores potestis, nobis inde uultis facere inuidiā. Si autem aliquid possetis, quanta faceretis quando nihil potestis & non cessatis? Scitote quod primi maiores uestri causam Cæciliani ad imperatorem Constantinum detulerūt. Exigite hoc à nobis, probemus uobis, & si non probauerimus, facite de nobis quicquid potueritis. Sed quia Constantinus non est ausus de causa episcopi iudicare, eam discutendam atque finiendam episcopis delegauit. Quod & factum est in urbe Roma præſidente Melciade episcopo illius ecclesiæ cum multis collegis suis. Qui cum Cæcilianū innocentem pronun-

pronunciaſſent, & Donatum qui schisma Carthagini fecerat, sententia percussissent, iterū uestri ad imperatorem uenerunt, & de iudicio episcoporum, in quo uicti fuerant, murmurarunt. Quomodo enim potest malus litigator laudare iudices, quibus iudicantibus uictus est? Iterū tamen clementissimus Imperator alios iudices episcopos dedit apud Arelatum Galliarum ciuitatem, & ab ipsis uestri ad ipsum imperatorem appellarūt, donec etiam ipse causam cognosceret, & Cæcilianum innocentem, illos calumniosos pronunciaſſent. Nec sic toties uicti quieuerūt, sed de Felice Aptungitano per quem Cæcilianus fuerat ordinatus, quotidianis interpellationibus ipsi imperatori tædium fecerunt, dicentes eum esse traditorem. Et ideo Cæcilianum episcopū esse nō posse quod à traditore fuerit ordinatus, donec & ipse Felix iussu imperatoris causa cognita ab Heliano proconsule innocēs probaretur. Tunc Constantinus prior cōtra partē Donati seuerissimam legem dedit. Hunc imitati filij eius talia præceperunt. Quibus succedens Iulianus desertor Christi, & inimicus supplicanti- bus uestris Rogatiano & Pontio, libertatē perditioni partis Donati permisit. Deniq; tunc reddidit basilicas hereticis, quando templa demonij, eo modo putans Christianū nomen posse perire de terris, si unitati ecclesiæ, de qua lapsus fuerat inuideret, & sacrilegas dissensiones liberas esse permitteret. Hæc erat eius prædicanda iusticia, quam supplicantes Rogatianus & Pontius laudauerūt, dicētes homini apostatæ, quod apud eum sola iusticia haberet locum. Huic successit Iouianus, qui quoniam cito mortuus est, nihil de rebus talibus iussit. Deinde Valentinianus, legite quæ contra uos iusserit. Inde Gratianus & Theodosius, legite quādo uultis, quæ de uobis constituerint. Quid ergo de filijs Theodosij miramini, quasi aliud in hac causa sequi debuerint, quàm Constantini iudicium per tot Christianos imperatores firmissime custodiū? Ad Constantinū autem sicut diximus, sicut uobis quando uultis, si tamen ignoratis, ostendemus, maiores uestri causam Cæciliani ultrō detulerūt. Defunctus est Cōstantinus, sed iudiciū Constantini cōtra uos uiuit, quod uestri causam miserunt, apud quē iudices episcopos reprehenderunt, ad quem à iudicibus episcopis appellarunt, quem tædiosissime de Felice Aptungitano interpellauerunt, à quo toties conuicti & cōfusi redierunt, & à perniciē furoris & animositate sue nō recesserunt, eamq; uobis posteris suis hæreditariam reliquerunt, ut tam impudenter de iussionibus Christianorū imperatorum faciatis inuidiā, cum si uobis liceret, non quidem iam Constantinum Christianum, quia ueritati fauit, contra nos appellaretis, sed apostatā Iulianum ab inferis excitaretis, quasi uero si aliquid tale cōtingeret, esset magnum malum nisi uobis. Quæ est enim peior mors animæ, quàm

libertas erroris? Sed iam tollamus ista omnia de medio, amemus pacem, quā omnis doctus & indoctus intelligit preponendam esse discordiā, diligamus & teneamus unitatem. Hoc iubēt imperatores, quod iubet & Christus: quia cum bonū iubent, per illos non iubet nisi Christus. Et nos etiā per Apostolum obsecrat, ut id ipsum dicamus omnes, & nō sint in nobis schismata, neq; dicamus: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephæ, ego autē Christi, sed simul omnes non simus nisi Christi, quia nec diuisus est Christus, nec Paulus crucifixus est pro nobis, quāto minus Donatus? nec in nomine Pauli baptizati sumus, quāto minus in Donati? Hoc dicunt & Imperatores, quia Christiani catholici sunt, nō idolorum serui, sicut uester Iulianus: non heretici, sicut quidā fuerunt, & ecclesiam catholicam persequuti sunt, quando ueri Christiani nō pro hæretico errore poenas iustissimas sicut uos, sed p catholica ueritate passionēs gloriosissimas pertulerunt. Attendite quā manifestissima ueritate per cor regis quod in manu dei est, ipse deus dixerit in ista ipsa lege quam contra uos prolata dicitis: est autem si intelligatis prolata pro uobis. Attendite quid habeant uerba principis: Nam si in eis qui primo initiati sunt, idcirco religio baptismatis iudicatur infirma, quod si à quibus accipitur peccatores putētur, toties renouari necesse erit traditum sacramentum, quoties indignus fuerit inuentus collati baptismatis administrator, & fides nostra non ex nostræ uoluntatis arbitrio, neq; ex diuini muneris gratia, sed ex meritis sacerdotum & clericorum qualitate pendebit. Faciant mille concilia episcopi uestri, huic uni sententiæ respondeant, & ad quod uolueritis consentimus uobis. Videte enim quā peruerse & impie dicat, quod dicere soletis, quia si bonus sit homo, ipse sanctificat eum quem baptizat: si autem malus sit, & nesciat ille qui baptizatur, tunc Deus sanctificat. Hoc si uerum est, optare ergo debent homines, ut à malis ignoratis baptizentur, potius quàm à notis bonis, ut magis à Deo quàm ab homine possint sanctificari. Sed absit à nobis ista demētia. Quare ergo non uerum dicimus & recte sapimus: quia semper dei est illa gratia & Dei sacramentum, hominis autem solum ministerium: qui si bonus est, adhæret deo & operatur cum deo: si autem malus est, operatur per illum deus uisibilem sacramenti formam, ipse autem donat inuisibilem gratiam. Hoc sapiamus omnes, & non sint in nobis schismata. Concordate nobiscum fratres, diligimus uos, hoc uobis uolumus quod & nobis. Si propterea nos grauius odistis, quia errare uos & perire non permittimus, hoc Deo dicite, quem timemus minantem malis pastoribus, & dicentem: Quod errauerat, non reuocastis, & quod perierat, nō inquisistis. Hoc uobis per nos Deus ipse facit, siue obsecrando,

1. Cor. 1

23. q. 6. quod errauerat

siue minando, siue corripiendo, siue damnis, siue laboribus, siue per suas occultas admonitiones uel uisitaciones, siue per potestatum temporalium leges. Intelligite quid uobiscum agatur, perire uos non uult deus in sacrilega discordia alienatos à matre uestra catholica. Nihil in nos aliquando probare potuistis, uestri episcopi conuenti à nobis, nunquam nobiscum pacifice conferre uoluerunt, quasi fugientes cum peccatoribus loqui. Quis ferat istā superbiam, quasi Paulus Apostolus nō contulerit cum peccatoribus & cum ualde sacrilegis: Legite Actus apostolorū, & uidete. Quasi ipse dominus non cum ludæis à quibus crucifixus est, sermones de lege habuerit, eisq; congruenter respōderit: Postremo diabolus est primus omnium peccatorum, qui conuertit ad iusticiā nunq̄ poterit, & tamen nec ipse dominus de lege dedignatus est ei respondere, ut intelligatis istos ideo nobiscum nolere conferre, quia causam suam perditam norūt. Nos ignoramus, quid aduersus seipsos homines iactent qui calumniolis dissensionibus gaudent. In scripturis didicimus Christum, in scripturis didicimus ecclesiam. Has scripturas communiter habemus, quare nō in eis & Christum & ecclesiam communiter retinemus: Nos ubi agnouimus eum de quo dicit Apostolus, Abraham dicitur sunt promissiones & semini eius, non dicitur Et seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno, & semini tuo, quod est Christus: ibi agnouimus ecclesiam, de qua dicit deus ad

Gen. 12 Abraham: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Vbi agnouimus Christū in Psalmo de

Psal. 2 se prophetantem: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: ibi agnouimus ecclesiam, in eo quod sequitur: Postula à me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ. Vbi agnouimus Christum in eo quod scriptū est: Deus deorum dominus loquutus est, ibi agnouimus & ecclesiam, in eo quod sequitur: Et uocauit terrā à solis ortu usq; ad occasum. Vbi agnouimus Christum, in eo quod scriptum est: Et ipse tanquam spūs procedens de thalamo suo, exultauit ut gigas ad currendam uiam, ibi agnouimus & ecclesiam in eo quod paulò superius dicit: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum: In sole posuit tabernaculum suum. Ipsa est ecclesia in sole posita, hoc est in manifestatione omnibus nota usq; ad terminos terræ. Vbi agnouimus Christū, in eo quod scriptum est: Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerūt omnia ossa mea: ipsi uero considerauerunt & aspexerunt me, & diuiserūt sibi uestimenta mea, & super uestimentum meū miserunt sortem: ibi agnouimus & ecclesiam in eo quod paulopost in Psalmo ipso dicitur: Cōmemorabuntur & cōuertentur ad dominum uniuersa fines terræ, & adorabunt in cōspectu eius uniuersa patriæ gentiū, quoniā domini

est regnū & ipse dominabitur gentiū. Vbi agnouimus Christū in eo quod scriptum est: Exaltare super cœlos deus: ibi agnouimus & ecclesiam, in eo quod sequitur: Et super omnem terrā gloria tua. Vbi agnouimus Christum in eo quod scriptum est: Deus iudicium tuum regi da, & iusticiam tuam filio regis, ibi agnouimus & ecclesiam, in eo quod de ipsa in Psalmo ipso dicitur, Et dominabitur à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Æthiopes & inimici eius terram linquent: reges Tharsis & insulæ, munera offerent: reges Arabum & Saba, dona adducent, & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes Gentes seruiēt illi. Vbi agnouimus Christū, in eo quod scriptum est: Lapidem de monte sine manibus præcisum, fregisse omnia regna terrarum: utiq; illa quæ de culturis dæmonum præsumebant: ibi agnouimus & ecclesiam, in eo quod dictū est: Lapidem ipsum creuisse, & factum mōtem magnum, & repleuisse omnem terram. Vbi agnouimus Christum, in eo quod scriptum est: Præualebit dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentiū terræ, ibi agnouimus & ecclesiam, in eo quod illic sequitur: Et adorabunt in cōspectu eius unusquisq; de loco suo omnes insulæ Gentium. Vbi agnouimus Christum, in eo quod scriptum est: Deus ab Aphrico ueniet, & sanctus de mōte umbroso, operiet cœlos uirtus eius: ibi agnouimus ecclesiam, in eo quod sequitur: Et laudis eius plena est terra. Ab Aphrico enim posita est Hierusalem: sicut legitur in libro Iesu Naue, unde nomē Christi diffusum est: & ibi est mons umbrosus, mons Oliueti, unde ascendit in cœlum ut cooperiret cœlos uirtus eius, & impleretur ecclesia per omnem terram laudis eius. Vbi agnouimus Christū in eo quod scriptum est: Sicut ouis ad immolandum ductus est, & sicut agnus coram tōdente se fuit sine uoce, sic nō aperuit os suum, & cætera quæ illic de eius passione dicuntur: ibi agnouimus & ecclesiam, in eo quod illic dicitur: Letare sterilis quæ non parit, erumpe & exclama quæ non parturit, quoniam multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet uirum. Dixit enim Dominus: Dilata locum tabernaculi tui, & auleas tuas confinge, non est quod parcas: Porriges longius funiculos, & palos ualidos confirma, etiam atque etiam in dexteram atq; sinistram extende. Semen enim tuum hereditabit Gentes, & ciuitates quæ desertæ erāt inhabitabis, non est quod metuas, præualebis enim, nec erubescas quod detestabilis fueris. Confusionem enim in perpetuum obliuisceris, ignominia uiduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego sum Dominus, qui feci te, Dominus nomen eius. Et qui eruit te, ipse Deus Israel uniuersæ terræ uocabitur. Nō nouimus quid de traditoribus dicatis, quos nunquam conuincere, nunquam ostendere potuistis: non dico, quia uestri potius in tali crimine

mine detecti & confessi manifestantur: quid ad nos pertinet de sarcinis alienis, nisi ut quos possumus corrigamus uel correptione uel quacūq; disciplina in spiritu mansuetudinis & diligentia charitatis: Quos autem corrigere nō ualemus, etiam si necessitas cogit pro salute cæterorum ut dei sacramenta nobiscum cōmunicent, peccatis tamen eorum non communicemus, quod non fit nisi consentiendo & fauendo. Sic enim eos in isto mundo in quo ecclesia catholica per omnes gentes diffunditur, quem agrū suum dominus dicit, tãquam zizania inter triticum, uel in hac unitatis area tãquam paleam permixtam frumento, uel intra retia uerbi & sacramenti tanquam malos pisces cum bonis inclusos usq; ad tempus messis aut uentilationis aut littoris toleramus, ne propter illos eradiceamus & triticum, aut grana nuda ante tēpus de area separata, non in horreū mittenda purgemus, sed uolatilibus colligenda projiciamus, aut diruptis per schismata retibus, dum quasi malos pisces cauemus, in mare perniciosæ libertatis exeamus. Propter hoc enim his atq; alijs similitudinibus dominus seruorum suorum tolerantiam confirmauit, ne dum se boni putant malorum permixtione culpam, per humanas & temerarias dissensionē aut paruulos perdāt, aut paruuli pereant. Quod usque adeo cœlestis magister cauendum præmonuit, ut etiam de præpositis malis plebem securam faceret, ne propter illos doctrinæ salutaris cathedra desereretur, in qua cogit etiam mali bona dicere. Neq; enim sua sunt quæ dicunt, sed dei, qui in cathedra unitatis doctrinam posuit ueritatis. Proinde ille uerax & ipsa ueritas de præpositis sua mala facientibus, & dei bona dicentibus, ait: Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim & non faciunt. Non utiq; diceret: Quæ faciunt, facere nolite, nisi manifesta essent mala quæ faciunt. Nō ergo propter malos in mala dissensione pergamus, quāuis uestros maiores non executores malorum, sed accusatores innocentium fuisse, si uelitis possumus ostendere. Sed quicūq; illi & qualescūq; fuerint, portēt sarcinas suas. Ecce scripturæ cōmunes, ecce ubi nouimus Christū, ecce ubi nouimus ecclesiam. Si Christum ipsum tenetis, ipsam ecclesiam quare non tenetis: Si in ipsum Christum quem legitis & non uidetis, tamen propter ueritatem scripturarum creditis quare ecclesiam negatis, quam & legitis & uidetis: Hæc uobis dicendo & ad hoc bonum pacis & unitatis & charitatis uos cōpellendo, inimici uobis facti sumus, & mandatis quia occidetis nos qui ueritatem uobis dicimus, & in errore uos perire quantum possumus non permitimus. Vindicet nos deus de uobis, ut ipsum errorem uestrum in uobis occidat, & nobiscū de ueritate gaudeatis. Amen.

Augustinus Festo, docens recte legibus sanari Donatistas, & indicans in regione Hipponensi

nōdum eos Festi literis correctos, sed adhuc intolerabiliter grassari. Epistola CLXVII
Domino dilectissimo & honorabili ac suscipiendo filio Festo, Augustinus in Domino Salutem.

I pro errore homines & damnabili dissensione & cōuicta modis omnibus falsitate tanta præsumunt, ut eorum salutem requirendi catholice ecclesie tam audacter insidiari minariq; non cessent: quanto magis æquum est, & oportet eos qui pacis & unitatis Christianæ asserunt ueritatem, omnibus etiam dissimulantibus & cohibentibus manifestam, satagere instanter atq; impigre, nō solum pro eorum munimine qui iam catholici sunt, uerum etiam pro eorum correctione qui nondum sunt: Nam si pertinacia insuperabiles uires habere conatur, quātas debet habere constantia, quæ in eo bono quod perseveranter atque infatigabiliter agit, & deo placere se nouit, & proculdubio non potest hominibus prudentibus displicere: Quis autem infelicius atq; peruersius sicut Donatistæ faciunt, qui se persecutionem perpeti gloriantur, quàm de coercitione iniquitatis suæ non solum nescire confundi, sed etiam uelle laudari, ignorantes cæcitate mirabili, uel animositate damnabili se scire dissimulantes, quod martyres ueros non faciat poena sed causa: Et hoc quidem aduersus eos dicerem, quos sola caligo hæretici erroris inuolueret, pro quo sacrilegio poenas dignissimas luerent, nec tamen ulla quenquam uiolenta infamia ledere auderent. Aduersus autem istos quid dicam, quorum tam perniciosæ peruersitas, uel damnorum terrore coercentur, uel docetur exilio, q̄ quod ubiq; sit ecclesia, sicut futura prædicta est, quam malunt oppugnare, quàm agnoscere: Et si ea quæ per misericordissimam disciplinam patiuntur, comparentur eis factis quæ furiosa temeritate cōmittunt, quis non uideat, qui magis persequutores uocandi sunt: Quamquam filij mali eo tantum quod perditæ uiuunt etiam si nullas uiolenter inferant manus, parentum pietatem grauius persequuntur, quàm cum illos pater aut mater, quanto amplius diligunt, tanto amplius ad bonam uitam sine ulla dissimulatione cōpellunt. Extant publicorum monumentorum firmissima documenta, quæ potes legere si uolueris, imò peto & hortor ut legas, quibus probatur quod maiores eorum qui primi se ab ecclesie pace diuiserunt, ultro per Anulinum tunc Proconsulem apud Constantinum imperatorem accusare ausi sunt Cæcilianum. In quo utiq; iudicio si uicissent, quid erat Cæcilianus ab imperatore passurus, nisi quod in istos postea quàm uicti sunt pronūciavit: Sed uide licet si eis accusantibus atq; superantibus Cæcilianus eiusq; collegæ pellerentur sedibus quas tenebant, uel etiam in sua conspiratione durantibus grauius punirentur, neque enim poterat uictos

uictos & resistentes regia censura contemnere, tunc isti prouisionem suam & pro ecclesia sollicitam curā prædicandam laudibus uentilarent. Nunc autem quia ipsi superati sunt, quia ea quæ intendebāt probare minime potuerunt, si quid pro sua iniquitate patiuntur, persequutionē uocant: nec tātum furorem perditum minime reprimunt, uerū etiam honorem martyrum quarunt, quasi uero Christiani catholici imperatores aduersus eorū pertinacissimam iniquitatem aliud sequantur quam Cōstantini iudiciū, apud quem ultrò Cæciliani accusatores fuerūt, cuius autoritatē omnibus transmarinis episcopis prætulerunt, ut nō ad illos, sed ad illum ecclesię causam deferrēt, ut ab eo datum in urbe Roma episcopale iudiciū, in quo primum uicti sunt, rursus apud illū accusarent, ut ab altero apud Arelatum datō episcopali iudicio ad illum appellarent, apud quē tamen nouissime superati, in sua peruersitate permanerunt. Puto quod ipse diabolus, si autoritate iudicis quē ultro elegerat toties uinceretur, nō esset tam impudens ut in ea causa persisteret. Sed hæc humana iudicia deputentur, & circūueniri ac falli uel etiam corrupti potuisse dicantur. Cur ergo adhuc accusatur Christianus orbis terrarū, & nescio quibus traditorum criminibus infamatur, qui utiq; nec potuit nec debuit nisi electis iudicibus potius quā uictis litigatoribus credere? Habēt apud deū illi iudices causam suā siue bonam siue malā, quid fecit ecclesia toto orbe diffusa, quæ nō ob aliud ab istis rebaptizāda censetur, nisi quia in ea causa in qua quid ueri esset iudicare non potuit, eis potius qui iudicare potuerūt, quā eis qui nec superati cesserunt, credendum putauit? O magnum crimen omnium gētium quas in semine Abrahæ benedicendas promisit deus, & sicut promisit exhibuit, quæ cum una uoce dixerint: Quare nos uultis rebaptizare? Respōdetur eis: Quia nescitis qui fuerint in Aphrica sanctorū codicū traditores, & in eo quod nesciebatis iudicibus magis quā accusatoribus credere uoluitis. Si crimen alienum non grauat quenquā, quid pertinet ad orbem terrarū quod in Aphrica quisq; commisit? Si crimen incognitum non grauat quenquam, unde potuit orbis terrarum cognoscere uel crimen iudicum uel reorum? Iudicate qui cor habetis. Hæc est hæretica iusticia, ut quia orbis terrarum non damnat crimen incognitum, pars Donati damnet orbem terrarum inauditū, sed sanè sufficit orbi terrarum tenere promissiones dei, & in se uidere compleri, quod prophetæ tanto ante præcinerūt, in eisdem scripturis agnoscere ecclesiam, ubi & rex eius Christus agnoscitur. Vbi enim de Christo talia prædicta sunt, qualia completa in Euangelio legimus, illic prædicta sunt de ecclesia, qualia compleri toto orbe iam cernimus. Nisi forte quenquam prudentiū permouebit, quod de baptismo solent dicere. Tūc esse uerū baptismum

764
Christi, cū ab homine iusto datur, cum & hinc teneat orbis terrarum euidentissimam & euangelicam ueritatem, ubi Iohānes ait: Qui meminit baptizare in aqua, ipse mihi dixit: Super quē uideris spiritum descendentem quasi columbam & manētem super eum, ipse est qui baptizat in spiritu sancto. Vnde secuta ecclesia spem non ponit in homine, ne incidat in illam sententiā in qua scriptū est: Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine, sed spem suam ponit in Christo: Qui sic accepit formam serui, ut non amitteret formam dei. De quo dictū est: Ipse est qui baptizat. Proinde homo quilibet minister baptismi eius, qualēcunq; sarcinam portet, non iste, sed super quem columba descendit, ipse est qui baptizat. Illos autem uana sentientes, tanta absurditas sequitur, ut quō ab ea fugiant nō inueniant. Cum enim fateantur ratum & uerum esse baptismum, quando baptizat apud eos aliquis criminofus cuius crimina latent, dicimus eis, quis tunc baptizat, nec habent quid respondeāt, nisi deus. Neq; enim possunt dicere quod homo adulter quēquam sanctificet. Quibus respondemus: Si ergo cum baptizat homo iustus manifestus, ipse sanctificat: cū autē baptizat homo iniquus occultus, tūc non ipse sed deus sanctificat: optare debent qui baptizātur, ab occultis malis hominibus potius baptizari quā a manifestis bonis. Multo enim eos melius deus quā quilibet homo iustus sanctificat. Quod si absurdum est, ut quisq; baptizandus optet ab occulto adultero potius baptizari, quā a manifesto casto, restat utiq; ut quilibet ministrorum hominum accesserit, ideo ratus sit baptismus, quia super quem descendit columba ipse baptizat. Et tamen cum tam perspicua ueritas aures & corda hominum feriat, tanta quosdam malæ consuetudinis uorago submergit, ut omnibus autoritatibus rationibusq; resistere, quā cōsentire malint. Resistunt autem duobus modis, aut fauendo aut pigrescendo. Quid igitur hic faciat ecclesiæ medicina, salutem omnium materna charitate cōquirens, tanquam inter phreneticos & lethargicos æstuans? Nūquid cōtemnere, nunquid desistere uel debet uel potest? Vtriusq; sit necesse est molesta, quia neutris est inimica. Nā & phrenetici nolunt ligari, & lethargici nolunt excitari, sed perseverat diligētia charitatis, phreneticum castigare, lethargicū stimulare, ambos amare. Ambo offenduntur, sed ambo diliguntur: ambo molestati, quādiu egri sunt indignantur, sed ambo sanati gratulantur. Denique non sicut putant & sicut iactāt, tales eos suscipimus quales fuerunt, sed omnino mutatos: quia esse catholici non incipiunt, nisi hæretici esse destiterint. Neq; enim sacramenta eorum nobis inimica sunt, quæ cum illis nobis sunt communia, quia non humana sunt, sed diuina. Proprius eorum error auferendus est, quem male imbiberunt, non sacramenta quę similiter acceperunt, quæ

quæ ad pœnam suam portant & habent, quanto indignius habent, sed tamen habent. Errore itaq; derelicto, separationis prauitate correctā, ab heresi ad ecclesiæ pacem transeunt, quā non habebāt, sine qua illis perniciosum fuerat quod habebāt. Sed si cum transeunt ficti sunt, non est hoc iam nostrū sed dei iudiciū. Et tamen quidam cum ficti putarētur, quoniam iussionis ad nos terrore transierūt, tales posterius in nōnullis tentationibus inuenti sunt, ut quibusdam ueteribus catholicis præferrentur. Non ergo nihil agitur cum instanter agitur. Neq; enim solis humanis terroribus murus duræ cōsuetudinis expugnatur, sed etiam diuinis autoritatibus atq; rationibus fides & intelligentia mentis instruitur. Quę cum ita sint, nouerit benignitas tua homines uestros qui in regione Hipponensi sunt, adhuc esse Donatistas, nec apud eos quicquam ualuisse tuas literas. Cur autē non ualuerint, non opus est scribere, sed mitte aliquem tuorum, uel domesticorū, uel amicorū, cuius hoc fidei possis iniungere, qui non ad ea loca, sed ad nos primitus ueniat illis omnino nesciētibus, & nobiscum primitus consilio pertractato, quod agendum domino adiuuante uisum fuerit, agat. Neq; enim tātum pro eis agimus cū hoc agimus, sed etiam pro nostris iam factis catholicis, quibus illorum uicinitas sic infesta est, ut contemni a nobis nullo modo possit. Et hoc quidem breuiter scribere poteram, sed uolui te habere aliquid literarum nostrarū, quo rationem curę meæ non solum ipse cognosceres, sed etiam cuiuscunq; dissuadenti ne tuorum correctioni operam instanter impendas, nobisq; detrahenti quod talia uelimus, habeas quod respondeas. Quod si superfluo feci quod iam ista uel didiceras, uel ipse cogitaueras, aut onerosus fui quod curis publicis tam occupato prolixam epistolam ingessi, peto des ueniam, dum tamē quod suggesti & rogauimus non spernas: sic te tueatur misericordia dei.

Augustinus Eusebio narrat immane factum iuuenis, qui matrem cedere solitus, demū & mortem minatus, transit ad Donatistas, & ab illis iterato baptizatus est. Rogat ut causa presbyteri cuiusdam, placide tractetur apud graues uiros.
Epistola CLXVIII

Domino eximio meritoq; suscipiendo atq; honorabili fratri Eusebio, Augustinus.

Cit deus cui manifesta sunt arcana cordis humani, quantum pacem diligo Christianam, tantum me moueri sacrilegis eorum factis, qui in eius dissensione indigne atq; impie perseverant, eumq; motū animi mei esse pacificū, neq; me id agere ut ad communionem catholicam quisquam cogatur inuitus, sed ut omnibus errantibus aperta ueritas declaretur, & per nostrum ministerium deo iuuante manifestata se amplectendā atq; sectandam satis ipsa persuadeat. Quid enim execrabilius quæro te, ut alia taceā, quā id quod nunc

accidit: Corripit ab episcopo suo iuuenis, crebris cædibus matris insanus, & impias manus nec illis diebus cū etiam seueritas legum sceleratissimis parcit, a uisceribus unde natus est reuocās. Minatur eidem matri se in partē Donati transiturū, & eam quam incredibili furore solet cedere perempturū. Minatur ei, transit ad partē Donati, rebaptizatur furens, & in maternū sanguinem fremens albis uestibus cædidatur. Constituitur intra cæcellos eminens atq; cōspiciuus, & omnium gemētium oculis matricidij mediator tanquā renouatus opponitur. Hęcine tandem tibi placent uir grauissime? Nequaquā hoc de te crediderim. Noui cōsiderationē tuā. Cædit mater carnalis in mēbris quibus genuit & nutriuit, ingrātū: prohibet hoc ecclesia mater spiritalis, cædit & ipsa in sacramentis quibus genuit & nutriuit ingrātum. Nōne tibi uidetur dixisse paritricidaliter frendēs, quid faciā ecclesiæ quæ me prohibet cedere matrem meam? Inueni quid faciam. Iniurijs quibus potest etiam ipsa feriat, fiat in me aliquid unde mēbra eius doleant. Vadam mihi ad eos qui nouerūt exufflare gratiam in qua ibi natus sum, destruere formā quam in utero eius accepi. Ambas matres meas seuis cruciatibus torqueā, quę me posterior peperit, efferrat prior. Ad huius dolorem spiritaliter moriar, ad illius cædem carnaliter uiuā. Quid aliud expectamus uir honorabilis Eusebi, nisi ut in miseram mulierē senectute decrepitā, uiduitate destitutā, a cuius cædibus in catholica prohibebatur, iam Donatista securus arme? Quid enim aliud furibundo corde concepit cū diceret matri: transferam me in partem Donati, & bibam sanguinem tuū? Ecce iam cōscientia cruentus, ueste dealbatus perficit partem pollicitationis sue: restat pars altera, ut matris sanguinē bibat. Si ergo placent ista, urgeatur a clericis & sanctificatoribus suis, ut intra octauas suas totū quod uouit exoluat. Potēs est quidem dextera domini quæ furorem illius a misera uidua & desolata cōpelcat, & eum quibus modis nouit a tam scelerata dispositione deterreat. Veruntamen ego tātō animi dolore percussus, quid facerem nisi saltē loquerer? An uero ista illi faciunt, & mihi dicitur tace? Auertat a me dominus hanc mentiam, ut cum mihi imperet per Apostolū suum, & dicat, ab episcopo refelli oportere docentes quę non oportet, ego illorum indignationibus territus taceam? Quod enim publicis gestis hærrere uolui tam sacrilegū nefas, ad hoc utiq; uolui, ne me quisquā, maxime in alijs ciuitatibus ubi opportunū fuerit, ista deplorantem fingere aliquid arbitretur, quando etiā apud ipsum Hipponem iam dicitur, non hoc Proculianum mandasse, quod publicum renūciauit officiū. Quid autem modestius agere possumus, quā ut tā grauem causam per te tamē agam uirum & clarissima dignitate præditum, & cōsiderantissima uoluntate trāquillum? Peto igitur sicut iam petiui per

per fratres nostros bonos atq; honestos viros, quos ad tuam eximietatem misi, ut quærere digneris: utrum Proculiani presbyter Victor nō hoc ab episcopo suo mādatum acceperit, quod officio publico renūciauit, an fortē cum & ipse Victor aliud dixerit, falsum illi apud acta profequuti fuerint, cum sint communionis eiusdem? Aut si cōsentit ut ipsam totam quæstionem disensionis nostræ placide pertractemus, ut error qui iam manifestus est, manifestius innotescat, libenter amplector. Audiui enim quod dixerit, ut sine tumultu populari adsint nobiscum deni ex utraq; parte graues & honesti viiri, & secundū scripturas quid in uero sit perquiramus. Nā illud quod rursus eum dixisse nonnulli ad me pertulerunt, cur non ierim Constantinā, quando ibi plures ipsi erant, uel me debere ire Mileuium, quod illic sicut perhibent concilium proxime habituri sunt, ridiculū est dicere, quasi ad me pertineat cura propria nisi Hipponensis ecclesie. Mihi tota huius quæstionis ratio maxime cum Proculiano est. Sed si fortē imparem se putat, cuius uoluerit collegæ sui imploret auxiliū. In alijs enim ciuitatibus tātum agimus quod ad ecclesiam dei pertinet, quātum uel nos permittunt, uel nobis imponunt earundem ciuitatum episcopi fratres & consacerdotes nostri. Quamquam & iste qui se tot annorum episcopū dicit, quid in me tyrone timeat, quominus mecū uelit conferre sermonem, non satis intelligo. Si doctrinam liberaliū literarum non nouit, quas forte ipse aut non didicit, aut minus didicit, quid hoc pertinet ad eam quæstionē, quæ uel de sanctis scripturis, uel documentis ecclesiasticis, aut publicis discutiēda est, in quibus ille per tot annos uersatur, unde in eis deberet esse peritior? Postremo est hic frater & collega meus Samsucius episcopus Turrensis ecclesie, qui nullas tales didicit quales iste dicitur formidare. Ipse adsit, agat cum illo. Rogabo eum, & ut confido in nomine Christi facile mihi cōcedet, ut suscipiat in hac re uicem meam, & eum dominus pro ueritate certantem, quāuis sermone impolitum, tamen uera fide eruditum sicut confidimus adiurabit. Nulla ergo causa est, cur ad alios nescio quos deferat, ne inter nos quod ad nos pertinet peragamus. Nec tamen ut dixi etiam illos defugio, si eorum ipse poscit auxiliū.

Augustinus Eusebium hortatur, ut curet ut admonito Proculiano, non ferendam clericorum suorum licentiam coerceat, alioqui se Romam delaturum. Epistola CLXIX

Domino eximio meritoq; suscipiendo & dilectissimo fratri Eusebio, Augustinus.

Non ego recusanti uoluntati tuæ iudicium sicut dicis inter episcopos subeūdum molestus exhortator aut deprecator imposui. Quod quidem etiā si suadere uoluisssem, possem fortasse facile ostendere quā ualeas iudicare inter nos in tam mani-

festā atq; aperta causa, & quale sit illud quod facis, ut non auditis partibus iam ferre non dubites pro una parte sententiam qui iudiciū reformidas. Sed hoc, ut dixi, interim omitto. Nihil autem rogaueram aliud honorabilem benignitatem tuam, quod quæso tandem in hac saltē epistola digneris aduere, nisi ut quæreres à Proculiano, utrum hoc ipse dixerit Victori presbytero suo, quod ab eo sibi dictum publicum officium renūciauit, an fortē qui missi sunt, non quod à Victore audierūt, sed falsum gestis profequuti sint: deinde quid illi de tota ipsa quæstione inter nos discutiēda uideretur. Arbitror autē non iudicem fieri eum qui rogatur ut interroget aliquem, & quod ei responsum fuerit rescribere dignetur. Hoc ergo etiam nūc rogo ut facere non graueris, quia literas meas, sicut etiā expertus sum, nō uult accipere, quod si uoluisset, non utiq; per tuam eximietatem id agerem. Cum autē id non uult, quid possum minus agere, quā ut per te talem uirum & qui eum diligis interrogetur aliquid, unde me tacere mea sarcina prohibet? Quod autem mater à filio cesa tuæ grauitati displicuit: sed ille, dixisti, si sciret, à communione sua tam nefarium iuuenem prohibiturus esset, breuiter respōdeo: modo cognouit, modo prohibeat. Addo etiā aliud: Subdiaconus quondā Spaniensis ecclesie uocabulo Primus, cum ab accessu indisciplinato sanctimonialium prohiberetur, atq; ordinata & sana præcepta contemneret, à clericatu remotus est, & ipse irritatus aduersus disciplinam dei, transtulit se ad illos & rebaptizatus est. Duas etiam sanctimoniales cōcolonas suas de fundo catholicorum Christianorum, siue idem transtulit, siue illum sequuta etiam ipsa, tamen rebaptizatae sunt: & nunc cum gregibus Circuncellionū inter uagabundos greges foeminarum, quæ propterea maritos habere noluerūt ne habeant disciplinam, in detestabilis uinolentie bacchanibus superbus exultat, gaudens latissimam sibi apertam esse licentiam malæ cōuersationis, unde in catholica prohibebat. Et hoc fortasse Proculianus ignorat. Ergo per tuā grauitatem atq; modestiam eidem in notitiā perferatur: iubeat eum qui non ob aliud illam cōmunionem delegit, nisi quia in catholica clericatum amiserat, propter inobedientiam & perditos mores à sua communione remoueri. Etenim ego si domino placet istum modū seruo, ut quisquis apud eos propter disciplinam degradatus ad catholicam transire uoluerit in humilitione poenitentie recipiatur, quod & ipsi eum forsitan cogerēt si apud eos manere uoluisset. Ab eis uero confidera quæso te, quā execrabiliter fiat, ut quos male uiuentes ecclesiastica disciplina corripimus, persuadeatur eis ut ad lauacrum alterū ueniant, atq; ut id accipere mereantur Paganos esse respōdeant, quæ uox ne procederet de ore Christiano, tantus sanguis martyrum fusus est: deinde

deinde quasi renouati & quasi sanctificati, discipulæ quam ferre non potuerunt deteriores facti, sub specie nouæ gratiæ, sacrilegio noui furoris insultent. Aut si male facio, per tuam beneuolentiam ista corrigēda curare, de me nullus queratur, si hæc illi perferri in notitiā per cōdices publicos fecero, qui mihi negari ut arbitror in Romana ciuitate non possunt. Nam cum deus imperet ut loquamur & prædicemus uerbum, & docentes quæ non oportet refellamus, & instemus opportune, atq; importune, sicut dominicis & apostolicis literis probo, nullus hominum mihi silentium de his rebus persuadēdum arbitretur. Violenti autem uel latrocinantēs si quid audendū putauerint, non deerit dominus ad tuendam ecclesiam suam, qui iugo suo in gremio eiustoto orbe diffuso omnia terrena regna subiecit. Nam cum ecclesie quidam colonus filiam suam quæ apud nos fuerat catechumena, & ab illis seducta est inuitis parētibus, ut ibi baptizata etiam sanctimonialis formā susciperet, ad cōmunionem catholicam paterna uellet se ueritate reuocare, & ego foemina corruptæ mentis nisi uolentem, & libero arbitrio meliora diligentem suscipi noluissem: ille rusticus etiam plagis instare cœpit, ut sibi filia consentiret, quod statim omnimodo fieri prohibui: tamē per Spanianum transeuntibus nobis, presbyter ipsius stas in medio fundo catholice ac laudabilis foemine, uoce impudentissima post nos clamauit, quod traditores & persecutores essemus, quod conuiciū etiam in illam foemina iaculatus est, quæ cōmunionis est nostre, in cuius medio fundo stabat: quibus uocibus auditis, non solū me ipsum à lite refrenauit, sed etiam multitudinem quæ me comitabatur compescuit. Et tamen si dicam, queratur qui sint uel fuerint traditores uel persecutores. Respōdet mihi, disputare nolumus & rebaptizare uolumus. Nos oues uestras insidiantibus moribus luporū more deprædemur, uos si boni pastores estis, tacete. Quid em aliud mandauit Proculianus, si uere ipse mandauit: si Christianus es, serua hoc iudicio dei, nisi nos faciamus, tu tace. Ausus est etiā idem presbyter homini rusticano conductori fundi ecclesie comminari. Hæc quoq; omnia per te quæso nouerit Proculianus, coerceat insaniam clericorum suorū. Vide honorabilis Eusebi, non apud te tacui: dignaberis itaq; non quid tu de his omnibus sentias, ne tibi arbitreris à me iudicis onus imponi, sed quid illi respondeant mihi rescribere. Misericordia dei te incolumem tueatur domine eximie & merito suscipiende ac dilectissime frater.

Augustinus Seuerino consanguineo suo, qui uidetur fuisse Donatista, detestatur schisma sceleratum & impudens. Epistola CLXX
Domino multum desiderabili & ualde charissimo fratri Seuerino, Augustinus.
Aug. to. 2

Iteras fraternitatis tuæ etsi ualde sero, etsi præter quod speraueram, tamen lætus accepi, maximeq; ampliori gaudio perfusus sum, cum cognouissem hominem uestrum hac ipsa sola causa uenisse Hipponem, ut ad me literas tuæ fraternitatis afferret. Cogitavi enim non sine causa hoc exortum esse in animo tuo, ut recoleres consanguinitatem nostram: nisi quia fortasse perspicias, sicut noui non leue pondus prudentiæ tuæ, quā sit dolendū, ut qui secundum carnem fratres sumus, in Christi corpore non una societate uiuamus: præsertim quia facile tibi est attendere & uidere ciuitatem super montem constitutam, de qua dominus ait in Euangelio, quod abscondi nō possit. Ipsa est enim ecclesia catholica: unde *10. 15* Græce appellatur, quod per totum orbē terrarum diffunditur. Hanc ignorare nulli licet, indeo secundum uerbum domini nostri Iesu Christi, abscondi non potest. Pars autem Donati in solis Aphris calumniatur orbi terrarum, & non considerat ea sterilitate qua fructus pacis & charitatis noluit afferre, ab illa radice Orientalium ecclesiarum se esse præcisam, unde euangelium in Aphricam uenit: unde terra si eis afferatur, adorant: fidelis autē si inde ueniat, exufflant & rebaptizant etiam. Hoc enim prædixit filius dei qui ueritas est, se esse uitem, suos autē filios esse sarmēta, & patrem suum agricolam. Sarmētū, inquit, quod in me non dat fructum, pater meus tollet illud: Sarmētū autem quod in me dat fructum, purgat illud, ut maiorem fructum afferat. Non ergo mirum est, si de illa uite quæ creuit & omnes terras impleuit, præcisi sunt illi qui fructum charitatis afferre noluerunt. Qui si uera crimina obiecissent collegis suis, maiores eorum qui schisma fecerūt, ipsi obtinuissent causam suam apud ecclesiam transmarinam, unde ad istas partes Christianæ fidei manauit autoritas, ut illi essent foris quibus eadē crimina obieciēbāt. Nunc autē cum illi inueniant intus cōmunicare ecclesiis apostolicis, quarū nomina in libris sanctis habent & recitant, isti autem foris positi & ab illa communione separati sint, quis nō intelligat eos habuisse causam bonam, qui eam apud medios iudices obtinere potuerunt? Aut si causam bonā habebāt & eam transmarinis ecclesiis probare non potuerunt, quid illos læsit orbis terrarum, ubi episcopi collegas suos qui apud eos obiectis criminibus conuicti non erant, temere damnare nō possent? Itaq; innocētes rebaptizātur, & Christus in innocentibus exufflatur. Si autē idem Donatistæ Aphrorum collegarum suorum uera crimina nouerāt, & neglexerūt ea demonstrare & probare transmarinis ecclesiis, ipsi se ab unitate Christi sceleratissimo schismate præciderūt, nō habēt quod excusent: & uos nostis maxime, quia tam multi scelerati apud eos emerferunt, & tolerauerunt illos per tot annos ne partem Donati cōscinde

rent, & non dubitauerunt illo tempore falsas suspiciones suas obijcientes, pacem Christi unitatemq; dirumpere, & uos uidetis. Sed nescio que carnalis consuetudo frater Seuerine ibi uos tenet: & olim doleo, olim gemo, maxime prudentiam tuam cogitans, & olim te uidere desidero ut de hac re tecum loquerer. Quid enim prodest uel salus uel consanguinitas temporalis, si aeternam Christi hereditatem salutemq; perpetuam in nostra cognatione contēnimus? Hæc me interim scripsisse suffecerit, quæ duris cordibus ualde pauca sunt & propè nulla, animo autem tuo quem bene noui ualde multa sunt & ualde magna. Nō enim mea sunt qui nihil sum, nisi quod expecto misericordiam dei, sed ipsius dei omnipotentis, quem quisquis in hoc seculo contempserit patrem, inueniet in futuro iudicem.

Sub persona ecclesiæ catholicæ cohortatur omnes Donatistas, ut resipiscentes redeant ad communionem. Epistola CLXXI

2. Retract. 40

Psal. 4

Obis Donatistæ, catholica ecclesia dicit, Filij hominum usquequo graues corde, ut quid diligitis uanitatē, & queritis mendacium? Ut quid uos à totius orbis unitate nefario schismatis sacrilegio diuisistis? Attenditis falsa quæ uobis dicuntur ab hominibus aut mentientibus aut errantibus de traditione codicum diuinorum, ut in hæretica separatione moriamini: & non attenditis quod uobis ipsi codices dicunt, ut in catholica pace uiuatis. Quare aperitis aures ad sermonem hominum dicentium quod nunquam probare potuerunt, & surdi estis aduersus sermonem dei dicentis: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ: Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit Et seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno, & semini tuo quod est Christus. In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes. Erigite oculos cordis, & considerate totum orbem terrarum, quomodo in semine Abrahæ benedicuntur omnes gentes. Tunc ab uno credebatur, quod nōdum uidebat: iam uos uidetis, & adhuc inuidetis. Passio domini precium est orbis terrarum. Ille totum orbem redemit, & uos cum toto orbe ad lucrum uestrum non concordatis, sed potius ad damnū uestrum in parte litigatis, ut totum perdat. Audite in Psalmo, quo precio redempti sumus. Foderunt, inquit, manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi uero considerauerunt & conspexerunt me, diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestimentū meum miserunt fortem. Quare diuisores uestimentorum domini esse uultis, & tunicā illam charitatis desuper textam, quam nec persecutores eius diuiserunt, tenere cum toto orbe non uultis? In Psalmo ipso legitur, quia totus orbis eam tenet. Cōmemorabitur, inquit, & conuertentur ad domi-

Psal. 2

Gal. 3

Gen. 12

Psal. 23

num uniuersi fines terræ: & adorabunt in conspectu eius uniuersę patrię gentium, quoniam ipse est regnum: & ipse dominabitur gentium. Aperite aures cordis & audite, quia deus deorum dominus loquutus est, & uocauit terrā à solis ortu usque ad occasum, ex Sion species decoris eius. Si hoc non uultis intelligere, audite euangelium, iam per os proprium loquente ipso domino & dicente, Quia oportebat de Christo cōpleri omnia quæ de illo scripta sunt in lege & prophetis & psalmis, & predicari in nomine eius poenitentiam & remissionem omnium peccatorum per omnes gētes, incipiētibus ab Hierusalē. Quod in Psalmo dixit, Vocauit terrā à solis ortu usque ad occasum: hoc in euangelio, Per omnes gentes: Et quod in Psalmo dixit, Ex Sion species decoris eius: hoc in euangelio dixit, Incipiētibus ab Hierusalem. Fingitis uos ante tempus messis fugere permixta zizania, quia uos estis sola zizania. Nam si frumēta essetis, permixta zizania toleraretis, & à segete Christi nō uos diuideretis. De zizanijs quidē dictum est, Quoniam abundauit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Sed & de tritico dictum est, Qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. Quare creditis creuisse zizania & mundum repleuisse, triticum autem decreuisse, & in sola Aphrica mansisse? Christianos uos dicitis, & Christo contradicitis. Ipse dixit, Sinite utraq; crescere usque ad messem, non dixit, crescant zizania, decreuant frumenta. Ipse dixit, Ager est hic mundus: non dixit, Ager est Aphrica. Ipse dixit, Messis est finis seculi: nō dixit, Messis est pars Donati. Ipse dixit, Messores angeli sunt: non dixit, messores principes Circuncellionum sunt. Sed quia pro zizanijs, triticū accusastis, uos esse zizania demonstrastis: & quod est grauius, ante tempus uos à tritico separastis. Maiores enim uestri quorū in sacrilega præcisione perseueratis, quidam gestis municipalibus codices sanctos & instrumenta ecclesię persecutoribus tradiderunt, quidam eos fatentes dimiserunt & eis cōmunicauerunt, & utriq; Carthaginem furiosa factione conueniunt, de crimine traditionis, de quo ipsi inter se iam consenserant, inauditos dānauerunt, episcopum contra episcopum ordinauerunt, altare contra altare erexerunt. Postea literas ad imperatorem Constantinū ut inter Aphros episcopi transmarini iudicarent miserunt, datis iudicibus quos postulauerant, & Romæ iudicibus non obtemperauerunt, episcopos apud imperatorem tanquam male iudicauerint arguerunt. Ab alijs rursum episcopis ad Arelatū missis ad ipsum imperatorem appellauerunt: ab ipso auditi & calumniatores inuenti, in eodē scelere permanserunt. Euigilate ad salutē, amate pacem, redite ad unitatem. Hęc uobis quæadmodū gesta sunt quando uultis omnia recitamus. Ille cōmunicat malis, qui cōsentit factis malorum, non qui tolerat in agro dominico zizania usque ad messem uel

paleam

paleam usque ad ultimam uentilationem. Si malos odistis, uos ipsi mutamini ab scelere schismaticis. Si malorum permixtionem timeretis, Optatum inter uos in apertissima iniquitate uiuentem per tot annos non teneretis. Quem cum modo martyrem dicitis, superest ut eum propter quem mortuus est Christum dicatis. Postremo quid uos offendit orbis Christianus, à quo uos nefario furore præcidistis? Et quid apud uos promeruit Maximianista, quos à uobis damnatos, & per iudicia publica de basilicis proturbatos, in suo rursus honore recepistis? Quid uos offendit pax Christi, cōtra quam uos diuiditis ab eis quos infamatis? Et quid uos promeruit pax Donati, pro qua suscipitis quos damnatis? Felicianus Musticanus modo uobiscum est. Legimus enim prius in uestro concilio damnatū, & à uobis postea in iudicio proconsulis accusatum, & in Musticana ciuitate gestis municipalibus oppugnatū. Si traditio codicū scelerata est, quam deus in regem qui Hieremiæ librum incendit morte publica uindicauit, quāto sceleratius est sacrilegiū schismatis, cuius autores quibus Maximianistas comparastis, aperta terra uiuos absorbit? Quomodo ergo crimen traditionis nobis obijcitis quod nō probatis, & schismaticos uestros & damnatis & acceptatis? Si propterea iusti estis, quia persecutionē per imperatores passi estis, iustiores uobis sunt isti Maximianista, quos per iudices ab imperatoribus catholicis missos uos ipsi persecuti estis? Si baptismū uos soli habetis, quid apud uos facit baptismus Maximianistarū in eis quos baptizauit Felicianus damnatus, cum quibus est ad uos postea reuocatus? Vel uobis laicis ad ista respōdeant episcopi uestri, si nobiscū loqui nolunt, & cogitate pro salute uestra quale sit hoc ipsum quod nobiscum loqui nolunt. Si lupi concilium fecerunt ut pastoribus non respondeant, quare oues concilium perdiderunt ut ad luporum speluncas accedant?

Augustinus Crispinum Donatistam urget, præpositis breuiter aliquot argumentis, ad ea si potest respondeat per literas Epistola CLXXII

Via humilitatem nostram uestri reprehendunt, ideo sic epistolam prænotauī, quod in tuam cōtumeliam fecisse uidear, si nō ita mihi abs te ut rescribat expecto. De Carthaginēsi promissione tua uel nostra instantia, quid multa cōmemorē? Quomolibet ea gesserimus, trāserint ne quod restat impediant. Nūc excusatio, nisi fallor, nulla est, adiuuante dño, ambo in Numidia sumus & nobis loco terrarū inuicē propinquamus. Rumor ad me detulit adhuc te uelle mecum disputādo experiri de quaestione que nostrā dirimit cōmunionem. Vide quæ breuiter omnes auferantur ambages, ad hanc epistolā respōde si placet, & fortasse sufficet, nō solū nobis, sed & eis qui nos audire desiderāt: aut si non sufficet, scripta atque rescri-

Aug. to. 2

pta, donec sufficiat, repetent. Quid enim nobiscum modius poterit exhibere urbium quas incolimus tanta uicinitas? Ego enim statui nihil de hac re agere uobiscum nisi per literas, uel ne cui nostrum de memoria quod dicit elabatur, uel ne fraudentur talium studiosi, qui forte interesse nō possunt. Soletis de præteritis rebus gestis quæ uultis falsa iactare, forte non mentiendi studio, sed errore. Proinde si placet de præsentibus illa metiamur. Proculdubio te non fugit prioris populi temporibus & idololatrię sacrilegium fuisse commissum, & à rege cōtemptore librum propheticum incensum, quo utroque crimine schismatis malum nō puniretur atrocius, nisi grauius penderetur. Profecto enim recordaris quemadmodum schismatis autores uiuos dehinc terra forbuerit, & eos qui cōsenferant, cœlo irruēs ignis absumpserit. Sic nec fabricatum & adoratum idolum, nec sacer liber exustus meruit uindictari. Cur ergo qui soletis nobis obijcere, non solū in nostris non probata, sed potius in uestris probata crimina eorum qui formidine persequutionis impulsu dominicos libros cōcremandos ignibus tradiderunt: uos eos quos pro scelere schismatis, plenarij concilij uestri ueridico, sicut ibi scriptum est, ore damnastis, in eodem ipso episcopatu recepistis, in quo damnastis, Felicianū dico Musticanum & Prætextatum Assuritanū. Neque enim, sicut ignorantibus dicitis, ex eo numero fuerunt isti quibus uestrum cōcilium diem prorogauerat & præfixerat, intra quē nisi ad uestram communionem remeauissent, eadem sententia tenerentur: sed de illo numero isti fuerunt, quos eo die sine dilatione dānaastis, quo illis dilationem dedistis. Probabo si negaueris. Consilium uestrum loquitur, Proconsularia gesta habemus in manibus, quibus id non semel allegastis. Aliam ergo defensionem para si potes, ne dum negas quod conuincam, moras faciamus. Felicianus igitur & Prætextatus si innocētes erant, quare sic damnati sunt? Si scelerati, quare sic recepti sunt? Si probaueris innocētes, cur nō credamus à multo paucioribus maioribus uestris falso crimine traditionis innocētes potuisse damnari: si à trecentis decem successoribus eorum, ubi etiam pro magno scriptū est, plenarij cōcilij ore ueridico, in falso crimine schismatis innocētes damnari potuerunt? Si autē probaueris recte fuisse damnatos, quæ restat defensio, cur in eodem episcopatu recepti sint, nisi ut exaggerans utilitatem salubritatēq; pacis, ostēdas etiam ista pro unitatis uinculo toleranda? Quod utinam non oris sed cordis uiribus ageres, profecto perspiceres, quā nullis calūnijs per orbem terrarum esset uiolanda pax Christi, si licet in Aphrica etiam in sacrilego schismate damnatos, in eodē ipso episcopatu recipi pro pace Donati. Item soletis nobis obijcere quod uos per potestates terrenas persequamur. Quare in re non disputo, uel quid uos pro immanitate

K 2 tanti

tanti sacrilegij mereamini, uel quantū nos Chri-
 stiana temperet māfuetudo: illud dico, si hoc cri-
 men est, cur eosdem Maximianistas per iudices
 ab eis imperatoribus missos, quos per euange-
 lium genuit nostra communiō, grauiter infecta
 ti de basilicis quas tenebant, in quibus eos inue-
 nit ipsa concilio, & cōtrouersiarum strepitu &
 iussionum potētatu & auxiliōrum imperu per-
 turbastis: in qua cōflictatione que passi sint per
 loca singula recentia rerum uel tigia contestan-
 tur, quæ iussa sint chartæ indicāt, quæ facta sint
 terræ clamant, in quibus etiam Optati illius tri-
 buni uestri sancta memoria prædicatur. Item di-
 cere soletis quod nos Christi baptismū non ha-
 beamus, & præter uestram communionem nus-
 quam sit. Possē hinc uberius aliquāto differe-
 re. Sed contra uos iam nihil opus est, qui cū Fe-
 liciano & Prætextato etiam Maximianistarum
 baptismum recepistis. Quotquot enim baptiza-
 uerunt quādo Maximiano cōmunicabāt, cum
 etiam ipsos nominatim, id est Felicianū & Præ-
 textatū de basilicis eorum, sicut gesta testantur,
 diuturno conflictu iudiciorum expellere cona-
 remini: quotquot ergo eo tempore baptizauerunt
 nunc secum & uobiscum habent, nō solum
 per ægritudinum pericula, sed etiam per solen-
 nitates paschales in tot ecclesiis ad suas ciuita-
 tes pertinētibus, & in ipsis tam magnis ciuitati-
 bus foris in scelere schismatis baptizatos, quo-
 rum nulli baptismus repetitum est. Atque utinam
 probare possēt eos quos foris in scelere schis-
 matis Felicianus & Prætextatus tanquam inani-
 ter baptizauerant, ab eis receptis intus quasi
 utiliter denuo baptizatos. Si enim rursus bap-
 tizandi erant isti, rursus ordinandi erant illi. A mi-
 serant enim episcopatum recedentes à uobis, si
 extra cōmunionem uestram baptizare non po-
 terant. Nam si discedentes episcopatū non ami-
 serant, baptizare utique poterant. Si autem amise-
 rant, ergo ut eis quod amiserant, redderetur, re-
 deuntē ordinari debebant. Sed nolī timere, si-
 cut certum est cum eodē illos episcopatu cum
 quo exierant remeasse, ita certū est omnes quos
 in Maximiani schismate baptizarunt, sine ulla
 baptismi repetitione secum uestre communiō-
 ni recōciliasse. Quibus igitur sufficimus lachry-
 mis plangere recipi baptismum Maximianista-
 rum, & exufflari baptismum orbis terrarum? Si
 re auditos siue inauditos, siue iuste siue iniuste,
 damnastis Felicianum, damnastis Prætextatū:
 dic mihi, quem Corinthiorū episcopū audiuit,
 aut damnauit aliquis uester? quem Galatarū:
 quem Ephesiorum? quem Colossensium? Philip-
 pensium? Thessalonicensium? cæterarumque om-
 nium ciuitatū, de quibus dictum est, Adorabūt
 in conspectu eius uniuersæ patriæ gentiū. Ergo
 istorum baptismus acceptatur, & illorum exuf-
 flatur, qui nec istorum est nec illorum, sed illius
 de quo dictum est, Hic est qui baptizat. Sed nō
 hinc ago, ad illa que præsto sunt, aduerte, ea que
 oculos etiam cecos feriunt, intueri, damnati ha-
 bent baptismum & inauditi, non habent. Nomi-
 natim in scelere schismatis expressi & eiectione ha-
 bent, & ignoti longe peregrini nunquam accu-
 sati nunquam iudicati non habent. Qui de præ-
 cisa parte Africæ rursus præcisi sunt habēt, &
 unde ipsum euāgelium in Africam uenit non
 habēt. Quid pluribus onero? Ad ista respōde.
 Attende sacrilegium schismatis uestro concilio
 Maximianistis exaggeratum: attēde persecu-
 tiones per iudiciarias potestates quas eis irroga-
 stis: attēde baptismū eorum quē cum eis quos
 damnastis recepistis, & respōde si potes, utrum
 habeatis aliquid unde iniiciatis nebulas imperi-
 tis: cur ab orbe terrarum longe maiore scelere
 schismatis separemini, quā quod in Maximia-
 nistis uos damnasse gloriamini? Pax Christi uin-
 cat in corde tuo.

Expostulat cum Crispino, qui quosdam merce-
 de attractos rebaptizarat, adiurans illum ut ad
 obiectiones respondeat. Epistola CLXXXIII

Eum quidē timere debuisti, sed quia
 in rebaptizandis Mappaliensibus si-
 cut homo timeri uoluisti, cur non ua-

leat iussio regalis in prouincia, si tantum ualuit
 iussio prouincialis in uilla. Si personas compa-
 res, tu possessor, ille imperator. Si loca compa-
 res, tu in fundo, ille in regno. Si causas compa-
 res, ille ut diuisio refareatur, tu ut unitas diuida-
 tur. Sed nos te de homine non terremus. Nam
 possē agere ut decem libras auri secundum
 imperatoria iussa persolueres. An forte propter
 ea non habes unde reddas, quod dare iussi sunt
 rebaptizatores, dū multū erogas ut emas quos
 rebaptizes? Sed nos te, ut dixi, de homine non
 terremus, Christus te potius terreat. Cui uolo
 scire quid respondeas si tibi dicat, Crispine cha-
 rum fuit precium tuum ad emendum timorem
 Mappaliensium, & uilis mors mea ad emēdum
 amorem omnium gentium? Plus ualuit rebap-
 tizandis colonis tuis quod numeratum est de sac-
 culo tuo, quā baptizandis populis meis quod
 manauit de latere meo? Scio te plura audire pos-
 se, si Christo aurem præbeas, & ex ipsa tua pos-
 sessione admoneri quā impia cōtra Christum
 loquamini. Si enim humano iure præsumis fir-
 me te possidere quod emisti argēto tuo, quāto
 firmiter diuino iure possidet Christus quod emit
 sanguine suo? Et ille quidem inconcussē possi-
 debit totū, quod emit, de quo dictum est, Domi-
 nabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad
 terminos orbis terræ. Sed certe quomodo con-
 fidis non te perditurum quod in Africā uide-
 ris emisse, qui Christum dicis toto orbe perditum
 ad solam Africā remansisse? Quid multa? Si
 uoluntate sua Mappalienses in tuam cōmunio-
 nem transferunt, ambos nos audiant, ita ut scri-
 bantur quæ dicemus, & à nobis subscripta eis
 Punice interpretentur, & remoto timore domi-
 nationis eligāt quod uoluerint. Ex ijs enim que
 dicemus

dicemus apparebit, utrū coacti in falsitate rema-
 neant, an uolentes teneant ueritatē. Si enim hæc
 non intelligunt, qua temeritate traduxisti non
 intelligentes: Si autē intelligunt, ambos, ut dixi,
 audiant, & quod uoluerint faciāt. Si quæ etiam
 plebes à uobis ad nos transferunt, quas putas à
 dominis coactas, hoc & ibi fiat, ambos nos au-
 diant, & eligant quod placuerit. Si autē non uis
 hoc fieri, cui non appareat non uos de ueritate
 præsumere: Sed cauenda est ira dei & hic & in
 futuro seculo. Adiuro te per Christum, ut ad ista
 respondeas.

Augustinus Pascentio comiti hereseos Arriane,
 qui in professione fidei eluserat, ac post iactarat
 Augustinū ab ipso superatum, scripto reddit ra-
 tionem fidei suæ, de tribus personis & uno deo,
 deque uerbo hominis. Epistola CLXXXIII

Olueram quidē petente te atque instā-
 te ut meminisse dignaris, imò pro me-
 rito ætatis ac dignitatis tuæ, iubēte te
 de fide Christiana, etiā præsens cū præsentē, in-
 quantū mihi facultatē dñs largiretur cōferre ser-
 monē. Sed quia tibi post prandiū displicuit quod
 inter nos mane placuerat, ut à notarjjs uerba no-
 stra exciperent, ne ulterius dicas quod te audio
 nō tacere, nō me fuisse ausum tibi dicere fidem
 meam, his literis accipe, quod & tu legas, & cui
 uolueris legēdum tradas, & quod uolueris ui-
 cillim scribēdo ipse respōdeas. Iniquū est enim
 ut quisque de alio iudicare uelit & iudicari de se
 nolit. Et de præterito quidē placito nostro quod
 cōdicto meridiano implere noluisse, facile exi-
 stimari potest, quis nostrū fidei suæ fiduciā non
 habuerit: utrū qui uolebat ut diceretur, & time-
 bat ne teneret: an qui usque adeo nolebat eam dis-
 ceptantiū iudicio subtrahi, ut mādāta literis uel
 let etiā legentiū memoriæ cōmendari, ne quis-
 quā uel obliuione opinatus uel dissensione irri-
 tatus, diceret ab aliquo nostrū, aut non esse di-
 ctum quod dictū erat, aut dictū esse quod dictū
 non erat. In his enim solēt latebras suæ male de-
 fensionis inquirere, qui contentionis sunt cupi-
 dios, que ueritatis. Hoc autē nec à te nec à me,
 nec de te nec de me dici posset, si in fide cōdicti
 permaneres, ut uerba nostra exciperent & scri-
 berent, præsertim quia tu ipse in ijs uerbis qui-
 bus fidē tuā pronūciasti, quoties ea repetisti, to-
 ties uariasti, quod nulla credo fraude sed obli-
 uione factū esse. Nam primō dixisti, Credere te
 in deū patrē omnipotentē, inuisibilē, ingenitū,
 incapabilē: & in Iesum Christū filium eius, dñm,
 natū ante secula, per quē facta sunt omnia: & in
 spiritum sanctum. Quibus ego auditis, cum re-
 spondissem, nōdum à te quicquam dictū quod
 meę fidei repugnaret, et ideo si ea scripsisses, me
 his etiam posse subscribere: ad hoc nescio quo-
 modo res perducta est, ut accepta charta, ea ipsa
 quæ dixeris uelles etiam literis tua manu expri-
 mere. Quod cum mihi ad legendū dedisses, ani-
 maduertī minus te scripsisse patrē, cum scripsis-
 ses.

Aug. to. 2

fes deum omnipotentē, inuisibilē, ingenitū, in-
 natum. Quod ubi cōmemorauit non post multā
 allegationē, addidisti patrē, & incapabilē qui-
 dem, quod uerbis dixeris, scripto prætermise-
 ras. Sed nulla hinc à me facta cōmemoratio est.
 Deinde cum dixissem me paratū esse subscribe-
 re, adhuc illa uerba etiam mea esse posse, prius
 quesui, ne quod in mentem uenerat laberetur,
 utrum alicubi scripturarū diuinarum legeretur
 pater ingenitus. Hoc autē feci, quia in exordio
 sermonis nostri cum Arrius & Eunomius com-
 memorati essent, nō à me, sed à fratre meo Ali-
 pio, requirēte quem nam eorum sequutus esset
 Auxentius, qui abs te fuerat nō parua prædica-
 tione laudatus, exclamādo anathematizasti &
 Arrium & Eunomiū: tum cōtinuo flagitasti, ut
 & nos anathematizaremus hominē, quasi
 quisquā homo esset qui hoc uocaretur, sicut Ar-
 rius & Eunomius. Deinde uehementer exige-
 bas, ut hoc uerbū tibi in scripturis ostēderemus
 & statim nobis cōmunicares. Respōdebatur à
 nobis, quia nos Latine loqueremur et illud Græ-
 cū esset, prius querendū esset quid sit hominē,
 & tūc exigendū ut in libris sanctis ostēderetur.
 Tu contra uerbum ipsum crebro repetēs, & in-
 uidiose uentilans, atque in concilijs maiorum nō
 strorum conscriptū cōmemorans, uehementer
 urgebas, ut ipsum omnino uerbum quod est ho-
 minē in sanctis libris ostēderemus: nobis etiā
 atque etiam reuocātibus, quia lingua nostra Græ-
 ca nō esset, prius interpretandū & exponendū
 esse quid sit hominē, tum demū in diuinis lite-
 ris requirendum: quia etsi fortasse nomē ipsum
 non inueniretur, res tamē ipsa inueniret. Quid
 est enim contentiosius, quā ubi de re constat, cer-
 tare de nomine? Hæc ergo quia inter nos iam
 colloquuti fuimus, postea quæ ad id uentū est
 ut fidem tuā sicut cōmemorauit scriberes, quan-
 quam nihil in eis uerbis uiderē nostræ fidei esse
 contrarium, & propterea me dicerem paratū
 esse subscribere, quasi uis (ut dixi) utrum scriptu-
 ra dei cōtineret hoc uerbū, quod pater esset in-
 genitus, & cum scriptū esse respondisses instan-
 tius quærebam ut ostenderes. Tunc unus ex ijs
 qui aderant, quantū intelligi datur fidei tuæ so-
 cius, ait mihi, Quid ergo? Tu patrē genitū di-
 cis? Respōdi, Non dico. Et ille, Si ergo genitus
 nō est, inquit, utique ingenitus est. Cui ego, uides
 inquā, posse fieri ut etiam de uerbo quod in scri-
 ptura dei non est, reddatur tamen ratio unde re-
 cte dici ostēdatur. Sic ergo & hominē quod
 in autoritate diuinorū librorū cogebamur ostē-
 dere, etiam si uocabulum ipsum ibi nō inuenia-
 mus, fieri posse ut illud inueniamus, cui hoc uo-
 cabulum recte adhibitum iudicetur. Quibus di-
 ctis quid hinc tibi uideretur attēdi ut audiremi
 & aisti, Recte factum esse ut ingenitus pater in
 scripturis sanctis nō diceretur, ne illi uel tali uer-
 bo fieret iniuria: Ergo, inquā modo facta est ini-
 iuria deo, & hoc manu tua? Quō audito fateri

K 3 iam

iam corpis, nec te hoc dicere debuisse. Sed cum admoneretur ut si tibi tale uideretur hoc uerbum ut ad dei pertineret iniuriam, deleres illud inde ubi scripseras, considerasti credo posse id recte dici, & posse defendi: & rursus aisti, prorsus ego hoc dico. Tum ego illud quod iam iam dixeram repetiui, ita fieri posse, ut etiam hominum neque scriptum in sanctis paginis inueniatur, & tamen dictum in assertione fidei defendatur, sicut patrem in illis libris nusquam ingenitum legimus, & tamen dicendum esse defenditur. Tunc a me chartam quam dederas abstulisti & conscidisti, & constituimus postmeridianum tempus, ut adessent notarii ad excipienda uerba nostra. atque inter nos ista quantum possemus diligentius tractarem. Venimus ut nostri ad horam conducti, notarios adduximus, & ut tui adessent concedimus. Dixisti rursus fidem tuam, atque in uerbis tuis non audiui ingenitum patrem. Credo quod cogitaueris quid inde mane dictum fuerit, & precauere uolueris. Deinde poposcisti ut ego etiam dicerem fidem meam. Vbi cum postulassem commemorans antemeridianum placitum nostrum, ut ea quae dixeras dictare potius dignareris, tunc exclamasti calumniam parare nos tibi, & ideo uerba tua conscripta uelle retinere. Ibi quid responderim recordari non libet, atque utinam nec tu memineris. Seruaui tamen debitam honorificentiam honorum tuo, nec maledictum deputaui, quod non a ueritate, sed a potestate audire meruissem. Tamen quia uel ipsa uerba repetiui ut pressa uoce dicerem, ita ne calumniam paramus nos tibi: ut ignoscas peto. Sed tu his auditis rursus fide tua sono clariore repetisti, atque in uerbis tuis non audiui deum filium, quod nunquam quoties eam dixisti tacueras. Hic ego tam modeste ut nusquam pulsarem, ut de excipiendis uerbis nostris, quod inter nos placuerat impleretur, etiam ipsam utilitatem de presenti experimento suggesti, dicens, te ipsum non potuisse in memoria uerba tua tibi usitatissima retinere, quando nunquam ea repetere ualuisse uidebamus, cum non aliquid maxime necessarium parares: quantum in posse illos qui nos audiret ita nostrorum meminisse uerborum, ut si quid forte uel tu de meis uel ego de tuis uerbis uellem retractare atque discutere, ualeret seu dictum seu non dictum liquido recordari, in qua nobis difficultate facile notariorum recitatio subueniret. Tunc indignanter dixisti, melius fuisse ut meam famam semper audires, eo quod longe inferior me expertus esses, quam tibi illa iactasset. Tunc ego commemorauit, cum te ante prandium salutareremus, & eam famam nobis praedicasses, hoc me dixisse, quod de me illa mentita sit. Hic sane aisti uerum me dixisse. Proinde cum duo tibi de me diuersa loquuti sint, aliud fama mea, & aliud ego, magis utique gaudere debeo, me potius quam illam repertum esse ueracem. Sed quia scriptum est, Solus deus uerax, omnis autem homo mendax: uereor ne hoc quoque de me temere dix-

rim. Neque enim in nobis ipsis uel per nos ipsos ueraces sumus cum sumus, sed cum ille in seruis suis loquitur qui solus est uerax. Haec si ut narraui gesta esse recolis, uides quam non debeas iactare apud homines, quod non ausus sum tibi asserere fidem meam, quando quidem in fide nostri placiti stare nolui. Et uir tatus qui pro fide quam reipublicae debes, non times maledicta provincialium, pro fide quam Christo debes, times calumnias episcoporum. Deinde cum disputationi nostrae etiam honoratos uiros interesse cupueris, miror quomodo in ipsa deuotione calumniae uerba tua times a notariis conscribi, et ex ore tuo a clarissimis testibus non times audiri. Nonne consideras difficile esse ut homines suspicentur, te a nobis ullam formidasse calumniam ut uerba tua excipi nolles, sed cum cogitasses retentum te fuisse in uerbo ante prandium manu tua conscripto, simul etiam cogitasse non tam facile te notariorum tabulas delere potuisse, quam facile illam chartulam conscidisti. Si autem dicis non illa ita gesta esse ut a me narrata sunt, aut tu obliuione falleris, non enim audeo dicere mentiris, aut ego uel similiter fallor uel metior. Vides ergo quam recte dicam ea quae de his maxime rebus geruntur excipi atque conscribi oportere, & quam tibi quoque hoc ipsum recte placuerat, nisi postmeridianus timor antemeridianum placitum frangeret. Audi ergo iam fidem meam, potens est misericordia domini dei nostri quae praestet me quod credidi sic loqui, ut nec eius offendam ueritatem, nec humanitatem tuam. In omnipotentem deum patrem me credere profiteor, eumque aeternum ea aeternitate, hoc est immortalitate, dico, quam solus deus habet: hoc & de filio eius unigenito credo in forma dei, hoc & de spiritu sancto qui spiritus est dei patris & filii eius unigeniti. Sed quia ipse dei patris unigenitus filius, dominus & deus noster Iesus Christus, postea quam uenit plenitudo temporis opportuni, ad diem salutis nostrae, formam serui accepit, multa de illo in scripturis secundum formam dei dicuntur, multa secundum formam serui. Quorum exempli gratia, duo quaedam commemoro, ut singula ad singula referatur. Secundum formam dei de seipso dixit, Ego & pater unum sumus. Secundum formam serui, Quoniam pater maior me est. Quod autem de deo scriptum est: Qui solus habet immortalitatem. & Inuisibili soli deo honor & gloria, & caetera huiusmodi, non de patre tantum accipimus, sed etiam de filio, quod ad formam dei attinet, & de spiritu sancto. Pater enim & filius & spiritus sanctus unus deus est, & solus uerus deus, & solus immortalis secundum incommutabilem omnino substantiam. Si enim de carne diuersi sexus dictum est, Qui adhaeret meretrici, unum corpus est: & de spiritu hominis qui non est quod dominus consequenter scriptum est, Qui autem adhaeret domino unus spiritus est: quantum magis deus pater in filio, & deus filius in patre, & deus spiritus patris & filii

Fides Augustini

Gal. 4

10. 10

10. 14

1. Tim. 6

1. Tim. 1

1. Cor. 8

De trim. cap. 3

filii unus deus est, ubi nulla est diuersa natura, cum pro diuersis modo quodam sibi coherentibus dicatur uel spiritus unus uel corpus unum. Et cum pro anima & corpore sibi coherentibus dicatur, unus homo, cur non multo magis de patre & filio sibi coherentibus dicatur unus deus, cum sibi in separabiliter cohæreant quomodo non corpus & anima? Et cum corpus & anima sit unus homo, quauis corpus & anima non sint unum, cur non multo magis sit pater & filius unus deus, cum pater & filius unum sint, secundum illam ueritatis uocem: Ego & pater unum sumus. Item cum homo interior & homo exterior non sint unum, neque enim eiusdem naturae est exterior cuius interior, quia exterior cum nuncupato corpore dicitur homo; interior autem in sola rationali anima intelligitur, utrumque tamen simul non homines duo, sed unus dicitur: quanto magis pater & filius unus deus est, cum pater & filius unum sint, quia eiusdem naturae uel substantiae sunt, uel si quo alio uocabulo congruentius dicitur id quod deus est, unde dictum est: Ego & pater unum sumus. Itaque unus spiritus domini & unus spiritus hominis, & non sunt unum, & tamen ille cum coharet domino, non sunt duo, sed unus spiritus: & unus homo interior & unus homo exterior non sunt unum, & tamen eius connexionem uinculi naturalis simul utrumque non duo, sed unus homo. Multo magis igitur cum filius dei dicat: Ego et pater unum sumus, unus est deus pater, & unus est deus filius, & tamen simul utrumque non duo, sed unus deus. Quod enim fecit in multis sanctis in adoptionem filiorum uocatis eohæredibus Christi, una fides & una spes & una caritas, ut esset eis una anima & cor unum in deum: hoc praecipue cogit intelligi una eademque patris & filii natura, si ita dicendum est deitatis, ut pater & filius qui unum sunt, & inseparabiliter unum sunt, & sempiternae unum sunt, non sint duo dii, sed unus deus. Illi enim homines per consortium & communionem unius eiusdemque naturae, qua omnes homines erant, unum erant. Et si aliquando secundum diuersitates uoluntatum & sententiarum, opinionum morumque dissimilitudines non erant unum, erunt autem plene perfectaque unum, cum peruentum fuerit ad eum finem ut sit deus omnia in omnibus. Deus autem pater & filius eius, uerbum eius deus apud deum semper atque ineffabiliter unum sunt, unde magis non duo dii, sed unus deus. Homines autem minus intelligentes, quid propter quid dicant, potentes uolunt habere sententias: & scripturis non diligenter scrutatis, cum arripuerint defensionem cuiusque opinionis, & ab ea uel nunquam uel difficile inflectunt, dum docti atque sapientes magis putari quam esse concupiscunt, ea quae propter formam serui dicta sunt, uolunt transferre ad formam dei: Et rursus quae dicta sunt ut ad se inuicem personae referant, uolunt nomina esse naturae atque substantiae. Fides autem nostra est, patrem & filium & spiritum sanctum

unum deum credere & confiteri, nec tamen eum qui filius est patrem dicere, nec eum qui pater est filium, nec eum qui spiritus patris & filii est, aut patrem aut filium nuncupare. His enim appellationibus hoc significatur, quod ad se inuicem referuntur, non ipsa substantia qua unum sunt. Nam et pater cum dicitur, non nisi alicuius filii dicitur, & filius non nisi alicuius patris intelligitur, & spiritus secundum id quod ad aliquid refertur, spirantis alicuius est, & spirans utique spiritu spirans est. Non autem ista corporaliter sentiuntur, nec usitato more intelliguntur in deo. Qui potens est facere, sicut dicit Apostolus, supra quam petimus & intelligimus. Si autem facere, quanto magis esse? Nam hoc nomen quod spiritus dicitur, non secundum id quod refertur ad aliquid, sed secundum id quod aliqua natura significatur, omnis in corporea natura spiritus in scripturis appellatur, unde non tantum patri & filio & spiritui sancto, sed omni rationali creaturae & animae hoc uocabulum congruit. Unde dominus dicit: Spiritus est deus: & ideo qui adorant deum, in spiritu et ueritate oportet adorare. Scriptum est etiam: Qui facit angelos suos spiritus. Dictum est & de hominibus quibusdam: Quoniam caro sunt & spiritus ambulans & non reuertens. Et Apostolus ait: Nemo scit quid agat in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est. Item scriptum est: Quid scit spiritus filiorum hominum si ascendat ipse sursum, & spiritus pecoris si descendat ipse deorsum in terram. Dicitur etiam spiritus in scripturis secundum quandam distinctionem in ipsa una unius hominis anima. Unde Apostolus dicit: Ut integer spiritus uester & anima & corpus in diem domini nostri Iesu Christi seruetur. Item in alio loco: Si orauero lingua, spiritus meus orat, mens autem mea infructuosa est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente. Proprio autem modo quodam dicitur spiritus sanctus, secundum quod refertur ad patrem & filium quod eorum spiritus sanctus sit. Nam secundum substantiam, quoniam semel dictum est: Spiritus est deus, & pater spiritus est, & filius, & ipse spiritus sanctus, nec tamen tres spiritus, sed unus spiritus, sicut non tres dii, sed unus deus. Quid miraris? Tantum ualet pax, non qualiscumque ut solet intelligi, nec talis qualis laudatur in hac uita per concordiam charitatemque fidelium, sed illa pax dei, quae sicut dicit Apostolus, supergreditur omnem intellectum. Quem? nisi nostrum, id est omnis rationalis creature? Quapropter considerantes infirmitatem nostram, & audientes Apostolum confidentem & dicentem: Fratres ego me non arbitror apprehendisse. & Qui se putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oporteat eum scire, cum diuinis scripturis quantum possumus colloquamur sine contentione pacati, non inani ac puerili animositate studentes alterutrum uincere, ut pax Christi potius uincat in cordibus nostris, quantum eam nobis & in hac uita peret

5. De trim. cap. 11

Eph. 3

14. De trim. cap. 16

Ioan. 4

Psal. 103

Psal. 77

1. Cor. 14

Eccl. 3

1. Thess. 5

1. Cor. 14

Philip. 4

Philip. 3

1. Cor. 8

pere posse donauit: ut cogitantes quid eadē pax inter fratres egerit, quorū ex tam multis animis & multis cordibus fecit animā unā & cor unū in deum, debita pietate credamus, multo maxime in illa pace dei quæ superat omnem intellectum, & patrē & filium & spiritū sanctum non esse tres deos, sed unū deum, tanto excellentius quā istorum erat anima & cor unum, quanto illa pax quæ superat omnem intellectum excellentior est ista pace quam tenebat omnī illorū cor unum & anima una in deum. Filium autē hominis eundem dicimus quem filium dei, non tamen propter formā dei, in qua est æqualis deo patri, sed propter acceptā formā serui, qua maior est pater. Et quia eundem filium hominis dicimus, propter hoc & filium dei crucifixum fatemur, non ex uirtute diuinitatis, sed ex infirmitate humanitatis: nō ex sue nature permixtione, sed ex nostra susceptione. Iam nunc paululum intuerē quæ scripturarū eloquia nos cogāt unum dominum deum cōfiteri, siue tantum de patre, siue tantum de filio, siue tantum de spiritu sancto, siue simul de patre & filio & spiritu sancto interrogemur. Certe scriptū est: Audi Israel dominus deus tuus deus unus est. De quo dictū putas? Si tantū de patre, non est dominus deus noster Iesus Christus. Et ubi est uox illa tangētis & clamantis, Dominus meus & deus meus: quam Christus ipse nō reprehendit, sed approbavit, dicens: Quia uidisti me, credidisti. Porro si & filius dominus deus est, & pater dominus deus est, & ambo iā duo domini & duo dī, quo modo erit uerū, Dominus deus tuus, deus unus est? An forte pater est unus dominus, filius autē non unus dominus, sed tantum dominus, sicut sunt dī multi & domini multi, nō sicut ille unus de quo scriptū est, Dominus unus est? Quid ergo respondebimus Apostolo dicenti, Nam etsi sunt qui dicunt dī, siue in celo, siue in terra, sicuti sunt dī multi & domini multi, nobis tamē unus deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & unus dominus noster Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum? Porro si quod de uno deo patre dicitur, cogit inde filium separare, dicant qui audent, non posse iam intelligi dominum patrem, quia unus, inquit, dominus noster Iesus Christus. Nam si unus, utiq; solus. Si solus, quomodo & pater: nisi quia et ipse & pater, un⁹ deus & solus deus, non separato spiritu sancto. Vnus ergo deus pater, & cum illo filius unus deus, quamuis non cum illo unus pater. Itemq; unus dominus Iesus Christus, & cum illo unus dominus pater, quamuis non cum illo unus Iesus Christus, tanq; & pater sit Iesus Christus. Hoc enim nomen ex dispensatione misericordie susceptæq; humanitatis assumptum est. An forte quod ait Apostolus, Vnus dominus noster Iesus Christus, per quē omnia: non uultis adiungi quod dictū est Vnus, ad id quod est Dominus, sed ad id quod ait Per quem omnia, ut nō unus

dominus, sed unus per quē omnia intelligatur, ut nō sit pater per quem omnia, sed pater solus ex quo omnia, & filius solus per quem omnia? Si ita est, iam tādē fatemini unum dominum & deum nostrū esse patrē & filium. Quis enim cognouit sensum domini? Aut quis cōsiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniā ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, ipsi gloria. Neq; enim dixit, Ex patre omnia, & per filium omnia, sed ex ipso & per ipsum & in ipso: quo? nisi domino, de quo ait, Quis enim cognouit sensum domini? Ex domino ergo & per dominum & in domino omnia, non alio illo & alio isto, sed uno domino: quia non dixit Ipsi gloria, sed Ipsi gloria. Quod si quisquā dicit, id quod ait Apostolus, Vnus dominus Iesus Christus per quem omnia, non intelligi unus dominus, nec unus per quē omnia, sed unus Iesus Christus, qui unus Iesus Christus etiam dominus dicitur, non tamen ut unus dominus sit, sed ut unus Iesus Christus: quid dicturus est cum audierit eundem Apostolū clamantem, Vnus dominus, una fides, unū baptisma, unus deus & pater omnium? Cum enim deum patrem hic commemoraret, ubi ait, Vnus deus & pater omnium: proculdubio id quod ibi dixit, Vnus dominus, quem nisi Iesum Christum uoluit intelligi? Si ergo eis placet, desinat esse dominus pater, quia unus est et dñs Iesus Christus. Quod si absurdum & impium est opinari, discamus intelligere unitatē patris & filij & spiritus sancti, ut quod de uno solo deo dictum fuerit, non continuo prohibeamur de filio uel de spiritu sancto intelligere: quia pater quidē non est filius, & filius nō est pater, & spiritus utriusq; nō est pater aut filius, sed tamē & pater & filius & spiritus sanctus, unus solus est uerus dñs deus. Neq; enim spiritus sanctus si aut deus aut uerus deus non esset, tēplū eius essent corpora nostra. Nescitis, inquit, quia corpora uestra templū in uobis est spiritus sancti quem habetis à deo? Et ne quisquā ipsum spiritū negaret deū, continuo sequutus ait, Et nō estis uestri, Empti enim estis precio magno, Glorificate ergo & portate deū in corpore uestro, eū scilicet cuius templū corpora nostra esse prædixerat. Iam hoc mirabile est, si uerū est quod uos audio dicere, ita esse spiritū sanctum minorē filio, sicut patre minor est filius. Cum enim corpora nostra membra sint Christi, sicut dicit Apostolus: itēq; corpora nostra templum sint spiritus sancti, sicut idem ipse dicit Apostolus, nimum miror, quomodo sint membra maioris, templū minoris. An forte iam placet dicere spiritū sanctum domino Iesu Christo esse maiorem? Videtur enim suffragari huius opinionī etiam illa sententia. Quoniā qui dixerit uerbum aduersum filium hominis, remittetur ei, Qui autē dixerit aduersus spiritū sanctū, nō remittet ei neq; in hoc seculo neq; in futuro. Periculosius enim peccat in maiorem q̄ in minorem

norem: Nec separari fas est filium hominis à filio dei, quia ipse filius dei factus est filius hominis, nō mutando quod erat, sed assumēdo quod non erat. Sed absit etiam talis impietas, ut spiritus sanctus maior filio esse credatur. Non ergo facile in peruersum moueant quæ ita dicuntur, quasi ostendāt alterum altero esse maiore. Nam quædam etiā sic dicuntur, ut hominibus parum intelligentibus & ipse filius maior patre uideatur. Quis enim cum fuerit interrogatus, quid sit maius, uerum an ueritas, nō potius respondeat ueritatem esse maiorem? Ab illa enim uera sunt quæcunq; uera sunt. Non autem ita est in Deo. Nam filium maiorem patre utiq; non dicimus, & tamen filius dicitur esse ueritas: Ego sum, inquit, uia, ueritas & uita. De patre autem tantum modo uos uultis intelligi quod ait, Ut cognoscant te unū uerum deum, & quē misisti Iesum Christū: ubi nos subaudimus, etiam Iesum Christum uerū deū: ut hæc sit sententia: Te & quem misisti Iesum Christū cognoscant unum uerum deum: ne illa consequatur absurditas, ut si propterea nō est uerus deus Iesus Christus, quia dictum est patri, Te unum uerum deum: propterea nō sit dominus, pater, quia dictū est de Christo, unū dominus. Veruntamē secundū prauū intellectū, uel potius errorē, maior est deus ueritas quā deus uerus, quia uerus à ueritate est. Maior ergo patre filius, quia iste est ueritas, ille uerus. Hanc peruersitatē pellit ex animo, qui dixerit patrem uerum deum esse gignendo ueritatem, nō participando. Non est autem alia substantia ueri gignentis, & alia genitæ ueritatis. Sed cum ad hæc contēplanda infirmus sit oculus cordis humani, accedit ut de cōtentione etiā turbulentus sit. Et quādo ista conspiciet? Dicit scriptura: Filium dei dominū & saluatorem nostrum Iesum Christum, uerbum dei esse & ueritatem & sapientiā: & homines eum ante incarnationem quam de Maria uirgine accepit, sine ulla omnino susceptione corporeæ creaturæ, per ipsam naturā & substantiā suam qua uerbum dei est, & sapientiā dei, uisibilem & corruptibilem dicunt, dum sibi uolunt constare quod sentiunt, de patre tantummodo esse dictum, inuisibili in corruptibili soli deo. Rogo te, uerbum hominis nō est uisibile, nedum uerbum dei. Iam uero sapientia illa, de qua dictū est: Attingit ubiq; propter suam mundiciā, & nihil inquinatū in eam incurrit, & in seipsa manens innouat omnia, & si qua similia quæ numerari non possunt: si corruptibilis est, nescio quid dicam, nisi ut doleam præsumptionem humanam, & mirer patientiā diuinam. Cum uero de illa dictum sit, Cādor est enim lucis æternæ: nec uestri, ut arbitror, iam dicunt lucem patris, quæ quid est, nisi eius substantia, fuisse aliquando sine candore à se genito, sicut ista in diuinis & spiritualibus & incorporeis & incommutabilibus credi & utcunq; intelligi possunt. Audio enim iam eos emendasse, an for

te falsum est hoc eos aliquādo dixisse, quod fuerit aliquādo pater sine filio, tanquam fuerit lux æterna sine candore quē genuit. Quid ergo dicemus? Si natus est filius dei de patre, iam pater destitit gignere: & si destitit, cœpit. Si autē cœpit gignere, fuit aliquādo sine filio: sed nūquam fuit sine filio, quia filius eius sapientia eius est, quæ cādor est lucis æternæ. Ergo semper gignit pater, & semper nascit filius. Hic rursus timendum est, ne putet imperfecta generatio, si non dicimus natum esse, sed nasci. Compatere mecum obsecro, in his angustijs humanæ cogitationis & linguæ, & pariter confugiamus ad spiritum dei per prophetam dicentem: Generatio nem eius quis enarrabit? Hoc unum peto interim ut diligētē exquiras; utrum alicubi diuina scriptura de diuersis substantijs dixerit, q̄ unum sint. Si enim non inuenitur dictum, nisi de ijs rebus quas constat esse unius eiusdemq; substantiæ, quid opus est ut rebellemus aduersus uerā & catholicam fidem? Si autem inuenieris alicubi hoc scriptū, etiam de diuersis substantijs tunc aliud cogar inquirere, unde ostendam recte hominum dictum patrem & filium. Nam si illi qui scripturas nostras aut nesciunt, aut nō laboriose scrutantur, & tamē filium eiusdem substantiæ & æqualem patri credūt, dicant eis qui hoc nolunt credere, cum tamē deum patrem filium habere unigenitū credant, noluit deus habere æqualem filium, aut nō potuit? Si noluit, inuidus est: si non potuit, infirmus est: utrumuis autem horum de deo sentire sacrilegū est: nescio utrū possint inuenire quid dicant si nolint res absurdissimas & stultissimas dicere. Ecce quantū potui exposui tibi fidem meam: & plura quidē dici possunt & diligētius disputari. Sed ueeor ne ista ipsa quæ dixi oneri sint occupationib. tuis, tamen ea non solum dictata conscribi uolui, sed etiam manu mea subscribēda curauī, quod quidem & antea uoluerā, si quod inter nos placuerat seruari. Sed modo certe puto iam non à te debere dici, timuisse me tibi dicere fidē meam, quando nō solum dixi, sed scriptam subscripsi, ne me quisquam dicat aut dixisse quod nō dixi, aut non dixisse quod dixi. Hoc fac & tu, si iudices quæris, non qui in ore tuo reuerentur personam tuam, sed qui in literis tuis exerāt libertatem suam. Si enim calumniā times, quod nullo modo auderem dicere, nisi hoc ipse dixisses, licet tibi non subscribere. Nam & ego propterea nolui nomen tuum scribi in his meis literis, ne hoc forte noluisses. Facile est ut quisq; Augustinum uincat, uideris utrum ueritate an clamore. Non est meū dicere, nisi quia facile est ut quisq; Augustinū uincat, quāto magis ut uicisse uideatur. Aut & si non uideatur, uicisse dicatur facile est. Hoc nolo magnum putes, nolo pro magno appetas. Nam cū aduerterint homines in hac retā ingentē famē cordis tui, multi gaudebunt se inuenisse occasionē, ut ad pauca euge euge tam potē-

potentem uirum faciant amicum. Nolo dicere A
quia si non faueant, uel si contrariam sententiam
proferant, etiam formidare poterunt inimicum,
inepte quidem & stulte, sed tamen plerique homi-
nes ita sunt. Noli ergo attendere quomodo uin-
catur Augustinus, qualiscumque unus homo, sed at-
tende potius utrum uinci possit hominibus, non
ipsum uerbum Græcū, quod facile non est intelli-
gētibus irridere, sed illud quod scriptū est: Ego
& pater unū sumus: & Pater sancte, serua eos in
nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unū sicut
& nos. Itē paulo post: Non pro his autē rogo tan-
tum, inquit, sed & pro eis qui credituri sunt per
uerbum eorū in me, ut oēs unum sint, sicut tu pa-
ter in me, & ego in te, ut et ipsi in nobis unū sint:
ut mundus credat quia tu me misisti, & ego cla-
ritatē quam dedisti mihi dedi illis; ut sint unum
sicut & nos unū sumus: ego in eis, & tu in me, ut
sint cōsummati in unū. Vide quoties dixit, Sint
unū sicut & nos unū sumus: nusquā tamē dixit,
Ipsi & nos simus unū: sed, Sicut ego & tu sumus
unū, sic & ipsi in nobis sint unum. Quia sicut illi
erant unius eiusdemque substantiæ, quos etiā unius
participes uitæ æternæ facere uolebat: ita de pa-
tre & filio propterea dictū est: Vnū sumus, quia
unius sunt eiusdemque substantiæ, & non partici-
pes uitæ æternæ, sed ipsa principaliter uita æter-
na. Et poterat dicere secūdum formam serui: &
ipsi unum sumus, aut unū simus: nec tamen hoc
dixit, quia unam substantiam patris & suam, &
unam illorum uolebat ostendere. Si autē dixisset,
Ut tu & ipsi unum sitis, sicut ego & tu unum
sumus: aut, Ut tu & ego & ipsi unum simus, si-
cut ego & tu unum sumus, nemo nostrum recu-
saret posse dici unū sunt, etiam diuersas substan-
tias. Nunc autē uides quam non ita sit, quia non
ita dixit, & sæpe dicendo uehemēter commen-
dauit quod dixit. Inuenis ergo in scripturis ali-
quid unum de diuersis naturis, sicut supra osten-
dimus, sed additur uel subauditur, quid unum:
sicut ex anima & corpore dicimus unū animal,
& una persona, & unus homo uel est uel sunt.
Sine aliqua uero adiunctione dici unum sunt, si
inuenis in scripturis, nisi de ijs que unius sub-
stantiæ sunt, iustissime flagitabis ut aliud profe-
ramus unde hominibus demonstramus. Sūt enim
& alia multa, sed interim de hoc uno cogita de-
posito studio contētionis, ut habeas propitium
deum. Non enim bonū hominis est hominem
uincere, sed bonū est homini ut eum ueritas uin-
cat uolentē, quia malum est homini ut eum ueri-
tas uincat inuitum. Nam ipsa uincat necesse est,
siue negantē siue confitentē. Da ueniam si quid
liberius dixi, non ad contumeliam tuam, sed ad
defensionem meam. Præsumpsi enim de graui-
tate & prudentia tua, quia potes considerare,
quantam mihi respondendi necessitatem impo-
sueris: aut si hoc non recte feci, & huic da ueniā.
Huic scripturæ a me dictatæ & relectæ ego Au-
gustinus subscripsi.

Augustinus Pascentio, de eadem re ugens ut
explanet fidem suam. Epist. CLXXV

S I dicis te mihi dixisse fidem tuam, &
me tibi noluisse dicere fidem meam,
quod te audio nō tacere, recordare
obsecro quæ utrumque sit falsum. Nam
nec tu mihi uoluisti dicere fidē tuam, et ego tibi
fidem meam non dicere nolui, sed ita dicere uo-
lui ut nemo posset dicere, aut dixisse me aliquid
quod non dixerim, aut non dixisse quod dixe-
rim: diceres autem mihi fidem tuam, si hoc dice-
res unde dissentis a nobis. Si diceres, Credo in
deum patrem qui filium fecit primā creaturam
ante omnes cæteras creaturas, & in ipsum filiū;
nec equalem patri, nec similem nec uerū deū,
& in spiritum sanctum factum per filium post fi-
lium: hæc enim uos audio dicere. Aut si forte fal-
sum est quod ista dicatis, hoc potius abs te uolo
scire. Si autem uerum est quod ista dicitis, uolo
scire quemadmodū ea de scripturis sanctis de-
fendatis. Nunc autē dixisti, Credere te in deum
patrem omnipotentē, inuisibilem, immortalē,
non ab aliquo genitū, & ex quo sunt omnia. Et
in filium eius Iesum Christum, dñm natum ante
secula, per quem facta sunt omnia. Et in spiritū
sanctum. Hæc fides non est tua, sed utriusque no-
strum: quemadmodum si adiungeres quod eun-
dem filium dei Iesum Christū etiā Mariā uirgo
peperit, quod pariter credimus, & si qua alia cō-
muniter cōfitemur. Si uoluisses ergo tuam dice-
re, non istam diceres quæ communis est nobis,
sed illam potius in qua dissentimus a uobis: hæc
& præfens dicerem, si quemadmodū placuerat
uerba nostra exciperentur. Sed quia hoc noluis-
ti, dicēs te a nobis timere calumniā, et a placito
cui mane cōsenserās, post prandiū recessisti, ut
quid dicerē, quemadmodum uelles me dixisse
narrares, & ego nō haberem unde ostenderem
quid uel quemadmodū dixerim: noli ergo ultē-
rius iactare quod tu fidē tuam dixeris, & ego meā
non dixerim: quia sunt homines qui considerēt
me potius habuisse fiduciā fidei meæ, qui eā scri-
bi uoluerim: te autē nō habuisse, dū quali calum-
niā pertimescis. Paratus ergo eras negare si tibi
objiceret quod cōtra fidē meā aliquid dixeris.
Vide ergo quid de te ipse sentiri feceris. Quod
si obiectū non eras negaturus, cur dictum scribi
noluisti, præsertim cū magnopere uoluisses etiā
honoratos uiros nostro interesse sermoni? Cur
ergo uolens calumniā deuitare notariōrum sty-
lum timebas, & clarissimorū testimoniū non ti-
mebas? Si autē sic uis ut etiam ego dicam fidem
meam, quomodo te dicis dixisse tuā, ego etiam
breuius possum dicere, Credere me in patrē &
filium & spiritū sanctum. Si autem propriū ali-
quid unde dissentis a me uis audire, Credo in pa-
trem & filium & spiritum sanctum, nec filium
dicens patrē, nec patrē filium, nec utriusque spi-
ritum sanctū uel patrē uel filium, & tamen pa-
trem deum, & filium deum, & spiritū sanctum
deum

deum solum æternū & immortalem propria sua
substantia, sicut deus solus & æternus & immor-
talis est, ea diuinitate quæ est ante secula. Hoc si
tibi displicet, & placet a me audire quemadmo-
dum de scripturis sanctis asserat, lege etiam illud
quod prolixius conscriptū mihi benignitati tuæ.
Si autē illud tibi non uacat legere, nec mihi uacat
frustra uerba iactare. Possum tamen quantū do-
minus dederit facultatis uel dictanti tibi uel scri-
benti, ego quoque uel dictando uel scribendo ad
quod uolueris respondere. Huic scripturæ a me
dictatæ & relectæ ego Augustinus subscripsi.

Pascētius Augustinū cōtumeliose cōpellat, urgēs
ut proferat quis e tribus personis sit unus deus,
ad consiliū sub arbitris prouocās. CLXXVI

O Præterea te, frater dilectissime, pri-
stini erroris tui consiliū deponere,
nunc miror te in ipso adhuc perma-
nere, sicut epistola quam ad me misisti clamat.
Nam ita est dignatio tua, sicut sitiens nimio calo-
re accensus, si inuenerit aquam cœnosam, & se
inde ingurgitauerit: postea etiam si lympidissi-
mam & frigidam reperies biberit, non satis pro-
ficere potest, quandoquidē cœno semel eius cor
et anima obruitur. Denique quod pace tua dicam,
ita est consiliū præstantiæ tuæ, sicut arbor cur-
ua et nodosa que nihil in se rectū habet, et aciem
peruertit oculorū. Rescribit mihi sanctitas tua,
patrem deum, filiū deum, spiritū sanctum deum,
sed unum deū. Quis e tribus unus deus? an forte
est una persona triformis, quæ hoc nomine nun-
cupetur? Tu si uoluisses & confideres de profes-
sione tua, resideres mecū cū coepiscopis tuis pu-
ro ac pacifico animo & spiritu, & cōferres de ijs
quæ sunt dei, & quæ ad gloriam & gratiam spiri-
talem pertinent. Vnde quid opus est scribere &
rescribere quod nos non ædificat?

Augustinus deum unum profitetur, triformem
negat, consiliū non detractat, si excipiant quæ
dicuntur. Epist. CLXXVII

L Itera tuæ nec ad reddenda conuitia
me prouocare, nec a reddendis lite-
ris reuocare potuerunt. Ea quippe
quæ scripsisti mouerent me, si a ueritate dei non
a potestate hominis dicerentur. Dixisti consiliū
meum arborem curuam & enodosam, que nihil
in se rectum habet, et aciem peruertit oculorum.
Quid in me diceres, si a placito quod inter nos
manifestaueramus, ego recessissem, & in re facil-
lima que recte placuerat, curuam refragationem
& nodos difficultatis posuissem? Neque enim a-
qua cœnosa ingurgitatum me iudicares, sed per
fidia, quod multo peius est, ebrietate submer-
sum, si non talis post prandium redissem, qualis
ante prandium recessissem. Sed ecce nunquid
non rescripsisti quod uoluisti, & nullam calum-
niam formidasti. Sic ergo potes & cætera, ut sit
quod uel nos ipsi, uel alij possint considerare &
iudicare. Quod enim dicis triformem dei perso-
nam me credere, si legere dignatus fuisses aliud,

A quod aliquanto prolixius misi, & ad ea quæ ibi
scripta sunt respondere uoluisses, hoc fortasse nō
diceres. Sed tamen ecce, & hoc ipsum quod tri-
formem dei personam dicam, & dictasti & con-
scriptum misisti, & nullam calumniā timuisti.
Ecce ostendisti uerum esse quod dico, non ideo
te sicut placuerat quum simul essemus uerba tuā
dictare noluisse quia calumniā timebas, sed quia
de ueritate non confidebas: modo quia iam tibi
placuit dictare, an triformem dei personam cre-
dam, respondeo non me ita credere: una quippe
forma est, quia una (ut ita dicam) deitas, & ideo
unus deus pater & filius & spiritus sanctus. Tu
autem, peto, digneris breuiter respondere, quo-
modo accipias quod ait Apostolus: Qui adhæ-
ret meretrici, unum corpus est: qui autem adhæ-
ret domino, unus spiritus est. Diuersi enim sexus
corpora sibi adhærentia, unum corpus dixit. Et
cum spiritus humanus nullo modo possit dice-
re: Ego & dominus unum sumus: tamen cum ad-
hæret domino, unus spiritus est: quanto magis
ille qui uerissime dixit: Ego & pater unum su-
mus, quia inseparabiliter patri cohæret, ipse &
pater unus deus est? Si tamē uel hoc uerbum ad-
mittitur in illa diuinitate, ut dicamus cohæret,
quod nunquam omnino uel fuit uel esse poterit
ulla distantia separatum. Ad hoc respōde, utrum
tibi placeat biforem spiritum dici, quando qui
adhæret domino, unus spiritus est. Quod si tibi
non placet, nec ego triformem deum dixi patrē
& filium & spiritum sanctum, sed unum deum.
Si autem in præsentia uis ut colloquamur, gra-
tiam quidem habeo dignationi & beneuolentiæ
tuæ. Sed sicut iam mihi aliud quod uoluisti re-
scribere dignatus es, ita dignare rescribere di-
ctaturos nos esse quæ dicturi sumus, & non de-
ero uoluntati tuæ, quantum me adiuuerit domi-
nus. Nam si scribis, & scribo: non nos ædificat,
quomodo nos ædificat, dicis, dico, ubi post uer-
borum strepitum nō inuenimus quod legendo
recēseamus? Augustinus hæc dictauit, & relectis
subscripsi. Abstineamus nos a conuitijs, ne tem-
pus inaniter impendamus, & ad id quod agitur
inter nos potius aduertamus.

Non est epistola, sed altercatio, ad quam prouo-
carat Pascentius Arrianus, homo simpliciter im-
pudens. Habita est autē notarijs quæ dicebantur
excipientibus, arbitro Laurētio, Hippone regio,
in domo Amicia, secundum Augustini sententiā
pronunciatū est. Mirum est autem Pascentiū tam
male instructū ad certamen uenisse, cum tam glo-
riose prouocaret. Epist. CLXXVIII

L Aurentius uir clarissimus partibus
& personis in cominus positus di-
xit: Dei discutiendū est negociū, na-
turæque eius, in qua plerique labuntur
homines, examinanda perfectio, si
post illud totum quod pars parti, persona per-
sonæ conuitij intulit pridem, iam in utrisque ma-
net serenitas animorum, uenerande Augustine.
&

& Pascenti nobilissime dignamini profiteri. De deo enim disputans animus debet serenior inueniri, quia repulsis animositatis caliginibus, menti sese pura ad intelligendam naturam suam magnitudinem facilius offert. Fidem igitur uestram ex professione opinionum primitus agnoscere uolo, tum demum requirere, utrum liceat praeter scripturarum diuinarum eloquia usurpationis defensionis merito aliquid affirmare. Augustinus episcopus dixit: Sunt aliqua fidei necessaria a patribus posita, quae in uerbis diuersarum linguarum aliter sonant, aliud intus continent in secreto: sicut ipsa caro Christi dei & hominis, hominis pleni infirmitatem ostendebat exterius, diuinitatis uirtutem gerebat interius. Tamen fidem reipublice debens uir clarissimus Pascentius, quae ipse extitit prouocator, fidei quoque suae quam Christo debet, quae etiam suam credit animam gubernari, dignetur nomen edicere, quia potestatis, aetatis etiam, simulque prouocationis eius ordo id fieri iustissime flagitat. Mihi enim placet te iudicem praesidere, quod etiam ipsi placuisse manifestissime comprobatur. Laurentius uir clarissimus dixit: Tuae excellentiae merito, Pascenti uir nobilissime, nos admodum paruissime clarum est. Tremens enim in tantae rei negotio praesideo cognitor, formidans, ne de tantae omnipotentiae natura secus quid credens reatum incurram. Sacramento enim me meum animam animamque memini constrinxisse, ne tuas intentiones ulla ratione palparem, nec aliquid a iustitia longius cohiberem. Tua enim delectioe iudex in cognitione fidei inter utrosque uideor praesidere. Partis ergo est diuerso sistentis, cui defensionis uerba Augustinus uir grauissimus se impensurum ostendit, postulationem quam petit, quia et ratione non caret, dignare effectui mancipare, nomenque simul propriae religionis edicere. Pascentius uir clarissimus dixit: Nec praesens prudentissimus suae fidei episcopus Augustinus me negare potest Christianum: in patrem ingenitum, & in filium genitum, & in spiritum sanctum me credere profiteor, sed non unius aequalisque substantiae uel naturae. Et quoniam hesternae die, cum laudabiliter sanctum uirum & omnis scientiae Auxentiū nominarem, & quem idem uir est duobus fuisse sequutus, utrum Arrium an Eunomiū, idem frater Augustinus scrupulosius inquireret, ego anathema continuo memoratis Arrio & Eunomio dicere non dubitavi, flagitans ut ipse quoque homusion anathematizaret, eo quod scriptum in libris dominicis minime reperiatur. Quod facere omnino in nullo consensit, unde se proculdubio homusionum euidenter ostendit: & quam pergrauae sit, ipse prorsus aduertis, scripturarum auctoritate calcata, illud ponere quod eadem scriptura non dixit. Si quid enim praeter auctoritatem diuinorum uoluminum ponit, uacuum approbatur. Laurentius uir clarissimus dixit: Aduertis ne uenerabilis Augustine, quid sua profe-

Homusioni

cutione designet, uel quam integro prosecutionis modo sententiam suam uir clarissimus Pascentius firmet? Augustinus episcopus dixit: Catholicon me homusion in sancta Trinitate credentem hac professione respondeo, firmetur tantummodo eiusdem uiri spectabilis Pascentij responsio, si nihil praeterquam quod scriptum est, quisquam nostrum debeat uel audeat in defensione fidei applicas nominare. Aut enim licebit, & nulli, maxime Graecis ubi fides orta est, denegabitur: aut non licebit, & calumnia iustissime repellatur. Postea tamen homusion uerbum Graecum unitatem ostendens, quid contineat, quid habeat, quid ue maneat, exponetur. Laurentius uir clarissimus dixit: Etiam ab Augustino honorabili uiro rectissime respondet. Aut enim ut ipse prosecutus est, licebit aliquid quod scriptum non est, defendendae fidei merito ponere, & ponendum est licite: aut non licebit, & utrumque penitus denegandum est integre: unde opus non est agnito iam uocabulo sonante professionem ulterius quicquam inquirere, nisi ut ipsum homusion nobis uenerabilis Augustinus suae religionis episcopus scriptum ostendat in lege. Augustinus episcopus respondit, rectissimam iustitiae lineam tenens: O nobilissima fidei uir praesidens, agnosce, rationemque perpende, quia de tuo non solum alij sapientissimi uiri iudicio iudicabunt, uerum etiam deus uerissimus, qui est omnium iudex, plenius iudicabit. Non enim differentis dei sperandum est iudicium, nonnunquam & in praesenti iudex ultor assurgit. Fidei ergo nostrae iam digna re rationem inquirere, symbolumque quo fides ut cunctis constat, singulos praecipue tuis auribus coram omnibus recitare. Laurentius uir clarissimus dixit: A iustitia nulla ratione discordat, ut ipse digneris qui petitor es, Pascenti uir clarissime, tuae fidei symbolum recitare. Tunc Pascentius sono clariori symbolum recitans, Credere se in deum patrem omnipotentem, inuisibilem, ingenitum, & incapabilem dixit, & in Iesum Christum filium eius, dominum natum ante secula, per quem facta sunt omnia, & in spiritum sanctum. Augustinus episcopus respondit: Memor esse amplitudinem uestram in dei negotio, praesidens cognitor prosecutionis nostrae non dubito, quia uir clarissimus Pascentius nihil ponendum esse in fidei ratione, praeterquam quod scripturae continent, asseruit: qui licet fidei catholicae homusion uerbum pro macula nominis secundum suos auctores nitatur opponere, ex eo quod posuit, uel potius uetuit, hinc magis & homusion a Graecis sacerdotibus positum uerbum in assertionem fidei dici debere recte defendimus, & aliqua quae scripta non sunt, ab ipsis potius temere posita, uel dicta, modo probamus. Laurentius uir clarissimus dixit: Cursim ut uideo, honorabilis Augustinus negotij praesentis calcem sese obtinuisse declarat, seseque docturum adstruens, aliqua quae scripta non sunt, tuae Pascenti clarissime, auctores fidei

fidei posuisse quae sequeris. Quae si in lege non posita, & a uobis propria usurpatione fidei merito posita esse docuerit, iam quaerendum erit, quia iam licere manifestum erit, quid in intimis homusion uerbum habeat, ad quam rem pertineat, cuius rei recte hoc uerbum adhibitu iudicetur, iusteque inuentum uel positum ipsa fidei perfectio roborabit. Pascentius uir clarissimus dixit: Non decet nos aliquid sine auctoritate scripturarum ponere diuinarum, quid est tam seposito calumniae artificio, quod dicit uel proponit est diuerso defendens frater Augustinus, absque legis auctoritate nos alicubi posuisse uel dicere, publicet palam, & si conuicerit, nec homusion iniuste ab ipsis positum, etiam ego iam publice conclamabo, statimque eorum communioni socius fero. Laurentius uir clarissimus dixit: Nichil tam optimum tamque libertati fideique & animae congruum, quam longa tergiuersatione, quam potuit stoliditas enutrire, ocyus derelicta, animositatis qua deo fit iniuria obstinata aliquandiu nebula repellat, atque quae occulta in linguis uariis sunt euidentiore luce pandant. Sed ne in longum negocium iam prope uictoria patratum oratio protrahat diuturna, quod absque legis auctoritate a Pascentio uiro clarissimo uel ab eius auctoribus reclamatione positum, dignare iam Augustine uir sanctissime publicare. Augustinus episcopus respondit: In assertionem fidei patrem ingenitum & incapabilem dixit, cum nec ingenitum nec incapabilem scriptura patrem alicubi testet: qui licet ingenitus pater sit, quia hoc ipsum utriusque confitemur, tamen hoc nullius scripturae seu ueteris seu nouae continet textus. Est enim ingenitus, qui a nullo est genitus: sed hoc est ingenitus, quod genitus utpote de deo deus. Non enim quia Adam ingenitus approbat, idcirco est homo, & Abel quia de ipso est genitus, non est homo: hominem genuit quod est, ingenitus homo: deus quod est genuit eiusdem substantiae, eiusdem essentiae sine tempore, sibi coaeternum genuit. Ante quem nihil est, temporis non accipit modum. Est igitur ingenitus pater, quia (ut dictum est) a nullo est genitus, sed est genito coaeternus: quomodo ignis in substantia sua, in qua est a creatore creatus, est quidem ingenitus, sed genito a se splendori co-substantialis est & coaeternus. Hanc dei trinitatis substantiam unam homusion uerbo Graeci complecti breuiter maluerunt. Non enim nomen est, sed res terribilis in uerbo huiusmodi sonans. Quod uerbum aperte ipse filius declarat, cum dicit: Ego & pater unum sumus. In isto uno consistit substantia una: nam ex eo quod est una, & ipse filius manet in ea, unde etiam circumamictus carnis uerae trabea dicit: Nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quis nouit nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Ecce & filius per seipsum inuisibilis approbatur. Quid est quod quasi acutius in fidei ponere assertionem nituntur? Incapabilem autem nec le-

Ioan. 10

Matt. 11

Aug. 10. 2

gunt nec iuste defendunt. Quomodo est enim incapabilis pater, quem capit filius totum, ipso dicente: Ego in patre, & pater in me. De quo etiam Paulus apostolus dicit: Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse equalis deo: qui formam implet dei, nihil habet minus deo. Quomodo ergo incapabilis pater dicitur, qui capitur totus a filio? Ecce enim quae scripta non sunt in lege usquam, a uobis temere ponuntur in simbolo, ubi nihil magis aliter oportet inseri, praeterquam scripturae ueridicae continet modus. Cur uobis de homusion uerbo uisum est fidei catholicae inuidiam excitare, quae substantiam dei unam simpliciter credens, hoc uerbum a Graecis patribus in assertionem fidei defendendo accepit? In cautione enim, hoc est in simbolo quod est inter animas nostras & deum, quid uisum est hominibus aliquibus ponere quae scripta non reperiuntur in lege? Neque enim alicubi ingenitus aut incapabilis pater, Laudantes enim deum, dicere solemus in precibus, eius magnitudinem admirantes: Qui capit omnia, quem capit nemo, sed hominum. Nam totus capitur a filio, cuius formam implet filius unius incommutabilis naturae secreto. Ergo neque solus inuisibilis pater, sed & filius inuisibilis. Sicut hominibus inuisibilis pater, ita inuisibilis hominibus filius secundum illud secretum quod manet in patre. Non ergo iuste positus est inuisibilis solus pater in simbolo, sed inuisibilis tota trinitas deus, excepta carne suscepta a filio, de qua dicit Apostolus: Inuisibili soli deo honor & gloria in secula seculorum. Totus ergo habitat pater in filio, cuius patris formam idem filius non ex parte, sed implet in pleno. Hanc apostoli Pauli sententiam qua dicit intimatque dei mortalibus secreta: Qui cum in forma dei esset: aliqui male pronunciantes male sentiendo bene digesta, non esse autem filium dei per imparitatem aequalem, sed per rapinam fieri deo patri prorsus affirmant: quod iniquae sentitur. Si enim diceret, Qui cum deus esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem deo, posset angustius fidei suae quilibet qualecunque etiam debile de quo sine mora excluderetur, spacium inuenire: nunc uero, quia cum in forma dei esset, dixit, omnem machinationem iniustae aditum interclusit: ubi est forma, nihil habet prorsus minus omnino natura. Deus enim, ait idem Apostolus, erat in Christo, mundum reconcilians sibi. Quomodo enim susciperet minor maiorem, nisi si se una natura cognosceret parem? Neque enim liniamentis spacisque membrorum haec dei forma distenditur, ut pater filium in se suscipiat habitantem, aut in se filius patrem ostendat manentem, sicut ipse ait: Pater in me manens facit opera mea: aut euacuat cum spiritu sanctum suum pater & filius omnem creaturam suam proferat illustrantem. Quomodo cogitari non potest, quomodo explicari non potest, simul secum unum esse, quod secundum incommutabilem omnino

Ioan. 1. 4

Phil. 2

1. Tim. 1

2. Cor. 5

L sub-

substantiam in trinitate Deus est. Ecce quid est homusion, quod exprobrat iniuste. Non enim uerbu solum, sed res in uerbo: nec solus sermo sonans auribus, sed substantia una est dei credenda in mentibus. Si enim in homine credente in se totus deus credendus est habitare, quomodo filium totu in se pater, aut filius patrem non creditur excipere? Ac per hoc ipse in patre, & pater in eo manet, & ex patre & filio sanctus credendus est spiritus non solu processisse, sed semper ad peragenda opera trinitatis, omnino procedere, sicut eadem trinitas Abraham amicum suum in unitate nominis dignata est uisitare. Quid est quod calumniatur de homusion uerbo Græco, quia scriptum in lege minime inueniatur? Cur non uident culpam suam? Cur sibi non displicent, cum ponunt in symbolo uerba uel nomina quæ non sunt ulla scriptura digesta? Qui disponit arguere, non faciat unde alium nititur accusare. Inspiciunt de uerbo simplici & ratione fidei pleno, quasi de stipula oculum fratris, & suum sauciatur præter scripturas ponendo quod credunt, tanquam de immanitate non peruidet trabis. Ecce homusion recte probamus positum, & in assertionem fidei, qua trinitatis unitas à catholicis creditur, à Græcis patribus dictum. Quid si Græcus ipse obijciat, non Latino, non Barbaro, sed sibi magis licere uerba ad fidem pertinentia diuulgare? Nam sciendum est, Amen & Halleluia, quod nec Latino nec Barbaro licet in suam linguam transferre, Hebræo cunctas gentes uocabulo decantare. Non enim in Aphrica, aut in cuncta Barbaria, sed in Syria uel Græcia, ubi & ipsa caro uoluit de uirgine nasci dominica, decuit uel oportuit uerba fidei compendiose firmare. Denique non Latino, non Barbaro stylo uenerandus ille Moy ses, non propheta, non apostoli, non ipsi Euangelistæ, sed aut Hebræo aut Græco scripturas eloquio dominicas firmauerunt, quas postea uiri probati ac disertissimi in omnibus periti linguis, de Hebræo primitus in Græco, de Græco in Latino stylo edisserere cū labore nimio maturarunt. *ὁμοσιον* ergo exponitur, unius substantiæ pater & filius & spiritus sanctus. Nemo ergo iam calumniatur uerbo, quia licet scriptum non sit, quod habet interius uel sonat, ostendit: non per aliquem alium, sed per unam diuinitatis substantiam, in qua filius patri loquitur, dicens: Tua omnia mea sunt, & mea tua. Iam ipsi uiderint qualiter ausi fuerint nomina, quæ scripta in lege non sunt, uel uerba in symbolo concinnare, non aliud nisi ostendere gestientes ab ingeniti quasi & incapabilis potentia patris filium segregari. Deus enim pater substantia sua genuit filium æqualē sibi: docet hoc ueridicus ille secretorum interpret diuinorum Iohannes. Propterea, inquit, Iudæi uolebāt eum interficere, quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens

Ioh. 17

Cur hic non citatur testimoniu patris, uerbi et spiritus

A Deo. Consubstantialem itaque sibi genuit filium pater, quia non accepit tanquam creatura indigens unde genuisset, tota copia quod ipse est hoc genuit, perfectum genuit, quia sine tempore est ipse qui genuit, & quem genuit. Si homo generat quod est, deus non potuit generare quod est? Accepit homo ab ipso deo, & tamē licet accepit, hoc generat quod accepit: à nullo accipiens pater deus quod est generare non potuit. Hanc æqualitatē substantiæ *ὁμοσιον* sermo Græcus ostendit, nihil austerum, sed optimum dulcēque, & hoc credendum esse humanis cordibus introducit. Etsi enim uerbum ipsum in lege scriptum non inuenitur, res ipsa tamen inuenitur, quia æqualis esse patri filius, per beatum Iohannem primitus, & per Paulum postea comprobatur: Iohannes enim æqualitatem dixit, Paulus formam impleuit. In duobus, inquit scriptura, aut tribus testibus stabit omne uerbum. Per duos enim uerissimos testes iam probauimus unius substantiæ esse, æqualesque patrē & filium, addamus & tertium, Thomam illum discipulū post dubitationem fortius confidentem dominum et deum, quem nec resurrexisse crederat crucifixum. Dominus meus, inquit, & deus meus. Approbat filius dictum, quia se cognoscit à sua creatura iustissime deum & dominum proclamatum, patri utique & sancto spiritui coæternum. Homusion utique uerbum est Græcum, & Christus Græcum est nomen. Qui accusat per iniustitiam de uerbo quod non intelligit fidem, non accipiat & de nomine nomen. Homusion uerbu unius eiusdemque substantiæ sonat in Græco, non quenquam infirmum, sed patrem & filium & spiritū sanctum. Iam ergo nemo improbet quasi uerbum Græcum, sed aperte separet quisquis est quod non potest, homusion patrem & filium & spiritum sanctum. Contra hoc pugnetur quod possidet, quod habet, quod docet uerbum Græcum, non contra ipsum uerbum, quod auribus retinuit syllabis articulatū: contra diuitias, contra æqualitatem naturæ, quam possidet uerbum ipsum Græcū, non contra exteriorem ueluti corticem, ab eo qui se audere dicit, si præualet repugnet. Absit ut erubescamus catholici in uniuerso manentes, nos appellari propter fidem ueram unius eiusdemque substantiæ, à nonnullis uerbum Græcum non intelligentibus. Homusionos, qui nos appellari gaudemus, de Græco Christi nomine Christianos. Neque enim in parte accipiendū est uerbum Græcum, & in parte alia refellendum. Nemo ergo utatur Christi nomine ex uocabulo Græco. Erubescat se dici Christianum, quia nomen est Græcum. Non accipiatur Paulus, qui dicit Romanis scribens: In quo clamamus, Abba, pater: in uno nomine duabus utitur linguis. Dicit enim Abba, Græco uocabulo patrē, & Latine nominat eundem patrē. Contemnatur idem apostolus Paulus, & in nouissimis partibus ad Corinthios epistolæ

Deut. 17
Matt. 18

Ioh. 20

Rom. 9

1. Cor. 16

Deut. 6

Ioh. 17

Ast. 2

Ἐπίσημοι

Gothicam linguam Roma ca. p. 4 dicit

797
stolæ, ubi plebem arguens, simul Græco & Syro utitur uerbo: Si quis, inquit, non amat dominum, sit anathema maranatha. Anathema Græco sermone dixit condemnatus, Maranatha, do nec dominus redeat. Iam ergo nemo appellet oleum, quo fideles unguuntur, Græco nomine chrisma: homusion reprobat unā Trinitatem resonās eandemque naturā. Quid est enim quod dixit beatissimus Paulus: Si quis non amat dominum, nisi si quis humiliat se deo? Non ergo recte dicitur dominum amare, qui dei & domini unus audet substantiam separare, de quo dicitur in lege: Audi Israel, dominus deus tuus, deus unus est. Non corpore utique, liniamentisque corporeis extensus, sed una pater & filius & spiritus sanctus deitate perfectus. Plura quidē Græco uerbo definita reperiuntur in lege, sed promultis hæc pauca quæ dicta sunt, sapientibus credo sufficere. Si æqualitas non est, non auderet inferior dicere superiori: Omnia mea tua sunt, & tua mea. Nec auderet dicere: Volo ut ubi ego sum, & isti sint mecum. Non, inquam, diceret uolo, sed diceret supplicans rogo. Absurdū igitur non est, ut in concilijs patrum Græco uerbo patris & filij & spiritus sancti una substantia firmaretur, cum super Apostolos primitus spiritus sancti propria largitate linguarum uarietas funderetur. Audiuimus enim eos, ait scriptura. Actuum Apostolorū, loquentes uarijs linguis: magna dei. Magnalia utique sunt non deorum, sed dei, Græca lingua unam substantiam credi patris & filij & spiritus sancti. Hebraice igitur, Græce & Latine super crucem domini à Pilato fuit causa eius scripta. Si licuit ut Græca lingua, uel imò permisit ipse dominus, ut causa mortis eius esset scripta, cur abhorret ut substantia eius qua deus est æqualis cum patre, Græco uocabulo approbetur ostensa? Si minime licet patris & filij & spiritus sancti unam substantiam lingua exeri Græca, ergo nec deū laudari decet & Barbari. Sicut enim Græca lingua, quod est homusion, una dicitur uel creditur à fidelibus Trinitatis omnino substantia, sic una rogat ut misereatur à cunctis Latinis & Barbaris unius dei natura, ut à laudibus dei unius nec ipsa lingua Barbari sit ullatenus aliena. Latine enim dicit, Domine miserere. Sola ergo hæc misericordia ab ipso uno deo patre & filio & spiritu sancto lingua debet Hebræa uel Græca, & ipsa ad postremum postulari Latina, non autem & Barbari. Si enim licet dicere, non solum Barbaris lingua sua, sed etiā Romanis Si hora armen, quod interpretatur Domine miserere, cur non liceret in concilijs patrum in ipsa terra Græcorum, unde ubique destinata est fides, lingua propria homusion confiteri, quod est patris & filij & spiritus sancti una substantia? Nam subiectionem filij patri debitā ex carnis infirmitate susceptam, etiam nos quia iustum est uerissime cōfitemur, in qua eum infirmitate non solum subditum, sed

Aug. to. 2

& seruum euidentissime cōfitemur, ipso dicente in prophetia ad patrem: O domine, ego seruus tuus, ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ: id est, Mariæ. Patet ergo in quo sit æqualis patri filius, in quo sit non solum subditus aut inferior, sed etiam humillimus seruus. Ipse, inquam, ostendit in quo sit humilis, in quo sit æqualis, unde omnipotens, unde infirmus, unde abiectus, unde speciosus, unde diues, unde egestatis subiectus. Laurentius uir clarissimus dixit: Euidētissime clariuit recta defensione assertiones fidei suæ Augustinum uirum clarissimum cōmunisse, multaque magis tuos autores uir clarissime Pascēti absque scriptura temere posuisse, nec esse neuū fidei homusion, sed æqualitatem magis ipsius Trinitatis. Sed si inueniuntur in lege uerba quæ improbata sunt, dignare uir nobilissime respondere, ut certe nobis pares ire possitis. Nam proculdubio intueris à uobis proposita præsentem uirum Augustinum suis assertionibus nimium transilire. Apud te enim nobilissime uir eligo quam apud deum perennis reatus culpas incurrere. Pascēti uir clarissimus respondit: Scripta quæ proposui, non sunt quidem in lege, sed debere propter honorem patris astrui recte defenduntur. Laurentius uir clarissimus dixit: Sic ergo et homusion quod in dubium ueniebat te proponente, & si scriptum non est, res ipsa tamen quæ latet in uerbo, uera est. Credatur honorifice unitati, ne fiat iniuria temere Trinitati.

Psal. 115

Sententia

Augustinus Probæ & Iulianæ nobilibus uiduis gratulatur de Demetriade, quæ uirginitatis uelum acceperat, agens gratias pro munusculo misso.
Epist. CLXXIX
Dominarū honore dignissimis, merito illustribus & præstantissimis filiabus Probæ & Iulianæ, Augustinus in domino salutem.
Impletis gaudio cor nostrum, tanto iocundius quanto charius, tanto gratius quanto citius. Vestre namque stirpis sanctimoniam uirginalem, quoniam quam quacunq; innotuistis, ac per hoc ubique fama celeberrima prædicat, uelocissimū uolatum eius fideliorē atque certiorē literarū nuncio præuenistis, & prius nos fecistis exultare de cognito tam excellenti bono, quam dubitare de audito. Quis uerbis explicet? quis digno præconio prosequatur, quantum incomparabiliter gloriosius atque fructuosius habeat ex uestro sanguine feminas uirgines Christus, quam uiros consules mundus? Nam uolumina temporum, si magnum atque præclarum est nominis dignitate signare, quanto est maius atque præclarior cordis & corporis integritate transcendere? Magis itaque gaudeat puella nobilis genere, nobilior sanctitate, quod sit per diuinum consortiū præcipuam in cælis consecutura sublimitatem, quam si esset per humanum connubiū prolem propagatura sublimem. Generosius quippe elegit

L 2 Ant

Aniciana posteritas tam illustrem familiam beare nuptias nesciendo, quam multiplicare pariendo, & in carne iam imitari uitam angelorum, & ex carne adhuc numerum augere mortalium. Hac est uberior fecundiorque felicitas, non uentre grauescere, sed mente grandescere: non lactescere pectore, sed corde candescere: non uisceribus terram, sed caelum orationibus parturire. Dominarum honore dignissimae filiae, perfrua mini in illa quod defuit uobis, perseueret usque in finem, adherens coniugio quod non habet finem. Imitentur eam multae famulae dominam, ignobiles nobilem, fragiliter excelsae excelsius humilem, uirgines quae sibi optant Aniciorum claritatem, eligant sanctitatem. Illud enim quantalibet cupiditate quando assequetur? Hoc autem si plene cupierint, mox habebunt. Protegat uos incolumes & feliciores dextera altissimi, dominae honore dignissimae & praestantissimae filiae: pignora sanctitatis uestrae, praecipue ipsam sanctitatem praecipua debito uestris meritis officio dilectione domini salutamus. Velationis apophoretum gratissime accepimus.

Augustinus Honorato episcopo, distinctius explicat, quibus, quando & quomodo fugiendum imminente periculo. Epist. CLXXX

Sancto fratri & coepiscopo Honorato, Augustinus in domino salutem.

Haritati tuae misso exemplo epistolae, quam fratri Quoduult deo nostro coepiscopo scripsi, putabam me hoc onere caruisse, quod mihi imposuisti, quaerendo consilium quid in his periculis quaerenda tempora nostra inuenerunt, facere debeatis. Quauis enim epistolam illam breuiter scripserim, nihil me tamen praetermississe arbitror, quod & respondenti dicere, & quaerenti audire sufficeret: quando quidem dixi, nec eos esse prohibendos, qui ad loca (si possunt) munita migrare desiderant, & ministerij nostri uincula, quibus nos Christi charitas alligauit, ne deseramus ecclesias quibus seruire debemus, non esse rumpenda. Ista quippe uerba sunt, quae in illa ipsa epistola posuit: restat ergo, inquam, ut nos quorum ministerium quantulaecumque plebi dei ubi sumus manenti, ita necessarium est, ut sine hoc eam non oporteat remanere, dicamus domino: Esto nobis in deum protectorem & in locum munitum. Sed hoc consilium tibi propterea non sufficit, ut scribis, ne contra domini preceptum uel exemplum facere nitamur, ubi fugiendum esse de ciuitate in ciuitatem monet. Reuoluimus enim uerba dicentis: Cum autem persequerent uos in ciuitate ista, fugite in aliam. Quis autem credat ita hoc dominum fieri uoluisse, ut necessario ministerio, sine quo uiuere nequeunt, deserant greges quos suo sanguine comparauit? Nunquid hoc fecit ipse, quando portantibus parentibus in Aegyptum paruulus fugit, qui nondum ecclesias congregauerat, quas ab eo desertas fuisse dicamus?

Psal. 30

Math. 10

A Nunquid quando apostolus Paulus, ne illum comprehenderet inimicus, per fenestram in sporta submissus est, & effugit manus eius, deserta est quae ibi erat ecclesia necessario ministerio, et non ab alijs fratribus ibidem constitutis quod oportebat impletum est? Eis quippe uolentibus hoc Apostolus fecerat, ut seipsum seruaret ecclesiae, quem proprie persecutor ille quaerebat. Faciant ergo serui Christi, ministri uerbi & sacramenti eius, quod praecipit siue permittit. Fugiant omnino de ciuitate in ciuitatem, quando eorum quisquam specialiter a persecutoribus quaeritur, ut ab alijs qui non ita requirunt, non deseratur ecclesia, sed praebant cibaria conseruis suis, quos aliter uiuere non posse nouerunt.

B Cum autem omnium, id est episcoporum et clericorum est commune periculum, ij qui alijs indigent, non deserantur ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant, aut qui habent remanendi necessitatem, non relinquuntur ab eis, per quos illorum est ecclesiastica supplenda necessitas, ut aut pariter uiuant, aut pariter sufferant, quod eos paterfamilias uolet perpeti. Quod si contigerit, ut siue alij minus, alij maius, siue omnes aequaliter patiantur, qui eorum sint qui alijs patiuntur apparet, illi scilicet qui cum se possent talibus malis eripere fugiendo, ne aliorum necessitatem desererent, manere maluerunt. Hinc maxime probatur illa charitas, quam Iohannes apostolus commendat, dicens: Sicut Christus animam suam pro nobis posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus ponere. Nam qui fugiunt, uel suis de uincti necessitatibus fugere non possunt, si comprehensi patiuntur, pro seipsis non pro fratribus utique patiuntur. Qui uero propterea patiuntur, quia fratres qui eis ad Christianam salutem indigebant, deserere noluerunt, sine dubio suas animas pro fratribus ponunt. Vnde illud quod episcopum quendam dixisse audiuius: Si dominus nobis imperauit fugam in eis persecutionibus ubi potest fructus esse martyrii, quanto magis debemus fugere steriles passiones, quando est Barbaricus & hostilis incursum? uerum est quidem & acceptabile, sed his quos ecclesiastici officij non tenent uincula. Nam qui clades hostiles ideo non fugit, cum possit effugere, ne deserat ministerium Christi, sine quo non possunt homines uel fieri uel uiuere Christiani, maiorem charitatis inuenit fructum, quam qui non propter fratres, sed propter seipsum fugiens atque comprehensus non negat Christum, suscipitque martyrium. Quid est ergo quod in epistola tua priore posuisti: Dicis enim: Si in ecclesijs persistendum est, quid simus nobis uel populo profuturi non uideo, nisi ut ante oculos nostros uiri cadant, foeminae constuprentur, incenduntur ecclesiae, nos ipsi tormentis deficiamus, cum de nobis quaerit quod non habemus. Potens est quidem deus audire preces familiae suae, & haec quae formidantur auertere

1. Cor. 11

tero

tere: nec ideo tamen propter ista quae incerta sunt, debet nostri officij esse certa desertio, sine quo est plebi certa pernicietas, non in rebus uitae huius, sed alterius incomparabiliter diligentius sollicitusque curanda. Nam si certa essent ista mala, quae timeantur ne in locis in quibus sumus, forte contingant, prius inde fugerent omnes, propter quos ibi manendum est, & nos a manendi necessitate liberos redderent. Non enim quisquam est, qui dicat ministros manere oportere, ubi iam non fuerint quibus necesse sit ministrare. Ita quidam sancti episcopi de Hispania profugerunt, prius plebibus partim fuga lapsis, partim peremptis, partim obsidione consumptis, partim captiuitate dispersis: sed multo plures illic manentibus propter quos manerent, sub eorum periculis densitate manserunt. Et si aliqui deseruerunt plebes suas, hoc est quod dicimus fieri non debere. Neque enim tales docti autoritate diuina, sed humano uel errore decepti, uel timore sunt uicti. Cur enim sibi putant indifferenter obtemperandum esse precepto, ubi legunt de ciuitate in ciuitatem esse fugiendum, & mercenarium non exhorrent, qui uidet lupum uenientem & fugit, quoniam non est ei cura de ouibus? Cur non istas duas dominicas uerasque sententias, unam scilicet ubi fuga sinitur aut iubetur, alteram ubi arguitur atque culpatur, sic intelligere student, ut inter se reperiantur non esse contrariae, sicut non sunt? Et hoc quomodo reperitur, nisi attendatur quod iam superius disputauimus, tunc de locis in quibus sumus premente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, cum ministratur, aut etiam fuerit, & potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est eadem causa fugiendi: sicut in sporta submissus, quod supramemorauimus, fugit Apostolus, cum a persecutore proprie ipse quaeretur, alijs utique necessitatem similem non habentibus, a quibus illic ministerium absit ut desereretur ecclesiae: sicut fugit sanctus Athanasius Alexandrinus episcopus, cum eum specialiter apprehendere Constantius cuperet Imperator, nequaquam a caeteris ministris deserta plebe catholica, quae in Alexandria commanebat. Cum autem plebs manet, & ministri fugiunt, ministeriumque subtrahitur, quid erit nisi mercenariorum illa fuga damnabilis, quibus non est cura de ouibus? Veniet enim lupus, non homo, sed diabolus: qui plerumque fideles apostatas esse persuasit, quibus quotidianum ministerium dominici corporis defuit, & peribit infirmus in tua non scientia, sed ignorantia frater, propter quem Christus mortuus est. Quod autem ad eos attinet, qui in hac re non falluntur errore, sed formidine superantur, quare non potius contra suum timorem domino miserante atque adiuuante fortiter dimicant, ne mala sine comparatione grauiora, quae multo amplius sunt tremenda, contingant? Fit hoc ubi dei cha-

Aug. to. 2

A ritas flagrat, non mundi cupiditas fumat. Caritas enim dicit: Quis infirmatur, & non ego infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror? Sed charitas ex deo est. Oremus ergo ut ab illo detur a quo iubetur. Et per hanc magis timeamus ne oues Christi spiritualis nequitiae gladio in corde, quam ne ferro in corpore trucidentur, ubi quando cunque quocumque mortis genere morituri sunt. Magis timeamus ne sensu interiori corrupto, pereat castitas fidei, quam ne foeminae uiolenter constuprentur in carne: quia uiolentia non uiolatur pudicitia, si mente seruetur: quoniam nec in carne uiolatur, quando uoluntas patientis sua turpiter carne non utitur, sed sine consensione tolerat quod alius operatur. Magis timeamus ne lapides uiui extinguantur deserentibus nobis, quam ne lapides et ligna terrenorum aedificiorum incenduntur praesentibus nobis. Magis timeamus ne membra corporis Christi destituta spiritali uictu necentur, quam ne membra corporis nostri oppressa hostili impetu torqueantur. Non quia ista non sunt uitanda cum possunt, sed quia potius ferenda sunt, quando uitari sine impietate non possunt: nisi forte quisquam contenderit non esse ministerium impium, qui tunc subtrahit ministerium pietati necessarium, quando magis est necessarium. An non cogitamus, cum ad istorum periculis peruenitur extrema, nec est potestas ulla fugiendi, quantum in ecclesia fieri soleat ab utroque sexu, atque ab omni aetate concursus, alijs baptismum flagitantibus, alijs reconciliationem, alijs etiam poenitentiae ipsius actionem, omnibus consolationem & sacramentorum confectionem & erogationem? Vbi si ministri desint, quantum exitium sequitur eos, qui de isto seculo uel non regenerati exeunt uel ligati? Quantus est etiam luctus fidelium suorum, qui eos secum in uitae aeternae requie non habebunt? Quantus denique gemitus omnium, et quorundam quanta blasphemia de absentia ministeriorum & ministrorum? Vide quid faciat malorum temporalium timor, & quanta in eo sit acquisitio malorum aeternorum. Si autem ministri adsint, pro uiribus, quas eis dominus subministrat, omnibus subuenitur: alij baptizantur, alij reconciliantur, nulli dominici corporis communionem fraudantur, omnes consolantur, aedificantur, exhortantur, ut deum rogent qui potens est omnia quae timeantur auertere, parati ad utrumque, ut si non potest ab eis calix iste transire, fiat uoluntas eius qui mali aliquid non potest uelle. Certe iam uides quod te scripseras non uidere, quantum boni consequatur populi Christiani, si in praesentibus malis non eis desit praesentia ministrorum Christi: quorum uides etiam quantum obsit absentia, dum sua quaerunt non quae Iesu Christi, nec habent illam de qua dictum est, non quaerit quae sua sunt, nec imitantur eum qui dixit: Non quaero quod mihi utile, sed quod multis, ut salui fiant. Qui etiam persecutoris

2. Cor. 11

32. q. 5. magis

1. De ciuit. dei, cap. 16. & 18

L 3

cutoris

cūtoris principis illius insidias non fugisset, nisi se alijs quibus necessarius erat, seruare uoluisset. Propter quod ait: Compellor autem ex duobus concupiscentiā habens, dissolui & esse cum Christo multo magis optimum, manere in carne necessarium propter uos. Hic forte quis dicat, ideo debere dei ministros fugere a talibus imminentibus malis, ut se pro utilitate ecclesiæ temporibus tranquillioribus seruent. Recte hoc fit a quibusdā, quando non desunt alij per quos suppleatur ecclesiasticū ministerium, ne ab omnibus deserat, quod fecisse Athanasium supra diximus. Nam quantum necessarium fuerit ecclesiæ, quantumq; profuerit quod uir ille māsit in carne, catholica fides nouit, quæ aduersus Arianos hereticos ore illius et amore defensa est. Sed quando est commune periculum, magisq; timendum est, ne quisquam id facere credatur, non consulendi uoluntate, sed timore moriēdi, magisq; fugiēdi oblit exemplo, quam uiuēdi proflit officio, nulla ratione faciendum est. Deniq; sanctus Dauid, ne se committeret periculis præliorum, & fortassis extingueretur, sicut ibi dictum est, lucerna Israel, a suis hoc petentibus sumpsit, non ipse præsumpsit: alioquin multos imitatores fecisset ignauitæ, qui eum crederent hoc fecisse non consideratione utilitatis aliorū, sed suæ perturbatione formidinis. Occurrit aliquando alia quæstio, quam contemnere nō debemus. Si enim hæc utilitas negligēda non est, ut aliqui ministri propterea fugiant imminente aliqua uastitate, ut seruentur qui ministrent eis, quos post illam cladem residuos potuerint inuenire, quid fiet ubi omnes uidentur interituri, nisi aliqui fugiant? Quid si enim hæc ueniat illa pernicies, ut solos ministros ecclesiæ persequatur? Quid dicam, an relinquenda est a ministris fugientibus ecclesia, ne a morientibus miserabilius relinquatur? Sed si laici non quæritur ad mortē, possunt occultare quoquo modo episcopos & clericos suos, sicut ille adiuterit, in cuius potestate sunt omnia, qui potest & non fugientem per mirabilem cōseruare potentiam. Sed ideo quærimus quid nos facere debeamus, ne in omnibus quærendo diuina miracula tētare dominum iudicemur. Non quidem talis est ista tempestas, quando laicorum & clericorum est commune periculum, sicut in nauis una commune periculum est mercatorum atq; nautarū. Verum absit ut tanti pendenda sit hæc nauis nostra, ut debeant eam nauæ, & maxime gubernator, periclitantē deserere, etiā si in scapham transfiliendo uel etiam natando possit effugere. Quibus enim metuimus ne nostra desertione pereant, nō temporalem mortem, quæ quandoq; uentura est, sed æternam quæ potest si nō caueatur euenire, & potest si caueatur etiā non uenire, metuimus. In communi autem periculo uitæ huius cur existimamus ubicunque fuerit hostilis incursus, omnes clericos & non

etiam omnes laicos esse morituros, ut simul finiant hanc uitam, cui sunt clerici necessarii: aut cur non speremus sicut laicos aliquos, sic etiam clericos remansuros, a quibus eis necessarium ministerium ualeat exhiberi? Quanquam o si inter Dei ministros inde sit disceptatio, qui eorum maneant, ne fuga omnium, & qui eorum fugiant, ne morte omnium deseratur ecclesia. Tale quippe cerramen erit inter eos, ubi utriq; ferueant charitate, & utriq; placeant charitati. Quæ disceptatio si aliter non potuerit terminari, quantum mihi uidetur, qui maneant & qui fugiant sorte legendi sunt. Qui enim dixerint se potius fugere debere, aut timidi uidebuntur, quia imminens malum sustinere noluerunt: aut arrogantes, quia se magis qui seruandi essent, necessarios ecclesiæ iudicarunt. Deinde fortassis ij qui meliores sunt, eligent pro fratribus animas ponere: & hi seruabuntur fugiendo, quorum est minus utilis uita, quia minor consulendi & gubernandi peritia. Qui tamen si pie sapiunt, contradicent eis quos uident & uiuere potius oportere, & magis mori malle, quam fugere. Ideo sicut scriptum est: Contradictiones sedat fortitio, & inter potentes definit. Melius enim Deus in huiuscemodi ambagibus, quam homines iudicat, siue dignetur ad passionis fructum uocare meliores & parcere infirmis, siue istos facere ad mala perferēda fortiores, & huius uitæ subtrahere, quorum non potest dei ecclesia tantum quantum illorum uita prodesse. Res quidem fiet minus usitata, si fiat ista fortitio. Sed si facta fuerit, quis eam reprehendere audebit? Quis non eam nisi imperitus aut inuidus congrua prædicatione laudabit? Quod si non placet facere, cuius facti non occurrit exemplum, nullius fuga faciat ut ecclesiæ ministerium, maxime in tantis periculis necessarium ac debitū, desit. Nemo excipiat personam suam, ut si aliqua gratia uidetur excellere, ideo se dicat uita, & ob hoc fuga, esse digniorem. Quisquis enim hoc putat, nimium sibi placet. Quisquis autem etiam hoc dicit, omnibus displicet. Sunt sane qui arbitrantur episcopos & clericos non fugientes in talibus periculis, sed manentes facere ut plebes decipiantur, cum ideo non fugiunt, quia manere suos præpositos cernunt. Sed facile est hanc responsonem uel inuidiam declinare, alloquēdo easdem plebes, atq; dicendo, non uos decipiat, quod de loco isto non fugimus. Non enim propter nos, sed propter uos potius hic manemus, ne uobis non ministremus quicquid salutis uestre, quæ in Christo est, nouimus necessarium: Si ergo fugere uolueritis, & nos ab istis quib. tenemur uinculis solueritis. Quod tunc puto esse dicendum, quando uere uidetur utile esse ad loca tutiora migrare. Quo audito si uel omnes uel aliqui dixerint, in illius potestate sumus, cuius iram nullus, quocunq; uadit, euadit: cuius misericordiam ubicunq; sit potest inuenire

uenire, qui nusquam uult ire, siue certis necessitatibus impeditus, siue laborare nolens ad incerta suffugia, & non ad finienda, sed ad mutanda pericula, proculdubio isti deferendi nō sunt ministerio Christiano. Si autem hoc audito abiire maluerint, nec illis manendum est qui propter illos manebant: quia ibi iam non sunt propter quos manere adhuc debeant. Quicumque igitur isto modo fugit, ut ecclesiæ necessarium ministerium illo fugiente non desit, facit quod Dominus præcepit siue permisit. Qui autem sic fugit, ut gregi Christi ea quibus spiritaliter uiuit, alimenta subtrahantur: mercenarius ille est, qui uidet lupum uenientem & fugit, quoniam non est ei cura de ouibus. Hæc tibi, quia me cōsulisti frater dilectissime, qua existimaui ueritate & certa charitate rescripsi: sed ne meliorem (si inuenieris) sequaris sententiam, non præscripsi. Melius tamen quod in his periculis faciamus, inuenire non possumus, quam orationes ad dominum deum nostrum, ut misereatur nostri. Quod ipsum, ut scilicet dei ecclesias non desererent, dei dono nonnulli prudentes & sancti uiri & uelle & facere meruerūt, & inter dentes obtrectantium a sui propositi intentione minime defecerunt.

Censura epistole centesima octuagesime prime.

Hoc numero sequebatur Epistola cum inscriptione ad Italicam, decerpta ex Epistola centesima duodecima ad Paulinam: quod ab ocioso scriba factum esse liquet. Nam si Augustinus bis eadem scribere uoluisset ad ambas, adiecisset aliqua propria, aut certe hoc ipsum testatus fuisset, se fragmentum illius Epistolæ mittere.

Quid precemur istis ociosis, qui talibus nanjs ac nugis onerant lectorem. Nec oratio nec sensus quicquam habet Augustini: sed ex historia quispiam confinxit hæc argumenta: cuiusmodi sunt Epistolæ Theophili ad Hieronymum, Hieronymi ad Theophilum, Senecæ ad Paulum & Pauli ad Senecam. Quanquam fortasse non tam successere decet ijs, qui exercendi styli gratia tractant hoc genus argumentorum, quam illis qui tam nullius nati sunt, ut hæc serio tribuant autoribus, quorum nomina præferunt. Ob antiquitatem tamen pasci sumus eas residere, quanquam nihil habentes quæ legi debeant.

Epistola CLXXXII

Domino sublimi semper magnifico filio Bonifacio, Augustinus episcopus.

Rnet mores tuos pudicitia coniugalis, ornet sobrietas & frugalitas. Bene enim agere, & illicita non prohibere, coniensus erroris est. Quædam dum de ecclesia egreditur Christi uirgo sacrata

ebriam Gothi Herpæ mentem & corpus incurrit. Habeat quæso miles sub comite positus disciplinam. Graue est enim, ut quem non uincit homo, uincat libido: aut uoluetur uino, qui nō uincitur ferro.

Epistola CLXXXIII
Domino merito honorabili patri Augustino episcoporum summo, Bonifacius.

Væ sanctitatis epistolam admonitum me terrificare suscepi. Etenim uenerabilis papa, si thorus ille legitimus pavidus habet accessus, quo debet puniri supplicio, diuinas qui temerat rationes? Arguetur ergo profecto qui diuina atq; humana neglexit, & quem libido præuenit, gladius ultor absumet: eumq; quem infobrium in tantis angustijs fama ueridica publicauit, carceris periturum quocunq; supplicio custodia retinebit.

Epistola CLXXXIII

Go quos diligo arguo & castigo, non occidi desidero, nec carcere pleno squallore retrudi. Sola sufficit admonitio. Poterit enim, si ei diuinitus concedatur, tempus poenitentiæ condonari, qui domini templum ausus est uiolare. Sit ergo ipse qui fecit, sui arbiter uoti. Fas enim non est, ut reus episcopi suggestionibus occidatur, qui ueniat si poenituerit reseruatur. Nam si in Barbarorum erroribus uelimus cum decet exercere uindictam, pauos reperiemus, nec ipsos animos ad pugnam fore.

Epistola CLXXXV

Domino sublimi semperq; magnifico filio Bonifacio, Augustinus episcopus.

Phricæ littus, ut audio, miles attigit transmarinus: sed huius meriti dux a catholica ueritate dissentit. Quid orem, sicut oportet, ignoro. Ab Italia hostis est publicus nunciatus, contra uictoria signa superbas erigens hastas. Pacem inter nos fieri uellem, si scirem plenius quod ignoro. Adest quidem Aphricæ olim paratum in Italia bellum, sed tamen non inuideo fili charissime Romanicæ. Sed dico quod sentio. Non dabit diuinitate iuuante catholicus heretico terga. Tui cordis intentio dirigatur ad dominum, non militem timebis, non Gothum, non Hunum.

Epistola CLXXXVI

Domino sancto patri Augustino episcopo, Bonifacius.

Cio quod sit tua sanctitas pro mea uita sollicita, & quæ aduersus me tyrannus ille ordinauerit ac disponat, ante quam tuum sacerdotiū scriberet, no-

ui. Obuiamus ad mortem ultro tendentibus, quos nostrae uictoriae, ut credimus, faciet Christus addictos. Sed si erga me meosque omnes aliquid uoluerit ordinare diuinitas, precare ut animam liberet deus, & dabitur competens aduersario secunda uice responsio. In pugna enim utriusque defuit furor, sed deus inspicit causas. Igitur ora, ut dixi, & uincet una Trinitas nobis.

Epistola CLXXXVII

Dilectissimo & spectabili uiro filio Bonifacio, Augustinus episcopus.

M Iror quomodo tam subito fidei murum aries ruperit inimici. Noui enim qua religione semper sis ecclesiam dei ueneratus. Quo instigante facere ausus es, hominem de ecclesia rapuisti. Tuus si de tuo amico forte praesumeret fugitiuus, posset proculdubio intercessoris causa ueniam promereri. Ergo si amicus intenditur, cur deus offenditur? Sed si de potestate praesumitur, Nabuchodonosor regem intende, qui causa superbie in bouem est ex homine commutatus. Non ut confundam te haec scribo, sed ut filium meum charissimum moneo. Ecclesiae igitur illa sum reuoca, quem ut irreligiosissimus rapuisti. Oblatio uero domus tuae a clericis ne suscipiatur, interdixi: communionemque tibi interdico, donec peracta pro ausibus uel errore a me definita tibi met poenitentia & tempore condonato, pro hoc facto corde contrito & humiliato dignum offeras sacrificium deo.

Epistola CLXXXVIII

Vmilis saluto, quod primum est: Suscepi autem tremens sanctitatis tuae uerba uerberibus plena. Scio quod ueniam praeparatur, qui ab Augustino

H perfectissimo sacerdote corripit: nec debet episcopo denegare quod uoluntas facit aut casus. Ipse enim sibi denegat curam, qui suam medico non publicat causam. Hominem ergo piissime pater e liminibus ecclesiae raptum tuis sanctis aspectibus iussio mea furorque subduxit. Alieno non sunt ista facta consilio, dei & sanctorum eius regimine uiuo. Illum itaque uirum morte dignissimum, quem (ut dixi) meus de ecclesiae foribus furor abstraxit, uitae tuis iussionibus donamus illa sum. Agnosco culpas. Indignae meae lachrymae iungantur tuis fletibus iustis, quo possit haec nota nigro scripta titione deleri. Ecclesiae mihi introitus non negetur. Illic spero ueniam, ubi admisi culpam. Oblatio uero domus meae, ut tua sanctitas iussit, ad caelestis regis mensam eius manibus offeretur.

Epistola CLXXXIX

Domino sublimi, semperque magnifico filio Bonifacio, Augustinus episcopus.

D Vm quodam in loco positus tuae eximietatis transitus intuerer, placuit meis aspectibus tuae sublimitatis mitis ille ac terribilis gressus. Sed post-

A quam illud leuigatum sacro chrismate caput portam cum paucis ciuitatis exiuit, subito uomunt equites domus, ciuitas fundit exercitum, strepunt arma, concrepant tubae, contis crispatae uentis stuppae dependent, ferreae tunicae uirorum fortium membra constringunt, selloris & equi renibus fetigera theca uestitus, intensus geritur arcus: pulchra cuncta conspexi, nihil melius Bonifacio comite uidi. Sed postquam ad palmas ut cooperi tua sublimitas uenit, ad illum breuem quidem, sed plenum periculis maris transitum, quod uix aliquando naue transitur, praeparas matutino tempore transmeare, ne noctis obscuritas mali aliquid procuraret. Gudila eximieratis tuae fidelissimus seruus equo ipsius maris dum natat in brachio, interdixi littoris tetigit oras, nec statim licuit reuerti profecto: maris enim timor increscens reuersuro transitum, denegauit. Hoc illos tuos uigilantissimos sensus latere non potuit, iram ratio prouocauit, culpa iuuenem suauis ad fugam, sed felix fuga est quae currit ad uitam. Memoratus Gudila ad patronum tuum sanctum Stephanum primum martyrem confugit. Ipse mihi & imperauit, ut pro eodem apud religionem tuam postulator accedam. Habeat igitur, quaeso, ueniam, quem nec turbatus undis equus caruit, nec gurges altus absorbit, quem Deus eruit & aqua seruauit. Valeat apud te epistolaris ista, rogo, suggestio. Eris enim, ut deprecor, ab ira Domini alienus, quotiens petitus a te offensus non fuerit Augustinus.

Epistola CXC

Domino beatissimo & uenerabili sancto patri Augustino episcopo, Bonifacius.

F Vrens parco, qui obuius bello, sanctitatis tuae frangor imperio. Gudilam forissimum semper quem uolo uiuere uirum, me tuo ne eum aliquando iuuentutis tuae leuitas faciat interire. Potest quidem praecinctus armis quatos inimicos repererit trucidare. Sed apud belligeros uiros uis dicitur uictor occisus. Na equo uectus maris brachium quod natando perrexit, luxuriae non fuerat, sed uirtutis. Arbitror enim quod nocte cogitarit aliquid hostibus facere, cui sole ingressu finis diei consilia parata subduxit. Hoc uero dolui, quod natatide longissima ab equo posset & aquis occidi. Ut iubes ergo sancti beati Stephani imperata iussa uestra refero. Spodeo enim ipsi tibi, quod Gudila uobis est iubentibus ueniam condonatus.

Epistola CXCI

Domino uenerabili sancto patri Augustino episcopo, Bonifacius.

C Astinus ille, priuatus ex consule, uita meae ac nominis omnibus ut notum est persequutor, peiores comitens ac fugiens factiones, quasi me-

A rum a me gestarum immemor Datium Italia fugiens, meis se in Aphricam defensionibus tradidit committendum. Omitto beatissime pater olim mihi ab eodem ingestas miseras, ostensa pericula: fugiens enim nunc usque uiuo. Thrax natus, uix Scythae euasi, durauit inuido sub consule miles. Sed diuina potentia quae nouit planare sublimia, & altius eleuare prostrata, fecit de superbo quod uoluit, & hostem meum me quieto uictoria mihi qua nouit addixit. Sufficit profunere uicti tanta delectio, adorauit saracam clauus, timuit senator barbarum caput, tremuit militem dux. Doloris dicitur ista pater sancte Cothurno. Nam ueneror illustrissimum consulem, & primum conspicio senatorem: sed ne consueta fallacia mali erga me, ut solet, aliquid molitur, putetque se suis fraudibus Romanis ducibus profuturum, & in meo ueretur exitio, integrum de suis sensibus det tuae beatitudini sacramentum, si nullus in eius corde uertitur dolus. Ego autem per omnia quae sancta sunt iuro, quonia si apud eum animi reperero puritatem, eum incolumem ac sublimem Italiae Romaeque reddam, frustratis inimicis eius & domitis. Hostis autem erit sua anima; si aliquid in eo sinistrae partibus inuenero.

Epistola CXCVII

Domino insigni meritoque sublimi filio Bonifacio, Augustinus episcopus.

V Illustrissimus Castinus sacramento se prodidit quod sit ab omni culpa et erroribus alienus. Quem tibi, ut dicit foederatus ille Sonia adhuc te in palatio posito falsis suggestionibus concitabat. Sed ne totum quod tunc agebatur mittatur in medium, detur prolixitati compedium. Dauid ille opilio regnum parcendo inimicis obtinuit. Christus pro iudeis, qui eum crucis patibulo confixerunt, patrem ne irasceret rogauit, & indignis hominibus ueniam misericors condonauit. Crede igitur homini qui mihi fidele tradidit sacramentum, & querit me pollicitate tua defensione uita subsidium. Scio enim quod eius salutis mihi promissa complebis.

Epistola CXCVIII

Domino uenerabili sancto patri episcopo Bonifacio.

G Raue nobis est bellum: Inimici mucro nostra pectora pulsat, Deo funde preces ut soles, tua sit nobis comes oratio: rauca buccina, terrificata tuba: puto quod & sydera terreat: hostium clamor immanis adest, sed his non terremur. Nouimus enim ista non hodie. Ergo uenerande Christi sacerdos, pete deum ut iacula in hostes dirigat nostra, ac se ipsi trucident mutua caede.

Epistola CXCVIII

Dilectissimo & spectabili uiro Bonifacio, Augustinus episcopus.

G Raui de pugna conquereris: dubites nolo, utile tibi tuisque dabo consilium, arripe manibus arma. Oratio aures pulset auctoris: quia quando pugnatur, deus apertis caelis prospectat, & partem quam inspicit iustam, ibi dat palmam.

Epistola CXCIX

Domino uenerabili sancto patri Augustino episcopo, Bonifacius.

M Anus superba deo iuuantem cecidit, quae ante paululum audax gladium erecta portabat. Multi ex aduersis ceciderunt: de nostris autem, Christo iuuantem, nullus est uulneratus. Ora igitur uenerabilis papa, ut talis de inimicis ultio saepe procedat.

Epistola CXCVI

Domino insigni meritoque sublimi filio Bonifacio, Augustinus episcopus.

L Ecto me uacare nobilitatem tuam latere non credo, ultimumque diem mihi exopto uenire. Gaudeo tuae uictoriae. Ciuitatem quaeso serua Romanam: tuos ut bonus rege comes: nihil de uiribus proprijs praesumas: de autore gloriare uirtutum, & nullum curabis penitus inimicum. Vale.

Epistola CXCVII

N Vnquam diuinitas preces ac lachrymas despicit peccatorum. Cupis ipse quidem de hac uita securus ad caelestia regna migrare: sed nobis opus est fessis in tantis adhuc periculis constitutis. Itaque ora nobiscum, ut tua nobis salus aliquantulum temporis condonetur.

Censura epistole centesime nonagesime octaue.

Quae hic erat, transtulimus in locum Epistolae centesimae undecimae, quam loco submouimus eo quod haberet indoctam loquacitatem, & omnino nihil Augustini.

D Mulier quaedam in scio marito susceperat uotum continentiae. Post tamen maritus assensus est, & continenter cum ea uixit, non sinens tamen ut monacha ueste sumeret. Tandem in scio marito duobus facultates omnes ueluti pauperibus erogauit, cum haberet filium puerum ex eodem uiro. Maritus ~~in scio marito~~ resiliit a proposito, & cepit moechari. Hanc obiurgat de perperam factis, hortans, ut quantum potest reconcilietur uiro suo.

Epistola CXCVIII

Dominae religiosissimae filiae Ecdiciae, Augustinus in Domino Salutem.

L Ectis literis reuerentiae tuae, & earum perlatore interrogato quae interroganda restabant, uehementer dolui sic te uoluisset agere cum marito, ut aedificium continentiae, quod in eo iam constructum coeperat, amissa perseverantia in adulterij ruinam miserabiliter laberetur. Cum enim lu-

gendus

gendus esset, si post continentiam uotam deo, iamque actu ipso moribusque susceptam reuertetur ad coniugis carnem: quanto magis nunc demersus in interitum profundiorum lugendus est, qui tam abrupta dissolutione mœchatur, iratus tibi, perniciosus sibi, tanquam in te acerbius fauiat, si ipse pereat. Hoc autem tantum mali accidit, dum tu eius animum non qua debuisti moderatione tractasti: quia etsi carnali consortio iam ex consensu uobis non miscebamini, in ceteris tamen rebus coniugali obsequio uiro tuo mulier seruire debuisti, praesertim cum ambo essetis membra corporis Christi. Et utique si maritum infidelem fidelis habuisses, agere te cōuersatione subdita oportuit, ut eum domino lucrareris, sicut apostoli monuerunt. Omitto enim quod ipsam continentiam illo nondum uolente non secundum sanam doctrinam te suscepisse cognoui. Neque enim corporis tui debito fraudandus fuit, prius quam ad illud bonum, quod superat pudicitiam coniugalem, tuae uoluntatis uoluntas quoque eius accederet: nisi forte non legeras nec audieras, uel non attenderas Apostolum dicentem: Bonum est homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat, & unaqueque suum uirum habeat: uxori uir debitum reddat, similiter autem & uxor uiro: uxor non habet potestatem corporis sui, sed uir: similiter autem & uir non habet potestatem corporis sui, sed mulier: nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus, ut uacetis orationi: & iterum ad id ipsum estote, ne uos tentet Satanas propter intemperantiam uestram. Secundum haec uerba apostolica, etiam si se ipse continere uoluisset, & tu noluisse, debitum tibi reddere cogere, & illi deus imputaret continentiam, si non sua, sed tuae cedens infirmitati, ne in adulterij damnabile flagitium caderes, maritalem tibi concubitum non negaret: quātomagis te, quam magis subiectam esse decuerat, ne ipse quoque in adulterium diabolica tentatione traheretur, in reddendo huiusmodi debito uoluntati eius obtemperare conuenerat, cum tibi uoluntatem continendi acceptaret deus, quia si non faceret, ne periret maritus. Sed hoc, ut dixi, merito omitto: quoniam postea tibi nolenti sibi ad reddendam coniugalia debita consentire, ad eadem continentiae pacta ipse consensit, & tecum continentissime diu uixit, suoque consensu a peccato illo, quo ei debitum carnis negabas, ipse te absoluit. Non ergo iam in tua causa ista uertitur quaestio, utrum redire debeas ad concubitum uiri. Quod enim deo pari consensu ambo uoueratis, perseveranter usque in finem reddere ambo debuistis: a quo proposito si lapsus est ille, tu saltem constantissime persevera. Quod te non exhortarer, nisi quia tibi ad hoc ipse consenserat. Nam si nunquam tenuisses eius assensum, numerus te nullus defendisset annorum, sed post quantumlibet tempus me

A consuluisse, nihil tibi aliud responderem, nisi quod ait Apostolus, Uxor non habet potestatem corporis sui, sed uir: de qua potestate sic tibi iam permiserat continentiam, ut eam tecum & ipse susciperet. Sed illud est quod minus te obseruasse cōtristat, quia tanto humilior & obedientius ei obsequi in domestica cōuersatione debuisti, quanto ille religiosius tibi rem tam magnam etiam imitando concesserat. Non enim quia pariter temperabatis a commixtione carnali, ideo tuus maritus esse destiterat, imò uero tanto sanctius inter uos coniuges manebatis, quanto sanctiora cōcorditer placita seruabatis. Nihil ergo de tua ueste, nihil de tuo auro uel argento uel quacunque pecunia, aut rebus ullis terrenis tuis sine arbitrio eius facere debuisti, ne scandalizares hominem, qui deo tecum maiora uouerat, & ab eo quod de tua carne licita potestate posset exigere, continenter abstinerat. Denique factum est ut uinculum continentiae, quo se dilectus ille innexerat, contemptus abrumperet, & iratus tibi, non parceret sibi. Sicut enim mihi retulit perlator epistolae tuae, cum cognouisset quod omnia uel penè omnia quae habebas, nescio quibus duobus transeuntibus monachis tanquam pauperibus eroganda donaueris: tunc ille detestans eos tecum, & non dei seruos, sed domus alienae penetratores & tuos captiuos & deprædatores putans, tam sanctam sarcinam quam tecum subierat indignatus abiicit. Infirmus enim erat, & ideo tibi quae in communi proposito fortior uidebaris, non erat praesumptione turbandus, sed dilectione portandus: quia etiam si ad ipsas eleemosynas largius facendas forte pigrius mouebatur, posset & ista condiscere si tuis inopinatis non feriretur expensis, sed expectatis inuitaretur obsequijs: ut etiam hoc quod temere sola fecisti, multo consultius dilectione cōcordi, multoque ordinatius & honestius ambo faceretis: ne blasphemarentur serui Dei, si tamen hoc fuerunt, qui marito absente atque nesciente, ab ignota muliere & ab aliena uxore tanta sumpserunt, & laudaretur deus in operibus uestris, quorum esset tam fida societas, ut a uobis communiter teneretur, non solum summa castitas, uerum etiam gloriosa paupertas. Nunc autem inconsiderata festinatione attende quid feceris: ut enim de illis monachis a quibus te ipse non aedificatam sed spoliatam esse cōqueritur, ego bene sentiam: nec homini praeter iram turbatum oculum habenti, contra Deum fortasse famulos facile consentiam: nunquid tantum bonum est, quod pauperum carnem largioribus eleemosynis refecisti, quantum malum est quod uiri tui mentem a tam bono proposito subruisti? An cuiusquam tibi temporalis salus charior esse debuerat, quam huius aeternae? Nonne si ampliore misericordiam cogitas, ideo pauperibus res tuas erogare differres, ne scandalizatus maritus tuus Deo periret, uberiores tibi deus

deus eleemosynas imputaret? Proinde si recolis quid acquisiueras, quando lucrata fueras uirum tuum, ut tecum Christo sanctiore castitate seruiret: intellige per illas eleemosynas tuas, quibus cor eius euersum est, quanto grauiore damno percussa fueris, quam sunt illa lucra quae caelestia cogitabas. Si enim habet ibi magnum locum panis fractus esurienti, quantum locum ibi credenda est habere misericordia, qua homo eripitur diabolo, tanquam leoni rugienti, & quem deuoret inquirentis? Neque hoc ita dicimus, ut si quisquam scandalizatus fuerit de bonis operibus nostris, ab eis desistendum putemus: sed alia causa est alienarum, alia necessariorum in societate aliqua personarum: alia fidelis, alia infidelis: alia parentum erga filios, alia filiorum erga parentes: Alia postremo ea quae in his rebus uel maxime intuenda est uiri & uxoris, ubi mulierem coniugatam non licet dicere, Facio quod uolo de meo: cum & ipsa non sit sua, sed capitis sui, hoc est uiri sui. Nam sic quaedam, ut commemorat apostolus Petrus, mulieres sanctae quae in deum sperabant, ornabant se, subiectae suis uiris, sicut Sara obsequiebatur Abraham dominum eum uocans: cuius, inquit, factae estis filiae, cum ad Christianas non ad Iudaeas foeminas loqueretur. Quid autem mirum, si pater communem filium nolebat huius uitae sustentaculis a matre nudari, ignorans quid sectaturus esset, cum in aetate grandiscula esse coepisset, utrum monachi professionem, an ecclesiasticum ministerium, an coniugalis necessitudinis uinculum? Quamuis enim ad meliora excitandi & erudiendi sint filij sanctorum, unusquisque tamen proprium donum habet a deo, alius sic, alius autem sic. Nisi forte talia prospiciens & praecauens reprehendendus est pater, cum beatus Apostolus dicat: Quisquis autem suis & maxime domesticis non prouidet, fidem denegat & est infideli deterior. Cum uero de faciendis ipsis eleemosynis loqueretur, ait, Non ut alijs refectio sit, uobis autem angustia. Pariter ergo consiliū de omnibus habere, pariter moderari quid thesaurizandum esset in caelo, quid ad uitae huius sufficientiam uobis & uestris uestroque filio relinquendum, ne alijs esset refectio, uobis autem angustia. Et in his disponendis atque faciendis, si quid tibi forte melius uideretur, suggereres uiro reuerenter, eiusdemque autoritatem tanquam tui capitis sequereris obedienter: ut omnes qui sanum sapiunt ad quos posset hoc bonum uestrum fama perferre, de domus uestrae fructu ac pace gauderent, & aduersarius reuereretur nihil habens de uobis dicere prauum. Porro si de faciendis eleemosynis & in pauperes impediendis rebus tuis, de quo bono opere & magno tamen euidencia praeccepta sunt domini, cum uiro tuo fidei & tecum sanctae continentiae pacta seruante consilium cōmunicare deberes, eiusdemque non spernere uoluntatem: quanto magis de habitu

A atque uestitu nihil tibi praeter eius arbitrium mutandum uel usurpandum fuit, unde nihil diuinitus legimus imperatum. Scriptum est quidem, mulieres esse non debere in habitu ornato, aurique circumpositione, & intortione crinium, & caetera huiusmodi quae uel ad inanem pompam uel ad illecebram ferme adhiberi solent, merito reprehensa sunt. Sed est quidam pro modulo personae habitus matronalis a uiduali uel uelut distinctus, qui potest fidelibus coniugatis salua religionis obseruantia cōuenire. Hunc te maritus si deponere noluit, ne te uelut uiduam illo uiuente iactares, puto quia non fuerat in hac re usque ad dissensionis scandalum perducendus, magis inobedientiae malo, quam ullius abstinentiae bono. Quid enim est absurdius, quam mulierem de humili ueste uiro superbire, cui te potius expediret obtemperare candidis moribus, quam in nigellis uestibus repugnare? Quia etsi te indumentum monachae delectabat, etiam hoc gratius posset marito obseruato exoratoque sumi, quam illo inconsulto contempto praesumi. Quod si omnino non sineret, quid tuo proposito deperiret? Absit ut hinc displiceres deo, quod coniuge tuo nondum defuncto, non induereris sicut Anna, sed sicut Susanna. Neque enim & ille qui tecum iam coeperat custodire tam magnam continentiam bonum, etiam si coniugale non uiduali uoluisse ut acciperes indumentum, ad indecentem quoque te compulisset ornatum. Quod & si aliqua dura conditione cogereris, posses habere in superbo cultu cor humile. Nepe apud patres, Hester illa regina deum timens, deum colens, Deo subdita, marito regi alienigenae non eundem secum colenti deum, tamen subiecta seruebat: quae cum extremo periculo, non suo tantum, sed etiam gentis suae, qui tunc erat populus dei, domino prosterneretur orando, in ipsa oratione sua dixit, ita sibi esse ornatum regium, sicut pannum menstruale: & ita orationem confestim exaudiuit, qui cordis inspector eam uerum dicere sciuit. Et utique maritum habebat multarum mulierum uirum, & deorum alienorum falsorumque cultorem. Tu autem si & ille in proposito quod tecum susceperat, perduraret, nec a te offensus in flagitium corruisset, maritum habebas non solum fidelem, & uerum deum tecum colentem, sed etiam continentem: qui proculdubio propositi uestri non inmemor, & si ad coniugalia te cogere indumenta, ad superba tamen ornamenta non cogere. Haec tibi scripsi, quoniam me consulendum putasti, non ut tuum rectum institutum sermonem meo frangerem, sed quod te inordinate & incaute agente, uiri tui factum dolerem. De cuius reparatione debes uehementissime cogitare, si uere ad Christum uis pertinere, Indue itaque humilitatem mentis, & ut te deus conseruet perseverantem, noli maritum continere pereuntem. Funde pro illo piis & assiduas orationes, sacrificia lachrymas tanquam

1. Cor. 7

33. q. 5. secundum uerba

33. q. 5. cap. quod deo

1. Tim. 2

33. q. 5. cap. quod deo

1. Pet. 3

1. Cor. 7

1. Tim. 5

tanquam uulnerati sanguinem cordis. Et scribe ad eum satisfactionem, petens ueniam, quia in eum peccasti, quod preter eius consilium & uoluntatem de rebus tuis fecisti, quod faciendum putasti, non ut te poeniteat tribuisse pauperibus, sed eum tui boni operis participem & moderatorē habere noluisse. Promitte de cetero in adiutorio domini, si & illum suae turpitudinis poenituerit, & continentiam quam deseruerit repetuerit, te illi sicut decet in omnibus seruituram, ne forte, ut ait Apostolus, det illi deus poenitentiam & resipiscat de diaboli laqueis, a quo captiuus teneatur secundum ipsius uoluntatem. Filium autem uestrum quonia de legitimis eum & honestis nuptiis suscepisti, magis in patris quam in tua esse potestate quis nesciat? Et ideo ei negari non potest, ubicumque illum esse cognouerit, & iure poposcerit: ac per hoc ut secundum tuam uoluntatem in dei possit nutriri & erudiri sapientia, necessaria est illi etiam uestra concordia.

Augustinus Asellico episcopo monstrat Christianos esse quidem Israelitas, & Iudaeos iuxta sensum spiritalem esse, tamen ab hoc uocabulo uulgo temperandum, eo quod Christiani non solum liberi sint a Iudaicis obseruationibus, uerum etiam ab eo quod praeporum obseruationem non tribuunt suis uiribus ut solent Iudaei.

Epistola CC

Domino beatissimo fratri & coepiscopo Asellico Augustinus in Domino salutem.

Iteras sanctitatis tuae quas ad uenerabilem senem Donatianum de cauendi Iudaismi disceptatione misisti, ad me ipse dignatus est mittere, atque ut eis responderem petendo uehementius impetrauit: quae ueritas continere, ut possum domino adiuuante respondeo, gratum existimas etiam charitati tuae, quae ad te scribendo illi iubenti quem pro suis meritis ambo uenerantur, obtemperare non renui. Christianos maxime ex Gentibus ueniētes Iudaizare non oportere, Paulus apostolus docet ubi ait: Dixi Petro coram omnibus, si tu cum sis Iudaeus gentiliter & non Iudaice uiuis, quemadmodum Gentes cogis Iudaizare? Et se quutus adiunxit, Nos natura Iudaei, & non ex Gentibus peccatores: scientes autem quonia non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Iesu Christo credidimus ut iustificemur per fidem Christi, et non ex operibus legis, quonia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Non solum autem illa opera legis quae sunt in ueteribus sacramentis, & nunc reuelato testamento Nouo non obseruantur a Christianis, sicuti est circuncisio praepitij, et sabbati carnalis uacatio, & a quibusdam escis abstinentia, & pecorum in sacrificiis immolatio, & neomenia & azymum, & cetera huiusmodi, uerum etiam illud quod in lege dictum est, Non concupisces: quod utique & Christianis nullus ambigit esse dicendum, non iustificat hominem nisi per fidem Iesu Christi, & gratiam dei per Iesum

Christum dominum nostrum. Idem ipse quippe dicit Apostolus, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum est. Ego autem uiuebam aliquando sine lege. Adueniente autem mandato peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat in uitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum sefellit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccatum peccans per mandatum. Scimus enim quia lex spiritalis est: ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro: non enim quod uolo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc facio, consentio legi quonia bona est. Videmus itaque in his apostolicis uerbis legem non solum non esse peccatum, sed etiam esse sanctam, & mandatum sanctum & iustum & bonum, quo dictum est, Non concupisces. Sed peccatum per bonum fallit, & per illud occidit eos, qui cum sint carnales, putant suis uiribus legem spiritalem se posse complere: & per hoc fiunt non solum peccatores, quod essent etiam si legem non accepissent, sed etiam prauaricatores, quod non essent nisi legem accepissent. Sic enim alio loco dicit, Vbi lex non est, nec prauaricatio. Lex ergo subintrauit, sicut alibi ipse testatur, ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia. Haec est igitur utilitas legis, quia ostendit hominem sibi ipsi, ut sciat infirmitatem suam, & uideat quemadmodum per prohibitionem augeatur potius carnalis concupiscentia quam sanetur. Appetunt enim ardentius quae uerantur, dum id quod spiritaliter iubetur carnalis obseruare compellitur. Ut autem sit spiritalis qui legem impleat spiritalem, non fit ipsa lege, sed gratia: hoc est, non imperio, sed beneficio: non iubente litera, sed adiuuante spiritu. Incipit autem homo secundum gratiam in interiori homine renouari, ut mente agat quod amat, nec carni consentiat agenti quod odit, id est ut non omnino non concupiscat, sed ut post concupiscentias suas non eat. Quod quidem tam magnum est, ut si omnimodo fieret, & quamuis in sint dum sumus in corpore mortis huius desideria peccati, nulli eorum tamen adhiberemus assensum, non esset unde diceremus patri nostro qui est in caelis, Dimitte nobis debita nostra. Nec tamen ideo tales iam essemus, quales erimus cum mortale hoc inderit immortalitatem. Tunc enim non solum nulli desiderio peccati obediemus, sed nulla erunt desideria

desideria talia, quibus non obedire iubeamur. Nunc ergo ubi dicitur: Iam non ego operor illud, sed id quod in me habitat peccatum, de concupiscentia carnis dicitur, quae operatur in nobis motus suos etiam quando eis non obediunt, dum non regnat peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius, nec exhibemus membra nostra arma iniquitatis peccato, in qua iusticia nondum consummata perseueranter proficientes, ad eius consummationem quandoque uenimus, ubi peccati concupiscentia non cohibenda atque frenanda, sed nulla sit. Hoc enim lex posuit dicendo: Non concupisces, non quod hic ualeamus, sed ad quod proficiedo tendamus. Verum hoc fit non lege quae hoc imperat, sed fide quae hoc impetrat, non litera qua iubetur, sed spiritu quo donatur: non ergo meritis operantis hominis, sed largientis gratia saluatoris. Utilitas itaque legis est, ut hominem de sua infirmitate conuincat, & gratiae medicinam quae in Christo est, implorare compellat. Omnis enim qui inuocauerit nomen domini, saluus erit. Quo modo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent, quem non audierunt? Unde paulo post dicit: Igitur fides ex auditu, auditus autem per uerbum Christi. Quae cum ita sint, qui se Israelitas esse carnaliter gaudent, & praeter gratiam Christi, in lege gloriatur, non sunt de quibus idem Apostolus ait, quod ignorantes dei iusticiam, & suam uolentes constituere, iusticiae dei non sunt subiecti. Dei quippe dixit iusticiam, quae homini ex deo est: suam uero quam putant sibi sufficere ad facienda mandata sine adiutorio & dono eius qui legem dedit. His autem similes sunt, qui cum profiteantur se esse Christianos, ipsi gratiae Christi sic auersantur, ut se humanis uiribus diuina existiment implere mandata, ac sic etiam ipsi ignorantes dei iusticiam, & suam uolentes constituere, iusticiae dei non sunt subiecti, non quidem nomine, sed tamen errore Iudaizantes. Hoc genus hominum capita sibi inuenerat Pelagium & Coelestium, impietatis huius assertores acerrimos. Qui recentis iudicio dei per diligentes & fideles seruos eius etiam catholica comunione priuati sunt, & propter cor impoenitens adhuc in sua damnatione persistunt. Quisquis ab isto carnali & animalis, atque ideo non immerito reprehensibili atque damnabili Iudaismo esse querit alienus, non solum ueteres illas obseruationes a se facere debet alienas, quae iam reuelato testamento Nouo, postea quae uenerunt ea quae per illas significabatur esse futura, proculdubio esse necessaria destiterunt, ut non iudicetur in cibo & potu & in parte diei festi & neomeniae & sabbatorum, quod est umbra futurorum: uerum etiam illa quae in lege ita praepita sunt, ut ualeant ad informandos mores fidelium: id est, ut abnegantes impietatem & seculares cupiditates, temperanter & iuste & pie uiuamus in hoc seculo: unde est etiam hoc quod

Aug. to. 2

ex lege maxime commendandum elegit Apostolus: Non concupisces, & quaecumque de deo & proximo diligendo sine ullis figuris sacramentorum praepiuntur in lege: in quibus duobus praepitis etiam ipse dominus Christus dicit totam legem prophetasque pendere: sic accipit: sic amplectitur, sic obseruanda esse non dubitat, ut quicquid in eis proficit, non sibi tribuat, sed gratiae dei per Iesum Christum dominum nostrum. Verum tamen cum quisque isto modo fuerit uerus germanusque Christianus, utrum etiam Iudaeus aut Israelita dicendus sit, merito quaeritur. Quod quidem si non carne sed spiritu hoc esse intelligitur, non debet ipsum nomen sibi in consuetudine sermonis imponere, sed spiritali intelligentia retinere, ne propter ambiguitatem uocabuli qua non discernit quotidiana loquutio, illud profiteri uideatur quod est inimicum nomini Christiano. Hanc autem quaestionem, id est utrum qui Christianus est, etiam Iudaeus uel Israelita possit intelligi, idem beatus nobis aperit & dissoluit Apostolus, ubi dicit: Circuncisio quidem prodest, si legem custodias. Si autem prauaricator legis sis, circuncisio tua praepitium facta est. Si igitur praepitium iusticias legis custodiat, non ne praepitium ei in circuncisioem reputabitur, & iudicabit quod ex natura est praepitium legem perficiens, te qui per literam & circuncisioem prauaricator legis es? Non enim qui in manifesto Iudaeus est, neque quae in manifesta carne est circuncisio, sed qui in abscondito Iudaeus est, & circuncisio cordis, quae spiritu est non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est. Cum igitur audiamus Apostolum Christi commendantem nobis Iudaeum in abscondito, non in carnis circuncisioem sed cordis, & spiritu non litera: quis est iste, nisi Christianus? Sic itaque sumus Iudaei, non carnaliter sed spiritaliter, quemadmodum sumus semen Abrahae, non secundum carnem, sicut illi qui de ipso nomine carnali superbia gloriantur, sed secundum spiritum fidei, quod non illi. Scimus enim nos fuisse promissos, quae deo ei dixit deus: Patrem multarum gentium posuisti te. Et quam multa de hac re dicat Apostolus, nouimus. Dicimus enim, inquit, quonia deputata est Abrahae fides ad iusticiam. Quando ergo deputata est? An cum in circuncisioem esset, an cum esset in praepitio? Non in circuncisioem, sed in praepitio. Et signum accepit circuncisioem, signaculum iusticiae fidei quae est in praepitio, ut sit pater omnium credentium per praepitium, ut deputetur & illis ad iusticiam, ut sit pater circuncisioem, non ipsi solum qui ex circuncisioem sunt, sed & ipsi qui sequuntur uestigia fidei quae est in praepitio patris nostri Abraham. Et paulo post, Ideo, inquit, ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei tantum quod ex lege est, sed & ei quod ex fide est Abraham, qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posuisti te. Item

M ad

ad Galatas: Abraham, inquit, credidit deo, & deputatus est illi ad iusticiam. Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filij Abraham. Providens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes deus, prænunciavit Abraham: Quia benedicentur in te omnes gentes: ita ut qui ex fide sunt, benedicantur cum fidei Abraham. Iam aliquanto post in eadem epistola: Fratres, inquit, secundum hominem dico: tamen hominis confirmatum testamentum, nemo irritum facit aut superordinat: Abraham dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit Et seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno Et semini tuo, quod est Christus. Item paulo post: Omnes enim vos, inquit, unum estis in Christo Iesu: si autem vos estis Christi, ergo Abraham semen estis, secundum promissionem hæredes. Secundum istum ergo intellectum Apostolicum inveniuntur Iudæi qui Christiani non sunt, cum ex carne Abraham originem ducant, non esse filij Abraham. Cum enim dicit: Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filij Abraham: profecto significat eos qui ex fide non sunt, non esse filios Abraham. Ac per hoc, nisi Iudæis eo modo sit pater Abraham quomodo est nobis, quid eis prodest quod de carne eius exorti sunt, & nomen sine uirtute tenuerunt? Cui autem ad Christum transeunt & incipiunt esse ex fide filij Abraham, tunc erunt Iudæi, non in manifesto, sed in abscondito: circuncisione cordis, spiritu non litera, quorum laus non sit ex hominibus, sed ex deo. Ab hac autem fide alienati, in ramis fractis deputabuntur ex illa olea, in cuius radicem idem dicit Apostolus inseri oleastrum, id est Gentes: quod utique non fit per carnem, sed per fidem, neque per legem, sed per gratiam, nec per literam, sed per spiritum, neque carnis circuncisione, sed cordis, nec in manifesto, sed in abscondito, nec laude ex hominibus, sed ex deo, ut sit unusquisque Christianus sicut non carnalis sed spiritalis Abraham filius, ita non carnalis sed spiritalis Iudæus, nec carnalis sed spiritalis Israelita. Nam & de isto nomine sic Apostolus loquitur: Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israel: neque qui sunt semen Abraham, omnes filij, sed in Isaac uocabitur tibi semen: hoc est, non ij qui filij carnis, hi filij dei, sed filij promissionis deputantur in semen. Nonne mirabilia magna sunt ista, profundumque mysterium, ut multi ex Israel non nati, sint Israel, & multi non sint filij, cum sint semen Abraham? Quomodo enim non sunt quomodo nos sumus, nisi quia non sunt filij promissionis ad Christi gratiam pertinentes, sed filij carnis nomen inane gestantes, ac per hoc nec illi sunt Israel sicut sumus nos, nec nos sumus Israel sicut sunt illi. Nos enim sumus secundum spiritalem regenerationem, illi secundum carnalem generationem. Intuendum est quippe ac discernendum, alium esse Israel qui propter carnem nomen accepit, alium uero qui propter spiritum rem que illo nomine significatur obtinuit. Nunquid enim

Rom. 9

ex Agar ancilla Saræ nati sunt Israelitæ? Nonne Ismahel ex illa natus est, & non Israelitarum sed Ismahelitarum gentem suo semine propagauit? De Sara namque uenit Israel per Isaac, qui ex promissione natus est Abraham, tamen cum secundum propaginem carnis se ita res habeat, uenitur ad intellectum spiritalem, & inveniuntur ad Saram non pertinere carnales Israelitæ, qui ex illa carnis originem ducunt, & pertinere ad eam potius Christiani, qui non secundum Ismahel filij sunt carnis, sed secundum Isaac filij sunt promissionis, non ad ipsius Isaac carnale semen, sed ad spiritale mysterium pertinentes. Ita quippe ad Galatas Apostolus loquitur: Dicit mihi, Sub lege esse uolentes, legem non audistis? Scriptum est enim quod Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera. Sed ille quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera, per repromissionem, quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo Testamenta. Vnum quidem a monte Sina, in seruitutem generans, quod est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est huic quæ nunc est Hierusalem, & seruit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim: Latere sterillis quæ non parit, erumpe & exclama quæ non parituris, quia multi filij desertæ magis quam eius quæ habet uirum. Nos autem fratres secundum Isaac, promissionis filij sumus. Sed sicut tunc qui secundum carnem natus fuerat, persequabatur eum qui secundum spiritum, ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Ejice ancillam & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Nos autem fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ: qua libertate Christus nos liberauit. Ecce secundum istam spiritalem atque Apostolicam intelligentiam nos potius pertinemus ad liberam Saram, qui ex illa nullam carnem propaginem trahimus. Iudæi autem qui ex illa carnis propaginem trahunt, ad Agar potius ancillam pertinere monstrantur, de qua carnis propagationem non trahunt. In nepotibus etiam Abraham & Saræ, id est filijs Isaac & Rebecæ, illis geminis Esau & Iacob qui postea uocatus est Israel, hoc ipsum magnum & profundum mysterium reperitur. De quo idem Apostolus loquens, cum per Isaac promissionis filios commemorasset ad Christi gratiam pertinentes: Non solum autem illa, inquit, sed & Rebecca ex uno concubitu habes Isaac patris nostri. Nondum enim natis, nec qui egerint aliquid boni aut mali, ut secundum electionem propositum dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei: Quia maior seruiet minori: sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Hæc certe doctrina apostolica atque catholica satis euidenter indicat nobis, secundum originem carnis ad Saram Iudæos, id est Israelitas: ad Agar uero, Ismahelitas pertinere. Secundum autem mysterium spiritus ad

Gal. 4

ad Saram Christianos, ad Agar Iudæos. Item secundum originem carnis ad Esau, qui dictus est etiam Edom, gentem Idumæorum: ad Iacob autem, qui dictus est etiam Israel, gentem Iudæorum. Porro secundum mysterium spiritus, ad Esau Iudæos, ad Israel pertinere Christianos. Ita quippe impletur quod scriptum est: Maior seruiet minori: id est, prior natus populus Iudæorum, posteriori nato populo Christianorum. Ecce quem admodum sumus Israel ad optionem diuinam, non humana cognatione gloriantes, nec in manifesto, sed in occulto, nec litera sed spiritu, nec carnis sed cordis circuncisione Iudæi. Quæ cum ita se habeant, non tamen debemus consuetudinem sermonis humani inepta loquacitate confundere, & in rebus discernendis frequenter uocabula perturbata significatione miscere, ut eos qui Christiani sunt, & appellatione usitatissima Christiani uocantur, in uulgaritate uocabulo aliquis affectet appellare Iudæos, uel cum sit ipse uoceturque Christianus, Israelitæ potius nomine delectet, & quod in mysterio debet semper intelligere, parcius autem ore proferre, hoc in quotidiana loquendi consuetudine magis eligat frequentare inepta insolentia, & si dici potest imperita scientia. Nunquid enim apostoli, per quos ea didicimus ista nesciebant, quomodo nos potius sumus semen Abraham secundum Isaac promissionis hæredes, & Iudæi spiritu non litera, cordis circuncisione non carnis, & non secundum carnem Israel, sed Israel dei? Sciebant utique ista multo sapientius certiusque quam nos, & tamen in loquendi consuetudine Iudæos & Israelitas eos appellabant, qui secundum carnem de Abraham stirpe tunc existebant. Namque ait Apostolus: Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quaerunt, nos autem predicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stulticiam. Ipsi autem uocatis Iudæis & Græcis, Christum dei uirtutem & sapientiam. Quos dixit Græcos, hos etiam Gentium nomine significauit, eo quod hæc lingua maxime excellit in Gentibus. Iudæos tamen ipsos uocauit, quos omnes hoc nomine appellant. Nam si Christiani ipsi sunt Iudæi, Christianis est ergo scandalum Christus crucifixus, de quo dictum est, Iudæis quidem scandalum. Quis hoc nisi insanissimus sentiat? Item dicit: Sine offensione estote Iudæis & Græcis & ecclesie dei. Quomodo ista distingueret, si & ecclesiam dei in quotidiana loquendi consuetudine Iudæos appellare deberet? Item ait: Quos & uocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus. Quomodo uocauit ex Iudæis si potius ex non Iudæis uocauit ut essent Iudæi? Item de Israelitis: Quid ergo dicemus, inquit? Quia Gentes quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam, iusticiam autem quæ ex fide est: Israel autem persequens legem iusticiæ, in legem iusticiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in

1. Cor. 1

Rom. 9

lapidem offensionis. Item, Ad Israel autem quid dicit? Tota die extendi manus meas ad populum non credentem & contradicentem. Et sequutus adiungit: Dico ergo, Nunquid repulit deus plebem suam? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Benjamin. Non repulit deus plebem suam quam præsciuit. Quomodo hic appellauit Apostolus Israel non credentem & contradicentem, si Christiani sunt Israel, uel quomodo se appellauit Israelitam? Nunquid ex eo quod Christianus factus erat? Non utique, sed ex eo quod secundum carnem fuerat ex semine Abraham, de tribu Benjamin, quod non sumus nos secundum carnem, quamuis secundum fidem sumus semen Abraham, ac per hoc & Israel. Sed aliud est quod agnoscit altioris intelligentia sacramenti, aliud quod exposcit quotidiana consuetudo uocabuli. Denique Aptius iste nescio quis, de quo scripsisti quod doceat Iudæizare Christianos, eo modo se sicut insinuauit sanctitas tua, Iudæum & Israelitam uocat, ut ab eis prohibeat a quibus pro temporis illius congruentia lex per sanctum famulum dei Moysen data prohibebat, & cæteras illius temporis obseruationes iam nunc apud Christianos aboleris remotasque persuadeat, quas umbras futurorum appellat Apostolus, ut & prophetia in illis intelligatur, & eorum obseruatio iam euacuata monstratur: unde apparet quare se iste Aptius uelit Israelitam Iudæumque uocitari, non spiritaliter sed omnino carnaliter. Nos autem nec illis obseruationibus quæ Nouo testamento reuelato euacuata sunt, tenemur obstricti, & præcepta legis huic etiam temporis necessaria, qualia sunt: Non adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, & si quod est aliud mandatum quod in hoc sermone recapitulatur: Diliges proximum tuum tanquam teipsum: non uiribus humanis, quasi nostram constituentem iusticiam, sed gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum, in ea iusticia quæ nobis ab illo est obseruanda esse didicimus & docemus. Nec tamē ideo nos negamus semen Abraham, quibus dicit Apostolus: Vos ergo Abraham semen estis, aut Iudæos in abscondito, de qualibus idem dicit: Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circuncisio cordis, quæ est spiritu non litera, cuius laus non ex hominibus sed ex deo est, aut Israelitas spirituales, ad eum scilicet pertinentes cui minori prædictum est seruiturum esse maiorem. Sed hæc uocabula nobis non indecenter imponimus, eaque mysteriorum intelligentia continemus, non uerborum insolentia uentilamus.

Rom. 11

Exo. 20

Leuit. 19

Gal. 3

Rom. 2

Nectarius Augustinum rogat, ut intercedat pro suis ciuibus. Epistola CCI

Domino insigni & merito suscipiendo fratri Augustino episcopo, Nectarius.

Quanta sit charitas patriæ, quoniam nosti prater eo. Sola est enim quæ parentum iure uincat affectû. Cui si nullus esset consulendi modus, aut finis bonis, digne ab eius muneribus meruimus excusari. Sed quoniam crescit in dies singulos dilectio & gratia ciuitatis, quantumq; ætas fini proxima est, tantum incolumem ac florentem relinquere patriam cupimus, idcirco gaudeo primum quod apud instructum disciplinis omnibus uirum mihi hic est sermo institutus. In Calamensi colonia multa sunt quæ merito diligamus, uel quod in ea geniti sumus, uel quod eidem magna contulisse uidemur officia. Hæc ergo domine præstantissime & merito suscipiende, non leui populi sui errato prolapsa est. Quod quidem si iuris publici rigore metiamur, debet plecti seueriori censura. Sed episcopum fas non est, nisi salutem hominibus impertire, & pro statu meliore causis adesse, & apud omnipotentem deum ueniam aliorum mereri delictis. Quamobrem quanta possum supplicatione deprecor, ut si defendenda res est, innoxius defendatur, ab innocentibus molestia separetur. Præsta hoc quod secundum naturam tuam peruides postulari. De damnis, facilis potest haberi taxatio, tantum supplicia deprecamur. Acceptior Deo uiuas, Domine insignis & merito suscipiende frater.

In ciuitate quadam idololatraz, cõtra recens Cæsaris edictum, per occasionem sacrorum suorum impetum fecerant in Christianos, trucidatis aliquot, ac spoliatis multis, quum ob tam immane facinus formidarent Cæsaris iram, Nectarius rogat Augustinum, ut intercedat ne innocentes cum nocentibus plecterentur. Augustinus respondet, illic alios nocentiores, alios minus nocentes, alios nocentissimos inueniri posse, innocentem neminem. Promittit tamen ut respicentibus parcat, & cum nocentibus etiam agatur mitius, sed hæcenus, ne ceteri impunito exemplo ad audenda similia prouocentur.

Epistola CCII

Domino eximio meritoq; honorabili fratri Nectario, Augustinus.

Iam senio frigescentibus membris, feruere animum tuum patriæ charitate nec miror sed laudo, teq; nõ tantum tenere memoriter uerum etiam uita ac moribus demonstrare, quod nullus sit patriæ consulendi modus aut finis bonis, non inuitus imò etiam libens accipio. Vnde supernæ cuiusdam patriæ, in cuius sancto amore pro nostro modulo inter eos quibus ad illam capeßendam consulimus, periclitamur atq; laboramus, talem etiam te ipsum ciuem habere uellemus, ut eius portiunculæ in hac terra peregrinanti, nullum consulendi modum finemq; censeret, tanto effectus melior, quãto meliori ciuitati officia debita prærogares, in eius æterna pace nullũ gaudendi finem inuenturus, cuius ad tempus labo-

ribus nullum tibi finem statueris cõsulendi. Verum hoc donec fiat, neq; enim desperandum est illam te patriam posse acquirere, uel iam acquirendam prudentissime cogitare, ad quam te pater etiam qui in ista genuit antecessit, hoc donec fiat, da nobis ueniam si propter patriam nostram quam cupimus nunquam relinquere, cõtristamus patriam tuam quam cupis florentem relinquere, de cuius quidem floribus, si cõ tua prudentia disputemus, non est uerendum ne tibi difficile persuadeatur, aut uero etiam non facile occurrat, quemadmodum florere ciuitas debeat. Cõmemorauit Poeta ille uestrarum clarissimus literarũ quosdam flores Italiae, sed nos in uestra patria non tam experti sumus, quibus floruit terra illa uiris, quã quibus arserit armis. Imo uero non armis, sed flammis, nec arserit, sed incenderit. Quod tantum scelus si fuerit impunitum, nulla digna correctione prauorũ florentem te patriam putas relicturum: õ flores non planè fructuum, sed spinarum. Compara nunc utrum malis florere patriam tuam pietate an impietate, correctis moribus, an securis ausibus. Compara ista, & uide utrum in patriæ tuæ amore nos uincas, utrum eam magis ueriusq; cupias florere quã nos. Intuere paululum ipsos De republica libros, unde illum effectum amantissimi ciuis ebibisti, quod nullus sit patriæ consulendi modus aut finis bonis. Intuere, obsecro te, & cerne quantis ibi laudibus frugalitas & continentia prædicetur, & erga coniugale uinculum fides, certiq; honesti ac probi mores, quibus cum præpollerit ciuitas, uere florere dicenda est. Hi autem mores in ecclesijs toto orbe crescentibus, tanquam in sanctis auditorijs populorum docentur atq; discuntur, & maxime pietas, qua uerus & uerax colatur deus: qui hæc omnia, quibus animus humanus diuinæ societati ad inhabitandam æternam celestemq; ciuitatem instruitur & aptatur, non solum iubet aggredienda, uerum etiam donat implenda. Inde est quod deorum multorum falso rumq; simulachra, & prædixit euersum iri, & præcepit eueri. Nihil enim homines tam insociabiles reddit uitæ peruersitate, quã illorum deorum imitatio, quales describuntur & commendantur literis eorum. Deniq; illi doctissimi uiri qui rempublicã ciuitatemq; terrenam, qualis eis esse debere uidebatur, magis domesticis disputationibus requirebãt uel etiam describebant, quã publicis actionibus instituebãt atq; formabant, egregios atq; laudabiles quos putabant homines, potius quã deos suos imitandos proponebant erudiendẽ indoli iuuentutis. Et reuera Terentianus ille adolescens qui spectas tabulam pictam in pariete, ubi pictura inerat de adulterio regis deorum, libidinem quæ rapiebatur stimulis etiam tantæ autoritatis accendit, nullo modo in illud flagitium uel cõcupiscendo laberetur, uel perpetrando immergetur

retur, si Catonẽ maluisset imitari quã Iouem: sed quo pacto id faceret, cum in templis adorare cogeret Iouem potius quã Catonẽ? Verum hæc ex comœdia, quibus impiorum luxus & sacrilega superstitio conuinceretur, proferre forsitan nõ debemus. Lege uel recole in eisdem libris quã prudẽter differatur, nullo modo potuisse scriptiões & actiones recipi comœdiarum, nisi mores recipientiũ consonarent, ita clarissimorum uirorum in republica excellẽtium, & de republica disputantium autoritate firmatur, nequissimos homines fieri deorũ imitatione peiores, non sanè uerorum sed falsorum atq; fictorum. At enim illa omnia quæ antiquitus de uita deorũ moribusq; conscripta sunt, lõge aliter sunt intelligenda atq; interpretãda sapientibus. Ita uero in templis populis cõgregatis, recitari huiuscemodi salubres interpretatiões heri & nudius tertius audiuius. Quæso te sicine cæcum est humanum genus aduersus ueritatẽ, ut tam aperta & manifesta non sentiat? Tot locis pingitur, funditur, tunditur, sculpiuntur, scribitur, legitur, agitur, cantatur, saltatur Iuppiter, adulteria tanta committens, quantum erat ut in suo saltem Capitolio ista prohibens legeretur? Hæc mala de decoris, impietatisq; plenissima, si nemine prohibente in populis ferueãt, adorentur in templis, rideantur in theatris, cum his uictimas immolant uastetur pecus etiam pauperum, cum hæc histriones agunt & saltãt, effundantur patrimonia diuitem, ciuitates florere dicuntur. Horum planè florum non terra fertilis, non aliqua opulens uirtus, sed illa dea Flora digna mater inuenta est, cuius ludj scenici tam effulsiore & licentiore turpitudine celebrãtur, ut quiuis intelligat quale dæmonium sit quod placari aliter non potest, nisi illic nõ aues, non quadrupes, nõ deniq; sanguis humanus, sed multo scelestius pudor humanus tanquam immolatus intereat. Hæc dixi propter quod scripsisti. Quantum tibi ætas fini proxima est, cupere te ut patriam tuam incolumem ac florentem relinqueres. Tollantur iam ista omnia uana & insana, conuertantur homines ad uerũ dei cultum moresq; castos & pios, tunc patriam tuam florentem uidebis, non opinione stultorũ, sed ueritate sapientium, cum hæc patria carnalis generationis tuæ, portio fuerit illius patriæ cui nõ corpore sed fide nascimur, ubi omnes sancti & fideles dei post labores uelut hiemales uitæ huius, interminata ætate florebunt. Nobis itaq; cordi est, neq; Christianam amittere mäsuetudinem, neq; perniciosum cæteris imitationis exemplũ in illa ciuitate relinquere. Quomodo id agamus, aderit Deus, si eis nõ ita grauius indignetur. Alioquin & mäsuetudo quam seruare cupimus, & disciplina qua uti moderate nitimur impediti potest, si deo aliud in occulto placet, siue iudicanti hoc tantũ malum flagello acriore plectendum, siue etiã uehementius irascenti, si nõ

correctis nec ad se cõuersis ad tempus esse uoluerit impunitũ. Præscribit nobis quodãmodo prudentia tua de persona episcopali, & dicis patriam tuã non leui populi sui errato prolapsam. Quod quidem si iuris publici rigore metiamur, debet plecti seueriori censura. Sed episcopum, inquis, fas non est nisi salutẽ hominibus impertire, & pro statu meliore causis adesse, & apud omnipotentẽ deum ueniam aliorũ mereri delictis. Hæc omnino seruare conamur, ut seueriore censura nemo plectatur, neq; a nobis, neq; ab alio ullo intercedentibus nobis, & salutem hominibus cupimus impertire, quæ posita est in recta uiuendi felicitate, non in male faciendi securitate. Veniã quoq; non tantam nostris, uerũ & aliorum instamus delictis mereri, quod impetrare nisi pro correctis omnino non possumus. Adiungis etiam & dicis: Quanta possum supplicatione deprecor, ut si defendenda res est, innoxius defendatur, ab innocentibus molestia separetur. Accipe breuiter quæ commissa sint, & innoxios ab innocentibus ipse discerne. Cõtra recentissimas leges, calendis Iunij festo Paganorum sacrilega solẽnitas agitata est, nemine prohibente, tam insolenti auiũ, ut quod nec Iuliani temporibus factum est, petulantissima turba saltantium in eodem prorũs uico ante fores trãsiret ecclesię. Quam rem illicitissimam atq; indignissimã clericis prohibere tentantibus, ecclesia lapidata est. Deinde post dies ferme octo, cũ leges notissimas episcopus ordini replicasset, & dum ea quæ iussa sunt uelut implere disponũt, iterũ ecclesia lapidata est. Postridie nostris ad imponendũ perditis metũ, quod uidebatur apud acta dicere uolentibus publica iura negata sunt. Eodemq; ipso die ut uel diuinitus tererentur, grando lapidationibus reddita est, qua transecta cõtinuo tertiam lapidationem, & postremo ignes ecclesiasticis tectis atq; hominibus intulerunt, unum seruatorũ dei qui oberrans occurrere potuit occiderũt, cæteris partim ubi potuerãt latitantibus, partim quod potuerãt fugientibus, cum interea cõtrusus atq; coarctatus quodam loco se occultaret episcopus, ubi se ad mortem quarentium uoces audiebat sibiq; increpantium quod eo nõ inuento gratis tantum perpetrassent scelus. Gesta sunt hæc ab hora ferme decima usq; ad noctis partem non minimã. Nemo compescere, nemo subuenire tentauit illorum quorũ esse grauis posset autoritas, præter unum peregrinũ, per quem & plurimi serui dei de manibus interficere conãtium liberati sunt, & multa extorta prædantibus, per quem clarum factũ est, quã facile illa uel omnino nõ fierent uel cõcepta desisterent, si ciues maximeq; primates ea fieri perficere uetuisent. Proinde in uniuersa illa ciuitate non innocentes a nocentibus, sed minus nocentes a nocentioribus poteris fortasse discernere. Nam in paruo peccato illi sunt, qui metu deterriti maximeq; ne offenderent

rent eos quos in illo oppido plurimum posse & inimicos ecclesie nouerant, opem ferre non ausi sunt. Scelerati autem omnes quibus et si non facientibus, neque immittentibus, tamen uolentibus ista commissa sunt, sceleratissimi qui commiserunt, sceleratissimi qui immiserunt. Sed de immisione suspicionem putemus esse non ueritatem, nec ea discutiamus quae nisi tormentis eorum per quos inquiruntur inueniri omnino non possunt. Demus etiam ueniam timori eorum, qui potius deum pro episcopo & seruis eius deprecandum, quam potentes inimicos ecclesie offendendos esse putauerunt. Quid eos qui restant, nulla ne cense disciplina coercendos, & proponendum existimas impunitum tam immanis furoris exemplum? Non praeterita uindicando pascere iram nostram studemus, sed misericorditer in futurum consulendo satagimus. Habent homines mali, ubi & per Christianos non solum mansuete, uerum etiam utiliter salubriterque plectantur. Habent enim quod corpore incolumi uiuunt, habent unde uiuunt, habent unde male uiuunt. Duo prima salua sint, ut quos poeniteat sint, hoc optamus, hoc quantum in nobis est etiam impensa opera instamus. Tertium uero, si deus uoluerit, tanquam putre noxiumque reserari, ualde misericorditer puniet. Si autem uel amplius uoluerit, uel ne hoc quidem permiserit, altioris & profecto iustioris consilij ratio penes ipsum est, a nobis curam officiumque oportet impendi, quousque uidere conceditur, deprecantibus eum ut animum nostrum approbet quocunctis uolumus esse consultum, nihilque fieri sinat, per nos quod & nobis & ecclesiae suae non expedire longe melius nouit ipse quam nos. Modo cum apud Calamam essemus, ut nostri in tam graui dolore, uel consolarentur afflicti, uel sedarentur accensi, quantum potuimus quod in tempore oportuisse existimauimus, cum Christianis egimus. Deinde etiam ipsos Paganos, mali tanti caput & causam, petentes ut ab eis uideremur admisisimus, ut hac occasione admoneremus eos quid facere deberent si saperent, non tantum pro remouenda praesenti sollicitudine, uerum etiam pro inquirenda salute perpetua, multa a nobis audierunt, multum etiam ipsi rogauerunt, sed absit ut tales serui simus, quos ab eis rogari delectet, a quibus noster dominus non rogatur. Vnde peruides pro uiuacitate mentis tuae, ad hoc esse nitendum seruata mansuetudine & moderatione Christiana, ut aut ceteros deterreamus eorum imitari peruersitatem, aut ceteros optemus eorum imitari correctionem. Damna quae illata sunt, uel tolerantur a Christianis, uel resarciuntur per Christianos. Animarum uero lucra quibus acquirendis cum periculo etiam sanguinis inhiamus, & in loco illo quaestuosius prouenire, & alijs locis illo exemplo non impediri desideramus. Dei misericordia nobis praestet de tua salute gaudere.

Augustinus presbyter Maximino episcopo Donatista, qui diaconum orthodoxum baptizasse dicebatur, ut aut fateatur factum aut profiteatur se orthodoxum, inuitans illum uel ad colloquium uel ad rescribendum, ut concordia ecclesiae fariatur. Epistola CCIII Domino dilectissimo & honorabili fratri Maximino, Augustinus presbyter ecclesiae catholicae in Domino Salutem.

Rius quam ad rem ueniam de qua tua beneuolentia scribere uolui, tituli huius epistolae, ne uel te uel alium quempiam moueat, rationem breuiter reddam. Domino scripsi, quia scriptum est: Vos in libertate uocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per charitatem seruite inuicem. Cum ergo uel hoc ipso officio literarum per charitatem tibi seruiam, non absurde te dominum uoco propter unum & uerum dominum nostrum qui nobis ista praecipit. Dilectissimo autem quod scripsi, nouit deus quod non solum te diligam, sed ita diligam ut me ipsum, quando quidem bene mihi sum conscius, bona me tibi optare quae mihi. Honorabili uero quod addidi, non ad hoc addidi ut honorare episcopatum tuum: mihi enim episcopus non es, neque hoc cum contumelia dictum acceperis, sed ex animo quo in ore nostro debet esse, Est, est, non, non. Neque enim ignoras, aut quisquam hominum qui nos nouit ignorat, neque te esse episcopum meum, neque me presbyterum tuum. Honorabilem igitur ex ea regula te libenter appello, qua noui te esse hominem, & noui hominem ad imaginem dei & similitudinem factum, & in honore positum ipso ordine & iure naturae, si tamen intelligendo quae intelligenda sunt seruet honorem suum. Nam ita scriptum est: Homo in honore positus non intellexit, comparatus est iumentis insensatis & similis factus est illis. Cur ergo te honorabilem in quantum homo es non appellem, cum praesertim de tua salute atque correctione quaediu in hac uita es, desperare non audeam? Fratrem uero ut uocem, non te latet praecipit nobis esse diuinitus, ut etiam eis, qui negant se fratres nostros esse, dicamus: Fratres nostri estis, & hoc uehementer ualet ad causam, propter quam scribere uolui fraternitati tuae. Iam enim reddita ratione cur epistola talē ianuam fecerim, audi placidissime quae sequuntur: Ego cum in ista regione consuetudinem hominum lugendam atque plangendam, qui cum Christiano nomine gloriantur, Christianos rebaptizare non dubitant, quibus uerbis poteram detestari, non defuerunt laudatores tui qui mihi dicerent te ista non facere. Fateor primo non credidi. Deinde considerans posse fieri ut animam humanam de futura uita cogitationem dei timor inuaderet, ut se ab scelere apertissimo temperaret, gratulatus credidi quod tali proposito ab ecclesia catholica nolueris esse nimis alienus. Quarebam sane occasionem loquendi tecum, ut si fieri posset ea quae parua remanserant, inter nos dissensio tolleretur. Cum ecce ante paucos dies diaconum

num nostrum Mutugennensem te rebaptizasse nunciatum est. Dolui uehementer, & illius miserabilem lapsum, & tuum frater inopinatum scelus. Noui enim quae sit ecclesia catholica, Gentes sunt haereditas Christi, & possessio Christi termini terra. Nostis & uos, aut si non nostis, aduertite, facillime a uolentibus sciri potest. Rebaptizare igitur haereticum hominem, qui haec sanctitatis signa perceperit quae Christiana tradidit disciplina, omnino peccatum est. Rebaptizare autem catholicum, immanissimum scelus est. Tamen non adeo credes, quia de te mihi bene persuasum tenebam, Mutugenam ipse perrexi: & eum quidem miserum uidere non potui, a parentibus uero eius audiui, quod uester iam etiam diaconus factus sit. Et tamen tam bene adhuc de tuo corde sentio, ut esse rebaptizatum esse non credam. Quare te frater dilectissime per diuinitatem & humanitatem domini nostri Iesu Christi obsecro, ut rescribere mihi digneris quid gestum sit. Et sic rescribere, ut noueris me in ecclesia fratribus nostris epistolam tuam uelle recitare. Quod ideo scripsi, ne cum id postea facerem, quod me non sperares esse facturum, offenderem charitatem tuam, & iustam de me apud communes amicos querelam deponeres. Quid ergo te impediatur ad rescribendum, non uideo. Si enim rebaptizas, nihil est quod homines de tuo collegio formides, cum id te rescriberis facere, quod te illi facere etiam si nolles iuberent. Cum autem id quantis potueris documentis faciendum esse defenderis, non solum non succententur, sed etiam predicabunt. Si autem non rebaptizas, arripe libertatem Christianam frater Maximine, arripe quae te: non cuiusquam hominis in contemplatione Christi, aut reprehensione uerearis, aut exhorreas potestatem. Transiit honor huius seculi, transiit ambitio. In futuro Christi iudicio, nec absidiae gradatae, nec cathedrae uelatae, nec sanctimonialium occurantium atque cantantium greges adhibebuntur ad defensionem, ubi coeperit accusare conscientia, & conscientiarum arbiter iudicare. Quae hic honorant ibi onerant, quae hic releuant ibi grauant. Ista quae pro tempore propter ecclesiae utilitatem honori nostro exhibentur, defendentur forte bona conscientia, defendere autem non poterunt malam. Quod ergo tam pio & tam religioso animo facis, si tamen facis, ut ecclesiae catholicae baptismum non iteres, sed approbes potius tanquam unius uerissimae matris, quae omnibus gentibus, & regenerandis sinu pandit, & regeneratis ubera infundit, tanquam unius possessionis Christi, sese usque ad terram terminos porrigitis, si hoc uere facis, cur non erumpis in exultantem & liberam uocem? Cur lucerna tuae tam utile splendorem premis sub modio? Cur non discissis atque abiectis ueteribus pellibus timidam seruitutis, Christiana potius indutus fiducia existis et dicis, Ego unum baptismum noui, patris & filij & spiritus sancti nomine consecratum atque signatum? Hanc formam ubi inuenio ne

cesse est ut approbem: non destruo quod dominicum agnosco, non exufflo uexillum regis mei. Vestem Christi & qui diuiserunt non uiolauerunt, & illi adhuc Christum non resurrecturum crederant, sed morientem uidebant. Si a persecutoribus uestis non conscissa est pendentis in cruce, cur a Christianis destruitur sacramentum sedentis in caelo? Si ueteris populi temporibus Iudaeus essem, quando aliud esse melius non possem, accipissem utique circumcisionem. Quod signaculum iustitiae fidei tantum illo tempore ualuit antequam domini euacuaretur aduentu, ut infantem filium Moyse angelus praefocasset, nisi mater arrepto calculo circumcidisset puerum, & hoc sacramentum imminente perniciem depulisset. Hoc sacramentum etiam Iordanem fluium refrenauit, & reduxit in fontem. Hoc sacramentum ipse dominus quauis euacuauerit crucifixus, tamen natus accepit. Non enim signacula illa damnata sunt, sed succedentibus oportunitatibus decesserunt. Nam sicut circumcisionem abstulit domini primus aduentus, sic baptismum auferet secundus aduentus. Sicut enim nunc postea quam uenit libertas fidei, & remotum est seruitutis iugum, nullus Christianus circumciditur carne: sic tunc regnantibus iustis cum domino, danatisque impijs, nemo baptizabitur, sed illud quod ista praefigurat, id est circumcisio cordis, & munditia conscientiae manebit in aeternum. Si ergo illo tempore Iudaeus essem, & ueniret ad me Samaritanus, uelletque illo errore derelicto quem etiam Dominus improbauit dicens: Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quoniam salus ex Iudaeis est. Vellet ergo Samaritanus quem Samaritani circumciderant fieri Iudaeus, uacaret certe iterationis audacia, & id quod apud haesim factum erat quod praecipit deus, non repetere sed apparere cogere. Quod si in carne circumcisi hominis non inuenire locum ubi circumcisionem repeterem, quia unum est illud membrum, multo minus inueniret locus in uno corde ubi baptismus Christi repetatur. Ideo qui duplicare baptismum uultis, necesse est omnino ut corda duplicia requiratis. Clama ergo recte te facere si non rebaptizas, & non solum sine trepidatione, sed etiam cum gaudio mihi inde rescribe. Nulla te tuorum consilia frater extorreat. Si enim hoc eis displicuerit, non sunt digni qui te habeant. Si autem placuerit credimus de misericordia domini, qui timetes sibi displicere, & conantes placere nunquam deserit, quae inter uos et nos cito pax erit, ne propter honores nostros de qua sarcina periculosa ratio reddet, miserae plebes credentes in Christum habeant in domibus suis communes cibos, & mensam Christi communem habere non possint. Nonne ingemiscimus quod uir & uxor ut fideliter coniungant corpora sua, iurant sibi plerumque per Christum, & ipsius corpus Christi diuersa comunione dilaniant? Hoc tantum scandalum, tantum diaboli triumphum, tanta perniciem animarum, si per tuam modestiam & prudentiam & dilectionem,

quam debemus ei qui pro nobis suum sanguinem fudit, ablata de medio in his regionibus fuerit, quis explicet uerbis quam tibi palmam prae-
 ret dominus, ut ad caetera membra sananda quae per totam Africam tabefacta miserabiliter iacent, a te proficiatur tam imitabile medicinae documentum? Quam uereor quonia cor meum uidere non potes, ne tibi cum insultatione potius quam cum dilectione loqui uidear. Sed certe amplius quid faciam non inuenio, nisi ut inspiciendum sermonem meum tibi offeram, animum deo. Tollamus de medio inania obiecta quae a partibus imperitis iactari contra inuicem solent, nec tu obicias tempora Macariana, nec ego sauitiam Circūcellionum. Si hoc ad te non pertinet, nec illud ad me. Area dominica nondum uentilata est, sine paleis esse non potest. Nos oremus atque agamus quantum possumus ut frumentum simus. Ego rebaptizato diacono nostro silere non possum. Scio enim quam mihi silentium perniciosum sit. Non enim cogito in ecclesiasticis honoribus tempora uentosa transigere sed cogito me principum pastorum omnium rationem de commissis ouibus redditurum. Si forte nolles ut haec tibi scriberem, oportet te frater ignoscere timori meo. Multum enim timeo ne me tacente & dissimulante, alij quoque rebaptizentur a uobis. Deceui ergo quantum uires & facultatem dominus praebere dignatur, causam istam sic agere, ut pacificis collationibus nostris omnes qui nobis communicant nouerint, ab haeresibus aut schismatibus quantum catholica distet ecclesia, & quantum sit cauenda pernicies uel zizaniorum uel praecursorum de uite domini samentorum. Quam collationem mecum si libenti animo susceperis, ut concordibus nobis amborum litera populis recitentur, ineffabili exultabo laetitia. Si autem id equo animo non accipis, quid faciam frater, nisi ut te quoque inuito epistolas nostras populo catholico legam, quo esse possit instructior? Quod si rescribere dignatus non fueris, uel meas solas legere deceui, ut saltem diffidentia uestra cognita rebaptizari erubescat. Neque id agam cum miles praesens est, ne quis uestrum arbitretur tumultuosius me agere uoluisse quam ratio pacis desiderat, sed post abscessum militis, ut omnes qui nos audiunt intelligant, non hoc esse propositi mei, ut inuiti homines ad cuiusquam communionem cogantur, sed ut quietissime quaerentibus ueritas innotescat. Cessabit a nostris partibus timor temporalium potestatum: cesset etiam a uestris partibus terror cogregatorum Circūcellionum. Re agamus, ratione agamus, diuinarum scripturarum autoritatibus agamus, quieti atque tranquillam quantum possumus petamus, quaramus, pulsemus, ut accipiamus & inueniamus, & aperiat nobis, ne forte fieri possit, ut adiuuante domino concordet conatus & orationes nostras, tanta deformitas atque impietas Africarum regionum de no-

stris terris incipiat aboleri. Si non credis post discessum militum me uelle agere, post discessum militum tu rescribe. Si enim ego praesente milite literas meas legere populo uoluerim, prolata epistola mea demonstrabit me fidei uiolatorem. Quod misericordia domini auertat a moribus atque instituto meo, quod mihi per iugum suum inspirare dignatus est. Episcopus meus bene uolentiae tuae fortasse potius literas misisset si esset praesens, aut ego illo uel iubente uel permittente scripsissem. Sed illo absente cum diaconi rebaptizatio recens esse dicitur, frigescere actionem ipsam dilatione non passus sum, de fraterna & uera morte acerbissimi doloris aculeis excitatus. Quem dolorem meum adiuuante misericordia & prouidentia Domini, pacis fortasse compensatio lenitura est. Deus & dominus no-

ster tibi mentem pacatam inspirare dignetur, domine dilectissime frater.

Augustinus Donato presbytero Donatista, qui cum citaretur ad concilium, conatus sit sibi uim inferre, suadet ut re sobrie perpensa respiciat, docens prauam uoluntatem recte cogi ad meliora. Epistola CCIII

Donato presbytero partis Donati, Augustinus episcopus ecclesiae catholicae.

I posses uidere dolorem cordis mei & sollicitudinem pro salute tua, fortassis misereris animae tuae placens deo in audiendo uerbo, non nostro, sed ipsius: nec eius scripturas sic in memoria tua figeres ut contra eas cor clauderes. Displicet tibi quia traheris ad salutem, cum tam multos nostros ad perniciem traxeris. Quid enim uolumus nisi te comprehendi & praesentari & seruari ne pereas? Quod autem in corpore laesus es ipse tibi fecisti, qui iumento tibi mox admoto uti noluit, & te ad terram grauiter collisisti. Nam utique alius qui adductus est tecum collega tuus illaesus uenit, qui talia sibi ipse non fecit. Sed neque hoc putas tibi fieri debuisse, quia neminem existimas cogendum esse ad bonum. Attende quid Apostolus dixerit: Qui episcopatum desiderat, bonum opus concupiscit: & tamen tam multi ut episcopatum suscipiant tenentur inuiti, perducuntur, includuntur, custodiuntur, patiuntur tanta quae nolunt donec eis adsit uoluntas suscipiendi operis boni: quanto magis uos ab errore pernicioso in quo uobis inimici estis, trahendi estis, & perducendi ad ueritatem uel cognoscendam uel eligendam, non solum ut honore salubriter habeatis, sed etiam ne pessime pereatis? Dicis deum dedisse liberum arbitrium: ideo non debere cogi hominem nec ad bonum, Quare ergo illi de quibus supra dixi coguntur ad bonum? Attende ergo quod considerare non uis. Ideo uoluntas bona misericorditer impeditur, ut mala uoluntas hominis dirigatur. Nam quis nesciat nec danari hominem, nisi merito malae uoluntatis, nec liberari nisi bonam habuerit uoluntatem? Non tamen

ideo

ideo qui diliguntur, malae suae uoluntati impune & crudeliter permittendi sunt, sed ubi potestas datur, & a malo prohibendi, & ad bonum cogendi. Nam si uoluntas mala semper suae permittenda est libertati, quare Israelitae recusantes & murmurantes tam duris flagellis a malo prohibebantur, & ad terram promissionis compellebantur? Si uoluntas mala suae permittenda est libertati, quare Paulus non est permittendus ut pessima uoluntate qua persequebatur ecclesiam, sed prostratus est ut excacaretur, & excacatus est ut mutaretur, mutatus ut mitteretur, missus ut qualia fecerat in errore, talia pro ueritate patere tur? Si uoluntas mala semper suae permittenda est libertati, quare moneat pater in scripturis sanctis, filium durum non solum uerbis corripere, sed etiam latera eius tundere, ut ad bonam disciplinam coactus & domitus dirigatur? Unde item dicit: Tu quidem percutis eum uirga, animam autem eius liberat a morte. Si mala uoluntas semper suae permittenda est libertati, quare corripuntur negligentes pastores, & dicitur eis, Errantem ouem non reuocatis, perditam non requisitis: Er uos oues Christi estis characterem dominicum portatis in sacramento quod accepistis, sed erratis & peritis. Non ideo uobis displicemus quia reuocamus errantes, & quaerimus perditos. Melius enim facimus uoluntatem domini mouentis ut uos ad eius ouile redire cogamus, quam consentiamus uoluntati ouium errantium ut perire uos permittamus. Noli ergo iam dicere quod te assidue audio dicere: sic uolo errare, sic uolo perire. Melius enim nos hoc omnino non permittimus quantum possumus. Modo quod te in puteum ut morereris misisti, utique libera uoluntate fecisti. Sed quam crudeles essent serui dei, si huic malae tuae uoluntati te permitterent, & non te de illa morte liberarent? Quis eos non merito culparet? quis non impios recte iudicaret? Et tamen tu te uolens in aquam misisti ut morereris: illi te nolentem de aqua leuauerunt, ne morereris. Tu fecisti secundum uoluntatem tuam, sed in perniciem tuam: illi contra uoluntatem tuam, sed propter salutem tuam. Si ergo salus ista corporalis sic custodienda est, ut etiam in nolentibus ab eis qui eos diligunt seruetur, quanto magis illa spiritalis in cuius desertione mors aeterna metuitur? Quanquam in ista morte, quam tibi tu ipse inferre uoluisti, non solum ad tempus, sed etiam in aeternum morereris, quia & si non ad salutem, non ad ecclesiae pacem, non ad Christi corporis unitatem, non ad sanctam & indiuiduam charitatem, sed ad mala aliqua cogereris, nec sic tibi ipse mortem inferre debuisti. Considera scripturas diuinas & discute quantum potes, & uide utrum hoc fecerit aliquis aliquando iustorum atque fidelium, cum ab eis tanta mala perPELLI sint, qui eos ad aeternum interitum non ad uitam aeternam quod tu compelleris adigebant. Audiui quod dixeris Apostolum Paulum

significasse hoc fieri debere, ubi ait: Et si tradidero corpus meum ut ardeam: quia uidelicet omnia bona dicebat, quae sine charitate nihil profunt, sicut sunt linguae hominum & angelorum, & omnia sacramenta, & omnis scientia, & omnis prophetia, & omnis fides ita ut motes transferantur, & rerum suarum distributio pauperibus proficit: ideo uidetur tibi etiam hoc inter bona numerasse ut sibi quisque inferat mortem. Sed attende diligenter & agnosce quemadmodum dicat scriptura, quod tradat quisque suum corpus ut ardeat. Non utique ut ipse se in ignem mittat quando persequentem patitur inimicum: sed quando ei proponitur, ut aut mali aliquid faciat, aut mali aliquid patiatur, eligat non facere mala sed non pati mala. Atque ita corpus suum tradat in potestatem interfectoris, sicut tres illi uiri fecerunt qui auream statuam cogebantur adorare, & nisi facerent minabatur eis ille qui cogebat, caminum ignis ardentem. Idolum adorare noluerunt, non ipsi se in ignem miserunt, & tamen etiam de illis sic scriptum est, quod tradiderunt corpora sua, ut neque seruirent neque adorarent ullum deum, sed deum suum. Ecce quomodo dixit Apostolus, Si tradidero corpus meum ut ardeam. Quod autem sequitur, uide, Si charitatem non habeam nihil mihi prodest: ad istam charitatem uocaris, ab ista charitate perire non sine ris, & putas tibi aliquid prodesse si te ipse praecipites in interitum, cum tibi nihil prodesset, etiam si alter te occideret charitatis inimicum? Foris autem ab ecclesia constitutus & separatus a compage unitatis & uinculo charitatis, aeterno supplicio punieris, etiam si pro Christi nomine uiuus incenderis. Hoc est enim quod ait Apostolus, Etsi tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam nihil mihi prodest. Reuoca mihi animum ad sanam considerationem, & sobriam cogitationem: attende diligenter, utrum ad errorem & impietatem uoceris, & patere pro ueritate quaslibet molestias. Si autem tu potius in errore atque in impietate uersaris, quod autem uocaris ibi est ueritas & pietas, quia ibi est Christiana unitas & sancti spiritus charitas, quid adhuc tibi esse conaris inimicus? Ideo praestitit misericordia dei ut & nos & episcopi uestri tam frequenti numero quoque conuentu Carthaginem ueniremus, atque inter nos de ipsa dissensione ordinatissime conferremus. Gesta conscripta sunt, nostrae etiam subscriptiones tenentur: lege uel patere ut tibi legantur, & tunc elige quod uolueris. Audiui quod dixeris posse te nobiscum de ipsis gestis aliquid agere, si omitteremus uerba episcoporum uestrorum ubi dixerunt: Nec causa causa, nec persona personae praediuicat. Haec uerba uis omitteremus, ubi per eos nescientes ueritas ipsa loquuta est. Sed tu dicturus es hic eos errasse, & in falsam sententiam incautius cecidisse. Nos autem dicimus hoc eos uerum dixisse, & hoc per

per te ipsum facillime probamus. Si enim episcopi uestri electi ab uniuersa parte Donati, qui causam omnium sustinerent, & si quid egissent gratum & acceptum ceteri haberent, tamen in eo quod illos temere & non recte dixisse arbitraris, non uis ut tibi praeiudicent: uerum ergo dixerunt, quia nec causa cause, nec persona personae praeiudicat. Et tibi debes agnoscere, quia si persona tot episcoporum tuorum in illis septem constitutorum non uis ut praeiudicet personae Donati Mutugennensis presbyteri: quanto minus non debet praeiudicare Caeiliani persona, etiam si mali aliquid in illo esset inuentum, uniuersae unitati Christi, quae non in una uilla Mutugenna concluditur, sed toto terrarum orbe diffunditur: Sed ecce facimus quod uoluisti, sic te cum agimus ac si non dixerint uestri, nec causa causa, nec persona personae praeiudicat. Tu inueni quid illi dicere debuerint cum eis obiecta esset causa & persona Primiani, qui damnatos suos & damnauit cum ceteris, & damnatos ac detestatos in suos rursus honores suscepit, & baptismum quem mortui dederat, quia de ipsis in illa praecleara sententia dictum erat, quod mortuorum funeribus plena sint littora, agnoscere potius & acceptare quam exufflare & rescindere maluit, totumque dissoluit. Quod male intelligentes dicere soletis: Qui baptizatur a mortuo, & iterum tangit mortuum, quid ei prodest laucrum eius? Si ergo non dicerent, nec causa causa, nec persona personae praeiudicat, rei tenerentur in causa Primiani. Cum autem hoc dixerunt, immunem fecerunt ecclesiam catholicam, sicut nos asseribamus, a causa Caeiliani. Sed caetera lege, & caetera discute. Vide utrum in ipsum Caeilianum, de cuius persona praeiudicare conabantur ecclesiae, aliquid mali probare potuerint. Vide utrum non potius etiam pro illo multa egerint, & pluribus lectionibus quas contra se protulerunt & recitauerunt, causam eius bonam omnino firmauerint. Lege ista uel legatur tibi, Considera omnia, retracta diligenter, & elige quid sequaris: utrum nobiscum in Christi pace, in ecclesiae catholicae unitate, in fraterna charitate gaudere: an pro nefaria dissensione, pro Donati parte, pro sacrilega diuisione importunitate nostra circa te dilectionis diutius sustinere. Attendis enim & sepe repetis, sicut audio quod in Euangelio scriptum est, recessisse a domino septuaginta discipulos, & arbitrio suae malae atque impiae discessionis fuisse permittos, ceterisque duodecim qui remanserant fuisse responsum: Nunquid & uos uultis ire? Et non attendis, quia tunc primum ecclesia nouello germine pullulabat, nondumque in ea fuerat completa illa Prophetia: Et adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes seruient illi. Quod utique quanto magis impletur, tanto maiore utitur ecclesia potestate, ut non solum inuitet, sed etiam cogat ad bonum. Hoc tunc dominus significare uolebat, qui quae

uis haberet magnam potestatem, prius tamen elegit commendare humilitatem. Hoc & in illa conuiuuii similitudine satis euidenter ostendit, ubi misit ad inuitatos, & uenire noluerunt, & ait seruo: Exi in plateas & uicos ciuitatis, & pauperes & debiles & cecos & claudos introduce huc. Et ait seruo domino: Factum est ut imperasti, & adhuc locus est. Et ait dominus seruo: Exi in uias & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea. Vide nunc quemadmodum de his qui prius uenerunt dictum est, Introduce eos: non dictum est, compelle. Ita significata sunt ecclesiae primordia adhuc crescentis, ut essent uires etiam compellendi. Proinde quia oportebat eius iam uiribus & magnitudine roborata etiam compelli homines ad conuiuuium salutis aeternae, postea quam dictum est, Factum est quod iussisti, & adhuc est locus: Exi, inquit, in uias & sepes, & compelle intrare. Quapropter si ambularetis quieti extra hoc conuiuuium sanctae unitatis ecclesiae, tanquam in uirs uos inueniremus: nunc uero quia per multa mala & saeva quae in nostros committitis, tanquam spinis & asperitate pleni estis, uos tanquam in sepibus inuenimus, & intrare compellimus. Qui compellitur, quod non uult cogitur: sed cum intrauerit, iam uolens pascitur. Cohibe itaque tam iniquum & impacatum animam, ut in uera ecclesia Christi inuenias salutare conuiuuium.

C AVCTARIUM EXEMPLARIS PARISIENSIS.

Augustinus Bonifacio comiti, uitam Christianam compendio depingit: ostendens obiter Christiano pro pace publica arma tractare licere. Videtur missa esse cum Epistola quinquagesima, cuius initium ad eundem Bonifacium est, Laudo & gratulor. Epistola CCV

Domino eximio & merito insigni atque honorabili filio Bonifacio, Augustinus in Domino salutem.

Am rescripseram charitati tuae, sed cum epistolae dirigendae occasio quaereretur, superuenit dilectissimus filius meus Faustus pergens ad eximietatem tuam. Qui cum ipsas literas quas iam

feceram accepisset tuae beneuolentiae perferendas, suggestit mihi multum te desiderare, ut aliquid tibi scriberem quod te edificet ad sempiternam salutem, cuius tibi spes est in domino nostro Iesu Christo. Et quauis mihi occupato tantum institit, ut facere non differrem, quantum scis quod te sinceriter diligat. Festinati ergo ut occurrerem, malui festinanter aliquid scribere, quam religiosum tuum desiderium retardare, domine eximie & merito insigni atque honorabilis filii. Quod ergo breuiter possum dicere, Dilige dominum Deum tuum in toto corde tuo, &

& in tota anima tua, & in tota uirtute tua: & dilige proximum tuum, tanquam te ipsum. Hoc est enim uerbum quod breuiavit Dominus super terram, dicens in Euangelio, In his duobus praecipis tota lex pendet & propheta. In hac ergo dilectione quotidie profice, & orando & bene agendo, ut ipso adiuuante qui tibi eam praecipit atque donauit, nutriatur, & crescat, donec haec te perfecta perficiat. Ipsa est enim charitas quae (sicut Apostolus dicit) diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum qui datus est nobis. Ipsa est de qua iterum dicit, Plenitudo legis charitas. Ipsa est per quam fides operatur. Unde iterum dicit, Neque circumcisio quicquam ualeat, neque praeputium, sed fides quae per dilectionem operatur. In hac ergo omnes sancti patres nostri & patriarchae & prophetae & apostoli plauerunt deo. In hac omnes ueri martyres usque ad sanguinem contra diabolum certauerunt: & quia in eis non refriguit nec defecit, ideo uicerunt. In hac omnes fideles boni quotidie proficiunt, peruenire cupientes non ad regnum mortalium, sed ad sempiternam hereditatem: non ad aurum & argentum, sed ad diuitias incorruptibiles angelorum: non ad aliqua bona huius seculi, in quibus cum timore uiuatur, nec ea quicquam secum potest auferre dum moritur, sed ad uidentem deum. Cuius suauitas & delectatio excedit omnem non solum terrestrium, uerum etiam caelestium corporum pulchritudinem, excedit omnem decorem animarum quantumlibet iustarum atque sanctarum, excedit omnem speciem supernorum angelorum atque uirtutum, excedit quicquid de illo non solum dicitur, uerum etiam cogitur. Neque hanc tam magnam promissionem, quia ualde magna est, ideo despere mus, sed potius quia ualde magnus eam promissit accepturos nos esse credamus. Sicut enim dicit beatus Iohannes apostolus: Filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Noli existimare neminem deo placere posse, qui in armis bellicis militat. In his erat sanctus Dauid, cui dominus tam magnum perhibuit testimonium. In his etiam plurimi illius temporis iusti. In his erat & ille Centurio qui domino dixit, Non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic uerbo, et sanabitur puer meus. Na & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic uade, & uadit: & alij ueni, & uenit: & seruo meo fac hoc, & facit: de quo & dominus, Amen dico uobis, non inueni tantam fidem in Israel. In his erat & ille Cornelius, ad quem missus angelus dixit, Corneliae acceptae sunt elemosinae tuae, & exaudita sunt orationes tuae: ubi eum admonuit ut ad beatum Petrum apostolum mitteret: & ab illo audiret quae facere deberet: ad quem Apostolum ut ad eum ueniret, etiam re-

ligiosum militem misit. In his erant & illi qui baptizandi cum uenissent ad Iohannem sanctum domini praecursores, & amicum sponsi, de quo dominus ipse ait, In natis mulierum non surrexit maior Iohanne Baptista: & quae essent ab eo quid facerent: respondit eis, neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat uobis stipendium uestrum. Non eos utique sub armis militare prohibuit, quibus suum stipendium sufficere debere praecipit. Maioris quidem loci sunt apud deum qui omnibus istis secularibus actionibus derelictis etiam summa continentia castitatis eius seruiunt: sed unusquisque, sicut Apostolus dicit, proprium donum habet a deo, alius sic, alius autem sic. Alij ergo pro uobis orando pugnant contra inuisibiles inimicos, uos pro eis pugnano laboratis contra uisibiles Barbaros. Utinam una fides esset in omnibus, quia & minus laboraretur, & facilius diabolus cum angelis suis uinceretur. Sed quia in hoc seculo necesse est ut ciues regni caelorum inter errantes & impios temptationibus agitentur, ut exercentur, & tanquam in fornace sicut aurum probentur, non debemus ante tempus uelle cum solis sanctis & iustis uiuere: ut hoc suo tempore mereamur accipere. Hoc ergo primum cogita quando armaris ad pugnam, quia uirtus tua etiam ipsa corporalis donum dei est. Sic enim cogitabis de dono dei non facere contra deum: fides enim quando promittitur, etiam hosti seruanda est contra quem bellum geritur, quanto magis amico pro quo pugnatur. Pacem habere debet uoluntas, bellum necessitas, ut liberet deus a necessitate & cogeret in pace. Non enim pax quaeritur ut bellum excitetur, sed bellum geritur ut pax acquiratur. Esto ergo etiam bellando pacificus, ut eos quos expugnas, ad pacis utilitatem uincendo perducas. Beati enim pacifici, ait Dominus, quoniam ipsi filij dei uocabuntur. Si autem pax humana tam dulcis est pro temporalis salute mortalium, quanto est dulcior pax diuina pro aeterna salute angelorum. Itaque hostem pugnantem necessitas perimat, non uoluntas. Sicut rebellati & resistenti uiolentia redditur, ita uicto uel capto misericordia iam debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur. Ornet mores tuos pudicitia coniugalis, ornet sobrietas & frugalitas; ualde enim turpe est, ut quem non uincit homo, uincat libido: & obruatur uino, qui non uincitur ferro. Diuitiae seculares si desunt, non per mala opera quaerantur in mundo: si autem adsunt, per bona opera seruentur in caelo. Animum uirilem & Christianum, nec debent si accedunt extollere, nec debent frangere si recedunt. Illud potius cogitemus quod Dominus ait, Vbi est thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum: & utique cum audimus ut cor sursum habeamus, non mendaciter respondere debemus quod nostri quia respondemus. Et in his quidem benedictiosum te esse cognoui, & fama tua multum dele-

ctor, multūq; tibi in domino gratulor, ita ut hęc
epistola magis tibi sit speculum ubi qualis sis ui
deas, quā ubi discas qualis esse debeas: uerū
tamen quicquid siue in ista siue in scripturis san
ctis inueneris quod tibi ad bonam uitam adhuc
minus est, insta ut acquiras & agendo & oran
do: & ex ijs quę habes gratias age deo tāquam
fonti bonitatis unde habes: atq; in omnibus bo
nis actibus tuis illi da claritatem, tibi humilita
tem. Sicut enim scriptum est, Omne datū opti
mum & omne donum perfectum desursum est
descendens à patre luminum. Quantūcūq; au
tem in dei & proximi charitate atq; in uera pie
tate profeceris, quamdiu in hac uita cōuersaris
sine peccato te esse non credas. De ipsa quippe
legitur in literis sanctis, Nunquid non tentatio
est uita humana super terram? Proinde quoniā
semper, quādiu es in hoc corpore, necessarium
est tibi in oratione dicere quod Dominus do
cuit, Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos di
mittimus debitoribus nostris: memento cito
ignoscere, si quis in te peccauerit & à te ueniam
postulauerit, ut ueraciter possis orare, & pecca
tis tuis ueniam ualeas impetrare. Hęc dilectio
ni quidem tuę festinanter scripsi, quoniam me
festinatio perlatoris urgebat. Sed deo gratias
ago, quoniam bono desiderio tuo qualitercūq;
non defui. Semper te misericordia dei prote
gat, domine eximie & merito insignis atq; ho
norabilis fili.

Augustinus Fabiolę peregrinationem eius mo
leste ferenti, de presentia animorum nexu amici
tiz uinctorū. Est imperfecta. Epistola CCVI
Dominę religiosissimę & prestantissimę & in
Christi charitate laudabili filię Fabiolę, Augu
stinus in Domino salutem.

Vanquā rescripta reddideris, sic ta
men legi literas sanctitatis tuę ut eis
respōdere debitum duxerim. Dolui
sti enim peregrinationem, qua contingit pepe
tuo gaudere cum sanctis, & desiderium super
nę patrię ubi iam non terrarum spacio diuide
mur, sed semper unius contemplatione lætabi
mur merito pertulisti: felix es talia fideliter cogi
tando, amando felicior, & ideo eris etiam feli
cissima consequendo. Sed etiam nunc diligen
tius intuere unde magis dicamur absentes, u
trum quia nostra inuicem corpora non uide
mus, an quia signa non damus & recipimus ani
morum, quod est colloqui: puto enim quod li
cet longinquis regionibus corpore separati, si
nostras cogitationes nosse possētis, magis esse
mus uobiscum, quā si uno in loco alterutrum
conspicantes taciti federemus, nulla uocibus si
gna sensus intimi proferentes, nullis corporum
motibus nostros animos indicantes. Quocirca
intelligis ideo unumquēq; sibi esse presentio
rem quā alteri, quod unusquisq; sibi magis q̄
alteri notus est, non faciem suam, quę nisi adsit
speculum gestatur & lucet, sed conscientia con

tuendo quā & clausis oculis uidet. Quāta est
igitur etiā uita, quę pro magno habetur, nostra.
Augustinus Nauclioni temeritatem Donatista
rum ex cōdemnatione Feliciani Maximianistę
& eiusdem restitutione assueerat, conuincens ea
dem temeritate eos erga catholicos agere. Et hęc
est imperfecta, & erat corruptissima. Tractat ferē
idem quod centesima septuagesima scūda in nu
mero epistolarum. Epistola CCVII

Domino dilectissimo & honorabili fratri Nau
celioni, Alipius & Augustinus.

Vm retulisses nobis quid à patre no
stro Clarentio responsum fuerit, id
est, de Feliciano Mustitano non e
nim eum negasse, & damnatum ab ipsis & pos
tea in honore suo receptum, sed innocentem
fuisse damnatū, quia absens fuerit, & absentem
se fuisse probauerit: hoc dicimus, ut ad hoc re
spondeat, quia non licuit damnari inauditum,
quem innocentem fuisse ipsi modo dicunt qui
eum damnauerunt. Aut ergo innocens damna
ri non debuit, aut nocens recipi damnatus non
debit. Si innocens receptus est, innocens dam
natus est: si nocens damnatus est, nocens rece
ptus est. Si nesciebant qui illum damnauerunt,
utrum innocens fuerit, arguendi sunt temerita
tis, qui inauditum, innocentem, de quo nescie
bant, damnare ausi sunt: & de presentia facto in
telligimus eadem temeritate illos damnasse eti
am superiores quos traditionis crimine infama
uerunt. Si enim potuit ab ipsis innocēs damna
ri, potuerunt ab ipsis traditores etiam dici qui
non erant traditores. Deinde idem Felicianus
damnatus ab ipsis, multo tempore cum Maxi
miano cōmunicat: si innocens erat quādo dam
natus est, quare posteriore tempore cū scelera
to Maximiano communicans multos baptiza
uit extra communionem ipsorum? Testes sunt
ipsi qui egerunt apud proconsulem, ut idem Fe
licianus tanquam cum Maximiano de Basilica
excluderetur. Parum ergo erat damnasse absen
tem, damnasse inauditum, damnasse sicut dicūt
innocentem, insuper & aditus est contra illum
proconsul, ut de ecclesia expelleretur. Vel tunc
quando illum expellebant de ecclesia, fatentur
quia inter damnatos & sceleratos & Maximia
nistas eum deputauerunt. Quando ergo ille ba
ptizabat homines, Maximiano communicans,
uerum dabat an falsum? Si uerum baptismū da
bat qui cum Maximiano communicabat, qua
re accusatur baptismus orbis terrarū? Si autem
falsum baptismum dabat, quando communica
bat cū Maximiano, quare sic sunt recepti cū illo
quos in schismate Maximianus baptizauit, &
nemo eos in parte nostra rebaptizauit.

Augustinus Palatino, ut terrena quod iam co
perat, contemnens, in Christi sapientia sese exer
ceat: adhortatoria. Non est integra. Epi. CCVIII

Domino dilectissimo & desideratissimo filio
Palatino, Augustinus.

Conuer

Onuersatio tua fortior atq; fructuo
sior ad dominum deum nostrū ma
gnum nobis attulit gaudium. Elegi
sti enim à iuuentute doctrinam, ut inuenias usq;
ad canos sapientiam. Cani sunt ergo sensus ho
minis, & senectutis ætas uita immaculata. Quā
donet tibi dominus petenti, quærenti atq; pul
santi, qui nouit bona data dare filijs suis. Quam
uis enim abundāt tibi exhortationes, & exh
ortationes ad uiam salutis & glorię sempiternę,
maxime ipsa gratia Christi, quę tibi salubriter
in corde tuo loquuta est: tamen etiam nos pro
dilectionis officio, quod tibi debemus, afferi
mus aliquid exhortationis in hac resalutatione
nostra, qua te non pigrum uel dormientem ex
citemus, sed prouocemus incitemusq; curren
tem. Sapere te oportet, fili, ut perseueres, quia sa
pisti ut eligeres. Sit hoc ipsum sapientię tuę,
scire cuius donum hoc est. Reuela ad dominum
uiam tuam, & spera in eum, & ipse faciet: & de
ducet uelut lumen iusticiam tuam, & iudicium
tuum uelut meridiem: ipse faciet rectos cursus
tuos, & itinera tua in pace produceret. Sicut spre
uisti quod sperabas in seculo, ne in abundantia
diuitiarum gloriareris, quas more filiorum secu
li huius concupiscere cōperas: ita nunc ad tol
lendum iugum domini, & sarcinam eius in uir
tute tua non cōfidas. Et illud leue erit, & hęc le
uis. Pariter quippe improbant in Psalmo & qui
confidunt in uirtute sua, & qui in abundantia di
uitiarum suarum gloriantur. Ergo diuitiarū glo
riam non iam habebas, sed quam habere cupie
bas, prudentissime contēpisti. Caue ne tibi sub
repat in tua uirtute confidere: homo es enim, &
maledictus omnis qui spem suam ponit in ho
mine. Sed planē in deo tuo toto corde confide,
& ipse erit uirtus tua, in qua pius gratusq; confi
das, cui dicas humiliter & fideliter, Diligam te
domine uirtus mea: quia & ipsa charitas dei quę
perfecta foras mittit timorem, non per uires no
stras, id est humanas, diffundit in cordibus no
stris: sed sicut dicit Apostolus, per spiritum san
ctum qui datus est nobis. Vigila ergo & ora, ne
intres in tentationem. Ipsa quippe oratio admō
net te, quod indigeas adiutorio domini tui, ne
spem bene uiuendi in te ponas. Oras enim non
iam ut accipias diuitias & honores presentis se
culi, aut aliquid uanitatis humanę, sed ne intres
in tentationē. Quod utiq; si homo sibi præstare
posset uolendo, non posceretur orādo. Quapro
pter ut non intremus in tentationem, si uolūtas
sufficeret, non orarem: quę tamen si deesset,
nec orare possemus. Adsit ergo ut uelimus, ore
mus autem ut ualeamus, quod uoluerimus cum
ipso donāte recte sapuerimus. Quod bonū quo
niam iam accepisti, est unde gratias agas: quid
enim habes quod non accepisti? Si autem acce
pisti, caue ne glories quasi non acceperis: hoc
est, quasi ex te ipso habere potueris: sciēs autem
unde acceperis ab illo pete ut perficiatur, à quo

Aug. 10. 2

Psal. 36

Hier. 17

Psal. 17

1. Io. 4

Rom. 5

Mar. 14

1. Cor. 4

datū est ut inciperetur. Cum timore itaq; & tre
more tuam salutem operare. Deus est enim qui
operatur in te & uelle & perficere, pro bona uo
luntate: quoniam præparatur uoluntas à domi
no, atq; ab ipso gressus hominis diriguntur, &
uiam eius uolet. Hęc cogitatio sancta seruabit
te, ut sapientia tua pietas sit: id est, ut ex Deo sis
bonus & Christi gratię non ingratus. Deside
rant te parentes tui, fideliter congratulantes me
liori spei tuę quā in Domino habere cōepisti.
Nos autem te siue absentem corpore, siue præ
sentē, in uno spiritu habere cupimus, per quem
diffunditur charitas in cordibus nostris, ut quo
libet loco fuerit caro nostra, nullo modo separa
ta possit esse anima nostra. Gratissime accepi
mus cilicia quę misisti, ubi nos de frequēdanda
humilitate orationum prior ipse monuisti.

Augustinus Felicię uirgini, quę mala quorun
dam eccl. etię pastorum uita, non leuiter scanda
lizata fuerat, monens ne scandalis offensa ab ec
clesia recedat. Epistola CCIX

Dominę merito suscipiendę & in Christi mem
bris honorandę filię Felicię, Augustinus
in Domino Salutem.

On dubito animum tuū & pro tua
fide & pro aliorū infirmitate uel ini
quitate turbatum, cum sanctus Apo
stolus plenus uisceribus charitatis confiteatur,
& dicat, Quis infirmatur, & ego non infirmor:
quis scandalizatur, & ego non uror? Vnde e
tiam ego ipse compunctus, & pro tua quę in
Christo est salute sollicitus, has uel cōsolatoriās
uel exhortatoriās literas ad tuam sanctitatē dan
das putauit: quoniam in domini nostri Iesu Chri
sti corpore, quod est ecclesia eius et unitas mem
brorum eius, germanissima nobis facta es, quę
tanquam honorabile membrū in eius cōpage
diligentis, & nobiscum illius sancto spiritu uiuis.
Vnde te admoneo ne grauius perturberis his
scandalis, quę ideo uētura prædicta sunt, ut quā
do uenirēt reminisceremur esse prædicta, & nō
eis ualde commoueremur. Nam hęc ipse domi
nus in Euangelio ita prædixit: Væ mundo ab
scandalis: oportet uenire scandala, uę autem ho
mini illi per quem scādalum uenit. Qui sunt ipsi
homines, nisi de quib. dicit Apostolus, sua quæ
rentes, non quę Iesu Christi. Alij sunt ergo qui
propterea tenent pastorales cathedras, ut Chri
sti gregibus cōsulant: alij uero qui propterea in
eis sedent, ut suis honoribus temporalibus &
commodis secularibus gaudeant. Ista duo gene
ra pastorum, alijs morientibus alijs nascētibus,
in ipsa catholica ecclesia necesse est usque ad fi
nem seculi, & usq; ad Domini iudicium perseue
rent. Si enim temporibus apostolorum fuerunt
tales, inter quos falsos fratres Apostolus geme
ret, & diceret, Periculis in falsis fratribus: nec
eos per superbiam separaret, sed per tolerātiā
sustineret: quanto magis temporibus nostris ne
cesse est ut sint, cum de tempore huius seculi,
quod

Philip. 2

Psal. 36

Rom. 5

2. Cor. 11

Mat. 18

2. Cor. 1

N quod

quod propinquat ad finem, apertissime Dominus dicat, Quoniam abundabit iniquitas, refrigeret charitas multorum. Sed quod sequitur, nos debet consolari & exhortari: Qui perseverauerit usque in finem, hic saluus erit. Sicut autem sunt pastores boni & mali, sic etiam in ipsis gregibus sunt boni & mali. Boni, ovium nomine significantur: mali vero, hædi appellantur: sed commixti pariter pascunt, donec veniat princeps pastorum, qui dictus est unus pastor: & quemadmodum ipse promissit, separet sicut pastor oves ab hædis. Nobis enim imperavit congregationem, sibi autem servavit separationem: quia ille debet separare, qui nescit errare. Nam qui separare ante tempus, quod sibi Dominus servavit, superbi servi facile ausi sunt: ipsi potius ab unitate catholica separati sunt. Nam schismate immundi, mundum gregem unde habere potuerunt: Vt ergo in unitate maneamus, nec offensi scandalis palarum aream dominicam deferamus, sed potius usque in finem ventilationis frumenta perseveremus, comminutam stipulam firmo charitatis pōdere toleremus: ipse pastor noster in Euāgelio de pastoribus bonis nos admonet, ut propter bona opera eorum, nec in eis ipsis nostrā spem ponamus: sed eum qui tales illos fecit, patrem qui in cœlis est glorificemus: & de pastoribus malis, quos nomine Scribarum & Phariseorum significare voluit, docentes bona, & facientes mala. Nam de bonis pastoribus ita loquitur. Vos estis lumē mundi: non potest civitas abscondi super montem constituta: neque accēdunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Sic luceat lumen uesterū coram hominibus, ut videant opera uestra, & glorificent patrem uestrum qui in cœlis est. De malis autem pastoribus oves admonet, dicens: Super cathedram Moyli sedent: quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, & non faciunt. His auditis, oves Christi etiam per malos doctores uocem ipsius audiunt, & unitatē illius non relinquunt: quia bonum quod eos audiunt dicere, non est ipsorum, sed illius: Et ideo secure oves pascuntur, quia & sub malis pastoribus pascuis dominicis nutriuntur. Non autem faciunt malorum facta pastorum, quia talia opera non sunt illius, sed ipsorum. Quos autem bonos uident, non solum audiunt bona quæ dicunt, sed etiam imitantur bona quæ faciunt. De talibus erat Apostolus, qui dicebat: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Iste lumen erat illuminatum à lumine sempiterno ipso domino Iesu Christo, & in candelabro positum erat, quia in eius cruce gloriabatur: unde ait, Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. Et quia non sua quarebat, sed quæ Iesu Christi, quamuis ad imitationem suam, quos per Euāgelium genuerat, hortatur: tamen corripit grauitate eos,

qui per Apostolorum nomina, schismata fecerunt: & obiurgat illos qui dicunt, Ego sum Pauli. Nunquid Paulus pro uobis, inquit, crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis? Hinc intelligimus & bonos pastores, non sua quærentes, sed quæ Iesu Christi: & bonas oves quamuis imitentur facta pastorum honorū, tamen in eis non ponere spem suam, quorum ministerio sunt congregatæ: sed in Domino potius, cuius sanguine sunt redemptæ: ut quando forte incurrerint in pastores malos, doctrinam illius prædicantes, & sua mala opera facientes: quæ dicunt, faciant: quæ autem faciunt, non faciant: nec propter filios iniquitatis, pascua deferant unitatis. In catholica enim ecclesia, quæ non in sola Aphrica, sicut pars Donati, sed per omnes Gentes, sicut promissa est, dilatatur atque diffunditur, in uniuerso mundo, sicut dicit Apostolus, fructificans & crescens, & boni sunt & mali. Ab ea uero separati, quam diu contra illam sentiunt, boni esse non possunt: quia etiam quos eorum bonos uidetur ostendere quasi laudabilis conuersatio, malos eos facit ipsa diuisio: dicente Domino, Qui mecum non est, aduersum me est: & qui mecum non colligit, spargit. Vnde & exhortor domina merito suscipienda & in Christi membris honoranda filia, ut quod tibi Dominus præstitit, fideliter teneas, eumque corde toto diligas, & eius ecclesiam, qui te non permisit uirginitatis tuæ fructum cum perditis perdere uel perire. Si enim de isto seculo exires separata ab unitate corporis Christi, nihil tibi prodesset seruata integritas corporis tui. Sed Deus, qui diues est misericordia, fecit iuxta te quod in Euāgelio scriptum est, quum excusarent inuitati uenire ad cœnam patrisfamilias, inter cætera dicit seruis suis, Exite in uias & sepe, & quoscunque inueneritis cogite intrare. Tu ergo quamuis dilectionem sincerissimā debeas etiam bonis seruis eius, per quorum ministerium intrare coacta es: in illo tamen debes spem ponere, qui conuiuium præparauit, cui & tu ad uitā æternam beatamque sollicita es. Et quippe commendās cor tuum & propositum tuum & sanctam uirginitatē tuam, & fidem & spem & charitatem tuam, non moueberis scandalo, quod abundabit usque in finem: sed stabili robore pietatis salua eris, atque in Domino gloriosa, in eius unitate perseverando usque in finem. Quo modo autem hanc acceperis pro te sollicitudinem meam, quam quibus potui literis tibi insinuare curauī, fac ut nouerim rescriptis tuis. De misericordia & gratia te semper protegat.

Augustinus, libro quodam suo in eam rem conscripto, Celerem instruxerat, mera lenitate Donatistas se ab ecclesia catholica segregasse. Cui, si eo codice satisfactum non sit, promittit adhuc scripta. In fine, cum amico quodam Donatista, Celeri subdito, conferre rogat.

Epistola CCX

Domino

Domino dilectissimo meritoque honorabili ac suscipiendo filio Celeri, Augustinus in Dn.S. VIIam fuisse iustam causam cur ab orbe terrarum, quo ecclesia catholica secundum prophetica & euāgelica promissa diffunditur, se pars Donati dirimeret credo, quod magis quoque considerans prudentia tua facillime intelligit. De qua re, si diligentior disputatio necessaria est, memini me ad legendum dedisse beneuolentiæ tuæ codicem, cum id te petisse charissimus mihi filius meus Cæcilius intimasset, qui codex non paucis diebus apud te fuit. Quem si rei huius cognoscendæ studio, ut inter occupationes tuas legere siue uoluisti siue potuisti, non dubito comperisse prudentiā tuam non eos habere quod probabiliter contradicant: & si quid te forte adhuc mouet, quantum deus donat ac sinit, forte poterimus respondere interroganti, aut ad legendum iterum ad te dare, domine dilectissime meritoque honorabilis ac suscipiende filii. Quapropter peto unitatem catholicam regioni Hipponensi diligentius commendes hominibus tuis maxime Paterno & Maurusio. Vigilantiā cordis tui noui, nec opus est (arbitror) plura scribere, cum si uolueris facillime possis, & quid alij curēt & caueant in possessionibus tuis, & in re tua quid agatur addiscere. In re tua esse, mihi ualde affirmatum est amicum cum quo cupio cōcordare: peto faueas ad hanc rem, ut & inter homines magnam laudem, & apud deum habeas magnam mercedem: iam enim mihi per quendā utriusque nostrum mediū mandauerat, se nescio quos uolentos suos timere ne faceret, quos in re tua & te fauente timere non poterit, nec ipse in eo debet diligere non constantiam, sed planè pertinciam. Turpe est enim mutare sententiā, sed ueram & rectam. Nam & stultā & noxiam, & laudabile & salubre est. Sicut autem cōstantia non sinit hominem depruari, sic pertincia non sinit corrigi: proinde sicut illa laudanda, sic ista est emendanda. Presbyter quem mihi reliqua tuæ prudentiæ planius intimabit. In columen felicem te dei misericordia tueatur, domine dilectissime meritoque honorabilis ac suscipiende filii.

Augustinus Romulū potentem hominē, quem in Christo genuerat, obsecrat, ne nimium acerbus & iniustus exactor sit tributorum administratoribus suis solutorū: minitans ei, si tyrannice exigere pergat, extremum iudicium. CCXI

Domino dilectissimo Romulo filio, Augustinus in Domino Salutem.

Eritas & dulcis est & amara. Quando dulcis est, parcat: quando amara, curat. Si non recusas bibere quod in hac epistola offero, probabis quod dixi. Vtinam sicut mihi non obest, sic nec tibi obesset quicquid contumeliarum mihi irrogas: & utinam uel tantū tibi obesset iniquitas quam miseris & pauperibus facis, quātum obest ipsis

Aug.to.2

quibus eam facis. Illi ad tempus laborant, tu autem uide quid tibi thesaurizes in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet unicuique secundum opera sua: cuius misericordiam deprecor, ut hic te corrigeat, quomodo ipse nouit, potius quā reseruet in illum diem, quādo nullus iam erit correctionis locus: ut qui tibi dedit timorem suum, propter quem de te non despero aperiatur tibi sensum, ut uideas quæ facis, & exhorreas, & emendes. Parua enim & quasi nulla tibi uidentur, quæ tam mala sunt, ut quando te domita cupiditas ea considerare permiserit, riges lachrymis terrā, ut deus misereatur tui. Aut si ego iniquus sum, qui hoc tecum ago, ne miseris & egenis homines bis reddant quod debent, cum coloni actori suo dederint, subditi præposito & iubenti seruientes, nec ille se accepisse negare potuerit. Si ergo ego iniquus sum, quia mihi uidetur iniustum ut bis exigantur, qui uix semel reddere sufficiunt: fac quod uis. Si autem tu uides, quia iniustum est: fac quod decet, fac quod deus iubet, & ego rogo. Non pro illis magis (nouit ille quem timeo) sed pro te ipso te ipsum rogo, ut quomodo scriptum est, Miserearis animę tuę placens deo. Et modo quidem non rogandus, sed obiurgandus es. Nam & hoc scriptum est, Ego quem amo redarguo & castigo. Ego tamen si pro me rogandus esses, forte non te rogarem. Quia uero pro te rogandus es, rogo te iratum ut parcas tibi, ut tibi placetur ille quem rogas. Misi ad te die sabbati, cum adhuc pranderes, ut non proficisceris, nisi me uidisses: renūciasti ita te esse facturum. Surrexisti die domini co, & ut audiui uenisti in ecclesiam, & orasti, & profectus es, & me uidere noluit: deus tibi ignoscat. Quid enim aliud tibi dicam, nisi quod ipse nouit quia cupio. Sed scio quia nisi te correxeris, ille iustus est. Cum autem tibi parcis, & mihi parcis: neque enim tamen miser sum & alienus à uisceribus Christi, ut non grauissimo uulnere feriatur cor meum, quando sic agunt quos in eius euāgelio genui. Iterū dicturus es, Non eis iussi ut darent Ponticano. Respondetur tibi. Sed iussisti ut seruirent Ponticano: nec possent distinguere quousque seruirent, & quousque non seruirent, maxime cum ea peteret quæ se debere sciebant. Tuas autem literas habere debuerunt, quas proferrent exactori, si te nolente exigebat, & relegerent ei non se debere dare, nisi cum tuas literas accepissent. Nam si uerbo aliquando iussisti: ne exactori aliquid darent, multum est ut meminerint, multum est ut tu ipse memineris, an uere iusseris, an ipsis iusseris, an alijs, an omnibus: maxime quia etiam nūc alteri actori audisti datam & saluam esse ipsam pecuniam, & non tibi displicuit quia dederunt. Sed cum ego dixissem, Quid si & iste interuertisset, ab ipsis iterum exigendum erat: rursus tibi cœpit displicere, quia dederunt: & cum mihi saepe dixisses, nunquam te inuixisse uices tuas uel Valerio uel Aginest

N 2 subito

subito cum denuo ageretur, quia debuerunt ostendere si aclescere coeperat, & diceretur tibi quod absens erat: credo excidit tibi, qui mihi toties dixerat, & dixisti, quia habuerunt Aginesis ostendere, & ipsius agere arbitrio. Ibi ego cum dixissem, certe uices tuas istis non soles iniungere: respondisti, sed literas meas habebat Aginesis: quasi semper illi, quibus aliquid iniungis, literas tuas recitent rusticanis hominibus, ut credant quia tu iussisti. Sed quia eos uidet tibi sic iungi, non utique credunt temere illos aliquid audere presumere, nisi a te data potestate. Ideoque inter ista incerta non apparet quid iubeas, nec possunt firmum aliquid retinere, nisi literas tuas habuerint, quas omnibus proferant, & non nisi tuis literis prolatis obtemperent, quando eis aliquid dandum est. Sed quid opus est tam diu tecum disputare, & onerare uerbis occupationes tuas, ut forte cum irasceris uerbis meis uelis saeuire in homines miseros. Illis imputabitur ad meritum bonum, quia pro salute tua, propter quam tibi tanta loquor, te patiuntur iratum: tibi autem nolo aliquid grauius dicere, ne putes me non timendo, sed male optando tale aliquid loqui. Time deum, si non uis decipi: ipsum testem inuoco super animam meam, plus me tibi timere cum haec dico, quam illis pro quibus apud te intercedere uideor. Si credis, deo gratias. Si autem non credis, consolamur me quod dominus ait: Dicite pax huic domui, & si est ibi filius pacis, requiescet super eum pax uestra. Si quominus, ad uos reuertetur. Dei misericordia te tueat domine dilectissime fili.

Augustinus Pancario de presbytero quodam ab haereticis criminis insimulato, Pancarii scilicet opera, commendat ne eiusdem presbyteri domus diripiatur. Epistola CCXII

Domino dilectissimo meritoque honorabili filio Pancario, Augustinus in Domino salutem.

Um antequam ueniret religio tua, presbyter Secundinus Germanicianensibus non displiceret, unde modo factum est ut eum sicut scripsisti, etiam de nescio quibus criminibus accusare parati sint, nescio domine dilectissime meritoque honorabilis fili. Verum tamen nullo modo nos possumus contemnere quod presbytero uidentur obijcere, tantum si catholici sunt qui obijciunt. Nam haereticorum accusationes contra catholicum presbyterum admittere, nec possumus nec debemus. Proinde hoc primo agat prudentia tua, ut haeretici non sint, ubi ante aduentum tuum non fuerunt, & audiemus causam presbyteri, sicut eam oportet audiri. Illud sane moneo, quia dignaris quonia & salus & existimatio tua charissima nobis est, & ipsi Germanicianenses pertinent ad curam humilitatis nostrae, ut ea quae a gloriosissimis imperatoribus impetrasti, & ea quae apud competentes iudices egisti, fidenter allegare digneris: ut appareat omnibus nihil te inordinate agere, ne iterum in causa uestra qui de possessione

contenditis, ipsi miseri fatigentur, & grauius afflicti dispereant. Simul etiam commendo ut eiusdem presbyteri domus non diripiatur, neque uastetur: nam de ecclesia sua nunciatum est nobis quod eam nescio qui uelint deponere, sed non puto quod ullo pacto possit hoc a tua religione permitti.

Haec epistola refutat incomprehensibilitatem Platoniorum: uideturque cum libris Academicorum transmissa. Epistola CCXIII

Hermogeniano Augustinus.

Cademicos ego ne interiocandum

quidem unquam lacessere auderem quando enim me non tatorum uiro

rum moueret autoritas, nisi eos putarem longe in alia quam uulgo creditum est fuisse sententia.

Quare potius eos imitatus sum quantum ualui, quam expugnaui, quod omnino non ualeo: uidetur enim mihi satis congruisse temporibus, ut si quid syncerum de fonte Platonico fluere, inter umbrosa & spinosa dumeta potius in possessionem paucissimorum hominum duceretur, quam per aperta manans irruentibus passim per coribus nullo modo posset liquidum purumque seruari. Quid enim conuenientius pecori est, quam putari animam corpus esse? Contra huiusmodi homines, opinor, ego illam utiliter excogitatum dei ueri artem atque rationem: hoc autem seculo cum iam nullos uideamus philosophos, nisi forte amiculo corporis, quos quidem haud censeo dignos tam uenerabili nomine, reducenti mihi uidentur homines, si quos Academicorum peruersorum ingenium a rerum comprehensione deterruisset, & a spe reperiendae ueritatis: ne id quod eradicandis altissimis erroribus pro tempore accommodatum fuit, iam incipiat inferendae scientiae impedimento esse. Tantum enim tunc uariarum sectarum studia flagrabant, ut nihil metuendum esset nisi falsi approbatio. Pulsus autem quisque illis argumentis, ab eo quod se firmum & incoscissum tenere crediderat, tanto constantius atque cautius aliud querebat, quanto & in moribus maior erat industria, & in natura rerum atque animorum altissima & implicatissima latere ueritas sentiebatur. Tanta porro nunc fuga laboris & incuria bonarum artium, ut simul atque sonuerit, acutissimis philosophis esse uisum nihil posse comprehendere: dimittant mentes ut in aeternum obducant. Non enim audent uiuaciores se illis credere, ut sibi appareat quod tanto studio, ingenio, ocio, tam denique multa multiplicique doctrina, postremo uita etiam longissima Carneades inuenire non potuit. Si uero etiam aliquantum obnitentes aduersus pigritiam, legerint eosdem libros, quibus quasi ostendit naturam humanam denegata perceptio: tanto tempore indormiscunt, ut nec celestis tuba euigilent. Quamobrem cum gratissimum habeam fidele iudicium tuum de libellis meis, tantumque in te momenti ponam, ut nec error in tua prudentia, nec in amicitia simulatio cadere possit, illud magis diligentius peto consideres, mihique rescribas utrum

utrum approbes quod in extremo tertij libri super spicuosius fortasse quam certius: utilius tamen, ut arbitrator, quam incredibilius putauit credendum. Equidem quocumque modo se habeant illae litterae, non tam me delectat quod, ut scribis Academiam cosuicerim (scribis enim amantius forte quam uerius) quam quod mihi abruperim odiosissimum retinaculum, quo ab philosophiae ubere desperatione ueri, quod est animi pabulum refrenabar.

Adhortatur in hac epistola Augustinus Zenobium, ut ceptam inter se disputationem semel finiant. Est manca ut praecedentes. Epist. CCXIII

Zenobio, Augustinus.

Ene inter nos conuenit, ut opinor, omnia quae corporeus sensus attingit, ne puncto quidem temporis eodem modo manere posse, sed labi, effluere & praesens nihil obtinere: id est, ut Latine loquar, non esse. Horum itaque perniciosissimum amorem, poenarumque plenissimum, uera & diuina philosophia monet frenare, atque sopire: ut se totus animus, etiam dum hoc corpus agit, in ea quae semper eiusdem modi sunt, nec peregrino pulchro placent, feratur atque aestuet. Quae cum ita sint, & cum te uerum ac simplicem, qualis sine ulla sollicitudine amari potes, in semetipsa mens uideat, fatemur tamen congressum istum atque conspectum tuum, cum a nobis corpore distcedis, locisque seiuengeris, quare nos ea quae dum licet cupere. Quod profecto uitium, si te bene noui, amas in nobis: & cum omnia bona optes charissimis & familiarissimis tuis, ab hoc eos sanari metuis. Si autem tam potenti animo es, ut & agnoscere hunc laqueum, & eo captos irridere ualeas, na tu magnus es atque alius. Ego quidem quamdiu desidero absentem, desiderari me uolo. Inuigilo tamen, & quantum queo entor, ut nihil amem quod abesse a me inuito potest. Quod cum officio admoneo te interim, qualiscumque sis, incohatam tecum disputationem perficiendam, si curae nobismetipsis sumus. Nam eam cum Alipio perfici nequaquam sinerem, etiam si uellet. Non uult autem. Non enim est humanitatis eius nunc mecum operam dare, ut inquam multis possemus literis te nobiscum teneamus, nescio qua necessitate fugientem.

Fastius quidam aere alieno obrutus ad ecclesiam confugerat, cuius creditoribus mutua accepta pecunia Augustinus satisfecit, eam publica collatione per Christi fideles orat Fastio impertiri. Epistola CCXV

Domini dilectissimis & desiderantissimis sanctae plebi cum ministro, membris Christi Augustinus in Domino salutem.

Otissima mihi & probatissima deuotio sanctitatis uestrae in domino nostro Iesu Christo fiduciam dedit, ut etiam absens praesumerem, unde praesens gaudere consueui. Qui semper spiritu uo-

Aug. 10. 2

biscum sum, non solum quia gratia domini nostri Iesu Christi tanta suauitatis flagrare non cessat, sed etiam quia me ipsum, qui uobis in euangelio seruido, angustiam pati non permittitis. Cum enim frater noster Fastius debito decem & septem solidorum ab oppignoratoribus urgeretur ut redderet, quod ad praesens unde explicaret se non inueniebat, ne corporalem pateretur iniuriam, ad auxilium sanctae ecclesiae conuolauit: illi etiam exactores cum proficisci cogentur, & ideo dilationem dare non possent, grauissimis me querelis onerauerunt, ita ut eis illum traderem: aut quod sibi deberi ostendebant, unde acciperetur prouiderem. Cumque obtulisset Fastio, ut uestram sanctitatem de necessitatibus eius alioquerer, pudore deterritus ne facerem deprecatus est. Ita ego maiore necessitate coarctatus a fratre nostro Macedonio decem & septem solidos accepi, quos in causam eius continuo dedi, promittente illo quod ad certum diem cum eis reddendis posset occurrere: & consentiente ut si non posset occurrere, sermo de illo fieret ad uestram misericordiam, quam fraternam fratribus exhibere consueuistis. Nunc ergo quoniam absens est, restat ut subueniatis, non illi quem nemo compellat absentem, sed pollicitationi meae, cuius existimatio uobis semper est praesens. Iam enim dies ad quem se promiserat occurrerum, transactus est, & ego ei qui solidos suos fidei meae commisit, quid respondeam non inuenio, nisi ut faciam quod me facturum esse promisi. Sed quoniam non sum de hac re commotus, ut die penitencostes, quando aderat maior uestra frequentia, sermonem inde facerem, peto ut has litteras pro lingua mea praesente habere dignemini, admonente uos & exhortante in cordibus uestris deo & domino nostro cui credidistis, qui nunquam discedit a uobis timentibus & honorantibus nomen suum. In quo uobis & nos semper coniuncti sumus, quauis corpore a uobis profecti esse uideamur: qui uobis de isto bonorum operum semine messem uitae aeternae promittit, dicente Apostolo, Bonum autem facientes non deficiamus: tempore enim suo metemus infatigabiles. Itaque dum tempus habemus operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fideles. Quonia ergo domesticus fidei est, Christianus fidelis, catholicus frater noster, pro cuius suppleta necessitate uos peto, ut faciatis quod dominus imperat, sine tristitia, sine murmuratione, & cum laetitia & hilaritate facite: deo enim creditis non homini: quia ille promittit uos nihil eorum quae misericorditer facitis perdituros, sed in illo die cum uisuris immortalibus recepturos. Et quoniam ipse Apostolus dicit: Hoc autem dico, Qui parce seminat, parce & metet. Intelligere debetis tempus esse, ut donum uitae aeternae, cum adhuc in ista uita sumus, festinanter & alacriter comparemus: quia cum finis seculi uenerit, non dabitur nisi eis qui fide sibi hoc

N 3 merue-

meruerunt antequam uidere potuissent. Scripsi eis etiam presbyteris, ut si quid minus fuerit post collationem sanctitatis uestrae, compleant ex eo quod habet ecclesia, dum tamen uos secundum quod placet, hilariter offeratis: quia siue de uestro siue de ecclesia detur, omnia dei sunt, & de uotio uestra dulcior erit thesaurus ecclesiae: sicut Apostolus dicit, Non quia quero datum, sed requiro fructum: iustificare ergo me, quia de fructibus uestris gaudere cupio. Vos enim estis arbores dei, quas assiduus imbribus & per nostrum ministerium rigare dignatur. Tueatur uos Dominus ab omni malo & hic & in futuro seculo, domini dilectissimi & desiderantissimi fratres.

Philip. 4

Augustinus Paulum quendam episcopum obiurgat, qui ecclesiam leui sua uita grauius offendet, ut ad frugem & episcopo dignam uitam redeat. Epistola CCXVI

Domino sinceriter dilectissimo & uotis omnibus beatificando fratri & confacerdoti Paulo, Augustinus in Domino salutem.

Am inexorabilem me non uocares, nisi etiam mendacem putares. Quid enim aliud de animo meo credis, quando mihi talia scribis, nisi me tenere aduersus te

1. Cor. 9 nauum discordiae & odium detestandum: quasi in re manifesta non caueam, ne alijs praedicans,

Luc. 6 ipse reprobis inueniar: aut ita uelim eijcere stipulam de oculo tuo, ut in meo trabem nutriam non est quod putas. Ecce iterum dico & testor deum, si tu tibi ea uelles quae tibi ego uolo, iam olim securus in Christo uiueres, & in nominis eius gloria totam eius ecclesiam iustificares. Ecce iam scripsi non tantum te esse fratrem meum, sed etiam collegam meum. Neque enim fieri potest, ut non sit collega meus qui libet episcopus ecclesiae catholicae, qualiscumque sit, nullo ecclesiastico iudicio damnatus. Sed ut tibi non communem nulla causa est, nisi quia tibi adulari non possum. Tibi enim maxime debeo, quia in Christo lesu per euangelium ego te genui, salubrem mordacitatem charitatis, ueraciter obiurgando. Nec ita gaudeo multos in ecclesiam catholicam adiuuante domino per te esse collectos, ut non debeam plangere plures inde dispergi. Sic enim uulnerasti ecclesiam Hipponensem, ut nisi te Dominus omnibus curis & sarcinis secularibus expeditum, ad ueram episcopalem uitam uictumque reuocauerit, tale uulnus sanari non possit. Cum autem tu magis magisque implicare te non cesses, ut etiam rebus quibus renunciauisti, te post renunciationem inserueris, quod nec apud humanas ipsas leges ullo modo defendi potest: & in ea professione uiuere dicaris, cui frugalitas ecclesiae tuae sufficere non possit: ut quid quaris communionem meam, cum audire nunquam uolueris admonitionem meam: an ut quicquid facis mihi imputent homines, quorum querelas sustinere non possum? Frustra autem suspicaris eos esse obrectatores tuos, qui tibi sem-

per & in uita priore aduersati sunt. Non est ita, nec mirum quod multa te latent. Sed etiam si hoc uerum esset, nihil in tuis moribus inuenire debuerunt, quod recte reprehenderet, & unde ecclesiam blasphemaret. Adhuc me putas fortasse ideo ista dicere, quia non accepi satisfactionem tuam. Imo propterea dico, ne ipse non possim satis deo facere de peccatis meis, si haec tibi tacuero. Noui quia cor habes, sed & tardum, securum est, & acutum cor nihil est, quando in terra est. Non est episcopatus artificium transigenda uitae fallacis: docebit te quod dico dominus deus, qui tibi interclusit omnes uias ad quas illo uti uoluisti, ut dirigat te si intelligas in illam uiam, propter quam ambulandam tibi tam sancta sarcina imposita est.

Augustinus Victorino episcopo, concilium episcoporum iure primatis conuocanti, excusatoria quare ad concilium non uenturus sit. Rogat ut prius cum Xantippo episcopo super iure primatus & concilij episcoporum conuocandi placide componat. Epistola CCXVII

Domino beatissimo & uenerabili patri & confacerdoti Victorino, Augustinus in Domino salutem.

T Ractoria ad me quinto idus Nouembriis uenit, iam finito die, & me ualde indispotum inuenit, ut occurrere omnino non possem. Verum tamen siue imperitiam meam mouerit, siue iuste motus sim, tuae sanctitatis & grauitatis est arbitrari. Legi in eadem tractoria etiam ad Mauritaniae esse scriptum, quas prouincias scimus suos habere primates. Quod si & ex eis ad Numidiam conuocandum esset concilium, oportuit utique ut aliorum Maurorum episcoporum, qui illic priores sunt, nomina in tractoria ponerentur. Quod in ista tractoria non reperiens, multum miratus sum. Deinde ad ipsos Numidas ita perturbato & neglecto ordine scriptum, ut nomen meum tertio loco inuenerim, qui noui quam post multos episcopus factus sum. Quae res & alijs iniuriosa est satis, & mihi inuidiosa. Praeterea uenerabilis frater & collega noster Xantippus Tagastensis dicit, quod eum primatus ipse contingat, & erga plurimos sic habetur, & tales mittit epistolas. Qui etiam error, si facile inter uestra sanctitatem cognosci & corrigi potest, non debuit tamen in tractoria quam misit uenerabilitas tua nomen eius praetermitti. Quod si in medijs locis conscriberetur, & non in primo poneretur, multum mirarer: quanto magis mirandum est, quod nulla tibi eius admemoratio facta est, qui maxime ad concilium uenire debuit, ut de ipso primatus ordine, causa omnium Numidarum episcopis ecclesiarum primitus ageretur. His de causis etiam uenire dubitarem, ne forte falsa esset tractoria, qua tanta peruersitas appareret: quanquam & angustia temporis & alia graues necessitates me multipliciter impediunt. Vnde

Vnde peto beatitudinem tuam ut mihi ignoscas, & primo instare digneris, ut inter tuam sanctimoniam & senem Xantippum concorditer constet, quis uestrum debeat conuocare concilium aut certe quod salubrius arbitror, sine cuiusquam prauidicio ambo conuocate collegas uestros, eos maxime qui uobis episcopatus aetate uicini sunt, qui facile quis uestrum uerum dicat agnoscant, ut inter uos paucos eadem praeter ceteris quaestio dirimatur, & errore sublato minores a ceteris conuocentur, qui nec possunt nec debent, nisi uobis in hac re tanquam prioribus credere, & nunc ignorat cui uestrum potissimum credant. Hanc epistolam signatam mihi annulo qui exprimit faciem hominis attendentis in latus.

Augustinus Nebridio de animae corpore. In fine quaestiones tales ad se nihil pertinentes rogat dimittant. Epistola CCXVIII

Nebridio Augustinus.

Sitata tibi scribere non libet, noua non licet. Alterum enim uideo tibi non conuenire, alterum non mihi uacare.

Nam ex quo abij abs te, nulla mihi opportunitas, nullum otium datum est, ea quae inter nos quaerere solemus, agitando atque uersandi. Sunt quidem hiemales nimis longae noctes, nec a me totae dormiuntur, sed se obijciunt magis cogitanda cum otium est, quae definiendo sunt ocio necessaria. Quid ergo faciam, mutus ne apud te an tacitus sim? Neutrum uis, neutrum uolo. Quare age atque accipe quod de me excudere potuit ultimae noctis, quamdiu exequabatur, quo haec epistola scripta est. Necessesse est te meminisse quod crebro inter nos sermone iactatum est, nosque iactauit anhelantes, atque aestuantes de animae scilicet uelut perpetuo quodam corpore, uel quasi corpore, quod nonnullis etiam diei uehiculum recordaris. Quam rem certe, siquidem loco mouetur non esse intelligibilem clarum est. Quicquid intelligibile non est, intelligi non potest. At quod intellectum fugit, si saltem sensum refugit, aestimare inde aliquid uerisimile non usquequaque denegatur. Quod uero neque intelligi, neque sentire potest, temerariam nimis atque nugatoriam gignit opinionem, & hoc de quo agimus tale est, si tamen est. Cur ergo queso te non nobis ad hanc quaestiuiculam indicimus ferias, & nos totos imprecato deo in summam serenitatem naturae summe uiuentis attollimus? Hic forsitan dicas, quanquam corporea percipi nequeat, multa nos tamen ad corpus pertinentia intelligibiliter posse percipere, ut est quod nouimus esse corpus. Quis enim neget, aut quis hoc ueri simile potius quam uerum esse fateatur? Ita cum ipsum corpus uerisimile sit, esse tamen in natura tale quiddam uerissimum est. Ergo corpus sensibile, esse autem corpus intelligibile iudicatur. Non enim posset aliter percipi. Ita nescio quid illud de quo quaerimus corpus, quo inniti anima, ut de loco

ad locum transeat putatur, quanquam etiam si non sensibus nostris, tamen quibusdam longe uetioribus sensibile sit, utrum tamen sit, intelligibiliter cognosci potest. Hoc si dices, ueniat in mentem illud quod intelligere appellamus, duobus modis in nobis fieri, aut ipsa per se mente atque ratione intrinsecus, ut cum intelligimus esse ipsum intellectum, aut admonitione a sensibus, ut id quod iam dictum est, cum intelligimus esse corpus. In quibus duobus generibus illud primum per nos, id est, de deo quod apud nos est deum consulendo, hoc autem secundum deo quod a corpore sensuque nunciatur, nihilominus deum consulendo intelligimus. Quae si uera sunt nemo de illo corpore utrum sit intelligere potest, nisi cui sensus quicquam de illo nunciarit. In quo animantium numero, si ullus est, nos quoniam non esse perspicimus, illud etiam perfectum puto quod dicere coeperam, non ad nos istam pertinere quaestionem. Haec etiam atque etiam cogites uelim, & quod cogitando generis, ut nouerim cures.

Augustinus Felici, de pupilla quadam ecclesiae tutelae commissa. Imperfecta epistola CCXIX

Domino dilectissimo meritoque honorabili & praeferendo fratri Felici, Augustinus in Domino salutem.

N Ouit optime religio tua quam curam tuendis cum omnibus hominibus, tum maxime pupillis ecclesiae uel episcopi debeant. Vnde receptis literis tuis, & exemplo literarum uiri spectabilis fratris nostri, nec potui nec debui passim puellam cuiquam committere, praesertim quia eam ecclesiae commendauit, domine dilectissime meritoque honorabilis & praeferende frater. Proinde aduentum eius expecto, ut si quid fieri oporteat eius praesentia deliberem & faciam quod dominus faciendum esse inspirauerit, &c.

Epistola haec mutila est ad Peregrinum. Excusata autem breuitatem epistolae ad Maximum data, quae incipit, Cum a sancto patre. Epist. CCXX

Domino beatissimo & uenerabiliter charissimo fratri & coepiscopo Peregrino, Alipius & Augustinus in Domino salutem.

A D honorabilem fratrem nostrum Maximum literas dedimus, credentes eum gratanter eas sumpturum, utrum tamen aliquid profecerimus, proxima occasione quam reperire potueris dignare rescribere. Sciat sane prolixas epistolas ad familiarissimos nostros, non solum laicos, uerum etiam episcopos, sic quomodo ista scripta est ad eos nos scribere non solere, ut & cito scribantur, & certa teneantur commodius cum leguntur, ne forte istum morem nostrum nesciens factam sibi arbitretur iniuriam.

F I N I S.

N 4 EPISTO

Quae est numerus LXVI epistola

EPISTOLAE SVBSEQUENTES VI-
gintiduae antehac nunquam editae, beneficio Martini Lypsijs nobis
obuenerunt, qui praeter hanc operam etiam multa praestitit & in
alijs huius auctoris scriptis, quorum mentio fit in Primo tomo.

Consentius Augustino, proponit quaestiones de
Trinitate. Epistola CCXXI

Domino sancto ac beatissimo papae Au-
gustino, Consentius.

AM QVIDEM sancto mi-
hiq; cunctis animi virtutibus
admirando fratri tuo Alipio
genus petitionis meae breui ser-
mone suggererem, sperans pre-

cum mearum ut apud te esse adiutor dignaretur. Sed quia praesentiam mihi tuam, ea quae ad
uillam ire compulsi causa fraudauit, malui lite-
ris precem inferere, quam expectationem animi
fluctuare, maxime cum id quod postulo, si mihi
concedi oportere perspexeris, adiuuare sensum
tuum altissima mysteria perscrutantem, loci ip-
sius ut arbitror in quo nunc consistis ualeat soli-
tudo. Ego igitur cum apud memetipsum pror-
sus definitur, ueritatem rei diuinae ex fide ma-
gis quam ex ratione percipi oportere, si enim
fides sanctae ecclesiae ex disputationis ratione,
non ex credulitatis pietate apprehenderetur,
nemo praeter philosophos atq; oratores beati-
tudinem possideret. Sed quia placuit deo, qui
i. Cor. i infirma mundi huius elegit ut confundat for-
tia, per stultitiam praedicationis saluos facere
credentes, non tam ratio requirenda de Deo,
quam auctoritas est sequenda sanctorum. Nam
profecto neq; Arriani, qui filium quem geni-
tum confitemur minorem putant, in hac impie-
tate persisterent, neque Macedoniani spiritum
sanctum, quem neq; genitum neq; ingenitum
credimus, quantum in ipsis est a diuinitatis ar-
ce detruderent, si scripturis sanctis magis quam
suis ratiocinationibus accommodare fidem mal-
lent. Tamen tu uir admirabilis, si tibi ille pater
noster, solus conscius secretorum, qui habet
clauem David, serenissimo cordis obtutu coe-
lorum machinam penetrare concessit, & reue-
lata, ut scriptum est, facie gloriam domini spe-
culari, in quantum tibi ille qui huiusmodi co-
gitationem dedit, promendi dederit faculta-
tem: enuncia nobis aliquam ineffabilis substan-
tiae portionem, & imaginem similitudinis eius
ipso adiuuante exprimere, in quantum potes uer-
bis enitere: quoniam nisi tu tante rei dux ac ma-
gister adfueris, uelut lippientibus oculis pro-
spicere in eam tantiluminis repercussa fulgore
cogitatio nostra formidat. Intra ergo in illam
quae nostros arcet intuitus mysteriorum dei ob-
scurissimam nubem: quaestiuunculas in quibus
absoluendis me errare cognosco, qui auctori-
tatem sanctitatis tuae fide magis sequi uolo, quam
rationis corde concepra falsa imagine deprauari,
primum in memetipso, dehinc in libris cor-

rige. Ego siquidem in circumspecta admodum
simplicitate audiens credensq; dominum Iesum
Christum lumen esse de lumine, sicut scriptum
est: Bene nunciate diem de die salutare eius, &
in Sapientia Salomonis: Candor est enim lucis
aeternae, credebam deum, quod licet credere ut
dignum est non ualebam, tamen esse inestima-
bilis cuiusdam lucis infinitam magnitudinem,
cuius nec qualitatem aestimare, nec quantita-
tem metiri, nec speciem fingere, quaquam sub-
lime cogitans mens humana sufficeret, tamen
esse illud quiddam quicquid est, cui adsit in-
comparabilis forma, inestimabilis pulchritudo,
quam etiam carnalibus oculis saltem Chri-
stus aspiciat. Cum ergo circa finem primi libri,
sicut proculdubio meminisse dignaris, cupiens
comprobare dominum Iesum Christum, id est
hominem assumptum, ita diuinam possidere
potentiam, ut materia carnis humanam quam sus-
ceperat permaneret, quam in illis uisceribus
nisi aliud quam infirmitatem perisse dicimus,
illius mihi nodus quaestionis obiectus est. Si,
inquit, homo ille quem assumpsit Christus, in
deum uersus est, ergo localis esse non debuit.
Cur ergo post resurrectionem dixit: Noli me
tangere, nondum enim ascendi ad patrem me-
um? Ego igitur elaborans approbare ubiq; es-
se Christum uirtute non opere, diuinitate non
carne, de unitate dei & personarum trinitate hu-
iusmodi uerba conscripsi: Deus inquam, unus
est, & personae tres sunt. Deus indiscretus est,
personae discretae sunt. Deus intra omnia, trans
omnia, ultima includit, media implet, summa
transcendit, ultra uniuersa & per uniuersa dif-
funditur: personae autem sunt constantes, pro-
prietate secernuntur, non confusione miscen-
tur. Deus ergo unus est, & ubiq; est, quia & ali-
us praeter illum non est, & locus non est uacuus
ubi esse alius possit. Plena sunt deo omnia, &
praeter deum nihil est. Ipse est in patre, ipse in fi-
lio, ipse in spiritu sancto: ac post hoc, pater & fi-
lius & spiritus sanctus non plures dii, sed ipse u-
nus est deus: & non est ipse pater qui est filius,
nec filius qui est spiritus sanctus. Pater in filio
est, filius in patre, in utroque spiritus sanctus:
quia in tribus numero non ordine, id est perso-
nis non uirtute discretis, unus atq; indiuisibilis
habitat deus. Omnia quae patris sunt, filij sunt:
& quae filij sunt, patris sunt: & quae utriusq; sunt,
spiritus sancti sunt: quia aequalem, sed eandem,
id est unicam non separatam possident substan-
tiam deitatis, & ideo uel maiestate uel aetate al-
terum non praecedit, quia diuidi quod ple-
num est non potest, nec est in plenitudine aliquid
quod possit plenitudinem reparare, & maiorem
unum, minorem alteri facere portionem. In perso-
nis autem non ita est: quia patris persona non est
filij, nec filij persona eadem est spiritus sancti.
Vna uirtus est qua trina possidet uirtus, una sub-
stantia est in qua tria sunt quae subsistunt. Pater
ergo

ergo & filius & spiritus sanctus maiestate ubiq;
sunt, quia unum sunt, personis tantum apud se
sunt, quia tres sunt. Et reliqua huiusmodi texes
rem eouiscq; deduxi, ut praesentes quidem & ubiq;
esse personas, sed illam quae supra caelos, tras ma-
ria, ultra inferos, una atq; eadem est maiestate fir-
marem. Ex quo intelligi debere monstrabam, ho-
minem quem Christus assumpsit, in deum qui-
dem uersum susceptam non amisisse naturam,
non tamen quasi quartam credi personam. Sed
tu uir cui coelum, ut arbitror, ipsum subtilitate co-
gitationum intrare concessum est, uerax etenim
est qui ait: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum
uidebunt: super omnia sydera ad ipsam contem-
plationem altitudinem mundi cordis attollis, ais
non tanquam aliquod corpus debere cogitari
deum. Nam etiam si quispiam animo lucem mi-
lies q; huius solis clariorem intentionemq; con-
fingat, nullam illi dei similitudinem comprehen-
di posse, quia corpus est omne quod cerni potest,
sed sicut iustitiam uel pietatem corpoream co-
gitare non possumus, nisi aliqua forte nobis for-
minea corpora gentili uanitate fingamus, ita &
deum sine aliqua phantasia simulatione inquan-
tum possumus cogitandum. Mihi autem, qui sub-
tilitatem disputationis tepido percipere admo-
dum corde uix possum, uidebatur nihil uiuum
secundum substantiam inesse iustitiae, ideoq; non
possum adhuc deum, id est uiuentem naturam,
iustitiae similem cogitare, quia iustitia non in se,
sed in nobis uiuit, imo potius nos secundum iu-
sticiam uiuimus: ipsa uero iustitia per se nequa-
quam uiuit, nisi forte non huius humanae aequi-
tatis, sed illa quae deus est, sola asseratur esse iusti-
cia. Vnde confirmari me ex omnibus non solum
praesentibus, sed etiam pleniori epistola uelim.
Neq; enim fas est, ut nostri tantum pedes ab ista,
in qua multi ingredimur, erroris uia, te monen-
te reuocentur. Cum enim multi in illis in quibus
habitamus insulis, dum recto ad uiam pergunt
aggere, in tramitem tortuosi huius erroris incur-
rerint, erit ne aliquis illic Augustinus, cuius au-
toritati cedant, cuius doctrinae credant, cuius in-
genio superentur? An forte ex illo paternitatis
affectu, manus me occulta comonitione dirige-
re, quam uelut comitem prauis itineris increpa-
re: Sed mihi pro utilitate animae, magis quam
pro seculi laude currere cupienti, non est inuti-
lis, ac proinde etiam non amara coargutio tua:
maxime cum & mihi & ceteris uitam simul lau-
demq; paritura sit. Nemo siquidem tam iniustus
esse (ut arbitror) potest, qui me ex eo quod ali-
quando de uia sum sequutus, stulticiae denotare
malit, quam ex eo quod delegerim prudenter iu-
dicare cunctetur. Neque enim stulti aestimandi
sunt, quos Paulus apostolus, ne in incertum cur-
rerent admonerat, dicens: Sic currite ut comprehen-
datis: quia uia ista qua currimus, non solum
relinquenda nobis, uerum etiam intercludenda
atq; praecidenda nobis est, ne forte etiam eos fal-

laci dilectionis simulatione frustreretur. Tu enim
non aeditorum iam a me librorum lector, sed pro-
bandorum emendator, ni fallor, electus es. Nam
in illa epistola qua in illis meis libellis uelut pre-
fatiuunculam praetuli, huiusmodi uerba conscri-
pta sunt: Placuit, inquam, fluctuantem fidei no-
strae cymbam, beati Augustini episcopi stabili-
re sententia. Cur ergo uir doctrinae huius quae in
Christo est culmen, arguere palam corrigendum
de caetero filium dubitas, cum sententiae tuae an-
chora nisi morsum altius presserit, nos certius
stabilire non possit? Non enim leuis aut culpata
quaestio, in qua non solum nihil profecit, uerum etiam
post, ut a te fortissime dictum est, idololatriae cri-
men caecitas nostrae cogitationis incurrit. Hanc
a te caute prudenterq; discuti uellem, ut doctri-
nae tuae ingenijq; serenitas ita nebulam nostrae
mentis abstergat, ut quod nunc cogitare non pos-
sumus, intelligentiae a te declaratum, oculis cor-
dis uidere ualeamus. Incolumis ac beatus in a-
eternum memor caelestia regna possideas, domi-
ne sancte ac beatissime papa.

Huius epistolae fragmentum supra habetur co-
lumna 374, ordine LXXXV. quae hic integra
habetur, sed quod sero uenerit, non est suo posi-
ta loco. Respondet Consentio ad quaestiones de
Trinitate, sibi propositas. Epistola CCXXII

Fratri dilectissimo & in Christi uisceribus ho-
norando Consentio, Augustinus in domino S.
Go propterea ut ad nos uenires ro-
gavi, quoniam in libris tuis ualde sum
tuo delectatus ingenio. Proinde uo-
lui ut quaedam nostra opuscula, quae arbitratus
sum tibi esse necessaria, non procul a nobis po-
situs, potius apud nos legeres, ut ea quae forte
minus intellexisses, non difficulter praesens in-
terrogares, atq; ex nostra fermocinatione mu-
tuoq; colloquio, quantum dominus & nobis pro-
mere, & tibi capere tribuisset, quod in libris tuis
emendandum esset, ipse cognosceres, ipse emen-
dares. Eius quippe es facultatis, ut possis ea quae
senferis explicare: eius porro probitatis & hu-
militatis, ut merearis uera sentire. Et nunc in ea-
dem sum, quae nec tibi debet displicere, senten-
tia. Vnde te nuper admonui, ut in his quae a no-
bis elaborata apud te legis, signa facias ad ea lo-
ca quae te mouent, & cum his ad me uenias, & de
singulis quaeras. Nondum quae fecisti, exhortor
ut facias. Recte quippe uerecundareris, ac te pi-
geret id agere: si uel semel uoluisses, & me diffi-
cilem reperisses. Illud quoque dixerim, cum a te
audissem quod mendosissimis fatigareris codi-
cibus, ut in nostris legeres, quos emendatioribus
posses ceteris inuenire. Quod autem petis, ut
quaestionem Trinitatis, hoc est de unitate diui-
nitatis & discretionem personarum, caute pruden-
terq; discuti, ut doctrinae meae (sicut dicis) in-
genijq; serenitas, ita nebulam uestrae mentis ab-
stergat, ut quod nunc cogitare non potes, intel-
ligentiae a me lumine declarationis quodam modo
uidere

uidere possis, uide prius utrum ista petitio cum tua superiori diffinitione concordet. Superius quippe in eadem ipsa epistola in qua hoc petis, apud temetipsum definisse te dicis, ex fide ueritatem magis quam ex ratione percipi oportere. Si enim fides, inquis, sanctę ecclesię ex disputationis ratione, & non ex crudelitatis pietate apprehenderetur, nemo præter philosophos atq; oratores beatitudinem possideret. Sed quia placuit (inquis) deo, qui infirma huius mundi elegit, ut confunderet fortia, per stulticiam prædicationis saluos facere credentes, non tam ratio requirēda, quam autoritas est sequenda sanctorum. Vide ergo secundum hæc uerba tua, ne potius debeas, maxime de hac re, in qua præcipue fides nostra consistit, solam sanctorum autoritatem sequi, nec eius intelligentiæ à me querere rationem. Neq; enim cū cœpero te in tanti huius secreti intelligentiam utcunq; introducere, quod nisi deus intus adiuuerit, omnino non potero, aliud differēdo facturum sum, quam rationem ut potero redditurus. Quam si à me, uel à quolibet doctore nō irrationabiliter flagitas, ut quod credis intelligas, corrige definitionē tuā, non ut fidem respuas, sed ut ea quę fidei firmitate iam tenes, etiam rationis luce conspicias. Absit nanq; ut hoc in nobis deus oderit, in quo reliquis animatibus excellentiores creauit. Absit, inquam, ne ideo credamus ut rationem accipiamus siue queramus, cum etiam credere non possemus, nisi ratiōales animas haberemus. Vt ergo in quibusdā rebus ad doctrinā salutarem pertinentibus, quas ratione nōdum percipere ualemus, sed aliquādo ualebimus, fides præcedat rationem qua cor mundatur, ut magnę rationis capiat & perferat lucem, hoc utiq; rationis est. Et ideo rationabiliter dictū est per Prophetam: Nisi credideritis, non intelligetis. Vbi proculdubio discreuit hæc duo, deditq; consiliū quo prius credamus, ut id quod credimus intelligere ualeamus. Proinde ut fides præcedat rationem, rationabiliter uisum est. Nam si hoc præceptū rationabile nō est, ergo irrationabile est. Absit. Si igitur rationabile est, ut magna quędam quę capi nondū possunt, fides præcedat rationem, proculdubio quantulacunq; ratio quę hoc persuadet, etiā ipsa antecedit fidē. Propterea monet apostolus Petrus, paratos nos esse de bere ad respōsionem omni poscenti nos rationem, de fide & spe nostra, quoniā si à me infidelis rationem poscit fidei & spei meę, & uideo quod antequā credat capere non potest, hanc ipsam ei reddo rationē, in qua si fieri potest, uideat quā præpostere poscat rationem earum rerum quas capere non potest. Si autem iam fidelis rationem poscat, ut quod credit intelligat, capacitas eius intuenda est, ut secundū rationem redditam sumat fidei suę quantā potest intelligentiam, maiorem si plus capit, minorem si minus: dum tamē quousq; ad plenitudinem cognitio-

nis perfectionēq; perueniat, ab itinere fidei nō recedat. Hinc est quod dicit Apostolus: Et tamen si quid aliter scitis, id quoq; uobis deus reuelabit, uerum tamē in quod peruenimus, in eo ambulemus. Iam ergo si fideles sumus, ad fidei uiam peruenimus, quā si nō dimiserimus, nō solum ad tātā intelligentiam rerum incorporarum & incommutabilium, quanta in hac uita capi non ab omnibus potest, uerum etiam ad summitatem cōtemplationis, quam dicit Apostolus, facie ad faciem, sine dubitatione perueniemus. Nam quidam etiam minimi, & tamē in uia fidei perseverantissime gradientes, ad illam beatissimam cōtemplationem perueniūt, quidam uero quid sit natura inuisibilis, incommutabilis, incorporea, utcunq; iam sciētes, & uiam quę ducit ad tātā beatitudinis mansionē, quoniā stulta illis uidetur, quod est Christus crucifixus tenere recusantes, ad quietis ipsius penetrabile, cuius iam luce mens eorum uelut in longinqua radiante perstringitur, peruenire non possunt. Sunt autem quędam, quę cum audierimus, non eis accommodamus fidem, & ratione nobis reddita uera esse cognoscimus, quę credere nō ualemus. Et uniuersa dei miracula ideo ab infidelibus non creduntur, quia eorum ratio non uidetur. Et reuera sunt, de quibus ratio reddi nō potest, non tamen non est. Quid enim est in rerū natura, quod irrationabiliter fecerit deus? Sed quorundam mirabilium operum eius, etiam expedit tātisper occultam esse rationem, ne apud animos fastidio languidos, eiusdem rationis cognitione uilescant. Sunt enim, & multi sunt, qui plus tenentur admiratione rerum q̄ cognitione caufarū, ubi miracula mira esse delistunt, & opus est eos ad inuisibilium fidem uisibilibus miraculis excitari, ut puritate purgati, eo perueniant ubi familiaritate ueritatis mirari desistant. Nam & in theatris homines funambulū mirantur, musicis delectantur. In illo stupet difficultas, in his retinet, pascitq; iucūditas. Hęc dixerim, ut fidem tuam ad amorem intelligentiæ cohorter, ad quā ratio uera perducit, & cui fideles animum præparant. Nam illa quę persuasit, in ea trinitate quę est deus, filiū patri non esse coæternum, uel alterius esse substantię, atq; aliqua parte dissimilem, & eo modo inferiorem spiritum sanctum, itemq; illa quę persuasit, patrem & filium unius eiusdemq; spiritum uero sanctum alterius esse substantię, non ideo quia ratio est, sed quia falsa ratio est, cauenda & detestanda dicenda est. Nam si ratio uera esset, nō utiq; errasset. Quapropter sicut nō ideo debes omnem uitare sermonem, quia est & sermo falsus, ita nō debes omnem uitare rationē, quia est & falsa ratio. Hoc & de sapientiā dixerim. Neq; enim propterea sapientiā uitāda est, quia est & falsa sapiētia, cui stulticia est Christus crucifixus, qui est dei uirtus, & dei sapiētia. Et ideo per hanc stulticiam prædicationis placuit Deo saluos

saluos facere credētes: quoniam quod stultum est dei, sapiētiū est hominibus. Hoc quibusdā philosophorum & oratorum, non ueram uiam, sed ueri similem sectantibus, & in ea seipos aliosq; fallentibus, persuaderi non potuit, quibusdam uero eorum potuit. Et quibus potuit, neq; scandalū est Christus crucifixus, neq; stulticia: in ijs enim sunt, quibus uocatis Iudæis & Græcis, dei uirtus est & dei sapiētia. In qua uia, id est in cuius Christi crucifixi fide, qui eius reuerentiam per dei gratiam cōprehendere potuerunt, et si philosophi appellati sunt siue oratores, pfecto humili pietate confessi sunt, sibi longe excellentius in ea fuisse præuios piscatores, nō solum credendi firmissimo robore, uerū etiam intelligendi certissima ueritate. Cum enim didicissent, ad hoc electa stulta esse mūdi & infirma ut fortia & sapientiā confunderentur, seq; cognouissent, fallaciter sapere, & imbecilliter præualere, confusi, salubriter facti sunt stulti & infirmi, ut per stultum & infirmum dei, quod sapientius & fortius est hominibus, inter electa stulta & infirma fierent ueraciter absentes, & efficaciter fortes. Cui autem nisi uerissimæ rationi fidelis pietas erubescit, ut quādam idololatriam, quā in corde nostro ex consuetudine uisibilium constituere conatur humanę cogitationis infirmitas, non dubitemus euertere, nec audeamus credere, ita esse Trinitatem, quā inuisibilem & incorporeā atq; incommutabilem colimus, quasi tres quasdam uiuentes moles, licet maximas & pulcherrimas, suorum tamen spacijs proprijs terminatas, & sibi in suis locis cōtigua propinquitate coherentes, siue una earum sit in medio cōstituta, ut duas dirimat sibi ex lateribus singulis iunctas, siue in modum trigoni duas cæteras unaquaq; contingat, ut nulla ab aliqua separetur, earumq; trium tantarum ac talium personarum licet in grandī ualde, molibus tamē à summo & imo & circūquaq; terminatarum, unam esse diuinitatem aliquid quartā, nec talem qualis est una ex illis, sed cōmunem omnibus tanquam unum omniū, & in omnibus & in singulis istorū, per quam unam diuinitatem dicatur eadem Trinitas unus deus, eius tres personas nusquam esse nisi in cœlis, illā uero diuinitatē nusquam non esse, sed ubiq; præsentem, ac per hoc recte quidem dici, deū & in cœlo esse & in terra, propter illam diuinitatem quę ubiq; est, tribusq; cōmunis sit, non autem recte dici, patrem esse in terra uel filium uel spiritum sanctum, cui huic Trinitati fides non nisi in cœlo sit. Istam cogitationis carnalis cōpositionem uanumq; figmentū, ubi uera ratio labefactare incipit, cōtinuō illo intus adiuuante, atq; illuminante, qui eum talibus idolis in cordibus nostris habitare non uult, ita ista confringere, atq; à fide nostra quodammodo excutere festinamus, ut ne puluerem quidem ullum talium phantasmatum illic remanere patiamur. Quāobrem nisi rationem

disputationis qua forinsecus admoniti, ipsa intrinsecus ueritate lucente hæc falsa esse perspiciamus, fides in corde nostro antecessisset, quę nos indueret pietate, in cassum quę uera sunt audiremus. Ac per hoc quoniā id quod ad eam pertinebat fides egit, ideo subsequens ratio aliquid eorū quę inquirebat inuenit, falsaq; ita rationi, non solum ratio uera, qua id quod credimus intelligimus, uerum etiam fides ipsa rerum nōdum intellectarum sine dubio præferenda est. Melius est enim quāuis nondum uisum, credere quod uerū est, quā putare te uerum uidere quod falsum est. Habet nanq; fides oculos suos, quibus quodammodo uidet uerū esse, quod nondum uidet, & quibus certissime uidet, nondum se uidere quod credit. Porro autem qui uera ratione iam quod tantūmodo credebat intelligit, pfecto præponēdus est ei qui cupit adhuc intelligere quod credit, si autem nec cupit, & ea quę intelligenda sunt, credenda tātūmodo existimat, cui rei fides profit ignorat. Nam pia fides sine spe & charitate esse non uult. Sic igitur homo fidelis debet credere quod nondū uidet, ut uisionem & speret & amet. Et uisibiliū quidem rerum præteritarum quę temporaliter transierunt sola fides est, quoniā nō adhuc uidentur sperantur, sed facta & transacta creduntur, sicut est illud, quod Christus semel pro peccatis nostris mortuus est & resurrexit, nec iam moritur, & mors ei ultra non dominabitur. Ea uero quę nondum sunt sed futura sunt, sicut nostrorū spiritalium corporum resurrectio, ita creduntur ut etiam uidentur sperentur, sed ostēdi modo, nullo possunt modo. Quę uero ita sunt ut neq; prætereant, neq; futura sint, sed æterna permaneant, partim sunt inuisibilia, sicut iusticia, sicut sapientia, partim uisibilia, sicut Christi immortale iam corpus. Sed inuisibilia intellectu cōspiciuntur, ac per hoc & ipsa modo quodam sibi congruo uidentur. Et cum uidentur, multo certiora sunt quā ea quę corporis sensus attingit, sed ideo dicuntur inuisibilia, quia oculis istis mortalibus uideri omnino nō possunt. At illa quę uisibilia sunt permanentia, possunt si ostendantur etiam his mortalibus oculis conspici, sicut se discipulis post resurrectionem Dominus ostēdit, sicut etiam post ascensionem apostolo Paulo & Stephano diacono. Proinde ista uisibilia permanentia ita credimus, ut etiam si nō demonstrantur, speremus ea nos quandoq; uisuros. Nec ea conamur ratione intellectuq; comprehendere, nisi ut ea (quia uisibilia sunt) ab inuisibilibus distinctius cogitemus, & cū cogitatione qualia sunt imaginamur, satis utiq; nouimus ea nobis nota non esse. Nam & Antiochiam cogito incognitam, sed non sicut Carthaginem cognitā. Illam quippe uisionem cogitatio mea fingit, hanc recollit, nequaquā tamen dubito, siue quod de illa testibus multis, siue quod de ista meis aspectibus credidi, iusticiā uero & sapientiā & quicquid

quid eiusmodi est, nō aliter imaginamur, aliter contuemur, sed hęc inuisibilia simplici mentis atq; rationis intentione intellecta cōspicimus, sine ullis formis & molibus corporalibus, sine ullis liniamentis figurisq; membrorū, sine ullis localibus finibus, sine spacijs infinitis. Ipsumq; lumen quo cuncta ista discernimus, in quo nobis satis apparet, quid credamus incognitum, quid cognitum teneamus, quam formam sensu corporis recordemur, quam cogitatione fingamus, quid corporis sensus attingat, quid imaginetur animus simile corpori, quid certū & omnium corporum dissimile intelligentia contempletur. Hoc ergo lumen ubi hęc cuncta dijudicantur, non utiq; sicut huius solis & cuiusq; corporei luminis fulgor per localia spacia circumquaq; diffunditur, mentemq; nostram quasi uisibili candore illustrat, sed inuisibiliter & ineffabiliter, & tamen intelligibiliter lucet, tamq; nobis certum est, quam nobis efficit certa quę secundum ipsum cuncta cōspicimus. Cum igitur tria sint rerum genera quę uidentur, unum corporaliū, sicut hoc cœlū & hęc terra, & quicquid in eis corporeis sensus cernit & tangit: Alterū simile corporalibus, sicut sunt ea quę spiritu cogitata imaginamur, siue recordata uel oblata quasi corpora contuemur, unde sunt etiam uisiones quę uel in somnis, uel in aliquo mētis excessu, his quasi localibus quantitatibus ingeruntur. Tertium ab utroq; discretum, quod neq; sit corpus, neq; ullam habeat similitudinem corporis, sicut est sapientia, quę mente intellecta conspicitur, & in cuius luce de his omnibus ueraciter iudicatur, in quo istorum genere credendum est esse istam quā nosse uolumus Trinitatem: Profecto aut in aliquo, aut in nullo: Si in aliquo, eo utiq; quod est alijs duobus præstantius, sicut est sapientia. Quod si donū eius in nobis est, & minus est quam illa summa & incommutabilis, quę dei sapientia dicitur, puto quod nō debemus dono suo inferius cogitare donātem. Si autem aliquis splendor eius in nobis est, quę nostra sapientia dicat, quantūcunq; eius per speculum & in ænigmate capere possumus, oportet eam & ab omnibus corporibus, & ab omnibus corporum similitudinibus secernamus. Si autem in nullo istorum genere esse putanda est ista Trinitas, & sic est inuisibilis, ut nec mente uideat: multo minus de illa huiusmodi opinionem habere debemus, ut eam rebus corporalibus uel corporaliū rerum imaginibus similem esse credamus. Non enim corpora pulchritudine molis aut magnitudine superat, sed dissimilitudine ac disparilitate nature, & si discreta est a comparatione bonorū animi nostri, qualia sunt sapientia, iusticia, charitas, & cætera talia, quę profecto mole corporis nō pendimus, nec eorum quasi corporeas formas cogitatione figuramus, sed ea quando recte intelligimus, sine aliqua corpulentia uel similitudine corpulentia in

luce mentis aspiciamus, quanto est ab omnium qualitatum & quantitatum corporalium comparatione discretior, nō eam tamen a nostro intellectu omnino abhorrere Apostolus testis est ubi ait: Inuisibilia enim a constitutione mundi, per ea quę facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; eius uirtus ac diuinitas. Ac per hoc cum eadem Trinitas fecerit & corpus & animam, sine dubitatione est utroq; præstantior. Anima ita cōsiderata, maxime humana & rationalis atq; intellectualis, quę ad eius imaginem facta est, si cogitationes nostras & intelligentias non euicerit, sed eius quod habet præcipuum, id est ipsam mentem atq; intelligentiam mente atq; intelligentia potuerimus apprehendere, nō erit fortassis absurdū, ut eam ad suum quoq; creatorem intelligendum, ipso adiuuante meditemur attollere. Si autem in seipsa deficit, sibiq; succumbit, pia fide contenta sit quamdiu peregrinatur a Domino, donec fiat in homine quod promissum est, faciēte illo qui potens est, sicut ait Apostolus: facere supra quā petimus aut intelligimus. Quę cum ita sint, interim uolo ut legas ea quę ad istam quæstionem pertinentia iam multa conscripsimus, illa etiam quę in manibus habemus, & propter magnitudinem tam difficilis quæstionis, nōdum possumus explicare. Nunc uero tene incōcussa fide, patrem & filium & spiritum sanctum esse Trinitatem, & tamen unum deum, nō quod sit eorum communis quasi quarta diuinitas, sed quod sit ipsa ineffabilis & inseparabilis Trinitas. Patremq; solum genuisse filium, filiumq; solum a patre genitum, spiritum uero sanctū & patris & filij esse spiritum. Et quicquid tibi, cum ista cogitas, corporeę similitudinis occurrerit, abige, abnege, respue, abijce, fuge. Non enim parua est incohatio cognitionis dei, si antequam possimus nosse quid sit, incipiamus iam nosse quid nō sit. Intellectū uero ualde ama: quia & ipsa scripturę sancta, quę magnarū rerum ante intelligentiam suadent fidem, nisi eas recte intelligas, uiles tibi esse nō possunt. Omnes enim hæretici, qui eas in autoritate recipiunt, ipsas sibi uidentur sectari, cum suos potius sectetur errores, ac per hoc nō quod eas cōtemnant, sed quod eas non intelligant, hæretici sunt. Tu autem charissime, ora fortiter & fideliter, ut det tibi Dominus intellectum, ac sic ea quę forinsecus adhibet diligentia præceptoris siue doctoris, possint esse fructuosa: quoniam neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat deus, cui dicimus: Pater noster qui es in cœlis. Non quia ibi est, & hic nō est, qui præsentia incorporea ubiq; est totus, sed quia in eis habitare dicitur, quorū pietati adest. Et hi maxime in cœlis sunt, ubi etiā nostra conuersatio est, si nos os nostrum ueraciter sursum cor habere respondeat. Nā etsi carnaliter acceperimus quod scriptum est: Cœlū mihi sedes est, terra autem scabellum

bellum pedum meorum: & ibi & hic eum esse credere debemus: quamuis non totum ibi, quia hic essent pedes: nec totum hic, quia ibi essent superiores corporis partes. Quam cogitationē carnalem, rursum illud nobis excutere, quod de illo scriptum est, potest: qui cœlum mensus est palmo, & terram pugillo. Quis enim sedeat in spacio palmi sui: aut in tāto loco pedes ponat, quantum eius pugnus apprehendit? Nisi forte intantum caro uana progreditur, ut ei parum sit humana membra substantiæ Dei tribuere, si ea non etiam monstruosa confingat, ubi palmus lumbis, & pugillus ambabus palmis coniunctis, sit latior. Sed hęc dicuntur, ut cum sibi non conueniūt quę carnaliter audimus, eis ipsis admoniti, ineffabiliter spiritalia cogitemus. Unde etiam si corpus Domini, quod de sepulchro excitatum leuauit in cœlum, non nisi specie humana membrisq; cogitamus: non tamen ita putandum est federe ad dexteram patris, ut ei pater ad sinistram sedere uideatur. In illa quippe beatitudine, quę omnem superat humanū intellectum, sola dextera est: & eadem dextera, eiusdem beatitudinis nomen est. Proinde nec illud quod post resurrectionem suam dixit Maria, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum: tam absurde accipiendum est, ut existimemus eum cum ascendisset, uoluisse a femina tangi, qui se tangendum uiris antequam ascenderet præbuit. Sed Marię profecto, in qua figurata ecclesia est, quādo illud dixit, intelligi uoluit tunc ascendisse ad patrem, cum illum patri cognouit æqualem: & tali fide illum salubriter tetigit, ne si hoc solū eum esse crederet quod in carne apparuerat, non bene tangeret. Sic eum Photinus hæreticus tetigit, qui hominem tantummodo credidit. Et si forte in his uerbis Domini aptius meliusq; intelligi potest, opinio tamen qua putatur substantia patris esse in cœlo, secundum quod pater una in Trinitate persona est, diuinitas uero non in cœlo tantū, sed ubiq; quasi aliud sit pater, aliud diuinitas eius quę illi communis est cum filio & spiritu sancto: ut ipsa trinitas, tanquā locis corporalibus & tanquam corporea sit, diuinitas uero una trium personarum ubiq; sit præsens, & ipsa sola tanquā incorporea ubiq; sit tota, sine dubitatione respuēda. Si enim qualitas eorum esset, quod absit, ut in patre aut filio aut spiritu sancto aliud sit qualitas, aliud substantia: tamen si eorum qualitas esse posset, utique amplius alicui quā sua esse non posset. Si autem substantia est, & alia est quā sunt ipsi: alia substantia est, quod nihilominus falsissime creditur. Sed si forte minus intelligis inter substantiam & qualitatem quid intersit: hoc certe facilius aduertis, quod & diuinitas Trinitatis (quę putatur alia esse quā est ipsa Trinitas, & propter hęc dici non tres deos, sed unum deum, quoniam ipsa est tribus una communis) aut substantia est, aut non est substantia. Si sub-

stantia est, & alia est quā pater aut filius aut spiritus sanctus aut eadem simul Trinitas: procul dubio alia substantia est. Hoc autem ueritas refellit & respuit. Si autem non est substantia ista diuinitas, & ipsa est Deus, quia ipsa est ubiq; tota, non ipsa Trinitas: ergo deus non est substantia. Quis hoc catholicus dixerit? Item si non est substantia ista diuinitas, & secundum hanc est Trinitas unus deus, quod hęc unia est in tribus: non debuit dici pater et filius & spiritus sanctus unius substantiæ, sed unius diuinitatis quę non est substantia. Agnoscis autem in fide catholica, quoniam hoc est uerum, hoc esse firmatum, quoniam pater & filius & spiritus sanctus cum sit Trinitas, unus est Deus: quia inseparabiliter sunt unius eiusdemq; substantiæ, uel (si hoc melius dicitur) essentiæ. Nam nōnulli nostri, & maxime Græci, trinitatem quę deus est, magis essentiam q̄ unam substantiam esse dixerunt: aliquid inter hęc duo nomina interesse arbitrantes, uel intelligentes, unde nunc disputare non est opus. Quod & si diuinitatē istam, quę aliud existimatur esse quā ipsa Trinitas, non substantiam sed essentiā dixerimus, eadem falsitas consequetur. Si enim alia est quā ipsa trinitas, altera erit essentia: quod absit ut catholicus sentiat. Restat itaq; ut ita credamus unius substantiæ trinitatem, ut ipsa essentia nō aliud sit quā ipsa trinitas. Ad quam uidendam quātumlibet in hac uita proficiamus, per speculum erit & in ænigmate quod uidebimus. Cum uero, quod in resurrectione promittitur, spiritale corpus habere coeperimus, siue illā mēte, siue mirabili modo, quoniam ineffabilis est spiritalis corporis gratia, & corpore uideamus: non tamen per locorū interualla, nec in parte minorem, in parte maiorem, quoniam non est corpus, & ubiq; tota est, pro nostra capacitate uideamus. Quod uero posuisti in epistola tua, uideri tibi, uel potius quod uidebatur tibi, nihil uiuum secundum substantiam inesse iusticiæ, ideoq; te non posse adhuc deum, id est uiuentē naturam, iusticiæ similem cogitare: quia iusticia, sicut dicis, nō in se, sed in nobis uiuit, imō nos potius secundum illam uiuimus, ipsa uero per se iusticia nequaquā uiuit. Ad hoc ut tibi ipse respondeas, illud intueri, utrum recte dici possit, uitam ipsam non uiuere, qua fit ut uiuat quicquid non falso dicimus uiuere. Puto enim absurdum tibi uideri, ut per uitam uiuatur, & uita non uiuat. Porrō si uita ipsa præcipue uiuit, qua uiuit omne quod uiuit, recolle obsecro quas dicat scriptura diuina animas mortuas, profecto inuenies iniustas, impias, infideles. Nam licet per illas uiuāt corpora impiorum, de quibus dictū est, quod mortui sepeliāt mortuos suos, & ibi intelligantur etiam iniquæ animæ nō esse sine aliqua uita: non enim aliter ex eis possent corpora uiuere, nisi qualicūq; uita qua omnino animæ carere nō possunt, unde immortales merito uocant: nō tamen ob aliud

amissa iustitia dicuntur mortuae, nisi quia & animarum, licet immortaliter qualicumque uita uiuentium, uerior & maior uita iustitia est, tanquam uitatum. Quae cum sint in corporibus, etiam ipsa corpora uiua sunt, quae per seipsa uiuere nequeunt. Quapropter si animae non possunt, nisi etiam in seipsis utcumque uiuere, quia ex eis uiuunt & corpora, a quibus deserta moriuntur: quanto magis uera iustitia etiam in seipsa uiuere intelligenda est, ex qua sic uiuunt animae, ut hac amissa mortuae nuncupentur, quamuis quantula cunctae uita non desinant uiuere. Ea porro iustitia quae uiuit in seipsa, proculdubio Deus est, atque incommutabiliter uiuit. Sicut autem cum sit in seipsa uita, etiam nobis fit uita cum eius efficiamur utcumque participes: ita cum in seipsa sit iustitia, etiam nobis fit iustitia, cum ei coherendo iuste uiuimus, & tanto magis minusue iusti sumus, quanto magis illi minusue cohaeremus. Vnde scriptum est de unigenito filio dei, cum sit utique patris sapientia atque iustitia, & semper in seipso sit, quod factus sit nobis a deo sapientia & iustitia, & sanctificatio & redemptio: ut quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino gloriatur. Quod quidem & ipse uidisti, addendo atque dicendo, nisi forte non haec humanae aequitatis, sed illa quae Deus est, sola esse asseratur iustitia. Est plane ille summus deus uera iustitia, uel ille uerus deus summa iustitia, quam profecto esurire et sitire, ea nostra est in hac peregrinatione iustitia, & qua postea saturari, ea nostra est in aeternitate plena iustitia. Non ergo deum nostrae iustitiae similem cogitemus, sed cogitemus nos potius tanto similiores deo, quanto esse poterimus eius participatione iustiores. Si ergo cauendum est, ne iustitiae nostrae similem putemus Deum, quoniam lumen quod illuminat, incomparabiliter excellentius est illo quod illuminat: quanto magis cauere oportet, ne aliquid inferius & quodammodo decoloratius eum esse credamus, quam est nostra iustitia. Quid est autem aliud iustitia cum in nobis est, uel qualibet uirtus quae recte sapienterque uiuitur, quam interioris hominis pulchritudo. Et certe secundum hanc pulchritudinem magis quam corporis, facti sumus ad imaginem dei. Vnde nobis dicitur: Nolite conformari huic saeculo, sed renouamini in nouitate mentis uestrae, ad probandum uos quae sit uoluntas dei, quod bonum & beneplacitum & perfectum. Si ergo non in mole neque in distantibus per loca sua partibus sicut corpora siue cernuntur siue cogitantur: sed in uirtute intelligibili qualis est iustitia, mentem dicimus seu nouimus seu uolumus pulchram, & secundum hanc pulchritudinem reformamur ad imaginem dei: profecto ipsius Dei, qui nos reformauit & reformat ad imaginem suam, non aliqua mole corporea suspicienda est pulchritudo, eo quod iustorum mentibus credendus est incomparabiliter pulchrior, quo est incomparabiliter iustior. Haec dilectio-

nem tuam, quantum ad usitatum epistolatum modum attinet, prolixius forsitan quam expectabas: quantum autem ad tam magnae rei questionem, breuiter admonuisse suffecerit: non ut satis sit eruditioni tuae, sed ut alijs quoque lectis uel auditis diligenter instructus, ipse uberius tua secus dicta redarguas: quod est utique tanto melius, quanto fit humiliter & fidelius.

Augustinus ad Theodorum episcopum, de recipiendis Donatistis. Epist. CCXXXIII

Dilectissimo fratri Theodoro, Augustinus.

Vm beneuolentia tua mecum loqueretur, quomodo suscepimus clericos ex parte Donati, si uoluerint esse catholici, placuit mihi illud quod tibi respondi, etiam hac ad te data epistola scribere: ut si quis de hac re te interrogauerit, etiam marium mea prolata, quid de hac re sentiamus uel faciamus ostendas. Scias ergo nos non in eis detestari, nisi dissensionem ipsorum, per quam schismatici uel haeretici facti sunt: quia ecclesiae catholice unitatem & ueritatem non tenent in eo quod pacem cum populo dei non habent, qui toto terrarum orbe diffunditur: & in eo quod in hominibus baptismum Christi non agnoscunt. Improbamus ergo malum errorem suum quem habent, bonum autem nomen dei quod habent, & sacramentum eius agnoscimus in eis, & ueneramur, & amplectimur. Sed propterea dolemus errantes, et eos per charitatem Christi lucrari deo cupimus, ut sanctum sacramentum quod foris ab ecclesia habent ad perniciem, in pace ecclesiae habeant ad salutem. Si ergo tollant de medio mala hominum, & honorentur in hominibus bona dei: erit fraterna concordia, & amabilis pax in cordibus hominum. Vincat persuasione diaboli, charitas Christi. Itaque cum ad nos ueniunt ex parte Donati, mala illorum non suscipimus, id est dissensionem & errorem, sed ipsa tolluntur de medio tanquam impedimenta concordiae, & amplectimur fratres stantes cum eis, sicut dicit Apostolus, in unitate spiritus, in uinculo pacis, & agnoscetes in eis bona dei, siue sanctum baptismum, siue benedictionem ordinationis, siue continentiae professionem, siue consignationem uirginitatis, siue fidem Trinitatis, & si qua alia sunt: quae omnia etiam si erant, nihil tamen proderant, quando charitas non erat. Quis autem uere dicit se habere Christi charitatem, quando eius non amplectitur unitatem? Cum ergo ad catholicam ueniunt, non hic accipiunt quod habebant: sed ut protulissent illis incipiat quod habebant, accipiunt hic quod non habebant. Hic enim accipiunt radicem charitatis in uinculo pacis, & in societate unitatis: ut non ad damnationem, sed ad liberationem illis ualeant, omnia quae habent sacramenta ueritatis. Non enim debent gloriari sarmeta, quia non sunt spinarum ligna, sed uitae. Si enim non in radice uixerint, cum tota specie sui in ignem mittentur. De quibusdam autem

Rom. 11

autem ramis fractis dixit Apostolus, Quia potens est deus iterum inferere illos. Et ideo dilectissime frater, quoscumque illorum uideris forte dubitates quo ordine suscipiantur a nobis: ostende illis istam quam bene nosti manum meam, & si eam habere uoluerint, habeant: quia testem deum facio super animam meam, sic eos me suscepurum, ut non solum baptismum Christi quem acceperunt ipsum habeant, sed etiam honorem pactimonij & continentiam.

Augustinus ad Alipium, docens quomodo suspicionibus & calumnijs sit occurrendum, & quantum cauendum sit periurium. Epist. CCXXXIII

Domino beatissimo & uenerabiliter charissimo fratri & sacerdoti Alipio, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus & qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

Olemus quidem grauius, nec fieri potest ut paruipendamus quod in iniurias sanctitatis tuae populus Hipponensis tanta clamauit: sed multo grauius dolendum est frater bone, talia de nobis existimari quae illa clamari. Quando enim nos credimur cupiditate pecuniae, non dilectione iustitiae seruos dei uelle retinere: nonne optandum est ut qui hoc credunt, occultum cordis sui uoce testentur: ac sic aliqua, si fieri potest, tanto maiora remedia requirantur, quam ut taciti pereant perniciosi suspicionibus uenenati? Quapropter magis fatendum est, unde etiam prius quam hoc fieret loquuti sumus, quomodo persuadeatur hominibus, quibus nos ad exemplum bonorum operum praebere precipimur, falsum esse quod suspicentur, quam quomodo arguendi sunt, qui suspensiones suas uocibus uerbisque declarant. Proinde ego sanctae Albiniae non succenseo, nec arguendam iudico, sed a tali suspitione sanandam.

Quae, quia non in meam personam eadem uerba dixerit, sed tanquam de Hipponensibus quae ista est, quod aperuerint cupiditatem suam, se non clericatus, sed pecuniae causa hominem diuitem, atque huiusmodi pecuniae contemptorem & largitorem apud se tenere uoluisse: tamen quod de nobis senserit, penes clamauit. Nec ipsa tantum, uerum etiam sancti filij eius: qui hoc etiam ipsa die in abside dixerunt. Hos ergo, ut dixi, magis sanandos ab huiusmodi suspicionibus, quam propter has arguendos existimo. Vbi enim nobis a spiritibus talibus securitas & requies praeparari uel preberi potest, si aduersus nos in tam sanctis nobisque charissimis cordibus nostris pullulare potuerit? De te quippe, imperitum uulgus hoc sensit: de nobis, lumina ecclesiae. Vnde quid magis dolendum sit, uides, Vtrumque autem non accusandum censeo, sed sanandum. Homines enim sunt, & de hominibus talia, licet falsa, non tamen incredibilia suspicantur. Nam utique non usque adeo desipiunt tales homines, ut credant populum suum desiderare pecuniam: praesertim iam experti, quod nihil ex ea populus Tagastensis ac-

Aug. to. 2

cepit: sic ergo & Hipponensis. Verum omnis haec inuidia non nisi in clericos estuat, maximeque in episcopos, quorum uidetur praeminere dominatus, qui uti fructus rebus ecclesiae, tanquam possessores & domini existimant. Ad istam cupiditatem tam noxiam atque mortiferam, si fieri potest, mi Alipi, non edificentur per nos infirmi. Recordare quid loquuti fuerimus, antequam ista tentatio quae plus ad hoc cogit accideret. Ex hoc potius conferendo, adiuuante domino, prouidere conemur: nec nobis sufficiat nostra conscientia, quia non talis causa est ubi debeat sola sufficere. Si enim serui Dei non reprobis sumus, si aliquid uiget in nobis illius igniculi quo charitas non quaerit quae sua sunt: prouidere utique debemus bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus, ne tranquillam aquam bibentes in nostra conscientia pedibus incautis agere conuincamur, ut oues dominicae turbida bibant. Nam quod scripsisti, de genere iurationis uiolenter extortae, ut inter nos requiramus: obsecro te, ne res lucidissimas disputatio nostra faciat obscuras. Si enim certa mors intentaretur, ut aliquid illicitum ac nefarium seruus Dei se iuraret esse facturum, mori malle quam iurare debuerat, ne iurationem scelere impleteret. Nunc uero cum tantummodo populi perseverantissimus clamor, ad nullum nefas hominem cogeret, sed ad id quod si fieret, licite fieret: cumque metueretur quidem, ne aliqui perdit, qui multitudini etiam bonorum plerumque miscerentur, occasione seditionis & quasi iusta indignationis inuenta, in aliquam uim sceleratam rapinarum cupiditate proruperent, sed tamen illud quod metuebatur esset incertum: quis cesset propter incerta non dico damna & quaslibet iniurias corporales, sed propter ipsam mortem cauendam, certum periurium debere committere? Nescio quis ille Regulus, nihil in scripturis sanctis de impietate falsae iurationis audierat, nihil de Zachariae uoluntate didicerat: & nimirum Carthaginensibus non per sacramenta Christi, sed per demonum inquinamenta iurauerat: & tamen certissimos cruciatus & horrendi exempli mortem, non ut iuraret necessitate pertimuit, sed libera uoluntate quia iurauerat, ne peieraret accepit. Et Romana tunc illa censura noluit habere non in numero sanctorum, sed in numero senatorum, nec in caelesti gloria, sed in terrestri curia: non solum eos qui metu mortis crudeliterque poenarum apertissime peierare, quam ad immanes hostes remeare maluerunt: sed etiam illum qui reatu periurij se putauerat absolutum, quia post iurationem ficta nescio qua necessitate redierat. Ita non attenderunt, qui eum senatu pepulerunt, quid ipse iurando cogitasset, sed quid ab illo quibus iurauerat expectarent. Nec legerant quod nos usquequaque cantamus. Qui iurat proximo suo, & non decipit, Solemus haec, quamuis in hominibus a Christi gratia & nomini alienis, cum ingenti admiratione

Psal. 14

faudare: & adhuc in libris diuinis inquirendum putamus, utrum aliquando licite peieremus: ubi nobis ne iurandi facilitate in periurium prolambamur, etiam præceptum est ne iuremus: Illud sane rectissime dici non ambigo, non secundum uerbum iurantis, sed secundum expectationem illius cui iuratur, quã nouit ille qui iurat, fidem iurationis impleri. Nam uerba difficillime comprehendunt maxime breuiter sententiam, cuius à iurante fides exigitur. Unde periuri sunt, qui seruatis uerbis expectationem eorum quibus iuratum est deceperunt: & periuri non sunt, qui etiam uerbis non seruatis, illud quod ab eis cum iurarent expectatum est, impleuerunt. Proinde quia Hipponenses sanctum Pinianum non sicut damnatum, sed sicut charissimum inhabitatorem suæ ciuitatis habere uoluerunt, & si uerbis eius non satis comprehendere potuit, usque adeo tamen in promptu est quid ab illo expectauerint, ut quod nunc post iurationem absens est, neminem moueat eorum qui audire potuerunt, certa eum causa profecturum esse, cum uoluntate redeundi. Ac per hoc periurus nec erit, nec ab eis putabitur, nisi eorum expectationem deceperit. Non autem decipiet, nisi aut uoluntatem mutauerit apud eos habitandi, aut aliquando discesserit sine dispositione redeundi. Quod absit ab eius moribus & fide, quam Christo & ecclesie debitam seruat. Nam ut omittam quod mecum nosti, quam sit tremendum de periurio diuinum iudicium: illud certe scio, nulli nos deinceps succedere debere qui nobis iurantibus non crediderit, si talis uiri periurium non modo æquo animo ferendum, uerum etiam defendendum putabimus. Quod & à nobis & ab illo auertat illius misericordia, qui eruit à tentatione sperantes in se. Sicut ergo in commonitorio rescripsisti, impleat promissum, quo ita se promissit ab Hipponense non recessurum, quemadmodum ego uel ipsi Hipponenses non recedimus, quibus tamen & abeundi & redeundi facultas est libera: nisi quod his qui iuratione non detinentur, etiam omnino & ingrandi & non redeundi sine periurij reatu potestas est. Clericos sane nostros uel fratres in monasterio constitutos, participes uel hortatores fuisse contumeliarum tuarum, utrum probari possit ignoro. Nam cum hoc quæsissem, dictum est unum tantummodo Carthagenensium de monasterio clamasse cum populo, cum illum presbyterum peterent, non cum in te indigna iactarent: Adiuuanti huic epistolæ ipsius promissionis exemplum, ex chartula eadem translatum quam ipse subscripsit, & me inspiciente emendatum.

Augustinus ad Albinam, consolando eam recenset quis & qualis tumultus Hipponense sit exortus propter Pinianum, dum eum inuitum ordinare populus contendit. Epistola CCXXV

Dominae sanctæ ac uenerabili famulae dei Albinæ, Augustinus in Domino salutem.

Olorem animi tui quem te scribis explicare non posse, consolari æquum est, non augere: ut si fieri potest, sanemus suspiciones tuas, non ut eis pro nostra causa succensendo uenerandum cor tuum, & Deo dicatum amplius perturbemus. Sancto fratri nostro filio tuo Piniano, nullus ab Hipponensibus metus mortis ingestus est, etiam si forte ipse tale aliquid timuit. Nam & nos metuebamus, ne ab aliquibus perditis, qui saepe multitudini occulta conspiratione miscentur, in uolentiam prorumperetur audaciam, occasione seditionis inuenta, quã uelut iusta indignatione concitaret. Sed sicut post audire potuimus, nihil tale à quoquam dictum est uel molitum: sed uere in fratrem meum Alipium multa contumeliosa & indigna clamabant, à quo tam ingentireatu utinam per illius orationes mereantur absolui. Ego autem post primos eorum clamores, cum eis dixissem de illo inuito non ordinando, quã iam promissione detinerer: atque adiecissem, quod si mea fide uiolata illum haberet presbyterum, me episcopum non haberent, ad nostra subsellia relicta turba redieram. Tum illi aliquantulum inopinata mea responsione cunctati atque turbati, uelut flamma uento paululum pressa: deinde coeperunt multo ardentius excitari, existimantes fieri posse ut uel mihi extorqueretur illud non seruare promissum, uel me tenente promissi fidem, ab alio episcopo ordinaretur. Dicebam ego quibus poteram, qui ad nos in absidem honoratiores & grauiore ascenderant: nec à promissi fide me posse dimoueri, nec ab alio episcopo in ecclesia mihi tradita, nisi me interrogato ac permittente, posse ordinari. Quod si permitterem, à fide nihilominus deuiarem. Addebam etiã, nihil eos uelle si ordinaretur inuitus, nisi ut ordinatus abscederet. Illi hoc posse fieri non credebant. Multitudo uero pro gradibus constituta, horrendo & perseverantissimo clamorum fremitu in eadem uoluntate persistens: incertos animi consilijque faciebat. Tunc illa in fratrem meum indigna clamabantur, tunc à nobis grauiora timebantur. Sed quãuis tanto motu populi & tanta perturbatione ecclesie permouerer, nec aliud constipationi illi dixissem, nisi eum me inuitum ordinare non posse: nec sic tamen abductus sum, quia & hoc promiseram non me fuisse facturum, ut aliquid ei de suscipiendo presbyterio suaderem. Quod si persuadere potuissem, non iam ordinaretur inuitus. Seruauit utriusque promissionis fidem, non solum illius quam iam populo patefeceram: uerum etiam illius in qua uno teste, quãtum ad hominem attinet, detinebar. Seruauit, inquam fidem promissionis, non iurationis, in tanto periculo: quod licet falso sicut postea comperimus metuebatur, omnibus tamen si quod esset communiter impendebat: & erat metus ipse communis, ac per ecclesiam in qua eramus, maxime metuens absc-

abscedere cogitabam. Sed metuendum fuit, ne magis me absente tale aliquid faceret & reuerentia minor, & dolor ardentior. deinde si cum fratre Alipio discederem per populum constipatum, cauendum fuit ne quisquam in eum manum mittere auderet. Si autem sine illo, quæ frons esset existimationis, si quid ei fortassis accideret: & uiderer eum propterea deseruisse, ut furenti populo traderetur? Inter hos æstus meos grauemque mororem, & nullius consilij respiracionem: ecce repente atque inopinate sanctus filius noster Pinianus mittit ad me seruum Dei, qui mihi diceret, eum se uelle populo iurare, quod si esset ordinatus inuitus, ex Africa discederet: omnino credo existimans eos, quandoquidem peierare non posset, non iam ulterius infructuosa perseverantia clamaturus, ad expellendum hinc hominem, quem saltem deberemus habere uicinum. Mihi autem, quia uidebatur uehementiorem eorum dolorem post hanc iurationem fuisse metuendum, apud me tacitus habui: & quia simul petierat, ut ad eum uenirem, non distuli. Cum mihi dixisset hoc ipsum, continuo & illud adiunxit eidem iurationi, quod mihi dum ad eum pergo per alium Dei seruum mandauerat, de presentia scilicet sua, si ei clericatus sarcinam nolenti nullus imponeret. Hic ego in tantis angustiis quasi aurâ spirante recreatus, nihil ei respondi: sed ad fratrem Alipium gradu concitatore perrexi, ei que quid dixerit dixi. At ille, ut existimo, deuitans ne quid se autore fieret, unde uos putabat offendi: Hinc me, inquit, nemo consulat. Quo audito, ad populum tumultuantem perrexi: factoque silentio, quid promissum esset cum promissione etiam iurationis aperui. Illi uero qui solum eius presbyterium cogitabant atque cupiebant, non ita ut putabam quod oblatum fuerat acceperunt: sed inter se aliquantulum mussitantes, petiuerunt ut adderetur eidem promissioni atque iurationi, ut si, quando illi ad suscipiendum clericatum consentire placuisset, non nisi in ipsa Hipponensi ecclesia consentiret. Retuli ad eum, sine dubitatione annuit. Renunciaui illis, lætati sunt, & mox iurationem pollicitam poposcerunt. Reuerti ad filium nostrum, eumque inueni fluctuantem quibus nam uerbis comprehendere posset illa cum iuratione promissio, propter necessitates irruentes, quæ possent eum ut abscederet cogere. Simul etiam quid timeret ostendit, ne quis irruisset hostilis incurfus, qui esset discessione uitandus. Uolebat addi sancta Melania & aeris morbidi causationem: sed illius responsione repressa est. Ego autem dixi, grauem ab illo & non contemnendam causam necessitatis ingestam, quæ ciues etiam emigrare compelleret, sed si hæc populo dicerentur, timendum esse ne male nos omnari uideremur: si autem sub necessitatis nomine fieret excusatio, non nisi fraudulentam necessitatem putari. Placuit tamen ut de hac re populi

animum experiremur, & nihil aliud quam id quod putaueramus inuenimus. Nam cum eius uerba à diacono dicta recitarentur, & omnia placuissent: ubi nomē interpositę necessitatis insonuit, continuo reclamatum est, promissioque displicuit, tumultu recrudescēte, & nihil aliud quam fraude se cum agi populo existimāte. Quod cum sanctus filius noster uidisset, iussit inde auferri nomē necessitatis, rursumque ad letitiam populus remeauit. Et cum lassitudinē excusaret, sine me ad plebem accedere noluit, simul accessimus. Dixit ei quæ à diacono audita erāt, se mādasse, se iurasse, eaque se esse facturū, continuoque omnia eo tenore quod dictauerat profecutus est. Responsum est, deo gratias: & petitū ut totū scriptū subscriberetur. Dimissimus catechumenos, continuoque scriptū subscripsit. Deinde peti cœpimus nos episcopi, non uocibus populi, sed tamen à populo per honestos fideles, ut nos quoque subscriberemus. At ubi cœpi subscribere, sancta Melania contradixit. Miratus sum quare tam sero, quasi promissionem illam & iurationem nos, non subscribendo, facere possemus infectam. Sed tamen obtineraui. Ac licet remāsit mea non plena subscriptio, nec ultra nobis quisquam ut subscriberemus putauit instādū. Qui autē alio die posteaque ipsum discessisse didicerunt, fuerint motus uel linguæ hominum, quantū satis arbitratus sum, sanctitati uestrę per cōmonitoriū intimare curauit. Quisquis itaque uobis cōtraria his quæ narraui forte narrauit, aut mentitur, aut fallitur. Quædā enim quæ mihi ad curā non pertinere uisa sunt, prætermisisse me sentio, nulla tamē falsa dixisse. Proinde sanctus filius noster Pinianus, quod me presentē ac permittente iurauerit, uerū est: quod autē me præcipiente iurauerit, falsum est. Scit ipse, sciūt serui dei, quos ad me misit, primo sanctus Barnabas, deinde Timasius, per quę etiã de promissione presentię suæ mihi mandauit. Ipse quoque populus non ad presbyterium, non ad iusiurandum clamādo cogebar: sed oblatū sibi non respuit, ea spe quo posset in eodē apud nos habitāte uoluntas fieri quo consentiret ad ordinationem, ne sicut iurauerat si inuitus ordinaret abscederet. Ac per hoc & illi propter opus dei clamauerunt, neque enim sanctificatio presbyterij non est opus dei. Et quod postea de promissa presentia gratulati non sunt, nisi adderet quod si quando ad suscipiendū clericatum cōsentire uellet, non nisi in Hipponensi ecclesia cōsentiret: satis in promptu est quod etiã de ipsa eius apud se habitatione sperauerint, ideoque ab illo operis dei desiderio non recesserunt. Quomodo ergo dicis hoc eos fecisse turpissimo appetitu pecuniæ? primo quia ad plebem quæ clamabat, omnino non pertinet. Sicut enim plebs Tagastensis de his quæ contulisti, ecclesie Tagastensi non habet nisi gaudium boni operis uestri: sic & Hipponensis & cuiuslibet alterius loci, ubi de mammona iniquitatis dñi præcepta fecistis, uel estis ubicumque facturi. Non ergo populus ut de

tanto uiro ecclesie confuleret sua ardentissime flagitans, suum pecuniarium quaesiuit commodum a uobis, sed uestrum pecuniae contemptum dilexit in uobis. Nam si in me dilexerunt, quod audierat paucis agellulis paternis contemptis, ad dei liberam seruitutem me fuisse conuersum, neque in hoc inuiderunt ecclesie Tagastensi, quae carnalis patria mea est: sed cum illa clericatum mihi non imposuisset, quando potuerunt, habendum inuaserunt: quanto flagrantius in nostro Piniano amare potuerunt, tantam mundi huius cupiditatem, tantas opes, tantam spem, tanta conuersione superatam atque calcatam? Ego quippe secundum multorum sensum comparantium se metipsum sibi metipsis, non diuitias dimisisse, sed ad diuitias uideor uenisse. Vix enim uigesima particula res mea paterna existimari potest, in comparatione praediorum ecclesiae, quae nunc ut dominus existimor possidere. In qualibet autem maxime Africanarum ecclesiarum, hic noster, non dico presbyter, sed episcopus, sit comparatus pristinis opibus suis, etiam si animo dominantis egerit, pauperrimus erit. Multo ergo liquidius & securius in hoc amatur Christiana paupertas, in quo nulla rerum ampliorum potest putari cupiditas. Hoc accedit animos populi, hoc in illam uolentiam perseuerantissimi clamoris erexit. Non eos turpis cupiditatis insuper accusamus, sed magis bonum quod ipsi non habent, saltem in alijs diligere sine crimine permittamus. Nam etsi fuerint illi multitudini permixti inopes uel mendici qui simul clamabant, & de uestra uenerabili redundantia indigentiae supplementum sperabant: nec ista, ut arbitror, cupiditas turpis est. Restat ergo ut iste pecuniae turpis appetitus ex obliquo in clericos, & maxime in episcopum dirigatur. Nos enim rebus ecclesiae dominari existimamur, nos opibus frui. Postremo quicquid de istis nos accepimus, nos uel adhuc possidemus, uel ut placuit erogauimus: nihil inde populo extra clericatum uel extra mysterium constituto, nisi paucissimis indigentibus largiti sumus. Non ergo dico quia uel in nos maxime a uobis dici ista debuerunt, uerum tamen in nos solos credibiliter dici potuerunt. Quid ergo faciemus? Qua nos, si apud inimicos non possumus, saltem apud uos ratione purgamus? Res haec animi est, intus est, procul ab oculis secreta mortalium: deo tantummodo nota est. Quid ergo restat, nisi deum testari cui nota est. Cum ergo de nobis ista sentitis, non precipitis, quod multo melius est, & quod mihi in epistola tua tanquam culpabile obijciendum putasti: sed omnino cogitis ut iuremus, non intentato metu mortis carnis nostrae, quod populus Hipponensis fecisse putatus est: sed intentato metu mortis existimationis nostrae, quae propter infirmos quibus nos praebere ad exemplum bonorum operum qualicumque conuersione conamur, etiam uita carnis huius utique praepone-

est. Veruntamen uobis nos ita cogentibus ut iuremus, non succensemus, sicut uos Hipponensibus succensetis. Creditis enim tanquam homines de hominibus, etsi ea quae in nobis non sunt, non tamen ea quae in nobis esse non possunt. Sananda ista in uobis, non accusanda sunt: & nostra purganda uobis est fama, si est domino purgata conscientia. Qui fortasse praestabit, sicut antequam accidisset ista tentatio, ego & frater meus Alipius colloquuti sumus: non ut solum uobis charissimis commembris nostris, uerum etiam inimicis notissimum fiat, nulla nos cupiditate pecuniae in rebus ecclesiasticis fordidari. Quod donec fiat, si dominus donabit ut fiat: ecce nunc interim quod cogimur facimus, ne uestri cordis medicinam in quantalibet moram temporis differamus. Deus testis est istam omnem rerum ecclesiasticarum procuracionem, quarum credimur amare dominatum, propter seruitutem quam debeo charitati fratrum & timori dei, tolerare me, non amare: ita ut ea si saluo officio possim, carere desiderem. Nec aliud me de fratre meo Alipio sentire, ipse deus testis est. Tamen & de illo aliter sentiendo, populus, et quod est grauius Hipponensis, in tantas est illius praecipitatus iniurias: & de nobis uos sancti dei & pleni uisceribus misericordiae talia credendo, nomine eiusdem populi, qui ad causam huiusmodi cupiditatis omnino non pertinet, nos tangere atque ad monere uoluistis: utique ad nos corrigendos, neque enim odio, quod absit a uobis: unde non irasci, sed gratias agere debeo, quod nec uerecundius nec liberius agere potuistis: ut episcopo non quasi conuiciose obijceretis quod sentiebatis, sed ex obliquo intelligendum relinqueretis. Nec molestum sit uobis, ut uos uelut grauatos arbitremini, quia iurandum putauit. Neque enim grauabat Apostolus, aut eos parum diligebat quibus dicebat: Non in sermone adulationis fuimus apud uos, sicut scitis, nec in occasione cupiditatis, deus testis est. Rei quippe aperte ipso testes adhibuit, rei autem occulte quem nisi deum? Si ergo ille merito est ueritus ne humana ignorantia de illo aliquid tale sentiret, cuius labor omnibus in promptu erat, quod nisi summa necessitate a populis quibus gratia Christi dispensabat, in usus suos aliquid non sumebat, caetero uero suo uictui necessaria suis manibus transigebat: quanto magis nobis laborandum est ut credatur, qui & merito sanctitatis & uirtute animi longe impares sumus, nec aliquid ad sustentacula huius uita operari nostris manibus possumus: etsi possemus, tantis occupationibus, quas tunc illos non credo fuisse perpeffos, nequaquam sine remur? Non ergo ulterius in hac causa populo Christiano, quae ecclesia est Dei, obijciatur pecuniae turpissimus appetitus. Tolerabilis enim nobis obijciat, in quos huius malis quauis falsa, tamen uerisimilis suspicio cadere potuit, quam illis, quos ab hoc appetitu & suspicione constat

constat esse alienos. Denegare autem iurationem qualibet fide praeditas mentes, quanto magis si de Christiana, non dico aliquid contrarium confirmare, sed omnino dubitare fas non est. De qua re quid sentiam, satis ut arbitror in epistola mea quam ad fratrem meum scripsi, plenissime aperui. Scripsit mihi sanctitas tua: si aut ego aut Hipponenses hoc censent, ut iureiurando uolenter extorto satisfiat. Tu enim ipsa quid censes? Placetne tibi, ut etiam certa morte imminente, quod tunc inaniter metuebatur, nomen domini dei sui in fallaciam Christianus assumat, deum suum testem falsitatis Christianus adhibeat? Qui profectio si praeter iurationem ad falsum testimonium morte imminente cogere: maculare uitam suam magis timere debuit quam finire. Hostiles inter se acies & armatae, certe apertissima mortis intentione confligunt: & tamen cum inuicem iurant, laudamus fidem seruantes, fallentes autem merito detestamur: Ut autem iurarent, quid utraque ab alterutris, nisi occidi uel capi timerunt? Ac per hoc uel mortis uel captiuitatis metu extortae iurationi nisi pareatur, nisi fides quae ibi data est custodiatur, sacrilegij, periurij crimine detinentur, etiam tales homines qui magis metuunt peierare quam hominem occidere: & nos utrum implenda sit extorta iuratio seruorum dei, munere sanctitatis praeminentium, monachorum ad perfectionem mandatorum Christi, rerum etiam suarum distributione currentium, quasi disceptaturi ponimus quaestionem? Nam quid exilij uel deportationis aut relegationis nomine promissa illa praesentia praegratur obsecro? Puto quod presbyterium non est exilium. Hoc ergo noster eligeret, quam illud exilium? Absit a nobis, ut sic sanctus dei & nobis charissimus defendatur. Absit, inquam, ut dicatur maluisse exilium quam presbyterium, aut maluisse periurium quam exilium. Haec dicerem, si uere a nobis, aut a populo iuratio eius fuisset extorta promittenda praesentia: nunc uero non extorta est dum negaretur, sed dum offerretur accepta. Et hoc ea spe, sicut supra diximus, quia per illam praesentiam creditum est, eum etiam ad clericatum suscipiendum posse desiderantibus consentire. Postremo quidlibet de nobis uel Hipponensibus sentiat, longe alia est eorum causa qui uel coegerint iurare, quam eorum qui non dico coegerint, sed suaserint peierare. Ipse etiam de quo agitur, considerare non renuat, utrum sit peius, sub quolibet timore iusiurandum, an remoto timore ipsum periurium: Deo gratias, quia non aliter Hipponenses promissum circa se impleri sentiunt, quam ut adsit uoluntate habitandi, & eat quod necesse fuerit cum dispositione redeundi. Nam si uerba iurationis attenderent & exigerent, tam nullo modo seruus dei recedere, quam ullo modo debuit peierare. Sed quia crimen eorum esset, non dico talem uirum, sed quemlibet hominem sic tenere: nec ipsi aliam expecta-

tionem se habuisse probauerunt, qui audientes quod rediturus abcesserit gratulati sunt: nec aliud illis uerax iuratio debet, quam id quod ab illa expectauerunt. Quid est autem quod dicit, eum iuratione ore suo expressa, exceptionem fecisse necessitatis? Quasi non ore suo hoc rursum iusserit auferr. Certe ad populum quando ipse loquutus est, tunc etiam interponeret. Quod si fecisset, non utique responderetur, deo gratias: sed ad illam rediretur reclamationem, quae facta fuerat, quando sic a diacono recitatum est. Et nunquid ad rem pertinet siue interposita sit ad recedendum necessitatis excusatio, siue non sit? Nihil ab illo aliud expectatum est, quam id quod supra diximus. Expectationem autem eorum quibus iuratur quisquis deceperit, non potest esse non periurus. Fiat ergo quod promissum est, & infirmorum corda sanentur: ne tanto exemplo quibus hoc placuerit, ad imitandum periurium aedificentur: quibus autem displicet, iustissime dicant, nulli nostrum credendum esse, non solum promittenti aliquid, sed etiam iuranti. Hinc enim potius cauenda sunt linguae inimicorum, de quibus tanquam iaculis ad interficiendos infirmos maior utitur ille inimicus. Sed absit ut de tali anima speremus aliud, quam quod dei timor inspirat, & tanta quae in illo est excellentia sanctitatis hortatur. Ego autem quem dicitis etiam prohibere debuisse, fateor, non potui sic sapere: ut tanto uel tumultu uel offensione magis euertere uellem ecclesiam cui seruiuo, quam id quod a tali uiro nobis offerebatur accipere.

Officose Augustinus ad Christinum scribit. Epist. CCXXVI

Domino merito praedicando sinceriterque charissimo ac desideratissimo fratri Christino, Augustinus in domino salutem.

Epistolam meam desiderare te, mihi tua epistola nunciauit. Frater autem Iacobus eius desiderij erga nos tui, locupletior testis accessit, qui plura

mihi de te suauia, atque in seipso experta loquutus est, quam illa parua chartula potuit. Vnde tua benignitati congratulor, & de tuo pectore Christiano domino deo nostro, cuius haec dona sunt, gratias ago, domine merito praedicande, sinceriterque charissime ac desideratissime frater. Quod autem petis ut literis te quaram, ego te affectu quaero, qui omnes literas superat: & ubi te quaeram quod bene intelligas noui. Quantum autem ad me legendum attinet: magis uereor in manibus uestris loquacitatem meam reprehendi, quam eloquium requiri. Illud breuiter dixerim, quod diuturna cogitatione si ruminaueris, senties quid sapiat. Cum in itinere dei facilia & fructuosa ignaua formidine fugiunt, in itinere seculari duriora & sterilia erudito labore tolerantur. In columis in Christo urges et proficias, domine merito praedicande sinceriterque charissime ac desideratissime frater.

Augustinus ad Albinū, Pinianū, & Melianū, excusans cur ad ipsos nō uenerit. CCXXVII

Dominis in dño insignibus, & sanctitate charissimis ac desiderantissimis fratribus, Albino, Piniano, & Meliano, Augustinus in dño S.

Vm habitu ualitudinis, uel natura frigus ferre nō possum, nunquam tamen maiores æstus q̄ ista hyeme tā horrenda perpeti potui: quod ad uos, ad quos uolatu maria transeunda fuerant, tam in proximo constitutos, tam de longinquo uisendi nos gratia uenientes, non dicam pergere, sed uolare nō potui: & forte sanctitas uestra eandem hyemalem asperitatem pœnæ meæ tantum causam putauerit. Absit charissimi. Quid enim graue ac molestum, uel etiā periculosum habent imbrēs isti, quod non mihi subeundum ac ferendum fuit, ut ad uos uenirē, tanta in tantis malis nostris solatia, in hac generatione tortuosa ac peruersa, tam ardentem accensa de summo lumine lumina, suscepta humilitate sublimia, & contempta claritate clariora: Simul etiā fruerer carnalis patriæ meæ tam spirituali felicitate, quæ uos etiam præsentēs habere meruit: de quibus absentibus, cum id quod nati estis, & quod gratia Christi facti estis, audiret: quamuis charitate crederet, tamen ne crederetur narrare forsitan uerebatur. Dicam igitur quare non uenerim, & quibus malis à tanto bono impeditus sum: ut non solum à uobis ueniam, sed etiam uestris orationibus ab illo qui in uobis quod ei uis operatur, merear misericordiam. Populus Hipponensis, cui me Dominus seruum dedit, cum ex magna, & penē ex omni parte ita infirmus sit, ut pressura etiam leuioris tribulationis possit grauius ægrotare: nūc tam magna tribulatione cædit, ut etiam si non sic esset infirmus, uix eam cū aliqua salute animi sustineret. Eum autē modo cum regressus sum, periculosissime scandalizatū comperi de absentia mea: uestris autem, de quorum spirituali robore gaudemus in domino, sanis utiq; faucibus, sapit quomodo dictum sit: Quis infirmat, & ego non infirmor: quis scandalizatur, & ego non uror: Præsertim quoniam multi sunt hic, qui detrahendo nobis ceterorum animos à quibus diligi uidemur, ad uersus nos perturbare conantur, ut locum in eis diabolo faciant. Cum autem irascuntur nobis de quorum salute satagimus, magnum illis consilium uindicadi, est libido moriendi, non in corpore, sed in corde: ubi funus occulte prius suo putore sentitur, quam nostra cogitatione prospicitur. Huic meę sollicitudini proculdubio libenter ignoscitis: præsertim quoniam si succederetis, & uelletis ulcisci, nihil fortasse grauius inueniretis, quam id quod patior, cum uos Tagastæ non uideo. Spero autem uestris adiutus orationibus, quod mihi ad uos ubicūq; in Africa fueritis, uenire quanto citius concedetur: cum hoc quo nunc detentus sum, præterierit: si hæc

2. Cor. 11

A ciuitas in qua laboramus, digna nō est: quia nec ego audeo dignam putare, quæ nobiscū de uestra præsentia collaretur.

Augustinus ad Florentinum, de Fauentio, & de edicto Imperatoris. Epist. CCXXVIII

Domino dilectissimo filio Florentino, Augustinus in domino salutem.

Vius potestatis iussione Fauentium rapueris, ipse uideris. Hoc autē scio, q̄ omnis potestas sub imperio constituta, Imperatoris sui legib. seruit.

Quamuis ergo iam per fratrem & presbyterum meum Coelestinū miserim legem, quam quidem & antequam mitterem, ignorare utiq; non deberes: qua concessum est eis qui præcipiuntur ab aliqua potestate iudicij exhiberi, ut ad gesta municipalia perducantur, atq; illic interrogentur, utrum uelint triginta dies in ea ciuitate ubi tenent agere sub moderata custodia, ad parandos sibi fructus, uel rem suam, sicut necesse fuerit ordinandam: quæ lex, sicut mihi memoratus presbyter renūciauit, tuæ religioni recitata est: tamen etiam nunc eam cum his literis identidem misi, non terrens, sed rogans, & pro homine humane, & episcopali misericordia, quantum ipsa permittit humanitas & pietas, in tercedens domine fili, ut ex hoc existimationi tuæ & petitioni meę præstare digneris: & quod lex Imperatoris iubet, cuius reipublica militas, meo quoq; interuentu & deprecatione accedente facere non graueris.

Augustinus ad Cresconium, eiusdem argumenti cum superiore. Epist. CCXXIX

Domino dilectissimo, meritoq; honorabili & suscipiendo fratri Cresconio, Augustinus in domino salutem.

I ab ista causa dissimulauero, de qua tuæ religioni ecce iterū scribo, non solum eximietas tua, sed etiam ipse quisquis ille est, in cuius causa Fauentius sic raptus est, merito me culpabit, & recte reprehendet: iudicans utique, si etiam ipse ad auxilium ecclesiæ cōfugisset, si ei simile aliquid accidisset, ita me fuisse ab eius necessitate & tribulatione dissimulaturū. Deinde, si hominū existimatio contemnenda est, ipsi domino deo nostro quid dicam, & quam rationem reddam: si quantum possum nō egero, pro eius salute qui se ecclesiæ cui seruiuo tuendum adiuuandumq; cōmisit, domine dilectissime et uenerabilis fili: Rogo itaq; benignitatem tuam, quoniam difficile & incredibile est ut nō iam uel noueris uel nosse possis, in qua causa detentus sit, hoc interim apud apparitorē qui eum tenet, petitionem meam adiuuare digneris, ut faciat quod Imperatoris lege præcipitur: ut eum apud acta municipalia interrogari faciat, utrum sibi uelit dies triginta concedi, quibus agat sub moderata custodia in ea ciuitate in qua detentus est, ut sua ordinet sumptusq; provideat. Quorum dierum spacio

ciō, tua nobis annuente beneuolētia, si eius causa amica disceptatione finire potuerimus, gratulabimur: si autem non potuerimus, inueniet eum exitus iudiciorum qui placuerit deo, secundum causæ ipsius meritum uel domini omnipotentissimi uoluntatem.

Augustinus ad Fortunatum, eiusdem argumenti cum superiore. Epistola CCXXX

Domino beatissimo & uenerabiliter charissimo fratri & confacerdoti Fortunato, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus in Domino salutem.

Auentium bene nouit sanctitas tua, qui Paratianensis saltus conductor fuit. Is, cum ab eiusdem possessionis domino, nescio quid sibi metueret,

ad Hipponensem cōfugit ecclesiam: & ibi erat ut cōfugientes solent, expectans quomodo per intercessionem nostrā sua negocia terminaret. Qui ut sepe fit, per dies singulos minus minusq; sollicitus, & quasi aduersario cessante securus, cum ab amico suo de cœna egrederetur, subito raptus est à Florentino quodam ut dicunt comitis officiali, per armatorum manum quanta eis ad hoc factum sufficere uisa est. Quod cum mihi nunciatum, & adhuc quō uel à quibus raptus fuerit ignoraretur, suspicio tamen esset de illo quem metuens se per ecclesiam tuebatur: continuo misi ad Tribunum qui custodiendo littori constitutus est. Misi militares, nemo potuit reperiri. Sed mane cognouimus & in qua domo fuerit, & quod post gallicatum cum illo abscesserit qui eum tenuerat. Etiam illuc misi quō dicebat abductus: ubi memoratus officialis inuenit, concedere presbytero quem miserā noluit, ut eum saltem uideret. Alio die misi literas, petens ut ei concederetur quod iussit in causis talibus Imperator, id est ut actis municipalibus, interrogarentur qui præcepti fuerint exhibendi, utrum uelint in ea ciuitate sub custodia moderata triginta dies agere, ut rem suam ordinent uel præparent sumptus: id utiq; existimas quod per dies ipsos possemus fortasse causam eius amica disceptatione finire. Iam uero cum illo officiali profectus ductus est: sed metus est, ne fortē ad consularis perductus officium, mali aliquid patiatur. Habet enim causam cum homine pecuniosissimo, quamuis iudicis integritas fama clarissima prædicetur. Ne quid tamen apud officium pecunia preualeat, peto sanctitatem tuam domine dilectissime & uenerabilis frater, ut honorabili nobisq; charissimo consulari digneris tradere literas meas, & has ei legere: quāuis eandem causam insinuare necessarium non esse arbitratus sum, & eius causæ differat audientiam, quoniam nescio utrum in ea nocēs an innocēs sit. Et quod circa eundē leges non seruatę sunt, ut sic raperetur: neq; ut ab imperatore præceptum est, ad acta municipalia perduceretur interrogandus, utrum beneficium dilationis uellet

Aug. to. 2

accipere, non cōtemnant: ut per hoc possimus cum eius aduersario rem finire.

Augustinus ad Generosum, ut causam Fauentij cognoscat. Epistola CCXXXI

Domino eximio & merito insigni, honorabiliterq; charissimo filio Generoso, Augustinus in Domino salutem.

Aus & prædicatio administrationis tuæ & fama præclara, cum me pro dilectione quam tuis meritis beneuolentiæq; debemus plurimū delectare: nunquā adhuc in aliquo beneficio postulando eximietati tuæ mea intercessio extitit onerosa, dñe dilectissime & uenerabilis fili. Sed nūc quid in ciuitate in qua ecclesiæ dei seruiuo factū sit, cum ex literis quas ad uenerabilē fratrem & episcopū meū Fortunatū dedi cognouerit præstantia tua: qua fuerim necessitate cōpulsus ut petitionē meam ingererē occupationibus tuis, tua benignitas peruidebit. Et profecto facies quod non solum integrū, uerum etiā Christianū iudicē decet eo circa nos animo, de quo in nomine Christi utiq; fuerat præsumendum.

Augustinus ad Benenatum, quomodo ecclesiæ negocium tractare debeat. Epist. CCXXXII

Domino beatissimo & uenerabili ac desiderabili fratri Benenato, & qui tecum sunt fratribus Augustinus in Domino salutem.

Er quem saluto sanctitatem tuam, de fide eius & bono circa ecclesiam studio gratulamur. Voluit autē ad tuā benignitatē cum literis meis uenire, domine dilectissime ac uenerabilis frater. Et quoniam audiui quōd de negotio illo transigere cogitas, si uerum est: quod miror, si uerum est, nosti quemadmodū debeas episcopali paternitate catholice ecclesiæ providere: ut nō cū quolibet id agas, si tamen (ut dixi) uerum est quod audiui, sed potius cum domo catholica, cuius non solum nullam aduersitatem, uerum etiam fidele adiutorium habere possit ecclesia.

Augustinus ad Benenatum, pronubū agentem Rustici filio. Epistola CCXXXIII

Domino beatissimo & uenerabili fratri & confacerdoti Benenato, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus, & qui tecum sunt fratres in Domino salutem.

Vella de qua mihi scripsit sanctitas tua, in ea uolūtate est, ut si etas ei iam matura esset, nulli in nuptijs cōueniret. In ea uero etate est, ut si uoluntatem nubendi haberet, nulli adhuc dari uel promitti deberet. Huc accedit, quia eam deus in ecclesia sic tuetur, ut cōtra improbos tueatur: non ut cui uoluerit tradi possit, sed ut à quo nō oportet rapi non possit, domine Benenate dilectissime & uenerabilis frater. Conditio itaq; quam insinuare dignatus es, non mihi displicet si nuptura est. Vtrum autē nuptura sit, etsi illud quod

P in ore

in ore habet magis optamus, nunc tamen ignoramus: quia in annis his est, ut quod se dicit uelle esse sanctimoniale, iocus sit potius garritis quam sponsio profitentis. Deinde habet materteram, cuius uir honorabilis frater noster Felix, dum de hac re contulisset cum illo (neque enim possem aliter, uel deberem) non quidem in uirtus accepit, imò etiam gratulatus est: sed iure amicitia non importune doluit, quod eis nihil inde sit scriptum. Fortassis enim quæ nunc non apparet, apparebit & mater, cuius uoluntatem in tradenda filia omnibus, ut arbitror, natura præponit: nisi eadem puella in ea iam ætate fuerit, ut iure licentiori sibi eligat ipsa quod uelit. Illud quoque cogitet sinceritas tua, quia si mihi de nuptiis eius potestas summa ac tota tribuatur, atque ipsa quoque iam matura & nubere uolens, cui uoluerò tradendam se deo iudice mihi committat: sic dico, & uerum dico, mihi placere istam conditionem, ut propter deum iudicem non possim respicere meliorem: quæ utrū aduentura sit, utique incertum est. Quapropter uidet charitas tua quanta consideranda concurrant, ut nunc à me cuiquam promitti omnino non possit.

Augustinus ad Rusticum, de puella in conubium eius filio petita. Epist. CCXXXIII

Domino dilectissimo ac merito prædicabili ac suscipiendo filio Rustico, Augustinus in domino salutem.

Vamuis tibi & uniuersæ domui tuæ omnia bona optem, nec tantum ad felicitatem præsentis seculi pertinentia, uerum etiam ad uitam futuram atque

sempiternam, quæ tibi nondum credenda persuasa est: tamen quæ moueant ut de puella quam petis nihil adhuc audeam polliceri: quantum sufficere uisum est, sancto fratri & coepiscopo meo Benenato rescripsi, domine dilectissime & uenerabilis fili. Si enim tu, cum certissime noueris, etiam si nostræ absolutæ sit potestatis, quam libet puellam in coniugium tradere, tradidit nobis Christianam nisi Christiano non posse: nihil tamen mihi tale de filio tuo, quem adhuc paganum audio, promittere uoluisti: quanto magis ego, propter illa quæ in epistola memorati fratris mei legere poteris, quicquam de illius puellæ connubio spondere non debeo, etiam si quod dixi de filio tuo non tantum promissum tenerem, sed iam etiam factum esse gauderem.

Augustinus ad Quintianum, reconciliare uolens eum Aurelio episcopo. Epist. CCXXXV

Dño dilectissimo fratri & cōpresbytero Quintiano, Augustinus in domino S.

Os non dedignamur aspicere corpora minus pulchra, præsertim cum ipsæ animæ nostræ nondum pulchræ sint, sicut eas futuras speramus, cum

ille ineffabiliter pulcher nobis apparuerit, in quem modo non uidentes credimus: tunc enim similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti

est. Quod & tu de anima tua, si libenter & fraterne me accipis, admonemus ut sentias: nec eandem pulchram esse præsumas: sed quemadmodum Apostolus præcipit, in spe gaudeas: & quod sequitur facias. Sic enim dicit, Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Spe enim saluti facti sumus: sicut rursus idem ipse dicit, Spes autem quæ uidetur, non est spes. Quod enim uidet quis, quid sperat? Si autem quod non uideamus speramus, per patientiam expectamus. Hæc patientia in te non deficiat, & in bona conscientia sustine dominum: & uiriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine dominum. Manifestum est quidem, quod si ad nos uenires, uenerabili episcopo Aurelio non communicas, nec apud nos posses communicare: sed ea charitate nos faceremus, qua & illum facere non dubitamus. Nec ideo tamen onerosus nobis esset aduentus tuus: quia & te oportet æquo animo facere pro ecclesiæ disciplina, præsertim salua conscientia, qua tu nosti & deus. Neque enim & ille si causam tuam discutiendam distulit, odio tui fecit, & non necessitatibus suis: quas tu si ita nosse quemadmodum tuam nosti, nec mirareris nec contristareris. Quod etiam de nostris petimus credas, quia similiter eas non potes nosse. Sunt autem maiores nobis, & autoritate digniores & loco uiciniores episcopi, per quos facilius possitis ad curam uestram pertinentes ecclesiæ causas exequi. Nec ego tamē tacui apud uenerabilem & debita mihi pro eius meritis honorificentia suscipiendum fratrem & collegam meum senem Aurelium, tribulationem uestram & querimoniam literarum uestrarum, sed per exemplum epistolæ tuæ, innocentiam tuam ei perferre curauim. Literas autem tuas uel pridie uel ante biduum natalis domini accepi, quando illum insinuasti ad ecclesiam Badensitanam uenturum, à qua tui metis dei plebem conturbari atque corrumpi. Quapropter per literas quidem alloqui plebem uestram non audeo: rescribere autem eis qui mihi scriberent possem: ultro autem ad plebem scribere quæ dispensationi meæ commissa non est, unde possem. Veruntamen quod tibi uni dico qui mihi scripsisti, per te ipsum perueniat ad eos quibus opus est dicere. Vos ipsi prius nolite in scandalum mittere ecclesiam, legendo in populis scripturas, quas canon ecclesiasticus non recepit: his enim hæretici, & maxime Manichæi, solent imperitas mentes euertere, quos in campo uestro libenter latitare audio. Miror ergo prudentiam tuam, quod me admonueris ut uideam non recipi eos qui ad nos à uobis ad monasterium ueniunt, ut quod statutum est à nobis in concilio permaneret: & tu non memineris in concilio institutum, quæ sint scripturæ canonicæ, quæ in populo dei legi debeant. Recense ergo concilium, & omnia quæ ibi legeris comenda memoria: & ibi etiam inuenies, de solis clericis fuisse statutum, non etiam de laicis, ut undecunq;

decunq; uenientes non recipiantur in monasterium. Non quia monasterij facta mentio est: sed quia sic institutum est, ut clericum alienum nemo suscipiat. Recenti autem concilio statutum est, ut de aliquo monasterio qui recesserint, uel proiecti fuerint, non fiant alibi clerici aut præpositi monasteriorum. Si ergo de priuatione te aliquid mouit, scias eum à nobis nondum esse susceptum in monasterium: sed causam ipsius ad senem Aurelium misi, ut quod de illo statuerit, hoc faciam. Miror enim utrum iam potest lector deputari, qui non nisi semel scripturas etiam non canonicas legit. Si enim propterea iam ille lector ecclesiasticus, profecto & illa scriptura ecclesiastica est. Si autem illa scriptura ecclesiastica non est, quisquis eam quamuis in ecclesia legerit, ecclesiasticus lector non est. Tamen de isto adolescēte, quod memorato antistiti uisum fuerit, hoc oportet obseruare. Plebs autem Vigilitana uobiscum nobis in uisceribus Christi charissima, si episcopum in plenario Africæ concilio degradatum suscipere noluerit, sano capite faciet, & nec cogi potest, nec debet. Et quisquis eam uolenter coegerit, ostendet qualis sit & qualis ante fuerit, quando de se nihil mali credi uolebat, faciet intelligi. Nullus enim sic proditur qualē causam habuerit, quam ille qui per seculares potestates uel quaslibet uolentias cum perturbatione & querela conatur recipere honorem quem perdidit. Non uult enim uolenti Christo seruire, sed Christianis nolentibus dominari. Frater, cauti estote. Multum astutus est diabolus, sed Christus dei sapientia est.

Augustinus ad Xanthippum, exhortans eum ut infamem presbyterum ecclesiastica functione abdicet. Epist. CCXXXVI

Domino beatissimo & uenerabiliter suscipiendo patri & confacerdoti seni Xanthippo, Augustinus in domino salutem.

Officio debito meritis tuis, salutem dignationem tuam, tuisque me orationibus ualde commendans, insinuo prudentiæ tuæ, Habundantium quen-

dam in fundo Strabonianensi pertinente ad curam uestram ordinatum fuisse presbyterum. Qui cum non ambularet uias seruorum dei, non bonam famam habere coeperat, qua ego cōterritus, non tamē temere aliquid credens, sed plane sollicitior factus, operam dedi, si quo modo possem ad aliqua malæ conuersationis eius certa indicia peruenire. Ac primo comperi, eum pecuniam cuiusdam rusticani diuino apud se commendato interuertisse: ita ut nullam inde posset probabilem reddere rationem. Deinde conuictus atque confessus est, die ieiunij natalis domini, quo etiam Gippitana ecclesia sicut cæteræ ieiunabant, cum tanquam perreçurus ad ecclesiam suam uale dixisset collegæ suo presbytero Gippitano, hora ferme quinta: & cum secum nullum clericum haberet in eodem fundo

Aug.to.2

restitisse, & apud quandam malæ famæ mulierem & prædixisse & cenasse, & in una domo mansisse. In huius autem hospitio iam quidam clericus noster Hipponensis remotus erat: & hoc quia iste optime nouerat, negare non potuit. Nam quæ negauit, deo dimissi, iudicans quæ occultare permissus non est. Timui ei committere ecclesiam, præsertim inter hereticorum circumlatrantium rabiem constitutam. Et cum me rogaret, ut ad presbyterum fundi Armemanensis in campo Bullensi, unde ad nos deuenerat, causa eius insinuata literas darem, ne quid de illo atrocius suspicaretur, ut illic uiuat si fieri potest sine officio presbyterij correctior, misericordia commotus feci. Hæc autem præcipue prudentiæ tuæ intimare oportebat, ne aliqua tibi fallacia subreperet. Audiui autem causam eius, cum centum dies essent ad dominicum paschæ, qui futurus est octauo Idus Aprilis. Hoc propter conciliū insinuare curauim uenerabilitati tuæ, quod etiam ipsi non celauim, sed ei fideliter quid institutum esset aperuim. Et si intra annum causam suam, si forte sibi aliquid agendum putat, agere neglexerit, deinceps eius uocem nemo audiat. Nos autem beatissime domine et uenerabiliter suscipiende pater, si hæc indicia malæ conuersationis clericorum, maxime cum fama non bona eos coeperit comitari, non putauerimus eodem modo uindicanda, quo in concilio institutum est: incipimus cogi ea quæ sciri non possunt uelle discutere, & aut incerta damnare, aut uere incognita præterire. Ego certe presbyterum, & qui die ieiunij quo eiusdem loci etiam ecclesia ieiunabat, ualefaciens collegæ suo eiusdem loci presbytero, apud famosam mulierem, nullum secum clericum habentem, remanere & prandere & cenare ausus est, & in una domo dormire: remouendū ab officio presbyterij arbitratus sum, timens ei deinceps ecclesiam Dei committere. Quod si forte iudicibus ecclesiasticis aliud uideatur, quia sex episcopis causam presbyteri terminare concilio statutum est, committat illi qui uult ecclesiam suæ curæ commissam: ego talibus fautor quamlibet plebem committere timeo, præsertim quos nulla bona fama defendit, ut hoc eis possit ignosci: ne si quid perniciosius eruperit, languens imputem mihi.

Augustinus ad Celerem, iubens eum literarum sacrarum studio incumbere, ut discat hanc uitam collatione æternæ esse summum, & Donatistarum secta se abdicet. Epist. CCXXXVII

Domino eximio meritoque honorabili, & dilectissimo filio Celeri, Augustinus.

Romissi mei & tuæ uoluntatis immemor non sum. Sed quoniam uisitandarum ecclesiarum ad meam pertinentiū curam necessitate profectus

sum, nec per me ipse debitum continuo reddere potui: me tibi tamē diutius debere nolui, quod posset & me habente redhiberi. Proinde char-

P 2 rissimo

rissimo filio presbytero Optato delegaui, ut eis horis quas tibi opportuno uideris, tecum legat ea quæ pollicitus sum: cum totum fieri posse perfenserit: hoc etiam eximietas tua quam grate acceperit, tam impigre atque acriter facere iuadebit. Quantum autem te diligam, salubribusque studiis in rerum diuinarum atque humanarum cognitione oblectari atque exerceri uelim, credo quod optime intelligas. Charitatem officij mei si non aspernaris, spero in ipsa fide Christiana & in moribus iam ita constitutæ personæ tuæ congruis, tales te prouectus habiturum, ut huius sumi uel uaporis temporalis, quæ uita humana dicitur, ultimum diem quem nulli mortaliu euitare conceditur, uel auidus uel securus uel certe non desperate sollicitus, non in uanitate erroris, sed in soliditate ueritatis expectes. Quam certum est enim tibi uiuere te, tam sit certum doctrina salutari istam uitam quæ in delicijs temporalibus agitur, in comparatione uitæ æternæ, quæ nobis per Christum atque in Christo promittitur, non uitam sed mortem esse deputandam. Nullo modo autem dubitauerim de indole tua, quod ista consuetudine Donatistarum facillime te extrahes, si religiosissime ipsam Christianam puritatem non paruipenderis. Quam inconcussis enim documentorum firmitatis error ille conuincatur, non magnum est etiam tardis ingenio, si tantum patienter aut intente audierint, peruidere. Sed ad sectandam in solitam rectitudinem, usitatæ & quasi familiaris peruersitatis uinculum abruptum, maiorum uirium est. Et nequaquam desperandum, adiuuante atque exhortante ipso domino deo nostro, de generosa libertate, atque planè uirili pectore tuo. Incolumè te domini dei nostri misericordia tueatur, domine eximie meritoque honorabilis & dilectissime filii.

Augustinus ad Castorium, exhortans eum ut Maximiani cedentis episcopatum accipiat, fideliterque suum agat munus. Epist. CCXXXVIII

Domino merito dilectissimo digneque honorabili & suscipiendo filio Castorio, Alipius & Augustinus in domino S.

M Olitus est quidem aduersarius Christianorum, per charissimum atque dulcissimum filium nostrum fratrem tuum, catholicæ matri, quæ uos in hereditatem Christi ab exheredata præcisione fugientes pio sinu suscepit, periculosissimum scandalum commouere: cupiens uidelicet serenitatem gaudij nostri, quæ nobis de bono uestre conuersionis oborta est, fœda innubillare tristitia. Sed dominus deus noster misericors & miserator, consolans afflictos, nutriendus paruulos, curans infirmos, ad hoc eum aliquid posse permisit, ut rem correctam multo amplius latemur, quam dolebamus afflictam. Longe est quippe gloriosius, episcopatus sarcinam propter ecclesie uitanda pericula deposuisse, quam pro-

pter regenda gubernacula suscepisse. Ille quippe se honorem si pacis ratio pateretur, digne accipere potuisse demonstrat, qui acceptum non defendit indigne. Voluit ergo deus, etiam per fratrem tuum filium nostrum Maximianum, ostendere inimicis ecclesie sue, esse in uisceribus Christi eius, qui non sua querant, sed quæ Iesu Christi. Neque enim illud ministerium dispensationis mysteriorum dei, uictus aliqua seculari cupiditate deseruit, sed pacifica permotus pietate deposuit, ne propter eius honorem fœda & periculosa, aut fortasse etiam perniciofa in membris Christi dissensio nasceretur. Quid enim esset cecius & omni execratione dignius, quam propter ecclesie catholicæ pacem schisma deserere, & ipsam pacem catholicam honoris sui quaestione turbare? Quid enim laudabilius, & Christianæ charitati comodatius, quam derelicta Donatistarum uesana superbia, ita hereditati Christi coherere, ut testimonium humilitatis, amore probaretur unitatis? Itaque quantum ad ipsum attinet, sicut eum gaudemus talem inuentum, ut quod in eius corde diuinus sermo ædificauit, nequaquam tempestas huius tentationis euerteret: sic optamus & deprecamur à domino, ut consequenti uita & moribus suis magis magisque declaret, quam bene gesturus fuisset: quod profecto gereret, si hoc oportuisset. Retribuatur ei pax æterna, quæ promissa est ecclesie, qui intellexit sibi non expedire quod paci non expediat ecclesie. Tu uero fili charissime me, non mediocriter gaudium nostrum, qui nulla tali necessitate à suscipiendo episcopatu impediris, decet indolem tuam Christo in te dicere quod dedit. Ingenium quippe tuum, prudentia, eloquentia, grauitas, sobrietas, & cetera quibus ornantur mores tui, dona sunt Dei. Cui melius seruiunt, quam ei à quo tributa sunt, ut & custodiantur & augeantur, & perficiantur & remunerentur? Non seruiant huic seculo, ne uanescant cum illo atque dispereant. Non diu tecum in hoc agendum nouimus, quanta facilitate consideres spes inanium hominum, & insatiabiles cupiditates, & incertam uitam. Abijce igitur ex animo quicquid terrenæ atque falsæ felicitatis expectatione conceperat: operare in agro dei, ubi certus est fructus, ubi tam multa tanto ante completa sunt promissa, ut ea quæ restant insanissime desperentur. Obsecramus te per Christi diuinitatem & humanitatem, per pacem caelestis illius ciuitatis, unde peregrinantes labore temporali æternam requiem comparamus, ut in episcopatu Vaginentis ecclesie fratris tuo, non ignominiose cadenti, sed gloriose cedenti succedas. Plebs illa cui per tuam mentem ac linguam donis dei fœcundatam & ornata uberrima incrementa speramus, in te intelligat fratrem tuum non pro sua desidia, sed pro eius pace fecisse quod fecit. Hæc epistola, mandauimus ut tibi non legeretur, nisi cum te iam

tenerent quibus es necessarius. Nos enim te spiritualis amoris uinculo tenemus, quia et nostro collegio multum es necessarius. Cur autem etiam corporalem præsentiam non exhibuerimus, postea scies.

Augustinus ad Alipium, qua epistola docet non esse spoliandos suis bonis, qui ad religionem recipiuntur. Epist. CCXXXIX

Domino beatissimo, & uenerabiliter charissimo ac desideratissimo fratri & coepiscopo Alipio, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus & qui tecum sunt fratres in domino salutem.

T Ristitia Thianensis ecclesie cor meum conuiescere non permittit, donec eos tecum audiam in pristinum animum restitutos, quod cito faciendum est. Si enim de homine uno tantum fatigat

1. Cor. 2 Apostolus, dicens: Ne maiore tristitia absorbeatur qui eiusmodi est: ubi etiam ait, Ut non possideamur à satana: non enim ignoramus mentes eius: quanto magis nos oportet uigilanter agere, ne hoc in toto grege plangamus, & maxime in eis qui iam catholicæ paci accesserunt, & quos nullo modo relinquere possum. Sed quia temporis non sinit angustia, ut simul nobis inde diligenter deliberatam liceret eliquare sententiam: quid mihi post digressum nostrum diu cogitanti placuerit, accipiat sanctitas tua, & si tibi quoque placet, iam literæ quas ad eos communi nomine scripsi, sine dilatione mittantur. Dixi ut dimidium habeant, & alterum dimidium eis à me undecumque prouideretur. Ego autem puto, quia si totum eis auferretur, esset quod diceremur non de pecunia nos, sed de iustitia tanto pere laborasse. Cum uero dimidium eis concedimus, & eo modo cum eis pacem quædam componimus, satis apparebit nostram curam nihil aliud quam pecuniaria fuisse. Et uides quæ pernicies consequatur. Et illis enim uidebimur alienam rem dimidiam tulisse: & illi uidebuntur nobis inhoneste & iniuste se passos fuisse ut adiuuarentur de dimidio, quod totum pauperum fuerat. Nam quod dixisti, cauendum est, ne cum rem dubiam emendari uolumus, maiora uulnera faciamus. Tantum ualebit, si eis dimidium concedatur. Propter ipsum quippe dimidium, illi quorum conuersioni uolumus ut hoc exemplo secum agatur, rerum suarum uenditionem per moras illas excusatorias dilaturi sunt. Deinde mirum si de re dubia est totius plebis tam grande scandalum, cum episcopos suos quos pro magno habent, sordida auaritia maculatos putant, dum maligna species non uitatur. Nam quum quisque ad monasterium conuertitur, si ueraci corde conuertitur, illud non cogitat, maxime admodum quantum malum sit. Si autem fallax est, & sua querit, non quæ Iesu Christi, non habet utique charitatem. Et quid ei prodest, si distribu-

Aug. 10. 2

rit omnia sua pauperibus, & tradiderit corpus suum ut ardeat? Huc accedit, quia illud sicut iam colloquuti sumus, deinceps uitari potest, & agi cum eo qui conuertitur, si non potest admitti ad societatem fratrum antequam se omnibus illis impedimentis exuerit, & ex ocio tendatur cum eius res esse destiterit. Hæc autem mors infirmorum, & tantum impedimentum salutis eorum, pro quibus tantopere laboramus ut eos catholicæ paci lucremur, aliter uitari non potest: nisi ut apertissime intelligant, nullo modo nos de pecunia satagere in talibus causis. Quod nullo modo intellecturi sunt, si illam rem quam semper presbyteri esse putauerunt, eorum uisibus relinquamus, quia etsi eius non erat, hoc ab initio scire debuerant. Videtur itaque mihi hæc regula esse in rebus huiusmodi retinenda, ut quicquid eo iure quo talia possidentur, eius fuerit qui alicubi clericus ordinatur, ad eam pertineat ecclesiam in qua ordinatur. Usque adeo autem eodem iure presbyteri Honorati est illud unde agitur: ut non solum alibi ordinatus, sed adhuc in Tagastensi monasterio constitutus, si re sua non uendita, nec per manifestam donationem in quempiam translata moreretur, non nisi hæredes eius in eam succederent, sicut frater Æmilianus in illos triginta solidos fratri Priuato successit. Hæc ergo ante præcauenda sunt. Si autem præcauta non fuerint, ea iura eis seruire oportet, quæ talibus habendis uel non habendis secundum ciuilem societatem sunt instituta, ut ab omni non solum re, sed etiam specie maligna quantum possumus nos abstinemus, & bonam famam custodiamus, dispensationi nostræ multum necessariam. Quam uero species maligna sit, aduertat sancta prudentia tua. Excepta illorum tristitia quam experti sumus, ne quid forte ipse falleret, sicut fieri solet dum in sententiam meam procliuor erro, narraui causam fratri & collegæ nostro Sanfucio, nondum dicens quod mihi modo uidetur, sed illud potius adiungens quod utriusque nostrum uisum sit, cum illis resisteremus. Vehementer exhorruit, & nobis hoc uisum esse miratus est: nulla re alia permotus, nisi ipsa specie fœda, non nostra, sed cuiuslibet uita ac moribus indignissima. Proinde obsecro te, ut epistolam quam eis communi nomine scripsi, subscriptam non differas mittere. Et si forte illic illud iustum apertissime peruides, non cogantur infirmi modo discere quod ego nondum intelligo, ut hoc circa eos in hac causa seruetur, quod dominus ait: Multa habeo uobis dicere, sed non potestis illa portare modo. Tali quippe infirmitati parcens, etiam illud de tributo soluendo ait: Ergo liberi sunt filij. Sed ne scandalizemus eos, & cetera: quando Petrus misit ut didrachmas quæ tunc exigebantur soluerent. Nouerat enim aliud ius quo nihil tale debebat, sed eo iure tributum ei ille soluebat, quo iure diximus hæredem presbyteri Honorati

1. Thess. 5

Ioan. 16

Matth. 17

norati successurum fuisse, si antequam rem suam uel donaret uel uideret moreretur. Quanquam in ipso ecclesiae iure Paulus parcat infirmis, & debitum stipendium non exigit, certus conscientia quod rectissime exigeret: sed nihil aliud quam suspicionem deuitans bonum Christi odorem turbantem, & ab illa maligna specie sese abstinens, in eis regionibus ubi hoc nouerat oportere, & forte antequam tristitiam hominum fuisset expertus. Sed nos tardiores uel experti corrigamus, quod prauidere debuimus. Postremo quia omnia timeo, et memini in digressu nostro quid proposueris, quod me fratres Tagastenses teneant debitorem in dimidio illius precij, si hoc iustum esse liquido perspicias, ea duntaxat conditione non abnuo, ut cum habuero reddam: id est, cum aliquid tantum obuenerit Hipponensi monasterio, ubi hoc sine angustia fieri possit: ut tanta ibi summa detracta, non minus quam aequalis pro numero cohabitantium pars ad nostros perueniat.

Augustinus ad Seuerum excusans se ei quod ipso iubente putarit Timotheum constitutum subdiaconum, atque ob id sibi subducendum.
Epistola CCXL

Domino beatissimo, & uenerabili & sincerissima charitate amplectendo fratri & confacerdoti Seuero, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus, & fratres qui mecum sunt, in domino salutem.

Idicam quae me ipsa causa cogit dicere, ubi erit sollicitudo charitatis? Si autem non dicam, ubi erit libertas amicitiae? Veruntamen fluctuans interim, elegi me purgare potius, quam te arguere. Scripsisti te mirari, nos cum dolore nostro tolerare uoluisse, quod correctione emendari potuisset: quasi non sint dolenda quae male facta sunt, etiam si quantum possunt, postea corriguntur: aut non id maxime tolerandum sit, quod cum manifestum sit perperam factum, fieri non possit infectum. Desine itaque mirari frater sincerissime. Nam ordinatus est apud Subsanam subdiaconus Timotheus, praeter meum consilium & uoluntatem: cum quid de illo agendum esset adhuc inter nostras alternas sententias deliberatio nutaret. Ecce adhuc doleo, quamuis iam ad te redierit: in quo nos tuae uoluntati paruissimum poenitet. Audi etiam quid obiurgando, quid monendo, quid orando correxerimus, & antequam hinc esset profectus: ne adhuc propterea uideatur tibi nihil a nobis tunc fuisse correctum, quia nondum ad uos ipse redierat. Obiurgando correximus, primo ipsum qui tibi non obtemperauit, ut incosulto fratre Carcedonio ad tuam sanctitatem ante proficisceret, unde origo nostrae tribulationis exorta est: deinde presbyterum et Verinum, per quos ut ordinaretur factum esse comperimus. Cum enim omnes obiurgantibus

A nobis haec omnia non recte facta confessi sunt, & ut sibi ignosceretur rogauerunt: nimis superbe ageremus, si non crederemus esse correctos. Neque enim agere poterant ut facta non essent: sed nec nos aliud obiurgando agebamus, nisi ut se male egisse cognoscerent & dolerent. Monendo autem correximus, primo omnes, ut deinceps talia non auderent, ne iram Dei experirentur: deinde praecipue Timotheum, qui sola iuratione se cogi dicebat ad tuam pergere charitatem: ut si sanctitas tua, quod fore sperabamus, considerans quae simul loquuti fuimus, propter infirmorum scandalum, pro quibus Christus mortuus est, & propter ecclesiae disciplinam quam periculose negligunt, quoniam hanc iam lector esse coeperat, nolles eum esse tecum: iam liber a uinculo iurationis, aequissimo animo deo seruiret, cui sumus rationem nostrorum actuum reddituri. Ipsum quoque fratrem Carcedonium, quantum potuimus monendo ad hoc perduxeramus, ut etiam ipse patientissime acciperet quicquid de illo fieri, conseruanda ecclesiastica disciplinae prouisio & necessitas cogeret. Orando autem correxeramus nos ipsos, ut & gubernationes & exitus nostrorum consiliorum misericordiae dei commendaremus, & si quid indignationis nos momorderat, sub illius medicinalem dexteram confugiendo sanaremur. Ecce quam multa, partim obiurgando, partim monendo, partim orando correxeramus. Et nunc considerantes uinculum charitatis, ut non possideamur a satana, non enim ignoramus mentes eius: quid aliud facere debuimus nisi obtemperare uoluntati tuae, qui non putasti quod factum est corrigi potuisse: nisi ipse, in quo tibi iniuriam factam esse conquereris, iuri tuo redderetur? Hoc etiam frater ipse Carcedonius, quamuis non post leuem animi turbationem, de qua peto ut ores pro illo: tamen Christum in te cogitans, aequanimiter fecit. Et quum adhuc ego, utrum apud nos remorante Timotheo, alias ad tuam germanitatem literas mitterem, cogitandum putarem: ueritus est ipse paternam commonitionem tuam, & praecidit deliberationem meam, non solum sinens, sed etiam instans, ut tibi Timotheus redderetur. Ego autem frater Seuere, causam meam iudicio tuo dimitto. Certus sum enim Christum habitare in corde tuo: per quem te obsecro ut ipsum consulas, tuae menti sibi subdita praesidentem: utrum homo qui in ecclesia mea dispensationi credita iam legere coeperat, & non semel, sed iterum & tertio, apud Subsanam & presbytero Subsanensis ecclesiae comitatus, & apud Turren, & apud Cizan, & apud Verbalis legerat, non fuisse lector possit aut debeat iudicari. Et sicut nos, quod postea nobis inuitis factum est, deo iubente correximus: sic & tu quod prius te nesciente factum est, eodem iubente similiter corrige. Neque enim uereor

uereor, ne tu parum intelligas quantus aditus aperitur ad dissoluendum ordinem ecclesiasticae disciplinae: si alterius ecclesiae clericus cuius iurauerit quod ab ipso non sit recessurus, eum secum esse permittat: ideo se facere affirmans, ne autor sit eius periurij: quum profecto qui hoc non sinet, nec illum apud ipsum remanere permittet, quia de se non de altero iurare potuit, ipse pacificam regulam sine aliqua reprehensione custodiat.

Alipius, Augustinus & Samsucius ad Seuerum scribentes, & suam & Timothei causam tuentur.
Epistola CCXLI

Domino beatissimo & uenerabiliter charissimo & sincerissimo fratri & confacerdoti Seuero, & qui tecum sunt fratribus, Alipius, Augustinus & Samsucius, & qui nobiscum sunt fratres, in Domino salutem.

Vm Subsanam uenissimus, & quae illic nobis absentibus contra nostram uoluntatem gesta fuerant quereremus: quaedam sicut audieramus, quaedam uero aliter facta, omnia tamen dolenda & tollenda, quantum Dominus adiuuit partim obiurgando, partim monendo, partim orando correximus. Illud sane quod post tuae sanctitatis profectioem nos plurimum contristauit, quod inde fratres sine itineris duce dimissi sunt, petimus ignoscas, & timidius quam maliciosius factum scias. Cum enim putarent eos a filio nostro Timotheo propterea mitti, ut in nos maxime charitatem tuam ad iracundiam prouocarent, uellent autem ipsi nostro aduentui quem tecum futurum sperabant omnia integra reseruare: putauerunt non eos profecturos, si duce itineris non acciperent. Sed tamen peccatum esse quis dubitet? Hinc etiam factum est, ut & fossori diceretur, iam Timotheum cum ipsis fratribus fuisse profectum: quod utique falsum erat, non tamen a presbytero dictum. Et haec omnia fratrem Carcedonium penitus ignorasse, nobis manifestissime declaratum est, quantum ista manifestari solent. Sed quid pluribus immoremur? Memoratus filius noster Timotheus uehementissime perturbatus, quod dubietatem tam inopinatam inuicissimus senserit: indicauit nobis, quod cum ageres cum illo, ut apud Subsanam deo seruiret, erupit & iurauit, a te omnino non recessurum. Cumque eius uoluntatem requireremus, respondit se hac iuratione impediri, quominus ibi esset ubi eum esse etiam antea uolebamus: cum iam praesertim de sua libertatis manifestatione securus sit. Cumque illi aperuissemus, non eum futurum periurij reum, si non per ipsum sed per te fieret, ut propter uitandum scandalum tecum esse non posset, quandoquidem non de tua uoluntate sed de sua iurare potuerit, nec te sibi uicissim aliquid iurare confessus sit: ad extremum dixit, quod seruum dei ecclesiae filium dicere oportebat, quicquid nobis cum tua san-

ctitate de illo fieri placuisset, id se sine dubio sequuturum. Proinde petimus, & per charitatem Christi obsecramus prudentiam tuam, ut omnium quae loquuti sumus memineris, & rescriptis tuis nos laetifices. Debemus enim nos firmiores (si tamen inter tanta tentationum pericula dicere hoc audendum est) sicut ait Apostolus, infirmorum onera sustinere. Frater Timotheus ideo non scripsit sanctitati tuae, quia omnia quae gesta sunt sanctus frater tuus significauit. Memor nostri, in Domino glorieris, domine beatissime & uenerabiliter charissime & sincerissime frater.

Augustinus ad Nouatum, queritur se destitutum amicis, & ijs quorum opere sibi esset opus regendis ecclesiis.
Epistola CCXLII

Domino beatissimo & uenerabili ac desiderabili fratri & confacerdoti Nouato, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus & qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

T ego sentio quanquam durus uidear, & me ipsum uix fero, quod filium meum diaconum Lucillum germanum tuum sanctitati tuae non mitto atque permitto. Sed cum ipse quoque aliquos, ex tuis nutrimentis ualde charissimos atque dulcissimos, necessitatibus ecclesiarum longe positarum abs te, concedere coeperis: tunc senties quibus desideriorum stimulis fodiar, quod quidam mihi maxima & dulcissima familiaritate coniuncti, non sunt etiam corporaliter mecum. Nam ut longe mitram cogitationem tuam, quantumlibet ualeat germanitas tui sanguinis: non uincit amicitiae uinculum, quo nobis inuicem ego & frater Seuerus inhaeremus: & tamen nostri quam raro eum mihi uidere contingat. Atque hoc fecit, non utique uoluntas uel mea uel illius: sed dum matris ecclesiae necessitates, propter futurum seculum, quo nobiscum inseparabiliter conuiuemus, nostri temporis necessitatibus anteponimus. Quanto ergo aequius te tolerare oportet, pro utilitate ipsius matris ecclesiae eius fratris absentiam: cum quod non tam diu cibum dominicum ruminas, quam diu ego cum dulcissimo concuie meo Seuero, qui mecum tamen nunc uix & interdum per exiguas chartulas loquitur, & eas quidem plures aliarum curarum & negociorum refertas, quam portantes aliquid nostrorum in Christi suauitatem pratorum? Hic forsitan dicas, Quid enim? Et apud nos germanus meus ecclesiae non erit utilis, aut propter aliud eum mecum habere desidero? Plane si tantum tibi, quantum hic mihi, eius praesentia lucrandis uel regendis ouibus domini utilis uideretur, non dico duritiam, sed iniquitatem meam nemo non iure culparet. Sed cum Latina lingua, cuius inopia in nostris regionibus euangelica dispensatio multum laborat, illic autem eiusdem linguae usus omnino sit: ita ne censes nos saluti plebium Domini oportere consulere, ut

hanc facultatem illic mittamus, & hinc auferamus, ubi eam magno cordis aestu requirimus: Da itaq; ueniam, quod non solum contra tuum desiderium, sed etiam contra sensum meum facio: quod me facere, sarcinae nostrae cura constringit. Dabit tibi Dominus, in quo posuisti cor tuum, ut tales sint labores tui, ut pro isto be-

ne scio remunereris: sic enim regionum nostrarum ardentissima siti, diaconum Lucillum tu potius concessisti. Neque enim parum praestabis, quum de hac re nulla petitione me ulterius onerabis: ne nihil aliud quam durior appaream, uenerabili mihi & sanctae beneuolentiae tuae.

TOMI SECUNDI, QUI COMPLECTITVR EPISTOLAS
D. AVGVSTINI, ET NONNULLAS ALIORVM
AD IPSVM, FINIS.

BASILEAE

APVD HIER. FROBENIVM
ET NIC. EPISCOPIVM
ANNO M. D. LVI.

Series chartarum,

abcdefghijklmnopqrstuxyz
ABCDEFGHIJKLMN O P
Omnes terniones, praeter O qui est duernio.

CATALOGVS EORVM QVIBVS

AVGVSTINVS SCRIPSIT, ET QUI AD ILLVM,
secundum ordinem alphabeti, ubi prior numerus
epistolae est, posterior columnae.

		A	Donatistis	152.694. & 166.753. & 171.771	
			Dulcitio	61	308
			B		
A	Lbinae epistola	225	columna	872	
	Albing. Piniano, &c.	227		879	
	Alipio	67.322. & 224.869. & 239.889			
	Anastasio	144		671	
	Anonymo	177		789	
	Antonino	126		639	
	Apringio	160		722	
	Armentario & Paulinae	45		155	
	Afellico	200		815	
	Audax Augustino	139		662	
	Audaci	140		662	
	Aurelio episcopo	64.313. & 76.342			
	& 77.343	&		204.834	
	Auxilio episcopo	75		240	
		B			
B	Enenato & fratribus	232.233		882	
	Bonifacio militari uiro	50. 207.205.836			
	Bonifacio comiti			70.329	
	Bonifacio episcopo	23		89	
	Bonifacius Augustino & Augustinus Bonifacio.	epistola 182 & aliquot sequentes, a			
		columna 805		usq; ad	810
		C			
C	Acelliano	68		308	
	Caio	84		373	
	Castorio	238		887	
	Casulano	86		378	
	Celeri	210.845	&	237.886	
	Christino	226		878	
	Chryfino	83		372	
	Cirtensibus	130		644	
	Coelestino	62.311	&	63.312	
	Consentio	85.374. & 146.676. & 222.858			
	Consentius Augustino	221		855	
	Cornelio	125		637	
	Cresconio	229		880	
	Crispino	172.773	&	173.776	
		D			
D	Ardano	57		269	
	Deogratiae	49		191	
	Deuterio episcopo	74		339	
	Dioscoro	56		252	
	Dioscorus Augustino	55		251	
	Donato proconsuli	127.640. & 128.642			
	Donato presbytero	204		832	
		E			
E	Cdiciae	199		810	
	Elpidio	150		689	
	Emerito	164		745	
	Eudoxio	81		370	
	Euodio	99.436. & 100.445. & 101.448			
	&	102		452	
	Euodius Augustino	98		435.243.909	
	Eusebio	168.765	&	169.767	
		F			
F	Abiolae	206		839	
	Felici	219		854	
	Felici & Hilario	136		654	
	Feliciae uirgini	209		842	
	Felicitati & Rustico	87		393	
	Festo	167		762	
	Florentinae	132		648	
	Florentino	228		880	
	Fortunatiano	111		517	
	Fortunato & fratribus	230		881	
		G			
G	Eneroso	165.756	&	231.882	
	Glorio, Eleusio, &c.	162.725. & 163.738			
		H			
H	Ermogeniano	213		848	
	Hesychio	78.143	&	80.349	
	Hesychius Augustino	79		345	
	Hieronymo	8.36. & 9.39. & 10.43. & 12.58			
	& 15.63	& 19.69	& 28.97	& 29.110	
	Hieronymus Augustino	11.45		813.59	
	& 14.60	& 17.68	& 18.69	& 25.95	
	&	26.95	&	30.119	
	Hieronymus Alipio & Augustino			24.94	
	Hieronymus Marcellino & Anapsychie.			26.96	
	Hilario	89.395	&	94.425	
	Hilarius Augustino			88	394
	Hipponensi ecclesiae	137.655	&	138.661	
	&	215		816	
	Honorato	120.578. & 161.724. & 180.799			
		I			
I	Anuario	68.322. & 118.556. & 119.566			

Innocentio pontifici 90.414 & 92.420
 & 95 426
 Innocentius papa Augustino 51.417. & 93.422
 & 96.423 & 97.435
 Italica uidua 6.27. & 133.650. & 181.781
 Iulianę Demetriadis matri 143.666

L

Lato 38 139
 Largo 82 572
 Licentio 39 143
 Longiniano 20.85 & 22.87
 Longinianus Augustino 21 56

M

Macedonio 52.231 & 54.239
 Macedonius Augustino 51.230. & 53.238
 Madaurensibus 42 148
 Marcellino 5.18. & 7.30. & 158.717. & 159.720
 Marcellinus Augustino 4 16
 Marciano 155 706
 Maximę 141 664
 Maximino 203 828
 Maximus Madaurensis grammaticus Augusti
 no 43 152
 Maximo grammatico 44 153
 Maximo medico 66 318
 Memorio 131 646
 Monachis seu sanctimonialibus 109.507

N

Nacelioni 207 845
 Nebridio 72.335. & 115.551. & 116.554
 & 117.555 & 151.691 & 218.835
 Nebridius Augustino 71.334 & 114.551
 Nectario 202 823
 Nectarius Augustino 201 823
 Nouato 242 824

O

Olympio 124.636 & 129.643
 Optato 157 708
 Orontio 123 636

P

Palatino 208 841
 Pammachio 134 631
 Pancario 212 847
 Pascentio 174.777 & 175.788
 Pascentius comes Augustino 176 789
 Paulinus Augustino 58 285
 Paulinus & Therasia Augustino 131 120
 & 33.126 & 35.130 & 36.133
 Paulino 32.122. & 59.293. & 106.476

Paulino & Therasia 34.127 & 65.317
 Paulina 112 525
 Paulo confacerdoti 206 851
 Peregrino 220 854
 Possidio 73 328
 Præsidio 16 68
 Probę 121.617 & 156.707
 Probę & Iulianę 179 798
 Proculiano 147 683
 Profuturo 149 688
 Publicola Augustino 153 700
 Publicolę 154 702

Q

Qvintiano 103.458 & 235.883

R

Restituto 69 329
 Romano 113 559
 Romulo 211 845
 Rustico 87.393 & 274.883

S

Sebastiano 145 675
 Seleucianę 108 504
 Seuerino 170 769
 Seuero 153.652 & 240.891
 Seuerus Augustino 37 137
 Siluano ac cæteris synodi Mileuitanę patribus
 93 422

Siluanus cæteriꝝ episcopi de concilio Cirtenfi
 Augustino 152 694
 Sixto presbytero 104.458 & 105.460

T

Theodoro episcopo 223 868

V

Valentino 46.160 & 47.163
 Valerio 148 686
 Victoriano 122 630
 Victorino 217 852
 Vincentio 48 146
 Vitali 107 492
 Volufiano 1.5 & 3.7
 Volufianus Augustino 2 5

X

Xantippo 236 885

Z

Zenobio 214 149

